T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Anabilim Dalı
Türk Dünyası Edebiyatları Bilim Dalı

MEHMET NÜZHET EFENDİ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ ve ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

DOKTORA TEZİ

Maksut BELEN

DANIŞMAN: Prof. Dr. İlhan GENÇ

İZMİR-2010

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum "Mehmed Nüzhet Efendi'nin Hayâtı, Edebî kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme " adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları kaynakça ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

26. 03. 2010

Maksut Belen

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun **10/02/2010** tarih ve **5/15** sayılı kararı ile oluşturulan jüri **TDAE- Türk Dünyası Edebiyatları** anabilim dalı doktora öğrencisi **Maksut BELEN**' in aşağıda başlığı (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı **26/03/2010** günü saat **10:00**'da **90 dakika** süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
BAŞKAN

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltme (6 ay süreli) ☐

Prof. Dr. İlhan GENÇ
ÜYE

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltme (6 ay süreli) ☐

Prof. Dr. Metin EKİCİ
ÜYE

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltme (6 ay süreli) ☐

Doç. Dr. Ali EROL
ÜYE

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltme (6 ay süreli) ☐

Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN
ÜYE

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltme (6 ay süreli) ☐

Tezin Türkçe Başlığı : Mehmet Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme

Tezin İngilizce Başlığı : The Study on Mehmet Nüzhet Efendi's Life, Literary Personality and His Works

* 1. Doktora Tezi savunma süresi asgari 90 azami 120 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) **bilgisayarda** doldurulmalıdır
3. **Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir**.
3. Doktora Tez savunmasında üyelerden en az birinin **üniversite dışından** olması zorunludur.

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ V

GİRİŞ 1

XIX. Yüzyılın Genel Siyâsî, Sosyal ve Edebî Görünümü 1

a. Genel Siyâsî ve Sosyal Görünüm 1

b. Edebî Görünüm 15

***I. BÖLÜM:* Mehmed Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Kişiliği ve Eserleri** 35

1. Hayatı 35

1. 1. Doğumu, Ailesi 35

1. 2. Tahsili ve Yetişmesi 37

1. 3. Görevleri 43

1. 4. Ölümü 50

2. Kişiliği 50

3. Eserleri 56

3. 1. Muğni'l-Küttâb 56

3. 2. Muhtasar Münşeât 86

3. 3. İzhârü'l-Hak Tercümesi 93

3. 4. Kirli Çıkı 97

3. 5. Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ 98

3. 6. Letâifü'l-Muhâdarât 101

3. 7. Phedre Tercümesi 101

3. 8. Şiirleri 102

***II. BÖLÜM:* Mehmed Nüzhet Efendi'nin Edebî Kişiliği** 106

1. Dil ve Edebiyat Görüşleri ve Üslûp Özellikleri 106

1. 1. Dil ve Edebiyât Görüşleri 106

1. 2. Üslûp Özellikleri (Terkipler, Türkçe, Arapça ve Farsça Atasözleri ve Deyimler) 110

2. Eserlerinin Muhteva Özellikleri 117
2. 1. Dînî, Ahlâkî Unsurlar 117
2. 1. 1. Allah'ın Emirlerine İtâat Etmek 117
2. 1. 2. Yalan Söylemek ve Yalanın Kötülüğü 118
2. 1. 3. Cömertlik 118
2. 1. 4. Kadere Teslim Olmak 119
2. 1. 5. Nefis Terbiyesi 119
2. 1. 6. Cüz'î İradeyi İnkâr Etmemek 119
2. 1. 7. Tevekkül ve Şükür 120
2. 1. 8. Kötü Ahlaklı İnsanlardan Uzak Durmak 120
2. 1. 9. Şiddet ve Öfkenin Kötülüğü 121
2. 1. 10. Sebat Etmek 121
2. 1. 11. Ahlâkı Güzelleştirmek 121
2. 1. 12. Haram Oyunlardan Kaçınmak 122
2. 1. 13. Şatafatlı Giyimden Kaçınmak 123
2. 2. Sosyal Hayata İlişkin Unsurlar 123
2. 2. 1. Eğitim Unsurları 123
2. 2. 1. 1. Gezintinin Önemi 124
2. 2. 1. 2. Şiirle Fazla Meşgûl Olmamak 124
2. 2. 1. 3. Müzikle Uğraşmamak 124
2. 2. 1. 4. Tılsım ve Fallarla İlgilenmemek 125
2. 2. 1. 5. İlme Önem Vermek 125
2. 2. 1. 6. Hocaya Saygı Göstermek 126
2. 2. 1. 7. İlimde Zorluk Karşısında Yılmamak 126
2. 2. 1. 8. Zekâya Güvenerek Az Çalışmamak 127
2. 2. 1. 9. İlimde Uygulamaya Önem Vermek 127
2. 2. 1. 10. İlim Öğrenme Sırasını Takip Etmek 127
2. 2. 1. 11. En Değerli Kitabı Seçip Okumak 127
2. 2. 1. 12. Dersi Dikkatle Dinleyip Soru Sormak 128
2. 2. 1. 13. Ders Sonrası Tekrar Yapmak 128

2. 2. 2. Ticaret Unsurları 128
2. 2. 2. 1. Tezyil 128
2. 2. 2. 2. Defter Usûlü 129
2. 2. 2. 3. Jurnal 130
2. 2. 2. 4. Defter-i Kebir 131
2. 2. 2. 5. Lâhika 132
2. 2. 3. Sağlık Unsurları 133
2. 2. 3. 1. Vücut ve Elbise Temizliği 134
2. 2. 3. 2. Müzikten ve Nefsin İsteklerinden Korunma 134
2. 2. 3. 3. Üzücü ve Korkunç Haberleri Yavaşça Söyleme 135
2. 2. 3. 4. Yemek Durum ve Süreleri 135
2. 2. 4. Memûriyet ve İdârecilikle İlgili Unsurlar 136
2. 2. 4. 1. Memurların Yöneticilerine Saygı Göstermesi 137
2. 2. 4. 2. Yöneticilerin Memurlarına İyi Davranması 137
2. 2. 4. 3. Görevde Mesai Saatlerine Özen Göstermek 139
2. 2. 4. 4. Sır Saklamanın, Mahrem Evrakın Yabancılara Gösterilmemesinin Önemi 139
2. 2. 4. 5. Sessiz ve Disiplinli Çalışma 140
2. 2. 4. 6. Makam Kazanmak İçin Zillete Düşmemek 140
2. 2. 4. 7. Kitâbette İlim ve Tecrübenin Gereği ve Önemi 141
2. 2. 4. 8. Îcâzın Ölçüyle Yapılması ve Anlaşılmayı Önlememesi 141
2. 2. 4. 9. Gururlanmadan Nezaketle Davranmak 142
2. 2. 4. 10. Resmi Evrakta Söz ve Anlam Sanatları Yapmaktan Kaçınmak 142
2. 3. Yazı Yazma İlmi ve Metodu (Usûl-i İnşâ, Fenn-i İnşâ) 143
2. 3. 1. İlm-i Maânî, İlm-i Beyân, İlm-i Bedî’ 143
2. 3. 2. Yazı Yazma İlminin Gerekleri 144
2. 3. 3. Söz Sanatları 147
2. 3. 4. Anlam Sanatları 151

2. 3. 5. Yazı Yazma İlminin Metot ve Kuralları 159
2. 3. 6. Şiir ve İnşâ 161
2. 3. 7. Yazışma Örnekleri 163

Transkripsiyon Sistemi 228
III. BÖLÜM: **Muğni'l- Küttâb ve İnşâât Metinleri** 229
Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden Evrakın Transkripsiyonu 443
Lûgatçe 464

SONUÇ 521
KAYNAKÇA 527
EKLER 531
1. Kitapların Örnek Sayfa Fotokopileri 531
2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden Evrak 538

ÖN SÖZ

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk halkı, her yerleşim bölgesine kendi izini vurmuş, burada yerleşmiş yerli unsurları etkilemiş ve yüzyıllar içinde büyük bir kültür birikimi oluşturmuştur. Türk kültürünün zenginliği, hayat tarzı, nesnelere yansıdığı kadar aynı zamanda onun kendi düşünce ve duygularının aynası olan edebiyatına da yansımıştır. Başlangıçta sözlü kültürle bağlantılı olarak gelişen bu edebiyat daha sonra yazının daha aktif kullanımıyla meyvalarını vermiştir.

Türk edebiyatı, Türklerin batıya doğru yayılıp yerleştikleri geniş alanda ve Anadolu'da ortaya koydukları uzun ömürlü bir edebiyattır. Türk edebiyatının şekil özellikleri gibi iç yapı özellikleri de büyük öneme sahiptir ve bu edebiyat şekilde olduğu gibi iç yapıda da bir disiplin ortaya koymuştur. Bir milletin mizacı o milletin duygularının kaynağı olduğu gibi millî dili de duygularının aynasıdır.

Milletlerin mizaçları çeşitli olduğu gibi dillerindeki edebiyat yetenekleri de farklıdır. Ayrıca geçmişine ilgi duyan milletler uzun ömür sürdüğü için târih, edebiyât, kültür ve medeniyet tarihimize ilgi duyduğumuz ölçüde milletimiz de uzun ömürlü olacaktır. Bu yüzden eski eserleri çıkarıp okumak ve onları anlamaya çalışmak, eski insanların duygu ve düşüncelerini bulup ortaya çıkararak kültür dünyasına katkıda bulunmak ve onları bugünkü nesillere anlatmak son derece gereklidir. En eski yazılı belgelerimiz olan Orhun Abideleri, Türk insanının geçmişteki düşünce şeklini ve söze hakimiyetini yüzyıllar öncesinden günümüze taşıyan belgeler niteliğindedir.

Daha sonraki yüzyıllar içinde farklı coğrafyalar ve farklı inanç şekilleri de Türk düşünce biçimini etkilemeye devam etmiştir. Fakat bu süre içinde yazı genel Türk kültürü içinde her zaman ikinci bir aşamada kalmıştır. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi, onların hem yazıyı daha fazla kullanmalarına hem de edebiyatlarına Arap dilinden gelen bazı söz sanatlarını taşımalarına neden olmuştur. Geçen yüzyıllarda ana dili Arapça ve Farsça olmayan Türk şairleri bu dillerde çok güzel eserler vermişlerdir. Sözgelimi XVI. yüzyılın önde gelen şairlerinden olan Fuzûlî Arapça, Farsça ve Türkçede en güzel eserlerini vermiş ve bu üç dili mükemmel kullanmıştır.

Türk edebiyat coğrafyası Osmanlılar ile sınırlı değildir. Uygur sahasında XI. yüzyılda Hakâniye lehçesiyle birer divan edebiyatı ürünü sayabileceğimiz Kutadgu

Bilig ve Atabetü'l- Hakâyık yazılmış, XV. yüzyılda Ali Şir Nevâî Çağatayca eserler vermiştir. Harezm, Hakânî, Çağatay ve Azerî edipleri de Arap ve Fars edebiyatının estetik kaidelerine uyarak eserler ortaya koymuşlardır.

Bu gelişim çizgisi daha sonra Anadolu topraklarında, Türkçenin de Arapça ve Farsça kadar edebi sanatlara uygun ve hâkim bir dil olarak gelişmesini ve kullanılmasını sağlamıştır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde artık arşivlerde, kütüphanelerde zengin bir külliyatın oluştuğu bilinmektedir. Bu külliyat aynı zamanda büyük bir bilgi ve kültür birikiminin oluşmasını sağlamıştır.

Tezimize konu olarak aldığımız Mehmet Nüzhet Efendi, böyle bir birikimi miras almış, hem Arapça, Farsça gibi dillere hakim hem de ana dilini iyi kullanan bir edebiyatçı, devlet adamı ve Osmanlı aydınlarından birisidir. Nüzhet Efendi, 1774 Kaynarca Anlaşması sonrasında Kırım'dan Anadolu'ya göçlerle gelen ailelerden birisinin ferdi olarak Sivas ve İstanbul'da yetişmiştir. Kendisini son derece iyi yetiştirmiş, Türk kültür ve edebiyatı kadar Batı kültür ve medeniyetine de vakıf olmuştur. Dolayısıyla o, klâsik kültürle yeni benimsenen Avrupaî yenilileri terkip etme misyonunu yüklenmiştir. Türkçenin ve edebiyatın zenginliğini bir nebze yansıtacağına inandığımız, Kırım asıllı bir âileden gelen Sivas'lı "Mehmed Nüzhet Efendi'nin Hayâtı, Edebî kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme"yi Türk Dünyâsı Edebiyâtları çerçevesinde inceleme konusu olarak seçtik. Tezimizi, günümüzde Türk edebiyatı tarihi alanında yapılan akademik çalışmalarda uygulanan Akademik Pozitivizm (Araştırıcılık, Yeni Olguculuk) yöntemi doğrultusunda ve Mehmed Nüzhet Efendi'nin arşivlerde yer alan eserleri ve ulaşabildiğimiz kaynaklardan hareketle yürütmeye çalıştık.

Tezimiz "Giriş" bölümü dışında üç bölümden oluşmaktadır:

"Giriş" bölümünde Mehmed Nüzhet Efendi'nin yaşadığı çağın özellikleri, fikir hareketleri, etkisi ve dönemdaşları ile etkileşimleri işlenmiştir.

Birinci Bölümde, yazarın hayatı, kişiliği ve "Muğni'l-Küttâb, İnşaât, Muhtasar Münşeât, Muaddilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ, Kirli Çıkı, Letāifü'l- Muhadarāt, Tercüme-i İzhārü'l-Hak, Phedre Tercümesi" eserleri ve şiirlerinden bazı parçalar yer almaktadır.

İkinci Bölümde Mehmed Nüzhet Efendi'nin edebî kişiliği, eserlerinde dil, üslûp ve muhtevâ özellikleri konu edilmiştir.

Üçüncü Bölümde ise, "Muğni'l- Küttâb ve İnşaât" eserlerinin tam olarak transkripsiyon ve lûgatçeleri verilmiştir. Bu bölümlerden sonra gelen "Sonuç" bölümünde genel bir değerlendirme yapılmış olup sonra da "Kaynakça" yer almıştır. "Ekler" bölümlerinde ise, "Muğni'l- Küttâb" ve "Münşeât" eserlerinin tam olarak ve diğer eserlerin de ikişer sayfalık örnek fotokopileri, ayrıca Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz otuz adet eski yazı evrak ile transkripsiyonları bulunmaktadır.

"Mehmed Nüzhet Efendi'nin Hayâtı, Edebî Kişiliği ve Eserleri" üzerinde çalışmak bizim için son derece zevkli ve yararlı oldu. Bu konuda çalışmaya teşvik edip bize ilgi ve yardımlarını esirgemeyen sayın Hocam Prof. Dr. İlhan GENÇ'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca, doktora tezim sırasında kütüphanesinden yararlandığım, karşılaştığım sorunlarla ilgili olarak danışma fırsatı bulduğum ve beni destekleyen Hocam Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN'in üzerimdeki emekleri için kendisine teşekkür ederim.

İzmir, Mart 2010 Maksut BELEN

K I S A L T M A L A R

age.: Adı geçen eser

s.: Sayfa

C.: Cilt

h.: Hicrî yıl

r.: Rumî yıl

m.: Milâdî yıl

GİRİŞ

XIX. Yüzyılın Genel Siyâsî, Sosyal ve Edebî Görünümü[1]

a. Genel Siyasî ve Sosyal Görünüm

"Bir eseri anlamak için, onun yazıldığı dönemin atmosferinin yaşanması gerekir. O dönemin canlandırılması ile okur, yazarın eserini anlayacak ve beğenisini nesnel olarak ortaya koyabilecektir. Bir yazarın yakınında olmak ve onu daha yakından tanımak, eserlerinin asıl anahtarıdır. Yazarın biyografisini araştırmak amaçtır. Yazarın kişiliği hayatıyla ilgili doküman ve belgelerden sağlanmalıdır. Bir eserin anlaşılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için onun, yazıldığı çağın şartları, inançları, dünya görüşü ve sanat anlayışının bilinmesi gerekir."[2] Fuad Köprülü'ye göre, "Tarihî olaylar, sosyal hayatın çalkantı ve bunalımları, toplum hayatının özellikleri, gelenek ve görenekleri, aile ve çevre etkileri, eğitim ve öğretim durumu, yazarı ve olayısıyla onun eserini çok etkiler."[3]

Bu yüzden Mehmed Nüzhet Efendi'nin yaşadığı dönem (1809-1887) ve çevre, bizim için çok önemlidir. Bu dönem Sultan II. Mahmud ve sonrası dönemdir ki Osmanlı İmparatorluğu'nda yenilik hareketlerinin yoğun olduğu bir devirdir. İmparatorluğun bünyesindeki Avrupâî gelişmeler III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd hamlesinden sonra Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839) tam bir devlet hamlesi olarak yeniden gündeme gelmiştir. II. Mahmud devrinde yapılan belli başlı yenilikler şunlardır:

Devletin ve milletin başında bir felaket haline gelen Yeniçeri Ocağı, "Vak'a-i Hayriye" adı altında 15 Haziran 1828'de sabaha karşı padişahın emriyle topa tutalarak yıkıldı ve yerine "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye" adıyla, tıpkı III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd'inde olduğu gibi, Avrupâî usullerle yeni bir ordu teşkilatı kuruldu. II.

---

[1] Bu kısım için genel mahiyette şu eserlere başvurulmuştur:
Perin, Cevdet, **Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri**, İstanbul 1946.
Danişment, İsmail Hami, **Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul 1972.
H. Ongunsu, **Tanzimat ve Âmillerine Umumî Bir Bakış, Tanzimat**, İstanbul 1940.
Kaynar,Reşat, **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, Ankara 1985.
Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 1978.
Antel, S. Celal, **Tanzimat Maârifi, Tanzimat I**, İstanbul 1940.
Kaplan, Mehmet, **Namık Kemal**, İstanbul 1948.

[2] GENÇ, Prof. Dr. İlhan, **Edebiyat Bilimi**, İzmir, 2008, s. 277.

[3] Age, s. 282.

Mahmud ordunun ıslahını sistemli bir şekle koymak için 1834'te öğrencilerin ilk, orta ve lise öğrenimlerini aynı okulda yaptığı Harbiye Mektebini kurdu (1834).

II. Mahmud Türkiye'de ilk defa ilk okulu mecburi yapmış, bunun parasız yapılması için ferman çıkarmış, Harbiye ve Tıbbiye askerî okullarına öğrenci yetiştirmek için Rüştiye Mektepleri açmış; Türkiye'de ilk Türkçe gazeteyi, yine devlet tarafından resmî bir organ olarak 11 Kasım 1831'de "Takvîm-i Vekâyî" adıyla çıkartarak devletin yaptığı güzel işleri halka duyurmak istemişti.

Yine Sultan II. Mahmud bir de önemli bir kıyafet inkılâbı yapmış, kavuk yerine fes, ayrıca setre ve pantolon giymiş, bunları devlet adamlarına da giydirmişti. Bu kıyafet sonradan, bu konuda zorlanmayan halk tarafından da benimsenmişti.

1839'da Askerî Mekteb-i Tıbbiye kuruldu. Bu askerî kurum 1839'da Galatasaray'da Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne adıyla daha mükemmel bir şekilde kurulmuş ve açılışında bir konuşma yapan Sultan II. Mahmud, buradaki öğrenciye yeni tıp ilmini başlangıçta Fransızca olarak okutacaklarını fakat bu alanda Türkçe kitaplar telif ve tercüme edileceğini ve Mekteb-i Tıbbiye'nin millîleştirileceğini söylemiştir.

Abdülmecid Döneminde Yapılan Yenilikler:

Tanzimat'ın İlanı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupalılaşması yolundaki en kesin hareket 1839 yılında başlayan Tanzimât İnkılâbı'dır. Bundan çok önce yenileşme meyilleri, kendisini hissettirdiği halde ancak 1839'da resmen "Tanzimât" adıyla gerçekleşebildi.

İleri görüşlü padişahın II. Mahmud'un 1 Temmuz 1839 tarihinde ölümünden sonra, 16 yaşında olan oğlu Abdülmecid Efendi tahta çıktı. Abdülmecid tahta geçtiğinde Reşid Paşa'nın Hâriciye Nâzırı olması, Tanzimat'ın ilanında çok önemli etken olmuştur. Onun düzenlemelere karşı olan Sadrazam Hüsrev Paşa'dan gizli olarak padişahla temasa geçmesi, II. Mahmud devrinde başlayan düzenlemelerin planlı bir şekilde geliştirilmesi gereğine onu inandırması, Abdülmecid'in tahta geçmesinden dört ay sonra Tanzimât'ın ilânını sağladı. Onun padişahlığı zamanında (1839-1861), 3 Teşrîn-i Sânî (Kasım) 1839 günü, metin kısmını kaleme alan Hâriciye Nâzırı Mustafa Reşîd Paşa tarafından Gülhâne Meydanı (Parkı)'nda okunarak ilân edilen Tanzîmât Fermânı

(Gülhâne Hattı-ı Hümâyûnu) ile de devlet, Batılılaşma yolunda ilk büyük ve ciddî adımını atmış, böylece idarede olduğu kadar sosyal hayatımızda da yenilik daha geniş bir zemine oturma, yerleşme yoluna girmiş bulunuyordu.

Reşid Paşa Gülhâne Hattı'nı kaleme alırken, frenkleşme ve dinsizlik suçlamalarına yol açarak hareketi tehlikeye düşürebilir diye, çok ihtiyatlı ve tedbirli davranmış, Batılı anlamda bir düzenlemeye ihtiyaç olduğunu açıkça belirtmemiş, fermandaki esasları, İslâm dîninin canlandırılması gereken esaslar olarak göstermiştir. Ayrıca hareketin siyâsî yönü ile ilgilenmeyen ulemâ sınıfı, adâlet ve maârif alanındaki düzenlemelerle yakından ilgilendikleri için dinsizlik damgasını vurarak halkı kışkırtabilirlerdi. Kışkırtılmadığı takdirde yeniliklere açık olan ve onları benimseyebilen halk dîne kuvvetle bağlı olduğu ve ulemâyı dinlediği için, Gülhâne Fermânı'nın sağladığı haklardan memnundu, ancak bu hakların Hıristiyan azınlıklara da tanınmasından memnun değildi. Bu durum karşısında Tanzimât'ın yavaş bir şekilde ve plansız olarak gerçekleşmesi normaldi. Bu yüzdendir ki, Tanzimât devri her sahada eski ile yeninin yan yana olduğu zorunlu bir geçiş ve ikilik devridir.

Bu olayla imparatorluk yüzyıllardır yaşadığı medeniyet çizgisinden çıkarak rakibi olan bir medeniyet çizgisine girip onun değerlerini kabul etmiş bulunuyordu. II. Mahmud'un son zamanlarında daha da kötüleşen Mısır meselesi sebebiyle desteğine ihtiyaç duyduğumuz Avrupa siyaseti ve genel düşüncesi de, bir yönden Hıristiyan azınlığın hukûkî eşitliğini ve bir de memlekette artan ekonomik ilgilerinin güvenini sağlamak için iyi işleyen bir adalet sistemi arzu ediyordu. İmparatorluğun devam etmesini Avrupa dengesi için gerekli gören yabancı devletler bunun böyle bir değişimle mümkün olacağını söylüyorlardı. Mustafa Reşid Paşa ve yeni nesil de bu görüşte idiler.

Tanzimat Fermanı'nın en önemli yönü hükümdarın kendi hak ve yetkilerini bu esaslara göre sınırlandırmasıdır. İkinci büyük önemi, bütün hükümleriyle insan haklarını yeni bir safhaya sokmasıyla Fransız İhtilalinin anafikirlerini kabul etmiş ve iyi düzenlenmiş bir mutlâkiyet şekline girmesidir. Genel bir görüşle ferman imparatorluğun Batıya açılışı ve onu meydana getiren esas ve değerlerin kabul edilmesidir.

Devletin Batıya açılışı ile İstanbul'da hayat birdenbire değişir. Batı hayatının özellikleri taklit ve moda yoluyla günlük hayata girer. Zamanın gazetelerinde görülen ilânlar Avrupa'dan art arda yeni bir modanın girdiğinin ifâdesidir. Dolmabahçe

Sarayı'nın[4] yapılıp pâdişâhın orada oturması ile İstanbul, Beşiktaş'tan yukarıya doğru ayrı bir semt gibi büyümüştür. Unkapanı köprüsünün yerinde bir köprü İstanbul'la karşı tarafı birleştirmiştir. Bu şekilde Müslüman hayatı iki koldan Avrupa şehrine benzeyen Beyoğlu'na yaklaşmıştır. II. Mahmud'un son senelerinden Kırım harbine kadar olan zaman içerisinde şehrin manzarasının seneden seneye değiştiğini art arda gelen seyyahlardan öğrenmekteyiz.

Reşid Paşa'nın büyük hizmetlerinden birisi de, Tanzimat yıllarında devletin yeni unsurlara ihtiyaç duyduğu açık fikirli, dürüst ve iş bilir siyaset ve idare adamlarını yetiştirmesi olmuştur. Âlî, Fuad, Ahmed Vefik, Ahmed Midhat Paşa'lar gibi siyâsî

[4] Dolmabahçe Sarayı, Boğaziçinde XIX. yüzyıl İstanbul'unun en ihtişamlı yapılarından biri olan saraydır. Sarayın üzerine kurulduğu kesim İstanbul'un fethinden önce küçük bir koydu ve çevresi Vallicula Regii Horti (Kraliyet bahçesinin küçük vadisi) adıyla anılıyordu. Fatih Sultan Mehmed'in şehri ele geçirmek için gemilerin Haliç'e indirilmesi eylemine bu koydan başlatıldığı ileri sürülmektedir. Evliya Çelebi'ye göre koy XVII. yüzyılda II. Osman'ın padişahlığı döneminde (1618-1622) doldurulmuş ve sahil yeni bir görünüm kazanmıştır. Doldurulan koy sonraları "Dolma bahçe" adıyla anılmış ve giderek has bahçeye dönüşmüştür. Eremya Çelebi ise koyun I. Ahmed döneminde doldurulduğunu (1603-1617) ileri sürmekte ve İnciciyan'a dayanarak Gyllius'a göre Kanuni devrinde ilk defa Karabolus'un denizi doldurup bahçe haline getirmiş olduğunu söylemektedir. Grosvenor da koyun Barbaros'un emri üzerine 16.000 Akdenizli tutsağın çalıştırılmasıyla doldurulduğunu belirtmektedir. Evliya Çelebi: "Bayezid Han asrında paşa yalısı idi. Padişahlara geçip Cennet gibi İrem bağı oldu. Kat kat birçok bahçeler ve sahnişinlerle süslendi." şeklinde bilgi vermektedir. Yine Evliya Çelebi'ye göre II. Osman zamanında bu alanda II. Selim'e ait bir köşk ile bir havuz vardı. Büyük olasılıkla bu köşkün iç kısımlarda yer aldığı sanılmaktadır. Zamanla çeşitli padişahların yaptırdıkları binalarla dolmaya başladı. I. Ahmed, IV. Mehmed, III. Ahmed ve I. Mahmud'un köşklerinin kıyıya yakın yapıldıkları ileri sürülebilir.

Dikkati çeken bir nokta, şehrin büyümeye başlaması ile Batılılaşma sürecinin aynı zamanda ortaya çıkmış olması II. Mahmud döneminde şehrin genişleme çizgisinin coğrafî ve siyasî sebeplere dayalı olarak bu yeni sahaya doğru gelişmesidir.

Batı terbiyesiyle yetiştirilen ve Batı modasını babası II. Mahmud'un yanında Beşiktaş Sahil Sarayı'nda gören Abdülmecid tahta geçtikten sonra bu ahşap sarayın yıkılarak yerine bugünkü kâgir sarayın yapılmasını emretti. Topkapı Sarayı'ndan tamamen farklı bir planimetri ve mimarî anlayışıyla Avrupa sarayları tarzında inşa ve dekore edilmesi, padişah üzerindeki Batı tesirini ve temâyülünü belirtmekte, onun kendini bir Avrupa hükümdarı gibi gördüğünü ve devleti Batı zihniyetiyle yöneteceğini dünyaya göstermek istediğini sergilemektedir. Eski sarayın yıkılarak yerinde yeni sarayın yapımına, 1842 yılında, padişahın geçici bir süre için Yıldız köşklerine taşınması üzerine, başlanmış ve yeni saray 7 Haziran 1856 tarihinde açılmıştır. Sarayın inşasını baba oğul Ermeni mimarlar Karabet ve Nikogos Balyan'lar üstlenmiş, iç süslemeleri ise Paris Opera Binası'nın dekoratörü Ch. Séchan tarafından yaplmıştır.

110.000 metrekarelik bir alana yayılan Dolmabahçe Sarayı'nda ana yapıyı oluşturan Mâbeyn, muayene salonu, harem ve veliaht dairelerinden başka, Bezmiâlem Vâlide (Dolmabahçe) Camii, Istabl-ı Âmire (Has Ahır), tiyatro, serasker dairesi, saat kulesi, hazine-i hassa ve mefruşat daireleri, ve bu grubun heme arkasına düşen yerde de kuşluk, Camlı Köşk, gedikli cariyeler ve kızla ağası daireleri, harekat köşkleri, Hereke Dokumahanesi, baltacılar, agavât, bendegân, musâhibân daireleriyle bu yapıların halkını doyuracak nitelikte olan Matbah-ı Âmire gibi bölümler bulunmaktadır. Ayrıca bir kayıkhâne ile önünde kayıklar için bir de büyük liman vardı. Geniş bilgi için bakınız:

SÖZEN, Metin, "**Dolmabahçe Sarayı**", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1994, C. 9, s. 503-505.

hayatta ön safta olan şahsiyetler ve Şinâsî, Ziyâ Paşa, Namık Kemal gibi **1839** yılı civarında doğmuş aydınların çoğu bu dairenin mensubu idiler. Şinâsî, Ziyâ Paşa, Âlî ve Fuad Paşa'lar birbirlerine yazdıkları mektuplarda Reşid Paşa'dan "velînîmet" sıfatıyla söz ederek şükranlarını gösterirler. Ama asıl onun yetiştirici tarafını anlatan Cevdet Paşa'dır. Gerek "Cevdet Paşa ve Zamanı"nda, gerekse "Tezâkir-i Cevdet" ve "Mârûzât"ta Paşa'nın şahsı ve konağı hakkında bir çok bilgi vardır. Bu bilgilerden öğrendiğimize göre, Reşid Paşa kendi mensupları arasında bulunmaktan, devlet işlerinde onların yardımını görerek çalışmaktan hoşlanmış, elinden geldiğince yetenekleri ölçüsünde onları yetiştirmeye çalışmıştır.

Reşid Paşa, siyâsî hayatının yanında devrinin "inşâ"sını değiştiren kişidir. Cevdet Paşa bu tesiri şöyle anlatıyor:

"Vâdî-i inşâda yeni bir çığır açtı. Küttâbın çoğu ona taklid eyledi. Hâriciye Nâzırı Âlî Efendi ile Dîvân-ı Hümâyûn tercümanlığından âmedî olan Fuad Efendi –ki sonra vezir ve sadrâzam olan mezkûr Âlî ve Fuad Paşa'lardır- onlar dahi bu yolda Reşid Paşa'nın eserine iktizâ ile akran ve emsallerine fâik olmuşlar idi. Ben de bu yolu beğendim ve bu tarz üzere inşâ-yı kelâma heves ettim."[5]

İhtiyaç duyulan yabancı dil bilen gençleri yetiştirmek için mekteplerden başka 1832'de kurulan "Tercüme Odası" önemlidir. Burası 1839'dan sonra bir mektep haline gelmiştir. Âlî, Fuad ve Safvet Paşa'ları yetiştiren bu oda sadece yabancı dil öğretmekle kalmamış, aynı zamanda yeni bir dünya görüşü ve sîyâsî bir idealin geliştiği ileri bir çevre olmuştur. Batılılaşma düşüncesinin siyâsî mücâdele düşüncesiyle birlikte yürümesi ve yeniliğin bütün düşünce ve sanat hayatını kuşatması ve bir ölçüde sâde dil ve düzgün nesir ideal ve prensibinin ön sırada yer alması gibi olaylar bu kalemde oluşan bir çevrenin eserleridir.

Yeni yetişen gençlerin önemli bir kısmı XVIII. yüzyıl Batılı yazarlarını asıllarından okuyorlar, düşüncelerini aralarında tartışıyorlar, yabancı ve özellikle Fransız gazetelerinin yayınlarından siyâsî olayları, yurda yansıdığından tamamen başka şekilde görüyorlardı.[6]

---

[5] Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir-i Cevdet**, **40 tezkere**, İnkılab ktp. Cevdet Paşa evrakı, nr. 13, s. 29- 30.
[6] TANPINAR, Ahmet Hamdi, **19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 2001, s. 129-146.

Bu dönem, Osmanlı toplumunda Avrupâî kültür kurumları kurma yolunda büyük bir faaliyet gösterilen, kültür değişmesi ve kurumları yenileştirme devresidir.

1845'de askerî idâdîler açıldı. Bugünkü Millî Eğitim Bakanlığı'nın temelini teşkil eden Mekâtib-i Umûmiyye Nezâreti kuruldu. 1848 de Dârülmuallimîn adıyla Orta Öğretmen Okulu açıldı. 6 Ocak 1859 da ilk kız rüştiyesi açıldı. Fakat burada ders verecek kadın öğretmen yoktu. Kız rüştiyelerine ve ilk okullara öğretmen yetiştirmek için bir kız muallim mektebi olan "Dârülmuallimât" 26 Nisan 1870 de kurulabildi.

Dârülfünûn'da okunacak derslerin kitaplarını hazırlamak amacıyla 18 Temmuz 1851 de Encümen-i Dâniş kuruldu. Encümen-i Dâniş bir Türk akademisi idi. Mustafa Reşid Paşa, elçi olarak gittiği Paris ve Londra'da bulunduğu yıllarda fayda ve çalışmalarını yakından gördüğü Fransız Akademisi'ne benzer bir Türk akademisi kurmak için çalışmalara geçmiş ve "ilim ve fen heyeti" anlamına gelen "Encümen-i Dâniş" kurulmuştu. Encümen-i Dâniş, Sultan Abdülmecid'in hazır bulunduğu bir törenle, Mustafa Reşid Paşa'nın okuduğu nutuk ile açıldı. Kuruluşunda Ahmed Cevdet Paşa'nın büyük hizmeti geçmişti. Açılış gününde okunmak üzere hazırlanan makale-i hitâbiyye'ler içinde Ahmed Cevdet Paşa'nın makalesi beğenilmiş ve şair Abdülhak Hamid'in babası Hayrullah Efendi tarafından okunmuştu.

Encümen'in Fransız Akademisi gibi 40 asil üyesi ve gerekli sayıda da fahri ve muhabir üyesi bulunuyordu. Encümen reisi, Ataullah Efendizâde Mehmed Şerif Efendi, ikinci reis ise Hayrullah Efendi idi. Üyeleri arasında, Mustafa Reşid Paşa, Âli ve Fuad Paşa'lar, Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey, Ahmed Cevdet Paşa ve Ahmed Vefik Paşa gibi ilim adamları bulunuyordu. Encümen cumartesi günleri Dârü'l-Maârif binasında toplanıyordu. Bu ilk Türk Akademisinin yayınladığı ilk eser Ahmed Cevdet Paşa ile Fuad Paşa'nın birlikte hazırladıkları "Kavâid-i Osmâniyye" adlı Türkçe gramer kitabı idi. Encümenin yayınladığı değerli diğer eser de Ahmed Cevdet Paşa'nın, Hammer'in Osmanlı İmparatorluğu Tarihi'ni bütünlemek amacıyla yazdığı, 12 ciltlik meşhur tarihi idi.[7]

1867 de açılan sivil hizmetler için doktor yetiştirme amacı güden Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiyye'nin yanısıra 1877 de Mekteb-i Mülkiye açıldı ve 1878 de Mekteb-i

[7] BANARLI, Nihad Sâmi, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1948, C. 2, s. 815.

Hukuk tekrar derslere başladı. 1868 de dersleri Türkçe ve Fransızca verilmek şartıyla Mekteb-i Sultânî adıyla Galatasaray Sultânîsi kuruldu. 1869 da kız rüştiyeleri çoğaltıldı.

1862'de aralarında Şeker Ahmed Paşa'nın da bulunduğu gençler resim tahsili için Paris'e gönderildi. [8]

Abdülmecid devrinin Tanzimat'tan sonra en önemli hadisesi 1856 yılında neşredilen Islâhât Fermanıdır. Bu ferman ile ile Tanzimât hareketi yeni bir devreye girer. Islâhât döneminde, başlatılan fakat tamamlanamayan Batılı tarzdaki usullere yönelik çalışmalara yeniden hız verilir. Tanzimât Fermânı'nda yer alan hükümler çerçevesinde uygulanan ıslâhât hareketleri, 1839'dan 1856'ya ve 1856'dan I. Meşrûtiyet'in îlân tarihi olan 1876'ya kadar olan iki aşamada gelişme göstermiştir. Aslında bu fermanla iç politikada, ileride birçok karışıklığı doğuracak yeni bir durum meydana gelmiştir. Çünkü Hıristiyan tebaa Islâhât Fermânı ile önceden var olan dînî imtiyazlarını koruyorlar ve bununla birlikte Müslüman tebaanın bütün siyâsî haklarına sahip oluyorlardı.

Gülhâne Hattı'nın dayandığı esasları çok daha genişleten Islâhât Fermânı Batıdan gelen bir baskı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu ferman, Gülhâne Hattı'nın maddelerini tekrarladıktan sonra Hıristiyanlara "devlet memuru olmak, kendi dillerinde öğretim yapmak ve içlerinden isteyenlerin çocuklarını devlet okullarında okutmak" haklarını da tanıyordu.

Abdülaziz Dönemi: Abdülaziz "20 Haziran 1861'de Abdülmecid'in erken ölümü üzerine tahta geçmiştir. Abdülaziz (1861-1876), ağabeyisi kadar kültürlü ve Batı hayranı olmamakla beraber, ülkenin çağdaşlaşmasına karşı da değildi. Fakat o da, devletin yönetimi konusunda bütün yetkinin kendisinde toplanmasına, yani Osmanlı devlet geleneğinin devamına taraftardı ve bu geleneği sonuna kadar sürdürdü."[9]

"II. Mahmud devrinde başlanılıp Abdülmecid devrinde daha geniş şekilde uygulanan çağdaşlaşma hareketi, Abdülaziz döneminde de sürdürüldü. Mustafa Reşid Paşa'nın yetiştirmeleri olan ve Sadrazamlıkla Hariciye Nezareti'ni zaman zaman birbirlerine devrederek uzun süre yürüten Âli ve Fuad Paşaların dikkatli ve basiretli

[8] GÖÇGÜN, Önder, "**Tanzimat Devri Türk Edebiyatı**", **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1992, C. 3, s. 379-423.
[9] AKYÜZ, Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri** 1860-1923, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s. 23.

tutumları ile, yine belli bir plana veya programa bağlı olmaksızın, batılı örnekteki kurum ve kuruluşların oluşturulmasına devam edildi.

"Abdülaziz'in on beş yıllık döneminde, hiçbir yabancı ülke ile savaş yapılmadı. Devlet sadece, iç isyanlarla uğraştı. (…) Abdülaziz devrinin çok mühim özelliği olarak, tamamıyla batılı ve o zamana kadar Türkiye'de bilinmeyen yepyeni bir kuvvet ülkenin hizmetine girdi ve büyük bir hızla gelişti: Özel basın."[10]

İdarî alanda, şimdi de yürürlükte olan ve Fransa'dan alınmış bulunan sistem uygulanarak, vilayetler merkez olmak üzere, ilçe (kaza), bucak (nâhiye) ve köylerden oluşan yönetim üniteleri oluşturuldu. Adalet alanında, fertlerin haklarını batılı örnekteki kanunlara göre koruyan Nizâmiye Mahkemeleri isimli yeni mahkemeler kuruldu (1868). Dînî konulardaki davalara ise, eskisi gibi, Şer'iyye Mahkemeleri yani kadılar bakmakta idi. Hukuk alanında atılan yeni bir adım da, o zamana kadar yalnız Şeriat esaslarına dayanan medenî hukukun günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesidir. Bu düzenleme görevi Ahmed Cevdet Paşa'ya verildi. O da, hazırladığı Mecelle (1868-1876, 16 cilt) isimli ve İslâm hukukunun günün şartları ile uzlaştırılması şeklindeki bir sentezin ürünü olan büyük eserini hazılayarak (bir heyetin yardımı ile) bu görevi yerine getirmiş oldu. Mecelle, İsviçre medenî kanunu örnek alınarak hazırlanan bugünkü medenî kanun yayınlanana kadar (1926) yürürlükte kalmıştır."[11]

"V. Murad'ın çok kısa süren (30 Mayıs-31 Ağustos 1876) padişahlığından sonra tahta geçen II. Abdülhamid, daha padişah olmadan önce, bir Anayasa (Kanun-ı Esasî" hazırlanmasını, Millet Meclisi (Meclis-i Meb'ûsân) ile Senato (Meclis-i A'yân) ın açılmasını yeni rejiminin getirilmesini kabul etmişti. Bunun üzerine, Anayasa'yı hazırlamak için, Midhat Paşa ile Namık Kemal ve Ziya Beylerin de bulundukları bir komisyon kuruldu."[12]

Eski –Yeni Çatışması: Tanzimat sürecinin en önemli sorunlarının başında eski-yeni çatışması gelmektedir. III. Selim döneminde (1789-1807) Avrupa askeri teknolojisi ve bilimsel çalışmalarının özellikle resmi ulemâ tarafından takip edildiği bilinmektedir. Bu konuda ulemâ sınıfının olumlu ve belirleyici katkısı olduğu açıktır. Fakat bu sürecin

[10] AKYÜZ, age, s. 27.
[11] Age, s. 24.
[12] Age, s. 31.

ilerleyen yıllarında yapılan bazı yanlış uygulamalar sebebiyle farklı bir eğime gidildiği söylenebilir. Dönemin önemli müderrislerinin Mühendishâne mekteplerinde hocalık yapmaları, ulemânın bilim ve teknik konularında yeniliklere karşı olmadıklarına açık bir örnektir. Gerek devlet adamları ve gerekse ulemâ yeniliklerin kabulünde olumlu bir tavır içinde olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde Batı bilim ve zihniyeti yeni mektepler vasıtasıyla idarenin isteği ve ulemânın desteğiyle yaygınlaşmıştır. XIX. yüzyılın sonraki yıllarındaki batılılaşma temsilci ve savunucuları bu yeni mekteplerde yetişmiştir. Buralarda atılan tohumlar II. Mahmud döneminde gelişerek büyümüş, Tanzimat döneminden başlayarak daha kurumsal bir hal almaya başlamıştır.

Batı bilimi ve tekniği ile karşılaşma ve tanışma, askeri yenilgilerin zorlamasıyla bir zorunluluk halini almıştır. Bunların fiilen uygulanması devlet adamları eliyle gerçekleşmiş, sonra da başta bürokratlar ve ulemâ olmak üzere devletin bütün unsurlarının desteği alınmıştır. Ancak yenilikleri uygulayan bürokratlar, Batı bilim ve tekniğinin özelliklerini kavramak ve Osmanlı gelenekleri ve toplum yapısının analizini yapmaktan aciz olduklarından doğabilecek tepkileri, ulemânın yaptığı uyarılara rağmen, tarihi bir değerlendirme imkanına sahip olamadıklarından, yenilik karşıtlarına fırsat vermiş oldular. Üstelik, baştan onay ve desteklerine başvurulan ulemâ sınıfının önde gelenleri de dönemin etkili bürokratları tarafından bir kenara itilmiş, bütün işler birkaç bürokrat ile saray çevresindeki çıkarcı kimselerin istedikleri gibi yürütülmüş, toplumdaki diğer grupların, özellikle asker ve ulemânın, sonra da halkın tepkisine neden olmuşlardır.

Yenilikler karşısında ulemânın tepkileri olduğu konusuna gelince, geleneksel Osmanlı devlet yapısı içindeki temel fonksiyonunu zamanla yerine getiremez hale gelen ulemâ sınıfının en önemli problemlerinden birisi, bir zihniyet bunalımı yaşamalarıdır. Genellikle ulemâ dünyadaki gelişmeleri yeterince takip edemediklerinden bir dünya görüşü ve kavrayışından mahrumdular ve bu nedenle yüzeysel ve kişisel problemlere takılıp kalıyorlardı.[13]

1839'dan sonra devrin bir özelliği de yurtta gittikçe güçlenen bir ikiliğin doğmasıdır. En önemli kurumlarda Tanzimat, ne eskiyi doğal bir değişim ile yeniye göre geliştirebilmiş, ne de onu tamamiyle ortadan kaldırabilmişti. Halkta eski anlayış

[13] ÖZKUL, Dr. Osman, **Gelenek ve Modernite Arasında Ulemâ**, İstanbul 2005, s. 382-385.

aynen devam ediyordu. Yüzeysel yenilikler biraz kabul ediliyor, ancak dînî geleneğe bağlı olduğu sanılan kurumlara dokunulması istenmiyordu.

Abdülmecid devri Avrupalılığı bazı alanlarda millî ve mahallî hayata sürülmüş küçük bir frenk cilâsı olarak dışta kalır ve sadece eskinin bütünlüğünü bozar. Batı medeniyetine karşı gösterilen istek ve hayranlık bazan çok aşırı ve gereksiz duruma ulaştığı için, Türk halkının millî gelenek ve değerlerinin çökmesi ve kaybolması tehlikesi ortaya çıkmış, düşünce yönüyle Batılı olan ve Avrupâî Türk Edebiyatının kurucularından Ziya Paşa:

"Milliyyeti nisyân ederek, her işimizde

Efkâr-ı Frenge tebaiyyet yeni çıktı" beytinde bu durumdan şikayet etmiştir. 1839-1860 tarihleri Türk toplumunun kapılarını, hiçbir kontrol yapılmadan, Batıya ardına kadar açtığı bir dönemdir[14]. Bugün halk dilinde ve düşünce hayatında hâlâ kullanılmakta olan "alaturka" ve "alafranga" tabirleri o zamanlardan kalan bu ikilik tabirleridir.

Bu ikilik bazı yazar ve şairlerde de görülür. Mesela bunlardan, "Ziya Paşa "Şiir ve İnşâ" makalesinde, eski şiire karşı çıkar; Halk şiirini gerçek Türk şiiri olarak kabul eder. Daha sonra Harâbât antolojisi "Mukaddime"sinde bu görüşünün aksini savunur; Divan şiirini benimser. Bu ikilem karşısında Namık Kemal, eski şiir geleneğini yıkmaya çalışır. Tahrîb-i Harâbât ve Tâkib'de Ziya Paşa'yı eleştirir. Namık Kemal bu tavrını, "Bahâr-ı Dâniş Mukaddimesi" ve "Mukaddime-i Celâl"de sürdürür."[15]

"Muallim Nâcî, yaşadığı dönemde eski şiirin temsilcisi olarak isim yapar. 1885-1893 yılları arasında beliren eski-yeni tartışması, onu eski edebiyat yanlılarının öncüsü konumuna getirir. O, eski şiirin tekniğini bilen bir şâirdir. Eski zevke bağlıdır. Tanpınar'a göre Nâcî, Ziyâ Paşa'dan etkilenmiştir. Nâcî'nin yeniler aleyhindeki mücadelesini Ziyâ Paşa'ya bağlar. Nâcî, Hâmid'in te'siri altındadır ve daima ona yetişmek ister. Bu yüzden Hâmid'i kendisine rakip görür. Recâîzâde Ekrem'in kendisini ikinci plâna düşüren tavrını içine sindiremez ve Ekrem'e gücenir. Aralarındaki tartışmaların özü de bu noktaya dayanır.

[14] AKYÜZ, a.g.e., s. 4-13.
[15] TUNCER, Hüseyin, **Arayışlar Devri Türk Edebiyatı I, Tanzimat Edebiyatı**, İzmir 1996, s. 22

Ekrem, III. Zemzeme'sinin Mukaddimesi'nde ve Takdîr-i Elhân'da Nâcî'yi; Nâcî de Saâdet gazetesinde tefrika edilen Demdeme başlıklı yazılarında Ekrem'i tenkit eder. Tartışmanın boyutları büyür. Ekrem, İçişleri Bakanlığı'na başvurur. Matbûât Müdürlüğü olaya el koyar ve Nâcî'yi susturur. Tartışma böylece devlet eliyle kapatılır. Nâcî'nin ölümünden sonra 1923 yılında, Nâcî meselesi yeniden gündeme getirilir. Sabah gazetesinde Cenâb Şahâbettin'e karşı Nâcî yükseltilmeye çalışılır."[16]

Eski şiir son sözünü çoktan söylemiştir. Mîmârî bir asırdır Batıyı taklit eder, hattâ müzik bile Dede'nin bir iki dehâ sahibi öğrencisi hariç, asliyet ve vakarını kaybetmiş temelsiz bir duygusallığa doğru gider.

Tanzimat devrinde hayat tarzı, israf ve yanlış adımlarla ülkenin geleceğini tehlikeye atıyordu. Aslında yüzyıllardan beri devam eden ekonomik bir sistem, yerine yenisi konulmadan bozulmakta idi. Türk mâliyesi perişan bir haldeydi. Paranın ayarı bozuk, hazine ise boştu. Tanzîmât ile para son ve kesin olarak düzeltilmişti. Ancak mâlî buhran devam ediyordu. Vergiler yeni fermanla düzenlenmiş ve belirlenmiş olmakla birlikte ciddî tedbir alınmamıştı. Diğer taraftan mâlî alanda başlangıçtan beri devam etmekte olan sistemin değişmesi, yeni vergi şekillerinin kontrolsüz uygulanması ülkenin hayatına şiddetle etki eder.

Halk dîne kuvvetle bağlı olduğundan, Gülhâne Fermânı'nın Hıristiyan azınlıklara da haklar tanımasından memnun değildi. Bu durum karşısında Tanzimât'ın yavaş bir şekilde ve plansız olarak gerçekleşmesi normaldi. Bu yüzdendir ki, Tanzimât devri her sahada eski ile yeninin yan yana olduğu zorunlu bir geçiş ve ikilik devridir.

Yenilikler ve Fikir Hareketleri: Tanzimat dönemi yeniliklerin fikir yönünü Reşid Paşa idare ediyor ve şekle âit yönünü de genç pâdişâh teşvik ediyordu. Biraz Fransızca okuyan konuşan, piyano çalan, tiyatroyu seven, Fransızca gazetelerden hoşlanan Genç pâdişâh Abdülmecid, her gün bir yeniliğin peşinde koşuyordu. Banka açılmasını istiyor ve Bâbıâlî'deki bayramlaşmalarda Avrupa parlementolarının açılışlarında söylenen nutka benzeyen bir yılbaşı nutku okuyordu. Özel hayatında da alafranga yaşayış tarzını uyguluyordu.

[16] Age, s. 234- 235.

Vekillerin çoğu Avrupa'yı tanımış kimselerdi. Özel hayatlarında geleneklere sıkı sıkıya bağlı olan bu vezirler, bilerek veya farkına varmadan yerli hayata Avrupa'da gördüklerini aktarıyorlardı. Yabancılarla ilişki gittikçe artmıştı. Zengin Mısırlı paşa, bey ve hanımların İstanbul'a gelip yerleşmelerinin, alafranga yaşayış tarzlarının şehirliler arasına girmesinde büyük etkisi olmuştur. Daha sonra başlayan Kırım savaşları sebebiyle yabancılarla ilişkiler artınca bu alafranga yaşayış tarzı büsbütün artar. Bu şekilde Tanzîmât, saray ve büyüklerin konağından yalıya ve köşke geçer.

1856 yılında neşredilen Islâhât Fermanı ile Hıristiyan tebaa önceden var olan dînî imtiyazlarını korumaları ve bununla birlikte Müslüman tebaanın bütün siyâsî haklarına sahip olmaları, alışılmış olan "millet-i hâkime" düşüncesini kaldırmış ve dînî prensipleri ikinci sıraya indirmiş ve ona zıt olan bu esasların kabulü Müslüman umûmî efkârında bir takım tepkiler uyandırmıştır. Paris Anlaşması'nda bu fermanın esaslarının taahhüt şeklinde dile getirilmesi ileride birçok yabancı müdahalesine sebep olmuştur. Ayrıca memlekette gelişmiş "Medeniyetçilik", "Meşrûtiyetçilik", "Osmanlıcılık" ve "İslâmcılık" gibi ideolojiler yine az çok bu fermanın etrafında şekillenmişlerdir. Böylece, 1856 yılından başlayarak girmiş olduğumuz yeni problemler devrinde 1861'de Türkler arasında gelişen gazetecilik, bu problemleri umuma çabuk mal eder ve memlekette büyük bir fikir gerginliği başlar. Bu gerginliğin neticesinde devlet ile aydınlar arasındaki ilişkinin şekli değişir. Tanzimât, kendi mektepleri, kalemleri ve gazeteleriyle yetiştirdiği kuşağa karşı tedbirler almaya mecbur olur.

"Yeni Osmanlılar" (Jön Türkler) adıyla bildiğimiz siyâsî kuruluş, siyâset ve düşünce hayatını karıştıran, Tanzimat prensiplerini halka doğru yayan ıslâhât hareketine mücadele şeklinde meydana çıkmıştır. İmparatorluk çözülme tehlikesindeydi. Çoğu saray etrafındaki yüksek memur ailelerinin çocuğu olan ve Bâbıâlî, Hâriciye ve Mâbeyn kalemleri gibi bu meselelerin uzun uzadıya münakaşa edildiği çevrelerde çalışan, 1826 ile 1840 arasında doğmuş olan ve hemen hepsi yeni açılan mekteplerde okuyan, yabancı dil bilen, Batı düşüncelerine açık, hayata yeni bakış açısından bakan devrin gençlerini bu tehlikeli durumun etkilememesi mümkün değildi.

"Fransızca "Jeunes Turcs", Jön Türkler olarak anılan Yeni Osmanlılar, Tanzimât şair ve yazarlarından Ziya Paşa, Ali Suâvî, Ebüzziyâ Tevfik, "Mir'at" dergisini çıkaran Refik, gazeteci Âgâh Efendi'ler, Mehmet Bey, Sadullah Paşa ile Fuat, Mithat, Mustafa

Fâzıl Paşa'lar gibi önde gelenlerdir. "Liberte", "Tasvir-i Efkâr, "Muhbir", "Hürriyet", "İbret" Jön Türklerin özgürlük ve demokrasi düşüncelerini yansıtan gazetelerin başındadır. Ernest Ramsaur'a göre:

"İlk Jön Türk gazetesi Hürriyet, 1864'te, Londra'da Rifat Bey'in yönetimi altında yayınlanmaya başladı ve hemen çevresinde bir Jön Türk kolonisi oluştu. Bu koloniye Türk edebiyatının yeni akımında başı çekenler Nâmık Kemal ve Ziyâ Paşa'nın yanısıra Ali Suavî de dahildirler."[17]

"Jön Türkler" (Yeni Osmanlılar Cemiyeti) Ebüzziyâ'ya göre, 1865 yılı Haziranında bir Pazar günü Mehmed, Reşad, Nuri, Mustafa Refik ve Nâmık Kemal Bey'lerin Belgrad ormanında yaptıkları bir gezinti sırasında kurulmuştur. Ebüzziyâ'nın verdiği bilgileri İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın, Mehmed Bey'in büyük kızı Şefîka Hanım'dan aktardığı şeyler şöyle tamamlamaktadır: "Prens Mustafa Fâzıl Paşa, Yakacık'ta halası Zeynep Hanım'ın ve Mehmed Bey de babasının köşkünde ikamet ettikleri sırada, Nâmık Kemal, Nuri, Âyetullah, Reşad Bey'ler, Âgâh Efendi, Pazarköylü Ahmed Ağa ve diğer zevat birleşerek Yeni Osmanlılar Cemiyetini teşkil ettiler[18]. Yeni Osmanlılar Cemiyeti, kuruluşunu tamamlayıp rejim değişikliği tasarlarken en önemli âzâ ve şahsiyetleri cemiyetin içinde bulunan genç basın da günün problemleri üzerinde mücadeleye başlar. Tanzimat kendi yetiştirdiği nesle karşı tavır alır. Yeni görevlere atanan Nâmık Kemal ve Ziyâ Paşa gibi yazarlar bu görevlere gitmeyince, Mustafa Fâzıl Paşa'nın daveti ile Paris'e kaçarlar. Ziyâ Paşa bu kaçışla cemiyete girmiş olur. Ali Suavî ile Âgâh Efendi de aynı davet üzerine kendilerine yolda katılırlar. Böylece Yeni Osmanlılar Cemiyeti, tutuklama ve kaçışlarla fiilen dağılmış olur. Bunun neticesinde siyâsî bir cemiyetten çok, bir fikir hareketi ve birkaç yazarın açtığı bir mücadele olarak bir süre Avrupa'da devam etmiştir. Âlî Paşa'nın ölümünden sonra bu hareket yalnızca Nâmık Kemal'in çevresinde toplananların neşriyatına has kalmıştır.[19]

Zihniyet değiştirmeden medeniyet değiştirmenin mümkün olmadığı kültürel bir olgudur. Batı kültürünün gelip yerleşmesi için elbette modern bilgi ve müsbet bilimlerin

[17] KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, **Türk Edebiyatı Tarihi Tanzimattan Cumhuriyete**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1978, s. 102.
[18] İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, **Son Asır Türk Şairleri**, İstanbul 1988, C. II, s. 942.
[19] TANPINAR, a.g.e., s. 151-158, 216-229.

öğretilmesi gerekti. Batıya memur olarak veya öğretim için gidip gelenlerin sayıları çok azdı. Abdülmecid'in koruduğu küçük topluluk çıkar yolun, Avrupâî şekilde öğretime gitmekte olduğunu gördü. Sözünü ettiğimiz okullar Batı kültürünü yurda sokmak için devlet eliyle gerçekleştirilmiş girişimlerdi. Türk gazeteleri de, Fransız gazetelerindeki siyâsî yazıları çeviri yoluyla kullanıyor ve böylece Batı dünyasını Türk halkoyuna tanıtıyorlardı. Ayrıca bunun yanında gazetelerin edebiyatla ilgili en büyük hizmetleri de dîvân nesrinin dışında yeni bir nesir hazırlamaları olmuştu.

Kültür değişiminde rol oynayan sebeplerden biri okullar ve diğeri de Fransızca'nın aydınlar arasında hızla yayılmasıdır. Bu yolla Batı kültürüne açılan pencere genişlemiş, Fransızca'nın yayılmasında Bâb-ı Âlî'deki Tercüme Odası ve Tophâne Müşirliği Kalemi önemli bir rol oynamıştır.

Tercüme Odası'nın kuruluş sebepleri XVIII. yüzyıla dayanır. Osmanlı Devleti kurulduğundan beri yabancı devletlerle siyâsî ilişkiler içerisinde bulunmasına rağmen, 1793 tarihine kadar dış ülkelerde daimî elçiler bulundurmamıştı. Güçler dengesinin Osmanı aleyhine bozulması üzerine dış dünyadaki gelişmelere karşı olan kapalılık sıkıntılar doğurmuştu. Bu yüzden III. Selim büyük Avrupa devletlerinin merkezlerinde daimî elçilikler bulundurmaya karar vermişti. 1793'te Yusuf Agâh Efendi Londra'ya, 1797'de Seyyid Ali Efendi Paris'e, İsmail Ferruh Efendi Londra'ya, Ali Aziz Efendi Berlin'e, İbrahim Efendi Viyana'ya, 1803'te Mehmed Said Halet Efendi Paris'e, 1806'da Abdurrahim Muhib Efendi Paris'e elçi olarak atandılar. Ancak bu elçiler yabancı dil bilmediklerinden görevlerinde pek başarılı olamadılar. III. Selim bunları geri çekerek yerlerine daha küçük diplomatik memur olan maslahatgüzarları bırakmıştır.

Yabancı maslahatgüzarların Bâbıâlî'ye kasıtlı olarak yanlış bilgiler gönderdikleri anlaşılınca hepsi azledildi. Bâbıâlî'de tercüme işlerinde kulanılan tercümanlar da görevden uzaklaştırıldı. Bunun üzerine tercüme işlerine bakmak amacıyla Mühendishâne-i hümâyûn hocalarından Yahya Efendi ile oğlu Bâbıâlî'ye getirildi. Divan kaleminden iki katip Yahya Efendi ile oğlu'nun okuduğu Rumca ve Fransızca yazışmaları yazmakla görevlendirildi. Yetenekli birkaç katip Yahya Efendi'den Rumca ve Fransızca dersler almaya başladılar. Böylece Bâbıâlî'de Tercüme Odası kurulmuş oldu. Devletin içinde bulunduğu kriz nedeniyle dış ilişkilerin çoğalmasına paralel olarak işlerin ve yazışmaların artmasından dolayı odaya yeni bir düzen verildi. 1838'de divan-ı

hümayun tercümanı maiyetindeki memurlar ûlâ (birinci), sânî (ikinci) ve sâlis (üçüncü) olmak üzere üç sınıf olarak düzenlendiler. 20 Şubat 1841'de odanın mevcudu divan-ı hümayun tercümanıyla birlikte 30'a ulaşmıştı. Cevdet Paşa, kendisinin de yetiştiği II. Mahmud zamanında, hariciye nezareti memur ve halifelerinin hepsinin Müslüman olduğunu, Tercüme Odası'nda "Sarafın" adında bir Hıristiyanın memurlara ders verdiğini ve odada bir de Marûnî[20] bir mütercimin bulunduğunu ifade eder.

1856 tarihinde Tercüme Odası esaslı bir düzenlemeye tabi tutuldu. Oda tam bir lisan okuluna dönüştürülerek nizamnâmesi hazırlandı. Emin Efendi ve Tiryaki Bogos buraya hoca olarak atandılar. Fransızca okutulacak dört sınıf yanında bir de İngilizce sınıfı açıldı. Devletin diplomasi dili Fransızca idi. Bu sınıflarda gramer, coğrafya, tarih, hesab, inşâ, hüsn-i hat, Fransız hukuku, milletler hukukunun yanında edebi metinlere kadar dersler okutulacaktı. İngilizce sınıfında ise gramer, Türkçeden İngilizceye İngilizceden Türkçeye tercüme ve konuşma dersleri düşünülüyordu.

Tercüme Odası kısa sürede amacına uygun olarak hem dış hem de iç siyasette etkili olacak bürokratların yetişmesine zemin hazırlamıştır. Bu haliyle hem Tanzimat ve Tanzimat sonrası reform hareketlerini hazırlayan bürokratların yetiştiği bir mektep, hem de değişik lisanlarda Bâbıâlî'ye gelen yazışmaların tercüme edildiği bir memuriyet görünümündeydi. Nitekim daha sonra sadrazamlığa kadar çıkacak ve devrin en önemli bürokratlarından olacak olan Âlî, Safvet ve Fuad Paşalar hep Tercüme Odası'ndan yetişmişlerdir.[21]

b. Edebî Görünüm

Mehmed Nüzhet Efendi'nin yaşadığı bu dönemde edebî görünüm iki çizgide gelişmesini sürdürmüştür: Divan edebiyatı çizgisi ve modern edebiyat.

Divan edebiyatı çizgisinde çok sayıda divan şairi yetişmiştir. Bunlar Tanzîmât'tan önce önemli ve tanınmış isimler olan, Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Molla, Âkif Paşa, Leylâ Hanım ve Ârif Hikmet Bey'dir.

Dîvân edebiyâtı'nda XVIII. yüzyılın büyük şâiri Nedim ile yeni açılan bir çığır olan mahallîleşme cereyânına Nedim'in meşhur türküsünden sonra bazı dîvan şairleri

[20] Suriye ve Lübnan'da oturan Katolik Süryani topluluğu.
[21] AKYILDIZ, Ali, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform 1836-1856**, İstanbul 1993, s. 72-78.

hece vezni ile türkü tarzında şiirleriyle katılmışlardır. Aruz vezninin mükemmel, sevilen ahenginin yanında hece vezniyle şiir söyleme zevki bir çok şairi etkisi altına almıştı. Dîvan şairi Âkif Paşa, Tanzîmât'ın kurucu ve büyük şairi Ziyâ Paşa âşık tarzında şiirler söylemişlerdir. Âkif Paşa'yı klasik edebiyatın son temsilcilerinden saymak yerinde bir düşüncedir ve bazı nesirlerinde de gördüğümüz sadeliğe, eski yüzyılların nesrinde de sık rastlamak mümkündür. Onun hece vezninde şiirler yazması ise hem saz şiirine hem de Mahallîleşme Cereyanı'na eğiliminin neticesidir.

Yeni edebiyat yanlılarınca eskilik ve gericiliğin bir bayraktarı olarak gösterilmek istenen Muallim Nâcî, Tanzîmât sonlarında yetişen Türk edebiyatçıları içinde aslında edebiyatımızda en doğru ve en uyumlu yolu görmeyi başarmış olan ve eski-yeni mücadelesini önce kendinde duyan önemli bir şairdir. Onun yaptığı yeni bir edebiyata ve bunun gereğine inanarak bu yolda eserler vererek eski edebiyatı da dışlamamak, eski edebiyatın güzelliklerini bir de kendi sanatı ile yaşatmak Muallim Nâcî'nin seçtiği güzel ve en doğru bir yoldur.

Nâcî, nesir dilinde büyük ve önemli bir adım sayılabilecek sâde bir Türkçe kullanmış, "Medrese Hâtıraları"nı, "Ahmed Midhat'la Muhâberât ve Muhâverât"ını ve özellikle de "Ömer'in Çocukluğu" (İst. 1890) adlı çocukluk hâtıralarını hep arı ve temiz Türkçe ile yazmıştır. Bunun yanında nazım dilinde Tanzimatçıların pek önemsemedikleri, imâle ve zihaf bulunmayan, manzumelerinin büyük çoğunluğunu bugün Türk arûzu dediğimiz sağlam bir arûzla söyleyerek XX. yüzyıl Türk şiirini en olgun dereceye ulaştıran bir söyleyişle şairlere öncülük etmiştir.

Muallim Nâcî'nin eserlerinde, çok okumuş, bilgili, ilim adamı, düşünür ve bir şâirden yansımış bilgi ve düşünce incileriyle zenginleşmiş bir kişiyi görürüz. Bu eserlere şöyle bir bakan, karşısında büyük bir edebiyatçıdan önce bir muallim bulur. Bu eserlerin diğer önemli bir seçkinliği, doğru ve sağlam bir Türkçe ile yazılmış olmaları ve Türk arûzuna doğru yönelen bir güç ve ahenk taşımalarıdır. Yine bu eserlerde bilinçli bir milli özellik bulunması Muallim Nâcî'nin Osmanlıcılığı hazmetmiş olmasındandır. Ayrıca bu şuur onun Doğu ile Batıyı rahatlıkla karşılaştırıp değerlendirme gücüne sahip olmasından kaynaklanmaktadır. [22]

[22] BANARLI, age, C. 2, s. 984, 986, 987.

Nâcî, en çok dil, üslûp, vezin ve şekil hataları konusunda tartışmıştır. Kuralları tanımayan yenilikçiliğe kapılmanın yanlış olduğuna dikkat çeker; eski ile bağların tamamen koparılmaması gerektiğini savunur. Eski ile yeni arasında âhenkli bir köprü olmaya çalışır. Fakat yanlış anlaşıldığı için eskilik taraftarı olarak anılır. Aksine o, yeniliğe açık ve müsait bir şâirdir. Tanpınar yanlış bir şekilde ona böyle gerici yakıştırmasını "bir masal" olarak değerlendirir. Nâcî'ye göre, her millet, yeniliğe ve yükselmeye milliyet şuurunu rehber tutarak gitmelidir. Tanzîmât'ın gerçekleştirmeye çalıştığı sadeliği benimseyerek uygulamış olan Nâcî'nin şiirleri, şuurlu tarih düşüncesini, öncelerden sindirip, yaşayan ve yansıtan özellikler taşır. Eski tarz şiirleri sayı bakımından daha çoktur. Şiirlerinde hayal ve duygu zenginliği pek görülmez, fakat orijinal buluşlarıyla dikkatleri çeker.

Nâcî, Beşir Fuat'la başlayan realist akımı benimser ve eski ile yeni arasında bir denge sağlamaya hep özen gösterir. Şiirde en güzeli bulmaya çalışan Nâcî'ye göre, bir eserin manzum olması, şiir olması için yeterli değildir, önemli olan söyleyiş güzelliği ve içeriğinin zengin olmasıdır. Vezin ve kâfiyeyi nazma güzellik katan bir süs olarak kabul eder. Şiirde vezin ve kâfiye zorunluluğunu söyler ama bununla birlikte şiirlerinde vezin ve kâfiyeyi ustaca kullanır. Üslub ve âhenk yönünden Divan şiirini temel alır.[23]

Modern edebiyat yani Tanzîmât Devri (1860-1895) Avrupâî Türk Edebiyatı Şinâsî, Nâmık Kemâl ve Ziyâ Paşa ile başlamıştır. Bu üç ismin faaliyetleri bir edebî mektep sayılmış ve eski Türk edebiyatının bazı önemli kurallarına bağlı kalmakla birlikte Batı ve Fransız edebiyatının etkisi altında kalmıştır. Tanzimat sürecinin meydana getirdiği Modern edebiyat anlayışı yukarıda da belirtildiği üzere yeni bir medeniyet modeli ile başlamıştır. Bu hususta başarılı sonuçlar kaydetmiştir.

Tanzimat sürecinin modern edebiyatı, Avrupa kültür ve uygarlığına dayanmak zorunda idi. Bunu sağlamak üzere Avrupa kültürünün Türkiye'de tanınması ve okunması için yazılmış olan ilim ve fen kitapları tercüme edilmiştir. Bunları hazırlayan ilim ve fen adamları Tanzimât'ın ilânından önce ve sonra Türk öğrencilere hocalık ederek yeni kültür ve zihniyetin yerleşip gelişmesinde önemli görevler görmüşlerdir. Batı kültürünün Mustafa Reşid Paşa (1800-1858), Âlî Paşa (1815-1871), Keçeçizâde

[23] TUNCER, age, s. 235.

Fuad Paşa (1815-1869) gibi de diplomat edipleri vardır. Türkiyede Avrupâî kültür ve edebiyatı kuracak ve bunu yaşatacak nesillere dil, fikir ve kültür malzemesi hazırlayan Hoca İshak Efendi, Şânîzâde Atâullah Efendi, Mustafa Behcet Efendi, Hoca Tahsin Efendi ve Mütercim Âsım Efendi gibi şahsiyetler bizde Batı kültürünün ilk muallimleridirler.

"…Daha Tanzimât Edebiyâtı başlamadan önce, Avrupâî Türk kültürü; bir tarafdan münevver ve ıslâhatçı pâdişahların rehberliğiyle; bir tarafdan siyâsî hayatları kadar, kültür ve edebiyat hareketleriyle de Türkiye'yi Avrupâî bir hayata sevk eden diplomatların himmetleriyle; bir tarafdan da burada en mühimlerini zikrettiğimiz, yenilik tarafdârı, Şark, bilhassa Garb kültürüne vâkıf, âlim hocaların gayretleriyle; Türkiye'de oldukça elverişli bir çevre hazırlamaya başladı. Yeni kültürle ve yeni bir sanat ve cemiyet anlayışıyla terbiye edilmiş gençler yetiştirildi. Bu gençler içinde Avrupa'yı görenler, hatta tahsillerini doğrudan doğruya Avrupa'da bütünleyenler oldu.

Bu hususta Büyük Reşid Paşa'nın yetiştirici şahsiyeti, bilhassa ehemmiyetli idi: Âlî ve Fuad Paşa'lar gibi büyük devlet adamları; Ahmed Cevdet Paşa, Şinâsî, Ziya Paşa gibi hem devlet hem sanat adamları; Hoca Tahsin Efendi gibi ilim adamları, onun seçip yetiştirdiği, yâhud yetişmesine yardım ettiği sîmâlar arasında idi."[24]

Bu dönem edebî görünüm ve atmosferinde Avrupa kültürünün Türkiye'de tanınması için yazılmış olan ilim ve fen kitapları ve bunları hazırlayan ilim ve fen adamlarının yanında gazeteler de önemli bir yer alır. Matbaanın kültür hayatını geliştiren hareketiyle, insan topluluklarına yönelik bir kurum olan gazetecilik kurulmasaydı, Batı kültürünün Türkiye'deki yayılışı daha da gecikirdi. Bu sebepten daha başlangıcında "halka halk diliyle hitap" edeceğini bildiren Türk gazeteciliği bu konuda çok etkili ve gittikçe genişleyen, büyük bir görevi yerine getirmiştir.

Modern edebiyatın önemli temsilcileri şunlardır:

Cevdet Paşa (1823-1895): Tanzimat devrinin önde gelen şahsiyetlerinden ve son asır Türk-İslâm ilim aleminin mümtaz simalarından biridir. Büyük bir devlet adamı olduğu kadar da tarihçi, hukukçu, mütefekkir, edip, eğitimci ve sosyologdur. Kendisi 1238 yılı hıdrellezinden kırk gün önce (13-14 Receb 1238/ 26-27 Mart 1823) Bulgaristan'ın Lofça kasabasında doğduğunu belirtmiştir. Asıl adı Ahmed olup Cevdet

[24] BANARLI, age, C. 2, s. 824.

mahlasını İstanbul'da öğrenim görürken şair Süleyman Fehim Efendi'den almıştır (1843). Tasavvuf ve edebiyatın belli başlı eserlerini okuyarak bilgi ve kültürünü ilerletti, şiir ve edebiyat alanındaki eksikliklerini tamamladı. Gazeller, kasideler yazdı. Okuyup yazabilecek ölçüde Arapça, Farsça ve anlayacak derecede Fransızca, Bulgarca biliyordu. Tatil zamanlarında dahi devamlı kitap okurdu. Mekke-i Mükerreme kadılığı ve diğer kadılıklar, İstanbul valiliği, müderrislik, vezirlik, Adliye nazırlığı, Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) başkanlığı, Maârif nazırlığı yaptı. 26 Mayıs 1895'te Bebek'teki yalısında vefat etti. Fatih Sultan Mehmed Türbesi hazîresine gömüldü.

Osmanlı tarihi çerçevesinde Avrupa'nın iyi tanınması ve olaylar üzerinde Batı'daki gelişmelerin etkileri onun için önemlidir. Osmanlı Devleti'nin çözülüşünü XVII. yüzyıldan başlatan Cevdet Paşa Tanzimat devri ideolojisiyle uyum içindedir ve devletin restorasyona değil, reforma ihtiyaç duyduğu düşüncesinde olan kesimin görüşlerini benimser. Fransız İhtilali'ni analiz eden ve sonuçları üzerinde duran Cevdet Paşa anayasasız ve ihtilalsiz gelişen İngitere parlamentosu ve rejimi taraftarıdır.

Cevdet Paşa medeniyeti toplum hayatının gereği olarak kabul etmektedir. Ona göre, insanoğlunun medeni hayata geçiş sürecinde toplumlar arasında bazı basamak farkları doğmuştur. Medeniyet toplumların göçebelik ve yerleşik durumundan sonra üçüncü ve son aşamasını oluşturur. Bu aşamaya ulaşmanın temel şartı insanların olgunlaştırılması ve yükseltilmesidir. Bu da ancak eğitim ve öğretimle mümkündür. Cevdet Paşa bu konudaki çalışmalarını üç noktada yoğunlaştırmıştır: a) Yeni eğitim ve kültür kurumlarının açılması, b) Her derecedeki okullar için yeni ders kitaplarının hazırlanması ve yayın faaliyetlerinin arttırılması, c) Türkçenin bilim dili haline getirilmesi. Cevdet Paşa bu konularda nazırlıkları döneminde önemli kararlar almış ve üstün başarılar elde etmiştir. Encümen-i Dâniş'in oluşmasında büyük katkılarda bulunmuş, Dârülmuallimîn yönetmeliği onun müdürlüğü zamanında düzenlenmiş ve 1872'de İstanbul'da ilk idâdî onun Maârif nazırlığı sırasında açılmıştır. On iki ciltlik "Târîh-i Cevdet"ini devrine göre sade dille yazmış olması onun sadeliğe verdiği önemin bir sonucudur. Ayrıca okullarda okutulmak üzere modern metotlara göre Türkçe ders kitapları hazırlamıştır. Diğer taraftan Türkçe'nin ilim dili olamayacağını iddia edenlere bir cevap olmak üzere "Takvîmü'l- Edvâr" adını verdiği risalesini bastırarak herkese Türk diliyle de güzel eserler yazılabileceğini göstermiştir. Mustafa Reşid Paşa'nın

etkisiyle elden geldiğince sade bir dil kullanmayı tercih eden Cevdet Paşa'nın gerek Arazi kanunnâmesi ve Mecelle, gerekse kaleme almış olduğu diğer kanun ve nizamnâmelerle Türk hukuk dilinin oluşmasında önemli bir rolü vardır.

Cevdet Paşa'nın "Belâğat-i Osmâniyye" eseri, Mekteb-i Hukuk'ta okuttuğu edebiyat dersi notlarından meydana gelmiştir ki, klâsik İslâm belâğat anlayışına göre düzenlenmiş edebiyat kurallarını ve bunlara uygulanan Türkçe örnekleri içerir. Bu alanda yazılmış ilk Türkçe eser olup çeşitli baskıları yapılmıştır. "Kavâid-i Osmâniyye" eseri ise, Cevdet Paşa'nın hayatının sonuna kadar ilgileneceği dil konusundaki çalışmalarının da ilk adımını teşkil eden Türkçede yayımlanan ilk gramer kitabıdır. Eserin ilk tertibi Cevdet Paşa ile Keçecizâde Fuad Paşa'ya aittir. Fakat Cevdet Paşa daha sonra "Tertîb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye" adıyla yenilemiş ve kendi ismiyle bastırmıştır (İstanbul 1303). Şiirlerini de Sultan II. Abdülhamid'in isteği üzerine hayatının sonuna doğru bir divanda toplamıştır. Divandaki şiirlerinin çoğu kaside, gazel şeklinde olup şarkı, rübâî, tarih ve müfredler de vardır. Bunlar güçlü bir dil ve teknik bilgi ile geniş bir kültürün beslediği parlak bir zekanın ürünüdür. Genelde temiz ve sade bir Türkçe ile yazılmışlardır.[25]

Tanzîmât devrinde ilmî, edebî, idârî ve kültürel olan zengin ve şuurlu çalışmaların yanında, Türkçenin sâdeleşmesi, Türk Edebiyatının kendi içinden olgunlaşması hareketlerine yeni bir ciddiyet getiren, büyük bir edebiyatçı, hukuk ve dil bilgini, tanınmış târihçi Ahmed Cevdet Paşa'dır.[26]

Şinasi (1826-1871): Yeni şiirin ilk temsilcisi olan İbrahim Şinasi, öğrenimini İstanbul'da yaptıktan sonra devlet memuriyetine girmiş, Fransa'ya maliye öğrenimi için gitmiş (1849) ve orada beş yıl kadar kaldıktan sonra İstanbul'a dönerek Meclis-i Maârif-i Umûmiyye üyeliğine getirilmiştir. 1858'de Fransızca'dan manzum olarak yaptığı bazı şiir tercümelerini "Terceme-i Manzume" adı ile bastırdı. 1860'da Âgâh Efendi ile birlikte ilk özel Türk gazetesi olan ve "Şair Evlenmesi" adlı komedisini tefrika ettiği "Tercemân-ı Ahvâl"i ve sonra da tek başına "Tasvîr-i Efkâr"ı çıkardı (1862). Aynı yıl şiirlerini "Müntehabât-ı Eş'ârım" adlı bir kitapta topladı. Bir yıl sonra da, derlediği atasözlerini "Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye" adı ile bastırdı. Adı, Âli Paşa'ya düzenlenen

[25] HALAÇOĞLU, Yusuf; AYDIN, M. Akif, "**Cevdet Paşa**", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1993, C. 7, s. 443-449.
[26] BANARLI, age, C. 2, s. 986.

suikasta karıştırıldığı için 1865'te Paris'e gitti. Paris'e bu ikinci gidişinde bir Türkçe sözlük hazırladı. Sözlük metodunda meşhur Fransız dilcisi Emile Littre'den faydalandı. 1869'da İstanbul'a döndü. Siyasetle ilgisini keserek yayın işleri ile uğraştı. Hazırladığı sözlüğü yayımlayamadan 1871'de öldü.

Şinasi'nin Türk şiiri üzerindeki yenileştirme çabası, Fransa'dan ilk dönüşü ile başlar. Fransız klasiklerinin tesirinde bulunan ve aklın prensiplerine bağlı olan Şinasi Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatında akılcılığın da ilk temsilcisidir. Şinasi'nin konuşulan Türkçeden yeni bir şiir dili meydana getirme gayreti XVI. yüzyıl şairlerinden Edirneli Nazmi'nin çabasını[27] andırır. Tanzimat'tan sonraki Türk şiirinin temellerini attığı görülen Şinasi'nin, Batılı şiirin esaslarını bilmekle birlikte, gerek hayal ve duygularındaki renksizlik ve gerekse sanat gücündeki yetersizlik nedeniyle bildiklerini gerçekleştirmede başarıya ulaşamadığı açıktır. Şinasi orta seviyede bir şair ve sanatçıdır.[28]

Abdülhamid Ziyâ Paşa (1829-1880): 1860'tan sonra Batı tarzı Türk edebiyatının kurulmasında, şiirlerinden çok, düşünceleri ile hizmet etmiştir. Sadâret kalemlerinden birine memur olarak girmiş, Mustafa Reşid Paşa'nın dikkatini çekerek Mahmud Nedim Paşa'nın aracılığıyla Mustafa Reşid Paşa'nın yakın çevresinde yer almıştır. Mâbeyn-i Hümâyun'a beşinci kâtip olarak girmiştir (1855). Âli ve Fuad Paşalar aleyhinde padişah Abdülaziz'e tesir ettiği için bu paşaların düşmanlığını kazanmış ve saraydan uzaklaştırılmıştır. İstanbul ve taşrada birçok idarî görevlerde bulunmuş 1867'de Paris'e kaçmıştır. Âli Paşa'nın ölümü üzerine İstanbul'a döner. Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) üyeliğinde, V. Murad'ın Mâbeyn Başkâtipliğinde ve Kânûn-ı Esâsî (Anayasa) Encümeni'nde bulunur. Bu arada klâsik İslâm şairlerinden örnekler taşıyan "Hârabât" adlı üç ciltlik büyük antolojisini, uzun bir manzum önsözle yayınlar (1874). Eski edebiyatın propogandasını yaptığı suçlamasıyla Namık Kemal'in "Tahrîb-i Harâbât ve Ta'kîb" adlı eserleriyle çok ağır hücumlara uğrar. II. Abdülhamid tahta çıkınca vezirlik

[27] XVI. yüzyılda, önceden Aydınlı Visâlî, sonradan Tatavlalı Mahremî ve Edirneli Nazmî'nin oluşturduğu az çok cereyan sayılabilen, şiirde doğrudan doğruya öz Türkçe kelimeler kullanmayı hedef tutan Sâfî Türkçe veya Türkî-i Basît cereyanıdır. XV. ve XVI. yüzyıl Dîvan şairlerinin önemli bir kısmının bir çok şiirlerini sade Türkçe ile söyledikleri, bu sadeliği zaman zaman öz Türkçeye yakın sıcak ve samimi mısralar haline getirdikleri örneklerle sabittir. Geniş bilgi için bakınız: BANARLI, a.g.e., C. 1, s. 622,623, C. 2, 746.

[28] AKYÜZ, age, s. 42-44.

ile Suriye valiliğine gönderilir. Adana valisi iken 1880'de ölmüştür. Mezarı Adana'dadır.

Ziya Paşa'nın şiirleri lirizm, fikir ve sanat bakımından Şinasi'nin çok üstünde olmakla birlikte Türk edebiyatının Batılılaşmasında onun kadar etkili olmamıştır. Ziya Paşa'yı Batılı Türk edebiyatının tam bir temsilcisi olarak kabul etmek mümkün değildir.

Ziya Paşa, döneminin en canlı kişisidir. Türk edebiyatının yenileşmesi yolunda emeği vardır. Ancak Doğu ile Batı kültürü arasında kalan bir aydındır. Terci-i Bend'inde eski şiire yatkın olduğunu gözleriz. "Hürriyet" gazetesinde yazdığı yazılarında, hak, adalet, kanun, eşitlik düşünceleri yanında "meşrutiyet" kavramı çerçevesinde siyasî konularda yoğunlaşırken, batılı ve özgür düşüncenin adamı olarak karşımıza çıkar. Ziya Paşa'nın bütün Batıcılığı yazılarının düşünce yapısından ileri gelmektedir. Türk edebiyatının Batılı bir edebiyata benzemesi isteğini ve zorunluluğunu duymuştur. Bunun için "Hürriyet"te çıkmış olan "Şiir ve İnşâ" makalesinde (1868), Türk edebiyatını modernleştirme ve millileştirmenin en üst düzeyine birden çıkıp Divan Edebiyatını milli bir edebiyat kabul etmemiş ve halk edebiyatının gerçek Türk edebiyatı olduğunu söylemiştir. Fakat bundan altı yıl sonra yayımladığı "Harâbât" önsözünde bunu red ederek halk edebiyatını küçümser, dîvan edebiyatını göklere çıkarır. Bu çelişkideki ilk davranışı onun medenileşme gereğinden meydana gelen inkılapçı yönünü, ikinci davranışı ise duygularından doğan muhafazakar yönünü ortaya koyar.

Orta seviyede şair ve sanatçı olduğundan şiirlerinde yeniliği yeterince gerçekleştiremeyen Şinasi'den ve yeniliğe düşünce olarak bağlı olmakla birlikte uygulamada ona pek yer veremeyen Ziya Paşa'dan sonra, gerek şair ve gerekse sanatçı olarak ikisinden de çok üstün olan, yeniliğe düşünce olarak ve fiilen daha çok hizmet eden ise Namık Kemal'dir.

Namık Kemal (1840-1888): 21 Aralık 1840'da Tekirdağ'da doğan Namık Kemal, annesini pek küçük yaşta kaybettiği için, çocukluğunu anne tarafından dedesi ve valilerden olan Abdüllâtif Paşa'nın yanında geçirir. İlk öğrenimini İstanbul'da yaptıktan sonra, özel dersler almaya başlar. Dedesi ile birlikte, Kars ve Sofya'da bulunur. 1857 yılında İstanbul'a gelir. Devrin bilginlerinden özel olarak tefsir, fıkıh, hadis, tasavvuf dersleri alır. Arap ve Fars edebiyatlarını öğrenmeye çalışır. Tercüme Odası kâtiplerinden Mahmed Mansur Efendi'den Fransızca öğrenir. Dönemin ünlü şairleriyle

(Leskofçalı Galip, Hersekli Arif Hikmet, Yenişehirli Avni, Ziya Paşa vb.) tanışır. Encümen-i Şuarâ'ya devam eder. Güzel şiirler yazmaya başlar. Yirmi iki yaşlarında bir divanı vardır. Yirmi dört, yirmi beş yaşlarında, artık bir şöhret ve şahsiyet sahibidir.

1859 yılında Kâni Paşa, Namık Kemal'i Gümrük Kalemine getirir. 1862 yılında Şinasi ile tanışır. Şinasi ile karşılaşması, onun hayatını değiştirir. Nesre karşı ilgi duyar; tarihe ve hukuka yönelir. Yirmi üç yaşında Tercüme Odası'na girer (1863). Tasvîr-i Efkâr'da fıkra ve tercüme yazılar yazan N. Kemal, siyasî ve sosyal konulara eğilir. Eski edebiyata karşı cephe alır. Batı'dan etkilenir. Şinasi Avrupa'ya giderken, Tasvîr-i Efkâr'ı N. Kemal'e bırakır (1865). Böylece düşüncelerini bu gazete aracılığıyla ortaya koyma imkanı bulur. Meşrutiyet ve hürriyet yanlısı olduğu için, Yeni Osmanlılar Cemiyetine katılır. İtalya'daki Carbonari Cemiyeti'ni örnek alan ve onlara ait bir bildiri metnini okuyan cemiyet mensupları, yönetimce izlenmektedir. N. Kemal, İstanbul'dan uzaklaştırılmak amacıyla Erzurum Vali Muavinliğine atanır (1867)."[29]

"N. Kemal, Abdülazîz'in ölümü üzerine tahta geçen V. Murad'ın çıkardığı aftan yararlanarak sürgünde bulunduğu Magosa'dan İstanbul'a döner (1876). V. Murad'ın hastalığı nedeniyle yönetimi II. Abdülhamid ele alır. Padişah, N. Kemal'i Kanun-ı Esasî (Anayasa) komisyonuna memur eder ve Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) üyeliğine getirir (31 Ağustos 1876)."[30]

"Namık Kemal'de nesrin, gazeteciliğe başladıktan sonra ön sıraya geçtiği gözlenir. Tasvîr-i Efkâr, Hürriyet ve İbret'te fiilen gazetecilik yapan N. Kemal, Mir'at, Basîret, Diyojen, Hadîka, İttihad, Sadakat, Vakit, Muharrir ve Mecmua-i Ebüzziyâ gibi birçok gazete ve dergilerde yazılar yazmıştır. Onun gazetecilik hayatı, 1862-1873 yıllarını kapsar. Çeşitli gazetelerde yazdığı makaleleri, "Makâlât-ı Edebiyye" (1911) adı altında yayımlanır. O, makaleleriyle kafalara seslenir; çeşitli konular üzerinde olumlu fikirler verir; yapıcı ve yaratıcı telkinlerde bulunur. Makalelerinde, romanlarında görülen nesir üslûbu dikkatleri çeker. Makaleleri siyasî çizgide gelişir. Meşrutiyet düşüncesiyle ülkeyi çağdaş ölçülere yaklaştırmaya çalışır. Parlementer sisteme geçiş için gerekli bilgileri

[29] TUNCER, age, s. 87.
[30] Age, s. 88.

aktarır; bu bilgiler, zamanına göre tamamen yeni ve çağdaştır; aynı zamanda İslâmî esaslara da bağlıdır."[31]

" N. Kemal, edebiyatı bir dil meselesi olarak algılar. Halkın, eski edebiyatımızı, dilinden ötürü anlayamadığını söyler. Dil konusunda; Türkçe bir gramer yapılmasını, bir sözlük yazılmasını, yabancı dillerden alınan sözcüklerin dilimizde kullanıldıkları anlam ve imlâ özelliklerinin belirtilmesini, dilimizin öğretimini dikkate alan bir belağat kitabının yazılmasını ve okutulmasını ister. O, şiirde olduğu gibi, nesirde de kuvvetli bir üslûpçudur. Türk nesrini gür sesiyle ve kudretli nefesiyle diriltir ve kuruluktan kurtarır. Şiir dili, Nef'î ve Nâbî gibi şairlerin etkisiyle kuvvetli, his, hayal, fikir, âhenk ve kültür bakımından zengin bir özellik gösterir. Vatan, millet, hürriyet aşkı, tarih sevgisi, ahlâk ve fazilet gibi kavramlar, onun eserlerinde ortak temalar olarak ortaya çıkarlar."[32]

Şinasi- Ziya Paşa- Namık Kemal mektebinin en önemli özelliği yazarlarının sanatkârdan çok birer idealist olmalarıdır. Tanzîmât'ın bu ilk, özellikle de hiddet ve şiddet ifade üsluplu, kararlı bir ruh sahibi Nâmık Kemal gibi yazarlarının, XVIII. yüzyıl Fransa'sındaki düşünce hareketlerinden doğan siyâsî ve sosyal gelişmeleri ve bu gelişmeler sonunda Batı dünyasında meydana gelen ideoloji cereyanlarını kendi vatanlarında öğrenmeleri, bu yazarlara Türkiye'de sağlam dayanaklı söz söyleme zemini hazırlamıştır. Böylece Şinâsî- Ziyâ Paşa- Nâmık Kemâl Mektebi:

a- Eski edebiyâtı yıkarak yerine, sosyal hayatla geniş çapta ilgili, yeni ve inkılâpçı bir edebiyat kurmak,

b- Sâde dile ve halk konuşmasına önem vererek; bilhassa "halka halk diliyle hitab ederek" yeni edebiyatı ve yeni fikirleri, çok büyük bir siyâsal ve sosyal bunalım içinde bulunan millete tanıtmak,

c- Millet duygusu, vatan sevgisi, hürriyet aşkı, meşrûtiyet rejimi gibi fikir, heyecan ve ihtiyaçları Türk milletine tanıtarak, pek çoğu onun târihinde aslında da var olan bu kurumları Türkiye'de yeniden kurmak veya canlandırmak amacıyla bütün gayret ve çalışmalarıyla geniş bir orta kültür sınıfı ve bu yeni düşünceleri merak ve hararetle karşılayan, yeni bir aydınlar grubu meydana getirmiştir.

[31] Age, s. 91.
[32] Age, s. 89.

Aynı yazarlar, edebiyât alanında, nesir dilini de imkan çerçevesinde sâdeleştirmişler; nazım diline, sosyal düşünce ve inançları dile getirecek yeni bir can ve heyecan vermişlerdir. Gazete makalesi, Batı dillerinden düşünce ve edebiyata ait tercümeler, Avrupa tipi tiyatro, roman, tenkit gibi yenilikler, Türk edebiyâtına Şinâsî- Ziyâ Paşa- Nâmık Kemâl ve çağdaşları tarafından getirilmiş ve bir hayli başarıyla da uygulanmıştır. Türkçede bilhassa şiir, makâle ve tiyatro türlerinde bu edebî ekol tarafından ciddiyetle işlenen yeni düşünceler, vatancılık, milliyetçilik, halkçılık ve hürriyetçiliktir. Böylece yeni edebiyât, Meşrûtiyet rejimini isteyen ve Türkiye'de ilk defâ, ileride gerçekleşecek olan siyâsal ve sosyal inkılâp öncüsü olmuştur.

Şinâsî- Ziyâ Paşa- Nâmık Kemâl Mektebi'ni ve bu mektebin yazarlarını ikinci devre Tanzîmât şâir ve yazarlarından ayıran fark, Şinâsî, Ziyâ Paşa ve Nâmık Kemâl'in, birer sanatkâr olmaktan çok birer idealist olarak çalışmalarıdır. Bu karakter, bu Mektebe bağlı bütün şair ve yazarlarda, az çok vardır. Tanzimât'ın ikinci devresi sanatkarları (Recâîzâde Ekrem, Abdülhak Hâmid, Sâmî Paşazâde Sezâî) "sanat için sanat" anlayışına bağlı olarak Avrupâî edebiyatın özelliklerine daha yatkın ve uygun eserler vermişlerdir.

Tanzîmât edip ve yazarlarının yanlarında, çevrelerinde Türk kültür ve edebiyâtının Avrupalılaşması, gelişmesi faaliyetlerinde isimleri kayda pek geçmemiş, Tanzîmâtçıların bir tür öğrencileri olarak aynı yolda yürüyen Türk yazar ve edebiyâtçıları da çeşitli kollarda çalışarak bu sanatkârlara yardımcı olmuşlardır. Elbette Mehmed Nüzhet Efendi de bu yazar ve edebiyatçılardan biridir.

Aslında mahallîleşme akımı, Türk edebiyatının kendi içinden, bu vatanda yaşayan milletle, onun Türkçesi, âdet, gelenek, görenek ve millî zevkiyle, gittikçe kaynaşıp, olgunlaşmıştır. Çünkü bu cereyan yüzyıllarca önce Anadolu'da ve Rumeli'de başlayan bir hareketti. Aynı akım daha XV. asırda, şâir Ahmed Paşa'nın ve çağdaşlarının şiirlerine, Dîvan Edebiyâtına da girmeye başlamıştı. XVII. ve özellikle XVIII. yüzyıldan sonra ise, ayni akım devrin imparatorluk merkezi İstanbul'da dikkat çeken bir gelişme göstermekteydi. Tanzîmât devrinde tanınmış Tanzîmât edebiyatçılarından başka, Edhem Pertev Paşa, Münif Paşa, Manastırlı Fâik Bey gibi aydın gruba bağlı, Avrupa edebiyâtını tanımış ve Avrupâî eserler vermiş yazarlar arasında Mahallîleşme akımı, içten bir iltifat ve kabul gören bir hareket olarak canlılığını koruyordu.

Tanzîmât Edebiyatı döneminde hâliyle Eski Türk Edebiyatı ile Avrupâî Türk Edebiyatı arasında bir mücadele olmuştu. Fakat bu savaş öncelikle yenicilerin kendi içlerinde ve şahsiyetlerinde, zaten önceden var olan eski edebiyat zevk ve geleneğinden kolayca kopamamak ve yeniye de hemen adapte olamamaktan kaynaklanan bir savaştı. Burada eski edebiyat zevk ve geleneğinden söz etmişken elbette eski şiirin mükemmellik, güzellik ve köklülüğünü de belirtmek zorunludur.

Gazetecilik: Modern edebiyatın yaygınlaşma ve gelişmesinde en önemli işlevi gazetecilik görmüştür. Türkiye'de ilk Türkçe gazete II. Mahmud'un emriyle devlet tarafından resmî olarak çıkarılan ve adını yine II. Mahmud'un verdiği Takvîm-i Vekâyî'dir. Gazete devletin siyâsî ve idârî işlerini, günlük olayları tesbit ve neşredecek ve böylece maksatlı maksatsız çıkarılan dedikoduların önü alınacak, ayrıca yabancı devlet müdahalelerine cevap olacak yazılar neşredecekti. Takvîm-i Vekâyî'nin ilk sayısı 11 Kasım 1831 de çıktı. Haftada bir çıkacakken aksamalar da oldu. Arada bir ilme, fenne ait bilgiler de veriliyor ve Fransızca, Ermenice, Rumca ve Arapça nüshaları da çıkıyordu. [33]

"Takvîm-i Vekâyî kısa, bazan uzun fâsılalarla Cumhuriyet devrine kadar yaşatılmıştır. 1920 de gazetenin adı, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Cerîde-i Resmiyye'ye çevrilmiştir. İstanbul'da intişarı devam eden Takvîm-i Vekâyî ise 4 Kasım 1922 de son sayısını çıkararak kapanmıştır. Onun yerine, Türkiye Hükûmeti tarafından, daha sadeleştirilmiş bir isimle Resmî Cerîde ve 7 Şubat 1928 den itibaren de Resmî Gazete neşredilmiştir ki bu son gazete, bugün hâlâ yaşamaktadır." [34]

İkinci Türkçe gazete William Churchill adlı bir İngiliz tarafından 1840 da çıkarılan Cerîde-i Havâdis'tir. Bu gazete, halkı dünya haberlerinden haberdar etmek amacında olduğu, Takvîm-i Vekâyî'nin resmî gazete olduğu için gereği gibi bu konuda bilgi veremediği ileri sürülerek çıkarılmış ve halkı gazeteye ve gazete okumaya alıştırmak bakımından da faydası olmuştur. İkinci Türkçe gazete olan "Cerîde-i Havâdis"te dil yavaş yavaş sadeleşme izleri göstermeye başlamıştır. Ancak Tercümân-ı Ahvâl gazetesine karşı bir mücadele açtığı için iyi bir niyette olmadığı ortaya çıkmıştır.

[33] BANARLI, age, C. 2, s. 824.
[34] Age, C. 2, s. 825.

“ 1826-1839 yıllarına nisbetle daha müsait bir havada çıkan “Cerîde-i Havâdis” ilim, ahlâk ve hattâ edebiyat üzerinde makaleler, 1842 senesinde memlekette başlayan tiyatro hayatının verdiği imkânlarla bazı piyes hülâsaları neşretmek suretiyle bu daireyi daha çok genişletir. Altmış üçüncü nüshasında (H. 1257) çıkan “Tiyatro” makalesi, bu sanat şubesinin, doğuşundan başlayarak, trajedi, komedi, vodvil, pandomim, opera, balet gibi muhtelif nevileri hakkında malûmat verir ki, bizde bu mevzua dair ilk yazı olduğu muhakkaktır.

Bunlardan başka, meselâ yirmi üçüncü nüshasında vatan sevgisi hakkındaki makale gibi devri için ehemmiyetli yazılar da bulunuyordu. Türk okuyucusunun dünya hareketlerine alâka ve merakı biraz da bu gazete ile uyanır. Kırım harbi esnasında neşrettiği ilâvelerle sahası daha da genişler.

“Cerîde-i Havâdis” ilk numaralarından itibaren Türk yazıcılar tarafından doldurduldu. Bunların arasında Âlî Bey ve Hafız Müşfik’le beraber, Münif Efendi’nin –sonra Paşa- ilk safta sayılması icabeder. Ondan daha evvel olan Âlî ve Hafız Müşfik’e gelince, XIX. asrın ortalarına doğru şöhret kazanan bu iki münşî, zamanlarında Bâbıâlî’de kullanılan üslubu gazeteye naklettiler. Hafız Müşfik’in “Cerîde-i Havâdis”e girişi –Cevdet Paşa’nın yazdığına göre- Âlî Paşa ile aralarında geçen bir vak’a üzerinedir. Bâbıâlî mektûbî kaleminde bulunan Hafız Müşfik –Cevdet Paşa, onu “şiir ve inşâda manendi yoktu” diye över- Âmedî hülefâlığına namzetti. Halbuki, burada boşalan yere Âlî Paşa, damadı Salâhaddin Bey’i tayin eder. Bunun üzerine darılan Hafız Müşfik, “Cerîde-i Havâdis” başmuharrirliğine, o zamanın tabirince ser-kitâbetine geçerek Bâbıâlî’yi bırakır. O vaktin üdebâsı anın başına toplandı. Cerîdehâne bir nevi encümen-i üdebâ oldu ve daha doğrusu muahharen Jön Türk nâmını alan gençlere bir yuva oldu. “Mârûzât”tan naklen. ‘Son Asır Türk Şairleri’, s. 1020”[35]

Türkiye’de Türk aydınlarının çıkardığı ve 1860’da Âgâh Efendi tarafından kurulan ilk özel gazete Tercümân-ı Ahvâl gazetesidir.

Bu gazetede, Avrupâî Türk Edebiyatı’nın kurucusu Şinâsî de yazı yazdığı için, Tercümân-ı Ahvâl, yeni Türk edebiyatının ilk yayın organıdır ve Türk kültür tarihinde dönüm noktası sayılmıştır.

[35] TANPINAR, age, s. 146-147.

Tercümân-ı Ahvâl'in ilk sayısında çıkan ve Şinâsî'nin yazdığı "Mukaddime" tarîhî önem taşımaktadır. Bu önemi, devrine göre dilinin sadeliği ve gazetenin "giderek umum halkın kolaylıkla anlayabileceği" bir dille kaleme alınacağını bildirmesinden ileri gelmektedir.

Tercümân-ı Ahvâl'de yirmi dördüncü sayıya kadar çalışan Şinâsî bu gazeteden ayrılmış ve Tasvîr-i Efkâr gazetesini kurmuştur. Önceden edinilen tecrübeler sebebiyle bu gazete teknik ve estetik bakımdan daha başarılı olmuştur. Nâmık Kemâl de ilk makalelerini bu gazetede neşretmiş olduğundan gazete Türk düşünce ve edebiyatı bakımından önemli bir yayın organı olmuştur. Şinâsî, Fransa'ya gidince yazı işleri Nâmık Kemâl tarafından idare edilmiştir. Namık Kemal'in de Fransa'ya gitmesiyle gazete Recâîzâde Ekrem Bey'e kalmıştır.

"Hürriyet ve İbret'te fiilen gazetecilik yapan N. Kemal, daha sonra çıkmakta olan Mir'at, Basîret, Diyojen, Hadîka, İttihad, Sadakat, Vakit, Muharrir ve Mecmua-i Ebüzziyâ gibi birçok gazete ve dergilerde yazılar yazmıştır."[36]

Nesir Dili: XVIII. yüzyıl büyük divan şairi Nedim'in meşhur "Türkü"sü ile başlayan mahallileşme cereyanına sonradan bazı divan şairleri de katılmışlardı. Divan şiirinin son temsilcilerinden sayılan XIX. yüzyıl başı şâirlerinden Enderunlu Vâsıf, İzzet Molla şiirleriyle ve bazı nesirlerindeki sadelik ve hece vezninde yazdığı şiirlerle de Âkif Paşa bu çığıra katılmışlardır. Nesir dilinde Mahallîleşme Cereyânı daha açık ve bilinçli idi. Az ileride de söz edeceğimiz dîvân devri edebiyatçısı olan Es'ad Efendi[37] bu sâde dile gidişin gereklerini açıklayarak nesirde sâdeliğin esaslarını belirleyecektir.

II. Mahmud devrinde bir çok nimetlere ulaşan ve Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti'ne kadar yükselen zamanın ikinci sınıf ileri gelenleri arasında önemli bir mevki sahibi olan Sahaflar Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi, eski nesrin inceliklerine

---

[36] TUNCER, age, s. 91.

[37] Esad Efendi, 1789- 1848 Osmanlı Vak'anüvis ve Takvîm-i Vekâyî Nâzırı. Âilesi Malatya'nın Arapkir kazasına bağlı Nerdübanlı köyündendir. Babası Ahmed Efendi eğitimini sürdürürken bir yandan da kitap satışı ile uğraşmış ve Sahaflar Şeyhi olmuştur. Esad Efendi bu sebeple Sahaflar Şeyhizâde diye şöhret bulmuştur. Mustadraf Tercümesinde kaydettiği satırlara dayanarak (II. 1324) M. Fuad Köprülü Esad Efendi'yi Millî Lisan ve Edebiyat akımının ilk nazariyecisi gibi göstermektedir (Edebiyat Araştırmaları I, s. 297-298). Nihad Sami Banarlı da Esad Efendi'yi XIX. yüzyıl başlarında nesir alanındaki Mahalileşme akımının önemli bir temsilcisi olarak kabul etmekte, onu sade dile ve halk lisanına doğru gidişin sebeplerini gösteren, bir tür nesirde sadeliğin kurallarını koyan biri olarak takdim etmektedir. Geniş bilgi için bakınız: YILMAZER, Ziyâ, "**Esad Efendi Sahaflar Şeyhizâde Vak'anüvis ve Takvîm-i Vekâyî Nâzırı**", **Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1995, Cilt 11, s. 341- 345.

vâkıf, yüklü ve bazan düzgün ifâdeli bir yazardır. Önceleri eski nesir sanatlarını tam uygular ve sözü uzun cümlelerle birbirine bağlar. Fakat Takvim nazırlığından sonra biraz daha sade yazar.

"XIX. yüzyılın başında nesir alanında mahallîleşme akımının önemli temsilcisi, Vakanüvist Esad Efendi'dir.

Sahhaflar Şeyhi-zâde'nin "Mustadraf"[38] tercümesinde ileri sürdüğü fikirler, Hükümdar İkinci Mahmud'un daha sâde yazma teklîfinden de kuvvet almış gibidir. Sultan Mahmud'un daha önce Ekmekçi-zâde Hâfız Ahmed Efendi'ye tercüme ettirdiği bu kitabı bir defa da Es'ad Efendi'ye verip Türkçeye çevirtmesi, bu hükümdârın sâde lisan arzûsunun da bir ifadesidir. Takvîm-i Vekâyî Nâzırlığı yapmış Es'ad Efendi'nin, ne de olsa, geniş bir zümreye hitâb edecek bir neşir organında sâde lisan zarûreti duyması ve bu zarûretin hükümdar tarafından da kendisine duyurulması, Türkiye'de gazeteciliğin halka doğru atılan ilk adım olması demektir.

Nitekim "Mustadraf" mütercîminin bu fikirleri, kısa bir zaman sonra hakîkat olmaya başlayacaktır. Şu farkla ki Türkçe, bu sefer kendi içinden gelen bir olgunlaşmanın eseri olarak değil; bir taraftan çıkarılacak gazetelerin sürümü ve diğer taraftan Avrupa'dan alınmış ilham, örnek ve fikirlerle süratli bir sâdeleşme yoluna girecektir." [39]

Türk nesrinde değişme resmî dilde ve onun kolu olan gazete dilinde başlar. Hükümet ıslâhât işlerinde genel düşünceden desteğe ihtiyaç duyduğundan sık sık beyannâme ve fermanlarla halka müracaat ediyordu. Bu yüzden kolay anlaşılan sade bir yazı tarzına ihtiyaç görülüyordu. Bunun yanında Bâbıâlî memûriyetlerinde yapılan terfîlerde de sade, açık ifâde üslûbu aranıyordu. "Takvîm-i Vekâyî"nin 1832'de kurulmasından sonra sadelik akımı alanını daha da genişletti. 1832 yılında Bâbıâlî'de "Tercüme Odası"nın kurulması ile, dil konusu daha önemli bir aşamaya girdi. Bu odanın ilk memurlarının hepsi yabancı dil biliyorlardı. Oda'nın, yeni yetişenlere

[38] Mustadraf, Muhammed bin Ahmed el- İbşîhî'nin "El- Mustadraf min Külli Fennin Mustadraf" adlı muhâdarâta ait eseridir. Esad Efendi'nin 1250 yılı ortalarında (1834 sonları) II. Mahmud'un emriyle başladığı tercümesidir. "Kultü" (dedim) işaretiyle ilavelerde bulunmuş, bazı yerlerini değiştirmiştir. Muhâdarât ilmine ait yazılmış eserlerin en değerlilerinden biri olarak nitelendirilen kitap İstanbul'da yayınlanmıştır. Geniş bilgi için bakınız: YILMAZER, a.g.e., s. 344.

[39] BANARLI, age, C. 2, s. 842.

Fransızca öğreten hocaları vardı. Türkçeye Batı siyaset dünyasının kelime ve kavramları girmeye başladı.

"Tanzimat edebiyatıyla nesrin konusu ve türleri genişler. Tanzimat'tan önceki edebiyatımız nazım ağırlıklıdır. Şiir, edebiyatımızın estetik yanını oluşturur. Nesir, sanat dili değil de ilim dilidir. Tanzimat edebiyatıyla bu anlayış yıkılır, nesirde sanat ve edebiyat adına önemli yol alınır.

Tiyatro, hikâye, roman, makale, tenkit, hatıra, deneme, mektup, tarih vb. türler edebiyatımıza girer. Bu türler, bütün yönleriyle insanı kucaklar. Edebî tenkit ve edebiyat teorileri, modern anlamıyla varlık gösterir.

Tanzimat nesri, insanı ve toplumu konu edinir. Tema, insan ve toplumla ilgilidir. Sanatçı, insanı ve toplumu gördüğü gibi ele alır; somut konulara yönelir. Sanatçı serbesttir. Kendisini bağlayan kurallar yoktur."[40]

Bu yenileşme ve sadeleşme hareketleri, eli kalem tutan, aydın, düşünür ve sanatçıları etkilemiş ve yukarıda sözünü ettiğimiz bütün bu olaylar Medresenin dışında yeni bir aydın zümrenin yetişmesini sağlamıştır. Bu yazarlar herşeyden önce kendilerini topluma yön vermekle ve ona bir şeyler öğretmekle görevli sayarlar. Faydacı ve reformcu sanat görüşünü benimserler ve eserde içeriğe önem verirler. Estetik olmaktan çok öğretici ve eğitici kişilikleri vardır. Aynı zamanda bu yazarlar Batı'da ortaya çıkan ve gelişen düşünce akımlarına da ilgi duyup bunları olabildiğince bize yansıtıp aktarmaya çalışmışlardır. Düşünce söz konusu olunca düz yazı şiirden daha rahat ve daha geniş bir şekilde sunmaya elverişli olduğu için nesri seçerler. Şiir yazacakları zaman da onu akılcı ve öğüt veren bir içerikle toplum yararına kullanmışlardır.

Devrin nesircileri olarak tarihçiler başta gelir. Ancak bu önem, dil, üslûp ve tarih anlayışından çok, türün önemi ve tarihçilerin karakter ve mizaçlarındandır. Âsım, okuyucuya hayata yeni yeni girmeye başlayan "yeni"nin karşısında, eski şekillere bağlı ve onların değişmesinden korkan bir ruh halini temsil ediyor gibi görünmektedir. Büyük bir âlim ve dilci olmakla birlikte üslûbu ağır ve tatsızdır. Şânizâde'nin üslûbu ise Âsım'ın üslûbundan daha sadedir, fakat sonraki zaman için örnek gösterilecek bir özellik taşımaz. Nâmık Kemâl onun tarzını eskiye örnek olarak gösterir.

[40] TUNCER, age, s. 24.

Bu dönemdeki mensur eserlerin, dil ve mâhiyet yönünden, ileriye tesir edecek bazı değerleri taşıyanları olsa da, genelde düşünce hayatına ciddi tesirleri olmamıştır. Bu şekilde yeni bir görüş ortaya atarak sosyal hayata etkiyi, Sâdık Rifat Paşa[41] ile Mustafa Sâmi Efendi[42] gibi iki yazar yapmışlar ve yeni bir devir açmışlardır.

Yabancı dil bilmeyen ve yerli okullarda okuyan Rifat Paşa'nın yazıları, yerli çevresinin yeniliğe çok açık ve kendisinin de yenilikleri kabul etmeye hazır olduğunu gösteren dikkat çekici karışımıdır. Kâtipliğe ilk başladığı yıllarda derlemiş olduğu "Gülbün-i İnşâ" onun hangi şartlardan, nasıl geldiğini açıkça gösterir. İnşâ ilminde, nesir sanatında kullanılan bazı güzel ve hoş tabirleri tertip ettiğini söylediği bu küçük kitap bir takım klişelerin bir araya getirilmesi ile yapılmıştır ve yeniliğin yolunu açan gerçekçi düşüncelerin karışık bir kaynaktan nasıl geldiğini ortaya koyar.

Bunun yanında küçük "İtalya Seyahatnâmesi" eski nesrin en sade eserlerindendir. Belki de edebiyatımıza sadeliğin ilk yansımasıdır. Eserin en güzel yanı Paşa'nın Avrupa hayat tarzına kolayca uyum sağlamasıdır. İfade ve tasvirler sadedir. Onun eski nesirden ayrılmamakla birlikte, zamanın Mehmed Nüzhet Efendi'nin de içinde bulunduğu birçok memur olan gençleri tarafından, mevkii dolayısıyla, çok yakından tanıdıkları üslûbunun, dilin sâdeleşmesi konusunda etkili olduğu tahmininde bulunmak yanlış olmasa gerektir.

Takvim-i Vekâyî nâzırlığı yaparken (1840- 1841) büyük siyâsî olaylarla ilgili olarak bu gazetede yazılar yayınlayan Paris elçiliği başkâtibi Mustafa Sâmi Efendi "Avrupa Risâlesi" eserini, halk için ve memlekete iyilik yapmak için yazdığını söyler. Câmi ve köprü türünden hayırlar yapacak parası olmadığı için onun yerine bu kitabı

[41] Rifat Paşa (Mehmed Sadık): Türk devlet adamı ve yazarı (İstanbul 1807-ay.y. 1856) Önce Saray Hazine Odası ve oradan da Sadâret Mektûbî Kalemine girdi. Viyana ortaelçisi oldu (1837) ve büyükelçi oldu (1839). Hâriciye Nezâreti ve Sadâret Müsteşarlığı görevlerini yaptı. Mâliye ve Hâriciye Nazırı oldu. Meclis-i Vâlâ başkanlığı, Tanzimat Meclisi üyeliği ve başkanlığında bulundu. Ayrıca Maarif Meclisinde Encümen-i Dâniş üyesiydi. Eserleri: Müntehabât-ı Âsâr-ı Rifat, Rusya Muharebesi Tarihi, Avrupa Ahvâline Dâir Risâle, İtalya Seyahatnâmesi, Kelimât-ı Nushiye ve Müsellemeyi Mutazammın Risâle. Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, Sabah, 28 Ekim 1992, C.16, s.550.

[42] Osmanlı elçisi ve sefâretnâme yazarıdır. Doğum tarihi bilinmemektedir. 1855 tarihinde ölmüştür. İstanbul'da doğmuş Paris elçiliği ve "Takvîm-i Vekâyî" nazırlığı yapmıştır. Avrupa'yı övüp kendi örf ve âdetlerimizi kötülemesi yüzünden "Takvîm-i Vekâyî" nazırlığından azledilmiştir. Tanpınar, devrine göre sade dille yazıldığı görülen "Avrupa Risâlesi" eserinin üslûbunda ve cümle yapılarında, Şinâsî'nin ve Nâmık Kemal'in cümlelerinin ilk örneklerini bulur. Sâmî Efendi'nin bazı şiirleri de vardır. Daha geniş bilgi için bakınız: ANDI, M. Fatih, "**Mustafa Sâmi Efendi, Ö. 1855 Osmanlı Sefîri ve Sefâretnâme Yazarı**", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2006, C 31, s. 356.

yazmış olduğunu söyler ki, bu Avrupalılaşmada çağdaşlarından ayrıldığını anlamak için yeterlidir.

Mustafa Sâmi Efendi Avrupa'da her gezdiği şehir hakkında dikkat çekici öemli şeyler anlatır. Fakat asıl gizli tekliflerini içeren "Der-beyân-ı Ahvâl-i Umûmiye-i Avrupa" başlıklı bölümde Avrupa'daki din serbestliğinden, maârifin öneminden, genel hizmet kurumlarının düzenli oluşundan, Avrupa'da her çeşit fen ve konuda birçok kitap yayınlandığından behsederek geçim standartlarını genişletip kendi mülklerini imar etmekle birlikte diğer ülkelerdeki canlılara da hayır ve menfaat sağladıklarını anlatır. Onun Londra için yazdıkları, çok seneler geçtikten sonra Nâmık Kemâl'in bu şehir için yazdıklarıyla karşılaştırılınca büyük yazarın Mustafa Sâmi Efendi'ye çok şeyler borçlu olduğunu gösterir ve Nâmık Kemâl bazı noktalarda Sâmi Efendi'yi genişletmekle yetinmiştir denilebilir.

Mustafa Sâmi Efendi'nin üslûbu da dikkat çekicidir. Cümleleri uzun ve birbirine bağlı olmasıyla eski nesirden ayrılmamakla birlikte kelime yönünden sadedir. Şinâsî nesrinin getirdiğini sandığımız "hubb-i vatan ve millet" gibi kavramları o önceden sunmuştur. Hatta Şinâsî'nin cümlelerinin ilk örneklerini de onda buluruz. "Kâffe-i muâmelât-ı nâsın üss ü esas ü nâmûs u mîzânı olan meskûkât-ı nakdiyenin tahsîsi madde-i nâfiasının istihsâli nizâmât-ı mülk ve milletin en ehem ve ekdâmı olduğundan…" cümlesi Şinâsî'de sık rastladığımız bir yapılıştadır.[43]

Tercüme Eserler: II. Mahmud devrinde Batı dilinden dilimize tercüme edilen eserler daha çok askerlikle ilgili tâlimâtnâmeler ve öğretici eserlerle birlikte tıp ve matematiğe ait bilim eserleridir. Batıdan yapılan gerekli ve alanı dar tercümelerin yanında, Müslüman Doğu dillerinden birçok eser de Türkçeye çevrilir. Birçok yazarların önemle üzerinde durdukları bu tercümelerle gerçek Türkçeye doğru büyük bir adım atılmış olur. Âsım, Farsça ve Arapça gibi zengin dillerin müfredâtını Türkçeye çevirirken, önemli merkezler ve aydın çevrelerde kullanılan Türkçenin dışına çıkarak halk diline girmeye mecbur kalmıştır. Kendisinin, bazı gelenekleri en saf şekilde yaşayışlarında devam ettiren Yürüklerle birlikte yaşayan, bir çok dil özelliklerini değiştirmeden saklayan güney Anadolu Türkleri arasından gelmesi, bu iki Farsça ve

[43] TANPINAR, age, s. 110-127.

Arapça eserin zenginliğini sağlamıştır. Bu eserlerinde üslûp ve ifâde yönünden Âsım, tarihinden çok daha sade ve dikkatli olduğu için, sonradan bu eserleri çok önem kazanmıştır.

"Şinasi, Fransız şairlerinden manzum olarak yaptığı ilk ve basit tercümeleri, 1858'de, küçük bir kitapta (Terceme-i Manzûme) toplayarak yayımladı. Bunlar, Batı şiiri hakkında Türk okuyucusuna ilk bilgiyi veren çok küçük denemelerdi.

Yusuf Kâmil Paşa'nın 1859'da Fenelon'dan yaptığı Telemak tercümesi Türk aydınlarının Fransız edebiyatının çeşitli türleri ile temasa geçmiş bulunduklarını anlatması bakımından, dikkate değer."[44]

"Ziyâ Paşa, Ethem Paşa'nın tavsiyesi üzerine Fransızca öğrenmeye başlar. Fransızca'dan Endülüs Tarihi, Engizisyon Tarihi ve Tartüf'ü dilimize çevirir."[45]

Tiyatro: Batı mûsikîsi önce askerî zorunluluklarla imparatorluğa girmiş ve İtalyan müzisyen Donizetti, II. Mahmud zamanında ilk askerî bandoyu kurmuştur (1828). Abdülmecid tahta çıktıktan sonra bir de saray orkestrası kuran Donizetti, padişahın isteği ile sarayda opera ve operet programları, ayrıca genç kız ve erkeklerden kurulmuş iki fanfarla[46] bir bale düzenlemiştir. Bu arada Bazı büyük sanatkarlar İstanbul'a gelmişlerdir.

1839- 1856 yılları arasında yurda giren yeniliklerin en önemlisi, o zamana kadar herhalde az bilinen bir yazı türü de olan, hem genel hayatı, hem de gelecek nesillerin düşünce çalışmalarını etkileyen tiyatrodur. Daha önceden özel mahiyette bir kapalı çevre eğlencesi olan ve şehir hayatına girmeyen amatör oyunların İstanbul'da oynandığı biliniyor. Kendi binası içinde şehir halkına açık olarak bir tiyatro eserinin oynanması 1842 senesindedir. Cerîde-i Havâdis'te yabancı dilde oynanan piyeslerin özet halinde tercümelerinin yayınlanması bir gelenek haline gelmişti. Tiyatro kuruluşları arada bir imkanlarını opera, operet gibi sahne türlerine de veriyorlardı. İstanbul halkı da bu yüzden sahne müziğini de tanıyordu. Sarayda kurulmuş olan orkestranın konserleri de vardı. Abdülmecid'in Batıdan gelen her şeye karşı olan sevgisi ve merakı, 1840'dan sonra küçük bir saray tiyatrosunun kurulmasına sebep olmuştur.

[44] AKYÜZ, age, s. 20.
[45] TUNCER, age, s. 59.
[46] Üflemeli bakır çalgılardan meydana gelen orkestra; bu orkestranın çaldığı canlı parça.

Nâmık Kemâl ve Hâmid'in eserlerinden çok önceleri İstanbul'da romantik tiyatro, büyük komedi, eksik ve farklı çizgilerle de olsa az çok tanınıyordu. Gerçekte bir Türk tiyatrosunun kurulması için ciddî bir devlet teşebbüsü olmamıştır. 1844 yılından itibaren yerli piyesler yazılmaya başlamıştı. Bununla birlikte Türk aydınları 1856'ya kadar sahne zevkine iyice alışmış bulunuyorlardı.

Yurda Batı edebiyat türlerinin tam olarak girmesi 1859- 1863 yıllarında olmuştur. Sonuncuları yerli olmak üzere Batı hikâyesi, Batı denemesi, Batılı şiir ve tiyatro dilimizde görünmüş olurlar.[47]

Sonuç olarak Mehmed Nüzhet Efendi'nin doğup yetiştiği 19. yüzyıl, Tanzimat, Islahat ve I. Meşrutiyet dönemleriyle her alanda tesirli olmuş köklü bir medeniyet değiştirme yüzyılıdır. Türk düşüncesinin özellikle Batı düşüncesinden etkilenmesi ve edebî eserler yazması bu tesirlerin sonucunda olmuş ve yetişen yazar ve şairlerin eserleriyle toplum değişmeye başlamıştır.

Yukarıda belirtmeye çalıştığımız olay, düşünce ve hareketlerin yer aldığı bu tarihî dönem ve çevrelerde yaşayan Mehmed Nüzhet Efendi, dönemin fikrî, edebî, siyasî ve sosyal hareketlerinden etkilenmiş ve bu düşünceleriyle yetişmiştir. Bütün Tanzimat şair ve yazarlarında görülen ikilik onda da görülecektir. Ancak o tipik bir Tanzimat aydını olarak anılacaktır.

[47] TANPINAR, age, s.148-150.

I. BÖLÜM: Mehmed Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Kişiliği ve Eserleri

1. Hayatı

1. 1. Doğumu, Âilesi

Mehmet Nüzhet Efendi, yüksek devlet kademelerinde görev yapmış âlim, fâzıl, Türkçe, Farsça ve Arapçaya hakim, şiir ve inşâda usta, büyük bir ediptir. Doğum tarihi ve yeri hakkında çelişkili bilgiler vardır. "Tezkire-i Fatin"de 1828 (1244 h.) tarihinde İstanbul'da doğduğu belirtilmiştir. "Sicill-i Osmânî"[48] de Mehmed Nüzhet Efendi'nin Tatar asıllı olduğu ve Sivas vilâyetinde h. 1224 /m. 1809 da doğmuş olduğu belirtilmiştir. Doğrusu Fatin'in kaydıdır.

Mehmet Nüzhet'in bir Tatar ailesine mensup olduğu ve Sivas'a yerleştirildiği "Sicill-i Osmânî' kaydında şu bilgilerle birlikte yer almaktadır:

Bilindiği gibi Anadolu'da, yoğun bir Tatar nüfûsu iskân ettirilmiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması Osmanlı Devleti ile Rusya arasında, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşına son veren ve Osmanlı Devletinde önemli toprak kayıplarına yol açan antlaşmadır. Güney Dobruca'daki Küçük Kaynarca kasabasında imzalandığından bu adı almıştır. Bu antlaşmayla Kırım'a özerklik verilmesi Rusya'nın sonradan Kırım'ı egemenliği altına alması için bir atlama taşı oluşturmuştur. Nitekim Rusya bu antlaşmanın imzalanmasından 9 yıl sonra Kırım'ı topraklarına katmıştır. Kırım Hanlığı düşmüş ve II. Katerina Kırım'ı Novorossiysk eyaletine katmıştı. 1802'de Kırım bu eyaletten çıkarıldı ve Tavrida vilâyeti adı altında müstakil idârî bir bölge haline getirildi. Kırım'ın beş kazasından dördünde Türkler çoğunluk teşkil ediyorlardı. 1770'te 1.500.000 kişiyi barındıran Kırım yarımadasında XIX. yüzyılın sonuna doğru yalnız 300.000 kadar Türk nüfusu kalmış olduğu düşünülmektedir. Daha işgal ve ilhakın ilk yılında Kırım'dan kütle halinde göç başlamış ve bu dönemde göç edenlerin sayısı tahminî 300.000'i bulmuştur. Verilen emre göre Kırım Türkleri 24 saat içinde gösterilen yerlerden çıkacaklardır. İlk önce (1785-1788) deniz kıyılarına, iskelelere ve limanlara yakın yerlerde bulunan halk Anadolu'ya ve Osmanlı Devleti'nin Balkan yarımadasındaki vilâyetlerine çekilmek için mal ve mülklerini yok pahasına ellerinden çıkararak göçmeye koyuldu. 1800 yılına kadar devam eden bu göç esnasında 500.000

[48] Mehmet SÜREYYÂ, **Sicilli Osmânî**, C.4, s.550.

Kırım Türk'ü anayurdunu terk etmiş, bunlardan, Bâbıâlî defterindeki kayıtlara göre, ancak 300.000'i Türkiye'ye ulaşabilmiş idi. Göç hareketi 1800 yılından sonra da devam etmiştir. 1812 Napoleon seferinden sonra göç hareketi yeniden hızlandı. 1828 yılında 200.000 Türk Kırım'ı terk etmişti.

1854 yılının sonbaharında Rus Harbiye Nazırı, İmparatorun fermanına dayanarak sahil boylarındaki bütün Müslümanların Rusya'nın iç vilâyetlerine göçmelerini emretti. Görünüşte Kırım Harbi (1853-1856) sebebiyle alınan bu tedbir gerçekte Kırım'ı Türklerden tamamıyla boşaltmayı hedefliyordu. Göç genel bir şekil almıştı. 1860- 1862 yıllarındaki göç hareketi şiddetini bir kat daha arttırdı. Bir çok aile ve kabîleler kaydolunmadan göçtükleri için göçenlerin gerçek sayısı çok fazla idi. Gaspıralı İsmâil Bey'e göre[49] XX. yüzyılın başına kadar Kırım'dan 1.000.000-1.200.000 Türk hicret etmiştir. [50]

Mehmed Nüzhet Efendi kaynaklara göre aslen Tatardır. Elimizde kesin bir belge olmamakla birlikte, âilesi, Kırım'dan başlayan yukarıda belirtilen ilk göçlerle İstanbul'a gelip yerleşen âilelerdendir. "Mehmed Nüzhet" adının Kırımlılar tarafından çokça kullanılan bir isim olduğunu bu arada zikretmek mânîdâr olacaktır.

Yine "Kırım Mecmuası"nda da Mehmet Nüzhet Efendi'nin Kırım asıllı olduğu ve 1840'da Sivas'ta vefat ettiği yayınlanmıştır.[51]

Ailesi hakkında kaynaklarda, iki oğlu olduğu dışında yeterli bilgi mevcut değildir. Büyük oğlu Rıdvan Paşa ve küçük oğlu Reşid Paşa'dır.[52] Büyük oğlu 1906'da (27 Muharrem 1324 h.) Göztepe İstasyonunda şahsî bir garazdan dolayı sûikastla öldürülen Şehir emini ve vüzerâdan İsmail Rıdvan Paşa'dır.[53] Küçük oğlu ise 1925'te (29 Cümâde'l-âhire 1343 h.) vefat eden Birinci Ferik Reşid Paşadır.[54]

---

[49] İsmail GASPIRALI, "**Muhâceret-i Muntazama**", **Türk Yurdu**, II, 706-713.
[50] İNALCIK, Halil, "**Kırım**", BALA, Mirza, "**Hanlığın Sukutundan Sonra**", **İslâm Ansiklopedisi**, Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, Eskişehir 2001, C.6, s. 756, 757.
[51] Bursalı Mehmet Tahir, **İdare-i Osmaniye Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri,** Hazırlayan SARI Mehmet, Kültür Bakanlığı/1155, Kaynak Eserler/41, s. 22.
[52] Mehmet SÜREYYÂ, a.g.e., C. 4, s. 550.
[53] "Rıdvan İsmail Paşa ünlü kâtip Nüzhet Efendi'nin oğludur. Tercüme kaleminden ve adliye hizmetlerinden yetişip mâbeyn-i hümâyûn kâtibi ve dahiliye müsteşarı oldu. Şa'bân 1308'de (Mart 1891) vezir rütbesiyle şehremini oldu." Mehmet SÜREYYÂ, a.g.e., C. 6, s. 1816.
[54] İNAL, a.g.e., C. II, s. 1278-1279.

1.2. Tahsili ve Yetişmesi

Mehmed Nüzhet Efendi'nin, ileride görüleceği gibi, ilmiye sınıfına geçebilmek için, Sultan II. Abdülhamid'e yazdığı dilekçesinden, kırk beş sene mülkî, askerî, kalemî ve mâlî bir çok devlet hizmetinde bulunmuş, bir dakikasını bile boş geçirmeden ilim ve marifete çalışmış; tefsir, hadis, teknik ilimler ile matematik ve felsefe bilimlerine vakıf, Türkçe, Arapça, Farsça olarak üç dilde şiir ve nesir yazmada usta olduğu anlaşılmaktadır. Racine'nin "Phedre" adlı tiyatrosunu Fransızca'dan çevirdiğine göre, iyi bir Fransızca bildiği de aşikardır. İlk tahsilini belgeleyememekle birlikte bir süre Harbiye Mektebinde bulunduktan sonra 1845'te (1261 h.) Maliye Mektubî Odasına [55] girmiş, sonradan kitabet hizmetinde bulunmak için Rumeli'ye gitmiş ve bir aralık Cerîde-i Havâdis yazarı ve Mektûbi-i Seraskerî [56] muavîni olmuştur. Büyük kardeşi Müşir Safvet Paşanın başkanlığında 1865'te (Receb 1282 h.) "mütemâyiz"[57] rütbesiyle Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî [58] başkitâbetine tayin edilmiştir.[59] 1868 (1285 h.) yılında Maârif Nezâreti Mektubçuluğuna yani özel kalem müdürlüğüne[60], 1871'de (1288 h.) Matbaa-i Âmire Müdürlüğüne, 1873'de (Safer 1290 h.) Matbûât Müdürlüğüne tayin edilmiş, Ûlâ sınıf-ı sânîsi rütbesi verilmiş ve 1876'da (Cümâde'l-âhire 1293 h.) da Mâliye Nezâreti'nde Vâridât-ı Uşriye[61] Komisyonu Azalığı'na atanmıştır[62].

Mehmed Nüzhet Efendi'nin beslendiği kaynakların başında muhakkak ki Dîvân Edebiyatı ilk sırada olmakla birlikte Tanzimat Edebiyatı vardır. Zaten dönem gereği Mehmed Nüzhet Efendi, dil ve üslûpta eski, muhtevâda hem eski hem de yeni (Tanzimât) olarak, eski yeni arası köprü durumunda olan şahsiyetlerdendir. Onun etkilenip beslendiği önemli bir kaynak, kendisinin de bir aralık çalıştığı Tasvîr-i Efkâr'da yazan, XIX. yüzyılın başında nesir alanındaki Sadeleşme akımının da önemli bir temsilcisi ve Dîvân devri edebiyatçısı olan Vakanüvîn Es'ad Efendi'dir. Es'ad Efendi, sâde dile geçişi gerektiren sebepleri açılayarak nesirde sâdeliğin esaslarını belirleyen İslâmî Türk ilim ve edebiyatının yetiştirdiği bir sima olarak, Türkiye'de

[55] Maliye Özel Kalem Odası.
[56] Harbiye Nezareti Özel Kalemi.
[57] Yarbaylık derecesinde mülkiye rütbesi olup lâkabı "izzetlü" dür. Askerlikte albaylık rütbesidir.
[58] Yüksek askerî meclis.
[59] İNAL, age, C. II, s. 1278.
[60] Age, C. II, s. 1278.
[61] Onda bir oranda mahsul vergisi gelirleri.
[62] Age, C. II, s. 1278-1279.

yüzyıllardan beri devam etmekte bulunan sadeleşme cereyânının ilk teorisyeni konumunu elde etmiştir.

Onun Takvîm-i Vekâyî'de İkinci Mahmud'un Tuna gezisini konu edinen yazısını anlaşılmaz bulan padişah, aynı yazının daha sâde bir lisanla yazılmasını emretmiştir. Bu durum Es'ad Efendi'nin bir gazete makâlesinde nasıl bir dil kullandığını ortaya koyar. Bununla birlikte yine de Türkçenin sadeleşmesi ve kendi kelimelerine dönmesi konusunda XIX. yüzyılın ilk yarısında en doğru ve güçlü fikirler ileri süren şahsiyet Es'ad Efendi'dir. Türk-İslâm ilim ve edebiyatının yetiştirdiği bir kişi olmasına rağmen, Es'ad Efendi ileri sürdüğü fikirlerle çok önceden beri devam eden mahallîleşme akımının ilk teoricisi konumunu elde etmiştir.[63]

"Arapçayı, Farsçayı çok iyi bilen; Şark ilim ve ve edebiyatı vâdisinde hakiki bir vukuf sahibi olan Sahhaflar Şeyhi-zâde'nin (Es'ad Efendi, Sahhaflar Şeyhi diye tanınmış, Kadı Ahmed Efendi'nin oğludur) yukarıda bildirdiğimiz eserlerinden başka, Arapçadan tercüme ettiği "Mustatraf" isimli mühim bir eseri daha vardır. Bu eser, edebiyâta, bilhassa Arap edebiyatına dâir bir umumî bilgiler kitabıdır. Sultan Mahmud'un emri ile; Türkçeye ikinci defa çevirdiği bu esere Es'ad Efendi bâzı ilâveler yapmış; Türk dilinin sâdeleşmesi mevzûundaki görüşlerini de bu arada yazmıştır. Es'ad Efendi'ye göre: "*Sözümüze birçok yardımı olan Arabî ve Fârisî'yi aradan çıkarıp, lisânımız olup çoğunun Türkçesi metrûk olmağla bulamadığımız elfâzı getirerek, lafzı az ve mânâsı çok lâkırdıları güzelce meydana koymak ve belâğat ve fasâhatı bu yola sokmak ve bu kalıba yerleştirmeki doğrusu, bir büyük iş ve bütün halkın beğendikleri ve anladıkları bir kolaylığa gidiştir ki sehl-i mümteni' denmekte senâ sezâdır.*"[64]

Sultan Mahmud'un daha önce Ekmekçi-zâde Hâfız Ahmed Efendi'ye tercüme ettirdiği "Mustatraf"ı bir defa da Es'ad Efendi'ye verip daha sade olarak Türkçeye çevirtmesi, bu hükümdârın sâde dili ne kadar arzû ettiğinin bir ifadesidir. Açıkça görüldüğü gibi Es'ad Efendi'nin "Mustatraf" tercümesinde ileri sürdüğü düşünce ve fikirler, Hükümdar İkinci Mahmud'un daha sâde yazma teklîfinden de güç almıştır. Bu durumdan sonra elbette devrin bir çok devlet adamları ve memurlarının çoğunda bu isteğe bir uyuş vardır ve Mehmed Nüzhet Efendi de bunlardan biridir.

[63] BANARLI, age, C. 2, s. 825.
[64] Age, C. 2, s. 842.

Ayrıca bunlardan başka ikinci kaynağı Tanzîmât Edebiyatı olmuş başlıbaşına zaman ve zemin açısından Mehmed Nüzhet Efendi'nin haylice beslendiği önemli bir kaynaktır. Eserlerindeki görülen sadelikler ve yazdığı "Kirli Çıkı" tiyatrosu, özellikle de Racine'den yaptığı "Phedre" tercümesi, Fransız edebiyatından ve Avrupa'dan verdiği dilekçe, ticârî yazı ve hesap örnekleri Mehmed Nüzhet Efendi'nin Avrupâî Türk Edebiyatının da etkisinde olduğunun ve bu kaynaklardan da beslendiğinin önemli kanıtlarıdır. Eserlerinde sırası geldikçe dile getirdiği ve örnekler verdiği kitap ve yazarlar da etkilendiği kişi ve kaynaklardır. Mehmed Nüzhet Doğu ve Batı yazarlarından etkilenmiş, yetiştirdiği öğrencilerine de bu kaynakları tavsiye etmiştir.

"Kitâbü'ş-Şi'r ve'ş-Şuarâ" yazarı İbn-i Kuteybe'nin[65], "Eski şiirler ile makbul eserlerini baştan başa incelediğini belirtmesi[66], Mülkiye Mektebi'ndeki memuriyeti sırasında öğrencilerin sorularına ve isteklerine karşılık, imla düzeltmelerine fırsat bulamadığı ve sıradan işler için irticalen yazdığı ve neşredilmesini uygun bulmadığı düşünce ve bilgileri olduğunu, bu konuda merak ve istekleri olanların bu konular için sevdiği dostlarından olan Sahaf Bekir Efendi Hoca ile görüşmelerinin gerekliliğini söylemesi[67] ve Fransa'nın meşhur yazarlarından Mösyö Kolask'ın yazdığı Osmanlı Memleketinin istatistik bilgilerini içeren kitabının, Padişahın her devlet şubesinde yapmakta başarılı olduğu terakki ve ıslahatları ve bunların faydalarını, güzelliklerini ve politikasının önemli inceliklerini açıklayan önsözünü, Türkçeye çevirerek küçük bir kitap halinde neşredilme izni istemesi[68] Mehmed Nüzhet Efendi'nin bu kişi ve kaynaklara güvenip beslendiğinin açık bir ifadesidir.

Meşhûr "Makâmât" ın yazarı olan Ebû Kâsım bin Ali ibn-i Muhammedü'l-Basriyyü'l-Harîrî'nin[69] yüce topuğuna nesir ve inşâ dalında hiç kimsenin

---

[65] İbn Kuteybe (828-889) Kûfe'de doğmuş Arap yazarı. Dinâvar'da kadı olmuş, Bağdat'ta müderrislik yapmış 889'da orada ölmüştür. Edebî ve tarîhi gelenek bakımından Bağdat Nahr mektebinin ilk mümessilidir. Tahsil arzusunda olan kibar sınıfına ve özellikle o sıralarda devlet teşkilâtı arasında nüfuz sahibi olmaya başlayan Küttâb'a Kûfe sarf âlimlerinin toplamış olduğu lisânî ve edebî malzeme ile tarihe ait mâlûmâtı arz etmeye çalışmıştır. Geniş bilgi için bakınız: C. Brokelmann, "İbn Kuteybe" **İslâm Ansiklopedisi**, MEB, 1997, C. 5/2, s. 762-763.

[66] Mehmed Nüzhet, **Muğni'l- Küttâb**, s.201.

[67] Age, s. 207.

[68] Age, s. 208.

[69] Harîrî Ebu Muhammed Kâsım b. Alî b. Muhammed el-Harîrî (446/1054-516/1122) **Makâmât** yazarı ve dil âlimi. Basra yakınındaki Meşan kasabasının Beni Haram mahallesinde doğdu. Bundan dolayı Basrî nisbesi yanında Harâmî nisbesiyle de anılır. İslâmî ilimlerle sarf, nahiv, aruz-kâfiye, şiir, ahbâr ve ensâbın yaygın olduğu Basra kültür muhitinde yetişip çeşitli alanlarda otorite sayılan hocalardan çok iyi bir

yetişemeyeceğini ve ondan sonra gelen fusahânın hepsinin de ona uyarak onu taklit ettiklerini, "Kitâb-ı Berâet-meâb" ını kendi eserlerine kaynak olarak aldıklarının herkesçe bilindiğini, "Makâmât"ını Basra'da tamamladıktan sonra hilâfet merkezi olan Bağdât'a gelip bilim adamlarına sunduğunda, eserinin tarz, üslûp, ibâre ve tabirlerinin herkesi şaşıttığını ve o zamana kadar da o tarzda ve üslûpta kitap yazılmamış olduğu için yazarının ilim ve kemâlinin herkesçe kabul edildiğini belirtmesi ve bu kitabı kaynak olarak göstermesi bu şahıs ve eserinden beslenip etkilendiğinin ifadesidir[70]. Ayrıca yazı ilmi ve melekesinin kazanılması ve bu konudaki kâidelerin güzelce öğrenilmesi için de İbn-i Esîr'in "Meselü's-Sâyir fî Âdâbi'l-Kâtib ve'ş-Şâir" adlı kitâbını kaynak olarak tavsiye etmesi, bu eserden de etkilenip beslendiğinin göstergesidir[71].

İnanç ve şuuru tam bir kişi olarak Nüzhet Efendi ne kadar yenilik taraftarı ve Avrupâî düşüncede biri olsa da "Muğni'l-Küttâb" kitabının da baş tarafında bulunduğu ve birkaç kitabı da içeren cildin sonundaki "Usûl-i Defterî" bölümünde defter tutmanın iddia edildiği gibi ilk olarak Avrupada ortaya çıkmayıp İslâm bilim adamlarının çok öncelerden bu ilimle uğraşıp buna ait bir hayli değerli eserler ortaya koymuş olduklarını eski te'lif eserlerle kanıtladıklarını ifade etmektedir. Felekü'l- Alâ-i Tebrîzî[72] isimli çeşitli bilimlere sahip olan bilim adamı tarafından Hicrî yedi yüz altı senesinde "Sââdet-nâme" adıyla yazılmış olan ve "Risâletü'l- Mülkiyye ve Risâletü'l- Felekiyye" nâmıyla şöhret bulan ve bir yazmasının kendisinin elinde bulunan kitapta, defter tutmanın usûl ve kâidelerinin tafsilatlı bir şekilde iki ders şeklinde, önsözünde de prensipleri uzun uzadıya tanımlanıp açıklandığını belirtmektedir. Bundan sonra yedi faslı içeren üçüncü derste yedi çeşit defter tutmanın gereği ve her birinin ne şekilde olacağının yazılıp belirlenmiş olup birincisine "defter-i rûznâmçe", ikincisine "defter-i tevcîhât", üçüncüsüne "defter-i kânûn", dördüncüsüne "defter-i mukarrer", beşincisine "defter-i evârce" (küçük divan ve hükümet defteri), altıncısına "defter-i müfred" ve

---

öğrenim gören Harîrî aynı zamanda güçlü bir zekâ ve hâfızaya sahipti. Geniş bilgi için bakınız: Hulûsî KILIÇ, Harîrî Ebu Muhammed Kâsım b. Alî b. Muhammed el-Harîrî (446/1054-516/1122) Makâmât yazarı ve dil âlimi, **Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1997, Cilt 16, s. 191-192.

[70] Age, s. 77.

[71] Age, s. 147.

[72] Felek Ala'l- Tebrîzî, 1307, istinsahı 1336, İstanbul, Ayasofya Kütüphânes, No: 4190; Saâdetnâme veya Kânûnu's- Saâde, istinsah tarihi H. 815 (M. 1412), Konya Yusuf Ağa Kütüphânesi, No: 516. Geniş bilgi için bakınız: www.akademikbakis.org/12/makale/pacioli.pdf (15 Ocak 2009).

yedincisine de "defter-i câmî" isimlerinin verilmiş olduğunu vurgulamaktadır.[73] Avrupa karşısında gururla geçmişimizin ne kadar mükemmel ve bilim açısından da ileri olduğunu açıkça belirterek bununla iftihar etmekte, geçmişimize ve milli değerlerimize sıkı bir şekilde bağlı olduğunu ve kendi kaynaklarımızdan ne ölçüde faydalandığını da ortaya koymaktadır.

Mehmed Nüzhet Efendi'nin yaşadığı dönem yukarıda saydığımız olay, düşünce ve hareketlerin yer aldığı ve bunlardan etkilenip bu düşüncelerin çoğuna katıldığı bir dönemdir. Başta Padişahlar II. Mahmud ve Abdülmecid olmak üzere devrin siyâset ve bilim adamlarının şüphesiz bir çok yazar, edebiyatçı ve sanatkârlarının üzerinde derin etkilerinin olduğu bir gerçektir.

Bu dönemde mensur eserlerin, dil ve mâhiyet yönünden, ileriye tesir edecek bazı değerleri taşıyanları olmakla birlikte genelde düşünce hayatını etkileyen ve yeni bir görüş ortaya atarak yeni bir devir açan, Giriş'te sözünü ettiğimiz Sâdık Rifat Paşa ile Mustafa Sâmi Efendi gibi iki yazardır.

Rifat Paşa'nın yazıları, yerli çevresinin yeniliğe çok açık ve kendisinin de yenilikleri kabul etmeye hazır olduğunu gösteren dikkat çeken bir karışımdır. Kâtipliğe ilk başladığı yıllarda derlemiş olduğu ve inşâ fenninde, nesir sanatında kullanılan bazı güzel ve hoş tabirleri tertip ettiğini söylediği ve bir takım klişelerin bir araya getirilmesi ile yapılmış küçük bir kitap olan "Gülbün-i İnşâ", yeniliğin yolunu açan gerçekçi düşüncelerin karışık bir kaynaktan nasıl geldiğini ortaya koyar.

Bunun yanında küçük "İtalya Seyahatnâmesi" eski nesrin en sâde eserlerindendir. Eserin en güzel yanı Paşa'nın Avrupa hayat tarzına kolayca uyum sağlamasıdır. İfade ve tasvirler sâdedir. Onun eski nesirden ayrılmamakla birlikte zamanın birçok memur olan gençleri tarafından, mevkii dolayısıyla, çok yakından tanıdıkları üslûbunun bu gençlere ve dolayısıyla Mehmed Nüzhet Efendi'ye üslûp ve dilin sâdeleşmesi konusunda etkili olduğu tahmininde bulunmak yanlış olmasa gerektir.

Mustafa Sâmi Efendi Avrupa'da her gezdiği şehir hakkında dikkat çekici öemli şeyler anlatır. Onun Londra için yazdıkları, çok seneler geçtikten sonra Nâmık Kemâl'in bu şehir için yazdıklarıyla karşılaştırılınca büyük yazarın Mustafa Sâmi Efendi'ye çok

[73] Age, s. 126-127.

şeyler borçlu olduğunu gösterir ve Nâmık Kemâl bazı noktalarda Sâmi Efendi'yi genişletmekle yetinmiştir denilebilir.

Mustafa Sâmi Efendi'nin üslûbu da dikkat çekicidir. Cümleleri uzun ve birbirine bağlı olup eski nesirden ayrılmamakla birlikte kelime yönünden sadedir. Şinâsî'nin getirdiği söylenen "hubb-i vatan ve millet" gibi kavramları, hatta Şinâsî'nin bazı cümlelerinin ilk örneklerini onda da buluruz.

Sâdık Rifat Paşa ve Mustafa Sâmi Efendi'de açıkça görülen eski ile yeni arasında köprü olma özelliği, onlardan etkilenmiş olduğunu düşündüren Mehmed Nüzhet Efendi'nin de özelliğidir. Şinâsî ve Nâmık Kemal gibi şahsiyetleri etkileyen Mustafa Sâmi Efendi'nin etkisinden Mehmed Nüzhet Efendi'nin uzak kalması herhalde imkânsızdır.

Nüzhet Efendi, yüksek okullar da dahil olmak üzere bir çok okulda hocalık, muallimlik yapmış ve oralarda okutulması için kitaplar yazmış, düşüncelerini aktardığı, etkilediği öğrenciler yetiştirmiş bir kişidir. Nacî de onun gibi bir çok öğrenci yetiştirmiş ve gençleri etkilemiş bir kişi olarak Mehmed Nüzhet'in nesirde yaptığını, şiirde yapmış ve şiirlerinde o da realist bir çizgi izleyerek eski yeni arasında bir köprü olmuştur.

Divan nesrini temel alarak söyleyiş güzelliği ve içerik zenginliğine önem veren, zamanının edebî nesir ustası diyebileceğimiz Nüzhet Efendi'nin şiirdeki simestrisi olarak Nâci'yi kabul edebiliriz. Mehmed Nüzhet Efendi, söz sanatlarının, söze güzellik ve süs bağışlayacağı her ne kadar inkar edilemezse de bunların yine dilde geçerlikte olan ve çok kullanılan kelimeler içinde aranıp bulunup tamlama ve akış güzelliğine dikkat edilerek sanatlı kullanılmasını, bir takım kenarda kalmış ve alışılmamış kelimelerin kullanılmaktan kaçınılması ve ince anlamların sözün endamına giydireceği söz elbisesinin nefret ettirici bir acâiplikte olmamasına dikkat edilmesini gerekli görmektedir.

Mehmed Nüzhet Efendi nesirde iç yapı zenginliğine önem vererek sözün kelimece tatlılık ve düzgünlük ve Türkçe kolaylık ve akıcılığını, tarz olarak güzellik ve yapmacıktan uzak olup güzel akışını ve düzgünlükte incelik ve hoşluk yönünden akarsu gibi akıp gitmesini ve içerdiği kelime ve anlam güzelliğinin, zorlamayla olmayıp daha önce gidilmemiş, orijinal bir yolla sağlanmasını, okuyan ve inceleyenlere zevk verip

hayretlerini arttırmasını gerekli görmüştür[74]. Yazılacak şeyin ilgi, düzen ve üslûbuna ve cümlelerinin iyi akış ve düzgünlüğüne dikkat edilmesi yazı ilminin birinci şartı olduğundan buna uygun olmadan yazılmış şeyler, anlam çıkarılması mümkün olmadığı için, nesir ve yazıdan sayılmaz. Öncelikle emek sarf ederek bu konuda meleke kazanmaya önem vermek gerekir. Kitâbet için üç aşama vardır. Bunların birincisi: Pek çok eser, eskilerin yazdığı kitapların incelenip akılda yer ettikten sonra, yazarın onlardan öğrendiklerini biraz değiştirerek yazacağı şeyleri söz ve anlam olarak onların üzerine kurmasıdır. İkincisi: Öğrenilen ve ezberlenen bilgilerin yazılan şeylerde kullanılıp uygulanmasıdır ki kelimelerin tamamen değiştirilmesi gerekeceği için anlamca dahi tarzı başka bir kalıba dökerek yazılanların, ezberlenen bilgilerden doğduğuna okuyanların dikkatlerini çekme ustalığıdır. Üçüncüsü ise: Yazarın kendisine gerekli olan faydalı bilgiler ve nazarî bilgileri kazandıktan sonra yazdıklarında hiçbir kimseyi taklit etmeyerek yaza çize kendine özel bir tarz ortaya koyması ve herkesin beğenisini kazanarak yazarlar arasında özel ve seçkin bir yer edinmesidir. Bu şekilde sözü edilen meleke bu üç aşamadan geçtikten sonra kazanılabilir.[75]

Sonuç olarak Nüzhet Efendi, Doğu klasik kültür ve edebiyatı içinde yetişmiş, ancak Batı medeniyetinin de farkında olmuştur. O da Cevdet Paşa tarzında klasik edebiyat terbiyesi alarak yetişmiş, Batı medeniyetine yönelik fikirlerden istifade etmiştir.

1. 3. Görevleri

Mehmed Nüzhet Efendi kırk beş sene kadar mülkî, kalemî, askerî ve malî birçok dış ve iç hizmetlerde bulunmuştur. Ruznamçecilik, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Kitabeti Muavinliği, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Başkâtipliği, Makâm-ı âcizî Mektûbî Odası Müdürlüğü, Maârif Mektupçuluğu, Cerîde-i Havâdis Muharrirliği, Mektûbî-i Serakerî Muavinliği, Matbûât Müdürlüğü yapmıştır.

Nüzhet Efendi, okul hocalarının ilim ve tahsil kalitelerinin arttırılması ve yükseltilmesi için Padişahtan emir gelerek, kendisinin Maarif Bakanı Edhem Paşa tarafından adı geçen okullara "Kitabet Muallimliği"ne tayin edilmiş olduğunu

[74] Age, s. 143.
[75] Age, s. 143-148.

bildirmiştir. Fakat çok geçmeden Dâr-ı Şûrâ başkitâbeti memurluğuna geçtiğinden oradaki meşgûliyetinin adı geçen okullara devamına mani olduğunu söylemiştir. Kitabet Muallimliği görevinin ilk senesinde ders usüllerinin düzenli işlemediğini görerek ikinci sene dikte ettirdiği notları fırsat bularak baba oğul arasında yazılan haberleşmeler ve mektuplar şekline getirip okuttuğunu belirtmiştir.[76]

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, Nüzhet Efendi'yle ilgili olarak yaptığımız araştırmalar sonucunda bulduğumuz dilekçeler ve evrakta hayatı ve görevleriyle ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

Nüzhet Efendi'nin ilk görevi olarak h. 8 Ramazan 1271 (1855 m.) tarihli dilekçe ile, iki bin kuruş maaşla Takvimhâne-i Âmire Rûznamçeciliğine [77] tayini istenmiş ve h. 29 Ramazan 1271'de (1855 m.) yazılan dilekçeye karşılık gelen cevap gereği Takvîm-hâne-i Âmire Rûz-mâmçeciliği, tayini gerçekleştirilmiştir.[78]

Rumeli Ordu-yı Hümâyunı Meclis-i Muvakkatı Başkâtibi olarak ikinci görevinde İstanbul'da bulunurken, h. 12 Cümâde'l-âhir 1272 (1856 m.) senesinde yazılan bir dilekçe ile, oradaki işlerin hafiflemesi ve mevcut memurlardan arda kalanlarının bu işler için yeterli olacağı belirtilmiştir. Buna ilâveten Dâr-ı Şûrâ-yı Askerîde de ihtiyac görüldüğü ve yazışma işlerini de kolaylaştıracağı düşüncesiyle maaşının, olağandışı masraflardan karşılanması Maliyece uygun görülürse Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Kitâbet-i Muvakkatasına getirilmesi istenmiş ve uygulama Mâliyeye havâle edilmiştir.[79] Bu yazı sonucunda Orduca ayrılan aynı maaşla Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Kitâbet-i Muvakkatasına tayini Mâliyece uygun gürülmüş ve h. 19 Cümâde'l-âhir 1272 (1856 m.)de yani bir gün sonra da tayini yapılmıştır.[80]

Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî[81] İkinci Kitabet memuriyeti hizmetinde iken rahatsızlığından tedavi edilemeyip iyileşememesi nedeniyle, h. 4, 7 ve 8 Cümâde'l-âhire 1275 (1892 m.) tarihli yazı ve cevâbî resmî yazılardan anlaşıldığı gibi, önceki hizmetlerine merhameten Maliye Hazinesinden aylık bin beş yüz kuruş maaşla emekliye

[76] Age, s. 4-5.
[77] Devletin resmi gazetesi olan Takvîm-i Vekâyî'nin basılması için kurulan matbaanın günlük olaylar defterini tutan kişi.
[78] Ek: 1. (Rakamlı "Ek"lerin transkripsiyonları tezin 453-473 sayfalarında, Osmanlıca asılları ise 547-559'ncu sayfalarındadır.)
[79] Ek: 2.
[80] Ek: 3.
[81] Asker meclisi.

ayrılması istenmiştir. Buna karşılık Nüzhet Efendi'nin Karadağ'da memuriyetle görevli iken, aklına gelen ani bir rahatsızlıkla tedavi de edilemeyeceği anlaşılmıştır. Bunun üzerine Maliyeden bin beş yüz kuruş maaşla emekli edilip yerine, Mektûbî-i Hâriciye Odası'nın[82] ileri gelen memurlarından, yetenekli ve adı geçen bu hizmeti güzel bir şekilde yerine getireceği anlaşılmış olan Sâdık Bey'in, Nüzhet Efendi'den kalan dört bin kuruş maaşla tayin edilmesini emreden cevabî yazı gelmiştir.[83]

Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de önceden Kitâbet Muâvinliğinde görevli iken Beglik Kîse-dârlığı [84] Muâvinliğine getirilen Zîver Efendi'nin yerine güçlü birinin atanmasına gerek görülmüş ve önceden orada çalışırken hastalığı sebebiyle Hazineden bin beş yüz kuruş maaşla emekli edilen Nüzhet Efendi'nin tekrar sağlığına kavuştuğu ve zaten düşünce gücü ve güzel söyleme ve yazma kabiliyeti de bilindiği vurgulanmıştır. Önceden sözü edilen bin beş yüz kuruşluk emekli maaşının Nizâmiye Hazînesine nakledilerek Yaver Ziver Bey Efendi'nin Dâr-ı Şûra Âzâlığında iken almakta olduğu on bin kuruştan iki bin kuruşunun önceki bin beş yüz kuruşluk maaşına eklenerek sözü geçen Nüzhet Efendi'nin Dâr-ı Şûrâ Kitâbeti Muâvinliğine getirilmesi istenmiştir. Bu istek h. 15 Şâbân 1279/ r. Kânûn-ı Sânî 1278 (1862 m.) tarihinde Mâliye Nezâreti'ne havâle edilmiş, h. 22 Şâbân 1279 (1863 m.) tarihinde cevap olarak gelen yazıda rahatsızlığı iyileştiği için bu göreve getirilmesi uygun görülmüştür.[85]

Bâb-ı Ser-askerî'nin [86] yeni inşa edilen büyük kapısının Talim Meydanına bakan yüksek kitâbesine işlenmiş olan tarih düşürülmüş kıt'a, Dâr-ı Şûra-yı Askerî Başkâtibi Nüzhet Efendi'ye yazdırılmıştır. Bu tarih düşürülen kıt'a, h. 14 Muharrem 1284/ R. 14 Mayıs 1283 (1867 m.) tarihinde Kaymakam tarafından Sadrazama sunulmuş ve bu durumu Padişâha sunan ve cevap beklendiğini bildiren yazı h. 18 Muharrem 1284 tarihinde yazılıp h. 19 Muharrem 1284'te (1867 m.) de kabul edildiğini bildiren yazı cevap olarak gelmiştir.[87]

[82] Dış İşleri Özel Kalem Odası.
[83] Ek: 4, 5.
[84] Divan kalemi müdürü.
[85] Ek: 6, 7.
[86] Harbiye Nezareti, Milli Savunma Bakanlığı.
[87] Ek: 8, 9.

Makâm-ı âcizî Mektûbî Odası[88] müdürü Şeyh Efendi'nin Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Başkâtipliğine ve Nüzhet Efendi'nin de sözü geçen Oda Müdürlüğüne yer değiştirme şeklindeki tayinleri uygun görülmüş olduğunu bildiren yazı h. 11 Muharrem 1285/ r. 22 Nisan 1284'te (1268 m.) sunulmuştur. Yazıda h. 12 Muharrem 1285'te dilekçenin Sadrazama takdim edileceği bildirilmiş, h. 14 Muharrem 1285'te (1868 m.) de takdim edildiği ve cevap beklendiği bildirilmiştir.[89]

H. 21 Rebîül-evvel 1286'da (1869 m.) Maârif Mektupçusu olan Nüzhet Efendi'ye, adına bastırıp sunmuş olduğu kitap için Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi de bir parça süslü kutuda hazırlanmış hediye verilmesini emreden yazı yazdırmıştır.[90]

Mekteb-i Harbiyeye ve sonra Maliye Mektûbî Odasına girdi. Bir aralık Cerîde-i Havâdis muharriri olup sonra Mektûbî-i Seraskerî muavini ve büyük kardeşi Safvet Paşa'nın riyasetinde Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî başkatipliğine getirildi. Azilden sonra Maarif Mektupçusu ve h. Şevval 1288/ m. Aralık 1871 ve Ocak 1872 de Takvîm-i Vakâyî memuru ve h. 1292/ m. 1875 de Matbûât Müdürü oldu. Azilden sonra emekliye ayrıldı.[91]

Mehmed Nüzhet Efendi emekliye ayrılmasından sonra maaşıyla ilgili olarak ilgili makamlarla yazışmalar yapmış, buna göre hakkını aramıştır. Eski Matbûât Müdürü olan Nüzhet Efendi, bin kuruşla Cerîde-i Askeriye yazarlığına tayin yazısına yazdığı cevap yazısında, Dâire-i Askeriyeden bağlanan emekli maaşına bir zarar gelmemesi şartıyla, Dâr-ı Şûra Başkitâbetinde çalıştığı zaman ayrılmış olan sekiz bin kuruş maaşından yönetmelik gereği kesilerek yüzde ikisinin idare sandığına terk edilmiş olduğunu belirtiyor. Bu durumda dört bin üç yüz kuruş emekli maaşını hak ettiğinden söz ederek yönetmelik gereğince o miktar emekli maaşı verilmesi durumunda Cerîd-i Askeriye yazarlığını ücretsiz ve gönüllü olarak yapacağını ve bu durumun kabul edilip edilmeyeceğini sormuştur. h. 18 Rebîü'l- âhir 1297 / r. 17 Mart 1296 (1880 m.) tarihinde acele olarak bu durum hakkında İntihâb-ı Kitâb-ı Askeriyye Komisyonuna bir yazı yazılması gereği bildirilmiş ve r. 3 Nisan 1296 (1880 m.) da İntihâb-ı Kitâb-ı Askeriyye Komisyonuna ne zamandan beri Emekliler Sandığına maaşların yüzde

[88] Bir bakanlık veya vilayetin yazı işlerini idare eden büyük memuriyet odası.
[89] Ek: 10, 11.
[90] Ek: 13, 14, 15.
[91] Mehmet SÜREYYÂ, a.g.e., C. 4, s. 550.

ikisinin alındığı ve Nüzhet Efendi'nin ne zaman memûriyetden ayrıldığı sorulmuş ve acele olarak cevap istenmiştir.[92]

Buna cevap olarak gelen 5 Nisan 1296 (1880 m.) Rûmî tarihli yazıda ise Nüzhet Efendi'nin Dâr-ı Şûrâ Başkitâbetinde iken, sekiz bin kuruş maaşından altıda birinden kalan altı yüz altmış altı buçuk kuruşu ve Özel Kalem Müdürü Şeyh Efendi'nin de altıda birinden gayrısı olan beş bin kuruşu maaş olarak aldıkları ve bu durumda iken memuriyette yer değişikliği yapıldığı vurgulanmıştır. Sonradan adı geçen Nüzhet Efendi'nin Rûmî seksen dört senesi ağustosunun yirmi dördüncü gününden itibaren Maârif Mektupçuluğuna memur olarak geçtiği ve yerine Hacı Hâlid Efendi tayin olduğu belirtilmiştir. Aklâm-ı Harbiye katiplerinin teşkilâtlanmadan sonra Rumi Seksen Beş senesi Kânûn-ı Sânî (Ocak) ayından itibaren maaşlarından yüzde iki alındığı, Nüzhet Efendi'nin Maârif Mektupçuluğuna teşkilâttan önce nakil ve memur olduğu için maaşından yüzde iki alınmadığının anlaşılmış olduğu h. 12 Cümâde'l-evvel 1297/ r. 9 Nisan 1296 (1880 m.) tarihli yazı ile bildirilmiştir.[93]

Askeriyenin yeni düzenlemelerinden dolayı askerî mecmua ile ilgili bazı görevlerin boşta kaldığı ve Matbûât eski Müdürü Nüzhet Efendi'nin bu gibi işlerde güç ve otorite sahiplerinden olduğu için sözü edilen görevlerden birine tayini istenmiştir. Bununla birlikte Nüzhet Efendi'nin değeri ifade edilmiş ve kendisinin fazilet ve kemal sahibi ve kalem ustası olduğu vurgulanmış, Dâire-i Askeriyede de önceden hizmetinin geçtiği fakat perişan ve hasta hali dolayısıyla çeşitli yönlerden yardıma muhtaç duruma düştüğü için gereğininin yapılması yüksek himmete bırakılmış olduğunu belirten Said imzalı yazı h. 21 Safer 1297/ r. 21 Kânûn-ı sânî 95 (1880 m.) tarihinde hazırlanmıştır.[94]

15 Rebîü'l-evvel 297 h./ 14 Şubat 295 r. (1880 m.) tarihli yazıda da Nüzhet Efendi'nin lutfa layık olduğunun anlaşıldığı ve Dâire-i Askeriyede de önceden hizmeti geçtiği için Mâliye Hazinesinden ayrılmış olan maaşına zarar gelmemek şartıyla Cerîde-i Askeriyenin r. 1296 (1880 m.) senesi gelirlerinden verilmek üzere aylık bin kuruş maaşla adı geçen cerideye yazarlığı uygun görülmüştür. Muhâsebât Dâiresi tarafından verilecek maaşın bütçe dışından ayrılarak verilmesi yüce iradeye bağlı olarak

[92] Ek: 16.
[93] Ek: 17.
[94] Ek: 18.

belirlenmesi gereği yazılı olarak ifade edilip emir ve ferman yüce kata bırakılmıştır.[95] Nüzhet Efendi, h. 5 Rebîü'l- âhir 1297/ r. Mart 96 (1880 m.) tarihli dilekçede, Dâr-ı Şûrâ Başkitâbetinde bulunduğu zaman belirtilen sekiz bin kuruş maaşından Dâire-i Harbiye nizamına göre yüzde ikisini İdâre Sandığına vermiş olduğunu ve dört bin üç yüz kuruş emekli maaşına hak kazandığını belirtmiştir. Usûl gereği o miktar maaş verildiği durumda, sözü geçen yazarlık için ayrıca maaş istemeyip bunu fahri olarak yapacağını bildirmiştir.[96] Fakat muhasebe kayıtlarına göre de, Nüzhet Efendi'nin bildirilen tarihte Maarif Mektupçuluğu yaptığı ve dolayısıyla bu teşkilata aylığının yüzde ikisini vermemiş olduğu için adı geçen sandıktan kurallara göre faydalanamayacağı h. 17 Cümâde'l-ûlâ 97/ r. 15 Nisan 96 (1880 m.) tarihinde ek olarak bildirilmiştir.[97] Yine buna ilave olarak Genel Muhasebe İnceleme Dâiresinden Askeriye İdâre Sandığına maaşından yüzde iki vermediği için adı geçen sandıktan faydalanamayacağı da h. 22 Cümâde'l-ûlâ 297/ r. 19 Nisan 96 (1880 m.) tarihli yazı ile belirtilmiştir.[98]

Bakanlık ile Başvekâlet arasındaki yazışmayı içeren ekleri inceleyen Nüzhet Efendi, Dâire-i Askeriyede uzun süreler emeğinin geçtiğini ve maddî sıkıntı içinde olduğu için de çalışmak istediğini Cerîde-i Askeriyeden faydalanmasına engel olunduğunu, sıkıntısını hafifletecek az bir şeyin de ihsan buyurulmasına razı olacağını arz etmiştir. Bu konuda emir ve fermanın kendilerine ait olduğunu ifade eden bir yazıyı h. Ramazan 297 tarihinde yazmış ve bu yazıya h. 4 Şevvâl 297/ r. 17 Eylül 296 (1880 m.) tarihinde Harbiye Bakanlığı cevap vermiştir. Muhasebe Dâiresi tarafından Maliye Hazinesince belirlenmiş olan emekli maaşına bir zarar gelmemesi şartıyla Cerîde-i Askeriyenin r. doksan altı senesi gelirlerinden verilmek üzere bin kuruş maaşla adı geçen ceride yazarlığında çalışmasına izin verilmesini belirtmiştir. Bunun için de Dâire-i Harbiye, Emekli Sandığından kendisine maaş sağlandığı takdirde ayrıca yazarlık için maaş talebinde bulunmayıp bunu fahrî olarak yapacağını bildirmiştir. Bu sandığa yüzde iki vermediği için bu sandıktan faydalanamayacağı belirtilmiş olduğundan maaş

[95] Ek: 19.
[96] Ek: 20.
[97] Ek: 21.
[98] Ek: 22.

verilmesinin mümkün olmadığını, ancak zaruret içinde olduğundan adı geçen maaşın ancak lutuf ve inâyet olarak verilebileceğini ve gereğini Saray'a sunmuştur.[99]

Yine Harbiyye Nazırlığı Dâiresi, Nüzhet Efendi'nin Dâire-i Askeriyye'ye ne şekilde olursa olsun bir iş verilmesi için tekrar sunduğu müzekkereye, İntihâb-ı Kitâb-ı Askeriyye Komisyonu, rütbe ve sıfatına uygun bir işin olmadığını belirten Hasan Hüseyin imzalı h. 7 Zi'l-ka'de 297/ r. 29 Eylül 1296 (1880 m.) tarihli yazı ile karşılık vermiştir.[100]

Bunun üzerine Nüzhet Efendi, havası ve suyu güzel olan bir vilayette defterdarlık veya genel müfettişlik, Der-Saâdet'de yüksek dairelerden birinin mektupçuluğu gibi veya ona benzer bir yer boşalıncaya kadar bekleyeceğini ifade etmiştir. Eğer bu da olmazsa Cerîde-i Askeriyye hâsılatından verilecek olan bin kuruş maaşının, bazı tasarruf ve gelirlerle biraz daha canlandırılmasının mümkün olabileceğini, bunların kendi düşünce ve hayali olduğunu ve uygun görülecek ve ihsan olunacak şeyin sonsuz merhamet, emir ve fermana bağlı olduğunu bir yazı ile bildirmiştir.[101]

H. 14 Zi'l-ka'de 97/ r. 6 Mart Teşrîn-i evvel 1296 (1880 m.) tarihli bir yazıyla, yeni düzenlemeler ve memur çıkarmalar yüzünden bazı görevlerde boşluk bulunduğunu, bu görevlerden birine, Dâire-i Askeriyede önceden hizmeti geçmiş fazl ve kemal sahiplerinden olan, güçlü ve yetenekli, ve ancak sıkıntılı, perişan halde bulunan Eski Matbûât Müdürü Nüzhet Efendi'nin layık olduğu ifade edilmiştir. Maliyeden verilen maaşına bir zarar gelmeden Cerîde-i Askeriyenin doksan altı senesi gelirlerinden verilmek üzere bin kuruş maaşla adı geçen dergide yazar olarak çalıştırılması Padişah tarafından uygun görüldüğü ve gereğinin yapılması bildirilmiştir.[102] Bunun üzerine h. 16 Zi'l-ka'de 97/ r. 8 Teşrîn-i Evvel (Ekim) 96 (1880 m.) tarihli cevâp olarak yazılan resmî yazı ile de belirtilen maaşla Nüzhet Efendi'nin, Padişahın irâdesi ile, adı geçen cerîde yazarlığında çalıştırılması emri verilmiştir.[103]

[99] Ek: 23, 24.
[100] Ek: 25.
[101] Ek: 26.
[102] Ek: 27.
[103] Ek: 28.

Bunlardan başka daha ileri yıllarda, yine Nüzhet Efendi tarafından yazılan ve bir memuriyete tayin isteğini içeren dilekçe üzerine Padişah gereğinin yapılmasını istemiş ve Padişahın iradesine Nüzhet Efendi'nin dilekçesi eklenerek Mâbeyn-i Hümâyûn [104] Başkatipliği tarafından özel bir yazıyla h. 25 Şaban 302/ r. 28 Mayıs 301 (1885 m.) tarihinde Sadrazamlığa gönderilmiştir.[105]

Sonuç olarak Mehmed Nüzhet Efendi, kırk beş sene kadar çeşitli devlet hizmetlerinde buunmuş, kâtiplikten Matbûât Müdürlüğüne kadar yükselmiş, sağlık sebeplerinden azli üzerine de haklarını aramış ve hukûkî anlamda mücâdele etmiştir.

1. 4. Ölümü

Mehmed Nüzhet Efendi birkaç kez ruhsal bunalım geçirmiş, Kıbrıs ve Sayda'da hava değişimi için bulunduktan sonra Sivas'a gitmiş, orada 8 Haziran 1887'de (16 Ramazan 1304 h.) vefat etmiş[106] ve hükümet binası yakınındaki kabristana gömülmüştür. Mezar taşında: "هوالخلاق الباقی Hüve'l-Hallâku'l- Bâkî "Kudemâ-yı bendegân-ı Saltanat-ı Seniyyeden şâir-i nâdirü'l-emsâl ve hâiz-i fazl ü kemâl esbak Matbûât müdîri olub Sivas'da ikmâl-i hayatı müsteâr eden sezâ-yı rahmet-i Rahman el-seyyid Mehmed Nüzhet Efendi'nin rûh-ı pür-fütûhuna fâtiha N 1304" yazılıdır

2. Kişiliği

Mehmed Nüzhet Efendi yenilikçi, Avrupaî bilimlere ve ilme âşık bir kişiliğe sahiptir. Aynı zamanda sorumluluk sahibi bir aydın, sorumlu bir yazar, devlet bürokrasisinin iyi işlemesi için gözlem yapan dirayetli bir devlet mamurudur. Başta pâdişah olmak üzere, yenilik ve ilerleme yolunda adım atan devlet ve bilim adamlarını desteklemiş ve alkışlamıştır. Mehmed Nüzhet Efendi'nin yaşadığı dönem Batı'da ortaya çıkan ve gelişen düşünce ve hareketlerin yer aldığı, devlet adamları, aydınların ve yazarların bunlardan etkilenip bu düşüncelerin çoğuna katıldığı düşünceler dönemidir. Aynı zamanda Nüzhet Efendi, düşünce konusunda, düz yazı, şiirden daha rahat ve daha

[104] Sarayda padişahın özel olarak erkekleri kabul ettiği daire.
[105] Ek: 29, 30.
[106] Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul 1333, C. 2, s. 467. Mehmet SÜREYYÂ, a.g.e., C. 4, s. 550.

geniş bir şekilde sunmaya elverişli olduğu için, o dönem yazarlarının çoğu gibi, nesri seçmiştir.

Tamamlamaya muvaffak olarak "Muğni'l- Küttâb" ismini koyduğu eserinin bir nüshasını Şehzâde Yusuf İzzettin Efendi'ye arz ve takdim etmiştir. Bu eseri yazmaktan maksadının, çocuklara ahlak dersi vermek ve yeni yetişenlerin istifâdesine sebep olacak bazı konuları bulabileceklerini ümid etmek olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, Arapça ve Farsçada nesir ve inşâ usûlü ve inceliklerine ait çok sayıda, ciltlerle kitaplar yazılmış olduğu halde, Türk dilinde bu konuda bir eser görülmediğinden, eksiklerinin tamamlanmasını ehline havale etmekle birlikte, amacının sadece bu yolda bir çığır açmak[107] olduğunu ileri sürerek diline ve milliyetine sevgi ve bağlılığını göstermesi çok anlamlıdır.

Sahip olduğu mülkî rütbenin, ilmî rütbeye çevrilmesi arzusunu Sultan Abdülhamide takdim ettiği şu dilekçesinden anlıyoruz[108]:

"Yıldız evrakı arasında tesadüf ettiğim bu arzıhalde tarih olmadığından ne zaman takdim kılındığı malum değildir. Nüzhet [Efendi] diyor ki: "…..*Köleleri kırk beş seneden mütecaviz niami celilei saltanatı seniyelerile perverde olmuş ve umurı mülkiye ve kalemiye ve askeriye ve maliyeye dair dahilen ve haricen ekseri hidematı seniyede bulunmuş olduğum halde meşagil ve vezaifi memuriyetten hali bulunduğum hengâmları bir dakika fevt etmeyüb ikmali levazımı ulum ve maarife bezli vücudü iktidar eylediğimden zihnü istitaati kemteranemin ihata edebildiği derece ulumı âliye ve aliyeye ve fünunı riyaziye ve hikemiyeye intisab etmiş ve ulumı mütdavilenin cümlesinden kuvvei istihraciye melekesile beraber elsinei selâsede nazmen ve nesren idarei kelâmda oldukca tefennün etmiş idüküm dahi başkaca bir lûtfı raykânedir. "Mayei terkibi cismim nimeti şahanedir". Şu meziyeti mahsusaya istinaden bakiyei zindegânîi kemteranemi tarikati naciyei ilmiyede imrar eylemek üzere haiz olduğum rütbei kalemiyenin maalii himemat ve inayatı malânihayei tacdarilerine şayanü cesban surette bittahvil işbu ümniyei keminei hakisaranemin makrun müsaafei celilei padişahileri buyurulmaklığı tadarruile takdimi istihamnemeye ictisar olunmuş ise de kâffei ahvalde..*"[109]

---

[107] Nüzhet, age, s. 7.
[108] İNAL, age, C. II, s. 1278-1279.
[109] Kaynağın imlâsına uyularak yazılmıştır. Sadeleştirilmiş şekli: " *Köleleri kırk beş seneden fazladır yüce saltanatın nimetlerinden faydalanmış, mülkî, kalemî, askerî ve mâlî birçok dış ve iç hizmetlerde*

Yukarıdaki cümlelerden, iyi yetişmiş olduğu anlaşılan Nüzhet Efendi sunduğu bu dilekçesine olumlu cevap alamamış ve kendisine ilmî rütbe verilmemiştir.

Üç dilde de nazım ve nesirde güçlü ve âlim bir kişidir. "Muğni'l-Küttâb", "Muaddilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ", Hindli Rahmetullah Efendinin "İzhârü'l-Hak" adındaki eserinin birinci cildinin tercümesi, "Terkib-i Bend-i Nat'mîz"[110], Rüştiye Mektepleri öğrencilerine okutulması için yazdığı "Muhtasar İnşâ" ve Tarihe dayanan milli bir olayı tasvir eden "Kirli Çıkı" tiyatrosu basılmıştır. "Letâifü'l-Muhâdarât" isimli eseri henüz o tarihte basılmamıştır. "Sicilli Osmânî" ve "Osmanlı Müellifleri"nde "Nüzhetü'l-Münşeât" adlı bir eserinden söz edilmekte ise de bu eser, Yeni Câmi'de Vâlide Mektebi yazı hocası Sahhaf Mehmed Rifat Efendi'ye âittir.

24 Muharrem 1300 h. tarihli "Vakit" gazetesine yazdığı yazıda "Nüzhetü'l-Hitâbe fî Lehçetü'l- Kitâbe" ve "Te'dîb-i Edebiyât" isimleriyle yazmakda bulunduğu iki eserin bitmek üzere olduğunu söylemektedir. Yine söz konusu yazıda eski bir şâirin "Açtırma ehli keyfe kutunun kapağını" mısraını şiirine alarak "Takdırma suhre-kâre yine çıngırağını" şeklinde nazım olarak yazmıştır.

Nüzhet Efendi ile ilgili olarak İbnü'l-Emin Mahmud Kemal Bey'in "Son Asır Türk Şâirleri" kitabında, onun kişiliğini yansıtan bir olayı burada hatırlatmadan geçemeyeceğiz:

"Münif [Paşa] merhum nakletmişti: İngiltere sefareti tercemanlığında bulunan bir zat, Türkce bir lûgat yazmış, erbabı marifetten birine tashih ettirmek istediğini "Ceridei Havadis" sahibi Çerçile söylemiş. O da gazetesinin kâtibi [muharriri] Nüzhet [Efendi] yi prezenta etmiş. Nüzhet [Efendi], lûgate bakub birkaç hata görünce tercemanı tekdir etmiş. Terceman, bu muameleden müteessir olmasile Çerçil "kusuruna bakmayınız, şuuru biraz muhteldir" demiş. Terceman "*Özrünüz kabahatinizden büyük.*

---

bulundum. Memuriyet görev ve işlerinden fırsat bulduğum zamanların bir dakikasını bile boş geçirmeyip ilim ve marifete gerekli olan şeyleri tamamlamak için varlığımı ve vücudumu harcadığım için aciz zihin ve kabiliyetimin kavrayabildiği ölçüde tefsir, hadis ve teknik ilimlere matematik ve felsefe bilimlerine ilgi göstermiş, geçerlikteki bilimlerin hepsinden hüküm ve anlam çıkarma alışkanlığı ile birlikte üç dilde nazım ve nesir olarak söz kullanmakta oldukça ustalaşmış olduğum dahi bana pek çok başkaca bir lütuftur. "Vücudumda meydana gelen güç hükümdarın lütuf ve ihsanındadır". Şu özel meziyetlerime dayanarak âciz hayatımın kalan kısmını ilmin selâmete götüren yolunda devam ettirmek için sahip olduğum kalem rütbesinin, padişahlığın sonsuz ihsan ve himmetinin yüksekliğine lâyık ve uygun şekilde değiştirerek perişan âciz istek ve ümidimin padişahın yüce iznine kavuşmuş olmayı yalvararak rica ile takdimine cesaret etmiş isem de durum ve şartların cümlesinde…"

[110] Temiz sofra bezi veya masası, misafir döşeği.

Ben, lûgatimi tashihe muktedir, aklı başında, malûmatlı bir zat istedim. Siz şuurı muhtel bir adem getirdiniz, yüzüme karşı söydürdünüz" diyerek ikisini de yanından yürütmüş". [111]

Nüzhet Efendi'nin, meşhur Fransız yazarlarından Mösyö Kolask'ın, Pâdişahımızın (II. Mahmud) yüce devletlerinin her şubesinde başardıkları ıslahât ve terakkiyâtları ile bunların fayda ve güzellikleri ve politikası yönünde, önemli incelikleri, dikkat nazarlarını çekecek şekilde yapılan muhâkeme ve münâzaraları içeren, ihtişâm ve büyüklüğünü açıklayan Mukaddemesi'ni, Türkçeye çevirme, basım ve dağıtımı için izin istemesi[112] yenilikçiliğinin kanıtlarındandır.

Nüzhet Efendi "Muhtasar Münşeât" eserinde, Avrupâî ticaret anlayışının bizde de yayılmasını istemiştir. Bu sebepten Batı uygarlığının bazı kavram ve uygulamalarının, Osmanlılara taşınmasını ve bu uygulamaların gerçekleştirilmesini de önermiştir. Özellikle ticaret alanında Batı'da uygulanan ticarî işlerin şekil ve işlemlerinin, bizde de zamanın gereğine göre düzenlenmiş ve kurulmuş olan kanunlar çerçevesinde, mevcut olan ticarî mahkemeler ve nizamlara uygun olarak yapılması gereğinden söz etmiştir. Ticaretle uğraşan vatandaşlarımızın bu kânun ve nizamlardan habersiz olarak haklarını kaybetmemeleri ve birçok zorluğa düşmemeleri için, ticarî işlerde sık kullanılan yazışma, senetler, sözleşmeler ve dilekçelerin önemli olanlarının, mevcut kânun ve nizamlara uygun olarak birer örneklerini, vatandaşlarımıza bir hizmet olması için eklemiş olduğunu ifade etmiştir. Hukukun korunması, yeterli ve garantili olabilmesi ve engeller doğuracak kelimeleri kullanmaktan alıkonulması için örneklerin bu kâidelere uygun olarak yazılmış olduğunu ve bunlara uyarak yazmaya dikkat edilmesi gereğini anlatmıştır. Bunlardan sonra da, bir tâcirin sipariş mektubu, bu mektuba yazılan cevabnâme, poliçe sureti, mal ve poliçenin geldiğine dâir cevabnâme, emir senedi, devir ve havâlesi, bono, âdî sened, sekstero, kompromeso, kompromeso sureti, kollektif şirketi, komandit yani hissedarlık şirketi kontratosu, muvakkat, geçici şirket, kontrato sureti, istid'ânâmeler, derece-i ûlâ istid'âsı, isti'nâf istid'âsı, temyîz istid'âsı, iâde-i muhâkeme, i'tirâz-ı ale'l- hükm istid'âsı, i'tirâzu'l-gayr istid'âsı örneklerine yer vermiştir. Bunların yanında Batılı tarzdaki defter usûlü, jurnal ve defter-

[111] Age, C. II, s. 1278-1279 (Kaynaktaki imlâ ya göredir).
[112] Nüzhet, age, s. 208, 209.

i kebir konularında, Avrupa'da özel bir ilim kabul edilen ve bütün okullarda öğretilmesi alışkanlık haline gelen "defter tutmak usûlü"nün hesap işlerinde faydasının görüldüğünü ve buna önem verilmesinin lâyık olduğunu söylemiştir. Maliye işlerinde de yeni bazı sektörler ortaya çıktığı için, Avrupa'da yazılan kitaplarda olduğu gibi, birçok kural ve faydalı bilgileri de bu konuda yazılacak kitaplara yerleştirerek adı geçen bu bilimin ticaret işleri yanında hesap işlerinde de bir kaynak oluşturmasını yazmıştır. Bu konular hakkında bilgiler vermesi ve görüşler ileri sürmesi, onun yenilikçi ve Avrupa'ya açık oluşunun ifadesidir.[113]

Nüzhet'in, "Fransızcanın eksikliklerini tamamlama ve büyük bir düzenlemesini yapmak için bilim adamlarından meydana gelen cemiyetler kurulmuş, devlet çok fedakarlıklarla hazineler harcamış olduğu halde yine de Fransızca diğer dillerin etkisinden kurtarılamamıştır. Kelimelerin pek çoğu Elenika denilen eski Yunancadan ve Lâtin dilinden alınmış olduğu bilinen bir gerçektir. Bundan dolayı Avrupa okullarında, dillerinin asıl kaynağını öğrenmek, kelimeleri kullanırken dil ve kalemlerini hatadan korumak amacıyla uzun zamandır Elenika ve Lâtin dilleri ders verilip öğrenilmektedir. Türkçenin de Arapça ve Farsçaya uzun zaman ihtiyaç duyacağı görüşüne uygun olarak edebî ilimler kısmının öğrenilmesi kitâbet ilmi tahsiline istekli olan kabiliyetli kâtiplere farz derecesindedir[114] Bununla birlikte mülkiye memurları, subayların da, Avrupa'da harp ve askerlik ilmine ait yeni buluşlar hakkında yazılan kitapları, Türkçeye çevirerek arkadaşlarına yayınlamaları çok gereklidir. Yabancı dillerde ne kadar usta ve güçlü olunursa olunsun, insanın, kendi dilinde meramını arızasız olarak anlatacak derecede kalem gücü olmazsa, tercüme edeceği eserde tatlılık ve hoşluk, inceleyenler için de fayda ve rağbet olmayacağı için, yabancı dil öğrenmek için harcadığı emek ve zahmet boşa gitmiş olacaktır.[115]" şeklinde değerlendirmeleri, onun Avrupa kültür ve yeniliklerine ve bunların bize kazandırılmasına verdiği önemi göstermektedir.

Yine ona göre medeniyet sahasında Batı'ya ulaşmak için "Öncelikle geçmişine, kültürüne bağlı, milliyetçi düşüncelere sahip bir ilmî heyet kurularak öz dilimizde ne kadar kelime varsa bir araya toplanıp mükemmel bir lûgat düzenlenmeli, ikinci olarak usûl ve kaidelere göre dilbilgisi kitapları düzenlenip yazılmalı ve üçüncü olarak diğer

[113] Age, s. 449-470; Muhtasar Münşeat, s.116-127
[114] Age, s. 94.
[115] Age, s. 95.

ilim ve fenlere ait gerekli terimler alınıp şekillendirilmeli, muhtaç olduğumuz ilim ve fenleri adım adım kendi dilimize alarak bu şekilde derlenen kitaplar bütün okullarda ders verilip öğretilmeli ve öğrenilmelidir" şeklindeki düşünceleri[116] onun yenilikçiliğinin göstergesidir.

Ayrıca, Avrupalıların "duskur[117]" dedikleri resmî nutukların, insanların toplandıkları yerlerde okunan secîli, kâfiyeli sözler olan hutbelerden sayılacağını söylemesi[118], yukarıda belirttiğimiz Mösyö Kolask'ın Mukaddimesini Türkçeye çevirmek isteyişi[119] ve Racine'den yaptığı beş perdelik fâcia tiyatrosu olan "Phedre Tercümesi"[120], Mehmed Nüzhet Efendi'nin Fransızcayı ve Avrupa edebiyatını iyi bildiğinin kanıtıdır. "Risâle-i İlm-i Hesâb" kitapçığında Fransız uzunluk ve alan ölçüleri[121] ve Frank[122] hakkındaki bilgiler de onun Batı'yı iyi tanıyıp Avrupa'ya açık olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, "Usûl-i Defterî" kitapçığının sonundaki "Lâhika" bölümünde, Avrupalıların "Usûl-i Defterî" ilminin kendi bilim adamlarının son faydalı buluşlarından olduğunu ve bundan yetmiş seksen sene evvel kitap haline getirildiğini iddiâ ettiklerini belirtmektedir. Halbuki İslâm bilim adamlarının çok eski zamanlarda bu ilimle uğraşıp buna ait bir çok değerli eser ortaya koymuş ve eski te'lif eserlerle bunu kanıtlanmış olduklarını ortaya koymaktadır. Örnek olarak "Felekü'l- Alâ-i Tebrîzî" isimli bilim adamı tarafından Hicrî Yedi yüz altı senesinde "Sââdet-nâme" adıyla yazılmış, "Risâletü'l- Mülkiyye ve Risâletü'l- Felekiyye" nâmıyla şöhret bulmuş olan ve bir yazması da kendisinde bulunan kitapta, defter tutmanın usûl ve kâideleri tafsilatla ve iki ders şeklinde, önsözünde de prensipleri uzun uzadıya tanımlanıp açıklandıktan sonra yedi bölümü içeren üçüncü derste yedi çeşit defter tutmanın gereği ve herbirerlerinin ne şekilde olacağının yazılmış ve belirlenmiş olduğunu vurgulamaktadır[123].

---

[116] Age, s. 93.
[117] Discour: (Fransızca ve İngilizce) Ciddî, ayrıntılı konuşma ve yazı; nutuk, söylev.
[118] Age, s. 203.
[119] Age, s. 208, 209.
[120] POYRAZ Türkan, TUĞRUL Nurnisâ, **Tiyatro Bibliyografyası**, Milli Kütüphane Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1967, s. 60, Madde 451.
[121] Nüzhet, age, s. 38.
[122] Age, s. 40.
[123] Age, s. 126, 127.

Sonuç olarak Mehmed Nüzhet Efendi, kırk beş sene devlet hizmetinde ve çeşitli sorumluluklarda bulunmuş ve bu süreçte Batı kaynaklı bilimlerden yararlanmıştır. Dolayısıyla Mehmed Nüzhet Efendi Batı'da olan değerlerle olmayanların terkip edilmesini arzu etmiş, asla kuru bir Batı taklitçisi olmadığı gibi Avrupa karşısında küçük düşmeden yenilikçiliğe açık olmakla birlikte köklerine ve değerlerine de bağlı kalmıştır.

3. Eserleri: Mehmed Nüzhet Efendi resmî görevleri yanında velûd (üretken) bir yazardır. Belâğat, iktisat, nesir, şiir, tiyatro, din, ahlâk alanlarında çeşitli eserler vermiştir. Bu eserler şunlardır:

3. 1. Muğni'l-Küttâb[124]

Muğni'l-Küttâb (Kavâid-i Edebiyye), Mehmed Nüzhet Efendi'nin edebî kâideleri içeren en mükemmel kitabıdır. Bu kitap Süleymâniye Kütüphanesi'nin Zühtü Bey Bölümü'nde, 430 sayfa, Yıl 1288, Demirbaş No: 236 kaydıyla bulunmaktadır. Kitapta "Muğni'l-Küttâb" eserinden sonra "Muhtasar Münşeât" eseri de yer almaktadır.

Kitabın ilk 1-4 sayfalarında fihrist, ikinci 1-10 sayfalarında yanlış-doğru cetveli bulunmaktadır. Sonraki 1. sayfada "Harbiye-i Şâhâne Matbaası" mührü ve elle yazılmış "236" rakamı vardır. İkinci sayfada ise besmele ile esere başlanmakta ve 208. sayfada eser son bulmaktadır.

Kitabın 209 ncu sayfasında "İnşâât" başlığıyla başlayan bölüm 319 ncu sayfada sona ermektedir. Bu arada 319 ncu sayfanın hemen arkasında 440 ncu sayfa rakamıyla kanunlara uygun ticaret muamele, senet ve dilekçelerinin işlendiği "Tezyîl" bölümü yer almakta ve 470 nci sayfaya kadar devam etmektedir.

Bir yaprak arkada ise 1 nci sayfada "Eser-i mülk-i Mehmed Nüzhet. Mekâtib-i Rüşdiyyede okunmak üzere Muhtasar Münşeâttır. Tab' ve neşrî imtiyâzı müellifine

[124] Eserin adı Arapça yazılışıyla "Muğniyyü'l- Küttâb" dır. Fakat Arapça kâideye göre sonu "y" ile biten ve ondan önceki harfi esre harekeli (-i sesli) olan kelimelerin sonundaki "y" harfi düşer; çünki "esre" ve "y" harfi ikisi aynı cinstendir. Bu durumda "Muğniyyü'l- Küttâb" "Muğni'l- Küttâb" olur.

mahsustur." yazıları bulunmakta ve arka sayfada "Muhtasar Münşeât" eseri başlamakta ve 114 ncü sayfada son bulmaktadır.

Ayrıca Muğni'l-Küttab eserinin Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Reşit Bey Bölümü Yıl 1286, 319 sayfa, Demirbaş No:80 ve Bağdatlı Vehbi Bölümü 319 sayfa, Demirbaş No: 1644 kayıtlarıyla da bulunduğu belirtilmiştir.

Nüzhet Efendi, yüksek okullarda iken Mahrec-i Aklâm[125] öğrencilerine inşâ ilmi dersi verirken kaleme aldığı Osmanlı münşeâtının kurallarını, mektup ve karalamalarını, başlıklar göstererek yazmış ve bunlara yazı işlerinde bulunacak olanlar için de edebiyat, hesap ilmi ve defter tutma metotlarını, bilinmesi gerekli olan konuları ve faydalı bilgileri de ekleyerek faydalanmaya uygun bir şekilde "Muğni'l- Küttâb" adıyla kitap haline getirmiştir. Basılmış olan bir tanesinin Pâdişâha, diğer elyazmasının da Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'ye verilmesi için iki nüsha kitabı, kendi el yazısıyla yazdığı ve imzaladığı bir dilekçe ile birlikte sunmuştur. "Safvet" imzalı bir dilekçe ile birlikte bu kitaplar h. 12 Rebîü'l-evvel 1286/ r. 10 Temmuz 1285 tarihinde Maârif Nezâretine iletilmiştir. h. 16 Receb 1286'da da Maârif Nezâreti de bir yazıyla birlikte kitabı takdim etmek için saraya sunmuş ve h. 17 Receb 1286 tarihinde de konuyla ilgili olarak gelecek olan emir ve fermanın uygulanacağını bildirmiştir.[126]

Eserin Özeti: Muğni'l- Küttâb eseri Besmele, Allah'a hamd ve Peygambere salavatla başlamaktadır. Önce kendisinin marifet ehlinin ayaklarının tozu ve yazarların nasipsizlerinin en hakiri olduğunu belirtmiştir. Dersaâdetde, yani İstanbul'da ve Osmanlı mülkünde bulunan Rüşdiye okullarında, diğer ilimler gibi ders verilmesine alışılmış olan matematik ve bazı edebî ilimlerin, kalem odalarında geçerlikte olan yazışmaların kalitesi için yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Dârülmuallimîn'de bu derslerin kaliteli verilmesi ve kalemlere alınacak efendilerin hüner ve maarif ehli olmaları, siyasi ve edebi ilimleri ve faydalı bilgileri kazanmaları, müdürlükten valiliğe kadar olan memurluklarda kaynak olması, mülkiye ve yüksek okulların ilim ve tahsil kalitelerinin bir kat daha arttırılması ve yükseltilmesi konularında, Peygamberin vekili, Allah'ın yeryüzünde gölgesi, zamanın kendisi ile övündüğü halife ve adaletli hakan, velinimetimiz Sultan Mahmud Han oğlu, cihan padişahı, sultanların sultanı, Abdülaziz

[125] 1862'de memur yetiştirmek için kurulan okul.
[126] Ek: 12.

Han Hazretlerinden, emir geldiğini vurgulamıştır. Bu emir gereği kendisinin Maarif Bakanı Edhem Paşa'nın isteğiyle adı geçen okullara kitabet hocalığına tayin edilmiş olduğunu söylemiştir. Yazar, ilk sene ders usüllerinin düzenli işlemediğini görerek ikinci senede dikte olunması gereken bilgileri, baba oğul arasında geçen mektuplar şeklinde yazıp ayrıca tahsil için gerekli ve çocukların ahlakını güzelleştirmeye yardımcı olabilecek olan, kalem adabı ve nesir yazımına ait bazı incelemeler ve notlarını da ekleyip nesir şeklinde bir kitap haline getirdiğini, bunun bir suretini Şehzâde Yusuf İzzettin Efendi'ye[127] sunduğunu belirtmiştir. Fakat çok geçmeden Dâr-ı Şûrâ Başkitâbeti memurluğuna geçtiği için oradaki meşguliyetinin adı geçen okullara devamına mani olduğunu, daha sonra da fırsat bularak bu konudaki karalamaları tamamlamaya muvaffak olarak temize çektiğini ve "Muğni'l-Küttâb" diye adlandırarak adı geçen Şahzâdeye takdim ettiğini söylemiştir. Yazı incelikleriyle ilgili, Arapça ve Farsça nesirler ve ciltlerle kitap yazılmış olmasına rağmen Türkçede bu konuda bir eser görülmediği için, eksiklikleri varsa, ileride bunları tamamlayacak kişiler bulunur düşüncesiyle, bu yolda bir çığır açmak arzusu ile böyle bir şey yaptığını yazmıştır.

"Gözümün Nuru Oğlum Efendim" hitabıyla başlayan bölümde, oğlunun Kalem okuluna başladığı haberini memnuniyetle aldığını, İstanbul'da bulunmadığı için ilim tahsilinde tenbellik etmesin diye uyarılmaya ihtiyacı olmasa da, tahsil usüllerinde kolaylık ve yükselmeye sebep olacağını düşündüğü, açıklanması ve hatırlatılmasını faydalı bulduğu, hatırında kalan bazı uyarıları şöyle belirtmiştir:

Birinci olarak her şeyde sebat ve devamın şart olduğunu, küçük bahanelerle yarın yaparım diyerek bugünün işini yarına bırakmanın her kötü alışkanlık gibi yerleşip alışkanlık halini alacağını ve bunun haylazlık ve tembelliğin başlangıcı olduğunu vurgulamıştır. *İkincisinde*, çeşitli ilim ve marifetlerin kazanılma vasıtası olan hocalara, gösterilen hürmetten daha fazlasının gösterilmesini, *üçüncüde*, ilim ve marifetten nasibi olmayan kimseler ve ayrıca kötü tabiatlı kişilerle düşüp kalkmanın ve bunlarla birlikte olmaktan tat almanın, ilim ve marifet ehlinin cahil kalmasına ve sonunda da pişmanlık duyulmasına sebep olan şeylerden olduğundan bundan şiddetle kaçınılması gerektiğini belirtmiştir. *Dördüncü* olarak, fazilet ve ilim kemâlâtının en çok gençlik çağı ve

[127] Sultan Abdülaziz'in oğlu. Doğumu 1274 (11.20.1857), Ölümü 1334 (01.02.1916). Bakınız: ALDERSON, Anthony Dolphin, **Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı**, Türkçesi: SEVERCAN, Şerafettin, s. 289.

dünyalık meşguliyetlerin çoğalmadığı zamanda kazanılacağını hatırlatarak hayatın iyice değerlendirilmesini, bu değerlerin asıl hayat olan ebedî hayata ulaşması için mümkün olduğu kadar az uyuyup çok ders çalışmaya ve özellikle seher vaktinde feyiz nurlarını yaydığı İlâhî tecelliden ganimetlenmeye gayret gösterilmesini söylemiştir. *Beşinci* maddede ilim ve marifetin kazanılmasını engelleyen şeylerden birinin de sıhhatın bozulması olduğu ve bunun için sağlığı koruma kaidelerine uyup sıhhatı korumanın gerekliliğini vurgulamıştır. *Altıncı* maddede de göze görünmeyen bir takım manevî hastalıkların ilim ve marifetin ilerlemesine mani olan kuvvetli engellerden olduğuna dikkat çekip ilim nimetinin zihin işi ve bunun yerinin de selim bir kalp olduğunu belirtmiştir. Buna, kalp aynasının rahatlık ve temizlik cilası ile parlatılarak en önemli ve gerekli feyiz vasıtası olacağını eklemiştir. Kalbin sıkıntı ve karanlığına sebep olan şeylerin manevi hastalıklar ve kötü ahlak olduğunu ve bu konunun ahlak kitaplarında geniş bir şekilde yer aldığını, bunlardan başlıcalarını da ileride gelecek makaleler ile bildirmeyi gerekli konulardan saydığını vurgulamıştır.

Mehmed Nüzhet Efendi *Birinci Makalede*, bulunulan yer ve dairenin reisi kim ise, onun sevdiği şeyleri yapmak ve sevmediği şeyleri terk etmekle rızasını kazanmanın güzel ve normal bir yol olduğunu ve nefret ettiği şeyleri yapmanın da o zatın kızgınlığına sebep olacağını ve bu konunun da mutlaka kalp sıkıntısı doğuracağını ifade etmiştir. Aynı bunun gibi bütün kainat ve mahlukatın yaratıcısı olan Allah'ın, bize verdiği sonsuz nimet ve ihsanlarından faydalandığımız halde Kur'an-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîflerle bizlere gelen emirlerine itaat etmeyip yasaklarından kaçınmamanın da iki cihanda kötü sonuçlar ve acı azaplar getireceğinin açık ve söylenmeye gerek olmayan gerçekler olduğunu dile getirmiştir. Sıbyan mektebinde okunan "İlmihal Risalesinde" ve Rüştiye Mektebinde görülen "Dürr-i Yekta" ve şimdi ders alınmakta olan "Men'iyyetü'l- Musallî" kitabında bulunan fıkhî meseleler ve Şer'î işlerin tam olarak günü gününe uygulanmasının, saati saatine icra edilmesinin ve bunlarda yapılan tembellik ve gafletten dolayı meydana gelecek sıkıntı ve bulanıklıktan kalbin temiz tutulmasına özen gösterilmesinin gerekliliğini belirtmiştir.

İkinci Makalede ise, yalan söylemenin, bütün dinlerde semâvî kanunlar ile yasaklanmış olup İslam Dininde de büyük günahlardan bulunduğunu ve bundan da kaçınılmasının Şer'an farz olduğunu vurgulamıştır. Yalan söyleyen adamın "yalanım ne

zaman anlaşılır da insanlar arasında mahcup olurum" düşüncesiyle gece gündüz bunu hatırlayarak kalbinin sıkıntıda kalacağını, ayrıca yalan söylemenin utanca ve istenen şeyi elden kaçırmaya sebep olduğunu bu yüzden de bu kötü huydan kaçınılmasının zorunluluğunu söylemiştir.

*Üçüncü Makalede***,** dünyada insanların teveccüh ve sevgilerini kazanmak ve ahirette de Allah'ın rahmetine yaklaşmak için cömertlik ve zenginlikten daha büyük sermaye olmadığını ve bunun sayılamayacak kadar çok eserlerle isbat edilmiş olduğunu, cimrilik ve kıskançlığın da mahrumiyet ve düşkünlük doğurduğunu belirtmiştir. Fakat Şer'î hukuku aşar derecede cömertlik ve elli bollukla da varını yoğunu israf ederek borç altında ezilmenin ve nefsini tahkir etmenin de anlamının bulunmadığını söylemiştir. Bu durumda bulunan bir insanın geçmişteki iyi durumuna hasret ve üzüntü duyacağı, geleceğini düşünerek de devamlı bir azaba düşerek kalbini kasavete boğacağını söylemeğe bir ihtiyaç olmadığını vurgulayıp insanın bu hallere düşmekten kendini koruması gerektiğini yazmıştır.

Dördüncü Makalede yazar, Allah'ın yazdığı kaderin kıl kadar değişmesi mümkün olmadığı için, nasip ve kısmetine razı olmayıp onu değiştirmek için kaza ve kaderle pençeleşmenin beyhude yorulmaktan başka bir şey olmadığını belirtmiştir. Vücudumuzun şeklinin değişmesinin, mavi gözün kara göz ve uzun boyun kısa boy olmasının mümkün olmaması gibi insan maneviyatının, yani zengin ve fakir, zeki ve ahmak, yumuşak ve hiddetli gibi hikmet ayetlerini değiştirmenin de mümkün olmadığını bildirmiştir. İmtihanda bulunmamız sebebiyle, kötü tabiatlarımızı tam bir niyetle buna vakit ayırarak iyi bir hale çevirmeye çalışmaya memur olduğumuzu söylemiştir. Alimler ve hükemâdan bazılarının, insanların yanında nefret ve Allah'ın nazarında itab ve azab görmemek için salih amellere mecbur olunduğundan, Allah'ın yardımıyla nefis mücadelesi ve kutsal ibadetler ile de ahlakın düzeltilmesine imkan yolunu tercih etmiş olduklarına dikkat çekmiştir.

Mehmed Nüzhet Efendi oğluna, bir çok kişinin ayaklarını kaydırıp hatalara düşüren, Allah'ın tecelliyatının ve insan ahlakının değiştirilmesinin caiz olup olmadığı konusunda ifrat ve tefrit gibi aşırılık yolunun seçilip "Kader değiştirilemez" veya "Allah'ın yazdığı mukadderat gelir ortaya çıkar" diyerek cüz'î iradeyi ve imtihan dairesini dikkate alınmamasını değerlendirmiştir. Tehlikeli dinsizlik ve küfür yoluna

girerek sözü, "benim kaderim böyle yazılmış benim ne günahım var" veya sebeplerin yaratıcısı Allah'ı unutarak "her şeyi sebepler yapıyor, yani kaderimi ben yazıyorum" demeye getiren kişiyi, suda boğulurken, su içinde tel tel görünen güneş ışıklarını sağlam ipler sanarak onlara sarılan bir insana benzetmiştir. İnsanın Allah'ın yazdığı kadere karşı doğru olmayan birinci batıl ümitsizlik yoluna girmesiyle ve ikinci yolla da hırs, tama ve kendine çok güvenmekle gurur ve uzun emeller beslemek gibi insanın şeref, meziyet ve haysiyetini bitiren duygularla, zillet ve sefalete düşmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Bunların kalp kasaveti ve bulanıklığını netice verdiğini ve bu yazdığı makaleyi taşa işlenmiş gibi ezberleyip doğru yoldan ayrılmayarak bu kurtarıcı vasiyetler doğrultusunda hareket etmesini tavsiye etmiştir.

Beşinci Makalede oğlundan, kardeş ve arkadaşlarının sevinçleriyle memnun ve üzüntüleriyle üzgün olmasını ve kendisine hayır ve şer ne gelirse herşeyi Cenâb-ı Hakk'dan bilip her hali şükürle karşılayan güzel bir hasletle, doğruluk, intizam ve saadeti, temiz bir kalp ile Allah'tan isteyerek kıskançlık denilen kötü ahlakı doğuran kalp karalığından kendini korumasını istemiştir.

Altıncı Makalede oğlunun, garaz ve nefsaniyet denilen, enaniyet, kötü niyet, zulüm, hile, nifak, gıybet, yalan, iftira gibi bütün kötü ahlakı içinde bulunduran ve Allah'ın kahır ve gazabını çeken sıfatlardan uzak durmasını istemiştir. Bütün bu özellikleri taşıyan adamların ipliğinin pazara tez vakitte çıkacağını ve "Kazma kuyuyu kazarlar kuyunu" atasözünün uyarmasına uygun olarak intikamın onlardan alınacağını ifade etmiştir. Onun, dünyada kötü ve insanı kahrolmuş duruma düşüren özelliklerden ve bu sıfatları taşıyan insanlara yakın olmaktan kendisini oldukça uzak tutmaya dikkat etmesini tavsiye etmiştir.

Yedinci Makalede ise kalp sıkıntısını doğuran sebeplerden birisinin de sertlik ve hiddet olduğunu, bundan sakınmanın insanlığın en büyük gereklerinden olduğu için boş yere kendini üzecek ve sıkacak hallere gerek olmadığını belirtmiştir. "Allah için kızma"nın övülen kulluk özelliklerinden olmasına rağmen yine de hiddet ve gazap hali gelse dahi bunun yerine eşdeğeri olan "Allah için sevme"nin daha makbul ve geçerli olacağını ve bu yolu seçmesini salık vermiştir. Kan basıncını arttıran ve vücudu hasta eden hareketlerden nefsini korumasını, kardeş ve yakınlarından kendine hiddet

edildiğini gördüğü zaman yumuşak sözlerle ve yavaşça onların hiddetlerini gidermeye çalışmasını öğütlemiştir.

Sekizinci Makalede sebat etmenin bütün işlerde yükseliş sebebi, insanların nefret ettiği şeylerden olan sebatsızlığın başarısızlığa götürdüğünü, işlerinde sebatkar davranıp rengarenk ve değişken olmaktan kaçınmanın gereğinin Âyetler ve Hadislerce de doğrulanmış olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan, duyulan bir şeyin gerçek olup olmadığını araştırmadan ve vicdan mahkemesinde incelemeden, bulunulan toplulukta bu mutlaka böyledir diyerek, gerçeği meydana koyan ve doğruyu gösteren zatları, benim sözüm doğrudur diyerek yalanlamada yersiz inattan ve ısrardan sakınarak onlarla bağlarını sağlamlaştırması uyarısını yapmıştır.

Yazar, *Özet* bölümünde ahlakı güzelleştirme, ev idaresi ve medeni siyaset konularını içeren uygulamalı hikmet ilminin, ev idaresi ve şehir siyasetine ait konularına fıkıh kitaplarında genişçe yer verildiğinden onlara bakılmasını tavsiye etmiştir. Bu sözü geçen ilimlerin iyice bilinmesi, faydaları bakımından gerekli olduğu için üç dilde kitaplar halinde bulunan, "Ahlâk-ı Alâî"[128] isimli eserin zaman bulundukça okunmasını, yukarıda geçen Sekiz Makalenin, sonsuz feyiz sermayesi ve her biri Cennetin bir kapısını açacak ganimet anahtarı olabileceğinden, iyice kavranarak uygulanmasının gerektiğini hatırlatmıştır.

Yedinci olarak dinin yasakladığı, dünya ve ahiret için asla faydası ve hayrı olmayan oyun ve haramlarla, dama, tavla, satranç ve kağıt gibi şeylerle, ayrıca lüzumsuz gezmek ve konuşmakla meşgul olarak tahsil süresini faydasız heder etmekten kaçınılmasını önemle hatırlatmıştır. *Sekizincide* insanın görünüşe çok önem vererek

[128] Ahlâk-ı Alâî Kınalızâde Ali Efendi'nin (Ö. 979/1572) Türkçe ahlak kitabı. XVI. yüzyıl Osmanlı dünyasının en doğurgan müelliflerinin başında gelen Kınalızâde Ali Çelebi, özellikle başyapıtı olan "Ahlâk-ı Alâî" isimli eseri ile tanınmaktadır. Bir ahlak kitabı olan "Ahlâk-ı Alâî" ile Kınalızâde, bir yandan döneminin düşünce dünyasını resmederken öte yandan bireylerin kendileriyle, aileleriyle, içinde yaşadıkları toplumla ve devletle ilişkilerini ne şekilde kurmaları gerektiğine dair önemli bilgiler verir. Üç ana bölümden oluşan eserin birinci bölümünde bireysel ahlak ele alınır ve erdemler ve bunun zıddı olan "rezilef'ler incelenir. İkinci bölüm "İlm-i Tedbîrü'l-Menzil" başlığını taşır ve aile ahlakı ve muaşeret kurallarına dair oldukça zengin bilgiler verir. "İlm-i Tedbîrü'l-Medîne" başlıklı üçüncü bölüm ise, esas itibariyle bir siyasetnâme özelliği gösterir. Kendinden önceki ahlak kitaplarını tamamlama iddiasında olan "Ahlâk-ı Alâî", bu iddiasını gerçekleştirmiş, aradan geçen asırlara rağmen Şark ahlak literatürü içerisindeki önemini muhafaza etmeyi başarmıştır. İslâm ahlâkının gelenekçi, felsefî ve tasavvufî ekollerinin bütün ünlü temsilcilerinin fikirlerinden faydalanılarak meydana getirilmiş, dili, üslûbu, metodu ve tertibiyle sahasında şöhret bulmuş bir eserdir. Geniş bilgi için bakınız: Ahmet kahraman, Ahlâk-ı Alâî Kınalızâde Ali Efendi'nin (Ö. 979/1572) Türkçe ahlak kitabı, **Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1989, Cilt 2, s. 15-16.

süslü elbiselerle gezmesinin, kadınlar sınıfının veya zararda olan kişilerin âdetlerinden olduğunu, erkeklerin süsünün ancak ilim ve marifet cevheri kazanmak olacağını belirtmiştir. Ayrıca süs ve intizam sevdasının kişiyi tahsilden alıkoyacağından, insanın, anne babasının maddi gücünü aşmayacak şekilde sade elbiseye kanaat etmesini ve ilim tahsilinin böyle çürük ve faydasız şeylerle aksatılmamasına dikkat çekmiştir. *Dokuzuncusunda* da her hafta gezmeye gitmek ve akşamları eğlence yerlerinde bulunarak bunları alışkanlık haline getirmenin tahsile engel şeylerden olduğunu, insanın bunlara dadanınca gönlünü bu gibi şeylerden ayıramayacağını hatırlatmıştır. Ders esnasında oraların hayal ve tasavvuruyla okunan şeylere zihnin gereği gibi verilemeyip görülen derslerin de anlaşılamayacağından ve ilim konusunda isteğin bunlarla kaybolacağından söz etmiştir. Bu yüzden oğluna açıklanan bu kaçınılması gereken durumları iyice düşünüp yılda birkaç defa güzel ahlaklı, ilim ve tecrübe sahibi kişilerle edep dairesinde yaptığı gezintiye kanaat etmesini vurgulamıştır. *Onuncusunda* ilim ve marifet öğrenmeye engel olan şeylerden birisinin de şiir yazmak ve söylemek ile meşgul olarak zihni bir takım hayaller ve düşüncelere harcamak olduğunu belirtmiştir. Gerçi şiir ve inşânın ikiz olarak insan kemâlâtından ve medeniyet süslerinden olduğu kabul edilmiş olsa da doğru ve gerçek şiirin bir çok ilim, marifet kazanarak edebî kitaplar incelemeye gerek duyurduğunu, bunlar kazanılmadan şiirin inceliklerinin anlaşılmasının mümkün olmadığını bu yüzden şiir mütalaası ve yazılmasının boş ve nafile yere zamanı harcamak olup ilim tahsiline engel teşkil ettiğini belirtmiştir. Bunu söylemekten amacının şiirden tamamen men etmek olmadığını, gâyesinin tahsil zamanının amacın dışında harcanmaktan korunması olduğunu vurgulamıştır. Şiir söylemenin özel bir seciye olduğunu ve buna sahip olanların şiirle uğraşmamaktan dolayı bu yeteneklerini kaybetmeyeceklerini ve fazl ve kemal kazanmaya çaba harcadıklarında bu yeteneklerinin daha da artacağından, tahsil zamanının yalnız meşgul olunan ilim ve fenni kazanmaya harcanması gerektiğini ileri sürmüştür. *Onbirincisi* olarak mûsikî ilminin de herkesin yanında sevilen makbul bir ilim olduğunu ve mûsikî dinlemeyi herkes samimi olarak arzu etse de, ilim ve marifet kazanmakla meşgul olanları, müzikle meşgul olmak asıl gayeye ulaşmaktan alıkoyacağı ve bazılarının heveslerini de arttıracağı için yazı yolunda gidenler için müzik ilminin hiç gerekli olmayıp tahsile engel sayıldığını belirtmiştir. *Onikincisinde* de bilinmeyen işlerin ve gaybın, ancak

sırları ve gizlilikleri bilen Allah Teâlâ'nın yanında malum olduğunu, Peygamberin (ASM) de Allah Teâlâ'nın vahiy ve telkini olmazsa bunları bilemeyeceğinin Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîflerle sâbit olduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen, hakikattan habersiz bazı adamların cin ve şeytanları davet etmek, tılsımlar gibi bazı şeytanlıklara gitmek ve gayptan haber vermeyi sanat edinerek bazı ahmak ve saf kalpli insanları inandırmakla bozuk bir ticaret yoluyla menfaat elde etmekte olduklarını söylemiştir. Ayrıca bunlara inanmanın Şeriatın yasaklarından olduğuna, kaçınmanın aklen gerektiğine ve insan tabiatının böyle şeylere çok meyilli olduğuna dikkat çekerek bu işlerle meşgul olan adamların hile ve desiselerine aldanılmaması, böyle zararlı ve haram işlere özellikle tahsil vaktinde zihin harcamaya izin verilmemesini salık vermiştir.

Uyarı bölümünde ilim tahsili için gerekli olan bir takım şartların bilinmesi ve bunlara uyulması farz derecesinde olduğundan bunlardan bazılarını aşağıda açıklayacağını bildirerek uygulanmasını rica etmiştir.

Yazar, *ilk* olarak herkesçe bilinip kabul edildiği gibi insanın hangi işe başlayacak olsa maddi ve manevi bazı kazanımlara dayanması ve gayretini bu kazanımların derecesine göre harcaması gerektiğini belirtmiştir. Dünya ve ahiret feyizlerine ait faydaların kazanılmasında yüksek ilimlerden başka büyük bir sermaye olmadığının açık olduğunu, dünya nimetleri ve ahiret saadeti de şerefli ilimler sayesinde kazanıldığından ilmin maddi ve manevi faydaları düşünülerek tahsil edilmesi gerektiğini söylemiştir.

İkinci olarak, okunan ve öğrenilen derslerin bazı konularının zor ve girift olsa da ümitsizliğe düşmeyip zorlukla kazanılan şeyin değeri daha iyi bilineceğinden zorluğun giderilmesi sebeplerinin bulunarak usanılmamasını belirtmiştir.

Üçüncüde, insanlar farklı yeteneklerde yaratıldığından, aşırı zeka sahiplerinin zekalarına güvenerek derse çalışmaya önem vermeyerek böylece zeka ve yetenekçe kendilerinden aşağıda bulananlardan geri kaldıklarını, böyle zeki insanların kendilerine Allah'ın özel hediyesi olan bu yetenek ve zeka nimetini, tahsil için diğerler insanlardan daha çok sarf etmeleri gerektiğini vurgulamıştır.

Dördüncüde, kitaplardaki bilgi ve kaideleri iyice öğrendikten sonra bunları uygulama, fikir üretme, tartışma sahasına çıkarmayıp kendi çerçevesinde bırakan kişileri, eski büyüklerin gözü bağlı olarak su dolabını çeviren hayvanlara benzettiğini

söylemiştir. Bu öğrenilen kaidelerin devamlı uygulanarak genişletilmesine, fikir üretilmesine, sağlamlaştırılıp alışıklık kazandırılmasına vakit harcanmasını tavsiye etmiştir.

Beşincide, tahsiline çalışılan ilim ve fenlerin belirlenmiş süreler içinde gerekli olan sıralamalarına dikkatle uyarak ve biri tam öğrenilmeden diğer ilme geçilmemesi ve sıraların karıştırılmamasının gerektiğine dikkat çekmiştir. *Altıncıda* hangi fen okunacak ise önce o fende yazılmış kitaplardan birinin seçilip onun okunmasını, çünki insan ömrünün, kitaplar çok olduğu için, her kitabı okumaya yetmeyeceğini belirtmiştir. Ancak zaman bulunursa, ilim ve fen tamamlandıktan sonra diğer kitaplar da ele geçtikçe incelemek üzere okunursa öğrenilen fen ve ilimlerin hatırdan çıkmayacağını ve her bir fende de birer metnin ezberlenmesine gayret edilmesini salık vermiştir. *Yedincide* ders okunurken zihni başka şeylerle meşgul etmeden hocanın dikkatle dinlenmesini, anlaşılmayan ve şüphe duyulan konuların, anlaşılmadığı için utanma ve mahçup olma yoluna girilmeden ders arkadaşlarından ve hocadan sorarak şüphenin giderilmesine çalışılmasının iyi ve övülen bir sıfat olduğuna dikkat çemiştir. *Sekizincide* de, hocadan bir saatta okunan dersin, birkaç saat sessiz ve sakin bir yerde zihin selâmeti ile incelenme ve tekrara muhtaç olduğunu ve dersten çıktıktan sonra her gün birkaç saat yalnızlık yolu seçilerek görülen derslerin tekrarlanmasına güç sarfedilmesinin gereğini vurgulamıştır.

Dünyada var olan nimetlerin en büyük ve üstününün vücud sıhhatı ve beden afiyeti olduğunu, dünya ve ahiret isteklerinin hepsinin birinci derecede onunla elde edildiğini belirtmiştir. Çünkü hastalıklar ve arızalardan uzak olan bir adamın dış ve iç duygularını rahatlatan rahat bir gece uykusunun şükrünü eda etmesinin, hasta ve gecesi uykusuzlukla, bir saati bin acı saat gibi gelerek acı çeken ve gündüzleri de âhla geçirip rahattan uzak olan bir adamın sağlığa duyduğu özlemi göz önüne alındığında, ne büyük bir nimet olduğunun kabul edilen bir gerçek olduğunu söylemiştir. Bu yüzden sıhhatı koruma konularının daha çocukluk zamanında öğrenilip bu konuda insanın kendine fazlasıyla dikkat etmesi gerektiğinden söz ederek şu gelecek konuları zikrettiğini belirtmiştir:

Mehmed Nüzhet Efendi *birinci konuda* bedenin ve elbiselerin tertemiz tutulmasının vücud sağlığını korumanın en önemli sebeplerinden olduğunu dile

getirmiştir. Tok ve aç olarak banyoya girilmemesi ve banyoda çok durulmaması ve yemek yedikten sonra üç dört saat yıkanılmaması, banyodan çıkıldığında soğuktan korunulması ve denize de tok karnına girilmemesini, tıbben zararlı olduğu için, hatırlatmıştır. *İkinci konuda* kış elbiselerinin vücudu ısıtan yünden ve sık olmasını, yazın da serin tutan ve bolca elbiseler giyilmesini tavsiye etmiştir. *Üçüncü konuda* insanın üzerinde iken, ıslak ve terli çamaşırları rüzgara karşı tutarak kurutmasının çeşitli hastalıkların meydana gelmesine sebep olduğunu ve bundan şiddetle kaçınılması gerektiğini hatırlatmıştır. *Dördüncü konuda* da sinirli ve hassas olanların, ruhî ve vücûdî hastalıklara yatkın olduklarından, yanık ses ve tesirli müzik aletlerini dinlemekten ve nefsî arzulara güç verecek şeylerden uzak durmalarını belirtmiştir. *Beşincide* çok sevindirici ve aşırı üzüntü ve korku verici haberlerin insana birdenbire duyurulmasının, ânî ölüm, felç ve akıl rahatsızlığına sebep olduğu tıbben sabit olduğundan bunlardan kaçınılarak, kişiye bu gibi şeylerin yavaş ve uygun bir şekilde alıştırarak söylenmesine dikkat çekmiştir. *Altıncı konuda* da üzüntülü ve kederli zamanlarda iştiha olmayıp hazımda da tenbellik olacağından böyle zamanlarda, hastalığa sebep olacağı gerçeğine dayanarak, yemek yenmemesi ve yemek yerken de üzücü şeylerin düşünülmemesini bildirmiştir. Hazmın kolaylığı için yemeğin acele yenmemesi ve iyice çiğnenmesi, yemek ne kadar iyi çiğnenirse o kadar kolay hazmolup yenen şeyden daha iyi faydalanılmış olacağı, bundan dolayı çok acele yemek tıbben doğru olmadığından çok yavaş yemek de uygun görülmediğinden yemek süresinin yirmi dakika ile bir saat arası olmasını salık vermiştir. Bunlardan başka, fazla yemek isteği olmayıp önceki yenilenlerin hazmolmadığı hissedilir ise bir şey yenmemesi ve yedikten sonra da üç dört saat geçmeden uyumak için yatılırsa çok zararlı olacağından uyunmaması konusunda uyarıda bulunmuştur. Yaz mevsiminde et yemeklerinin sebzeye göre azaltılması, kışta et yemeklerinin arttırılması ve akşam yemeğinin gündüz yemeğine göre daha az ve hafif olması, yemek yerken ölçülü olarak su içilmesi hazmı kolaylaştıracağından bunlara uyulmasını tavsiye etmiştir. Bazı kişilerin alışkanlıkları gereği yemek yerken su içmediklerini, yemekten sonra su içerek "kilos"a, yani hazımdan sonra gıdalardan çıkarak kılcal damarlarla vücuda dağılan beyaz suyun salgılanmasına sebep olduklarını, bunun da hazmı durduracağını belirtmiştir. Çok sıcak ve soğuk şeyleri aceleyle birden yiyip içmenin de çeşitli hastalıkları davet ettiğini hatırlatmıştır. Bu yüzden o çeşit

şeylerin ağızda alıştırarak yenilip içilmesi, çok sıcak bir şey üzerine hemen onun arkasından soğuk bir şey yiyip içmenin de dişlere çok zararlı olduğu uyarısında bulunmuştur. Hele vücut terli iken soğuk meşrubat içilmemesine dikkat edilmesi, ayrıca çok kart, aşırı yağlı, düşkün, yaralı hayvanların etlerini, bayatlamış sebzeleri, ham ve çürümüş meyveleri yemek çeşitli hastalıkları ve zararları doğuracağından bunlardan kaçınılarak sağlığı koruma kanunlarına uyulması gerektiğini belirtmiştir. Yazar ayrıca vakit buldukça okuduğu, Dâr-ı Şûrâ azasından, hazık tabiplerden ve her fende usta kâmil insanlardan olan ve sağlığı korumakla ilgili önemli konuları içinde bulabileceğimiz, Miralay Hacı Mustafa Hâmî Beyefendi'nin, koruyucu hekimlik kanunlarıyla ilgili kitabının çok faydalı eser olduğunu ve herkesin takdir nazarlarını ve teşekkürlerini celp etmiş bulunduğundan, okunmasını tavsiye etmiştir. Yazar bu konudaki ayrıntıları ve sözü, faydalı, geniş bilgilerin yer aldığı kitaplara havale ederek yukarıda yazılanlarla yetindiğini, oğlunun adı geçen kitabı inceleyerek o konulara uymasını ve sağlığını korumasını temenni etmiştir.

Oğlu tarafından babasına sunulan, teşekkür ve bazı istekleri içeren *Cevapnâme*'de Mehmed Nüzhet Efendi oğlunun, ilim ve tahsil yolunda giderken sakınılması gereken zararlı sebepler, feyiz ve yükselişe sebep olan iyi vasıtalara ait göndermiş olduğu tavsiyeleri saygıyla aldığını, önemle incelediğini, teşekküründe aciz olduğu bu tavsiyelerin hükümlerine uygun hareket ederek başarılarını Allah'tan temenni etmekte olduğunu bildirmiştir. Ancak şimdi devlet kalemlerinden birinde çalışacağı için kalem âdâbı, kitabet ilmi ve inşâda ustalık kazanılmasının hangi sebeplere bağlı olduğuna dâir bazı kaideler ve esas bilgilere de şiddetli ihtiyacı olduğunu arz etmiştir. Oğluna yazdığı cevap yazısında, Allah dilerse yakında memur olacakları kalemde güzel terbiye ve beğenilen hareketlerde bulunacağına inandığını ve istenilen açıklamaları nesir şeklinde düzenleyerek ek olarak gönderdiğini bildirmiştir.

"Kalem Âdâbı" başlığıyla kaleme devam ettiği zamandan şimdiye kadar hayli zaman geçitiğini, eski usul ve kaidelerin değişmiş olduğundan şüphesi olmadığını beş on gün zarfında yeni usul ve kaideleri öğrenip uyacaklarının ve makbul bir örnek olacaklarının şüphesiz olduğunu oğluna yazmıştır. Hazret-i Şâhânede kaleme devamı esnasında tahsile mâni ve lazım olan şeyler hakkında yukarıda yazdığı makâleleri arz ettiğini oğluna bildirmiştir.

Birinci Açıklamada büyük alimlerden bazılarının, kalem ve kılıcın hangisinin üstün olduğu konusunda çeşitli kitaplar yazarak bu konudaki rekabeti çözmek istediklerini, aslında kalemin devletin iki kanadından biri olan kılıçtan ayrılamayacağının zihne yerleştirilmesini, kalemin eşsiz ve kutsal değerini anlayıp terakki ve yükselişlerin ancak kalem sayesinde olacağı hükmüne varılmasını arzu etmiştir.

*İkinci Açıklama***,** yazarın kaleme devam ettiği sırada gördüğü ve beğendiği âdetlerden birinin, kalem zâbitlerinin çalışan memurlara kendi anne babalarından daha şefkatli davranıp terbiye edici olarak hüner marifet ve feyizlerinin artmaları için gerektiğinde takdir ve gerektiği zaman da edepli bir şekilde kötü bir söz kullanmadan ikaz etmeleri olduğunu söylemiştir. Kötü bir yerde onları gördüklerinde tenha bir yere çağırıp zarif bir şekilde, kalemin nezih bir yer olup kötü insanların buralarda barınamayacağını söyleyip nazik bir şekilde tehdid ederek onları bu gibi kötü yerler ve alışkanlıklardan alıkoymaya çalıştıklarının takdire şâyân olduğunu belirtmiştir. Oğlunun böylece kalem zabitlerine son derece saygı ve tekrimde bulunarak yükselmeye fazlasıyla gayret etmesi uyarısında bulunmuştur.

Üçüncü Açıklama Mehmed Nüzhet Efendi, kaleme ciddi devam edilmesini, mümkün olduğu kadar kaleme herkesden önce gidilip herkesden sonra çıkılmasını istemiştir. Çok erken veya çok geç zamanlarda aceleyle bir yazı yazılması emredildiğinde kalemin dağılmış olması durumunda, orada kalmış olan bir efendinin bu emri yerine getirmesi sayesinde büyükleri tarafından takdir görüp teveccüh ve seçkinlik kazanmasının çok görüldüğünü söylemiştir. Dersten çıkıldıktan sonra kalemin toplanmasına bir iki saat zaman kaldığında bu zaman zarfında kaleme erken gidilip dersler tekrarlanırsa, akşam boş vakit bulunca da bu şekilde zaman değerlendirilirse büyük bir istifadeye gidileceğini oğlunun dikkat ve zekâsına arz ederek belirtmiştir.

Dördüncü Açıklamada sır saklamanın önemi ve sırrı açığa çıkarmanın zararları hakkında kütüphaneleri dolduracak sayıda kitaplar yazılmış olduğunu, bu yüzden sır saklama konusuna herkesin son derece dikkat etmesinin gereğini, özellikle aklâm-ı şâhâne ve diğer yerlere memur olan katipler için bunun farz durumunda bulunduğuna dikkat çekmiştir. Bu konuda ciddi olmayan hulefadan biri ne kadar işinde devamlı, hüner ve kemâlât sahibi olursa olsun ona emniyet edilemeyeceği, emek sarfettiği ilim ve

marifetin neticesini göremeyeceğini vurgulamıştır. Bu yüzden kendilerine mahrem olarak verilen evrakın yabancılarca bilinmemesi ve korunmasının sağlanması için mahremiyeti açacak sebeplere yer vermemeye fazlasıyla dikkat edilmesinin katipliğin önemli şartlarından biri olduğunu söylemiştir.

Beşinci Açıklamada da aklâm-ı şâhânede bulunduğu sırada orada gördüğü güzelliklerden birisinin de, iki yüz beyefendi bulunduğu halde dışarıdan birisi girdiği zaman sanki içeride nefes alan kimse yokmuş gibi hiç ses duyulmaması, bunun da bir diğeriyle gizli açık sohbet etmelerine kalemin heybetinin manevi engel teşkil etmesiyle sağlandığını bildirmiştir. Zorunluluktan dolayı izin almak isteyen bir efendinin, zabitine söylemeye cesaret edemeyip kalemden itimat ettiği aracı bir efendiye teneffüs odasında sessizce durumu ifade ederek izin alabilmesi olduğunu belirtip konu edilen bu edebe uyulması ve itibar edilmesi için tafsilat ve izaha ihtiyaç görmediğini ifade etmiştir.

Altıncı Açıklama bölümünde ise aklâm-ı şâhâneye seçkinlik, üstünlük kazanmak ve rahat bir geçim sağlamak amacı ile devam etmek kabul edilen bir durum ve buna çalışmak da olağan görülmekle birlikte, bütün işlerin yolunda gitmesinin Allah'ın dilemesi ile olacağını ifade etmiştir. Ezeli kader hükümlerine uygun olmadıkça dıştaki sebeplere güvenmenin, yüz suyu dökerek ve baş eğerek rütbe ve maaş için irfansız kısa görüşlü kişilere başvurmanın boşuna uğraşmak olduğu vurgulamıştır. Hakkıyla çalışan, ilerleyen yenilerin çalışmalarının mutlaka üstleri tarafından takdir ve tahsin kazanarak yükseleceklerinin olağan işlerden olduğu, bu konularda aceleci ve ısrarcı kişilerin o meslekteki efendilere tâcizci nazarıyla bakarak kendilerini feyizden mahrum bırakmalarının, ümitsizlik ve mahrumiyete uğramalarının hep olağan şeyler olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden insanın yalvarma ve ricalarını sadece Allah'a sunup herşeyi ondan isteyip yazılı ve sözlü olarak kimseden bir şey beklememesi gerektiğini, dünyada insanın veliyyinimetinin Allah'tan sonra memur olduğu, sorumlu bulunduğu işi olduğunu bildirmiştir. Herkesin feyiz ve nimetini, memur olduğu işine dikkatte ve devam etmekte arayıp doğruluktan ayrılmaması ve şuna buna yaltaklık etmemesi gereğini ortaya koymuştur.

Yazar, *İnşâ ve Kitâbet Usûlü* bölümünde büyük alimlerden bir kısmının, inşâyı ayrı bir ilim görmeyip maânî, bedî ve beyan ilimlerinden toplanmış meyveler olduğunu söylemiş olduklarını, bazılarının da sözü geçen ilimlerden şubelere ayrılmış, şiir gibi

edebî ilimlerden birisidir diye ayrı kitaplar yazmış olduklarını ifade etmiştir. Bundan dolayı bu ilmin anlaşılabilmesi için önce onlara ait biraz bilgi verilmesi gerektiğinden bu konuyu gelecekteki terşihler (özlü ve takviye sözler) ile dile getireceğini bildirmiştir.

Birinci Terşihte sözü geçen üç ilimden, Arapça bir sözün gereğine uygun durumunu bildiren ilmin *Mânâ* (güzel söz söyleme) ilmi; bir anlamın çeşitli tamlamalarla bir amaca götürmesinin, yani cümlenin anlaşılmaz şekilden uzak olarak amaca uygun kullanılması yolunun kendisiyle bilindiği *Beyân* (edebiyatın, hakikat, teşbih, istiare, mecaz ve kinaye kısımlarından bahseden) ilmi olduğunu belirtmiştir. Arapça bir sözün gereken duruma uyup amaç olan anlamı açıkça gösterdikten sonra, sözde bulunması gereken güzellik ve zinetin yönlerini belirleyen ilmin *Bedî'* (gereğine uygun olan bir sözün, cümle ve anlam bakımından daha da güzelleştirilmesinin kaidelerinden, edebî sanatlarından bahseden) ilmi olduğunu ortaya koymuştur. Bu ilimlerin Arap edebiyatını tanıtan kitaplarda Arapça bu isimlerle adlandırılmış olup diğer diller için de aynı şeylerin geçerli olduğunu; *İnşâ usûlünün*, adı geçen üç fenne dahil olduğundan bunu ayrı bir ilim saymayanların düşüncelerinin doğruya yakın göründüğünü ileri sürmüştür. Bununla birlikte, Arap ve Acem büyüklerinin, edebî ilimlerde mükemmel dereceye ulaştıktan sonra, zamanlarını idareciler ve büyük insanların yanlarında geçirdiklerinden hitaplar, yazışmalar, eserler ve telif ettikleri inşalarda, kendilerine özgü tarz ile ediplerin gönüllerini coşturacak renkli sözler ve sanatları, sözü geçen üç ilim çerçevesinde sunduklarının iddiâ edildiğini ifade etmiştir. Böylece kemal ve mârifet sahiplerine duyurmak ve bağımsız, ayrı bir ilim özelliği kazandırmak için inşâ ilmini kurmuş olduklarının da ifade edilmekte olduğunu bildirmiştir.

Buna ilaveten inşâ ilminin, şiirin karşılığı olan nesir olduğunu, bu târif ve ifâdelere bakarak bu ilimde vukûfiyet ve mükemmel ustalığın da, bütün yüksek ilimlerde ihtisas kazandıktan sonra çok zaman ve çalışma sarf eden kemal ve fazilet sahiplerine nasip olacağını ileri sürmüştür. Yazar düşüncesine göre, yukarıda sözü geçen üç ilmi büyük hocalardan iyice ders alıp ezberlemeyen kişilerin, inşâ ilmine ait eserlerin meziyetlerine gereğiyle varamayacaklarını iddiâ etmiştir. Adı geçen ilimleri gereği gibi okuyup yazma mesleğinde bulunan zatların da inşâ eserlerine pek ihtiyaçlarının olmayacağından söz etmiştir. İnşâ ilmi ayrı bir ilim olduğu için bu dalda

yazılan eserlerin diğer ilimler gibi ders kaidelerine uygun okunmasında külli bir fayda düşünülmemesi ile birlikte bazı edebî kitapların yanında nesir kitaplarının da ara sıra okunmasının faydadan uzak olmayacağını vurgulamıştır.

*İkinci Terşih*te, inşâ ilminin başlangıç bilgilerini öğrenen bazı kimselerin bu ilmin devamını ve işin tamamını gözlerine kestiremeyip bu yolda aczlerini ifade ederek insaflı olanların olduğu kadarıyla bırakıp işin içinden çıktıklarını anlatmıştır. Bir takım kimselerin de inşâ fenninin tarifine bakmayıp "yazı öğrenmekten maksat kişinin isteklerini anlatabilmesinden ibarettir" iddiâsıyla bu ilme kitâbet ilmidir dediklerini, gerekli kaidelere uymadıklarından feyiz ve yükselmekten ayrı ve uzak kalarak ümitsizlik ve bıkkınlığa düşmelerinden başka geçim ve idare bakımından da sıkıntı ve kederde kalacaklarının muhakkak olduğu düşüncesini vurgulamıştır.

Üçüncü Terşihte Mehmed Nüzhet Efendi, kitâbet işinde de ilmin esas alınması ve yazılan şeylerin renkli ve çekici bir güzellikte olması, herkesçe kabul görmesi için üç şeyin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bunlardan *birincisi* kitâbetin de şiir kabiliyeti gibi özel bir yetenek istediğini, *diğeri* de devlet ve saltanatın iki kanadından birinin kalem olduğu ve kalem ehlinin ilim ve marifetin inceliklerine yakın ve âşina olmaları, belağat ve fesahatla donanmaları lazım geldiğini vurgulamıştır. Bunlarsız yeteneğin yeterli olmadığına, yukarıda seyf ve kalem konusunda geçtiği gibi kalemin topuğunun çok yüksek olduğuna ve buna mensup olanların ona göre mükemmel fazilet ve güzelliklerle donanmış seçkin kimseler olmaları gerektiğine inanmıştır. *Üçüncüsü* ise, kitabet tahsilinde ne bütün bütün özel yetenek ve ne de tamamen ilim ve marifetin bulunmasının yeterli olmadığını belirterek asıl aranılacak ve îtinâ olunacak şeyin bir miktar okuyup yazmak alışkanlığını kazandıktan sonra, saltanatın önemli işlerinde uzun zamanlar bulunup bu yolda hitaplar ve maslahatlı yazılar yazmış ve yazdıkları büyükler tarafından takdir görmüş olan zatların yanında uzun müddet çalışmış olmak gerektiğini hatırlatmıştır. Böylece sözü geçen zatların eser ve karalamalarından kâbiliyet ve zekâ beraberliğinde faydalanmış olmanın, tenbellik ve gevşeklikten sakınarak kendi yazacağı maddeleri de onlara uygun olarak ortaya koymanın zorunlu olduğuna dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak sözün doğrusu, ilimsiz kitâbet imkansız olduğu için, iyi bir kâtipliğin, yukarıda gösterilen üç yol ile kâtiplik tahsili yolunda gitmeye bağlı olduğunu, buna özel kabiliyet de eklenirse nur üstüne nur olacağını belirtmiştir.

*Dördüncü Terşih*te Nüzhet, büyük alimlerin edebî ilimlere itina gösterek kelime ve sözlerin durumlarını, bir takım ilimlere göre on iki kısma ayırmış olduklarını ve bunların: Lûgat, iştikak, nahv, aruz, kâfiye, mânâ, beyân, tarih, inşâ, sarf, hat, karzu'ş-şiir (şiiri ezbere okuma) ilimleri olduğunu ve bedi' ilmini ayrı bir ilim saymayıp ilm-i maânî ve beyânın kollarından saymış olduklarını, bazıları da ilm-i bedîi ayrı bir ilim saydıktan sonra buna bir de ilm-i kıraât ilavesiyle sözü geçen bölümleri on dörde çıkarmış olduklarını ortaya koymuştur.

Mehmed Nüzhet Efendi, burada edebî ilimlerden sayılan kısımların öğrenilmesinin kitâbet ilmine istekli olanlara farz olduğunu belirterek Saltanat-ı Seniyyede çalışanların, mülkiye memurları belki bütün emirler ve subayların, Avrupa'da harbiye ve askeriye ilmine ait yenilikler hakkında yazılan kitapları okumalarını şart koşmuştur. Diğer taraftan da bu kitapların Türkçeye aktarılması ve tercüme edilerek içlerindeki faydalı maddelerin arkadaşları için yayınlanmasının erkan-ı harbiye subayları için bir memuriyet görevi olduğunu bildirmiştir. Tercüme işlerinde bulunan zatların, yabancı dillerde ne kadar usta ve güçlü olsalar da, kendi dillerinde isteklerini ifade edecek derecede kalem güçleri olmazsa tercüme ettikleri eserlerde lâtiflik ve tatlılığa, takdir ve beğenilmeye mazhar olamayacaklarını, yabancı dil öğrenmek için verdikleri emeklerin ve çektikleri zahmetlerin de boşa gitmiş olacağını iddia etmiştir.

Beşinci Terşihte yazar, inşâ ve kitabet konusunda açıklamaların iki bölüm halinde verilmiş olduğunu bildirerek konuyu bağlamıştır.

Söz Sanatları Beyânında olan *Birinci Kısım*da Mehmed Nüzhet Efendi, söz sanatlarının, dilde geçerlikte olan ve sık kullanılan kelimelerin içinden seçilip tamlama ve akış güzelliğine dikkat edilerek yapılmasını, bir takım kenarda kalmış ve alışılmamış kelimelerin kullanımından kaçınılmasını ve ince mânâların sözün endamına giydireceği söz elbisesinin nefret ettirici ve acaip şekilde olmamasına dikkat edilmesini gerekli görmüştür. *Seci'* olarak seçtiği *ikinci konuda,* seci'in Türkçe nesirde sözü bağlamada büyük bir yeri olduğundan, her kâtip için kâide ve şartlarının bilinmesi gerektiği için bu konuda açıklama yapmayı uygun gördüğünü, seci'in dört şartının olduğunu ortaya koymuştur. Bunlardan *birincisinin* tek kelimelerin canlılık ve akıcılığı, *ikincisinin* diziliş ve tamlama yönüyle takılma ve yapmacıktan uzak olması, *üçüncüsünün* anlamın söze

bağlı olmayıp mutlaka sözün anlama tabi olması, *dördüncüsünün* her fıkranın diğer fıkrada olan anlamı göstermemesi olduğunu belirtmiştir. Buna ilave olarak Türkçe kelimelerin terkip ve anlamca yumuşak ve muhtaç olduğu üslûba uygun kullanılmasına fazlasıyla dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Buna uyulmazsa, seci' sanatıyla kelâmın süslemesini tamamlamaya çalışırken aradaki bağın koparak asıl amaç olan anlamın bozulmuş olacağını vurgulamıştır. Ayrıca, *Tenbih* paragrafında da seci'li kelimelerin aralıklarının kulakça hafiflik, söyleme ve telaffuz açısından selâmetinin, az harflerden meydana gelmesine bağlı olduğu, aralıkları meydana getiren harfler az olduğunda belağat sahiplerinin yanında makbul olacağı, bu yüzden bu gibi inceliklere dikkat edilmesi konusunda uyarıda bulunmuştur. *Üçüncü Konu*da *Tecnis* başlığıyla, harf, ölçü ve harekelerde eşit olan iki kelimenin bir bileşimde başka başka anlamlarda kullanılmasına *tam cinas* denildiği, bir harfin dışında diğer harfleri, ölçü ve harekeleri eşit olarak bir terkipte gelmiş iki kelimeye *nâkıs cinas* denildiği ve bunlardan başka daha bir takım cinasların da bulunduğu belirtilmiştir. Fakat bu cinasların, Arap dilinin kelime zenginliğinden dolayı Arapça'ya mahsus kalmış olduğu, Farsça ve Türkçe'de Arapça'daki kadar cinas sanatının kullanılmasının mümkün olmamasıyla birlikte Türkçemizde de aransa yine bir hayli ortak kelime bulunabilip *tam cinas* icrasının mümkün olacağı anlatılmıştır. *Dördüncü Konuda, Müvâzene Tersîi'*nde, yazılmış olan iki fıkradan birisinde bulunan kelimelerin hepsi ölçü ve kafiye yönünden diğer fıkradaki kelimelere tamamıyla uygun olursa *Tersî*; söz, fesahat ve belâğatla süslenmiş ve ilk bölümde bulunan kelime yalnız ölçü bakımından ikinci bölüme eşit olur ise ona da *Müvâzene* denildiği ifade edilmiştir. *Tersî'* sanatına, (Mânâ-yı merâmı terâkib-i bedîada beyân ve fehvâ-yı kelâmı esâlîb-i berîada ayân itdi) terkibi ve Müvâzeneye de (Hüsn-i îfâ-yı kelâmda fâikü'l-akrân ve lutf-ı tevcîh-i hitâbda râcihü l-emsâldir) ibaresi örnek gösterilmiştir.

Mehmed Nüzhet Efendi *Beşinci Konuda* ise *Teşrî ve Mâ-lâ yelzem* hakkında bilgi vermekte teşrî'e, tevşih ve zü'l-kâfiyeteyn de denildiğini, bunun da, bir beytin, iki kâfiye üzerine kurulmakla beraber vezin, kâfiye ve kâideye uygun olarak okunduğunda kafiyelerden hangisinde durulursa durulsun anlamın bozulmaması olduğunu belirtmiştir. Bunu ise (Buldığını mahveyler. Aşk âfet-i sâmândır) (Sermâyesi hüsrândır) (Bir zerre bile degmez. Varım neye şâyândır) (Cânım sana kurbândır) (Kes başımı da lutf it.

Kesme nigeh-i nâzı) (Bir şîve-i dil-sâzı) (Rûyın göreyim tek de. Dürr-i şinâmda ihsāndır) (Âşık neye cesbândır) manzumesi ile örneklendirmiştir. Ayrıca şiir ve secî'de reviy harfinden önce bulunan kâfiye harfi ve aralarda da aynı cinsten harfler olursa buna da *Lüzûm-ı Mâ-lâ-yelzem* veya *İltizâm-ı Mâ-lâ-yelzem* denildiğini bildirmiştir. Buna da (Dekâyık-ı fenn-i kitâbet ve hakâyık-ı usûl-i hitâbeti lâyıkıyla derk ve icrâ-yı mekâtibe ve muhâtabada girîve-i hatâ ve haleli terk itmek insânın fünûn-ı edebiyyede üstâd-ı kâmil ve ma'lûmât-ı müktesebesi kâffe-i ulûmı şâmil olmaklığına tevakkuf ider) ibâresinde bulınan "dekâyık hakâyık ve kitâbet hattâtet ve mekâtibe muhâtaba ve derk terk ve kâmil şâmil" kelimelerini örnek göstermiştir. *Altıncı Konuda* da *Mu'âzala'*nın, bir tamlamanın kelimelerinde aynı cinsten olan harflerin tekrarlanması veya zincirleme tamlama ve sıfat ve edatların çoğalması, fiilerin birbirini takip etmesi olduğu ve beşe ayrıldığı, bunlarda bir şekilde nefret, tekrar ve sıralanma olduğundan fesahat ve belağat ehlinin bu sanata fazla rağbet etmediklerini belirterek birinci kısmı tamamlamıştır.

İkinci Kısımda *Anlam Sanatları* açıklanmış olup beyân ilmi konularından olan hakikat, mecaz, istiâre, kinâye ve teşbihle ilgili, anlamı kolaylaştıracağı ve özel bazı faydalar sağlayacağı görüşüyle, yeri gelmişken bir parça bilgiler verileceği bildirilmiştir.

Mehmed Nüzhet Efendi, "Kelimelerin gerçek anlamlarında kullanılmaları asıl ve mecaz olarak kullanılmaları teferruattır, bu yüzden gerçeği terk ederek mecaza gidilmesinde ne anlam ve gerek vardır?" sorusunun akla gelebileceğini düşünmüştür. Fakat bu durumda, işin aslının öyle olmadığını, "Sözde bulunması gerekli olan fesâhat ve belâğat, gerçekten mecaza gidilmekle olur" kâidesine uygun olarak kullanılan mecazın hakikattan daha üstün olduğunu belirtmiştir. Çünkü sözün mecaz olarak kullanılmasıyla hayal ve tasvir yönleriyle dinleyen üzerinde başka bir tesir ve güç meydana getirdiğini belirtmiştir. Meselâ cesâretli ve kahraman bir adama cesur, cömert bir adama da civanmert ve sahî denilmektense, birincisine kuvvet ve heybette benzeri olmayan "arslan", ikincisine cömertliği dillerde destan olan "Hâtem" diye hitap edilmesinin, amaç, tasvir ve tahayyül yollarıyla, dinleyen üzerinde daha güzel bir etki doğuracağının muhakkak olduğunu söylemiştir. Mecaz ifadelerden doğan tesir gücünün faydasının çok görüldüğü vukûfiyetli ve dikkatli kişilerce denenmiş ve doğrulanmış

olduğundan, fasîh ve belîğ olan söze "helal sihr" denilmesinin bundan ileri gelmiş olabileceğini düşünmüştür.

Ayrıca Nüzhet, gerçek anlam ile mecaz anlam arasında varlığına ihtiyaç duyulan benzemek ilgisi olursa ona *İstiâre* dendiğini, beyân âlimlerinin bu istiârenin sınır ve tanımına ait çok sözler söylemiş ve çeşitli yollar göstererek bu konuyu çok uzatmış olduklarını ileri sürmüştür. "Mecaz ile teşbih evlenmiş, birleşmiş, aralarında istiâre doğmuş" şeklinde yapılan tanımın çok güzel olduğunu söyleyerek istiârenin *istiâre-i musarraha, istiâre-i mutlaka, istiâre-i müreşşaha, istiâre-i mücerrede, istiâre-i mekniyye (istiâre-bi'l-kinâye), istiâre-i temsîliyye* gibi çeşitleri olduğunu belirtmiştir.

Bundan başka kinâyenin, gerçek anlamı kasdetmekle beraber gerçek anlamın gereklerine sarf edilen söz olduğunu, teşbihin de, belâğat esaslarının en büyüğü olduğundan sanat âlimlerinin bu konuda pek çok tafsilât ve incelemelere girişmiş ve herbirinin bir çeşit tanımla birlikte sınıflandırılmasında çok çeşitli açıklamalar yaptıklarını bildirmiştir. En doğru sözle teşbihin: Bir şeyin başka bir şeye anlamda ortak olmasına araç olmaktan ibaret olduğunu, bir şeyin kendisinde olan özelliklerden birinde iki şeyin ortaklaşmasına delalet ettiğini ve bir şeyi başkasına ortak olduğu şey ile tasvir etmek, kapalı olan bir şeyi açığa çıkarmak olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca teşbih için beş şeyin varlığının gerekli olduğunu, birincisinin iki taraf yani *benzeyen*, *kendisine benzetilen,* ikincisinin *benzeme yönü*, üçüncüsünün *teşbihin amaç ve hali*, dördüncüsünün *teşbihin yolu*, beşincisinin *teşbih edatı* olduğunu dile getirmiştir.

Birinci Maksatta Mehmed Nüzhet, *Başlangıç ve giriş güzelliği*nin önemini, ilgisiz olanlar ve orada bulunmaması gereken şeyleri, sunulan sözlerin ilk cümlesi ne kadar güzel ve akıcı olur ise tesirinin de o kadar çekici ve güzel olacağını ve diğer cümlelelerin de iyi bir incelenmeye sebep olacağını belirtmiştir. Sözün başlangıcının söyleyiş yönünden son derece akıcı, dikkat çekici, anlamca son derece doğru ve açık olmakla birlikte doldurma söz, takılma gibi belâğatı bozan, dikkati kaçıran durumlardan uzak olması gerektiğini ilim adamlarının açıkladığını ortaya koymuştur. İlim adamlarının, "güzel başlangıç" ve "güzel açış" demek olan "berâat-i istihlâl" ile birlikte, sözün dinleyenler yanında kabul ve itibar görmesi için, söz ve anlamca güzelleşmesi ve güçlenmesine, dört konuda fazlasıyla özen gösterilmesini önemli gördüklerini ve bu konuda uyarıda bulunduklarını bildirmiştir. Bu dört konunun ve yerin de birincisinin *iyi*

ve güzel başlangıç, ikincisi *tahallus*, üçüncüsü *hüsn-i taleb*, dördüncüsünün de *hüsn-i intihâ* olduğunu konu etmiştir. *Tahallus*a, belâğat kâidelerine uyarak dört konuya dikkatle başlanıp yerinde ve uygun bir açıştan sonra, birinci anlamla istenen ikinci anlam ve amaç arasında güzel bir bağlantı kurmak ve yumuşak bir bağlantıyla geçmektir diyerek buna Acem ediplerinin "girizgâh" adını vermiş olduklarını bildirmiştir.

*Hüsn-i taleb*in, sadece yardım ve merhamet dilemeye ait olmayıp yazılacak şey nasıl bir amaç ve faydayla ilgili ise, onlara ait güzellik ve faydalı işlerden ve uygulamasındaki kolaylıktan bahsetmek olduğunu belirtilerek hüsn-i talebin sunulduğu yerde, kabul edilmesini sağlayacak olan delilleri söyleyerek fayda ve amaçla ilgili olarak yazılan şeylere çok dikkat edip önem vermenin gereği üzerinde durmuştur. *Hüsn-i intihâ*nın ise, sözün sonu olup onunla durulup susulacağından, sözün sonunun son derece tatlı, güzel olması ve asıl anlama dayanmasıyla mükemmel bir sonucu içermesi gerektiğine, bu yüzden hüsn-i intihânın önem ve îtinâ mükemmelliğine layık olduğuna dikkat çekmiştir.

İkinci maksatta yazar, *tıbâk* (uygunluk) ve *mürâatü'n- nazîr* konularına yer vermekte olup *tıbâk*'a, *mutâbaka, tatbîk, tezâd* ve *tekâfü*' de denildiğini, birbirine zıt olan iki anlamı bir cümlede bir arada kullanmaktan ibaret olduğunu belirtmiştir. *Tıbâk* adının zahmet ve meşakkat anlamına da gelen "tıbk" tan alınmış olduğunu tahkik ilmi âlimlerinin açıklamış olduklarını ortaya koymuştur. Ayrıca *tıbâkın, hakîkî lafzî, hakîkî mânevî, mecâzî lafzî, mecâzî mânevî, îcâb* ve *selb* olarak altı kısma ayrıldığını ilâve etmiştir. *Mürâat-ı nazîre, tevfîk, îtilâf, tenâsüb* ve *muvâhât* da denildiğini, tezâdın, sözde zıt olmak şartıyla, kelimenin anlama ve kelimenin kelimeye ve anlamın anlama ilgileri gözedilip bir şeyin türünden veyahut uygunlarından iki ya da daha çok kelimenin bir yerde toplanması olduğunu ve ilim adamlarının bu konuda bir hayli tafsilatta bulunmuş olduklarını ifâde etmiştir.

*Üçüncü maksat*ta, bir cümlede karşılıklı olarak önce açıklama ve sonra da özetleme olarak iki veya daha çok kelime getirilmesine *leff ü neşr* denildiğini, bunlar kaç tane ise ondan sonra da o kadar kelime getirilerek her biri önce geçen kelimelere anlam ve uygunluk bakımından denk gelmesine gerek olduğunu bildirmiştir. Bununla birlikte önce geçen kelimelere "leff", onları takip eden kelimelere de "neşr" denildiğini,

eğer *neşr*in sıralanması *leff*e uygun ise "leff ü neşr-i müretteb", eğer sıralama yoksa "leff ü neşr-i müşevveş" diye adlandırıldığını belirtmiştir.

*Dördüncü maksat*ta Nüzhet, *tevriye, îhâm ve istihdâm*ı açıklamış, *tevriye*, fesâhât sahasında kullanılan sözün en latif, tatlı ve incesi olduğunu bildirmiştir. Büyük âlim Zemahşerî'nin: "Bu ilimde tevriyeden daha ince ve hoş bir konu göremezsin. Çünkü Allah'ın ve Peygamberlerin sözlerinde teşbih ve teviller konusunda ondan daha faydalı ve yardımcı şey yoktur." demiş olduğunu bildirmiştir. Biri yakın ve diğeri uzak anlam olmak üzere iki anlamı içine alan bir sözü söyleyerek gizli bir yakınlıkla uzak anlamı kast etmeye *tevriye* denildiğini, *tevriye*li söz yakın anlama uygun olan bir şeyi içinde bulunduruyorsa ona "tevriye-i muraşşaha", bulundurmuyorsa "tevriye-i mücerrede" adı verildiğini belirtmiştir. Bunun yanında *İstihdâmın* da, iki anlamı olan bir kelimenin iki anlamına da dönüştürülen bir şahısla diğer anlamı kast etmek demek olup buna "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla" sözünün örnek gösterilebileceğini ortaya koymuştur.

Beşinci Maksatta, tazmin ve *iktibas* ele alınmıştır. *Tazmin*, edebiyat ehli yanında, nazım ve nesirde sözün, Kur'ân âyetleri ve Peygamberimizin haberlerini içine alması olduğu ortaya konulmuştur. Söylenecek nazım ve nesre, Kur'ân-ı Kerîm'den olduğunu açıkça belirtmeden, bazı âyetlerin doğrudan alınmasının *iktibâs* olarak adlandırıldığı ifâde edilmiştir. Âyet ve Hadislerin aynen tamamının alınmasına *tazmîn* ve *iktibâs-ı küllî*, tamamının değil de bir kısmının alınmasına da *tazmîn* ve *iktibâs-ı cüz'î* adı verilmiş olduğu bunların da "mahmud-makbûl, mübâh-mebzûl, merdûd-merzûl" olarak üçe ayrıldığı belirtilmiştir. Merdûd-merzûl kısmının Allah Teâlâyı insana benzeterek ve diğerinin de alaylı ve anlamsız şekilde söylenen sözler olarak ikisinin de reddedilmiş olduğuna ve müçtehid imamların bunun kullanılmasını men etmiş olduklarına dikkat çekilmiştir.

*Altıncı Maksat*ta*, mübâlağa ve iğrâk ve ğulüvv*den söz etmekte, *mübâlağa*nın, bir milletin terimiyle bir şeyin özelliğini şiddet ve zayıflık yönünden imkansız olacak veya akıldan uzak kabul edilecek dereceye yükseltmek olduğunu ve edebiyat âlimlerinin *mübalağa*nın sözün güzelliğinden sayılıp sayılmayacağı konusunda ayrılığa düşmüş oldukları belirtilmiştir. Ayrıca *mübalağa*nın üçe ayrıldığını ve birincisinin "tebliğ", abartmanın aklen ve âdet olarak mümkün olanı, ikincisinin "iğrâk", abartmanın aklen

mümkün, âdeten mümkün olmayanı, üçüncüsü "ğulüvv", aklen ve âdeten mümkün olmayan mübâlağa olduğu anlatılmıştır.

"İtnâb ve Îcâzda Söz" başlıklı bölümde, anlam ilminin konularından olan *itnâb*a "bast" da denildiği ve "îcâz"ın zıddı olduğu, *itnâb* ve *îcâz*ın belâğat çeşitlerinin en büyüklerinden olup bazılarının "Edebiyat itnâb ve îcâzdan ibârettir" demiş oldukları ifâde edilmiştir. İtnâb ve îcâzın arasında bir ilgi olması gerektiği ve bu yönden fazîletli âlim kimselerin, asıl amaç olan anlamı ifade etmek için birine, anlama eşit olana "müsâvât", diğerine, amaca yeterli olduğu halde ondan noksan bulunana "îcâz" denildiği dile getirilmiştir. Daha faydalı olması için daha çok sayıda kelimelerle asıl amacı ifâde edene "itnâb" adı verilmiş olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, Telgraf haberleşmelerinde îcâz yolunun bilinmesine kuvvetli ihtiyaç olduğu gibi, geçerlikte olan yazışmaların mükemmel bir şekilde ifade edilip anlaşılması için itnâb kâidesinin bilinip uygulanmasının da kitâbetin en önemli gereklerinden olduğu vurgulanmıştır.

"İnsicâmda Söz" bölümünde, *insicâm*, kelimece tatlılık ve düzgünlük ve Türkçe kolaylık ve akıcılık, tarz olarak güzellik ve yapmacıktan uzak bir şekilde güzel akış ve düzgünlükte incelik ve hoşluk yönünden akarsu gibi akıp gitmektir denilmiştir. Ayrıca insicamın, edebiyat türlerinden yapmacık ve zorlamayla getirilmiş hiçbir şey görülmemesi ve içerdiği kelime ve anlam güzelliğinin zorlamayla olmadan, daha önce yürünmemiş orijinal bir yolda giderek okuyan ve inceleyenlere safâ verip hayretlerini arttırması özellikleri olarak yansıtılmıştır.

Altıncı Terşîh, asrımızda kullanılan ve geçerlikte olan kitâbetin uygulanmakta olan metot ve kurallarını içerir. Bunlar da altı ihtarla açıklanmıştır. *Birinci İhtârda*, yazılacak şeyin ilgi, tertip ve üslûbuna ve ibâresinin güzel akış ve düzgünlüğüne dikkat edilmesinin kitâbet konusunun birincisi olup buna uygun olmadan yazılmış şeylerden anlam çıkarmak mümkün olamayacağından kitabetten sayılamayacağı belirtilmiştir. Öncelikle emek sarf ederek bu konuda meleke kazanmaya çalışılmasına önem vermek gerektiğine dikkat çekilmiştir. *İkinci İhtarda,* sözü geçen melekenin kazanılmasının neye bağlı olduğu sorusuna: "Kitâbet için üç aşama olup bunun birincisi: Eskilerin yazdığı pek çok eser ve kitaplar incelenip akılda yer ettikten sonra yazar onlardan öğrendiklerini biraz değiştirerek yazacağı şeyleri, söz ve anlam olarak onların üzerine kurmalıdır. İkincisi: Öğrenilen ve ezberlenen bilgilerin yazılan şeylerde kullanılıp

uygulanmasıdır. Bu uygulamada kelimelerin tamamen değiştirilmesi gerekeceği için anlamca tarzı başka bir kalıba dökerek yazılanların öğrenilen ve ezberlenen bilgilerden doğduğuna okuyanların dikkatlerini çekme ustalığıdır. Üçüncüsü: Yazar kendisine gerekli olan faydalı ve nazarî bilgileri kazandıktan sonra yazdıklarında hiçbir kimseyi taklit etmeyerek yaza çize kendine özel bir tarz ortaya koymalı ve herkesin beğenisini kazanarak yazarlar arasında özel ve seçkin bir yer edinmelidir." cevabı verilmiştir. *Üçüncü İhtar*da: "Kâtip resmî yazışmalarda kısa ve öz yazma yolunu seçer de amaç ve istek tam olarak bunlardan anlaşılmazsa işler daha da uzar dolayısıyla kısaltma yolu makbul olmaz. Söz az olsun derken anlaşılamama durumundan dolayı yirmi kat daha çok söz yazılmaya mecbur kalınır. Sözün kısalığını tercih ederken, kâtip karşısında muhatabını ve onun itirazlarını ve bu itirazlara yazacağı cevapları da düşünmelidir." görüşünü belirtilmiştir. *Dördüncü İhtarda* katiplerin, liyâkat ve ehliyetlerini devletin lûtuf ve yüce terbiyesi sâyesinde kazandıkları ifade edilmiştir. Bu yüce hizmette yükseldikleri ölçüde üzerlerinde veliyy-i ni'met hakkı arttığından, dilekçe ve müzekkerelerde kâtibin kendi ehliyet ve liyâkatından bahsederek hak ve minnet iddiâ eden ifadelerden kaçınıp bunları konu etmeden, muhatabına tazim ve saygı ifadesiyle nâzik ve ince tâbirlerle arz ve beyan etmesinin edebe uygun olacağına dikkat çekilmiştir. *Beşinci İhtar*da, resmî evrakta söz ve anlam sanatları yaparak amaç ve faydadan uzaklaşılması, bilinen yolundan çıkarılmasının gizli bir yasak olduğu bildirilmiştir. Özellikle alıntı, beyit ve şiir gibi şeylerin bulundurulması kesin olarak kabul görmediğinden, sözü geçen evrakta sadece söz güzelliği ve anlam kuvvetini esas alarak sözün, amaca tam olarak götürmesinin gözedilmesinin gerekli olduğu ortaya konmuştur. Bunlarla birlikte kitâbet işinde bulunanların özel bir konu üzerinde, bazan da ilim ve fenle ilgili teliflere, belâğatlı inşâ, takriz ve önsöz yazma teklif ve zorlamaları karşısında mecbur olmaları durumunda, o yollarda güçsüz görünüp akranları arasında mahçup duruma düşmemeleri için her meslekte telif ve söz süsleme gücünü kazanmaları için bilgi dâirelerini, edebiyat mâlûmâtlarını mükemmelleştirme, genişletme ve güçlendirmeleri gereğine dikkat çekilmiştir. *Altıncı İhtar*da, dilimizde dikkatsizlik ve önemsememe sebebiyle bir çok kelimenin yanlış yazılmakta hatta bu yanlışların, kemâl ve fazîlet sahipleri tarafından bile dikkatsizlikle yapılmakta olduğunu ve "falan büyük zât da bu kelimeyi böyle yazmıştır" diyerek bu yanlışların doğru kabul edilebileği

belirtilmiştir. Ayrıca kâtibin kelimeleri, imlâ ve tamlamalarına dikkat ederek kaidelerine uygun olarak yazıp şüphe ettiği şeyleri de ehlinden araştırarak kalemini hata ve yanlıştan korumaya çalışmalarının gereği ifade edilmiştir.

Mehmed Nüzhet Efendi, mensup olduğu kâtiplik sanatının, sanatların en şereflisi olduğunu, kâtiplerin de beş kısma ayrıldığını ileri sürmüştür. Bunlardan birincisinin, her bir resmî dairenin mektupçu ve önemli yazı kalemleri olduğunu, bir çok ilim ve fazilette kemâle sahip, özellikle edebî ilimlerin hepsinde bilgi ve marifeti olan, ayrıca Arap üslûbuna, misâller, hitaplar ve edebî şiire tam olarak sahip olup sözü uzatma ve kısaltmada gücünü gösterebilen, dinleyen ve inceleyenlere usanç vermeden şevklerini arttıran ve yazısını da başkalarını gıpta ettirecek derecede güzelleştiren *risâle kâtibi* olduğunu belirtmiştir. İkincisinin, hüküm ve ilim yazarları ve Şer'î kalem yazarları ki, Şer'î ilimlerde ve özellikle fıkhın uygulamalı meselelerinde Dört Mezhebe göre zorlukları halletmede üstün bir ustalık sahibi, remizli ve hikmetli işâretlerde de eli yetişen kişilerden olması geren *hüküm kâtibi* olduğunu söylemiştir. Üçüncüsünün, kalem gücüne ve geniş bir alışkanlığa sahip olmakla birlikte siyâsî hükümlerin genelinde ve insanlarla alışverişlerin ayrıntılarında, yanında hiçbir şeyin örtülü kalmaması gereken, sırları açığa çıkarmada kavraması süratli olan *Risâle kâtibi* deyebileceğimiz örfî dîvan ve meclis katipleri olduğunu bildirmiştir. Dördüncüsünü, uygulama, matematik ilmi ve edebiyat sanatının bazı bölümlerinde yeterli bilgisi bulunmakla birlikle, ürünler, sanayi üretimleri, ithâlât ve ihrâcât dengeleri ve ahâlînin servetlerini arttırmasının hangi sebeplere bağlı olduğuna âit bilgisinden başka şahsî güç ve liyâkatı, memuriyet yapacağı devlet hizmetlerinde bilgilerini tereddütsüz uygulayabilmeye yeterli olan mâliye ve hesap işlerindeki *haraç kâtibi* olarak ortaya koymuştur. Beşincisinin de *ordu kâtibi* olduğunu belirterek bunları şu şekilde üçe ayırmıştır: *Birincisi*ni, risâle kâtibine gerekli olan bilgilerden başka harbiye ve asker ilminin kavramlarını bilmesi gereken askerî daire mektupçu ve yazı kalemleri, kumandanların yanında önemli iş yazılarını, askerin haberleşmelerini yazan kâtipler olarak nitelemiştir. *İkincisi*ni, matematik ilminin temel bilgileriyle birlikte bazı edebî ilimleri de bilmesi gereken askerî yoklama ve hesap, günlük işler kalemleri, hesap ve idare maddelerini tutan kâtipler diye sıralamıştır. *Üçüncüsü*nü de harbiye ve asker ilminin kavramlarını, matematik ilminin temel bilgileriyle birlikte bazı edebî ilimleri ve

dil biliminin inceliklerini bilmesi gereken, künye zabtı ile bunun diğer ayrıntılarını gösterebilen jurnal kalemlerine memur kâtipler olarak belirtmiştir.

Yazar, eserin bundan sonraki bölümünde, çeşitli olaylar ve durumlar karşısında nasıl ve ne şekilde yazı, dilekçe yazılabileceğini hikâye şeklinde göstermiştir.

Mehmed Nüzhet Efendi "Şiir" bölümünde, şiir ve inşânın ikiz olduğu belirtilerek inşâ ilmini kuran eski faziletli âlimlerin bu ilmi belirlerken, temellerinden birisinin eski şiirler olduğu hükmünü verdiklerini, inşâ sanatkarlarının makbul şiirlerden bir hayli şiir ezberlemelerine şiddetle gerek duyduklarını açıklamıştır. Eski şiirleri ezberleyerek temel bilgilerini tamamlayıp kuvvetlendiren şâir olan inşâcıların, şâir olmayan inşâcılara çok yönden takdim ve tercih edilmiş olduklarını söylediklerini vurgulamıştır. Eski şiirler edebî ilimler için bir çeşit kaynak ve temel olduğu için inşâ ve kitâbetle meşgul olan kişilerin de edebî eserlerinde birbirlerinden habersiz başkalarının şiirlerini eserlerine alarak kullanmaya muhtaç ve mecbur olduklarını ileriye sürdüklerini belirtmiştir. Bu şiirlerin hüküm ve ince anlamlarını nesir kalıbına dökerek yazdıklarını, hitap ve mektuplarda malzeme olarak kullanıp bununla düşünce ve bilgilerini genişletip böylece fazilet ve kemallerini bu şekilde ortaya koyabileceklerini belirttiklerini bildirmiştir. Bunun için de eski şiirlerin ezberlenmesini, inşâ fenninin önemli başlangıç ve şartlarından biri saymış olduklarına dikkat çekmiştir. Yine bu bilim adamlarının, şiir kelimesinin, "bilmek, doğru bir sezgi, doğru bir delille anlama" anlamında olduğunu belirterek ilim dalında da şiirin, şâirin, anlamı düzensiz sözlerden, anlamlı dizilmiş nesirden, hepsi aynı vezinde olsa da çeşitli kâfiyeli mısralardan, çeşitli vezinlerden, harfleri ve vokalleri farklı, kâfiyesi olmayan mısralardan kaçınarak söylediği, ölçülü sesler, hareketler ve işaretlerden, kasden yapmadığı teşbih, istiâre ve edebî kinâyelerle söylediği, hayalî, tabiî ve ölçülü sözleri olarak tanımladıklarını belirtmiştir. Öteden beri "Arab dîvânı, sözün anası" ünvanlarına sahip olan şiirin, şeref, itibar ve kemal derecesinin çok yüksek bulunduğunu, şâirlerin de sultanların, büyüklerin yanında çok büyük değer ve şeref sahibi, akran ve emsalleri tarafından da gıpta edilen kimseler olduğunu söylediklerini ifade etmiştir. Fakat sonraları mayası kötü sahte şairlerin, şiiri ticaret, dilenme ve hediye kapma yolunda, insanları methetme aracı olarak kullanarak şiirin ve kendilerinin itibarlarını ayaklar altına almış olduklarını ifâde ettiklerini ortaya koymuştur. Nâmus ve şeref sahiplerinin o yolda şiir söylemekten kaçındıklarını, şiirin

asıl değerini kaybetmemiş olduğunu, ancak her ölçülü söze şiir denilmeyeceğini ileri sürdüklerini dile getirmiştir. Asıl şiiri, şâirin daha önce benzeri kimse tarafından söylenmemiş, yaratılıştan gelen zekâsıyla, edebî üslûbla, orijinal güzelliği ile güzel bir tarzda ortaya koyduğu, edâsının hoşluğu işiteni hayret ve dehşette bırakıp coşkunluk ve sevinç veren, kalbi ve kulağı ortak tesirde titreten söz olarak tanımladıklarını ilâve etmiştir. Nazım söylemek iddiasında bulunanların şiir yetenekleri ne kadar geniş ve güçlü olsa da edebî ilimlerde ustalıkları olmadıkça şiir söyleme yarışmasında güç kazanamayacaklarından söz ettiklerini belirtmiştir. Bu konuda ilim tahsilinin en büyük şart olduğunu söylediklerini ve şiir fenninin gereklerinden olan çeşitli ilimleri toplayıp kaynaştırarak bedîiyyât adıyla tafsilatlı kitaplar derlemiş olduklarını ifade etmiştir.

Bundan sonra da Nüzhet, "Kitâbü'ş-Şi'r ve'ş-Şuarâ" yazarı İbn-i Kuteybe'nin: "Eski şiirler ile makbul eserleri baştan başa inceledim ve bunların dört kısma ayrıldığını gördüm. Birincisi: Kelimelerinde güzellik ve anlamlarında tazelik ve sağlamlık bulunan şiirler. İkincisi: kelimeleri bazı bedîî sanatlarla akıcılık ve tatlılığı toplasa da anlam ve fayda bulundurmayan eserlerdir. Üçüncüsü: Her ne kadar kelimeleri gayet sâde, sanat ve süsden uzaksa da anlamında tazelik, fayda ve hikmet bulunanlardır. Dördüncüsü: Hem kelimesi ve hem de anlamı bu üç tabakanın altında bulunan şiirlerdir." sözlerini aktarmıştır. Bunlardan birincilerin söz sınıfının en üstünde bulunanları, ikincilerin kelime ve şivesinin, üçüncülerin anlamlarının bunlara çekicilik ve şeref vererek rağbet kazananlar, dördüncülerin de hiçbir şeref ve meziyeti bulunmayanlar olduğunu, bunların büyük ve hassas ediplerin nazım ve inşasından uzak durulmasını tavsiye ettikleri şiirler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca şiir kitaplarının analarından olan "Dürrü'l-Ferîd"[129] yazarının, şiirde kelimenin fesâhatini vücuda, anlam orijinalliğini de ruha benzetmesinin canlı ve güzel bir benzetme olduğunu ortaya koymuştur.

"İhtar" paragrafında, Anadolu şairlerinin vezin ve kafiye yönünden tam olarak Acem şairlerini taklit ettikleri, Farsça şiirlerin, vezin usûlü "sekte" denilen yerlerden başka yerlerde değiştirilmesi iyi olmadığından, aruz okunmadan tabii alışkanlıkla ezberlenebileceği ifâde edilmiştir. Fakat Arapça bir şiirde asıl ve dal yani beytin bir

[129] Mufaddal b. ebu'l- Fedâil (Ö. 759/1358), En- Nehcü's- Sedîd ve'd- Dürrü'l-Ferîd fî mâ ba'de Tarîh-i ibni'l- Amîd (nşr. ve Frans. çev. E. Blochet, Patrologie, Orientale, XII (Paris 1919), s. 345-350, XIV(Paris 1920), s. 375-672,XX (Paris 1929), s. 1-270. Geniş bilgi için bakınız: www.sakarya.edu.tr/htmls/DERGI/Dergi_15_pdf (15 Ocak 2009).

mısraında veznin aslı diğer mısraında dalı kullanıldığından buraları gerektiği gibi fark edilemeyip şüphe ve hataya düşülebileceğinden Arap şiiriyle meşgul olacak kimselerin bir aruz kitabını okunmalarının çok gerekli olduğu bildirilmiştir. Nesirde "hutbe" denilen edebî hitapları, sonradan gelen edebiyatçıların çoğu kafiyeyi gerekli gördükleri için, "kâfiyeli ve secili söz" diye tanımladıkları ve eski edîplerin hutbelerinde ağırbaşlı bir üslûb yolunu seçtiklerinin bilindiği anlatılmıştır. Özel durumlarda, topluluklarda rağbetlendirmek ve korkutmak için okunan ve secili , kafiyeli, ağırbaşlı üslûpla yazılan vasiyetler ve hitapların hepsine "hutbe" denildiği, Avrupalıların "duskur" dedikleri resmî nutukların da bu hutbelerden sayılabileceği ileri sürülmüştür.

"Oğlu Tarafından Yazılan Yazı"da oğlu, babasının gönderdiği ve kalem ehlinin ihtiyaç duyduğu yazı ve nesir konularındaki nükte ve meziyet incilerinin, yeni yetişen kitâbet ehli için büyük feyiz sermayesi olduğunu belirtmiştir. Bunların, ilim ve irfan tahsil eden kişilere önem ve gereğini isbat etmek yolunda kendisine, ömrünü harcamak için yeni bir şevk verdiğini, bu yüzden kendisi ve bütün arkadaşları adına teşekkür takdim ettiğini bildirmiştir.

Ayrıca oğlu, hesap ve kitabın, yazılı işlemlerde birbirinden ayrılmadığını, bu yüzden defter yazıcıları sınıfında bulunan kardeşler de faydalansın diye hesap ilmi ile, resmî dâirelerin hepsinde geçerlikte olan yeni usüllere uygun olarak defter tutma kâideleriyle ilgili olarak faydadan uzak olmayacağı için, bu konu hakkında da babasının beş on sayfalık bir ek yazı yazarak biraz bilgi vermesi lutfunda bulunmasını arz etmiştir.

Yazar oğlunun mektubuna karşılık olarak yazdığı "Cevabnâme"de, oğlunun isteğine uyarak kalem âdâbı ve yazı usüllerine ait göndermiş olduğu ve alçak gönüllülük ifâdesiyle "değersiz, saçma sapan" olarak nitelediği yazılarından başka hesap ve defter usülüne ait de bir miktar bilgi göndermesinin uygun olacağı ihtarını içeren yüksek yazılarını aldığını bildirmiştir. Perişan fikrinin ürünlerinin kabulü uygun olmadığı halde oğlunun takdir etmesinin gönül okşayan nazik bir davranış olduğunu ifade etmiştir. Özellikle gönderilen karalamaların çoğunun, Mülkiye Mektebi'ndeki memuriyeti sırasında öğrencilerin soru ve isteklerine karşılık olarak zihin yormadan, sonradan imlâ ve tashihine de zaman bulamadan sıradan işler için irticalen yazılmış ve neşredilmesi uygun olmayan düşünce ve bilgiler olduğunu, ancak bu yönde gösterilen isteğin reddedilmesinin mümkün olmayacağını belirtmiştir. Ayrıca bu gibi konularla ilgili

olarak sevdiği dostlarından olan Sahaf Bekir Efendi Hoca ile görüşmelerinin gerekli olduğunu, uygun görürlerse bir miktar hesap ile defter usulüne ait yazılmış olan yazıyı ek olarak gönderip zeki tenkitçi düşüncelerine havale etmiş olduğunu oğluna bildirmiştir.

Bundan sonra kitabın 208 nci sayfasında "İnşaât" adıyla başlayan bölümde şu şekilde hikâyeli, çeşitli dilekçe örnekleri yer almaktadır:

"Pâdişâhın Yüce Makamına Arz-ı hâl" başlıklı dilekçede, Fransa'nın meşhur yazarlarından Mösyö Kolask'ın yazdığı ve Osmanlı Memleketinin istatistik bilgilerini içeren kitabının, Padişahın her devlet şubesinde yapmakta başarılı olduğu terakkî ve ıslahatları ve bunların faydalarını, güzelliklerini ve politikasının önemli inceliklerini açıklayan önsözünü, Türkçeye çevirme ve küçük bir kitap halinde neşretme izni istenmiştir.

"Bu Dahi"*de,* Hüsn-i ibtidâ (başlama güzelliği), tahallus (mahlas kullanma) , hüsn-i taleb (isteme, dileme güzelliği) ve hüsn-i intihâ (güzel sonlandırma) örneği gösterilerek Padişahımızın orduya kısa zamanda ıslahat yaparak intizam vermesi, şimdiye kadar görülmemiş ve bir ilk olarak Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'nin nefer olarak askere kaydoluşuna Padişahın izninin bir iltifat oluşu belirtilmiştir. Harbiye Mektebinde askerî bilgi ve fenleri başarıyla tamamladıklarını, askerî rütbesinin hak etmiş olduğu için, acele olarak yükseltilmesinin arzularının en büyüğü olduğunu ve kendisine kaymakam rütbesi verilmesinin herkesin arzusu olduğunu arz eden dilekçedir.

"Diğer Dilekçe"de, Padişaha sunulan dua ve övgülerden sonra kutlamalar için yapılan bir şehrâyinin üçüncü gününde kutlamalardaki bir ateşten alev alarak yanan bir evin evsiz, açıkta ve eşyasız kalan sakinlerinin sefâletten kurtarılması için durumlarının Padişaha bildirilişi yer almıtır.

"Ve Diğer Bir Dilekçe", Kıbrıs'a sürgün edilen bir kişinin işlediği kusurları kabul ettiğini, ne kadar ceza verilse de buna layık olduğunu, gece gündüz Allah'a dua

ederek af dilediğini, merhamet dilemeye yüzü olmadığını ancak kötülük ve cinayetinin Padişahın af denizi karşısında bir çöp kadar kalacağını, bir daha Padişaha zıt zerre kadar bir harekette bulunmayacağı ifâdelerini ve af dileklerini içermektedir.

"Yüksek Saltanatın Yüce Eşiğine" hitaplı dilekçe, Padişahın seyahattan dönüşünün sevincini, dua ve övgüleri, ayrıca "Bu Dahi" de Padişahın rahatsızlığından kurtulmasının sevincini ve ona dua ve övgüleri ifade etmektedir.

Bunlardan sonra samimiyet ve özel durumların arzları; tebrik, kutlama, teşekkür ve hamd bildiren müstakil cevap olarak bazı yazılar; rik'a yazı imtihanında lise öğrencilerince yazmaları için bir teşekkürnâme; çeşitli resmî amaçlar için yazılar; resmî olmayan amaçlara ait yazışmalarla memuriyet edinme hakkında yardım dileme ve diğer konuları dile getiren dilekçe örnekleri bulunmaktadır.

Son 319 ncu sayfadaki yazıda Mehmed Nüzhet Efendi, Arapça, Farsça ve Fransızca yazılmış olan çeşitli faydalı bilgiler, edebî fıkra ve hikaye kitaplarından seçip derleyerek Türkçeye tercüme ettiği kısa hoş hikayeler, vasiyetler ve az bulunan faydalı örnekleri içeren "Letâifü'l- Muhâdarât" adlı kitabının basımını arzu ettiğini yüce huzura sunarak eğer uygun görülürse sözü geçen kitabının arzu edilen bir matbaada basılması için izinnâme verilmesi konusunu saraya arz etmiştir.

Sonra gelen ve 449-470 farklı sayfa numaralı "Tezyîl" (ekleme, ilâve şekliyle yazma) bölümünde, memleketimizde geçerlikte olan ticarî işlerin şekil ve işlemlerinin, düzenlenmiş ve kurulmuş olan kanunlar, mevcut ticarî mahkemeler ve nizamlar çerçevesinde uygulanması gerektiğinden ticaretle uğraşan vatandaşlarımızın bütün işlemlerini, senetler ve ticari konularla ilgili bütün dava ve dilekçelerini kanunlar ve nizamların gereğine göre uygulamaları tavsiye edilmiştir. Bunlardan habersiz olup haklarını kaybetmemeleri ve birçok zorluklara düşmemeleri için, ticarî işlerde sıkça kullanılan yazışma, senetler, sözleşmeler ve dilekçelerin mevcut kanun ve nizamlara uygun olarak birer örneklerinin, vatandaşlarımıza bir hizmet olmak için eklenmiş olduğu hatırlatılmıştır. Bu yazışmalara uygun kelimeler ve kavramlarla birlikte, gayet sâde ve kısa olmakla beraber ihtiyaç duyulduğunda hukukun korunmasında yeterli ve

garantili olabilmesi ve çeşitli engeller doğuracak kelimelerin kullanılmaktan alıkonulması için örneklerin bu kaidelere uygun olarak yazılmış olduğu, bunlara uygun olarak yazmağa dikkat edilmesi gereği anlatılmıştır.

Bunlardan sonra da, bir tüccarın sipariş mektubu, bu mektuba yazılan cevabnâme, poliçe sureti, mal ve poliçenin geldiğine dâir cevabnâme, emir senedi, devir ve havalesi, bono, âdî sened, sekstero (haciznâme), kompromeso (uyuşup hesaplaşma şeklindeki ticaret anlaşması ve bunun için yapılan sözleşme kağıdı), kompromeso sureti, kollektif şirketi (yani şirket-i bi'l-inân veyahut şirket-i müşâtara kontratosu), komandit yani hissedarlık şirketi kontratosu, muvakkat, geçici şirket, kontrato sureti, istid'ânâmeler (dilekçeler), derece-i ûlâ istid'âsı (birinci derece dilekçesi), isti'nâf (bir hükmün bozulmasını isteme) istid'âsı, temyîz istid'âsı, iâde-i muhâkeme, i'tirâz-ı ale'l-hükm (hükme itiraz) istid'âsı, i'tirâzu'l-ğayr (başkasının itirazı) istid'âsı yer almış ve eser sona ermiştir.

3. 2. Muhtasar Münşeât[130]

Muhtasar Münşeât eseri, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Bölümü, 128 sayfa, Yıl 1288, Demirbaş No:1267, ayrıca Süleymâniye Kütüphânesi, Âtıf Efendi Bölümü, 176 sayfa, Yıl 1299, Demirbaş No:1143 kayıtlarıyla mevcuttur.

"Muhtasar Münşeât" eseri, "Muğni'l- Küttâb" eserinin bulunduğu kitabın son bölümünde, 128 sayfalık farklı sayfa numaralarıyla da ayrıca yer almaktadır. Ön sayfasında "Eser-i mülk-i Mehmed Nüzhet -Mekâtib-i Rüştiyyede okunmak üzere muhtasar münşeâttır- Tab' ve neşrî imtiyâzı müellifine mahsustur" yazısı yer almakta diğer sayfada ise "*Risâle-i İlm-i Hesâb*" bölümü bulunmaktadır.

Risâle-i İlm-i Hesâb bölümünde, önce hesap ilminin sayılardan, adedin bir veya birkaç birden bahsettiği belirtilerek hesap, sayıların bilinenleri vasıtasıyla bilinmeyenlerini bulmak olarak tanımlanmıştır. Ayrıca hesap ilminde kullanılan işâretler belirtilmiş ve bundan sonra gelecek olan bilgiler de yedi bâb yani konu ve bölüme ayrılmıştır.

*Birinci Bâb*da, doğru sayılar, birinci sıra sayılar ve rakamların yazılış kâidesi, ikinci toplama kuralı, üçüncü çıkarma kuralı, dördüncü çarpma kuralı, çarpım cetveli ve

[130] Muhtasar münşeât: Kısaltılmış nesir ve mektuplar.

beşinci bölme kuralı; bayağı kesirler ve kuralları konu edilmiştir. Birinci madde, bayağı kesirlerin gerekleri, ikinci madde, bayağı kesirlerin kısaltmaları, üçüncü madde, en büyük ortak payda çıkarılması, dördüncü madde, bayağı kesirlerin açılımı ve kaldırılması, beşinci madde, bayağı kesirlerin gerçek değerini belirleme, altıncı madde, bayağı kesirlerin paydalarının eşitlenmesi, toplama, çıkarma, çarpma, bölme kuralları işlenmiştir.

*İkinci Bâb*da ölçüler sıralanarak uzunluk, ağırlıklar ve para konusunda ayrıca su yolcuları arasında, zamanlar hakkında ve dâire hakkında kullanılan ölçüler ile, Fransızların uzunlukta kullandıkları ölçüler, sikke konusunda kullandıkları asıl ölçü olan "Frank"ın, 9 kısım gümüş ile, 1 kısım bakır alaşımı ve 5 gram ağırlığında olduğu açıklanmıştır.

*Üçüncü Bâb*da ondalık kesirler ve kâideleri izah edilmiştir.

*Dördüncü Bâb*da, ondalık kesirler için gerekli bazı maddeler anlatılmıştır.

*Beşinci Bâb*da, birleşik sayılar ve kâideleri; sayıların kendileriyle katlı çarpımı ve karekökleri ve kâideleri ortaya konulmuştur.

*Altıncı Bâb*da, birden dokuza kadar olan sayıların kareleri ve küpleri, bayağı kesirlerin kareköklerini alma, ondalık kesirlerin karekökleri, sayıların karekök ve küpkökleri, bayağı kesirlerin karekök ve küpköklerini bulma kuralları; eşitlik ve eşitliğin benzeşmesi izah edilmiştir.

*Yedinci Bâb*da, ortaklık, kâr ve zarar ortaklığı hesapları, fiatları farklı şeyleri toplamak, karışık eşyanın ölçülerini belirlemek, fâiz kâidesi, fâiz-i müfred, fâiz-i mürekkeb gösterilmiştir.

Usûl-i Defterî bölümünde Mehmed Nüzhet Efendi, uzun zamandan beri Avrupa'da özel bir ilim kabul edilerek bütün okullarda öğretilmesi ve öğrenilmesi alışkanlık haline gelmiş olan "defter tutmak" usûlünün ticârî hesaplar ve muamelelerin kolaylığı ve gidişinin düzgünlüğünü sağlamak amacı için kurulmuş olduğunu belirtmiştir. Fakat bunların yanında defter usûlünün bütün hesap ve idâre işlerinde genel faydası görülmüş ve her şekilde önem verilmeye layık olduğu anlaşılmış olduğu için bu konuda yeni düşünceler geliştirilmiş, bu ilmin sözü edilen diğer işlerde de faydası konusuna emek harcanıp bununla ilgili hem özet halinde hem de ayrıntılı pek çok kitap

yazılmış ve toplanmış olduğunu ortaya koymuştur. Bunun yanısıra mâliye ve para işlerine ait bazı yeni şubeler doğarak ve onlarla ilgili kitaplara bir çok kâide ve faydalı bilgiler de yerleştirilerek bu şekilde sözü edilen bilimin, ticârî işlerle birlikte az çok hesap işlerinde de faydalanmak için bir kaynak oluşturduğunu belirtmiştir. Fakat ticârî işlerin dışında adı geçen bilime uygun defter tutulmasında bu ilmin genel kayıtlarından çıkarılan hükümlerin esas ve kâidelerinden ayrılmamak şartıyla, o meslekte uygulanmasının geçerlikte olacağını ve bu ilimde uzmanlık ve alışkanlık kazananların bütün hesap işlerinde gereken sermâye ve güce sahip olduklarının bir gerçek olduğunu iddiâ etmiştir.

Ayrıca yazar, bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, bu ilmin öğrenilmesindeki amacın, bütün hesap işlerinde belirlenmiş özel kurallara uygun bir şekilde defter tutmaktan ibaret olduğunu, defter tutmada da başlıca iki esasın bulunduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisinin, bütün işlerin kaynağı olan ve "jurnal" denilen yevmiye defterinin ve ikincisinin de "defter-i kebîr"in düzenlenmesi olduğunu söylemiştir. İşin büyüklüğü, inceliklerin çokluk ve önemine göre bunlardan başka bir takım defterlerin tutulmasının da gerektiğini, bunların kaynağı ve dayanağının jurnal ile defter-i kebîr olduğunu ve bu iki defterin açıklaması ve ayrıntısı olduğundan bu ikinci derecede tutulması gereken defterlere "defâtir-i muâvene" yani yardımcı defterler adı verildiğini ifâde etmiştir.

Jurnal bölümünde öncelikle, jurnal dediğimiz birinci defterin herbir sayfasına sırasıyla numara konulması ve evrakın cetvelli olmasının usûl gereği olduğu hatırlatılmıştır. Herhangi bir hazineye, tüccara, sarrafın kasasına, anbar veya mağazasına, para, senet ve aynî eşya olarak giriş, çıkışı yapılacak bütün para ve ödemelerin, miktar ve sayılarıyla birlikte ait oldukları yerlere açıklamalarıyla bu deftere, işleneceği belirtilmiştir. Gelir ve gider arasında denge tutulması için hesabın karşılıklı yürütülmesinin gerekmediği belirtilerek ithâlât ve ihrâcâtın alt alta dikey olarak yazılacağı hatırlatılmıştır. Fakat dıştan gelerek hazine veya kasaya girilen tutar ve benzerlerinin de cetvelde hânesine yazılıp bunun hizasındaki hazine veya kasanın açıklanan yerine o miktar borçlu ve o yerin de o kadar şey alacaklı olduğunun aynı sırada yazılmasının gereği bildirilmiştir. Bir yere para verilmesi gerektiği zaman

belirtildiği şekilde yazılarak bunun hizasına da genel masrafların hazine veya kasaya o kadar para borçlu ve hazine ve kasanın da alacaklı olduğunun yazılacağı, makbuzlar ve irsâliyelerin hemen o gün defter-i kebîrdeki ait oldukları yerlerine geçirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ve bu sırada para, defter-i kebîrin hangi sayfasına rastlarsa o sayfanın numarasının jurnalde ve jurnalin sayfa numarasının da defter-i kebîrde her bir kalemin hizasına yazılması gereği belirtilmiştir. Bu defterler cetvelli olduğundan, ileride bir şekilde karışıklığa yer verilmemesi için cetvellerin arasını yazısız bırakmak doğru olmayacağından, jurnalde adı geçen günün işlem ve kayıtlarına hangi satırda son verilmiş ise ertesi gün yine ara vermeden o satırın arkasından doğru şekilde bir tarih konularak günlük ödeme ve makbuzların sırasıyla yazılmasının gereği vurgulanmıştır.

Bu günlük defterlerin numaralarının sırayla içerdiği evrâkın, her devletin Ticaret Bakanlığı tarafından özel mühürle mühürlenme durumunda, ticaret yapanlar arasında bir dava ve anlaşmazlık ortaya çıktığı zaman, ticaret mahkemelerine celb ile incelenerek bir ölçüye kadar hüküm sebebi sayılacağına dikkat çekilmiştir. İflâsa uğrayan tüccarın iflasını düzeltebilecek imkanları olup zorda kalan tüccarın iddia ve ifadelerinin jurnal kayıtlarına tam olarak uyduğu ve bu jurnallerde asla kazıntı ve silinti olmadığı görülürse iflâsına karar verilerek adı geçen tüccarın zimmetindekilerin boşaltılıp çıkarılmasına izin verileceği belirtilmiştir. Sözü edilen jurnallerde kazıntı ve bozukluk görülürse o tâcire, zorda kalan hilekâr olarak bakılıp gücünü isbatlaması için borçlu olduğu kimselerin gerçekleşecek davalarının mahkeme huzurunda her zaman dinlenebileceği hatırlatılarak her zaman ve şartta düzen gerekli olduğu için bu jurnallerin kazınmış ve silintili olmamasının defter usûlünün en büyük şartlarından olduğu vurgulanmıştır. Eğer bir kalem paranın, yanlışlıkla fazla veya eksik yazılmış olduğu o günün sonunda anlaşılırsa, ortaya çıkacak günlük fazlalık ve eksikliğin kalemin sonunda, altına başka bir kalem olarak yazılıp hazine veya kasa, borçlu veya alacaklı gösterilerek yanlışın düzeltilmeye gidilmesinin özel kâide gereği olduğu belirtilmiştir.

Defter-i kebîr konusunda Nüzhet Efendi, önce defter-i kebîrin içerdiği tutarlar, senetler ve aynî eşya kayıtlarının, önceden belirtildiği gibi, jurnalden aktarılarak yazıldığı, her gün jurnalde toplanan para ve ödemelere ait ne varsa, defter-i kebîrin

hazine veya kasanın muhasebelerini içeren sayfalarına toplanan paralar ve karşı tarafına da ödemeler yazılıp kendilerine âit hânelere jurnal numaralarının işaretleneceğini hatırlatmıştır. Herhangi bir şahıs ve heyetle yapılan alışverişlerin hesapları, defter-i kebîrin diğer sayfalarında karşılıklı olarak yazılı olduğundan, bu sayfalara da toplanan para ve ödemeler yazılarak bu sayfaların numaralarının her bir kalemin hizasında olarak jurnale de nakledilmesi gereğine dikkat çekmiştir. Defter-i kebîrin karşılıklı yürütülen hesaplarını içeren her iki sayfasına da aynı numara konacağı, karşılıklı iki sayfaya da bir çeşit numara konularak defterin yaprakları çevrildikçe numaraların o şekilde çift olarak yazılmasını vurgulamıştır. Katlı ve karşılıklı olarak doldurulmakta olan sayfalardan birisi başlangıcından sonuna kadar doldurulmuş olduğu halde karşı sayfada üç beş satır fazla veya noksan bir yer olursa, buraya sonradan bir şey yazılmaması, toplam hanesinin son bulacağı yere kadar bir çizgi çekilmesinin gerekeceğini bildirmiştir. Her bir sayfanın toplamı belirlenip diğerleriyle eşitlik ve dengeleri sağlanarak toplam hanesinin sonunda ayr ayrı gösterilerek bu toplamların hangi sayfalara naklolacak ise o sayfaların başında yine karşılıklı olarak yazılacağını belirtmiştir. Her ayın sonunda, o ayın hesap işlemlerinde bir çeşit yanlışlık ve hata olmadığını anlamak için, bir mizan tutulması gerektiği, yani jurnalde dikey olarak yazılı para ve ödemelerin toplamının defter-i kebîrin katlı ve karşılıklı, usûlü üzerine yazılmış olan alacak ve verecek sayfaları toplamlarının ikisine de eşit olması gerekeceği için, bu üç toplamın ayrı ayrı gözden geçirilip diğerlerine uygun olduğu görüldüğünde hesabın doğruluğunun ortaya çıkacağını anlatmıştır. Eğer doğru çıkmazsa, bunun jurnaldeki bazı kalemlerin defter-i kebîre geçirilmemiş veya birden fazla yazılmış olmasından kaynaklanacağını bildirmiştir. Bunun için ikisinin de karşılaştırılarak gözden geçirilmesiyle durumun belirlenmesi, defterlerin kazıntı ve silinti gibi şeylerle değiştirilmediğini ortaya koyarak yanlışların son kalem halinde karşılaştırılarak düzeltilmesinin gereğini anlatmıştır.

Ayrıca her altı ay veya senede hesapların kapatılması, toplanan para ve ödemelerin ne olduğunun, fazla ve açığın olup olmadığının bilinmesi için genel bir karşılaştırma ve dengeleme yapılmasının usûl gereği olduğu hatırlatmıştır. Bir önceki senenin hesaplarının kapatılması, gelecek sene için yeniden açılması, yani geçen senenin karşılaştırmasından ortaya çıkacak olan alacak ve vereceklerin, ilk iş olarak

jurnala kaydedilerek ondan sonra defter-i kebîre de sırası ve usûlüyle geçirilip gelecek işlemlerin onun üzerinden yürütülmesinin uygulama gereği olduğuna dikkat çekmiştir.

Yazar, son olarak **Lâhika** bölümünde ise kısaca: "Önsözde açıklandığı gibi, defter usûlünün geniş ve başlıbaşına bir fen şekline getirilmiş olduğu için tanımlar, kavramlar ve yazılı ifadeler yeterli görülmemekle birlikte, teorik yönü ne kadar geniş bir şekilde açıklansa bile bir süre meşgul olmadıkça gereği gibi uzmanlaşmak ve alışkanlık kazanmann zorluğunu belirtmiştir. Sözü edilen ilmin, kuruluş ve prensiplerine kısaca incelemek için baktığımızda, hesap işleri çok dikkat ve îtinâ gerektirdiği için yanlış ve hatadan uzak olması ve tutulacak kayıtların birinde yanlışlık varsa doğru olan diğeriyle karşılaştırarak düzeltilmesi amacıyla bir şeyin bir kaç yere kaydedilmesi ve defterlerin düzgün, temiz ve seçkin tutulmasının asıl ve temel olduğunu vurgulamıştır. Mâliye ve hesap işlerinde ve aklâm-ı şâhânede ise küllî ve cüzî her bir şeyin çeşitli defterlere kaydedilip yazılmasının, kayıt ve hesap işlerinin belli kâidelere uygun ve doğru olarak yürütülmesinin, eskiden beri yüksek dâirelerin hepsinde yürürlükte ve geçerli olan usûller gereği olduğunu ifade etmiştir.

Adı geçen ilmin, Avrupa bilim adamlarının son faydalı buluşlarından olduğu ve bundan yaklaşık yetmiş seksen sene evvel kitap haline getirildiği bazı çevrelerce iddiâ edilmekte ise de, İslâm bilim adamlarının çok öneden bu ilimle uğraşıp buna ait bir hayli değerli eserler ortaya koymuş olduklarının eski te'lif eserlerle kanıtlanmış olduğunu hatırlatmıştır. Hatta "Felekü'l- Alâ-i Tebrîzî" isimli çeşitli ilim sahibi bilim adamı tarafından Hicrî Yedi yüz altı senesinde "Sââdet-nâme"[131] adıyla yazılmış olan ve "Risâletü'l- Mülkiyye ve Risâletü'l- Felekiyye" nâmıyla şöhret bulan kitabının bir yazmasının elinde saklı olduğunu bildirmiştir. Bu kitapta, defter tutmanın usûl ve kuralları ayrıntılarıyla ve iki ders şeklinde, önsözünde de prensipleri uzun uzadıya tanımlanıp açıklandıktan sonra yedi bölümü içeren üçüncü derste yedi çeşit defter tutmanın gereği ve her birerlerinin ne şekilde olacağının yazılıp ve belirlendiğini belirtmiştir. Yedi çeşit defterin birincisine "defter-i rûznâmçe", ikincisine "defter-i tevcîhât", üçüncüsüne "defter-i kânûn", dördüncüsüne "defter-i mukarrer", beşincisine

[131] Saâdetnâme, Felek Ala'l- Tebrîzî, 1307, istinsahı 1336, İstanbul, Ayasofya Kütüphânesi, No: 4190; Saâdetnâme veya Kânûnu's- Saâde, istinsah tarihi H. 815 (M. 1412), Konya Yusuf Ağa Kütüphânesi, No: 516. Geniş bilgi için bakınız: www.akademikbakis.org/12/makale/pacioli.pdf (15 Ocak 2009).

"defter-i evârce" (küçük divan ve hükümet defteri), altıncısına "defter-i müfred" ve yedincisine de "defter-i câmî" isimleri verilmiş olduğunu yazmıştır.

"Rûznâmçe" denilen defter, tanımına bakılınca yukarıda yazılan "jurnalin"; "defter-i câmî" de "defter-i kebîrin" hemen hemen aynı olduğu ve arada bulunan beş tür defterin de yardımcı defterler seviye ve özelliğinde bulunduğunun anlaşıldığını belirtmiştir. Her birerlerinin tanımları tercüme edildiğinde bu fennin Avrupa bilim adamlarından çok önce bulunan ve bilinen bir bilim olduğunu anlatmıştır. Adı geçen yazarın bunları, bağlı olduğu devletin geçerlikteki usullerine uygun olarak yazmış ve terimlerini de zamanın diline uygulamış olduğundan, sözü edilen tanımların yeterince anlaşılmasının bir takım açıklamalara bağlı oldifade etmiştir. Bu da tam bir faydalanmayı sağlayamayacağı için açıklamaları uzatmaktan çekinerek sözü edilen kitabın, "Usûl-i Defterî" ilminin iddia edildiği gibi yeni bir şey olmayıp eskidenberi kullanılan ilim olduğunu kanıtladığını hatırlatarak sözüne son vermiştir.

Sayfanın sonunda: "Matbaa-i Âmire'de tab' olunmuştur

Fî Muharremü'l-harâm 11, sene 1288" notu bulunmaktadır.

Son sayfada ise, Fihrist yer almaktadır ve şu şekildedir:

FİHRİST

sahîfe

Mukaddeme-i Hesâb

3 İlm-i Hesapta Müsta'mel İşârât beyânındadır

5 Bâb-ı Evvel A'dâd-ı Sahîha ve Kavâidi beyânındadır

19 Bâb- Sânî Küsûrât-ı Âdiye ve Kavâidi beyânındadır

33 Bâb-ı Sâlis Mikyâslar beyânındadır

48 Bâb-ı Râbi' Küsûrât A'şâriye ve Kavâidi ve Kesr-i A'şârî-i Devrî beyânındadır

52 Bâb-ı Hâmis A'dâd-ı Mürekkebe ve Kavâidi beyânındadır

61 Bâb-ı Sâdis A'dâdın Terfî' ve Tecdîd Yerleri ve Kavâidi beyânındadır

68 Bâb-ı Sâbi' Nisbet ve Tenâsüb beyânındadır

86 Tenâsübe Müteferri' Bazı Kavâid-i Hesâbiye Beyânındadır

110 Bâb-ı Sâmin Tenâsüb-i Adedî Ala'l- velâ beyânındadır

112 Bâb-ı Tâsi' Tenâsüb-i Hendesî Ala'l-velâ beyânındadır

116 Usûl-i Defterî beyânındadır

3. 3. İzhârü'l- Hak Tercümesi

Mehmed Nüzhet Efendi'nin eserlerinden olan olan Tercüme-i İzhārü'l-Hakk'ın I. Bölümü bulunamamıştır. Seyyid Ömer Fehmi'nin yaptığı II. Bölüm tercüme olan "İbrâzü'l- Hak" vardır: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 379 sayfa, 1293 yılında, Demirbaş No:15498- (II) 19908;

"İzhârü'l-Hak" kitabının yazarı Şeyh Rahmetullahü'l- Hindî'dir (?-1888). Doğum tarihi ve ilk hayatı hakkında elimizde kesin ve detaylı bilgiler yoktur. Ondokuzuncu yüzyıl sömürgeleştirme hareketlerinin yoğun olduğu bir devirdir ve İslâm topraklarının büyük bir kısmı Avrupalı devletler tarafından ele geçirilerek sömürge haline getirilmiştir. Bu topraklardan birisi de Hindistan'dır ve İngilizlerin sömürgesi olmuştur.

İngilizlerin, idaresi altında olan Hindistan'da doğup büyüyen Rahmetullah eğitimini tamamladıktan sonra, bir taraftan sömürülen, diğer taraftan da misyonerlerin yoğun faaliyetlerine sahne olan ve insanları Hıristiyanlaştırma faaliyetleri sistemli bir şekilde yürütülen topraklarda Hıristiyanlığa karşı reddiye yazmaya başladı.

Rahmetullah bu konuda, ilk önce "İzâlâtü'l-Evham" adlı eserini Farsça olarak kaleme aldı. Bu tarihlerde İslam'a yönelik hücumlarıyla ön plana çıkan ve "Mizanü'l-Hak" adıyla bir eser yazan misyoner Karl Gottlieb Pfander ile bilimsel tartışmaya girdi. Bu mektupların yazışma tarihi, miladi 1854 yılının mart ayında başlayıp, nisan ayında sonuçlandı.

Münazara, Ekberâbâd'da (Agra), 1854 Nisan(10–11) pazartesi ve salı günlerinin sabahında gerçekleştirilecekti. Tartışmayı Müslüman ve Hindu liderler, İngiliz hakimler, muhtelif kesimlerden yetkililerle muhtelif dinlere mensup kişilerle birlikte çok sayıda kişi izledi. Bu tartışmada bulunan üç kişi de konuşulanları not almakla görevlendirilmişlerdi. Esseyyid Abdullah el-Ekberâbadi ile Veziruddin b.Şerefuddin, hazır bulundukları münazara oturumlarını zabıtlara geçirdiler. İlk oturumlardan itibaren Pfander ve French tahrif ve hükümsüz hale gelmiş olma durumlarını kabul etmek zorunda kaldılar ve diğer konulardaki münazarayı sürdürmekten vazgeçtiler. 1854

yılında yaptığı tartışmayla ismi yayılıp duyuldu ve önemli bir üne kavuştu. Rahmetulah'ın zaferiyle gerçekleşen münazara ingiliz hükümetine ağır geldi ve onun mallarına el koydular. Bu münazaranın sonucunda, dinden çıkan üç yüz bine yakın kişi, yeniden İslam'a girdi. 1857 yılında Hindistan Müslümanları, tarihe "Sipahi Ayaklanması" olarak geçen bir eylemle İngilizlere karşı harekete geçtiler. Ancak, eylem başarılı olamadığı gibi, İngilizler bir çok Müslümanı katlettiler. Bu ayaklanmada rolü olduğu gerekçesiyle Rahmetullah da takibe uğradı. Bu yüzden Mekke'ye gitti (1858) ve burada bir medrese kurdu. Rahmetullah'ın üstünlüğü ile sonuçlanan tartışma büyük münazara anlamına gelen "El-Münâzarâtü'l-Kübra" adıyla tarihe geçti.

Mekke'ye giden Rahmetullah'tan, Müslüman ve Hıristiyanlar arasında en çok tartışılan konuları işlediği kitabındaki bazı konuları Arapça'ya tercüme etmesi istendi. Çünkü, söz konusu eserini Urduca ve Farsça olarak yazmıştı. Kutsal kitapların yeni metinlerini, yorumlarını ve muhtelif tercümelerini, bu faaliyeti yürütenlerin, yollarında yürüdükleri lider ve bilginlerini kendi değer yargıları içinde değerlendiren Rahmetullah eserini çok yönlü bir çalışmanın neticesinde yazdı. Kutsal kitaplar üzerine yapılan yorumlardan çok, direkt kutsal kitapların metinlerini esas alıp çalışmasını ortaya koydu.

Rahmetullah'ın "İzharü'l-Hak" eseri, bir çok yazar tarafından birinci kaynak olarak gösterildi. Bazı Hıristiyanlar, kitabın satışa sunulan nüshalarını satın alıp yok etme yoluna gittiler. Daha da önemlisi, kitabın yayınlandığı zamanlarda ünlü "The Times" gazetesinin "Bu kitap, Müslümanlarda bulundukça onlar Hıristiyanlaşmayacaklardır." diye yazmış olduğu ifade edilmiştir. [132]

Hindistan'da, Rahmetullah el-Hindi ile yaptığı münazarada yenilgiye uğrayan Pfander, Londra'daki misyoner kuruluşun yeni bir direktifiyle İstanbul'a görevli olarak gönderildi. Bu olay, miladi 1858 yıllarında gerçekleşti ki; o tarihte Osmanlılar ile İngiltere arasındaki siyasi ilgi iyi bir konumdaydı.

Pfander, Halife Abdülaziz'le diyaloga girerek Hindistan'da bir Müslüman âlimle yaptığı münazarada kendisinin başardığını anlatmıştır. Hatta adı geçen papaz, Türkiye'deki Müslümanları Hıristiyanlaşmaya çağırarak Hindistan'daki Müslümanların,

[132] Kutsal Kitaba İlahi Çağrı / İzhâru'l Hakk http://www.dunyabulteni.net/kitap-detay.php (25 Eylül 2006).

bu münazaradan sonra Hıristiyanlığa geçtiğini ve camilerin de kiliseye çevrildiğini söylemiştir.

Pfander'in, Türkiye'nin değişik yerlerinde uydurduğu bu haber, Halife Abdülaziz'i aşırı biçimde üzmüş, gençlerin bu tür haberlere uyabilecekleri onu kaygılandırmıştır. Ancak Rahmetullah Hindî'nin Mekke'de kaldığı Halifeye bildirilmiş. Halife, El-Hindî'yi İstanbul'a davet etmiş Mekke emiri El-Şerif Abdullah bin Avn'a haber yollayıp Pfander'le münazara yapmak üzere Rahmetullah el-Hindiyi göndermesini emrederek ve Mekke'de başladığı eserini İstanbul'da tamamlamasını sağlamıştır (1864).

Rahmetullah, Hilafetin merkezi İstanbul'a geldiğinde; Pfander, haberi duyar duymaz İstanbul'dan kaçtı. Yazar, olayın iç yüzünü âlimlerin ve yetkililerin huzurunda Halifeye açıkladıktan sonra gerçek ortaya çıktı. Halife, onu bu sahada üstün ve başarılı görünce; bu konu ile ilgi bir eser yazmasını istedi.

Rahmetullah, eserini 1863 yılının aralık ayında yazmaya başlayıp 1864 yılının haziranında tamamladı. Kitabını bitirdikten sonra "İzhârü'l- Hak" ismini verdi.

Halife Abdülaziz'in arzu ve direktifleri doğrultusunda eserini yazdığı halde Rahmetullah kitabın önsözünde bunu belirtmiyor ve bu eserini Üstat Ahmed Zeynî Dahlan'ın öğütleri doğrultusunda yazdığını açıklıyor. Tunuslu Hayreddin Paşa, Rahmetullah'a niçin böyle yaptığını sorduğunda: "Bu, dinle ilgili bir konu olduğundan dünyalık bir makamla (Hilafet ve Sultanlık gibi) bağlantı yapılmadan sadece Allah rızasıyla gerçekleştirilmesi gereken bir konudur." yanıtını veriyor. Adı anılan Ahmed Zeyni Dahlan'ın da ona bu fikri ilk verenlerden olduğunu yine Rahmetullah'ın, Hayreddin Paşaya verdiği yanıtlardan öğreniyoruz.

İzharü'l-Hak bir giriş ve altı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler kendi aralarında ünitelere (konulara) ayrılmaktadır. Giriş, uyulması zorunlu prensipleri sekiz madde içerisinde sunmakla; onların önemli kaynaklarını ve dayandıkları metotları açıklayıp, bir yönüyle onların münazara ve tartışma metotlarıyla gerçeğe ulaşmalarını öğütlemektedir. Sözü edilen bölümler, Eski ve Yeni Antlaşma kitapları, Tahrif, Nesih, Üç Tanrı inancı, Kurân-ı Kerim'in mucize oluşu, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat ile ona yapılan iftira ve saldırılara verilen yanıtları kapsamaktadır.

Bu anlatılan bölüm ve üniteler, temel kaynaklarından, kendi yorumcularının açıklamaları doğrultusunda en detaylı biçimde insaflı bir anlayışla incelenmiştir.

Rahmetullah'ın yaptığı çalışma ve yazdığı eser, bu alanda yapılan çok önemli çalışmalardan biri olduğu gibi, daha sonra yazılan reddiyelere de kaynaklık yapmıştır. Değerli İslâm âlimi Rahmetullah el-Hindî'nin Osmanlı Sultanı Abdülaziz'in tavsiyesiyle Arapça olarak kaleme aldığı "İzhâru'l-Hak" kitabının çeşitli dillere çevrilip yayınlanmasını II. Abdülhamid emretmiş ve sözünü ettiğimiz eser, Almanca, Fransızca, İngilizce vd. olmak üzere dokuz yabancı dile çevrilmiştir. Osmanlı Maarif Bakanlığında görevli Nüzhet efendi, sözü edilen eserin birinci cildini tercüme ederek İstanbul'da basılmış; Ömer Fehmi Ankaravi de ikinci cildini "İbrâzü'l-Hak" adıyla 1293'te tercüme ederek bu tercüme de Bosna'da basılmıştır. [133] Cumhuriyet döneminde ve 1972–1976 yıllarında tercüme, sadeleştirilerek yayımlanmıştır. Ancak bu sadeleştirme, kitabın önsözünde de belirtildiği gibi birçok yanlışları içermektedir. Kısacası; anlamlarda ve özel isimlerde öyle yanlışlar var ki; neredeyse Tevrat'a İncil, İncil'e Kur'an denilmiştir.

II. Abdülhamid'in "İbrâzü'l-Hak" ismiyle tercüme ettirip çeşitli dillere çevrilip yayınlanmasını emrettiği bu kitabın bir çok baskısı yapıldığı gibi, Avrupa dilleri de dahil olmak üzere çok sayıdaki dile tercümesi yapılmıştır. Rahmetullah el-Hindî 1888 yılında vefat etmiştir.

---

[133] **İzhârü'l- Hak (İbrâzü'l-Hak)**

Uzun zamandır Hristiyan Protestan papazları batıl fikirleriyle İslamiyet nurunu söndürmek ve yok etmek amacıyla bir takım kitaplar yazıp etrafa yayarak bir kısım cahil, okumamış Müslümanları dalalete ve şaşkınlığa sürüklemek için çalışmışlar, fakat İslam alimlerinin bunlara karşı susmaları onların cahilce cesaretlerini arttırmış ve işi daha da ileri götürmeye cüret etmişlerdir. Onların bu saçma sapan söz ve iddialarını çürütmek ve İslamın kuvvetli gerçek ve haklılığını göstermek din alimlerine bir farz ve görev olduğu için çeşitli ülkelerdeki İslam alimleri bu konularda çeşitli kitaplar yazarak papazların söz ve kitaplarını çürüterek onların asıl ve esaslarının hayal ve vehimden ibaret olduğu ortaya konulmuştur. Bu kitaplardan en yüce ve mükemmelinin de Hind alimlerinden "Rahmetullah Efendi" adlı faziletli ve eşsiz yazarın telif ettiği "İzhârü'l-Hak" isimli eseri olduğu kabul edilmiştir. Bu kitabın sözü geçen konularda din düşmanlarına fırsat ve meydan bırakmadığından artık bundan sonra da bu konuda başka bir kitabın yazılmasına gerek kalmamıştır. Ancak bu kitap Arapça olduğu için halk tabakasına fayda veremeyeceği için Türkçeye tercüme edilerek genele faydalı olması gerektiğinden zamanın bilgi sahibi kişilerinden olan Maârif Nezâreti Mektupçusu Nüzhet Efendi kitabın birinci kısmının tercüme, basım ve yayınlanmasına muvaffak olmuş, ikinci kısmın da tercüme ile tamamlanması ümitle beklenmiş fakat sebebini bilmiyoruz, tamamlanmadığı üzüntüyle görülmüştür. Bu kitabın en faydalı konu ve en şerefli meseleleri ikinci kısımda bulunduğundan Ankaralı Hasan'ın oğlu Seyyid Ömer Fehmi tarafından ikinci kısmı tercüme edilerek tamamlanmış din kardeşlerine sunulmuş ve tercümeyi "İbrâzü'l-Hak" adıyla isimlendirmiştir. Bu kitap Hicrî 1280 senesinin Recep ayının 16 ncı günü yazılmaya başlanmış aynı senenin Zi'l-hicce ayının sonunda bitirilmiş tercümesi de 1292 senesinin Muharrem ayının 11 nci günü olan Perşembe günü tamamlanmıştır.

Hıristiyanlar, çeşitli dillere çevrilen bu değerli eseri diyalog taraftarı görünmelerine rağmen, bir türlü içlerine sindirememişler ve önceki bölümlerde açıkladığımız gibi, onu hep imha etme planlarını kurmuşlardır. [134]

3. 4. Kirli Çıkı

Mehmed Nüzhet Efendi'nin yazdığı "Kirli Çıkı" tiyatrosu tarihe dayanan bir olayı tasvir etmektedir. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal Altıncı Belediye Dairesi Müdür Muavini Hafız İshak Efendi'nin, "Tercümân-ı Hakikat" ve "Servet-i Fünûn" olağanüstü nüshasında "Nüzhet Efendi Merhum ve Kirli Çıkı"[135] adlı makalesinin yayınlandığını belirterek söz konusu makaleden alıntı yapmıştır. Makalesinde Hafız İshak Efendi: "Zamanımızın faziletli, kemal sahibi bilim sığınağı ve koruyucularından biri, sözü varlıktan geçerken safa ve neş'e bulmuş, nur üstüne nur olan anlam denizine dalmış bulunan Merhum Nüzhet Efendi'dir. Çalışmasının dört tarafını, pazarını Arapça ve Farsça sırmalı kumaş ile süslemiş, özellikle şiir ve inşâ âleminde "etse itnabı kelâm ol münşii mu'ciz rakam İmtidadı leylei vaslı nigârı andırır"[136] övgüsüne mazhar en büyük edebiyatçılardan olmasıyla ömrünün gençlik bahar mevsiminden sonbahar

---

[134] Kutsal Kitaba İlahi Çağrı / İzhâru'l Hakk (www. imamhatip.com.kutsal-kitaba-ilahi-cagri)(25 Eylül 2006).
Kutsal Kitaba İlahi Çağrı / İzhâru'l Hakk http://www.dunyabulteni.net/kitap-detay.php (25 ylül 2006).

[135] (Kitaptaki imlâya sadık kalınarak yazılmıştır): "Mülga altıncı belediye dairesi müdir muavini Hafız İshak [Efendi], Nüzhet efendi merhum ve kirli çıkı ünvanile "Tercemanı hakikat" ve "Serveti fünun" nüshai fevkaladesine yazdığı makalede der ki:

"Vaktimizin danişpenahanı fazlü kemalinden biri ki lâfzı vücuddan nüzhetyabı ubur ve müstağraki bahri manayı nurün alâ nur olmuş olan ricali devletten Nüzhet Efendi merhumdur, çarsuyi sa'yini zerbefti kâlayı arabî ve farisî ile donatmış ve hele âlemi şi'rü inşada "etse itnabı kelâm ol münşii mu'ciz rakam İmtidadı leylei vaslı nigârı andırır" (Başkalarının kendisi gibi söylemekten âciz kaldığı inşâcının sözünü uzatması, sevgiliye kavuşma gecesinin uzamasını andırır, ona benzer) medihasına mazhar bir edibi azam olmasile ömrünün faslı rebii cevanîsinden hengâmı hazanına kadar kameti tasavvuratı kâtibane ve şairanesine gâh aştan başa hil'ati zibayı areb ve gâh şahedi hoş lehcei mülâhazatına serteser piraheni dilcuyı acem ve çok kerre de kisvei hubîi türkî giydirerek rüzgâre yadigâr eylemiştir. Merhumı müşarünileyhin mahsuli hamei i'cazkârîsinden hangisi nazarı mütaleaya alınır ise ilmü edeb noktasından ziyaı ebedîsinin teessüri teceddüd ederek ömrünün ve âsarının âhırına tesadüf eden "Kirli çıkı" namındaki ber güzarı dahi hikâyeden ibaret gibi görünmekte olduğu halde hıfzı gevheri iffet, istikameti lisan, muhafazai namus, uluvvi cenab, veliyyini'mete sadakat, binayı bedeni ta temelinden yıkup harab eden işret hakkında gayet hakimane bazı mütaleat ve muhakemat ve emri meşrui ticaretin mevkufün aleyhi üzerine bir takım ihtaratı menfaat âyat ile bazı ıstılahat ve tabiratı Türkiye ve acemiyeyi ve bunlardan başka umurı devletce tarihe müstenid olarak o vakitlere göre haylı malûmatı müfidei siyasiyyeyi muhtevi bir gencinei pakize unvandır…."

İNAL, age, C. II, s. 1279-1280.

[136] Yazısı başkalarına benzemeyen usta inşâcının sözünü uzatması, sevgiliye kavuşma gecesinin uzamasını andırır, ona benzer.

zamanına kadar kâtip ve şâir olarak zihnindeki şekillendirmelerin boyuna bazan baştan başa Arabın süslü kaftanını, bazan da düşüncelerinin tatlı dilli güzeline, baştan başa Acemin gönül çeken gömleğini, çok defa da Türkün güzellik elbisesini giydirerek zamana hatıra olarak bırakmıştır. Sözü geçen merhumun herkesin yapamayacağı şekilde sözler yazan kaleminin ürünlerinin hangisi okunup incelenirse ilim ve edebiyat noktasından, ölümünün üzüntüsü yenilenerek, ömrünün ve eserlerinin sonuna rast gelen "Kirli çıkı" adındaki hediye ve hatırası dahi hikâyeden ibaret gibi görünmekle birlikte namus cevherini koruma, dili kötü sözlerden uzak tutma, ahlakı muhafaza etme, kerem ve cömertlik, iyilik ve bağışta bulunana vefa ve bağlılık, vücut binasını ta temelinden yıkıp harab eden alkollü içki hakkında son derece bilgince bazı düşünceler ve zihinden inceleyerek hüküm çıkarmalarla birlikte ticaret kanuna uygun vakıf şartları üzerine bir takım hatırlatmaları, faydaları, âyetler ile bazı Türkçe ve Farsça bilim terimleri ve tâbirler ve deyimleri ve bunlardan başka devlet işlerinde tarihe dayalı olarak o zamana göre birçok siyâsî faydalı bilgileri içeren temiz isimli, başlıklı bir define ve hazinedir..." demektedir.

3. 5. Muaddilü'l- İmlâ ve Mükemmilü'l- İnşâ

Muaddilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ kitabı r. 1302 yılında basılmış olup İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nin (Rektörlüğün üst katı) İbnü'l-Emin Bölümü'nde, 1385 Demirbaş Numarası ile bulunmaktadır. Eserin birinci sayfasında "Mu'addilü'l- İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ, An müellefâti'l- fakîr Es-Seyyid Muhammed Nüzhet, Maârif Nezâret-i celîlesinin 974 numaralı ruhsatnâmesiyle Cerîde-i Askeriyye Matbaasında tab' olunmuştur, herbir hukuku müellifine âittir. Sene 1302" yazılıdır.

Mehmed Nüzhet Efendi, kitabın ikinci sayfasından başlayarak Allah'a hamd, Resûlullâh'a ve sahabelerine salavattan sonra kendisinin, Saltanat-ı seniyye kâtiplerinin en küçüğü ve sermâyesizi olarak içindeki nükteleri bu tarz ve üslûpla arz ve hikâye ederken hayret girdâbına dalmış, evham ve hayal gemilerini engine doğru salmış olduğunu belirtmiştir. Kurtuluş sâhiline kavuşmasının ona göre imkansız, şimdiki hali koruyarak nefsini selamette tutması ihtimalini de imkansız görürken dikkat kesilen kulağına gâipten: "Zamanın sıkıntıları çoktur ama bazan onun sevinçleri gelir, niçin ıztırap perdesinde örtülü olarak ihmalde kalıyorsun? Mâdemki deste deste kalem,

tomar tomar kağıtlar durmaktadır. Kalem tutmaya ve yazı yazmaya gücün yetiyorken hangi sebebe dayanarak yorgunluk ve tembellikten "kalem ve mürekkep ne güzel âlettir" e geçip kurtulmuyorsun?" ihtarı geldiğini söylemiştir. Gaybdan gelen bu gönlü incitici ihtarın zoruna gittiğini, cevap vermeye tenezzül etmemekten başka bir tedbirin aklına gelmediğini bildiriyor. Gaybdan gelen sesin kendisine maârif ve fazîlet isnadında bulunduğunu fakat bunlara sahip olmadığını dile getirip önüne kağıt ve kalemleri sürdüklerini ve "yazmaya başla beğenmezsen vaz geçmek zor değildir" diyerek zorladıklarını aktarıyor. Tembellikle geçen zamanını dönüşü olmayan bir yola yönlendirip yardımcı olan Allâh'a tevekkül edip odasında bulunan asrın teliflerinden olan kitaplara baktığını, hepsinin de derme çatma şeyler ve esas kâidelere dayanmayan sözlerden ibaret olduğunu gördüğünü ifade etmiştir.

Yazar, Osmanlı dilinin genel kurallarına ait yazacağı kitabın önsözünü mukaddes vatanımızda maârifin yayılmasını düşünerek Pâdişâh Efendimiz Hazretlerinin yüksek nazarları yakınında kurulan husûsî mektebe tayin edilen muallimler vasıtasıyla faydalı ilim ve fen öğrenimine çalışanların asâletli kardeşleri soylu, şevketli Selîm Efendi Hazretlerine hürmet ve ta'zîm ile takdim ettiğini bildirmiştir. Kitâbet fenni ta'rîfi, edebiyât ve Osmanlı lisânı kâidelerini içeren bir mukaddeme ile birlikte her çeşit resmî ve gayr-ı resmî faydalı şeylere ait yazıları içeren beş bölüm ve Osmanlı dilinin diğer dillerle karşılaştırma, denge ve değerlendirmelerini içeren bir de hâtimeyi kapsamak üzere bu nâciz mecmuayı yazmaya başladığını vurgulamıştır.

Mukaddeme'de, kitâbet ilmi, kâtip, münşî, yazıcı tanımları yıpılarak lisân kâtibinin edebî ilimlerin bilinmesine ve kazanılmasına ihtiyaç duyduğu; sarf, iştikâk, usûl, evzân, nahv, vaz'iyye, maânî, beyân, bedî', arûz, ilm-i kavânî ve lûgat gibi ilimleri de bilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca kâtip grubundan birinci sınıfta olanlara "tahrîrât kâtibi", ikini sınıfı teşkil edenlere de "defterî kâtibi" denildiği vurgulanıyor. Bunlardan başka diğer kâtip çeşitleri de sıralanmıştır.

Makâle-i İstitrâdiye'de her kâtip için bilinmesi gerekli olan belâgata ait kurallar ve belâgat için de lüzumlu olan mantıktan söz edilmiştir.

Üslûb-ı Cedîd Üzere Ta'rîf-i Belâgat bölümünde, şiir ve nesir türlerine bakıldığında, şâir hayalden başka bir şeye zihnini fazlaca harcamadığı ve nâsir ise zihnini edebiyat kâidelerine ve başkalarının düşünce tarzına göre sarf ettiği için,

belâğatın daha çok nesirde bulunduğu, şiirin belâgat noktasında nesirden geride kaldığı ileri sürülmüştür.

Burada ayrıca edebî ilimlerle meşgul olan yeni yetişen vatan gençlerine iyi bir kâtip olmak için yol gösterilmiştir. Üç dilde yazılmış her çeşit hikmet, edebiyat ve matematik kitaplarının okunması tavsiye edilmiştir. İnşâ ve kitâbetin, felsefede olduğu gibi nazarî ve uygulama yönleri olduğu, bunların da nazarî olarak ilim ve mârifet; uygulama olarak da hirf ve sanâyi' olduğu belirtilmiştir.

Bâb-ı Evvel, Türkçe dilbilgisi kurallarını, bir önsöz ve özet halinde faydalı bilgileri içermektedir. Buna bir hikâye ve bir de ek yazı ilave edilmiştir.

Osmanlı dilinde dişilik ve ikili çokluk olmadığı, edatlar, vezinler ve isimler de Arapça kurallara uygun olmadığından, Arapça dilbilgisine her ne kadar uygulamaya çalışılsa da dilimizin esasları Farsça'ya daha uygun olduğundan Farsça genel dilbilgisi kurallarını her kâtibin bilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun için ilk iş olarak Farsça önsöz, çekim ölçülerini açıklayan birkaç cetvel yerleştirilmiştir.

Dilbilgisi önsözünün çoğunluğu Farsça olarak yazılmıştır.

İstitrâd bölümünde özet olarak: "Osmanlı dilinde bir miktar Farsça, bunun yanında Rumca da kelimeler bulunmaktadır. Rumca kelimeler gittikçe arttığı halde, üçte biri Arapçadır. Bu durumda çoğunlukla edat, bağlaç ve isimler Türkçe, fiillerin de çoğunlukla Arapçaları kullanılmıştır. Bunun sebebi de, dilimizde fiiller cümlelerin sonunda kullanıldığı için, sözün sonunu süslemek ve güçlendirmekle dinleyene etkisi çok olacağı için, Arap dilinden kelime seçilmesinin belâgata uygun sayılmasıdır.

Osmanlı dilinin üçte biri Arapça, yüzde onu Farsça, yedisi yabancı ülke dilleri ve onu Türkçe olduğu halde, bin tarihinden sonra kazanmakta olduğu letâfet, cezâlet ve rikkat belâgat kurallarına o kadar uygundur ki bu özelliklerle Arapçayı geçtikten sonra bütün diğer dillerden üstünlüğü herkes tarafından kabul edilmiştir" denilmiştir.

Eserde, "Behçetü'l-Hayat" adlı bir gencin eğitimini konu edinen, çoğunluğu Türkçe, bir kısmı da Farsça olan ve sonra gelen Farsça dilbilgisi örneklerinde kullanmak için on üç sayfalık bir hikâye yer almaktadır. Eserin geri kalan bölümleri, Farsça çekimler, vezinlerin açıklanması ve Farsça'nın genel çekimlerini anlatan on bölüm ve ekleri içermektedir. Bunlardan Birinci Bâb masdarları, İkinci Bâb mâzî (geçmiş zaman) fiilini, Üçüncü Bâb muzâri' (şimdiki ve geniş zaman) fiilini anlatmaktadır.

3. 6. Letâifü'l- Muhâdarât: Mehmed Nüzhet Efendi'nin lâtifelerden oluşan eseridir. Yıl 1286, Demirbaş No: 113 kaydıyla Süleymaniye Kütüphanesi, Kadı Burhaneddin Bölümü'nde bulunan "Muğni'l- Küttâb" eserinin yer aldığı kitabın son sayfası olan 319 ncu sayfasındaki: "Arapça, Farsça ve Fransızca'dan Türkçeye tercüme ettiğim kısa hoş hikâyeleri, bazı vasiyetleri, çeşitli kitaplardan seçtiğim ve az bulunan faydalı örneklerle bilgileri toplamış olduğum ve "Letâifü'l- Muhâdarât" adını verdiğim kitabı, arzu ettiğim basımına izin verilmesi için takdim ediyorum. Eğer uygun görülürse adı geçen kitabın istenen matbaada basımı hakkında bir yazı yazmak fermanı size aittir." notu bu eser hakkında biraz bilgi vermektedir.

Bursalı Mehmed Tahir Bey, Mehmed Nüzhet Efendi'nin "Letâifü'l- Muhâdarât" isminde muhâdarât[137] ilminden olan eserinin basılmamış olduğunu zikreder.[138]

3. 7. Phedre Tercümesi: Mehmed Nüzhet Efendi, Racine'in "Phedre" tiyatrosunu Fransızca'dan tercüme etmiştir. Türkan Poyraz ve Nurnisâ Tuğrul'un hazırlamış olduğu, Millî Kütüphane Yayınlarından olup Ankara Milli Eğitim Basımevi'nde 1967 yılında basılmış olan ve 1859 yılından 1928 yılına kadar olan eserleri kapsayan "Tiyatro Bibliyografyası"nda bilgi mevcuttur. Söz konusu bibliyografyanın 60'ncı sayfasında bulunan Madde 451'deki "Racine, Phedre, Beş perde fâcia, Mütercimi Mehmet Nüzhet (yy) 1295, 92 sayfa, 13X18.5 cm." kaydına dayanarak Mehmed Nüzhet Efendi'nin, Racine'den yaptığı "Phedre" adlı beş perdelik fâcia tiyatrosu tercümesi kaynaklarda tarafımızdan aranmış, ama elde edilememiştir.

---

[137] Muhadarât (muhazarât)مخاضرات: Edebî, dini, kültürel bilgilerin aktarıldığı edebî bir tür. Sözlükte "bir topluluğun huzurunda bilgi ve birikimlerini aktarmak, onlarla ilmi tartışmada bulunmak" gibi anlama gelen muhâdara kelimesinin çoğulu olan "muhâdarât", terim olarak başkasına ait sözlerden muhataba veya okuyucuya uygun alıntılar halinde aktarmalar yapmayı ve bu nitelikteki sözleri toplayan edebî eser türünü ifade eder. İki alimin arasında gerçekleşen sohbet ve münakaşalar belli bir tarihten itibaren derlenerek kitap haline getirilmiş, bu eserler de muhâbarât veya mecâlis adıyla anılmıştır.

YILMAZER, Ziyâ, "**Esad Efendi Sahaflar Şeyhizâde Vak'anüvis ve Takvîm-i Vekâyî Nâzırı**", **Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1995, Cilt 11, s. 344.

[138] Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., C. 2, s. 467.

3. 8. Şiirleri: Mehmed Nüzhet Efendi'nin, önceki bölümlerde görüldüğü üzere üç dilde de nazımda usta olduğu belirtilmiş, ancak şiirleri elde edilememiştir. Onun klasik nazım ustası olduğunu, kaynaklardan elde edebildiğimiz şu birkaç nazım parçasından görmeye çalışabiliriz.

Şiirlerinden bazı örnekler[139]:

Terkibi bendinden:

Ol şem'i dilfüruzi kidem lemai hulud
Pervane suzi kurbgehi halıkulvedud
Devr ederek menazili bürci risaleti
Mişkâti hatemiyete çün eyledi vürud
Gark eyleyince nure tului, dü âlemi
Tevhidi zat anınla temam oldu ru numud
Ol nurdır mütemmimi icadı kâinat
Ol nurdır müemmini sermayei vücud
Ol nurdır bütün sekaleyne tavafgâh
Ol nur, melaikeye kabei sücud
Ol nurdır hahihat-ı sırrı Mûhammedi
Ol nurdır ki hiç kabul eylemez kuyud
Ol nurdır cenabı huda barigâhına
Amali salihat içün süllemi suud
Ol nurudır saadeti ehli saadeti
Dergâhı zilmenende eden mazhari suud
Ol nurdır şekaveti ehli şekaveti
Temyiz ile şekavetine gösteren hudud

يا نور نور حضرته كاشف الدجي
من يعتصم فتيلة اشراقه نجي

***

لم ادر ما تنفع من هذ ه الشؤن

Ol gecrevi hataverü ol fitnekârı dun

[139] Şiirler kaynağın imlasına uygun olarak yazılmıştır.

Hiç devrü girdişinde devamü sebat yok
ما هذه الغرايب عن قصد ام جنون
الجاهل السفيه على هامة الكبار
Tahtelkadem sürünmede allamei fünun
İkmali intizam ile gülmekte nakısan
من عين كامل بدم فجرت عيون
الكلت فى فراش حرير مرفه
Şiri jeyanı kaydi hadid eyliyor zebun
Kör eylemek diler bütün ehli basireti
استرفع العمون جهارا على العيون
الباز قد ينال بسفك الى العلى
Ciranı atdı ateşe bir iki katre hun
Hain kımıldadıkca bulur devleti karar
المخلصون فى نكبات يدحرجون
ان الظلوم قد يترقى بظلمه
Âdil belâyı rahm ile olmada sernigun
بسحان ذاته وتعالى عن اعتراض
Beyhudedir ne dürlü edersen sen itiraz

***

(Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün)

Didei âşıkda göstermez mevani, sûzi aşk
Kendini pervane urmaz görse fanus olduğun
Anlayub menetti ol zalim nigâhı hasreti
İhtilâsı vakt arzı hale casus olduğun

Aşk ateşi âşığın gözünde engel göstermez, fanus olduğunu görse pervane kendini ona vurmaz. O zalim, iş arasında arz-ı hâle fırsat bulunca, hasretli kaçamak casus olduğunu anlayıp hasret bakışını yasakladı.

***

Çamlıca'da söylediği bir kıt'a:
(Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün)

Çam devirmekten ise Çamlıca'da sıklet ile
Camı sahbayı içüb menbaı dilcusundan
Yemeli içmeli varsa kolayı oynamalı
Teşne diller suya kandıkca lebi cusundan

Çamlıca 'da ağırlık ile çam devirmektense, şarabı gönülarayıcı kaynaktan içerek yiyip içmeli, susuz diller gönüller dudağından suya kandıkça da imkân olursa oynamalıdır.

***

(Mefûlü Fâilâtü Mefâîlü Fâilün)

Göster metaı nazmını kıymet şinasına
Maksud satmamaksa anı yok behasına
Arz et benatı fikrini ol haclegâhe kim
Vâkıf olan bulunmalı hüsni edasına

Maksat, yok pahasına satmaksa, manzum eserlerini kıymet bilene göster. Fikrinin kızlarını (orijinal düşüncelerini), edasının güzelliğini anlayanların bulunduğu bir gelin odasına arz et.

***

Elâ ey bülbüli bağı belâgat
Nedir bu sendeki hali ferağat
Niçin durmaktasın mebhutü medhuş
Terennüm eyle artık olma hâmuş
Bu gülşende hezarı zar çoktur

Figansız bülbüle dildar yoktur
Şuyuı hüsni sıtınla zemane
Salarken her yere çenkü çeğane
Sükûtunda nedir hikmet beyan et
Nedir derdin bana şerh ü ıyan et ” [140]

[140] İNAL, age, C. II, s. 1278-1282
“Elâ ey bülbül-i bâğ-ı belâğat” diye başlayan son beş beyit “Muaddilü’l- İmlâ ve Mükemmilü’l-İnşâ” eserinin 6. ve 7. sayfalarında bulunmaktadır.

II. BÖLÜM: Mehmed Nüzhet Efendi'nin Edebî Kişiliği

1. Dil ve Edebiyat Görüşleri ve Üslûp Özellikleri

Mehmed Nüzhet Efendi'nin, doğrudan dil ve edebiyata dair görüşlerine rastlanmamıştır. Bununla beraber eserlerinden hareketle onun bu sahalardaki görüşlerini şu şekilde belirtmek gerekir:

1. 1. Dil ve Edebiyat Görüşleri

Mehmed Nüzhet Efendi'nin güçlü, ağdalı ve zekâ çizgileriyle süslü nükteli bir üslûbu, güzel ve âhekli bir söyleyişi vardır. Özdeyiş gibi cümleler kurmuştur. Uzun tamlamalar halindeki cümlelerinde bağlaç ve edatları titizlikle seçmiştir. Okuyucuyu bilgi ve düşünceleriyle birlikte anlatımı ile de büyülemektedir. Dil bakımından, muhataplarına bir şey söyleyen, bilgi, haber ve fikir veren ifadelerinde sâde, açık ve anlaşılır söyleyişleri yanında, Mehmed Nüzhet Efendi'nin özellikle gerek devlet büyüklerine hitap ve saygı, gerekse tasvir bölümlerinde kullandığı dil, Arapça, Farsça ve kısmen bu dillerde az kullanılan kelimelerle yüklü, zincirleme isim tamlamalarının sıralandığı mübalağalı ve edebî sanatlarla süslü, bazan Veysî ve Nergisî nesirlerini hatırlatan, hatta Türkçe, Arapça ve Farsça'yı birbirinden ayırt etmeden rahatça kullanan yüklü külfetli bir dildir.

Birinci Tanzîmât nesli dönemine rastlayan Mehmed Nüzhet Efendi onlar gibi halka seslenmek isteyen sadelik eğilimine girmiş ve hatta yer yer halk konuşma edâsına yönelmek istemiştir. Ancak, gerek kelime hazinesi ve belki de gerekse o günkü okuyucuların dil anlayışı bu niyetine engel olmuş, biraz da söz güzelliğini ağdalılık ve aşırı sanatlılıkta bulmuş, dolayısıyla da bolca yabancı kelimeler ve Arapça, Farsça uzayıp giden tamlamalardan kurtulamamıştır.

Mehmed Nüzhet Efendi'nin nesrine, dönemin yenilikler dönemi olması sebebiyle medeniyet değiştirme zorunluluğunun yanında Batıya yönelen ama Dîvan edebiyatının da tesirinden kurtulamayan ve söz sanatlarından hareket ve enerji alan felsefik ve düşünsel bir süslü nesir diyebiliriz.

Yürürlükten kaldırılan Altıncı Belediye Dairesi Müdür Muavini Hafız İshak Efendi'nin, "Tercümân-ı Hakikat" ve "Servet-i Fünûn" ilâve nüshasında yayınlanan "Nüzhet Efendi Merhum ve Kirli Çıkı"[141] adlı makalesinde onun dil ve üslûbunu çok takdir etmiştir.

Nüzhet Efendi ayrıca, "*Niçe niçe milyon ḫalḳıñ istiʿmāl eyledigi böyle bir başlı lisān içün kendü luġāt-ı mevżūʿasından muḥaddiṯ ve mebnī ve imdād-ı elsine-ʾi sāʾireden müstaġnī olmaḳ üzere ḳavāʿid-i maḫṣūṣa teʾsīsi mümkin degil midir ve dāʾimā söyleyüp ṭurmaḳda oldıġımız lisān içün istifādece ḥadd ü iḥṣāsı ḳābil olmayan muṭavvelāt-ı kütüb-i ʿArabiyyeye mürācaʿatıñ maʿnāsı nedir?" dinilür ise vāḳıʿā bunda imkānsızlıḳ olmadıġını ve ḳavāʿidi daḫi kendü luġatlerinden aḫẕ ve vażʿ olınmış olan lisānıñ taḥṣīlinde elbetde daha ziyāde teshīlāt ve muḥassenāt bulınacaġını taṣdīḳ ider isek de işbu arzūnıñ ḥuṣūli pek çoḳ tekellüfe muḥtāc olup ez-cümle aʿżāsınıñ kāffesi aṣḥāb-ı kemāl ve maʿārifden olmaḳ ve bunıñla iştiġālleri eṣnāda başḳa bir şeyle meşġūl olmamalariyçün her birerleri ʿalā- merātibihim tavẓīf olınmaḳ üzere ol emrde bir cemʿiyyet-i ʿilmiyyeniñ teşkīliyle ibtidā öz dilimiziñ ve ne ḳadar luġatı var ise iḥāṭa vechle ṭoplanup mükemmel bir luġat kitābı tertīb ve tedvīn olınmaḳ ve ṣāniyen yine bu luġatlardan olmaḳ üzere ṣarf ve naḥviñ taʿrīfāt ve ıṣṭılāḥātınıñ vażʿıyla teʾsīs olınacaḳ uṣūl ve ḳavāʿid üzerine ṣarf ve naḥv kitābları teʾlīf ve taṣnīf idilmek ve ṣāliṣen sāʾir ʿulūm ve fünūna dāʾir ıṣṭılāḥāt-ı muḳtażiyyeniñ ittiḥāẕ ve teşkīliyle taḥaṣṣuline muḥtāc oldıġımız ʿulūm ve fünūn refte refte kendü lisānımıza alınaraḳ ve ol ṣūretle teʾlīf tedvīn olınan kitāblar mekāsib-i taḥsīliyyeniñ kāffesinde ḳabūl olınaraḳ mekātib-i resmiyye vesāʾirede oḳunacaḳ şeyleriñ cümlesi lisān-ı meẕkūr üzere taʿlīm ve taʿallüm ḳılınmaḳ gerekdir. Bunlar pek çoḳ külfet ve zaḥmetle berāber nice seneler devām ve iḳdām olınmaḳla vücūda geleceginden başḳa mümkin mertebe ikmāl ḥālinde daḫi maṭlūb derecede istifādeyi müstelzim olup olamayacaġı mechūldir. Çünki "Lev-kāne'l-ʿilme fī'ṣ-ṣüreyyā lenālehū ehle'l-fāris"*[142] sitāyiş-i celīline maẕhar olan *ʿulemā-yı Īrāniyyeniñ ʿulūm-ı āliye ve ʿāliyeye naṣıl ḫıdmet ve tevsīʿ-i dāʾire-ʾi maʿārife ne ṣūretle ṣarf-ı himmet itmiş oldıḳları muʿaẓẓamāt-ı āṯār-ı muʿtebereleriyle cihāniñ meşhūd ve maʿlūmı oldıġı ve anlarıñ cehd ve mesāʿī-ʾi ḫayret-efzālarına nisbetle kendü lisān-ı*

[141] Age, C. II, s. 1279-1280. Ayrıca dipnot 132'ye bakınız.
[142] Eğer Süreyya'da ilim olsaydı, Fars milleti oraya erişmiş, gitmiş olurdu.
لو كان العلم فى الثريا لناله اهل الفارس

māder-zādlariyçün elsine-ʾi sāʾireden bir ḥarf almaḳsızın vażʿ-ı ḳavāʿid itmeleri lā-şey meṣābesinde bulındıġı ḥālde anlarıñ daḫi ḳavāʿid-i lisān-ı Fārisīye dāʾir yazdıḳları kitābларıñ ışṭılāḥātı yine lisān-ı ʿArabīden meʾḫūẕ idügi meydāndadır. Bu ḫuṣūṣ daḫi taṣavvur-ı mebḥūṯıñ āsān bir şey olmadıġını iṯbāt idecegi miṯillü Fransız lisānı bir çoḳ zamānlardan beru muḫāberāt-ı devliyyede lisān-ı resmī ve ʿumūmī ittiḫāẕ olınaraḳ bunıñ ikmāl-i noḳsānı ve ışṭılāḥāt-ı azīmesiniñ vażʿı żımnında aṣḥāb-ı maʿlūmātdan mürekkeb bunca cemʿiyyetler teşkīl olınmış ve devletce pek çoḳ fedākārlıḳlar iḫtiyāriyle bu yolda ḫazīneler ṣarf idilmiş oldıġı ḥālde lisānlarını yine müdāḫale-iʾi elsine-ʾi sāʾireden ḳurtaramayup elfāẕ-ı müfrede ve mürekkebeleriniñ pek çoġını Eleniḳa didikleri lisān-ı ḳadīm-i Yūnānīden ve Lātin lisānından aḫẕ itmiş oldıḳları bu lisāna āşinā bulınanlar ʿindinde maʿlūm olması ve ḥattā Avrupa mekteblerinde lisānlarınıñ meʾḫaẕ-i aṣliyyesini ögrenmek ve elfāẕ-ı müstaʿmeleniñ ṣarf ve iştiḳāḳını anıñ üzerine binā ile lisān ve ḳalemlerini ḫaṭādan muḥāfaẓa itmek maḳṣūdını ḳazanmaḳ içün bir ḫayli zamānlar Elaniḳa ve Lātin lisānlarınıñ tedrīs ve tederrüs olınmaḳda bulınması lisān-ı Türkīniñ daḫi ʿArabī ve Fārisī lisānlarına iḫtiyācdan bir zamānda müstaġnī olamayacaġına bir bürhān-ı vāżıḥu'l-beyān olabilür bināberīn ʿulūm-ı edebiyyeden taʿdād olınan aḳsāmıñ ögrenilmesi taḥṣīl-i fenn-i kitābete heves-kār olan müstaʿiddān-ı ketebeye farż meṣābesinde oldıġı miṯillü ḫidemāt-ı Salṭanat-ı Seniyyede müstaḫdem ve meṣāliḥ-i cāriyyede dāʾimā muḫābere-ʾi taḥrīriyye ile ser-fürū-bürde-ʾi ḳalem olan bi'l-cümle meʾmūrīn-i mülkiyye ve belki kāffe-ʾi ümerā ve żābiṭān-ı ʿaskeriyyece daḫi envāʿ-ı muḥsenāt ve terfī-ʾi füyūżātı müstelzim ve hele fünūn-ı ḥarbiyye ve ʿaskeriyyeye dāʾir Avrupaca nev-be-nev bulınmaḳda olan iḫtirāʿāt-ı cedīde ḥaḳḳında yazılan kitābларıñ bir ṭarafdan lisān-ı Türkīye naḳl ve tercümesiyle fevāʾid-i mündericesini arḳadaşlarına neşr ve taʿmīm itmek cümle-ʾi veẓāʾif-i meʾmūriyyetlerinden bulınan erkān-ı ḥarbiyye żābiṭāniyçün pek lāzımdır. Zīrā tercüme işlerinde bulınacaḳ ẕevātıñ elsine-ʾi ecnebiyyede ne ḳadar mahāret ve ḳuvveti olur ise olsun kendü lisānında sekāmetsiz olaraḳ ifāde-ʾi merām ve rabṭ-ı kelām idecek derecede ḳuvve-ʾi ḳalemiyyesi olmadıġı ṣuretde tercüme idecegi eṣerde aṣlā ḥalāvet ve leṭāfet ve muṭālaʿa idenler içün bir gūne fāʾide menfaʿat mutaṣavver ve hīç kimesneniñ nazār-ı raġbet ve iʿtibārına maẓhar olamayacaġından lisān-ı ecnebī istiḥṣāli içün virdigi emek

ve çekdigi zaḥmet beyhūde olmış olur.[143] ifadeleriyle dilimiz için bir lûgat ve gramer kitabının yazılmasının bir ihtiyaç olduğunu ancak bunun kural ve zorluklarının varlığını dile getirmiştir. "Milyonlarca insanın kullandığı tek bir dil için başka dillere ihtiyaç duymadan özel kurallar konulması mümkün değil midir? Konuştuğumuz dil için faydalanmakta sınır konulamayan Arapça kitaplara baş vurmanın anlamı nedir?" diye sorulduğunda bunun imkânsız olmadığını ve kuralları kendi kelimelerinden alınmış olan dilin tahsilinin elbette kolay olacağını, ancak bu isteğin yerine getirilmesinin zor olduğunu belirtmiştir.

İlk olarak sadece bu işle uğraşacak görevlilerin o işte ilmi bir heyet teşkil ederek öz dilimizde ne kadar kelime var ise bunları toplayıp mükemmel bir lûgat düzenlenmelerini; ikinci olarak, yine bu kelimelerden olmak üzere gramer kuralları, tanımları ve terimleri konulmuş gramer kitapları düzenleyip yazmaları gereğini belirtmiştir. Üçüncüsü de, diğer ilim ve fen terimlerinin, dilimize alınarak derlenmelerini ve bu kitapların genel eğitimde ve bütün resmi okullarda okutulmasını tavsiye etmiştir.

Bunların yapılmasının elbette kolay bir iş olmadığını belirterek, "Eğer Süreyya'da ilim olsaydı, Fars milleti oraya erişmiş, gitmiş olurdu." övgüsüne mazhar olan İranlı alimlerin bile çok gayret harcadıklarını, ana dillerine diğer dillerden bir harf bile almadıkları halde, Farsça gramer kitaplardaki terimleri yine de Arapça'dan almış olduklarını ifade etmiştir. Bu söz konusu düşüncenin uygulanmasının kolay olmadığını açıklayarak Fransızca'nın, uzun zamandan beri, resmi ve genel dil olarak kabul edildiği, noksanlarını tamamlamak ve terimlerini bulmak için devletçe çok fedakarlık ve harcamalar yapıldığı halde, yine de diğer dillerin etkisinden kolayca kurtulmasının başarılamadığını, Eski Yunanca ve Lâtince'den pek çok kelime ve tamlama alınmış olduğunu belirtmiştir. Avrupa okullarında, dillerinin kaynaklarını öğrenmek, hatalardan kurtulmak için uzun zaman Eski Yunanca ve Lâtice'den dersler alındığını da bildirmiştir. Bundan Türkçemiz'in de, uzun süre Arapça ve Farsça'ya ihtiyaç duyacak olduğunun anlaşıldığını söylemiştir. Bu sebeplerden dolayı edebî ilimlerden sayılan konuların öğrenilmesi kâtipler için şart olduğu gibi, mülkî memurlar, bütün amir ve subaylara, bilgilerini arttırmak ve Avrupa'da yeni icatlar hakkında yazılan kitapları

[143] Nüzhet, age, s. 92- 95.

Türkçeye iyi bir şekilde tercüme edebilmek ve aktarmak, bunları arkadaşlarına duyurmak için çok gerektiğini hatırlatmıştır. Bu kitapları tercüme edenlerin, yabancı dillerde ne kadar çok maharetli ve usta olsalar da, kendi dillerinde hatasız bir kalem güçleri olmadığı takdirde faydalı olamayacaklarını, çektikleri zahmetin de boşa gideceğini ileri sürmüştür.

1. 2. Üslûp Özellikleri (Terkipler, Türkçe, Arapça ve Farsça Atasözleri ve Deyimler)

1. 2. 1. Terkipler (Tamlamalar)

Mehmed Nüzhet Efendi'nin kullandığı terkipler, Divan Edebiyatı gelenek ve alışkanlığından olsa gerek, hemen hemen onyedinci yüzyıl Divan nesri ağırlık ve tumturaklığında kurulmuş ağdalı tamlamalardır. Bu tarz, sonradan Servet-i Fünun nesrinde de özenilerek benimsenmiştir. Bu uzun ve ağdalı terkipler bazan öylesine sıralanır ki bu yüzden cümleler nokta kabul etmeden sayfadan taşarak uzayıp gider.

Burada tamlamalardan bazı örnekler vermek yerinde olacaktır. Eserleri, özellikle fen konuları ve bazı örneklendirmelerde sadelik gösterse de genelde hemen hemen baştan sona kadar diyebileceğimiz genişlikte terkiplerle yüklüdür. Bilindiği gibi Osmanlı Türkçesinde isim tamlamaları, Farsça kurala göre yapılmakta idi. Bu isim tamlamalarında Türkçenin aksine olarak "tamlanan" önce ve "tamlayan" da sonra gelir. Farsça kuralla isim tamlaması Farsça veya Arapça kelimelerle yapılabilir. Bu kelimelerden biri Arapça, diğeri Farsça olabileceği gibi ikisi Arapça veya ikisi Farsça olabilir.

Burada Mehmed Nüzhet Efendi'nin eserinden örnek olarak çeşitli tamlamalar göstermek yerinde olacaktır:

Mehmet Nüzhet, ikili, üçlü tamlamaları genel olarak çokça kullanmıştır.

İkili Tamlamalar

esās-ı ḳavīm (doğru dürüst esas) (s. 3)

"*işbu ḳāʿide-i külliyyeye tevessül ile mebādī vü maḳāṣıd-ı ʾumūr-ı mevkūle vü ġaraż u ġāye-i mesāʿī-i maḳbūlelerini* ***esās-ı ḳavīm*** *ve* ***nehc-i müstaḳīm*** *üzerine teʾsīs ü*

binā vü mebānī-i aḥvāliñ iltizām-ı cihet-i selāmet ü istiḳāmetiyle tevsīʿ-i dāʾire-i muḥsenātına ikdām ü iʿtinā itmekde olduḳlarından…"

ravża-i maḥṣūl-res (mahsul, ürün yetiştiren bahçe) (s. 4)

sāde-dil-i yāve-gū (saçma sapan konuşan saf) (s. 97)

inşā-yı ekvān u şuʾūn (varlıklar, âlemler ve olayları yapma) (s. 2)

ʿinde'l-büleġā (düzgün ve tertipli söz söyleyenlerin yanında) (s. 118)

faṣlu'l-ḫiṭāb (söyleme bölümü) (s. 127)

faḫru'z-zamān (zamanın en büyüğü, övüleni) (s. 3)

mütesāvīyyü'l-evāḫir (sonları eşit) (s. 198)

reʾsü'l-biżāʿa (ana mal, sermaye) (s. 201)

esāsu'ṣ-ṣınāʿa (sanatın aslı) (s. 201)

Üçlü Tamlamalar

mübdiʿ-i dīvān-ı Kün feyekūn (Ol deyip yaratma divanının îcâd edeni) (s. 2)

"*Bedāyiʿ-i taḥmīdāt-ı gūn ā gūn* ***mübdiʿ-i dīvān-ı "Kün feyekūn"*** *ve münşiʾ-i naẓm-ı Celīl-i "Nūn ve'l-ḳalemi vemā yesṭurūn" Ḥażretleriniñ*"

münşiʾ-i naẓm-ı Celīl-i Nūn ve'l-ḳalemi vemā yesṭurūn ("Nûn'a yazı hokkasına, kaleme ve yazdıklarıma and olsun" diye tertip edilmiş ulu sözün en güzel üslûplu söyleyicisi) (s. 2)

revāyiʿ-ı teslīmāt-ı iḫlāṣ-maḳrūn (dostluk ve samimiyete, kavuşmuş teslimiyetlerin en beğenileni) (s. 2)

ḥallāl-ı ġavāmiż-deftīn-i ẓuhūr u buṭūn (karınlar,nesiller, soylar ve meydana çıkma sırlarının taranmasını çözen) (s. 2)

iltizām-ı cihet-i selāmet ü istiḳāmet (selamet ve kurtuluş tarafını tutma) (s. 3)

ẕāt-ı nādiretü'ṣ-ṣıfāt (çok az bulunan özellik ve nitelikte olan kişi) (s. 177)

vasıṭatü'l-ʿaḳd-i intiẓām (düzeni kuran araç) (s. 212)

müṣelleṣ-i ḳāʾimetü'z-zāviye (dik üçgen) (s. 171)

Nüzhet Efendi, dörtlü ve beşli tamlamaları, özellikle İlâhî ve yüce makamlara hitaplarda, tasvirlerde ve ilmî konulardan söz ederken; ayrıca kendisinden kitabet ve üslûp örnekleri verirken kullanmıştır.

Dörtlü Tamlamalar

ḫāk-i ḳadem-i ehl-i maʿrifet (ustalık ve bilgi sahiplerinin ayak tozu) (s. 2)

"*bu* ***ḫāk-i ḳadem-i ehl-i maʿrifet*** *aḥḳar-ı bāvāye-gân-ı küttābdan "Seyyid Muḥammed Nüzhet*"

zemīn-i metīn-i ḳavāʿid-i esāsiyye (temel esasların sağlam zemini) (s. 2)

sāye-i şevket-vāye-i Ḥażret-i Pādişāhī (Pâdişah hazretlerinin büyüklük ve şerefi sayesinde) (s. 3)

ḳuvveʾ-i feyyāża-i ṭabʿ-ı siḥr-āferīn (büyüleyici yaratılışın bolluk ve bereketli gücü) (s. 70)

ervāḥ-ı ṭayyibe-i sermediyyetü'l- intibāh (uyanıklılığın devamının iyi ruhları) (s. 2)

revābıṭ-ı ḳaviyye-i hüsnü't-teşāk u intiẓām (nizam ve düzgünlük güzelliğinin güçlü bağları) (s. 2)

dārü-ḫāne-i ʿināyet-i Erḥamü'r-Rāḥimīn (Rahman ve Rahim olan Allah'ın yardım eczanesi) (s. 11)

ʿilm-i celīl-i keşīrü'l-fevāʾid (faydaları çok olan büyük ilim) (s. 191)

dārü'l-Ḫilāfeti'l-ʿaliyyeʾ-i şehr-yāri (padişahın yüce halifelik makamı) (s. 211)

Beşli Tamlamalar

cümle-i muḥassenāt-ı ʿahd-i hümāyūn-ı tāc-dārī (tac giyen padişahın kutlu zamanının güzel ve hayırlı işlerinin hepsi) (s. 4)

"*E's- Sulṭān bin Sulṭānu's- Sulṭān "ʿAbdü'l-ʿazīz Ḫān" bin Sulṭānu's- Sulṭān Maḥmūd Ḫān edāmeha'l-lāhu Teʿālā fī-serīr-i Ḫilâfetihi vü Salṭanatihi mā-dāmete'l-ekvān ü mā-teʿāḳabe'l- melevān Efendimiz Ḥażretlerineñ* ***cümle-i muḥassenāt-ı ʿahd-i Hümāyūn-ı tāc-dārīlerinden*** *olmaḳ üzre mekātib-i meẕkūre muʿallimlerineñ tezyīd ü tevfīriyle taḥṣīlāt-ı ʿilmiyyelerineñ teraḳḳīsine bir ḳat daha saʿy ü ihtimām olunması ḫuṣūṣına*"

müşelleş-i muḫtelifetü'l-eżlāʿ-ı ḳāʾimetü'z-zāviye (dik açılı çeşitkenar üçgen) (s. 172)

maḳrūn-ı müsāʿadeʾ-i seniyyeʾ-i Ḥażret-i Ẓıllu'l-lāhī (Allah'ın gölgesi efendimizin yüce izinlerinin yakınlığı) (s. 209)

vāsıṭatü'l-ʿaḳd-i menāẓım-ı maʿālīʾ-i umūr (işlerin yüce düşünce ile dizilmesinin kararlaştırma aracı) (s. 306)

1. 2. 2. Atasözleri ve Deyimler

1. 2. 2. 1. Türkçe Atasözleri ve Deyimler

Mehmed Nüzhet Efendi, Türkçe atasözleri ve deyimleri, nasihat, ikaz ve tavsiyelerde bulunurken kullanmıştır.

Āfiyet ḳadrin suʾāl it ḫaste-i rencūrdan (s. 42) (sağlığın değerini rahatsız hastadan sor)

"*Çünki ʿilel ve emrāż-ı cismāniyye ve ʿavārıż ve ālām-ı rūḥāniyyeden sālim olan bir ādemiñ irāḥe-i ḳuvā-yı ẓāhire ve bāṭına içün gice uyḳusını rāḥatca uyumaḳlıġıñ edā-yı şükri ʿadīmü'l-imkān ve bi'l-ʿaks niʿmet-i ʿāfiyetden dūr ḫaste ve rencūr olan bī-çāreniñ gice uyḳusızlıḳla bir sāʿati biñ sāʿat gelerek müteʾellim ve bī-ḥużūr ve gündüzleri daḫi āh ve enīn ile geçerek daʾire-i refāh ve rāḥatdan dūr ve mehcūr olup "En-niʿam mechūletun iẓā fuḳidet ʿurifet" müʾeddāsı ve "**Āfiyet ḳadrin su'āl it ḫaste-i rencūrdan**" medlūl ve mezāyāsı üzere ṣıḥḥat ve ʿāfiyetiñ ne derece ʿazīz ve ḳıymetdār oldıġını…*"

Kader değiştirilemez (s. 17)

Ḳazma ḳuyuyı ḳazarlar ḳuyuñı (s. 22)

Söyleyene baḳma söylenene baḳ (s. 223)

āb-ı rūyını heder etmek (s. 18) (yüz suyunu boşa akıtmak)

berzede-dāmān-ı mekr ve ʿudvān (s. 21) (hile ve düşmanlık eteğini toplamak)

ipligi pazara çıḳmak (s. 22) (hataları anlaşılmak)

ipiyle ḳuyuya inilememek (s. 22)

yaḳasını şalıvirmek (s. 25)

irhāʾ-i ʿinān-ı kelām (s. 25, 52) (Söz dizginini serbest bırakmak)

ḳulaḳ aşmamak (s.32)

irāḳa-ʾi āb-ı rū (s. 66) (Yüz suyu dökmek)

ḫoş-āb kesilmek (s. 79) (utanmak, mahçup olmak)

eli açıḳ (s. 114) (israf eden)

ḳapusını büyük açmak (s.119) (masrafını arttırmak)

ḳavli uzun (s. 119) (yetki ve nüfuzu geniş)

kaʿb-ı ʿālīsi pek bālā (s. 80) (Yüksek topuğu çok yüce, derecesine yetişilememek)

eli uzun (s. 119) (hırsız)

yed-i ṭūlā (s. 164) (uzun elli, yeterli)

köfte-ḫōr (s. 168) (köfte yeyen)

şaḳḳ-ı şefe (s. 170) (dudak açmak, konuşmak)

1. 2. 2. 2. Farsça Atasözleri ve Deyimler

Nüzhet Efendi, kitabet, üslûp, dilbilgisi ve gramer konularında, önceki belâğat, fesahat ve ilim kitaplarından aktarmalar ve tanımlamalar yapıp örnekler verirken, yeri geldikçe Arapça, Farsça atasözleri, deyimler ve cümleler kullanmıştır. Bunlardan başka, kendi yazdığ üslûp ve kitabet örneklerinde de sırası geldikçe Arapça ve Farsça cümleler kullanmıştır. Şu örnekleri verebiliriz:

Makbul dost her yerde değerlidir.[144] (s. 5)

مقبول دوست در همه عالم مکرم است

Toz kaçan gözden su akar.[145] (s. 6)

میرود آب از ان دیده که خاشاك افتاد

Büyük bir deniz nasıl bir zarfa sığmazsa, bütün manalar da sözlere sığmazlar.[146] (s. 97)

معانی هرگز اندر حرف ناید که بحر قلزم اندر ظرف ناید

"*zemīn-i feṣāḥāt ve belāġatıñ ġāyet fesīḥu'l- enḥā ve üzerinde eşkāl-i gūn-ā-gūn ile teʾsīs-i mebānī-ʾi maʿānī itmege ḳābiliyyeti rū-nümā oldıġı gösterilüp ḳażiyye-ʾi merāmıñ maʿānī-ʾi ġayr-ı mütenāhiyye ile ifhāmı ise*

Maʿānī hergiz ender ḥarf nā-yed Ki baḥr-i ḳalzem ender ẓarf nā-yed

feḥvāsınca elfāzıñ daḫi dāʾire-ʾi maḥdūdeden iḫrācına muḥtāc oldıġı hālde bu maṭlabı yalñız elfāẓ-ı meʾnūseye ḥaṣr itmek bī-maʿnā gibi görinür ise de maʿnānıñ ḳuvveti mücerred lafẓınıñ muʿāvenetiyle ḥāṣıl olamayup muṭlaḳā uṣūl-i feṣāḥat ve belāġata taṭbīḳ olmaġa mütevaḳḳıf bulındıġına"

---

[144] Maḳbūl-i dūst der-heme âlem mükerremest.

[145] Mīreved āb ez an dīde ki ḫāşāk üftād.

[146] Maʿānī hergiz ender ḥarf nā-yed Ki baḥr-i kālzem ender ẓarf nā-yed.

Talih örgün siyah örülmüşse, onu beyazlaştırmak imkansızdır.[147] (s. 161)

كليم بخت كسى راكه بافتند سياه

سفيد كردن آن امرى از محالاتست

1. 2. 2. 3. Arapça Atasözleri ve Deyimler

Asıl iyi ise dallar da iyi olur. Asıl neye tabi ise dallar da ona tabi olur.[148] (s. 4)

اذا طاب اصل الشيء طابت فروعه

Yer nerede, Süreyya yıldızı nerede![149] (s. 7)

اين الثرا والثريا

Sakin olanı hareketlendirmek, hareket edeni sakinleştirmekten kolaydır.[150] (s. 11)

تحريك الساكن اسهل عن تسكين المتحرك

Yalan, mahcubiyet ve mahrumluğu miras bırakır.[151] (s. 14)

الكذب يورث الخجل والخيبه

Kaderde yazılan değişmez.[152] (s. 17)

المقدر لا يتغير

Suyun dibine batan güneşin ışıklarına yapışır.[153]

الغريق يتشبث بشعاع الشمس

Kardeşine kuyu kazan kazdığı kuyuya kendisi düşer.[154] (s. 22)

من حفر بئرالاخيه فقد وقع فيه

Kimin söylediğine değil, ne söylediğine bak.[155] (s. 25)

لاتنظر الىمن قال وانظر الىما قال

"*Benim Ciger-pārem, Oġlum! Şebāt ve mekānet ne dimek oldıġını işbu maḳāleden güzelce añlayup ve "Söyleyene baḳma söylenene baḳ" maʿnāsını şāmil olan*

[147] Gelīm-i baḫt-ı kesī rā ki bāftend siyāh Sefīd kerden ān emri ez- muḥālātest.
[148] İzā ṭābe aṣlu'ş-şeyʾ ṭābet furūʿahu.
[149] Eyne'ṣ- ṣerā ve'ṣ- ṣüreyyā.
[150] Taḥrīku's-sākini eshelun ʿan teskīni'l- muteḥarriki.
[151] El-kiẕbu yūriṯu'l-ḫacel ve'l- ḫaybe.
[152] El-muḳadder lā-yeteġayyer.
[153] El-ġārīḳu yeteşebbeṯu bi-şuʿā'i'ş- şemsi.
[154] Men ḫafera biʾren li-aḫīhi feḳad vaḳaʿa fīhi.
[155] Lā tenẕuru ilā men ḳāl ve unẕur ilā mā ḳāl.

*"**Lā tenẓuru ilā men ḳāl ve unẓur ilā mā ḳāl"** kelām-ı meşhūrınıñ ḥaḳīḳat-ı manṭūḳına taṭbīḳ-ı muʿāmele eyleyüp bunı umūr-ı vāḳıʿañda mā-vażaʿa lehine muṭābıḳ olmaḳ üzere pīş-nihād-ı iʿtiyād ve ışrār ve ʿinād-ı nā-be-maḥālden ḥaẕer ve mücānebetle meṣāliḥ-i sālimede herkesle ʿaḳd-i revābıṭ-ı ittiḥād idesin.*"

En önemliyi önemlinin önüne al.[156] (s. 26)

تقديم الاهم على المهم

Sözle dini isteyen zındıklaşır, kimya ile mal sahibi olmak isteyen iflas eder.[157] (s. 27)

ومن طلب الدين بالكلام تزندق ومن طلب المال بالكيمياي افلس

Nimetin değeri kaybolunca anlaşılır.[158] (s. 42)

النعم مجهولة اذا فقدت عرفت

Safayı, iyiyi al, kederi bırak.[159] (s. 52)

خذ ما صفا دع ما كدر

Üstün olanın hükmü geçer.[160] (s. 54)

الحكم لمن غلب

İnci ve yâkut güzel ve hârikadır. Ama güzel bir kadının boynunda daha da güzeldir.[161] (s. 80)

وللدروالياقوت حسن و بهجة ولكنها في جيد حسناء احسن

Eğer bir şeyi yapamıyorsan bırak, yapabilecegine geç.[162] (s. 87)

اذا لم تستطع شيأ فدعه وجاوزه ما تستطيع

Bir şeyin tamamını yapamıyorsan, tam olarak da terk etme.[163] (s. 88)

مالايدرك كله لا يترك كله

Aç olduğunda kerîmin, tok olduğunda leîmin saldırısından kaçınınız.[164] (s. 130)

احذروا صولة الكريم اذا جاع واللئيم اذا شبع

---

[156] Taḳdīmu'l- ehemm ʿale'l-muhimm.
[157] Ve men ṭalebe'l-dīne bi'l-kelāmi tezendaḳa Ve men ṭalebe'l- māle bi'l-kīmyāyi eflese.
[158] En-niʿam mechūletun iẕā fuḳidet ʿurifet.
[159] Ḫuẕ mā ṣafā daʿ mā keder.
[160] El-ḥükmü limen ġalebe.
[161] Veli'd-dürri ve'l-yāḳūti ḥusnün ve behcetun Ve-lākinnehā fī cīdi ḥasnāi ahsenun.
[162] İẕā lem-testeṭıʿ şeyʾen fedeʿahū Ve cāvizhū ilā mā-testeṭīʿ.
[163] Mā-lā yudreku kullehū lā-yutrak kullehū.
[164] Aḥẕirū ṣavletu'l-kerīmi iẕā cāʿa ve'l-leʾīmi iẕā şebiʿa.

Her bilenden daha çok bilen (Allah) vardır.[165] (s. 158)

و فوق كل ذى علم عليم

Dış, için adı, adresidir.[166] (s. 161)

الظاهر عنوان الباطن

Sözlerin en hayırlısı, en kısa ve en anlamlısıdır.[167] (s. 164)

خيرالكلام ماقل ودل

Şüpheli olanı bırak, şüphelendirmeyeni al.[168] (s. 172)

د ع ما يريبك الى مالا يريبك

2. Eserlerinin Muhtevâ Özellikleri

2. 1. Dînî, Ahlâkî Unsurlar

Mehmed Nüzhet Efendi, genel olarak ahlâkçıdır. "Muğni'l-Küttâb" eserinde, topluma ve gençlere dînî ve ahlâkî konularda bir çok öğütler vermiştir. Bu ahlakçılığı özellikle Kınalızade Ali Bey'in "Ahlâk-ı Alâî"sine dayanmaktadır. Onun bu ahlak ilkeleri aşağıdaki şekilde tarif edilmektedir:

2. 1. 1. Allah'ın Emirlerine İtâat Etmek

Nüzhet Efendi, "*kāffe-i kā'ināt ve cemī'-i maḫlūḳātıñ Ḫālıḳ ve Rezzāḳı bulunan ve üzerimizdeki menn ve iḥsān ve ni'am-ı celīle-i bī-pāyānıñ ḥiss ve idrāki bile ḥayṭa-i 'uḳūl-i beşeriyyeden ḫāric olan Cenāb-ı Fāṭırü's- semāvāt-ı ve'l-'arżıñ nuḳūş-ı Ḳur'āniyye ve Eḥādīṯ-i Nebeviyye ile bizlere vāṣıl olan evāmir-i İlāhiyyesine kemāl-i inḳıyād ve mütāba'at ve nevāhī-i Ṣamedāniyyesinden ziyādesiyle ḥaẕer ve mücānebet olunmaması iki cihānda daḫi ne derece vaḫīm ve müstelzim-i 'aẕāb-ı elīm olacaġı bedīhī ve bu ise ḳulūb-ı mü'minīne ne mertebe ḫafaḳān-endāz ḳasvet ve ıżṭırāb olacaġı kāffe-i teẕkārdan müstaġnī bulunmaġla mekātib-i ṣıbyānda oḳudıġıñız 'ilm-i ḥāl risālesinde ve bā-ḫuṣūṣ mekātib-i rüşdiyyede görilen ve ismi müsemmāsına tamāmiyle*

[165] Ve fevḳa kulli ẕī 'ilmin 'alīm.
[166] Eẕ-ẓāhiru 'unvānu'l-bāṭın.
[167] Ḫayru'l-kelāmi mā-ḳalle ve dell.
[168] Da' mā-yurībuke ilā mā lā-yurībuke.

muṭābıḳ bulunan Dürr-i Yektāda ve şimdi tederrüs itmekde oldıġıñızı işitdigim Kitāb-ı Meniyyeti'l- Muṣallī'de münderic olan mesā'il-i fiḳhiyye ve aʿmāl-i Şerʿiyyeyi bi-temāmihā ḥıfẓ ile herbirlerini meṣāliḥ-i mühimme-i sā'ireye müreccih ṭutaraḳ güni gününe ve sāʿati sāʿatine icra ve bunlarda ẕuhūl ve ġafletden ṭolayı ʿārıż olacaḳ ḳasāvāt ve küdūrāndan ḳalbiñizi pāk ve sālim ṭutmaġa kemāl derece iʿtinā buyurasız" diyerek bütün kâinat ve mahlûkâtın yaratıcısı olan Allah'ın bize verdiği sonsuz nimet ve ihsanlarından faydalandığımız halde Kur'an-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîflerle bizlere gelen emirlerine itaat etmeyip yasaklarından kaçınmamanın da iki cihanda kötü sonuçlar ve acı azaplar getireceğinin açık ve söylenmeye gerek olmayan gerçekler olduğunu vurgulamıştır. Sıbyan mektebinde okutulan "İlmihal Risalesinde" ve Rüştiye Mektebinde görülen "Dürr-i Yekta" ve ders alınmakta olunan "Men'iyyetü'l- Musallî" kitablarında bulunan fıkhî meseleler ve Şer'î işlemleri tam olarak günü gününe uygulamanın gereğine dikkat çekmiştir. Bunları saati saatine icra etmenin ve bunlarda tembellik ve gafletten dolayı meydana gelecek kasavet ve bulanıklıktan kalbin temiz tutulmasına itina gösterilmesinin gerekliliğini belirtmiştir.

2. 1. 2. Yalan Söylemek ve Yalanın Kötülüğü

Mehmed Nüzhet, yalan söylemek ve yalanın kötülüğü üzerinde de durmuştur. Yalan söylemenin, bütün dinlerde semâvî kanunlar ile yasaklanmış olup İslam dininde de büyük günahlardan olduğu ve bundan da dinen kaçınılmasının farz olduğunu vurgulamıştır. Yalan söyleyen adamın "yalanım ne zaman anlaşılır da insanlar arasında mahcup olurum" düşüncesiyle gece gündüz bunu hatırlayarak kalbinin kasavette kalacağını, ayrıca yalan söylemenin utanca ve istenen şeyi elden kaçırmaya sebep olduğunu, bu yüzden de bu kötü huydan kaçınılmasının zorunluluğunu dile getirmiştir.[169]

2. 1. 3. Cömertlik

Nüzhet Efendi, dünyada insanların teveccüh ve sevgilerini kazanmak ve ahirette de Allah'ın rahmetine yaklaşmak için cömertlik ve zenginlikten daha büyük sermaye

[169] Age, s. 14.

olmadığını, bunun sayılamayacak kadar çok eserlerle isbat edilmiş olduğunu, cimrilik ve kıskançlığın da mahrumiyet ve düşkünlük doğurduğunu ifade etmiştir. Fakat Şer'î hukuku aşar derecede cömertlik ve elli bollukla da varını yoğunu israfla tüketerek borç altında ezilmenin ve nefsini tahkir etmenin de anlamının bulunmadığını ve bunun ahmaklık ve safdillikten başka bir şey olmadığını belirtmiştir. Bu durumda bulunan bir insanın geçmişini hatırlamakla, önceki iyi durumuna hasret ve üzüntü ve geleceğini düşünerek de devamlı bir endişe azabına düşerek kalbini kasavete boğacağını vurgulayıp insanın bu hallere düşmekten kendini koruması gerektiğine dikkat çekmiştir.[170]

2. 1. 4. Kadere Teslim Olmak

Mehmed Nüzhet Efendi, İslâm inancına uygun bir şekilde kadere inanmış ve bu konuda tam bir teslimiyet göstermiştir. Allah'ın yazdığı kaderin kıl kadar değişmesinin mümkün olmadığını, nasip ve kısmetine razı olmayıp onu değiştirmek için kaza ve kaderle pençeleşmenin de beyhude yorulmaktan başka bir şey olmadığını bildirmiştir. Vücudumuzun şeklinin değişmesi, mavi gözün kara ve uzun boyun kısa olmasının mümkün olamaması gibi, zengin ve fakir, zeki ve ahmak, yumuşak huylu ve hiddetli gibi insan mâneviyatının hikmet âyetlerini değiştirmenin de mümkün olmadığını ifade etmiştir.

2. 1. 5. Nefis Terbiyesi

Dünyada imtihanda bulunduğumuz için, kötü tabiatlarımızı tam bir niyetle buna vakit ayırarak iyi bir hale çevirmeye çalışmaya memur olduğumuz vurgulanmıştır. İnsanlar yanında nefret, Allah'ın nazarında itab ve azab görmemek için âlimler ve hükemâdan bazılarının, salih amellere mecbur olarak, nefis mücadelesi ve kutsal ibadetler ile de ahlâkı düzeltecek yolu tercih etmiş oldukları hatırlatılmıştır.

2. 1. 6. Cüz'î İrâdeyi İnkâr Etmemek

Nüzhet Efendi oğluna, cüz'i iradenin önemine dikkat çekerek, bir çok kişinin ayaklarını kaydırıp hatalara düşüren, Allah'ın tecelliyatının ve insan ahlâkının

[170] Age, s. 15.

değiştirilmesinin caiz olup olmadığı konusunda ifrat ve tefrit yolunu seçerek "Kader değiştirilemez" veya "Allah'ın yazdığı mukadderat gelir ortaya çıkar" diyerek cüz'î iradeyi ve imtihan dairesini dikkate almadıklarını söylemiştir. Bu gibi kişilerin bu ifadelerle korkunç dinsizlik ve küfür yoluna girerek "benim kaderim böyle yazılmış benim ne günahım var" demiş olduklarına dikkat çekmiştir. Sebeplerin yaratıcısı olan Allah'ı unutup sözü, her şeyi sebepler yapıyor, yani kaderimi ben yazıyorum demeye getiren bir insanın, suda boğulan kimsenin su içindeki iplik iplik görünen güneş ışıklarını sağlam ipler sanarak onlara sarılmasına benzer bir duruma düştüğünü ifâde etmiştir. Allah'ın yazdığı kadere karşı doğru olmayan birinci yolla ümitsizlik; ikinci yolla hırs, tama; kendine çok güvenmekle gurur; uzun emeller beslemek gibi insanın şeref, meziyet ve haysiyetini bitiren duygularla da zillet ve sefalete düşmesinin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüştür. Bu düşülen durumların, kalp kasaveti ve bulanıklığını netice verdiğini ve bu yazdıklarını taşa işlenmiş gibi ezberleyip doğru yoldan ayrılmayarak bu vasiyetler gereği hareket etmesini tavsiye etmiştir.[171]

2. 1. 7. Tevekkül ve Şükür

Yazar, tevekkülü önemli saymış, oğlunun kardeş ve arkadaşlarının sevinçleriyle memnun olup üzüntüleriyle üzülmesini ve kendisi hakkında hayır ve şer ne gelirse Cenâb-ı Hak'dan bilip her hali şükürle karşılayan güzel bir haslette olmaını öğütlemiştir. Allah'tan, doğruluk, intizam ve saâdeti, temiz bir kalp ile isteyerek kıskançlık denilen kötü ahlâkı doğuran kalp karalığından kendini korumasını tavsiye etmiştir.[172]

2. 1. 8. Kötü Ahlaklı İnsanlardan Uzak Durmak

Garaz ve nefsaniyet denilen, enaniyet, kötü niyet, zulüm, hile, nifak, gıybet, yalan, iftira gibi kötü ahlakı içinde bulunduran ve Allah'ın kahır ve gazabını davet eden sıfatlardan, böyle özellikleri taşıyan adamlardan uzak durmayı belirtmiştir. Böyle adamların ipliğinin pazara tez vakitte çıkacağı ve "kazma kuyuyu kazarlar kuyunu" atasözüne uygun olarak onlardan intikam alınacağı için, insanı dünyada kötü ve

[171] Age, s. 16, 17.
[172] Age, s. 19.

kahrolmuş duruma düşüren bu gibi özelliklerden ve bu sıfatları taşıyan insanlara yakın olmaktan nefsi oldukça uzak tutmaya dikkat edilmesini tavsiye etmiştir.[173]

2. 1. 9. Şiddet ve Öfkenin Kötülüğü

Kalp sıkıntısını doğuran sebeplerden birisinin de sertlik ve hiddet olduğu, boşu boşuna insanı üzecek ve sıkacak hallere girmeye gerek olmadığını, "Allah için kızmak" övülen kulluk şartlarından olsa da yine hiddet ve gazap hali geldiğinde bunun yerine "Allah için sevme"nin daha makbul ve geçerli olduğunu ve bu yolun seçilmesini hatırlatmıştır. Kan basıncını arttıran ve vücudu hasta eden sertlik ve hiddet gibi fiillerden nefsin korunması, insana kardeş ve yakınları hiddet ettiğinde, yumuşak sözlerle ve yavaşça onların hiddetlerinin giderilmeye çalışılmasını salık vermiştir.[174]

2. 1. 10. Sebat Etmek

Sebat etmenin bütün işlerde yükselme sebebi, sebatsızlığın da nefret edilen şeylerden olduğu, insanın işlerinde sebatkâr davranıp rengarenk ve değişken olmaktan kaçınmasının gereği, bunların Âyetler ve Hadislerce de doğrulanmış olduğu belirtiliyor. Diğer taraftan insanın, duyduğu bir şeyin gerçek olup olmadığını araştırmadan ve vicdan mahkemesinde incelemeden, bulunulan toplumda kendini beğenir bir tavırla, bu mutlaka böyledir diyerek, gerçeği anlatan ve doğruyu gösteren zatları yalanlayan yersiz inat ve ısrarlardan sakınıp o kişilerle bağların sağlamlaştırılmasını öğütlüyor.[175]

2. 1. 11. Ahlâkı Güzelleştirmek

Yazar, ev idaresi ve medeni siyaset konularından meydana gelen uygulamalı hikmet ilmine, ev idaresi ve şehir siyâsetine ait konulara fıkıh kitaplarında genişçe yer verilmiş olup bu konuların o kitaplardan öğrenilmesi gerektiğini, ancak ahlâk terbiyesi konusunun anlaşılması, öğrenilmesi kolay olacağından, bunların da geçen önceki makalelerde özetlenmiş olduğunu belirtmiştir. Sözü geçen ilimlerin tam olarak bilinmesi, kazandıracağı faydaları bakımından gerekli olduğu için bu konuda üç dilde bir çok kitap bulunmakla birlikte, Kınalızâde'nin "Ahlâk-ı Alâî" isimli eserinin zaman

[173] Age, s. 20, 21.
[174] Age, s. 23.
[175] Age, s. 24.

bulundukça okunmasını: *"…kütüb-i edebiyye ve tārīḫiyyeye daḫi ʿilm-i aḫlāḳdan pek çoḳ baḥiṣler derc idilmiş ise de "Aḫlāḳ-ı ʿAlāiy" nām kitāb-ı hikmet-nişāb cümlesinden ziyāde mükemmel olaraḳ şāyān-ı müṭālaʿa bulınmasına mebnī inşāʾāllāhu Teʿālā sene-i ātiyyede dil-ḫāhıñız olan ḳaleme çerāġ buyurıldıġıñızda ḫāneñizde iḫtilās-ı vaḳt itdikce kitāb-ı meẕkūrı idinüp ser-ā-pā muṭālaʿa buyurmañızı ḫāṭırdan çıḳmamaḳ içün buracıḳda tavṣiyyeye ibtidār eyledim.*" ifadesiyle tavsiye etmiştir. Ayrıca yukarıda geçen Sekiz Makâle sonsuz feyiz sermâyesi ve her biri Cennetin bir kapısını açan ganimet anahtarı olduğundan canımız gibi sahip çıkılmasının gerektiğini hatırlatmıştır.[176]

2. 1. 12. Haram Oyunlardan Kaçınmak

Nüzhet Efendi: "*Mā-lā-yaʿnī ile meşġūl yaʿnī emr-i maʿāş ve meʿād içün aṣlā ḫayır ve fāʾidesi olmayan şeylere ve ḫuṣūṣiyle Şerʿ-i Şerīfiñ menʿ ve iʿẕab ve ḥurmet ve kerāhetini fuḳahā-yı kirām ḥażerātı kütüb-i fiḳhiyyede işrāb ve iṯnāb buyurdıġı luʿb ve lehviyyāta mā-bihi'l-ḥayāt olan evḳātını ifāte ile medḫūl olmaḳlıḳ daḫi taḥṣīlāt-ı ʿilmiyyeniñ esbāb-ı mānīʿa-i ḳaviyyesinden ve mā-lā-yaʿnī dinilen şeyler çoḳ söylemek ve lüzūmsız yere çoḳ gezmek ve vaẕīfe-i mürettebe dāʾiresinde olmıyan işlere ḳarışmaḳ gibi bir ṭaḳım ḥarekāt ve dama ve ṭavla ve şaṭranc ve kaġıd oyunları miṣillü luʿbiyāt olup bunlarıñ dünyā ve āḫiret içün ḳaṭʿā nefīʿleri olmadıġından başḳa düşünildigi ḥālde her birerleri birer güne mażarratı tevlīd eyleyecegi umūr-ı yaḳīniyyeden bulundıġına ve mebāḥiṣ-i sābıḳadan müstebān olacaġı vechile eñ ʿazīz ve bahādār olan müddet-i taḥṣīliyyeniñ böyle maʿnāsız ve fāʾidesiz şeyler ile imrār ve ihdār ve reʾsü'l-māl-i zindegānīniñ muʿāmele-i sefīh-kārāne ve evżaʿ-ı tebeh-şiʿārāne ile ıżrār olunması Şerʿan ve ʿaḳlen meẕmūm ve her ḥālde cālib-i nedāmet ve peşīmānī olacaġı meczūm idügine mebnī taʿdād olınan şeylerden daḫi iḫtirāż ve mücānebet olınmasınıñ kemāl-i ehemmiyyetini iḫṭār iderim.*" diyerek, dünya ve âhiret için asla faydası ve hayrı olmayan ve dinin de yasakladığı oyun ve haramlarla, lüzumsuz gezmek ve konuşmak, dama, tavla, satranç ve kağıt gibi şeylerle meşgul olarak tahsil süresini böyle faydasız şeylerle heder etmekten kaçınılmasına önemle dikkat çekmiştir.[177]

[176] Age, s. 25, 26.
[177] Age, s. 28.

2. 1. 13. Şatafatlı Giyimden Kaçınmak

Mehmed Nüzhet Efendi, insanın görünüşe çok önem vererek süslü elbiselerle gezmesinin, kadın sınıfının veya zararda olan kişilerin âdetlerinden olduğunu, erkek sınıfının süsünün ancak ilim ve mârifet cevheri kazanmak olacağını belirterek süs ve intizam sevdası kişiyi tahsilden alıkoyacağı için, insanın, anne babasının maddi gücünü aşmayacak şekilde sâde elbiseye kanaat etmesini ve ilim tahsilinin böyle çürük ve faydasız şeylerle harcanmamasını: "*teḳāżā-yı hevā ve heves-i nefsānīniñ āṣār-ı ġayr-ı maḳbūlesinden oldıġı vechile elbise tekellüfātına ve ḳālıb ve lehceniñ saʾir ṣūretle bir ṭaḳım tezyīnātına ṣarf ve ḥaṣr ile fevḳa'l-ʿāde süsli gezmek ve libās vesaʾireniñ kemāl derece intiẓāmın nuḫbe-i āmāl idinmek ṭāʾife-i nisvāniñ veyāḫud o yolı iltizām iden eşḫās-ı pür-ḫüsrāniñ ʿādātından oldıġına ve zümre-i ricāliñ ḥilye-i ẕātiyye ve ṣıfātiyyesi ancaḳ cevāhir-i nefīse-i ʿilm ve maʿārifi ḳazanmaḳlıḳla ḥuṣūle gelecegi ve hengām-ı şebābda süs ve intiẓām sevdāsına düşmek kişiyi taḥṣīlden alıḳoyacaġı miṣillü bundan sāʾir gūne meḥāẕīr ve mażarrāt daḫi tevellüd eyleyecegi āşikār idügine mebnī aḳrān ve emṣālin arasında maḥcūb ve maʿyūb olmayacaḳ ve vālideyniniñ ḳudret ve istiṭāʿat-ı māliyyesi derecesini tecāvüz itmeyecek ṣūretde idinilecek sādece elbiseye ḳanāʿat ve ḥavāyic-i sāʾirede daḫi olarıyla imrār-ı ḥüsn-i zindegānī emr-i muʿtenāsına riʿāyetle tekellüfāt ve tezyīnāt-ı zāʾideye ṣarf-ı efkār ve ġāyet ʿazīz ve muḥterem olup bir daha iḥtimāl-i ʿavdeti olmayan müddet-i taḥṣīlāt-ı ʿilmiyyeyi böyle çürük ve fāʾidesiz şeyler ile imrār itmeyesiz.*" ifadesiyle tavsiye etmiştir. [178]

2.2. Sosyal Hayata İlişkin Unsurlar

2. 2. 1. Eğitim Unsurları

Mehmed Nüzhet Efendi eğitim konusunda kendi değerlerimize uygun bir eğitimi benimsemekle beraber açıkça belirtmese de Batılı eğitim anlayışını da kabul etmiştir. Onun "Muğni'l-Küttâb" eserinde kayda ve dikkate değer, şöyle önemli birçok uyarıları vardır:

[178] Age, s. 29.

2. 2. 1. 1. Gezintinin Önemi

Yazar, gezmenin eğitimdeki etkisine dikkat çekerek her hafta gezmeye gitmenin ve akşamları eğlence yerlerinde bulunarak bunları alışkanlık haline getirmenin tahsile engel olan şeylerden olduğunu söylemiştir. İnsanın bunlara dadanınca gönlünü onlardan ayıramayacağını ve ders esnasında oraların hayâl ve tasavvuruyla, okunan şeylere zihnin gereği gibi verilemeyip derslerin anlaşılamayacağını ve ilim konusuna isteği bunlarla kaybolacağını belirtmiştir. Bu yüzden kaçınılması gereken bu gibi durumları dikkate alarak güzel ahlâklı, ilim ve tecrübe sahibi kişilerle birlikte, yılda birkaç defa edep dairesinde yapılan gezintiye kanaat edilmesini öğüt vermiştir.[179]

2. 2. 1. 2. Şiirle Fazla Meşgul Olmamak

Nüzhet Efendi, ilim ve mârifet öğrenmeye engel olan şeylerden birisinin de şiir yazmak ve söylemek ile meşgul olarak zihni bir takım hayâller ve düşüncelere harcamak olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar şiir ve inşânın, insan kemâlât ve medeniyetinin ikiz süslerinden olduğu kabul edilmiş olsa da, doğru ve gerçek şiir söylemek için birçok ilim, mârifet ve edebî kitaplar incelemeye ihtiyaç duyulduğundan, bunlar kazanılmadan şiir inceliklerini anlamanın mümkün olamayacağını vurgulamıştır. Şiir mütâlaası ve yazılması, zamanı boş ve nâfile yere harcamak olduğu için ilim tahsiline engel teşkil ettiğini söylemiştir. Bunda maksadın, tamamen şiirden men etmek olmadığı, belki tahsil zamanının amacın dışında harcanmaktan korunması olduğu vurgulanmıştır. Şiir söylemenin özel bir seciye olduğu, bu seciyeye sahip olanların şiirle uğraşmamaktan dolayı bu yeteneklerini kaybetmeyecekleri, fazl ve kemal kazanmaya çaba harcadıklarında bu yeteneklerin daha da artacağı, tahsil zamanının yalnız meşgul olunan ilim ve fenni kazanmaya harcanması gerektiğinden söz edilmiştir.[180]

2. 2. 1. 3. Müzikle Uğraşmamak

Mehmed Nüzhet, müzik hususunda farklı bir görüşü benimsemiştir. Ona göre, mûsikî ilmi de herkesçe sevilen ve kabul gören bir ilimdir ve herkesin samimi olarak bunu dinlemeyi arzu ettiği âşikârdır. Ancak bununla birlikte, ilim ve mârifet kazanma

[179] Age, s. 30.
[180] Age, s. 31.

yolunda gidenlerin müzikle meşgul olmalarının asıl gâyeye ulaşmaktan alıkoyacağını ve bazılarının da eğlence heveslerini arttıracağı için müzik ilmi hiç gerekli olmayıp tahsile engel sayıldığını belirtmiştir.[181]

2. 2. 1. 4. Tılsım ve Fallarla İlgilenmemek

Yazar, tılsım ve fallarla ilgilenme konusuna kararlılıkla karşı çıkmıştır. Bilinmeyen işlerin ve gaybın, ancak sırları ve gizlilikleri bilen Allah Teâlâ'nın yanında mâlum olduğu, Peygamberin (ASM) de Allah Teâlâ'nın vahiy ve telkini olmazsa bunları bilemeyeceğinin Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîflerle sâbit olduğunu ortaya koymuştur. Hakikattan habersiz bazı adamların, cin ve şeytanları davet ederek ve tılsımcılık gibi bazı şeytanlıklara giderek gayptan haber vermeyi sanat edindikleri, bazı ahmak ve saf kalpli insanların da onlara inanmaları yoluyla menfaat elde etmekte olduklarını söylemiştir. Ayrıca bunlara inanmanın dince yasak olduğu, bunlardan kaçınmanın aklen gerektiği, fakat insan tabiatının böyle şeylere çok meyilli bulunduğunu dile getirmiştir. Bu işlerle uğraşan adamların hile ve desiselerine, ne yazık ki, aldanıldığından böyle zararlı ve haram işlere özellikle tahsil vaktinde zihin harcanmamasını salık vermiştir.[182]

2. 2. 1. 5. İlme Önem Vermek

Nüzhet Efendi, bir ilim adamı ve aşığı olarak ilim tahsili için gerekli olan bir takım şartlar bulunduğunu, bunların bilinip uygulanmasının farz derecesinde olduğunu ve bunlardan ilkinin, insanın hangi işe başlayacak olsa maddi ve manevi bazı amaç ve faydalara dayanması ve gayretini bu faydaların derecesine göre harcaması gerektiğini ileri sürmüştür. Dünya ve ahiret feyizlerinin kazanılmasında, yüksek ilimlerden başka daha büyük bir sermaye olmadığını, dünya nimetleri ve ahiret saadeti de bu şerefli ilimler sayesinde kazanıldığı için, ilmin maddi ve manevi fayda ve amaçlarının düşünülerek tahsil edilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir.[183]

---

[181] Age, s. 33.
[182] Age, s. 32.
[183] Age, s. 33, 34.

2. 2. 1. 6. Hocaya Saygı Göstermek

Nüzhet Efendi, ahlâkî konularda öncelikle, çeşitli ilim ve marifetin kazanılma vasıtası olan hocalara, ve sebep olan kişilere, olduğundan daha çok saygı ve hürmet gösterilmesini istemiştir. İlim ve marifetten nasibi olmayan kimselerle ve ayrıca kötü tabiatlı kişilerle düşüp kalkmak ve bunlarla birlikte olmaktan tad almak, ilim ve marifet ehlinin cahil kalmasına ve sonuna kadar pişmanlıkta bulunmasına sebep olan zararlı alışkanlıklardan olduğu için, bunlardan şiddetle kaçınılması gerektiğini belirtmiştir. Fazilet ve ilim kemâlâtı, en çok gençlik çağı ve dünyalık meşguliyetlerin az olduğu zamanda kazanılacağından, hayatı değerli bir şekilde harcayarak asıl hayat olan ebedî hayata ulaşmak için mümkün olduğu kadar az uyuyup çokça ders çalışmaya ve özellikle seher vaktinde feyiz nurlarını yayan İlâhî tecelliden nasiplenmeye gayret gösterilmesini tavsiye etmiştir. İlim ve marifetin kazanılmasına engel olan şeylerden birisinin de sağlık bozukluğu olduğu ve bunun için sağlığı koruma kurallarına uymaya, sıhhatı korumanın gerekli olduğuna, maddî hastalıklar tahsile engel olduğu gibi, göze görünmeyen bir takım manevî hastalıkların da ilim ve marifetin kazanılmasına mâni olan önemli engellerden olduğuna dikkat çekmiştir. İlim nimeti zihin işlerinden olduğu, bunun da selim bir kalpte bulunduğu, feyiz vasıtası olan bu kalp aynasının, ahlak kitaplarında geniş bir şekilde anlatıldığı gibi, sıkıntı ve karanlığına sebep olan şeylerden, mânevi hastalıklar ve kötü ahlaktan uzak tutularak rahatlık ve temizlik cilası ile parlatılmış olmasını öğütlemiştir.[184] Ayrıca bulunulan yer ve dairenin reisi kim ise, onun sevdiği şeyleri yapmak ve sevmediği şeyleri terk etmekle rızasını kazanmanın normal bir yol olduğunu ve nefret ettiği şeyleri yapmanın da o zatın kızgınlığına sebep olacağını, bu konunun da mutlaka kalp sıkıntısını netice vereceğini ifade etmiştir.

2. 2. 1. 7. İlimde Zorluk Karşısında Yılmamak

İlim konusunda, ayrıca Nüzhet Efendi, okunan ve öğrenilen derslerin bazı konuları zor ve girift olsa da ümitsizliğe düşülmemesini, zorlukla kazanılan şeyin değerinin daha iyi bilineceğini, zorlukla karşılaşılınca zorluğun giderilmesi sebeplerinin bulunarak çözülmesi gerektiğini belirtmiştir.[185]

---

[184] Age, s. 9, 10, 11, 12.
[185] Age, s. 35.

2. 2. 1. 8. Zekâya Güvenerek Az Çalışmamak

Yazar, insanların yetenek bakımından farklı yaratıldığını, aşırı zekâ sahiplerinin zekâlarına güvenip ders çalışma konusuna önem vermediklerini ileri sürmüştür. Böyle zeki insanların, zekâ ve yetenekçe kendilerinden aşağıda olan çalışkanlardan geri kaldıklarını, kendilerine Allah'ın özel hediyesi olan bu nimeti, diğer insanlardan daha çok, tahsil yolunda harcamaları gerektiği vurgulamıştır.[186]

2. 2. 1. 9. İlimde Uygulamaya Önem Vermek

Nüzhet Efendi, eski büyüklerin, kitaplardaki kâideleri iyice öğrendikten sonra, bunları uygulama, fikir üretme ve tartışma sahasına çıkarmayıp kendi çerçevesinde bırakan kişileri, gözü bağlı bir şekilde su dolabını çeviren hayvanlara benzettiğini belirtmiş ve uygulama konusunda Batı ile mutabık kalmıştır. Kuralların devamlı bir şekilde uygulanarak genişletilmesine, fikir üretilmesine, güçlendirilip alışıklık kazandırılmasına vakit harcanmasını istemiştir.

2. 2. 1. 10. İlim Öğrenme Sırasını Takip etmek

Yazar, tahsiline çalışılan ilim ve fenlerin, belirlenmiş süreler içinde gerekli sıralamalarına dikkat edilmesini ve bir ilim tam öğrenilmeden sıradaki diğer ilme geçilmemesini ve sıraların karıştırılmaması gerektiği dile getirmiştir.[187]

2. 2. 1. 11.En Değerli Kitabı Seçip Okumak

Mehmed Nüzhet Efendi, insan ömrünün kitapların çokluğu sebebiyle her kitabı okumaya yetmeyeceğine, hangi fen okunacak ise, o fende önceden yazılmış kitaplardan birinin seçilip okunmasına dikkat çekmiştir. Ancak ilim ve fen tamamlandıktan sonra, zaman buldukça, diğer kitapların da ele geçirilerek incelenmek üzere okunmasını, böylelikle öğrenilen fen ve ilimlerin hatırdan çıkmayacağını ve her bir fenne âit birer metnin ezberlenmesine de gayret edilmesini öğütlemiştir.[188]

---

[186] Age, s. 36.
[187] Age, s. 37.
[188] Age, s. 38.

2. 2. 1. 12. Dersi Dikkatle Dinleyip Soru Sormak

Mehmed Nüzhet, ders okunurken zihni başka şeylerle meşgul etmeden hocanın dikkatle dinlenmesini, anlaşılmayan ve şüphe duyulan konularda ders arkadaşlarına ve hocaya, anlayamadığından utanma ve mahcubiyet duymadan, soru sorarak şüphenin giderilmesine çalışılmanın iyi ve övülen bir sıfat olduğunu belirtmiştir..[189]

2. 2. 1. 13. Ders Sonrası Tekrar Yapmak

Ayrıca yazar, hocadan bir saatta alınan dersin, sessiz ve gürültüsüz bir yerde birkaç saat zihin selâmeti ile incelenmesi, dersten çıkıldıktan sonra her gün birkaç saat yalnızlık ve sessizlik yolu seçilerek görülen derslerin tekrarlaması gereğini vurgulamıştır.[190]

2. 2. 2. Ticaret Unsurları

Mehmed Nüzhet Efendi, Batı'ya açık, onun bilim ve fennine taraftar olmakla birlikte, kendi değerlerimizden de taviz vermeyen bir kişiliğe sahiptir. Bu özelliğiyle Batılı ticari teknik ve yenilikleri kabul etmiş ve benimsemiştir. Ancak ticarette, bizim geçmişte Avrupa'dan önce tecrübe kazanıp ilerlediğimizi iddia etmiştir. Defter Usûlünün Avrupa bilim adamlarının son faydalı buluşlarından olarak yaklaşık yetmiş seksen sene evvel kitap haline getirildiğinin bazı çevrelerce iddiâ edilmekte olduğunu, halbuki İslâm bilim adamlarının Avrupalılardan çok önce bu ilimle uğraşıp buna ait bir hayli değerli eserler ortaya koymuş olduklarının eski te'lif eserlerle kanıtlanmış olduğunu belirtmiştir. Bu eserlerden birisinin "Felekü'l- Alâ-i Tebrîzî" adlı ve birçok bilime vâkıf olan bilim adamının Hicrî Yedi yüz altı senesinde "Sââdet-nâme" adıyla yazdığı eser olduğu vurgulamıştır. Bu eserin "Risâletü'l- Mülkiyye ve Risâletü'l-Felekiyye" nâmıyla şöhret bulduğunu ve bu kitabın bir yazmasının da kendisinde olduğunu bildirmiştir.

2. 2. 2. 1. Tezyîl (Ekleme, ilâve şekliyle yazma)

Bu bölümde, ticaret konusunda ihtisas sahibi olduğunu rahatça söyleyebileceğimiz Mehmed Nüzhet Efendi, memleketimizde geçerlikte olan ticarî

[189] Age,s. 39.
[190] Age, s. 40.

işlerin şekil ve işlemlerinin, zamanın gereğine göre düzenlenmiş ve kurulmuş olan kanunlar çerçevesinde, mevcut olan ticarî mahkemeler ve nizamlara uygun olarak yapılması gereğinden söz etmiştir. Ticaretle uğraşan vatandaşlarımızın bu kânun ve nizamlardan habersiz olarak haklarını kaybetmemeleri ve birçok zorluğa düşmemeleri için, ticarî işlerde sık kullanılan yazışma, senetler, sözleşmeler ve dilekçelerin önemli olanlarının, mevcut kânun ve nizamlara uygun olarak birer örneklerini, vatandaşlarımıza bir hizmet olması için eklemiş olduğunu ifade etmiştir. Hukukun korunması, yeterli ve garantili olabilmesi ve engeller doğuracak kelimeleri kullanmaktan alıkonulması için örneklerin bu kâidelere uygun olarak yazılmış olduğunu ve bunlara uyarak yazmaya dikkat edilmesi gereğini anlatmıştır. Bunlardan sonra da, bir tâcirin sipariş mektubu, bu mektuba yazılan cevabnâme, poliçe sureti, mal ve poliçenin geldiğine dâir cevabnâme, emir senedi, devir ve havâlesi, bono, âdî sened, sekstero (haciznâme), kompromeso (uyuşup hesaplaşma şeklindeki ticaret anlaşması ve bunun için yapılan sözleşme), kompromeso sureti, kollektif şirketi (yani şirket-i bi'l-inân veyahut şirket-i müşâtara kontratosu), komandit yani hissedarlık şirketi kontratosu, muvakkat, geçici şirket, kontrato sureti, istid'ânâmeler (dilekçeler), derece-i ûlâ istid'âsı (birinci derece dilekçesi), isti'nâf (bir hükmün bozulmasını isteme) istid'âsı, temyîz istid'âsı, iâde-i muhâkeme, i'tirâz-ı ale'l- hükm (hükme itiraz) istid'âsı, i'tirâzu'l-ğayr (başkasının itirazı) istid'âsı örneklerine yer vermiştir[191]

2. 2. 2. 2. Defter Usûlü

Usûl-i Defterî bölümünde Nüzhet Efendi, uzun zamandan beri Avrupa'da özel bir ilim kabul edilerek bütün okullarda öğretilmesi ve öğrenilmesi alışkanlık haline gelmiş olan "defter tutmak" usûlünün kurulup konulmasının hesap ve idare işlerinde genel faydasının görülmüş ve önem verilmeye liyâkatının anlaşılmış olduğunu belirtmiştir. Bu konuda yeni düşünceler ortaya koyarak sözü edilen ilmin genişletilip faydalı olma konusuna emek harcandığını, hem özet halinde hem de genişçe pek çok kitap yazılmış ve toplanmış olduğunu bildirmiştir. Ayrıca mâliye ve para işlerine ait bazı sektörler ortaya çıktığı için onlarla ilgili sözü edilen kitaplara bir çok kural ve faydalı bilgiler de yerleştirilerek bu şekilde adı geçen bilimin, sadece ticârî işlere ait

[191] Age, s. 449, 470.

olmayıp az çok hesap işlerinde de faydalanmak için bir kaynak oluşturduğunu yazmıştır. Defter tutmanın esas ve kurallarından ayrılmamak şartıyla, hesap işlerinde uygulanmasının geçerlikte olacağını ve bu ilimde uzmanlık ve alışkanlık kazananların bütün hesap işlerinde gereken sermâye ve güce sahip olduklarının bir gerçek olduğunu ifade etmiştir.

Ayrıca bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, bu ilmin öğrenilmesinin amacının, hesap işlerinde belirlenmiş özel kurallara uygun bir şekilde defter tutmaktan ibaret olduğunu, defter tutmada da başlıca iki esas bulunup bunlardan birincisinin, bütün işlerin kaynağı olan ve "jurnal" denilen yevmiye defterinin ve ikincisinin de "defter-i kebîr"in düzenlenmesi olduğunu belirtmiştir. Bunların yanında, işin büyüklüğü ve inceliklerin çokluk ve önemine göre başka bir takım defterlerin de tutulması gerektiğini vurgulumıştır. Bu defterlerin temeli ve dayanağının jurnal ile defter-i kebîr olduğunu ve bu iki defterin açıklamaları ve ayrıntıları olduğundan, ikinci derecede tutulması gereken bu defterlere "defâtir-i muâvene" yani yardımcı defterler adı verildiğini vurgulamıştır.[192]

2. 2. 2. 3. Jurnal

Nüzhet, ticaret işlerinde Jurnal adıyla bir kavramı da belirtmiştir. Jurnal denilen ve herbir sayfasına sırayla numara konulan ve evrakının cetvelli olması gereken bu deftere, para, senetler ve aynî eşyalar olarak giriş, çıkış yapılacak bütün paraların, ödemelerin ölçü ve sayılarıyla, ait oldukları yerlere açıklamalarıyla işleneceği belirtilmiştir. Bu defterde gelir ve gider arasında denge sağlamak için hesabın karşılıklı yürütülmesinin gerekmediği, ithâlât ve ihrâcâtın birbirinin altına dikey olarak yazılacağı, bir tarafa para verilmesi gerektiği zaman belirtildiği şekilde yazılarak bunun hizasına da genel masrafların hazine veya kasaya o kadar para borçlu ve hazine ve kasanın da alacaklı olduğunun yazılacağı açıklanmıştır. Aynı günde yapılan ithâlât ve ihrâcâtın başlangıcında, paranteze alınmış olarak o günün tarihinin gösterilmesi gerektiği, makbuzlar ve irsâliyelerin de hemen o gün defter-i kebîrdeki ait oldukları yerlerine geçirilmesine dikkat çekilmiştir. Bu arada para, defter-i kebîrin hangi sayfasına rastlarsa o sayfanın numarasının jurnalde ve jurnalin sayfa numarasının da

[192] Age, s. 116,118.

defter-i kebîrde her bir kalemin hizasına yazılacağı hatırlatılmıştır. Bu defterler cetvelli olduğundan ve ileride bir karışıklığa yer vermemesi için, cetvellerin arasının yazısız bırakılması doğru olmayacağı ifade edilmiştir. Adı geçen günün, jurnalde geçen işlem ve kayıtlarına hangi satırda son verilmiş ise ertesi gün yine ara vermeden o satırın altından doğru şekilde bir tarih konularak günlük ödeme ve makbuzların sırasıyla yazılması gerektiği belirtilmiştir.

Bu günlük defterlerin numara sırasıyla içerdiği evrâkın, ticaret bakanlıkları tarafından özel mühürle mühürlendiğinde, ticaret yapanlar arasında bir dava ve anlaşmazlık ortaya çıktığı zaman, başka ülkelerde de olsa, ticaret mahkemelerine celb ile belirlenip incelenerek bir ölçüye kadar hüküm sebebi sayılacağı dile getirilmiştir. İflâsa uğrayan tüccarın defterinin incelenmesiyle, zorda kalan tüccarın iddiâ ve ifadelerinin jurnal kayıtlarına tam olarak uyduğu ve bu jurnallerde asla kazıntı ve silinti olmadığı görülürse, iflâsa karar verilerek adı geçen tüccarın zimmetindekilerin boşaltılıp çıkarılmasına izin verileceği vurgulanmıştır. Sözü edilen jurnallerde kazınmışlık ve bozukluk görülürse o tüccara, "zorda kalan hilekâr" olarak bakılacağı, borçlu kimselerin gerçekleşecek davaların mahkemelerinde her zaman dinlenebileceği, her yerde kurum düzeni gerekli olduğu için, bu jurnallerin kazınmış ve silintili olmamasının defter usûlünün en büyük şartlarından olduğu bildirilmiştir. Eğer bir kalem paranın yanlışlıkla fazla veya eksik yazılmış olduğu o günün sonunda anlaşılırsa, ortaya çıkacak günlük fazlalık veya eksikliğin kalemin sonunda alt yere başka bir kalem olarak yazılıp hazine veya kasa, borçlu veya alacaklı gösterilerek düzeltilmeye gidilmesinin kural gereği olduğu belirtilmiştir.[193]

2. 2. 2. 4. Defter-i Kebîr

Defter-i kebîr konusunda ise Mehmed Nüzhet Efendi, jurnalden aktarılarak yazıldığı için, her gün jurnalde toplanmış paralar ve ödemelerin, defter-i kebîrin hazîne veya kasanın hesaplarını içeren sayfalarının bir tarafına toplanmış olan paraların, karşı tarafına da ödemelerin yazılıp özel hânelerinde jurnalin numaralarının belirtilmesi gereğini hatırlatmıştır. Herhangi bir şahıs ve heyetle yapılan alışverişlerin hesapları defter-i kebîrin diğer sayfalarında karşılıklı olarak yazılı olduğundan, bu sayfalara da

[193] Age, s. 118, 120.

toplanan para ve ödemelerin yazılarak sayfaların numaralarının her bir kalemin hizasında olarak jurnale de nakledilmesi gereğini ve defter-i kebîrin bütün ayrıntılarıyla nasıl işleneceğini dile getirmiştir. Ayrıca her altı ay ve senede hesapların kapatılması, toplanan para ve ödemelerin ne olduğunun, karşılaştırmada ne kadar fazla ve açık olarak ortaya çıkacağının bilinmesi için genel bir karşılaştırma ve dengelemenin usûl gereği yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Önceki senenin alışveriş hesaplarının kapatılmasının gereğine, gelecek sene için de yeniden açılmasıyla, geçen senenin karşılaştırmasından ortaya çıkan alacak vereceklerin ilk iş olarak jurnala kaydedilip yazılmasına, ondan sonra defter-i kebîre de sırası ve usûlüyle geçirilerek işlemlerin onun üzerinden yürütülmesinin uygulama gereği olduğuna dikkat çekmiştir.[194]

2. 2. 2. 5. Lâhika

Son olarak Nüzhet Efendi, **Lâhika** (ek) bölümünde, defter usûlünün, geniş ve başlı başına bir fen şekline getirilmiş olduğu için tanımlarının ve yazılı ifadelerinin yeterli görülmediğini, teorik yönü ne kadar geniş bir şekilde açıklansa bile, bir süre işlemleriyle meşgul olunmazsa, gerektiği şekilde uzmanlaşma ve alışkanlık kazanmanın zor olduğunu belirtilmiştir. Hesap işlerinin, çok dikkat ve îtinâ gerektirdiğini, yanlış ve hatadan uzak olması ve tutulacak kayıtların birinde bir yanlışlık olmuşsa, diğer doğru olanla karşılaştırarak düzeltilmesi için bir şeyin bir kaç yere kaydedilmesini ve defterlerin düzgün, temiz ve seçkin tutulmasının temel olduğunu vurgulamıştır. Mâliye ve hesap işlerinde büyük küçük her şeyin çeşitli defterlere kaydedilip yazılması, kayıt ve hesap işlerinin uygulanmasının belli kurallara uygun ve doğru olarak yürütülmesinin, eskiden beri yüksek dâirelerin hepsinde yürürlükte ve geçerlikte olan usûller gereğinden olduğunu bildirilmiştir.

Ayrıca Mehmed Nüzhet Efendi, Usûl-i Defterî ilminin Avrupa bilim adamlarının son faydalı buluşlarından olup bundan hemen hemen yetmiş seksen sene evvel kitap haline getirildiğinin bazı çevrelerce iddiâ edilmekte olduğunu, halbuki İslâm bilim adamlarının Avrupalılardan çok önce bu ilimle uğraşıp buna ait bir hayli değerli eserler ortaya koymuş olduklarının eski te'lif eserlerle kanıtlanmış olduğunu belirtmiştir. Bu eserlerden "Felekü'l- Alâ-i Tebrîzî" adlı ve birçok bilimlere vâkıf olan

[194] Age, s. 121, 124.

bilim adamı tarafından Hicrî Yedi yüz altı senesinde "Sââdet-nâme" adıyla yazılmış olan ve "Risâletü'l- Mülkiyye ve Risâletü'l- Felekiyye" nâmıyla şöhret bulan kitabın bir yazmasının da kendi elinde bulunduğunu bildirmiştir. Bu kitapta, defter tutmanın usûl ve kâidelerinin ayrıntılarıyla ve iki ders şeklinde, önsözünde de prensipleri uzun uzadıya tanımlanıp açıklandıktan sonra yedi bölümü içeren üçüncü derste yedi çeşit defter tutmanın gereğinin ve her birerlerinin ne şekilde olacağının yazılıp ve belirlenmiş olduğunu ortaya koymuştur. Bu defterlerden birincisine "defter-i rûznâmçe", ikincisine "defter-i tevcîhât", üçüncüsüne "defter-i kânûn", dördüncüsüne "defter-i mukarrer", beşincisine "defter-i evârce" (küçük divan ve hükümet defteri), altıncısına "defter-i müfred" ve yedincisine de "defter-i câmî" isimlerinin verilmiş olduğunu belirtmiştir.

"Rûznâmçe" denilen defterin tanımına bakıldığında "jurnalin"; "defter-i câmî"nin de "defter-i kebîrin" hemen aynısı olduğunu ve arada bulunan beş tür defterin de yardımcı defterler seviye ve özelliğinde bulunduğunu, her birerlerinin tanımları tercüme edildiğinde bu fennin çok eski olduğunu ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Ancak yazar bunları, bağlı olduğu devletin geçerlikteki sistemine uygun olarak yazmış ve terimlerini de zamanın diline uygulamış olduğundan, sözü edilen tanımların yeterince anlaşılabilmesinin biraz zor olduğunu anlatmıştır. Sözü edilen kitabın varlığının, "Usûl-i Defterî" ilminin iddia edildiği gibi Avrupa bilim adamları tarafından bulunmuş yeni bir bilim olmayıp eskidenberi bilinen bir ilim olduğunu kanıtladığını hatırlatarak sözüne son vermiştir.[195]

2. 2. 3. Sağlık Unsurları

Nüzhet Efendi, sağlık ve özellikle koruyucu hekimlik konusunda: " İlim ve marifetin kazanılmasını engelleyen şeylerden birisinin de sıhhatın bozulması olduğunu söyleyerek bunun için sağlığı koruma kurallarına uyulması gerektiğine dikkat çekmiştir. Görülen dış hastalıklar tahsile engel sebeplerden olduğu gibi, göze görünmeyen bir takım manevî hastalıkların da ilim ve marifetin ilerlemesine mani olan güçlü engellerden olduğuna dikkat çekmiştir.

İlim nimeti zihin işi, bunun yeri de selim bir kalp olduğundan, feyiz vasıtası olan bu kalp aynasının, rahatlık ve temizlik cilası ile parlatılmış olarak sıkıntı ve karanlığına

[195] Age, s. 125, 127.

sebep olan şeylerden, mânevi hastalıklardan ve kötü ahlaktan kaçınılarak temiz tutulmasını öğütlemiştir.[196] Dünyada var olan nimetlerin en büyük ve en üstününün vücud sağlığı olduğu, dünya ve âhiret isteklerinin birinci derecede onunla elde edildiğini söylemiştir. Çünkü hastalıklar ve arızalardan uzak olan bir adamın dış ve iç duygularını rahatlatan iyi bir gece uykusunun şükrünü eda etmesinin, hasta ve gece uykusuzluğuyla bir saati bin saat gibi sıkıcı gelen, acı çeken ve gündüzleri de âhla geçirip rahattan uzak olan bir adamın sağlığa özlemi göz önüne alındığında büyük bir nimet olduğunu belirtmiştir.

Bu yüzden sıhhatı koruma yollarının daha çocukluk zamanında öğrenilip bu konuda insanın kendine fazlasıyla dikkat etmesi gerektiğini vurgulamıştır.[197]

2. 2. 3. 1. Vücut ve Elbise Temizliği

Sağlık konusunda ayrıca, bedenin ve elbiselerin temiz olmasının vücud sağlığını korumanın başlıca sebeplerinden olduğu belirtilmiştir. Tok ve aç olarak banyoya girmemeye ve orada çok kalmamaya, tıbben zararlı olduğu için yemek yedikten sonra üç dört saat geçinceye kadar yıkanmamaya, banyodan çıkıldığında soğuktan korunmaya ve denize de tok karnına girmemeye dikkat edilmesi öğütlenmiştir.

Elbise giyiminde kış elbiselerinin vücudu iyi ısıtan yünden ve sıkı, yaz elbiselerinin de serin tutan bolca elbiseler olması tavsiye edilmiştir.

Terden ve ıslak çamaşır giymekten kaçınılması, insanın üzerinde ıslak ve terli çamaşırları rüzgara karşı kurutmasının çeşitli hastalıklara sebep olduğundan bundan uzak durulmasına dikkat çekilmiştir.[198]

2. 2. 3. 2. Müzik ve Nefis İsteklerinden Korunma

Sinirli ve hassas kişilerin, psikolojik ve biyolojik hastalıklara daha yatkın olduklarından, yanık sesleri ve etkili müzik aletlerini dinlemekten kaçınmaları gerektiği hatırlatılmıştır. Ayrıca bu özellikteki kişilerin, nefsî istekleri kamçılayıp güç veren şeylerden kendilerini korumaları belirtilmiştir.[199]

---

[196] Age, s. 11, 12.
[197] Age, s. 41.
[198] Age, s. 43.
[199] Age, s. 44.

2. 2. 3. 3. Üzücü ve Korkunç Haberleri Yavaşça Söyleme

Çok sevinçli, aşırı üzüntü ve korku verici haberlerin insana birdenbire duyurulmasının ânî ölüm, felç ve akıl hastalıklarına sebep olduğu tıb yönünden kanıtlanmıştır. Bu gibi durumlardan kaçınılarak, kişiye bunların yavaş, alıştırarak ve uygun bir şekilde söylenmesi salık verilmiştir[200]

2. 2. 3. 4. Yemek Durum ve Süreleri

Mehmed Nüzhet, insanın üzüntülü ve kederli zamanlarında iştihasının olmayıp hazmında da tenbellik olacağından böyle durumlarda hastalığa sebep olacağı için yemek yememesi ve yemek yerken de üzüntü verici şeyler düşünmemesi gerektiğini belirtmiştir. Hazmın kolaylığı için yemeğin acele yenmemesini ve iyice çiğnenmesini, yemek ne kadar iyi çiğnenirse o kadar kolay hazmolup yenen şeylerden daha iyi faydalanılmış olunacağını vurgulamıştır.

Çok acele yemenin tıbben doğru olmadığını, çok yavaş yemenin de uygun görülmediğini yemek süresinin yirmi dakika ile bir saat arası olması gerktiğini bildirmiştir. Fazla yeme isteği olmayıp önceki yenilenlerin hazmolmadığı hissedilir ise yenmemesi ve yemek yedikten sonra da üç dört saat geçmeden uyumak çok zararlı olacağından uyunmamasına dikkat çekmiştir.

Yaz mevsiminde et yemeklerinin sebzeye göre azaltılması, kışta etli yemeklerin arttırılması ve akşam yemeğinin gündüz yemeğine göre daha az ve hafif olmasını gerekli grmüştür. Yemek yerken ölçülü olarak su içilmesi hazmı kolaylaştıracağından buna uyulmasını söylemiştir. Bazı kişilerin alışkanlıkları gereği yemek yerken su içmeyip yemekten sonra içerek hazmı durdurup *kilos*a, yani hazımdan sonra gıdalardan çıkarak ince damarlarla vücuda dağılan beyaz suyun meydana gelmesine sebep oldukları ve bunun da zararlı olduğunu bildirmiştir.

Çok sıcak ve çok soğuk şeylerin birdenbire yenilip içilmesinin çeşitli hastalıkları davet ettiği, bu yüzden o çeşit şeylerin ağızda alıştırılarak yenilip içilmesini öğütlemiştir. Çok sıcak şey üzerine hemen arkasından soğuk bir şey yeyip içmenin de dişlere çok zararlı olduğunu bunlardan kaçınılmasını, hele vücut terli iken soğuk

[200] Age, s. 44.

meşrubat içilmemesine dikkat edilmesini vurgulamıştır. Çok kart, aşırı yağlı, düşkün ve yaralı hayvan etini, bayatlamış sebzeleri, ham ve çürük meyveleri yemek çeşitli hastalıkları ve zararları doğuracağından bu çeşit şeyleri yemekten kaçınılması, sağlığı koruma kanunlarına uyulmasını tavsiye etmiştir.

Yazar ayrıca vakit buldukça okuduğu, Dâr-ı Şûrâ azası Miralay Hacı Mustafa Hâmî Beyefendi'nin koruyucu hekimlik kanunlarıyla ilgili kitabın, hâzık tabipler ve her fende usta kâmil insanlardan elde edilebilecek, sağlığı korumakla ilgili önemli konuları içeren kitapların, çok faydalı eserler olduğunu ve herkesin takdir nazarlarını ve teşekkürlerini celp etmiş bulunduğundan, okunmasını salık vermiştir. Bu konuda sözü, faydalı bilgilarin yer aldığı kitaplara havâle ederek yukarıda yazdıklarıyla yetindiğini, oğlunun ve onun şahsında gençlerin ve ilme çalışanların sözü edilen kitapları okuyarak o maddelere uymalarını ve sağlıklarını korumalarını belirtmiştir.[201]

2. 2. 4. Memuriyet ve İdarecilikle İlgili Unsurlar

Memuriyete gelince, bilindiği gibi II. Mahmud'la birlikte memurların görev ve sorumluluklarında Batı bürokrasisi model alınmış ve bu çerçevede memuriyet yeniden düzenlenmiştir. Mehmed Nüzhet, devlet bürokrasisinde görev yapan memurların nitelikleri, görev anlayışları ve görev sorumlulukarı konusunda eleştiri yapmamıştır. Ancak memurların Batılı tarzda görev yapmaları ve yetişmeleri için eksikliklerin giderilmesi hususunda önemli bilgiler vermiştir. Onun verdiği bilgilere göre kendisinin tecrübeleri yanında, Batılı devlet bürokrasisini de esas aldığı ve buna göre önerilerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Nüzhet Efendi, okul hocalarının ilim ve tahsil kalitelerinin bir kat daha arttırılması ve yükseltilmesi için Padişahtan emir geldiğinde, kendisinin Maarif Bakanı Edhem Paşa tarafından adı geçen okullara kitabet hocalığına tayin edilmiş olduğunu bildiriyor. Fakat çok geçmeden Dâr-ı Şûrâ Baş Kitâbeti memurluğuna geçtiğinden oradaki meşgûliyetinin adı geçen okullara devamına mani olduğunu söylüyor. Sonra görevinin ilk senesinde ders usüllerinin düzenli işlemediğini görerek ikinci sene dikte ettirdiği notları fırsat bularak baba oğul arasında yazılan haberleşmeler ve mektuplar şekline getirdiğini belirtiyor. Tahsil için gerekli ve çocukların ahlakını güzelleştirmeye

[201] Age, s. 45, 46.

yardımcı olan kalem âdâbı ve nesir yazımına ait bazı incelemelerini ekledikten sonra, yeni kâtiplere faydası olacağını düşündüğü bir kısım yazıları da ekleyip temize çekerek tamamlamaya muvaffak olduğunu, nesir şeklindeki bu kitabı "Muğni'l Küttâb" olarak adlandırarak bir suretini de Şehzâde Yusuf İzzettin Efendi'ye sunduğunu belirtiyor. Arapça ve Farsça olarak nesir ve yazı inceliklerine ait ciltlerle kitap yazılmış olmasına rağmen Türkçede bu yolda bir eser ortaya çıkmadığı için, eksiklerini tamamlamayı ileride ehline bırakarak bu yolda bir çığır açmak arzusu ile böyle bir şey yaptığını yazıyor.[202]

Mehmed Nüzhet Efendi, memuriyette bulunan ve bulunacak olanlara aşağıda belirtilecek şu bir takım usûl, davranış, tecrübe ve nasihatları da ayrıntılı olarak belirtmiştir:

2. 2. 4. 1. Memurların Yöneticilerine Saygı Göstermesi

Mehmed Nüzhet Efendi âmirlerinin emri altında çalışan memurların çok iyi yetişmeleri için gerekli davranışları göstermeleri konusunda onlara uyarılarda bulunmuştur. Bulunulan yer ve dâire reisinin sevdiği şeyleri yapmak ve sevmediği şeyleri terk etmenin, onun rızasını kazanmak için tutulması gereken normal bir yol olduğunu ve nefret ettiği şeyleri yapmanın da o zatın kızgınlığına sebep olacağını, bu durumun mutlaka kalp sıkıntısını netice verdiğini ifade etmiştir.[203]

2. 2. 4. 2. Yöneticilerin Memurlarına İyi Davranması

Yazar: "*Ḫulūṣ-verleri ḳaleme devām eyledigim eṣnāda görüp eñ ziyāde begenmiş ve el-yevm kemāl-i taḳdīr ile ḫāṭırımda ḥıfẓ itmekde bulınmış oldıġım ādāb-ı müstaḥseneden birisi ḳalem żābiṭānı ḫulefā-yı mevcūdeniñ vālideyninden ziyāde mürebbī-ʾi müşfiḳleri olup ḳalemce ḥüsn-i istiḥdāmlarıyla tezyīd-i hüner ve maʿrifet ve istiḥṣāl-i feyż ve rifʿat itmeleri żımnında īcābına göre irāʾe-ʾi terġībāt-ı lebībāne ve lüzūm gördikce īfā-yı taʿẕīrāt-ı edībāne ile derc-i cevherīn-i ḥikmet veʿirfān olan lisān-ı ṣadāḳāt-nişānlarından aṣlā kelimāt-ı fuḥşiyye ṣudūr itmeyerek gösterdikleri muʿāmele-ʾi ṣalābet-kārānedir ki bu ṣūretle ḫulefādan her birerlerini ṭarīḳ-ı ḳalemce müsteʿid*

[202] Age, s. 4, 5.
[203] Age, s. 13.

oldıḳları derecāt-ı teraḳḳīye iʿlā ve bunıñla berāber ḫāricen daḫi kimiñle düşüp ḳalḳdıḳlarını ve nerelerde gezüp ṭozdıḳlarını kendüleri āgāh olmaḳsızın üslūb-ı ḥakīmāne ile bi'l-taḥarrī şāyed içlerinden baʿżıları yaramaz ādemlerle görüşdiklerini ve tesvīlāt-ı şeyṭāniyye ile sū-ʾi ẓann getürür maḥallere gitdiklerini taḥḳīḳ iderler ise tenhāca bir maḥalle çaġırup o miṣillülere mūcib-i izdiyād-ı cürʾet olmamaḳ içün ḥaḳīḳat-ı ḥāle dāʾir kesb eyledikleri maʿlūmāt-ı kāmilelerinden renk virmeyerek taʿbīrāt-ı ẓarīfāne ve aḳlām-ı şāhāne maḥall-i feyż ve edeb olup buralara yaramazlar yaramayacaġından baḫşle tehdīdāt-ı nāzikāne ile īfā-yı nuṣḥ ve pend iderek anlarıñ der-ʿaḳab ıṣlāḥ-ı meslek ve ẕehāb ve iẕinsiz taʿṭīl idenleriñ ḫānesine ādem gönderüp maʿẕeretini taḥḳīḳ ile eger esassız bir şeyʾ ẓuhūr ider veyāḫūd ḳaleme gidiyorum deyu evden çıḳup da saʾir bir yere gitdigi taḥḳīḳ eyler ise anları daḫi münāsibi vechle taʿẕīr ile ḥaylazlıḳdan iḥtirāz ve ictināb itmelerine ve ḫulefādan biriniñ umūr-ı ẕātiyye ve beytiyyesinden ṭolayı bir ḥācet veyāḫūd ıżṭırāb ve zaḥmeti oldıġını añladıḳlarında der-hāl ellerinden gelen himmet ve muʿāveneti icrā ile mümkin oldıġı mertebede teraḳḳiyye ḥālleri ḳażiyyesini istiḥṣāl idüp ve ḫulefā daḫi ḳaleminiñ şeref ve menfaʿatini bir ḳat daha añlayup istikmāl-i esbāb-ı tefeyyüże ḥaḳḳıyla teşebbüṣ eylemelerine ihtimām ve iʿtinā buyururlar ve bir kerre evlādını bir ḳaleme çerāġ itmeye nāʾil olanlar daḫi aḳlām-ı şāhāneniñ ḳadr ü ḳıymetini ve żābiṭān-ı aḳlāmıñ çocuḳları ḥaḳḳında olan ḥüsn-i naẓar ve ʿuluvv-i himmetini bilüp her vechle emīn ve müsterīḥ ḳalurlar idi. Ḫulefānıñ ḥāline gelince anlar daḫi żābiṭān-ı aḳlāma pederleri gibi belki daha ziyāde taʿẓīm ve riʿāyet ve ṣādır olan her bir emr ve tenbīhleriniñ icrāsına kemāl-i arzū-yı ṣamīmi ile müsāraʿat iderek isticlāb-ı ḥüsn-i naẓarlarını sermāye-ʾi feyż ve saʿādet ve żābiṭleri ṭarafından cā-be-cā farṭ-ı temkīn ve vaḳār ile maẓhar-ı iltifāt oldıḳlarında bunı ḥaḳlarında pek büyük niʿmet ʿadd eyleyüp aḫşām olınca peder ve māderlerine naḳl ile ʿarż-ı iftiḫār ve anlardan daḫi cāʾize-rübā-yı taḥsīn ve āferīn olaraḳ başḳaca kesb-i mesārr iderler ve yek-digeri arasında daḫi sinnleri ḥükmünce übüvvet ve uḫuvvet ve bünüvvet muʿāmelesi ḥaḳīḳaten cārī olup birbirlerine tekrīm ve ḥürmet ve hele żābiṭāndan ve müteḥayyizān ve ḳudemā-yı ḫulefādan geregi gibi ḳorḳaraḳ istiḥṣāl-i rıżālarına ṣarf-ı maḳderet eylerler idi." ifadesiyle, kaleme devam ettiği sırada gördüğü ve beğendiği hatırında kalan güzel âdetlerden birini dile getirmiştir. Bu da, kalem zâbitlerinin çalışan memurlara kendi anne babalarından daha şefkatli davranmaları, bir terbiyeci olarak da

memurların hüner, mârifet ve feyizlerinin artması için gerektiğinde takdir ve gerektiği zaman da edepli bir şekilde kötü bir söz kullanmadan ikaz etmeleri olduğunu ifade etmiştir. Kötü bir yerde gördüklerinde, onları tenha bir yere çekerek, zarif bir şekilde, kalemin nezih bir yer olup kötü insanların buralarda barınamayacağını söyleyip nazik bir şekilde tehdid ederek bu gibi kötü yerler ve alışkanlıklardan alıkoymaya çalıştıklarını ve oğlunun böylece kalem zabitlerine son derece saygı ve tekrimde bulunarak yükselmeye fazlasıyla gayret etmesi uyarısında bulunmuştur.[204]

2. 2. 4. 3. Görevde Mesai Saatlerine Özen Göstermek

Mehmed Nüzhet, kaleme ciddi devam edilmesini, mümkün olduğu kadar herkesden önce gidilip herkesden sonra çıkılmasını, çok erken veya çok geç bir saatta acele bir yazı yazılması gerektiğinde kalemin dağılmış olması durumunda orada kalmış olan bir efendinin bu emri yerine getirmesini tavsiye etmiştir. Böyle efendilerin, bu sayede büyükleri tarafından takdir görüp teveccüh ve seçkinlik kazananlarının çok görüldüğünü bildirmiştir. Dersten çıkıldıktan sonra kalemin toplanmasına bir iki saat kaldığında, bu zaman zarfında kaleme erken gidilip dersler tekrarlanırsa ve akşam boş vakit bulunca da bu şekilde zaman değerlendirilirse büyük bir istifâdeye gidileceğini oğlunun dikkat ve zekâsına arz ederek belirtmiştir.[205]

2. 2. 4. 4. Sır Saklamanın, Mahrem Evrakın Yabancılara Gösterilmemesinin Önemi

Devlet bürokrasisinde gizlilik her devirde önemli sayılmıştır. Mehmed Nüzhet de bu konuya önem vermiş, sır saklamanın önemi ve sırrı açığa çıkarmanın zararları hakkında kütüphaneleri dolduran ciltlerle kitap yazılmış olduğuna, bu yüzden sır saklama konusuna herkesin son derece dikkat etmesinin gereğine, özellikle aklâm-ı şâhâne ve diğer yerlerde memur olan kâtipler için bunun farz durumunda bulunduğuna dikkat çekmiştir. Bu konuda ciddi olmayan hulefâdan birine, işinde ne kadar devamlı, hünerli ve kemalat sahibi olursa olsun ona bir şekilde emniyet edilemeyeceğini, emek sarfettiği ilim ve marifetin neticesini göremeyeceğini söylemiştir. Bu yüzden mahrem

[204] Age, s. 58.
[205] Age, s. 61, 62.

olarak kendilerine verilen evrâkın, yabancılarca bilinmemesi ve korunmasının sağlanması için mahremiyetine fazlasıyla dikkat edilmesinin, katipliğin önemli şartlarından olduğunu vurgulamıştır.[206]

2. 2. 4. 5. Sessiz ve Disiplinli Çalışma

Mehmed Nüzhet Efendi, "Aklâm-ı Şâhâne"de bulunduğu sırada orada gördüğü güzelliklerden birinin de, iki yüze yakın efendi bulunup çalıştığı halde dışarıdan birisi girdiği zaman sanki içeride nefes alan kimse yokmuş gibi hiç bir ses duyulmaması olduğunu belirtmiştir. Bu sessizliğin, bir diğer kişiyle gizli veya açık sohbet edilmesine kalemin heybetinin mânevi engel teşkil etmesiyle sağlandığını ifade etmiştir. Ayrıca bu sessizliğin, zarûret halinde izin almak isteyen bir efendinin, zâbitine söylemeye cesaret edemeyip kalemden itimat ettiği bir efendinin aracılığıyla, ona teneffüs odasında sessizce durumu açıklayarak, izin alabilmesiyle sağlandığını, konu edilen edebe uyulması ve itibar edilmesi için tafsilat ve izaha ihtiyac görmediğini vurgulamıştır.[207]

2. 2. 4. 6. Makamca Yükselmek İçin Zillete Düşmemek

Nüzhet Efendi, "Aklâm-ı Şâhâne"ye, seçkinlik ve üstünlük kazanmak, geçimini rahatlatmak amacıyla devam etmek olağan olmakla birlikte, bütün işlerin Allah'ın dilemesi ile yolunda gideceğini ve ezelî kader hükümlerine uygun olmadıkça dıştaki sebeplere güvenmenin, yüz suyu dökerek irfansız kısa görüşlü kişilere baş eğerek rütbe ve maaş için başvurmanın boşuna uğraşmak olduğunu dile getirmiştir. Hakkıyla çalışan, ilerleyen yenilerin çalışmalarının, üstleri tarafından mutlaka takdir ve tahsinle karşılanacağını ve yükselmelerinin normal olduğunu belirtmiş ve bu konularda ısrarcı kişilerin o meslekteki efendilere tacizci nazarıyla bakarak kendilerini feyizden mahrum bırakmaları, ümitsizlik ve mahrumiyete uğramalarının da kaçınılmaz olduğuna dikkat çekmiştir. Yalvarma ve ricaların sadece Allah'a sunulup herşeyi ondan isteyip yazılı ve sözlü olarak kimseden bir şey beklememek gerektiğini, dünyada insanın veliyy-i nimetinin Allah'tan sonra memur olduğunu vurgulamıştır. Memurun sorumlu bulunduğu işi olduğunu, herkesin feyiz ve nimeti, memur olduğu işine dikkatte ve

[206] Age, s. 62, 63.
[207] Age, s. 64, 65.

devam etmekte arayıp doğruluktan ayrılmaması ve şuna buna yaltaklık etmemesi gerektiğini ortaya koymuştur.[208]

2. 2. 4. 7. Kitâbette İlim ve Tecrübenin Gereği ve Önemi

Mehmed Nüzhet Efendi, kitâbet işinde de ilmin esas ve temel olduğunu ve yazılan şeylerin renkli ve çekici bir güzellikte olması ve herkesçe kabul edilmesi için şu üç şeyin bulunması gerektiğini belirtmiştir:

Birincisi: Kitâbet, şiirde olduğu gibi özel bir yetenek ister. Devlet ve saltanatın iki kanadından biri kalem diğeri kılıçtır. Kalem ehlinin ilim ve mârifetin inceliklerine yakın ve âşina olmaları, belâğat ve fesâhatla donanmaları lazımdır.

İkincisi: Bunlarsız yetenek yeterli değildir. Devletin iki kanadından biri olan seyf yani kılıç, kalemin topuğuna bile yetişemez ve buna mensup olanlar ona göre mükemmel fazilet ve güzellikler ile seçkin olmalıdırlar.

Üçüncüsü: Kitâbet tahsilinde ne bütün bütün özel yetenek ve ne de tamamen ilim ve mârifet bulunması yeterli değildir. Asıl aranılacak ve itina edilecek diğer şey, bir miktar okuma yazma alışkanlığını kazandıktan sonra saltanatın önemli işlerinde uzun zamanlar bulunup bu yolda hitaplar ve önemli yazılar yazmış ve yazdıkları büyükler tarafından takdir görmüş olan zatların yanında uzun müddet çalışmak, o zatın eser ve karalamalarından kâbiliyet ve zekâ yönüyle faydalanmış olmaktır. Tembellik ve gevşeklikten sakınarak yazılan maddelerin gereğine uygun olarak ortaya konulması zorunluludur ve sonuç olarak da ilimsiz kitâbet imkânsızdır.

Yazar, iyi bir kâtip olmak için, gösterilen üç yolla tahsile gitmenin şart olduğunu iddiâ etmiş ve buna özel kabiliyet de eklenirse nûr üstüne nûr olacağına dikkat çekmiştir.[209]

2. 2. 4. 8. Îcâzın Ölçüyle Yapılması ve Anlaşılmayı Önlememesi

Nüzhet, resmi yazışmalarda "îcâz"a önem vermiştir. Bilindiği gibi "îcâz" ifadeyi kısa ve öz tutmaktır. Resmî dâirelerde, önemli işlerle evrakın çokluğu sebebiyle resmî

[208] Age, s. 66, 67.
[209] Age, s. 76, 80.

yazışmalarda kâtibin, kısa ve öz yazma yolunu seçerek, maksat ve isteği tam olarak ifade edememesiyle işlerin daha da uzayacağını ve dolayısıyla kısaltma yolunun makbul olmayacağına dikkat çekmiştir. Söz az olsun derken anlaşılamamaktan dolayı yirmi kat daha çok yazmaya mecbur kalınacağından, kâtibin söz kısalığını tercih ederken, karşısındaki muhâtabını ve itirazlarını ve bu itirazlara yazacağı cevapları da düşünmesinin gereğini belirtilmiştir.[210]

2. 2. 4. 9. Gururlanmadan Nezâketle Davranmak

Mehmed Nüzhet Efendi, kâtiplerin, liyâkât ve ehliyetlerini devletin lûtfu ve yüce terbiyenin güzelliği sâyesinde kazanmış olduklarını dile getirmiştir. Bununla birlikte bu hizmette ne kadar yükselirlerse üzerlerindeki veliyy-i ni'met hakkının da o kadar artacağın, dilekçe ve müzekkerelerde kâtiblerin kendi ehliyet ve liyâkatlarından bahsederek hak ve minnet iddiâ eden ifadelerden kaçınıp muhataplarına tâzim ve saygı ifâdesiyle nâzik ve ince tâbirlerle arz ve beyanda bulunmalarının edebe uygun olacağını hatırlatmıştır.[211]

2. 2. 4. 10. Resmî Evrakta Söz ve Anlam Sanatları Yapmaktan Kaçınmak

Nüzhet, resmî evrakta söz ve anlam sanatları yaparken maksat ve faydadan uzaklaşılması ve bilinen yoldan çıkılmasının kabul görmediğine ve alıntı, beyitler ve şiir gibi şeylerin bulundurulmasının yasak hükmünde olduğuna dikkat çekmiştir. Sözü geçen evrakta sâdece söz güzelliği ve anlam gücü esas alınarak sözün, fazla ve eksik olmadan doğruca amaca götürmesinin gerekli olduğunu bildirmiştir. Özel bir konuda veya ilim ve fenle ilgili teliflere, kitâbet işinde bulunanların belâğatlı inşâ, takriz ve önsöz yazma teklifleri karşısında mecbur kalmaları durumunda, bu gibi yazılarda gerektiğinde şiirler ve belâğatlı beyitleri kaleme almaya ihtiyaç duyacaklarını hatırlatmıştır. Sadece resmî yazı yazabilen kâtiplerin, o konularda yetersiz kalıp akranları arasında mahçup duruma düşmemeleri için, her meslekte telif ve söz süsleme

[210] Age, s. 149, 150.
[211] Age, s. 151.

gücü kazanmaları, bilgi dağarcıklarını, edebiyat mâlûmâtlarını mükemmelleştirme, genişletme ve güçlendirmeleri gerektiği üzerinde durmuştur.[212]

2. 3. Yazı Yazma İlmi ve Metodu (Usûl-i İnşâ, Fenn-i İnşâ)

Mehmed Nüzhet Efendi, kitabet denilen yazı yazma ilmi konusunda da şu bilgileri vermektedir:

2. 3. 1. İlm-i Maânî, İlm-i Beyân, İlm-i Bedî'

Bilim adamlarının bir kısmı inşâyı, bağımsız bir bilim saymayarak maânî, beyân ve bedi' ilimlerinden meydana gelen nesir meyvesi olarak değerlendirmişlerdir. Bazı bilim adamları da inşâya, şiir gibi başlıbaşına belâgat ilimlerinden biridir demişlerdir. Belâgat, sözün düzgün, kusursuz, yerine ve adamına göre söylenmesini öğreten ilimdir.

Maânî, Arapça bir sözün gereğine uygun durumunu bildiren, lûgat ve sentaks meseleleriyle sözün maksada uygunluğundan bahseden ilimdir.

Beyân, sözün anlaşılmazlıktan uzak olarak amaca uygun kullanılması yolunu bildiren ve belâgatın, hakikat, mecaz, kinâye, teşbih, istiare gibi bahislerini öğreten ilimdir.

Bedî' ise, bir sözün gereken duruma uyarak amaç olan anlamı açıkça göstermesinden sonra, o sözde bulunması gereken güzellik ve estetiğin yönlerini belirleyen, cümle ve anlam bakımından daha da güzelleştirilmesinin usûl ve kaidelerinden, edebî sanatlarından bahseden ilimdir.

Arap edebiyatını tanıtan kitaplarda, *İnşâ*, adı geçen bu üç ilim çerçevesinde değerlendirilmekte, ayrı bir ilim olarak gösterilmemektedir. Bununla birlikte, Arap ve Acem büyüklerinin, edebî ilimlerde mükemmel dereceye ulaştıktan sonra, hitaplar, yazışmalar, eserler ve telif ettikleri inşalarda, kendilerine özgü tarz ile söyledikleri ve ediplerin gönüllerini coşturan renkli sözler ve sanatları, sözü geçen üç ilim çerçevesinde sundukları ifade edilmektedir. Bu yolla duygu ve düşüncelerini kemal ve mârifet sahiplerine duyurmak ve bağımsız, ayrı bir ilim özelliği kazandırmak için inşâ ilmini kurmuş oldukları da belirtilmektedir.

İnşâ ilmi, şiirin karşılığı olan nesirdir. Bu ilimde vukûfiyet ve mükemmel ustalık da, diğer yüksek ilimlerde ihtisas kazandıktan sonra çok çalışma sarf eden kemal ve

[212] Age, s. 152.

fazilet sahiplerine nasip olacaktır. Yukarıda sözü geçen üç ilmi büyük hocalardan iyice ders alıp öğrenmeyen kişiler, inşâ ilmine ait eserlerin meziyetlerine gereğiyle varamazlar. İnşâ ilmi ayrı bir ilim olmakla birlikte bu dalda yazılan eserlerin diğer ilimler gibi ders kaidelerine uygun okunmasında genel bir fayda düşünülmeyebilir. Bununla birlikte bazı edebî kitapların yanında nesir kitaplarının da ara sıra okunması faydadan uzak olmayacaktır.

İnşâ ilminin başlangıç bilgilerini öğrenen bazı insaflı kimseler bu ilmin devamını ve işin tamamını gözlerine kestiremeyip bu yolda aczlerini ifade ederek olduğu kadarıyla bırakıp işin içinden çıkmaktadırlar. İnşâ ilminin tarifine bakmayıp "yazı öğrenmekten maksat kişinin isteklerini anlatabilmesinden ibarettir" iddiâsıyla bu ilme kitâbet ilmidir diyen kişilerin, gerekli kaidelere uymayıp feyiz ve yükselmekten uzak kalarak ümitsizlik ve bıkkınlığa düşecekleri muhakkaktır.[213]

2. 3. 2. Yazı Yazma İlminin Gerekleri

Nüzhet Efendi, kalem ve kılıcın hangisinin üstün olduğu konusunda büyük alimlerin çeşitli kitaplar yazarak rekabete girişmiş olduklarını, kılıç can korkusu ile korku ve dehşet salıp boyun eğdirse de, kalemin ezel levhasına değişmez kaderi işlemiş olduğu için, ecelin de böylece değişmeyeceğinin bir gerçek olduğunu ifade etmiştir. Kalem ve kılıç devlet ve saltanatın iki kanadından biri olarak birbirlerinden ayrılamamakla birlikte, terakki ve yükselişlerin ancak kalem sayesinde olacağını, bu yüzden kalemin eşsiz ve kutsal değerinin iyi bilinmesini hatırlatmıştır. [214]

Kitâbet işinde ilmin esas alınması ve yazılan şeylerin renkli ve çekici bir güzellikte olması, herkesçe kabul görmesi için şu üç şeyin gerekli olduğunu belirtmiştir:

1. Kitâbetin, şiir kabiliyeti gibi özel bir yetenek gerektirmesidir.

2. Devlet ve saltanatın iki kanadından biri kalem olduğu için, kalem ehlinin ilim ve marifetin inceliklerine yakın ve âşina olmaları, belağat ve fesahatla donanmaları lazım gelir.

3. Kitabet tahsilinde ne bütün bütün özel yetenek ve ne de tamamen ilim ve marifetin bulunması yeterli değildir. Asıl aranılacak ve îtinâ olunacak şey bir miktar

[213] Age, s. 68- 76.
[214] Age, s. 53, 58.

okuyup yazmak alışkanlığını kazandıktan sonra, saltanatın önemli işlerinde uzun zamanlar bulunup bu yolda hitaplar ve maslahatlı yazılar yazmış ve yazdıkları büyükler tarafından takdir görmüş olan zatların yanında uzun müddet çalışmış olmak gerekir. Böylece sözü geçen zatların eser ve karalamalarından kâbiliyet ve zekâ beraberliğinde faydalanmış olmak, kendi yazacağı maddeleri de onlara uygun olarak ortaya koymak zorunludur.

Mehmed Nüzhet, ilimsiz kitâbet imkansız olduğu için, iyi bir kâtipliğin, yukarıda gösterilen üç yol ile kâtiplik tahsili yolunda gitmeye bağlı olduğunu ve buna özel kabiliyet de eklendiğinde nur üstüne nur olacağını vurgulamıştır.

Ayrıca, edebî ilimlerden sayılan kısımların öğrenilmesinin kitâbet ilminde farz ve devlet dairelerinde çalışanların, mülkiye memurları belki bütün emirler ve subayların, Avrupa'daki yenilikler hakkında yazılan kitapları okumalarının şart olduğunu, "*ʿulūm-ı edebiyyeden taʿdād olınan aḳsāmıñ ögrenilmesi taḥṣīl-i fenn-i kitābete heves-kār olan müstaʿiddān-ı ketebeye farż meṣābesinde oldıġı miṣillü ḫidemāt-ı Salṭanat-ı Seniyyede müstaḫdem ve meṣāliḥ-i cāriyyede dāʾimā muḫābereʾi taḥrīriyye ile ser-fürū-bürdeʾi ḳalem olan biʾl-cümle meʾmūrīn-i mülkiyye ve belki kāffeʾi ümerā ve żābiṭān-ı ʿaskeriyyece daḫi envāʿ-ı muḥsenāt ve terfīʾi füyūżātı müstelzim ve hele fünūn-ı ḥarbiyye ve ʿaskeriyyeye dāʾir Avrupaca nev-be-nev bulınmaḳda olan iḫtirāʿāt-ı cedīde ḥaḳḳında yazılan kitāblarıñ bir ṭarafdan lisān-ı Türkīye naḳl ve tercümesiyle fevāʾid-i mündericesini arḳadaşlarına neşr ve taʿmīm itmek cümleʾi veẓāʾif-i meʾmūriyyetlerinden bulınan erkān-ı ḥarbiyye żābiṭāniyçün pek lāzımdır. Zīrā tercüme işlerinde bulınacaḳ ẕevātıñ elsineʾi ecnebiyyede ne ḳadar mahāret ve ḳuvveti olur ise olsun kendü lisānında sekāmetsiz olaraḳ ifādeʾi merām ve rabṭ-ı kelām idecek derecede ḳuvveʾi ḳalemiyyesi olmadıġı ṣuretde tercüme idecegi eṣerde aṣlā ḥalāvet ve leṭāfet ve muṭālaʿa idenler içün bir gūne fāʾide menfaʿat mutaṣavver ve hīç kimesneniñ nazār-ı raġbet ve iʿtibārına maẓhar olamayacaġından lisān-ı ecnebī istiḥṣāli içün virdigi emek ve çekdigi zaḥmet beyhūde olmış olur.*"[215] ifadesiyle dile getirmiştir. Diğer taraftan da bu kitapların Türkçeye aktarılmasının ve tercüme edilerek içlerindeki faydalı maddelerin yayınlanmasının bir memuriyet görevi

[215] Age, s. 94-95.

olduğunu belirtmiştir. Tercüme işlerinde bulunan zatların, yabancı dillerde ne kadar usta ve güçlü olsalar da, kendi dillerinde isteklerini ifade edecek derecede kalem güçleri olmazsa tercüme ettikleri eserlerde lâtiflik ve tatlılığa, takdir ve beğenilmeye mazhar olamayacaklarına, yabancı dil öğrenmek için verdikleri emekler ve çektikleri zahmetlerin de boşa gitmiş olacağına dikkat çekmiştir.[216]

Edebî ilimlerin hangi ilimlerden meydana geldiğinin ve Türkçe yazı ilmi için bunlardan hangisinin gerekli olduğunun bilinmesi gerektiğini ve Arapça'da, söz ve yazı yönünden hata ve bozukluktan sakınma yollarını bildiren ilme İlm-i edeb (edebiyat bilimi) denildiğini yazmıştır. Hitaplaşma ve karşılıklı konuşmaların kuralları, ilimlerin ifade ve yararlılığı, ancak söz ve niteliklerinin durumlarının anlama ve kavranmalarıyla bilinip açıklığa kavuşacağından, büyük bilim adamlarının bu ilme önem verip özen göstererek kelimelerin durumlarını on iki gruba ayırmış ve hepsine birden edebî ilimler ismini vermiş olduklarını belirtmiştir.

Bu on iki grubun tasnifi şu şekildedir: 1. Lugat, 2. İlmü'l-iştikak, 3. İlmün-nahv, 4. İlmü'l-aruz, 5. İlmü'l-kavâfî, 6. İlmü'l-maânî, 7. İlmü'l-beyân, 8. İlmü't-tarih, 9. İlm-i inşâ, 10. İlmü's-sarf, 11. İlmü'l-hatt ve 12. İlm-i karzu'ş-şi'r olduğunu yazmıştır. Bilim adamlarının bazılarının İlm-i bedî'i ayrı bir ilim saymayıp onu maânî ve beyân ilminin dallarından kabul etmiş olduklarını, bazı bilim adamlarının da ilm-i bedî'i ayrı bir ilim saydıktan sonra buna bir de ilm-i kırâatı (okuma ilmi) ekleyerek sözü geçen sınıflandırmayı on dörde çıkardıklarını belirmiştir. Bir kısım bilim adamlarının da edebiyat bilimleri için temel ve yardımcı gruplar belirlediklerini bildirmiştir. Temel grubunda:

Lûgat İlmi (lûgatçilik): Kelimelerin, şekil, durum ve özleri yönünden konu edinildiği ilimdir.

Sarf İlmi (dilbilgisi): Kelimelerin şekil ve durumlarından bahseden ilme *sarf ilmi* denir.

İştikak İlmi (aynı kökten gelen kelimelerin birbirleriyle olan ilgileri, kök bilgisi, türetme): Kelimelerin doğrudan ve dolaylı olarak diğer kelimelere bağlanmasını konu edinen ilimdir.

[216] Age, s. 76- 85.

Nahiv İlmi (söz dizimi, sentaks): Tamlama durumu ve asıl anlamları yönüyle genel bileşiklerden bahseden ilme denir.

Anlam İlmi: Asıl anlamın zıt anlamları ifade etmesi yönünde konu olan ilme *anlam ilmi* denir.

Beyan İlmi: İfadenin açıklık derecesinde değer durumunu açıklayan ilme *beyân ilmi* denilir.

Aruz İlmi: İlm-i bedî', ilm-i maânî ve beyânın altında onlara dahil olan ve sadece ölçü yönüyle ölçülü bileşiklerden bahseden ilimdir.

Kâfiye İlmi: Ölçülü bileşiklerin sonlarını söz yönüyle diğerlerine uygun hale getiren ilme denilmiştir.

Dal ve ek grubunda:

Hat İlmi: Dal ve ek grubunda, yazının nakışlarıyla ilgilenen ilimdir.

İlm-i Karzu'ş-şi'r: Nazma ait olarak şiiri ezbere okumadır.

İnşâ İlmi: Nesre ait olan ilme *inşâ ilmi* adı verilmiştir.

Muhâzarât (edebî, tarihî hikayeler fıkralar anlatma): Belli bir grupla ilgili olmayan ilme muhâzarât denir. Tarih ilmi de ondan sayılarak asıl ve dal olarak gruplara ayırma gereği edebiyat ilmine sekiz bölüm eklenmiştir.

2. 3. 3. Söz Sanatları

Nüzhet, yazılacak şeylerde alışılmış ve akıcı kelimelerin kullanılmasını, duyulmamış, görülmemiş ve alışılmamış kelimeleri kullanmaktan kaçınılmasını salık vermiştir. Yazarın ustalığını göstermek için: "Ol sâde-dil-i yâve-gû iksâr-ı güftâr-ı pür-fahş ve hatâ ile kendüsüni hedef-i tîr-i istihzâ eyledi" ifadesi yerine "Ol mâri-i sağsağ imrâr-ı sağsağa-i lağlağa ile kendüsüni arza-i ma'raz-ı intidâğ itdi" cümlesini yazacak olsa, bunun anlamının öncekinin anlamından farklı olmayacağını ve ikinci ifadede bir hayli edebî sanat da olduğu halde Arapça kelimelerle, nefret ettiren kelimeleri bulundurduğu için birinci ifade kadar insana hoş gelmeyeceğini söylemiştir.

Anlamın gücünü sadece alışılmış kelimelerin kullanılmasına bağlamanın yetmeyeceğine, bunun yanında fesâhat ve belâğat kurallarına da uymanın gerektiğine dikkat çekmiştir.

Fesâhat: Bir sözü açık, doğru, kaideye uygun, fazlalık ve eksiklikden uzak olarak söylemektir. Kelimede fesahat, nefret uyandıran, garip seslerden ve harflerden kaçınmaktır; sözde fesâhat, sözün söyleyiş zayıflığından ve nefret uyandırmaktan uzak olmasıdır; söyleyende fesâhat da meramını fasih kelimelerle anlatmaya muktedir olma alışkanlığıdır.

Belâğat: Meramın güzel bir şekilde, düzgün, kusursuz, fasih, yerinde ve adamına göre ifadesi, söyleyenin de beliğ bir sözü ifade etme gücüne sahip olmasıdır.

Sonuç olarak ,söz sanatlarının söze güzellik ve süs bağışlayacağının inkar edilemeyeceğini ifade etmiştir. Bunları kullanırken alışılmış olan sözler içinde arayıp bularak akış ve tamlama güzelliğine dikkat edilmesini tavsiye etmiştir. Kenarda kalmış, alışılmamış ve vahşi kelimeleri kullanmaktan kaçınarak sözün boyuna giydirilecek olan söz elbisesini nefret ettirici şekilde giydirmemeye özen gösterilmesini bildirmiştir.

Mehmed Nüzhet Efendi, bütün bu uyarı ve hatırlatmalardan sonra söz sanatlarına geçerek şöyle sıralamaktadır:

2. 3. 3. 1. Seci'

Seci': Nesirde her durakta, bir harf üzerinde kafiyeli olmaktır. Seci'in Türkçe nesirde sözü bağlamada büyük bir yeri olduğundan, her kâtip için kâide ve şartlarının bilinmesi gerekir. Seci'in dört şartı vardır. Bunlar:

1. Kelimelerin canlılık ve akıcılığı,
2. Kelimelerin diziliş ve tamlama yönüyle takılma ve yapmacıktan uzak olması,
3. Anlamın söze bağlı olmayıp mutlaka sözün anlama tabi olma**sı,**
4. Her fıkranın diğer fıkrada olan anlamı göstermemesidir

Ayrıca, Türkçe kelimelerin terkip ve anlamca yumuşak ve muhtaç olduğu üslûba uygun kullanılmasına fazlasıyla dikkat edilmesi gereğidir. Buna uyulmazsa, seci' sanatıyla sözü süslemeye çalışırken aradaki bağ koparak asıl amaç olan anlam bozulmuş olur. Seci'li kelimelerin kulakça hafifliği, söyleme ve telaffuz açısından selâmeti, az harften meydana gelmesine bağlıdır.

Örnek: "*Kelām-ı müseccaʿ-ı edā-yı ḫoş-āyende-ʾi lafẓ-ı dil-ārāya ḥüsn-i reftār ve ḳāmet-i şāhid-zīnde-ʾi maʿnāya ḫilʿat iʿtibār-baḫş eyledigi manẓūr-ı uli'l-ebṣārdır" "Kelām-ı mevẓūn ve dil-keş ve edā-yı ġıll ü ġışş masūn-ı tesnīm-veş*"[217]

2. 3. 3. 2. Cinas

Tam cinas: *H*arf, ölçü ve harekelerde eşit olan iki kelimenin bir bileşimde başka başka anlamlarda kullanılmasıdır. Bir harfin dışında diğer harfleri, ölçü ve harekeleri eşit olarak bir terkipte gelmiş iki kelimeye *nâkıs cinas* denilir. Bunlardan başka daha bir takım cinaslar da bulunmaktadır. Fakat bu cinaslar, Arap dilinin kelime zenginliğinden dolayı Arapça'ya mahsus kalmıştır. Farsça ve Türkçe'de Arapça'daki kadar cinas sanatının kullanılması mümkün olmamakla birlikte Türkçemizde de aransa yine bir hayli ortak kelime bulunup *tam cinas* kullanmak mümkün olacaktır.

"Ḥurūf ve evzān ve ḥarekātda müsāvī olan iki kelimeniñ bir terkībde başḳa başḳa maʿnālarda īrād olınmasına cinās-ı tām ıṭlāḳ olınup yalñız bir ḥarfden başḳa ḥurūf-ı sāʾiresi ve evzān ve ḥarekātı müvāzī olmaḳ üzere bir terkībde vāḳiʿ olan iki kelimeye cinās-ı nāḳīṣ tesmiye olınmış ve ṣanʿat-ı cinās daha bir ṭaḳım aḳsāma münḳasım bulınmış ise de işbu aḳsām cināsıñ tamāmī-ʾi icrāsı lisān-ı ʿArabıñ kemāl-i üsʿat ve elfāẓ-ı müşterekesiniñ farṭ-ı keṡretiḥasebiyle lisān-ı meẕkūra maḫṣūṣ gibi olaraḳ Fārisī ve Türkī lisānlarında ʿArabī ḳadar ecnās-ı ṣanʿat-ı cināsıñ istiʿmāli ḳābil olamayup bunıñla berāber lisānımız aransa yine bir ḫayli elfāẓ-ı müştereke bulınacaġından iltizām olındıġı ḥālde cinās-ı tām icrāsı mümkin olabilür."

Örnek: *"Ol bī-vefā incāḥ-ı merām ḥaḳḳında virdigi sözden dönmiş ve bunı ümīd-vār merḥameti olan bī-çāre añlayınca naḫcīr-i zaḫm-ḫurdeye dönmiş" terkībinde vāḳiʿ birinci fāṣılada bulınan "dönmiş" kelimesi ʿudūl ve fāṣıla-ʾi ṯāniyedeki teşbīh maʿnāsına oldıġından tām cinās olur."*

Nakıs cinas için: "*sönmek sinmek çözmek çizmek yaḳmaḳ yıḳmaḳ baḳmaḳ bıḳmaḳ dökmek dögmek örmek urmaḳ kelimeleri miṡillü ḥarekelerinden biriniñ tebdīl*

[217] Age, s. 105. Mesela ölçülü ve gönül çeken söz, Tesnim (Cennet suyu) gibi kin ve hileden korunmuş, gönülde yer tutan ölçülü ve büyüleyici beliğ, fasih, düzgün tarz ve ifadedir.

veyāḫud ḥareke-ʾi ṣaḳīleleri ḥareke-ʾi ḫafīfeye taḥvīl ḳılındıġı ḥālde cinās-ı nāḳıṣ vücūdını mübeyyin bir çoḳ kelimāt" vardır.[218]

2. 3. 3. 3. Tersî', Müvâzene

Tersî': Yazılmış olan iki fıkradan birisinde bulunan bütün kelimelerin ölçü ve kafiye yönünden diğer fıkradaki kelimelere tamamıyla uygun olmasıdır.

Örnek: "Mânâ-yı merâmı terâkib-i bedîada beyân ve fehvâ-yı kelâmı esâlîb-i berîada ayân itdi". Söz, fesahat ve belâğatla süslenmiş ve ilk bölümde bulunan kelimeler yalnız ölçü bakımından ikinci bölüme eşit olur ise ona da *Müvâzene* denir.

Örnek: "Hüsn-i îfâ-yı kelâmda fâikü'l-akrân ve lutf-ı tevcîh-i hitâbda râcihü l-emsâldir".

2. 3. 3. 4. Teşrî'

Teşrî': Bir beytin, iki kâfiye üzerine kurulmakla beraber vezin, kâfiye ve kâideye uygun olarak okunduğunda kafiyelerden hangisinde durulursa durulsun anlamının bozulmamasıdır. Teşrî'e, *tevşih* ve *zü'l-kâfiyeteyn* de denilir.

Örnek: "Buldığını mahveyler. Aşk âfet-i sâmândır" "Sermâyesi hüsrândır" "Bir zerre bile degmez. Varım neye şâyândır" "Cânım sana kurbândır" "Kes başımı da lutf it. Kesme nigeh-i nâzı" "Bir şîve-i dil-sâzı" "Rûyın göreyim tek de. Dürr-i şinâmda ihsāndır" "Âşık neye cesbândır".

Ayrıca şiir ve secî'de reviy harfinden önce bulunan kâfiye harfi ve aralarda da aynı cinsten harfler olursa buna da *Lüzûm-ı Mâ-lâ-yelzem* veya *İltizâm-ı Mâ-lâ-yelzem* denilir.

Örnek: "Dekâyık-ı fenn-i kitâbet ve hakâyık-ı usûl-i hitâbeti lâyıkıyla derk ve icrâ-yı mekâtibe ve muhâtabada girîve-i hatâ ve haleli terk itmek insânın fünûn-ı edebiyyede üstâd-ı kâmil ve ma'lûmât-ı müktesebesi kâffe-i ulûmı şâmil olmaklığına tevakkuf ider" ibâresindeki "dekâyık-hakâyık ve kitâbet-hattâtet ve mekâtibe-muhâtaba ve derk-terk ve kâmil-şâmil" kelimeleri.

[218] Age, s. 105-106.

2. 3. 3. 5. Mu'âzala

Mu'âzala[219]: Bir tamlamanın kelimelerinde aynı cinsten olan harflerin tekrarlanması veya zincirleme tamlama ve sıfat ve edatların çoğalması, fiillerin birbirini takip etmesidir. Mu'âzala beşe ayrılır:

a. Aynı harflerin tekrarı: "Evin yukarı katında kocakarı korı yakarken gözi kararup yılıkladığından az kaldı ki yangın olayazdı"

b. Uzun zincirleme tamlama: "Büyük efendinin teyzesinin küçük kerimesinin dâyesinin süt karındaşının karındaşı"

c. Sıfatın çoğaltılması: "Filān zât mukbil bahtiyâr mütedeyyin salâbet-kâr sahi kerim mehâsin-girdâr âdil şeci' cebbârdır"

d. Edatın çoğaltılması: "Anın ana andan ziyâde münâsebeti vardı"

e. Fiilin çoğaltılması: "Geldi oturdı söze başladı lakırdıyı uzatdı saçma sapan söyledi ehl-i meclise kelâl virdi"

Muâzala'da bir şekilde nefret, tekrar ve sıralanma olduğundan fesahat ve belağat ehli bu sanata fazla rağbet etmemişlerdir.[220]

2. 3. 4. Anlam Sanatları

Mehmed Nüzhet Efendi, "Kelimelerin gerçek anlamlarında kullanılmaları asıl ve mecaz olarak kullanılmaları teferruattır, bu yüzden gerçeği terk ederek mecaza gidilmesinde ne anlam ve gerek vardır?" sorusu akla geldiğinde, işin aslının öyle olmadığını, sözde bulunması gerekli olan fesâhat ve belâğatın, gerçekten mecaza gidilmekle meydana geleceği kâidesine uygun olarak kullanılan mecazın gerçekten daha üstün olduğunu belirtmiştir. Çünkü sözün mecaz olarak kullanılması, hayal ve tasvir yönleriyle dinleyen üzerinde başka bir tesir ve güç meydana getirir. Meselâ cesâretli ve kahraman bir adama cesur, cömert bir adama da civanmert ve sahî denilmektense, birincisine kuvvet ve heybette benzeri olmayan "arslan", ikincisine cömertliği dillere destan olan "Hâtem" diye hitap edilmesinin, amaç, tasvir ve tahayyül yollarıyla, dinleyen üzerinde daha güzel bir etki doğuracağı muhakkaktır. Mecaz ifadelerden doğan

[219] Mu'âzala: Bir sözün anlamını başka sözle bağlayıp kelâmı arka arkaya getirme; kâfiyeyi ayrılmayacak şekilde kendinden sonra gelene bağlama; yahut da sözde kelimeleri tekrarla kullanmadır.
[220] Age, s. 96- 109.

tesir gücünün çok faydası görüldüğü, vukûfiyetli ve dikkatli kişilerce denenmiş ve doğrulanmış olduğundan, fasîh ve belîğ olan söze "helal sihr" denilmesi bundan ileri gelmiş olabilir.

Anlam Sanatları şunlardır:

2. 3. 4. 1. İstiâre

Gerçek anlam ile mecaz anlam arasında varlığına ihtiyaç duyulan benzemek ilgisi olursa ona **İstiâre** denir. Beyân âlimleri istiârenin sınır ve tanımına ait çok sözler söylemişler ve çeşitli yollar göstererek bu konuyu çok uzatmışlardır. "Mecaz ile teşbih evlenmiş, birleşmiş, aralarında istiâre doğmuş" şeklinde yapılan tanım çok güzeldir. İstiârenin, *istiâre-i musarraha, istiâre-i mutlaka, istiâre-i müreşşaha, istiâre-i mücerrede, istiâre-i mekniyye (istiâre-bi'l-kinâye), istiâre-i temsîliyye* gibi çeşitleri vardır.

1. **İstiâre-i musarraha** (açık istiâre): Kendisine benzetilen söylenip benzeyenin söylenmediği istiâredir.

Örnek: "Sofrada bir fil vardı".

2. **İstiâre-i mutlaka**: Benzeyen ve kendisine benzetilenin uygun özelliklerinden bir sıfata veya onlara ayrıntı olacak bir söze yakın olmamaktır.

Örnek: Topluluktan kalkıp giden hileci bir adam için "Tilki gitti" denilse istiâre-i mutlaka olur. Adamın konuşması ve gülmesi; tilkinin postu ve pençesi gibi özellikleri açıklanmamıştır.

3. **İstiâre-i müreşşaha**: Kendisine benzetilenin uygun özelliğine yakın olmaktır.

Örnek: "Tilki gitti kapandan kurtulmuş, kuyruğu kopmuş ve tüyleri dökülmüş" denilse, kendisine benzetilenin mülayimleri söylendiğinden istiâre-i müreşşahadır.

4. **İstiâre-i mücerrede**: Benzeyenin uygunlarına yakınlıktır.

Örnek: "Tilki gitti hayli münasebetsiz sözler söyledi ve yersiz, münasebetsiz güldü" denilirse, benzeyenin özellikleri söylendiğinden istâre-i mücerrede olur.

5. **İstiare-i mekniyye; istiâre-i bi'l-kinâye** (kapalı istiare): Tercih edilen söz üzerine terk edilen kendisine benzetileni, benzeyende kullanmaktır.

6. **İstiâre-i tahyîliyye**: Kendisine benzetilenin özelliğini benzeyene isbat etmekten ibarettir.

Örnek: “Devletin iki kanadından olan kalem” sözünde devlet benzeyen, kuş kendisine benetilendir. Kuşun kanadı kendisine benzetilen kuşun özelliğidir, bu özelliği benzeyene, devlete isbat edilmiş olunur.

7. **İstiâre-i temsiliyye**: Çeşitli maddelerden koparılıp alınan şekli diğer bir surete temsil ve teşbih yoluyla istiâre etmektir.

Örnek: “Filan zatı duman içinde gördüm” denildiğinde, o zatın düşünce ve hayrete dalmış olduğu anlaşılıp duman içinde bulunmak durumundan çıkardığımız şekli teşbih ve temsil yoluyla düşünce ve hayrete naklettiğimizden istiâre-i temsîliyye olur.

2. 3. 4. 2. Kinâye

Kinâye: gerçek anlamı kasdetmekle beraber gerçek anlamın gereklerine sarf edilen sözdür. Teşbih, belâğat esaslarının en büyüğü olduğundan sanat âlimleri bu konuda pek çok tafsilât ve incelemelere girişmiş ve herbiri bir çeşit tanımla birlikte sınıflandırılmasında çok çeşitli açıklamalar yapmışlardır.

Meselâ: “Filan zat kapısını büyük açtı” deyip harcamalarını arttırmış olduğunu; “Filan zatın kavli uzundur” diyerek hüküm ve etkisinin çok olduğunu; “Filan şahsın eli uzundur” dediğimizde de hırsızlığını kasdettiğimiz halde, gerçekten o zatın kapısının büyük, diğerinin sözü uzun ve bir diğerinin de elinin uzun olması mümkün olabileceğinden bunlara kinaye denir.

2. 3. 4. 3. Teşbih

Teşbih belâgat esaslarının en büyüğü olduğu için bilim adamları bu konuda çok tafsilat ve incelemelere girişmişlerdir. Her birisi ayrı birer tanımla birlikte çok çeşitli şekilde sınıflandırmışlardır. En üstün ve en doğru ifadeyle teşbih, bir şeyin başka bir şeye anlamca ortaklığıdır. Bazılarına göre teşbih, bir şeyin kendisinde olan özelliklerin birinde iki şeyin ortaklaşmasıdır. Yine bazılarına göre de teşbih, bir şeyi başkasına ortak olduğu şey ile tasvir etmektir. Ayrıca da kapalı olan bir şeyi açığa çıkarmaktır. Teşbih için beş şeyin varlığı gereklidir. Bunlardan birincisi, iki taraf yani *benzeyen*, *kendisine benzetilen,* ikincisi *benzeme yönü*, üçüncüsü *teşbihin amaç ve hali*, dördüncüsü *teşbihin yolu*, beşincisi *teşbih edatıdır.*

Müşebbeh (benzeyen), müşebbehün-bih (kendisine benzetilen) ikisi ya hissî veya aklî, birisi ya hissî veya aklî olmak üzere dörde ayrılır. Hissî beş duyu organı ile algılananlardır. Gül renkli şarabı, kırmızı Bedahşan taşına; zevk ve lezzeti, meme suyuna benzetirsek ikisi de hissî olur. Aklî olanlar vucudu olamyan ve beş duyu ile algılanamayanlardır. İlmi, hayata; cehli, ölüme benzetsek ikisi de aklî olur. İlmi alemi ışıklandıran güneşe benzetsek, benzeyen aklî, kendisine benzetilen hissî; Güzel kokuyu güzel ahlaka benzetsek, benzeyen hissî, kendisine benzetilen aklîdir.

İkincisi, bu iki tarafı birleştirmek için kullanılan benzeme yönüdür. Buna vech-i şebeh, vech-i müşâbehet de denir.

Üçüncüsü, teşbihin amaç ve halidir. Teşbihin esaslarını bu amaç ve hal üzerine kurmaktır.

Dördüncüsü, teşbihin yoludur. Teşbihin güzellik ve ilgisini tamamlamak için makbul olmayandan kaçınmaktır. Halk arasında çokça kullanılan sıradan teşbihleri, fesahat ve belağatlı sözler arasına karıştırmadan, dinleyene sıkıntı vermeden, düşüncenin üretimiyle güzel bir şekilde söylenerek belâgatçilern takdirlerine mazhar olan teşbihler yapılmalıdır.

Beşincisi, "gibi, misillü" ve buna benzer kelimelerle benzeyenin anlamını kendisine benzetilene bağlamak için kullandığımız kelimelerdir.

2 3. 4. 4. Hüsn-i İbtidâ (Berâ'at-i İstihlâl)

Hüsn-i İbtidâ *(berâ'at-i istihlal, güzel başlangıç)*: yani bir yazının başında, içindekiler hakkında toplu bir fikir verecek şekilde güzel sözler kullanma; son derece akıcı, dikkat çekici, anlamca son derece doğru ve açık olmakla birlikte doldurma söz, takılma gibi belâğatı bozan, dikkati kaçıran durumlardan uzak durma gereği ilim adamlarının işlediği bir konudur. Bilim adamları, "güzel başlangıç" ve "güzel açış" demek olan "berâat-i istihlâl" konusu ile birlikte, okuyanlar ve dinleyenler yanında kabul ve itibar görmesi için, sözün söyleniş ve anlam bakımından güzelleşmesi ve güçlenmesine, dört konuda fazlasıyla özen gösterilmesini önemli görmüşler ve bu konuda uyarıda bulunmuşlardır.

Bu dört konudan birincisi *iyi ve güzel başlangıç*, ikincisi *tahallus*, üçüncüsü *hüsn-i taleb*, dördüncüsü de *hüsn-i intihâdır.* Bunlardan:

2. 3. 4. 5. Tahallus

Tahallus: Belâğat kâidelerine uyarak uygun bir açıştan sonra, birinci anlamla istenen ikinci anlam ve amaç arasında güzel bir bağlantı kurmak ve yumuşak bir bağlantıyla geçmektir. Acem edipleri buna "girizgâh" adını vermişlerdir.

Hüsn-i taleb: Sadece yardım ve merhamet dilemeye ait olmayıp yazılacak şey nasıl bir amaç ve faydayla ilgili ise, onlara ait güzellik ve faydalı işlerden ve uygulamasındaki kolaylıktan bahsetmek ve hüsn-i talebin kabul edilmesini sağlayacak olan delilleri söyleyerek yazılan şeylere çok dikkat edip önem vermek gerektir.

Hüsn-i intihâ: Sözün sonu olup onunla durulup susulacağından, bu sonun son derece tatlı, güzel olması ve asıl anlama dayanmasıyla mükemmel bir sonucu içermesi gerekir. Bu yüzden hüsn-i intihâ önem ve îtinâ mükemmelliğine layıktır.

2. 3. 4. 6. Tıbâk

Tıbâk: Birbirine zıt olan iki anlamı bir cümlede bir arada kullanmaktan ibarettir. *Tıbâk*'a, *mutâbaka, tatbîk, tezâd* ve *tekâfü*' de denilir. *Tıbâk* adının zahmet ve meşakkat anlamına da gelen "tıbk" tan alınmış olduğunu tahkik ilmi alimleri açıklamışlardır." Ayrıca *tıbâk, hakîkî lafzî, hakîkî mânevî, mecâzî lafzî, mecâzî mânevî, îcâb* ve *selb* olarak altı kısma ayrılır.

"Daima alime yakın cahile uzak bulunmalıdır" cümlesinde alim ve cahil, uzak ve yakın kelimeleri ***tıbâk-i hakikidir***.

Hz. Ali'nin: "Kerim olan zatın açlığında yani zulüm ve hakaret gördüğünde, adi adamın da tokluğunda yani yüceltildiğinde, yüksek makama geldiğinde saldırısından korkun" sözünde açlık ile tokluk arasında tezad vardır. Ancak açlıktan zulm, ihanet, tokluktan ikram ve hürmet kasdedildiğinden ***tıbâk-ı mecazidir***.

Bir söz söylenilmeden içerdiği anlam zıddıyla söylenirse ***tıbâk-i manevidir***: "Beni kelepçeli olarak öldürürseniz bu hüner ve kahramanlık değildir. Çünkü ben sizin kardeşinizi kelepçesiz öldürdüm" gibi.

Aynı masdardan biri olumlu diğeri olumsuz veya biri emir diğeri yasaklama olan iki fiil alınarak kullanılması ***tıbâk-ı selbdir***: "Bilen ile bilmeyen bir olur mu?" ve "İnsanlardan korkmayın Allah Tealadan korkun" gibi.

Renkler arasındaki tıbaka ***tıbâk-ı icab*** denilir. Istılahta buna "tedbîc" adı verilir. Bir cümlede kızarma ve sararmayı bir arada kullansak, kızarmadan utanç ve sararmadan aşk ve karasevdayı kasdetsek sanat-ı tedbic yapılmış olur.

2. 3. 4. 7. Mürâat-i Nazîr

Mürâat-ı nazîr: Bir sözde kelimenin anlama, kelimenin kelimeye ve anlamın anlama ilgileri dikkate alınarak bir şeyin cinsinden veye özelliklerinden iki ya da daha çok kelimenin bir araya getirilmesine denir. *Mürâat-ı nazîre tevfik, i'tilâf*, *tenâsüb* ve *muvâhat* da denilir. Bilim adamları bu konuda çok tafsilata girmişlerdir. Hangi şairin divanına bakacak olsak bu sanatla dopdoludur.

"Ser-mû fark yoktur beynimizde zülf-i dilberle

Siyeh-bahtız perîşân-ı rûzgârız hâne-berdûşuz" eşsiz beyti baştan başa bu sanatı göstermektedir.

2. 3. 4. 8. Leff ü Neşr

Leff ü neşr: Bir cümlede karşılıklı olarak önce açıklama ve sonra da özetleme şeklinde iki veya daha çok kelime getirilmesine denilir. Önce gelenler kaç tane ise, ondan sonra da o kadar kelime getirilerek herbirisinin önce geçen kelimelere anlam ve uygunluk bakımından denk gelmesi gerekir. Önce geçen kelimelere "leff", onları takip eden kelimelere de "neşr" denilir.

Eğer *neşr*in sıralanması *leff*e uygun ise "***leff ü neşr-i müretteb***", eğer sıralama yoksa "***leff ü neşr-i müşevveş***" diye adlandırılır.

Leff ü neşr-i mürettebe örnek: "Filan mahalde kâim mektep harap, dar, binası intizamsız ve muallimleri noksan iken Hazret-i şahanenin maarifi sayesinde tamir edilip, genişletilip, intizama sokularak muallimleri tamamlandı".

Leff ü neşr-i müşevveşe örnek: "Filan mektebin dersleri düzensiz, hocaları ehliyetsiz iken ehliyetli hocalar tayin edilip dersleri sırasına konuldu".

2. 3. 4. 9. Tevriye (Îhâm)

Tevriye *(îhâm)*: Biri yakın ve diğeri uzak anlam olmak üzere iki anlamı içine alan bir sözü söyleyerek gizli bir yakınlıkla uzak anlamı kast etmeye denilir. Tevriyeli

söz yakın anlama uygun olan bir şeyi içinde bulunduruyorsa ona "***tevriye-i muraşşaha***", bulundurmuyorsa "***tevriye-i mücerrede***" adı verilir.

Örnek: "Ol nev-zâde-i şerr ü hasar daha kundakta iken pîçîde-i kımat-bevâr oldu". Çocuk kundağı yakın anlam, yangın kundağı uzak anlam olmak üzere iki anlam kasdedilmiştir.

Bunun yanında ***İstihdâm*** da, iki anlamı olan bir kelimenin iki anlamına da dönüştürülen bir zamirle diğer anlamı kast etmek demektir. Buna, "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla" sözünü örnek gösterilebiliriz.

Tevriye, fesâhât sahasında kullanılan sözün en latif, tatlı ve incesidir. Büyük âlim Zemahşerî[221]: "Bu ilimde tevriyeden daha ince ve hoş bir konu göremezsin. Çünkü Allah'ın ve Peygamberlerin sözlerinde teşbih ve teviller konusunda ondan daha faydalı ve yardımcı bir şey yoktur." demiştir.

2. 3. 4. 10. Tazmin

Tazmin: Edebiyat ehli yanında, nazım ve nesirde sözün, Kur'ân âyetleri ve Peygamberimizin sözlerini içermesidir.

İktibâs: Söylenecek nazım ve nesre, Kur'ân-ı Kerîm'den olduğunu açıkça belirtmeden, bazı âyetlerin doğrudan alınmasıdır.

Âyet ve Hadislerin aynen tamamının alınmasına ***tazmîn*** ve ***iktibâs-ı küllî***, tamamının değil de bir kısmının alınmasına da ***tazmîn*** ve ***iktibâs-ı cüz'î*** adı verilmiştir. Bunlar da "*mahmud-makbûl, mübâh-mebzûl, merdûd-merzûl*" olarak üçe ayrılır.

Mahmud-makbûl, beğenilen ve kabul edilen; *mübâh-mebzûl* normal olup bol kullanılanlardır. *Merdûd-merzûl* kısmı, Allah Teâlâyı insana benzeterek ve ayrıca alaylı ve anlamsız şekilde söylenen sözler olarak aktarılmasıdır ki ikisi de reddedilmiştir. Müçtehid imamlar bunun kullanılmasını men etmişlerdir.

2. 3. 4. 11. Mübâlağa

[221] Age, s. 133. Yüce, Nuri; Zemahşerî, **İslâm Ansiklopedisi**, Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, Eskişehir 1997, C. 13, s. 514 -516.

Mübâlağa: Bir milletin terimiyle bir şeyin özelliğini şiddet ve zayıflık yönünden imkansız olacak veya akıldan uzak kabul edilecek dereceye yükseltmektir. Edebiyat alimleri *mübalağa*nın sözün güzelliğinden sayılıp sayılmayacağı konusunda ayrılığa düşmüşlerdir. Mübâlağa üçe ayrılır:

1. ***Tebliğ***: Abartmanın aklen ve âdet olarak mümkün olanıdır.
2. ***İğrâk***: Abartmanın aklen mümkün, âdeten mümkün olmayanıdır.
3. ***Ğulüvv***: Aklen ve âdeten mümkün olmayan mübâlağadır.

2. 3. 4. 12. İtnâb

İtnâb, anlam ilmi konularındandır. İtnâba "bast" da denilir. *Îcâz*, itnâbın zıddıdır. *İtnâb* ve *îcâz* belâğat çeşitlerinin en büyüklerindendir ve bazıları "Edebiyat itnâb ve îcâzdan ibârettir" demişlerdir. İtnâb ve îcâzın arasında bir ilgi olması gerekir.

Fazîletli âlimler, asıl amaç olan anlamı ifade etmek için anlama eşit olana ***müsâvât*** demişlerdir.

Amaca yeterli olduğu halde anlamdan noksan bulunana ***îcâz*** adını vermişlerdir.

Daha faydalı olması için, daha çok sayıda kelimelerle asıl amacı ifâde edeni de ***itnâb*** olarak adlandırmışlardır.

Telgraf haberleşmelerinde îcâz yolunun bilinmesi ve diğer geçerlikte olan yazışmaların mükemmel bir şekilde ifade edilip tam anlaşılması için itnâb kâidesinin bilinip uygulanması da kitâbetin en önemli gereklerindendir.

2. 3 . 4. 13. İnsicâm

İnsicâm: Kelimece tatlılık ve düzgünlük; Türkçede kolaylık ve akıcılık; tarz olarak güzellik ve yapmacıktan uzak bir şekilde güzel akış; düzgünlükte incelik ve hoşluk yönünden akarsu gibi akıp gitmek demektir.

Ayrıca *insicam*, edebiyat türlerinde yapmacık ve zorlamadan uzaklık, kelime ve anlam güzelliğinin doğallığı ve daha önce yürünmemiş orijinal bir yolda gidilerek okuyan ve inceleyenlere safâ verip hayretlerini arttırma özellikleridir.[222]

[222] Nüzhet, age, s. 110-142.

2. 3. 5. Yazı Yazma İlminin Metot ve Kuralları

Yazı yazma metotları altı maddede toplanabilir.

1. Yazılacak yazının ilgi, tertip ve üslûbuna ve ibâresinin güzel akıcı ve düzgün olmasına dikkat edilmesi, kitâbet konusunun birincisi kuralıdır. Buna uygun olmayan yazılar, anlam çıkarmak mümkün olamayacağından, kitabetten sayılmazlar. Öncelikle emek sarf ederek bu konuda meleke kazanmaya önem verilmelidir.

2. Kitâbette sözü geçen melekenin kazanılması için üç aşama vardır. Bunlar:

a. Eskilerin yazdığı pek çok eser ve kitap incelenip akılda yer ettikten sonra yazar onlardan öğrendiklerini biraz değiştirerek yazacağı şeyleri, söz ve anlam olarak onların üzerine kurmalıdır.

b. Öğrenilen ve ezberlenen bilgilerin yazılan şeylerde kullanılıp uygulanmasıdır. Bu uygulamada kelimelerin tamamen değiştirilmesi gerekeceği için anlamca tarzı başka bir kalıba dökerek yazılanların öğrenilen ve ezberlenen bilgilerden doğduğuna okuyanların dikkatlerini çekme ustalığıdır.

c. Yazar kendisine gerekli olan faydalı ve nazarî bilgileri kazandıktan sonra yazdıklarında hiçbir kimseyi taklit etmeyerek yaza çize kendine özel bir tarz ortaya koymalı ve herkesin beğenisini kazanarak yazarlar arasında özel ve seçkin bir yer edinmelidir.

3. Kâtip resmî yazışmalarda kısa ve öz yazma yolunu seçer de amaç ve istek tam olarak bunlardan anlaşılmazsa işler daha da uzar dolayısıyla kısaltma yolu makbul olmaz. Söz az olsun derken anlaşılamama durumundan dolayı yirmi kat daha çok yazılmaya mecbur kalınır. Sözün kısalığını tercih ederken, kâtip karşısında muhatabını ve onun itirazlarını ve bu itirazlara yazacağı cevapları da düşünmelidir.

4. Kâtipler, liyâkat ve ehliyetlerini devletin lûtuf ve yüce terbiyesi sâyesinde kazanmışlardır. Bu yüce hizmette yükseldikleri ölçüde üzerlerindeki veliyy-i ni'met hakkı arttacağından, dilekçe ve müzekkerelerde kâtip kendi ehliyet ve liyâkatından bahsederek hak ve minnet iddiâ eden ifadelerden kaçınmalı, bunları konu etmeden, muhatabına tazim ve saygı ifadesiyle nâzik ve ince tâbirlerle edebe uygun arz ve beyanda bulunmalıdır.

5. Resmî evrakta fazla söz ve anlam sanatları yapılarak amaç ve faydadan uzaklaşılması, bilinen yoldan çıkılması gizli bir yasaktır. Özellikle alıntı, beyit ve şiir gibi şeylerin bulundurulması kesin olarak kabul görmediğinden, sözü geçen evrakta sadece söz güzelliği ve anlam kuvveti esas alınarak söz, amaca tam olarak götürmelidir. Bunlarla birlikte kitâbet işinde bulunanların, özel bir konuya veya ilim ve fenle ilgili teliflere, belâğatlı inşâ, takriz ve önsöz yazma teklif ve zorlamaları karşısında mecbur olmaları durumunda, o yollarda güçsüz görünüp akranları arasında mahçup duruma düşmemeleri için her meslekte telif ve söz süsleme gücünü kazanmaları için bilgi dâirelerini, edebiyat mâlûmâtlarını mükemmelleştirme, genişletme ve güçlendirmeleri gerekir.

6. Dilimizde dikkatsizlik ve önemsememe sebebiyle bir çok kelime yanlış yazılmakta, hatta bu yanlışlar kemâl ve fazîlet sahipleri tarafından bile dikkatsizlikle yapılmakta olduğundan, sonradan "falan büyük zât da bu kelimeyi böyle yazmıştır" denilerek bu yanlışlar doğru sanılabilmektedir. Kâtip bu kelimeleri, imlâ ve tamlamalarına dikkat ederek kaidelerine uygun olarak yazıp şüphe ettiği şeyleri de ehlinden araştırarak kalemini hata ve yanlıştan korumaya çalışmalıdır.

Kâtiplik sanatı, sanatların en şereflisidir ve kâtipler de beş gruba ayrılırlar. Bunlar:

1. **Risale kâtibi**: Bir çok ilim ve fazilette kemâle sahip, özellikle edebî ilimlerin hepsinde bilgi ve marifeti olan, ayrıca Arap üslûbu, misâller, hitaplar ve edebî şiire tam olarak sahip olup sözü uzatma ve kısaltmada gücünü gösterebilen, dinleyen ve inceleyenlere usanç vermeden şevklerini arttıran ve yazısını da başkalarını gıpta ettirecek derecede güzelleştirenlerdir.

2. **Hüküm kâtibi**: Şer'î ilimlerde ve özellikle fıkhın uygulamalı meselelerinde Dört Mezhebe göre zorlukları halletmede üstün bir ustalık sahibi hüküm ve ilim yazarları ve Şer'î kalem yazarları olan remizli ve hikmetli işâretlerde de eli yetişen kâtiplerdir.

3. **Örfî Dîvan ve Meclis kâtipleri**: Kalem gücüne ve geniş bir alışkanlığa sahip olmakla birlikte siyâsî hükümlerin genelinde ve insanlarla alışverişlerin ayrıntılarında, yanında hiçbir şeyin örtülü kalmaması gereken, sırları açığa çıkarmada kavraması süratli olan kâtiplerdir.

4. **Haraç kâtibi**: Uygulama, matematik ilmi ve edebiyat sanatının bazı bölümlerinde yeterli bilgisi bulunmakla birlikle, ürünler, sanayi üretimleri, ithâlât ve ihrâcât dengeleri ve ahâlînin servetlerini arttırmasının hangi sebeplere bağlı olduğuna âit bilgisinin yanında şahsî güç ve liyâkatı, memuriyet yapacağı devlet hizmetlerinde bilgilerini tereddütsüz uygulayabilmeye yeteneğine sahip olan mâliye ve hesap işlerindeki katiplerdir.

5. **Ordu kâtibi**: Ordu kâtipleri de üçe ayırılırlar:

a. Risâle kâtibine gerekli olan bilgilerle birlikte harbiye ve askeriye ilminin kavramlarını bilmesi gereken, kumandanların yanında önemli iş yazılarını, askerin haberleşmelerini yazan *askerî daire mektupçu ve yazı kalemleri*dir.

b. Matematik ilminin temel bilgileriyle birlikte bazı edebî ilimleri de bilmesi gereken *askerî yoklama ve hesap, günlük işler kalemleri*, *hesap ve idare maddelerini* tutan kâtiplerdir.

c. Harbiye ve asker ilminin kavramlarını, matematik ilminin temel bilgileriyle birlikte bazı edebî ilimleri ve dil biliminin inceliklerini bilmesi gereken, künye zabtı ile bunun diğer ayrıntılarını gösterebilen *jurnal kalemlerine memur* kâtiplerdir.

2. 3. 6. Şiir ve İnşâ

Şiir ve inşâ ikizdir. İnşâ ilmini kuran eski faziletli âlimler bu ilmi belirlerken, temellerinden birisinin eski şiirler olduğu hükmünü vermişler ve inşâ sanatkarlarının makbul şiirlerden bir hayli şiir ezberlemelerine şiddetle gerek duyduklarını açıklamışlardır. Eski şiirleri ezberleyerek temel bilgilerini tamamlayıp kuvvetlendiren şâir olan inşâcılar, şâir olmayan inşâcılara çok yönden takdim ve tercih edilmişlerdir. Eski şiirler edebî ilimler için bir çeşit kaynak ve temel olduğu için inşâ ve kitâbetle meşgul olan kişilerin de edebî eserlerinde birbirlerinden habersiz başkalarının şiirlerini eserlerine alarak kullanmaya muhtaç ve mecbur olduklarını ileriye sürmüşlerdir. Bu şiirlerin hüküm ve ince anlamlarını nesir kalıbına dökerek yazdıklarını, hitap ve mektuplarda malzeme olarak kullanıp bununla düşünce ve bilgilerini genişletip böylece fazilet ve kemallerini bu şekilde ortaya koyabileceklerini belirtmişlerdir. Bunun için de eski şiirlerin ezberlenmesini, inşâ fenninin önemli başlangıç ve şartlarından biri olarak

saymışlardır. Yine bu bilim adamları, şiir kelimesinin, "bilmek, doğru bir sezgi, doğru bir delille anlama" anlamında olduğunu belirtmişlerdir.

Yine bu âlimler, ilim dalında da şiiri, şâirin anlamı düzensiz sözlerden, anlamlı dizilmiş nesirden, hepsi aynı vezinde olsa da çeşitli kâfiyeli mısralardan, çeşitli vezinlerden, harfleri ve vokalleri farklı, kâfiyesi olmayan mısralardan kaçınarak söylediği, ölçülü sesler, hareketler ve işaretler, kasden yapmadığı teşbih, istiâre ve edebî kinâyelerle söylediği, hayalî, tabiî ve ölçülü sözler olarak tanımlamaktadırlar. Öteden beri "Arab dîvânı, sözün anası" ünvanlarına sahip olan şiirin, şeref, itibar ve kemal derecesinin çok yüksek olduğunu belirterek şâirlerin de sultanların, büyüklerin yanında çok büyük değer ve şeref sahibi, akran ve emsalleri tarafından da gıpta edilen kimseler olduğunu söylemektedirler. Fakat sonraları mayası bozuk sahte şairlerin, şiiri ticaret, dilenme ve hediye kapma yolunda, insanları methetme aracı olarak kullanarak şiirin ve kendilerinin itibarlarını ayaklar altına almış olduklarını ifâde etmektedirler. Nâmus ve şeref sahiplerinin o yolda şiir söylemekten kaçındıklarını, şiirin asıl değerini kaybetmemiş olduğunu, ancak her ölçülü söze şiir denilemeyeceğini ileri sürmektedirler. Bilim adamları, asıl şiiri, daha önce benzeri kimse tarafından söylenmemiş, şâirin yaratılıştan gelen zekâsıyla, edebî üslûbu, orijinal güzelliği ile güzel bir tarzda ortaya koyduğu, edâsının hoşluğu işiteni hayret ve dehşette bırakıp coşkunluk ve sevinç veren, kalbi ve kulağı ortak bir etkide titreten söz olarak tanımlamaktadırlar. Nazım söylemek iddiasında bulunanların şiir yetenekleri ne kadar geniş ve güçlü olsa da edebî ilimlerde ustalıkları olmadıkça şiir söyleme yarışmasında güç kazanamayacaklarından söz etmektedirler. Bu konuda bilim adamları ilim tahsilinin en büyük şart olduğunu belirterek ve şiir fenninin gereklerinden olan çeşitli ilimleri toplayıp kaynaştırarak "bedîiyyât" adıyla tafsilatlı kitaplar derlemişlerdir.

"Kitâbü'ş-Şi'r ve'ş-Şuarâ" kitabının yazarı İbn-i Kuteybe[223]: "Eski şiirler ile makbul eserleri baştan başa inceledim ve bunların dört kısma ayrıldığını gördüm. Bunlar:

[223] İbn Kuteybe (828-889) Kûfe'de doğmuş Arap yazarı. Dinâvar'da kadı olmuş, Bağdat'ta müderrislik yapmış 889'da orada ölmüştür. Edebî ve tarîhi gelenek bakımından Bağdat Nahr mektebinin ilk mümessilidir. Tahsil arzusunda olan kibar sınıfına ve özellikle o sıralarda devlet teşkilâtı arasında nüfuz sahibi olmaya başlayan Küttâb'a Kûfe sarf âlimlerinin toplamış olduğu lisânî ve edebî malzeme ile tarihe

Birincisi: Kelimelerinde güzellik ve anlamlarında tazelik ve sağlamlık bulunan şiirler.

İkincisi: kelimeleri bazı bedîî sanatlarla akıcılık ve tatlılığı toplasa da anlam ve fayda bulundurmayan eserlerdir.

Üçüncüsü: Her ne kadar kelimeleri gayet sâde, sanat ve süsden uzaksa da anlamında tazelik, fayda ve hikmet bulunanlardır.

Dördüncüsü: Hem kelimesi ve hem de anlamı bu üç tabakanın altında bulunan şiirlerdir." demektedir. Bunlardan birinciler, söz sınıfının en üstünde bulunanlar; ikinciler kelime ve şivelerinin; üçüncüler anlamlarının bunlara çekicilik ve şeref vererek rağbet kazananlar, dördüncüler de hiçbir şeref ve meziyeti bulunmayanlardır, büyük ve hassas edipler bunların nazım ve inşasından uzak durulmasını tavsiye etmektedirler.

Anadolu şairleri vezin ve kafiye yönünden tam olarak Acem şairlerini taklit etmişlerdir. Farsça şiirlerin vezin usûlü "sekte" denilen yerlerden başka yerlerde değiştirilmesi iyi olmadığından, aruz ilmi okunmadan da tabii alışkanlıkla ezberlenebilir. Fakat Arapça bir şiirde asıl ve dal yani beytin bir mısraında veznin aslı diğer mısraında dalı kullanıldığından buraları gerektiği gibi fark edilemeyip şüphe ve hataya düşülebileceğinden Arap şiiriyle meşgul olacak kimselerin bir aruz kitabını okumaları çok gereklidir. Nesirde "hutbe" denilen edebî hitapları, sonradan gelen edebiyatçıların çoğu kafiyeyi gerekli gördükleri için, "kâfiyeli ve secili söz" diye tanımlamışlardır. Bu yüzden eski edîplerin, hutbelerinde ağırbaşlı bir üslûb yolunu seçtikleri bilinmektedir. Özel durumlarda, topluluklarda, rağbetlendirmek ve korkutmak için okunan ve secili , kafiyeli, ağırbaşlı üslûpla yazılan vasiyetler ve hitapların hepsine "hutbe" denilir. Avrupalıların "duskur" dedikleri resmî nutuklar da bu hutbelerden sayılabilir.

2. 3. 7. Yazışma Örnekleri

Nüzhet Efendi, bu bölümde çeşitli dilekçe ve mektup örnekleri vermiştir. Bunları geniş bir şekilde şöyle sıralamıştır:

---

ait mâlûmâtı arz etmeye çalışmıştır. Geniş bilgi için bakınız: C. Brokelmann, "İbn Kuteybe" **İslâm Ansiklopedisi**, MEB, 1997, C. 5/2, s. 762-763.

Kitap Neşir Hakkı İsteyen Dilekçe

(Bu dilekçede Fransa'nın meşhur yazarlarından Mösyö Kolask'ın yazdığı ve Osmanlı Memleketinin istatistik bilgilerini içeren kitabının, Padişahın devlet şubelerinde yapmakta başarılı olduğu terakkî ve ıslahatları, bunların fayda ve güzelliklerini, politikasının önemli inceliklerini açıklayan önsözünü, Türkçeye çevirme ve küçük bir kitap halinde neşretme izni istenmektedir.)

Mübārek Rikāb-ı Hümāyūn Cenāb-ı Mülūk-āneye ʿArż-ı ḥāl

Cenāb-ı Rabb-i ʿİzzet muḥyī-ʾi mülk ü millet ü müʾeyyed-i dīn ü devlet olan Veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz Şehn-şāh-ı maʿālī-münaḳḳıyet Pādişāhımız Efendimiz Ḥażretlerini cihān ṭurdıḳca erīke-ṭırāz-ı şān ü şevket buyursun. Fransa müʾellifīn-i meşhūresinden Mösyö Kolaşk memālik-i maḥrūse-ʾi Ḥażret-i Ḫilāfet-penāhīleri aḥvāline dāʾir istatistiḳ uṣūli üzere yazmış oldıġı kitāb-ı ṣıḥḥat-nişābıñ muḳaddemesi şükūh-efzā-yı serīr-i Ḫilāfet oldıḳları rūz-ı fīrūzdan beru ve ḫaṣāyiṣ-i mümtāze-ʾi Cenāb-ı Padişāhīleri olaraḳ aḥvāl-i Devlet-i ʿAliyyeleriniñ her şuʿbesinde muvaffaḳ oldıḳları āṣār-ı teraḳḳiyāt ve ıṣlāḥāt-ı fevḳa'l-ʿāde ile bunlara müterettib olan fevāʾid ve muḥsenātı ve cihet-i politiḳasına ʿāʾid deḳāyıḳ-ı mühimme ile bi-ḥaḳḳın naẓār-ı diḳḳati celb idecek ṣūretde baʿżı muḥākemāt ve münāẓarātı mutażammın ve ʿulüvv-i meḥāsin-i himmet ve sümüvv-i müʾeṩṩir-i şevket ve saṭvet-i celīle-ʾi cenāb-ı mülk-dārīlerini muʿlin oldıġından mücerred taḥdīṣ ve taḥmīd-i niʿam-ı Ḥażret-i Pādişāhīleri muṭālaʿa-i ʿubūdiyyet-kārānesiyle muḳaddeme-ʾi meẕkūreniñ Türkī lisān üzere buralarca daḫi emr-i intişārı arzū olınaraḳ baʿżı nikāt-ı ġāmiżası tavżīḥ ve mebāḥiṣ-i icmāliyyesi teşrīḥ ile risāle ḳılıḳlu müceddiden ḳaleme alınmış olan vecīze-ʾi nāçīze merḥameten ve tenezzülen meşmūl-nigāh-ı feyż-i iktināh-ı Pādişāhīleri olaraḳ ṭabʿ ve neşri maḳrūn-ı müsāʿade-ʾi seniyye-ʾi Ḥażret-i Ẓıllu'l-lāhīleri buyurılur ümīd-i memlūk-ānesiyle ʿatebe-i muʿallā-yı şevket-iḥtivā cenāb-ı mülūk-ānelerine refʿ ve taḳdīme cürʾet ve cesāret olınmışdır. Herḥālde emr ü fermān ve merḥamet-i bī-pāyān şevketlü ḳudretlü

mehābetlü Veliyy-i niʿmet-i efḫamimiz ve niʿmet-i ʿālem Efendimiz Ḥażretleriniñdir.[224]

Şehzadenin Askere Kaydoluşu ve Kaymakamlık Rütbesi Verilişinin Genel Bir İstek Olduğunu Bildiren Tebrik Yazısı

(Padişahımızın orduya kısa zamanda ıslahat yaparak intizam vermesi, şimdiye kadar görülmemiş bir ilk olarak Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'nin nefer olarak askere kaydoluşuna Padişahın izninin bir iltifat oluşunu, Harbiye Mektebinde askerî bilgi ve fenleri başarıyla tamamladığını, askerî rütbeyi hak etmiş olduğu için, acele olarak rütbesinin yükseltilmesinin arzularının en büyüğü ve kendisine kaymakam rütbesi verilmesinin herkesin arzusu olduğunu bildirmektedir.)

*(**Ḥüsn-i ibtidā**) Deḳāyıḳ-āşinā-yı kāffe-ʾi umūr olan Veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz Pādişāh-ı Ġayyūr Efendimiz Ḥażretleriniñ teʾsīs-i müʾeşşir-i nāfiʿa ḫuṣūṣlarında mālik oldıḳları mahāret-i mecbūle-ʾi fevḳa'l-ʿāde ṣemere-ʾi celīlesiyle meṣāliḥ-i Ṣalṭanat-ı Seniyyeleriniñ her bir şuʿbesinde göstermiş oldıḳları teraḳḳiyyāt-ı ıṣlāḥiyyeniñ başlıca biri heyʾet-i cünūdiyyeleri üzerine pek az zamānda baḫş ve ifāża buyurmış oldıḳları ḫüsn-i intiẓāmāt ve revnaḳ-ı teʾsīsāt nā-mütenāhī ve bunıñ daḫi eñ parlaḳ ve ḳıymet-dār olan ciheti ʿasker-i mülūkāneleriniñ şimdiye ḳadar hīç bir vaḳtde görmedikleri iltifāt ve telaṭṭufāt-ı cenāb-ı cihāniyānı cümlesinden olmaḳ üzere nihāl-i nāzende-ʾi gülşen-i (**taḫalluṣ**) şevket ve ġonca-ʾi zī-bende-ʾi salṭanat olan necl-i necīl ve Şehzāde-ʾi aṣīl-i tācidārīleri devletlü Yūsuf ʿİzze'd-dīn Efendi Ḥażretleriniñ neferlikle silk-i ʿaskerīye kayd ve idḫāline şāyān buyurılan müsāʿade-ʾi Celīle-ʾi Pādişāhīdir. İşte müşārün-ileyh Ḥażretleri daḫi Ḫānedān-ı Celīl-ü'l-ʿünvānlarına baḫşāyiş-i ezelī olup bundan kendüleriniñ daḫi bi'l-ḫāṣṣa mālik oldıḳları rüşd ü ẕekāvet-i ẕātiyye iḳtiżāsınca bir ṭarafdan tenezzülen devām buyurmaḳda oldıḳları Mekteb-i Ḥarbiyye-ʾi Şāhānede fünūn ve maʿārif-i ʿaskeriyyece ikmāl-i melekāt-ı naẓariyye ve diger ṭarafdan daḫi mefṭūr oldıḳları kemāl-i himmet ve ġayret-i milliyye īcābınca*

[224] Nüzhet, age, s. 208- 209.

*şırasıyla ve niẓāmī vechle terfīʿ-i rütbe iderek bi'l-istiḥḳāḳ biñbaşılığı ḥāʾiz oldıḳları Ḫāṣṣa Beşinci Ṭalīʿa Ṭāburınıñ ḳumandasında bulınup aʿmāl-i manevra ve ḥarekāt-ı ḥarbiyye ile istiḥṣāl-i mümārese-ʾi ʿameliyye eyleyerek ẕihn-i derrāk ve ḳudret-i çālāk-ḫulḳīleri deḳāyıḳ ve ḥaḳāyıḳ-ı ʿaskeriyye ile meʾlūf olup Rabbimiz Teʿālā ve Teḳaddes Ḥażretleri velīyy-i niʿmetimiz Pādişāhımız Efendimizle berāber kendülerini mülk ve millete bağışlasun eslāfda miṣli sebḳat itmemiş bir ḳumandān-ı muvaffaḳiyyet-nişān olacaḳları melekesini göstermekde ve teʾmīn ve taḳviye-ʾi ḳulūb-ı cünūdiyye içün şundan büyük ser-māye olamayup işbu niʿmet-i celīle ʿaskerliginiñ rūḥı dimek oldığından bunıñ ilerüde devlet ve milletce meẕāḳ-ı iftiḫār oldıḳca heyʾet-i ʿaskeriyye ṭarafından taḳdīr-i ḳıymet ve ʿarż-ı şükrāniyyeti zamān-ı ʿubūdiyyeti lāl (**ḥüsn-i ṭaleb**) itmekde oldığına ve bu vechle müşārün-ileyh Ḥażretleriniñ rüteb-i ʿaskeriyyece teraḳḳī-ʾi derece buyurmaları bi'l-cümle ʿasākir-i Şāhāneniñ teraḳḳiyāt-ı şūriyye ve maʿneviyyelerini cālib olacaġından şunıñ süʿat-i ḥuṣūli cümleniñ eḫaṣṣ-ı āmāli bulındığına mebnī müşārün-ileyh Ḥażretleriniñ ol vechle cidden ve ḥaḳīḳaten kesb-i istiḥḳāḳ buyurmış oldıḳları üzere rütbe-ʾi ḥāliyyeleriniñ ḳāʾim-maḳāmlıḳ rütbesine terfīʿi ḫuṣūṣına sezā-vārī-ʾi müsāʿade-ʾi Seniyye istirḥāmiyle ʿumūm ʿasākir-i şāhāne nāmına olaraḳ işbu ʿarż-ı ḥāl-i çāker-ānemiziñ taḳdīmine cürʾet ḳılınmışdır. Ol bābda (**ḥüsn-i intihā**)* [225]

Kutlamalardaki Bir Alevden Yanan Bir Evin Evsiz ve Açıkta Kalan Sakinlerinin Yardım Görmeleri İçin Durumlarını Padişaha Bildiren Dilekçe

Rabbimiz Teʿālā ve Teḳaddes Ḥażretleri Maḫż-ı vāsıṭatü'l-ʿaḳd intiẓām-ı cihān ve devām-baḫş-ı ḥużūr-ı ʿālemiyān olmaḳ üzere yaradılmış olan vücūd-ı hümāyūn-ı mülūk-ānelerini dünyā ṭurdıḳca şevket-efzā-yı erīke-ʾi Ḫilāfet ü şān buyursın. Geçenlerde dārü'l-Ḫilāfeti'l-ʿaliyye-ʾi şehr-yārilerini ser-ā-pā müstaġraḳ-ı envār-ı meserret itmiş olan şehr-āyīn-i bī-ʿadīliñ üçinci gicesi fīlān maḥalde kāʾin hāne-i çāker-ānem yanında ẓuhūr iden āteşden ḳapu ḳapamaca muḥteriḳ olmış ise de öyle bir meserret-i ʿumūmiyyeden ḥiṣṣe-dār oldığım niṣāb-ı feraḥ u şād-mānī şu māddeden ṭolayı melḥūẓ olan teʾeṣṣür-i ṭabīʿīye bi-ḥaḳḳın ġalebe çalmış ve bu bābda ṣamīmī olaraḳ iẓhār-ı sūz ü güdāz ile "El ʿīd-i ekber eyledi ben mātem eyledim" neşīdesini aṣlā

[225] Age, s. 209- 211.

ḫāṭıra bile getürmemiş olup ḫuṣūṣiyle ḳulları gibi eben ʿan cedd āsitān meʿālī dāsitān Cenāb-ı Ḫilāfet-penāhīleriniñ şeref-i memlūkiyyetini ser-māye-ʾi saʿādet ve mefḫaret olaraḳ ḳazanmış olan bir ʿabd-i ʿāciziñ mā-ḥāṣıl ʿömriniñ öyle bir daḳīḳada maḥv olmış ve nüfūs-ı keşīreyi ḥāvī olan familyasıyla peyġūle-ʾi sefāletde ḥaşīr-pāre üzerinde ḳalmış oldıġı neẕd-i kerāmet-vefd-i Cenāb-ı ḫilāfet-penāhīlerinde maʿlūm oldıġı şūretde şu sūziş-i ıżṭırābıñ muṭlaḳā cūy-bār-ı luṭf u merḥamet-i Seniyye-ʾi tāc-dārīleriyle inṭifā-pezīr olacaġında ḳatʿā iştibāh olmaması ḳażiyyesi daḫi kölelerine bütün bütün tesliyyet-baḫş oldıġından mücerred ʿarż-ı aḥvāl-i perīşān ile kāffeye meşmūl olan mekārim ve merāḥim-i celīle-ʾi Ḥażret-i Pādişāhīlerine iltecā olındı. Herḥālde emr ü fermān ve iḥsān-ı bī-pāyān şevketlü ḳudretlü ʿadāletlü veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz veliyy-i niʿmet cihān Pādişāhımız Efendimiz Ḥażretleriniñdir. [226]

Cenāb-ı Rabbü'l-ʿālemīn izdiyād-ı menāfiʿ-i ʿumūmiyye içün ḳuvve-ʾi faʿʿāle-ʾi muḳaddese olmaḳ üzere yaradılmış olan veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz Pādişāh-ı Tebeʿa-perver Efendimiz Ḥażretlerini ilā intihāi'l-devrān serīrā-yı şevket ü şān ve müvāzī-ʾi sipihr-i ʿilliyyīn olan ʿulüvv-i himmet ilhām-menḳabet-i mülūk-ānelerin vasıṭatü'l-ʿaḳd-i intiẓām hāl-i bende-gān-ı vezīr-destān buyursun. Her ṣınıf tebeʿa-ʾi ṣādıḳa-ʾi Pādişāh-ānelerini ānen-fe-ānen niçe niçe müsāʿadāt ve teshīlāt-ı celīleye maẓhariyyetle saʿādet ve ṣervet ḥāllerini istikmāl ve memālik-i maḥrūse-ʾi Ḥażret-i Ḫilāfet-penāhīlerini bütün ʿālem ʿindinde müsellem olan ḳābiliyyet-i mevḳiʿiyye ve ṭabīʿiyyesi iḳtiżasınca müsteʿid oldıġı ābādānī ve maʿmūriyyetiñ derece-ʾi ʿulyāsına īṣāl buyurmaḳ ḫuṣūṣlarına maṣrūf ve maʿṭūf olan maḳāṣıd-ı ḫayriyye ve niyyāt-ı Seniyye-ʾi Pādişāhīlerinden biri daḫi tevsīʿ-i dāʾire-ʾi ticāret ḳażiyye-ʾi nāfiʿası olup bu bābda bī-dirīġ buyurılan luṭf-ı maḫṣūṣ Cenāb-ı cihān-bānīleri geçende bi'ẕ-ẕāt bāb-ı ʿālīlerini envār-ı teşrīf-i şevket-redīf-i mülūk-ānelerini tenvīr-sāz-ı iclāl buyuraraḳ Şūrā-yı Devletiñ teşkīl ve küşādı ḥaḳḳında gevher-pāş-ı ṣudūr olan nuṭḳ-ı Hümāyūn-ı mevhibet-maḳrūn Cenāb-ı Ḫilāfet-penāhīleri ki her fiḳra-ʾi ḥaḳāyıḳ-meşhūnı teʾkīd-i żavābıṭ-ı mülk-dārī ve tebeʿa-perverī emrinde bir ḳanūn-ı ḥikmet ve her bir kelime-ʾi deḳāyıḳ-nümūnı iḥyā-yı mülk ü millet ḫuṣūṣında iksīr-i saʿādet oldıġı cümle ʿindinde

[226] Age, s. 211- 212.

muṣaddaḳ ve müsellemdir. İşbu nuṭḳ-ı Hümāyūn-ı mülūk-ānelerinde daḫi derc ile iʿlān ve teʾyīd buyurılmış ve uṣūl-i ticāretiñ teşyīd-i mebānī-ʾi muʿāmelātıyla bundan emr-i istifādeniñ tervīc ve tezyīdi ḫuṣūṣına daḫi başḳaca irāde-ʾi kerāmet-āde-ʾi şehr-yārīleri müteʿallik ve şeref-ṣudūr buyurılaraḳ manṭūḳ-ı ʿālīsi üzere iḳtiżā-yı ḥāliñ icrāsı dāʾire-i maḫṣūṣasında der-dest-i teẕekkür ve taḳarrur bulınmış olmaġla işte bu ṣūretle daḫi sāniḥa-ārā-yı zuhūr ve ṣudūr olan müsāʿade-ʾi celīle-ʾi tāc-dārīleri yalñız biżāʿa-ʾi ʿacz ü meskenetle meslek-i ticāretde bulınan bu bende-gān-ı ṣıdḳ-nişān-ı şāhānelerine ḥaḳḳā ki bitmez tükenmez ser-māye-ʾi iḳtidār baġışlamış ve kāffemiziñ nevāṣī-ʾi ʿubūdiyyet-i āciz-ānemizi ḥaṣren ve ḳaṣren secde-ʾi şükr ve maḥmidete bıraḳmış oldıġı ḥālde efzāyiş-i ʿömr ü iclāl ve şevket ve ḳāṭıbe-ʾi aḥvālde ḥüsn-i muvaffaḳiyyet-i Seniyye-ʾi Cenāb-ı Ḫilāfet-penāhīleri daʿavāt-ı icābet-i āyātı tekrār olınmaḳda oldıġı ve min-ġayri-ḥadd işbu teşekkür-nāme-ʾi müstemend-ānemiziñ ʿatebe-ʾi felek-mertebe-ʾi Şehin-şāhīlerine refʿ ve taḳdīmine ictisār ḳılındıġı muḥāṭ-ı ʿilm.[227]

Cenāb-ı Ḫālıḳ-ı zemīn ü āsümān Edvār-ı felekiyye müstemirr ve menāzil-i burciyye müstaḳarr oldıḳca maṭlaʿ-ı envār-ı ʿadālet ve şems-i münīr-i şevket ü Ḫilāfet olan veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz Pādişāh-ı keyvān-bār-gāh Efendimiz Ḥażretleriniñ necm-i gīsū-dār ṭāliʿ-i feraḫ-meṭāliʿ mülūk-ānelerini beytü'l-şeref kemāl-i iḳbāl ü kām-kārīde diraḫşān u ʿaṣr-ı Hümāyūn-ı ilhām-merhūn Cenāb-ı cihān-bānīlerini esʿad-ı aʿṣār ve āvān buyursun. ʿAbd-i bī-vāyeleri filān cāmiʿ-i şerīf muvaḳḳıt-ḫānesiniñ muvaḳḳıt-ı ūlā olup ẕāten sāʿāt-ı zinde-gānī-ʾi faḳīrānem sekte-dār-ı müżāyaḳa ve aʿvecāc ve ṣākūl taʿayyüş-i ḥaḳīrānem güsiste-tār-ı faḳr u iḥtiyāc iken muḳaddemce ḫāne-ʾi ḫāk-sārānem daḫi ḳapu ḳapamaca muhteriḳ olaraḳ usṭurlāb-ı idāre-ʾi ʿācizānem temkīn ve ḳarār ve istikāmet ve ʿayārı bütün bütün şaşırmış ve tedārik-i aḳvāt-ı yevmiyeye bile ġayr-ı kāfī görinen taḫṣīṣāt-ı vaḳfiyye-ʾi ʿabīdānemden kirā-ḫāne istīcārına iḥtimāl olmadıġından bir ṭaḳım ʿaceze-ʾi nüfūsı müştemil familya-yı kemter-ānemiñ iskān ve īvāları ḫuṣūṣında dū-çār oldıġımʿacz ü ḥayret ve her ṭarafdan ḫānmān-sūz-ı ṣabr u taḥammül olan ẕillet ve sefālet ḳullarını bir ān ve daḳīḳa bile ārām ve istirāḥat yüzine ḥasret bıraḳmışdır. Baʿżı emṡāline naẕaran muvaḳḳıt-ḫāne-ʾi mezbūriñ daḫi vaḳtiyle meşrūṭa

[227] Age, s. 212- 214.

ḫānesi olmaḳlıġı maẓnūn ise de mürūr-ı zamān ile nām ü nişānı mefḳūd olaraḳ şimdi ẓāhire çıḳarılmaḳ ʿadīmü'l-imkān ve bu miṣillü ḫayrāt-ı celīle tetimmātınıñ ikmāl ve ḫademe-ʾi vaḳfiyesiniñ terfiye aḥvāli ḥakḳında her dürlü müsāʿadāt ve ʿināyāt-ı Seniyye-ʾi Cenāb-ı Ḫilāfet-penāhīleri meşmūl ve şāygān idügi meşhūd-ı ʿālemiyān olmaḳdan nāşī hem sāye-ʾi müberrāt-vāye-ʾi Ḥażret-i tāc-dārīlerinde muvaḳḳit-ḫāne-ʾi mezbūrıñ emṣālı gibi müteferriʿāt-ı vaḳfiyyesi itmām buyurılmaḳ ve hem de mederes-ʾi ʿaceze-ʾi müstaḥıḳḳīn olan merāḥim-i celīle-ʾi Cenāb-ı Pādişāhīlerine vücūh ile muḥtā bulınan bu ʿabd-ı felāket-zedeleri fāmilyā-yı ḥaḳīrānemle işbu sefālet-ı ṭāḳat-güdāzdan ḳurtarılmaḳ üzere muvaḳḳit-ḫāne-ʾi meẓkūra meşrūṭa olaraḳ bir küçük ḫānecik iştirā itdirilmesi ḫuṣūṣına müsāʿade-ʾi şefḳat-āde-ʾi ẓıllu'l-lāhīleri şāyan buyurılması tażarruʿıyla min-ġayri ḥaddin taṣdīʿ-i ʿatebe-ʾi ʿulyā-yı merḥamet-iḥtivā-yı Pādişāhīlerine cesāret olınmışdır. Ol bābda ve kāffe-ʾi ḥālde emr ü fermān ve ʿāṭıfet-i bī-pāyān şevketlü ḳudretlü ʿaẓametlü Pādişāh-ı zamān veliyy-i niʿmet-i ʿālemiyān Pādişāhımız Efendimiz Ḥażretleriniñdir. [228]

Kıbrıs'a Sürgün Edilen Bir Kişinin Padişahtan
Af ve Merhamet Dileyen Dilekçesi

Ḥaḳḳ Celle ve ʿalā Ḥażretleri Ẓıll-i ẓalīl-i Yezdān ve ser-māye-ʾi āsayiş-i cihān olan veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz ve veliyy-i niʿmet-i ʿālemiyān Pādişāhımız Efendimiz Ḥażretlerini ilā-ḳıyāmü'l-sāʿah erīke-pīrā-yı Ḫilāfet ve Salṭanat ve dīhīm-efrūz-ı şükūh ve şevket buyursun. Mevrid-i füyūżāt-ı ḳudsiyye ve mehbiṭ-ı sünūḥāt-ı Ṣamedāniyye olan żamīr-i münīr-i Cenāb-ı Ḫilāfet-penāhīlerine vāżıḥ ve āşikār oldıġı üzere bu mücrim-i tebeh-kār ve her dürlü ʿaẕāb ve ʿitāba lāyıḳ ve sezā-vār bulınan (filān) köleleri dergāh-ı maʿdelet-dest-gāh-ı Cenāb-ı Pādişāhī ve bār-gāh-ı maʿālī iktināh-ı Ḥażret-i Şehin-şāhīlerinden cezīre-ʾi Ḳıbrīs'a defʿ olındıġım günden beru nefs-i leʾīm-i ʿāciz-ānemle her daḳīḳa biñ kerre mücādele ve münāḳaşa iderek mütecāsir-i icrāsı oldıġım cürm ve ḳabāḥat ve ḳuṣūr ve cināyetime göre tertībi emr ü fermān

[228] Age, s. 214- 215.

buyurılan cezānıñ dūn vīne merḥamet ve şefḳat-i celīle-i tāc-dārīle mürekkeb ve maʿcūn oldıġını ve "Fürūzān şemʿini kendi eliyle söndiren mücrim" "Degildir ḳalʿa-bend olmaḳ sezādır ḳonsa zindāna" mefhūmına min-külli'l-vücūh mā-ṣadaḳ bulındıġımı teyaḳḳun ve iẕʿān ile nefs-i kemter-āneme gice gündüz teveccühle tevbīḫ ve serzeniş itmekde oldıġım Ḫüdā-yı Müteʿāl Ḥażretlerine maʿlūm ve hüveydādır. Böyle mücrim güneh-kār ḳulları ḥaḳḳında muvaḳḳat ṣuretiyle taʿyīn-i müddet cezā buyurmaḳ şöyle ṭursun ʿömrim oldıḳca envāʿ-ı ʿāẕāb ile taʿzīr ve ʿuḳubāt-ı şedīde ile teʾlīm ve tekdīr buyurılsam maḥż-ı ʿadl ve merḥamet dimek olacaġı ve üzerimde yine pek çoḳ ʿālīʾi veliyy-i niʿmetleri ḳalacaġı der-kār olmasıyla istiʿṭāf ve istirḥāma ḳaṭʿā yüzim ve şudur diyecek sözim yoġise de seyyiʾāt-ı sābıḳa ve cināyāt-ı lāḥiḳaʾi ʿācizānem deryā-yı ʿafv ve ʿāṭıfet-i Seniyyeʾi Cenāb-ı cihān-bānīlerine nisbet olınur ise ḫas ve ḫāṣāk meṣābesinde ḳalacaġına ve yüz biñ kerre tevbeler tevbesi olsun min-baʿd rıżā-yı felāḥ-ı iḳtiżā-yı Ḥażret-i Ḫilāfet-penāhīlerine muġāyir ẕerre ḳadar ḥareketde bulınmayacaġıma bināʾen bu ṣūretle min-ġayri-ḥadd istidʿā-yı merḥamet-i müsellimeʾi Cenāb-ı Pādişāhīlerine cesāret olınmış olmaġla ol bābda ve kāffeʾi ḥālde emr ü fermān [229]

Padişahın Seyahattan Dönüş Sevincini, Ona Dua ve Övgüleri İçeren Dilekçe

ʿAtebeʾi Muʿallā-yı Mehd-i ʿUlyā-yı Salṭanat-ı Seniyye

Cenāb-ı Rabb-i ʿİzzet mihr-i münīr-i ufḳ-ı şevket ve ḳuṭb-ı dāʾireʾi Ḫilāfet veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz Pādişāh-ı İskender-menḳabet Efendimiz ile mişkāt-ı envār-ı devlet ve salṭanat olan ẕāt-ı fīrūze-ṣıfat Ḥażret-i ʿişmet-penāhīleri cihān ṭurdıḳca bu mülk ve millete bağışlasun. Revābıṭ-ı āsāyiş-i ʿālemiyānıñ vāsıṭaʾi muḳaddeseʾi bī-müdānī ve tāc-dār-ān-ı cihānıñ ser-māyeʾi iftiḫār-ı cāvidānīsi olmaḳ üzere şeref-res-i mevḳīʿ-i iclāl ve saṭvet olan işbu seyāḥat-i tevfīḳāt āyet-i Ḥażret-i mülūk-āneden bu kerre şeref-vuḳūʿ olan ʿavdet-i pür-behcet-i seniyye ki bunca günden beru dīdeleri eşk-i iftirāḳ ile giryān ve sīneleri āteş-i taḥassür ve iştiyaḳ ile sūzān olan bende-gān ve bi'l-cümle ahālīʾi Dārü'l-ḫilāfeʾi saʿādet-i āşiyānıñ yüzlerini güldirmiş ve ḳalb-i

[229] Age, s. 215- 217.

maḥzūnlarını envāʿ-ı sürūr ve ibtihāc ile toldırmışdır. İşte şu meserret-i ʿumūmiyyeden āsitān-ı celīlü'l-ʿünvān veliyy-i niʿmet-i efḫamīleriniñ ḳul ve cāriyesi ve ḫāric-i ez-istiḥḳāḳ ān-be-ān nāʾil olmaḳda oldıġımız merāḥim ve eşfāḳ-ı Seniyyeniñ gice ve gündüz maḥmidet-ḫān-ı ṣadāḳat-vāyesi olan fāmilyā-yı kemter-ānemize daḫi işābet iden niʿmet-i cihān-ḳıymet-i şād-mānī ve devlet-i pür-nükhet-i sürūr-ı rāy-gānīniñ kemāl-i şükr ve sipās ile ʿatebe-i felek-mertebe-ʾi çerāġ-resānīlerine ʿarż ve teblīġini işbu seyāḥat-ı hümāyūn ve teşrīf-i miyāmin-maḳrūn Ḥażret-i veliyy-i niʿmetiñ icrā-yi vecībe-ʾi tehniyet-kārīsiyle birleşdirüp min-ġayr-i ḥadd işbu ʿarż-ı ḥāl-i pür-ıbtihāl-i memlūk-āneniñ taḳdīmine ictisār ve şu ṣırada daḫi muvāẓıb-ı īfāsı oldıġımız rūz-efzūnī-ʾi ʿömr ü iclāl-i Ḥażret-i Şehr-yārī ve temādī-ʾi ʿāfiyet ve iḳbāl-i ʿişmet-penāhīleri daʿavāt-ı ḫāliṣāsı dergāh-ı ṣaṭvet-iktināh Cenāb-ı Pādişāhī ve bār-gāh-ı maʿālī-dest-gāh Ḥażret-i Şehin-şāhīniñ iltıcā-gāh-ı kāffe-ʾi şehr-yārān ve her bir evāmir-i ilhām-meẓāhir-i Ḫilāfet-penāhīniñ intiẓām-baḫşā-yı ḫuṭab-ı mühimme-ʾi cihāniyān olması temennā-yı ṣıdḳ-ı intimāsına terdīfen tekrār olındı. Ol bābda. [230]

Padişahın Rahatsızlıktan Kurtulma Sevincini, Ona Dua ve Övgüleri İçeren Dilekçe

Cenāb-ı muḥavvilü'l- aḥvāl ḳālıb-ı efser-dih-i mülk ü millete işāġa-ʾi ḥayāt-ı cedīd ve ḳulūb-ı ʿālemiyāna ifāżā-ʾi saʿādet-i cāvīd buyurmaḳ üzere iḥsān-ı Ṣamedānīsi olan ẕāt-ı şevket-simāt Ḥażret-i Cihān-bānīyi kemāl-i ten-dürüstī ve ʿāfiyetle dünyā ṭurdıḳca erīke-ṭırāz-ı şevket ve Ḫilāfet ve maẓhar-ı kāffe-ʾi mehāsin-i aḫlāḳ ve maṣdar-ı mevālīd-mekārim ü eşfāḳ olan Cenāb-ı maʿālī-elḳāb-ı ʿişmet-penāhīlerini daḫi vefūr meserret ve ṣıḥḥatla pīrāyiş-i vesāde-ʾi iclāl ve saʿādet buyursun terākīb-i mütebāyine-ʾi üsṭüḳussātda araṣıra ẓuhūr iden teḫālüf ve inḥirāf-ı iʿrāż-ı nā-maṭbūʿasınıñ ifrāġ ve taṣfiyyesiyle bāʾiş-i temādī-ʾi āmīzeş ve iʾtilāf olageldigi müttefeḳun-ʿāleyh olup işte bu ḳabīlden olaraḳ ḳıvām-ı māye-ʾi iʿtidāli devām-ı ṣıḥḥat-ı emzice-ʾi ʿumūmiyyeye devā-yı ʿācil ve ḥüsn-i ḥāl-i neżāret iştimāli beḳā-yı ṭabāyiʿ-i emniyyet-i ʿāleme sebeb-i

[230] Age, s. 217-218.

müstaḳill olan mizāc-ı Hümāyūn-ı maʿdelet-meşḥūn Cenāb-ı Mülūk-ānede görilen ʿārıża-ʾi çend-rūzeniñ bi-ḥamdi'l-lāhi Teʿālā kemāl-i ṣıḥḥat ve ʿāfiyete tebdīl ve bundan ṭolayı ḥāṣıl olan ḥüzn ve ekdār-ı ʿumūmiyyeniñ farṭ-ı neşāṭ- ve inbisāṭa taḥvīl buyurılmış oldıġı tebşīrāt-ı celīlesinden kemterīn-i bende-gān-ı āsitān ve perverde-ʾi iḥsān-ı bī- imtinān- Cenāb-ı ʿiṣmet-penāhīleri bulınan ʿabd-i direm-ḫurīdeleriniñ daḫi ḥiṣṣe-ʾi ʿāciz-āneme iṣābet iden meserrāt ve mübāhāt-ı ʿaẓīmeniñ min-ġayri ḥaddin ḥużūr-ı lāmiʿi'l-nūr-ı ẕerre-perverīlerine ʿarż ve teblīġinde min-ġayrı ḥaddin kendimi bī-iḫtiyār ve müstaġraḳ-ı envāʿ-ı ibtihāc ve iftiḫār gördigim ḥālde īfā-yı şükrāniyyet-i mefrūża maʿrażında taḳdīm-i ʿarż-ı ḥāl-i memlūk-āneye ictisār ve bu ṣırada daḫi duʿā-yı iʿtılā-yı ʿömr ü iclāl ve şevket-i Cenāb-ı Pādişāhīyi temādī-ʾi ʿömr ü iḳbāl-i ʿiṣmet-penāhīleri temennā-yı maḫṣūṣına terdīfen tekrār-ale't-tekrār refʿ-i bār-gāh-ı Cenāb-ı perverdigār itmiş oldıġım muḥāṭ. [231]

Samimiyet, Özel Durumlar; Tebrik, Kutlama, Teşekkür ve Hamd Bildiren Müstakil ve Cevap Olarak Yazılan Yazılar

Vücūd-ı bī-nişān-ı çāker-ānem mine'l-ḳadīm perverde oldıġım naʿmā-yı maḥmidet-efzā-yı münʿim-i efḫamīleriniñ ṣüret-i mücesseme-ʾi şükrānesi ve zebān-ı rāstī-beyān-ı kemter-ānem āşiyāne-ʾi ḳudsiyyet-nişāne-ʾi edʿiye ve eṣniye-ʾi pākīze-ʾi āṣaf-ı ekremīleriniñ verḳā-yı ṣıdḳ-terānesi oldıġından pīş-gāh-ı muʿallā-yı dāverīlerine ʿarż-ı ferāyiż-i sipās ve şükrāniyyet-i niʿam-ı celīle-ʾi ṣaff-derīleriniñ ḫaṣīṣa-ʾi ẕātiyye ve bār-gāh-ı vālā-yı ḫāk(perve)rīleriniñ taḳdīm-i dest-ḫūş-ı dürūd ve teḥiyyet-i teveccüh-i aḳdes-i ʿulüvvü'l-himmetīleriniñ nefs-i nāṭıḳa-ʾi müstemend-āneme ifāża eyledigi āṣār-ı ḥayātiyyesi olmasıyla bunlardan ikisi daḫi şiʿār-güzīn-i bende-resānīleriniñ meḥāsin-i ṭabīʿiyyesinden ʿibāret ve bunıñla berāber deʾb-i ḳadīm-i bende-gāndan oldıġı vechle aralıḳda iḫtār-nām-ı rıḳḳıyyet vesīlesiyle iḫrāz olınacaḳ mübāhāt ve meserrāt-ı vicdāniyyeyi daḫi göñül bir vechle fedā idemeyüp şu arzūnıñ esbāb-ı ḥuṣūli ise olsa olsa yalñız ibrāz-ı ʿacz ve meskenet olup selāmet ve istiḳāmet-i iḫlāṣını ḳalb-i āgāh-ı veliyy-i niʿmetleriniñ teʾmīnāt-ı ṣādıḳasına ḥavāle ile muṭmaʾinnü'l-bāl

[231] Age, s. 218-219.

oldıġım ʿubūdiyyet-i mütemaḥḥıṣa-ʾi ḫāk-sār-ānemi işbu ṣuret-i fürū-mendīde iẓhār ve meʾmūriyyet-i cesīme-ʾi faḫīm-ānelerinin cihet-i mühimme-ʾi müşkil-nümāsı bi-tevfīḳıhī Teʿālā tekābül eyleyen tedābīr-i mülhime-ʾi teshīl-baḫşā-yı āṣıfīleriyle maḥv u zaʾil olaraḳ maṭmaḥ-ı enẓār-ı ʿumūmiyye olan ehille-ʾi netīce-ʾi behīceniñ ufḳ-ı muẓafferiyyetden ṭulūʿı gelüp görinmekde ve ʿālemi müstaġraḳ-ı envār-ı şād-mānī eylemekde oldıġından ṭolayı tebrīk muvaffaḳiyyet-i fevḳa'l-ʿāde-ʾi Ḫidīvīleriyle hemān şems-i münīr-i naẓār-ı devlet ve ʿāṭıfet-i ʿaliyye-ʾi ẕerre-perverīlerininiñ farḳ-ı ʿabīd-ānemde lemʿa-niṣār-ı luṭf u merḥamet olması temennā-yı maḫṣūṣına ictisār eylerim. Bāḳī emr ü fermān Ḥażret-i Veliyyü'l-emriñdir. [232]

Rabbim Ḥaḳḳ-ı eḥakk-ı mehām-perverīlerinde mesʿūd ve müteyemmin ve kāffe-ʾi umūr ve teşebbüṣāt-ı ḫayriyye-ʾi veliyy-i niʿmet-ānelerini tevfīḳāt ve teʾyīdāt-ı Ṣamedāniyyesiyle muʿanven buyursun. Bu kerre meḥāsin-efzā-yı mülk ü millet olmaḳ üzere vuḳūʿa gelen meʾmūriyyet-i cedīde-ʾi āṣıf-ı efḫamīlerininiñ müjde-ʾi cihān-ḳıymetiyle köleleri daḫi tezyīn-i sāmiʿa-ʾi rıḳḳıyyet idüp bu bābda emr-i ṭabīʿī olaraḳ ḥuṣūle gelen faḫr ve mübāhāt-ı kemter-ānemi pīş-gāh-ı feyż-i iktināh-ı ḫidīvīlerine ʿarż ve teblīġ ile iḫtār-nām-ı ʿubūdiyyet ve īfā-yı farīża-ʾi tebrīk ve tehniyyete şitāb ve cihet-i ṣıdḳ ve ḫuṣūṣiyyet-i kemter-ānemiñ derece-ʾi ḫaḳīḳiyyesini ḳalb-i ilhām-celb-i münʿim-ānelerininiñ şehādet-i ʿādil-ānesine bi'l-ḥavāle bu baḫṣde merāsim-perest-ān-ı zamāneniñ meslek-i riyā-kārānelerinden ictināb eyledigim ve öteden beru sermāye-ʾi feyż ü iftiḫār-ı çāker-ānem olan teveccühāt-ı mekārim-i āyāt-ı veliyy-i niʿmetlerine baʿde-ezīn daḫi şedīden muḥtāc oldıġım muḥāṭ. [233]

Ẕāt-ı vālāları öteden beru mıżmār-ı ḥuḳūḳ-perverīde bi'l-cümle iḫvāna müsābaḳat iddiʿāsından dem urur ve miyānede olan uḫuvvet ve muḫālaṣat-ı ḫaḳīḳiyye iḳtiżāsınca her- bār ẓuhūr-ı ʿāfiyet-nāmelerine dīde-dūz-ı intiẓār olacaġımı şehādet-i żamīr-i ṭarafeyn ile bilüp ṭururken bir ḫayli zamāndır ki buña ʿadem-i nāʾiliyyetim bāʾiṣ-i efkār-ı dil-figār ve müriṣ-i ḫāṭır-āzār olaraḳ şu ḫāliñ tefeḳḳud-ı esbāb-ı mücibesiyle tecdīd-i ḳabāle-ʾi iḫlāṣa vesīle taḥarrīsinde oldıġım ḥālde şeref-i ḥulūli

[232] Age, s. 220- 221.
[233] Age, s. 221.

zümre-ʾi muvaḥḥidīne müstelzim-i tezāyüd-i şevḳ ve ihtizāz olan işbu şehr-i ramażān feyż-i feyżiyānıñ īfā-yı tebrīk ve tehniyyeti iẓhār-ı ümniyye-ʾi şamīmiyye ile isticlāb-ı teveccühāt-ı ḳalbiyyelerine ẕerīʿa-ʾi iġtinām ʿadd olınmış ve beyne'l-iḫvān inḳıṭāʿ-ı mürāseleniñ tevlīd idecegi efkār-ı perīşān nezd-i ʿirfān-āşinālarında āzāde-ʾi taʿrīf ve beyān oldıġından sermāye-ʾi cemʿiyyet-i ḫāṭır-ı ʿāciz-ānem olan peyām-ı dil-ārām ṣıḥḥat ve āfiyyetleriyle ḥaḳḳ-ı ḥakīr-ānemde ibrāz-ı eşer-i cemīl-i uḫuvvet-kārīyi mutażammın-ı iḥsān-nāmeleriniñ ʿadem-i inḳıṭāʿı şīme-ʾi memdūḥa-ʾi vefā-perverīlerinde aḳṣā-yı temenniyyāt-ı ḫāliṣānem bulınmış olmaġla ol bābda irāde ve himem Efendimiñdir. [234]

Cevābı

Kemāl-i bende-perverlik ve efendiliginiñ aʿlā-yı derecesinde olaraḳ şimdiye ḳadar maẓhar oldıġım luṭf u iḥsān-ı ʿālī-ʾi ʿāciz-nevāzīlerine ḥadd ü ġāyāt ve kölelerineniñ ise īfā-yı deḳāyıḳ-ı ʿubūdiyyet ve rıḳḳıyyetde evvel ve āḫir ẓuhūra gelen taḳṣīrāt-ı kemter-āneme nihāyet olmayup ne ṣūretle edā-yı şükr ve maḥmidet ve ne vechle istiʿfā-yı cürm ve ḳabāḥat ile istidʿā-yı merḥamet ve ʿāṭıfet idecegimde min-külli'i-vücūh ʿacz ve ḥayretde iken Rabbim ẕāt-ı sāmī-ʾi dāverīlerine nihāyetsiz ʿömr ve iclāl iḥsāniyle nice nice emāṣil-i keşīresine yetişdirsün. Bu kerre şeref-ḥulūliyle istisʿād olınan Ramażān-ı nāşiru'l-ġufrānıñ icrā-yı resmiyye-ʾi tebrīk ve tehniyyeti vesīle-ʾi ḥasenesiyle tefeḳḳud-ı ḥāl-i müstemend-ānemi ve bunıñla berāber ḥaḳḳ-ı bende-gānemde iẓhār-ı envāʿ-ı telaṭṭufāt ve ʿināyāt-ı bende-perver-āneyi ḥāvī luṭfen ve tenezzülen iḥsān buyurılan fermān-nāme-ʾi sāmī-ʾi veliyy-i niʿmetleri zīver-i firaḳ-ı tefḫīm ve öteden beru meʾlūf oldıġım teveccühāt-ı mekārim-i āyāt-ı āṣıfīleriniñ kemāl ve devāmını tebṣīr ile çāker-ḫāk-berāberlerine mūriṣ-i mesār ve iftiḫār-ı ʿaẓīm olmış ve bu ṣūretle nāʾil olmaḳda oldıġım elṭāf-ı müteʿāḳıbe-ʾi veliyy-i niʿmetleriniñ īfā-yı ḥaḳḳ-ı teşekküri benim gibi ʿabd-i ʿāciziñ ʿuhdeʾi vüsʿ ve iḳtidārında olamayacaġı meczūm bulınmış olmaġla muvāẓabet-i daʿavāt-ı maḫṣūṣa-ʾi dāverīlerine ḥaṣr-ı enfās-ı müsteʿār ve biraz müddetcik taḳdīm-i ʿarīżaya ʿadem-i cesāret meşāġil-i mühimme-ʾi dāverīleri arasında taṣdīʿ ḳorḳusından neşʾet eyleyüp yoḫsa ʿabd-i kemīneleri mine'l-ḳadīm ṣıdḳ u rıḳḳıyyet-i seniyye-ʾi münʿimīlerini iltizām ile buldıġım leẓāʾiẓ-i maʿneviyye ve

[234] Age, s. 221.

saʿādet-i rūḥāniyyeyi hīç bir şeyde bulamadıġımdan ʿömrim oldıḳca şu şerefī bir güne niʿmet ve meziyyete fedā itmeyecegimi teʾmīn ile ber-vech-i muḥarrer bu defʿa daḫi ḥaḳḳ-ı ḫāk-sār-ānemde şāyān buyurılan iltifāt ve temāyülāt-ı celīle-ʾi ḫidīvīlerinden ṭolayı ʿarż-ı mübāhāt ve teşekkürāta ibtidār eyledim. Ol bābda. [235]

Filān ḫuṣūṣdan ḥiṣṣe-ʾi ʿubūdiyyet-i ʿāciz-āneme ʿāʾid olup īfāsı emr ü fermān buyurılan ḫıdmet-i müfteḫire-ʾi veliyy-i niʿmetlerine ṣarf-ı iḳtidār olınmış oldıġınıñ teẕkīr ve taḳdīrini tenezzülen ve keremen talṭīf-i memlūk-i kemterlerine vesīle ittiḫāẕ ile ʿināyet buyurılan emr-nāme-ʾi sāmī-ʾi kerim-āneleri müfād-ı münīfinden zībāyeş-i ṣaḥīfe-ʾi suṭūr ve cihet-i liyāḳat ve istiḥḳāḳdan dūr olan envāʿ-ı telaṭṭufāt-ı seniyyeden eñ ednāsınıñ taḫmīn-i derece-ʾi ḳadr ü ḳıymetine ʿuhde-dār olamadıġımdan ve ḫuṣūṣiyle ʿind-i ʿāciz-ānemde her bir şeyden eʿazz ve muʿteber bulınan teveccühāt-ı feyż-i āyāt-ı ʿāciz-nevāzīleriniñ yek-reng-i ḳarār oldıġı ḥaḳḳında nāʾil oldıġım tebşīr-i devletlerine muḳābil-i nefs-i leʾīm-i kemter-ānemi temlīk eylesem anda daḫi şeref-i memlūkiyyet-i ʿaliyyelerine deger liyāḳat göremedigimden burasını bütün bütün zebān-ı ʿacz ü ḥayrete ḥavāle iderek hemān īfā-yı farīża-ʾi teşekkür-kārī ve maḥmidetle ḥaḳḳ-ı nā-müsteḥaḳḳ-ı keter-ānemde ḫüsn-i anẓār-ı sāmiye-ʾi çerāġ-nevāzīleriniñ devām ve kemāline ʿarż-ı iḫtiyāc iderim. Ol bābda. [236]

Mücerred ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde sermāye-ʾi füyūżāt-ı ṣūriyye ve maʿneviyye olan teveccühāt-ı ḳudsiyyet-i āyāt-ı cenāb-ı reşād-penāhīleri āṣār-ı celīlesinden olmaḳ üzere filān ḫidmete vuḳūʿ-ı meʾmūriyyet-i ʿāciz-ānemden ṭolayı luṭfen ve tenezzülen ibrāz-ı resmiyye-ʾi tebrīk ve tehniyyet-sāzı ve bu vesīle ile iẓhār-ı kemāl-i iltifāt ve ʿāciz-nevāzīyi mutażammın zīver-i fıraḳ-ı mübāhāt olan elūke-ʾi saʿādet-meslūke-ʾi mekārim-kārīleriñe nev-bāve-ʾi ḥadīḳa-ʾi ḫüsn-i telaṭṭufāt ve ġonçe-ʾi gül-bün-i ʿulüvv-i teveccühāt dinilmekde şāyān olmasıyla "Bu sīdem u ber merdümeki dīde-nihādem" "Pīçīdem u taʿvīẕ-i dil-i suḫte kerdem"[237] *mefhūmına ḥaḳīḳaten mā-ṣadaḳ olmış ve şu*

[235] Age, s. 222- 223.
[236] Age, s. 223- 224.
[237] Aşkını öptüm ve gözbebeğimin üstüne koydum (bir kenara koydum), aşkından dönüp vazgeçtim ve yanık gönlümü değiştirdim.

ṣūretle liyāḳat ve istiḥḳāḳ-ı ʿabīd-ānemden ḳat-ender-ḳat bālā-ter olaraḳ maẓhar oldıġım elṭāf-ı ʿaliyye-ʾi dil-sitānı ve iʿṭāf-ı celīle-ʾi raygānī-ʾi mürşid-ānelerініñ ʿabd-i ʿācizlerine īrāṣ eyledigi sürūr-ı vicdānī ve faḫr u şād-mānīniñ derece-ʾi ḥaḳīḳīyyesini ʿarż u beyān lüknet-āver lisān-ı ṣıdḳ-nişān oldıġı gibi şükr-i yek-ez-hezārınıñ edāsı ḫāric-i ez-ʿuhde-ʾi liyāḳat ve ʿācizleri gibi ʿabd-i bī-miḳdārdan ḥużūr-ı feyż-nüşūr-ı ʿazīz-ānelerine ʿarż-ı būriyā-pāre-ʾi duʿā ve ṣenāya ṣudūr-ı cesāret ʿayn-i isāʾet olup āsitān-ı maʿālī-nişān-ı münʿimānelerine ʿarż-ı keçkūl-i istiʿṭāfdan başḳā çāre görilmemesiyle hemān her ḥālde iʿtirāf-ı ʿacz u fürū-mendī ile gerek meʾmūriyyet-i cedīde-ʾi çāker-āne ve gerek ber-vech-i muḥarrer eṣer-i iltifāt ve ʿināyāt-ı ʿaliyye-ʾi reşād-penāhīlerine maẓhariyyet-i kemter-ānemden ṭolayı iẓhār-ı teşekkürāt-ı ʿaẓīme ile ḥaḳḳ-ı hāk-sār-ānemde şems-i münīr-i naẓar-ı ʿālī-ʾi ẕerre-perverīleriniñ lemʿa-niṣār-ı istiḳrār ve iftiḫār buyurılması temenniyyāt-ı maḫṣūṣasına cürʾet olındı. Herḥālde emr ü fermān Ḥażret-i men-lehü'l-emriñdir. [238]

Meʾmūriyyet-i cedīde-ʾi çāker-ānemden ṭolayı ibrāz-ı teşekkürāt-ı mefrūża ile her ḥālde medār-ı muvaffaḳiyyet ve sermāye-ʾi mefḫaret bilmiş oldıġım meḫāsin-i enẓār-ı ʿulyā-yı müşīr-i ekremīlerine ʿarż-ı iḫtiyācı mutażammın Yāver-i Ḥarb-i Müşīrīleri filān efendi bendelerine tevdīʿan bir ḳıṭʿa ʿarīża-ʾi çākerī taḳdīmine müsāraʿat olındıġını müteʿāḳib īfā-yı merāsim-i tebrīk ve tehniyyet ve ḥaḳḳ-ı müstemend-ānemde iẓhār-ı eṣer-i aṣdiḳā-perverī ve ʿāṭıfeti ḥāvī bir ḳıṭʿa iḥsān-nāme-ʾi sāmī-ʾi dāver-efḫamīleri mübāhāt-efzā-yı firaḳ-ı tefḫīm ve metn ü hāmiş-i ʿālīsinde münderic olan iltifāt ve taʿaṭṭufāt-ı celīle-ʾi ḫidīvīleri ʿabd-i müstedīmlerine mūriṣ-i mesārr ve iftiḫār-ı ʿaẓīm olmış ve bi'l-ḫaṣṣa muvāẓıb-ı īfāsı bulındıġım daʿavāt-ı maḫṣūṣa-ʾi cenāb-ı Āṣıf-ānelerініñ bu ṣırada daḫi tekrāriyle tezyīn-i lisān-ı ʿubūdiyyet ḳılınmışdır. Lüṭfen ve tenezzülen bende-zādeleri ḥaḳḳında irāʾe buyurılan iltifāt-ı cihān-ḳıymet ve ʿulüvv-i teveccüh-i meʿālī-menḳabet-i dāverīleri kendüsine tebşīr olındıḳda işbu iḥsān-ı ʿālī-ʾi münʿim-ānelerініñ īfā-yı ẕerre-ʾi maḥmidetinde müteḥayyir ve duʿā-yı ʿömr ü iclāl-i ḫidīvīlerini kemāl-i ṣıdḳ ve iḫlāṣ ile müteẕekkir oldıġı müṣillü Efendi-zādemiz necābetlü Beg Efendi Ḥażretleri ṭaraflarından muḥarrer kelimāt-ı dil-nevāz-āne

[238] Age, s. 224- 225.

daḫi müstelzim-i meserrāt-ı keşīre oldıġı ḥālde gerek ṣavb-ı ʿāciz-ānemden ve gerek bende-zādeleri cānibinden ṭaraflarına ḥaḳḳ-ı müstemend-ānemde nazār-ı feyż-i eşer-i bende-perverīleriniñ pāy-dār buyurılması eḫaṣṣ-ı mütemennā-yı ʿabīd-ānem oldıġı muḥāṭ ʿilm. [239]

Çākerlerinde istiḥḳāḳsızlıḳdan ġayrı ser-māye ve ehliyyet olmadıġı ḥālde mücerred meḥāsin-i enẓār-ı sāmiye-ʾi āṣıf-āneleriniñ eşer-i maḫṣūṣı olmaḳ üzere bu kerre min-ġayri liyāḳaten filān ḫidmete meʾmūriyyet-i çāker-ānem vuḳūʿ bulmış ve her hālde ḥuṣūl-i ḥüsn-i muvaffaḳiyyetim meded-resī-ʾi teveccühāt-ı celīle-ʾi ḫidīvīlerine mütevaḳḳıf oldıġı gibi işbu ʿāṭıfet-i seniyye-ʾi Ḥażret-i veliyy-i niʿmete maẓhariyyetim mūcib-i maḫẓūẓiyyet-i ʿaliyye-ʾi dāverīleri olacaġı meczūm-ı bende-gānem bulınmış idüginden bu bābda īfā-yı şükrāniyyet-i elṭāf-ı celīle ile berāber mefrūż-ı ẕimmet-i ʿubūdiyyet olan duʿā-yı devām-ı ʿömr ü şevket-i Cenāb-ı Ḫilāfet-penāhīye ʿilāveten temennā-yı tezāyüd-i ʿömr ü iclāl-i faḫīm-āneleri tekrār ve niyāz-ı beḳā-yı teveccühāt-ı ʿaliyye-ʾi mekārim-kārīlerine ibtidār ḳılındı. Bāḳī emr ü fermān Ḥażret-i men-lehü'l-emriñdir. [240]

Bu kerre filān maḥalde daḫi teyemmün-efzā-yı sāḥa-ʾi ẓuhūr olan muẓafferiyyet-i celīle-ʾi müşīr-i ekremīlerinden çākerleri daḫi ḥiṣṣedār-ı iftiḫār olmaḳ üzere bi nebzesiniñ beyān ve tebşīriyle ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde iẓhār-ı āṣār-ı talṭīfiyyeyi ḥāvī kemāl-i taʿẓīm ve tefḫīm ile almış oldıġım iḥsān-nāme-ʾi sāmī-ʾi dāverīleri muṭālaʿasından iktisāb eyledigim niʿmet-i mesārr u şād-mānīyi taḳdīrde ʿāciz oldıġımdan burasını inʿikās-gāh-ı ṣuver-i tecelliyāt olan żamīr-münīr-i ʿāṣıfīleriniñ şehādet-i ʿādilesine ḥavāle iderim. Ẕāt-ı ḥaydar-ṣıfat-ı ḫidīvīleriniñ mecbūl oldıḳları ḥilye-ʾi nefīse-ʾi saṭvet ve besālet-i fevḳa'l-ʿādeniñ ḫaṣāyiṣ-i ṭabīʿiyyesine başḳaca ḫaşīşe-ʾi ẕātiyye-ʾi müşīrīleri bulınan evṣāf-ı memdūḥa-ʾi ḥuḳūḳ-dānī ve ḫāṭır-sitānīden ṭolayı bi'l-cümle eviddā-yı ṣıdḳ-ı intimā-yı dāverīleriniñ īfāsına mecbūr oldıḳları daʿavāt ve temenniyyāt-ı ḫālişeniñ āṣār-ı müstecābesi daḫi her-bār munżamm olmaḳda

[239] Age, s. 225- 226.
[240] Age, s. 226- 227.

bulındıġından bunlarıñ netāyic-i mesʿūdesinden olmaḳ üzere her ṭarafca vecheʾi ʿazm ü cezm-i ṣafderīleri cevlān-gāh-ı fevz u ẓafer ve kāffeʾi tedābīr ve tesebbüṣāt-ı ḫayriyyeʾi müşīrīleri envāʿ-ı tevfīḳāt ve teʾyīdāt-ı Ṣamedāniyyeye maẓhar olacaġı bīiştibāh ve bu kerre müstebṣir oldıġım muẓafferiyyet-i celīleleri daḫi şu ḳażiyyeye delīl ve güvāh olmasıyla hemān īfā-yı vaẓīfeʾi tehniyyet ve maḥmidetle beḳā-yı teveccühāt-ı ʿaliyyeʾi dāverīleri niyāzında terḳīm-i iḫtiṣāṣ-nāmeʾi ʿācizīye ibtidār ve bu ṣırada daḫi daʿavāt-ı maḫṣūṣaʾi āṣıfīleri tekrār olındı. Ol bābda. [241]

Ḫaṣāyiṣ-i mümtāzeʾi āṣıf-ı ekremīleri olan kemāl-i ḥaṣāfet ve kifāyet īcābınca ẕāt-ı efḫam-ı müşīrīleri ḫidemāt-ı mühimmeʾi Salṭanat-ı Seniyyeniñ her ḳanġı şuʿbesinde bulınsalar ibrāz-ı muvaffaḳiyyet-i fāʾiḳa buyuracaḳları müsellem olup faḳaṭ biʾl-ḫaṣṣa mecbūl oldıḳları saṭvet ve besālet ve biʾl-fiʿl ibrāz buyurılup enẓār-ı ʿumūmiyyede kemāl-i taḳdīr ve taḥsīn ile görilmiş olan āṯār-ı celīle ileteʾyīd ḳılınan meleke ve mehāret-i celīleʾi dāverīleri ḫidemāt-ı seniyyeʾi ʿaskeriyyede bulınmalarından millet ve devletce daha ziyāde istifāde olınacaġını bu kerre daḫi meydāna ḳoymış olması üzerine filān ordu-yı hümāyūn-ı müşīriyyet-i celīlesine taḥvīl-i meʾmūriyyet buyurılmış olup bu bābda kāffeye ʿāʾid olan meserretden ḥasbeʾlʿubūdiyye ḥişşe-mend oldıġım cüzʾ-i aʿẓam-ı faḫr u şād-mānīniñ ʿarṣ ve teblīġiyle īfāyı farīżaʾi tebrīk ve tehniyyet-kārīye müsāraʿat ṣırasında mücerred ṣemereʾi teveccühāt-ı ḳudsiyyeʾi dāverīleriyle meʾmūriyyet-i cedīdeʾi ʿāciz-ānem ẓuhūra gelmesiyle ve intisāb eyledigim dāʾireʾi ʿaskeriyyeniñ ṣavb-ı kemter-āneme rāciʿ veẓāʾifī ḥükmince ḫidmet-i ʿaliyyeʾi ḫidīvīlerinde bulınmaḳla daḫi kesb-i iftiḫār olınacaġından burası ittifāḳāt-ı ḥaseneden maʿdūd ve çāker-i kemīnelerine mūriṣ-i mübāhāt-ı nā-maḥdūd olmasıyla manṣıb-ı celīl-i āṣıf-ānelerineniñ edā-yı tesʿīd ve tehniyyetini ol vechle vuḳūʿa gelen meʾmūriyyet-i ʿāciz-ānemiñ şükr ve maḥmidetiyle birleşdirerek kemāl-i iḫlāṣ ile daʿavāt-ı maḫṣūṣaʾi dāverīlerini tekrār ve biʾl-ḫaṣṣa teʾkīd-i ṣīrāzeʾi mecmūʿaʾi ʿubūdiyyetle meḥāsin-i enẓār-ı maʿālī āṯār-ı ḫidīv-i

[241] Age, s. 227- 228.

ekremīlerini istizāde ve istiḳrār maʿrazında taḳdīm-i ʿarīża-ʾi ḫuṣūṣiyyete ibtidār eyledim. Ol bābda emr ü fermān. [242]

Bidāyet-i ḥālden beru ʿāḳıbet-bīnān-ı umūr-ı enām ve ḫayr-endīş-ān ḫavāṣṣ ve ʿavāmıñ naḫbe-ʾi arzū ve merāmı oldıġı üzere bu kerre meʾmūriyyet-i seniyye-ʾi veliyy-i niʿmetleriniñ filān maḥalle taḥvīl buyurılması ḥaḳḳā ki aʿẕam-ı meḥāsin-i ʿaṣriyyedendir. Çünki ẕāt-ı besālet-simāt-ı ṣafderīleri ol ṭarafda ārām-sāz-ı saṭvet ve tekāver-zen-i fevz ü nuṣret oldıḳca bir ṭarafdan naẓār-ı ilhām-ı eṣer-i ʿālīniñ gösterecegi feyż ve kerāmet ve diger ṭarafdan ḫuṭab-ı velāyet-i celīle ile cünūd-ı hümāyūn ḳumandanlıġı meʾmūriyyet-i faḫīmesiniñ ẕāt-ı sāmī-ʾi āṣıfīleri gibi merdümek çeşm-i zamān ve ḥāmil-i kemālāt-ı bī-pāyān olan bir düstūr-ı bī-aḳrānıñ müfevvıż-ı dest-i ʿirfān-peyvest-i dāverīleri olmasından nāşī meymenet-efzā-yı meydān-ı bī-rūz olacaḳ muvaffaḳiyyet ḳażiyye-ʾi muntaẓıra-ʾi muẓafferiyyet-i kāmileniñ netāyic-i serīʿasını dāʿī muḳaddemāt-ı ḫayriyyeden olmasıyla bundan ʿumūma ʿāʾid olan meserrāt-ı vicdāniyyeden ʿabd-i müteḫaṣṣışları daḫi ḥişşe-dār-ı iftiḫār ve ḫuṣūṣiyle bunca zamāndır ḥall ve tesviyesi pençe-ʾi keşākeşde ḳalmış olan bir ʿuḳde-ʾi müşkileniñ ḫitām-ı ḥalli dest-yārī-ʾi himem-i kāfiye-ʾi kifāyet-kārileriyle teyessür-nümā olacaġından ṭolayı başḳaca mükteseb-i kemāl-i şādī ve mesārr oldıġım ḥālde daʿavāt-ı maḫṣūṣa-ʾi ṣafderīleri tekrār ve īfā-yı resm-i tehniyyetle ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde inʿiṭāf-ı temāyülāt-ı feyżiyye-ʾi ʿāciz-nevāzīleri temennāsına ictisār olındı her ḥālde emr ü fermān cihet-i liyāḳat ve istiḥḳāḳıñ aṣlā daḫl ve nisbeti olmayup mücerred ʿaceze-ʾi bende-gānī derecāt-ı refīʿa-ʾi fīrūz-mendī ve baḫtiyārīniñ ẕerre-ʾi ḳuṣvāsına ḳadar aʿlā ve īṣāl eylemek emr-i celīlinde nüfūẕ-ı serīʿ ve rīzesiniñ bī-iʿtibārı reşk-āver gevher-i tāb-dār itmek ḫuṣūṣında teʾṣīr-i bedīʿi müsellem-i enām olan meḥāsin-i teveccühāt-ı sāmiye-ʾi veliyy-i niʿmetleri āṣār-ı laṭīfesinden olmaḳ üzere bu kerre mīr-i mīranlıḳ rütbesiyle filān sancaḳ mutaṣarrıflıġı ʿuhde-ʾi çāker-āneme tevcīh ve iḥsān buyurılup şu luṭf-ı ʿālī-ʾi mahż öteden beru ḥaḳḳ-ı kemter-ānemde ser-māye-ʾi feyż ve teraḳḳī ittiḫāẕ eylemiş ve şimdiye ḳadar hezār kerre ṣemerāt-ı mekārim-i āyāt-ı fiʿliyyesine maẓhariyyetle muġtenem ve mübāhī olmış oldıġım enẓār-ı ḥasene-ʾi ẕerre-

[242] Age, s. 228- 229.

perverīleriniñ müstetbeʿāt-ı feyżiyyesinden oldıġı şāʾibe-ʾi şekk ü irtiyābdan müstaġnī bulınmaġla hemān īfā-yı teşekkürāt-ı mefrūżaya müsāraʿat ve şu ṣırada daḫi müteḥattim-i żimmet-i ḫuṣūṣiyyet olan deymūmet-i ʿömr-i iclāl ve feḫāmet-i seniyye-ʾi āṣıf-āneleriyle tezyīn-i lisān-ı muṣādaḳ ḳılınmışdır. Artıḳ çākerlerine aḳdem-i ferāʾiż-i ʿuhde-ʾi ʿubūdiyyet olan vaẓīfe-ʾi maḫṣūṣa olanca vüsʿ ve iḳtidār-ı ʿāciz-ānemi ḫidemāt-ı seniyyede kemāl-i ṣıdḳ ve istiḳāmetle taḥṣīl-i rıżā-yı ʿālīye ḥaṣr ve ḳaṣr itmek ḫuṣūṣından ʿibāret olup şuña muvaffaḳiyyet-i çāker-ānem ise muṭlaḳā meded-kārī-ʾi teveccüh-i ʿālī-i dāverīleriyle cilve-ger-i mirʾāt-ı teyessür olacaġı muḥāṭ-ı ʿālī-ʾi āṣıf-āneleri buyurıldıḳda ol bābda emr ü fermān. [243]

Der-saʿādetden ḥareket-i müteyemmine-ʾi veliyy-i niʿmetleri eṣnāda baʿżı ʿārıża ile rev-sāʾī-ʾi ʿatebe-ʾi devletlerine ʿadem-i muvaffaḳiyyet-i memlūk-ānemden ṭolayı öteden beru meʾlūf oldıġım ʿafv ü merḥamet-i celīle-ʾi cenāb-ı āṣıf-ānelerine ʿarż olınan ilticā-yı kemter-ānemiñ luṭfen ve tenezzülen ḳabūliyle berāber aḳrabā-yı çākerīden filān beg ḳulları ḥaḳḳında meʾāṣir-i ṣahābet ve ʿāṭıfet-i ʿulyā-yı dāver-i faḫmīleri şāyān buyurılacaġı tebşīriyyeti ḥāvī mübāhāt-efzā-yı farḳ-ı taʿẓīm ve tefḫīm olan emr-nāme-ʾi ʿālī-i müşīr-i ekremīleri meʾāl-i mekārim-i iştimālinden istinbāṭ eyledigim maʿānī-ʾi daḳīḳa-ʾi bende-perverī ʿabd-i kemīnelerini müstaġraḳ-ı envāʿ-ı sürūr-ı şād-mānī itmiş oldıġını müteʿāḳib ḳurb-ı naẓar-ı ʿālī-ʾi veliyy-i niʿmetlerinde bulınmaḳdan nāşī iʿāne-ʾi baḫṭ-ı sāz-kār ile her-bār neyl-i iltifāt-ı cihān-derecāt-ı ḫidīvīleriyle kesb-i iftiḫār itmekde olması ḳullarınca baʾiṣ-i efzāyiş-i ġıbṭa ve taḥassür olan bā-cenāḥ-ı kemterī filān efendi köleleri ṭarafından aldıġım mektūbda emr ve irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi cenāb-ı velāyet-penāhīleriyle nigāriş-pezīr-i ṣaḥīfe-ʾi taḳdīs olan muḫāṭabāt-ı telaṭṭufiyye ve mümā-ileyh filān ḳullarınıñ filān maḥall ḳāʾim-maḳāmlıġıyla mesrūriyyetine müsāʿade-ʾi celīleleri şāyān buyurıldıġına dāʾir mazhar oldıġım tebşīrāt-ʿaliyye nūr-baḫş-ı çeşm-i ibtihācım olaraḳ böyle yek-digerini teʿāḳub iden mekār(im) ve merāḥim-i veliyy-i niʿmetlerine ne ṣūretle taḳdīm-i sipās ve şükrāniyyet idecegim ḫuṣūṣı memlūk-ı bī-riyālarını her vechle dūçār-ı ʿācz u ḥayret itmiş oldıġı ḥālde hemān hemīşe pīrāyiş-i zebān-iḫtişāṣ olan füzūnī-ʾi ʿömr ü iḳbāl ve

[243] Age, s. 229- 231.

tevāfür-i şān ve iclāl-i dāver-i aʿẓamīleri duʿāsı kemāl-i ṣıdḳ ve iḫlāṣ ile hezār bār yād ve teẕkār ve ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde ve mümā-ileyhimā ḳulları ḥaḳḳlarında kemā-kān enẓār-ı ʿāṭıfet ve āṯār-ı ṣaḥābet ve şefḳat-ı celīle-ʾi çerāġ-perverīleri şāyān buyurılması tażarruʿiyle taḳdīm-i teşekkür-nāme-ʾi memlūk-āneye ictisār eyledim. Ol bābda. [244]

Rik'a Yazı İmtihanında Lise Öğrencilerinin Yazmaları İçin Bir Teşekkürnâme

Sāye-ʾi tevfīḳan tevvābe-ʾi cenāb-ı şāh-ānede mücerred ser-māye-ʾi füyūżāt-ı ṣūriyye ve maʿneviyyeyi istiḥṣāl ve iʿdad içün müʾesses olan işbu mekteb-i maʿārif-mükessibiñ şākirdligine naʾil olmış oldıġımızdan ṭolayı kendümizi naṣıl baḫtiyār bilmeyelim ve teşekkür-i elṭāf ve ʿināyāt-ı ḥażret-i veliyy-i niʿmete nice ḥaṣr-ı evḳāt itmeyelim ki bir ṭarafdan fāmilyālarımız nezdinde görmedigimiz teʿayyüş ve istirāḥatla imrār-ı ḥüsn-i zinde-gānī ve diger ṭarafdan teshīl ve tesrīʿ-i taḥṣīl-i maʿārif ḥaḳḳında mevżūʿ olan uṣūl-i muntaẓıme ve mükemmele sāyesinde aḫẕ ü teʿallümi pek çoḳ zamānlara muḥtāc bulınan ʿulūm ve fünūn-ı nāfīʿa-i mütenevviʿayı müddet-i ḳalīlede iktisāb ile iḥrāz-ı saʿādet-i cāvidānī itmekdeyiz. Şu ḥālde bu ḳullariyçün aḳṣā-yı āmāl inşāʾa'l-lāhü Teʿālā taḥṣīlāt-ı muḳarrareyi ikmāl ile meʾmūr olacaġımız ḫidemāt-ı celīle-ʾi ʿaskeriyyede uġur-ı hümāyūn-ı veliyy-i niʿmetde fedā-yı cāna muvaffaḳiyyet temennīsinden ʿibāret ve ġıdā-yı rūḥ-ı ʿāciz-ānemiz olan "Pādişāhım çoḳ yaşa" duʿā-yı icābet-ārāsı ṣubḥ u mesā zīver-i zebān-ı ṣıdḳ ve ʿubūdiyyet oldıġı muḥāṭ-ı ʿilm-i ʿālī buyurıldıḳda emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l-emriñdir. [245]

Resmî ve Resmî Olmayan Amaçlar İçin Yazılar; Memuriyete Girmek İçin Yardım Dileyen Dilekçe Örnekleri

"Ne Hadd-i men ki sūyeş mī ferestem nāme-ʾi iḫlāṣ" "Niyazī ʿarże ḫāhem dād-ı kelbistānşirā" [246] *manẓūmesini muḳaddeme-ʾi risāle-ʾi ʿubūdiyyet ve aḳrabā-yı*

[244] Age, s. 231- 232.
[245] Age, s. 232- 233.
[246] Benim etrafı köpekler ve alçaklarla dolu olan sevgiliye ihlas ve samimiyetle yalvarış mektubu göndermem yapacağım iş değildir, bir anlamı olmaz.

ʿācizīden filān efendi bendeleriniñ bu kerre ol cānib-i ʿālīye vuḳūʿ-ı ʿazīmetini vesīle-ʾi ʿarż-ı memlūkiyyet iderek işbu ʿarz-ı ḥāl-i müstemend-ānemiñ taḳdīmine cürʾet eyledim. Enẓār-ı ḳudsiyyesini ṣūrī ve maʿnevī müstekmil-i füyūżāt ve niʿmet-i teveccüh-i ʿālem-bahāsını ser-māye-ʾi ḥayāt ittiḫāẕ eyledigi efendim gibi bir veliyy-i niʿmet-i müşfiḳden añsızın mehcūriyyet-i elem ve ızṭırābına nezd-i ilhām-āşinā-yı dāver-i efḫamīlerinde maʿlūm olan aḥvālden ṭolayı şedāyid-i intiẓār ve inḳılābı daḫi żamm ile meʾyūs bulınan nüzhet-alūde miḥnetiñ cerḥa-ʾi derd-mendine dār ve ḫāne-ʾi merāhim ve mekārim-i celīle-ʾi āṣıf-ānelerinden başḳa maḥalden ümīd-i devā olamayacaġı müsellem bulındıġı ḥālde şunıñ daḫi teşrīḥ-i ledünniyyāt-ı ḥāżırasıyla berʾü's-sāʿa-i ṣaḥābet ve şefḳat-i celīle-ʾi üftāde-nevāzīlerini istirḥām eylemek ḫuṣūṣında maḫż-ı ṭāliʿsizligimiñ bir ṣīve-ʾi ġaddār-ānesi olmaḳ üzere el-ān lisān-ı iḳtidārım lāl ve hemān ḥaḳḳ-ı kemter-ānemde naẓar-ı ʿālī-ʾi ẕerre-perverīleriniñ merḥamete devām ve istiḳrārı naḫbe-ʾi āmāl oldıġı muḥāṭ-ı ʿilm-i meʿālī iştimāl-i veliyyü'l-niʿmetleri buyurıldıḳda her ḥālde. [247]

ʿAbd-i kemīneleri niʿmet-i teveccühāt-ı ḥaḳīḳīyye-ʾi āṣıfīlerini ġıdā-yı rūḥ ve iksīr-i meḥāsin-i enẓār-ı samiyye-ʾi dāverīlerini devā-sāz-ı dil-i mecrūḥ ittiḫāẕ ve bārgāh-ı muʿallā-yı aṣdiḳā-perverīlerini melceʾ ve melāẕ idinmiş oldıġım ḥālde öteden beru meʾlūf bulındıġım eṣer-i iltifāt-ı mürişü'l-füyūżāt-ı veliyy-i niʿmetlerine maẓhariyyetle araṣıra tecdīd-i ḳabāle-ʾi iftiḫār ve ḳalb-i maḥzūn-ı çāker-ānemden izāle-ʾi ġubār-ı ekdār idemez isem ne derece dūçār-ı ālām e taḥarrī-ʾi esbāb-ı mūcibesine ḥaṣr-ı efkār ile güm-kerde-ḥużūr ve ārām olacaġım inkişāf-gāh-ı ḥaḳāyıḳ-ı umūr olan żamīr-münīr-i ḫidīvīlerine mencelī ve bināberīn bir zamāndan beru mübeşşir-i devām-ı teveccüh-i devletleri olan ʿāṭıfet-nāme-ʾi dāverīleriyle tenvīr-dīde-ʾi ʿubūdiyyet ve mefḫaret idemedigimden ṭolayı her ṭarafdan ferce-yāb-ı güzer-gāh-ı ḫāṭır olan rāh-zenān-ı evhām-ı dil-şikāf ġāret-res-i kār-bān-ı tesellī olmaġın böyle bir endīşe-ʾi ġamgīn ve çāk çāk u ḫāṭır-ı ḥazīn-i elem-nāk ile iḫṭār-nām-ı raḳḳıyyet ve tehyīc-i nesāyim-i ʿafv u iḥsān-ı veliyy-i niʿmetlerine cürʾet iderim. Ol bābda. [248]

[247] Age, s. 233- 234.
[248] Age, s. 235.

Çāker-i ḫāk-berāberleri miṣillü mensūbiyyet-i daʾire-ʾi feyż-nāşire-ʾi veliyyü'n-niʿamīleri şerefini niʿmet-i saʿādet-i dāreyne muʿādil gibi ṭutaraḳ ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde ḫüsn-i temāyül-i ʿālī ve teveccüh-i sāmī-ʾi āṣıf-ānelerinin beḳā ve iʿtilāsını ser-māye-ʾi mübāhāt-ı nā-mütenāhī ʿadd eylemiş ve taḥṣīl-i rıżā-yı felāḥ iḳtiżā-yı dāver-i faḫīm-ānelerini her ḥālde mūcib-i teraḳḳī-ʾi feyż ü rifʿat bilmiş olan aṣdiḳā-yı bende-gān-ı ʿatebe-ʾi ʿulyālarının neḳāve-ʾi āmāl ve efkārı bulındıġı üzere araşıra vesīle-ʾi münāsibe iġtināmıyla merkez-i ʿubūdiyyetlerine ʿarż-ı gül-deste-ʾi iḫlāṣ ve ḫuṣūṣiyyet itmesi deʾb-i dīrīn-i temhaşkārı iḳtiżā-yı cemīlden bulınmasına ve cenāb-ı teceddüd-baḫşā-yı şuhūr ve aʿvām-ı tenezzühet-i ẕāta ʿani'ş-şükūk ve'l-evhām niçe niçe emāṣil-i keşīresiniñ müşāhedesini teyessür ile ʿömr-i iclāl ve feḫāmet ve iḳbāl-i dāver-i efḫamīlerini mütezāyid ve efzūn buyursun. Bu kerre sāl-i cedīdiñ şeref-i ḥulūliyle istisʿād olınması ʿabd-i kemīneleri gibi īfā-yı ferāʾiż-i ʿubūdiyyet-i emniyyesinde bulınan müstereddid-ān-ı āsitān-ı devletleriniñ neyl-i merāmlarına ruḫṣat-nümā-yı cürʾet olmasına mebnī min-ġayri ḥadd bu bābda icrā-yı vecībe-ʾi tebrīk ve tehniyyeti gümkerde-rāh-ı vādī-ʾi ḥayretiñ ḥıżr-ı tevfīḳ-i İlāhīye iḫtiyācı ḳabīlinden olaraḳ şedīden muḥtāc bulındıġım meḥāsin-i teveccühāt-ı ḳudsiyye ve mekārim-i enẓār-ı sāmiyye-ʾi veliyy-i niʿmetleriniñ yāre-ʾi kemter-ānemde luṭfen ve merḥameten rehīn-i devām ve istiḳrār buyurılması temennā-yı maḫṣūṣına ẕerīʿa-ʾi bedīʿa ittiḫāẕ eylemişdir. Ol bābda.[249]

Cevābı

Şeref-i ḥulūliyle müstesʿid olmış oldıġımız sene-ʾi cedīde-ʾi saʿīdeniñ īfā-yı resm-i tebrīk ve tehniyyeti ḥaḳḳ-ı şenā-verīde iẓhār-ı deʾb-i teveccüh-kārī ve muḫliş-nevāzīye ittiḫāẕ-ı vesīle ile teʾkīd-i ḫulūṣ ve mevālātı mutażammın bu kerre dest-i meserretle almış oldıġım elūke-ʾi mürüvvet-meslūke-ʾi kerāmīleri mażmūn-ı nevāziş-meşḥūnında münderic kelimāt-ı talṭīfiyye-ʾi behiyye ve ḫuṣūṣiyle īfā-yı resmiyye-ʾi tebrīk-i sāl-i cedīde maṣrūf olan himem-i ʿaliyyeleri müstelzim-i kemāl-i mesār ve şādmānī olaraḳ duʿā-yı tezayüd-i ʿömr ü ʿāfiyet ve dürūd-ı teraḳḳī-ʾi feyż ü menzilet-i vālālarını tekrār ile tezyīn-i lisān-ı muḫālaṣat eyledim. Ṣavb-ı ṣavāb-nümā-yı ʿālīlerine ṣamīmī ve ḫaḳīḳī olaraḳ ṣübūt-bāfte-ʾi istiḳrār olan iḫlāṣ-ı ṣaḥīḥ-i ʿāciz-āneminiñ derecesi

[249] Age, s. 236.

cālib-i envār-ı ʿirfān olan nezd-i sāmīlerinde umūr-ı yaḳīniyyeden bulınmasıyla şu mebḥaṣi iṭnāba ḥācet göremeyüp hemān ibrāz-ı memnūniyyet ve ṭaraf-ı vālālarına daḫi iʿāde-ʾi tesʿīd ve tehniyyetle istidāme-ʾi teveccühāt-ı ḳalbiyyeleri siyāḳında terḳīm cevāb-nāme-ʾi sitāyiş-verīye ibtidār ḳılındı efendim. [250]

Meḥāsin-i delālet-i ʿaliyye-ʾi uḫuvvet-kārīleriyle üç sene evvel meʾmūr olmış oldıġım Mekteb-i Mülkiyyede teʿallüm ve tederrüsi muʿtād olan ʿulūm ve fünūn-ı mütenevviʿanıñ ikmāl-i cilve-ger-i mirʾāt-ı teyessür olaraḳ geçen Şaʿbān-ı şerīf evāʾilinde ʿaḳd olınan meclis-i ʿālī-ʾi imtiḥān muvācehesinde min-ġayri istiṭāʿat virmiş oldıġım imtiḥān ḳabūl ve ḳazanılan numarolarıñ derciyle yed-i ʿāciz-āneme şehādet-nāme iʿṭāsına ve emṣāl-i bende-gānem gibi evvel-be-evvel münḥall olacaḳ ḳāʾim-maḳāmlıġa taʿyīn olınmaḳ üzere nām-ı çāker-ānemiñ daḫi Şūrā-yı Devlet-i Mülkiyye Dāʾiresinde Defter-i Maḫṣūṣına ḳayd ve imlāsına müsāʿade-ʾi ʿaliyye meşmūl buyurılup müteʿāḳiben filān vilāyet-i celīle dāḫilinde kāʾin filān maḥalliñ münḥall olan ḳāʾim-maḳāmlıġına meʾmūriyyet-i aḫḳar-ānem icrā buyurılaraḳ maḥall-i meẕkūra müteveccihen Der-saʿādetden ḥareket itmek üzere bulınmışdır. Maʿlūm-ı ʿālī-ʾi raḫīm-āneleri buyurıldıġı vechle çākerleriniñ umūr-ı Mülkiyyeye bidāyet-i meʾmūriyyetim dimek oldıġından mümārese-ʾi lāzımeniñ fıḳdānına noḳṣānī-ʾi biżāʿa daḫi munżamm olaraḳ bunda biʾṭ-ṭabʿ dūçār olacaġım müşkilāt-ı ʿadīdeniñ ḥall ve izālesi muṭlaḳā efendim gibi iḫvān-ı kirāmıñ teveccühāt-ı ḳudsiyye-ʾi ʿāciz-perverīleriniñ muʿāvenet-i şūriye ve maʿneviyesiyle müyesser olacaġından işbu luṭf-ı celīle her vaḳitden ziyāde fevḳaʾl-ʿāde ʿarż-ı iḥtiyāc ile ber-minvāl-i muḥarrer nāʾil oldıġım ʿāṭıfet-i seniyyeden ṭolayı teşekkürāt-ı mefrūża-yı īfāya ve her ḥālde medār-ı muvafaḳiyyet bildigim ḥüsn-i enẓār-ı sāmiye-ʾi münʿimīleriniñ ḥakk-ı kemter-ānemde beḳā ve devāmını istidʿāya cürʾet eyledim. Ol bābda. [251]

Cevābı

Ehliyyet ve liyāḳat-ı mecbūle-ʾi ʿaliyyeleri iḳtiżāsınca ʿahd-ı ḳarībde Maẓhar olacaḳları elṭāf-ı seniyyeye berāʿat-ı istihlāl ve evvelīn-i ḫaṭve-ʾi menzil-i iḳbāl olmaḳ

[250] Age, s. 237.
[251] Age, s. 238- 239.

üzere Mekteb-i Mülkiyyeden bi'l-imtiḥān çıḳılaraḳ müteʿāḳiben münḥall filān maḥall ḳāʾim-maḳāmlıġına meʾmūriyyet-i behiyyeleri icrā buyurıldıġına ve Der-saʿādetden müteheyyiʾ-i ḥareket oldıḳlarına dāʾir ve ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde ibrāz-ı meʾāṣir-i iltifāt ve telaṭṭufāt-ı vālālarını müşʿir bu kerre bir ḳıṭʿa taḥrīrāt-ı leṭāfet-i āyāt-ı mekārim-kārīlerini kemāl-i sürūr ve mefḫaretle aḫẕ u ḳırāʿet eyledim. Şu ḥuṣūṣ devḥaʾi liyāḳat-ı müsellemelerinden ḳarīben iḳtiṭāf olınacaḳ şemerāt-ı füyūż ve teraḳḳiyyātıñ şükūfeʾi nev-resīde ve ḥāʾiz olacaḳları merātib-i celīleniñ muḳaddemeʾi güzīdesi olmasıyla ʿācizleri gibi iḳbāl-ḫāh-i bī-riyālarına ne derece īrāṣ-ı faḫr ve meserret idecegi taʿrīf ve īżāḥdan müstaġnī ve bā-ḫuṣūṣ ḥaḳḳ-ı sipās-dārīde ol vechle ibrāz buyurılan muʿāmeleʾi talṭīfiyyeʾi ʿaliyyeleri memnūniyyet ve şükrāniyyet-i maḫṣūṣayı müʾeddī olaraḳ her ḥālde ḥuṣūl-i ḥüsn-i muvaffaḳiyyet ve tezāyüd ḳadar ve menzelet-i vālāları duʿāsı tekrār ve īfā-yı tebrīk ve tehniyyetle istibḳā-yı teveccüh-i ʿālīleri siyāḳında iḫlāṣ-nāmeʾi ʿācizī terḳīmine ibtidār olınmaġın ol bābda irāde efendimiñdir. [252]

Cenāb-ı teceddüd-baḫşā-yı leyālī ve eyyām-ı neyyireyn-i münevvereyn mükevvenāt-ı tefriḳa- sāz-ı meyān-ı nūr- ve ẓalām ve mevākib-i kevākib seyyārāt-ı güzāriş-nümā-yı sāḥaʾi felek-i mīnā-fām oldıḳca Pādişāh-ı encüm-sipāh ve Şehin-şāh-ı keyvān-bār-gāh Efendimiz Ḥażretleriniñ iʿlām-ı şevket ve ʿadālet hümāyūn-ı şehr-yārīlerini ẓıll-efken-i mefārıḳ-ı enām ve ʿasākir-i ẓafer-i meʾāṣir-i tāc-dārīlerini her ne semte ʿazm ve teveccüh eyleseler iḫrāz-ı naṣr-ı ʿazīz ile nīk-nām buyursun ve ẕāt-ı sāmīʾi serʿaskerīlerini daḫi müsnid-i celīl-i niẓām-perverīlerinde ber-devām eylesün. Bu ḳulları naṣıl baḫtiyārlıġımızı ʿarż ile iftiḫār itmeyelim ki ẕāten her dürlü feżāʾilden biri ve liyāḳat ve istiḥḳāḳdan ʿārī iken hem böyle bir pādişāh-ı müʾeyyed-i minʿindi'l-lāha ḳul ve köle oldıḳ ve hem de ḫıdemāt-ı celīleʾi salṭanat-ı seniyyeden birincisi ve belki eñ şereflisi bulınan ve dāreynde baʾiṣ-i fevz ü necāt olan ʿaskerligine nāʾiliyyetle şeref ve iʿtibār buldıḳ. İşbu niʿmet-i ʿaẓīmeden başḳa her gün ve her ān daha nice nice luṭf ve iḥsān-ı bī-pāyān-ı hümāyūnlarına maẓhar olmaḳdayız ki eñ küçüginiñ edā-yı ẕerreʾi şükrāniyyeti muḳābilinde hezar cānımız olsa da cümlesini uġūr-ı feyż-mevfūr-ı mülūk-ānelerinde fedā eylesek aṣlā medār-ı maḥmidet olmayacaġı ve üzerimizde yine

[252] Age, s. 239- 240.

pek çoḳ ḥaḳḳ-ı ʿālī-ʾi mülk-dārileri ḳalacaġı āşikār iken bu kerre mücerred meded-kārī-ʾi teveccühāt-i ḳudsiyye-ʾi ḫilāfet-penāhīleriyle filān maḥalde vuḳūʿa gelen ḫidmet ve muẓafferet-i ʿāciz-ānemiz nezd-i muʿallā-yı cenāb-ı şehr-yārīlerinde luṭfen ve tenezzülen taḳdīr buyurılaraḳ mübārek ḫaṭṭ-ı hümāyūn ve ser-māye-ʾi saʿādet ve mefḫaret-i sermediyye olan selām-ı selāmet-nümūn-ı şehin-şāhīleriyle maẓhar-ı talṭīfāt-ı seniyye olmaḳlıġımız ḫuṣūṣına daḫi merḥamet-i celīle-ʾi cenāb-ı cihān-bānī şāyān buyurılmış ve iḥsān-ı ʿale'l-iḥsān olaraḳ ʿināyet buyurılan ʿatiyye-ʾi seniyye-ʾi tāc-dārī ile kīse-ʾi sürūr ve iftiḫārımız māl-ā-māl olmış oldıġından ve işbu elṭāf-ı mütetābiʿa-ʾi Ḥażret-i pādişāhīleriniñ īfā-yı sipās ve mahmideti emrinde iẓhār-ı ʿacz ü nā-tüvānīden başḳa bir şey bulınamayacaġından hemān ṣubḥ ve mesā ʿaskerligiñ gülbānk nidāsı olan "Pādişāhım çoḳ yaşa" duʿā-yı icābet-i intimāsı tekrār ʿale't-tekrār refʿ-i bār-gāh-ı perverdigār ve bu bābda olan mübāhāt ve teşekkürāt-ʿaẓīme-ʾi ʿāciz-ānemiziñ maʿrūz-ı sürādıḳ-ı iclāl buyurılması ḫuṣūṣına sezā-vārī-ʾi himem-i ʿaliyye-ʾi sipeh-sālārileri temennāsına ictisār olınmışdır. Ol bābda. [253]

Tefekkür taḫayyüli bile lüknet-āver-i lisān-ı maḥmidet olaraḳ nāʾil ve müstaġraḳ oldıġım luṭf ve ṣaḥābet ve iḥsān ve ʿāṭıfet-i seniyye-ʾi veliyy-i niʿmetleri cihet-i istiḥḳāḳ-ı kemter-āneme nisbet olınur ise nisbet-i ġayr-i müveccheyi müstentic ve bunıñ īfā-yı ẕerre-ʾi teşekküri ʿuhde-ʾi istiṭāʿat-ı beşeriyyeden ḫāric olup şu ḥālde ʿabd-i kemterlerine düşen farīża hemān meslek-i rıżā-cūyīde ṣebāt ve naʾil oldıġım ʿināyet-i devletlerini ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde pek büyük ser-māye-ʾi mübāhāt ve bulındıġım meʾmūriyyet-i aḳṣā-yı derece-ʾi teraḳḳiyyāt bilerek elimden geldigi ḳadar īfā-yı ḥüsn-i ḫidmet ve ibrāz-ı müʾeṣṣir-i muvaffaḳiyyete ḥaṣr-ı evḳāt itmekden ʿibāretdir. Ancaḳ bende-ʾi müteḫaṣṣışıñ serrā ve ḍarrāda merciʿ-i ḥaḳīḳī ittiḫāẕ eyledigi merkez-i mensūbiyyet ve ʿubūdiyyetine her ḥālini ʿarż ve teblīġ itmekde mecbūriyyet-i ṣaḥīḥa taḥtında bulınması kölelerini daḫi ḫaste-ʾi āzürde-diliñ tedbīr ve tedāvīsini daḫi tefvīż-i dest-i himmet ve kifāyeti ḳılaraḳ ḥakīm-i ḥāẕıḳ ve kāmile mürācaʿatı ḳabīlinden olmaḳ üzere ḫuṣūṣ-ı ātīyyü'l-ẕikri ḫużūr-ı ʿālī-ʾi veliyyü'n-niʿamīlerine ʿarż ve beyāna cesāretlendirmişdir. Ṭāliʿ-i nā-sāz-ı müstemend-āneminiñ levāzım-ı meşʾūmesinden midir

[253] Age, s. 240- 242.

yoḫsa mücerred iḳtidār ve liyāḳatsizligimiñ eṣeri midir her naṣılsa maḳarr-ı meʾmūriyyet-i çāker-āneme muvāṣālatla işe başlanmış oldıġı günden beru ve ḳāʾim-maḳāmlıġı ʿuhde-ʾi çāker-ānemde bulınan maḥalliñ daḫil oldıġı Vilāyet-i Celīle Dāʾiresi meʾmūrlarınıñ ḥüsn-i naẓar ve ṣaḥābetlerini isticlāba muvaffaḳ olamadıġımdan mıdır nedir meṣāliḥ-i mühimme ve ʿādiyyeyye dāʾir maḳām-ı ʿālī-ʾi Vilāyet-i Celīleye her ne ki ʿarż ve inhā olınsa müstaḥsen görilmeyüp ve tedḳīḳ ve taʿmīḳ ṭaraflarına daḫi ʿaṭf-ı enẓār- ḥaḳḳāniyyet ve naṣfet buyurılmayup bi-ġayri ḥaḳḳın her birerleriyçün envāʿ-ı tevbīḫāta mazhar ve vürūd itmekde olan evāmir-nāmeniñ cümlesinde ḥavṣala-sūz-ı ṣabr u taḥammül olacaḳ nice nice kelimāt-ı sitem-āmīz münderic bulındıġından her ān ve daḳīḳa taʿrīf ve beyānı müşkil ṣuretde müteʾellim ve mükedder olmaḳda idügime ve şu ḥāliñ devām ve imtidādı ḳullarını biʾṭ-ṭabʿ yeʾs ve fütūra giriftār ve cemʿiyyet-i efkār-ı ʿāciz-ānemi bütün bütün perīşān ve tār-mār iderek īfā-yı emr-i meʾmūriyyete muvaffaḳiyyetden daḫi ʿāciz bıraḳacaġını cezm eyledigime bināʾen meʾmūriyyet-i ḥāliyye-ʾi kemter-ānemin becāyiş vechle veyāḫūd ṣūret-i āḫarla diger bir maḥalle naḳl ve taḥvīli ḥaḳḳında istiḥṣāl-i müsāʿade-ʾi seniyyeye delālet ve merḥamet-i ʿaliyye-ʾi veliyy-i niʿmetleri sezā-vār ve ḥilye-ʾi ẕāt-ı feḫāmet-i āyāt-ı āṣıf-āneleri olan kemāl-i ʿaceze-nevāzī ve çāre-sāzīniñ şu yüzden daḫi bāre-ʾi müstemend-ānemde ibrāz ve iẓhār (buyurılması temennāsıyla mücerred meʾlūf oldıġım ʿafv u ʿāṭıfet-i celīle-ʾi üftāde-nevāzīlerine iġtirāren bu kerre daḫi taʿcīze ictisār ve işbu istiʿṭāf-ı bende-gānem hī bir ṭarafdan mūcib-i teşekkī olacaḳ aḥvālden neşʾet itmeyüp mücerred esāʾet-i ẕātiyyem eṣeri oldıġını başḳaca iʿtirāf ve iḳrār iderim. Ol bābda. [254]

Resmi İşlere Ait Çeşitli Yazılar

Sene-ʾi ātiyye vāridāt-ı ʿöşriyyesiniñ zamān-ı iḥālesi taḳarrub itmekde oldıġından filān maḥall-i aʿşārı daḫi meclis-i ʿāciz-ānemizde uṣūl-i muʿtādesi vechle ʿalenen müzāyede olınaraḳ ve taḳarrur idecek bedelātınıñ ḳarye-be-ḳarye müfredātı gösterilerek zīri mażbaṭalu defteriniñ tanẓīm ve taḳdīmi irādesini mutażammın şeref-baḫş-ı mevḳīʿ-i tefḫīm olan emr-nāme-ʾi ʿālī-ʾi āṣıf-āneleri müfād-ı münīfi ḳarīn-i

[254] Age, s. 242- 244.

müdrike-ʾi çāker-ānemiz olmış ve ṣūret-i emr ü fermān-ı sāmī-ʾi dāverīleri der-ʿaḳab neşr ü iʿlān ile īcāb idenler meclis-i kemter-ānemize celb olınup her bir ḳaryeniñ aʿşārı başḳa başḳa tanẓīm olınan puṣlaları mūcibince mevḳiʿ-i müzāyedeye çıḳarılaraḳ inḳıṭāʿ-ı raġbetden ṣoñra taḳarrur iden bedelātını mübeyyin tanẓīm olınan defteri leffen taḳdīm ḳılınmışdır. Muṭālaʿasından muhāṭ ʿilm-i ʿālī-ʾi dāverīleri buyurılacaġı üzere aʿşār-ı merḳūme bedelātı sene-ʾi sābıḳasından beş yüz yigirmi biñ ġurūş faẓla göstermiş ve bu daḫi kāffe-ʾi umūrda teʾşīrāt-ı nāfiʿası meşhūd ve müsellem olan muvaffaḳiyyet-i ʿaliyye-ʾi āṣıf-āneleri ṣemerāt-ı celīlesinden bulınmış olmaġla bu ṣırada daḫi daʿavāt-ı maḫṣūṣa-ʾi velāyet-penāhīleri tekrār ve aʿşār-ı merḳume buraca ẓuhūr iden ṭaleblerine iḥāle buyurılacaḳ ise vaḳt geçmeksizin īfā-yı muḳteżāsınıñ ṣavb-ı kemter-ānemize irāde ve işʿār buyurılması temennāsına ictisār olındı. Ol bābda ve her ḥālde emr ü fermān Ḥażret-i men-lehu'l-emriñdir. [255]

Geçen seksan üç senesinde filān sancaḳ vāridāt-ı ʿöşriyyesiniñ Māliye Ḫazīne-ʾi celīlesinde icrā olınan müzāyedesinde otuz yedi yük elli biñ ġurūş bedel ile maḥallī vücūhından filān ve filān ẕātlar üzerlerinde taḳarrur idüp taḳāsīṭ-i muʿayyenesi ḥulūl itdikce teslīm-i ḫazīne itmek üzere ṣarrāfātdan filān taʿahhüd itmiş ve ḥulūl iden üç taḳsīṭi kāmilen teʾdiye ve teslīm itmiş ise de bu müddet ẓarfında mümā-ileyhimiñ gönderdikleri aḳça cüzʾiyyātdan oldıġına ve muḥāsebe vesāʾireden ṭolayı beynlerinde münāzaʿa daḫi ẓuhūr eyledigine mebnī vuḳūʿbulan istidʿā üzerine mümā-ileyhim bu ṭarafa celb ve iḥżār ile dīvān-ı muḥāsebātda muḥākeme ve muḥāsebeleri rüʾyet olındıḳda ṣārrāf-ı mümā-ileyhiñ meʿa-güzeşte yigirmi bir yük bu ḳadar biñ ġurūş alacaġı tebeyyün idüp mümā-ileyhim bu aḳayı Der-saʿādetde tedārik ve teslīme muḳtedir olamayacaḳları añlaşıldıġından ve maḥallince aṣḥāb-ı iḳtidārdan oldıḳları taḥḳīḳ olındıġından iʿṭā eyledikleri teʾmīnāt üzerine filān vaḳtden iʿtibāren altı māh müddetde meblaġ-ı mezbūrı ṣarrāf-ı mümā-ileyh cānibine kāmilen irsāl ve teslīm eylemek üzere memleketlerine iʿāde olınup ol vechle taʿyīn ḳılınan müddetiñ ṣülūṣātından ziyādesi munḳażiyye oldıġı ḥālde yalñız yedi yük bu ḳadar biñ ġurūş göndermiş oldıḳlarından baḫṣle ṣarrāf-ı mümā-ileyh ẓimmetinde ḳalmış taḳsīṭleriñ

[255] Age, s. 244- 245.

teʾdiyye ve īfāsında ityān-ı teʿallül ve iʿtiẕār eylemekde olındıġına ve bu cihetle meblaġ-ı mezbūrıñ istiḥṣāli ḫazīne-ʾi celīleye rücʿat eylediġine mebnī mümā-ileyhimiñ mütebāḳī deynleri olan on üç yük bu ḳadar biñ ġurūşıñ hemān kendülerinden muṭālebesiyle teʾdiyesi ḫuṣūṣında yine reḫāvetleri müşāhede olınur ise istiḥṣāl-i emvāl-i mīriyye ḥaḳḳında muḳarrer olan niẓāma tevfīḳan emlāk-i mevcūdelerinden münāsib olanları ḥükūmet maʿrifetiyle biʾl-müzāyede ṣatılup meblaġ-i mezbūrıñ bu ṣūretle sürʿat-i istiḥṣāl ve irsāli ḫuṣūṣında ṭaraf-ı devletlerine işʿārı Māliyye Neẓāret-i celīlesi ṭarafından biʾt-taḳrīr ifāde olınmaġla ber-minvāl-i muḥarrer īfā-yı muḳteżāsı siyāḳında.[256]

Cevābı

Filān maḥall vücūhından filān ve filān ẕātlarıñ aʿşār bedelātından ṭolayı düyūn-ı mütebāḳiyeleri olan on üç yük bu ḳadar biñ ġurūşıñ teʾdiyesi ḫuṣūṣında mümā-ileyhimiñ reḫāvetleri görildigi ṣūretde emlāk-i mevcūdelerinden münāsibleriniñ füruḫtiyle sürʿat-i istiḥṣāl ve irsāli bābında tārīḫiyle ve numaro ile şeref-vürūd iden emr-nāme-ʾi ʿālī-ʾi dāverīleri müfādı maʿlūm-ı çākerī oldı. Ṣūret-i emr ve irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi āṣıfīleri mümā-ileyhime teblīġ ve ifāde ile tenfīẕ ve icrā-yı aḥkām-ı celīlesine müsāraʿat olındıḳda kendüleri daḫi meblaġ-ı mezbūrıñ tedārik ve irsāli ḫuṣūṣına ṣarf-ı vüsʿ ve iḳtidār itmekde oldıḳları ve bundan on beş gün evvel müteʿahhidleri cānibine dört yük ġurūşı hāvī bir ḳıṭʿa poliçe irsāl eyledikleri miṣillü andan ṣoñra tedārik eyledikleri dört yük bu ḳadar biñ ġurūşı bu hafta postasıyla göndereceklerinden ve bu ḥālde beş yük bu ḳadar biñ ġurūş borcları ḳalup anı daḫi nihāyet bir ay ẕarfında bulup bulışdurup teʾdiye ve īfā eyleyeceklerinden baḫṣle mebāliġ-i meẕkūreniñ teḳāsīṭi ḥulūl itdikce güni gününe teslīm-i ḫazīne itmek üzere kendülerinden bir çoḳ teʿahhüdiye ve güzeşte almış olan müteʿahhid-i mümā-ileyhiñ ḥulūl iden teḳāsīṭī ḫazīne-ʾi celīleye virmemege aṣlā ḥaḳḳ ve ṣalāḥiyyeti bulınmadıġını ve sāye-ʾi ʿadālet-vāye-ʾi Ḥażret-i Şāh-ānede kendüleriniñ esbāb-ı teʿayyüş ve idāreleri olan emlākiñ füruḫtına ṣūret-i cebriyyede teşebbüṣ iderek bu ṣūretle kesr-i nāmūs ve iʿtibārlarına ḳadar yürimesi muvāfıḳ-ı ḥaḳḳāniyyet olmadıġını beyān ve düyūn-ı mütebāḳiyeleriniñ teʾdiyesiyçün bir ay daha imhāl olınmalarını istidʿā itmişlerdir. Fiʾl-ḥaḳīḳa mümā-ileyhimiñ muḳaddemce ve bu kerre

[256] Age, s. 245- 246.

sekiz yük bu ḳadar biñ ġurūş irsāl eyledikleri taḫḳīḳ olınmış ve ḳuṣūr-ı borclarını fā'iżiyle berāber bir ayda tedārik ve irsāl eyleyeceklerini ḳaviyy kefīl irā'esiyle te'mīn eylediklerinden emlāk füruḫtına ḥācet ḳalmamış olmaġla. Ol bābda. [257]

Ḳā'im-maḳām-ı sābıḳ Sālim Efendi'niñ müddet-i idāresinde rü'yet olınan daʿāvī aṣḥābından baʿżı teʿāṭī-'i mektūmı ve ḥuḳūḳa da'ir daʿvācıları oldıġı cihetle bunlarıñ tesviye ve tedḳīḳi şırada meclis-i ʿāciz-ānemizde bulınmaḳ üzere ṭaraf-ı eşref-i āṣıf-ānelerinden bir me'mūr-ı maḫṣūṣ taʿyīn ve irsāl buyurılması muḳaddemce taḳdīm ḳılınan mażbaṭa-'i kemter-ānemizde ʿarż ve istidʿā ḳılınmışdı. Mümā-ileyh tedḳīḳāt-ı vāḳıʿanıñ netīcesi ḥaḳḳında vaḫīm olacaġını teferrüs iderek şāyed taḫlīṣ-i girībāna muvaffaḳ olurım muṭālaʿasıyla muḥākemāt-ı lāzımesiniñ merkez-i vilāyetde rü'yet ve icrāsı iddiʿāsını der-miyān eyleyerek ve başḳa maḥalle gitmeyecegini te'mīn içün fāmilyāsını burada terk iderek kendüsi ol ṭarafa müteʿāẓim olmış ise de mümā-ileyhiñ daʿvācıları otuz neferden mütecāviz ve cümlesiniñ ol ṭarafa iʿzāmları lāzım gelse bunlar iṯbāt ve te'yīd-i müddeʿā içün bir ṭaḳım ādemleri daḫi birlikde götürmege ve bir çoḳ maṣraf ve külfet iḫtiyārına macbūr olup bunlarıñ nışfından ziyādesi faḳīrü'l-ḥāl oldıḳları cihetle gelüp gitme maṣārifini tedārikden ʿāciz olaraḳ daʿvālarınıñ re's-i vilāyete ḳaldırılması iżāʿa-i ḥuḳūḳ ile teşdīd-i maġdūriyyetlerini mü'eddī olacaġından mümā-ileyhiñ ber-mūcib-i istidʿā-yı mesbūḳ taʿyīn buyurılacaḳ me'mūre terfīḳan bu ṭarafa iʿādesini müstedʿī aṣḥāb-ı daʿāvī ṭaraflarından iʿṭā olınan ʿarż-ı ḥāl-i ʿumūmī leffen taḳdīm ḳılınmış ve īfā-yı muḳteżāsı her ḥālde re'y ve irāde-'i işābet-ʿāde-'i daver-i ekremīlerine mütevaḳḳıf bulınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i men-lehu'l-emriñdir. Filān maḥallde mütemekkin tüccārdan filānıñ ḳażāñız vücūhından filān aġa ẕimmetinde bir ḳıṭʿa taḥvīl mūcibince ġayr-i az-teslīm ve meʿa-güzeşte maṭlūbı olan on beş biñ beş yüz ġurūşıñ vaʿdesi ḥulūl ideli ḫayli zamān oldıġı ḥālde istīfāsına dest-res olamadıġı beyāniyle meblaġ-ı mezbūrıñ taḥṣīli ve muḫālefet itdigi ṣūretde mütemerrid şürūṭına tevfīḳan re's-i vilāyete iḫżārı merḳūm ṭarafından bā-ʿarż-ı ḥāl istidʿā olınaraḳ ticāret meclisi maʿrifetiyle keyfiyyet-i kefālete rabṭ olınmış olmaġla meblaġ-ı mezbūrıñ mümā-ileyhden taḥṣīl ve irsāline ve bu bābda bir diyecegi oldıġı ṣūretde meclsi-i

[257] Age, s. 246- 247.

meẕkūrda muḥākemelerine baḳılmaḳ üzere kedüsiniñ bu ṭarafa iʿzām ve isbāline himmet ve müsāraʿat eylemeleri siyāḳında şıḳḳa-ʾi mecīʾ terḳīm ḳılındı. [258]

Cevābı

Tüccārdan filānıñ filān aġa ẕimmetinde ber-mūcib-i taḥvīl meʿa-güzeşte maṭlūbı olan on beş biñ beş yüz ġurūşıñ istiḥṣāli ve bir diyecegi oldıġı ḥālde kendüsiniñ ol ṣavb-ı ʿālīye irsāli ḫuṣūṣı pīrāyiş-i farḳ-ı taʿẓīm olan emr-nāme-ʾi ʿālī-ʾi müşīr-i ekremīleri müfād-ı celīlinde emr ü fermān buyurılmış oldıġından nāşī mümā-ileyh meclis-i ʿāciz-ānemize celb ile ṣūret-i irāde-ʾi ʿulyā-yı āṣıf-āneleri kendüsine tefhīm olındıḳda meblaġ-ı mezbūr deyni oldıġını muḳırr ve muʿterif ise de nüḳūd-ı mevcūdesini ʿuhde-ʾi iltizāmında bulınan ḳurānıñ ḥulūl iden bedel-i aʿşārı taḳsīṭine virerek şimdiki ḥālde ḥāżır aḳçesi olmadıġından vesāʾir ṣūretle daḫi tedārike muḳtedir bulınmadıġından baḫṣle ḥāṣılāt-ı ʿöşriyye ḳaldırılup ṣātılmadıḳca teʾdiye-ʾi deynden ʿaczini beyān eylemiş ve vāḳıʿā mümā-ilyh ʿuhdesinde beş ḳıṭʿa ḳaryeniñ aʿşārı olaraḳ güzerān iden taḳsīṭlerini kāmilen īfā itmiş oldıġına ve vaḳt-i ḥaṣāde ise şunda beş on gün müddet ḳalup mümā-ileyh hemān şimdi merkez-i vilāyete gönderilerek ḳurā-yı merḳūme bi'l-vekāle sāʾiri maʿrifetiyle taʿşīr itdirilmek lāzım gelse şāyed ilerüde żarar ve ziyān iddiʿāsına ḳıyām itmesi melḥūẓ olaraḳ ʿavdetine ḳadar taʿşīriñ tevfīḳi īcāb itse bu daḫi fuḳarā ḥaḳḳında daʿī-ʾi mażarrat görindigine mebnī meblaġ-ı meẕkūrı tārīḫ-i mażbaṭa-ʾi çāker-ānemizden otuz bir gün mürūrında işleyecek güzeştesiyle berāber teʾdiye ve īfā itmek üzere kendüsi kefālete rabṭ olınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i men-lehü'l-emriñdir. [259]

Bi-tevfīḳihī Teʿālā eşer-i teveccühāt-ı ḳudsiyye-ʾi kerīm-āneleriyle maṣḥūben bi'l-ʿāfiye şehr-i cārīniñ üçinci güni maḳarr-ı meʾmūriyyet-i ʿāciz-ānem olan filān maḥalle muvāṣaletle ferdāsı güni bi'l-cümle meʾmūrīn-i maḥalliye ile aʿżā-yı meclis ve vücūh-ı bende ve muʿteber-ān ahālī-ʾi Müslime ve ġayr-i Müslime ḥāżır oldıḳları ḥālde münʿaḳid olan meclis-i ʿumūmīde ve şāḥ-ı ṣadr-ı iftiḫārım olan meʾmūriyyet-i emr-i ʿālīsi tevḳīrāt-ı lāyıḳa ile feth ve ḳırāʾet ve bu ṣırada daḫi farīża-ʾi ẕimmet-i ʿubūdiyyet

[258] Age, s. 247- 249.
[259] Age, s. 249- 250.

olan efzāyiş-i ʿömr-i iclāl ve şevket-i Ḥażret-i Pādişāhī duʿā-yı icābet-ārāsıyla tezyīn-i lisān-ı muṣādaḳat ḳılındıġını müteʿāḳib sitāyiş-i celīl-i mülk-dārī ve efkār-ı ḥayriyyet āṣār-ı Ḥażret-i Şehr-yārīyi mutażammın ḥużżāra ḫıṭāben bir maḳāleʾi münāsibe īrādına müsāraʿat ve umūr-ı meʾmūreʾi kemter-ānemi rüʾyet ve tesviyeye mübāşeret ḳılınmış ve her ḥālde muvaffaḳiyyet-i ʿāciz-ānem ḳażiyyesi yāverīʾi teveccühāt-ı feyż-i āyāt-ı raḥīm-ānelerine muḥtāc bulınmış oldıġınıñ beyāniyle teʾkīd-i şīrāzeʾi ḫuṣūṣiyyet siyāḳında terḳīm-i ʿarīżaʾi çākerīye ibtidār olınmaġın ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i men-lehü'l-emriñdir. [260]

Cevābı

Maṣḥūben bi'l-ʿāfiye maḥall-i meʾmūriyyet-i ʿaliyyelerine muvāṣalet ve umūr-ı meʾmūreʾi vālālarına mübāşeret buyurıldıġı tebşīriyle ḥaḳḳ-ı şenā-verīde ibrāz-ı eşer-i dil-nevāzī ve mülāṭafeti mutażammın zīver-i enmeleʾi iḥtirām olan taḥrīrāt-ı behiyyeʾi kerīm-āneleri müfādı rehīn-i īkān ve ol vechle ḥüsn-i muvāṣalet ve ḫuṣūṣiyle talṭīf-i ʿāciz-āneme maṣrūf buyurılan ʿināyet-i ʿaliyyeleri müstelzim-i meserret ve şükrāniyyet-i firāvān olaraḳ eşniyeʾi cemīleleri duʿā-yı bi'l-ḫayr-i muvaffaḳīlerine terdīfen teẕkār ve istīfā-yı teveccühāt-ı ḳalbiyyeleri siyāḳında terḳīm-i cevāb-nāmeʾi ʿācizīye ibtidār olınmaġın irāde efendimiñdir. [261]

Filān maḥallde yigirmi seneden beru ḫidmet-i müteyemmineʾi iftāyı kemāl-i diḳḳat ve ḥaḳḳāniyyet ve kendüsine ʿarż olınan mesāʾili ümmehāt-ı kütüb-i fiḳhiyyeden istinbāṭ ve istiḫrāca mū-şikāf-āne ve muḥaḳḳiḳ-āne ṣarf-ı muḳadderetle mürācaʿat idenleriñ müşkilātını ḥall ve izāle iderek ḥuḳūḳ-ı meşrūʿalarını ʿadem-i iżāʿa ve ḥalḳa-bend-i iḥtirām-gāh-ı tederrüsi bulınan bunca telāmiẕeʾi ʿilmiyyeniñ ḳulūb-ı müstaʿiddelerini envār-ı ʿulūm-ı āliye ve ʿāliye ile tenvīr ve iżāʾeye leyl ü nehārını ḥaṣr itmiş ve bu ḥavālīyi enfās-ı ḳudsiyyeʾi mesʿūdesiyle iḥyā buyurmaḳda bulınmış olan müderrisīn-i kirāmdan mekremetlü filān efendi dāʿīleri şu aralıḳ baʿżı mertebe ḳażā-zede oldıġından şīrāzeʾi teʿayyüş ve idāresi güsiste-tār-ı teşettüt ve perīşānī olmış ve infāḳ-ı evlād ü ʿıyāl emr-i mücbirinde ber-ḥāl-i ḥayret ve żucrete düşmişdir. Nezd-i

[260] Age, s. 250- 251.
[261] Age, s. 251.

muʿallā-yı mekārim iḫtivā cenāb-ı meşīḫat-penāhīlerinde müstaġnī-ʾi ʿarż u beyān oldıġı vechle bu miṣillü bī-vāye-gān-ı ʿulemā-yı kirāmıñ emr-i idāre-ʾi dünyeviyeleri veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz veliyy-i niʿmet-i meḳādir-dān ve Şehin-şāh-ı fāruḳī-ʿünvān Efendimiz Ḥażretleriniñ elṭāf-ı ʿaẓīme ev ʿavāṭıf-ı ʿamīme-ʾi ḫilāfet-penāhīlerinden ṭarīḳ-i ʿilmiyye içün taʿyīn ve iḥsān buyurılan veẓāʾif-i maḫṣūṣadan ḥiṣṣē-dār-ber ve ʿināyet olmalarına menūṭ ve efendī-ʾi mümā-ileyh-i dāʿīleriniñ daḫı şu luṭf-ı celīle naʾiliyyeti muṭlaḳā ḥaḳḳı müsteḥaḳḳına īṣāl ve ʿaṣr-ı hümāyūn-ı cenāb-ı mülūk-āneniñ ḫaṣāʾiṣ-i tevfīḳiyyesinden bulındıġı vechle teraḳḳiyyāt-ı ʿilmiyyeyi daḫi istikmāl buyurmaḳ ṣıfat-ı mütemāyize-ʾi memdūḥasıyla eslāf-ı kirāmına min-külli'l-vücūh tefevvuḳ ve rüchāniyyeti cümle ʿindinde müsellem bulınan ẕāt-ı mükemmeli'l-kelimāt veliyyü'n- niʿamlarınıñ envār-ı teveccühāt-ı nāşiretü'l-lemeʿāt-ı ʿāciz-perverīleri mümā-ileyh ḥaḳḳında bedreḳa-keş-i ṣaḥābet ve delālet olmaḳlıġa vābeste ve merbūṭ bulındıġından kendüsiniñ buralarca āfāḳ-gīr olan faẓl ve kemālini ve bunıñla berāber kemāl-i faḳr ve żārūret ḥālini medār-ı istiʿṭāf iderek muḫaṣṣaṣāt-ı ʿilmiyyeden ṭarafına münāsib miḳdār-ı maʿāş iḥsān ve taḫṣīṣ ve evlād ve ʿıyāliyle dūçār oldıġı żarūret ve mużāyaḳadan taḫlīṣ ile şu yüzden daḫi bu ṭaraf ahālīsiniñ bi-ecm(ā)ʿihim isticlāb-ı teşekkürāt ve daʿavāt-ı ṣamīmiyelerine müsāʿade-ʾi kerem-ʿāde-ʾi cenāb-ı fetvā-penāhīleri şāyān buyurılması istidʿāsına cesāret kılındı. Ol bābda. [262]

Cevābı

Müderrisīn-i kirāmdan filān maḥalliñ müftīsi mekremetlü filān efendīniñ emr-i şerīf-i iftā ve neşr-i ʿulūm-ı şettāda der-kār olan saʿy ve iḳdāmından ve kendüsiniñ baʿżı mertebe ḳażā-zede olmasıyla idāre-ʾi evlād ve ʿıyāl ḫuṣūṣında dūçār-ı mużāyaḳa ve żarūret oldıġından baḫşle ṭarafına muḫaṣṣaṣāt-ı ʿilmiyyeden münāsib miḳdārı maʿāş taḫṣīṣ idilmesi iltimāsına daʾir şerefde enmele-ʾi tevḳīr olan taḥrīrāt-ı ʿaliyye-ʾi düstūrīleri müfādı rehīn-i ʿilm-i ḫulūṣ-verī olmışdır. Efendī-ʾi mümā-ileyhiñ vāḳıʿā mütebaḥḥirīn-i ʿulemā-yı kirāmdan oldıġı ve emr-i iftā ile neşr-i ʿulūm-ı şerīfe cihetlerinde ol ḥavālīniñ sebeb-i iḥyāsı bulındıġı her bār işidilmekde olaraḳ iḳdār ve terfīhleri mevādd-ı vācibeden bulınan bu miṣillü dāʿiyān-ı salṭanat-ı seniyyeniñ dūçār-ı żarūret olması şāyānı esef ve benāberīn tervīc-i iltimās-vālā-yı āṣıf-āneleri bu muḫliṣ

[262] Age, s. 252- 254.

müteḫaṣṣışlarına daḫi ser-māye-ʾi şeref olup şu ḳadar ki şimdilik mümā-ileyhime sedd-i ṣülme-ʾi żarūret olacaḳ ṣūretde taḫṣīṣāt-ı ʿilmiyyeden münḥall-i maʿāş olmadıġından ve kendüsiniñ şedāʾid-i intiẓāra düşirilmesi daḫi bir vechle tecvīz idilmediginden cihet-i ʿilmiyyece ḳadr ve ḥayṣiyyetlerine münāsib bir vaẓīfe münḥall oldıḳda başḳaca iḳtiżāsına baḳılmaḳ üzere Māliye Ḫazīne-ʾi celīlesinden müsteḥiḳḳīne maḫṣūṣ olan maʿāşlardan münāsib miḳdār şeyʾiñ ṭarafına taḫṣīṣ ve iḥsān buyurılması ba-teẕkire-ʾi maḫṣūṣa Bāb-ı ʿālīye işʿār ile ol bābda vuḳūʿbulan ʿarż ve istīẕān üzerine Cenāb-ı Rabb-i Mennān ʿömr-i iclāl-i mülūk-ānesini müzdād ve firāvān buyursun. Ẕāt-ı şevket-simāt Ḥażret-i ḫilāfet-penāhīniñ ʿulemā-yı kirām ḥaḳḳlarında mebẕūl olan ḥürmet-i maḫṣūṣa-ʾi şāh-āneleri eṣer-i ʿālīsi olmaḳ üzere mümā-ileyhe iki biñ beş yüz ġurūş maʿāş taḫṣīṣine irāde-ʾi iḥsān-ʿāde-ʾi tāc-dārī müteʿalliḳ ve şeref-ṣudūr buyurılaraḳ maḥallī māl ṣandıġından iʿṭāsı żımnında īcāb iden maʿāş ṣūretiniñ leffiyle Māliye Neẕāret-i Celīlesi cānibinden ṭaraf-ı sāmīlerine yazılan taḥrīrāt leffen iṭāre-ʾi nādī-ʾi ʿālīleri ḳılınmış olmaġın mümā-ileyhe selām-ı maḫṣūṣımızıñ ve ḳarīben vaẓīfe-ʾi ʿilmiyye ile daḫi başḳaca taṭyīblerine saʿy olınacaġınıñ teblīġiyle berāber ṣūret-i merḳūmeniñ kendüsine iʿṭāsı ve maʿāş-ı meẕkūr maṣārif-i sāʾireye mürecciḥ ṭutılaraḳ māh-be-māh bilā-tevḳīf virilmek üzere maḥall-i meẕkūr ḳāʾim-maḳāmlıġına veṣāyā-yı ekīde icrāsı ḫuṣūṣına himem-i ʿaliyyeleri maṣrūf buyurılması siyāḳında filān maḥall ḥabs-ḫānesinde maḥbūs bulınan aṣḥāb-ı cürm ve cinyetiñ dün gice sāʿat yedi rāddelerinde bir taḳrīb dīvārı delerek meḥbesden firār itmiş oldıḳları ledeʾl-istiḫbār der-ān aḫẕ ü giriftleri emr-i mühimmine ibtidār ve mevcūd olan ʿasākir-i żabṭiye īcāb iden maḥallere sevḳ ve tesyār ḳılınmış oldıġınıñ üzerine sāyeʾi muvaffaḳiyyet-vāye-ʾi cenāb-ı tāc-dārīde on neferi der-dest idilmiş ise de diger yedi neferiniñ ele geçirilmesine muvaffaḳ olınamayup ne ṭarafa gitdikleri daḫi bilinememiş idüginden aḫẕ ü giriftleri żımnında her ṭarafca tedābīr-i lāzımeniñ icrāsı civār ḳażālar meʾmur-ānına bildirilmiş olmaġın ṭaraf-ı vālālarından daḫi taḳyīdāt ve taḥarriyāt-ı serīʿa icrāsıyla öyle serserī ve teẕkeresiz maḳūleler bulınur ve şekl ve ḳıyāfetleri melfūf puşlada muḥarrer eşkāle muṭābıḳ gelürse der-ḥāl ṭutılaraḳ ve yanlarına miḳdār-ı vāfī żabṭiyye neferātı terfīḳ olınaraḳ muḳayyeden bu ṭarafa gönderilmesi siyāḳında. [263]

[263] Age, s. 254- 256.

Cevāb

Filān maḥall ḥabis-ḫānesinden leylen firār iden aṣḥāb-ı cüḥa ve cināyetden zīr-i idāre-ʾi ʿācizīde bulınan maḥallere uġrayanlar olur ise tutılup muḳayyeden ṭaraf-ı vālālarına gönderilmesi żımnında firār eyleyen eşḫāṣıñ esāmī ve eşkālini mübeyyin puṣlasınıñ leffen irsāl buyurıldıġına dāʾir zīver-i enmele-ʾi iʿzāz olan nemīḳa-ʾi vālāları müfādı maʿlūm-ı ḫulūṣ-veri olmışdır. Yol uġraġı olan maḥallere der-ʿaḳab żabṭiyyeler taʿyīn ve iḫrāc olınaraḳ ve ṣūret-i ḥāl ḳurā eʾimme ve muḫtārātıyla sāʾir īcāb idenlere iʿlān ḳılınaraḳ işbu tedābīr-i taḥfīẓiyye ve iḳdāmāt-ı taḳayyüdiyye üzerine bilā-teẕkire ṭutılup ḥaḳḳında iştibāh olınan ve eşkāl-i maḫṣūṣaları kendüleriniñ firāriyān-ı merḳumeden oldıḳlarını teʾyīd eyleyen filān ve filān şaḫṣlarıñ yanlarına neferāt-ı żabṭiyye terfīkīyle muḳayyeden ol ṭarafa iʿāde ve isballarına müsāraʿat olındıġı miṣillü baʿde-ezīn daḫi taḥarriyāt-ı lāzımeden girü ṭurılmayup eşḫāṣ-ı merḳūmeden ele geçenler olursa ol ṭarafa gönderileceklerініñ beyāniyle terḳīm-i cevāb-nāmeye ibtidār ḳılındı. İrāde efendimiñdir. [264]

İkinci Ordū-yı Hümāyūnıñ merkezi olan Şumnı'da ve ḳurb ve civārında bulınan ʿAsākir-i Nizāmiye-ʾi Cenāb-ı Pādişāhīniñ bir senelik taʿyīnātına muḳtażī üç yüz biñ ḳıyye urz-ı aʿlā ve münaḳḳaḥ olaraḳ aṣḥāb-ı zirāʿatdan mübāyaʿa olınup meclis-i Livāda ḳarārlaşdırılacaḳ fīʾāt-ı muʿtedilesi vechle bahāsı ve Şumnı'ya ḳadar maṣārif-i naḳliyyesi Ordū-yı Hümāyūn meẕkūr taḫṣīṣātiyçün ḥavāle buyurılan mebāliġ-i maʿlūmeden tenḳīṣ ve tesviye olınmaḳ üzere miḳdār-ı eṣmān ve maṣārifātını mübeyyin mażbaṭasınıñ taḳdīmiyle berāber pirinc daḫi pey-der-pey naḳl ve irsāli ḫuṣūṣına müsāraʿat olınması Ordū-yı Hümāyūn meẕkūr müşīriyyet-i celīlesi cānibinden işʿār buyurıldıġı beyāniyle icrā-yı īcābı bābında şeref-vur(ū)d iden emr-nāme-ʾi ʿālī-ʾi velāyet-penāhīleri meʾāl-i vālāsı rehīn-i īḳān-ı kemter-ānemiz olmışdır. Bu miṣillü levāzımāt-ı ʿaskeriyyeniñ nefāseti ve bahāsınıñ ehveniyyetiyle berāber sürʿat-i tedārik ve īṣāli müteḫattim-i ẕimmet-i meʾmūriyyet olup şu ḳadar ki emr ve irāde buyurıldıġı üzere erz-i maṭlūbıñ müteferriḳan zürrāʿ-ı ahālīden iştirāsına teşebbüṣ olınsa çünki bunlardan ekṣerī maḥṣūllerini selem ṭarīḳiyle muḳaddemen tüccāra füruḫt eyleyüp

[264] Age, s. 256- 257.

ellerinde ḳalan şey ise cüzʾiyyāt maḳūlesinden ve ol ḳadar külliyyetlü pirinciñ böyle müteferriḳan mübāyaʿası ḫaylice vaḳte tevaḳḳuf eyleyeceginden başḳa biʾṭ-ṭabʿ içlerinde aʿlā ve ednā cinsi daḫi bulınaraḳ cümlesiniñ maṭlūba tevāfuḳ idüp itmeyecegi umūr-ı mechūleden bulınmasıyla hem mürettebāt-ı ʿaskeriyyeniñ tedārik ve irsāli dūçār-ı teʾeḫḫur olmamaḳ ve hem de fīʾātı ehven olup ḫazīne-ʾi celīleye ḫasār terettüp itmemek üzere ellerinde külliyyetlü pirinc bulınan tüccār meclis-i ʿāciz-ānemize celb ile meydāna ḳonılan nümūnesine muvāfiḳ olmaḳ ve be-her maṣrafı üzerlerine olaraḳ Şumnıʾya ḳadar īṣāl ve teslīm ḳılınmaḳ üzere meẕkūruʾl-miḳdār erziñ münāḳaṣası icrā ḳılındıḳda on ḳıyyeden ʿibāret olan be-her keylesi yigirmi iki ġurūş on paraya olaraḳ muʿteberān-ı tüccārdan filān bāzār-gān üzerinde taḳarrur eylemiş ve çuvāl eṣmānı ve ücret-i naḳliyyesi ve ẓuhūr idecek noḳṣānı kāmilen ṭarafına ʿāʾid olmaḳ üzere be-her keylesini beş buçuḳ ġurūş maṣrafla Şumnıʾya teslīm idecegini taʿahhüd iderek ol bābda yedinden alınmış olan senediñ ṣūreti leffen ve erz-i mezbūrıñ bir miḳdār nümūnesi postaya tevdīʿan taḳdīm ḳılınmış olmaġla ṣūret-i maʿrūża Ordū-yı Hümāyūnca daḫi tensīb buyurıldıġı ḥālde bāzār-gān-ı mümā-ileyh ile īcāb iden ḳonṭratonıñ ʿaḳd ve tanẓīmiyle berāber erz-i meẕkūrıñ irsāline müsāraʿat olınmaḳ üzere īcāb-ı ḥāliñ icrāsı bābında. [265]

ʿAbd-i ʿācizleri bundan iki sene evvel filān maḥalliñ ḳāʾim-maḳāmlıġına taʾyīn buyurılmış ve şimdiye ḳadar īfā-yı umūr-ı meʾmūriyyetle taḥṣīl-i rıżā-yı ʿālīye ṣarf-ı muḳadderet eylemiş isem de Der-saʿādetce tesviyyesi vücūd-ı çāker-āneme münḥaṣır baʿżı umūr-ı ẕātiyyem ẓuhūr itdigine ve bunıñla berāber bir vaḳtden beru dūçār oldıġım ʿārıża-ʾi bedeniyye buranıñ āb u hevāsıyla ʿadem-i imtizāca maḥmūl oldıġından tebdīl-i hevānıñ lüzūmı eṭibbā-yı hāẕiḳa ṭaraflarından iḫtār ḳılınmaḳda bulındıġına mebnī hem Der-saaādetce olan meṣāliḥ-i kemter-ānem tanẓīm ve rüʾyet ve hem de şu vesīle ile tebdīl-i hevā idilerek iksīr-i teveccühāt-ı ʿaliyye-ʾi ḫidīv-i ekremīleriyle iʿāde-ʾi ṣıḥḥat olınmaḳ üzere merkez-i vilāyetden münāsib birinıñ intiḫāb ve irsāliyle buraya vüsūlinde devr ü teslīm ḳāʾidesinin icrāsından ve zamān-ı idāre-ʾi ʿāciz-ānem muḥāsebesiniñ rüʾyetiyle berāʾet-i ẕimmeti mutażammın mażbaṭa-ʾi lāzımesi alındıḳdan ṣoñra ṭoġrıca

[265] Age, s. 258- 260.

Der-saʿādete ʿavdet-i kemter-ānem ḫuṣūṣına ruḫṣat-ı celīle ve müsāʿade-ʾi ʿaliyye-ʾi dāver-āneleri şāyān buyurılmaḳ bābında. [266]

Rehīn-i ʿilm-i devletleri buyurıldıġı vechle bundan altı ay muḳaddem dest-yārī-ʾi ṣaḥābet ve ʿāṭıfet-i ʿaliyye-ʾi veliyyü'n-niʿamīleriyle fılān maḥalliñ mutaṣarrıflıġına taʿyīn buyurılaraḳ müteşekkiran ve fāmilyā-yı ʿāciz-ānemle meʿan bu ṭarafa gelmiş ve mefrūż-ı ẕimmet-i ʿubūdiyyet oldıġı vechle īfā-yı umūr-ı meʾmūreme leyl ü nehār ḥaṣr-ı efkār ve iḳtidār itmekde bulınmış isem de buranıñ āb (u) hevāsıyla ʿadem-i imtizāc cālib-i inḥirāf-ı mizāc olaraḳ ekṣer-i evḳāt-ı ʿāciz-ānem ḫaste-gī ve nā-dürüstī ve vücūdca icrā-yı tedbīr ve tedāvī ile güzerān itmekde ve şāyed şu ʿārıża-ʾi bedeniyye emr-i meʾmūriyyet-i kemter-ānemce daḫi müʾeddī-ʾi ḳuṣūr ve kesālet ve dāʿī-ʾi ʿitāb ve mesʾūliyyet olur ḫāṭıra-ʾi muḫaddişesi daḫi bir ṭarafdan mūcib-i insilāb-ı rāḥat ve müstevcib-i tezāyüd-i ʿıllet olmaḳda idügine mebnī bu bābda çāre-sāz-ı bī-çāre-gān ve meded-res-i derd-mendān olan merḥamet ve şefḳat-ı celīle-ʾi çerāġ-perverīlerine mürācaʿat olınmasıyla ve bi'l-istiʿfā Der-saʿādete ʿavdetle ḥakk-ı müstemend-ānemde diger-güne elṭāf-ı seniyyeniñ ẓuhūrına müteraḳḳiben iḳāmet olınmaḳ iḳtiżā itse ẕāten bī-vāyeligim ḥasebiyle buraya gelür iken tesviye-ʾi levāzım ve maṣārif-i ṭarīḳiyye żımnında ḫaylice borca girilmiş ve şimdi ʿavdet ve bilā-maʿāş Der-saʿādetde iḳāmet tevfīr-i düyūn ile berāber teşdīd-i ʿacz ve żarū(re)ti müʾeddī görilmiş olup şuña ise merāḥim-i devletleri ḳāʾil olmayacaġı müsellemātdan bulınmasıyla buraya yaḳīn olan elviye mutaṣarrıflıḳlarından münāsib birisiyle icrā-yı becāyiş-i meʾmūriyyet-i ʿāciz-ānem ḫuṣūṣında istiḥṣāl-i müsāʿade-ʾi seniyyeye delālet ve ʿināyet-i ʿaliyye-ʾi bende-nevāzīleri bī-dirīġ buyurılması temennāsıyla taṣdīʿa ictisār ve ber-vech-i muḥarrer ḥāl ve vücūdca görilen ıżṭırāb ve bī-ḫużūrı günden güne tezāyüd itmekde ve eşfāḳ- celīle-ʾi üftāde-perverīlerine iḥtiyāc daḫi o nisbet üzere artmaḳda oldıġından bu bābda şeref-ẓuhūr idecek elṭāf-ı celilelerine öteden beru perverde-ʾi niʿam-ı devletleri bulınan bi'l-cümle fāmilyām ḳul ve cāriyeleriyle berāber ḥavāle-ʾi dīde-ʾi intiẓār olındı. Ol bābda. [267]

[266] Age, s. 260.
[267] Age, s. 260- 262.

Filān ḳażānıñ eşrāf-ı vücūhından filān begiñ ḳażā-ʾi meẕkūr dāḫilinde ve nefs-i ḳaṣabaya dört sāʿat mesāfede vāḳiʿ olup derūnında üç yüzden mütecāviz ehl-i İslām ḫānesi bulınan ve āhālīsi tebeʿa-ʾi Müslime olmaḳ üzere beş altı ʿaded ḳurāya münāsib ve ḳurbiyyet-i mevḳiʿiyyesi olan filān ḳaryede sāye-ʾi müberrāt-vāye-ʾi Ḥażret-i Şāh-ānede ṣalāt-ı ʿīdeyn ve cumʿa īfā olınmaḳ ve daʿavāt-ı mefrūża-ʾi Cenāb-ı cihān-bānīniñ emākin-i muḳaddesesinden olmaḳ üzere müceddiden inşā ve iḥyāsına muvaffaḳ olmış ve uṣūl-i Şerʿiyye-ʾi maḥṣūṣası dāʾiresinde olaraḳ evḳāf ve veẕāʾif-i lāzımesini taḫṣīṣ ve iʿdād eylemiş oldıġı mescid-i şerīfiñ ḫıdmet-i müteyemmine-ʾi imāmet ve ḫiṭābeti edā itmek üzere aṣḥāb-ı liyāḳat ve istiḥḳāḳdan biriniñ taʿyīni lāzım gelerek ḳażā-ʾi meẕkūra tābiʿ filān ḳarye sākinlerinden ve ṭalebe-ʾi ʿulūmdan olup esnān-ı ʿaskeriyyede bulındıġı müddetce ḳurʿa meclislerinde ḥāżır olaraḳ uṣūl-i imtiḥāniyyesi icrā olınmış ve cihet-i ʿilmiyyede liyāḳat ve mehāreti ṣābit olmış oldıġı ḥālde esnānı tecāvüz iden ve ḳażā-ʾi meẕkūrıñ nüfūs cerīdesiniñ filān numarasında muḳayyed bulınan filān ibni filān ẕikr olınan imāmet ve ḫiṭābeti ḥüsn-i īfāya muḳtedir oldıġı vāḳıf-ı mümā-ileyh cānibinden meclis-i ʿāciz-ānemize ifāde ve icrā-yı īcābı istidʿā olındıġından mümā-ileyh celble beldemiziñ müderrisīn ve ʿulemāsı ve muʿaccelāt müdīri ḥāżır bulındıḳları ḥālde meveddetlü nāʾib ve mekremetlü müftī efendīler maʿrifetleriyle imtiḥān olınaraḳ ehliyyet ve liyāḳati tebeyyün itmiş oldıġına ve ḳarye-ʾi meẕkūrede ṣalāt-ı ʿīdeyn ve cumʿanıñ īfāsı ferāʾiż-i Şerʿiyyeden bulındıġına dāʾir tanẕīm ve iʿṭā olınan bir ḳıṭʿa iʿlām-ı Şerʿī ile müdīr-i mümā-ileyhiñ taḥrīrātı leffen taḳdīm ḳılınmış olmaġla īfā-yı muḳteżāsına müsāʿade-ʾi ʿaliyye-ʾi āṣıfīleri şāyān buyurılması bābında. [268]

Baʿżı ṭuruḳ ve maʿābiriñ tanẕīm ve tesviyesi ve reʾs-i vilāyetden filān maḥalle ḳadar müceddiden telġraf ḫaṭṭı temdīd ve inşāsı ve daha saʾir vilāyetce mevādd-ı muḳtażiyye-ʾi mühimmeniñ ḳarārlaşdırılması żımnında merkez-i vilāyetde bir meclis-i muvaḳḳat teşkīli bu kerre şeref-vürūd iden emr-nāme-ʾi sāmī-ʾi cenāb-ı ṣadāret-penāhī aḥkām-ı münīfesi īcāb-ı ʿālīsinden ve meclis-i meẕkūrda elviye ve ḳażāhā-yı mülḥaḳa münṣarıf ve ḳāʾim-maḳāmlarınıñ daḫi ḥāżır olmaları īcāb-ı maṣlaḥatdan olmasıyla ʿavdet-i behiyyelerine ḳadar meṣāliḥ-i vaḳıʿanıñ ḥüsn-i cereyān ve temşiyetine sekte

[268] Age, s. 262- 263.

gelmemek üzere meveddetlü nāʾib efendiyi biʾt-tevkīl kendüsine veşāyā-yı lāzıme īfāsıyla māh-ı ḥāliñ evāḫirinde be-her ḥāl burada bulınmaḳ üzere ol ṭarafdan ḥareket buyurmaları siyāḳında şıḳḳa-ʾi ḫulūş-verī terḳīmine ibtidār ḳılındı. [269]

Veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz Pādişāhımız Efendimiz Ḥażretleriniñ vāsıṭa-ʾi ḳıvām-ı mülk ü salṭanat ve cümleye naṣb-ı ʿayn-ı meftḫaret olan cünūd-ı ẓafer-mevʿūd-ı mülūk-āneleri ḥaḳḳında ber-kemāl olup āṯār-ı celīle-ʾi müteḫiresi kāffeniñ meşhūd-ı ʿuyūn-ı ʿubūdiyyeti olan meḥāsin-i enẓār-ı sāmiye ve elṭāf ve ʿināyāt-ı mālā-nihāye-ʾi şehr-yārīleri cümleniñ silk-i celīl-i ʿaskerīye olan iḫtirāmlarını ān-be-ān artdırmaḳda ve herkes kemāl-i ḫāhiş ve iftiḫār ile oġullarını ʿaskere virmekde olup bunıñ āṯār-ı fiʿliyyesinden olmaḳ üzere geçenlerde icrā olınan ḳurʿa-ʾi Şerʿiyyede yigirmiden mütecāviz neferātıñ bilā-ḳurʿa göñüllü olaraḳ silk-i ʿaskerīye daḫil oldıḳları gibi bu kerre daḫi müteḫayyizān-ı vücūhdan filān ve filān ve filān begler maḫdūmları filān ve filān begleriñ ḫidmet-i celīle-ʾi ʿaskeriyyede bulınmaları ve şu ṣūretle kendüleri daḫi ḥiṣṣe-mend-i faḫr u mübāhāt olmalarını leffen taḳdīm-i ḥużūr-ı sāmī-ʾi āṣıf-āneleri ḳılınan ʿarīża-ʾi müşterekede istidʿā ve istirḥām eyleyüp ḥuṣūl-i maṭlablarınıñ icrā-yı ḳurʿa-ʾi Şerʿiyye mevsimine taʿlīḳi mümā-ileyhime beyān idilmiş ise de gerek kendüleriniñ ve gerek maḫdūmları mümā-ileyhimiñ bu bābda olan kemāl-i taḥassür ve iştiyāḳları mānīʿ-ʾi ṣabr u teʾennī oldıġından baḫṣle mümā-ileyhimiñ hemān şimdiden daḫil-i silk-i ʿaskerī olmaḳ üzere ṭaraf-ı eşref-i ser-ʿaskerīlerine irsāl olınmalarını niyāz eylemiş ve mümā-ileyhim sinnen ve ḥālen ḫidmet-i ʿaskeriyyeye şāyān oldıḳlarına ve böyle göñülli olaraḳ yazılacaḳlarıñ müsāʿade-ʾi maḫṣūṣa-ʾi ḫidīvīlerine maẓhar olacaḳları müsellemātdan bulındıġına bināʾen ṣūret-i istidʿālarına müsāʿafe-ʾi celīle-ʾi āṣıf-āneleri erzān buyurılmaḳ temennāsıyla kendüleri Der-saʿādete iʿzām ḳılınmış olmalarıyla īfā-yı muḳteżāsı bābında emr ü fermān Ḥażret-i men lehüʾl-emriñdir. Derūn-ı memālik-i şāh-ānede ticāret-i dāḫiliyye ile meşġūl olan tüccār ve tebeʿa-ʾi ecnebiyyeniñ tebeʿa-ʾi devlet-i ʿaliyye ile beynlerinde ḥuḳūḳa ve umūr-ı ticārete dāʾir vuḳūʿbulmaḳda olan deʿāvī ve münāzaʿātıñ ḥall ve tesviyesi ḫuṣūṣlarında tebeʿa-ʾi ecnebiyye-ʾi merḳūme salṭanat-ı seniyyeniñ niẓāmāt ve ḳavānīn-i mevżūʿa-ʾi ʿādilesine

[269] Age, s. 263.

ittibāʿ itmeleri ve faḳaṭ daʿvāları rüʾyet ve istimāʿ olınan memleket ve ticāret meclislerinde oralarda devlet metbūʿalarınıñ ḳonsolosları veyā vekīlleri var ise anlarıñ ṭarafından taʿyīn ḳılnacaḳ tercümānlar daḫi bulınmaları aḥkām-ı ʿuhūdiyye iḳtiżāsından olup bu ḳāʿideye her yerde riʿāyet olınmaḳda ise de ẕikr olınan tercümānlar yalñız deʿāvī-ʾi vāḳıʿayı istimāʿdan ʿibāret olan meʾmūriyyet-i resmiyyelerini sūʾ-i istiʿmāl itmekde ve baʿżan daḫi kendülerini bayaġı ḥükm ve aʿżā-yı meclis ḥükminde ṭutaraḳ aʿmāl-i nüfūẕ itmek dāʿiyesine düşmekde oldıḳlarından mümā-ileyhime dāʾire-ʾi meʾmūriyyetleriniñ derece-ʾi maḥdūdesi nāzik-āne ve ḥakīm-āne iḫtār ve tefhīme çalışmaḳda ise de iḳnāʿ ve iskātları ḳābil olamayup yine meslek-i maḥṣūṣlarında ışrār göstermekde olmalarıyla bu bābda ṣavb-ı çāker-ānemden ittiḫāẕı lāzım gelen ḥareket ve muʿāmele ḥaḳḳında işābet-efzā-yı sünūḥ ve ṣudūr buyurılacaḳ emr ve irāde-ʾi cenāb-ı velāyet-penāhīleriniñ ṭaraf-ı kemter-āneme işʿār ve bir de tebeʿa-ʾi ecnebiyye-ʾi merḳūme ḳonsolosları bulınmayan maḥallerde daḫi aʿmāl-i ticāret itmekde ve eṣnāf-ı sāʾire miṣillü dükkānlar ve maġāzalar ṭutaraḳ ḫurde-füruşlıḳ yolında aḫẕ u iʿṭā eylemekde oldıḳlarından bu maḳūleleriñ tebeʿa-ʾi devlet-i ʿaliyye ile küllī ve cüzʾī ẓuhūr itmekde olan daʿvā ve münāzaʿalarında taṣʿībāt-ı ʿadīde ve taʿrīżāt ve müştekiyyāt-ı mütenevviʿa vuḳūʿbulmaḳda oldıġından bu miṣillü aḥvāliñ ẓuhūrında daḫi ne ṣūretle muʿāmele olınmaḳ iḳtiżā ideceginiñ irāde ve izbār buyurılması temennāsıyla ictisār ḳılınmış olmaġla ol bābda. [270]

İşbu seksen senesine maḥsūben filān sancaġıñ ḳarye-ʾi ʿaskeriyyesini keşīde itmek üzere filān Ordū-yı Hümāyūn cānibinden meʾmūren bu ṭarafa gelmiş olan mīr-alāy ʿizzetlü filān beg ile refāḳatinde bulınan mümeyyiz mekremetlü filān ve ṭabīb biñbaşılarından rifʿatlü filān ve alāy kātibi filān efendiler ve neferāt-ı cedīdeniñ sevḳ meʾmūrı yüzbaşı filān aġa ḳurʿa-ʾi Şerʿiyyeyi niẓāmāt-ı mevżūʿasına tevfīḳan keşīde eyledikleri müddetde ve livā-yı meẕkūrdan mürūr ve ʿubūrları eṣnāda kendüleriniñ ve ḥayvānlarınıñ yem ve yiyeceklerine muḳtażī kāffe-ʾi erzāḳ ve meʾkūlātıñ vesāʾir ḥavāyic-i lāzımeleriniñ eṣmānını fīʾāt-ı rāyice-ʾi maḥalliyye üzere kāmilen tesviye ve īfā eyledikleri gibi beytūtet eyledikleri müsāfir-ḫāneniñ daḫi icāresini iʿṭā itmiş ve

[270] Age, s. 264- 266.

mümā-ileyhimiñ icrā-yı meʾmūriyyetleri şırada kendülerinden ḳānūn-nāme-ʾi hümāyūn aḥkāmına ve emr ü rıżā-yı ʿālīye muġāyir ẕerre ḳadar ḥareket-i nā-revā ṣudūr eylemedigi miṯillü herkes ḥaḳḳında muʿāmele-ʾi cemīle gösterek cümleniñ naẓar-ı ḫoşnūdī ve memnūniyyetlerini celb eylemiş oldıḳlarını mübeyyin mümā-ileyhime tevdīʿan işbu maẓbaṭa-ʾi ʿāciz-ānemiziñ taḳdīmine ictisār ḳılındı. Ol bābda. [271]

Filān maḥallde kāʾin ḥükūmet ḳonaġıyla derūnında bulınan bir ṭaburlıḳ ḳışla-ʾi Hümāyūn elli üç tārīḫinde müceddiden binā ve inşā olınmış ve üç beş yılda bir kerre kiremitleriniñ aḳṭarılması ve cām ve çārçūbe tecdīdi gibi ve bunlara mümāṯil taʿmīrāt-ı cüzʾiyyesi icrā idilmiş ise de külliyen taʿmīr görmediginden ve bunlarıñ ikisi daḫi keṯret-i iyāb ü ẕihāb cihetiyle ve bā-ḫuṣūṣ ḳışla-ʾi Hümāyūnıñ derūnında eyyām-ı şitāda ve hevānıñ müsāʿid olmadıġı günlerde ʿacemī neferāta ayaḳ ve tüfenk taʿlīmleri icrā itdirilmekde bulınmaḳ mülābesesiyle tīz vaḳtde ḫarāb olur ebniye-ʾi mīriyyeden bulındıḳlarından muḥtāc-ı taʿmīr olan maḥalleri muḳaddemen keşf ve muʿāyene ile taḳdīm ḳılınan defteri nāṭıḳ oldıġı üzere bir yük altmış biñ üç yüz yigirmi beş ġurūş maṣrafla vücūda gelecegi taḫmīn olınaraḳ ol bābda vuḳūʿbulan ʿarż ve istīẕān üzerine taʿmīrāt-ı merḳūmeniñ muḥarrerü'l-miḳdār maṣrafla icrāsı ḫuṣūṣına müsāʿade-ʾi seniyye şāyān buyurılmış ve icrā-yı īcābına mübāşeret olınmışdır. Bunlardan ḳışla-ʾi Hümāyūnıñ muḳaddem ki keşfinde ḳāʾimen taʿmīri taṣavvur ḳılınan cüdrān-ı erbaʿasıyla ḥavlı dīvārları esāsen çürük çıḳdıġından bütün bütün hedmle müceddeden yapılmasına ve ḥükūmet ḳonaġınıñ daḫi dāʾire-ʾi ḫāriciyyesinde kāʾin meclis oṭasıyla māl kātiblerine ve ṣandıḳ emīnlerine maḫṣūṣ olan oṭalarıñ altında vāḳiʿ direkler ile oṭalarıñ döşeme kirişleri külliyyen ḳaġşıyup bunlarıñ daḫi tecdīd idilmesine ve şu yollarınıñ bidāyet-i Tanẓīmāt-ı Ḫayriyyeden beru taʿmīr olınmamasıyla üç yüz adımlıḳ mesāfeye ḳadar memdūd olan künk ve boruları külliyyen çüriyüp heyʾet-i ḥāżıralarıyla ıslāḥları ḳābil olamayacaġından ol miḳdār mesāfeye yeñiden künk ve boru döşenmesine ve ḥabs-ḫāneleriñ daḫi baʿżı mertebe ʿilāvāt ile tevsīʿ idilmesine iḥtiyāc-ı ḥaḳīḳī oldıġı eṣnā-yı taʿmīrde reʾye'l-ʿayn görilmiş ve beyān olınan maḥaller metīn ve raṣīn olaraḳ yapdırılmaz ise ṣarf ve iʿṭāsı taḫt-ı irade-ʾi seniyyede bulınan meblaġ-ı meẕkūr bī-hūde

[271] Age, s. 266- 267.

yere ṣarf olınmış olacaġı ve üzerinden çoḳ zamān mürūr itmeksizin bunlarıñ ikisi daḫi yine ḫarāb olaraḳ ıṣlāḥ ve taʿmīri şimdikinden ziyāde aḳçaya tevaḳḳuf idecegi rehīn-i rütbeʾi ṣübūt olmış oldıġından mücerred ḫazīneʾi celīleyi ilerüde külliyyetlü maṣārif-i iḫtiyārī mecbūriyyetinden viḳāyeten ve herḥālde vecībeʾi ʿuhdeʾi ʿubūdiyyet ve müṣādaḳat olan ḳāʿideʾi taṣarrufiyyeye riʿāyeten baʿżı meʾmūriyyetle bu ṭarafda bulınan Erkān-ı Ḥarb biñbaşılarından rifʿatlü filān efendiniñ ve memleket sermiʿmārınıñ maʿrifetleri ve meclis-i kemter-ānemiziñ neẓāret ve diḳḳat-i kāmilesi ile icrā ḳılınan keşf-i ṣānīde taʿmīrāt-ı mezbūreniñ dereceʾi dil-ḫāha tevāfuḳ idecek vechle inşā ve ikmāli keşf-i evvel maṣārifine daha seksen beş biñ dört yüz on ġurūş on paranıñ ʿilāvesiyle ḥāṣıl olacaġı taḥaḳḳuḳ iderek işbu keşf-i ṣānīniñ müfredātı taḥdīd olınan fīʾāt-ı muʿtedile üzere bālā-yı maẓbaṭaʾi çāker-ānemizde biʾl-eṭrāf gösterilmiş olmaġla meblaġ-ı mezbūrıñ daḫi ṣarf ve iʿṭāsıyla taʿmīrāt-ı merḳūmeniñ hemān imṣā ve itmāmı żımnında īcāb-ı ḥāliñ icrāsı reʾy ve irādeʾi ʿaliyyeʾi velāyet-penāhīlerine mütevaḳḳıf olmaġın. Ol bābda. [272]

Yigirmi seneye ḳarībdir filān maḥalliñ ḫidmet-i şerīfeʾi fetvāsına meʾmūr olan filān efendiniñ şeyḫūḫeti ḥasebiyle istiʿfā idüp müderrisīn-i kirāmdan filān efendiniñ her bir ʿilmde ve ḫuṣūṣiyle ʿulūm-ı fiḳhiyye ve Şerʿiyyede yed-i ṭūlāsı olmaḳ ve ẕāten ḥilyeʾi veraʿ ve taḳvā ile müteḥallī oldıġından başḳa aḫlāḳ-ı ḥamīde ile daḫi muttaṣıf bulınmasıyla celb-i ḫoşnūdīʾi ahālīye muvaffaḳ olmış ẕevātdan bulınmaḳ cihetiyle ḫidmet-i şerīfeʾi meẓkūreye taʿyīni cümle ṭarafından arzū ve temennī olınaraḳ ol bābda tanẓīm idilen maẓbaṭaʾi ʿumūmiyye leffen taḳdīm ḳılınmış olmaġla muvāfiḳ irādeʾi ʿulyā-yı dāverīleri buyurılur ise efendiʾi mümā-ileyhiñ ḫidmet-i şerīfeʾi meẓkūreye naṣb ve taʿyīni żımnında īcābınıñ icrāsı ḫuṣūṣına müsāʿadeʾi ʿaliyyeʾi cenāb-ı velāyet-penāhīleri şāyān buyurılmaḳ bābında. [273]

Filān evḳāfdan filān ḳaṣabada vāḳıʿ cāmiʿ-i şerīf ile eṭrāfında bulınan medrese ve emākin-i saʾire -ʾi ḫayriyye müddet-i medīdeden beru taʿmīr olınmadıġından cāmiʿ-i şerīf-i meẓkūr derūnında īfā-yı ṣalāt olınmayacaḳ derecede ve medrese vesāʾire daḫi

[272] Age, s. 267- 269.
[273] Age, s. 269.

ḳābil-i süknā olamayacaḳ ṣūretde müşrif-i ḫarāb olmış ve cāmiʿ-i meẕkūriñ cevānib-i erbaʿası İslām maḥallātı olaraḳ cemāʿat-ı keŝīresi oldıġı miŝillü medresede daḫi ekŝer müntehī olaraḳ elliden mütecāviz ṭalebe taḥṣīl-i ʿilm ve maʿārif ile meşġūl bulınmış olup bunlarıñ şu ḥāl-i ḫarābiyetde ḳalmaları cāʾiz olamayacaġına ve evḳāf-ı muʿayyeneleri ise evḳāf-ı Hümāyūn ḫazīneʾi celīlesi cānibinden maẕbūṭ ve iḳtiżā iden taʿmīrātı ḫazīneʾi meẕkūreye ʿāʾid idügine mebnī oradan icrā-yı taʿmīrine baḳılmaḳ üzere muḳaddemen vuḳūʿbulan istīẕān üzerine bu kerre Evḳāf-ı Hümāyūn Neẕāret-i Celīlesi cānibinden şeref-vürūd iderek meclis-i ʿāciz-ānemize ḥavāle buyurılan taḥrīrāt-ı ʿaliyyede ẕikr olınan cāmīʿ ve medrese ve teferruʿāt-ı sāʾiresiniñ ḳāʿideʾi taṣarrufa riʿāyeten hümāyūn keşflerініñ icrāsıyla iḳtiża iden maẕbaṭasınıñ tanẕīm ve taḳdīmi işʿār buyurılmış olmasıyla heyʾet-i meclisiñ inżimām-ı neẕāreti ve mevcūd olan ḳalfalar ile erbāb-ı vuḳūfiñ maʿrifetleriyle cāmīʿ ve medreseʾi meẕkūre teferruʿāt-ı saʾiresiyle berāber keşf itdirilerek bir yük bu ḳadar biñ ġurūş maṣrafla taʿmīrāt-ı muḳteżiyyesiniñ vücūda gelecegi taʿayyün eyledi(kde)ñ ṣoñra saʿyen liʾl-ḫazīne dülger ḳalfaları celb ile ʿalenen mevḳīʿ-i münāḳaṣaya ḳonıldıḳda maṣārif-i keşfiyyeʾi meẕkūreden on üç biñ ġurūş noḳṣānına yaʿnī seksen yedi biñ bu ḳadar ġurūşa olaraḳ icrā ḳılınan keşfine ve yapdırılan resme muṭābıḳ ve raṣānet ve metānetde dil-ḫāha muvāfıḳ olmaḳ üzere filān ḳalfa üzerinde taḳarrur idüp ol bābda taʿahhüdi ḫāvī yedinden alınmış olan sened ile muʿteber-ān-ı tüccārdan filān efendiniñ virmiş oldıġı kefālet-nāme meclis-i ʿāciz-ānemizde ḥıfẓ olınaraḳ birer ṣūreti daḫi leffen taḳdīm ḳılınmış olmaġla muvāfıḳ irādeʾi ʿaliyyeʾi velāyet-penāhīleri buyurılur ise iḳtiżāsınıñ icrāsı bābında. [274]

Filān memleketiñ ḥükūmet ḳonaġı dāḫilinde ṭabaḳaʾi fevḳāniyyesinde nüfūs nāẓırlarıyla ketebesiniñ ve ṭabaḳaʾi taḥtāniyyesinde żabṭiyye meʾmūrīn ve neferātınıñ iḳāmet itmekde oldıḳları dāʾireʾi maḫṣūṣa müddet-i medīdeden beru ve taʿmīr olınmadıġından geregi gibi ḫarāb olup ḳābil-i süknā olamayacaḳ ve gündüzleri derūnında bulındırılmaḳda olan defātie ve evrāḳ-ı saʾire yaġmur ve yaġışlı hevālarda muḥāfaẓa olınmayacaḳ heyʾete gelmiş ve bu sene daḫi taʿmīr olınmayup da üzerinden bir ḳış daha geçer ise bütün bütün çöküp ilerüde esāsen tecdīd ve inşāsı maṣārif-i külliyyeye muḥtāc olacaġından başḳa saḳaṭlıḳ vuḳūʿı daḫi melḥūẓ bulınmış oldıġından

[274] Age, s. 269- 271.

dāʾire-ʾi meẕkūreniñ taʿmīrāt-ı serīʿasına iḥtiyāc-ı ḳavī olan maḥalleri erbāb-ı vuḳūf maʿrifetleriyle ve herḥālde mültezem olam maṣārifāt-i mīriyye ḳażiyyesine kemāl-i riʿāyetle meclisce keşf olınaraḳ bālā-yı mażbaṭa-ʾi ʿāciz-ānemizde müfredātı gösterildigi üzere on dört biñ ġurūş maṣrafla taʿmīr olınabilecegi tebeyyün itmiş ve işbu taʿmīrātıñ sürʿat-i icrāsı ber-vech-i muḥarrer derece-ʾi vücūbda olaraḳ icrā-yı īcābı mütevaḳḳıf irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi velāyet-penāhīleri bulınmış olmaġla ol bābda. [275]

Umūr-ı inżibāṭiyyeniñ ḥüsn-i muḥāfaẓasıyla emniyyet-i ṭuruḳ ve enḥā ve istirāḥat ve āsayiş-i ahālī ve fuḳarā ḳażiyyesiniñ teʾkīdi ḫuṣūṣlarına müteḥattim ʿuhde-ʾi meʾmūriyyet ve müşādaḳat bulındıġı üzere gice gündüz iḳdāmāt-ı mütemādiyye icrā olınmaḳda ise de ḳażāmızıñ eṭrāf ve derūnında ṣaʿbü'l-mürūr ḫaylice balḳānlar oldıġından yaz mevsimlerinde ḳażahā-yı sāʾireden bi't-taʿḳīb ṣıḳışdırılan eşḫāṣ-ı mużırra ile bir ṭaḳım ʿasker ḳaçaḳları oralara ṣıġınup barınmaḳda ve furṣat düşürdikce civārda bulınan köylere inerek ahālīye ve ebnā-yı sebīle īṣāl-i dest-i ḫasāret itmekde olaraḳ mevcūd olan ʿasākir-i żabṭiyye ise emvāl-i mīriyyeniñ taḥṣīli ve muḫāberāt-ı mühimmeniñ icrāsı vesāʾire gibi ḫidemāt-ı lāzımeyi īfāya ancaḳ derece-ʾi kifāyede olabildiginden bunlarıñ eşḳiyā-yı meẕkūre üzerlerine sevḳ ve iʿzamlarıyla aḫẕ ü giriftlerine teşebbüş olınsa ʿadedleriniñ azlıġı cihetle lāyıḳıyla iş görmege muḳtedir olabilecekleri mechūl görindiginden mā-ʿadā o ḥālde ḫidemāt-ı mühimme-ʾi mezbūra yüz üsti ḳalaraḳ bu daḫi başḳaca mesʾūliyyeti dāʿī oldıġına ve böyle lüzūm ve iḳtiżā-yı ḥaḳīḳī üzerine eyyām-ı ṣayfda teʾkīd-i şīrāze-ʾi inżibāṭiyye içün muvaḳḳaten ʿasākir-i żabṭiyye tertīb ve istiḫdāmı mesbūḳü'l-emṣāl olup balḳan ve ormanlarıñ öyle ursız ve edebsiz maḳūlelerini barındıracaġı zamānlar ise gelüp çatmaḳda bulındıġına mebnī müteḳarribü'l-ḥulūl olan mayıs ibtidāsından teşrīn-i evvel nihāyetine ḳadar altı ay istiḫdām ve ahālī ve fuḳarā ile ṭuruḳ ve maʿābiriñ istikmāl-i emniyyet ve selāmetine iḳdām olınmaḳ üzere sābıḳ ve emṣāline tevfīḳan melfūf puṣlada gösterilen maʿāşlar ile bir meʾmūr ve iki żabṭiyye çavuşı ve dört onbaşı ile ḳırḳ nefer-i żabṭiyyeniñ istiḫdāmı

[275] Age, s. 271- 272.

ḥaḳḳında ṣavb-ı ʿāciz-āneme iʿṭā-yı meʾẕūniyyete müsāʿade-ʾi ʿaliyye-ʾi velāyet-penāhīleri der-kār buyurılmaḳ bābında. [276]

Müftī efendileriñ umūr-ı Şerʿiyyeye meʾmūriyyet-i maḥṣūṣaları oldıġından başḳa kendüleri meclis-i memleket aʿżālıġında bulınup böyle bir ṣıfat-ı resmiyyeyi daḫi hāʾiz bulınmalarıyla biʾṭ-ṭabʿ merciʿ-i aṣḥāb-ı meṣāliḥ oldıḳlarına ve daʿāvīʾi Şerʿiyyeden baʿżıları nāʾib efendilerden biriniñ müddet-i maḥdūdesi içinde faṣl u rüʾyetle mevḳiʿ-i ḥükm ve ṣübūta getürilemeyüp bir ḳaç nāʾibiñ zamānlarında sürinüp ḳalmaḳda ve müftīler ise yerlüden olaraḳ o maḳule daʿvālara vuḳūf-ı maʿlūmāt-ı müteselsileleri oldıġından ṣūrāsı daḫi kendilerince medār-ı müdāḫale olmaḳda bulındıġına mebnī bu ḥāller her ṭarafca baʿżı sūʾ-i istiʿmālāt vuḳūʿını intāc eylemekde oldıġı nezd-i sāmīʾi velāyet-penāhīlerinde āzāde-ʾi ʿarż ve beyāndır. İşte bu ḳabīlden olaraḳ on beş seneden mütecāvizdir filān maḥallde meʾẕūn bālā fetā bulınan filān efendi dāʿīleriniñ egerçi cihet-i ʿilmiyyede yed-i ṭūlāsı ve gerek tedḳīḳ-i daʿāvīde ve gerek neşr-i ʿulūm-ı şerīfede saʿy ve iʿtināsı muṣaddaḳ ve müsellem ise de müftīlikde böyle müddet-i medīde eskiyüp aṣḥāb-ı meṣāliḥi vücūh-ı ʿadīde ile ṭarafına mürācaʿata mecbūriyyet ḥālinde gibi görmesi kendüsini kesb-i nüfūẕ ve teʿayyün dāʿiyesine düşürüp ve bunda daḫi dāʾire-ʾi iʿtidāli tecāvüz itdirüp aṣlā vaẓīfesi dāḫilinde olmayan umūr-ı ḫuṣūṣa müdāḫale itmekde ve mümā-ileyh dāʿīleri ḥadd-i ẕātında ṣaḥīḥan aʿrāż-ı nefsāniyyeden salim ve her şeyde ṭarīḳ-ı ṣalāḥ ve ḥaḳḳāniyyete ʿāzim ise de baʿżı aṣḥāb-ı aġrāżıñ taṣnīʿ eyledikleri desāyis-i ḫafiyyeniñ künhüne varamayup ve her bir sözlerini ṣıḥḥat ve ḥaḳīḳata ḥaml eyleyüp o maḳūleleriñ aġrāż-ı ẕātiyyelerini tervīce çabalamaḳda olmasıyla ve kendüsine ṣūret-i mülāyim-ānede biʾẕ-ẕāt ve biʾl-vāsıṭa vuḳūʿbulan iḫṭārātı ḳabūl itmemekden mā-ʿadā baʿżı kerre tehevvür ve infiʿāl daḫi göstermekde bulınmasıyla ḥavṣala-ʾi ḥükūmetiñ taḥammül idemeyecegi derecede bir meslek-i müteṣaddiy-āneye sālik ve ḫuṣūṣiyle bundan beş altı ay muḳaddem buranıñ niyābet-i Şerʿiyyesine meʾmūren gelmiş olan filān efendi dāʿīleriniñ ʿulūm-ı Şerʿiyyede mümārese-ʾi kāmilesi olmadıġı miṣillü şimdiye ḳadar bu yolda pek çoḳ istiḫdām olınmadıġından fiʿliyyāt-ı maṣlaḥatca daḫi meleke ḳazanmamış olması müftī-

[276] Age, s. 272- 273.

ʾi mümā-ileyhe başḳaca bir ḳuvvet olaraḳ şu aralıḳ bütün bütün iẓhār-ı taʿayyün ve teferrüde mütehālik olmışdır. Vāḳıʿan meṣāliḥ ve deʿāvīʾi vāḳıʿa meclisce rüʾyet ve istiḳāmet cereyānına diḳḳat olınmaḳda ise de müftīʾi mümā-ileyhiñ beyān olınan aḥvālinden ṭolayı eṣnā-yı müẕākerāt ve tedḳīḳātda müşkilāt-ı keṣīre görilmekde ve aṣḥāb-ı deʿāvīniñ müvācehelerinde meʾmūrīn-i ḥükūmete yaḳışmayacaḳ ṣūretde baʿżı münāzaʿāt daḫi ẓuhūr eylemekde olup bu ḥāliñ devāmı ise münāsib olmayacaġından ve mümā-ileyhiñ emr-i idāresi meʾmüriyyet-i ḥāżırasınıñ taḫṣīṣātına merhūn olmasıyla infiṣāli ḥālinde kendüsine maʿāş virilmez ise teʿayyüş ḫuṣūṣında dūçār-ı ʿacz ve żṭırāb olaraḳ böyle aʿlem-i ʿulemādan bir ẕātıñ iḫtiyārlıḳ ʿāleminde giriftār-ı keşmekeş-i mużāyaḳa olmaḳlıġını merḥamet-i seniyye revā görmeyeceginden mümā-ileyh baḳiye-ʾi ʿömrini neşr-i ʿulūm-ı şerīfe ile cānib-i salṭanat-ı seniyyeye isticlāb-ı deʿavāt-ı ḫayriyye ḫidmetine ṣarf itmek üzere kendüsine diger ʿarīża-ʾi ʿāciz-ānemde keyfiyyeti tafṣīl olınan maʿāṣāt-ı mevḳūfeden münāsib miḳdār maʿāş taḫṣīṣle ḫidmet-i şerīfe-ʾi fetvāya diger münāsibiñ intiḫāb ve taʿyīni münāsib gibi ḫāṭıra gelerek ʿarż ve beyān-ı ḥāle cürʾet olınmış ise de īfā-yı muḳteżāsı her ḥālde reʾy ve irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi cenāb-ı āṣıfīlerine mütevaḳḳıf olmaġın ol bābda emr ü fermān. [277]

Filān maḥalliñ ḳāʾim-maḳāmı bundan bir bucuḳ sene evvel Der-saʿādetden eṣnā-yı ḥareketinde ḫānesi ṭarafına ṣūret-i muʿayyenede maʿāş bıraḳmadıġı gibi çoḳdan beru ḫarclıḳ daḫi irsāl eylemediginden çend nefer evlādıyla berāber ḳayd-ı müżāyaḳaya giriftārve bir ḫayli deyne daḫi dūçār oldıḳlarından baḫṣle tesviye-ʾi düyūn içün lā-aḳal şu ḳadar ġurūş irsāliyle berāber baʿde-ezīn daḫi māh-be-māh almaḳ üzere idārelerine kāfī maʿāşıñ taḫṣīṣ ve ḥavālesi zevcesi ṭarafından istidʿā olınmış ve mümā-ileyhānıñ müżāyaḳa ve żarūreti ber-kemāl idügi baʿżı mevṣūḳ ẕevāt ṭaraflarından daḫi ḫaber virilmişdir. İdāre-ʾi ıyāl ve evlād ḳażiyyesi her şeyʾe müraccaḥ oldıġı ḥālde mümā-ileyhiñ bu bābda vuḳūʿbulan müsāmaḥa-ʾi bī-ḳayd-ānesi muġāyir-i ḥamiyyet görinmesiyle zevcesi mümā-ileyhāya tesviye-ʾi deynleri içün miḳdār-ı kāfī akça

[277] Age, s. 273- 275.

irsāliyle şehriyye münāsib miḳdār maʿāş taḫṣīṣ ve ḥavāle itdirilerek keyfiyyetiñ işʿārı ḫuṣūṣına himmet buyurmaları siyāḳında. [278]

Cevābı

Filān maḥall ḳaʾim-maḳāmı bulınan filān efendiniñ Der-saʿādetde bulınan fāmilyāsı cānibine taḫṣīṣi nafaḳa itmemiş oldıġından ve bu cihetle ʿıyāl ve evlādı ḳayd-ı müżāyaḳa ve żārūrete düşdiklerinden baḫśle mübtelā oldıḳları borcıñ teʾdiyesi żımnında evvel-be-evvel kendülerine miḳdār-ı kāfī akça irsāliyle baʿde-ezīn māh-be-māh alınmaḳ üzere ṭaraflarına münāsib miḳdār maʿāş taḫṣīṣ ve iʿṭā itdirilmesi efendīʾi mümā-ileyhiñ zevcesi cānibinden bā-ʿarż-ı ḥāl istidʿā olındıġı beyān-ı ʿālīsiyle icrā-yı iḳtiżāsını āmir ḳırḳ bir numaro işāreti ve tārīḫiyle şeref-taṣdīr buyurılan emr-nāmeʾi sāmīʾi cenāb-ı āṣıf-āneleri müfād-ı celīli rehīn-i īḳān-ı kemterī oldıḳdan ṣoñra ṣūret-i emr ve irādeʾi ʿaliyyeʾi dāverīleri mümā-ileyh ṭarafına bildirilmişidi. Bu kerre cevaben bi'l-vürūd ʿaynen işbu ʿarīżaʾi çāker-āneme leffᵊ olınan taḥrīrāt meʾālinden istifāde buyurılacaġı vechle efendīʾi mümā-ileyh Der-saʿādetden infikāk ideli vāḳıʿan bir bucuḳ seneyi tecāvüz itmiş ve şu müddetde fāmilyāsı ṭarafına kāʿideʾi muntaẓamada maʿāş taḫṣīṣ ve irāʾe eylememiş ise de o vaḳtden şimdiye ḳadar tesviyeʾi maṣārifāt muḳtażiyeleri içün naḳden ve ḥavāleten on beş biñ ġurūşdan mütecāviz aḳça irsāl eyleyüp şu ḥālde zevcesi mümā-ileyhāniñ ol vechle istidʿāsı nefsü'l-emre muṭābıḳ degil ise de meʿa mā-fīh evlād ve ʿıyāliniñ tereffüh ḥālleri mültezimi bulındıġından bir gūne żarūret ve müżāyaḳa çekmemeleri żımnında bu kerre daḫi kendülerine posta ile münāsib miḳdār aḳça irsāl itmiş oldıġı miṣillü işbu seksen iki senesinde vāḳıʿ seksen bir seneʾi Rūmiyyesi Ḥazīrānı ibtidāsından iʿtibāren Der-saʿādetde Büyük Yeñi Ḫān'da ṣarrāf filān ṭarafından māh-be-māh almaḳ üzere şehrī biñ ġurūş maʿāş taḫṣīṣ eyleyerek keyfiyyeti zevcesi mümā-ileyhāya daḫi bildirmiş oldıġı muḥāṭ-ı ʿilm-i ʿālīleri buyurıldıḳda emr ü fermān ḥużūr-ı ʿālīʾi velāyet-penāhīlerinde külfeʾi ʿarż ve tekrārdan müstaġnī bulındıġı vechle meʾmūrīn-i Mülkiyeniñ veẓā"if-i ẕimmetlerinden başlıca biri daḫi emvāl ve mürettebāt-ı mīriyyeniñ sürʿat-i taḥṣīl ve cibāyeti emr-i muʿtenāsı olup bu bābda ṣavb-ı sāmīʾi āṣıfīlerinden pey-der-pey almaḳda oldıġım evāmir-i maḫṣūṣa mūcibince bi'ẕ-ẕāt

[278] Age, s. 275- 276.

idārede bulınan maḥalleriñ istiḥṣāl-i emvāl-i mīriyyesine beẕl-i iḳtidār oldıġı gibi ḳażāhā-ʾi mülḥaḳa mürettebātınıñ daḫi vaḳt ve zamānında taḥṣīli żımnında her dürlü iḳdāmāt ve teʾkīdātdan bir ān ḫālī ṭurılmadıġından işbu taḳayyüdāt-ı mütevāliye ṣemeresiyle taḥṣīlāt-ı mīriyye māddesi ḥüsn-i ṣüret ve sürʿatle cereyān itmekde olup faḳaṭ filān ḳażānıñ ḳāʾim-maḳāmı bulınan filān begiñ her şeyde iʿtiyād itmiş oldıġı eṣer-i tesāmuḥ-kārāne ve lā-ḳayd-āneyi bu ḫuṣūṣda daḫi iḫtiyār ve icrā olınmaḳda olan teʾkīdāt ve iḫṭārāta ʿadem-i iʿtibār ile temām taḥṣīlāt mevsimi bulınan şu vaḳtde istiḥṣāl ve irsāl eyledigi aḳça ḳażāhā-ʾi sāʾireden vürūd iden (mebāliġiñ ʿöşr derecesine resīde olamayup bināberīn ḳażā-ʾi meẕkūre taḥṣīl-i emvāl-i mīriyye içün müstaḳill meʾmūr irsāline iḫtiyāc mess eylemiş ve taḥḳīḳāt-ı vāḳıʿa īcābınca meʾmūr-ı mümā-ileyh ḫaḳḳında daḫi icrā-yı muʿāvenet ve teshīlātda reḫāvet göstermekde oldıġı añlaşılmışdır. Mīr-i mümā-ileyh ḳażā-ʾi meẕkūr ḳāʾim-maḳāmlıġında ibḳā olındıḳca oranıñ umūr-ı öühimme ve ʿādiyesi ḥüsn-i cereyāndan ḳalacaġı gibi bir çoḳ emvāl-i mīriyye daḫi taḥṣīl olınamayup biʾl-āḫire beḳāyā-yı müterākime mümteniʿuʾl-ḥuṣūl ḥükmine girecegi ve cānib-i ḫazīne-ʾi celīleye ḫasār-ı küllī terettüb idecegi ecilden beyān-ı ḥaḳīḳat-i ḥāl ile ḳażāhā-ʾi mülḥaḳa-ʾi sāʾireden ve ḳażā-ʾi mezbūrdan şimdiye ḳadar taḥṣīl olınan mebāliġiñ miḳdārını mübeyyin puṣlası manẕūr-ı sāmī-ʾi dāverīleri buyurılmaḳ üzere leffen taḳdīm ḳılındı. Herḥālde emr ü fermān. [279]

Resmi olmayan işlere ait yazışmalar ile memuriyete girmek için yardım dileme ve diğer konuları içeren dilekçe örnekleri:

Beyān-ı infiṣāl ve ʿarż-ı perīşānī-ʾi ḥāl-i ʿāciz-ānemle niyāz-ı şaḥābet ve merḥameti mutażammın taḳdīm eyledigim ʿarīżaya cevāben almış oldıġım emr-nāme-ʾi ʿālī-ʾi veliyy-i niʿmetlerinde buralara ḳarīb diger bir sancaḳ mutaṣarrıflıġıyla ḳayırılmaḳlıġım ḥaḳḳında mevāʿīd-i seniyye istiḥṣāl buyurılmış oldıġı ʿilāve-ʾi talṭīfāt-ı tesliyet-kār-āneleriyle ibṣār ve ḫalef-i çāker-ānemiñ vuṣūliyle ḫalef ve selef beyninde merʿī olan ḳāʿideniñ icrāsından ṣoñra merkez-i vilāyete gidilüp diger irade-ʾi devletlerine intiẓār olınması emr ü işʿār buyurılmış oldıġından işbu dest-gīrī-ʾi ʿināyet-i

[279] Age, s. 276- 278.

ʿācile-i üftāde-nevāzīlerinden ṭolayı daḫi hemān nāsiye-ʾi ʿubūdiyyeti secde-gāh-ı şükrāniyyete ḳoyup ḳalb-i ḥazīn ve iḫlāṣ-ı yaḳīn ile efzāyiş-i ʿömr ü iclāl-i cenāb-ı āṣıfīleri duʿā-yı vācibü'l-edāsını nice yüz biñ kerreler teẕkār eyledim. Nezd-i ḥaḳāyıḳ-dānīlerinde maʿlūmdır kı ʿazl ve naṣb dinilen şey dāʾimā yekdi(ge)rini teʿāḳub ider ve ikisi daḫi ḥükm-i meşiyyet-i İlāhiyyeniñ gösterdigi evḳāt-ı merhūnede ẓuhūr eyler ḳażāyā-yı muḳaddereden olmasıyla erbāb-ı başīrete göre çehre-ʾi ümniyyeyi ne iḳbāl-i manṣıb-ı çend-rūze ile ġāze-sevde-ʾi ibtisām-i bī-devām ve ne de infiʿāl-i aḥvāl-i ʿazl ile reng-rübūde-ʾi taʿabbüs ve ālām itmek lāzımgelür. Bināberīn öteden beru gerden-dāde-ʾi teslīm ve rıżā olan bu ʿabd-i bī-riyāya keyfiyyet-i infiṣālim ḳaṭʿā mūcib-i teʾēs̱s̱ür ve teġayyür olmamış ve ḫuṣūṣiyle nāʾil oldıġım tebşīrāt-ı ʿaliyye-ʾi veliyy-i niʿmetleri bu bābda ḳullarınca şāyān-ı esef olacaḳ bir ḥāl bıraḳmamışdır. Faḳat ḫalefīm olan ẕāt ile beynimizde uzaḳdan uzaġa ḳarābet oldıḳdan başḳa vaḳtiyle pek ḫālişāne ve uḫuvvet-kārāne ülfet ve muʿāşeret olındıġından bir şeyʾe fedā olınmayacaḳ derecede ḥuḳūḳ ve şu ṣırada maẓhar-ı muʿāvenet ve riʿāyet-i maḫṣūṣaları olacaġım ḫuṣūṣına kemāl-i vüs̱ūḳ var iken buraya muvāṣālatiyle ilk görüşde kendüsinden baʿżı mertebe eṣer-i bīgānegī müşāhede olınup yol yorġunlıġına ḥaml ile aṣlā ilişik ḥāṣıl olmamışidi. Bir iki günden ṣoñra maḫṣūṣan gidüp mülāḳāt ile bir ḳaç güne ḳadar ḥareket olınacaġından ve ḫalef selef muḥāsebesine dāʾir lāzım olan defātir evvelce yapdırılup tehyiʾe olındıġından baḫs̱le baʿde'l-muṭālaʿa mührlenerek bir nüsḫasınıñ daḫi ber-mūcib-i uṣūl ṣavb-ı ʿācizīye iʿṭāsı lüzūmı ifāde olındıḳda muḥāsebeniñ ḳarışıḳlıġını ve celb-i diḳḳat ve iştibāh idecek baʿżı şeyler oldıġını işitmesiyle buralarını lāyıḳıyla taḥḳīḳ ve taḥarrī iderek ḳanāʿat gelmedikce defterleri mührleyemeyecegini ve bundan mā-ʿadā biraz daʿvācılarım oldıġı söylenmekde bulındıġından bunlar daḫi añlaşılmadıḳca bir ṭarafa gitmekligime rāżī olamayacaġını söyleyince sancaḳ muḥāsebecisi efendī ile maʿiyyet meʾmūrları ve ṣandıḳ emīni celb ile müddet-i idāremde sancaġıñ kāffe-ʾi vāridāt ve maṣārifātınıñ muʿāmelātı neẕāret-i ʿāciz-ānem taḥtında olaraḳ siziñ maʿrifetiñizle īfā olındı ve bu defterler meclisiñ taṣdīḳi altında bulınan defātir ve ḳuyūdı- maḫfūẕadan maʿrifetiñizle yapıldı. Şimdi Mutaṣarrıf Paşa bunların müşevveş ve müẕebẕeb oldıġına daʾir baʿżı şey işitmiş ne dirsiñiz didigimde eger bu defterlerde gerek muʿāmelātca ve gerek saʾir ledünniyyātca ẕerre ḳadar bir şey ẓuhūr ider ise terettüb idecek her dürlü mesʾūliyyeti üzerimize alur ve bu meʾālde

Mutaṣarrıf Paşaya mührlü sened daḫi viririz deyu mümā-ileyhimiñ mütteḥiden vāḳiʿ olan ifādeleri üzerine mutaṣarrıf-ı mümā-ileyh bunda elbetde işitdigim ve bildigim bir şey vardır geregi gibi izāle-ʾi iştibāh itmedikce mührleyemem ve siziñ daḫi söziñizi ve senediñizi ḳabūl idemem dimesiyle ʿācizleri işte defterler meydānda ve her birerleriniñ ḳuyūdāt ve senedātı daḫi ḳaleminde oldıġından ve bunlarıñ aṣıllarıyla taṭbīḳ ve her dürlü taḥḳīḳ ve tedḳīḳi nihāyet bir iki günde ḥāṣıl olacaġı mutaṣarrıf-ı sābıḳıñ bir güne daʿvācısı var ise filān güne ḳadar ḥükūmet ḳonaġına gelsün deyu keyfiyyeti ister iseñiz dellāl ile iʿlān itdiriñ ve kāżāhā-ʾi mülḥaḳaya daḫi bildiriñ. Ṣāyed daʿvācım var ise anlar daḫi bir hefte ẓarfında gelebileceklerinden muḥāsebece ilişigim vesāʾir ṣūretle daʿvācım ẓuhūr itmedigi ḥālde burada on günden ziyāde ḳalıcılardan degilim cevābını iʿṭā ile ʿavdet eyledim. Arḳadan arḳaya işitdigime naẓaran yād-gār mümā-ileyh muḥāsebeci efendiyi o gice daʿvet ve dāḫil-i bezm-i maḥremiyyet iderek germī-ʾi neşʾe ile baʿżı maḥāll-i ʿāliyyeye şiddet-i mensūbiyyet ve maʿiyyeti ḥaḳḳında kemāl-i ʿulüvv-i himmetinden baḥṣle ḫayliden ḫaylī ṭafra-fürūş-i mübāhāt ve bir çoḳ mevāʿīd-i ebleh-firīb-āne ile mümā-ileyhi celb ve imāleye nāsere-niṣār-ı terrehāt oldıḳdan ṣoñra efkār-ı iʿrāżiyyesini ifṣā ve gündüzin tefevvüh olınan sözden ʿudūl olınup bu ʿabd-i ʿācizi muḥasebece ithām idecek baʿżı esbāb-ı muṣannaʿa bulınmasını teklīf ve recā eylemiş ve muḥāsebeci efendi emellice bir ẕāt oldıġından mevāʿid-i mesrūdeye ḳapılup egerçi ḥaḳḳ-ı çāker-ānemde taḥvīl-i aḳvāl ve efkār itmek istemiş ise de müddet-i idāremde beher gün ṣandıġıñ maḳbūżāt ve medfūʿātını mübeyyin ṣandıḳ emīniniñ mühri ve kendiniñ ṣaḥḥı ile almış oldıġım yevmiyye puṣlaları kāmilen maḥfūẓ-ı cüzʾdān iḥtiyāṭ oldıġını ve bunlar her zamān ibrāʾ-ı ẕimmet kāfī bulındıġını bildiginden bu yolda her ne taṣnīʿ olınsa teʾṣīrsiz kalacaġını ve ʿācizleri daḫi ikmāl-i nāmūs içün tek ṭurmayacaġımdan belki ilerüde mesʾūliyyet daḫi alacaġını ifāde ile taṣʿībāt gösterince "sen evhāma tābiʿ olıyorsun insān böyle şeylerde biraz cesūr olmalı ve hem ḫayra ve hem de şerre yaramalıdır" gibi sözlerle Mutaṣarrıf Paşa iẓhār-ı infiʿāl ve muḥāsebeci efendī "Baḳalım ve işi her dürlü naẓar-ı diḳḳate alalım da belki muvāfıḳ-ı dil-ḫāh bir ṭarīḳ bulurız" deyu mülāyim-āne serd-i maḳāl iderek ve ikisi daḫi bozuḳ düzen bir ḥāle girerek muḥāsebeci efendī ʿavdet eylemiş ve işbu mācerā ṣavb-ı kemterīye ʿaks eyledigi ḥālde pek ṣoġuḳ bir şey olacaġını yād-gārı mümā-ileyh irtesi ṣabāḥ uyanup añlayınca ʿale's-seḥer muḥāsebeci efendīyi çaġırup "Dün aḫşām aramızda cereyān iden

muṣāḥabet ciddī bir şey olmayup ancaḳ benim ʿādetim her nereye gitsem refāḳat meʾmūrlarınıñ mizāc ve mişvārlarını añlamaḳ ve aña göre ḳullanmaḳ içün böyle bir şeyle tecrübe itmekdir yoḫsa mutaṣarrıf-ı sābıḳ ile beynimizde pek eski huḳūḳ ve ülfet ve ṭolayısıyla ḳarābet oldıġından bir ṣūretle leke-dār olmasını istemem ve kimesne ḥaḳḳında ġaraż ve nefsāniyyet bilmem. Siziñ daḫi bu ṣūretle ṣalābet-kār-āne ṭavranmış oldıġınızdan kemāl-i insāniyyet ve ḥüsn-i sīret aṣḥābından oldıġınızı cezm ile pek memnūn ve müteşekkir oldım. İnşāʾa'l-lāhü Teʿālā burada bulındıḳca birbirimizden ḫoşnūd olaraḳ pek güzel vaḳt geçiririz. Faḳaṭ dün aḫşāmki meclisiñ beynimizde ġāyet maḥremāta ṭutılmasını recā iderim" diyerek işe bir ḳapaḳ urmaḳ istemiş ise de pek açıḳ düşmüş oldıġı añlaşılmışdır. Yād-gār-ı mümā-ileyh efkār ve iġrāżına yarar ḫidmete muḥāsebeci efendīniñ muḳtedir olamayacaġını añladıḳdan ṣoñra şāyed defterleri ḳurcalayup kendim bir şey bulurım zaʿmına ṣaparaḳ bunları keşīde-ʾi ḥadde-ʾi tedḳīḳ ve ẕihnince vażʿ-ı noḳṭa-ʾi iʿtirāż eyledigi ir ḳaç ḳalem maṣraf üzerine Māl Ḳaleminden ḳuyūdāt-ı esāsiyye ve senedāt-ı maḥfūẓasını celb ile taṭbīḳ eyleyerek bunlarla bir ḳaç gün uġraşmış ise de bu ṣuretle daḫi teşfī-ʾi ġayẓ idecek bir şey bulamadıġı işidilmişdir. Daʿvācı daʿvāsına gelince her memleketde bulındıġı üzere burada daḫi daʾimā tezvīr ve fesād pīşinde ṭolaşur ve bu yolda istiḥṣāl-i teʿayyüşe alışdıḳlarından küçük bir menfaʿat-ı şaḫṣiyye içün āḫara pek büyük mażarratı ve her dürlü ihānet ve rezāleti iḫtiyār eyler bir ḳaç şaḫṣ olaraḳ bunlar muḳaddemleri ara ṣıra dāʾire-ʾi ḥükūmete daḫi ḥulūl ile tervīc-i bāzār-ı mefsedetlerine yol bulagelmiş iseler de zamān-ı idāre ʿāciz-ānemde kendüleri o ṣıralara ḳatʿā yanaşdırılmadıġından ṭabīʿatiyle çākeriñizden müteneffir ve bunlarıñ vāsıṭasıyla daʿvācı tedāriki pek ḳolay olup kendüleri daḫi dāmen-der-meyān-ı aġrāż olmaḳ üzere işārete ḥāżır oldıḳlarını yād-gār-ı mümā-ileyhiñ vāḳıf-ı efkārı olan tebeʿası taḥḳīḳ ve iḫbār itmeleriyle bundan aşurı memnūn ve eşḫāṣ-ı merḳūmeyi birer birer celb ve talṭīf iderek baʿżı zemīn ile hemyān-güşā-yı rāz-ı derūn olmış ve Mutaṣarrıf Paşanıñ böyle bir fikr ve ẕehāb-ı ġarīb-ānede bulınması merḳūmlarıñ mizāc ve mesleklerine temāmiyle muvāfiḳ düşüp bunıñ zamānında her dürlü entriḳalarını icrā idebileceklerini cezm eylediklerinden her birerlerinden dil-ḫāhı gibi cevāblar almış ise de aşḫāṣ-ı merḳūme ketm-i esrār ider maḳūleden daḫi olmadıḳlarına ve bā-ḫuṣūṣ taṣnīʿ idecekleri deʿāvī-ʾi müzevvir-āneyi yalñız yüridemeyeceklerinden baʿżılarına açılmaḳ daḫi lāzım geldigine mebnī yeñi Mutaṣarrıf Paşanıñ eski Mutaṣarrıfa ḫuṣūmeti varmış

filan filan müzevviri celb eylemiş anlarıñ vāsıṭasıyla daʿvācı araşdırıyormış yollu irtesi güni memleketde ẓuhūr iden şāyiʿa ḳadınlarıñ lisānına varınca ḳadar düşerek bāʿiṣ-i envāʿ-ı güft ü şīnid oldıġı vāṣıl-ı sāmiʿa olınca şu keyfiyyet-i müstelzim kemāl-i ḥayret ve ġarābet olaraḳ "Cüz āşinā be-sīne-ʾi men seng kes nezed" "Nā hemçün der şüdīm bedīn ḫāne āşinā"[280] *ḳarīżası ḳarʿ-ı bāb-ı şübūt ve derīçe-ʾi dehān-ı ṣabr u taḥammülden refʿ-i perde-ʾi sükūt eylemişdir. Anıñ üzerine yād-gār-ı uʿcūbe-mişvāra "İşte dört beş günden beru muḥāsebe defātiri üzerine icrā olınmaḳda olan tedḳīḳāt ve iḫtiyār olınan her dürlü taṣnīʿāt-ı dil-ḫāhıñıza muvāfiḳ bir gūne ṣemere virmedigi dūr-bīn-i faḥṣ ve ferāsetle görildigi gibi daʿvācı tedāriki ḫuṣūṣında vuḳūʿa gelen tevessülāt-ı żaʿīfe daḫi memleket ḫalḳınıñ ṭaʿn u teşnīʿiyle ḥaḳḳıñızda nefret ve ʿadem-i muvaffaḳiyyeti celb ve daʿvet itmekden başḳa maʿnāyı istintāc idemeyecegini ḫāliṣ-āne iḫṭār ve ḥīn-i mülāḳātda daḫi ifāde olındıġı üzere nışfından ziyādesi münḳażiyye olmış olan on güniñ ikmālinde tesviye-ʾi maṣlaḥata merkez-i vilāyetce rābıṭa virilmek üzere defterleriñ mührlenmesine daḫi baḳılmayup buradan ḥareket olınacaġınıñ ve tevfīḳa ṣalāḥiyyet ve iḳtidārıñız daḫi olamayacaġınıñ beyānına ibtidār iderim" meʾālinde bir teẕkere yazılup gönderildi. Meger bī-çāre pek de ṭabansız imiş. Bu teẕkere yedine vāṣıl oldıġı gibi meclisi celb ile muḥāsebe defterlerini mührleyüp mührlederek ve emvāl-i mīriyyeden berāʾet-i ẕimmetime dāʾir bir de mażbaṭa alaraḳ aḫşām üzeri birāder misāfir ḳabūl ider misiñiz deyu sākin oldıġım ḫāne-ʾi vīrāneye çıḳageldi. Kendüsi muʿāmele-ʾi lāübāliyāne ile istiḳbāl ve ḥaḳḳında muʿtedi-āne ibrāz-ı merāsim-i tekrīm ve ibcāl olınaraḳ beynimizde āfāḳī beş on ṣoḥbet-i cereyānından ṣoñra ṣabr idemeyerek dehen-küşā-yı hezeyān ve gūyā aʿżā-yı meclis vesāʾireden kendüsini bir ḳonaḳ mesāfeden istiḳbāl itmiş olan baʿżı eşḫās muhāsebe māddesiniñ ġāyet pürüzlü ve şübheli bir hālde oldıġından baḫṣle taḥḳīḳ ve tefaḥḥūṣ olınmaḳsızın mührlenür ise ṣoñra büyük mesʾūliyyet ve mażarratı dāʿī olacaġını vesāʾir dürlü ḫaylice daʿvācılarım olup bunlarıñ ḥuḳūḳı istīfā olınmadıḳca oradan çıḳar isem bu daḫi başḳaca mesʾūliyyeti istilzām idecegini söyleyüp kendüsini geregi gibi ḳandırdıḳlarını ve evhāma düşirüp tadḳīḳ ve taḥarrīye mecbūr eylediklerini naḳl ve ḥikāyet ve muʿāmele-ʾi mesbūḳa bu ṣūretle*

[280] Bana dostlarımdan başka kimse taş atmadı. Sanki bu hâneye, dünyaya çok tanınmış ve herkese dost olarak geldim.

vuḳūʿa gelen ilḳāʾāt ve iġfālātdan tevellüd eyleyüp yoḫsa kendüsiniñ ḥaḳḳ-ı ʿācizīde aṣlā sūʾ-i efkārı olmadıġını ve buña bir gūne sebeb daḫi bulınmadıġını uzun uzadıya tafṣīl ile bu bābda zuʿmınca tebriʾe-ʾi ẕimmet eyledikden ve netīce-ʾi taḥḳīḳātında gerek muḥāsebāt ve gerek sāʾir ḫuṣūṣātca hīç bir ilişigim olmadıġına daʾir kendüsine ḳanāʿat ve emniyyet-i kāmile gelmiş ise de defterleri ve berāʾet-i ẕimmetime dāʾir olan maʾbaṭayı aʿżādan baʿżıları mührlemekden istinkāf eylediklerinden bunları ḳandırup mührledinceye ḳadar ḥasbe'l-uḫuvve pek çoḳ zaḥmet çekdigini söyledikden ṣoñra defātırden ṣavb-ı ʿācizīye virilecek nüsḫalarla maʾbaṭa-ʾi mebḥūṯeyi öñüme atup iẓhār-ı cemīle vādīsinde ser-cünbān-ı imtinān olmış ve söyledigi şeylerden hīç biriniñ aṣlı olmayup güẕerān iden evżāʿ-ı nā-becā sebebini bilmedigim baʿżı aġrāż-ı ẕātiyyeden münbaʾiṯ oldıġı ve yoḫsa yād-gār o sāʿatde muḳtedir olsa ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde her dürlü fenālıġı icrāya dil-teşne bulındıġı yaḳīnen maʿlūmım ise de kendüsiniñ mużmerāt-ı nefsāniyyesini vāḳıf oldıġım berāhīn ve delāʾili ile meydāna ḳoyup muʿāraża itmek taḥmīl-i ḥicāb ile tezyīd-i bürūdetden başḳa ṣemereyi müntic olamayacaġı āṣikār idüginden her ne didi ise taṣdīḳ ile berāber her yerde öyle efkār-ı ġayr-ı müstaḳīme aṣḥābından ādemler bulınur anlarıñ ḥāl ve şānlarını añlayup aña göre ḳullanıvirmelidir. Ẕāt-ı ʿālīleri daḫi işte anlarıñ sözlerine iʿtimād buyurmayup da ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde göstermiş oldıḳları himmet ve ṣaḥābete teşekkürler iderim. O maḳūleleriñ ẕikr-i aḥvāli ḳasvet-āmīz oldıġından başḳa maḥabbete baḳalım deyu ṣoḥbeti ve edāʾi āḫara ifrāġ ve o gice birbirimize münāfiḳ-āne ʿarż-ı iḫlāṣ ile tuḥaf bir meclis geçişdirilmişdir. İrtesi güni levāzım-ı ṭarīḳiyye tedārik ve yād-gār mümā-ileyhe daḫi gidilüp resmen vedāʿ olınaraḳ daha ferdāsı güni ḥareket ve o ṣırada mümā-ileyh daḫi baʿżı aʿżā ve vücūh ile teşyīʿe çıḳaraḳ tekrār temhīd-i maʿẕeret ve tecdīd-i muḫālaṣat eyledigi ḥālde lehü'l-ḥamd maṣḥūben bi'l-ʿāfiye māh-ı hāliñ onıncı güni merkez-i vilāyete muvāṣalat olındı. Böyle incir çekirdegi ṭoldırmayacaḳ bir ḫuṣūṣ içün ṣaḥīfeler ṭolısı ʿarīża ile ḫāk-i pāy-i veliyy-i niʿmetlerini taṣdīʿ itmek ʿabeṣ görinür ise de mutaṣarrıf-ı mümā-ileyh iḫlāṣ-ı riyā-kār-ānesine inanılur ẕevātdan olmamasıyla ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde baʿżı ʿazviyyāt ve müfteriyyātı mutażammın devletlü Vāli Paşa Ḥażretlerine ʿarīżalar taḳdīm itmiş olacaġı ve müşārün-ileyhiñ daḫi meşreb ve meslekleri mażbūṭım olmadıġından muḳaddemen infiṣāl-i çāker-ānemi mūcib olacaḳ her ne yazmış ise anı teʾyīd içün teftīş ve taḥḳīḳ ṭarafına gitmeyüp ʿazviyyāt-ı muḥarrereyi ṭāḳımiyle Bāb-ı ʿālīye ʿarż eyleyecegi aġleb-i

ẓann olup işbu mülāḥaẓāya müşāhede olınan baʿżı aḥvāl daḫi taḳviyet virmiş ve bā-ḫuṣūṣ berāʾet-i ẕimmet-i ʿāciz-āneme dāʾir olan mażbaṭa müşārün-ileyhe ibrāz ve orada tevaḳḳuf olınacaġından renk virilmeyerek Der-saʿādete ʿazīmet olınacaḳ yollu mażbaṭa-ʾi mezbūreniñ leffiyle taṣdīḳ meʾālini ḥāvī bir ḳıṭʿa taḥrīrāt iḥsān buyurılması niyāz olındıḳda müşārün-ileyh bir ḫayli tefekküre ṭalup baʿdehū istenilen kāġıdı ben ḳapu ketḫüdāsı maʿrifetiyle taḳdīm iderim siz yoluñızdan ḳalmayınız diyerek defʿ-i leyyin ṣūreti gösterince çākerleri efendimden baʿżı maḥāll-i ʿāliyyeye tavṣiye-nāmeler daḫi ümīd ider iken bu miṣillü bir ṭaḥrīrāt-ı resmiyyeniñ bile iʿṭāsında teʾennī gösterilmesi teeccühsizlik eṣeri oldıġı bī-iştibāh ise de ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde bu dereceye ḳadar dirīġ-i ʿāṭıfet buyurılmasını şīme-ʾi mürüvvet-i devletlerine tevfīḳ idemem ve mā-dām ki böyledir. Taḥrīrāt-ı mezbūreye daḫi iḫtiyāc göremem. Mażbaṭa-yı iḥsān buyuriñ da alup gideyim. ʿİnde'l-ḥāce tebriʾ-ʾe ẕimmete o daḫi kāfīdir diyerek iẓhār-ı teʾeṣṣür eyledigimde Vālī Paşa Ḥażretleri tekrār beş on daḳīḳa ḳadar müstaġraḳ-ı efkār oldıḳdan ṣoñra şaḳḳ-ı şefe itmeyüp edevāt-ı ḳırṭāsiyyeye mürācaʿat ve kendüleri bir ḳaç satr bir tesvīd taḥrīrine himmetle mektūbcı muʿāvinini çaġırup bu müsveddeyi serīʿan tebyīż idiñ ve işbu mażbaṭayı daḫi leff ile ẓarfını mekşūfen mührleyiñ da çabuḳ getüriñ deyu arada buyurmalarıyla mümā-ileyh ol vechle taḥrīrāt-ı meẕkūreyi getürdikde derūnını daḫi mührleyüp ẓarf-ı çāker-āneme iʿṭā ve inşāʾa'l-lāhü Teʿālā gitmezden evvel yine geliñ görişelim. Beynimizde taġyīr-i muṣāfātı mūcib olacaḳ bir ḥāl yoḳdır diyerek baʿżı muʿāmele-ʾi dil-nevāz-āne daḫi īfā ile ʿavdet olınup taḥrīrāt-ı meẕkūre lede'l-muṭālaʿa derūnında "tafṣīl-i keyfiyyet diger ʿarīżada derc olındıġı üzere" fiḳrası münderic oldıġı görilmesiyle burası ʿabd-i kemīnelerini bütün bütün iştibāha düşürmiş oldıġına ve muḳaddemce aldıġım tebşīr-nāme-ʾi ʿālī-ʾi faḫīm-ānelerinde muḥarrer oldıġı üzere ḳarīben diger meʾmūriyyetle aḳdārım żımnında istiḥṣāl buyurılan vaʿd-i ʿālī muṭlaḳā baʿżı maḥāll-i sāmīyede ḥaḳḳ-ı nā-müstaḥakk-ı kemter-ānemde ḥüsn-i şehādet ve ṣaḥābet buyurılmış oldıġınıñ āṣār-ı laṭīfesinden oldıġında şekk ve şübhe olmayup şāyed mutaṣarrıf-ı mümā-ileyhiñ eṣer-i siʿāyeti olaraḳ cānib-i vilāyet-i celīleden sūʾ-i ḥālime daʾir baʿżı maʿrūżat taḳdīm olınacaḳ olur ise ḥaḳīḳat-ı mādde añlaşılıncaya ḳadar ẕāt-ı merḥamet-simāt-ı veliyy-i niʿmetleri mechūl üzerine ḥüsn-i şehādet ve töhmet ve mesʾūliyyet altında bulınan uygunsız bir ādem ḥaḳḳında ṣaḥābet buyurmış gibi taḥt-ı maḥcūbiyyetde ḳalacaḳları melḥūẓ ḳavī ve mücerred şiʿār-ı maḳbūl-i üftāde-nevāzīleri

iḳtiżāsınca bī-dirīġ buyurılan elṭāf-ı ḥasebiyye-ʾi faḫīm-āneleri muḳābilinde bir de bilā-mücib ıżṭırāb-ı derūna düşmelerine sebebiyyet virilmesi meslek-i ʿubūdiyyet-i ṣādıḳaya münāfī bulındıġına mebnī aḥvāl-i felāket-meʾāl-i ʿāciz-ānemiñ ṣıḥḥat ve ḥaḳīḳatı vechle pīş-gāh-ı sāmīlerine ʿarż ve teblīġi ḫuṣūṣında tevsen-ḫāme-ʾi ḫalīʿü'l-ʿiẕār ve edāʾ-i iṭnābdan çevrilmek düşvār oldıġı miṣillü baʿżı muṭālaʿāt-ı ḳāṣır-āneniñ şerḥ ve tafṣīli māddesinde daḫi ʿinān-ı iḫtiyār elden gitmiş ve taḥrīrāt-ı mebḥūṣe ile melfūfi meşmūl-i nigāh-ı devletleri oldıḳdan ṣoñra münāsib görilür ise īcāb iden maḳām-ı ʿālīye taḳdīm buyu(rı)lmaḳ üzere leffen maʿrūż-ı ḥużūr-ı ʿālīleri kılınmışdır. Rehīn-i ʿilm-i deḳāyıḳ-āşinā-yı veliyy-i niʿmetleri buyurıldıġı vechle ḫidmeti devletde müstaḫdem olan meʾmūrīniñ leke-dār-ı töhmet ve dūçār-ı mesʾūliyyet olmaları bir ḳaç ḥālden neşʾet eyleyüp birincisi: maʿāẕa'l-lāhu Teʿālā emvāl-i mīriyyeyi iḫtilās-ı ve sūʾ-i istiʿmāl itmek ve ẕimmetine geçirmek gibi ḳabāyiḥ ve bunlar ṣūrī ve maʿnevī cālib-i envāʿ-ı fażāyiḥ olup ʿabd-i müstedīmleri ise öteden beru iʿtiyād eyledigim meslek īcābınca o maḳūle cerāyimden muḥāfaẓa-ʾi nefsi aʿẓam-ı şerāyīt-i ṣadāḳat ve ḥamiyyet bildigim ve şimdiye ḳadar meʾmūr oldıġım ḫidmetlerde mürettebāt-ı ḫazīne-ʾi celīleniñ bir ḥabbesini ʿadem-i iżāʿaya ṣarf-ı vüsʿ ve iḫtidār eyledigim miṣillü meʾmūriyyet-i ṣābıḳa-ʾi kemter-ānemde daḫi işbu ṭarīḳ-i müstaḳīmden ser-mū ayrılmış ve taḥṣīlāt-ı mīriyyeniñ muʿāmelāt-ı ḳuyūdiyye vesāʾiresini uṣūl ve niẓāmı dāʾiresinde olaraḳ icrāda daḳīḳa bile fevt itmemiş oldıġımdan bunıñ içün ḳıl ḳadar töhmeti ḳabūl itmeyecegime ḫalefīm olacaḳ yād-gārıñ beyān olınan efkār-ı ġaddār-ānesi üzerine mażbaṭa-ʾi mezbūreniñ istiḥṣāline ne vechle muvaffaḳ olındıġı delīl-i kāfīdir. İkincisi: ʿİbādu'l-lāhıñ ümīd-i ʿadl ve ḥaḳḳāniyyetle bāb-ı ḥükūmete ʿarż olınan deʿāvī-ʾi ḥuḳūḳiyye vesāʾirelerinde ḥaklı ve ḥaḳsız bir ṭarafı iltizām veyāḫūd baʿżı aṣḥāb-ı aʿrāżıñ tervīc-i efkār-ı nefsāniyyesine ḳıyām ile bu yolda cerr-i menfaʿāt itmek ve bir ṭaḳım ʿacezeniñ ibṭāl-i ḥuḳūḳiyle ellerini bağrında bıraḳup iki cihānda reẕīl ve bed-nām olmaḳ ve bir de salṭanat-ı seniyyeniñ ḳavānīn ve niẓāmāt-ı ʿādilesine muġāyir baʿżılarına müsāʿade ve müsāmaḥa-ʾi istiṣnāiyye irāʾesiyle fevāʾid-i ẕātiyyeye baḳılaraḳ ʿālemiñ teʾmīn-i ḥuḳūḳ ve emniyyeti żımnında müʾessis olan niẓāmāt-ı seniyyeyi iḫlāl eylemek ḫuṣūṣları olaraḳ vāḳıf-ı serāyir ve ḫafāyā olan Cenāb-ı ʿAzīz-i Ẕī'l-intiḳāmdan ẕerre ḳadar ḳorḳūsı ve sāyesinde istiḥḳāḳından ziyāde bunca niʿmet ve ʿināyet gördigi devlet mufaḫḫame-ʾi metbūʿasine ṣadāḳati olan hīç bir meʾmūrıñ o miṣillü efʿāl-i ẕemīmeyi iḫtiyāre cesāret

idemeyecegi müsellem ehl-i kemāl ve hele köleleri gibi gölgesinden ḳorḳar bir ʿāciz-i müstemendiñ ḫātırına bile getürmesi muhāl-ender-muḥāl oldıġından zamān-ı idāre-ʾi bende-gānemde küllī ve cüzʾī her ne daʿvā vukūʿbulmış ise müteʿallıḳ bulındıġı maḥākim ve mecālise ḥavāle ile tedḳīḳāt-ı Şerʿiyye ve ḳānūniyyesi temāmiyle icrā olınmadıḳca ve her birerleri ḥaḳḳında heyʾetce cezm ve ḳanāʿat ḥāṣıl olmadıḳca hīçbiri mevḳiʿ-i ḥükm ve icrāya ḳonılmamış ve meṣāliḥ-i vāḳıʿanıñ bu ṣūretle cereyān itdirildigine daʾir ḫalefimiñ vuṣūlinden evvel iḥtiyāṭen bir ḳıṭʿa mażbaṭa-ʾi ʿumūmiyye alınmış oldıġından bu daḫi manẓūr-ı faḫīm-āneleri buyurılmaḳ üzere leffen gönderildi. Üçincisi: Baʿżı ẕevātıñ ʿādāt-ı meʾlūfelerinden bulındıġı üzere ʿizzet-i nefsiyye ve ḥuẓūẓāt-ı ẕātiyyesini aṣlā fedā idemeyüp bunlarda olan derece-ʾi müfriṭa-ʾi inhimākleri veẓāʾif-i meʾmūreleriniñ evḳāt-ı muʿayyenesini tażyīḳ ve meṣāliḥ-i mühimme ve ʿādiyeniñ ṣūret-i cereyānını taʿvīḳ ile berāber beyneʾl-ahālī īḳāʿ idecegi sūʾ-i şöhret izāle-ʾi ḥayṣiyyet-i meʾmūriyyet ve taż'īf-i nüfūẕ-ı ḥükūmetle evāmir-i sādireniñ icrā olınamamasını intāc itmekligi māddesi olup bu daḫi meʾmūrīn-i devlet ḥaḳḳında büyük töhmet ise de bende-ʾi ḳadīmleri ʿizzet-i nefsi terk-i ḥużūr ve istirāḥatla īfā-yı emr-i meʾmūriyyete çalışmaḳda ve ḥūẓūẓāt-ı ẕātiyyeyi daḫi taḥṣīl-i rıżā-yı ʿālīye muvaffaḳiyyetde bilüp buldıġımdan meʾmūriyyet-i sābıḳamda daḫi bu meslekden ḳaṭʿā ayrılmadıġımı müddet-i idāre-ʾi çāker-ānemde emvāl-i mīriyyeden bir aḳça beḳāyā buraḳmadıḳdan başḳa eslāf-ı ʿāciz-ānem müddetlerinden ḳalmış ve mümteniʿü'l-ḥuṣūl ḥükmine girmiş olan beḳāyādan daḫi beş biñ kiseden ziyāde aḳça taḥṣīl eylemiş ve umūr-ı mühimme ve cāriyyeye dāʾir zamān-ı idāremde ne ḳadar evāmir-i ʿaliyye gelmiş ise istiḥṣāl-i netāyici żarūriyyāt-ı maṣlaḥatdan olaraḳ baʿżı mertebe ilişik peydā itmiş olan beş altı ḳıṭʿasından mā-ʿadāsınıñ iḳtiżālarını icrā ile ecvibe-ʾi lāzımelerini yazup numarolarını ḳapatmış oldıġım teʾyīd ve iṣbāt ider. Dördincisi: Baʿżılarınıñ ḫīn-i iḳbāllerinde aḥvāl-i ʿārıżaları īcābından olaraḳ iltizām-ı kibr u ruʿūnet ve her ḫuṣūṣda aṣllı aṣlsız aʿmāl-i ḥiddet ve şiddetle refāḳati meʾmūrlarını taḥḳīr ve aṣḥāb-ı meṣāliḥi tekdīr ve taʿzīz ile ḫalḳı kendüsinden tenfīr ve naḫvet-mizāc-ı ḫod-pesend-ānesi iḳtiżāsınca hīç kimesne ile ḥüsn-i imtizāca muvaffaḳ olamayup herkesi dil-gīr itmek ṣıfat-ı meẕmūmesi olaraḳ bu ise her yerde şikāyāt-ı ʿumūmiyyeyi daʿī ḥālāt-ı makdūḥadan ve ḳullarınıñ ḥilmiyyet ve mülāyemet-i ḫalḳiyye-ʾi ḥaḳīr-ānem o miṣillü ʿavārıż-ı mevhūme ile mübeddel naḫvet ve ruʿūnet olamayacaġı ʿinde-ʿālī-ʾi veliyy-i

niʿmet-ānelerinde daḫi tecārīb-i ʿadīde-ʾi fiʿliyyesiyle ṣābit olmış mevādd-ı vāżıḥadan olmaġla burasını mevżūʿ-ı baḥṯ itmege bile ḥācet yoḳdur. Beşincisi: Baʿżı nev-hevesān-ı rūz-gārıñ ṭavr u mişvārları iḳtiżasından bulındıġı üzere ʿaḳıllarınca ibrāz-ı rüşd ve dirāyet ve bu yolda tezyīd-i feyż ve menzilet itmek zuʿmiyle her nereye gitseler orada merʿī olan ʿādāt ve uṣūliñ taġyīrini pīş-i naẓar-ı ehemmiyyete alaraḳ taṣavvurāt-vehmiyyesine ittibāʿ ve ikide bir de başa çıḳmayacaḳ baʿżı evżāʿ-ı cedīde iḫtirāʿ ile bir ṭarafdan bunlarıñ maḥallerince teʾsīs ve icrāsına çalışaraḳ meṣāliḥ-i cāriyeniñ şīrāze-ʾi intiẓāmını teştīt ve iḫlāl ve diger ṭarafdan iḫtirāʿāt-ı mevhūmesi ḥaḳḳında ʿaḳlına gelen türrehāt ve taṣavvurāt-ı vāhiyeyi merkez-i mensūbiyyetine taḥrīr ve inhā ile efkār-ı bül-heves-ānesiniñ redd ve ibṭāli żımnında oraları daḫi beyhūde işġāl eyleyüp işbu aḥvāl-i ġarībesiyle ʿādetā zevzek ve şarlatan oldıġını herkese ṭuyuraraḳ infiṣāli daʿvet itmesi keyfiyyeti olup sāye-ʾi ışlāḥāt-vāye-ʾi Ḥażret-i Pādişāhīde iḥyā-yı mülk ve millet niyyet-i ḫayriyyesiyle teʾsīs ve iʿlān buyurılmaḳda olan nizāmāt-ı ʿādile ve mükemmel üzerine bizler gibi ʿacezeniñ bir ṭaḳım vāhī iḫtirāʿāt ve iḫṭārāta ḳıyām eylemesi lā-ṭāʾil ve aranılan feyż ve rifʿat niẓāmāt ve taʿlīmāt-ı mevcūde ile şeref-ṣādır olan evāmir-i ʿaliyyeniñ temāmī-ʾi icrāsına ṣarf-ı maḳderetle ḥāṣıl idügi ḳażiyyesini ʿabd-i pür-ḳuṣūrları öteden beru derk ve iẕʿān eylemiş ve her meʾmūriyyetde işbu kāʿide-ʾi rıżā-cūy-āneye tevfīḳ-i ḥareket itmiş oldıġım ecelden bu ṣūretle daḫi ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde isnād-ı ʿuzviyyāt olınamayacaġı iʿtiḳādındayım. Faḳaṭ bunlardan başḳa daha bilmedigim sūʾ-i ḥarekāt olup da anlarla ithām olınmaḳlıġım veyāḫūd baʿżı ṭarafın ilḳāʾāt ve müfteriyyāt-ı maṣnūʿası bilā-tedḳīḳ ḳabūl buyurılup da maẓhar-ı muʾāḫaẕe olmaḳlıġım iltizām olınmış ise bunı meṣāʾib-i felekiyyeden ʿadd eylemekden başḳa ne dinebilür. Mutaṣarrıf-ı mümā-ileyhiñ ber-minvāl-i muḥarrer ḥaḳḳımda göstermiş oldıġı muʿāmele-ʾi kīne-cūy-ānesiniñ teşrīḥi baḥṣine gelince bunda daḫi iki iḫtimāl-i ḳavī vārid-i ḫāṭır-ı ʿācizī olup birisi Vālī Paşa Ḥażretleri infiṣāl-i çāker-ānem içün Bāb-ı ʿālīʾye taḳdīm eyledigi taḥrīrātında muṭlaḳā baʿżı mertebe sūʾ-i ḥālimden baḥṯ itmiş olacaġına ve bu daḫi taḥḳīḳime göre pek de müşārün-ileyhiñ kendü merām ve arzūsına müstenid olmayup merkez-i meʾmūrlarından olaraḳ müşārün-ileyhiñ muḳarreb-i ḫāṣṣı bulınan ve bir iltimās māddesinden ṭolayı beynimizde mübāyenet ḥāṣıl olan bir ẕātıñ eṣer-i siʿāyetinden ilerü geldigine mebnī Mutaṣarrıf Paşa bu māddeye kesb-i vuḳūf ile hem ẕāt-mebḥūṯ-i ʿanh ve hem de bu vesīle ile Vālī Paşaya ber-ḫulūṣ çaḳmaḳ ve

teveccüh-i maḫṣūṣalarını ḳazanup sāyelerinde terfīʿ-i feyż eylemek emeliyle ḳullarını müttehem itmek sevdāsına düşmiş ve bunıñ tedārik-i esbāb-ı mecʿūlesi żımnında her dürlü fenālıḳ ve ġaddārlıġı gözine aldırmış oldıġı ḫuṣūṣıdır. Lākin tafṣīlāt-ı mesrūdeden müstebān olacaġı üzere mümā-ileyh ḳullarını ithām içün her ne taḥrīr idecek olsa iḳtirāḥāt-ı aġrāżiyye ḳabīlinden oldıġı ehl-i diḳḳat ʿindinde maʿlūm olacaġından ve Vālī Paşa Ḥażretleriniñ ṭavr u mişvārlarına baḳılınca kendüleri ḥaḳḳı bāṭıldan temyīz ider ve her ḥālde ḥaḳḳāniyyet ve istiḳāmeti iltizām eyler ẕevātdan oldıḳlarından mümā-ileyhiñ raṭb u yābis yazacaġı türrehāta inanup bilā-tedḳīḳ bālāya inhā eyleyecegine pek de vücūd viremem. Digeri ḫalef selefini begenmemek velev ḳarındaşı olsa daḫi ʿaleyhinde bulınmaḳ bizlerce ḳāʿide-i muṭlaḳa ḥükminde olmasıdır. Ḥattā bunlardan pek çoġı umūr-ı meʾmūre-ʾi cedīdelerine başlar başlamaz selefiniñ ittiḫāẕ eyledigi uṣūl-i idāre ne ḳadar aʿlā olsa ve bunıñ devām-ı cereyānı ḥaḳḳında fāʾidelü olacaġını bilse de buña ṭurfe naẓariyle baḳup taḥvīl ve taġyīrini aḳdem-i ẕimmet ve kendüleriniñ ṭutdıḳları meslek-i ġarībi eṣer-i dirāyet ve eslāfıñ muḥsenātını ḳubḥiyyāt ṣūretinde göstermegi medār-ı muvaffaḳiyyet ve anlarıñ birer ṭarīḳ ile dūçār-ı mesʾūliyyet ve muʾāḫaẕe olmalarını hüner ve maʿrifet ʿadd iderler ve bir çoḳ zamānlar naḳl-i meclisleri seleflerініñ naḳl-i meẕemmeti olup anıñla idāre-ʾi aḳdāḥ-ı ġıybet ve istīfā-yı neşʾe ve meserret eylemeleriyle birer gūne ümīd ve mürācaʿatları olan bir ṭaḳım eşḫāṣ-ı reẕīle işbu reviş-i münāfıḳ-āneyi vesīle-ʾi taḳarrub ittiḫāẕ eyleterek ve vaḳtiyle ṭaraflarından eyiñlik gördikleri eslāfıñ zemīn-i suḫre-kār-āne taḳlīdlerini daḫi keserek bu ṣūretle merām ve maḳṣūdlarına nāʾil olurlar. Bī-çāreler bilmezler ki çoḳ geçmeksizin kendüleriniñ daḫi evṣāf-ı ẕemīmeleri uḍḥūke fezā-yı maḥāfil-i aḫlāf olacaḳ ve seleflerine gösterdikleri muʿāmele ʿayniyle kendü ḥaḳḳlarında da vukūʿbulacaḳdır. Bizim ḫalefimiz olacaḳ yād-gār daḫi işbu ḳāʿide-ʾi ʿumūmiyyeya ittibāʿ itmiş oldıġına naẓāran kendüsi pek de taʿyīb olınamaz ise de bu bābda pek ilerü gidüp çākerleriniñ ifk ve iftirā ile lekedār-ı cināyet olmaḳlıġıma çalışmış ve aşurı inṣāfsızlıḳ göstermiş oldıġı mücib-i esef olmışdır. Her ne ḥāl ise mümā-ileyh itdigiyle ḳalsun şu ṣanīʿasınıñ sāye-ʾi ʿālī-ʾi veliyyi'n- niʿamīlerinde ḳullarına aṣlā teʾṣīri olamayacaġı ḳaviyyen meczūm ise de Vālī-ʾi müşārün-ileyhiñ ḥaḳḳ-ı ʿabīd-ānemde baʿżı ifādātı diger ṭahrīrāta taʿlīḳ idişi baʿżı mertebe cālib-i evhām olmamaḳ mümkin olamadıġına ve ʿind-i kemter-ānemde hem-ḫāṣṣa-ʾi māʾ-i ḥayāt ve ser-māye-ʾi fevz ü necāt olan zülāl-i ṣaḥābet ve ʿāṭıfet-i

celīle-ʾi dāverīleri ise mecrā-yı ḫayra icrā buyurılmamış şāʾibesini menbaʿ-ı ṣıdḳ ve ʿubūdiyyet olan gönlim ḳaṭʿā ḳabūl idemedigine mebnī böyle tafṣīlāt-ı jāj-ḫāy-āne ile min-ġayr-i ḥadd taṣdīʿ-i ser-i devletlerine vuḳūʿbulan cesāretimiñ maẓhar-ı ʿafv-ı cemīl-i bī-kes-perverīleri buyurılmaḳlıġını temennī iderim. Ol bābda emr ü fermān. [281]

Cevābı

Ḫalef-i ʿālīleri ṭarafından min-ġayr-i meʾmūl müşāhede buyurılan evżāʿ-ı nā-becānıñ tafṣīlātıyla berāʾet-i ẕimmet-i behiyyelerine dāʾir istiḥṣāl olınan mażbaṭa ve taḥrīrātıñ ve hüsn-i ḥāliñize daʾir diger mażbaṭa-ʾi ʿumūmiyyeniñ gönderildigi ve ol bābda baʿżı muṭālaʿātı ḥāvī rāḥe-zīb-i iʿzāz olan taḥrīrāt-ı ʿaliyyeleri naẓar-ı imʿān ile ser-ā-pā muṭālaʿa olınmış ve müştemil oldıġı mezāyā ve nikāt ve ḫuṣūṣiyle serd idilen muṭālaʿāt ḫayli ẕevāta ḥasb-i ḥāl olacaḳ bir dāstān-ı ʿibret-nişān oldıġı gibi selef-i vālālarınıñ muʿāmelāt-ı ġayr-i lāyıḳası daḫi mūcib-i kemāl-i teʿaccüb olmıdır. Devletlü Vālī Paşa Ḥażretleri ḥaḳḳında olan ḥüsn-i ẓann-ı ʿālīleri maḳrūn-ı işābet ve diger ʿarīżaya taʿlīḳ olınan ifādāt muḳaddemen tebdīliñizi inhā buyurmaları ḫuṣūṣında bayaġı muġfill oldıḳlarını taṣdīḳ ile muʿaḫḫaran ḥüsn-i ḥāliñizi taḥḳīḳ eylediklerinden ve dāḫil-i vilāyetde der-dest olan baʿżı icrāʾāt iḳtiżasınca filān sancaḳ mutaṣarrıflıġı münḥall olacaġından bahṣle mesrūriyyet-i ʿaliyyeleri daḫi yine kendü vāsıṭalarıyla ḫuṣūle gelmek içün meẕkūr mutaṣarrıflıġa icrā-yı meʾmūriyyet-i behiyyeleri iltimāsından ʿibāret olup ḥaḳḳ-ı ʿālīlerinde diger maḥall mutaṣarrıflıġı buraca mutaṣavver oldıġı ḥālde müşārün-ileyhiñ inhāları tervīc ile īcābı icrā ve meʾmūriyyet-i cedīdeleri emr-i ʿālīsi bu hefte postasıyla isrā olınmaġla tebrīke mübāderet iderim. Ol bābda irāde efendimiñdir. [282]

Cezāyir ḫānedān-zādelerinden filān maḥall ḳāʾim-maḳāmı sābıḳ filān beg sevḳ-i mümāzecet-i ḳavmiyye ile Sūriye Vilāyet-i celīlesi daḫilinde ḥāline cesbān bir meʾmūriyyet istiḥṣālini arzū iderek ol bābda cānib-i vilāyet-i celīleye olaraḳ tasṭīr buyurılan emr-nāme-ʾi sāmī-ʾi cenāb-ı vekālet-penāhīyi istiṣḥāben ol ṭarafa müteʿāzim

[281] Age, s. 282- 299.
[282] Age, s. 300.

olmışdır. Mīr-i mümā-ileyhẕātında ḥasīb ve necīb ve rıżā-cū ve edīb ẕevātdan ve aṣḥāb-ı dirāyet ve ehliyyetden olup bu miṣillüler ḥaḳḳlarında cānib-i velāyet-i müşārün-ileyhādan meʾāṣir-i celīle-ʾi ṣaḥābet ve dest-gīri ve şeʿāʾir-i cemīle-ʾi şefḳat ve ʿaceze-perverī irāʾesiyle ḥuṣūl-i aḳdār ve mesrūriyyetlerine ibẕāl-i ʿāṭıfet buyurılacaġı ḳayd-ı irtiyābdan biri ve bu cihetle mümā-ileyhiñ nāṣiye-ʾi ḥāl-i liyāḳat iştimāli ḥilye-ʾi tavṣiyyeden müstaġnī ise de fetīle-ʾi emniyye-ʾi ʿāciz-ānesiniñ meded-kārī-ʾi şuʿāʿ-ı himem-i ʿaliyyeleriyle bir ān evvel żiyā-feşān-ı ḥüsn-i isʿāf olınmasıyla mümā-ileyhiñ ve sipās-dār-ı bī-riyāları gibi kendüsini sevdigimiz iḫvānıñ memnūn olacaḳları ṣūretde kendüsiniñ aḳdārı ḫuṣūṣında icrā-yı zülāl-i delālet-i ḥaseneye maṣrūfiyyet-i ʿināyet-i vālāları temennāsı vesīle-ʾi ʿarż-ı teʾmīnāt-ı ḫulūṣ ve ḫuṣūṣiyyet olmışdır. Ol bābda. [283]

Filān maḥalliñ muḥāsebeciliginden ne ṣūretle infiṣāl itmiş ve oradan merkez-i vilāyete gelerek devletlü Vālī Paşa Ḥażretleriniñ ḥüsn-i himmet-i ʿaliyyeleriyle filān maḥall muḥāsebeciligine teveccühle taʿyīn buyurılmış oldıḳları tafṣīlātıyla tevsīʿ-i maʿīşet ve terfīʿ-i ḳadr ü ḥayṣiyyet-i ʿaliyyelerini müstelzim bir meʾmūriyyete taʿyīn buyurılmaları ḥaḳḳında ṣavb-ı sitāyiş-verīden daḫi īfā-yı tavassuṭ olınmasını mutażammın bu kerre zīver-i enmele-ʾi tekrīm olan raḳīme-ʾi vefā-sīme-ʾi vālāları müfādı maʿlūm-ı ʿācizī olmışdır. Ẕāt-ı ʿālīleri meslek-i maḳbūl-i dervīş-nihādīleri iḳtiżasınca bu ibtilā-ḫāneniñ ṣuver-i muḳadderāt-ı ezeliyyeye mirʾāt-ı ẓuhūrāt ve şuʾūn-ı mükevveneniñ tertībāt-ı berūziyyesi merhūn-ı nuḫustīn-i tecelliyyāt oldıġı sırr-ı muḳaddesete vāḳıf ve cilve-ʾi ledünniyyāt-ı umūra ʿārif oldıḳlarınave teḳābül-i esmā neşʾesiyle şīve-ʾi ḳabż ve bastıñ tevʾemān idügini daḫi pek raʿnā bildiklerine naẓaran vuḳūʿāt-ı mesrūdeye naẓar-ı ḥaḳīḳat ve ʿirfān ile baḳmış ve bunıñ içün inʿikās-gāh-ı nīreng-i sünūḥāt olan secencel-i ḳalb-i deryā-muʿādillerine ẕerre ḳadar jeng-i küdūret ḳondırılmayup kendülerini "Rişte-ʾi der-gerdenem efkend dūst" "Mīkeşed her cā ki ḫāṭır-ḫāh-i ūst"[284] *neşīdesince dāʾire-ʾi teslīmiyyete bıraḳmış oldıḳları bī-iştibāh oldıġından bu bābda ityān-ı maḳālāt-ı tesliyyet-kār-āneye ḳatʿā ḥācet göremem. Ḳaldı ki feẕleke-ʾi eşʿār-ı sāmīleri ki teraḳḳī-ʾi feyż ü menzilet-i ʿaliyyeleri maḳṣadınıñ ḥuṣūline saʿy ü ġayret olınması ḫuṣūṣından ʿibāret ve bu ise ʿācizlerince aḳṣā-yı āmāl ve emānī olmasıyla emr-i ḥuṣūline ḥasbe'l-ḫulūṣ nihāyet derecede ṣarf-ı vüsʿ ve maḳderet*

[283] Age, s. 302- 303.
[284] Sevgili boynuma bir kemend attı, beni ne tarafa isterse o tarafa çekiyor.

olınması aḳdem revātib-i ẕimmet-i muṣādaḳat olmaġın burası ibrāz-ı teʾmīnāt-ı cedīdeden müstaġnī oldıġı ve teveccühāt-ı ʿaliyyeleriniñ ḥaḳḳ-ı sipās-dārīde beḳā ve istimrārı mütemennā-yı maḫṣūṣ idügi ifādesine ibtidār ḳılındı. Bākī irāde ve himem efendimiñdir. [285]

ʿAbd-i perīşān-ḥālleri "Ecellu'n-nevāli mā-vaṣale ileyke ḳable's-suʾāli"[286] *maḳāl-i mekānet-iştimāli ẕāt-ı Felāṭūn-ḫiṣāl-i cenāb-ı veliyy-i niʿmetlerinden işidüp daha bunıñ gibi mengūş-ı gūş-ı intibāhım olan niçe niçe kelimāt-ı ḥikmet-āyāt-ı āṣıfīlerine ʿilāveten ḥıfẓ eylemiş ve maẓmūn-ı kelām her şeyden ʿazīz olan şeref-i ḥürriyyetiñ lüzūm-ı muḥāfaẓasını mutaẓammın oldıġından meslek-i maḫṣūṣ-ı çāker-āneme temāmiyle tevāfuḳ itmiş ise de bu ʿālem ʿālem-i esbāb ve Cenāb-ı müsebbibü'l-esbāb niʿam-ı muḳaddereʾi İlāhīyesini aḥalline yine baʿżı vesāyiṭ ile īṣāl idegeldigi müsellem-i üli'l-elbāb olup ḳullarınıñ ise şimdiye ḳadar nāʾil oldıġım elṭāf ve ʿināyāt-ı seniyyeniñ kāffesi meḥāsin-i delālet ve vesāṭet-i ʿaliyyeʾi veliyyi'n-niʿamīleriyle teyessür-nümā-yı ḥuṣūl oldıġına ve bu cihetle bāb-ı merḥamet-meʾāb-ı efḫamīlerinden başḳa ümīd-gāhım olmayup bir zamāndan beru ve her naṣıl ise açıḳda ḳalınmasından ve şu aralıḳ fevḳa'l-ʿāde baʿżı maṣārif-i żarūriyyeye giriftār olınmasından ṭolayı aşırı derecede bir ḥāl-i müżāyaḳaya mübtelā olaraḳ ʿāṭıfet ve şefḳat-i maḫṣūṣaʾi ʿaceze-perverīlerine iḥtiyāc-ı ʿāciz-ānem dereceʾi nihāyeye vardıġına mebnī işbu ʿacz ve ḥayret meslek ve ẕehāb-ı müstemend-ānemi şaşırdup kölelerini "Eż-żarūrāt tübīḥu'l-maḥżūrāt"*[287] *ḳażiyyesine imtiṣāle macbūr itmiş ve dāḫilen ve ḫāricen her ne olur ise olsun defʿ-i żarūret-i ʿāciz-āneme medār olacaḳ bir meʾmūriyyetle aḳdārım ḫuṣūṣına mekārim-i devletleri şāyān buyurılması niyāzına cesāret olınmışdır. Ol bābda.* [288]

Manẓūmeʾi melfūfeniñ maʿrūż-ı sürādıḳ-ı iclāl ve ʿatebeʾi muʿallā-yı veliyy-i niʿmet-ānelerine böyle bir ṣūret-i ḥadd-i nā-şināsānede refʿ-i ʿarīżaʾi ibtihāl ḳılınması hāṣā ki vāsıṭatü'l-ʿaḳd-i menāẓım-ı maʿālīʾi umūr ve neseḳ-baḫş-ı eʿāẓım-ı veḳāyiʿ-i dühūr olan vesāyiṭ-i elṭāf-ı celīlelerineiñ vesīleʾi īṣāl ve müntic-i ḳażiyyeʾi āmāl

[285] Age, s. 303- 304.
[286] Sormadan istemeden önce sana ulaşan bu en iyi kısmet, bağış.
[287] Zaruretler sakıncaları mübah, haramı helal kılar.
[288] Age, s. 305- 306.

olmaḳlıġı arzūsı ser-zede-ʾi evhām ve ḫayāl olmasından neşʾet eylemiş ola. Çünki bu maḳūle ḥülyā-yı temennānıñ ʿulüvv-i himmet ve sümuvv-i şān ve celālet-i cenāb-ı faḫīm-ānelerine nisbeti ʿAnḳā-yı Ḳāf-ı istiġnāya teklīf-i ṣayd-ı zebāb ve deryā-yı zeḫḫār-ı bī-intihāya ʿarż-ı vücūd-ı ḥabāb olınmaḳdan aġreb oldıġını kim bilmez faḳaṭ bu manẓūme yalñız vuṣūl-i bār-gāh-ı feyż-i iktināh ve şümūl-i luḥāẓa-ʾi nīm-nigāh-ı veliyyi'l-niʿamīlerine maẓhar düşebilse kölelerine andan büyük niʿmet ve ser-māye-ʾi faḫr ve saʿādet olamayacaġını ʿarż ve iʿtirāf ile berāber mevrid-i ḫavāṭır-ı bī-iḫtiyār olan ḫayāl-ḫāne-ʾi nāçiz-ānemiñ tevlīd ve iẓhār eyledigi işbu ġubār- ḫaṭā ve ḳuṣūrıñ baḥr-i bī-pāyān ʿafv ü iḥsān-ı ʿālī-ʾi āṣıf-ı efḫamīleriyle maḥv u mestūr buyurılması tażarruʿına cesāret eyledim. Herḥālde emr ü fermān. [289]

Çāker-i ḫāk-berāberleri mukaddemen daḫi bir buçuk seneye ḳarīb imtidād-ı müddet-i infiṣāl ve ol eṣnāda tecerruʿ-ı zehr-ābe-ʾi mużāyaḳa ve ibtihāl ile żarūrī bir çoḳ düyūna giriftār ve merāḥim-i seniyyeye vücūh ile sezā-vār oldıġım nezd-i sāmī-ʾi cenāb-ı veliyy-i niʿmet-ānelerinde maʿlūm olması üzerine mücerred dest-gīr-i ʿaceze ve üftāde-gān ve çāre-res-i gürūh-ı bī-çāre-gān olan ṣaḥābet ve ʿināyet-i müşfiḳa-ʾi āṣıfileriyle filān sancaġıñ mutaṣārrıflıġına nāʾil olup teşekkür-i elṭāf-ı ʿaliyye ve teẕekkür-i daʿavāt-ı seniyye-ʾi dāverīlerini evrād-ı zebān iderek fāmilyā-yı kemter-ānemle ol ṭarafa ʿazīmet olınmış ve maḫṣūṣāt-ı meʾmūriyyet-i ʿāciz-ānemle yol maṣrafını çıḳarabilüp eñ ziyāde tażyīḳ ve izʿāc iden aṣḥāb-ı maṭlūbe daḫi māh-be-māh birer miḳdār aḳçe irsāline başlanmış iken maḥż baʿzı aṣḥāb-ı iġrażıñ siʿāyetleri üzerine bi-ġayr-i ḥaḳḳ sekiz aya varmaḳsızın infiṣālim vuḳūʿıyla üftān ü ḫīzān ve nālān ve ser-gerdān Der-saʿādete ʿavdet olınaraḳ yine pençe-ʾi keşmekeş-i żucret ve żarūrete düşilmişdir. Bu ṣūretle vuḳūʿa gelen infiṣāl-i ʿabīd-ānemden ṭolayı keyfiyyet-i maġdūriyyet ve ḥaḳḳımda ʿazv ve isnād ile mūcib-i ʿazlim olan şeylerden berāʾet-i ẕimmet-i ʿāciz-ānem müteʿākiben nezd-i velāyet-i celīlede daḫi āṣikār olaraḳ bu bābda iẓhār-ı teʾessüf idilmiş ve münāsib bir şey ẓuhūrına ḳadar orada tevaḳḳuf olınur ise istiḥṣāl-i mesrūretime himmet buyurılacaġı vaʿd olınmış ise de kemāl teng-des(t)ī-ʾi ʿāciz-ānem ṣabr u taḥammüle mānīʿ oldıġından ḥaḳḳ-ı kemter-ānemde istiʿṭāfi

[289] Age, s. 306.

mutażammın velāyet-i müşārün-ileyhā ṭarafından mültezim bir ḳıṭʿa taḥrīrāt iʿṭā buyurılaraḳ manẓūr-ı sāmī-ʾi ḫidīvīleri buyurılmaḳ üzere merbūṭan taḳdīm ḳılınmaġla ve evvel ve āḫir maẓhar oldıġım bunca merāḥim-i celīleleri üzerine takrār taṣdīʿ ve taʿcīze yüzim yoġise de her cihetle mübtelā oldıġım farṭ-ı ẓarūretve ʿacz ve ḥayret ġāyet riḳḳat-engīz bir ṣūretde ve bināberīn eṣfāḳ-ı seniyyeye iḥtiyācım derece-ʾi nihāyede olup ʿatebe-ʾi ʿaliyye-ʾi bī-kes-perverīlerinden başḳa melceʾ ve melāẕım daḫi bulınmamaġla biʾż-żarūre kemāl-i ḥicāb ve ızṭırāb ile ḥaḳḳ-ı ḫāk-sār-ānemde niyāz-ı ḥüsn-i delālet ve ṣaḥābet-i celīle-ʾi veliyy-i niʿmetlerine cürʾet olındı. Ol bābda. [290]

Vālide-ʾi çāker-ānem ʿuhdesinde oldıġı ḥālde ʿuhde-ʾi kemter-āneme ferāġı ḳarārlaşdırılmış olan beş biñ ġurūş fāʾizlü sehm ḥaḳḳında bundan beş māh muḳaddem taḳdīm ḳılınan ʿarż-ı ḥāl-i ʿāciz-ānem üzerine ḫazīne-ʾi celīlece muʿāmelāt-ı ḳuyūdiyye ve niẓāmiyyesi der-kenār olındıḳdan ve Deʿāvī Neẓāret-i behiyyesi ḫużūrında resm-i taḳrīri icrā ḳılındıḳdan ṣoñra muʿtād olan ḥarc-ı ferāġınıñ tesviye ve iʿṭāsı māddesi ḳalup bu aḳçe daḫi ḫazīne-ʾi celīleye ʿāʾid oldıġına ve sehm-i meẓkūrıñ şu ḳadar ġurūşı ḥāvī bir taḳsīṭi ol vaḳt ḥulūl idüp ḫazīnede bulındıġı gibi çākerleriniñ daḫi eytām aḳçesi miyānında bulınan şu ḳadar biñ ġurūş maṭlūb-ı ʿāciz-ānemiñ tedāḫülinde olan güzeştesinden ṭolayı keẓālik ḫazīne-ʾi celīlede o eṣnāda on beş biñ ġurūşdan ziyāde maṭlūb-ı ʿāciz-ānem bulındıġına mebnī ḫarc-ı meẓkūrıñ beyān olınan taḳsīṭ ve maṭlūb ile ḫazīnece īrād ve maṣrafınıñ icrāsıyla sehm-i mezbūrıñ icrā-yı ferāġı istidʿā olındıġınıñ ve muvāfaḳat cevābı daḫi alındıġınıñ üzerine maṣlaḥatıñ tesviye olındıġına çākerlerince cezm ḥāṣıl olaraḳ tebdīlen iḥsān buyurılacaḳ berāt-ı ʿālīniñ alınmasına muntaẓır iken neẓāret-i müşārün-ileyhā ḥużūrında virilen taḳrīr güninden hemān üç ay ḳadar mürūr itdikden ṣoñra vālidem mümā-ileyhānıñ vuḳūʿ-ı vefātı ḥasebiyle sehm-i mezbūra maḥlūl naẓarıyla baḳıldıġı meʾmūrı ṭarafından ifāde olınmışdır. ʿArż-ı ḥāl meẓkūr ḳaleminden celb ile üzerinde muḥarrer olan muʿāmelāta ve der-kenār ve iʿlāmlar tarīḫlerine iḥāle-ʾi naẓar-ı ḥaḳḳāniyyet buyurıldıġı ṣuretde ṣıdḳ-ı maḳāl-i ʿāciz-ānem nezd-i sāmī-ʾi cenāb-ı neẓāret-penāhīlerinde ṯābit olacaġı bī-iştibāh olup şu ḥālde ḫarc-ı ferāġ-ı meẓkūrıñ ber-vech-i muḥarrer īrād ve maṣrafınıñ icrāsı ḫazīne-ʾi celīlece

[290] Age, s. 310- 311.

kesb-i teʾaḫḫur eylemesinden ṭolayı ferāġ-ı īfā olınmayup sehm-i mezbūra maḥlūl dinilmesi naẓar-ı nışfet-i müselleme-ʾi āṣıfāneleri ʿindinde daḫi maḳrūn-ı ʿadālet görilemeyecegi maczūm oldıġından ve teʾcīli meşrūṭ olan ḳırḳ gün müddetiñ neẓāret-i müşārün-ileyhā nezdinde virilen taḳrīr tārīḫinden iʿtibār olındıġınıñ ḫazīnece sābıḳ ve emṡāli oldıġı ḥużūr-ı sāmī-ʾi dāver-i efḫamīlerinde müstaġnī-ʾi ʿarż ve beyān bulındıġından ber-minvāl-i maʿrūż ḳulları ṭarafından aṣlā sebebiyyet virilmeyüp yalñız ḫazīnece vuḳūʿa gelen teʾaḫḫurdan ṭolayı maġdūriyyet-i çāker-ānem revā görilmeyüp sehm-ı mezbūrıñ baʿżı emṡāline tevfīḳan ve müddet-i meşrūṭa taḳrīr-i mezbūr tārīḫinden iʿtibāren īfā-yı muʿāmele ile ʿuhde-ʾi ʿāciz-āneme ferāġ itdirilmesi ḫuṣūṣında cümle ʿindinde muṣaddıḳ ve müsellem olan ḥaḳḳāniyyet ve merḥamet-i celīle-ʾi ḥażret-i neẓāret-penāhīlerine ilticā eyledim. Herhālde emr ü fermān. [291]

Diger ʿarż-ı ḥāl-i çāker-ānemde muḥarrer sehmiñ ʿuhde-ʾi kemter-āneme icrā-yı ferāġı ḥaḳḳında taḳdīmine mütecāsir oldıġım istidʿā-yı kemter-ānemiñ maḳrūn-ı müsāʿade-ʾi celīle-ʾi cenāb-ı āṣıf-āneleri olacaġını merhamet ve ḥaḳḳāniyyet-i müselleme-ʾi neẓāret-penāhīlerinden ḳaviyyen ümīd ve intiẓār itmekde isem de şāyed müṣādeme-ʾi taʿaṣṣubāt-ı ḳalemiyye ile maḥrūm-ı isʿāf ve inṣāf olur isem şu ḥālde emr-i taʿayyüş-i çāker-ānemiñ ḳıt ḳanāʿat karşulıġı bulınan muʿayyenāt-ı ẕātiyye-ʾi ʿāciz-ānemiñ bir parçası rehīn-i fiḳdān ve şīrāze-ʾi idāre-ʾi müstemend-ānem ṣaḥīḥan tār-mār ve perīşān olacaġı cihetle bunıñ cebr ü telāḳīsi esbābınıñ taḥarrīsine şedīden muḥtāc oldıġımdan bu bābda ṣarf olınan efkār ve muṭālaʿāt-ı ʿabīd-ānemiñ netīcesinde eytām akçesi miyānında olaraḳ kīsesi beş ġurūş fāʾiżle Māliyye Ḫazīne-ʾi celīlesinde bulınan şu ḳadar biñ ġurūş maṭlūb-ı ʿāciz-ānem aḫẕ ile daha nemālı bir muʿāmeleye ḳonılaraḳ göstererecegi faẓla ile sehm-i meẓkūrdan ṭolayı ṭārī olacaḳ noḳṣānıñ cebr ü ikmāli ṣūreti der-ḫāṭır olınup şu ḫuṣūṣda görilen ıżṭırār ve mecbūriyyet-i çāker-ānemi şefḳat ve nışfet-i celīle-ʾi ʿāciz-nevāzīleri daḫi taṣdīḳ ve teslīm ile yalñız istīfā-yı ḥuḳūḳ-ı ʿādiyyeden ʿibāret bulınan işbu niyāz-ı kemter-ānemiñ rehīn-i müsāʿife-ʾi ʿulyā-yı āṣıf-

[291] Age, s. 313- 315.

āneleri buyurılacaġında cezm-i ḳavī görinmesiyle meblaġ-ı mezbūrıñ iʿṭāsı ḫuṣūṣına ʿināyet-i ʿaliyye-ʾi nezāret-penāhīleri şāyān buyurılması bābında. [292]

Ḥuḳūḳ-ı irṣiyye-ʾi ʿāciz-ānemden filān aġanıñ ber-taḳrīb ẕimmetine geçirmiş oldıġı elli biñ bu ḳadar ġurūş mümā-ileyhe baʿżı esbāb-ı muṣannaʿa ile çüritmek dāʿiyyesine düşmiş oldıġından ol bābda muḳaddemen taḳdīm eyledigim ʿarż-ı ḥāl-i çāker-ānem cānib-i Şerʿ-i Şerīfe ḥavāle ile lede'l-mürāfaʿa mümā-ileyh ẕimmetinde ol miḳdār maṭlūb-ı bende-gānem tebeyyün iderek taḥṣīl ve istīfāsı ḫuṣūṣına ḥükm-i Şerʿī lāḥiḳ olmış ve o aralıḳ tevsīṭ eyledigi baʿżı ẕevātıñ iltimāsları üzerine meblaġ-ı mezbūrı ṭoḳsan bir güne ḳadar tedārik ve īfā itmek içün kendüsi imhāl olınaraḳ işbu müddet-i münḳażiyye oldıḳdan başḳa üzerinden iki ay daha güzerān itmiş oldıġı ḥālde meblaġ-ı mezbūrıñ teʾdiyesinde iḫtiyār-ı mümāṭale idüp baʿżı ṭarafdan işidildigine göre iʿsār ve ʿadem-i iḳtidārını der-miyān ile bunı ṣūret-i desīse-kār-ānede ḳāʿide-ʾi Şerʿiyye ve niẓāmiyyesine taṭbīḳ iderek bu vechle ibṭāl-i ḥuḳūḳ-ı ʿāciz-ānemi taṣmīm eyledigi añlaşılmışdır. Mümā-ileyhiñ iddiʿāsını taṣavvur eyledigi iʿsār māddesi mücerred ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde īḳāʿ-ı ġadr ve ḫasār içün bir nevʿ ḥīle ve ḫüdʿadan ʿibāret ve kendüsi meblaġ-ı mezbūrıñ bir ḳaç miṣlini teʾdiye ve īfāya ẕī-ḳudret olup maḥfūẓ-ı kūşe-ʾi kitmānī olan nuḳūd ve mücevherātdan başḳa ʿuhdesinde senevī yigirmi beş biñ ġurūş ḳadar fāʾiż getürür eshām ve muḳāṭaʿāt oldıġı ḳuyūdāt-ı ḫazīne-ʾi celīleden ve bir ḳaç bāb ʿaḳāra mutaṣarrıf bulındıġı daḫi evḳāf-ı hümāyūn ḫazīnesi ḳuyūdından tebeyyün idecegine ve kendüsiniñ her ṣūretle iḳtidāriyyeti ḥużūr-ı Şerʿ-i Şerīfde daḫi iḳāme-ʾi beyyine ile iṣbāta muḳtedir bulındıġıma mebnī ol ṣūretle vuḳūʿ bulacaḳ ifāde ve iddiʿā-yı dessās-ānesine luṭfen ḥavāle-ʾi semʿ iʿtibār buyurılmayup ḥaḳḳında muʿāmele-ʾi muḳteżiyyeniñ icrāsıyla ḥuḳūḳ-ı maḥkūme-ʾi maġdūr-ānemiñ kendüsinden istiḫlāṣ ve istiḥṣāline müsāʿade-ʾi ʿaliyye-ʾi cenāb-ı āṣıfīleri şāyān ve ḥaḳḳ-ı kemter-ānemde iẓhār-ı ʿadl ve ḥaḳḳāniyyete beẕl-i iḥsān buyurılması bābında. [293]

[292] Age, s. 315- 316.
[293] Age, s. 316- 317.

Bundan dört beş sene muḳaddem kerīmem cāriyelerini fīlān dā'ire-'i müteḥayyizānından fīlān aġa ʿaḳd ü tezevvüc iderek bir seneden mütecāviz ḳażiyye-'i ḥüsn āmīziş ve imtizāca riʿāyet ve caʿlī olaraḳ ibrāz-ı iḫlāṣ ve ṣadaḳatla ḥaḳḳında geregi gibi ḥüsn-i iʿtimād ve emniyyet-i ʿāciz-ānemizi celb eylemiş ve ʿācizeleriniñ umūr-ı beytiyye ve meṣāliḥ-i vāḳıʿamıñ tesviyesine baḳacaḳ ṭā'ife-'i ẕükūrdan maḥrem-i muʿīnim olmadıġından ve mümā-ileyhiñ eṭvār-ı caʿliyye-'i rıżā-cūy-ānesine ḳapılup kendüsine evlād naẓariyle baḳıldıġından esbāb-ı taʿayyüş-i ḥaḳīr-ānem olan bi'l-cümle ʿaḳār ve vāridāt-ı ʿaciz-ānem kemāl-i emniyyetle yed-i emānetine teslīm olınaraḳ bu ṣūretle mümā-ileyh biraz zamān güzelce idāre-'i umūr-ı beytiyyeye baḳmış ise de meger ki kendüsiniñ ol vechle cāriyyelerine damad olması ṣervet-i mevrūṯe-'i nāçiz-ānemden istifāde eylemek ve ibtidā-yı emrde ḫulūṣ ve ṣadāḳat göstermesi daḫi celb-i emniyyet ḳāṣır-ānemle menvī-'i żamīri olan ġadr ve ihāneti ilerüde istedigi gibi icrā itmek ġaraż-ı fāsidine mebnī olmadıġı çoḳ sürmeksizin meydāna çıḳmış ve mevdūʿ-ı yed-i emāneti olan şeyleriñ bir ṣūret-i ḥasenede istirdādına ḳıyām olınmış ise de gerek ʿakār ve vāridāt-ı kemter-ānemden naḳden almış oldıġı mebāliġden ve gerek kerīmem cāriyyelerini dürlü desā'is ile iġfāl iderek aşurmış oldıġı baʿżı evānī-'i fiḍḍa ve mücevherāt ile eşyā-yı nefīse eṣmānından ṭolayı işbu ʿarz-ı ḥāle merbūṭ olan defterde müfredātı görilecegi üzere yedi yük bu ḳadar biñ ġurūş ḥuḳūḳ-ı ʿāciz-ānemizi ẕimmetine geçirdiginden mā-ʿadā baʿżı eşḫās-ı meẕmūme ile uyuşaraḳ ʿakār ve emlāk-ı müstemend-āneminiñ ṣūret-i idāresini daḫi teşvīş ve iḫlāl eylemiş ve mümā-ileyh mużmerāt-ı ġaddār-ānesiniñ maʿlūm oldıġı cihetle ḥaḳḳında selb-i emniyyet eyledigimi ve artıḳ bir şey ṭutamayacaġını añlayınca aṣlsız baʿżı şeyleri bahāne iderek iẓhār-ı iġbirār ve infiʿāl ve evlād ve ʿıyālini terk ile iki seneden ziyādedir semtimize uġramayup gūyā güvey girdigi ṣırada ḫāne-'i āciz-āneme kilitlü emvāl ve eşyā getürmiş ve ṣavb-ı kemter-ānemden ġaṣb ve istihlāk olınmış yollı bugünlerde baʿżı deʿāvī-'i müzevvere taṣnīʿ ve iʿmāl eyleyüp bu ṣūretle ẕimmetinde olan ḥuḳūḳ-ı külliyye-'i ʿāciz-ānemi ibṭāl itmekligi ḳurmışdır ve ḥālbuki mümā-ileyh ḫāne-'i ʿāciz-āneme bir yataḳ ile elbisesi mevżūʿ olan bir ṣandıḳdan başḳa hīçbir şey getürmedigini cāriyyeleri şuhūd-ı ʿadīde ile iṣbāt idecegimden mā-ʿadā ber-vech-i muḥarrer ẕimmetine geçirmiş oldıġı ḥuḳūḳ-ı kemter-ānemi kendüsiniñ daḫi inkāra mecāli olamayacaġı ḳaviyyen meczūm-ı müstemend-ānem bulınmış olmaġla ve mümā-ileyh ile baʿde-ezīn ḥüsn-i

imtizāc daḫi müyesser olamayacaġı şekk ve irtiyābdan müstaġnī bulınmaġla taʿyīn eylediğim vekīl maʿrifetiyle mürāfaʿa-ʾi Şerʿiyye-ʾi ʿāciz-ānemiziñ icrāsıyla mümāileyh ẕimmetinde olan ḥuḳūḳ-ı ʿaciz-ānemiñ istiḫlāṣ ve istīfāsı ve kerīmem mümāileyhā cāriyyeleriniñ daḫi taṭlīḳi żımnında keyfiyyetiñ ḥużūr-ı Şerʿ-i Şerīfe ḥavālesi ḫuṣūṣına müsāʿade-ʾi celīle-ʾi cenāb-ı ṣadāret-penāhīleri şāyān buyurılması bābında emr ü fermān. [294]

ʿArabī ve Fārisī ve Fransa lisānları üzere yazılmış olan kütüb-i müteʿaddide-ʾi muḥāḍarātdan intiḫāb ve iltiḳāṭ ile lisān-ı Türkīye tercüme olınmış olan ḥikāyāt-ı laṭīfe-ʾi muḫtaṣara ve veṣāyā ve emṯāl-i nāfiʿa-ʾi nādireyi ḥāvī "Leṭāʾifü'l-Muḥāḍarāt" nāmiyle cemʿ ve tertīb itmiş oldığım kitābıñ ṭabʿ ve temṯīli arzū olınaraḳ manẓūr-ı sāmī-ʾi cenāb-ı neẓāret-penāhīleri buyurılmaḳ üzere taḳdīm-i ḥużūr-ı devletleri ḳılınmış olmaġla muvāfiḳ-ı irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi āṣıfīleri buyurılur ise kitāb-ı mezbūrıñ murād olınan maṭbaʿada imtiyāzlu olaraḳ ṭabʿ ve temṯīli żımnında bir ḳıṭʿa ruḫṣat-nāme-ʾi ʿālī-ʾi dāverīleri iḥsān buyurılması bābında emr ü fermān Ḥażret-i men-lehü'l-emriñdir. [295]

[294] Age, s. 317- 319.
[295] Age, s. 317.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

ء أ	: a,e, ’	ذ	: ẕ	غ	: ġ
آ	: a, ā	ر	: r	ف	: f
ب	: b	ز	: z	ق	: ḳ
پ ب	: p	ژ	: j	ك	: k
ت	: t	س	: s	ل	: l
ث	: ṯ	ش	: ṣ	م	: m
ج	: c	ص	: ṣ	ن	: n
چ	: ç	ض	: ż, ḍ	و	: v, u, ü, u, o
ح	: ḥ	ط	: ṭ	ه ە	: h, a, e
خ	: ḫ	ظ	: ẓ	ى	: y, i
د	: d	ع	: ‘	ك	: ñ

III. BÖLÜM: Muğni'l- Küttâb ve İnşâât Metinleri

MUĠNİ'L- KÜTTĀB

Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-rāḥīm

Bedāyiʿ-i taḥmīdāt-ı gün ā gün mübdiʿ-i dīvān-ı "Kün feyekūn" ve münşiʾ-i naẓm-ı Celīl-i "Nūn ve'l-ḳalemi vemā yesṭurūn" Ḥażretleriniñ bār-gāh-ı Ṣamediyet-i iktināhına ve revāyiʿ-ı teslīmāt-ı iḫlāṣ-maḳrūn bāiṣ-i tekvīn (5) ve inşā-yı ekvān u şuʾūn ve ḥallāl-ı ġavāmiż-deftīn-i ẓuhūr u buṭūn Cenāb-ı Risālet-meʾāblarınıñ ve Ravża-i pāk-i ḳudsiyyet-penāhına ve ṭalāyıʿ-ı taḥiyyāt-ı iḫtiṣāṣ-efzūn āl ve aṣḥāb-ı kirām-ı ẕevi'l-iḫtirāmıñ ervāḥ-ı ṭayyibe-i sermediyyetü'l- intibāhına ṣad-hezār iclāl ve taʿẓīm ve bī-ʿadd ü bī-şümār ibcāl ve tekrīm ile refʿ ve taḳdīm ḳılındıḳdan ṣoñra bu ḫāk-i ḳadem-i ehl-i (10) maʿrifet aḥḳar-ı bāvāye-gân-ı küttābdan "Seyyid Muḥammed Nüzhet" bu ṣūretle nāṭıḳa-perdâz-ı ʿacz u meskenet olur ki nezd-i erbāb-ı kemāl ü ʿirfānda pūşīde vü nihān olmadığı üzre eyvān-ı muḫteriʿ-i umūruñ çār-erkān-ı ṣunʿ-ı bī-ḳuṣûrı zemīn-i metīn-i ḳavāʿid-i esāsiyye üzerine vaż' u taḥḳīm u ṭāḳ u niṭāḳ ʾuṣūl u fürūʿı revābıṭ-ı ḳaviyye-i hüsnü't-teṣāk (15) u intiẓām ile terṣīn ve tenmīm ḳılınmadıḳca kitābe-i iʿtibārı nigāriş-peẕīr ḳabūl-i

(3) uli'l-ebṣār u bünyān-ı ḳıvām u ḳarārı ḳavī vü pāyidār olamayacağı ḳażāyā-yı müsellemeden ve bi-tevfīḳıhī Teʿālā sāye-i şevket-vāye-i Ḥażret-i Pādişāhīde her bir dāʾire-i āliye işbu ḳāʿide-i külliyyeye tevessül ile mebādī vü maḳāṣıd-ı ʾumūr-ı mevkūle vü ġaraż u ġāye-i mesāʿī-i maḳbūlelerini (5) esās-ı ḳavīm ve nehc-i müstaḳīm üzerine teʾsīs ü binā vü mebānī-i aḥvāliñ iltizām-ı cihet-i selāmet ü istiḳāmetiyle tevsīʿ-i dāʾire-i muḥsenātına ikdām ü iʿtinā itmekde olduḳlarından her bir şeyde nice nice teraḳḳiyāt u ıṣlāḥāt-ı maddiyye ve maʿneviyye teyessür-nümā-yı sāḥa-i ẓuhūr u hadâiḳ-ı emānī-i mülk ü millet ebr-i dürer-bâr-i himmet ü ʿināyet-i maḫṣūṣa-i Cenāb-ı veliyy-i niʾmetle neżāret-yâb-ı (10) behcet ve sürūr olmaḳda bulundığı mevādd-ı meşhūdedendir. Ez-an cümle Dersaʿādet'de vesâir memālik-i Cenāb-ı mülūkānede mevcūd olan mekātib-i rüşdiyye içün ʿulemā-i kirāmdan intiḫāb ve taʿyīn olunmaḳda bulunan hâce efendileriñ medāris-i şerīfede ḳırāeti metrūk oldığı ḥalde mekātib-i

meẕkūrede taʿlīm ü taʿallümi ʿulūm-ı sāʾire gibi muʿtād olan (15) ʿulūm-ı riyāżiyye vü baʿżı fünūn-ı edebiyyeyi taḥṣīl ile mekātib-i meẕkūre muʿallimliginde evṣāf-ı mükemmeleyi cāmiʿ olmaları żımnında dāru'l-muʿallimīn ve işbu mekteblerde gösterilen dersleriñ aḳlām-ı şāhānede cāri ve merʿī bulunan kitābetiñ taḥṣīline derece-i kāfiyyede olamamasıyla daha öğrenilmesi muḳtażī olan şeyleriñ istiḥṣāl ü ikmāliyle ḳalemlere (20) alınacaḳ efendileriñ aṣḥāb-ı ḳaleme lā-büd ü lāzım oldıġı vecihle ehl-i hüner ve maʿārifden olmalarıyçün maḫrec-i aḳlām ü ḥükūmet-i seniyyeniñ ḳuvve-i icrāiyyesi bulunan meʾmūrīn-i mülkiyye muḥtāc oldukları fünūn-ı siyāsiyye ve edebiyye vesāʾir maʿlūmāt-ı nāfiʿayı iktisāb itmek ve müdīrlikden

(4) vālilige ḳadar meʾmūriyetlere maḫrec olmaḳ üzere mekteb-i mülkiyye isimleriyle teʾsīs ve küşād olunmış olan mekātib-i ʿāliyye ki biri vāżıʿ-ı üssü'l-esās-ı ʿilm ü maʿrifet ve birisi ihdā-i ḳurretü'l-ʿayneyn-i salṭanat olan ḳaleme cilâ-baḫş-ı taḳviyyet ve digeri daḫi ḥüsün-efzā-yı ʿarāyis-i mülk ü millet (5) olmaḳdan nāşī üçi daḫi deste deste ezhār-ı nükhet-i intişār fevāʾidiyle meşāmm-ı çār-sū-yı cihānı taʿṭīr ü tāze tāze eṣmār-ı leṭāfet-niṣār mevāʾidiyle kām-ı arzū-yı ʿālemiyānı leẕẕet-yâb-ı niʿam-ı dil-sīr ider birer ravża-i maḥṣūl-res kemāl ü hüner ve her biri "**İzâ ṭābe aṣlu'ş-şeyʾ ṭābet fürūʿahu"**[296] mażmūnuna maẓhar-ı ter oldıġı ḥalde ʿaṣr-ı güzīn-i Hümāyūnı fihrist-i ümmühât-ı ʿulūm (10) u fünūn u her bir nuṭḳ-ı cān-baḫş-ı ilhām-şücūnı şīrāze-baḫşā-yı mücelledāt-ı niẓām ü ḳānūn olan li-muḥarririhi "Şāh-ı cihān vekīl-i Nebī sāye-i İlah" "Faḫru'z-zamān Ḫalīfe-i devrān-ı dīn-penāh" Ḫāḳān-ı maʿdelet-ʿunvān ve Sulṭān-ı İskender-dāsitān veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz veliyy-i niʿmet-i bī-imtinān E's-Sulṭān bin Sulṭānu's- Sulṭān "ʿAbdü'l-ʿazīz Ḫān" bin Sulṭānu's- Sulṭān Maḥmūd (15) Ḫān edāmeha'l-lāhu Teʿālā fī-serīr-i Ḫilâfetihi vü Salṭanatihi mā-dāmete'l-ekvān ü māteʿāḳabe'l- melevān Efendimiz Ḥażretleriniñ cümle-i muḥassenāt-ı ʿahd-i Hümāyūn-ı tāc-dārīlerinden olmaḳ üzre mekātib-i meẕkūre muʿallimleriniñ tezyīd ü tevfīriyle taḥṣīlāt-ı ʿilmiyyeleriniñ teraḳḳīsine bir ḳat daha saʿy ü ihtimām olunması ḫuṣūṣına emr ü irāde-i feyż-i āmāde-i Cenāb-ı (20) ẓı'l-lullāhı muvaffaḳiyet-efzā-yı sünūḥ u ṣudūr buyuruldıġı eṣnāda bu ʿabd-i kemter daḫi ol-vaḳt Maʿārif-i ʿUmûmiyye Nāẓırı bulunan

[296] Asıl iyi ise dallar da iyi olur. Asıl neye tâbi ise dallar da ona tâbi olur.
اذا طاب اصل الشيء طابت فروعه

düstūr-ı bī-muʿādil-i hüner-perver ü vezīr-i āgāh-dil mekārim-sīr devletlü Edhem Paşa Ḥażretleriniñ sevḳ-i himmet-i üftāde-nevāzīleriyle mekātib-i mezbūre

(5) kitābet muʿallimligine taʿyīn olunmuş vü mübtedīlik ḥasebiyle birinci senede ittiḫāz olunan uṣūl-i tedrīsiyye ṣūret-i muntaẓamada cereyān idemedigini añlayup faḳat ikinci senede derslere başlandıġı ṣırada "dikte" yaʿni istiktāb olunacak müsveddātıñ veled ü vālid arasında (5) muḫābere-i taḥrīriyye ṣūretine vażʿiyle yazdırılacaḳ mektūbāta mevāniʿ ü levāzım-ı taḥṣīliyyeye vü tehẕīb-i aḫlāḳ-ı eṭfāle vü ādāb-ı ḳalem ü uṣūl-i inşā vü kitābete dāʾir baʿżı müstaḥżarāt ü muṭālaʿāt-ı ʿācizāne derc eyledikden ṣoñra mübtediyān-ı küttāba menfaʿati melḥūẓ olan bir miḳdār müsveddāt daḫi teẕyīl ü teẕnīb ü münşeʾāt ḳılıḳlu bir risāle nehcinde tanẓīm (10) ve tertīb olunaraḳ bir nüsḫası daḫi ḫānedān-ı tevfīḳ-pasbān-ı muʿallālarına baḫṣāyiş-i maḫṣūṣ-ı Ṣamedānī olan zekāvet-i fevḳa'l-ʿāde-i fiṭriyye iḳtiżā-yı feyż iḥtivāsı üzre kemālāt-ı vehbiyyelerine ʿilāve-i maʿlūmāt-ı kesbiyye ile tezyīn-i ẕāt u ṣıfāt ü nefāyis-i ʿūlūm ü fünūn taḥṣīline ḥaṣr-ı evḳāt buyurmaḳda olan tāze nihāl-i gülşen-i Salṭanat-ı Seniyye (15) vü sīrāb-ı ẕülāl-i füyūżāt-ı nā-mütenāhiyye Devletlü Necābetlü Yūsuf ʿİzzeddīn ēfendi ēfendimiz Ḥażretleriniñ ʿutbe-i ʿaliyye-i ẕerre-perverīlerine taḳdīm ü "**Maḳbūl-i dūst der-heme ʿālem mükerrem-est**"[297] neşīdesine māṣādaḳ olmasıyçün meşmūl-i naẓar-ı iksīr eṣerleri buyurulması ḫuṣūṣunda ʿarz-ı tażarruʿ-ı ʿaẓīm olunmasını ve bu ṣūretle mekātib-i meẕkūre müdāvimlerine daḫi (20) bir yādigār bıraḳılmasını taṣmīm ile maḫrec-i aḳlām şākirdānına ol-vecihle dikte iʿṭāsına şürūʿ eylemiş idim lākin aradan çoḳ vaḳit geçmeksizin meʾmūriyyet-i ʿācizānem Dār-ı Şūrā Baş Kitābetine taḥvīl buyurılup oranıñ keṣret-i meşāġil-i taḥrīriyyesi mekātib-i meẕkūreye

(6) devāma māniʿ oldıġından mektūbāt-ı muḥarrere noḳṣān ü bu bābda mesbūḳ olan taṣavvurum mütevārī-i perde-i nisyān olaraḳ ḳalmış ise de şākirdānıñ mecmūʿalarından baʿżı parçaları resīde-i naẓar-ı iḫvān ve ṣemere-i muvālāt olmaḳ üzre maẓhar-ı sitāyiş ve istiḥsān olmuş olmaġla bunıñ bi'l-ikmāl (5) meydāna getürilmesi ḥaḳḳında bir ṭarafdan anlarıñ ve diger ṭarafdan şākirdān-ı mümāileyhiñ lā-yenḳaṭıʿ vāḳiʿ olan ifādāt-ı mübrimeleri üzerine ʿācizleri gibi bī-ser-i mā-yegān bāzār-ı maʿārifiñ tafte-

[297] Makbul dost her yerde değerlidir.
مقبول دوست در همه عالم مکرم است

i maġzil ḳarīḥa-i ʿaḳīme ve bafte-i dest-gāh efkār-ı saḳīmesi olan kirbās-ı āṣār-ı bī-iʿtibār revāc-gāh-ı enẓār-ı ʿumūmiyyeye ḳonulmaġa sezāvār olamayacaġı ve bunuñ muḳābilinde meṭāʿ-ı (10) ḥicāb ve ḥacāletden başḳa bir şey ḳazanılamayacaġı cevāb-ı bā-ṣavābı īrād ve belā-yı cehl ve nādānīden görmekde olduġum ṣademāt-ı ḫaybet ve ḫüsrāndan feryād olunaraḳ müteşebbiṣ-i eẓyāl istiʿfā ve teveccüh-nümā-yı giriz-gāh istinkāf ve ibā olduḳca ḫayır-ḫāhān-ı aḥbāb muḳaddemāt-ı ilḥāḥ ve ışrārı iṭnāb ve bununla berāber "**Me'l-ʿizzü illā taḥte ṣevābi** (15) **'l- kedd**"[298] maẓmūnunı daḫi işrāb itmekde olduḳları görülmesiyle ve ʿaṣrımızda buña mümāṣil olaraḳ meydāna çıḳarılan baʿżı āsār-ı maṭbūʿanıñ maḥż-ı müsāʿid-i baḫt-sāz-kār ile mütedāvil eyādī-i ṣıġār ve kibār olmaḳda bulundıġı müşāhede olunup bu daḫi taḳviyyet-baḫş kemmiyyet-i bī-iḳtidār olmasıyla dāʾimā pīş-nihād-ı istimdād ve tesliyyet-sāz-ı fuʾād-ı ye's (20) iʿtiyād itmiş oldıġım "**Ve lestu birāʾi ʿaybi ẓu'l-viddi kullehū" "Velā baʿżuhū fī- hinne iẓ kuntu rāżiyen" "Fe ʿaynu'r-rıżā ʿan kulli ʿaybin kelīletun" "Kemā enne ʿaynu's- suḫti tubdi'l-mesāviyā"**[299] müfād-ı fütüvvet-bünyādına rabṭ-ı rīsmān-ı iʿtimād ve ḳalem-i semāḫat-nihādı daḫi "**Mīreved āb ez an dīde ki ḫāşāk üftād"**[300]

(7) mecrāsınca ẓihn-i jeng-i ālūde-i perīşānıma münḳād iderek tebyīż-i müsvedde-i mużmerāne mübāşeret ve bi-minnehu'l- Feyyāż ikmāle muvaffaḳatiyle Muġni'l- Küttāb tesmiye olunarak bir nüsḫasınıñ ber-vech-i taşmīm bārigāh-ı ʿālī-i Cenāb-ı Şehzāde-i müşārün ileyhe ʿarż ve taḳdīmine cürʾet eyledim işbu vecīze-i nāçizeyi (5) tertīb ve tedvīn itmekden maḳṣad-ı ʿācizānem ḥāşā ḥāşā ki pīşgāh-ı maʿārif-mendān-ı ʿaṣra beş maʿlūmāt-ı ḫod-furūşāne ile şöhret-rübā-yı taḥsīn-i dil-ḫurūşāne olmaḳ ġarażına mebnī ola "**Men kücā keş-me-keş-i redd ü ḳabūl-i tü kücā"**[301] ve heyhāt heyhāt ki böyle nihāyet derecede iḳtidārsızlıḳla müʾellifiñ ṣıfatını iḫrāz itmek

---

[298] Büyüklük büyük çabaların altındadır.
مالعزالا تحت ثواب الكذّ

[299] Memnunken sevdiğim insanların yanlışlarını hiç görmem çünkü rıza gözü hatâları görmez kördür ama memnun değilsem her şeyi görürüm, çünkü kin gözü bütün hatâ ve yanlışları gösterir.
ولست براء عيب ذوالود كله ولابعضه فيهنّ اذكنت راضيا
فعين الرضى عن كل عيب كليلة كلما ان عين السخط تبدي المساويا

[300] Toz kaçan gözden su akar.
میرودآب از ان دیده که خاشاك افتاد

[301] Ben neredeyim, senin red ve kabul etme münakaşan nerede.(Ben ne diyorum, sen ne diyorsun.
من كجا كشمكش رد و قبول تو كجا

ḫāṭıra gele "**Eyne'ş- şerā** (10) **ve'ş- şüreyyā"**[302] Ancaḳ ol ṣūretle başlanmış ve itmāmı ḥaḳḳında bir çoḳ teklīf ve ibrām vuḳūʿ bulmuş olan bir şeyʾiñ noḳṣān bıraḳılması ḳuṣūr-ı himmet-i ḫāme-i ser-āzād ve imsāk-i ḳırṭās ve midāda ḥaml olunacaġı teşvīş-efken-i ḫāṭır olup burasını ise göñlüm istememek ve yazılan şeyleriñ arasında belki teşādüf ḳabīlinden olaraḳ (15) tehẕīb-i aḫlāḳ-ı eṭfāl ve istifāde-i nevresīd-gān-ı kemāle medār olacaḳ baʿżı maḳāl bulunabilmesi meʾmūl olmasıyla berāber lisān-ı ʿArabī ve Fārisīde ādāb-ı deḳāiḳ-i inşā ve kitābete dāʾir mücelledāt-ı keşīre yazılmış oldıġı ḥālde zebān-ı Türkīde anlarıñ vādīsinde bir eşer görülmediginden ikmāl-i noḳṣānını her ḥālde yerāʿahū aṣḥāb-ı biḍāʿaya ḥavāle ile yalñız (20) bu yolda bir çıġır açmaḳ arzūsı daḫi emniyyeʾ-i aṣliyyeye münżamm olmaḳ dāʿiyesi müheyyic-i ṭabʿ-ı pür-keslān ve müntic-i ṭuġyān-ı kilk-i nātüvān olmuşdur.

(8) Nūr-ı ʿaynım ʿarāfetlü Oġlum Efendim

Maḫrec-i aḳlāma devāma başlamış oldıġıñızı bi'l-memnūniyye aldıġım nemīḳa-i behiyyelerinden istibṣār ile geçen hafta gönderdigim vedād-nāmede īfā-yı resm-i tehniyete müsāraʿat eylemişidim egerçi iftirāḳ-ı ṣūrīniñ ittiḥād-ı maʿnevīye (5) ḥaylūlet itmeyecegine ve ẕāt-ı şerīfiñiziñ şemāyil-i ḥamīde ve ḥüsn-i terbiye-i ber-güzīdeleri iḳtiżāsınca bu peder-i ḫayır-ḫāhıñızıñ Der-saʿādetde bulunmadıġımı aṣlā bellü itmeyerek taḥṣīlāt-ı ʿilmiyyede ḳaṭʿā tecvīz-i tekāsül buyurmayacaġıñıza mebnī irād-ı kelimāt-ı nuṣḥiyyeye iḫtiyāc göremez isem de mücerred uṣūl-i taḥṣīliyyede medār-ı yüsr ve sühūlet ve ḳarībe-i mūcib-i teraḳḳī-i (10) feyż ve menzilet olur müṭālaʿasıyla cedd-i büzürg-vārıñızdan görüp ḫāṭırımda ḳalmış olan baʿżı meslek-i mürebbiyāneniñ beyān ve iḫṭārı ṣūretinde fevāʾid-i ʿadīde muṭālaʿa eyledigimden ber-vech-i ātī temhīd ve tafṣīline ibtidār iderim

Birincisi: Her şeyde şebāt ve devām netīce-baḫş ḳażiyye-i merām olup (15) ḫuṣūṣiyle taḥṣīl-i ʿilim ve maʿrifetiñ bütün bütün işġāl-i ẕihniyyeye ʿāid olan cihet-i mühimme-i naẕariyyātınıñ güzelce aḫẕ ve ḫıfṭıyle taḳarrur itdirilmesi ve işbu sermāyeʾ-i kerān-ḳaderiñ yolıyla ve ṣırasıyla ṣarf olunması eşnā-yı taḥṣilīde ʿale'l-insicām muḥtāc-

[302] Yer nerede, Süreyya yıldızı nerede!
اين الثرا والثريا

ı cehd ve iḳdām ve bunda pek ednā ḳuṣūr ve devāmsızlıḳ çoḳ vaḳit emek virilerek ḳurulan binā-yı saʿy (20) ve ʿamele birden bire mūcib-i inhidām olmasıyla bir muḳteżā-yı ḥükm-i şebābet küçük küçük vesīle ve ʿilletler ile ʿöẕr-i ṣaḥīḥ olmadıġı ḥālde yarın ziyāde çalışur ve bu günüñ derslerini daḫı sebḳad işlerimden

(9) Ṣorar ögrenürim deyu aralıḳda terk ve taʿṭīli iʿtiyād eylemek refte refte bu ḫaṣlet-i ẕemīme insānda yerleşüp ʿādetā ten-perverlik ve ḫaylazlıġıñ muḳaddemesi olacaġından ve bir kerre dersleriñ şīrāze-i intiẓāmı bozulduḳdan ṣoñra bir daha düzelmesi ḳābil olamayacaġından işte burası ādemi ʿömri (5) olduḳca berzaḫ-ı cehl ü nādānīde bıraḳup her ḥālde cālib-i nedāmet ve peşīmānī olacaġı umūr-ı maʿlūme ve mücerrebeden bulunmasıyle kişiyi evḳāt-ı nevm ve ṭaʿ amı iḫtilās ve iġtinām içün dāʾimā sevḳ ve icbār eyleyen ḳuvve-i ṭabīʿiyyeye taḥṣīl ḫuṣūṣunda kemāl derece güş ve ihtimām göstermek ḫaṣlet-i maḳbūlesiniñ mezc ve ʿilāvesiyle aña göre mektebiñize devām (10) ve oḳunan dersleriñ bilā-fāṣıla taʿallüm ve taḥaffuẓuna beẕl-i mesāʿī-i mālā-kelām buyurasız.

İkincisi: Bizleri dāreynde ser-menzil-i ṣalāḥ ve felāḥa īṣāl yaʿni dünyā içün esbāb-ı taʿayyüş ve idāremiz ve ʿuḳbā içün daḫı mūcib-i fevz ü necāt olacaḳ esās ʿaḳāʾidimiz sermāyelerini istiḥṣāl (15) itdirecek niʿmet-i ʿuẓmā ʿulūm ve maʿārif-i şettā olup bunuñ vāsıṭa-i taḥṣīliyyesi olan üstādlarıñıza niʿmet-i ẓāhireniñ muʿṭīʾ-i ṣorıları olan evliyā-yı niʿama gösterilmesi lāzım olan tevḳīrāt-ı muḫteremeniñ bir ḳaç ḳat ziyāde olarak ibrāz ve iẓhārını teʿavvüd idesiz.

Üçüncüsü: Eger çi ādāb-ı kāmile taḫtında olaraḳ ve muṭlaḳā aḫlāḳ-ı (20) zekiyye ve kemālāt-ı beşeriyye aṣḥābından olan ẓevāta münḥaṣır bulunaraḳ arasıra olunacaḳ ülfet-i müstelzim tezāyüd-i tezyīnāt-ı insāniyyet

(10) olacaġından sermāyede memdūḥīyyet olabilür ise de mizac ve mişvārları maʿlūm olmayan ve ḫuṣūṣiyle ʿilim ve maʿrifetden behresi olmayup olsa bile ṭabāyiʿ-i ẕemīmesi ecelden kendüsiyle iḫtilāṭ ve iʾtilāfdan cihet-i dīniyye ve dünyeviyyece ḳatʿā fāʾide meʾmūl bulunmayan eşḫāṣ ile (5) düşüp ḳalḳmaḳ ve bunlarıñ muʿāşeret-i ġaraż-kārānelerinden leẕẕāt-yāb olmaḳ her zamanda ve ḫuṣūṣiyle ʿömr-i insānīniñ en muḫterem ve ḳıymetdār olan ve mücerred taḥṣīl-i ʿulūm ve maʿārif-i şerīfe içün

yaradılmış bulunan ʿunfuvān-ı civānīde bir vecihle cāʾiz olmayup işte ādemiñ cāhil ḳalmasına ve ilā-āḫirihī bir hāl-i nedāmet ve ḫacāletde bulunmasına sebeb olan şeylerden başlıca biri (10) ve belki eñ ḳavīsi beyān olunan ülfet ve muʿāşeret-i mużırra ḫuṣūṣı olmasıyla şundan pek ziyādesiyle ictināb olunmasını tavṣiye ve recā iderim.

Dördüncüsü: Dünyāda insān içün niʿmet-i ʿaẕīme-i ḥayātdan eleẕẕ ve eʿazz hīç bir şey yaradılmamış oldığı naẓar-ı ehl-i diḳḳate maʿlūm ve işbu sermāye-i celīl ḥayātı mā-ḫalaḳa lehine ṣarf içün teşebbüṯ ve temessüki (15) muḳtażī bulunan Ḥablü'l-metīn nīk-baḫtı ve saʿādeti evride-i dest-i iḳtidār eyleyecek şey fażāʾil ve kemālāt-ı ʿilmiyyeden ibāret idügi meczūm olmaġın ve şu şeref ve meziyyet ise eñ çoḳ vaḳt-i şebābda yaʿni ʿalāʾiḳ-ı dünyeviyyeniñ daha pek çoġalmadığı zamanda ḳazanılacağı iştibāhdan āzāde bulunmaġın ḥayātıñızı güzelce muḥāfaẓa ile maḳṣad-ı aṣlī olan ḥayāt-ı sermedīye (20) īṣāl içün mümkin mertebe azca uyuyup çoḳça çoḳça derse çalışmaġa ve hele vaḳt-i seḥerde nāşir-i envār-ı füyūżāt olan tecelliyāt-ı İlāhiyyeden iġtinām olunmaġa saʿy ve ihtimām buyurmañızı ḫālişāne söylerim.

(11) Beşincisi: İktisāb-ı ʿilm ü maʿrifetiñ girülemesine sebeb olan şeylerden birisi daḫi ʿavārıż-ı bedeniyye ḫuṣūṣı olaraḳ egerçi tedbīr-i vücūd-ı beşer Ḫālıḳ-ı ḫayr ve şer olan Cenāb-ı Ḥaḳīm-i Ḥaḳīḳī ve Şāfī-i Kāfī Celle-şānuhū Ḥażretleriniñ dest-i ḥikmet-peyvest Rubūbiyyet ve meşiyyetinde (5) oldığından ṭaraf-ı İlāhīden muḫliṣīn-i müʾminīne hediyye-i kerīme olan ʿilel ve emrāża meʿat-teşekkür ʿarż-ı rıżā ve teslimiyyet itmekden ve her derdiñ devā-yı ʿācilini dārū-ḫāne-i ʿināyet-i Erḥamü'r-Rāḥimīnden istemekden başḳa çāremiz olmadığı ẓūhūr ve buṭūn-ı vücūduñ taṣarrufāt ve taġayyürātında aṣlā alāḳamız olmayup cümlesi Cenāb-ı Muḳadder-i Ezelī ve Müdebbir-i Lem-yezelīniñ (10) irāde-i fevḳa'l-ʿāde-i Ṣamedāniyesine müfevviż olduġı delāleti ve burasını ferden ferīde de mecāl-i inkār bulunmadığı şehādeti ile bilür iseñ de yine cevāz-ı Şerʿī ve ʿaḳlī olduġı derecede muḥāfaẓa-i ṣıḥḥata iʿtinā ve maẓarratı görilür ve bilinür şeylerden ittiḳā olunması ehemm-i mehāmm beşeriyetden ve ḥükemānıñ

“Taḥrīkü’s-sākini eshelun ʿan teskīni’l- müteḥarriki”[303] didikleriñe (15) maʿnāsı her bir ʿavārızı ḳabūle istiʿdād-ı fıṭrīsi bulunan ṭabiʿiyyet-i vücūdı sefih yaʿnī meṭālib-i ġayr-i meşrūʿa-i nefsāniyyeye mütābaʿatdan müteḥaddiṯ ʿilel ile taḥrīk ve tehyīc eylemek bu vecihle taḥrīk olunmuş olan emziceyi teskīn ve ıṣlāḥ itmekden pek āsāndır dimekdir işte bu kelām daḫi ḥıfẓ-ı levāzım-ı ʿāfiyet ve zinde-gānīye riʿāyet ve diḳḳatiñ lüzūmını (20) īmā ider nikāt-ı nefīseden olup şu daḳīḳalardan daḫi bütün bütün ẕühūl ve ġaflet münāfī-i edeb ve ḥikmet oldıġına ve vāḳıʿan ve vezāʾif-i ṭıbbiyyeye ʿāʾid olan işbu ḳażiyyeniñ bu pend-nāme-i ḫālişānemize derci pek de münāsebet almaz ise de muhāfaẓa-i ṣıḥḥat ve vücūdiyyeye imkānıñ müsāʿid

(12) oldıġı derecede çalışmaḳ emr-i taḥṣīle daḫi medār olacabilecegi ġayr-i münkir bulundıġına mebnī ḳavāʿid-i ḥıfẓ-ı ṣıḥḥatıñ mesāʾil-i esāsiyyesi istiṭrād ṭarīḳiyle ẕeyl-i mektūbumuzda yazılmış oldıġından güzelce muṭālaʿa ile icrā-yı aḥkāmına riʿāyet buyurasız.

(5) Altıncısı: Beşinci baḥiṯde beyān olundıġı vecihle esḳām-ı ṣūriye emr-i taḥṣīlīde esbāb-ı māniʿadan maʿdūd oldıġı gibi göze görünmez bir ṭaḳım ʿilel-i maʿneviyye daḫi olaraḳ bunlarda ʿilm ü maʿrifetiñ ilerülmesine mevāniʿ-i ḳaviyyeden ve baḫṯ-i evvelde īmā eyledigi üzere niʿam-ı ʿilmiyye umūr-ı ẕihniyyeden olup bunıñ ḥayyiz ve maṣdarı ḳalb-i selīm-i insānī olmaḳ (10) ḥasebiyle mirʾāt-ı ḫāṭırı dāʾimā ṣayḳal-ı ṣafvet ve rāḥat ile mücellā ve ġubār-ı ḳasvet ve teşvīşden müberrā ṭutmaḳ eñ ziyāde gözedilmesi ehemm ve elzem olan vesāʾil-i feyżiyyeden oldıġına ve ʿilel-i maʿneviyye didigimiz şeyler ḳasvet-i ḳalbi cālib olacaḳ bir ṭaḳım aḫlāḳ-ı ẕemīme oldıġı maʿlūm idügine mebnī şu baḫṯ egerçi kütüb-i aḫlāḳda mufaṣṣalan münderic bulundıġından burada (15) ẕikr ve taʿdādına ḥācet yoġise de suhūlet-i żabṭına medār olmaḳ içün bunlardan başlıcalarınıñ maḳālāt-ı ātiye ile ṭarafiñıza teblīġ ve tefhīmini mevādd-ı vecībeden ʿadd iderim.

Maḳāle-i Ūlā

Ādem içinde bulundıġı menāzil ve devāʾiriñ velī ve reʾīsi olan ẕāt

[303] Sâkin olanı hareketlendirmek, hareket edeni sâkinleştirmekten kolaydır.
تحريك الساكن اسهل عن تسكين المتحرك

(13) her kim ise anıñ ḫoşnūd oldığı şeyleri vücūda getürmek ve ḥaẕẕ itdigi efʿāli terk eylemek ṣūretleriyle taḥṣīl rıżāsına beẕl-i mesāʿī itmesi emr-i ṭabīʿī ve bu meslek-i makbūlden inḥirāf idüp de o ẕātıñ menfūrı olan aʿmāl ve ḥarekātı iḫtiyār ider ise elbette ḥaḳḳında iġbirār ve infiʿālini (5) celb ideceginden bu ḫuṣūṣ muṭlaḳā ḳasvet-i ḳalbiyyeyi dāʿī olup işte şu ḳażiyye-i müsellemeden istidlāl buyurılacaġı vecihle kāffe-i kāʾināt ve cemīʿ-i maḫlūḳātıñ Ḫālıḳ ve Rezzāḳı bulunan ve üzerimizdeki menn ve iḥsān ve niʿam-ı celīle-i bī-pāyānıñ ḥiss ve idrāki bile ḥayṭa-i ʿuḳūl-i beşeriyyeden ḫāric olan Cenāb-ı Fāṭırü's- semāvāt-ı ve'l-ʿarżıñ nuṣūṣ-ı Ḳurʾāniyye (10) ve Eḥādīṣ-i Nebeviyye ile bizlere vāṣıl olan evāmir-i İlāhiyyesine kemāl-i inḳıyād ve mütābaʿat ve nevāhī-i Ṣamedāniyyesinden ziyādesiyle ḥaẕer ve mücānebet olunmaması iki cihānda daḫi ne derece vaḫīm ve müstelzim-i ʿaẕāb-ı elīm olacaġı bedīhī ve bu ise ḳulūb-ı müʾminīne ne mertebe ḫafaḳān-endāz ḳasvet ve ıżṭırāb olacaġı kāffe-i teẕkārdan müstaġnī bulunmaġla (15) mekātib-i ṣıbyānda oḳudığıñız ʿilm-i ḥāl risālesinde ve bā-ḫuṣūṣ mekātib-i rüşdiyyede görilen ve ismi müsemmāsına tamāmiyle muṭābıḳ bulunan Dürr-i Yektāda ve şimdi tederrüs itmekde oldığıñızı işitdigim Kitāb-ı Meniyyeti'l- Muṣallī'de münderic olan mesāʾil-i fıḳhiyye ve aʿmāl-i Şerʿiyyeyi bi-temāmihā ḥıfẓ ile herbirlerini meṣāliḥ-i mühimme-i sāʾireye müreccih ṭutaraḳ güni (20) gününe ve sāʿati sāʿatine icra ve bunlarda ẕuhūl ve ġafletden ṭolayı ʿārıż olacaḳ ḳasāvāt ve küdūrāndan ḳalbiñizi pāk ve sālim ṭutmaġa kemāl derece iʿtinā buyurasız.

(14) **Maḳāle-i Ṣāniye**

Yalan söylemek bi'l-cümle edyānda nevāmis-i semāviyye ile menhī ve dīn-i İslāmda ise kebāʾirden oldığı emr-i celī olup bundan iḥtirāz olunması Şerʿan vācib oldığı miṣillü ʿaḳlen daḫi düşünilür ise (5) çünki yalan söz naṣıl olsa kendüsini göstereceginden bunı söyleyen ādem ʿacaba ne zamān kāẕib oldığım añlaşılur da beyne'l-nās maḥcūb ve maʿyūb olurum efkār-ı muḫaddişesini gice gündüz ḫāṭırından çıḳarmaḳ mümkün olamayacaġından insāna bundan büyük ḳasvet-i dāʾime-i ḳalbiyye olamayacaġı muḥaḳḳaḳ ve şu madde ḥükemānıñ "**El-kiẕbu** (10) **yūriṣü'l-ḫacel ve'l-**

ḫaybe”[304] ḳavliyle daḫi muṣaddaḳ olup bunıñ Türkçeye tercümesi: Yalan söylemek maḥcūbiyyet ve neyl-i merāmdan maḥrūmiyyeti celb ider dimek bināberīn şu ḫaṣlet-i ẕemīmeden ġāyetü’l-ġāye ictināb olunması umūr-ı vecībeden oldıġı bī-şekdir.

Maḳāle-i Sāliṣe

Dünyāda nāsıñ ḥüsn-i teveccüh ve muḥabbet-i ḫālişasını celb itmek ve āḫiretde daḫi maġfiret ve raḥmet-i Cenāb-ı Yezdānīye taḳarrub eylemek içün ḫaṣlet-i cūd ve seḫādan aʿẓam sermāye olmadıġı ḥadd ü taʿdāda gelmez āṣār-ı celīle ile müṣbit ve ṣıfat-ı buḫl ve ḫaset dāreynde müstetbiʿ-ı envāʿ-ı ḫaybet ve ẕillet ise de āṣār-ı semāḥat ve civān-merdīniñ daḫi ḥudūd-ı Şerʿiyye ve ʿaḳliyyeniñ (20) taʿyīn eyledigi bir dāʾire-i muʿtedile içinde deverān eylemesi esās-ı muʿāmelāt-ı beşeriyye ittiḫāẕ olunacaḳ aḥvāl-i memdūḥadan olup yoḫsa teseyyüb

(15) ve sefāhet ıṭlāḳına şāyān olacaḳ derecede mā-melekini isrāf ve tebẕīr ve o ḫayyiz ile ilerüde teʾdiye ve īfāsı kesb-i taʿassür ve taʿaẕẕür idecek mertebede bir çoḳ bār-ı ṣaḳīl-i düyūn altında ezilerek nefsini eʿānī ve edānī ʿindlerinde terẕīl ve taḥḳīr eylemekligiñ aṣlā ḥaẕ ve maʿnāsı (5) olmayup şu mişvār ve ḥareket eṣer-i ḥumḳ ve belāhet ve belki emāre-i sāde-dili ve ḫiffetden başḳa şeyʾe ḥaml olunamaz Eflāṭun-ı ilāhīniñ “ Ṭaş çekdim timur yüklendim bunlarıñ ikisiniñ de ṣıḳletinden ḥāṣıl olan ṭaʿb ve keder-i bār-ı girān dīne taḥammülden ṭolayı mübtelā oldıġım elem-i cismānī ve rūḥānīye nisbetle baña pek eḫaff ve āsān-ter göründi” (10) buyurması hīç bir zamānda ḫāṭırdan çıḳarılmayacaḳ veṣāyā-yı ḥikmet iḫtivādan ve çünki teseyyüb ve sefāhetden tevellüd iden ḥāl-i insānī geçmişi teẕekkür ile dūçār-ı taḥassür ve gelecegi tefekkür ile giriftār-ı teʾesṣür idecek bir ʿaẕāb-ı dāʾimīye ilḳā idecegi ve şu ḥāle ise ekṣeriyā çocuḳluḳda ṭadanılup sinn ve irāde ve iḫtiyār artdıḳca (15) anıñ daḫi teraḳḳī idegeldigi umūr-ı mücerrebeden oldıġına ve bunıñ başlanġıcında ise az çoḳ mūcib-i ıżṭırāb olacaḳ teʾṣīrātı eksik olmayup işbu ṭabīʿat-ı reddiyye ne derece dāʿī-i ḳasvet-i ḳalbiyye olacaġı cüzʾī idrāki olanlar ʿindinde şerḥ ve tafṣīlden müstaġnī idügine mebnī sefāhet ve teseyyübe

[304] Yalan, mahcubiyet ve mahrumluğu miras bırakır.
الكذب يورث الخجل والخيبه

iʿtiyāddan nefsiñizi ḥüsn-i muḥāfaẓaya (20) ziyādesiyle ṣarf-ı fikr ve iḳtidār buyurmañız levāzım-ı zinde-gānīniñ eñ mühim bir daḳīḳasıdır.

(16) Maḳāle-i Rābiʿa

İnsān içün muḳadderāt-ı ezelīyye her ne ise ser-mū taġayyür ḳabūl itmek mümkinātdan olmamasıyla bunıñ taḥvīl ve tegāyyüri içün aḥkām-ı ḳatʿiyye-i taḳdīriyye ile teyişürcesine uġraşmaḳ ve naṣīb ve ḳısmet-i Lem-yezelī (5) neden ʿibāret ise añа rāżī ve ḳāniʿ olmayup da bāzū-yı saḫt-gīr ḳażā ve ḳaderle pençeleşmek beyhūde yorġunluḳdan başḳa maʿnā-yı müfīd olamayacaġını işbāta delīl-i ātī daḫi kāfī görinüp şöyle ki ẓāvāhir-i vücūdımızıñ maddiyyen teġayyür olunmasına yaʿnī ḳışa boylu insān uzun boylu ve māī gözlü bulunan kimesne ḳara gözlü ve esmer (10) yaradılan ādem beyāż olmaḳ gibi vesāʾire miṣillü heyʾet-i vücūdiyyeniñ ḫilḳat-i ẓāhiresi degişdirilmek ḫadd-i imkānda olmadıġı umūr-ı maḥsūse ve meşhūdeden oldıġına ve bunlarıñ tebdīline çalışmaḳ muḥāle iştiġāl idügine mebnī herkes güzel ve çirkin vücūdınıñ yaradılışı her naṣıl ise anıñ ancaḳ vücūdını büyük niʿmet bilerek ve ḥüsn-i (15) muḥāfaẓa ve terbiyesine naṣb-ı nefs ihtimām eyleyerek ṣūret-i taġayyürini ḫāṭıra bile getürmedigi miṣillü işte insān maʿneviyyātını yaʿnī ġınā ve faḳr ve zekā ve ḥumḳ ve rifʿat ve ẕillet ve ḥilm ve ḥiddet keẕā keẕā bunlar gibi cilve-kār tecellī-i nuḫustīn-i İlāhīde maẓhar oldıġı biṭāne-i ḥāl-i ḥikmet āyātını taġyīre muḳtedir olamayacaġı daḫi erbāb-ı diḳḳat (20) ʿindinde emr-i ẓāhir ve ʿulemā ve ḥükemādan baʿżılarınıñ tebdīl-i aḥlāḳıñ istiḥālesi ṭarafına yürimeleri işbu sırr-ı Ṣamedānīyi müşʿir olaraḳ şu ḳadar ki dāʾire-i teklīfde bulundıġımız ḥasebiyle ṭabāyiʿ-i ẕemīmemizi

(17) aḥlāḳ-ı ḥaseneye taḥvīl ve tebdīle ḥüsn-i niyyāt ve ḥaṣr-ı evḳāt ile çalışmaḳlıġa meʾmūr ve hīç olmaz ise aḫlāḳ-ı ġayr-ı muʿtedilemiziñ āṣār-ı reddiyyesini iẓhār ve icrā ile ʿindel-nās menfūr ve naẓar-ı İlāhīde muʿāteb ve maḳhūr olmamaḳ içün iʿmāl-i aʿmāl-i ṣāliḥaya mecbūr (5) bulundıġımız ecelden muḥaḳḳıḳīn-i kirām Ḥażerātı bi-ʿināyeti'l-lāh-i Teʿālā mücāhede-i nefsiyye ve ʿibādāt-ı ḳudsiyye ile taḥvīl-i aḫlāḳıñ cevāz-ı imkānını tercīḥ eylemişlerdir. Benim Nūr-ı ʿaynım Oġlum! Şu muḳaddemeyi biraz tafṣīlden murād-ı ḫālişānem çoḳ ādemleri mezlaḳatü'l-aḳdām ḫaṭīāt ve işāma düşiren mesʾele-i daḳīḳa taġyīr-i tecelliyāt-ı Ṣamedāniyye ve tebdīl-i aḫlāḳ-ı (10)

insāniyyeniñ cevāz ve ʿadem-i cevāzı ḫuṣūṣlarınıñ iki cihetinde daḫi ifrāṭ ve tefrīṭ köşelerini iltizām itmek yaʿnī "**El-muḳadder lā-yeteġayyer"**[305] "Muḳadderāt-ı İlāhī gelür ẓuhūr eyler" deyüp ve kendüsini Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ irāde-i cüzʾiyye esāsı üzerine mübtenī buyurdıġı teklīfāt dāʾiresinden ḫāric gibi ṭutup kişiyi vādī-i hevl-nāk-i ilhād (15) ve küfre ḳadar götürecek çıḳmaz bir yola sülūk ile oldum olasıya gitmek ve yāḫud bu ʿālem ʿālem-i esbāb oldıġından sebebsiz hīç bir şey olmaz imiş deyu müsebbib-i ḥaḳīḳīyi unudup "**El-ġārīḳu yeteşebbeṣu bi-şuʿāʿi'ş- şemsi"**[306] meṣelince ki maʿnāsı: Ṣuya düşüp de müşerref-i helāk oldıġını teyaḳḳun iden ādem kemāl derece ʿacz ve ḥayretinden (20) inṭıbāʿ-ı şems-i cihān-ārā ve inʿikās-ı ve inkisār-ı żiyā ile tār-ı başarıñ ṣu içinde ḥāṣıl itdigi parlaḳ parlaḳ iplik gibi şeyleri görerek ve ḥaḳīḳat-ı vücūdı olmadıġını taʿaḳḳul idemeyerek ḥablü'l-metīn-i necāt ve ʿurvetü'l-vüṯḳā-yı ḥayāt olmaḳ zuʿm-ı fāsidine mebnī hevl-i cān ile

(18) anlara şarılur dimekdir. İşte bu ḳabilden olaraḳ ḫāṭırına gelen evhām ve ḥayālātıñ vücūd-peẕīr olmasına ḳıyām ve iʿmāl-i ecnās-ı efkār ve mülāḥaża-i envāʿ-ı tedābir desāyis-şiʿār ile ḥuṣūlini eʿazz-ı āmāl ve meṭālib bilerek netīcesine degin varmaḳ taṣavvur-ı muḥāl ve tevehhüm-i (5) ḫayāl-ender-ḫayāliyle gūşiş ve iḳdām eyleyüp şu ẕehāb-ı ḫaybet-i intisābile bayaġı muḳadderāt-ı İlāhiyyeye ḳarşu bir meslek-i nā-ṣavāb ittiḫāẕ eylemek keyfiyyet-i reddiyyeleri oldıġı müsellem-i ʾüli'l-elbāb ve şu ḥālleriñ birincisi insānı yeʾs ve baṭālet gibi seyyiʾete giriftār ve ikincisi ḥırṣ ve ṭamaʿ ve ṭūl-i emel ve ʿucb ve enāniyyet ve ġurūr (10) ve ḥayāsızlıḳ miṣillü ādemiñ şeref ve meziyyet ve vaḳʿ ve ḫayṣiyyetini bitürüp aḥrār-ı ṣaḥib-vaḳār ʿindinde her şeyden ʿazīz ve ḳıymetdār olan cevher-i āb-ı rūyını heder idüp kendüsini rāḥat ve ḥużūr yüzine müteḥassir bıraḳacaḳ bir ḥāl-i sefālet ve ẕillet-i dāʾimeye dūçār idecegi bī-irtiyāb idüginden ve işbu aḥvāl ve aḫlāḳ-ı reddiyye ise (15) ḳasāvāt ve küdūrāt-ı ḳalbiyye ile lāzım ve melzūm ḳabīlinden bulundıġından işte Oğlum mesāʾil-i daḳiḳa-i mütenevviʿadan telḫīṣ ve taʿdīl itmiş oldıġım şu maḳāleyi kemā-yenbaġī mülāḥaẓa ve muṭālaʿa eyledikden ve meʾāl ve mezāyāsını geregi gibi añladıḳtan ṣoñra ke'l-naḳşu

[305] Kaderde yazılan değişmez.
المقدر لا يتغير

[306] Suyun dibine batan güneşin ışıklarına yapışır.
الغريق يتشبث بشعاع الشمس

fi'l-ḥaceri ṣaḥīfe-i ḫāṭır ki ṣebt ile ezber idüp emrun beyne emreyn insilāk ve iltizāmı ferāyiż-i (20) ʿaḳāyid-i esāsiyyeden olan şeh-rāh-ı mübīnden ayrılmayup ʿömrüñ olduḳca işbu veṣāyā-yı nāciyye muḳteżāsıyla ʿāmil olasın.

(19) **Maḳāle-i Ḫāmise**

Muʿṭī ve māniʿ-i ḥaḳīḳī Cenāb-ı Bārī Teʿālā ve Teḳaddes Ḥażretleri oldığı muḳaddeme-i yaḳīniyyesi maḳāle-i sālifede tafṣīl olunmış oldığından bi'l-eṭrāf maʿlūm-ı şerīfleri buyurulmışdır bināberīn insan gerek kendüsiniñ (5) ve gerek āḫiriñ ḥaḳḳında ẓuhūra gelen niʿmet veyā niḳmeti ṭaraf-ı İlāhīden bilmeyerek ve nik ü bed her ne ise kemāl-i rıżā ve teslīmiyyetle ḥüsn-i ḳabūl ve telaḳḳī itmeyerek bunıñ āḫir cānibden ṣudūr eyledigi efkārında olur ve yāḫud ẓuhūrāt ve tevcīhāt-ı Ṣamedāniyyeyi ʿinde'n-naẓar ʿadem-i taḳdīr ile anıñ taḥvīl ve tebdīli sevdāsına düşer ise ʿādetā şuʾūnāt-ı münezzehe-i Rubūbiyyet (10) ve Ḫālıḳıyyete bir nevʿ taʿrīż ve müdāḫale dimek olaraḳ bundan ziyāde ādāb-ı ʿubūdiyyete münāfī ḥareket ve cihānda andan büyük ḥumḳ ve belāhet olmayacaġından şu ṣıfat-ı fāsideden nefsiñizi dāʾimā ḥüsn-i muḥāfaẓaya diḳḳat buyurmañız tehẕīb-i aḫlāḳ maṭlab-ı eʿizzānıñ aḳvā-yı levāzımından ve ne mertebe müstekreh ve meẕmūm ve ne derece de dāʿī-i muhācime-i hümūm ve ġamūm (15) oldığı āṣār-ı celīle-i müteʿaddide ile ṣābit ve maʿlūm olan ḫulḳ-ı denīʾ-i ḥasediñ ṣıfat-ı meẕmūmeʾ-i meşrūḥadan teşaʿub idecegi umūr-ı vāżıḥadan oldığına ve ḥased denilen sīret-i ḥasīseniñ buṭlān-ı ʿaḳlīsi daḫi bu dāru'l-ibtilānıñ serrā ve ḍarrā ve ālā ve belāyāsı bir düziye gitmeyüp bugün muḳabbel ve mütenaʿim ve şevāʾib-i ālām ve meṣāʾibden (20) sālim gördigiñ ādemiñ ḳanġı niʿmetdār vardır ki mu sademe-i ḥavādiṯ-i dehriyye ile mükedder olmaz maʿnāsına olan "**Ve eyyu naʿīmin lā-yukeddirehū'd-dehr**"[307] kelām-ı ʿibret-i insicāmı māṣadaḳınca iḳbāl-i dū-rūzesi irtesi gün

(20) maḳlūbu li-ibḳā-yı edbār ve şevḳ ve sürūr-ı fīrūzesi beʾsü'l-bedel yeʾs ve ekdār olageldigi ve bi'l-ʿakis kendüsinden eṣer-i teraḳḳī aṣlā meʾmūl olmayan küçük bir ādemiñ ḥükm-i taḳdīr-i Bārī ve delālet-i sevāʾiḳ-ı baḫtiyārī ile az zamānda ṣāʿid-i ẕirve-i rifʿat ve iḳbāl oldığı her ān (5) ve zamān görülmekde bulunan berāhīn-i

[307] Hangi nimet, zamanını kedersiz bırakır?
واى نعيم لا يكدره الدهر

müsellemesiyle müṩbit ve bedīhī ve ḥaḳīḳat-ı ḥāl düşünilür ise āḫiriñ iḳbāl ve iʿtibār-ı bī-istiḳrārı ḥased ve taḥassüre ve kişiniñ kendi tenezzül ve idbār-ı ḳalīlü'l-istimrārı teʾellüm ve tekeddüre deger bir şey olmadıġı ġayr-ı ḫafī bulundıġına mebnī benim merdümek-i çeşm-i iftiḫārım Oġlum! İḫvānınıñ sürūr ve kederiyle memnūn ve maḥzūn (10) olmaḳ ve kendi ḥaḳḳında ḫayır ve şerr her ne ẓuhūr ider ise Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ ʿināyāt-ı ḫafiyye-i maḫṣūṣasından bilüp her ḥāle müteşekkir bulunmaḳ ḫaṣlet-i maḳbūlesiyle ẕātıñızı pīrāste-i ṣıdḳ ve ṣafā ve intiẓām ve seʿādet ḥāliñizi daʾimā Münʿim-i ʿale'l-ıṭlāḳ Ḥażretleriniñ dergāh-ı ʿaẓametinden ḫulūs-ı ḳalb ile temennī ve recā iderek ḳasvet-i ḳalbiyyeniñ ḳuvve-i müvellidesi (15) olan ḫulḳ-ı ẕemīm-i ḥasedden kendüñizi ḥıfẓ ve ṣıyānet buyurasız.

Maḳāle-i Sādise

Bārigāh-ı Eḥadiyyetden maḥv ve izālesini daʾimā temennī idecek aḫlāk-ı maḳdūḥeden ġaraż ve nefsāniyyet dinilen şeyler ki muṭlaḳā kibir ve ʿucub ve enāniyyet gibi ṣıfat-ı şeyṭānetiñ ḫaṣāʾiṣ-ı mużırrasından bulundıġı (20) vecihle baʿżı kesān mizāc-ı naḫvet imtizācına tevāfuk itmeyen umūr-ı cüzʾiyyeden küllī müteʾeṩṩir ve müteġayyir olup o miṩillü aṣıllı

(21) ve aṣılsız vaż'-ı nā-sāz ittiḫāẕ itdigi aḥvāli az çoḳ her kimden müşāhede ider ise bunıñ cidd ve ḥaḳīḳat-ı ġaraż-kārāneden ve yāḫud ülfet ve muʿāşeretiñ arzū olınan teklīfsizligi eṩeri olaraḳ sehv ve ġaflet-i lāubāliyāneden neşʾet eylediginiñ tedkik (5) ve taʿmīḳı cihetlerini aramaḳdan naẓar-ı himmetini kütāh ṭutup pek büyük sū-i niyyet ve fażāḥatda bulınmış yollu ol kimesneniñ ʿaleyhinde olaraḳ berzede-dāmān-ı mekr ve ʿudvān ve bunca yıllar ḫālişāne emek virilüp ḳazanılan ḥuḳūḳ-ı dīrīneyi kāne lem-yekun ḥükmüne tenzīl idüp o ādemiñ maḥv ve izmiḥlāline ḳadar yürümekligi ẕimmet-i denāʾet-i (10) ġaddārānesine borc bilerek şu inṣāfsızlıġı icrāya fiʿlen muḳtedir olabilür ise ferdāya bıraḳmaḳsızın o anda derd-mend-i bī-günāhıñ taḫrīb-i ḫānümānına şitābān olup eger şu fenālıġa biʾẕ-ẕāt muḳtedir olamaz ise bir ṭaḳım vesāʾiṭ-i ʿacz ve ḥīleye temessükle şaḫṣ-ı maẓlūmıñ taʿalluḳı olan ẕevāt-ı kirāmā mürācaʿat (15) ve nifāḳ ve nemīme ve ġamz ve ġıybet ve ẕemīme mesleklerinde iḫtirāʿ ve iḳtirāḥ eyledigi aḳvāl-i kāẕibeyi ṣūret-i ḥaḳdan ḳoyaraḳ ve meclisine daḫil oldıġı ẕātıñ mażbūṭı bulınan

mizāc ve mişvārı īcābınca ve hem merāḳına ṭoḳunacaḳ ḳuvvetli ḳuvvetli iftirālar ʿilāve eyleyerek bir zemīn-i maḫṣūṣ-ı tabaṣbuṣ-kārānede naḳl ve ḥikāyet (20) idüp şāyed ol ẕāt daḫi işiñ mezāyāsına varmaḳsızın azıcıḳ iẓhār-ı iġbirār ve infiʿāl ider ise gūyā bir defīne-i rāygānīye mālik olmış müflis-i mendebūr gibi sevine sevine yanından çıḳdıḳdan ṣoñra ḥaḳḳında ḳarārdığı merd-i maġdūriñ

(22) meclis-be-meclis faṣl ve mezemmetine āġāz ve nice nice söz vardır ki "Kendüsiniñ zebān-ı avret-ẕikār olmamasını ḳāʾiline iḫṭār ider" meʾālini mutażammın bulınan "**Rabbi kelimetun teḳūlu li-ḳāiluhā daʿnī**"[308] mevʿiẓasından ẕühūl ile şaḫṣ-ı maẓlūmıñ meʿayib ve mesāvī-i bī-vücūdını (5) dūr ü dırāz iderek bī-çāreyi ḫalḳıñ naẓar-ı iltifāt ve teveccühünden devşirüp feyż ü rifʿat-i ātiyesinden maḥrūm itdikden başḳa belki niʿmet-i ḥāżırasınıñ daḫi iżāʿasına sebeb olmaḳ seyyiʾātını şāmil ve işte Benim Oğlum ġaraż ve nefsāniyyet kibr ve ʿucb ve enāniyyet ve sū-i niyyet ve ġadir ve ḥiyle ve nifāḳ ve nemīme ve ġamz ve ġıybet (10) ve kiẕb ve iftirā ve tabaṣbuṣ ve ġażab ve menʿ-i ḫayr ve ẓulüm gibi envāʿ-ı aḥlāḳ aḥvāl-i reddiyyeyi müştemil oldığından bunlar insān içün lā-cerem ḳahr ve ġażab-ı Züʾl-celālīyi daʿvet ider ṣıfāt-ı ḳabīḥa ve reẕāʾil-i fażīḥadan oldığında iştibāh bulunmadığı miṣillü böyle ādemiñ tīz vaḳtinde ipligi pazara çıḳaraḳ ve ipiyle (15) ḳuyuya inilemeyecegi añlaşılaraḳ "Ḳazma ḳuyuyı ḳazarlar ḳuyuñı" meṣel-i Türkīsiniñ meʾḫaẕi bulınan "**Men ḫafera biʾren li-aḫīhi feḳad vaḳaʿa fīhi**"[309] maẕmūn-ı celīli intiḳām-ı efrūz-ı nāʾire-i ẓuhūr ve bu ṣūretle aṣḥāb-ı aġrāżiñ dünyāda daḫi meẕmūm ve maḳhūr olacaġı naḳlen ve ʿaḳlen ḳażāyā-ı müsellemeden ve tadād olunan şeyler ise ḥamīm-i melālet (20) ve ḳasvet-i ḳalbiyyeniñ yenbūʿ-ı aṣl ve fürūʿı olup ġaraż ve nefsāniyyet kelimeleriniñ maʿnā-yı laġvīleri daḫi serd idilen ḫaṣāʾiṣ-i reẕīleyi teʾyīd ve teʾkīd ider ḥālātdan olmasıyla işbu vādī-i ḫaẕelāna düşen ādemler efʿāl-i nā-sezāsınıñ herbirinde zuʿmınca kendüsine

(23) birer dürlü ḥaḳ virerek seyyiāt-ı aʿmālini idrākden daḫi ġāfil ve ʿāṭıl bulunmasıyla ġaraż ve nefsāniyyetiñ ḥarem-gāh-ı ḳalb-i selīmiñe duḫūline ḳaṭʿā yol

[308] Güzel bir söz söyleyenine "beni bırak ortaya çıkayım"der.
رُبَّ كلمة تقول لقائلها دعني

[309] Kardeşine kuyu kazan kazdığı kuyuya kendisi düşer.
من حفر بئرالاخيه فقد وقع فيه

virmekden māʿadā aḫlāḳında ẕerre ḳadar ġaraż ve nefsāniyyet emāreleri ḥiss eyledigiñ eşḫāṣ ile iḫtilāṭdan (5) daḫi nefsiñi menʿ ve taḥẕīre ziyādesiyle diḳḳat ve iʿtinā idesin.

Maḳāle-i Sābiʿa

Ḳasvet ve melālet-i ḳalbiyyeniñ esbāb-ı mūcibesinden biri daḫi saḫṭ ve ḥiddet ve bundan dāʾimā tevaḳḳī ve mücānebet olunması aʿẓam levāzım-ı insāniyyet olup çünki bu ʿālem-i kevn ü fesādda herkes maẓhariyyet-i ḫalḳiyyesini (10) iẓhār ve icrāya mecbūr ve burası düşünilünce sāʾir ʿamel ve ḥarekātına ilişecek ve ibrāz-ı muʿāmele-i düriştī ve ḥiddetle beyhūde yere kendüyi üzecek ve ṣıḳacaḳ aḥvāle maḥall ḳalmayacaġı ḥużūr-ı ehl-i ḥaḳāyıḳda ġayr-ı mestūr bulundıġından ve ʿabdiyyet-i maḥż-ı şerāʾiṭ-ı memdūḥasından bulundıġı cihetle buʿżu fī'l-lāhdan ṭolayı insāna ḥiddet ve ġażab (15) ʿārıż ve muʿteri olsa daḫi bunıñ āṯār-ı ġalīẓasını göstermekden ise müterādifi bulınan ḥubbu fī'l-lāh miṣillü nuhfete-i gencīne-i fuʾād ṣıdḳ-ı iʿtiyād olan cevāhir-i nefīse-i esrār-ı Raḥmāniyye ile maḥfūẓ ṭutmaḳlıġıñ daha ziyāde maḳbūl ve muʿteber olacaġı muḥaḳḳaḳ idüginden şunuñ bunuñ (20) evżāʿ-ı meşhūde-i nā-hem-vārına ḥiddetlenüp bundan ṭolayı baʿżan vuḳūʿ buldıġı üzere imtilā-yı dem ile vücūdını daḫi rāḥatsız idecek ve baʿżı ʿavārıż ve ʿilel ḥudūṯını müstelzim olacaḳ efʿālden

(24) nefsiñizi muḥāfazāya müdāvemet ve iḫvānıñdan kendüsine ḥiddet müstevlī olanları gördigiñ vaḳitde suhuletle yaʿnī şeʾāmetli ṭaraf-ı şerīfiñize ḳaṭʿā ṭoḳunmıyacaḳ ṣūretle defʿi mümkin olacaġını añlar iseñiz kelimāt-ı leyyine ile añlarıñ daḫi ḥiddetleriniñ taʿdīl ve izālesine üslūb-ı (5) ḥakīmānede ṣarf-ı maḳderet buyurasız.

Maḳāle-i Ṯāmine

Kāffe-i umūrda mekānet ve ṯebāt insān içün mūcib-i teraḳḳī-i derecāt ve ḫaṣlet-i ẕemime-i televvün ve dü-rūyı dāʾimā bütün ḫalḳıñ tenfīr-i ḳulūbunı müeddī ẕāten ve maṣlaḥaten inhidām-baḫṣ erkān-ı muḥassenāt (10) oldıġından herḥālde insān işinde ṯebāt-kārāne ṭavranmaḳlıġı iltizām ve televvün ve bī-ḳarārīden iḫtirāz ve ictināb her şeyde ittiḫāẕ-ı vesīle-i neyl-i merām eylemesi ehemm ve elzem ve bu ḳażiyye Āyāt-ı Ḳurʾāniyye ve Eḥādīṯ-i Nebeviyye ile daḫi muṣaddaḳ ve müsellem ise de bunıñ daḫi aṣl memdūḥ ve maḳbūl olan cihet-i nāfiʿası lāyıḳıyla añlaşılmaḳsızın (15) kibr ve ġurūr ve

enāniyyetiñ ṭabīʿat-ı beşeriyyede ızmār ve iḫfā eyledigi āṣār-ı maḳdūḥasıne tebaʿiyyetle ādemi büyük büyük ḫaṭā ve belā varṭalarına ilḳā idecek ve maḥż-ı ġaflet ve nādānīden münbaʿiṣ olacaḳ bir ṭaḳım āṣār-ı daḳīḳa-i reddiyyesi olmasıyla buraları daḫi cezm ve teyaḳḳun olundıḳdan ṣoñra gösterilecek ṣebāt ve temkīn naẓar-ı ḥaḳāyıḳ-bīnde (20) ḳarīn-i taḳdīr ve taḥsīn olabilüp yoḫsa baʿżı aḫlāḳ-ı meẕmūmeniñ levāzım-ı meşʾūmesinden oldıġını temyīz ve tefrīḳ yaʿni bir şeyʾiñ

(25) ḥaḳīḳatına maʿlūmātıñ olmayup şāyed bir ṭarafdan ṭuymış ve işitmiş iseñ de ḫaṭā veyā ṣavāb oldıġını maḥkeme-i vicdān ve iẕʿāñına ʿarż ile taḥḳīḳ ve tedḳīḳ itmeksizin ṣoḥbeti açılan meclisde bu iş muṭlaḳā böyledir deyu irhāʾ-i ʿinān-ı kelām-ı nā-fercām (5) ve cereyān-ı maṣlaḥata vuḳūf-ı tāmı oldıġından ḥaḳīḳat-ı maddeyi meydāna ḳoyup seni ṭarīḳ-ı ḥak ve ṣavāba daʿvet ve bir muḳteżā-yı uḫuvvet-i ḥaḳīḳīye irşād ve hidāyeti taşmīm ve niyyet iden ẕevātı rū-be-rū tekẕīb ve taḫcīl ile be-heme-ḥāl benim sözüm ṭoġrıdır deyu ḫod-bīnlik ve ḫod-pesendlik vādīsinde ışrār ve ibrām (10) itmeklik maāẕa'l-lāh Teʿālā ʿādetā cehl-i irādī ve ḫaṭāʾ-i ʿinādīyi netīce vireceginden ve böyle ādemiñ eṣer-i teng-dilī ve ḫāṭır-ı perīşānī hīç bir zamānda yaḳasını şalıvirmeyeceginden Benim Ciger-pārem, Oġlum! Ṣebāt ve mekānet ne dimek oldıġını işbu maḳāleden güzelce añlayup ve "Söyleyene baḳma söylenene baḳ" maʿnāsını şāmil olan "**Lā tenẓuru ilā** (15) **men ḳāl ve unẓur ilā mā ḳāl"**[310] kelām-ı meşhūrınıñ ḥaḳīḳat-ı manṭūḳına taṭbīḳ-ı muʿāmele eyleyüp bunı umūr-ı vāḳıʿañda mā-vażaʿa lehine muṭābıḳ olmaḳ üzere pīş-nihād-ı iʿtiyād ve ışrār ve ʿinād-ı nā-be-maḥālden ḥaẕer ve mücānebetle meṣāliḥ-i sālimede herkesle ʿaḳd-i revābıṭ-ı ittiḥād idesin.

Feẕleke

(20) Tehẕīb-i aḫlāḳ ve tedbīr-i menzil ve siyāset-i müdün mesaʾilinden ʿibāret olan fenn-i ḥikmet-i ʿameliyyeniñ tedbīr-i menzil ve siyāset-i müdüne dāʾir mebāḥaṣi

(26) muʿāmelātı şāmil olan kütüb-i maḳbūle-i fıḳhiyyede basṭ ve tafṣīl olunup şimdilik ẕāt-ı şerīflerine lāzım ve nāfiʿ ve tehẕib-i aḫlāḳa rāciʿ olan mesāʾil-i mühimmesiniñ sebk ve edāsı mücerred fehm ve żabṭı āsan olmaḳ muṭālaʿasıyla diger

[310] Kimin söylediğine değil, ne söylediğine bak.
لاتنظر الى من قال وانظر الى ما قال

ḳalıba ifrāġ olunaraḳ (5) maḳālāt-ı sābıḳada ber-vech-i iḫtişār beyān olunmış tedbīr-i menzil emr-i mühimmine insānıñ umūr-ı beytiyyesine ve evlād ve ʿayāl ve tevābiʿıyle beyninde olan muʿāmelesine dāʾir olup bunlarıñ şu eşnāda sizlere pek de lüzūmı olmadığı miṣillü siyāset-i medeniyyeniñ mesāʾil-i keşīresi daḫi ḫalḳ ile hükūmet beyninde olacaḳ muʿāmelātı (10) şāmil oldığından ve bu daḫi hükūmete ve anıñ vesāʾiṭ-i icrāʾiyyesi bulunan emr o meʾmūrīne ʿāid veẕāʾifden bulınmasıyla şimdi bunıñ taʿlīmiyle iştiġāl olınması şu aralıḳ "**Taḳdīmu'l- ehemm ʿale'l-mühimm**"[311] ḳāʾidesine münāfī bulundığından mesāʾil-i şelāşe-i meẕkūreden ikisiniñ terk ve teʾḫīri münāsib görülmişdir. Faḳaṭ fenn-i meẕkūrıñ temāmiyle (15) bilinmesi fevāʾid-i ātiyesi ḥasebiyle umūr-ı vācibeden gibi olmasına ve bunın da elsine-i şelāse üzere kütüb-i müteʿaddide teʾlīf olınmış ve kütüb-i edebiyye ve tārīḫiyyeye daḫi ʿilm-i aḫlāḳdan pek çoḳ baḥiṣler derc idilmiş ise de "Aḫlāḳ-ı ʿAlāiy" nām kitāb-ı hikmet-nişāb cümlesinden ziyāde mükemmel olaraḳ şāyān-ı müṭālaʿa bulınmasına mebnī inşāʾāllāhu Teʿālā (20) sene-i ātiyyede dil-ḫāhıñız olan ḳaleme çerāġ buyurıldığıñızda ḫāneñizde iḫtilās-ı vaḳt itdikce kitāb-ı meẕkūrı idinüp ser-ā-pā muṭālaʿa buyurmañızı ḫāṭırdan çıḳmamaḳ içün buracıḳda tavṣiyyeye ibtidār eyledim zīrā taḥḳīkāt-ı ʿācizāneme göre maḫrecde

(27) teʿallümiyle meşġūl bulındığıñız dersler ṣūret-i muntaẓamada olaraḳ evḳāt-ı muʿayyeneye taḳsīm olunmış ve giceleri daḫi gündüz belletilen şeyleriñ ẕihinde tekerrür ve taḳarrur idebilmesiyçün müẕākere ve mütālaʿaya ancaḳ derece-i kifāyede bulınmış oldığından bunlarıñ üzerine kütüb-i (5) sāʾire müṭālaʿsına işiñ taḥammüli olamayup bunıñla iştiġāl olınmaḳ iḳtiżā itse maḳṣad-ı aṣlī girüye ḳalmaḳ lāzım geleceginden şimdiki ḥālde size lāzım olan vaẕīfe-i mühimme yalñız maḫrec-i meẕkūrda görilen ve oḳunılan şeyleri lāyıḳıyla añlayup ḥaḳḳıyla ḥıfẓ itmekden ʿibāretdir. Egerçi maḳālāt-ı meẕkūreden baʿżıları (10) ṣadedden ḫāric gibi görinür ise de bunları ögrenmek bulındığıñız seniñ aḥkām-ı muḳtażiyyesinden bulınmasıyla bunıñ içün kendümi bir mecbūriyyet-i ṣaḥīḥa taḥtında gördigimi iḫtār ve faḳaṭ ʿaḳāʾid-i münciyyeʾ-i dīniyyeyi ʿömri oldıḳca ʿilm-i kelāma tevaġġul yaʿnī naẕar ve istidlāl cihetlerine ḥaṣr-ı tevessül ile müctehidīn-i dīn ve ʿulemā-yı (15) rāsiḫīn ḥażerātınıñ

[311] En önemliyi önemlinin önüne al.
تقديم الاهم على المهم

taʿyīn ve irāʾe buyurdıḳları nehc-i ḳavīm-i müstaḳīmden ġayrı mesālik-i zāʾiġada ṭaleb iden ādem ṭarīḳ-ı ilḥāda gitdi ve keşret-i māl ve intiẓām-ı ḥāli kīmyā pūtesinde arayan şaḫṣ sermāye-i ḥayātı olacaḳ mā-melekini zīr-i ḫākister-i fenā ve ʿademe defn iderek güdāḫte-i ẕātü'l- ḍırām-ı iflās oldıġı ḥālde (20) yanaraḳ yaḳılaraḳ bu ʿālem-i imkāna vedāʿ itdi maʿnā-yı felāḥ iḳtiżāsını şāmil olan "**Ve men ṭalebe'd-dīne bi'l-kelāmi tezendaḳa" "Ve men ṭalebe'l- māle bi'l-kīmyāyi eflese"**[312] mevʿiẓa-i nefsiyyesini ʿilāve-i güftar iderim. Bālāda serd ü īrād olunan Maḳālāt-ı Ṣemāniyye dünyā içün

(28) sermāye-i füyūżāt-ı nā-mütenāhīye olacaġı miṣillü meʿād ve uḳbā içün daḫi ẕahr u biżaʿa-i bī-ġāyet ve herbiri ebvāb-ı behişṭden birine birer miftāḥ-ı ġanīmet olacaġından maḳālāt-ı meẕkūreyi ḥırzü'l-emānü'l-cān ittiḫāẕ buyurmañız lāzım gelür.

(5) Yedincisi: Mā-lā-yaʿnī ile meşġūl yaʿnī emr-i maʿāş ve meʿād içün aṣlā ḫayır ve fāʾidesi olmayan şeylere ve ḫuṣūṣiyle Şerʿ-i Şerīfiñ menʿ ve iʿẕab ve ḥurmet ve kerāhetini fuḳahā-yı kirām ḥażerātı kütüb-i fıḳhiyyede işrāb ve iṭnāb buyurdıġı luʿb ve lehviyyāta mā-bihi'l-ḥayāt olan evḳātını ifāte ile medḫūl olmaḳlıḳ daḫi taḥṣīlāt-ı ʿilmiyyeniñ (10) esbāb-ı māniʿa-i ḳaviyyesinden ve mā-lā-yaʿnī dinilen şeyler çoḳ söylemek ve lüzūmsız yere çoḳ gezmek ve vaẓīfe-i mürettebe dāʾiresinde olmıyan işlere ḳarışmaḳ gibi bir ṭaḳım ḥarekāt ve dama ve ṭavla ve şaṭranc ve kaġıd oyunları miṣillü luʿbiyāt olup bunlarıñ dünyā ve āḫiret içün ḳaṭʿā nefiʿleri olmadıġından başḳa düşünildigi ḥālde her birerleri birer (15) güne mażarratı tevlīd eyleyecegi umū(r)-ı yaḳīniyyeden bulundıġına ve mebāḥiṣ-i sābıḳadan müstebān olacaġı vechile eñ ʿazīz ve bahādār olan müddet-i taḥṣīliyyeniñ böyle maʿnāsız ve fāʾidesiz şeyler ile imrār ve ihdār ve reʾsü'l-māl-i zindegānīniñ muʿāmele-i sefih-kārāne ve evżaʿ-ı tebeh-şiʿārāne ile ıżrār olunması Şerʿan ve ʿaḳlen meẕmūm ve her ḥālde (20) cālib-i nedāmet ve peşīmānī olacaġı meczūm idügine mebnī taʿdād olınan şeylerden daḫi iḫtirāż ve mücānebet olınmasınıñ kemāl-i ehemmiyyetini iḫṭār(m) iderim.

(29) Sekizincisi: İnsānıñ ẓāhir ve bāṭını pāk ve maṭhūr ve telvīṣāt-ı ṣūriyye ve maʿneviyyeden maṣūn-ter olması aʿẓam-ı erkān-ı İslāmiyye ve aḳdem-i levāzım-ı

[312] Sözle dini isteyen zındıklaşır, kimya ile mal sahibi olmak isteyen iflâs eder.
ومن طلب الدين بالكلام تزندق ومن طلب المال بالكيمياي افلس

ṣaḥīḥadan ve ṭahāret-i ẓāhireye kütüb-i fıḳhiyyeniñ taʿyīn ve tefhīm eyledigi efʿāl-i ḥasene kāfī oldıġı gibi nezāfet-i bāṭına daḫi Altıncı (5) Baḥiṣde muḥarrer maḳālātıñ veṣāyā-yı mündericesine temāmıyla tevfīḳ-i muʿāmele itmek ṭarīḳīyle ḥāṣıl olacaġı vāżıḥātdan olup yoḫsa emr-i neẓāfet-i lāzıme-i İslāmiyyet oldıġını teḳāżā-yı hevā ve heves-i nefsāniniñ āṣār-ı ġayr-ı maḳbūlesinden oldıġı vechile elbise tekellüfātına ve ḳālıb ve lehceniñ saʾir ṣūretle bir ṭaḳım tezyīnātına ṣarf ve ḥaṣr ile fevḳa'l-ʿāde (10) süsli gezmek ve libās vesaʾireniñ kemāl derece intiẓāmın nuḫbe-i āmāl idinmek ṭāʾife-i nisvānıñ veyāḫud o yolı iltizām iden eşḫās-ı pür-ḫüsrānıñ ʿādātından oldıġına ve zümre-i ricāliñ ḥilye-i ẕātiyye ve ṣıfātiyyesi ancaḳ cevāhir-i nefīse-i ʿilm ve maʿārifi ḳazanmaḳlıḳla ḥuṣūle gelecegi ve hengām-ı şebābda süs ve intiẓām sevdāsına düşmek kişiyi (15) taḥṣīlden alıḳoyacaġı miṣillü bundan sāʾir gūne meḥāẕīr ve mażarrāt daḫi tevellüd eyleyecegi āşikār idügine mebnī aḳrān ve emṣālin arasında maḥcūb ve maʿyūb olmayacaḳ ve vālideyniniñ ḳudret ve istiṭāʿat-ı māliyyesi derecesini tecāvüz itmeyecek ṣūretde idinilecek sādece elbiseye ḳanāʿat ve ḥavāyic-i sāʾirede daḫi olurıyla imrār-ı (20) ḥüsn-i zindegānī emr-i muʿtenāsına riʿāyetle tekellüfāt ve tezyīnāt-ı zāʾideye ṣarf-ı efkār ve ġāyet ʿazīz ve muḥterem olup bir daha iḫtimāl-i ʿavdeti olmayan müddet-i taḥṣīlāt-ı ʿilmiyyeyi böyle çürük ve fāʾidesiz şeyler ile imrār itmeyesiz.

(30) Ṭoḳuzıncısı: Mebāḥiṣ-i sābıḳada nigāşte-i kilk-i beyān oldıġı vechile insān içün herşeyden ʿazīz ve muḥterem ve tedārik-i esbāb-ı meʿād ve maʿāş içün sermāye-i aʿẓam olan taḥṣīl vaḳtinde beher hafta seyr yerlerine gidilmek ve baʿżı aḫşāmları eglenceli maḥallerde bulınmaḳ (5) ḫuṣūṣlarınıñ iʿtiyād idilmesi hevā ve hevesi tevlīd ve çünki hengām-ı şebābda ṭabīʿat ve mizācıñ öyle şeylere meyl ve inciẓābı cihet-i taḥṣīliyyeye olan meyelānından ziyāde oldıġından işbu meyelān-ı ṭabīʿīyi bir ḳat daha teʾkīd ve tezyīd idecegi ḥasebiyle bu daḫi başlıca mevāniʿ-i taḥṣīliyyedendir. Zīrā bir kere seyr yerlerine ve eglenceli (10) maḥallere dadanıldıḳdan ṣoñra göñül dāʾimā oralardan ayrılamayup ve eṣnā-yı ders ve taʿallümde anlarıñ taṣavvurāt ve taḫayyülātiyle oḳunan şeylere ẕihin virilemeyüp ālāy gecirileceginden ve naẓariyyāt-ı ʿilmiyye umūr-ı ẕihniyyeden olup ẕihin ise başḳa şeyʾe maʿṭūf ve meşġūl iken dersi anlamaḳ iḫtimāli olmayacaġından böyle insān oḳudıġı şeyleri (15) añlamadıġını añladıġı gibi bunıñla iştiġāli ʿabeṣ görerek ve esbāb-ı ḥaḳīḳiyyesini taḥarrīden daḫi

ẕuhūl iderek artıḳ taḥṣīl-i ʿilm ve maʿārif ḫuṣūṣına olan meyl ve ḫāhişi külliyyen zāʾil ve dāʾimā nefsi maḥẕūẕ ve müteleẕẕiẕ olacaġı şeylere māʾil olacaġı umūr-ı mücerrebeden olmasıyla böyleleri şeref-i ʿilm ve kemālden bütün bütün maḥrūmiyyetle ḫāʾib (20) ve ḫāsir ḳalacaġından başḳa şu ḥāli iʿtiyād idenlere kendüleri gibi bir çoḳ refīḳ ve müşevviḳ bulınup ve ḥasebü'l-sinn her şeyʾe müsteʿid gördikleri aḫlāḳını daḫi bozup ʿömrleri oldıḳca bir ṭaḳım ḫaṣāʾil-i reddiyye ile maʿyūb ve meẕmūm olacaḳları iştibāhdan berī oldıġından

(31) Benim Nūr-ı ʿAynım Oġlum! Beyān olınan meḥāẕīr-i ʿaẕīmeyi güzelce naẓar-ı müṭālaʿaya alup öyle ṣıḳ ṣıḳ seyr ve eglenceli maḥallere gitmege iʿtiyāddan nefsiñizi muḥāfaẓa ile ḫāṭırıñ tenezzüh ve teferrüce olan teḳāżā-yı żarūriyyesini īfā içün yılda bir ḳaç defʿa seyr (5) ve ṣaḥrāya gidilmesi arzū olunur ise bu ḥālde daḫi aḫlāḳ-ı ḥamīde aṣḥābından oldıġı maʿlūm ve mücerrebiñ olan rüfeḳā ile ʿazīmet ve ādāb-ı kāmile dāʾiresinde olaraḳ seyr ve teferrücle ḳanāʿat buyurasız.

Onıncısı: ʿİlm ü maʿārifiñ taḥṣīl ve teraḳḳīsine māniʿ olacaḳ şeylerden birisi daḫi eşnā-yı taḥṣīlde eşʿār ve ebyāt müṭālaʿsıyla (10) iştiġāl itmek ve dāʾimā şiʿr söylemeye özenüp ẕihni bir ṭaḳım taṣavvurāt ve taḫayyülāt-ı vehmiyyeye ṣarf ve ḥaṣr eylemek keyfiyyet-i vāhiyesi olup egerçi naẓm ve inşā tevʾem ve eşʿār-ı nefīse cümle-i kemālāt-ı insāniyye ve tezyīnāt-ı medeniyyeden oldıġı müsellem ise de ṣaḥīḥan şiʿr ıṭlāḳına şāyān olacaḳ ṣūretde naẓm-ı kelām olınması bir çoḳ (15) ʿulūm ve maʿārife ve kütüb-i edebiyye müṭālaʿasına muḥtāc olup bunlar istiḥṣāl ve istiḥżār olınmadıḳca dekāyıḳ-ı şiʿriyyeniñ añlaşılması mümkin olamıyacaġından şu hālde şiʿr müṭālaʿası lā-ṭāʾil ve hele naẓm-ı kelām olınması bütün bütün ġayr-ı ḳābil oldıġından maṣlaḥat artıḳ mā-lā-yaʿnīye intiḳāl idecegi ve nāfile yere iżāʿa-i vaḳti mūcib (20) olacaġı umūr-ı vażıḥadan ve bu daḫi taḥṣīlāt-ı ʿilmiyyeniñ mevāniʿ-i ṣāḥīḥasındandır bundan murād-ı ʿācizānem küşāyiş-efzā-yı ẕihn ve ḳarīḥa oldıġı ḥasebiyle kitāb içün lüzūmı muṣaddaḳ

(32) ve "**Ez-maḳāmāt-ı bülend-i evliyāst" "Evvelīn şiʿr est ve āḫir kīmyāst**"[313] sitāyişine mā-ṣadaḳ bulınan eşʿār-ı belīġa müṭālaʿasından ẕāt-ı şerīflerini külliyyen

[313] Şiirle başlayıp kimya ile bitirmek din büyüklerinin en yüksek makamlarıdır.
از مقامات بلند اولیاست اولین شعر است و آخر کیمیاست

menᶜ itmek olmayup maḳṣad-ı aṣlī taḥṣīl zamānıñızı mā-vażaᶜa-lehiniñ ġayrısına ṣarf ve tebẕīrden esīrgemek ve şiᶜr söylemek (5) bir seciyye-i maḥṣūṣa olup buña mālik olanlar biraz zamān ᶜadem-i iştiġāl ile şu ḫaṣīṣayı ġayb itmeyeceginden başḳa iktisāb-ı faẕl ve kemāle ṣarf-ı himmet eyledigi ḥālde sermāyesini tekṣīr idecegi cihetle burasını iḫṭār ve tefhīm itmek ḥuṣūsī oldıġından evḳāt-ı muḥtereme-i taḥṣīliyyeñizi sāʾir hīç bir şeyʾe ṣarf (10) itmeyüp yalñız ḳırāʾetiyle meşġūl oldıġıñız ᶜulūm ve fünūnıñ istiḥṣāl ve istikmāline beẕl-i mesāᶜī buyurasız.

On birincisi: Fenn-i mūsīḳī daḫi egerçi cümle ᶜindinde fünūn-ı maḳbūleden ve bunıñ istimāᶜı herkesiñ arzū-yı ṣamīmīsi oldıġı müsellemātdan ise de taḥṣīl-i ᶜulūm ve maᶜārif ile meşġūl olanlarıñ (15) mūsīḳīye meyl ve teveġġulleri kendülerini aṣl maḳṣada vüṣūlden alıḳoyacaġı ve baᶜżılarınıñ hevā ve hevesini daḫi tezyīd eyleyecegi meczūm oldıġından ve ṭarīḳ-ı kitābete münselik olacaḳ ẕevāt içün fenn-i mūsīkīniñ hīç bir zamānda lüzūmı olmadıġından şu aralıḳ esbāb-ı mānīᶜa-i taḥṣīlīden maᶜdūd olan mūsīḳī cihetlerine (20) aṣlā ḳulaḳ aṣmamañızı tavṣiyye iderim.

On ikincisi: Muġayyebāt-ı umūr ancaḳ vāḳıfü'l-sırr ve'l-ḫafāyā

(33) olan Bārī-i Teᶜālā ve Teḳaddes Ḥażretleriniñ Dergāh-ı Ulūhiyyet ve ᶜAẓametlerinde ġayr-ı mestūr olup buña Peyġamberān-ı ᶜİẕām ᶜAleyhimü'ṣ-ṣalātü ve's-selām Ḥażerātınıñ bile vaḥy ve telkīn-i Rabbānī olmaḳsızın vāḳıf olamadıḳları bunca nuṣūṣ-ı Ḳurʾāniyye ve Eḥādīṣ-i Seniyye ile ṣābit (5) ve muḥaḳḳaḳ oldıġī ḥālde bir çoḳ geç-naẕar ve ḥaḳāyıḳ-ı ḥālden bī-ḫaber olan ādemleriñ baᶜżısı ṭılsımāt ve daᶜvet-i cinn ve şeyāṭīn miṣillü şeyṭanetlere tevessül ile ġaybdan ḫaber virmegi ittiḫāẕ-ı ṣanᶜat ve buña bir ṭaḳım aḥmaḳ ve sāde-diller iᶜtimād ve iᶜtiḳād ile bir ticāret-i fāside yolında ḫürr menfaᶜat itmekde olup bunlar ise ᶜādetā bir nevᶜ sāḫte-kārlıḳ (10) oldıġına ve ġaybdan ḫaber virmek ve buña inanmaḳ memnūᶜiyyet-i ḳaviyye-i Şerᶜiyye taḥtında olup ḥattā ʾeimmeʾ-i ehl-i Sünnet Ḥażerātı o maḳūleleriñ küfrine ḳadar yüridiklerine mebnī şu ḥālden kemāl derece ḥaẕer ve ittiḳā olınması Şerᶜan ve ᶜaḳlen elzemdir. Ḥālbuki ṭabīᶜat-ı beşeriyye böyle şeylere ziyāde meyyāl oldıġından baᶜżıları o miṣillüleriñ ḥiyel ve desāyisine (15) aldanup istiṭlāᶜ-ı muġayyebāt içün ṣarf-ı mesāᶜī ve evḳāt itmekde oldıḳları görülmekde bulınmasıyla ve artıḳ bu iş pek ᶜabeṣ ve muẓırr

olmasıyla işbu emr-i memnūʿa hīç bir zamānda ve ḫuṣūṣiyle pek ʿazīz ve ḳıymetdār olan taḥṣīl vaḳtinde ḳatʿā ṣarf-ı ẕihn itmekligi tecvīz buyurmayasız.

(20) **Tenbīh**

Taḥṣīl-i ʿilm ü maʿrifetiñ meāniʿ-i ṣūriye ve maʿneviyesinden başlıcaları ebḥāṯ ve maḳālāt-ı sālifede ẕikr ve taʿdād olınmış ve bunlarıñ güzelce

(34) müṭālaʿasıyla mażmūn ve mūdālarını pīş-nihād-ı himmet ve aḥkām ve veṣāyā-yı mündericelerine herhālde tevfīḳ-i muʿāmele ve ḥareket buyurmaları ḫaṣlet-i memdūḥa-i zekā-perverīlerinden meʾmūl ve mütemennā-yı ʿācizānem bulınmış oldıġı miṯillü taḥṣīlāt-ı ʿilmiyyeniñ bir ṭaḳım levāzımı olaraḳ şu ṣırada (5) anlarıñ daḫi maʿlūm olması ve īfā-yı muḳteżālarına riʿāyet ve diḳḳat buyurılması derece-i farżiyyetde oldıġından işbu levāzımdan baʿżīsını ber-vech-i ātī beyān ve ifāde ile manṭūḳ ve mezāyālarınıñ merʿīyyü'l-icrā ṭutılmasını recā iderim.

Evvelā: Cümle ʿindinde maʿlūm ve muṣaddaḳ oldıġı vechile insān (10) her ne işe mübāşeret idecek olur ise olsun teşebbüṯāt-ı vāḳıʿasınıñ māddī veyāḫūd maʿnevī baʿżı fevāʾid-i ātiyyeye müstenid olması ve saʿy ve himmetini işbu fevāʾidiñ derecesine göre ṣarf itmesi lāzım gelecegi emr-i ṭabīʿī ve fevāʾid-i dünyeviyye saʿādāt ve fuyūżāt-ı uḫreviyyeniñ istiḥṣāline ise ʿulūm-ı ʿāliyyeden (15) başḳa sermāye-i ʿaẕīm olamayacaġı bedīhī olup çünki menāfiʿ-i dünyeviyye ʿadd olınan şeyleriñ başlıcaları kişi esbāb-ı idāre ve teʿayyüşini suhūletle tedārik ve tanẕīm itmek ve tezyīn-i ẕāt ve ṣıfāt ile aḳrān ve emṯāli arasında ḳadr ve imtiyāz ḳazanmaḳ ve teḳāżā-yı ḫāṭır-hāh-ı ne-dest-res olmak ve'l-ḥāṣıl dünyāda ḥüsn-i ḥāl (20) ile yaşamaḳ ḫuṣūṣlarından ʿibāret gibi olaraḳ bunlarıñ cümlesine ʿilm ü maʿrifet-i aʿẓam esbāb-ı ḥuṣūl ve herhālde bāʿiṯ-i necāt ve felāḥımız olan ʿaḳāyid-i dīniyye ve feżāʾil-i İslāmiyyemizi daḫi

(35) Muṭlaḳā ʿulūm-ı şerīfe sāyesinde taḥṣīl idecegimizden işte ʿilm ü maʿrifet-i merātib-i celīleʾ-i uḫreviyyeye daḫi vesīle-i neyl-i vüṣūl oldıġında iştibāh olmadıġından feżāʾil-i ʿilmiyyeniñ işbu fevāʾid-i ṣūriyye ve maʿneviyyesi ol emrde cezm ve teyaḳḳun olınaraḳ (5) emr-i taḥṣīline aña göre saʿy ve himmet ve beẕl-i maḳderet olınmalıdır.

Ṣāniyen: Ḳırāʾet ve teʿallüm olınmaḳda olan dersleriñ baʿżı mebāḥiṯi çetin ve muʿallaḳ olmaḳ veyāḫūd teʿallümi eṣnāda baʿżı ʿavārıżdan nāşī ẕihince selāmet-i kāmile olamayup ṭutġunlıḳ bulınmaḳ ḥasebiyle dersiñ mezāyā ve deḳāyıḳına birden bire lāyıḳıyla intiḳāl olınamaz ise (10) bunıñ añlaşılmasından hemān ḳaṭʿ-ı ümīd ile ẕihnim almayor deyu Türkī ṣūreti ḳaṭʿā ḫāṭıra bile getürilmeyüp zīrā insān her şeyʾi aḫẕ ve taḥṣīle müsteʿid ve ḳābil omaḳ üzere yaradılmış ve "**Leyse li'l-insāni illā mā seʿā**"[314] medlūl-i celīli ḥükmince beẕl-i mesāʿī idecegi şeyʾe dest-res olmaḳ ḫaṣāʾiṣ ve melekāt-ı ʿaḳliyyesi iḳtiżāsından (15) bulınmış oldıġına ve taʿb ve meşaḳḳat ile ḳazanılan şeyʾiñ zaḥmetsizce istiḥṣāl olınan şeyʾe nisbetle ḳadr ve ḳıymeti elbette daha ziyāde olup buña bir kerre dest-res oldıḳdan ṣoñra degme bir ḥāl ile elden çıḳmayacaġı umūr-ı mücerrebe ve maʿlūmeden bulındıġına mebnī işbu ḳażiyye-i müselleme pīş-i naẕār teʾemmüle alınaraḳ ve söziñ ṭoġrısı (20) ʿilm ü maʿrifet öyle aṣlā zaḥmet virmeksizin ḳolaylıḳla istiḥṣāl olınamayacaġı bilinüp taḥṣīl ḫuṣūṣına aña göre ḥaṣr u ḳaṣr-ı himmet idilerek "**Müşkilī nīst ki āsān neşeved" "Merd-i bāyed ki**

(36) **herāsān neşeved"**[315] manẓūme-i meşhūresi müʾeddāsınca baʿżan müşkilāt görilecek olsa daḫi bunıñ esbāb-ı defʿ ve izālesi istiḥṣāl ile yeʾs ve fütūr ṣıraları aṣlā ḫāṭıra getürilmemelidir.

Ṣālişen: İstiʿdādāt-ı beşeriyye derecāt-ı mütefāvitede maḫlūḳ olması (5) ḫasebiyle baʿżıları oḳudıḳları şeyʾi hemān bir iki kerre işidüp görmekle ögrenmekde oldıḳlarından bu miṣillüler ifrāṭ-ı zekā ve istiʿdātlarına istinād ve iġtirār ile derse çalışmaḳ ḫuṣūṣında ʿadem-i mübālātı iʿtiyād ve iltizām iderek "**E'ş-şeyʾ iẕā tekerrara taḳarrara**"[316] mefhūmından ẕühūl ve ġafletle zekā ve istiʿdādca (10) kendüleriniñ mādūnında bulınanlardan aşaġı ḳalmaḳda ve baʿżıları ise hīç bir şeyʾ ögrenemeyüp bütün bütün merkez-i cehāletde ḳarār ṭutmaḳda oldıġından öyle zekāvet-i kāmile aṣḥābından bulınan ẕevāt kendülerine mevhibe-i maḫṣūṣa-i Ṣamedāniyye olan işbu

[314] İnsan için ancak çalışmak vardır.
لیس للانسان الا ماسعی

[315] Hiçbir mesele çözümlenemez değildir, yeter ki adamda panik olmasın (soğuk kanlı olsun).
مشکلی نیست که آسان نشود مرد هر بایدکه هر اسان نسود

[316] Tekrarlanan şey zamanla yerleşir.
الشیئ اذا تکرر تقرر

niʿmet-i celīleniñ ḳadr ve şükrini bilerek bunı temām (15) mā-vażaʿa lehinde istiʿmāl itmek içün digerlerinden ziyāde taḥṣīl-i maʿārife saʿy ve ġayret itmek lāzımdır.

Rābiʿan: Ḳırāʾet ve tederrüs olınmaḳda bulınan kütüb-i āliyye bir ṭaḳım ḳavāʾid ve żavābıṭ-ı külliyyeyi şāmil oldıġından bunlar lāyıḳıyla ögrenilüp żabṭ u ḥıfẓ olındıḳdan ṣoñra daḫi iş yalñız (20) kütüb-i meẕkūre dāʾiresinde bıraḳılup daʾimā ḫārice taṭbīḳ ile taḳarrur ve tevessüʿine iḳdām yaʿnī ḳavāʿid ve żavābıṭ-ı meẕkūre her ne içün

(37) vażʿ ve taʿyīn olınmış ise anlarda istiʿmāl ve istiḥdām olınmaz ise işbu ḳavāʾid ve żavābıṭ bir dāʾire-i maḥdūde içinde ḳalup bunlardan aṣlā istifāde olınmamış ve bu yolda ṣarf olınan bunca saʿy ve emegiñ ṣemeresi alınmamış olacaġına ve işi böyle (5) bir dāʾirede bıraḳanları baʿżı eslāf-ı kirām gözleri baġlu olaraḳ dolaba ḳoşulmış olan ḥayvāna teşbīh eylediklerine mebnī oḳunan şeyler üzerine dāʾimā müẕākere ve mübāḥaṣe ve ḫārice taṭbīḳ ve muḳāyese ile iʿmāl-i fikr ve naẓar olınaraḳ istiḥṣāl-i rüsūḫ ve melekeye ṣarf-ı evḳāt idilmelidir.

(10) Ḫāmisen: Taḥṣīline çalışılan ʿulūm ve fünūniñ ḳāʾide-i tertībine riʿāyet ve her biriniñ evḳāt-ı muʿtedilede ṣırasıyla aḫẕ u teʿāllümine diḳḳat olınması daḫi elzem-i levāzım-ı taḥṣīliyyeden olup çünki bi'l-farż ʿilm-ı ṣarf ögrenilmeksizin ḳavāʿid-i naḥviyyeniñ añlaşılması ve bu ikisinde rüsūḫ ḥāṣıl olmadıḳca ʿilm-i maʿānīniñ (15) deḳāyıḳ ve ḥaḳāyıḳına kesb-ı ıṭṭılāʿ idilmesi ve ʿilm-i manṭıḳ görilmedikce ʿilm-i ḥikmet ve kelāmıñ mesāʾil-i daḳīḳa ve müşkilesi ḥall ve tefehhüm olınması mümkin olamayacağından ve ḳāʿide-i tertībine riʿāyet olınmaḳsızın oḳunan şeyleriñ hīç birisi añlaşılamayup nāfile yere emek virilmiş ve beyhūde iżāʿa-i vaḳt idilmiş olacağı cihetle bir çoḳ (20) emṣāli müşāhede olınmaḳda oldığı vechle böyleleriñ ẕihninde bir şey taḳarrur ve teʾessüs idemeyerek bi'l-āḫire cāhil ḳalacaḳlarından oḳunan şeylerde ḳāʿide-i tertībe diḳḳat ve riʿāyet olınaraḳ her bir fenn

(38) ṣırasıyla oḳunmalı ve birisi istiḥṣāl ve ikmāl olınmadıḳca digerine başlanmamalıdır.

Sādisen: ʿUlūm-ı āliyye ve ʿāliyyeniñ teshīl-i żabṭ ve ḥıfẓı müṭālaʿasıyla żavābıṭ ve ḳavāʿidiniñ teʾsīs ve tedvīnine ve neşr ve taʿmīm-i (5) menāfiʿine eslāf-ı ʿulemā-yı

fiḫām ḥażerātı ṭaraflarından pek çoḳ emek ve himmetler ṣarf olınmış ve bu cihetle her bir fenne daʾir ṣüret-i iḫtiṣār ve tafṣīlde müteʿaddid mütūn ile bunlarıñ üzerine lā-tüʿadd velā-tuḥṣā şürūḥ ve ḥavāşī teʾlīf ve taṣnīf idilmiş oldıġından bunlarıñ kāffeʾ-i ḳırāʾet ve muṭālaʿasına insānıñ müddet-i (10) ʿömri ġayr-ı müteḥammil ve āṣār ve müʾellefāt-ı mevcūdeniñ farṭ-ı keṣreti ḥasebiyle ʿöşr-i miʿşārınıñ taḥḳīḳ-i esāmīsi bile nā-ḳābil olmaḳ ve işbu müʾellefātıñ her ne ḳadar her biri birer üslūb-ı cemīl ve tertīb-i dil-peẕīr üzere yazılmış ve müʾellifleri fevāʾid ve maʿlūmāt-ı zāʾide żamm ve ʿilāvesine īṣār-ı mesāʿi-i mebrūre eyledikleri ḥasebiyle herbirerleriniñ muṭālaʿası (15) başḳa başḳa ḥüsn-i istifādeyi mūcib olacaġı ġayr-ı münkir bulınmış ise de oḳunan fenn her ne ise esāsen taġyīr ḳabūl itmeyüp muṣannifīn-i kirām ḥażerātından cümlesiniñ netīce-i efkār ve ifādāt-ı nāfiʿaları bir esāsa müstenid yaʿnī ol fenniñ tavżiḥ-i ḥaḳāyıḳ ve teşrīḥ-i ġavāmıż ve deḳāyıḳı maḳāṣıd-ı mühimmesine ʿāʾid (20) olacaġı ḳażāyā-yı müsellemeden bulınmaḳ mülābesesiyle her ḳanġı fenn oḳunacaḳ ise evvel fende yazılmış müʾellefātdan biriniñ intiḫāb ve iḫtiyāriyle fenn-i meẕkūriñ andan ḳırāʾet ve taʿallüm olınması lāzım

(39) ve her yerde taḳarrur-ı efkār ile bi'l-intiḫāb maẓhar-ı ḳabūl-i āmme olaraḳ esātiẕe-i ʿiẓām ḥażerātınıñ zānū-zen-i ḫalḳa-i tedrīs-i feyż teʾsīsleri olan telāmiẕe-i ʿilmiñ zīver-i eyadī-i iḫtirāmları olan kütüb-i muʿtebere müʾellefāt-ı meẕkūreniñ eñ münteḫab ve güzīdesi (5) olmaḳ lāzım gelecegi intibāhdan sālim idüginden ikmāl-i ʿulūm ve fünūn olındıḳdan ṣoñra tezyīd-i maʿlūmāt ve taḳrīr-i melekāt içün iḫtilās-ı vaḳt olındıḳca ve ele gecdikce müʾellefāt-ı sāʾire daḫi muṭālaʿa olınmaḳ üzere eṣnā-yı taḥṣīlde muṭlaḳā kütüb-i münteḥabeʾ-i mebḥūṯeniñ ḳırāʾetiyle iktifā ve faḳaṭ mütūn-ı mevcūde ʿulūm-ı mütedāvileniñ (10) rüʾūs-ı mesāʾilini şāmil ve kāfil olaraḳ bunlar ḥıfẓ ve żabṭ olınur ise ḳırāʾet olınanʿulūm ve fünūn hīç bir zamānda bütün bütün ḫāṭırdan çıḳmayacaġı ve fevāʾidi żāyiʿ olmayacaġı ecelden her bir fenden birer metniñ ezber idilmesine himmet ve iʿtinā buyurılmalıdır.

Sābiʿan: Ders ḳırāʾet olınur iken başḳa şey ile iştiġāl-i (15) ẕihne aṣlā meydān virilmeyerek ḫāceniñ taḳrīri kemāl-i raġbet ve diḳḳatle istimāʿ olınması ve merām ve maḳṣūdı lāyıḳiyle añlaşılması levāzım-ı taḥṣīliyyeniñ eñ aḳdem ve ehemmi olup şāyed eṣnā-yı taḳrīrde baʿżı mebāḥiṯ ḥaḳḳiyle añlaşılmayacaḳ olur veyāḫūd baʿżı cihetlerince

iştibāh vuḳūʿ bulur ise baʿżı ṭabīʿatda merkūz olan (20) ṣıfat-ı ẕemīme-i ʿucb u pendārıñ āṣār-ı reddiyesinden oldıġı vecihle dersiñ añlaşılmadıġı sebḳdaşlar arasında añlaşılmamaḳ muṭālaʿasına veyāḫūd mücerred maḥcūbiyyete mebnī geçişdirilüp ʿadem-i mübālāt

(40) gösterilmesi işbu añlamamaḳ ḥaṣletiniñ insānda yavaş yavaş teʾessüsini daʿvet iderek çünki dersler yekdigere merbūṭ ve merhūn olmasıyla bir kerre bir baḥṣ añlaşılmaz ise müteselsilen o birleri daḫi añlaşılmamaġa başlayup işte bu ise cāhil (5) ḳalmaḳlıġıñ sebeb-i müstaḳili oldıġından ve añlaşılamayan ve iştibāh ḥāṣıl olan yerleriñ eṣnā-yı dersde veyāḫūd müteʿāḳiben ḫāce efendiden suʾāl ile ḥall-i iştibāh olınması bir ṣūretle muʿayyebātdan olmayup belki ṣıfat-ı memdūḥa ve ḥaseneden maʿdūd bulındıġından o miṣillü iştibāh ḥāṣıl olan mebāḥiṣ aṣlā çekinilmeyerek (10) esātiẕe-i kirām ḥażerātından suʾāl ile defʿ-i iştibāh idilmeli ve faḳaṭ işbu esʾile gerek eṣnā-yı dersde ve gerek ġayrı vaḳitde öyle taʿrīż ve cedel emārelerini işrāb idecek ṣūretde īrād olınmayup ġāyet edībāne ve iḥtirām-kārāne olaraḳ serd ü īyān ḳılınması iltizām olınmalıdır.

(15) Ṣāminen: Ḫāceden bir sāʿatda oḳunan ders bir ḳaç sāʿat kemāl-i selāmet-i ẕihn ile muṭālaʿa ve tedḳīḳe muḥtāc oldıġından ve selāmet-i ẕihn ise sessiz ve şemātetsiz maḥallerde elbette daha ziyāde ḥāṣıl olacaġından taḥṣīl-i ʿilm ve maʿrifetiñ levāzım-ı esāsiyyesinden olan işbu emr-i muʿtenāya daḫi ziyādesiyle (20) diḳḳat ve ders ve mektebden çıḳıldıḳdan ṣoñra her gün bir ḳaç sāʿatler iḫtiyār-ı inzivā ile o gün oḳunan ve irtesi güni okūnması muḳarrer olan dersleriñ tekrār-be-tekrār müṭālaʿasiyle ẕihnde

(41) türkī gibi taḳarrur ve teʾessüs itdirilmesine bedel muḳadderet ḳılınmalıdır. Taḥṣīl-i ʿilm ve maʿārifiñ mevāniʿini beyān iden mebāḥiṣ-i sābıḳanıñ beşincisinde ḳānūn-ı ḥıfẓ-ı ṣıḥḥatıñ baʿżı mesāʾil-i mühimme-i esāsiyyesi ẕeyl-i mektūbımızda derc olınacaġı vaʿd idildiginden mesāʾil-i (5) meẕkūreden pek lüzūmlı olanlarınıñ ber-vech-i ātī beyānına ibtidār iderim.

Nezd-i uli'n-nihāda rūşen ve hüveydā oldıġı üzere niʿam-ı mevcūdeʾ-i dünyeviyyeniñ eñ eʿazz ve efḍali ṣıḥḥat-ı vücūd ve ʿāfiyet-i beden ḳażiyyesi olaraḳ meṭālib-i dünyeviyye ve meʾārib-i uḫreviyyeniñ kāffesi birinci derece anıñla ḥāṣıl ve

kişi hezār taʿb ve meşaḳḳatle dest-res olabilecegi (10) niʿam-ı müktesebesiniñ leẕāyiẕ ve ḥūẕūẕāt-ı marżiyyesine mücerred o sāyede nāʾil olacaġı maʿlūm olup "**El-ʿilmu ʿilmāni ʿilmü'l-ebdān ve ʿilmü'l-edyān"**[317] ḥibr-i ḥikmet eṣeri daḫi bu maʿnāyı müʾeyyed ve muṣaddaḳ ve cennet-mekān Ḳanūnī Sulṭān Süleymān Ḥażretleriniñ çekīde-i inbīḳ-i belāġat buyurmış oldıḳları "Olmaya devlet cihānda bir nefes ṣıḥḥat gibi" mıṣraʿ-ı (15) bercestesi bu bābda ser-nāme-i ḳānūn-ı intibāh ve iʿtibār olmaġa lāyıḳdır. Çünki ʿilel ve emrāż-ı cismāniyye ve ʿavārıż ve ālām-ı rūḥāniyyeden sālim olan bir ādemiñ irāḥe-i ḳuvā-yı ẓāhire ve bāṭına içün gice uyḳusını rāḥatca uyumaḳlıġıñ edā-yı şükri ʿadīmü'l-imkān ve bi'l-ʿaks niʿmet-i ʿāfiyetden dūr ḫaste ve rencūr olan bī-çāreniñ (20) gice uyḳusızlıḳla bir sāʿati biñ sāʿat gelerek müteʾellim ve bī-ḥużūr ve gündüzleri daḫi āh ve enīn ile geçerek daʾire-i refāh ve rāḥatdan

(42) dūr ve mehcūr olup "**En-niʿam mechūletun iẕā fuḳidet ʿurifet"**[318] müʾeddāsı ve "Āfiyet ḳadrin suʾāl it ḫaste-i rencūrdan" medlūl ve mezāyāsı üzere ṣıḥḥat ve ʿāfiyetiñ ne derece ʿazīz ve ḳıymetdār oldıġını cezm u teyaḳḳun iderek iʿāde-i ṣıḥḥat arzū ve taḥassüriyle (5) ne derece mübtelā-yı ʿaẕāb-ı elīm olacaġı nümāyān idügine naẕaran ḥıfẓ-ı ṣıḥḥatıñ derece-i ehemmiyyeti maʿlūm ve insān içün her şeyde ʿāfiyet-i vücūdiyye gibi sermāye-i ṣervet ve saʿādet-i ḥaḳīḳīyye olamayacaġı emr-i meczūmdır. İşte ḥāl bu merkezde iken ḥıfẓ-ı ṣıḥḥat ḫuṣūṣında herkesiñ bī-ḳaydāne ne ve lāubāliyāne ṭavranması ḥālāt-ı müteʾessifesi (10) esāsen iki sebebe müstenid olup bunıñ birincisi bu mādde-ʾi mühimmede gözedilmesi lāzım gelen şeylere fıḳdān-ı maʿlūmāt ve ikincisi keyfe me't-tefeḳa baʿżı uṣūl ve ʿādāt-ı mużırra iʿtiyād idilüp bilinen ve her bār mażarratı görilen şeyleriñ terki ve sehlü'l-icrā olan bir çoḳ uṣūl-i nāfiʿanıñ icrāsı ṣūretlerinde ʿadem-i mübālāt ḫuṣūṣātı oldıġından (15) ḳavāʿid-i ḥıfẓ-ı ṣıḥḥatıñ mesāʾil-i esāsiyyesini insān daha ḥāl-i ṭufūliyyetde iken ögrenüp güzelce ḥıfẓ ile icrāʾāt-ı fiʿliyyesine ʿömri oldıḳca devām ve bu bābda naṣb-ı nefs-i ihtimām eylemesi ziyādesiyle diḳḳat ve iʿtinā olınacaḳ mevāddan olmasıyla mesāʾil-i meẕkūreniñ başlıcaları ebḥāṣ-i ātiyyede ẕikr olınur.

---

[317] İlim ikidir: Bedenler ilmi, dinler ilmi.
العلم علمان علم الابدان و علم الاديان

[318] Nimetin değeri kaybolunca anlaşılır.
النعم مجهولة اذا فقدت عرفت

(20) Birinci Baḥiṣ: Vücūdıñ ṭaḥāret-i kāmile ḥālinde bulındırılması ve telebbüs olınan şeyleriñ daḫi pāk ve temiz olması muḥāfaẓa-i ṣıḥḥat-ı bedeniyyeniñ esbāb-ı nāfiʿasından ve mücerred şu maṭlabıñ ḥuṣūli żımnında

(43) arasıra istiḥmām ve giyilen şeyleriñ neẓāfetine ihtimām olınması lāzimeden olup faḳaṭ pek ṭoḳ ve pek ac ḥammāma girilmemeli ve pek çoḳ oturılmamalıdır. Bir de ṭaʿāmıñ miʿdede haẓm olacaġı zamānda yıḳanılmaḳ haẓmı tevḳīf idecegi ve şu ḥālden ise baʿżı emrāż-ı (5) mużırra tevellüd eyleyecegi ṭıbben muḥaḳḳaḳ oldıġından ṭaʿām idildikten üç dört sāʿat mürūr eyledikten ṣoñra yıḳanılmalı ve ḥammāmdan çıḳıldıḳtan ṣoñra vücūda ṣoġuḳ teʾs̱īri pek mużırr oldıġından o es̱nāda vücūdıñ muḥāfaẓasına ziyādesiyle diḳḳat idilmelidir ve deñize daḫi ṭoḳ ḳarnına girilmemelidir.

(10) İkinci Baḥiṣ: Kış mevsimlerinde vücūdı ışıdır ve teʾs̱īr-i bürūdete ziyādece muḳāvemet ider yün maʿmūlāt ve mensūcātı iktisāʾ olınması ve elbiseniñ münāsibi vecihle ṭarca olması ve yaz vaḳitlerinde daḫi vücūdı serince ṭutar elbise telebbüs olınup bunlarıñ daḫi mümkin mertebe bolca yapdırılması lāzımdır.

(15) Üçünci Baḥiṣ: İnsānıñ üzerinde ışlaḳ ve rüṭūbetli elbise ve çamaşır bıraḳmaḳ ve ḫuṣūṣiyle vücūdıñ terinden çamaşır ışlanmış iken rūzgāra ḳarşu ṭurup ḳurutmaḳ tedbīr ve tedāvīsi müşkil-i envāʿ-ı ʿilel ü emrāż ḥudūs̱ine sebeb-i müstaḳil oldıġı ḥasebiyle şunlardan kemāl derece tevaḳḳī ve ictināb olınmalıdır.

(20) Dördinci Baḥiṣ: ʿAṣabiyyü'l-mizāc ve keṣīrü'l-hiss olanlar teʾs̱īrāt-ı

(44) maʿneviyyeye ve bundan ḥudūs̱ idecek ʿilel-i rūḥāniyye ve cismāniyyeye ziyādece müstaʿid oldıḳlarından o mis̱illüler teʾs̱īrāt-ı meẓkūreniñ esbāb-ı ʿādiyyesinden maʿdūd olan muḥriḳ ṣadā ile ālāt-ı ṭarabiyye-i müʾes̱sire istimāʿından ve hevā-yı nefsānīye ḳuvvet virecek (5) sāʾir şeylerden kendülerini muḥāfaẓa itmeleri lāzımdır.

Beşinci Baḥiṣ: Pek ziyāde sürūr ve şādī-i nāgeh-zuḥūrı müstelzim olan ve bi'l-ʿakis farṭ-ı keder ve ḫavfı cālib bulınan aḫbār ve vuḳūʿātıñ birden bire insāna vāṣıl olması Cenāb-ı Ḥaḳ muḥāfaẓa buyursun baʿżan mevt-i fücʾeyi ve baʿżan nüzūli dāʿī ve

baʿżan (10) daḫi iḫtilāl-i dimāġı müʾeddī bulındıġı ṭıbben mücerreb ve ṣābit oldıġından bunlarıñ vuḳūʿından iḫtirāzen o miṣillü aḫbār-sāre ve āṣār-ı mükeddereniñ istimāʿiyle müʾeṣṣer olacaḳ ẕāta teblīġi ḫuṣūṣında ʿacele tecvīz olınmayup muḳaddemāt-ı münāsibe temhīdiyle bi't-tedrīc ifādesi lāzımdır.

(15) Altıncı Baḥiṣ: İnfiʿālāt-ı nefsāniyye zamānlarında yaʿnī insān maġmūm ve mükedder oldıġı vaḳitlerde iştihā olmayacaġı gibi ḳuvve-i hażmiyyede daḫi ʿaṭālet olacaġı ḥasebiyle muʿtād vecihle ṭaʿām itmege çalışmaḳ ve kendüsini zorlayup ekl itmek suʾ-i hażımdan nāşī nefsi baʿżı ʿilel ve emrāża ʿarż itmek dimek olacaġından öyle zamānlarda (20) mümkin mertebe ṭaʿām itmemege saʿy olunmalı ve eṣnā-yı ṭaʿāmda müriṣ-i ḥüzn ve keder olacaḳ şeyleriñ tefekküriyle ẕihni işġāl ve itʿāb itmemelidir. Bir de sühūlet-i hażm içün ṭaʿāmı ziyāde ve ʿacele yememek

(45) ve güzelce çignemek lāzımdır. Zīrā aġẕiye ne ḳadar güzel cignenilür ise hażım ol ḳadar sühūletle ḥāṣıl olup hem miʿde zaḥmetden vāreste olmış ve hem de ekl olunan şeyden vücūdca ziyāde istifāde idilmiş olur. Ve'l-ḥāṣıl sürʿatle ṭāʿām ekl idilmesi ṭıbben cāʾiz olmadıġı (5) gibi pek teʾennī ile ṭaʿām olınması daḫi münāsib olamayacaġından müddet-i ekl nihāyet yigirmi daḳīḳadan noḳṣān ve pek çoḳ bir sāʿatden ziyāde olmamalıdır. Tenāvül-i ṭaʿāma iḳbāl ve iştihā bulınmadıġı ve miʿdede aġırlıḳ ḥiss olınup da aġẕiye-i sābıḳanıñ henüz hażım olmadıġı fehm olınur ise ol ḥālde daḫi ṭaʿām olınması sūʾ-i hażım veyāḫūd (10) diger bir marażıñ ḥudūṣine bāʿiṣ olacaġı muḳarrer bulındıġından bunlara daḫi diḳḳat ve yemekden ḳalḳar ḳalḳmaz hemān uyḳuya yatılması vücūdca pek mużırr olmasıyla ṭaʿām ile uyḳu arasında üç dört sāʿat fāṣıla virilmek ḳāʿidesine her ḥālde riʿāyet olınmalıdır. Eṭʿime-i luḥūmiyyeniñ mevsim-i ṣayfda sebzeye nisbetle miḳdārınıñ taḳlīl (15) ve hengām-ı şitāda tekṣīr olınması iḳtiżā idecegi miṣillü aḫşām ṭaʿāmı daḫi gündüz ṭaʿāmına nisbetle ḳalīlce ve ḫafīfce olması lāzım gelür. Eṣnā-yı ṭaʿāmda iʿtidāl üzere ṣu içilmesi hażmı teshīl idecegi ve vücūda fāʾide-baḫş olacaġı ṣābit oldıġından işbu fāʾide-i nāfiʿa iʿtiyād (20) idilmelidir. Baʿżı ẕevātıñ muʿtādları oldıġı vecihle kilosa riʿāyetle ṭaʿām iderken ṣu içmeyüp de eklden ṣonra içmeleri hażmı taʿṭīl idecegi bī-iştibāhdır. Pek ṣıcaḳ ve ṣoġuḳ olan şeyleriñ daḫi birden bire ekl ve şürbi mażarrat-ı ʿadīdeyi

(46) daʿvet ideceginden o miṣillü eṭʿime eşribe-i ḥārre ve bārideniñ aġızda alışdırılaraḳ iʿtidāl ḥāline getürildikden ṣoñra ekl ve şürb olınması ve ziyāde ṣıcaḳ bir şey üzerine hemān müteʿāḳiben ṣoġuḳ bir şey yünüp içilmek daḫi dişlere pek mażarratlu olmaġla (5) bundan daḫi iḥtirāz idilmesi ve hele vücūd terli iken ṣoġuḳ meşrūbāt içilmemesi ziyādesiyle diḳḳat ve iʿtinā olınacaḳ şeylerdir. Pek ḳart ve aşurı yaglu ve ziyāde zebūn ve laġur ḥayvānātıñ luḥumı ve bayatlamış sebzeleri ve ḫām ve keçmiş meyveleri daḫi ekl envāʿ-ı ʿillet ve mażarratı daʿī oldıġından ekl olınacaḳ eṭʿimeye kemāl-i diḳḳatle (10) o miṣillü şeyleriñ eklinden mücānebet olınması ḳānūn-ı ḥıfẓ-ı ṣıḥḥatıñ aḳvā-yı şerāyiṭindendir. Araṣıra iḫtilās-ı vaḳt ile işbu mebaḥiṣiñ taḥrīrine ḫāme-cünbān-ı ibtidār iken Dār-ı Şūrā aʿżāsından Mīralāy ʿİzzetlü Ḥācı Muṣṭafā Ḥāmī Beg Efendiniñ ḳānūn-ı ḥıfẓ-ı ṣıḥḥata dāʾir teʾlīf ve temṣīline muvaffaḳ (15) oldıḳları risāleleri resīdeʾ-i naẓar-ı ʿācizānem olaraḳ Mīr-i mümā-ileyh ẕāten ḥuẕẕāḳ-ı eṭibbādan ve her fende diḳḳat ve mahāret-i kāmile aṣḥābından bulınmasıyla meẕkūr risālelerine ḥıfẓ-ı ṣıḥḥat içün muḳtażī bulınan mesāʾil-i mühimmeniñ kāffesini derc ile ebnā-yı cinsimiziñ ḥüsn-i viḳāye-i ʿāfiyyeti żımnında pek menfaʿatlü bir eṣer meydāna ḳoymış ve cümleniñ enẓār-ı taḳdīr (20) ve teşekkürini celb eylemişdir. Bu ḥālde ʿācizleriniñ mebāḥiṣ-i meẕkūreniñ ikmāliyle iştiġāl idişim artıḳ ʿabeṣ görinmesiyle bu keyfiyyeti Mīr-i mumāileyhiñ risālelerine derc eyledigi maʿlūmāt-ı mebsūṭaʾ-i nāfiʿaya ḥavāle ile

(47) bālāda yazılan miḳdār ile iktifā olındı. Meẕkūr risāleleri idinilüp müṭālaʿa ile mevādd-ı mündericesine taṭbīḳ-i ḥareket ve yuḳaruda beyān ve tafṣīl olındıġı vecihle muḥāfaẓa-i esbāb-ı ṣıḥḥat ve ʿāfiyete iʿtinā ve diḳḳat buyurılması mütemennādır efendim.

(5) **Cānib-i maḫdūmdan teşekküri ve baʿżı müstedʿayātı mutażammın vālidi ṭarafına taḳdīm olınan cevābnāmedir.**

Taḥṣīl-i ʿilm ü maʿārife ne yolda devām ve iḳdām olınması iḳtiżā idecegine ve eṣnā-yı taḥṣīlde iḥtirāz idilmesi lāzım gelen esbāb-ı mānīʿa ve mużırranıñ ve teraḳḳī-i feyż ü kemāli müstelzim olan ve vesāʾil-i ḥaseneniñ (10) tafṣīlātına dāʾir bu kerre cevāben ve luṭfen irsāl buyurılan veṣāyā-nāme-i ʿālī-i peder-i efḫamīlerini vafūr taʿẓīm ve ibcāl ile aldım ve kemāl-i şevḳ ve raġbet ve farṭ-ı diḳḳat ve ehemmiyyetle muṭālaʿa

eyledim. Ḥaḳḳā ki mevādd-ı mündericesinden her bir maḳāle-i dil-peẕīri bir faṣlu'l-ḫiṭāb-ı hikmet ve her bir fıḳraʾ-i bī-naẓīri maṭrūḥa-i aḥlāḳ ve şemāʾiliñ maḳlūb-ı (15) ibrīz-i fażāʾil ve kemālāt-ı insāniyye olmaḳlığı ḫuṣūṣında hem-ḫāṣṣa-i iksīr-i saʿādet görinmesiyle ve nazm-ı "**Kitābun lev teʾemmelehū'ż-żarīr" "le ʿāde kerīmnāhu bilā irtiyābin" "Velev merra ḥavāmiluhū bi-ḳabrin" "Le şāra'l-meyyitu ḥayyen fi't-turābi"**[319] mefhūmına māṣadaḳ olmasıyla ḫaṣāʾiṣ-i ber-güzīde-i şefḳat-i pederāneniñ böyle derece-i nihāyesinde olaraḳ ḥaḳḳ-ı kemter-ānemde (20) ve belki bi'l-cümle sebüḳdaş ve arḳadaşlarım ḥaḳlarında iẓhār ve sezāvār buyurılan ʿuluvv-i himem ve luṭf ve kerem-i maʿārif-perverīleri bu ʿabd-i ʿācizlerine

(48) ne derece īrāṣ-ı faḫr u şādmānī ve ne mertebede ifāża-ʾi ḫayāt-ı cāvidānī itmiş oldıġınıñ ʿarż ve taʿrīfi ḫāric-i ez-ʿuhde-i iḳtidār ve edā-yı ḥaḳ teşekkürinde olan ʿacz ü fürūmandī daḫi min külli'l- vücūh vāżıh ve āşikār oldıġından her ṣūretle dem-beste-i ḥayret (5) ve "**Men çün künem şükür-i heme niʿmet tevʾem" "Niʿmet çe-güne şükür küned ber zebān-i ḫīş"**[320] neşīdesiyle zemzeme-pīrā-yı meskenet oldıġım hālde daʿvet-i mefrūża-i veliyy-i niʿmet-ānelerini hezār kerre ṣad-hezār tekrār eylemekde ve ẕikr olınan veṣāyā-nāme-i devletleriniñ aḥkām-ı nāfiʿasına her hālde tevfīḳ-i ḥareket iderek bu yüzden daḫi rıżā-yı (10) felāḥ-ı iḳtiżā-yı münʿimīlerine muvaffaḳiyyetimi dergāh-ı Cenāb-ı Vāhibü'l-ʿaṭāyādan temennī itmekdeyim. Ḳaldı ki ḥużūr-ı sāmīlerinde müstaġnī-i teẕkār oldıġı üzere şimdiki hālde bulındıġımız maḫrec-i aḳlāmda görilmekde olan dersler bi-minnehi Teʿālā iżāfe-ʾi teveccühāt-ı ḳudsiyye-ʾi peder-i ekremīleri ḳarīben ikmāl ve bi'l-imtiḥān şehādet-nāme istiḥṣāl olınaraḳ saye-ʾi Ḥażret-i (15) Şāhānede müʾessis olan uṣūl iḳtiżāsınca aḳlām-ı Pādişāhīden birine çerāġ olacaġım ve şu ḥālde diger bir meslek-i cedīde insilāk idecegim ḥasebiyle bunda daḫi sermāye-ʾi feyż ve saʿādet-i ʿācizānem olan rıżā-yı ʿālī-i ḫāk-perverīleri yolında ḥareket olınmaḳ üzere deḳāyiḳ-ı ādāb-ı ḳalemle fenn-i kitābet ve inşāda iktisāb-ı biḍāʿa ve mehāret (20)

---

[319] Köre kitabı incelemek için bırakırsak şüphesiz ikramda bulunuruz ve hakikatları görür. Eğer kitabı taşıyanlar mezardan geçseler, topraktaki ölüler canlanır.

كتاب لو تأمله الضرير لعاد كريمتاه بلا ارتياب
ولو مر حوامله بقبر لصار الميت حياً في التراب

[320] Ben bütün nimetlerin şükrünü nasıl yapayım; zaten nimetlerin kendileri şükürdür. Nimet kendi kendine şükredebilir mi?

من چون كنم شكر همه نعمت توأم نعمت چكونه شكر كند بر زبان خويش

olınması ne esbāba mütevaḳḳıf bulındığına daʾir baʿżı kavāʿid ve maʿlumāt-ı esāsiyye beyānı ḫuṣūṣında tehzīz-i ġāmeʾi semāḥat-kārīye müsāʿadeʾi Celīleʾi faḫīm-āneleri ibẕāl ve vuḳūf ve mümāreseʾi faʿaliyyāt-ı taḥrīriyyeye medār olmaḳ ve bu ṣūretle de istifāde olınmaḳ üzere baʿżı müsevvedāt

(49) irsāl buyurıldığı ḥālde işbu elṭāf-ı mütemmime velīniʿmet-āneleri daḫi ḫaḳḳ-ı ʿācizānemde eʿazz-i niʿmet ve müstelzim-i kemāl-i şükrāniyyet olacağı ve beḳāyı teveccühāt-ı şamīmiyyeʾi ʿāciz-i nevvārīlerine şiddet-i iḥtiyācım keyfiyyeti ise nezd-i muʿallā-yı mekārim-kārīlerinde āzādeʾi beyān oldığı muḥāṭ-ı ʿilm-i (5) ʿālīʾi veliyyü'n-niʿamīleri buyurıldıḳda emr ü fermān Ḥażret-i men lehu'l- emriñdir.

Cevāb

Sāyeʾi muvaffaḳiyyet-vāyeʾi Ḥażret-i Pādişāhīde her dāʾireye müteʿalliḳ olan umūr ve ḫuṭūb-ı Salṭanat-ı Seniyyeniñ ḳavāʿid ve żavābiṭ-i ʿādile ve sālimeye rabṭ ve tevsīḳiyle istiḳāmet ve metānet ḥüsn-i cereyānı teʾmīn (10) olınmaḳda bulındığı meḥāsin-i āṡār-ı fiʿliyyesiyle meşhūd-ı ʿuyūn-ı ʿālemiyān oldığı miṡillü kāffeʾi mevālīd-i teraḳḳiyāt-ı māddiyye ve maʿneviyyeniñ müvellidi ve Cenāb-ı Ḫālık ve Ṣāniʿ-i Ḥaḳīḳiyyeden ṣoñra yine ol Ṣāḥib-i Cemāl ve Celāl-i Muṭlaḳıñ nevʿ-i beşere iḥsān buyurdığı ḥaṣāʾiṣ-i mümtāzeden olaraḳ nev-be-nev ġarābet-baḫş-ı intiẕār-ı istiḥsān olan bedāyiʿ ve żāyiʿ-i (15) nāfiʿanıñ muḫteriʿ ve mūcidi diḳḳat-i naẕariyyeye alındığı hālde vesāyiṭ-i ʿulūm ve maʿārif oldığı mevrid-i ilhāmāt-ı ḳudsiyye olan żamīr-i münīr-i Cenāb-ı cihān-bānīye lāyıḥ ve vāżıḥ olmasıyla teraḳḳīʾi maʿārif-i ʿumūmiyye emrinde daḫi mesāʿīʾi bī-hemtā ve ʿināyāt-ı bī-minnethā-yı ḫilāfet-penāhī bī-dirīġ olaraḳ ol sāyede mekāsib-i ʿilm ü maʿrifet olan bi'l-cümle mekātib (20) ve mevāḳiʿ-i taḥṣīliyyeniñ uṣūl ve ḳavāʿidi tanẕīm ve ikmāl ve her ṭarafca intişār ve tezyīd-i maʿārife elṭāf-ı celīle ibẕāl buyurılmakda oldığına

(50) ve oġlım efendim daḫi anlarıñ biri olan ve Ḥażret-i Feyyāż-ı Lem-yezelden mütemennā-yı ḫālişānem oldığı vechle füyūżāt-ı ātiyyeleriniñ medḫali bulınan maḫrec-i aḳlāma devām itmekde oldığıñıza naẕaran ṣavb-ı ʿācizīden uṣūl-i taḥṣīliyye yolında beyān-ı efkār ve veṣāyā (5) olınması ʿabeṡ oldığını görüp ṭurur iken mücerred muḥabbet-i vālidiyyetiñ müstetbeʿāt-ı ṭabīʿiyyesi ve menbaʿ-ı teşvīşāt ve inḳılābāt olan

ẕihn-i berhem-zede-ʾi ʿācizānemiñ nümūnesi olaraḳ sevād-endāz-ı çehre-ʾi sefīd-i evrāḳ ve taʿb-efken-i şikeste-niṭāḳ itmiş oldıġım baʿżı güftār-ı nā-hencārı hāvī muḳaddemen (10) gönderilmiş olan varaḳanıñ vuṣūline ve baʿżı ifādāta dāʾir bu kerre bir ḳıṭʿa cevāb-nāme-ʾi ʿālīleri tenvīr-sāz dīde-ʾi iftiḫār ve teblīġāt-ı belīġa-ʾi dil-nevāzānesiniñ ḫüsn-i insicāmı niḥāl-i istiʿdād ve ḳābiliyyet-i ẕātiyyeleriniñ şemerāt-ı luṭfiyyesini ibrāz ile berāber devām buyurmaḳda oldıḳları maḫrec-i aḳlām aḳlām-ı şāhāne içün gülşen-i mülk ve milletiñ (15) bir çoḳ nev-fidānān-ı zekā ve istiʿdādı terbiye-kārī-ʾi reşeḥāt-ı elṭāf-ı seniyye ile yetişüp her biri birer devḥa-ʾi pür-berg ü bār ve ḥadīḳa-ʾi devlete zīnet-efzā-yı istifāde-ʾi bī-şümār olmaları żımnında pek güzel maḥall-i feyż ve edeb oldıġını meydāna ḳoymış oldıġından buraları ʿācizlerine bir ḳaç cihetle mūriṣ-i mesārr oldıġı ḥālde duʿā-yı (20) maḥṣūṣ-ı vālālarını tekrār ve bundan ṭolayı īfā-yı teşekkürāt-ı muḳtażiyyeye ibtidār eyledim. İnşāallāhu Teʿālā ḳarīben meʾmur olacaḳları ḳalemde daḫi iẓhār ve iṣbātına muvaffaḳ oldıḳları ḫüsn-i terbiye ve ehliyyet-i ẕātiyyeleri iḳtiżāsınca ibrāz-ı ḥarekāt-ı memdūḥa ile iḥrāz-ı feyż

(51) ve rifʿat idecekleri meczūm ve bu cihetle ādāb-ı ḳaleme ve fenn-i inşā ve kitābete daʾir istenilen īżāḥāt ve müsevvedātdan istiġnā-yı ʿālīleri emr-i maʿlūm ise de her bir maḳāṣıd ve emānī-ʾi behiyyeleriniñ ḫuṣūline beẕl-i maḳderet-i ʿācizlerince aḳdem-i ferāʾiż-i ẕimmet (5) ʿadd olınmasıyla īżāḥāt-ı maṭlūbe başḳaca bir varaḳaya terḳīm ve istenilen müsevvedāt daḫi münşeʾat ḳılıḳlu tertīb ve tanẓīm olınaraḳ leffen irsāline müsāraʿat ve bunıñla berāber istifsār-ı ṭabʿ-ı ʿālīlerine mübāderet olındı Oġlım Efendim!

Ādāb-ı Ḳalem

(10) ʿĀcizleri ḳaleme devām itdigim vaḳitden şimdiye ḳadar bir ḫayli zamān güzerān idüp aḥkām-ı teceddüdāt-ı dehriyye iḳtiżāsından oldıġı vechle kāffe-ʾi şuʾūnāt-ı gūyende taḥavvülāt-ı ṭabiʿiyye-ʾi mütevāliye vuḳūʿa gelegeldigi gibi aḳlām-ı şāhāneniñ daḫi uṣūl ve ḳavāʿid-i ḳadīmesi tebeddül itmiş ve ḫuṣūṣiyle şīrāze-ʾi kütüb-i ḫuṭeb-i Salṭanat-ı (15) Seniyyelerini zer-tār-ı tedābīr-i mülheme ve çīre vü destī-ʾi ārā-yı müsellemeleriyle tecdīd ve maġbūṭ ʿaḳd-i mürvārīd buyurmaḳda olan veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz Şehinşāh-ı müʾeyyed min ʿindi'l-lāh Efendimiz Ḥażretleriniñ nebr-i

aʿẓam-ı elṭāf-ı ʿamīmiyyelerinden aḳlām-ı mülūk-āneniñ daḫi iḳtibās idecegi āşikār olan envārı tefeyyüż sāyesinde nice nice intiẓāmāt-ı cedīde (20) ve teraḳḳīyyāt-ı güzīdeye maẓhariyyetle aḥvāl-i sābıḳasına nisbetle pek çoḳ kesb-i imtiyāz eylemiş olacaġından aşlā şübhem olmadıġından

(52) bi-luṭfihī Teʿālā ḳarīben çerāġ buyurılacaḳları ḳalemiñ żābiṭān ve serāmedānı ṭaraflarından görecekleri muʿāmelat-ı ādāb-kārāneye māye-ʾi terbiye-i aşliyyeñiz daḫi munżamm olaraḳ uṣūl ve ādāb-ı ḳalemiyyeyi beş on gün ẓarfında añlayup istiʿdād-ı ẕātīñiziñ (5) gösterecegi meslek-i güzīne iḳtidā ile feyiż-yāb ve maḳbūl-i emṡāl ve etrāb olacaḳları ʿācizler neçe derece-ʾi meczūmiyyetde gibi görinmekde oldıġından ve lāsiyyemā bu teraḳḳī-cū-yı bī-riyālarınıñ uṣūl-i ḳadīmeden yalan yañlış ḫāṭırımda ḳalmış olan biraz şeyleriñ şimdiki uṣūl-i müstaḥsineniñ yanında aşlā ḳadr ü ḳıymeti olmayacaġı daḫi (10) maʿlūm idüginden bu bābda nāḳa-ʾi meczūre-i ḫāmeyi ümīd-i aḥlābe-ʾi intifāʿ ile ibsās-ı mücerred isrāf-ı āb ve lebāb-ı ḥibr ve ḳırṭāsdan başḳa maʿnāyı müfīd olmaz ise de şāyed işbu müṭālaʿa-ʾi iḫtirāz-kārāne imsāk-ı himmet-i pederāneye ḥamle ile iz(di)yādı bāʾiṣ izdiyād-ı şevḳ ve sürūrım olan şevḳ ve ġayret-i zekā-perverīlerine vaḳfe-res-i (15) fütūr olur tevehhümi maḥleb-i sevḳ-i kelām-ı nā-insicāmda irhā-yı ʿinān-ı ḥalebe-ʾi ḫāmeye meyelān göstermiş ve “**Ḫuẕ mā ṣafā daʿ mā keder**”[321] vaḳfınca telvīḥāt-ı ātiyyeniñ serd ve taḥrīrine ibtidār olınmışdır. İnşāallāhu Teʿālā sāye-ʾi feyż-vāye-ʾi Ḥażret-i Şāhānede taʿyīn buyurılacaḳları (20) ḳaleme eṡnā-yı devām-ı ʿālīlerinde levāzım ve mevāniʿ-i taḥṣīliyye ḥaḳḳında bālāda basṭ ve beyān olınan maḳālāt daḫi her zamān şāyān-ı kemāl-i iʿtinā ve oldıġı muḳaddime-ʾi telvīḥāt maḳāmında bu maḥalde

(53) daḫi maḫṣūṣan naẓar-ı diḳḳat-i naḳḳāde-ʾi ʿaliyyelerine ʿarż iderim.

Telvīḥ-i evvel

Erbāb-ı müṭālaʿanıñ mürtesem ṣaḥīfe-ʾi intibāhlarıdır ki müteḳaddimin ve müteʾaḫḫiriñ-i ʿulemā-yı kirāmdan baʿżıları münāẓara-ʾi seyf ve ḳalem mebāḥiṡini (5) fürūʿāt-ı ʿulūm-ı cüzʾiyyeden ʿadd ile taṣnīf-i ümmehāt ve neşr-i füyūżāt-ı ʿilmiyye ile

[321] Safayı, iyiyi al, kederi bırak.
خذ ما صفا دع ما كدر

meşġūl bulındıḳları ʿazīz ve ḳıymetdār zamānlarda bile mebāḥiṯ-i meẕkūreye dāʾir müteʿaddid risāleler teʾlīf iderek bu bābda görilen müşkilātıñ ḥall ve faṣlı żımnında ḳarīḥalarını ḫaylīden ḫaylī itʿāb ve lisān-ı ḥāl ṭarafınıñ müddeʿiyātına muvāfıḳ tertīb eyledikleri (10) delāʾil-i ḳāṭıʿa ve āṯār-ı nāfiʿa ile teʾlīf ẕātü'l-beyni mūcib olacaḳ maḳālātı iṭnāb idüp netīce-ʾi muḥākemātda seyf ve ḳalemiñ ḫilḳat-i mevālid ciheti ve ṣalābet ve mülāyemet münāsebeti ile māyeleri başḳa oldıġından beynlerinde olan istiḥāle-ʾi imtizāc tām "**Ke'n-nāri fī ruʾūsi'l- aʿlām"**[322] gibi görinür ise de bunlarıñ ikisi daḫi ʿillet-i tāmme-ʾi (15) ṯāliṯ-i mevālīd olmalarıyla iḫtilāf-ı ṭabāyiʿ ve tebāyün-i emzice melābisesiyle anlardan aġreb bulınan ʿanāṣır-ı erbaʿanıñ bi-ḥikmeti'l-lāhi Teʿālā ḥāṣıl olan kemāl-i iʾtilāfları gibi seyf ve ḳalemiñ daḫi ḳıvām-ı intiẓām-ı ʿālem-i kevn ü fesād içün yek-vücūd-ı vifāḳ ve ittifāḳ-ı mümāzecet olmaları lāzım gelecegine ḥükm olındıḳdan ve işbu ḥükm-i ḳażā cereyānına (20) ikisi daḫi gerden-dāde-ʾi inḳıyād ve yekdigeriyle mīṯāḳ-bend-i ittiḥād oldıḳdan ṣoñra şimşīr-i ḳāṭıʿ-ı ḫāme-ʾi keṯīrü'l-menāfiʿ ile ḳażiyye-ʾi

(54) ḥüsn-i imtizāca fevḳa'l-ġāye riʿāyet idecegini eymān-ı ġalīẓa ile teʾmīn ve teʾkīd ile berāber yalñız ḥaḳḳ-ı teḳaddüm kendü ṭarafında ḳalmaḳlıġını maʿraż-ı iltimāsda beyān ve bunı ḳazanmaḳ içün ḫaṣāyiṣ-i ḳalemiyyeden olan süḫen-ārā ve ḥikmet-pīrālıġı kemterīn-i ebnā-yı cinsi (5) olan ḳalem-tırāş-ı sīne-ḫırāşıñ baḫş ve iḥsān eylemiş oldıġı delīlini serd ve ityān eylemiş ve ḳalem daḫi bidāyet-i āferīnişde sebḳ-i zamān olmadıġından ve seyfiñ daḫi levāzım-ı fıṭriyyesinden bulınan ẓafer-peymā ve cihān-küşālıġı ḳalemiñ yazdıġı reʾy ve tedbīr altında gitmekle ḳazanmış oldıġından baḫṯle o daḫi ḥaḳḳ-ı teḳaddümde olan (10) arzūsını meydāna ḳoymaḳ istemiş ise de eʾimme-ʾi ʿulemā aralarına girüp muḥkemāt-ı Āyāt-ı Ḳurʾāniyye ve Eḥādīṯ-i Ṣaḥīḥa-ʾi Nebeviyye ile ṯābit oldıġı vechle faẓīlet-i cihād kāffe-ʾi faẓāʾile ercaḥ ve şemşīr-i ābdār bu yolda ṣarf-ı iḳtidār itdikçe kendüsine hīc kimesneniñ ḥaḳḳ-ı taḳaddümi çoḳ görmiyecegi evżaḥ oldıġını īrād eylediklerinde (15) ḫāme-ʾi dil-ārām "**Heyhāte yaḍribu fī ḥadīdin bāridin"**[323] meṯelini muḳaddeme-ʾi kelām ve ledünniyyāt-ı ḥāle bir kerre ʿaṭf-ı

[322] Bayrağın başında ateş gibi.
كالنار في رؤس الاعلام
[323] Ne yazık ki soğuk demiri vuruyor.
هيهات يضرب حديد البارد

naẕar-ı imʿān ve inṣāf olınur ise ehl-i ḥaḳīḳat ve ḥaḳḳāniyyetiñ maḥkeme-ʾi vicdānında ḥaḳḳ-ı ṭeḳaddüm ʿacabā ḳanġı ṭarafa ḥükm olınur deyü nāzikāne ʿarż-ı merām iderek bu maḳāmda serd eyledigi delāʾili uzadup işi ġavġā-yı (20) devr ü teselsüle ḳadar düşürmege çalışdıġı görildikde artıḳ "**El-ḥükmü limen ġalebe**"[324] ḳażiyye-ʾi cidd-kārānesine iltifāt ile manṣıb-ı taḳaddüm-i lafẓı seyfiñ ʿuhdesine ḥavāle ile beynlerinde olan taḳaddüm-i maʿnevī mesʾelesini ḥall ve inkişāfı mücerred ʿuḳūl-i selīme aṣḥābınıñ

(55) ḳuvve-ʾi feyyāża-ʾi ẕihniyyelerine ḥavāle olınan maʿānī-ʾi daḳīḳa gibi ʿuḳde-ʾi kūşā-küşde bıraḳup gitmişlerdir. Bu maḳāleye meşāhīr-i şuʿarā-yı ḳadīmeden Ebū'n-Nemmām'ıñ seyfiñ ʿaẓamet-i şānı ḥakḳında inşā itmiş oldıġı "**E's-seyfu aṣdaḳu enbāʾi mine'l-kütüb"** (5) "**Fī ḥaddetü'-l ḥaddi beyn el-ciddi ve'l-laʿb" "Beyżu'ṣ-ṣafāyiḥ li esvedi'ṣ-ṣaḥāʾifi fī" "Mütūnihinne celāʾu'ṣ-ṣekki ve'r-rayb"**[325] beytleri ki ḳālıb-ı neṣre dökildikde sebk ve meʿalleri dünyāda eñ ziyāde diblomat olmaḳla şıbt ve ṣadā ve maʿraż-ı politiḳada tertīb-i muḳaddemāt-ı mübheme ile ḳarşusında bulınan düşmen-i dūst-nümāsınıñ netāyic-i aġrāż-ı ġayr-ı beyyinesini cerḥ (10) ve ibṭālde yed-i ṭūlāsı bulınan ẕevātıñ idāre-ʾi cerbeze-ʾi taḳrīriyye ve irāʾe-ʾi meleke-ʾi taḥrīriyyede tāb ü tüvānları kesildikden ṣoñra seyf-i ḳāṭıʿ-ı ḳaleme olan rüchāniyyetine bürhān-ı sāṭıʿ gösterüpdir ki mühimmāt-ı umūr-ı müşkileyi ben istedigim gibi keser biçer ve aṣḥāb-ı ḳalemiñ yek digere ʿarż eyledigi ḫulūṣ ve tabaṣbuṣ-ı dü-rūy-āneyi (15) ortadan refʿ ile bezm-i mükāfaḥada şarāb-ı erġuvānī bedeline eḥibbā-yı aʿdā reveşiñ ḳanlarını içerim. Zīrā benim gevher-i ẕātım jeng-i küdūrāt-ı nifāḳdan āzāde ve lisān ṣıfātım ḳażiyye-ʾi iḫḳāḳ-ı ḥaḳḳda ġıll ü ġışş tezvīrden sāde oldıġından ḫāme-ʾi siyeh-rū gibi beyżu'l-vecenāt vuḳūʿātı ẕulmet-sūde-ʾi zişti-ʾi türrehāt (20) itmem. Bilürsiñiz ki kāffe-ʾi dāʾ-i ʿużāl-i muʿāmelāt-ı devliyyeniñ devāsı benim dārū-ḫāne-ʾi aḥkām-ı ḳaṭʿiyyemde terkīb ve tertīb olınaraḳ çıḳar nehcinde ve İbn-i Rūmīniñ tefḫīm-i ḳadr-i ḫāme ḫuṣūṣında naẕm

---

[324] Üstün olanın hükmü geçer.
الحكم لمن غلب

[325] Kılıç kitaplardan daha doğru haber verir, keskin yüzü şaka ve ciddiyet arasını ayırıcıdır. Siyah sayfalı metinlerde beyaz formalar vardır, şek ve şüpheleri giderir.
السيف اصدق انباء من الكتب في حدة الحدين الجد واللعب
بيض الصفايح لاسود الصحائف في متونهن جلاءالشك والريب

(56) eyledigi) “**En yaḫdimu’l-ʿilmu’s-seyfe’leẕī ḥażaʿat” “Lehū’r-riḳābi ve dāmet ḫavfuhu’l-ümemu” “Fe’l-mevtu ve’l-mevtu lā şeyʾun yuʿādilihu” “Lā zāle yetbeʿu mā yecrī bihī’l-ḳalemi” “Biẕā Każā’l-lāhu fi’l-aḳlāmi iẕ buriʾet” “İnne’s-suyūfe lehā medārun hefet ḫademi”**[326] ebyātı ki ḫalḳıñ gerden-inḳıyādına taʿlīḳ-i ṭavḳ-ı (5) ẕillet ve ḳulūb-ı kāʾināta ilḳā-yı ḫavf ve dehşetle kendüsine ser-fürūya mecbūriyyet viren seyf-i ṣāḥib-i şekīmeye ḳalem-i ḥikmet-meşīme eger iḫtiyār-ı tebaʿiyyet-i meskenet-kār-āne idecek olur ise bī-çāre ḳalem hemān ser-dāde-ʾi şemşīr-i ʿadem olsun. Zīrā her ne ḳadar nāsıñ cihet-i bīm ve her esede şeyʾ-i lā-yuḳās gördigi pençe-ʾi hevl-nāk-i meniyyeden (10) taḫlīṣ-i girībān-ı cān itmek aḳṣā-yı ümniyyesi ise de o daḫi ḳalemiñ levḥa-ʾi ezele naḳş-endāz-ı ḳader-i mā-lā-yeteġayyar itmiş oldıġı evāmir-i ezeliyyeye merhūn yaʿnī beṣāʾir mükevvenātıñ dīde-dūz-be-rūz-ı ecel “**Lā-yesteʾḫirūne sāʿaten velā-yestaḳdimūn”**[327] oldıġını bilmez mi? Heyhāt heyhāt ki işte böyle miżmār-ı meşiyyetiñ yektā süvār-ı neḫustīn ve (15) ḫalbe-ʾi ḫilḳatiñ sāʾiḳ-ı ciyād-ı evvelīn ve āḫirīni olan kemmiyyet-i maʿānī-i āferīn bidāyet-i fıṭratından beru pā-māl-i maṭiyye-ʾi riḳḳiyyet itmiş oldıġı ḥüsām-ı āhenīne maḥkūm ḳalsun meʾālindedir bunlarıñ teẕyīli daḫi muvāfıḳ-ı maḳām görilmişdür. ʿUlemā-yı kirām ḫażerātınıñ mübāḥaṣāt ve münāẓarāt-ı mesrūdeyi (20) meydāna ḳoyup müddeʿā-yı ṭarafeyne muṭābıḳ delāyil-i mebsūṭa taḥarrīsiyle sāḥa-ʾi fesīḥa-ʾi müteḫayyileye irkāż-ı ḫuyūl-i efkār ve kevīr-bā-yı ġāye-ʾi maḳṣūd olmaḳ içün ḥavāle-ʾi çevgān-ı iḳtidār eylemeleri miżmār-ı

(57) fünūn-ı edebiyye yeke süvārlarınıñ meslek-i maḫṣūṣalarından oldıġı vechle yalñız tenvīr-i maḳāl ve teşḫīẕ-i eẕhān erbāb-ı kemāl içün serd-i güftār-ı belīġāne maḳṣadından ʿibāret olmayup bundan murād ḥikmet-i iʿtiyādları çünki seyf ve ḳalem hümā-yı bālā-pervāz-ı devlet (5) ve salṭanatıñ iki şehbāl-i ḳarīnü’l-iḳbāli bulındıġından ve ṭareyān-ı cereyān-ı umūrıñ evc-gāh-ı ḥüsn-i nesḳ ve intiẓāmda cilve-nümā-yı

---

[326] Boyun kesen ilim kılıcı hizmet ederse onun korkusu milletlerde devam eder. Hiçbir şey ölüm kadar kılıca denk değildir, kılıçla beraber ölüm vardır. Kaleme dökülen her şey devam eder. Kalemle yazıya dökülen kaderin kazasıyla kurtuluş olur. Kılıçlarda öldürücülük, yıkıcılık vardır.

ان يخدم العلم السيف الذي خضعت له الرقاب و دامت خوفه الامم
فالموت والموت لاشيئ يعادله لازال يتبع مايجرى به القلم

[327] لايستأخرون ساعة ولايستقدمون

teyessür olması anlarıñ ḥıfẓ-ı müvāzene-ʾi ʿādilānesine merbūṭ oldıġından ḥikmet-i ʿameliyyeniñ reʾs-i mesāʾilinden bulınan fünūn-ı siyāsiyyeye vażʿ-ı ḳāʾide-ʾi esāsiyye itmek ġarażına müstenid ve şu maṭlab-ı eʿazzıñ fevāʾid-i (10) māddiyye ve maʿneviyyesi ise kāffe-ʾi kāʾināta şāmil ve ʿāiddir.

Benim Nūr-ı ʿAynım Oġlum! Beyān-ı ādāb-ı ḳalemiyye baḥşine girişecegimiz şırada böyle şadediñ ḫāricinde bir münāẓara-ʾi seyf ve ḳalem paṭırtısı çıḳarup sözi uzatmaḳ ʿind-i vālālarında maʿnāsız gibi görinür ise de ḳażiyye öyle olmayup ḳalemiñ kaʿb-ı celīli ne mertebe (15) yüksek vāḥid-i cenāḥayn-i devlet olan seyf-i şedīd-i şekīmeden daḫi ġayr-i münfekk oldıġını evvel-emrde ẕihn-i ʿālīlerine vażʿ ve taḳrīr yaʿnī meʾmūr olacaġıñız ḳalem her ḳanġısı olur ise olsun orası meşāliḥ-i mühimme-ʾi Salṭanat-ı Seniyyeden bir şuʿbesiniñ merkez-i tesviyyesi oldıġı ḥayşiyyetle bir merciʿ-i müʾemmen (20) ve ḫulefā-yı mevcūdesinden her biri nerd-i devletde birer bende-ʾi mernūḳ ve müʾemmen oldıġından ve eñ küciginiñ sevḳ-ı muḳadderāt-ı İlāhiyye ve dest-gīrī-ʾi ḳābiliyyet-i ẕātiyye ile eñ büyük manşıb-ı devleti

(58) iḫrāz idegeldigi āşikār idüginden işte şu iʿtimād ve iʿtiḳād-ı ḳalb-i şerīfiñize güzelce teʾşīr ile ḳalemiñ şān-ı ʿālā ve ḳadr-i muḳaddes ve bī-hemtāsı añlayup taʿẓīm ve iḥtirāmına aña göre naṣb-ı nefs-i iʿtimām ve luṭf ve ʿināyet-i Ulūhiyye ile teraḳḳī-ʾi (5) feyż ve menzilet-i behiyyeleri ancaḳ ḳalem sāyesinde teyessür-i peẕīr olacaġını ḳaviyyen cezm ve ḥükm ile bu yolda ibrāz-ı mesāʿī-ʾi memdūḥaya beẕl-i iḳdām buyurılması emniyyesiyle tafṣīlāt-ı muḥarrere iḫtiyār olınmışdır.

Telvīḥ-i Ṯānī

Ḫulūṣ-verleri ḳaleme devām eyledigim eṣnāda görüp eñ ziyāde (10) begenmiş ve el-yevm kemāl-i taḳdīr ile ḫāṭırımda ḥıfẓ itmekde bulınmış oldıġım ādāb-ı müstaḥseneden birisi ḳalem żābiṭānı ḫulefā-yı mevcūdeniñ vālideyninden ziyāde mürebbī-ʾi müşfiḳleri olup ḳalemce ḥüsn-i istiḥdāmlarıyla tezyīd-i hüner ve maʿrifet ve istiḥṣāl-i feyż ve rifʿat itmeleri żımnında īcābına göre irāʾe-ʾi terġībāt-ı lebībāne ve lüzūm gördikce (15) īfā-yı taʿẓīrāt-ı edībāne ile derc-i cevherīn-i ḥikmet ve ʿirfān olan lisān-ı şadāḳāt-nişānlarından aṣlā kelimāt-ı fuḥşiyye ṣudūr itmeyerek gösterdikleri muʿāmele-ʾi ṣalābet-kārānedir ki bu ṣūretle ḫulefādan her birerlerini ṭarīḳ-ı ḳalemce

müsteʿid oldıḳları derecāt-ı teraḳḳīye iʿlā ve bunıñla berāber ḫāricen daḫi kimiñle düşüp ḳalḳdıḳlarını (20) ve nerelerde gezüp ṭozdıḳlarını kendüleri āgāh olmaḳsızın üslūb-ı ḥakīmāne ile bi'l-taḥarrī şāyed içlerinden baʿżıları yaramaz ādemlerle

(59) görüşdiklerini ve tesvīlāt-ı şeyṭāniyye ile sūʾi ẓann getürür maḥallere gitdiklerini taḥḳīḳ iderler ise tenhāca bir maḥalle çaġırup o miṣillülere mūcib-i izdiyād-ı cürʾet olmamaḳ içün ḥaḳīḳat-ı ḥāle dāʾir kesb eyledikleri maʿlūmāt-ı kāmilelerinden renk virmeyerek (5) taʿbīrāt-ı ẓarīfāne ve aḳlām-ı şāhāne maḥall-i feyż ve edeb olup buralara yaramazlar yaramayacaġından baḫṣle tehdīdāt-ı nāzikāne ile īfā-yı nuṣḥ ve pend iderek anlarıñ der-ʿaḳab ıṣlāḥ-ı meslek ve ẕehāb ve iẕinsiz taʿṭīl idenleriñ ḫānesine ādem gönderüp maʿẕeretini taḥḳīḳ ile eger esassız bir şeyʾ ẓuhūr ider veyāḫūd ḳaleme gidiyorum (10) deyu evden çıḳup da saʾir bir yere gitdigi taḥḳīḳ eyler ise anları daḫi münāsibi vechle taʿẕīr ile ḥaylazlıḳdan iḫtirāz ve ictināb itmelerine ve ḫulefādan biriniñ umūr-ı ẕātiyye ve beytiyyesinden ṭolayı bir ḥācet veyāḫūd ıżṭırāb ve zaḥmeti oldıġını añladıḳlarında der-hāl ellerinden gelen himmet ve muʿāveneti icrā ile mümkin oldıġı mertebede (15) teraḳḳiyye ḥālleri ḳażiyyesini istiḥṣāl idüp ve ḫulefā daḫi ḳalemiñ şeref ve menfaʿatini bir ḳat daha añlayup istikmāl-i esbāb-ı tefeyyüże ḥaḳḳıyla teşebbüṣ eylemelerine ihtimām ve iʿtinā buyururlar ve bir kerre evlādını bir ḳaleme çerāġ itmeye nāʾil olanlar daḫi aḳlām-ı şāhāneniñ ḳadr ü ḳıymetini ve żābiṭān-ı aḳlāmıñ çocuḳları ḥaḳḳında olan ḥüsn-i naẓar ve (20) ʿuluvv-i himmetini bilüp her vechle emīn ve müsterīḥ ḳalurlar idi. Ḫulefāniñ ḥāline gelince anlar daḫi żābiṭān-ı aḳlāma pederleri gibi belki daha ziyāde taʿẓīm ve riʿāyet ve ṣādır olan her bir emr ve tenbīhleriniñ icrāsına kemāl-i arzū-yı ṣamīmi ile müsāraʿat iderek

(60) isticlāb-ı ḥüsn-i naẓarlarını sermāyeʾi feyż ve saʿādet ve żābiṭleri ṭarafından cā-be-cā farṭ-ı temkīn ve vaḳār ile maẓhar-ı iltifāt oldıḳlarında bunı ḥaḳlarında pek büyük niʿmet ʿadd eyleyüp aḫşām olınca peder ve māderlerine naḳl ile ʿarż-ı iftiḫār ve anlardan daḫi cāʾize-rübā-yı (5) taḥsīn ve āferīn olaraḳ başḳaca kesb-i mesārr iderler ve yek-digeri arasında daḫi sinnleri ḥükmünce übüvvet ve uḫuvvet ve bünüvvet muʿāmelesi ḥaḳīḳaten cārī olup birbirlerine tekrīm ve ḥürmet ve hele żābiṭāndan ve müteḥayyizān ve ḳudemā-yı ḫulefādan geregi gibi ḳorḳaraḳ istiḥṣāl-i rıżālarına ṣarf-ı maḳderet eylerler idi. (10) Benim Oġlum Efendim! İşbu mebāḥiṣiñ

muḳaddimesinde temhīd eyledigim vechle aḳlām-ı şāhāne sāye-ʾi muvaffaḳiyyet-vāye-ʾi Ḥażret-i mülūkānede evvelkinden pek çoḳ ziyāde kesb-i teraḳḳī ve intiẓām itmiş ve muʿāmelāt-ı mebḥūṯe-ʾi iḫtirām-kārāne daḫi el-yevm ziyādesiyle taḳvīt bulmış olacaġı āşikār oldıġından ẕāt-ı ʿālīleri daḫi (15) işbu ḳāʾide-ʾi feyż-ʿāʾid ziyādesiyle diḳḳat ve ḳalem żābiṭānına taḳdīm-i tekrīmāt-ı lāyıḳa ile iktisāb-ı feyż ve teraḳḳīye cehd ve ġayret buyurmalarını temennī ider ve işbu recāʾ-yı ʿācizānemiñ nezd-i vālālarında temāmiyle rehīn-i ḳabūl olacaġını ḳaviyyen meʾmūl eylerim.

Telvīḥ-i Sāliṯ

(20) Ḳalemce feyż almaḳ içün lāzım olan şeylerden başlıca birisi daḫi yuḳarıdan beru beyān olınmaḳda olan ḥüsn-i devām

(61) keyfiyyeti olup buña ḳalemce daha ziyāde riʿāyet ve mümkin oldıġı derecede ḳaleme cümleden evvel gidüp herkesden ṣoñra ʿavdet itmek gerekdir. Zirā reʾīs-i dāʾire ṭarafından ya pek erken veyāḫūd pek gec vaḳitde mühimm bir varaḳanıñ bulınup (5) getürilmesi veyāḫūd serīʿan bir kāġıd yazılması emr olınaraḳ ol vaḳt ḳalem ṭaġılmış oldıġı ḥālde ḫulefādan ḳalmış olan bir efendi emr olınan ḫıdmeti īfāya müsāraʿat itmekle mā-fevḳinde bulınan ẕevāt-ı fiḫāmıñ teveccühāt-ı maḫṣūṣasını celb ile bu sāyede az zamān içinde kesb-i temeyyüż ve tefeyyüż itmiş (10) olanlar görilmişdir. Bundan ḳaṭʿ-ı naẓar filān efendi müstaʿiddir ammā lāyıḳıyla ḳaleme devām itmez dinmekle filān efendi hem müstaʿid ve hem de müdāvimdir dinilmekde çoḳ farḳ vardır. Faḳat “Ḳalemde kimseler olmadıġı ḥālde tek ve tenhā oturmaḳda insānıñ cānı ṣıḳılmaz mı?” dinilür ise ẕāt-ı vālālarınıñ mekteb-i (15) rüşdiyyede ve maḫrec-i aḳlāmda görmiş oldıḳları ʿulūm-ı ʿArabiyye ve Fārisiyye tevşīḥāt-ı ātiyyeden maʿlūmları olacaġı vechle ilerüsiyçün derece-ʾi kāfiyede olamayacaġından bunıñ dāʾire-ʾi imkān ve iḳtidārıñ müsāʿid oldıġı derecede tevsīʿine iḫtiyāc oldıġını beher ḥāl muḳteżā-yı zekāvet-i fiṭriyyeleri (20) üzere Oġlum Efendim daḫi cezm ve iẕʿān ile taḥṣīle devām buyuracaḳlarını bildigimden bunıñ içün basṭ-ı veṣāyā ve temennāya ḥācet göremedigime ve ber-vech-i muʿtād dersden çıḳıldıḳdan ṣoñra ḳalemiñ ṭoplanmasına daha bir iki sāʿat vaḳt ḳalup

(62) şu zamānı şurada burada geçirmekden ise ṭoġrıca ḳaleme ʿazīmetle ḫulefā ṭoplanıncaya ḳadar tek ve tenhā ders muṭālaʿasıyla iştiġāl olındıġı ve aḫşāmüsti daḫi boş vaḳt bulındıḳca keẕālik derse baḳıldıġı ḥālde çünki ḫāce efendiden (5) bir sāʿatde oḳunan dersiñ lāyıḳıyla añlaşılup ẕihinde taḳarrur itdirilmesi pek ezkiyāya göre bile lā-aḳall üç sāʿat muṭālaʿa ile ḥāṣıl olabileceginden ḳaleme erken gelüp gec gitmekde böyle bir istifāde-ʾi zāʾide daḫi vücūda gelecegine mebnī ol vechle tenhā ḳalınacaḳ zamānlar evḳāt-ı muġtenimeden maʿdūd oldıġını (10) naẕar-ı diḳḳat ve zekāvet-i behiyyelerine ʿarż iderim.

Telvīḥ-i Rābiʿ

Ketm-i esrār ḫuṣūṣında olan ehemmiyyete ve ifşā-yı esrārdan görilen mażarrata dāʾir yazılan āṯār ve eşʿār ile ḥikāyāt ve temṯīlāt-ı belīġıyyeniñ bir yere cemʿi mümkin olsa bir kütüb-ḫāne (15) ṭolusı kütüb-i edebiyye meydāna gelecegi aṣḥāb-ı muṭālaʿa ʿindinde müsellem ve bu cihetle ketm-i esrār māddesine herkesiñ kemāl derece diḳḳat itmesi elzem olup ḫuṣūṣiyle aḳlām-ı şāhāneye vesāʾir maḥalle meʾmūr olan ketebe içün farż maḳāmındadır. Zīrā ḫulefādan biri ḳalemiñ serāyirini az çoḳ ḫārice tereşşuḥ (20) itdirdigi ḥiss olunur ise ol ẕāt ifşā eyledigi esrārdan tevellüd idecek mażarratıñ derecesine göre maẕhar

(63) mücāzāt-ı ʿācile oldıḳdan başḳa kendüsi ne ḳadar aṣḥāb-ı hüner ve kemālden olur ise olsun ve işine ne mertebe devām ider ise itsün andan bir dürlü şāyān-ı vüṯūḳ ve emniyyet olamayup ve bunca ʿömr ve emek ṣarfiyle ḳazandıġı (5) ʿilm ve maʿrifetiñ ṣemeresini göremeyüp medḫūl-i kibār ve ṣıġār ve biʾl-āḫire envāʿ-ı ıżṭırāb ve ıżṭırār ḥāle dūçār olacaġından bi-luṭfihī Teʿālā ḳaleme meʾmūr oldıḳları eṯnāda resīde-ʾi naẕar-ı ʿālīleri olacaḳ evrāḳıñ mevādd-ı mündericesi velev ki pek ʿādī ve cümle ʿindinde mütevātir bir şey olsun yine seniñ lisānından şāyiʿ (10) olmamasına ve şāyed bir ṭarafdan ṣorılsa bile “Ben de öyle bir şey ṭuyuyorum lākin ledünniyyātı naṣıldır bilmem” cevābından başḳa bir şey söylenmeyerek idāre-ʾi kelām olınmasına ve bir de yanına müteṣādif oldıġıñız efendi gerek tesvīd ve gerek tebyīż ṣūretiyle yazmaḳda oldıġı ḫuṣūṣ her ne ise kendüsi söylemedigi (15) ḥālde şāyed mektūm ṭutılması aña emr olınmış olacaġı melḥūẕ oldıġından ve siziñ göz ucıyla muṭālaʿa idüp işe kesb-i vuḳūf

idebilecegiñiz muṭālaʿasıyla o efendi ṭabiʿī bir ıżṭırāba düşeceginden o efendiyi ıżṭırābdan ve kendüñizi daḫi sūʾ-i ẓanndan viḳāyeʾi dīdeʾi ʿirfānıñızı sürmeʾi “**Ḳāṣırān** (20) **u’ṭ-ṭarf**”[328] ile tekmīl ve ṣūret-i maḥrem-ānede yazılacaġı iḫṭār olınaraḳ virilen evrāḳıñ daḫi siziñ yediñizde iken cāsūs naẓār-ı aġyāra ʿarż-ı dīdār-ı serāyir idememesiyçün üzerine estār-ı taḥaffuẓ ve intibāh-ı nāzik-āneyi tesdīl ile ifṣā-yı

(64) maḥremāt-ı umūrı mūcib olacaḳ esbābıñ ḥudūṣine aṣlā maḥall bıraḳılmamasına ziyādesiyle diḳḳat ve iʿtinā buyurılması şerāʾiṭ-i mühimmeʾi kitābetdendir.

Telvīḥ-i Ḫāmis

(5) ʿĀcizleri bulındıġım eṣnāda aḳlām-ı şāhāneniñ cümleʾi muḥsenātdan birisi daḫi bir iki yüz efendiyi cāmiʿ olan bir ḳaleme ḫāricden biri gitdigi ḥālde gūyā derūnında ferd-i müteneffis bulınmayor gibi hīç ses ṣadā ṭuymayup kendüsini meclis-i işrāḳiyyūna dāḫil olmış gibi ẓann itmeleri idi. Bu daḫi ḫulefā gerek yazu ile meşġūl (10) olsun ve gerek olmasun yek-digeriyle cehren ve ḫafiyyen muṣāḥabet itmelerine mehābet-i ḳalemiñ mümānaʿat-ı maʿneviyyesinden neşʾet ve herkes “**Be-pīrī resīdem der-aḳṣā-yı Yūnān” “Be-dū güftem ki ey an ki bā-ʿaḳl u hūşī” “Be merdüm çi bihter ze her-kār güftā” “Ḫamūşī ḫamūşī ḫamūşī ḫamūşī**”[329] mevʿiẓaʾi manẓūmesine bi’l-mecbūriyye riʿāyet ider ve ḥattā (15) irtesi güni bir mānīʿ-i żarūrīsi oldıġı ḥasebiyle ḳaleme gelmemek vayāḫūd baʿżı maṣlaḥatı bulındıġından o gün erken gitmek üzere istiḥṣāl-i müsāʿadeye mecbūr olan bir efendi żābiṭine bi’ẕ-ẕāt ifādeʾi ḥāl itmege ḥasebü’l-ḥicāb cesāret idemeyüp müteḥayyizān-ı ḳalemden emniyyet eyledigi bir efendiniñ vesāṭetine mürācaʿatı taṣmīm (20) ve aña daḫi ḳalemde keşf-i żamīre muḳtedir olamayup teneffüs oṭasında mülāḳātı tercümān-ı kūşeʾi çeşm- ü ebrū ile ol efendiye tebellüġ

---

[328] İki kısa bakış; iki kısa kol veya bacak.
قاصران الطرف

[329] Yunan yoluyla bir yaşlı ve bilgeye yetiştim. Ona: Mademki sen akıllı ve zekisin, söyle bakalım halka söylenecek herşeyden değerli ve daha iyi olan nedir? dedim. Sükut ve sessizlik dedi.

به پیری رسیدم در اقصای یونان بلو گفتم که ای انکه باعقل و هوشی
به مردم چه بهترز هر کار گفتا خموشی خموشی خموشی خموشی

(65) ve tefhīm iderek ve uṣullacıḳ ikisi daḫi teneffüs oṭasına çıḳaraḳ celse-ʾi ḫafīfe ile ifāde-ʾi keyfiyyet ve ol efendi maʿrifetiyle żābiṭandan istiḥṣāl-i ruḫṣat eyler idi. Baʿżan merāmını bir varaḳ-pāreye taḥrīr ile dürüp bu gerek maṭlūb olan (5) efendiye īṣāl itmek ṭarīḳiyle daḫi muḫābere idenler bulınur ise de çünki varaḳ-pāre-ʾi meẕkūrda yazılan şey iki kişi beyninde serāʾirden bir mādde olacaġı ecelden belki baʿżılarınıñ sūʾ-i ẓannını daʿvet ider tevehhümine mebnī öyle varaḳ-pāre ile ḳalemde efendiler arasında muḫābere-ʾi ḫafiyye cereyānı daḫi muʿayyebātdan ve hele ḫulefādan biriniñ (10) yanındaki bulınan bir efendi ile başbaşa virüp fısıltı itmiş ḥālāt-ı maḳdūḥa ve şenīʿadan ʿadd olınur ve ḳalemce arzū olınan dībā-yı keran-ḳıymet-i memdūḥiyyetiñ ẕerre ḳadar leke-dār-ı ṭaʿn ve taʿrīż olmamasiyçün o miṣillü şeylerden pek aşurı ḳaçınılur ve ḳocınılur idi. Şimdiki ḥālde aḳlām-ı şāhānede beyān olınan ādāb-ı (15) memdūḥa günden güne ilerülemekde ve eñ büyük teʾsīrāt-ı ḥasenesini aṣḥāb-ı ḳaleme ifāża itmekde olan medeniyyet iḳtiżāsınca daha nice nice meḥāsin-i maḳbūle ʿilāve olınmış olacaġına ve bi-minnehi Teʿālā ḳalemi teşrīfiñizde mülāḳī olacaḳları iḫvānıñ manẕūr-ı çeşm-i iʿtibārıñız olacaḳ ḥāl ve mişvār ve revş ve reftār-ı bā-vakārlarından (20) ādāb-ı mebḥūṯeyi meʿa-ziyāde aḫẕ ideceklerine mebnī bu māddede ṣavb-ı ʿālīlerine daha ziyāde teblīġ-i tafṣīlāt ve īżāḥāta ḥācet göremem.

(66) **Telvīḥ-i Sādis**

Aḳlām-ı şāhāneye devām itmekden ġāye-ʾi maḳṣūd sāye-ʾi feyż-vāye-i Cenāb-ı Şāhānede günden güne kesb-i temyīz ve rifʿat ve tevsīʿ-i dāʾire-ʾi maʿīşet itmek keyfiyyeti oldıġı ḳażāyā-yı müsellemeden (5) ve buña ṣarf-ı iḳtidār olınması insān içün ḫaṣāʾiṣ-i ṭabīʿiyyeden görinür ise de bālāda maḳāle-ʾi maḫṣūṣasında beyān olındıġı vechle revābıṭ-ı kāffe-ʾi umūr dest-i meşīʾet-i İlāhiyyede olmasına ve müsebbeb-i ḥaḳīḳiyyeniñ aḥkām-ı muḳaddere-ʾi ezeliyyesine tevāfuḳ itmedikce esbāb-ı ẓāhireye iʿtimād ve tevessüliñ aṣlā daḫl ve teʾsīri (10) olamayacaġı ḳayd-ı irtiyābdan vāreste bulınmasına naẕaran bunıñ içün irāḳa-ʾi āb-ı rū ve ümīd-i luṭf- ve ʿāṭıfetle baʿżı ẕevāta ser-fürū olınaraḳ ve bir ṭaḳım vesāyiṭ ve vesāʾil taḥarrīsiyle iḫtiyār-ı teẕellül idilerek baʿżı kütāh-bīnān-ı bī-ʿirfānıñ ʿādāt-ı meẕmūmelerinden bulındıġı üzere taḥṣīl-i rütbe ve maʿāşa ḥaṣr-ı efkār itmek ʿabeşe iştiġāl (15) ve çünki güzelce ḳalemine devām ve ibrāz-ı ḥüsn-i ḫıdmete ḥaḳḳıyla saʿy ve iḳdām iden ḫulefānıñ mesāʿī-i vāḳıʿaları

muṭlaḳā mā-fevḳleri ṭarafından maẕhar-ı taḳdīr ve taḥsīn olaraḳ tezyīd-i feyż ve menziletleri anlarıñ himmetleriyle ḥuṣūle gelecegi emr-i ṭabīʿī olup bu ḥāle göre kişiniñ şu yolda kendü teşebbüs̱āt-ı ışrār-kārānesi ḥāṣılı (20) istiḥṣāl ḳabīlinden olmasıyla ve bir de o meslekde bulınan efendilere muʿacciz nazariyle baḳılup burası kendülerini emel itmekde oldıḳları tefeyyüżden maḥrūm bıraḳaraḳ iḫtiyār-ı ẕül ve sefāletle

(67) ṣarf eyledikleri bunca mesāʿī ve iḳdāmıñ netīcesinde yeʾs ve ḫaybet ve melāmet ve meẕimmetden başḳa bir şey göremedikleri daḫi her bār müşāhede olınmaḳda bulınmasıyla kendü irtiḳā ve intifāʿıñ içün zīnhār ve zinhār hīç bir ṭarafa gerek şifāhen ve gerek taḥrīren (5) ʿarż-ı tażarruʿāt-ı fürūmendī itmeyüp feyż ve rifʿatini herḥālde dergāh-ı Feyyāż-ı Ḥaḳīḳīden temennī ve bunıñla berāber muʿayyen olan vaẕīfe ve ḫidmetiñ her ne ise anıñ bilā-ḳuṣūr ve bilā-fütūr ḥüsn-i rüʾyet ve temşiyetine beẕl-i mesāʿī buyurmalarını maḫṣūṣan iḫṭār ve fevḳa'l-ʿāde nāʾil-i luṭf ve niʿmeti oldıġım bir ẕāt-ı feḫāmet-simātıñ bir gün mütevelliyet-i (10) ḥużūr-ı ʿālīleriyle müsteʿid oldıġımda ṣaḥīḥan riyāsız olaraḳ kendülerine veliyy-i niʿmet ʿünvānıyla ʿarż-ı taʿlīmāt-ı müteşekkirāne eyledigimde ẕāt-ı müşārün ileyh bundan ibrāz-ı ḫoşnūdī buyurmayup dünyāda ādemiñ veliyy-i niʿmeti Cenāb-ı Ḫallāḳ ve Rezzāḳ-ı Ezelīden ṣoñra meʾmūr ve mükellef bulındıġı işidir vaẕīfe-ʾi muʿayyenesi dāʾiresini (15) tecāvüz itmeyerek işine ṣıdḳ ve ġayretle teşebbüs̱ ve devām iden ẕātı nāʾil oldıġı niʿmetden ayırmaġa hīç kimesne muḳtedir olamayacaġı gibi meʾmūr oldıġı işi mühimsemeyüp devām itmeyen ādemiñ daḫi ol işde ibḳāsı heyʾetce iltizām olınsa yine mümkin olamaz cevābını iʿṭādan ṣoñra herkes feyż ve niʿmetini meʾmūr oldıġı işine (20) diḳḳat ve devām sāyesinde arayup bu iʿtiḳāddan ayrılmamalı ve andan ṣoñra şuña buña ḳaṭʿā iḫtiyār-ı temelluḳ ve tabaṣbuṣ itmemelidir deyu ṣaḥīḥan mengūş-ı gūş-ı ibret ve intibāh olmaġa şāyān olan işbu mevʿiẓa-ʾi celīleyi īrād buyurmış olmalarıyla daḫi bu bābda teʾyīd-i güftār iderim.

68 Uṣul-i İnşā ve ḳitābet

Ulemā-yı kirāmdan baʿżıları inşāyı müstaḳill bir fenn iʿtibār itmeyüp maʿānī ve beyān ve bedīʿ fennleriniñ şāmil oldıġı mesāʾil-i mebsūṭanıñ ḥadāʾiḳ-ı müʾeddā ve

mezāyā-yı ḥāṣılasından aṣḥāb-ı faẕl ve belāġatıñ (5) benān-ġāme-ʾi feṣāḥatla iḳtiṭāf iderek nihāde-ʾi ġān-vāde-ʾi ibdāʿ ve iḫtirāʿ eyledikleri ş̱emerāt-ı menş̱ūredenʿibāret oldığını beyān buyurmışlar ve baʿżıları daḫi yine ʿulūm-ı meẕkūreden münşeʿab olmaḳ üzere inşāyı başḳaca bir fenn iʿtibār ile şiʿr gibi ʿulūm-ı edebiyyeden birisidir deyu buña dāʾir müstaḳill kitāblar teʾlīf (10) ve tedvīn ve maḳāṣıd ve mebādīsini uzun uzadıya taʿrīf ve tebyīn eylemişlerdir. Bināʾen ʿalā ẕālik fenn-i meẕkūrıñ añlaşılması evvel emirde anlara dāʾir biraz maʿlūmāt iʿṭāsına mütevaḳḳıf görindiginden bu bābda fıḳdān-ı biżāʿa-ʾi ʿācizānemi iʿtirāf ile berāber resīde-ʾi naẓar-ı ḳāṣır-ānem olan kütüb-i edebiyyeden ve aṣḥāb-ı kemāliñ ifādāt-ı (15) üstād-ānelerinden istinbāṭ olınan maʿlūmāt-ı icmāliyyeniñ baʿżı muṭālaʿāt ile berāber terşīḥāt-ı ātiyyede ẕikr ve īrādına mübāderet olınur.

Terşīḥ-i Evvel

ʿUlūm-ı ş̱elāş̱e-ʾi mebḥūş̱eden ʿilm-i maʿānī bir ʿilmdir ki anīnla lafẓ-ı ʿArabīniñ muḳteżā-yı hāle muṭābıḳ olan aḥvāli maʿlūm olur ve ʿilm-i beyān bir ʿilmdir ki (20) anıñla maʿnā-yı vāḥidiñ terākīb-i muḫtelife ile maḳṣūd üzerine vāżıḥan delālet ider. Yaʿnī taʿkīd-i maʿnevīden sālim olur ṣūretde

(69) edā yer olınmasınıñ ṭarīḳı bilinür ve ʿilm-i bedīʿ bir ʿilmdir ki anıñla lafẓ-ı ʿArabīniñ muḳteżā-yı ḥale muṭābaḳatından ve maʿnā-yı maḳṣūda vużūḥ-ı delāletden ṣoñra bir de kelāmda iltizām olınacaḳ ḥüsn ve zīnetiñ vücūhı taʿayyün ider deyu taʿrīf olınup ʿulūm-ı meẕkūre (5) lisān-ı ʿArabīde olan feṣāḥat ve belāġatıñ ḥaḳāyıḳ ve deḳāyıḳını teşriḥ ve tavżīḥ içün teʾsīs olınmış ve ıṣṭılāḥātı daḫi lisān-ı meẕkūr üzere vażʿ olındıġı gibi buña dāʾir kütüb-i müdevvene daḫi hep ʿArabca yazılmış oldığından bu taʿrīfātda lafẓ-ı ʿArabīniñ muḳteżā-yı ḥāle muṭābaḳatı meẕkūr ise de taʿrīfāt-ı (10) meẕḳūreden maḳṣūd olan maʿnā yalñız elfāẓ-ı ʿArabiyyeniñ aḥvāline münḥaṣır olmayup çünki her lisānıñ kendine maḫṣūṣ bir feṣāḥat ve belāġatı oldığına mebnī fünūn-ı meẕkūre kāffe-ʾi elsinede aranılması lāẕım gelen feṣāḥat ve belāġatıñ ḳavāʾid-i esāsiyyesini şāmil ve kāfil ve emr-i inşā ki ẕihinde istiḥżār olınan bir māddeyi (15) mümkin oldığı mertebede taʿrīfāt-ı ş̱elāş̱e-ʾi muḥarrereye tevfīḳ ile yazmaḳdan ʿibāret olmasıyla bu ḥālde uṣūl-i inşā fünūn-ı meẕkūreye daḫil oldığına naẓaran bunı müstaḳill

fenn ʿadd itmeyenleriñ müṭālaʿaları ḳarīn-i ṣavāb görinür ise de fużalā-yı ʿArab ve ʿAcemden fünūn-ı edebiyyede vāṣıl-ı derece-ʾi kemāl ve zamānlarınıñ mülūk ve ekābiri (20) nezdinde iḥrāz-ı derecāt-ı ʿāliyye ile vāḳıf-ı serāyir-i umūr ve merciʿ-i meṣāliḥ-i cumhūr olmalarıyla murabbaʿ-nişin-i ṣadr-ı dīvān-ı iḳbāl ve iclāl olmış olan ẕevāt-ı feżāʾil-semātıñ nev-bāve-ʾi ravża-ʾi ḳarīḥa ve şükūfe-ʾi gül-zārı yurāʿa-ʾi ṣubḥiyyeleri olan ḫuṭab ve mürāselāt

(70) ve āṯār ve müʾellefāt-ı münşiyānede derc-i ṣaḥāʾif-i berāʿat ve keşīde-ʾi sümuṭ-ı belāġat eyledikleri ʿibārāt-ı rāʾiḳa ve taʿbīrāt-ı fāʾiḳa ki istiʿārāt-ı laṭīfe-ʾi dil-ārāmı nigāh-ı nāz-ālūde-ʾi ḫūbāndan istiʿāre olınmış özge bir şīve-ʾi şūḫ-edā ve kināyāt ve nikāt-ı (5) daḳīḳa-ʾi süveydā maḳāmı leṭāfet-i ḫaṭṭ-ı ruḫ-ı āl-i maḥbūbāndan iḳtibās idilmiş revnaḳ ve ṭarāvetle vecd-āver ḳulūb-ı üdebā oldığından işbu meslek ḫāṣü'l-ḫāṣ süḥan-perver-āneyi yeñiden küşād ve ḳuvve-ʾi feyyāża-i ṭabʿ-ı siḥr-i āferīnlerinden istimdād ile ḥüsn-i insicām ve intiẓām cihetinden revnaḳ-şiken ʿaḳd-i pervīn-i vaṣiyyet ve iştihār-ı ʿālem-pesend-ānesi (10) resīde-ʾi sipihr-i berrīn olan āṯār-ı belīġ-āneleriniñ ḥāʾiz oldığı ḳuvvet ve metānet ʿulūm-ı ṣelāṯe-ʾi meẕkūre esāsı üzerine vażʿ olındıḳdan ṣoñra daha nice niçe ʿulūm-ı ḥikemiyye ve fünūn-ı edebiyye ile terṣīn ve tezyīn ve müʾellifāt-ı maḳbūleleri ne yolda tedvīn olınmış oldığı aṣḥāb-ı maʿārif ve kemāle ṭuyurmaḳ ve iḫtirāʿāt-ı (15) bedīʿalarını ḳavāʾid ve żavābiṭ-i maḫṣūṣaya rabṭ ile buña ṣaḥīḥan şāyān oldığı vechle bir fenn-i müstaḳill ḥayṯiyyetini ḳazandırmaḳ içün fenn-i inşāyı īcād eylemişler ve fenn-i mezbūrı "**Huve ʿilmun yubḥaṯu fīhi ʿani'l- menṯuri min ḥayṯu innehū belīġun ve faṣīḥun ve muştemilun ʿalā'l-ādābi'l- muʿtebirati ʿindehum fi'l-ʿibārāti'l- mustaḥseneti ve'l-lāyıḳatu bi'l-maḳāmi**" (20) ʿibāresiyle taʿrīf eyledikden ṣoñra taʿyīn-i maḳāṣıd ve mebādīsi ḫuṣūṣında "**Ve mevżūʿuhū ve ġarażuhū ve ġāyetuhū ẓāhiratun min mā ẕukira ve mebādīhi meʾḫūẕetun min tettebuʿi'l- ḫuṭabi ve'r-resāʾile bel lehū min cemīʿi'l- ʿulūmi siyyeme ḥikmete'l- ʿameliyyeti ve'l- ʿulūmi'ş- Şerʿiyyeti**

(71) **ve siyeri'l- kumeli ve veṣāyā'l-ʿuḳalāʾ ve ġayri ẕālike mine'l-umūri'l-ġayri'l-mutenāhiyye"**[330] mebāḥiṯini esās göstermişlerdir.

[330] Öyle bir ilim ki, belâğat, fesâhat ve güzel ve makamlarına uygun ibareler içeren itibarlı edebiyatın içinde olduğu nesirden bahseder ve konusu, gayesi hutbeler ve risâlelere tâbi olanlardan ve özellikle

Taʿrīf-i meẕkūrıñ müfādı ʿilm-i inşā bir ʿilmdir ki anda belīġ ve faṣīḥ olması ḥayṣiyyetle ve īrād olındıġı maḳāma lāyıḳ olan ʿibārāt-ı (5) müstaḥsenede ehl-i inşā ʿindinde muʿteber bulınan ādābı müştemil oldıġı ḥasebiyle şiʿriñ muḳābili olan neṣrden baḥṣ olınur dimekdir ve maḳāṣıd ve mebādīsine dāʾir olan ʿibāreniñ mefhūmı daḫi fenn-i inşānıñ mevżūʿı ile ġaraż ve ġāye-ʾi maḳṣūd olan maṭlab yazılan şey her ne ise andan ʿibāret olup bunıñ mebādīsi ise fuṣāḥā-yı (10) ḳadīmeniñ yādigārları bulınan ḫuṭab ve resāʾilden ve belki kāffe-ʾi ʿulūmdan ve ḫuṣūṣiyle ḥikmet-i ʿameliyye ve ʿulūm-ı şerʿiyye ile kümmelīn-i ʿulemānıñ mīr ü ʿuḳūl-i selīme aṣḥābınıñ veṣāyā-yı ḥikem eṣerlerinden ve bunlardan başḳa daha bir ṭaḳım umūr-ı ġayr-ı mütenāhīyyeden aḫẕ olınmışdır dimek olur.

(15) İşbu taʿrīfāt ve ifādāta nazāran fenn-i inşāya vuḳūf ile berāber bunda tefennün ḥuṣūli bi'l-cümle fünūn ile ve ʿulūm-ı ʿāliyyede kesb-i tebaḥḥur eyledikden ṣoñra fenn-i meẕkūrca daḫi istikmāl-i meleke itmek üzere pek çoḳ zamānlar beẕl-i vücūd ve itʿāb-ı ḳarīḥa iden aṣḥāb-ı faẓl ve kemāle münḥaṣır olur ve şu ḥālde ḫāce-ʾi cihān dimekle (20) müştehir bulınan Ḫāce-ʾi Maḥmūd ibni Şeyḫ Muḥammed Geylānī'niñ Menāẕıru'l- İnşā'sı[331] muḳaddimesinde münāẓara-ʾi şiʿr ve inşā baḥṣinde

(72) her bir ʿaṣrda ve her şehr ve ḳaṣabada müteʿaddid şuʿarā mevcūd olabilür ise de bir ḳarnda kāffe-ʾi eḳālīm aranup ṭaransa evṣāf-ı mükemmele-ʾi maṭlūbe ile muttaṣıf bir münşī-ʾi ḥaḳīḳī ya bulınur ya bulınmaz deyu meydāna ḳoydıġı iddiʿā taṣdīḳ olınmaḳ lāzım gelür. Ḳaldı ki (5) muḥaḳḳīn-i ʿulemā-ʾi Rūmdan ve Cennet-mekān Ḳānūnī Sulṭān Süleymān Ḥażretleri ʿaṣrınıñ ser-āmedān-ı fużalāsından İbn-i Kemāl[332]

---

bütün pratik ve Şeriat ilimleri ve bütün ahlâkî hayatlardan ve akıllıların vasiyetleri ve bundan başka sonsuz işlerden alınmıştır.

هو علم يبحث فيه عن المنثور من حيث انه بليغ و فصيح و مشتمل على الاداب المعتبرة عندهم في العبارات المستحسنة واللايقة بالمقام و موضوعه و غرضه و غايته ظاهرة مما ذكر و مباديه مأخوذة من تتبع الخطب والرسائل بل له من جميع العلوم سيماحكمة العملية والعلوم الشرعية وسير الكمل ووصايا العقلاً و غير ذلك من الامور الغير المتناهية

[331] Mahmud bin Muhammed Gîlânî (Hâce-i Cihân) (ö. 886/1481)'nin Fars Edebiyatı/Münşeat, muamma ile ilgili bir eseri. http://yazmalardtcf.ankara.edu.tr (02/02/2009).

[332] Kemal Paşazâde, İbn Kemal. Osmanlı Türkleri arasında yetişmiş âlim ve müdakkiklerin büyüklerinden birisi olup 873 (1468/ 1469)'te Tokat'ta doğmuştur. Dedesi Kemal Paşa'ya izâfetle Kemal Paşazâde veya İbn Kemal diye tanınmıştır. Geniş bilgi için bakınız: Parmaksız İsmet; İbn Kemal, **İslâm Ansiklopedisi**, Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, Eskişehir 1997, C.6, s. 561-566.

“Nigār-istān”ında[333] müşārunileyhiñ işbu reʾy ve iddiʿāsını taṣdīḳ itmeyüp: “Her ne ḳadar münşīʾ-i ḥaḳīḳīniñ vücūdı muʿādil-i kimyā ise de mevzūn kelām-ı inşādına muḳtedir olabilen her müteşāʿire şāʿir ve söyledikleri türrehāt-ı (10) manẓūmeniñ kāffesine şiʿr ıṭlāḳ olınamayup şāʿir-i ḥaḳīḳī olmaḳ daḫi bi’l-cümle ʿulūm ve fünūna kesb ve vuḳūf ve mümārese ile berāber bir de muṭlaḳā mevhibe-ʾi İlāhiyye olan seciyye-ʾi maḫṣūṣa ve vücūdına ve bunlardan başḳa ḳuvve-ʾi buṭūniyye ẓuhūrına muḥtāc oldıġından öyle şāʿir-i ḥaḳīḳīniñ vücūdı daḫi mümāṯil-i ʿAnḳādır” dimişdir.

(15) Vāḳıʿa İbn-i Kemāl’iñ işbu kelāmı cerḥ ve taḫṭiʾe olınamayup çünki fenn-i inşādaki ḳuvveti müsellem kāffe-ʾi ʿālemiyān ve buña meydānda olan “Tecrübetü’l-İʿtiṣār”[334] nām tārīḫ-i bī-nazīri delīl ve bürhān olan Ebü’l-faẓl ʿAbdu’l-lāh Vaṣṣāf ibni Faẓlu’l-lāh’ıñ kendü maḫṣūl-i ḳarīḥası olup “li-müʾellifihī” işāretiyle tārīḫ-i meẕkūre (20) derceyledigi eşʿārdan manẓūmāt-ı ʿArabiyye kendüsiniñ menşūrāt-ı münşiyānesi ve bā-ḫuṣūṣ nuṣaḫā-yı ʿArabıñ āṯār-ı belīġānesi yanında şuʿle-ʾi şemʿiñ ḍavʾ-ı āfitāb-ı ʿālem-ārāya nisbetine müşābih ḳaldıġı ve eşʿār-ı

---

[333] Kemal Paşazâde çok iyi Arapça ve Farsça bilen, eserlerinin çoğunu Arapça yazan bir sanatçıdır. Risâle, makale, kitap olarak Arapça-Türkçe çok .sayıda eser yazmıştır. Tari¬hî, edebî ve dinî konularda yazmış olan ibn-i Kemal'in şâir olarak ufak bir Dîvân'ı, Yıusuf u Züleyha mesnevisi ve Sâ’d’înîn Gülistân‘ına nazire olarak yazdığı Nigâristân’ı vardır. Eskiden medreselerde Farsçayı öğretmek amacıyla okutulan Nigâristân, çoğu hikmetli yani öğretici hikayelerden meydana gelmiştir. İçinde manzum parçaların da bulunduğu didaktik bir eserdir. www.digisorf.com/biyografi/10938-kemal-pasazade-ibn-i-kemal.html (02/02/2009).

[334] Ortaçağ İran tarihi araştırmacıları Vassâf tarihinin siyasî, sosyal ve iktisadî tarih araştırmalarındaki önemini iyi bilirler. Bunun yanında, hiç kuşku yok ki, bu değerli kaynağın tarih araştırmalarında kullanımının nedenli güç olduğunu da takdir ederler. Müellif, son derece süslü bir üslûpta kaleme aldığı eserini, Arapça-Farsça kıssa ve şiirlerle süslemiş ve kullandığı nesri, kendisinden sonraki müelliflerin pek çoğunun taklit edeceği, ama hiçbirinin erişemeyeceği bir noktaya taşımıştır. Bu özelliği ile eser, kendisinden sonraki müellifler üzerinde derin izler bırakmıştır. http://www.iramer.org/itam/news/5.html (02/02/2009).

Daha çok, İlhanlı Devleti hükümdarlarından Olcaytu’nun verdiği “Vassâfu’l-Hazret” (yani sarayın veya sultanın meddahı) veya “Vassâf” lakabı ile tanınan İranlı tarihçi ve şâir Şerefü’d-dîn Abdullâh bin Fazlullâh-ı Şîrâzî (öl. H. 735/M. 1334), Salgurlu Atabegleri ile Moğol emir ve vezirlerinin himayesinde bulunmuştur. Kendisini meşhur tarihçi Atâ Melik Cüveynî’nin halefi olarak kabul eden Vassâf, Cüveynî’nin “Târîh-i Cihân-güşâ”sına bir zeyl olarak beş ciltlik “Tecziyetü’l-emsâr ve Tezciyetü’l-a’sâr”ını H. 697/M. 1297-1298’de te’life başlamış, ilk üç cildini H. 702/M. 1303’te İlhanlı hükümdarı Gazan Han’a sunmuştur. Son iki cildin te’lifini de H. 712/M. 1312’de bitirerek devrin İlhanlı hükümdarı Olcaytu’ya takdim etmiştir. Bu eser lâkabına nisbetle “Târîh-i Vassâf” adıyla meşhur olmuştur. Tecziyetü’l-emsâr ve Tezciyetü’l-a’sâr, Târîh-i Cihân-güşâ’nın bir zeyli olması hasebiyle Moğollar’ın tarihî, fizikî ve siyasî coğrafyası, diğer devletlerle bilhassa Türk beylikleri ilişkileri hakkında geniş bir malûmat vermektedir. Bu çerçevede İlhanlı devletinin Salgurlu ve Lur atabegleri, Hârizmşahlar, Kirman ve Dehli sultanları ile münasebetleri eserde ayrıntılı olarak yer almaktadır.

İslâm-Türk coğrafyasında geniş yankı bulan Vassâf Tarihi, bilhassa Osmanlı sahasında birçok kez istinsah edilmiş, çeşitli kişilerce tercüme ve şerhleri yapılmıştır. Geniş bilgi için bakınız: http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi6/sayi6pdf/20.pdf (02/02/2009).

(73) Fārisiyyesinde daḫi şuʿarā-yı benām-ı Īrān'ıñ naẓmlarında olan revnaḳ ve ḳuvvet mevcūd olmadıġı tārīḫ-i meẕkūrı muṭālaʿa iden ehl-i diḳḳatiñ naẓarlarına pūşīde olmadıġından bu ḫuṣūṣ daḫi İbn-i Kemāl'iñ efkārını taṣdīḳ ve teʾyīd ider.

(5) Ṣadedinde bulındıġımız baḫṣ inşāya dāʾir oldıġı ḥālde īcābı sevḳ-ı kelām ile bir nebẕe şiʿr baḫṣi daḫi der-miyān olınmış ve münşīʾ ve kātib olmaḳ isteyen ẕevāt içün deḳāyıḳ-ı şiʿriyyeye kesb ve vuḳūf olınması pek lāzım bir şeyʾ bulınmış oldıġından işbu baḫṣiñ nihāyetinde ʿalā-ṭarīḳi'l-istiṭrād şiʿr ḥaḳḳında baʿżı maʿlūmāt (10) īrād idilmesi münāsib görilmişdir.

Fenn-i inşānıñ başḳaca bir fenn iʿtibāriyle buña iʿtinā olınması ḥaḳḳında olan muṭālaʿa-ʾi ḳāṣıra-ʾi ʿācizāneme gelince fenn-i meẕkūra dāʾir müʾellefāt-ı mevcūdede münderic olan ıṣṭılāḥāt ve taʿbīrātıñ kāffesi bālāda taʿrīf olınan fünūn-ı ṣelāṣeniñ ıṣṭılāḥāt-ı (15) mevżūʿasından ʿibāret ve bunları ṣırasıyla esātiẕe-ʾi kirāmdan aḫẕ ve taʿallüm ile güzelce añlayup ḥıfẓ itmeyen ẕevāt müʾellefāt-ı meẕkūreniñ mezāyāsına lāyıḳıyla varamayacaġından anlarıñ muṭālaʿasından bir şey istifāde idemeyecegi gibi fünūn-ı meẕkūreyi ol vechle oḳuyup żabṭ iden ve kitābet mesleginde bulınup da (20) umūr-ı taḥrīriyyeniñ fiʿliyyātıyla iştiġāl ve aralıḳda muṭālaʿa-ʾi āṣār-ı aṣḥāb-ı kemāl eyleyen ẕevātıñ daḫi müʾellefāt-ı merḳūmeye pek de iḥtiyācı

(74) olmayacaġı emr-i müṣbit idüginden uṣūl-i inşānıñ müstaḳill bir fenn oldıġına göre buña dāʾir olan müʾellefātı fünūn-ı sāʾire gibi ḳāʿide-ʾi tedrīsiyyeye tevfīḳan oḳumaḳda fāʾide-ʾi külliyye mutaṣavver olmayup faḳaṭ hīç olmazsa muḫtaṣar maʿānī tederrüs ile mesāʾil-i (5) mündericesi ḥıfẓ idildikden ṣoñra istiḥṣāl-i maʿlūmāt-ı zāʾide içün baʿżı kütüb-i edebiyye ṣırasında müʾellefāt-ı merḳūmeniñ daḫi araṣıra muṭālaʿası fāʾideden ḫālī olamaz.

Terşīḥ-i Ṣānī

"Uṣūl-i inşā gerek müstaḳill fenn iʿtibār olınsun ve gerek fünūn-ı edebiyyeden (10) bir şuʿbe ṣayılsun bunda tefennün ve meleke ḫuṣūli fünūn ve ʿulūm-ı mütenevviʿayı bilmege mevḳūf ve bütün vücūdını ʿilme viren ādeme ʿilm kendüsinden pek küçük bir parçayı güc ḫāl ile virebilürmiş" kelāmı maʿlūm-ı erbāb-ı vuḳūf olup bu

cihetle taḥṣīl-i ʿilm ve maʿrifet ṣanāyiʿ-i sāʾire iktisābına nispetle pek zūr bir şey oldığından (15) ve bu yolda fedā-yı ḥużūr ve rāḥatla ifnā-yı vücūd itmek her yigitiñ ḫarcı olmadığından mebādī-ʾi fenn-i inşāyı añlayan ẕevātıñ ekṣeri bunda yed-i ṭūlā ṣāḥibi olabilecegini gözine kesdiremeyüp işi oluriyle çıḳışdırmaḳ ṭarafını iltizam ile ehl-i inṣāf olanları bu bābda olan ʿaczlerini iʿtirāf ve yazu ögrenmekden merām kişi (20) merāmını taḥrīren anladabilmekden ʿibāret ve tezyīn-i kelām ile iġrāḳ-ı merām ʿayn-ı ḥamāḳatdır deyüp ve fenn-i inşānıñ bālāda sebḳat iden taʿrīfine

(75) taḫdīḳ ve taʿmīḳ-i naẓar itmeyüp fenn-i inşāya kendü mesleklerine tevfīḳan ʿilm-i kitābet ʿünvānını virüp ışṭılāḥāt-ı tevlīdiyye ḳabīlinden olaraḳ ʿünvān-ı mezbūrıñ iḫtirāʿiyle ṭoġrısı pek güzel istiẓrāf itmişler ve ʿācizleri gibi beżāʿa-ʾi hüner ve maʿrifetden bī-behre oldıḳları (5) ḥālde ʿilm-i kitābeti ṣanāyiʿ-i sāʾire ʿidādına idḫāl ile esbāb-ı taʿayyüşlerini anıñla istiḥṣāl itmekde bulınan ʿaceze-ʾi kitābe bir ṭarīḳ-ı suhūlet gösterüp gitmişlerdir. Vāḳıʿa terşīḥāt-ı ātiyyede īrād olınacaḳ baʿżı ḳavāʿid ve muṭālaʿāt anlarıñ ittiḫāẕ eyledikleri meslege tevfīḳ olınmış ise de şu ṣūretle daḫi cereyān idecek emr-i kitābetde (10) baʿżı muḳaddemāt ve maʿlūmātıñ müstaḥżar ve mażbūṭ ve yazılacaḳ şeyleriñ silsile-ʾi cereyān ve irtibāṭı anlara merbūṭ olması lāzım ve basṭ ve taḥrīr olınacaḳ şeyleri daḫi ögrenüp ḥıfẓ ile yazacaġı umūrı ol ḳavāʿide taṭbīḳ itmeyenler kātib ʿünvānını daḫi ḥāʾiẕ olamayup şu meslege devām ile ümīd eyledigi tefeyyüżden (15) dūr ve mehcūr ve mādūnında bulınanlarıñ o sāyede nāʾil oldıḳları feyż ve rifʿat ve kendüsine teḳaddüm ve rüchāniyyetlerini gördikce bütün bütün mübtelā-yı yeʾs ve fütūr olacaġından başḳa sāʾir yüzden bir gūne medār-ı teʿayyüşi olmadığı ṣūretde İmām-ı Şāfiʿī Raḍıya'l-lāhu ʿanh Ḥażretleriniñ: "Dünyānıñ şarḳ ve ġarb cihetleriyle her bir ṭarafını (20) döndüm ṭolaşdım ve şu dehr-i buḳalemūnıñ evżāʿ ve eṭvār-ı vāj-gūnını ʿusr ve yüsr ḥālleriyle tecrübe itdim netīce-ʾi azmāyişimde ālemde niʿmet-i ʿaẓīme-ʾi dīniyyeden ṣoñra ṣervet ve yesārdan güzel ḫayr ve nıḳmet-i elīme-ʾi küfürden ṣoñra naḳr ve iḫtiyācdan eşedd-i şerr görmedim." meʾālinde

(76) olan "**Leḳad ṭıftu fī şarḳi'l-bilād ve ġarbihā" "Ve cerrebtu hāẕā'd-dehri li'l-ʿusr ve'l-yusr" "Ve lem er baʿde'd-dīn ḫayran mine'l-ġaniyy" "Ve lem er baʿde'l-kufri**

şerran mine'l-faḳr"[335] ḳıṭʿasındaki mışraʿ-ı rābiʿiñ ḥükmine maẕhariyyetle emr-i idāre ve teʿayyüşce daḫi ṣıḳılup dūçār-ı pençe-ʾi ıżṭırār (5) ve ekdār olacaġı daḫi muḥaḳḳaḳ bulınmasıyla şimdiki ḥālde mütedāvil olan kitābetiñ uṣūline dāʾir ber-vech-i zīr serd ve ityān olınacaḳ şeyleriñ ögrenilüp bilinmesi ẕimmet-i kitāba müterettib ve müteḥattimdir.

Terşīh-i Ṣāliş

(10) Emr-i kitābetde tefennün ḥuṣūli ve yazılan şeyleriñ rengīn ve revnaḳlı oldıġı ḥayṣiyyetle enẕār-ı ʿumūmiyyede ḳabūli żımnında üç vech beyān olınup birisi taḥṣīl-i kitābet daḫi ṭabīʿat-ı şiʿriyye gibi seciyye-ʾi maḫṣūṣa vücūdına menūṭ olmasıyla işbu seciyye-ʾi güzīdeyi ḥāmil olan ẕevātıñ ʿilmi olsun olmasun umūr-ı taḥrīriyyede (15) biraz müddet istiḥdām olındıḳda kātib-i bī-naẕīr olacaġı ecelden bu miṣillüleriñ kitābet içün ʿilme iḥtiyācları olmayacaġı iddiʿāsıdır. Bu iddiʿāda bulınanlar bir ṭaḳım ẕevāt kütüb-i ʿArabiyyeden hīç bir şey oḳumaḳsızın ṭarīḳ-ı kitābete süluk iderek keṣret-i istiḫdām ve tevaġġul ḳuvveti ve lisānında ve baʿżı luġat kitāblarından belledigi (20) bir miḳdār taʿbīrāt ve luġātıñ muʿāveneti ile yazup çizmekde meleke ḳazanaraḳ ve ögrendikleri şeyʾi maḥall ve maḳāmına ṣarf ile

(77) ḥüsn-i istiʿmāl iderek bu yolda yetişmiş olan müsteʿiddān-ı ketebeniñ ḳaleme aldıḳları ḫuṣūṣātı nice nice yıllar ʿulūm-ı şerīfeye ḥaṣr-ı evḳāt itmiş ve biñlerce ṭalebe ḥalḳa-ʾi dersinde zānū-zede-ʾi istifāde olaraḳ icāzet almış olan mütebaḥḥirīn-i ʿulemānıñ ḳaleme almaları (5) şöyle ṭursun dürüstce oḳumaġa bile iḳtidārları olmadıġını ve ḥattā meşhūr "Maḳāmāt" ıñ müʾellifi bulınan Ebū Ḳāsım bin ʿAlī ibn-i Muḥammedü'l-Baṣriyyü'l-Ḥarīrī ki neṣr ve inşāda hīç bir kimse anıñ kaʿb-ı ʿālīsine vāṣıl olamayup mā-teḳaddemde gelmiş olan fuṣaḥānıñ kāffesi müşārün-ileyhe taḳlīd ve iḳtidā eylemiş ve "Kitāb-ı Berāʿet-meʾāb" ını (10) kendü eṣerlerine meʾḫaẕ ittiḫāẕ itmiş oldıḳları cümle ʿindinde maʿlūm ve müsellem bulındıġı ḥālde maḳāmātını Baṣra'da ikmāl ile bi'l-istiṣḥāb merkez-i Ḫilāfet olan Baġdād'a gelüp enẕār-ı ʿulemā ve fużalāya

[335] Doğu ve Batıda ülkeler gezdim hayatın, dünyanın zorluk ve kolaylığını denedim, dinden sonra en iyi şeyin zenginlik, küfürden sonra en kötü olan şeyin fakirlik olduğunu gördüm.

لقد طفت فی شرق البلاد و غربها و جربت هذالهر بالعسر والیسر
ولم ار بعدالکفر شرا من الفقر ولم ار بعد الدین خیرا من الغنی

ʿarż itdikde “Maḳāmāt”-ı meẕkūreniñ sebk ve edā ve ʿibārāt ve taʿbīrāt-ı ḥayret-efzāsı cümleniñ mūcib-i istiġrābı olmış ve o vaḳte (15) ḳadar ol ṭarz ve üslūbda kitāb yazılmamış oldıġından fāżıl-ı müşārün-ileyhiñ ʿilm ve kemālini ʿālem taṣdīḳ ve taḥsīn iderek bunıñ ṣīt ve şöhreti Ḫalīfe-ʾi vaḳt olan Müsterşid bi’l-lāh’ıñ mesmūʿı oldıḳda müşārün-ileyhi münşīʾ-i dīvān naṣb itmek üzere taşmīm ve meclis-i Ḫilāfete celb ile ḥaḳḳında ibrāz-ı ḥürmet ve taʿẓīm (20) eyledigini ḥāżır-ı bi’l-meclis bulınan İbn-i Ḫüşşāb görerek müşārün-ileyhi istirḳāb ve meṣāliḥ-i cāriye-ʾi dīvāniyye ile muʿārefe ve mümāresesi olmadıġını bildiginden bu yolda bir şey teklīfiyle nezd-i Ḫalīfede taḫcīl itmekligi ḳurup cānib-i Ḫilāfetden bir maḥalle bir nāme ḳaleme aldırılması

(78) Müsterşid Bi’l-lāh’a iḫṭār ve işrāb eyleyüp anıñ üzerine fāżıl müşārün-ileyhiñ nezdine taḳdīm-i edevāt-ı ḳırṭāsiye ile ber-vech-i muḥarrer bir nāme taḥrīrine himmetleri iltimās olındıḳda müşārün-ileyh biraz zamān pençe-zen-i meḥāsin-i efkār oldıḳdan ṣoñra bir kelime taḥrīrine muḳtedir (5) olamadıḳları görilmiş ve İbn-i Ḫüşşāb öteden atılup: “Ḫarīrī iḫtiyār-ı ʿuzlet tārik-ḫāne-ʾi mütaḫayyilede itʿāb-ı ḳarīḥa ve fikretle ḥikāyāt ve temṣīlāt yazmaġa alışmışdır ve vāsıṭatü’l-ʿaḳd-i niẓām-ı ʿālem olan mühimmāt-ı taḥrīriyye-ʾi dīvāniyye o miṣillüleriñ ḫarcı degildir.” deyu ḥarf-endāz-ı daḫl ve taʿrīz olaraḳ müşārün-ileyhi ser-fürū-bürde-ʾi (10) şerm ve ḥicāb ve pīşānī-ʾi mübāreklerini ʿaraḳ-rīz-i ḳalaḳ ve ıżṭırāb eylemiş oldıġını ḥikāye ile tenvīr ve teʾyīd-i müddeʿā itmek yaʿnī cihet-i ʿilmiyyede olan fażl ve kemāliñ emr-i kitābete aṣlā daḫl ve muʿāveneti olamayup umūr-ı taḥrīriyye başḳa mümārese ve melekeye muḥtācdır dimek isterler.

(15) Ḫālbuki ḥaḳḳu’l-inṣāf düşünildigi ḥālde Ḫarīrī gibi bāliʿ-i ẕirve-ʾi ʿulyā-yı belāġat olmış bir fāżıl-ı kāmiliñ ḳaṭʿā muʿārefesi sebḳat itmeyen ʿādī bir maşlaḥatı bidāyeten yazamamaḳ ḥasebiyle müsellem olan fażl ve kemāline leke-ʾi naḳīṣa ʿārıż olamayacaġından ve umūr-ı ʿādiye-ʾi taḥrīriyye ile bir iki ay iştiġāl idecek olsa (20) māḥāṣıl-ı ʿömr ü zinde-gānīlerini ṭarīḳ-ı kitābete ṣarf ve ifnā iden cehābize-ʾi ketebeyi fersaḫ fersaḫ müsābaḳat ideceginde iştibāh olamayacaġından İbn-i Ḫüşşāb’ıñ taʿrīżāt-ı mesrūdesi eṣer-i reḳābet

(79) ve ġaraż-kārīden başḳa bir şeyʾe ḥaml olınamayacaġı ve bu meslek ve iʿtiḳādda bulınanlara Ḥarīrī daḫi bir kerre dönüp ḫiṭāb yaʿnī meydāna ḳoydıġım bedāyiʿ-i taḥrīriyyeniñ nikāt ve deḳāyiḳ-i ġāmiżasınıñ ḥall ve inkişāfını sizden aşlā ümīd ve ṭaleb itmem. Faḳaṭ (5) naḳş-endāz-ı kitābeʾi berāʿat ve secāḥat itmiş oldıġım ʿibārāt-ı belīġadan yarım satırını düzgünce ḳırāʿet idiñ azmāyiş-i beżāʿa ve hüneriñiz ḫuṣūṣında anıñla iktifā iderim deyu iḫtiyār-ı tenezzül-i isticvāb itse o maḳūleler ṭaraflarından iʿtirāf-ı cehālet ve ʿarż-ı ʿaraḳ-ı ḫacāletden başḳa bir söz bulınamayacaġı bī-irtiyāb ve İbn-i Ḫüşşāb efkārında (10) olanlarıñ ḫoş-āb kesilecekleri vāresteʾi külfeʾi iṭnābdır.

Vücūh-ı şelāşeʾi meẕkūreden biri daḫi bālāda beyān olındıġı vechle Hümā-yı devlet ve salṭanatıñ cenāḥaynından biri ḳalem ve ḳalemiñ ḥaḳḳını virecek ve seyfiñ muḳaābilinde biʾl-istiḥḳāḳ ḥāʾiz oldıġı manṣıb-ı celīl-i suḫen-ṭırāzī ve ḥikmet-perdāzīde ibḳā ve ḳadr ü şānını taḳdīs (15) ve aʿlā idecek olanlar daḫi kitāb-ı ʿUṭārid-raḳam olup şu ḥālde ehl-i ḳalemiñ ḥacle-gāh-ı ʿarāyis-i ʿulūm ve maʿārife maḥrūm ve āşinā ve vecenāt-ı āṣār-ı taḥrīriyyeleri māşıṭa-kārīʾi belāġat ve feṣāḥatla pīrāye-nümā olmaḳlıġı esbāb-ı mütemmimeʾi kitābetden oldıġı ve bunda yalñız seciyyeʾi maḫṣūṣa işe yaramayup o seciyyeyi ḥāmil (20) olup da ḥilyeʾi maʿārif ve kemālāt ile tezyīn-i ẕāt ve ṣıfāt itmeyen ketebe ṣūret-pezīr-i feżāʾil-i insāniyye olmayan heyūlā ḳabīlinden bulındıġı iddiʿāsıdır. Vāḳıʿā münāẓaraʾi seyf ve ḳalem baḫṣinde güzerān

(80) itdigi üzere ḳalemiñ kaʿb-ı ʿālīsi pek bālā ve buña mensūb geçinenleriñ aña göre meḥāsin ve feżāʾil-i kāmile ile mükemmel ve mümtāz olmaları lüzūmı müsellem-i aṣḥāb-ı nühā oldıġından seciyyeʾi vehbiyyeye ʿulūm ve kemālāt-ı kesbiyye daḫi munżamm olsa elbetde daha maḳbūl ve memdūḥ olacaġı (5) ẕerre ḳadar ḳīl ḳāl götürmeyeceginden bu bābda yevāḳit ve lüʾlī vesāʾir güher-i mütelеʾlīniñ ḥüsn ü behcetine hīç bir şey dinilemez ise de lākin bunlarıñ naẓar-gāh-ı āşüfte-dil-ān ve nūr-baḫş-ı ʿuyūn-ı pīr ü civān olan gerden-büker ve ʿavānda daha ziyāde ḥüsn ve leṭāfetlerini iẓhār ve ḳulūb-ı nāẓırīne kāt-ender-ḳāt ilḳā-yı envār-mesār (10) idecegi daḫi

inkār olınamaz nehcindeki "**Veli'd-dürri ve'l-yāḳūti ḥüsnün ve behcetün**" "**Ve-lākinnehā fī cīdi ḥasnāi ahsenün"**[336] manẓūme-ʾi ʿArabiyyesi ser-zede-ʾi ḫāṭır-ı faḳīr olmışdır.

Vücūh-ı şelāşeden üçüncisi taḥṣīl-i kitābetde ne bütün bütün seciyye-ʾi maḫṣūṣanıñ daḫl ve teʾşīri ve ne de külliyyen ʿulūm ve maʿārifiñ muʿāvenet (15) ve ḳuvvet-i dil-pezīri muʿteber olabilüp bunda asıl aranılacaḳ ve iʿtinā olınacaḳ ḳażiyye ṭarīḳ-ı kitābete münselik olacaḳ ẕāt bir miḳdār oḳuyup yazmaḳ melekesini istiḥṣāl itdikden ṣoñra ol emrde pek çoḳ zamanlar umūr-ı mühimme-ʾi Salṭanat-ı Seniyyede bulınaraḳ her dürlü ḫuṭab ve meṣāliḥ-i cesīme üzerine ḳalem çalmış (20) ve āşār-ı ḳalemiyyesini cümleye begendirüp ricāl-i ʿaṣrīniñ naẓar-ı taṣdīḳ-i taḥsīnini almış olan bir ẕāt-ı maʿārif-simātıñ maʿiyyetinde ṭūl müddet istiḥdām ve yazılacaḳ şey nereden ṭutılup ḳaplamaḳ ve kelāmıñ ḥüsn-i

(81) cereyānı ne yolda ḥuṣūle getürilmek ve işe ne ṭarīḳ ile ḳuvvet ve teʾşīr virilmek ve mürsel ve mürsel-ileyhiñ ḳadr ü ḥayşiyyetlerine göre merātib-i müteḳābile ḳāʿidesine riʿāyet olınup taʿbīrāt ve muʿāmelātda naṣıl girilüp çıḳılmaḳ iḳtiżā idecegini ol ẕātıñ āşār ve müsevvedāt (5) ve taṣḥīḥāt ve ıṣlāḥātından ḳuvve-ʾi istiʿdād ve zekāvetle aḫẕ ve iḫtiṭāf ve ol eşnāda iḫtiyār-ı tekāsül ve reḫāvetden ġāyet iḫtirāz ve istinkāf iderek kendü yazacaġı mevāddı daḫi anlara kemāliyle tevfīḳ ve taṭbīḳ itmege iʿtinā ve ihtimām ile baʿdehū reʿsen müteʿaddid maḥallerde icrā-yı kitābet eyleyerek rüsūḫ ve melekeniñ günden güne artdırılması (10) ḫuṣūṣlarından ʿibāret oldıġına ẕāhib olanlarıñ ḳavl ve iddiʿāları olup bunlar daḫi zamāna da yetişmiş ve şecere-ʾi mekāsib-i memdūḥalarınıñ şemere-ʾi feyż ve menfaʿatini iḳtiṭāf itmekde bulınmış olan esātiẕe-ʾi küttābıñ ekşeri bu yolda kesb-i kemāl eyledikleri delīline tevessül eylemişlerdir.

(15) Vücūh-ı şelāşe-ʾi meẕkūre nevʿan-mā yekdigere muḫālif ve taḥṣīl-i esbāb-ı kitābeti her biri bir güne muʿarref idüginden bunları birbirine tevfīḳ ile heves-kārān-ı fenn-i kitābete bir ḳāʿide-ʾi sālime gösterilmesi żımnında buraçıḳda küçük bir muḥākemeye lüzūm görinüp bunıñ vicdān-ı perīşān ve fıḳdān-ı fehm ve iẕʿān-ı ʿācizānemi (20) iʿtirāf ile berāber ayr-ı istiṭāʿat-ı teşrīḥ ve tavżīḥine girişilince vech-i

[336] İnci ve yakut güzel ve harikadır. Ama güzel bir kadının boynunda daha da güzeldir.
وللدر والياقوت حسن و بهجة ولكنها فى جيد حسناء احسن

evvelde basṭ olınan muṭālaʿa vechle taḥṣīl-i kitābet içün ʿilm ve maʿārifiñ lüzūmı olmayup işbu maṭlab yalñız

(82) seciyye-ʾi maḫṣūṣa ile ḫuṣūṣa gelür diyenleriñ ḳavl ve delīlleri çürük olup ẓann-ı ʿācizāneme göre bu ḳavli beṭālet ve kesālet yaʿnī istiḥṣāl-i ḥavāyic ve teḳāżā-yı nefsāniyye ve istikmāl-i feżāʾil ve tezyīnāt-ı rūḥāniyyeniñ esbāb-ı muḳtażiyyesine tevessül ve teşebbüṣ (5) olınmayup ṣabāḥdan aḫşāma ve aḫşāmdan ṣabāḥa ḳadar şöyle ḥayvān gibi uzanarak ve aralıḳda çeñesine muvāfıḳ bir boş boġaz bulur ise anıñla laḳlaḳiyyāta girişerek imrār-ı vaḳt olınmaḳ dünyāda ne ṭatlu şeydir. Eger bu sözimi taṣdīḳ itmez iseñ taʿrīf olınan batālet ve kesāletiñ leẕẕetini alup da ʿömrlerini (10) o yolda ṣarf itmekde olanlardan mesʾeleyi suʾāl ve taḥḳīḳ ile ol vaḳt ṣıḥḥat-ı kelāmımı añlarsıñ mażmūnını mutażammın ve mefhūm-ı muḫālifi meẕemmet-i kesl ve baṭāleti muʿlin olan ḳıṭʿa “**İnne’l-baṭālete ve’l-kesel” “Aḫlā muẕāḳan min ʿasel” “İn-lem teṣādduḳnī fesʾel” “ʿAmmen kesel ʿammen kesel”**[337] manẓūmesiniñ meʾālinden almışlardır. Faḳat (15) işbu zuʿm ve iʿtiḳādları pek yañlış olup çünki temur celik ve marangozlıḳ ve debbāġlıḳ vesāʾire gibi ṣanāyiʿ-i ʿādiyyeniñ bile nazāriyyāt-ı ʿilmiyyesi bayaġı ʿulūm-ı sāʾireye tevfīḳan küttāb ve üstādlarından aḫẕ ve teʿallüm olınmadıḳça yalñız ʿameliyyātıyla ṣanāyiʿ-i meẕkūreniñ deḳāyıḳı añlaşılmaḳ ve maʿmūlātca maṭlūb olan (20) nefāset ve metānet vücūda getürilmek ḳābil olamadıġı meydānda iken fenn-i kitābet gibi bir emr-i celīliñ ʿilmsiz ḥuṣūle getürilmesi naṣıl mümkin olabilür ve ʿallāme-ʾi devrān dimege şāyān olan ḫāce efendileriñ umūr-ı taḥrīriyyede bī-behre bulındıḳlarına ne dinilür?

(83) Dinilür ise bu bābda daḫi Ḥarīrī ḥaḳḳında naḳl ve taḥrīr ḳılınan ḥikāyeye teẕyīl olınan maḳāle-ʾi munṣif-āne ile berāber ʿulemā-yı kirām ḥażerātından ṭarīḳ-ı inşā ve kitābete sülūk iden ẕevātıñ az vaḳt ẓarfında iktisāb eyledikleri meleke her gün görilmekde olan (5) āṯār-ı faʾiḳasıyla meydānda olup ʿilmsiz kitābet taḥṣīl olınur efkārında bulınanlardan ol kaʿbe vāṣıl olmış hīç kimesne görilmedigi ḳażiyyesi naẓar-ı diḳḳatlerine ʿarż olınur.

[337] İşsizlik, tembellik baldan daha tatlıdır. Eğer bana inanmazsan tembelden tembelden sor.
ان البطالة والكسل احلى مذاقا من عسل
ان لم تصدقنى فسل عمن كسل عمن كسل

Vech-i s̱ānīyi tercīḥ idenler daḫi bālāda mebādīʾ-i fenn-i inşā baḥs̱inde gösterilen ʿulūm ve fünūnıñ kāffesi bilinmek ketebeye farż-ı ʿayn (10) gibidir deyüp bu iddiʿālarında ışrār gösterir iseler bunda daḫi kendülerine pek ḥaḳ virilemeyüp zīrā ʿulūm ve fünūn-ı meẕkūreniñ taḥṣīli lā-aḳall otuz seneye muḥtāc olup ṭarīḳ-ı kitābete sülūk idenler ise zamānlarınıñ ekṣerini meşāġil-i taḥrīriyyeye ṣarf ile taḥṣīl-i ʿilm içün o ḳadar vaḳt bulmaları daʾire-ʾi (15) imkānda olamayacaġından ve bunlar ʿibārāt-ı ʿArabiyye ve Fārisiyyeyi oldıḳca istihrāc idebilecek ve ḳalemlerini sehv ve ġalaṭdan ḥıfẓ eyleyecek ḳadar ḳuvvet ḳazandıḳdan ṣoñra bunı ʿadem-i iştiġāl ḥasebiyle unutmamaḳ içün iḫtilās-ı vaḳt itdikçe kütüb-i edebiyye mutālaʿasına himmet ve ekṣer zamān ʿulemā ve fużalā ile ülfet ve ünsiyyet (20) iderek muḳtedir oldıġı derecede teraḳḳiyyāt-ı ʿilmiyyeye beẕl-i mesāʿī eyledikleri ḥālde şu ṣūretle dest-res olacaḳları beżāʿa-i ʿilmiyye fī zemānina maḳbūl ve muʿteber olan kitābet içün mertebe-ʾi

(84) kāfiyede görileceginden kātib olmaḳ isteyen ẕevāt içün muṭlaḳā ol miḳdar ʿilm ve maʿrifet taḥṣīli vācibāt-ı umūrdan ve bir maḳāmı resmīde veyāḫūd bir meclis ekābirde baʿżı evrāḳıñ cehren ḳırāʾeti lāzım gelür ve oḳuyacaġı ʿibārāt-ı Türkīye (5) arasında menṣūr veyā manẓūm terkībāt ve ʿibārāt-ı ʿArabiyye ve Fārisiyyeye teṣādüf ider ise baya olınan derecede ʿilmī olmayan kātib o maḳāmda ḳalaraḳ dū-çār olacaġı ḥicāb-ı ıżṭırārīye mehābet-i meclis daḫi munżamm olaraḳ lisān-ı selāsetine ʿārıż olacaḳ lüknet kaġıdıñ aşaġısını oḳumaġa (10) daḫi ḥaylūlet idüp fenā ḥālde bozılacaġı ve vaḳtiyle taḥṣīl-i maʿārife çalışmadıġından ṭolayı ziyādesiyle nādim ve peşīmān olacaġı umūr-ı vāżıḥadan olup bu ṣırada fıḳra-ʾi ātīyede ḫāṭıra gelmişdir. İbtidā-yı ḥālimizde baʿżı meʾmūriyyetle bir maḥalde bulınılup kibār-ı ṭarīḳ-ı ʿilmden bir nāʾib efendiye teṣādüf (15) olınmış idi. Bu efendi ḥadd-i ẕātında ġāyet erbāb-ı cerbeze ve dirāyetden ve ḥüsn-i ṭabīʿat ve zekāvet-i fıṭriyye aṣḥābından iken ḳuṣūr-ı himmet-i pederle ʿilm ve hünerden behre-ver olmadıġından meclis-i memleketde anıñ maʿrifetiyle bir ḥüccet veyā bir iʿlāmıñ oḳunması īcāb itdigi ve ʿibāre arasında kütüb-i fetāvādan naḳl ile baʿżı ʿibārāt-ı (20) ʿArabiyyeye müteṣādif oldıġı ḥālde ʿadem-i beḍāʿasını añlatmaḳsızın ẕarīfāne geçişdirmek içün hemān çubuġı aġzına alaraḳ oḳur gibi ḫomurdanur ve bu vaż̇ʿı ehl-i meclise münkeşif oldıġından o ṣırada baʿżılarına ḍıḥk-i żarūrī ʿārıż

(85) olaraḳ bundan kendüsi daḫi derecesiz ṣıḳılu(r) ve utanur idi "**Neʿūẕü bi'l-lāhi min şāmetü'l-cehli"**[338]. Ve'l-ḥāṣıl sözin̄ ṭoġrısı ʿilmsiz kitābet taḥṣīli cümle-ʾi muḥālātdan olaraḳ mükemmelce kātib olmaḳ vech-i s̱āliṣde muḥarrer olan oḳuyup yazmaḳ (5) melekesine bālāda taʿrīf olınan derecede beḍāʿa-ʾi ʿilmiyye daḫi munżamm oldıḳdan ṣoñra yine vech-i s̱āliṣde gösterilen ṭarīḳ-ı taḥṣīle teşebbüṣ olınmaklıġa tevaḳḳuf ider ve bunıñ üzerine seciyye-ʾi maḫṣūṣa daḫi ʿilāve olınur ise nūrun ʿalā nūr olur.

Terşīḥ-i Rābiʿ

(10) Yuḳarudan beru beyān olınmakda bulınan ʿulūm-ı edebiyye ḳanġı ʿilmlerden ʿibāret oldıġı ve Türkce kitābet içün anlardan ḳanġısınıñ lüzūmı bulındıġı bilinmek daḫi burada mevżūʿ-ı baḥṣ idilmek muḳteżī görünmekle evvel emrde ʿulūm-ı edebiyyeniñ taʿrīfi ve baʿdehū aḳsāmınıñ beyāniyle buña baʿżı muṭālaʿātıñ terdīfi tensīb (15) olındı. Kelām-ı ʿArabda lafẓ ve ḫaṭṭ cihetleriyle ḫalel ve ḫaṭādan iḫtirāz olınmasınıñ ṭarīkını bildiren ʿilme ʿilm-i edeb ıṭlāḳ olınup teḫāṭub ve muḥāverātıñ ḳāʿidesi ve ʿulūmıñ ifāde ve istifādesi ancaḳ elfāẓ ve keyfiyyātınıñ żabṭ-ı aḥvāliyle maʿlūm ve mütebeyyin olacaġından ʿulemā-yı kirām bu ʿilme iʿtinā ve ihtimām ve elfāzıñ (20) aḥvāli bir ṭaḳım ʿulūma inḳısām ile bundan on iki ḳısm istiḫrāc iderek cümlesine ʿulūm-ı edebiyye tesmiye itmişler ve işbu aḳsām-ı iṣnā ʿaşerden

(86) birincisi luġat ve ikincisi ʿilmü'l-iştiḳāḳ ve üçüncisi ʿilmü'n-naḥv ve dördüncisi ʿilmü'l-ʿarūż ve beşincisi ʿilmü'l-ḳavāfī ve altıncısı ʿilmü'l-maʿānī ve yedincisi ʿilmü'l-beyān ve sekizincisi ʿilmü't-tārīḫ ve ṭoḳuzıncısı ʿilm-i inşā ve onuncısı ʿilmü'ṣ-ṣarf ve on birincisi (5) ʿilmü'l-ḫaṭṭ ve on ikincisi ʿilm-i ḳarżu'ş-şiʿr olup bu taḳsīmde ʿilm-i bedīʿi müstaḳill ʿilm ʿadd itmeyüp ʿilm-i maʿānī ve beyānıñ fürūʿātından iʿtibār eylemişlerdir ve baʿżıları ʿilm-i bedīʿi müstaḳill ʿilm ʿadd itdikden başḳa buña bir de ʿilm-i ḳırāʾat żammiyle aḳsām-ı meẕkūreyi on dörde iblāġ eyleyüp baʿżıları daḫi ʿulūm-ı (10) edebiyye içün uṣūl ve fürūʿ vażʿ iderek uṣūl baḥṣinde elfāẓıñ heyʾet ve mādde ve cevherleri ḫayṣiyyetle müfredātdan baḥṣ iden uṣūle ʿilm-i luġat ve

[338] Cahilliğin sıfat ve (ben) işaretinden Allah'a sığınırız.
تعوذ بالله من شأمة الجهل

ṣūret ve heyʾetlerinden baḥṣ eyleyen ʿilme ʿilm-i ṣarf ve elfāẕıñ bi'l-aṣāle ve bi'l-ferʿiyye yek-digerine intisābından bahṣ iden ʿilme ʿilm-i iştiḳāḳ ve heyʾet-i (15) terkībiyye ve edā-yı maʿānī-ʾi aṣliyyeleri iʿtibāriyle ʿalā'l-ıṭlāḳ mürekkebātdan baḥṣ eyleyen ʿilme ʿilm-i naḥv ve maʿnā-yı aṣlıñ maʿānī-ʾi muġāyire ifāde itmesi iʿtibāriyle mevżūʿ olan ʿilme ʿilm-i maʿānī ve ol ifādeniñ merātib-i vużūḥda iʿtibārī keyfiyyetini beyān ider ʿilme ʿilm-i beyān ıṭlāḳ olınup ʿilm-i bedīʿ ʿilm-i maʿānī ve beyānıñ taḥtında dāḫil (20) oldıġından anlara teẕyīl ve yalñız vezn cihetiyle mürekkebāt-ı mevzūneden baḥṣ iden ʿilme ʿilm-i ʿarūż ve mürekkebāt-ı mevzūneniñ evāḫirini min ḥayṣü'l-lafẓ yek-digere tevfīḳ eyleyen ʿilme ʿilm-i ḳavāfī ve fürūʿ baḥṣinde daḫi kitābetiñ nuḳūṣına taʿalluḳ iden ʿilme ʿilm-i ḫaṭṭ

(87) ve naẓma muḫtaṣṣ olan ʿilme ʿilm-i ḳarżu'ş-şiʿr ve neṣre muḫtaṣṣ bulınan ʿilme ʿilm-i inşā tesmiye olınup bir şeyʾe iḫtiṣāṣı olmayan ʿilme ʿilm-i muḥāżarāt dinilmişdir ki ʿilm-i tārīḫ andan maʿdūd olmasıyla uṣūl ve fürūʿ iʿtibāriyle ḥasbü'l-inḳısām baʿżısı baʿżısına dāḫil (5) oldıġından ʿulūm-ı edebiyyeyi sekiz ḳısma tezeyyül ḳılmışlardır.

İşbu ʿulūm-ı edebiyyeden ġaye-ʾi maḳṣūd esālīb-i ʿArab üzerine kelām-ı manzūm ve menṣūrda kesb-i icādet olınması keyfiyyeti olaraḳ bunıñ meʾḫaẕinden başlıca biri daḫi ʿilm-i ḫuṭeb ve eşʿār oldıġından aşaġıda mebḥaṣ-i maḥṣūṣında buña dāʾir baʿżı maʿlūmāt derc (10) idilmişdir.

Şu ifādātdan istifāde olınacaġı vechle ʿulūm-ı edebiyye lisān-ı ʿArabī üslūb-ı ʿArab vechle bilmek maḳṣadı üzerine mevżūʿ oldıġından Türkce kitābet içün bu ʿilmleriñ taḥṣīline ne lüzūm vardır ve bu ḳadar ʿilmiñ ögrenilmesi pek çoḳ (15) zamāna tevaḳḳuf ideceginden heves-kārān-ı fenn-i kitābet sülūk idecegi meslek ziyādesiyle ṣaʿbu'l- minhāc ve bunda ser-menzil-i merāma vuṣūl pek çoḳ külfet ve zaḥmet iḫtiyārına muḥtāc oldıġını añlayınca ẕihinleri ṭolaşaraḳ ve kendülerine daha bir ḳolay ṭarīḳ aramaḳ içün andan uzaḳ ṭolaşaraḳ bi'l-āḫire (20) "**İẕā lem-testeṭıʿ şeyʾen fedeʿahū**"

“Ve cāvizhū ilā mā-testeṭīʿ”[339] pendine bend olaraḳ ḳalacaḳları melḥūẕ oldıġına göre ṭarīḳ-ı

(88) kitābet içün daha bir kesdirme yol göstermek münāsib degil midir? Dinilür ise vāḳıʿā işbu müṭālaʿa ḥasbü’l- vaḳt pek maʿḳūl ve maḳbūl oldıġını taṣdīḳ ve iʿtirāf ve şu baḥsiñ muḥākeme-ʾi muḥaḳḳasını ʿarż-ı nazār-ı ehl-i inṣāf iderek dirim ki yuḳaruda (5) daḫi īmā olındıġı vechle vāḳıʿā ekseriyā istiḥṣāl-i esbāb-ı maʿīşet içün ṭarīḳ-ı kitābete münselik olan bī-çāre-gānıñ īfā-yı vaẕīfe-ʾi meʾmūriyyetle berāber taʿdād olınan ʿulūm-ı edebiyyeniñ cümlesinde kesb-i meleke-ʾi kāmile eylemelerine vaḳtleri müsāʿid olamayacaġı āşikār ve hem de ʿulum-ı mezbūreniñ kāffe-ʾi deḳāyıḳ-ı uṣūl (10) ve fürūʿını iḥāṭa vechle aḫẕ u ḥıfẓa iḫtiyācları olmadıġı daḫi müstaġniy-yi teẕkār oldıġı miṣillü kātib olmaḳ isteyen ẕevāt içün daḫi ʿulūm-ı mezbūreden zīrde beyān olınacaḳ olan aḳsāmıñ taḥṣīlinde “**Mā-lā yudreku küllehū lā-yutrak küllehū”**[340] ḳāʿidesine imtiṣāl olınması daḫi elzem-i levāzım-ı kitābetden oldıġı cāy-ı inkār (15) ve bunlarıñ taʿallümi daḫi ẕihinde büyüdigi ḳadar düşvār degildir. Çünki istiʿmāl itmekde oldıġımız lisāna her ne ḳadar lisān-ı Türkī dinilmekde ise de müfredāt-ı elfāẕını teftīş eyledigimiz ḥālde ancaḳ nışfı miḳdārı Türkce olup mā-ʿadāsı elfāẕ-ı ʿArabiyye ve Fārisiyyeden ʿibāret oldıġı ve yek-digere nisbet olınur ise (20) elfāẕ-ı ʿArabiyye daha ziyāde bulındıġı taḥaḳḳuḳ ider. Aḳsām-ı meẕkūreden Türkce kitābet içün lāzım olanları luġat ve ṣarf ve iştiḳāḳ ve naḥv ve maʿānī ve beyān ve bedīʿ ve ḫaṭṭ ʿilmleri olaraḳ lisānımızıñ mümāzece-ʾi ṭabīʿiyyesi iḳtiżāsınca ʿilm-i luġatden ḫayli şey

(89) ḥıfẓ olınmış ve ʿilm-i iştiḳāḳ ve ʿilm-i ṣarf ʿilm-i naḥv ile birlikde olaraḳ daha ḥāl-i ṣabāvetde iken mekātib-i rüşdiyyede taḥṣīl olınmaḳda bulındıġı miṣillü ʿulūm-ı maʿānīye dāʾir baʿżı risāleler daḫi görilmekde bulınmış olmagla taḥṣīl-i kitābet içün bunlar lāyıḳıyla (5) añlaşılup ḥıfẓ olındıḳdan ṣoñra anıñ üzerine bir de muḫtaṣar maʿānī-yi ḳırāʾat ve andan ṣoñra iḫtilās-ı vaḳt olındıḳca ʿulūm-ı edebiyyeye daʾir kütüb-i maḳbūle müṭālaʿasına müdāvemet olınur ise derece-ʾi kāfiyededir. ʿİlm-i ḫaṭṭ

[339] Eğer bir şeyi yapamıyorsan bırak, yapabilecegine geç.
اذا لم تستطع شيأ فدعه وجاوزه ما تستطيع

[340] Bir şeyin tamamını yapamıyorsan, tam olarak da terk etme.
مالايدرك كله لا يترك كله

ve ʿilm-i imlā-ʾi ḫaṭṭ daḫi eşkāl-i ḥurūfiyyeniñ ve müfredāt ve mürekkebātınıñ bellenilmesinden (10) ve vażʿiyyet-i nuḳūşı ḫuṣūṣında ḥüsn ve zīneti iltizām olınmasından ʿibāret olaraḳ egerçi buña dāʾir ʿulemā-yı müteḳaddimīn ve müteʾaḫḫirīnden baʿżıları bi'l-iʿtinā bir ḫayli kütüb ve resāʾil ketb ve imlā ve fuṣūl ve aḳsāmını taʿdād ve iḥṣā eylemişler ise de ḫaṭṭ ve imlā ʿilmleri mekātib-i rüşdiyyede ve aḳlām-ı şāhānede üstādlarından bi'l-sühūle (15) aḫẕ u telaḳḳī olınacaġından bizim içün kütüb ve resāʾil-i meẕkūreniñ ders gibi kırāʾatine iḥtiyāc olmadıḳdan başḳa ḳalem(imi)ziñ ḫaṭā ve seḳāmetden selāmeti yalñız anıñla ḥāṣıl olamayup ʿulūm-ı edebiyyeden taʿdād olınan aḳsāmıñ ve bir de eczā-yı mütemmime-ʾi lisānımızdan bulınan lisān-ı Fārisī ḳavāʿidiniñ ve "Ḳavāʿid-i ʿOsmāniye" (20) nām kitāb-ı keşīrü'l-fevāʾidde münderic ḳavāʿidiñ teʿallüm ve ḥıfẓına mevḳūf ve şu beyān olınan şeyleriñ taḥṣīli mevāniʿ ve levāzım-ı taḥṣīliyye mebāḥiṣinde tafṣīl olınan veṣāyāya diḳḳatle berāber beş altı sene ḳadar derse devām ve oḳunan şeylerden leẕẕet alınaraḳ ve dāʾimā muṭālaʿa ile iştiġāl olınaraḳ ḫāhiş ve raġbet-i ẕātiyye ile

(90) teraḳḳī-ʾi taḥṣīlāt ve tevsīʿ-i maʿlūmāta saʿy ve iḳdām idildigi ḥālde kemāl-i yüsr ve suhūletle vücūda gelecegi müsellem-i ehl-i vuḳūfdır. Bir kerre bu ḳadar beżāʿa-ʾi ʿilmiyye ile getürildikden şoñra insān kütüb-i ʿArabiyye ve Fārisiyyeden istiḫrāc ve mefhūm-ı ʿibāre ḳuvvetine mālik (5) ve bu lisānlarda ise kāffe-ʾi ʿulūm ve fünūna dāʾir mevcūd olan müʾellefāt-ı maḳbūleniñ ḥadd ü ḥisābı olmadıġından ve yüz biñde biri lisān-ı Türkīye tercüme olınmayup tercüme olınanlarda daḫi aṣılları gibi rūḥ ve ḳuvvet bulınmadıġından müʾellefāt-ı merḳūmeden dest-res olabildigi kitābların muṭālaʿasına fevḳa'l-ʿāde münhemik olacaġından (10) ve aṣḥāb-ı ḳābiliyyet içün dünyāda bilmedigi şeyʾi ögrenmekden büyük ve ḳıymetlü şeref ve meziyyet ve nikāt-i ʿulūm-ı daḳīḳanıñ inḥilāl ve inkişāfından özge eleẕẕ ve ecell niʿmet olamayacaġından o miṣillü ẕevāt bir ṭarafdan tekṣīr-i feżāʾil ve maʿlūmāt ve diger ṭarafdan derece-ʾi ḳadr ü ḳıymeti nezd-i vicdān-ı aṣḥāb-ı maʿrifetde maʿlūm olan maʿādin-i (15) ḥaḳāyıḳ ve deḳāyıḳ-ı maʿānī ve defāʾin-i saʿādet-i dū-cihānīye vuṣūl ile istiḥṣāl-i ḥuẕūẕāt iderek ve sebeb ve ḥikmet-i ġilḳat-ı ṣeḳaleyn olan maʿārif-i İlāhiyye ve aḫlāḳ-ı marżiyye ile nefs-i nāṭıḳanıñ meḥāsin ve feżāʾilini istikmāle müteveccih olaraḳ nīl-i maḳṣad-ı aṣlīyeḥaṣr-ı iḳtidār ve efkār ile zīrā seniñ ṣaḥīḥan insān olmaḳlıġın (20) ṣıfat-ı ḥayvāniyyetden

bulındığı vechle istiḥṣāl-i ḥuẕūẕāt-ı cismāniyye ile olamayup ancaḳ nefsiñ melekāt-ı nefsiyye-ʾi kemālāt-ı melekiyyesini ikmāl itmege mütevaḳḳıfdır mażmūn-ı ḥikmet-meşḥūnını ḥāvī olan **"Ve aḳbil ʿalā'n-nefsi ve istekmil ḳażāen lehā" "Fe-ente bi'n-nefsi**

(91) **lā bi'l-cismi insāni"**[341] manẓūmesi müfādınca sırr-ı aḳdes-i aḳṣā-yı insāniyyete maḥrem olmaḳ istikmāl-i feżāʾil-i nefsiyye ile ḥāṣıl olacaġını bilerek bu yolda daḫi ṣarf-ı himmet eyledigi ḥālde bi'l-āḫire insān-ı kāmil ve niʿmet-i celīliyyāt-ı ḳudsiyyeye daḫi nāʾil olur (5) ve ʿulūm-ı meẕkūreyi taḥṣīl-i kitābet içün iktisāb ve anda iḥrāz-ı kemāl-i nişāb itdigi ḥālde dest-res oldıġı cevher-i maʿārif-i ḥaḳīḳiyyeye nisbetle fenn-i kitābet ʿarż mesābesinde ḳalır. Ḥattā fenn-i inşā ve kitābetde ferīd-i rūzgār ve riyāż-ı āṯār-ı ḳalemiyyeleri ebr-i reşāḳat-ı elfāẕ-ı selīse ve nesīm-i siyāḳat-ı maʿānī-ʾi nefsiyye ile (10) her dem bahār olan deḳāyıḳ-ı āşiyānān-ı fenniñ meydānda olan ṣanāyiʿ-i tersīlāt ve ḫuṭab ve mürāselātından başḳa envāʿ-ı maʿārife dāʾir niçe niçe müʾellefāt-ı maḳbūleleri oldıġı daḫi bu bābda teʾeyyüd-i müddeʿā ve kātib olmaklıġı ḳurub ve bunıñ istiḥṣālve istikmāl-i vesāyiṭ ve vesāʾilini arayup bunlarıñ bu sāyede daha bir çoḳ şey (15) buldıḳlarını īmā ider. Bir de her ḳanḳı lisān olur ise olsun o lisān üzere oḳuyup yazmaḳ ve müstaḥżarāt-ı ẕihniyye ve muḫteriʿāt-ı ḳarīḥasını sehv ve ḫaṭāsız olaraḳ kāġıd üzerine ḳoymaḳ muṭlaḳā o lisānıñ ḳavāʿid-i esāsiyyesini bilmege mütevaḳḳıf olup ḥālbuki lisān-ı Türkīde elsine-ʾi sāʾire miṯillü ḳavāʿid (20) ve żavābıṭ-ı lisāniyyeyi ḥāvī kütüb-i maḫṣūṣa olmayup egerçi baʿżı ẕevāt-ı feḫāmet-simātıñ mücerred eṣer-i ḥamiyyet-i milliyyeleri olmaḳ üzere baʿżı resāʾil-i muḫtaṣara mevcūd ise de anlarıñ ıṣṭılāḥātı daḫi ʿArabça teʾlīf olınan ṣarf ve naḥv kitāblarınıñ taʿrīfāt-ı

(92) ıṣṭılāḥātından aḫẕ ile ʿayniyle yazılmış ve bunıñ mezāyāsına varılması yine muṭlaḳā ʿulum-ı edebiyye-ʾi meẕkūreden lüzūmı gösterilen aḳsāmıñ kütüb-i ʿArabiyyeden ve üstāddan aḫẕ u telemmüẕine mütevaḳḳıf bulınmış oldıġından lisānımızı lāyıḳıyla bilmek ve bunda (5) şifāhen ve taḥrīren üslūb-ı feṣāḥat üzere idāre-ʾi lisān eylemek melekesiniñ ḳazanılması birinci derecede hīç olmaz ise iştiḳāḳ ve ṣarf ve naḥv ʿilmleriniñ ruʾūs-ı mesāʾilini bellemege ve ikinci derecede lisānımıza ḳarışup

[341] Nefsi göz önünde bulundurup yargılamayı tamamla, çünki sen nefisle sensin sadece insan vücuduyla değil.
واقبل على النفس واستكمل قضا لها وانت بالنفس لابالجسم انسان

benimsemiş oldığımız luġāt-ı ʿArabiyyeniñ yine ṣarf ve naḥv ḳuvvetiyle vażʿ ve edālarını ḥaḳḳiyle añlamaġa (10) ve üçünci derecede lisān-ı Fārisīniñ elfāẕ-ı müfrede ve kelimāt-ı mürekkebesi ögrenilüp ḥıfẓ olınmaġa muḥtāc oldığını ẓann-ı ʿācizāneme göre hīç inkār iden olamaz.

"Niçe niçe milyon ġalḳıñ istiʿmāl eyledigi böyle bir başlı lisān içün kendü luġāt-ı mevżūʿasından muḥaddiṯ ve mebnī (15) ve imdād-ı elsine-ʾi sāʾireden müstaġnī olmaḳ üzere ḳavāʿid-i maġṣūṣa teʾsīsi mümkin degil midir ve dāʾimā söyleyüp ṭurmaḳda oldığımız lisān içün istifādece ḥadd ü iḥṣāsı ḳābil olmayan muṭavvelāt-ı kütüb-i ʿArabiyyeye mürācaʿatıñ maʿnāsı nedir?" dinilür ise vāḳıʿā bunda imkānsızlıḳ olmadığını ve ḳavāʿidi daġi kendü luġatlerinden aġẕ (20) ve vażʿ olınmış olan lisānıñ taḥṣīlinde elbetde daha ziyāde teshīlāt ve muḥassenāt bulınacaġını taṣdīḳ ider isek de işbu arzūnıñ ḥuṣūli pek çoḳ tekellüfe muḥtāc olup ez-cümle aʿżāsınıñ kāffesi

(93) aṣḥāb-ı kemāl ve maʿārifden olmaḳ ve bunıñla iştiġālleri eṣnāda başḳa bir şeyle meşġūl olmamalariyçün her birerleri ʿalā- merātibihim tavẓīf olınmaḳ üzere ol emrde bir cemʿiyyet-i ʿilmiyyeniñ teşkīliyle ibtidā öz dilimiziñ ve ne ḳadar luġatı var ise iḥāṭa vechle ṭoplanup (5) mükemmel bir luġat kitābı tertīb ve tedvīn olınmaḳ ve ṣāniyen yine bu luġatlardan olmaḳ üzere ṣarf ve naḥviñ taʿrīfāt ve ıṣṭılāḥātınıñ vażʿıyla teʾsīs olınacaḳ uṣūl ve ḳavāʿid üzerine ṣarf ve naḥv kitābları teʾlīf ve taṣnīf idilmek ve ṣālisen sāʾir ʿulūm ve fünūna dāʾir ıṣṭılāḥāt-ı muḳtażiyyeniñ ittiġāẕ ve teşkīliyle taḥaṣṣuline muḥtāc oldığımız ʿulūm ve fünūn (10) refte refte kendü lisānımıza alınaraḳ ve ol ṣūretle teʾlīf tedvīn olınan kitāblar mekāsib-i taḥsīliyyeniñ kāffesinde ḳabūl olınaraḳ mekātib-i resmiyye vesāʾirede oḳunacaḳ şeyleriñ cümlesi lisān-ı meẕkūr üzere taʿlīm ve taʿallüm ḳılınmaḳ gerekdir. Bunlar pek çoḳ külfet ve zaḥmetle berāber nice seneler devām ve iḳdām olınmaḳla vücūda (15) geleceginden başḳa mümkin mertebe ikmāl ḥālinde daġi maṭlūb derecede istifādeyi müstelzim olup olamayacaġı mechūldir. Çünki "**Lev-kāne'l-ʿilme fī'ṯ-ṯüreyyā lenālehū ehle'l-fāris**"[342] sitāyiş-i celīline maẕhar olan ʿulemā-yı Īrāniyyeniñ ʿulūm-ı āliye ve ʿāliyeye naşıl ġıdmet ve tevsīʿ-i dāʾire-ʾi

[342] Eğer Süreyya'da ilim olsaydı, Fars milleti oraya erişmiş, gitmiş olurdu.
لو كان العلم فى الثريا لناله اهل الفارس

maʿārife ne ṣūretle ṣarf-ı himmet itmiş oldıḳları (20) muʿaẕẓamāt-ı āṣār-ı muʿtebereleriyle cihānıñ meşhūd ve maʿlūmı oldıġı ve anlarıñ cehd ve mesāʿī-ʾi ḥayret-efzālarına nisbetle kendü lisān-ı māder-zādlariyçün elsine-ʾi sāʾireden bir ḥarf almaḳsızın vaż-ı ḳavāʿid itmeleri lā-şey meṣābesinde bulındıġı ḥālde

(94) anlarıñ daḫi ḳavāʿid-i lisān-ı Fārisīye dāʾir yazdıḳları kitāblarıñ ıṣṭılāḥātı yine lisān-ı ʿArabīden meʾḫūẕ idügi meydāndadır. Bu ḫuṣūṣ daḫi taṣavvur-ı mebḥūṣıñ āsān bir şey olmadıġını iṣbāt idecegi miṣillü Fransız lisānı bir çoḳ zamānlardan beru muḫāberāt-ı (5) devliyyede lisān-ı resmī ve ʿumūmī ittiḫāẕ olınaraḳ bunıñ ikmāl-i noḳsānı ve ıṣṭılāḥāt-ı azīmesiniñ vaż-ı żımnında aṣḥāb-ı maʿlūmātdan mürekkeb bunca cemʿiyyetler teşkīl olınmış ve devletce pek çoḳ fedākārlıḳlar iḫtiyāriyle bu yolda ḫazīneler ṣarf idilmiş oldıġı ḥālde lisānlarını yine müdāḫale-iʾi elsine-ʾi sāʾireden (10) ḳurtaramayup elfāẓ-ı müfrede ve mürekkebeleriniñ pek çoġını Eleniḳa didikleri lisān-ı ḳadīm-i Yūnānīden ve Lātin lisānından aḫẕ itmiş oldıḳları bu lisāna āşinā bulınanlar ʿindinde maʿlūm olması ve ḥattā Avrupa mekteblerinde lisānlarınıñ meʾḫaẕ-i aṣliyyesini ögrenmek ve elfāẓ-ı müstaʿmeleniñ ṣarf ve iştiḳāḳını anıñ üzerine binā ile (15) lisān ve ḳalemlerini ḫaṭādan muḥāfaẓa itmek maḳṣūdını ḳazanmaḳ içün bir ḫayli zamānlar Elaniḳa ve Lātin lisānlarınıñ tedrīs ve tederrüs olınmaḳda bulınması lisān-ı Türkīniñ daḫi ʿArabī ve Fārisī lisānlarına iḫtiyācdan bir zamānda müstaġnī olamayacaġına bir bürhān-ı vāżıḥu'l-beyān olabilür bināberīn ʿulūm-ı edebiyyeden taʿdād olınan (20) aḳsāmıñ ögrenilmesi taḥṣīl-i fenn-i kitābete heves-kār olan müstaʿiddān-ı ketebeye farż meṣābesinde oldıġı miṣillü ḫidemāt-ı Salṭanat-ı Seniyyede müstaḫdem ve meṣāliḥ-i cāriyyede dāʾimā muḫābere-ʾi taḥrīriyye ile ser-fürū-bürde-ʾi ḳalem olan bi'l-cümle meʾmūrīn-i mülkiyye

(95) ve belki kāffe-ʾi ümerā ve żābiṭān-ı ʿaskeriyyece daḫi envāʿ-ı muḥsenāt ve terfī-ʾi füyūżātı müstelzim ve hele fünūn-ı ḥarbiyye ve ʿaskeriyyeye dāʾir Avrupaca nev-be-nev bulınmaḳda olan iḫtirāʿāt-ı cedīde ḥaḳḳında yazılan kitāblarıñ bir ṭarafdan lisān-ı Türkīye naḳl ve tercümesiyle (5) fevāʾid-i mündericesini arḳadaşlarına neşr ve taʿmīm itmek cümle-ʾi veẕāʾif-i meʾmūriyyetlerinden bulınan erkān-ı ḥarbiyye żābiṭāniyçün pek lāzımdır. Zīrā tercüme işlerinde bulınacaḳ ẕevātıñ elsine-ʾi ecnebiyyede ne ḳadar mahāret ve ḳuvveti olur ise olsun kendü lisānında sekāmetsiz

olaraḳ ifāde-ʾi merām ve rabṭ-ı kelām idecek derecede (10) ḳuvve-ʾi ḳalemiyyesi olmadığı ṣuretde tercüme idecegi eṣerde aṣlā ḥalāvet ve leṭāfet ve muṭālaʿa idenler içün bir gūne fāʾide menfaʿat mutaṣavver ve hīç kimesneniñ nazār-ı raġbet ve iʿtibārına maẓhar olamayacağından lisān-ı ecnebī istiḥṣāli içün virdigi emek ve çekdigi zaḥmet beyhūde olmış olur.

(15) Terşīḥ-i Ḫāmis

Emr-i inşā ve kitābetde taḥṣīl-i meleke ve mahāret ve āṣār-ı ḳalemiyyeniñ ḳuvvet ve belāġat-ı maʿneviyye ve ḥüsn ve ziynet-i lafẓiyyesiniñ istikmālinde kesb-i tefennün ve mümāreset olınması esbāb ve levāzımınıñ meʾḫaẕ-i asliyyesi terşīḥāt-ı sābıḳada gösterilmiş oldığından şimdi bunıñ (20) baʿżı mertebe müfredātına girişilmesi iltizām-ı mā-lā-yelzim ḳabīlinden oldığını bilür isem de şāyed bu meslekde bulınan ẕevātdan

(96) baʿżılarınıñ muḥtāc oldıḳları ser-māyeyi maḥallerinden istinbāṭ iltiḳāṭa ʿāciz-i bī-vāyeleri gibi ḳuvve-ʾi ʿilmiyyeleri müsāʿid bulınamaması ve müsāʿid olsa daḫi bir çoḳ zamān anıñla ʿadem-i iştiġāllerinden nāşī unudup tekrār bir ṭaḳım kütüb-i muṭavveleniñ tetebbuʿ ve muṭālaʿasına (5) vaḳtleri olamaması cümle-ʾi muḥtemelātdan ve bu miṣillüler içün Türkce kitābetiñ selāset-i elfāẓ ve ciyādet-i maʿānīsi neye mütevaḳḳıf oldığı gösterildigi yaʿnī eñ ziyāde müstaʿmel olan ḳavāʿid-i beyān ve bedīʿa dāʾir baʿżı maʿlūmāt ve muṭālaʿāt-ı mühimme beyān ve medār-ı suhūlet-i ḥıfẓ olmaḳ üzere her birerleriyçün birer miṣāl ẕikr ve ityān olındığı ḥālde mūcib-i (10) fevāʾid olacağı vāżıḥātdan olmaġın bu bābda iki ḳısm üzerine meṭālib-i ātiyyeniñ basṭ ve īrādına ibtidār olınmışdır.

Ḳısm-ı Evvel Ṣanāyiʿ-i Lafẓiyye Beyānındadır

Yazılacaḳ şeylerde birinci derecede iltizām olınması ehemm olan ḳażiyye-ʾi daḳīḳa luġāt ve taʿbīrāt-ı meʾnūse ve selīse istiʿmāliyle elfāẓ-ı (15) vaḥşiyye ve ġayr-ı meʾlūfeden iḫtirāz ve mübeyyiżāt-ı müsvedde'-i efkārın zamāna göre zebān-zed-i nās olan kelimāt-ı vāżıḥatü'd- delālāt ile ḥużūr-ı deḳāyıḳ-şināsān-ı ʿaṣra ʿarż ve ibrāz olınması ḫuṣūṣı olup egerçi yuḳarudan beru taʿrīf olınan meslege gidilür ise zemīn-i feṣāḥāt ve belāġatıñ ġāyet fesīḥu'l- enḥā ve üzerinde eşkāl-i (20) gūn-ā-gūn ile teʾsīs-i

mebānī-ʾi maʿānī itmege ḳābiliyyeti rū-nümā oldıġı gösterilüp ḳażiyye-ʾi merāmıñ maʿānī-ʾi ġayr-ı mütenāhiyye ile ifhāmı ise

(97) “**Maʿānī hergiz ender ḥarf nā-yed” “Ki baḥr-i ḳāzem ender ẓarf nā-yed”**[343] feḥvāsınca elfāzıñ daḫi dāʾire-ʾi maḥdūdeden iḫrācına muḥtāc oldıġı hālde bu maṭlabı yalñız elfāẓ-ı meʾnūseye ḥaṣr itmek bī-maʿnā gibi görinür ise de maʿnānıñ ḳuvveti mücerred lafẓınıñ muʿāvenetiyle (5) ḥāṣıl olamayup muṭlaḳā uṣūl-i feṣāḥat ve belāġata taṭbīḳ olmaġa mütevaḳḳıf bulındıġına ve feṣāḥatiñ taʿrīfi ise müfredinde tenāfür-i ḥurūf ve ġarābet ve ḳıyāsa muḫālefetden ve kelāmda feṣāḥat żaʿf-ı teʾlīfden ve kelimāt-ı faṣīḥanıñ tenāfürden ve taʿḳīdden vāreste olmasından ve mütekellimde feṣāḥat daḫi maḳṣūdını lafẓ-ı faṣīḥ ile (10) taʿbīr itmege muḳtedir olmaḳ melekesinden ʿibāret olup kelāmda belāġat daḫi kelāmıñ feṣāḥatiyle muḳteżā-yı ḥāle muṭābaḳatı ve mütekellimde teʾlīf-i kelām-ı belīġa muḳtedir olmaḳ melekesiniñ ḥūṣūli ile taʿrīf olındıġına göre maʿnānıñ ḳuvveti muḳteżā-yı ḥāle muṭābaḳatı ve taʿrīf olınan feṣāḥatı ile berāber nesc-i irtibāṭ ve insicāmı düzgün (15) olmaġla vücūda gelür. Meṣelā ʿibārāt-ı Türkīye arasında kātib kendüsiniñ luġāt-ı ʿArabiyyede ve ṣanāyiʿ-i bedīʿde mahāretini göstermek içün (Ol sāde-dil-i yāve-gū ikṣār-ı güftār-ı pür-faḥş ve ḫaṭā ile kendüsini hedef-i tīr-i istihzā eyledi) ibāresiniñ yerine “**Ol māriʿ-i ṣaġṣāġ imrār-ı ṣaġṣaġa -ʾi laġlaġa ile kendüsini ʿarża-ʾi maʿraż-ı intidāġ itdi”** (20) ibāresini taḥrīr idecek ola vāḳıʿā bunlarıñ **maʿnāsı** yekdigerinden aṣlā farḳı olmadıḳdan başḳa ʿibāre-ʾi ṣāniyede bir ḫayli ṣanāyiʿ-i lafẓiyye daḫi mevcūd oldıġı āşikār ise de luġāt-ı ʿArabiyyeyi ve tenāfüri’l- elfāẓı ḥāmil oldıġından ʿibāre-ʾi ūlā ḳadar

(98) maḳbūl ṭabʿ-ı selīm olamayacaġı müsellem ve bi’l-ʿaks yazılacaḳ şeyʾiñ ser-ā-pā Türkçe olması iltizām olınaraḳ (Oġlan ġışmerlik idüp dernegi ġamraşdırayım derken zırvalayup aʿyānı kökden hüngüretdi) ʿibāre-ʾi ġalīẓāsı iḫtiyār olınmaḳdan ise (5) (Bī-çāre ehl-i cemʿiyyete şeṭāret-baḫş-ı inbisāṭ olmaḳ muṭālaʿasıyla icrā-yı leṭāʾif-i muḍḥikāt ideyim ṣadedinde iken perde-ʾi edebi tecāvüz eylediginden Müdīr Efendiyi ziyādesiyle ḥiddetlendirdi) ʿibāresi yazılmaḳ elbette daha eslemdir. Ve’l-ḥāṣıl ṣanāyiʿ-i lafẓiyyeniñ kelāma hüsn ü zīnet bağışlayacaġı her ne ḳadar cāy-ı inkār (10) degil ise de

[343] Büyük bir deniz nasıl bir zarfa sığmazsa, bütün manalar da sözlere sığmazlar.
معانی هرگز اندر حرف ناید که بحر قلزم اندر ظرف ناید

bunı yine zebān-zed ve mütedāvil olan elfāẕ içinde arayup bularaḳ ve hüsn-i terkīb ve cereyānına diḳḳat olınaraḳ öyle iẓhār-ı ṣanʿat içün bir ṭaḳım elfāẕ-ı vaḥşiyye ve ġayr-ı meʾnūseniñ istiʿmālinden mücānebet ve nükteʾi mā-fi'l-żamīriñ endām-ı kelāma iksā idecegi elbiseʾi elfāẕ öyle uʿcūbe-şekl-i tenāfür olmaḳ (15) melābisesiyle cālib-i nigāh-ı temesḫur olmamasına her ḥālde diḳḳat olınmalıdır.

El-maṭlabu'ş- Ş̱ānī fi's-Secʿ

Secʿ kelām-ı menş̱ūrda ḥarf-i vāḥid üzere tevāṭīʾi fevāṣıldan ʿibāret olup bunıñ inşā-yı Türkīde rabṭ-ı kelām içün daḫl-i ʿaẕīmi oldıġından ḳavāʿid ve şerāʾiṭiniñ dāʾimā (20) mażbūṭ olması her kātib içün pek lāzım olmasıyla bu mebḥaṣda bir miḳdār īżāḥāt iʿṭā olınması münāsib görilmişdir. Şöyle ki secʿiñ dört şarṭı olup birincisi elfāẕ-ı müfredeniñ

(99) ʿuẕviyyet ve selāseti ve ikincisi tertīb ve terkīb ḥasebiyle maḳbūl-ı ṭabʿ-ı selīm olmaḳ içün rekāketden ve iḫtiyār-ı tekellüfden selāmeti ve üçüncisi maʿānī elfāẕa tābiʿ olmayup her ḥālde elfāẕıñ maʿānīye tebeʿiyyeti ve dördüncisi her fıḳranıñ diger fıḳrada (5) olan maʿānīye ʿadem-i delāletidir. Meş̱elā **"Kelām-ı mevẕūn ve dil-keş ve edā-yı ġıll ü ġışş masūn-ı tesnīm-veş"**[344] deyu yazacaḳ olsaḳ egerçi maʿnāsızdır denilemez ise de fıḳraʾi ş̱āniyeniñ elfāẕ-ı müfredesinde ʿuẕviyyet ve selāset olmadıġından şarṭ evvele riʿāyet olınmamış olur ve öyle dimekden ise kelām-ı mevzūn-ı (10) dil-nişīn ve edā-yı belīġ-i siḥr-āferīn fıḳralarınıñ iḫtiyārı daha müreccaḥ görinür. (Terkīb-i kelām-ı müseccaʿ imdād-ı ḳarīḥaʾi evsaʿ ve vücūd-ı maʿlūmāt ve müstaḥżārāt-ı enfaʿ ile mütecemmiʿ olacaġı emr-i eşyaʿdır) terkībini yazacaḳ olsaḳ şarṭ-ı ş̱ānīniñ vücūdı mefḳūd oldıġından maẕhar-ı taḥsīn-i ṭabʿ-ı selīm olamayacaġı (15) cihetle anıñ yerine "İstiḥṣāl-i melekeʾi secʿ-i maḳāl vücūd-ı maʿlūmāt-ı keş̱īre ile semāḥat-ı ḳarīḥaya muḥtāc idügi müsellem-i ehl-i kemāldir" ʿibāresi taḥrīr olınsa ẓānn-ı ʿācizāneme göre daha rengīn düşer. "Münşīʾi süḫan-perdāz ol kātib-i şuʿbede-bāza ıṭlāḳ olınur ki teʾlīf ve inşā-yı kelām-ı muvaşşāya mālik (20) ve ḥişān-ı beyānı meydān-ı güftār-ı feṣāḥat-diş̱ār-ı mesālik olaraḳ ifādeʾi żamīr-zādeʾi merāmda kesān-ı deḳayıḳ-

[344] Mesela ölçülü ve gönül çeken söz, Tesnim (Cennet suyu) gibi kin ve hileden korunmuş, gönülde yer tutan ölçülü ve büyüleyici beliğ, fasih, düzgün tarz ve ifadedir.
مثلا کلام موزون ودلکش و ادای غل و غش مصون تسنیموش

şināsānıñ naẓar-ı teslīm-i eşerlerini celb ve lebleri selb idecek derecede māhir ve ḳarīḥa-ʾi fażīlet-ṣarīḥa-ʾi muğteriʿānesi bir daḳīḳada yüz biñ maʿānī-ʾi ʿamīḳa

(100) īcādına ḳādir ve ẓāhir ola" ʿibāratını yazacaḳ olsaḳ iltizām-ı secʿ ile maʿnāyı lafẓa itbāʿ itmiş ve bir ṭaḳım ḥaşviyyāt iğtiyār eylemiş olacaġımızdan bunda şarṭ-ı şālişiñ vücūdı bulınamayacaġı ḥasebiyle bu maḳāmda "Münşī-ʾi ḥaḳīḳī ol kātib-i (5) siḥr-āferīne ıṭlāḳ olınur ki meleke-ʾi teʾlīf-i kelām-ı belīġāneye mālik ve vādī-ʾi sevḳ-i güftār-ı nādire-perdāzīde meslek-i nā-refteye sālik olaraḳ ifāde-ʾi nükte-ʾi mā-fi'l-żamīrde cümleniñ naẓar-ı taṣdīḳ ve teslīmini celb idecek derecede māhir ve ḳarīḥa-ʾi melīḥa-ʾi mübdiʿ-ānesi bir daḳīḳada niçe peyk-i siḥrü'l-celāl (10) iğtirāʿına ḳādir ola" ʿibāresi sevḳ olınması tercīḥ idilür. "Kelām-ı müseccaʿ-ı zīnet-efzā-yı ruğsār-ı güftār ve bāʿiş-i izdiyād-ı cemāl-i maḳāl idügi be-dīdārdır" ʿibāresinde olan iki fıḳranıñ meʾallerini tedḳīḳ eylesek ikisi daḫi bir maʿnāya varacaġı ve şarṭ-ı rābiʿa mübāyin düşecegi ecelden anıñ yerine "Kelām-ı (15) müseccaʿ-ı edā-yı ḫoş-āyende-ʾi lafẓ-ı dil-ārāya hüsn-i reftār ve ḳāmet-i şāhid-zīnde-ʾi maʿnāya ḫilʿat iʿtibār-baḫş eyledigi manẓūr-ı uli'l-ebṣārdır" fıḳraları taḥrīr olınması şarṭ-ı rābiʿiñ vücūdını istilzām ider bundan başḳa iki fıḳra birbirine müsāvī veyāḫūd fıkra-ʾi ūlā nāḳıṣ ve fıḳra-ʾi şāniye zāʾid ve bi'l-ʿaks (20) fıḳra-ʾi ūlā zāʾid ve fıḳra-ʾi şāniye nāḳıṣ olmaḳ iʿtibāriyle secʿ üç ḳısma münḳasım olup kısm-ı aḫīri nezd-i büleġāda maḳbūl degildir. Farażā "Ol ẕāt-ı ṣalābet-ṣıfātıñ aḳvāl-i ṣādıḳası efʿāl-i memdūḥasına muvāfıḳ ve bināberīn ḫaṣāʾil-i cemīlesi sitāyiş-efken

(101) elsine-ʾi kāffe-ʾi ḫalāyıḳdır" disek ḳısm-ı evvele ve "ṭatlu ṭatlu vaʿdeleri kām-ı nā-kām ḥācet-mendāna leẕẕet-baḫş-ı şafā ve faḳaṭ hīç biriniñ incāzına muvaffaḳiyyeti görilmediginden insān ṭūl-i emele düşüp rāḥatsız olmamaḳ içün meclisinden uzaḳ (5) ṭolaşılması evlādır" dinilür ise ḳısm-ı şānīye ve "Ne tesliyyet-baḫş olur bir kelām-ı mūrişü'l-ibtisām ile ḫāṭır-ı dil-ḫaste-gān yeʾs ve ıżṭırāba devā-res-i inşirāḥ oldıġı müşāhede olınmış ve ne de ʿömrinde ẕerre ḳadar bir ḫayırda bulınmışdır" fıḳraları maḳbūl olmayan ḳısm-ı aḫīre miṣāl olur. İkiden ona ḳadar elfāẓdan (10) mürekkeb olan secʿa secʿ-i ḳaṣīr taʿbīr olınur. Ondan on beşe ḳadar kelimātdan terkīb olınan secʿa secʿ-i ṭavīl dirler. Meşelā "Ehl-i kemāl muvaḳḳar ve ṭāʾife-i cühhāl muḥaḳḳardır"fıkraları iki "ʿĀlemle ḥüsn-i imtizāc ve ittiḥād vesīle-ʾi neyl-i murād ve

muḫālefet ve ʿināḍ nefret-endāz ḳūlūb-ı ʿibāddır” ʿibāresi dört ve (15) “İsrāf-ı emvāl müstelzim-i ḫaybet-i āmāl ve müntic-i faḳr ve suʾāl ve cālib-i envāʿ-ı vizr ve vebāl ve bu ise ʿādāt-ı cühhāl ve merdūd-ı ehl-i kemāldir” fıḳraları altı ve “Ehl-i ṣervet ve sāmān her yerde tevḳīr ve iʿtibāra şāyān ve meʿāyib ve mesāvīsi zīr-i perde-ʾi teġāfülde pinhān ve ẕikr ve sitāyişi dillerde dāsitān ve faḳīr-i nālān (20) muḥaḳḳar-ı ʿālemiyān ve hezār-ı hüner ve maʿrifeti olsa yine bī-nām ü nişān ve ne ḳadar ʿömr-i ʿazīzi maṣrūf-ı eyyām-ı ḫüsrān olur” fıḳarātı sekiz ve “Fürū-māye-ʾi bed-ṭıynet saʿy ve ġayret ve imdād-ı terbiyet ve ḥilye-ʾi ʿilm ve maʿrifetle ḥāʾiz-i şeref-i insāniyyet ve aṣḥāb-ı mecd ve aṣālet

(102) daḫi ʿādet-i dehr būḳalemūn oldıġı üzere kendüsine işābet-i felāket ve nevāʾib-i bī-ġāyet vesāʾir cihetle tārik-i meslek-i fütüvvet olamaz” ʿibārātı daḫi on kelimeden terkīb olınmış secʿa ve “Büleġa-yı maʿārif-pīrā ve aṣḥāb-ı secāyā-yı süḫan-ārā nezdinde (5) aḳṣā-yı emel netīce-baḫşā ve müntehā-yı arzū-yı ḳanāʿat-ıresā ḳuvvet-i maʿnā ve ciyādet-i maẓmūn ve mezāyāya iʿtinā olınması ḳażiyyesi olup bu daḫi elfāẓıñ maʿānīye tebaʿiyyet ve iḳtidāsıyla teyessür-nümā olacaġı hüveydā ve iltizām-ı secʿ ile maʿānīniñ elfāẓa ittibāʿı ve bu yolda edā-yı merām içün makāma lāyıḳ kelimātıñ (10) tenḳīṣ ve tezyīdi ṭarafına gidilmek muġāyir-i meslek-i idbārdır” terākibi secʿ-i ṭavīle miṣāl olabilür. Efṣaḥ-ı kelām olan Ḳurʾān-ı Muʿcizü’l- Beyānda yigirmi ve belki daha ziyāde lafẓdan müʾellef fevāṣıl-ı şerīfe vārid olmışdır.

Bālāda beyān olındıġı vechle secʿiñ rabṭ-ı ʿibārāt-ı Türkiyye (15) medār olması ḫasebiyle bunıñ taʿrīf olınan şerāyiṭ ve aḳsām dāʾiresinde olaraḳ teʾlīf ve īrādı ṣanāyiʿ ve muḥsenāt-ı lafẓiyyeden oldıġı müstaġnī-ʾi īżāḥ ise de fevāṣıl-mescūʿanıñ ḥuṣūl-i irtibāṭı żımnında işbu fevāṣılı teʿāḳub idecek ve sevḳ olınan kelāmı cümle-ʾi tāmme ṣūretine (20) vażʿ eyleyecek kelimāt-ı Türkiyyeniñ sebk ve edāsı fevāṣıl-ı meẕkūreden herbiriniñ terkīb ve maʿnāca mülāyim ve muḥtāc oldıġı üslūba tevfīḳ olınmaḳ ziyādesiyle riʿāyet ve diḳḳat olınacaḳ

(103) mevāddandır. Zīrā bu ḳāʿideye riʿāyet olınmaz ise secʿ ile kelāmıñ istikmāl-i tezyīnāt-ı lafẓiyyesine çalışur iken irtibāṭı bozılup maḳṣūd-ı bi’ẕ-ẕāt olan maʿnā ġayb olmış olur. İşbu diḳḳatsizlik baʿżı ẕevātıñ eṣerlerinde ve belki “Vāṣıf (5)

Tārīḫ”i vesāʾire gibi enẕār-ı ʿumūmiyyede maḳbūl olmış baʿżı mücelledāt-ı muʿteberede görilmekde oldığından fevāṣıl-ı secʿiyyede maṭlūb olan irtibāṭıñ īżāḥ-ı deḳāyıḳı żımnında bir ḳaç miṯāl getürilmesi lāzım gelmişdir. “Ṣūret-i ḫafādan tertīb ve irsāl-i gürūh-ı ḍāl ve ol ḥavālīniñ müstaʿid-i şüriş ve iḫtilāl (10) olmaḳlıġı sevdāsına düşdi” terkībinde bulınan fevāṣıl-ı müseccaʿdan birincisi olan “ḍāl” kelimesiniñ siyāḳ-ı ʿibāresi “eylemek” lafẓına muḥtāc iken fāṣıla-ʾi ṯāniye olan “iḫtilāl” kelimesini “olmaḳlıġı” lafẓı teʿāḳub eylediginden fāṣıla-ʾi ūlā muʿallaḳ ve bī-irtibāṭ ḳalmış ve iltizām-ı secʿ ile maʿnāca ḍalālete düşilmiş olmaġla (15) terkīb-i meẕkūrıñ “Ṣūret-i ḫafādan tertīb ve irsāl-i gürūh-ı ḍāl ve o rāżiye daḫi ilḳā-yı tuḫm-ı fesād ve iḫtilāl eylemek sevdāsına düşdi” nehcinde yazılması fāṣılateyn-i secʿiñ ḥuṣūl-i irtibāṭını müʾeddī olur ve “Secʿ-i kelāmıñ deḳāyıḳ-ı irtibāṭı defeʿāt ile ẕāt-ı ʿālīlerine taʿrīf ve işrāb ve bu kerre daḫi muṭālaʿa olınan (20) taḥrīrāt-ı behiyyeleriniñ fıḳarāt-ı müseccaʿsında irtibāṭ göremediginden işbu diḳḳatsizlikleri mūcib-i istiġrāb olmışdır” terkībinde fāṣıla-ʾi ūlāda vāḳiʿ “işrāb” kelimesi fāṣıla-ʾi ṯāniye olan “istiġrāb” kelimesini teʿāḳub idecek lafẓ “olınmışdır” kelimesine

(104) muḥtāc iken “olmışdır” kelimesi vāḳiʿ olması kelāmıñ sebk ve rabṭını iḫlāl eylediginden burada daḫi fıḳra-ʾi ṯāniyeniñ nihāyetinde işbu diḳḳatsizliklerinden “istiġrāb olınmışdır” ʿibāresi yazıldığı ḥālde fāṣılateyn arasında mültezem olan irtibāṭ (5) ḥuṣūle gelür ve “Bu kerre irsāl eyledigim mektūbımda baʿżı ṣanāyiʿ-i lafẓiyye derc ve teẕkār ve baʿd-ezīn daḫi ezber olınacaḳ muḥarrerātda işbu mesleginiñ iḫtiyār olınacaġı derkār bulınmışdır” terkībinde secʿiñ fāṣıla-ʾi ūlāsı bulınan “teẕkār” kelimesi rabṭca “olınmışdır” lafẓına muḥtāc iken fāṣıla-ʾi ṯāniye olan “derkār” lafẓından ṣoñra (10) “bulınmışdır” kelimesi gelmesi keẕālik fāṣılateyn beyninde irtibāṭı bozdığından terkīb-i meẕkūrıñ daḫi seḳāmetden ḳurtılması żımnında “Bu kerre irsāl eyledigim mektūbda baʿżı ṣanāyiʿ-i lafẓiyye terḳīm ve baʿd-ezīn daḫi gönderilecek muḥarrerātda bu mesālikiñ iḫtiyārı taṣmīm olınmışdır” sebkinde yazılması iḳtiżā ider (15) ve bir de fevāṣıl-ı mescūʿadan vāsıṭa-ʾi irtibāṭ olan kelime-ʾi müteʿāḳibe-ʾi Türkiyyeniñ biri müfred ve digeri cemʿ ṣīġasında olmaḳlıġı lāzım gelür iken ikisi birden müfred veyāḫud cemʿ olaraḳ getürilmesi ḫaṭā oldığından böyle maḥallerde daḫi irtibāṭ-ı fıḳarāt-ı müseccaʿanıñ ḥusūl-i suhūleti ve ḫalel ve ḫaṭādan (20) selāmeti żımnında mechūl

ṣīġasına ʿudūl-i münāsib olur. Nitekim ”Filān ẕāt teʾlīfi olan filān kitābda ʿilm-i bedīʿde mahāret-i kāmilesi oldıġını iẓhār ve büleġā-yı ʿaṣr kitāb-ı meẕkūra taḥsīn-i bī-şümār eylemişlerdir” dinilmekden ise “Filān ẕātıñ

(105) teʾlīfi olan kitābda fenn-i bedīʿde mahāret-i kāmilesi oldıġı āşikār ve kitāb-ı meẕkūr nezd-i büleġāda maẓhar-ı taḥsīn-i bī-şümārdır” dinilmesi maʿnā-yı maḳṣūdı ḫaṭāsız olaraḳ ifāde ider. Fıḳarāt-ı mescūʿanıñ kelimāt-ı rabṭiyye-ʾi Türkiyyesinde ġāʾib ve muḫāṭab (5) ve mütekellim edātları müteṣādif olur ise bunların daḫi irtibāṭca yekdigere tevfīḳi ḫuṣūṣına diḳḳat olınması īcāb eyler.

Tenbīh

Fevāṣıl-ı mescūʿanıñ sāmiʿaca ḫiffet ve nuṭḳ ve tekellümce selāmeti az ḥarfden mürekkeb olmasına menūṭ oldıġından fevāṣıl-ı (10) meẕkūreyi terkīb iden ḥurūf ne ḳadar az olur ise ol ḳadar ʿind-i aṣḥāb-ı belāġatda maḳbūl olacaġından bu daḳīḳaya daḫi riʿāyet olınması lāzımdır.

El-maṭlabü’ṣ -Ṣāliṣ fi’t-Tecnīs

Ḥurūf ve evzān ve ḥarekātda müsāvī olan iki kelimeniñ (15) bir terkībde başḳa başḳa maʿnālarda īrād olınmasına cinās-ı tām ıṭlāḳ olınup yalñız bir ḥarfden başḳa ḥurūf-ı sāʾiresi ve evzān ve ḥarekātı müvāzī olmaḳ üzere bir terkībde vāḳiʿ olan iki kelimeye cinās-ı nāḳīṣ tesmiye olınmış ve ṣanʿat-ı cinās daha bir ṭaḳım aḳsāma münḳasım bulınmış ise de işbu aḳsām cināsıñ tamāmī-ʾi (20) icrāsı lisān-ı ʿArabıñ kemāl-i üsʿat ve elfāẕ-ı müşterekesiniñ farṭ-ı keṣreti

(106) ḥasebiyle lisān-ı meẕkūra maḫṣūṣ gibi olaraḳ Fārisī ve Türkī lisānlarında ʿArabī ḳadar ecnās-ı ṣanʿat-ı cināsıñ istiʿmāli ḳābil olamayup bunıñla berāber lisānımız aransa yine bir ḫayli elfāẕ-ı müştereke bulınacaġından iltizām olındıġı ḥālde cinās-ı tām icrāsı mümkin (5) olabilür. Meṣelā “Ol bī-vefā incāḥ-ı merām ḥaḳḳında virdigi sözden dönmiş ve bunı ümīd-vār merḥameti olan bī-çāre añlayınca naḫcīr-i zaḫm-ḫurdeye dönmiş” terkībinde vāḳiʿ birinci fāṣılada bulınan “dönmiş” kelimesi ʿudūl ve fāṣıla-ʾi ṣāniyedeki teşbīh maʿnāsına oldıġından tām cinās olur. Teʾlīf-i ẕātü’l-beyn ve taḥdīr

maʿnālarını (10) mutażammın olan ve olarıyla çıḳışdırılıvirmek mefhūmında istiʿmāl olınan “uyuşdırmaḳ” ve fikr ve naṣb maʿnālarını şāmil olan ḳorḳmaḳ ve añlayup ḥıfẓ itmek ve zirāʿat içün ṭopraġı sürmek maʿnālarını muḥtevī bulınan “bellemek” kelimeleri gibi bir ḫayli cinās-ı tām bulınabilür. Ḥattā eski mecmūʿalardan birisinde oḳurdı (15) kelimesi bir iki maḥalde cinās-ı tām ve mā-ʿadāsında cinās-ı müleffaḳ ṭarzında ve herbiri başḳa başḳa maʿnālarda istiʿmāl ile beş beytlü ve gāyet rengīn bir ġazel görilmiş ve sönmek sinmek çözmek çizmek yaḳmaḳ yıḳmaḳ baḳmaḳ bıḳmaḳ dökmek dögmek örmek urmaḳ kelimeleri miṣillü ḥarekelerinden biriniñ tebdīl veyāḫud ḥareke-ʾi ṣaḳīleleri (20) ḥareke-ʾi ḫafīfeye taḥvīl ḳılındıġı ḥālde cinās-ı nāḳıṣ vücūdını mübeyyin bir çoḳ kelimāt daḫi bulınacaġı ve isimler daḫi aranıldıġı ṣūretde ḫaylīden ḫaylī kelimāt-ı müşterekeye teṣādüf olınacaġı naẓar-ı ehl-i diḳḳatde ġayr-ı mestūr ve faḳat bālāda daḫi beyān olındıġı

(107) vechle kelāmın faṣāḥat ve belāġati elfāẓıñ maḳāma lāyıḳ ve maʿnā-yı maḳṣūda muvāfiḳ īrād olınmasıyla ve żaʿf-ı teʾlīfden ve münāfereden vāreste olmasıyla ḥāṣıl olacaġından ehl-i belāġat ṣanʿat-ı cināsa pek raġbet itmemişledir.

(5) El-Matlabü’r-Rābiʿ fi’t-Terşīʿ i’l-Müvāzene

Fıḳrateyn-i mescūʿateynden birisinde bulınan elfāẓıñ cümlesi vezn ve ḳāfiyece digerinde mevcūd olan elfāẓa tamāmıyla muvāfiḳ olur ise aña Terşīʿ ıṭlāḳ olınup vāḳıʿā kelāmıñ faṣāḥat ve belāġatıyla berāber teʾlīf olınan fıḳarāt-ı muraṣṣaʿa cevāhir-i girān-ḳadr ile tezyīn olınmış (10) ḥuliyyāt-ı nefīseye mümāṯil ve ismi müsemmāsına tamāmıyla muʿādil ve fāṣıla-ʾi ūlāda bulınan elfāẓ yalñız veznce fāṣıla-ʾi ṯāniyeye müsāvī olur ise aña daḫi müvāzene tesmiye olınaraḳ bunıñla teʾlīf olınan fıḳarāt-ı belīġa daḫi başḳaca bir ḥüsn ve behceti müştemil ve “Maʿnā-yı merāmı terākīb-i bedīʿada beyān ve feḥvā-yı kelāmı esālīb-i berīʿada ʿayān itdi” terkībi (15) ṣanʿat-ı terşīʿi ve “Ḥüsn-i īfā-yı kelāmda fāʾiḳü’l-aḳrān ve luṭf-ı tevcīh-i ḫıṭābda rāciḥü’l-emṯāldir” ʿibāresi daḫi ṣanʿat-ı müvāzeneyi şāmildir.

El-Maṭlabü'l- Ḫāmis fi't-Teşrī' ve Lüzūm-ı mā-lā-yelzem

Teşrīʿa tevşīḥ ve zü'l-ḳāfiyeteyn daḫi tesmiye olınup bir beytiñ bināsı iki ḳāfiye üzerine teʾsīs ile vezn ve ḳāfiyesi ḳāʿidesine muvāfıḳ olaraḳ (20) ḳāfiyeteynden her ḳanġısında vuḳūf olınsa maʿnā-yı şiʿriñ ṣaḥīḥ ve müstaḳīm olmasıdır. Kütüb-i bedīʿanıñ ekşerinde getürilen miṣāl Ḥarīrī'niñ Yigirmi

(108) Üçünci Makāmesinde "**Yā ḫāṭıbü'd-dünya'd-deniy.ye innehā" "Şirkü'r-radā. Ve ḳarāratü'l-ekdāri" "Dārün metā mā-aẓḥaket. Fī yevmihā" "Ebket Gaden. Buʿden lehā min dāri"**[345] ***(kenar yazısı)*** *"Meʾāl-i manẓūmeʾi Ḥarīrī: Ey dünyā-yı deniyyeniñ nām-zedi olan ādem! Dünyā dām-ı helākdır ve maḳarr-ı ekdārdır ve bir evdir ki insānı ne vaḳt güldirse o güniñ irtesi güni aġladır. Öyle dār tār-mār olsun dimekdir. (Maḳarr-ı ekdārdır) ve (Öyle dār tār-mār olsun) cümleleri olmaḳsızın daḫi meʾāl ṣaḥīḥ ve müstaḳīm olup ṣūret-i istiḳāmeti bu maḳāma tek mā-baʿdini muṭālaʿa idenler ʿindinde maʿlūmdır."* manẓūmesi olup baʿżıları eşʿār-ı Fārisīyye ve Türkiyyeniñ müstezādları ṣanʿat-ı teşrīʿi ḥāvī oldıġına ẕāhib olmış iseler de (5) mevcūd olan müstezādlarıñ manẓūmeʾi Ḥarīrī gibi her iki ḳāfiye üzerine ʿinde'l-vuḳūf maʿnāsı ṣaḥīḥ olmadıġından āṯār-ı şiʿriyyemizden:

"Buldıġını maḥveyler. ʿAşḳ āfet-i sāmāndır" "Sermāyesi ḫüsrāndır" "Bir ẕerre bile degmez. Varım neye şāyandır" "Cānım saña ḳurbāndır" "Kes başımı da luṭf it. Kesme nigeh-i nāzı" "Bir şīveʾi dil-sāzı" (10) "Rūyıñ göreyim tek de. Dürr-i şināmda iḥsāndır" "ʿĀşıḳ neye cesbāndır" manẓūmesi tamāmiyle miṣāl olacaġından başḳa ṭarafından her ḳanġısına vasaṭı ʿilāve olınsa vezn ve ḳāfiye bozılmaḳsızın maʿnā tām ve müstaḳīm olmasıyla başḳaca bir ṣanʿatı daḫi ḥāvīdir. Ṣanʿat-ı teşrīʿ kelām-ı menṣūrda daḫi cārī oldıġından işbu "Kāşāneʾi iḳbālde ümīd-vār-ı (15) taḳarrur ve taʿayyün iken ẓuhūr-ı ʿaks-i ḳażiyye ile birden bire yerinden ḥopladı. Hemān ṭası ṭaraġı ṭopladı." fıḳraları miṣāl getürilmişdir. Naẓm ve seciʿde ḥarf-i reviyyiniñ mā-ḳablinde bulınan

[345] Ey şu alçak dünyayı arzu eden! Bu dünya şirk elbisesi, üzüntü ve sıkıntıların vatanıdır. Bir gün güldürürse yarın ağlatır. Bu dârdan uzak durun.

يا خاطب الدنيا الدنية انها شرك الردى و قرارة الاكدا
دار متى ماتضحكت فى يومها ابكت غدا بعد الها من دار

ḥarf-i ḳavāfī ve fevāṣılda bir cinsden olur ise aña lüzūm-ı mā-lā-yelzem ve iltizam-ı mā-lā-yelzem dinilir. Faraża "Deḳāyıḳ-ı fenn-i kitābet ve ḥaḳāyıḳ-ı uṣūl-i ḫiṭābeti lāyıḳıyla derk (20) ve icrā-yı mekātibe ve muḫāṭabada girīve-i ḫaṭā ve ḫaleli terk itmek insānıñ fünūn-ı edebiyyede üstād-ı kāmil ve maʿlūmāt-ı müktesebesi kāffe-ʾi ʿulūmı şāmil olmaḳlığına tevaḳḳuf ider" ʿibāresinde bulınan deḳāyıḳ ḥaḳāyıḳ ve kitābet ḫaṭṭātet ve mekātibe muḫāṭaba ve derk terk ve kāmil şāmil kelimeleri ve ʿilm ḳalem ve sefer ẓafer ve ʿanā ġınā ve ḳafes nefes lafẓları gibi işbu

(109) ṣanʿat-ı maḳbūl-i ehl-i belāġat ise de sevḳ-i kelāmıñ ilcā-yı ṭabīʿīsiyle ġāyet teklīfsiz olaraḳ müteṣādif olması meşrūṭ olaraḳ yoḫsa iḫtiyār-ı tekellüfle getürilür ise ol vaḳt iltizām-ı mā-lā-yelzem terkībiniñ maʿnā-yı ḥaḳīḳīsine mā-ṣadaḳ olacaġından maḳbūl degildir.

(5) El-Maṭlabü's- Sādis fi'l- Muʿāẓala

Ṣanʿat-ı muʿāẓala bir terkībiñ elfāzında ḥurūf-ı mütecāniseniñ tekerrüri veyāḫud iżāfātıñ tetābuʿı ve ṣıfāt ve edevātıñ teʿaddüdi veyāḫud efʿāliñ teʿāḳubı iʿtibāriyle beş ḳısma münḳasım olup "Eviñ yuḳarı ḳatında ḳoçaḳarı ḳorı yaḳarken gözi (10) ḳararup yılıḳladığından az ḳaldı ki yanġın olayazdı" dir isek ḥurūf-ı mütecāniseniñ tekerrüri ve "Büyük efendiniñ tegzesiniñ küçük kerīmesiniñ dāyesiniñ süt ḳarındaşının ḳarındaşı" dinilür ise iżāfetiñ tetābuʿı ve "Filān ẕāt muḳbil baḫtiyār mütedeyyin ṣalābet-kār saḫī kerīm meḥāsin-girdār ʿādil şecīʿ (15) cebbārdır" deyu birini vaṣf itsek ṣıfātın ve "Anıñ aña andan ziyāde münāsebeti vardır deyu söyler isek edevātıñ tekerrüri ve Geldi oturdı söze başladı laḳırdıyı uzatdı saçma şapan söyledi ehl-i meclise kelāl virdi" ʿibāresini terkīb ider isek efʿāliñ teʿāḳubı cihetleriyle ṣanʿat-ı muʿāẓala (20) ḥāṣıl olur ise de terākīb-i meẕkūreniñ cümlesinde birer ṣūretle tenāfür ve tedāḫül ve tekerrür ve teselsül oldığından ehl-i faṣāḥat

(110) ve belāġat ṣanʿat-ı meẕkūreye ziyāde raġbet itmemiş ve āṯār-ı belīġānelerinde pek çoġı bu meslegi iltizām eylememişlerdir.

Ḳısm-ı Ṣānī Ṣanāyiʿ-i Maʿneviyye Beyānındadır

Ṣadedinde bulındıġımız mebāḥiṯ-i fenn-i bedīʿadan münbaʿiṯ ise de (5) bu maḳāmda ʿilm-i beyān mesāʾilinden bulınan ḥaḳīḳat ve mecāz ve istiʿāre ve kināyeye ve teşbīhe dāʾir bir miḳdār īżāḥāt derci meṭālib-i ātiyyeniñ suhūlet-i tefehhümini mūcib ve fevāʾid-i maḫṣūṣayı daḫi cālib olacaġı eclden istiṭrād ṭarīḳiyle baʿżı maʿlūmāt-ı icmāliyye īrād olınur.

(10) Tekellüm itdigimiz lisān üzere maʿānī-i mevżūʿasında istiʿmāl olınan elfāẓa ḥaḳīḳat ıṭlāḳ olınup farażā güneş diyüp de kevkeb-i mużīʾ-i nehārīyi ve deñiz diyüp de derūnında sefāyin-i kebīre cereyān iden büyük ṣuyī murād eyler isek bu ḥālde işbu güneş ve deñiz lafẓları vażʿ olınmış oldıḳları maʿnālarda (15) īrād ve istiʿmāl olındıġından ḥaḳīḳat olmış olur. Ammā mecāz söyleşdigimiz lisān üzere ḳarīne-ʾi māniʿa ile maʿānī-ʾi mevżūʿasınıñ ġayrında istiʿmāl olınan elfāẓ olup mecāzıñ ḥaḳīḳat maʿnāsı bir mekāndan diger mekāna intiḳāli müşʿir oldıġından ve anıñla elfāẓıñ maʿānī-ʾi ḥaḳīḳiyyesinden maʿānī-ʾi sāʾireye tecāvüz ve taḫaṭṭī (20) olındıġından mecāz-ı ıṭlāḳı buña mebnīdir. Meṯelā ḥaḳīḳatıñ miṯālinde

(111) īrād eyledigimiz güneşi vech-i melīḥde ve deñizi ʿilm veyāḫud seḫāvetde istiʿmāl itdiñiz ṣūretde buña mecāz dinilür ve faḳaṭ maʿnā-yı ḥaḳīḳīden maʿnā-yı mecāzīye naḳl ve taḫaṭṭī içün iki maʿnā arasında münāsebet bulınması şarṭ olaraḳ bi'l-farż şecīʿ (5) bir ẕāta arslān ve ḥīle-kār bir ādeme dilki ve ġaddār bir kimesneye ḳurd ve aḥmaḳ bir şaḥṣā ḳoyun ıṭlāḳ eyledigimiz ḥālde her birerleriniñ arasında şecāʿat ve cesāret ve desīse ve mekīdet ve ẓulm ve taʿaddī ve ḥumḳ ve mazlūmiyyet gibi ʿalāḳa ve münāsebetler oldıġından mecāz-ı ıṭlāḳı ṣaḥīḥ olup eger işbu vech-i münāsebet gözedilmeyerek (10) "Hümāyūn-nāme"[346] miṯillü kitāblarda görildigi vechle sibāʿ ve behāyim lisānlarından baʿżı ḥikāyāt ve temṯīlāt iḫtirāʿiyle "Arslān şöyle söyledi ve Dilki böyle didi" deyu naḳl olınur ise bunlara mecāz dinilmeyüp müsāmaḥa ve ittisāʿ tesmiye olınur.

[346] Kelile ve Dimne'nin Türkçedeki şeklinin adı.

Bu taḳrīrden añlaşıldığı üzere elfaẓıñ maʿānī-ʾi ḥaḳīḳiyyesinde (15) istiʿmāli aṣl ve mecāzda istiʿmali ferʿ olaraḳ aṣl fürūʿa nisbetle elbette evlā ve aḳvā iken ḥaḳīḳatı terk ile (20) mecāza ʿudūl olınmasında maʿnā nedir ve buña ne żarūret ve iḥtiyāc vardır ḫāṭırası vārid-i efkār olur ise ḳażiyye öyle olmayup kelāmda mültezem olan faṣāḥat ve belāġatiñ ḥuṣūli ḥaḳīḳatdan mecāza ʿudūl ile oldığından ḳāʿidesine muvāfıḳ ve maḳām ve mevḳiʿe lāyıḳ olaraḳ īrād olınan mecāz elbette ḥaḳīḳata müreccaḥdır. Çünki kelāmı mecāz olaraḳ sevḳ ve ityān eylemekde ġaraż-ı maḳṣūdı

(112) taḫyīl ve taṣvīr cihetleriyle iṯbāt içün sāmiʿ üzerine başḳa bir teʾṯīr ve ḳuvvet olup meṯelā bir ādemi cürʾet ve cesāretle medḥ ve ṯenā idecek veyāḫud bir ẕātı cūd ve semāḥatla tavṣīf eyleyecek oldığıñ ḥālde cürʾet ve şecāʿat ḳaṣd eyledigiñ ādeme cesūr (5) ve şecīʿ ve cūd seḫā murād itdigiñ ẕāta civān-merd ve saḫī taʿbīrleriyle ḫiṭāb olınmaḳdan birincisine batş ve ḳuvvet ve mehābet ve şiddetle ḳapup yırtmaḳda naẓīri olmayan arslān ve ikincisine fütüvvet ve semāḥatı mesamiʿ-i ʿālemiyānı ṭoldırmış ve āṯār-ı cūd ve ve seḫāsı dillerde dāsitān ḳalmış olan Ḫātem ʿünvānlarıyla ḫiṭāb (10) olınmasında ġaraż-ı maḳṣūdı taṣvīr ve taḫyīl ile sāmiʿ üzerine ḥaḳīḳaten ḥüsn-i teʾṯīr başḳa olacaġı emr-i muḥaḳḳaḳ ve ʿibārāt-ı mecāziyyeniñ medḥ ve sitāyiş ḥasebiyle samiʿīne īrāṯ eyleyecegi inbisāṭ ve neşāṭ-ı neşʾe-ʾi müskirātdan ziyāde olup ḥattā ol ṣūretle sevḳ olınan kelimāt ve muḫāṭabāt-ı mecāziyyeniñ baḫş eyledigi (15) neşʾe-ʾi vicdāniyye ile nice nice baḫīl ādemleriñ icrā-yı semāḥat ve cübbān olanlarıñ iẓhār-ı cürʾet ve cesāret eyledikleri ve kelimāt-ı meẕkūreniñ inḳıṭāʿiyle mecbūliyyet-i aṣliyyelerine rücūʿ iderek beẕl-i māl itdiklerine ve umūr-ı mühevvileye cürʾet eylediklerine nādim ve peşīmān oldıḳları her bār görilmekde bulındığı ecilden muḫāṭaba-ʾi (20) ʿibārāt-ı mecāziyyeden ḥāṣıl olan ḳuvve-ʾi teʾṯīriyyeniñ çoḳ yerde ḳuvve-ʾi cebriyyeden ziyāde fāʾidesi müşāhede olındığı aṣḥāb-ı vuḳūf ve diḳḳat ʿindinde mücerreb ve muṣaddaḳ olmasıyla ẓann-ı

(113) ʿācizāneme göre faṣīḥ ve belīġ olan kelāma siḥrü'l-ḥelāl ıṭlāḳ olınması andan neşʾet eylemişdir.

Mecāz içün bālāda lüzūm-ı vücūdını beyān itmiş oldığımız ʿalāḳa eger maʿnā-yı ḥaḳīḳī ile maʿnā-yı mecāzī arasında müşābehetiñ ġayrı (5) olur ise aña mecāz-ı mürsel

tesmiye olınup bu ʿalāḳalar daḫi ẕikr-i küll irāde-ʾi cüzʾ ve ẕikr-i cüzʾ irāde-ʾi küll ve ẕikr-i ḥāl irāde-ʾi maḥall ve ẕikr-i maḥall irāde-ʾi ḥāl ve ẕikr-i muṭlaḳ irāde-ʾi muḳayyed ve ẕikr-i muḳayyed irāde-ʾi muṭlaḳ ve isnād ve sebebiyyet ve ḥaẕfiyyet vesāʾire gibi ṣuver-i keşīre ile ḥāṣıl olur ve diḳḳat olındıġı ḥālde pek çoġı (10) lisānımızda mevcūd olup istiʿmāl itmekde oldıġımız taʿayyün ider. Farażā bir ādem Pāris ve Viyana ve Berlin gibi Avrupanıñ baʿżı pāy-i taḫtlarını ve ara yirde olan şehr ḳaṣabātı görmiş olsa da ḥīn-i tekellümde "Ben Avrupayı gördim" dise Avrupa taʿdād olınan yerlerden ʿibāret olmayup daha pek çoḳ maḥalleri şāmil oldıġından ẕikr-i küll-i (15) irāde-ʾi cüzʾ ve birisi devāʾir-i resmiyyeden birini murād iderek "Kapuya gitdim" dise "ḳapu" ol dāʾireniñ bir cüzʾi oldıġından ẕikr-i cüzʾ-i irāde-ʾi küll ve "Seyre gitdim" didigi ṣuretde "seyr" bir ḥāl olup gidilen seyr yeri oldıġından ẕikr-i ḥāl-i irāde-ʾi maḥall ve "Çeşme aḳıyor" dinilse aḳan çeşme olmayup "ṣu" oldıġından (20) ẕikr-i maḥall-i irāde-ʾi ḥāl ve "Būstān" diyup da "ḳavun ḳarpuz" murād ider isek bunda ʿalāḳa-ʾi ḥāliyet ve maḥalliyetden başḳa bir de ẕikr-i muṭlaḳ-ı irāde-ʾi muḳayyed ve "sāz" dinilüp de bütün çalḳı ālātı

(114) murād olınur ise "saz" maʿrūf olan bir çalḳınıñ ism-i maḫṣūṣı oldıġından ẕikr-i muḳayyed-i irāde-ʾi muṭlaḳ olmış olur ve "Şevket-meʾāb Efendimiz Ḥażretleri filān maḥalde fuḳarā içün bir ḫaste-ḫāne binā buyurdı ve Ẕāt ve Ālāy-ı Ṣadāret-penāhī Bāb-ı ʿĀlī civārında (5) bir cāmiʿ-i şerīf yapdı ve Şeyhü'l-İslām Efendi Ḥażretleri Bāb-ı Fetvā-penāhī ittiṣālinde bir ders-ḫāne inşā itdi" dinildigi ḥālde bunlar ol ẕevāt-ı ʿiẓām ḫażerātınıñ ṣarf eyledikleri himmet ve aḳça sāyesinde ḥuṣūle gelür ise de oraları ḥaḳīḳatda binā idenler neccār ve ʿamele ṭāʾifesi oldıġından isnād ve saḫī bir ẕāta (10) "eli açıḳ" dinilür ise ol iḥsān itmekde oldıġı ʿaṭāyāyı eliyle virdigi cihetle maṣdariyyet ve "Filān işi filān evden veyāḫud filān köyden suʾāl ve taḥḳīḳ eyle" dinildigi ṣūretde cemādāt ḳābil-i ḫiṭāb olmayup eviñ ve köyiñ içinde bulınan ādemler murād olındıġından ḥaẕfiyyet ṭarīḳiyle mecāz oldıġı gibi (15) "raḥmet" dinüp de "yaġmur" murād olınması ve "ʿarab" dinüp de "zencī" ḳaṣd idilmesi gibi şeyler daḫi mecāz ṣayılur.

Maʿnā-yı ḥaḳīḳī ile maʿnā-yı mecāzī arasında vücūdına iḫtiyāc olan ʿalāḳa müşābehet olur ise aña "istiʿāre" ıṭlāḳ olınup ʿulemā-yı beyān işbu istiʿāreniñ ḥadd ü taʿrīfinde aḳvāl-i keşīre (20) īrād eylemiş ve taḳsīminde daḫi ṭuruḳ-ı ʿadīde iḫtiyāriyle

bunda ve yekdigerinden farḳ ve temyīz itmek ḫuṣūṣında olan mebāḥiṯi iṭnāb itmişlerdir. Bunıñ tafṣīlātına işbu risāle-ʾi muḥtaṣaramızıñ

(115) taḥammüli olmadıġından daha ziyāde īżāḥāt ve tafṣīlāt isteyenleriñ istifā-yı teḳāża-yı ḫāṭır-ḫāhlarını maḥall ve merciʿine ḥavāle ile istiʿāreniñ taʿrīf ve taḳsīmine şu vechle şurūʿ olınur ki istiʿāre bu baḥṯiñ ibtidāsında daḫi ẕikr olındıġı vechle müşābehet (5) ʿalāḳasıyla maʿnā-yı mā-vażaʿa-lehiniñ ġayrıda istiʿmāl olınan veyā maʿnā-yı aṣlīye müşābih olan şeylerde müstaʿmel olan lafżdır veyāḫud teşbīhiñ iki ṭarafından birini yaʿnī ya müşebbihi veyāḫud müşebbih-bihi ẕikr idüp anıñla ẕikr olınmayan ṭarafı irāde itmek ve müşebbihi müşebbih-bihiñ cinsine dāḫil oldıġını iddiʿā eylemekdir deyu (10) taʿrīf olınur. Mecāz ile teşbīh tezevvüc itmiş ve aralarında istiʿāre tevellüd eylemişdir yolında görilen taʿrīf daḫi pek güzeldir. Baʿżıları daḫi istiʿāreniñ ḥaḳīḳatı bir kelimeyi anıñla maʿrūf olmayan bir şeyʾe istiʿāre eylemek ve bunıñ ḥikmeti daḫi gizli olan bir şeyʾi iẓhār ve ẓāhir gibi görinüp de geregi gibi āşikār olmayan bir şeyʾi lāyıḳıyla (15) īżāḥ veyāḫud kelāmda mübālaġa itmekdir dimişler ve baʿżıları daḫi bu taʿdād olınan şeyleriñ cümlesini emr-i vāḥid ʿadd iderek istiʿāreniñ ḥadd-i ẕātīsine idḫāl eylemişlerdir ve erkān-ı istiʿāre üç şeyden ʿibāret olup birisi müsteʿār-minh ve biri müsteʿār-leh ve digeri müsteʿār olaraḳ bunıñ mütekellimine daḫi müsteʿīr ıṭlāḳ itmişlerdir. (20) Bu taḳdīrce müşebbihde istiʿmāl olınan maʿnā-yı müşebbih-bihe müsteʿār-minh ve maʿnā-yı müşebbihe müsteʿār-leh ve müşebbih-bihiñ lafẓına müsteʿār ve bunı tekellüm iden ādeme müsteʿīr dinür ve maʿlūm oldıġı üzere istiʿāreniñ maʿnā-yı luġavīsi bir şeyʾi igreti almaḳ dimek oldıġı

(116) ve bir ādem aṣlā bilmedigi bir ādemden bir şeyʾ istiʿāre eylemek ḳābil olamayup istiʿāre eyleyecegi şeyʾi elbette muʿārefe ve münāsebeti olan bir ẕātdan ṭaleb ve istiʿāre idecegi ḥasebiyle işte bunıñ içün müsteʿār-minh ile müsteʿār-leh arasında ʿalāḳa ve münāsebetiñ (5) ḥüsn-i ḫuṣūline diḳḳat olınması lāzım gelür.

Şimdi gelelim istiʿāreniñ taḳsīmine. Bunda iʿtibārāt-ı keşīre olaraḳ faḳaṭ ẕihn ṭaġılmayup żabṭ ve ḥıfẓı āsān olmaḳ ṭarīḳini iltizam itdigimiz ḥālde zīrde taʿrīf ve beyān ve herbirerleri içün başka başḳa miṣāller ẕikr ve ityān ile tavżīḥ olındıġı üzere (10) evvelā istiʿāre-ʾi muṣarraḥa ile bunıñ muṭlaḳa ve müreşşaḥa ve mücerrede iʿtibāriyle

aḳsām-ı s̱elās̱esi ele alınmalı ve bunlar añlaşıldıḳdan ṣoñra istiʿāre-ʾi muṣarraḥanıñ muḳābili olan istiʿāre-ʾi mekniyye ve taḫyīliyye ile tems̱īliyye gibi mühimm olan baʿżı aḳsāmı daḫi teşrīḥ olınmalıdır.

İstiʿāre-ʾi muṣarraḥa şol istiʿāredir ki anda erkān-ı istiʿāreden (15) müsteʿār-minh ẕikr olınup ḳarīne-ʾi māniʿa delāletiyle ẕikr olınmayan müsteʿār-leh murād olınur. Nitekim “Sofrada bir fīl var idi” didigimiz ṣūretde fīl insān ile birlikde sofraya oturup ṭaʿām itmeyeceginden bu ḳarīne ile anıñ ekleden bir ādem oldıġı ve fīl ḳadar yemek yidigi ol sāʿat ẕihne tebādür ider ve bu mis̱illüler (20) istiʿāre-ʾi muṣarraḥa olur ve bunıñ aḳsām-ı s̱elās̱esinden istiʿāre-ʾi muṭlaḳa şol istiʿāreye ıṭlāḳ olınur ki anda müsteʿār-lehiñ

(117) ve müsteʿār-minhiñ mülāyimlerinden bir ṣıfata veyāḫud anlara teferruʿ idecek bir kelāma muḳārenet bulınmamalı ve istiʿāre-ʾi müreşşaḥada müsteʿār-minhiñ ve istiʿāre-ʾi mücerrededе müsteʿār-lehiñ mülāyimlerine muḳārenet olmalıdır. Mes̱elā ġāyet ḥīle ve desīse ile maʿrūf (5) ve müştehir olan bir şaḫṣ bir meclisde oturur iken ḳalḳup gitse ve o meclisde bulınanlardan biri der-ʿaḳab “Tilki gitdi” dise meclise tilki gelüp gitmediginden ẕihn ol anda ol şaḫṣ-ı ḥile-kārıñ vücudına intiḳāl ider ve “İşte tilki gitdi” kelāmı istiʿāre-ʾi muṭlaḳa olur ve bunda taṣvīr mesʾele olınınca şaḫṣ-ı ḥīle-kār müsteʿār-leh (10) ve maʿrūf olan tilki muṭlaḳā tilki oldıġı iʿtibāriyle müsteʿār-minh ve īrād olınan lafẓ müsteʿār-minh ki tilkidir. İşte bu lafẓ-ı müsteʿār ve bunı tekellüm iden ādem müsteʿīr olmış olur ve tilkiniñ kendinden zebūn ḥayvānları avlayup helāk itmekde ve kendiden ḳavī ḥayvānātdan nefsini muḥāfaẓa eylemekde (15) iʿmāl-i desāyis içün bir ḳuvve-ʾi ferāsete mālik oldıġı maʿlūm ve meşhūr olmasıyla şaḫṣ-ı ḥīle-kār ile aralarında olan desīse-kārlıḳ ṣıfatiyle ʿalāḳa-ʾi maṭlūbe ḥuṣūle gelür. Ḫalbuki “Tilki gitdi” dinildigi ṣūretde bunda müsteʿār-leh ki şaḫṣ-ı ḥīle-kārdır. Anıñ mülāyimi olan nuṭḳ ve żaḥk gibi (20) ṣıfatlar ẕikr ve taṣrīḥ olınmadıġı gibi müsteʿār-minh olan tilkiniñ daḫi post ve maḫleb gibi mülāyimi beyān idilmediginden temāmiyle istiʿāre-ʾi muṭlaḳa ve “Tilki gitdi ḳapandan ḳurtulmış ve ḳuyruġı ḳopmış ve tüyleri dökülmişdir” didigimiz ḥālde müsteʿār-

(118) minhiñ mülāyimleri ẕikr olındığından istiʿāre-ʾi müreşşaḥa ve “Tilki gitdi ḫaylice münāsebesiz söz söyledi ve nā-becā olaraḳ güldi” dinildigi ṣūretde müsteʿār-lehiñ mülāyimleri getürildiginden istiʿāre-ʾi mücerrede olur ve buña mücerrede dinilmesi (5) kelāmı mübālaġadan tecrīd eyledigine mebnī olup istiʿāre-ʾi müreşşaḥada ġaraż-ı maḳṣūdı edā ve teblīġde taṣavvur ve taḫayyül cihetiyle ziyāde mübālaġa oldığından işbu müreşşaḥa ʿinde’l-büleġā istiʿāre-ʾi muṭlaḳa ve mücerrededen maḳbūl ʿadd olınur ve istiʿāre-ʾi müreşşaḥa ve mücerrededen ikisiniñ daḫi bir maḥalde cemʿi cāʾiz olur. İstiʿāre-ʾi mekniyye ki (10) aña istiʿāre-bi’l-kināye daḫi dinilür. Anıñ taʿrīfine gelince ercaḥ aḳvāl üzere metrūk olan müsteʿār-minhi müsteʿār-lehde istiʿmāl eylemekden ve bunıñ ḳarīnesi olan istiʿāre-ʾi taḫyīliyye daḫi müsteʿār-minhiñ mülāyimini müsteʿār-lehe iṯbāt itmekden ʿibāretdir. Farażā ʿibārāt-ı sābıḳada mürur iden “Eḥad-i cenāḥayn-i devlet olan (15) ḳalem” terkībini taḥlīl ider isek devleti bir ṭayr-ı ʿaẕīme teşbīh eyledigimiz ḥālde müşebbeh-bihi ki müsteʿār-minh didigimiz burada andan ʿibāretdir. Anı terk idüp müşebbeh ki “devlet” lafẓıdır ve burada müsteʿār-lehdir. Anı ẕikr itmiş oldığımız ve müsteʿār-minh olan ṭayr-ı ʿaẕīm içün ẕihnde taḫayyül olınan cenāḥı istiʿāre-ʾi (20) taḫyīliyye olmaḳ ve burada müsteʿār-minhiñ mülāyiminden bulınmaḳ üzere meẕkūr olan müsteʿār-lehe iṯbāt eyledigimiz ẓāhir olur ve terkīb-i meẕkūrda vāḳiʿ “ḳalem” lafẓı daḫi cenāḥa teşbīh olındığından teşbīhe mużmerü’l-edāta beñzer.

(119) İstiʿāre-ʾi temṯīliyye daḫi mevādd-ı müteʿaddideden intizāʿ olınan ṣūreti diger bir ṣūrete teşbīh ve temṯīl ṭarīḳiyle istiʿāre itmekden ʿibāret olup farażā “Filān ẕātı duman içinde gördim” dinildigi ḥālde ol ẕātıñ fikr ve ḫayrete ṭalmış oldığı (5) anlaşılup duman içinde bulınmaḳ ḥālinden nezʿ eyledigimiz ṣūreti teşbīh ve temṯīl ṭarīḳiyle kemāl-i fikr ve ḫayrete naḳl itmiş oldığımızdan “istiʿāre-ʾi temṯīliyye” olmış olur. Bir ādem fikr ve emek ṣarf iderek ḥuṣūlini ḳuvve-ʾi ḳarībeye getürmiş oldığı bir şeyʾi diger biriniñ o şeyʾe ilḳā eyledigi bir münāsebetsizlikden ṭolayı fevt ve ġayb (10) itmiş oldığını anlasaḳ da o maḳāmda pişmiş aşa ṣoġuḳ ṣu ḳatdı miṯilli īrād eylesek bunda daḫi taʿrīf olındığı üzere mevādd-ı müteʿaddideden ittizāʿ eyledigimiz bir māddeyi teşbīh ve temṯīl ṭarīḳiyle diger māddeye naḳl eyledigimizden aḳvā-yı aḳvāl

üzere ḍurūb-ı emṣāl daḫi işbu istiʿāre-ʾi temṣīliyyeye dāḫil olup baʿżıları ḍurūb-ı (15) emṣāli mecāz-ı mürekkeb iʿtibār iderler ise de bu ḳavl muḫtelifün fīhdir.

Kināye maʿnā-yı ḥaḳīḳīsi murād olınmaḳ daḫi cāʾiz olmasıyla berāber maʿnā-yı ḥaḳīḳīsiniñ levāzımı murād olınan lafẓa ıṭlāḳ olınup meṣelā "Filān ẕāt ḳapusını büyük açdı deyüp de maṣārifini ziyādeleşdirmiş oldıġını ve "Filān ẕātıñ ḳavli uzundır" (20) deyüp de ol ẕātıñ eṭrāfına ḥükm ve nüfūẕı cārī ve şāmil idügini ve "Filān şaḫṣıñ eli uzundır" diyerek ḫırsızlıġını ḳaṣd eyledigimiz ḥālde ol ẕātıñ ṣaḥīḥan ḳapusını daḫi büyütmiş

(120) ve digeriniñ ḳavli ve o biriniñ eli uzun olmaḳlıġı daḫi cāʾiz olabileceginden bunlara kināye ıṭlāḳ olınur.

Teşbīh erkān-ı belāġatıñ rükn-i aʿẓāmı oldıġından ʿulemā-yı fenn bu baḥṣde daḫi pek çoḳ tafṣīlāt ve tedḳīḳāta girişmişler ve her biri (5) birer gūne taʿrīf ile berāber taḳsīminde daḫi iʿtibārāt-ı keṣire beyān eylemişlerdir. Ercaḥ ve eṣaḥḥ akvāl üzere teşbīhiñ taʿrīfi bir şeyʾiñ başḳa şeyʾe maʿnāda müşāreketi üzerine delāletden ʿibāret olup baʿżılarınıñ ʿindinde teşbīh bir şeyʾiñ nefsinde olan evṣāfdan birinde iki şeyʾiñ iştirāki üzerine delāletdir ve baʿżısı "Teşbīh: (10) Bir şeyʾi āḫere müşārik oldıġı şeyʾ ile vaṣf eylemek" ve baʿżısı daḫi "Mestūr olan bir şeyʾi ẓāhire çıḳarmaḳdır" deyüp baʿżıları daḫi "Teşbīhi müşebbehün-bihiñ aḥkāmından bir ḥükmi müşebbehe iṣbāt eylemekdir" deyū taʿrīf eylemişlerdir. Bir de teşbīh içün beş şeyʾiñ vücūdı lāzım olup bunlardan birincisi: Ṭarafeyndir ki müşebbeh ve müşebbehün-bihden (15) ʿibāretdir. İkincisi: İşbu iki ṭarafı cemʿ itmek içün vechü'l-müşterekiñ vücūdıdır ki aña vech-i şebeh ve vech-i müşābehet daḫi dirler. Üçüncisi: Maʿnā-yı aṣlīden aña ʿudūl olındıġı ḳāʿide-ʾi ṣaḥīḥa üzerine teʾsīs olınmaḳ içün teşbīhden ġaraż ve ḥāl ne oldıġı bilinmekdir. Dördincisi: Teşbīhiñ ḥüsn ve münāsebeti mükemmel (20) olmaḳ içün maḳbūl olan ṭarīḳi bilinüp aña riʿāyet olınmaḳ ve merdūd olan teşbīhden iḥtirāz idilmekdir. Beşincisi: Ṭarafeyn maʿnen yek-digere īṣāl olındıġı gibi bunları lafẓen daḫi birbirine īṣāl içün edāt-ı teşbīhdir.

(121) Levāzım-ı teşbīhden birincisi olan müşebbeh ve müşebbehün-bihiñ ikisi daḫi ya ḥissī veyā ʿaḳlī veyāḫud müşebbeh ʿaḳlīı ve müşebbehün-bih ḥissī ve bi-l-ʿaks

müşebbeh ḥissī ve müşebbehün-bih ʿaḳlī oldıġı iʿtibāriyle dörde taḳsīm olınup ḥissiyāt ki ḥavāss-ı ḫamse-i ẓāhireniñ biriyle māddesi (5) idrāk olınan şeyler oldıġından meṯelā "bāde-ʾi gül-fāmı" ṣafā-yı renk cihetiyle "laʿl-i Bedaḫşān" a ve ẕevḳ ve leẕẕetini "āb-ı rummāna" ve rāyiḥasını "būy-ı reyḥān"a ve "ḳalḳal-i ṣurāḥīsin"i "ṣadā-yı bülbül-i ḫoş-elḥān"a ve "cām-ı dil-ārāmını idāre iden sāḳī-ʾi gül-çehreniñ dest-i neşʾe-perest"ini "nermī-ʾi perniyān"a teşbīh eyledigimiz ḥālde müşebbeh ve müşebbehün-bihden ikisi (10) daḫi ḥissī olur ve ḫayālī olan şeyler ki idrāk olınabilür. Eşyādan müctemiʿ oldıġı farż olınan ve lākin ḥaḳīḳatda ve nefsü'l-emrde vücūdı bulınmayan taḫayyülātdan ʿibāret olup farażā ẕihnde şuʿle-ʾi seyyāle-ʾi berḳiyyeden bir fevvāre taḫayyül eylesek de anı ḳalb-i sūzānī āteşiñde derd ü belā olan ʿāşıḳ-ı nālāniñ yaş yerine (15) gözinden çıḳmaḳda oldıġı āteşe teşbīh idecek olsaḳ ṭarafeyn-i teşbīh içün farż olınan heyʾet-i müteḫayyileniñ her ne ḳadar vücūdı yoḫ ise de vücūdları farż ve taḳdīr olındıġı ṣūretde her birerleri maḥsūs-i bi'l-baṣar olacaġı ḥasebiyle işbu muḫayyelāt daḫi ḥissiyāta idḫāl olınur.

(20) Bu maḳāmda ser-zede-ʾi ḫāṭır-perīşān olan miṣāl-i ḫayālī bir bikr-i mażmūn gibi görinüp bu miṣillü mażmūn-ı tāb-dārıñ zīr-i ḫākister-i neṣrde

(122) mestūr ḳalmasını seciyye-ʾi şiʿriyye revā görmediginden bi'l-bedāhe beyt-i ātī naẓm olınmışdır:

Beyt

Dīde-ʾi āteş-feşān-ı ʿāşıḳ-ı sūzanda dil

(5) Şuʿle-ʾi seyyāle-ʾi berḳıyyeden fevvāredir

Ammā ʿaḳliyyātdan murād ẓāhirde vücūdı olmadıġı gibi māddeten daḫi ḥavāss-ı ḫamse-ʾi ẓāhire ile idrāk olınamayan şeyler olup ṭarafeyn-i teşbīh ʿaḳlī olaraḳ ʿilmi ḥayāta ve mevti cehle teşbīh eyledigimiz gibi vehmiyyāt ki her ne ḳadar ḥavāss-ı ḫamse-ʾi ẓāhire ile ġayr-ı müdrik ise de (10) lākin umūr-ı müdrikeden oldıġını farż itdigimiz ḥālde ḥavāss-ı meẕkūre ile idrāki ḳābil olan şeylerden farażā Ġul-yabānī ve Ḥamām-anası farż iderek ve bunlar içün ḳuvve-ʾi vāhime delāletiyle ẕihnde bir ṭaḳım ṣūver ve heyʾāt-ı ʿacībe işbāt eyleyerek ʿaḳlımızı vehme düşürdigimiz ve "Ummacı ve

Çārşanba Ḳarısı gelür deyüp de küçük (15) çocuḳları yaramazlıḳdan menʿ içün iḫāfe eyledigimiz gibi.

Baʿżan ṭarafeyn-i teşbīhden biri ʿaḳlı ve digeri ḥissi olup meṣelā ʿilm ve maʿārifi ʿālemi tenvīr eylemek ḫuṣūṣında güneşe teşbīh eylesek müşebbeh ʿaḳlī ve müşebbehün-bih ḥissī ve ʿıṭrı cihet-i ṭayyibede ḥüsn-i ḫulḳa teşbīh ider isek bi'l-ʿaks müşebbeh ḥissī ve müşebbehün-bih ʿaḳlī olur.

(20) Levāzım-ı teşbīhden üçincisi olan vech-i müşterek daḫi taḥḳīḳī

(123) ve taḫayyülī ve ḥissī ve ʿaḳlī olmaḳ iʿtibārātiyle bir ṭaḳım aḳsāma münḳasım ise de bunlar baḥṣ-i sābıḳ güzelce muṭālaʿa ile anlara taṭbīḳ olındıġı ḥālde delālet-i ṭabʿ-ı selīm ile aranılan vech-i iştibāh bulınabileceginden işbu vecīzede ehl-i beyānıñ bu mebḥaṣ ḥaḳḳında serd (5) ve ityān eyledikleri tafṣīlāt ile iṭnāb-ı maḳāle ḥācet görilemeyüp vech-i müşterekiñ aḳsām-ı teşbīhiñ ḳāffesinde ṭarafeyn-i teşbīhe temāmī-ʾi ḥüsn-i şümūline kemāliyle diḳḳat ve riʿāyet olınması iḫṭār idilür.

Levāzım-ı teşbīhden üçincisi ki teşbīhden ġaraż ve ḥāl ne oldıġı bilinüp erkān-ı teşbīhi anıñ üzerine binā eylemek ḳażiyyesidir. (10) Çünki bir şey bir şeyʾe teşbīh olındıġı ḥālde müşebbehün-bihiñ ṣūreti veyāḫud maʿnāsı ile müşebbeh içün nefsde iṣbāt- ḫayāl ḳaṣd idileceginden bundan ġaraż ve maḳṣūd gerek medḥ ve terġīb ve ẕemm ve tenfīr cihetlerinde ve gerek vücūh-ı sāʾirede müşebbehün-bihiñ müşebbehden öñde ve aḳvā olması belāġat-ı teşbīhiñ şarṭ-ı ʿaẓamı olup bu bābda daḫi ʿulemā-yı fenn (15) vücūh-ı keṣire beyān iderler ise de söziñ cihet-i cāmiʿası aranıldıġı ṣūretde bir emrde mübālaġa īrādından ve o daḥi yā medḥ veyā ẕemm veyāḫud īżāḥ iʿtibāriyle üç şeyʾe münḥaṣır olacaġı ḥasebiyle ḳażiyye bunlardan ʿibāret oldıġı ḫuṣūṣında ne ḳadar efkār ḥāṣıl olur ve bir şeyʾi her ne vechle medḥ ve ṣenā idecek olsaḳ andan aḥsen (20) ve ẕemmini murād eylesek andan aḳbeḥ bir şeyʾe ve iẓhār ve īżāḥını murād eyledigimiz bir ṣūreti andan açıḳ ve āşikār olan diger bir ṣūrete teşbīh eylemekligimiziñ lüzūmı ʿinde'n-naẓar tebeyyün ider.

(124) Dördincisi ki teşbīhiñ ikmāl-i ḥüsn ve münāsebetiyle maḳbūl olmayanından iḫtirāz olınması ḫuṣūṣıdır. Bu daḫi teşbīh-i mübteẕel ki bir cismi

siyahlıḳda kömüre ve ḳatılıḳda ṭaşa benzetmek gibi ve bunlara mümāṯil elsine-ʾi ʿavāmda cārī ve mütedāvil olan teşbīhāt-ı ʿādiyyeden ʿibāret olup (5) işbu teşbīhāt-ı mübteẕeleyi feṣāḥat ve belāġatı iltizām olınan kelām arasına ḳarışdırmaḳdan iḥtirāz olınaraḳ teşbīh-i vechle īrād olınacaḳ kelāmıñ kelāl-endāz-ı sāmiʿa-ı büleġā olmayacaḳ ṣūretde yaʿnī iʿmāl-i ḳuvve-ʾi fikriyye ile ʿinde'l-müṭālaʿa kemāl-i diḳḳat ve raġbeti celb idecek ve ṣaḥīḥan nevādirden ʿadd olınacaḳ bir ṭarz-ı aḥsende serd ve ityāniyle (10) maẓhar-ı taḥsīn-i büleġā olmasına diḳḳat idilmekle müyesser olur.

Beşincisi edāt-ı teşbīh ki lisānımızda "gibi" ve "miṯillü" ve bunlara mümāṯil kelimāt ile maʿnā-yı müşebbehi müşebbehün-bihe īṣāl içün istiʿmāl eyledigimiz elfāẓ olup egerçi baʿżı maḳāmda daha ziyāde ḥuṣūl-i mübālaġa ve īcāz içün teşbīh-i mużmerü'l-edāt īrād idilmesi maḳbūl-i büleġā oldıġı müsellem (15) ise de biraz maḥallerde edāt-ı teşbīhiñ vücūdı lāzım oldıġından teşbīhiñ ne maḳāmda mużmerü'l-edāt ve ne maḥallde mazharü'l-edāt olması ḳ āʿide-ʾi belāġata muvāfıḳ olacaġı tedḳīḳ ile aña göre sevḳ ve īrād olınması deḳāyıḳ-ı mühimme-ʾi belāġatdandır. (Temme'l-istiṭrād)

El-maḳṣadü'l-evvel fi'l-hüsni'l-ibtidāʾ ve mā-yeteʿallaḳu bih

(20) ʿArż ve ifāde olınacaḳ maṣlaḥat her ne ise anıñ mażmūn

(125) ve mezāyāsını edā idecek elfāẓ ve maʿānīniñ eñ ibtidā-resīde-ʾi naẓar ve sāmiʿa olacaḳ birinci cümlesi ne ḳadar cemīl ve cezīl olur ise ol ḳadar ḥüsn-i teʾşīri cālib ve āḫirine ḳadar münderic olan sāʾir cümleleriniñ daḫi diḳḳat-i kāmile ile mazhar-ı ḥüsn-i muṭālaʿ olmasını mūcib (5) olacaġından kelāmıñ ibtidāsı elfāẓca ġāyet selīs ve faṣīḥ ve maʿnāca daḫi ziyādesiyle ṣaḥīḥ ve ṣarīḥ olmasıyla berāber ḥaşv ve rekāketden ve taʿḳīd-i maʿnevī ve taḳdīm ve teʾḫīr gibi muḫill-i belāġat ve sālib-i nazar-ı raġbet olacaḳ aḥvālden vāreste olmaḳlıġıñ eşedd-i lüzūmını müteḳaddimīn-i ehl-i fenn beyān iderek buña ḥüsn-i ibtidā ve ḥüsn-i iftitāḥ (10) tesmiye eylemişler ve müteʾaḫhirīn-i ʿulemā berāʿat-ı istihlāli buña tefrīġ ve ilḥāḳ itmişlerdir.

Berāʿat-i istihlāl kelāmıñ evveli ʿibārāt-ı ātiyeniñ siyāḳını ẕevḳ-i selīmiñ idrāk idecegi elṭaf-ı işārāt-ı ġayr-ı ṣarīḥa ile mutażammın olan ve mütekellimiñ ḥāl ve

maḳṣūdına taʿalluḳ ve münāsebet-i ḫafiyye ile delāleti bulınan (15) taʿbirāt-ı belīġāneyi şāmil olmasıyla taʿrīf idilmiş olmasına ve berāʿat-ı istihlāliñ başḳa başḳa maʿnā-yı luġavīleri teşrīḥ olınınca envāʿ-ı iftitāḥıñ berāʿat yaʿnī tefevvuḳ ve rüchāniyyeti mefhūmını müştemil olmasıyla berāber ekṣeriyā ṣadr-ı kelāmda īrād olınmaḳda bulınmasına naẓāran bunı baʿżıları münḥaṣıran ṣadr-ı kelāmda ber-vech-i muḥarrer ḫācete delīl olan (20) şeyʾe taḫṣīṣ ile ḥüsn-i ibtidānıñ mütemmimāt-ı bāriʿasından ʿadd eylemiş iseler de ercaḥ aḳvāl üzere berāʿat-ı istihlāl ṣadr-ı kelāma maḫṣūṣ ve münḥaṣır olmayup ekṣer üdebā-yı meżāmīn-āşinānıñ meslek-i

(126) belāġat-mümsikleri üzere tenvīr-i maḳāl içün kelāmıñ ibtidāsından intihāsına ḳadar her bir fıḳrasında getürilebilür ve egerçi muḫāberāt-ı ʿādiyede cārī olan kitābet-i Türkiyyede bu miṣillü ṣanāyiʿ-i bedīʿiyye istiʿmāli metrūk ise de ʿarż-ı iḫlāṣ ve ʿubūdiyyet ve tebrīk ve tehniyyet ve īfā-yı şükr ve maḥmideti (5) şāmil maʿrūżāt ile başlıca bir māddeye dāʾir ḳaleme alınan mażbaṭa ve lāyiḥalarıñ ve niẓām ve ḳānūn-nāme gibi şeyleriñ muḳaddemātında münşiyān-ı zamān ʿindinde maḳbūl olacaḳ üslūb-ı belīġ üzere berāʿat-i istihlāl istiʿmāline iḫtiyāc bulındıġı ḥasebiyle her kātib içün bunıñ ḳāʿidesi bilinüp ʿinde'l-īcāb maḳām ve maḳṣūda mülāyim olaraḳ ẕikr ve īrād olınması (10) iḫtiżā ider.

Kelāmıñ ʿinde'l-istimāʿ ve'l-muṭālaʿa maẓhar-ı naẓar-ı ḳabūl ve iʿtibār olması żımnında mevāżıʿ-ı erbaʿasınıñ lafz ve maʿnāca ḥüsn ve ḳuvvetine ziyādece iʿtinā olınması ʿulemā-yı fenn ṣūret-i maḫṣūṣada iḫtār ve tenbīh eyleyüp mevāżıʿ-ı meẕkūreden birincisi (15) bālāda taʿrīf olınan ḥüsn-i ibtidā ve ikincisi taḫalluṣ ve üçincisi ḥüsn-i ṭaleb ve dördincisi ḥüsn-i intihādır.

Taḫalluṣ ḳāʿide-ʾi belāġata tevfīḳan mevāżıʿ-ı erbaʿasına diḳḳat olınmaḳ üzere başlanup maḳām ve mevḳiʿe lāyıḳ olaraḳ iftitāḥı basṭ ve īrād olınan kelāmdan maʿnā-yı maḳṣūdıñ ne ṣūretle iḫtilāṣ olındıġını (20) samiʿ vehleten tefaṭṭun idemeyecek ṣūretde rābıṭa-ʾi mülāyime ve cihet-i cāmiʿa-ʾi maḳbūle ile maṭlab-ı aṣlīye intiḳāl olınmasiyçün

(127) maʿnā-yı evvel ile maʿnā-yı ṣānī beyninde ziyādesiyle ḥüsn-i irtibāṭ ve iltiyāmıñ vücūdına diḳḳat olınmasından ʿibāret olaraḳ buña kelām-ı manẓūmda taḫalluṣ taʿbīr olınur ki fuṣaḥā-yı ʿAcemiñ girīz-gāh tesmiye eyledikleri maʿlūmdır. Zāmān-ı

cāhiliyyetde bulınan ve bunlardan (5) Vaḳt-i Saʿādeti daḫi idrāk ile muḫaḍḍıramīn dinilen fuṣaḥā-yı ḳadīmeniñ ḳāʿide-ʾi taḫalluṣa pek diḳḳat ve iʿtināları olmayup anlar ġaraż-ı maḳṣūda kelāmıñ mā-ḳabliyle mā-baʿdiniñ iltiyām ve irtibāṭını gözetmeyerek şurūʿ eylediklerinden buña iḳtiżāf ve inḳıṭāʿ ve irticāl tesmiye olınur ve anlardan ṣoñra gelen büleġā ḥüsn-i taḫalluṣda maḳṣūda (10) naẓar-ı diḳḳati celb içün pek çoḳ teʾsīr görüp āṣār-ı bedīʿalarında bu ṭarīḳi iltizām ile iḳtiżāf meslegi metrūk ḥükmine girmişdir ve ve kelām-ı menşūrda ol vechle rābıṭa-ʾi mülāyime ve cihet-i cāmiʿa ile maʿnā-yı maḳṣūda girişmeklik kāʿidesine faṣlu'l-ḫiṭāb ʿünvānı virilmişdir.

Ḥüsn-i ṭaleb-i bedīʿiyyūn ʿindinde mütekellim-mā-fi'l-żamīrini ilḥāf ve ibrāmdan (15) ḫālī ve mevḳiʿe mülāyim ve müheẕẕeb olan elfāẓ-ı ġayr-i ṣarīḥa incāḥ-ı merāmı daʿvet idecek tevessülāt ve taʿẓīmāt-ı dil-peẕīri ḥāvī maʿānī-ʾi melīḥa ile ṭaleb ve edā eylemekden ʿibāret oldıġına naẓaran bunı naẓmen ve neṣren istiʿṭāf ve istirḥāmı mutażammın şeylere munḥaṣır ḳılmışlardır gibi añlaşılur ise de işbu ḥüsn-i ṭaleb (20) yalñız istiʿṭāfa maḫṣūṣ olmayup yazılacaḳ şey her ne maṣlaḥata dāʾir olur ise olsun muḥassenātından ve icrāsınca olan teshīlātdan baḫṣle iʿṭā ve taḳdīm olınacaḳ maḳāmda ḳarīn-i ḳabūl ve müsāʿade olmasını

(128) müstelzim olacaḳ vesāʾil ve delāʾiliñ serd ve ityānı lāzım gelen mevāżıʿ-ı mühimmeden olmasıyla ve rūḥ-ı maṣlaḥat ise andan ʿibāret bulınmasıyla kāffe-ʾi meṣāliḥ ve maḳāṣıda dāʾir yazılacaḳ şeylerde eñ ziyāde diḳḳat ve ihtimām olınacaḳ mevżiʿ burasıdır.

(5) Ḥüsn-i intihā ki kelāmıñ āḫiri olup anıñla vaḳf ve sükūt olınacaġından ḫātime-ʾi maḳāliñ kemāl-i ʿuẕūbet ve berāʿatiyle berāber maʿnā-yı maḳṣūdıñ müstenid olacaġı netīce-ʾi mükemmeleyi ḥāvī olmaḳ üzere taʿrīf olınup bu mevżiʿde vāḳıʿā söze ḫitām virilecegi ve muḫāṭab daḫi yuḳarıda nebr ve żabṭ ve ḥıfẓ eyledigi ḫulāṣa-ʾi (10) istiṭlāʿāt-ı müstaḥżarasını anıñ üzerine binā eyleyecegi ḥasebiyle bu maḳāmda kelām nehc-i feṣāḥat ve belāġat üzere sevḳ ve ityān olınmaz ise bālāda sebḳat iden mevāżıʿ-ı ṣelāṣede vücūda getürilmiş olan ḥüsn-i teʾsīriñ ḫāṣṣası ḳalmayup bu cihetle maḳṣad-ı aṣlī fevt ve zāʾil ve çekilen emek ve zaḥmet lā-ṭāʾil olacaġından (15) işbu ḥüsn-i

intihānıñ daḫi kemāl-i ehemmiyyet ve iʿtināya şāyān idügi müstaġnī-ʾi taʿrīf ve beyāndır.

Mebāḥiṯ-i sābıḳada ittiḫāẕ olınan meslek īcābınca mevāżıʿ-ı erbaʿa-ʾi mesrūde içün daḫi başḳa başḳa miṯāl īrādı lāzım gelür ise de bunlara neṯren ve münferiden emṯile ityānı çünki mevāżıʿ-ı merḳūmeden (20) her biriniñ mā-baʿdine ve mā-ḳabline mürtabıṭ ve mülteʾim olması ḳavāʿid-i esāsiyyesi iḳtiżāsından olup bu cihetle ḫaylice tafṣīlāt iḫtiyārı

(129) īcāb ideceginden zīr-i kitābda münderic olan müsevvedātdan münāsib olanlarınıñ kenārına işāretle irāʾe olınması münāsib görilmişdir.

El-Maḳṣadü'ṣ-Ṣānī fi'ṭ- Ṭıbāḳ ve Mürāʿātü'n-naẕīr

İşbu ṣanʿat-ı ṭıbāḳa muṭābaḳa ve taṭbīḳ teżād ve tekāfüʾ daḫi (5) tesmiye olınup taʿrīfi daḫi birbirine żıdd olan iki maʿnāyı yaʿnī ḳıyām ve ḳuʿūd ve teyaḳḳuẕ ve rüfūd ve ḍaḥk ve bükā ve buḫl ve seḫā ve cedīd ve ʿatīḳ taḳrīb ve tebʿīd gibi maʿneyeyn-i müteḳābileyni bir cümlede cemʿ eylemekden ʿibāret olup bu ṣūretle żıddeyniñ beynini cemʿ eylemek müteʿassir ve belki müteʿaẕẕir olmasıyla bu maḳāmda ṭıbāḳ zaḥmet ve meşaḳḳat (10) maʿnāsına daḫi vārid olan "ṭıbḳ"dan meʾḫūẕ oldıġını müdaḳḳiḳīn-i ʿulemā-yı fenn-i taḥḳīḳ ve beyān eylemişlerdir.

Ṭıbāḳ-ı ḥaḳīḳī ve mecāzī ve her birerleri lafẓī ve maʿnevī olmaḳ ḥasebiyle ve īcāb ve selb iʿtibāriyle altı ḳısma münḳasım olup maʿneyeyn-i müteḳābileyni şāmil olan lafẓlarıñ ikisi daḫi (15) maʿnā-yı ḥaḳīḳīlerinde istiʿmāl olınur ise ṭıbāḳ-ı ḥaḳīḳī olur. "Dāʾimā ʿālime yaḳīn ve cāhile uzaḳ bulınmalıdır" "Ve māliñ dūstı ve māl-dārıñ düşmeni çoḳdır" terkīblerinde vāḳiʿ olan ʿālim ve cāhil ve uzaḳ ve yaḳīn ve dūst ve düşmen lafẓları gibi ve elfāẕ-ı maʿnā-yı mecāzīde olaraḳ istiʿmāl olınmış ise aña ṭıbāḳ-ı mecāzī dinilüp (20) "Filān ẕāt ḳaranlıḳdan aydınlıġa çıḳdı" diyüp de ẓulmetden

(130) cehl ve nūrdan ʿilm murād itdigimiz miṣillü ʿAlī ibn-i Ebī Ṭālib Kerrema'l-lāhu vechehū Ḥażretleriniñ "**Aḫẕirū ṣavletü'l-kerīmi iẕā cāʿa ve'l-leʾīmi iẕā**

şebiʿa”[347] kelām-ı ḥikmet-i ittisāmları ki mażmūn-ı münīfi kerīm olan ẕātıñ ẓulm-dīde ve muḥaḳḳar ve şaḫṣ-ı leʾīmiñ mükerrem (5) ve muvaḳḳar oldıġı eṣnāda ṣavletinden ḥaẕer idiñ dimekdir. Burada aclıḳ ile ṭoḳlıḳ arasında teżād olup ancaḳ aclıḳdan ẓulm ve ihānet ve ṭoḳlıḳdan ikrām ve ḥürmet murād idilerek ikisi daḫi maʿnā-yı mecāzīde müstaʿmel olmasıyla ṭıbāḳ-ı mecāzīye miṣāl olaraḳ teberrüken ẕikr ve beyān olınmış ve bunlarda ṣanʿat-ı ṭıbāḳı şāmil olan kelimāt lafẓen (10) meẕkūr olaraḳ ṭıbāḳ-ı lafẓīye daḫi miṣāl olacaḳları ecilden ṭıbāḳ-ı lafẓī içün başḳaca miṣāl getürilmesinden ṣarf-ı naẕar ḳılınmışdır.

Ṭıbāḳ-ı maʿnevī bir şeyʾiñ lafẓı ẕikr olınmayup mutażammın oldıġı maʿnāca żıddına teḳābülden ʿibāret olaraḳ Hedbe bin Ḫuşūm'ıñ işbu “**Feʾin taḳtulūnī fi'l-ḥadīdi feʾinnenī” “Ḳateltum eḫākum muṭlaḳan lem-yuḳayyedi”**[348] beyti (15) maʿnāca “feʾin taḳtulūnī muḳayyiden” nehcinde olmasıyla ve “muḳīd-i muṭlaḳ”ıñ żıddı bulınmasıyla ṭıbāḳ-ı maʿnevīyi şāmil ve beyt-i meẕkūrīni eger timurda muḳayyed iken ḳatl ider iseñiz hüner ve şecāʿat degildir. Zīrā taḥḳīḳ “Ben siziñ ḳarıdaşlarıñızı muḳayyed olmayup ṣalıvirilmiş oldıḳları ḥālde ḳatl eyledim” meʾālini müştemildir.

(20) Emṣile-ʾi meẕkūreniñ cümlesi ṭıbāḳ içün olaraḳ ṭıbāḳ-ı selb bir maṣdardan iki fiʿl alınup biri müṣbet ve digeri menfī veyāḫud

(131) biri emr ve digeri nehy olmaḳ üzere īrād idilmesine ıṭlāḳ olınup “bilen ile bilmeyen müsāvī olur mı?” ve “Nāsdan ḳorḳmayıñ Bārī Teʿalā ve Teḳaddes Ḥażretlerinden ḳorkıñ” maʿnā-yı şerīflerini mutażammın olan kelāmlar gibi elvān beyninde vāḳiʿ olan muṭābaḳata ışṭılāḥda (5) tedbīc tesmiye olınaraḳ bu daḫi envāʿ-ı ṭıbāḳa daḫil ve farażā bir cümlede iḫmirār ve ışfırārı cemʿ eylesek de iḫmirārdan ḥicāb ve ḫacālet ve ışfırārdan ʿaşḳ ve ġarām murād itsek ṣanʿat-ı tedbīci ḥāvī olur.

---

[347] Aç olduğunda kerîmin, tok olduğunda leîmin saldırısından kaçınınız.
احذروا صولة الكريم اذا جاع واللئيم اذا شبع

[348] Siz beni kelepçeli öldürüyorsunuz. Oysa ben sizin kardeşinizi kelepçesiz öldürdüm.
فان تقتلوني في الحديد فانني قتلت اخاكم مطلقا لم يقيد

Ḳıṭʿa

(10) “**Ṭuffāḥatün cemaʿat levneyni ḫiltuhumā” “Ḥadā muḥibbin ve maḥbūbin iẕe’t-teṣaḳā”**

“Ṭeʿānaḳan febedū min verāʿihimā” “feḥmarra ẕā ḫacelen veṣfarra ẕā farḳā”[349]

ḳıṭʿasınıñ mażmūnı “İki rengi cāmiʿ olan elmayı birbirlerine mülāḳī (15) olmış olan ʿāşıḳ ile maʿşūḳıñ yüzleri ẓānn eyledim. Şöyle ki: Bunlar hezār derd ü taḥassürden ṣoñra felekden iġtınām-ı furṣat iderek daḫil-i serā-perde-ʾi vuṣlat ve muʿānaḳa-ʾi ḫālişāne ve ʿāşıḳāne ile çerāġ-ı efrūz-ı bezm-i muḥabbet oldıḳları ḥālde yere geçecek olan raḳīb-i ġammāz öteden añsızın ẓuhūr idüp ilḳā-yı ḫavf ve hirās (20) eylemesiyle bī-çāreler ne yapacaḳlarını şaşırup ve birer ṭarafa ṣavışup maʿşūḳ-ı dil-nevāzıñ ruḫṣar-ı gül-gūnı ḥamret-i ḫacāletden beyān olınan elmanıñ ḳırmızı ve ʿāşıḳ-ı nā-sāzıñ çehre-ʾi zerdi daḫi ʿavdet-i elem-i

(132) iftirāḳdan nāşī bir ḳat daha şararup meẕkūr elmanıñ şarı olan ṭarafına müşābih ḳaldı” nehcinde olaraḳ maḳāma münāsib olaraḳ vārid-i ḫāṭır olmasıyla derc-idilmişdir.

Mürāʿāt-ı naẓīr ki aña tevfīḳ ve iʾtilāf ve tenāsüb ve muvāḫāt daḫi tesmiye (5) olınur. Bunıñ taʿrīfine gelince ṣanʿat-ı ṭıbāḳıñ ġayrı olmaḳ üzere kelāmda lafẓıñ maʿnāya ve lafẓıñ lafẓa ve maʿnānıñ maʿnāya münāsebetleri gözedilerek bir şeyʾiñ nevʿinden veyāḫud mülāyimlerinden iki veyāḫud daha ziyāde elfāẓıñ cemʿ ve īrādından ʿibāret olup ʿulemā-yı fenn bunda daḫi ḫaylice tafṣīlāt serd eylemiş iseler de ḥaḳīḳatına (10) naẓar ve diḳḳat olındıġı ḥālde işbu mürāʿāt-ı naẓīr şuʿarā-yı Rūmıñ şiʿrde cemʿiyyet-i ıṭlāḳ eyledikleri ṣanʿat dimek oldıġı añlaşılacaġından ve ḳanġı dīvān

[349] İki rengi bir arada bulunduran elmayı, birbirlerine kavuşmuş olan âşık ile mâşûkun yüzleri zannettim. Şöyle ki: Bunlar yüzlerce dert ve özlemden sonra felekden bir fırsat bularak vuslatta ve samimi olarak birbirine sarılmış âşıkça birlikte muhabbet ettikleri anda yere geçecek olan gammaz bir rakîbin öteden ansızın görünüp korkutmasıyla biçareler ne yapacaklarını şaşırıp ve birer tarafa savuşarak gönül okşayan sevgilinin gül renkli yanağı utançtan sözü geçen elmanın kırmızı, çaresiz aşığın sararmış yüzü de ayrılık acısından dolayı bir kat daha sararıp o elmanın sarı olan tarafına benzedi.

تفاحة جمعت لونين خلتهما حبي محب و محبوب اذا التصقا
تعانقا فبداواش وراعهما فاحمر ذا خجلا و اصفر ذا فرقا

müṭālaʿa olınacaḳ olsa ṣanʿat-ı meẕkūre ile mā-lā-māl oldıġı görileceginden bu baḥṣde tafṣīle ḥācet olmayup yalñız “Ser-mū farḳ yoḳdır beynimizde zülf-i dilberle” “Siyeh-baḫtız (15) perīşān-ı rūz-gārız ḫāne-berdūşız” naẓm-ı bī-naẓīri ki ser-ā-pā ṣanʿat-ı meẕkūreyi cāmiʿ nevādir-i eşʿār-ı nefīseden olmasıyla anıñ serd ve ityāniyle iktifā olınmış ve işbu ṣanʿat-ı kelāma ḥüsn ve zīnet ve berāʿat ve ḳuvvet baḫş eyledigi ḥasebiyle şiʿrde ġāyet maḳbūl ve muʿteber oldıġı gibi kelām-ı menṣūra daḫi revnaḳ ve leṭāfet-i kāmile īrāṣ eyleyecegi ecilden (20) her ḥālde riʿāyete şāyān nefāyis-i deḳāyıḳ-ı bedīʿiyyeden bulınmışdır.

El-Maḳṣadü’ṣ-ṣāliṣ fi’l-leff ve’n-neşr

(133) Leff ü neşr bir cümlede tafṣīl veyā icmāl üzere iki veyāḫud daha ziyāde elfāẓ īrād olınup bunlar ḳaç ʿaded ise andan ṣoñra ol ḳadar elfāẓ daḫi getürilmek ve her biri muḳaddem sebḳat iden elfāẓa maʿnāca mülāyim ve lāyıḳ oldıġı ḥasebiyle merciʿleri taʿyīn ve taṣrīḥ (5) olınmaḳsızın añlaşılmaḳ ḫuṣūṣından ʿibāret olaraḳ ibtidā īrād olınan elfāẓa “leff” ve ʿaḳabinde getürilen elfāẓa “neşr” taʿbīr olınur ve eger neşriñ tertībi leffe muvāfıḳ yaʿnī birincisi birincisine ve ikincisi ikincisine ve ziyāde ise her biri ʿale’l-tertīb sebḳat iden elfāẓa muṭābıḳ olur ise “leff ü neşr-i müretteb” ve eger işbu tertīb mevcūd olmaz ise (10) “leff ü neşr-i müşevveş” iʿtibāriyle iki ḳısma münḳasım olaraḳ “Filān maḥalde kāʾin mekteb ḫarāb ve ḍıyyıḳ ve ebniyesi ġayr-ı muntaẓam ve muʿallimleri nāḳıṣ iken sāye-ʾi maʿārif-vāye-ʾi Ḥażret-i Şāhānede taʿmīr ve tevsīʿ ile ebniyece intiẓāmı istiḥṣāl ve muʿallimleri daḫi ikmāl olındı” ʿibāresi leff ü neşr-i müretteb olmasıyla ḳısm-ı evvele “Ve filān mektebiñ (15) dersleri ġayr-ı müretteb ve ḫāceleri nā-ehl iken aṣḥāb-ı liyāḳat ve ehliyyetden ḫāceler taʿyīn olınup dersleri ṣırasına ḳonıldı” dir isek leff ü neşr-i müşevveş olan ḳısm-ı ṯānīye miṯāl olur.

El- Maḳṣadu’r-rābiʿ fi’t-Tevriye ve’l-Īhām ve’l-İstiḫdām

(20) Tevriye maʿraż-ı feṣāḥatda istiʿmāl olınan kelāmıñ elṭaf ve eraḳḳ ve aḥlā ve edaḳḳı olaraḳ ḥattā ʿAllāme-ʾi Zemaḫşerī:[350] “Bu fennde tevriyeden edaḳḳ

[350] Ebu’l- Kâsım Cârullah Mahmud bin Ömer bin Ahmed El- Zemahşerî El- Harizmî. Tefsir, hadis,kelâm âlimi, edip, şâir. 27 Recep 467 (19 Mart 1075)’ de Harizm’e bağlı Zemahşer’de doğdu. 538 (1144) senesinde 76 yaşında iken öldü. Hiç evlenmedi, sahasının en önde gelen âlimlerinden oldu. Geniş bilgi

(134) ve elṭaf bir bāb göremezsin. Zīrā Kelāmu'l-lāhıñ ve Enbiyā ʿAleyhimü's-selām Ḥażerātı kelāmlarınıñ teʿāṭī-ʾi teʾvīl-i teşbīḥātı üzerine andan enfaʿ ve aʿven şey yoḳdır." buyurmışlardır.

Tevriye biri maʿnā-yı ḳarīb ve digeri baʿīd olaraḳ iki maʿnāyı (5) mutażammın olan bir lafẓı īrād ile bundan ḳarīne-ʾi ḫafiyye üzerine iʿtimāden maʿnā-yı baʿīdi murād itmeklige ıṭlāḳ olınup eger tevriyeyi müştemil olan kelām maʿnā-yı ḳarībiñ mülāyimi olan bir şeyʾi cāmiʿ olur ise aña tevriye-ʾi muraşşaḥa ve cāmiʿ olmaz ise tevriye-ʾi mücerrede taʿbīr olınur. Nitekim " Ol nev-zāde-ʾi şerr ü ḫasār (10) daha ḳundaḳda iken pīçīde-ʾi ḳımāṭ-bevār oldı" terkībinde vaḳiʿ olan ḳundaḳ lafẓından çoçuḳ ḳundaġı olmaḳ cihetiyle ḳarīb ve yanġın ḳundaġı olmak iʿtibāriyle baʿīd olaraḳ iki maʿnā murād olınabilecegi ḥālde terkīb-i mezbūrdan iḫrāḳ içün vażʿ olınan ḳundaḳ bir ṭarafa şarmaḳsızın bulınup (15) söndürildi maʿnāsı murād idilmesi ve "Ḳılıcıñ şām ise ṣat da ṭaban al" meṯeliniñ "Hemān ṭabanı ḳaldır da ḳaçmaġa baḳ" mefhūmında istiʿmāl olınması tevriye-ʾi muraşşaḥaya miṯāl olur ve ber-vech-i zīr taḥrīr olınan laṭīfeye diḳḳat olındıġı ḥālde hem tevriye-ʾi muraşşaḥa ve hem de tevriye-ʾi mücerredeyi şāmil oldıġı añlaşılur.

(20) **Laṭīfe**

Bir meclisde biriniñ ismi ʿÖmer ve digeriniñ ismi ʿAlī olaraḳ

(135) żābiṭān-ı ʿaskeriyyeden iki ẕāt eṣnā-yı muṣāḥabetde baʿżı āṯār-ı merdānegi ve şecāʿatlerini evride-ʾi lisān-ı mübāhāt eyledikleri ṣırada ḥāżır-ı bi'l-meclis bulınan ve ṭarīḳ-ı nāzenīne muhibb idügi maʿlūm olan bir ẕāt "ʿÖmeriñ ḳılıcı kesmez kesen ʿAlī'niñ ḳılıcıdır" diyu serd (5) eyledigi kelām tevriye-ʾi amīze mümā-ileyhimā ṭaraflarından ol ẕāta muḳābele olınaraḳ "Sen çıḳmaz zuḳāḳda bulınıyorsın" cevābı virilmiş ve fi'l-ḥaḳīḳa ol ẕātıñ ḫānesi daḫi çıḳmaz zuḳāḳda bulındıġı ḥużżār ʿindinde maʿlūm oldıġından bu söz daḫi tevriye-ʾi mücerredeyi cāmiʿ oldıġına vehleten intiḳāl olınmış (10) oldıġınıñ üzerine ol ẕāt daḫi der-ʿaḳab "Bizim ev her ne ḳadar çıḳmaz

---

için bakınız: Yüce,Nuri; Zemahşerî, **İslâm Ansiklopedisi**, Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, Eskişehir 1997, C. 13, s. 514 -516.

zuḳāḳda ise de her birerlerine başḳa başḳa ḳomşu ḳapularıyla kesb-i ittişāl olınan ve aramızda her vechle teklīfsizlik ḥāṣıl olan ḳomşularımızıñ ḫāneleri ḳapuları caddede oldığından bizim eve çıḳmaz zuḳāḳdadır denilemez" maḳālesini mücerred (15) maʿraż-ı leṭāfetde olmaḳ üzere sevḳ ve īrād eyleyerek tevriye-ʾi mebḥūṯeyi terşīḥ eylemişdir.

İstiḫdām daḫi iki maʿnāsı olan bir lafẓıñ iki maʿnāsına daḫi ircāʿ olınabilen bir żamīr ile maʿnā-yı āḫeri murād eylemekden ʿibāret olup lisānımızda "Ḳızım saña söyliyorum gelinim sen diñle" (20) maḳāmında sevḳ olınan kelāmlarda istiʿmāl eyledigimiz gibi.

El-Maḳṣadü'l-ḫāmis fi't-tażmīn ve'l-iḳtibās

(136) Tażmīn ehl-i bedīʿ ʿindinde naẓm ve neṯrde kelāmıñ Āyāt-ı Ḳurʾāniyye ve iḫbār-ı Nebeviyyeyi mutażammın olmaḳlıġına ıṭlāḳ olınmış ve iḳtibās daḫi ityān olınacaḳ kelām-ı münīfiñ Ḳurʾān-ı Kerīm oldıġına delālet ider elfāẓ-ı ṣarīḥa ẕikr olınmayup yaʿnī Ḳurʾān-ı Kerīm'de şu ṣūretle (5) vārid oldıġı ve işbu naṣṣ-ı Celīlde bu vechle emr olındıġı gibi meʾālinde ve bunlara mümāṯil ʿibāre getürilmeyüp nazm ve neṯriñ baʿżı Āyāt-ı Kerīme ile tażmīn idilmesi ṣūretiyle taʿrīf idilmişdir ve ol vechle elfāẓ-ı ṣarīḥa īrādiyle getürilen Āyāt-ı Kerīme ve Eḥādīṯ-i Şerīfeniñ tażmīn ve iḳtibāsa daḫil olamayacaġı (10) beyān ḳılınmış ve işbu tażmīn ve iḳtibās küllī ve cüzʾī iʿtibāriyle ikiye taḳsīm olınaraḳ Āyāt ve Eḥādīṯ-i Şerīfe aṣlā taġyīr olınmayup bi-cümletehā ityān olınmasına tażmīn ve iḳtibās-ı küllī ve żımn-ı kelāmda kelāmdan cüzʾ oldıġı ḥālde kelāma baʿżı Āyāt ve Eḥādīṯ derc olınmasına tażmīn ve iḳtibās-ı cüzʾī dinilmişdir. Bunlar daḫi (15) "maḥmūd maḳbūl" ve "mübāḥ mebẕūl" ve "merdūd merẕūl" iʿtibāriyle üç ḳısma taḳsīm olınup birincisi evṣāf-ı Nebeviyye ile aña mümāṯil bulınan ve ḫuṭab ve mevāʿiẓe ve muʿāhedāta dāʾir olan āṯāra derc idilen tażmīnāt ve iḳtibāsāt-ı maḥmūde ve maḳbūledir ve ikincisi manẓūmāt-ı memdūḥa (20) ve evṣāf ve ḳaṣaṣ ve resāʾil gibi şeylerde īrād olınanlardır ve üçincisi daḫi iki ḳısm olaraḳ birisi neʿūẕü bi'l-lāh Cenāb-ı Vācib Teʿālā ve Teḳaddes Ḥāżretlerini nefsine nisbet ṭarīḳiyle īrād olınan ve digeri maʿraż-ı hezl ve seḫafde getürilen

(137) iḳtibāslar olup bu ḳısmıñ ikisi daḫi merdūddır. Ḥattā eʾimme-ʾi müctehidīn ḥażerātından baʿżīsı her ḳanġı ḳısmdan olur ise olsun tażmīn ve iḳtibāsı

külliyyen taḥrīm ve menʿ eyleyüp eʾimme-ʾi mütaḳaddimīnden baʿżılarınıñ ve müteʾaḫḫirīn-i kirāmdan ekṣeriniñ (5) ʿaṣrlarında taẓmīn ve iḳtibāsıñ istiʿmāli şāyiʿ oldığı ḥālde bu baḥṣe taʿarruż eylememişlerdir ve faḳaṭ baʿżı āṣār-ı celīleden cevāzı üzerine delālet görilmesiyle mevʿiẓada ve edʿiye ve eṣniyede kelām-ı menṣūra maḫṣūṣ olmaḳ üzere istiʿmālini kibār-ı ʿulemādan baʿżıları tecvīz eylemiş iseler de kelām-ı manẓūmda (10) ve ḫuṣūṣiyle merdūd ve merẕūl oldığı beyān olınan ḳısm-ı ṣālişde taẓmīn ve iḳtibās istiʿmālini anlar daḫi külliyyen menʿ eylemişler ve bunıñla berāber aʿẓam-ı ʿulemā-yı uṣūlden baʿżılarınıñ eşʿārında taẓmīn ve iḳtibāsı işʿār ider şeyler bulındığı taḥaḳḳuḳ eylemesiyle ṣuya ṣabūna ṭoḳunmayacaḳ ṣūretde eşʿārda daḫi taẓmīn (15) ve iḳtibāsıñ cevāzına ẕāhib olmışlardır (Raḥmetu'l-lāhi ʿaleyhim).

Bālāda sebḳat iden taʿrīfe naẓaran iḳtibāsıñ yalñız Ḳurʾān-ı Kerīm'e maḫṣūṣ oldığı añlaşılur ise de Eḥādīṣ-i Şerīfe ile olan taẓmīnāta ve ʿilm-i fıḳhıñ ve ʿulūm-ı sāʾireniñ neṣren ve naẓmen ṣūret-i tevriyede istiʿmāl olınmaḳda olan ışṭılāḥāt-ı maʿrūfesiniñ ol vechle (20) aḫẕ u istiʿmāline daḫi iḳtibās dinildigi ʿulemā-yı fenniñ aḳvāl ve āṣārından müstebān olmış ve işbu taẓmīn ve iḳtibāsıñ miṣālleri

(138) bu maḳāmda tafṣīlden iḥtirāzen derc olınmayup zīrde muḥarrer ḥikāye ile müsevvedātda vārid olan mevżuʿlarınıñ kenārlarına işāretle her birerleri başḳa başḳa gösterilmişdir.

El-Maḳṣadü's-sādisi fi'l-Mübālaġa ve'l-İġrāḳ ve'l Ġulüvv

(5) Mübālaġa ışṭılāḥ-ı ḳavm üzere bir şeyʾiñ vaṣfını şiddet veyāḫud żaʿf cihetiyle muḥāl olacaḳ vayā istibʿād olınacaḳ dereceye iblaġ eylemekden ʿibāret olaraḳ erbāb-ı bedīʿ işbu mübālaġanıñ muḥassenāt-ı kelāmiyeden ʿadd olınup olınmayacaġı ḫuṣūṣında iḫtilāf eylemişler ve baʿżıları kelāmıñ ḫayrlusı ḥaḳḳ ve ṣavāba maḳrūn (10) olanları olmasıyla menhec-i ṣıdḳ ve ṣavābdan ayrılmış olan kelām-ı merdūd oldığından mübālaġanıñ muḥassenātını inkār ve baʿżıları daḫi "**Eʿẕebu'ş-şiʿr ekẕebehū ve ḫayru'l-kelāmi mā-yūlaʿu fīhi**"[351] diyüp yaʿnī "Eñ ziyāde ḥalāvet-baḫş bezm-i ʾüdebā olan şiʿr

[351] اعذب ا لشعر اكذبه وخيرالكلام ما يولع فيه

Şiirin en tatlısı, en yalancı olanıdır; sözün en hayırlısı da en çok sevilen sözlerdir.

mübālaġa-ʾi kāẕibeyi ḥāvī ve kelām-ı menşūrıñ ḫayrlusı daḫi keẕālik ol şūretle (15) mübālaġalu olmasıyla ʿinde'l-müṭālaʿa naẓar-ı ḥırş ve raġbeti daʿī olanlarıdır" diyü iddiʿā eyleyüp bu cihetle mübālaġanıñ maḳbūl oldığı ve belki faẕl ve belāġat anıñ üzerine maḳṣūr ve münḥaṣır bulındığını beyān ve teẕkār itmişlerdir.

Mübālaġa üç ḳısma münḳasım olup birincisi bir şeyʾiñ şiddet veyāḫud (20) żaʿfında vaṣfı ʿaḳlen ve ʿādeten mümkin olmaḳ ṣūretiyle olup

(139) buña teblīġ ve ikincisi ʿaḳlen mümkin ve ʿādeten muḥāl olan mübālaġa olaraḳ aña iġrāḳ ve üçincisi hem ʿaḳlen ve hem de ʿādeten mümkin olmayan mübālaġa olup bu ḳısma daḫi ġulüvv tesmiye ḳılınur ve bu taḳsīmde añlaşıldığı üzere ġulüvv iġrāḳıñ ve iġrāḳ mübālaġanıñ (5) mā-fevḳinde olup ve mübālaġa ve igrāḳ maḳbūl ʿadd olınup egerçi temşīl ve teşbīh ṭarīḳiyle ṣıḥḥata taḳrīb olınan veyāḫud ḥüsn-i taḫayyül ve bu gibi muḥassenātı mutażammın bulınan ġulüvv ḳısmında daḫi baʿżan muḥassenāt-ı maḳbūleye teṣādüf olınur ise de kelāmda ifrāṭ-ı mübālaġa ḳaṣdiyle maʿāẕa'l-lāhü Teʿālā baʿżan küfr ve ilḥādı (10) mūcib olacaḳ şey tefevvühiyle teʾvīl ve taʿmīri ḳābil olamayacağından bu miṣillü mübālaġa-ʾi merdūdeden iḫtirāz olınmaḳ lāzım gelür ve bunlardan merdūd olmayanlarıñ her birerleriniñ miṣālleri aşağıda kenārlarına işāret olındığı vechle maḥallerinde görilür.

El-kelām fi'l-İṭnāb ve'l- Īcāz

(15) Mebāḥiṣ-i fenn-i maʿānīden olan iṭnāb ki aña "basṭ" daḫi tesmiye olınup īcāzıñ muḳābilidir ve işbu iṭnāb ve īcāz aʿẓam-ı envāʿ-ı belāġatdan olup baʿżıları "Faṣl-ı belāġat iṭnāb ve īcāzdan ʿibāretdir" dimişler ve ʿAllāme-ʾi Zemaḫşerī "Belīġ üzerine maḳām-ı icmālde itmām ṣūretiyle icmāl ve īcāz vācib oldığı gibi mevārid-i tafṣīlde daḫi tafṣīl (20) ve iṭnāb cümle-ʾi vācibātdandır" diyü buyurmışlardır. "Meẕheb-i selef üzere īcāz-ı kelāmdan az söz ile maḳṣūd edā olınup o söz daḫi kendüleri

(140) her ne ḳadar aṣḥāb-ı faṣāḥat ve belāġatdan degil iseler de merāmlarını ifāde ve istifādede ʿacz ve rekāketleri daḫi olmayan evsāṭ-ı nās ʿindinde müteʿārif olmalı. Yaʿnī muʿāmelāt ve muḥāverātda teʾdiye-ʾi maʿānī içün ʿörf ve ḳāʿide mecrāsında cārī bulınmalıdır" diyü taʿrīf (5) ve tefsīr olındığına göre iṭnāb ile īcāzıñ

beyninde bir vasıṭa olmaḳ iḳtiżā idüp ve bu cihetle müteʾaḫḫirīn-i fużalā maʿnā-yı maḳṣūdı edā içün üç mertebe iṣbāt ve beyān eyleyüp bunlardan biri maʿnā-yı maḳṣūda müsāvī olan ve birisi maʿnā-yı maḳṣūda vāfī oldığı ḥālde andan nāḳıṣ bulınan ve digeri daḫi li-fāʾide ziyade ḳılınan (10) elfāẓ ile aṣl maḳṣūdı ifāde eylemek olup merātib-i meẕkūreden birincisine müsāvāt ve ikincisine īcāz ve üçincisine iṭnāb tesmiye eylemişlerdir.

Elfāẓıñ ḳavālib-i maʿānī olması ḥasebiyle ẕihnde istiḥżār olınan maʿānīyi edā içün ibtidā elfāẓa iḥtiyāc oldığından işbu (15) elfāẓ ol vechle istiḥżār idilen maʿānīyi edā içün ziyāde ve noḳṣān olmayup temāmiyle vāfī olur ise müsāvāt ḥāṣıl olup bu ṣūretle sevḳ olınacaḳ kelām ḳāʾide-ʾi belāġata muvāfiḳ olur ise de mevārid-i kelāmıñ baʿżısı maʿānī-ʾi müstaḥżaraya derece-ʾi müsāvātdan nāḳīṣ olan elfāẓla edā itmeklige muḥtāc (20) olup bu miṣillü mevāżıʿda maʿnā-yı maḳṣūd ibhām ve taʿḳīde düşirilmemek üzere maʿānī-ʾi müteʿaddideyi cāmiʿ elfāẓ īrād ile veyāḫud ṭayy u ḥaẕf ṭarīḳīyle edā olınmaḳ içün müsāvātıñ mādūnında elfāz īrād

(141) olınur ise maṭlūb olan īcāz ḥuṣūle gelüp işte bu maḳṣad-ı belāġatıñ deḳāyıḳ-ı mühimmesindendir. Şu ḥāle göre iṭnāb-ı müsāvātdan yaʿnī aṣl merāmı edā içün lüzūmından ziyāde elfāẓı ḥāvī oldığı maʿnāsını mutażammın olacaġı ve bu cihetle menhec-i belāġatdan (5) ḫurūc idecegi vārid-i inkār olur ve vāḳıʿa maʿnā-yı maḳṣūda aṣlā fāʾidesi olmayan bir ṭaḳım ḥaşviyyāt-ı lafẓiyye īrād olındığı ṣūretde kelāmıñ muḫill-i belāġat olacaġı taṣdīḳ ḳılınur ise de iṭnābıñ taʿrīfinde münderic olan li-fāʾidetin ḳaydı işbu tevehhümi defʿ idüp bu taḳdīrde īcāz maḳbūl olmayan taṭvīliñ żıddı olmış olur (10) ve iṭnāb daḫi maʿnā-yı maḳṣūdı īżāḥ veyāḫud baʿżı evṣāf-ı ḥasene ile tavṣīf ve ġavāmıżını basṭ ve teşrīḥ miṣillü fevāʾidi müştemil olmasıyla o daḫi taṭvīliñ żıddı olaraḳ īcāz miṣillü mütemmim-i belāġat ve belki aṣl-ı belāġat olup muḫāberāt-ı telġrāfiyye içün ṭarīḳ-i īcāzıñ bilinmesine iḥtiyāc ḳaviy oldığı gibi meṣāliḥ-i cāriye ḥaḳḳında (15) mütedāvil olan muḥarrerātıñ ifāde ve istifāde-ʾi merām içün vāżıḥ ve mükemmel olması żımnında ḳāʿide-ʾi iṭnābıñ daḫi maʿlūm ve mażbūṭ olması ehemm-i levāzım-ı kitābetden olmasıyla bunlarıñ miṣālleri daḫi müsevvedāt-ı ātīyede işāret olınan maḥallerinde görilür.

El-Kelāmu fi'l-İnsicām

(20) "**İnsicām: En yekūne'l-kelāmu ʿaẕbü'l-elfāẓi ve sehlü't-terkībi ve ḥüsnü's-sebki ḫāliyen mine't-tekellüf ve'l-ʿaḳādeti yekādu yesīlu min raḳnihī ke'l-māʾi fi'nsicāmihī lā-yetekellefu fīhi şeyʾun min envāʿi'l-bedīʿi illā cāʾe ʿafven min ġayri ḳaṣdin ve iẕā aḳve'l-insicāmi fi'n-neşri cāʾet naḳārātehū**

(142) **mevzūnetun min ġayri ḳaṣdin kemā vaḳaʿa fī keşīrin min Āyāti'l-Ḳurʾānil-ʿAẓīmi ḥattā ennehū vaḳaʿa fīhi min cemīʿi'l-buḥūri'l-meşhureti ebyātun ve eştāru ebyāti"**[352] diyu taʿrīf olınmışdır ki tercümesi insicām-ı kelāmıñ elfāẓca ʿuẕūbet ve cezāleti ve Türkīce suḥūlet ve selāseti ve sebk ve edāca ḥüsn (5) ve behceti ve tekellüfden ve muʿaḳḳad olmaḳdan ḫulüvv ve selāmeti olup şöyle ki ḥüsn-i cereyān ve ve insicāmda kemāl-i riḳḳat ve leṭāfeti cihetiyle āb-ı revān gibi aḳup gitmeli ve anda envāʿ-ı bedīʿden tekellüfle getürilmiş hīç bir şey görilmeyüp cāmiʿ oldıġı muḥassenāt-ı lafẓiyye ve maʿneviyye gūyā aṣlā ḳaṣd olınmayup öyle bir meslek-i nā-reftede teşādüf itmeli ki muṭālaʿa idenlere (10) ṣafā-baḫşā ve ḥayret-efzā olmalıdır. Ḥüsn-i insicāmda bu ṣūretle ḳuvvet ve meleke ḥūṣūli kelām-ı menşūrıñ fıḳarāt-ı ḥāviyesini min-ġayr-i ḳaṣd mevzūn olaraḳ tebādür itmesi muḥassenātı ḳadar intāc idüp netekim Ḳurʾān-ı ʿĀẓīmü'ş-şānıñ ekşer Āyāt-ı şerīfesi mevzūn olup ḥattā diḳḳat olındıġı ḥālde evzān-ı şiʿriyyeniñ buḥur-ı meşhüresinden (15) kāffesinde ebyāt ve beytiñ bir mıṣraʿından ʿibāret olan eştār-ı ebyāt vāḳiʿ oldıġı maʿlūm olur dimekdir. İşbu ḥüsn-i insicām belāġatıñ ġāye-ʾi maḳṣūdı oldıġından bunı bu baḥşiñ ḫātimesi maḳāmında olaraḳ teẕkār

[352] İnsicām: Kelāmın söz olarak tad ve cezaleti ve Türkçe kolaylık akıcılığı üslub ve edaca güzelliği ve yapmacıktan ve zorluktan tatlılık ve selameti olup şöyle ki akış ve düzgünlükde son derece incelik ve hoşluğu cihetiyle akarsu gibi aḳıp gitmeli ve onda eşsizlik ve güzellikden yapmacıklık ve zorlukla getirilmiş hiç bir şey görülmeyip içinde bulundurduğu söz ve anlam güzellikleri sanki asla zorlamayla olmayıp öyle bir mgidilmemiş meslekte karşılaşmalı ki inceleyenlere hoşluk bahşedip hayreti arttırmalıdır. Düzgünlük ve güzelliğinde bu şekilde kuvvet ve alışıklık meydana gelmesi nesrin içerdiği fıkraların kasden olmayıp ölçülü olarak ansızın akla gelmesi güzelliği kadar netice verir, nitekim Kurǿan-ı Azimüşşan'ın ekser ayat-ı şerifesinde olduğu gibi ölçülü olup hatta beytlerin bahirlerinin hepsinde ve beytlerin neşesinde vaki olduğu malumdur.

انسجام: ان يكون الكلام عذب الالفاظ و سهل التركيب و حسن السبك خاليا من التكلف والعقادة يكاد يسيل من رقته كالماء في انسجامه لايتكلف فيه شئ من انواع البديع الا جاء عفوا من غير قصد و اذا اقوى الانسجام في النثر جائت فقراته موزونة من غير قصد كما وقع في كثيرمن ايات القرأن العظيم حتى انه وقع فيه من جميع البحورالمشهورة ابيات واشطا ر ابيات

ile ṭayy-ı güftār ve bālāda taʿdād ve īrād olınan ṣanāyiʿ-i bedīʿiyye ve ebḥāṣ-ı sāʾire Türkçe kitābetde müstaʿmel-i ʿibārāt arasında (20) eñ ziyāde şāyiʿ ve mütedāvil olan ḳavāʿidiñ bir miḳdārından ʿibāret olup derece-ʾi kāfiyede olamayacaġı ve hele meslek-i münşiyāne iltizām olınur ise ʿinde'l-iḫtiyāc taḥarrī olınacaḳ ṣanāyiʿ-i bedīʿiyyeniñ pek çoġı bulınamayacaġı maʿlūm ise de müteʾaḫḫirīn-i ehl-i bedīʿ ṣanāyiʿ-i

(143) meẕkūreyi hemān iki yüz ḳısma ṭoġrı taḳrīb eylediklerinden bunlarıñ her birini taʿrīfāt ve şevāhidiyle berāber ẕikr ve iḫāṭaya işbu risāle-ʾi muḫtaṣaranıñ taḥammüli olmadıġı gibi muḥarrer-i bī-biżāʿasınıñ daḫi pek de daha ilerüsine ḳudret ve istiṭāʿatı kāfī bulınmadıġından ve lisānımızda (5) bedīʿiyyāta dāʾir mükemmel ve müfīd bir kitāb mevcūd olmadıġından bu yolda daha muḥīṭ ve cāmiʿ olmaḳ üzere bir teʾlīf-i bedīʿiñ vücūda getürilmesi ḥaḳḳında olan arzū-yı şamīmīyi setr idemeyüp buña muvaffaḳiyyeti daḫi dergāh-ı Cenāb-ı Feyyāż-ı Ḥaḳīḳīden ḫālişāne temennī ile berāber öyle bir kitābıñ lüzūm-ı vücūdı ʿindlerine muṣaddaḳ ve müsellem olan maʿārif-mendān-ı ʿaṣrıñ (10) daḫi himmet-i naḳḳāde-ʾi vaṭan-perverīlerine iḫtiyāc oldıġını iḫṭār iderim.

Terşīḥ-i Sādis

ʿAṣrımızda müstaʿmel ve mütedāvil olan kitābetiñ uṣūl ve ḳavāʿid-i ʿādiyyesini şāmil olup bunlar daḫi iḫṭārāt-ı ātiyye ile beyān olınur.

İḫṭār-ı Evvel

(15) Yazılacaḳ şeyʾiñ rabṭ ve sebkine ve ʿibāresiniñ ḥüsn-i cereyān ve insicāmına diḳḳat olınması mevżūʿāt-ı kitābetiñ birincisi olup buña riʿāyet olınmayaraḳ yazılmış şeylerden meʾāl ve mefhūm istiḫrācı ḳābil olamayacaġından kitābetden ʿadd olınamaz. Bunda revābıṭ-ı kelāmiyye içün iki meslek olup birincisi ḫayli

(144) zamānlardan beru ve teʾessüs ve taḳarrur eylemiş ve'l-yevm ekṣeriyyet üzere ḳullanılmaḳda bulınmış olan meslek olaraḳ bu daḫi fıḳarāt-ı kelāmiyye aralarına gerek secʿ teṣādüfiyle rābıṭa ve iltiyām virilsün ve gerek revābıṭ-ı ʿumūmiyye maḳāmında müstaʿmel olan olınmış (5) bulınmış ve olındıġına bulındıġına mebnī ve

ḳılındıġı görildigi ḥasebiyle ve oldıġından idüginden gibi ve bunlara mümāṣil kelimāt ile ve īcāb itdikce mefhūm-ı ʿibāreyi taʿḳīd ve cereyān-ı kelāmı iḫlāl itmeyecek ṣūretde cümle-ʾi muʿteriża ile rabṭ ve īṣāl olınsun fıḳarāt-ı vāride arasına aṣlā fāṣıla virilmeksizin bir müsveddeye (10) girildigi gibi bilā-inḳıṭāʿ çıḳılmaḳ yaʿnī söz ne ḳadar uzun olur ise olsun cümlesi bir cümle ḥükminde serd ve īrād idilüp maʿnā-yı maḳṣūd her ne ise kāmilen işbu cümleye derc idilmek ḫuṣūṣından ʿibāretdir ve ikincisi muʾaḫḫiren baʿżı efāżıl ve efāḫim-i küttābıñ ittiḫāẕ buyurdıḳları meslek-i dil-nişīn olup (15) o daḫi fıḳarāt-ı mündericeniñ ser-ā-pā yek-digerine iltiṣāḳ ve iltiyāmları gözedilmeyüp mevāżıʿ-ı keṣīrede fevāṣıl ve ḳavāṭıʿ-ı īrād ile ve bunda daḫi īcāb eyledikce cümle-ʾi muʿteriżalar serdile kelāmıñ mā-baʿdini maʿnen mā-ḳabline rabṭ ve tavṣīl eylemek uṣūli olup birinci meslekde söziñ revābıṭ-ı lafẓiyye ve maʿneviyyesine (20) ve ikincisinde yalñız revābıṭ-ı maʿneviyyeye riʿāyet olınması lāzım gelür ve bu meslekleriñ ikisinde daḫi sevḳ olınacaḳ ʿibārātıñ elfāẓında terşīḥ-i sābıḳda beyān olınan ḳavāʿide tevfīḳan ʿuẕūbet ve selāset ve maʿnāsında ḳuvvet ve belāġat oldıḳça beynlerinde

(145) maddeten bir ṣūret-i rāciḥa ve mercūḥa taṣavvur olınamayup ḥüsn-i intiẓām ve insicāmlarına baḳılaraḳ düzgün görildigi ḥālde birine leʾālī-ʾi manẓūme ve digerine leʾāli-ʾi menṣūre ıṭlāḳ olınabilür.

İşbu iki meslekden ḳanḳısınıñ teʾlīfinde suhūlet ve nehc (5) ve şīvesinde behcet ve leṭāfet ziyāde oldıġı baḫṣine girilür ise mühre-ʾi küttāb bu iki vādīde daḫi semend-i ḫoş-ḫırām ḫāmelerini diledikleri gibi oynadacaḳları ve çevgān-ı şīve-ʾi belāġatla her ikisinde güy-rübā-yı tahsīn olacaḳları beyānda vāreste ve ḳuvve-ʾi biżāʿat ve imdād-ı ḳarīḥa ve ṭabīʿatları bu dereceden (10) noḳṣān olan ketebe daḫi meẕkūr iki meslekden ḳanḳısını iltizām ile kesb-i iʾtilāf eylemiş ise teʾlīf-i ve şīve-ʾi kelāmca aranılan suhūlet ve leṭāfete o meslekde dest-res olabileceginden burası ḥuṣūl-i mümārese ve melekeye müfevveż ve vābeste olup yeñiden taḫṣīl-i kitābet itmek emel ve arzūsında bulınanlarıñ ibtidā (15) ḳanġı meslekden şurūʿ eylemeleri maḳṣadına gelince kelāmdan merām her ne ḳadar maʿnā ise de maʿnāya daḫi lafẓ vāsıṭasıyla intiḳāl olınacaġından ve revābıṭ-ı lafẓiyyece maʿlūmāt ve rüsūḫ ḥāṣıl olmadıḳca revābıṭ-ı maʿneviyyeniñ ḳavāʿidi bellenilmek müşkil olacaġından o miṣillüler ol emrde birinci meslek üzere taḫṣīl-i (20)

kitābet itmeleri lāzım gelüp bunda ḳudret ve meleke-ʾi kāfiye istiḥṣāl eylediklerinden ṣoñra murād eyledikleri ve ṭabīʿatları daḫi yardım itdigi ḥālde ikinci meslek üzere daḫi īfā-yı kitābete

(146) muḳtedir olabilürler ve bunı iḫtiyār itmeseler daḫi çünki el-ḥāletü hāẕihī devāʾir-i resmiyyede ekṡeriyyet üzere birinci meslek-i merʿī ve cārī oldıġından nerede olsalar ṭarīḳ-i kitābetde istiḫdām ile bu yolda olan esbāb-ı taʿayyüşlerini elegötürürler.

(5) Ve ammā meslek-i ṡānīde yazılmış ve baʿżı esātiẕe-ʾi fiḫām ḥażerātınıñ ḳalem-i muʿciz-raḳamlarından çıḳmış olan āṡār-ı nādireniñ nesc ve şīvesi ġāyet rengīn ve aḥkām ve maʿānīsi ziyādesiyle metīn ve dil-nişīn oldıġına naẕaran meslek-i evveliñ taʿallümine iştiġāl ile iżāʿa-i vaḳt olmaḳdan ise hemān meslek-i ṡānī üzere taḥṣīl-i kitābet (10) ve bu uṣūliñ devāʾir-i resmiyyece daḫi taʿmīmine himmetle birinci meslekiñ terki arzū olınur ise de fıḳarāt-ı münḳaṭıʿa arasında gözedilmesi lāzım gelen revābıṭ-ı maʿneviyyeniñ vücūda getürilmesi bunda meleke-ʾi külliyye istiḥṣāline mütevaḳḳıf olaraḳ işbu meleke olmadıḳca o yolda yazılan şeylerde kelāmıñ ser ü büni ġayb olaraḳ (15) bir çoḳ tafṣīlāt ve taṭvīlāt derc olındıḳdan ṣoñra maʿnā-yı maḳṣūdına bir vech-i īżāḥ ifāde olınamayup mübhem ve maʿḳad ḳalacaġı ve arzū olınan muḥassenāt ḥaşeviy-āne intiḳāl idecegi melḥūẕ oldıġından ve bunıñla berāber bir iki satırla ifādesi ḳābil ve maṭlūb olan maṣlaḥat içün aranılan ṭarīḳ inḥişār-ı uṣūli cāriye-ʾi (20) ḥāżıra iḳtiẕāsınca yine meslek-i evvelde bulınabileceginden meslek-i ṡānī içün lüzūm-ı vücūdı beyān olınan meleke-ʾi kāmileniñ ḥuṣūline ḳadar meslek-ʾi evvelde devām ve bunda daḫi kātib ʿünvānına

(147) naʾiliyyet ḫaylice emek ṣarfiyle başḳaca bir meleke iktisābına menūṭ olmasıyla evvel-be-evvel işbu melekeniñ istiḥṣāline ihtimām olınması iḳtiżā ider.

İḫṭār-ı Ṡānī

Beyān olınan melekeniñ ḥuṣūli neye tevaḳḳuf idecegi (5) suʾāl olınur ise tafṣīlāt-ı sābıḳadan müstebān olacaġı vechle bunıñ içün fünūn-ı sāʾire gibi ḳavāʿid-i maḫṣūṣa tertīb ve ityān olınması pek müşkil olup bālāda serd idilmiş olan vücūh-ı ṡelāṡeniñ güzelce mütālaʿası lāzım gelecegi miṡillü bu bābda İbn-i Eṡīr'iñ "Meṡelü's-Sāyir fī

Ādābi'l-Kātib ve'ş-Şāʿir" (10) nām kitābında taḥṣīl-i kitābet içün basṭ ve beyān eyledigi derecāt-ı s̱elās̱e z̲ikr olınur. Şöyle ki kitābet içün üç derece olup birincisi: Pek çoḳ āṣār ve iḫbār-ı celīle ile müʾellefāt-ı müteḳaddimīn müṭālaʿa ve ḥıfẓ olındıḳdan ṣoñra kātib anlardan olan müstaḥżarātını cüzʾī taġyīr ve tebdīl iderek yazacaġı şeyleri (15) lafẓen ve maʿnen anıñ üzerine tertīb ve binā eylemekdir ve bu meslek derecāt-ı s̱elās̱eniñ ednāsıdır ve ikincisi: Ol vechle ḥıfẓ olınan müstaḥżarātı yazacaġı şeylerde istiʿmāl ider ise de elfāẓını külliyyen tebdīl itmesi īcāb idecegi miṣillü maʿnāca daḫi sebḳ ve edāsını diger bir ḳālıba ifrāġ iderek āṣār-ı ḳalemiyyesiniñ müstaḥżarāt-ı (20) maḥfūẓasından tevellüd eyledigine muṭālaʿa idenleriñ diḳḳatlerini ṣarf ve selb eylemek melekesiniñ ḥusūlidir ki bu meslek evsaṭ-ı derecāt-ı s̱elās̱edir ve üçincisi: Kātib kendüsine lāzım olan ʿulūm-ı

(148) nāfiʿa ve maʿlūmāt-ı naẓariyyeyi iktisāb ve istiḥṣāl eyledikden ṣoñra āṣār-ı ḳalemiyyesinde hīç bir ṭarafa taḳlīd itmeyerek yaza çize ve düşe ḳalḳa biʾz̲-z̲āt bir meslek-i maḫṣūṣ ittiḫāz̲iyle bunı maẓhar-ı taḥsīn-i ʿumūmī iderek beyneʾl-küttāb kesb-i imtiyāz ve infirād (5) eylemesidir ki işbu meslek derecāt-ı s̱elās̱eniñ aʿlāsı olup İbn-i Es̱īr "Eʾimme-ʾi Erbaʿa Ḥażerātına Eʾimme-ʾi Müctehidīn ıṭlāḳ olındıġı gibi ol vechle iḳtidāra mālik olan kātibe daḫi ketebeniñ imām-ı müctehidi dinilmek şāyān olur" dimişdir. İşte İbn-i Es̱īr'iñ daḫi ḳavline diḳḳat olınınca bālāda muḥarrer tafṣīlāta mübāyin düşmeyüp kātib (10) içün ḫayliden ḫayli maʿlūmāt ve müstaḥżarātıñ vücūdı lāzım ve lā-büd oldıġı ve bu daḫi ʿulūm ve maʿārif-i muḳteżiyyeniñ istiḥṣāliyle berāber ṭarīḳ-ı kitābetde vāfir müddet istiḫdāma tevaḳḳuf idecegi añlaşılur ve İbn-i Es̱īr'iñ ednā derecede diyü beyān eyledigi taḳlīd ṣırf meslegi ʿarż-ı ḫulūṣ ve tebrīk ve tehniyyete dāʾir ve birbirinden (15) pek farḳı olmayan muʿāmelāt-ı ʿumūmiyye ḥaḳḳında yazılan sāʾir maʿrūżāt ve muḥarrerātda işe yarar ise de āṣār ve vuḳūʿāt-ı ḥādis̱eniñ yek-digerine tevfīḳ ve taṭbīḳi ḳābil olamayacaġından meslek-i mezbūrı iltizām ile bunda ṣaplanup ḳalmış olan ḳüttābıñ daʾire-ʾi maḥdūde içinde olan maʿlūmātı īfā-yı umūr-ı taḥrīriyyeye vāfī (20) olamayup pek çoḳ vadīde yayan ḳalacaġı ve feyż ve rifʿatden maḥrūm düşecegi ḥasebiyle kātib taḳlid-i ṣırf dāʾiresinde ḳalmayup az çoḳ ḳuvve-ʾi iḫtirāʿiyyeye mālik olmaḳ ve her dürlü maṣlaḥata daʾir müsevvede ḳaleme almaḳ içün bālāda taḥrīr olınan esbāb ve vesāʾile

(149) teşebbüş eylemesi esās-ı mebānī-ʾi kitābetden ʿadd olınur.

İḫṭār-ı Ṣāliṣ

Devāʾir-i resmiyyeniñ keşret-i evrāḳa istiġrāḳiyle berāber meṣāliḥ-i seniyye ve meşāġil-i mühimmeniñ daḫi ḥadden aşġın ve taşġın olması ḥasebiyle (5) maʿrūżāt ve muḥarrerāt-ı resmiyyece her ḥālde iḫtiṣār ṭarīḳı mültezem ise de bunda daḫi söz ḳışa olsun diyu reʾsen ve cevāben yazılacaḳ şeyler merām ve maḳṣūd her ne ise anı ḥaḳḳıyla ifāde ve tefhīm idecek ḳadar ʿibāre-ʾi belīġayı mutażammın olmaz ise işbu iḫtiṣār maḳbūl olmayacaġından başḳa maṣlaḥatı biʾṭ-ṭabʿ istiʿlām (10) ve istīżāḥa düşirerek tekerrür-i muḫābere ile ibtidā taḥrīr olınan şeyde bir ḳaç laḳırdı az olsun dir iken ṣoñra īcābına göre andan yigirmi otuz ḳat ziyāde söz yazılmaḳlıġa mecbūriyyet görinüp hem bunı yazan kātib bir çoḳ zaḥmet çekmesiyle berāber “yazdıġı evrāḳdan meʾāl çıḳmıyor” şöhretini ḳazanup şeref-i memdūḥiyyetden dūr (15) olacaġı ve hem de meṣāliḥ-i cāriyyeyi teʾḫīre düşirecegi ecilden kelāmıñ iḫtiṣārını iltizām ile birlikde olaraḳ maʿnā-yı maḳṣūdıñ daḫi tāmmü’l-ifāde olmaḳlıġına riʿāyet ve diḳḳat olınması īcāb ider ve bu maḳṣad daḫi kātib yazacaġı şeyde ṭarīḳ-ı iḫtiṣārı pīş-i naẓar iʿtināya aldıġı ḥālde ḳarşusında (20) bir muʿārıż oldıġı ve yazmaġa başladıġı maṣlaḥatıñ her fıḳrası üzerine anıñ ṭarafından iʿtirāż vuḳūʿıyla bunları defʿ ve cerḥ eyledikden ṣoñra müstaḥżarāt-ı ẕihniyyesini taḥrīr eylemekde bulındıġını

(150) farż ve taḳdīr iderek ve kaġıdıñ varacaġı yerde vuḳūʿı melḥūẓ olan iʿtirāżātı suʾāl-i muḳaddere cevāb ḥükminde küçük küçük fıḳra-ʾi maḫṣūṣa veyāḫud cümle-ʾi muʿteriżalarla eyleyerek bu ṣūretle kelāmıñ ḥüsn-i teʾlīfine ṣarf-ı efkār ve iḳtidār (5) itmekle ḥuṣūle gelür.

Terġīb ve teşvīḳi mūcib olacaḳ evrāḳıñ teʾṣīri ziyāde olmaḳ ve baʿżı tenbīhāt-ı ḥükūmeti mutażammın olup efrād-ı ahālī müvācehesinde ḳırāʾat olınacaḳ evāmir lāyıḳıyla añlaşılup ḥükm ve meʾāli eẕhān-ı ʿumūmiyyeye güzelce yerleşmek ve meserrāta dāʾir olan (10) iʿlānātıñ daḫi oḳundıġı maḥallerde ḳalup nāsa ilḳā eyleyecegi sürūr ve şād-mānī tehzīz ve şeṭāreti muḥtevī bulınmaḳ üzere bu miṣillü mevāżıʿda bahṣ-i maḥṣūṣında beyān olındıġı üzere iṭnāb ḳāʿidesine mürācaʿat olınması münāsib ise de

kelāmıñ ġayr-ı maḳbūl olan taṭvīl cihetine intiḳāl itmemesine daḫi iʿtinā ḳılınması (15) iḳtiżā eyler.

İḫtār-ı Rābiʿ

Nezd-i aṣḥāb-ı inṣāfda müstaġnī-ʾi īżāḥ oldığı üzere bende-gānıñ sermāye-ʾi liyāḳat ve ehliyyetleri mücerred niʿam ve elṭāf-ı Seniyye ve ḥüsn-i terbiyye-ʾi ʿāliyye sayesinde müyesser oldığı miṣillü bunlar ḫıdemāt-ı (20) Celīlede ne ḳadar kesb-i ḳadem itseler üzerlerinde ol ḳadar ḥaḳḳ-ı niʿam-ı veliyy-i niʿmet tezāyüd ideceginden bende-ganıñ ḳadem ve liyāḳat cihetiyle

(151) ʿarż-ı imtināna aṣlā ḥaḳḳ ve ṣalāḥiyyetleri olamamasıyla baʿżı müstedʿayātı ḥāvī taḳdīm olınacaḳ ʿarīża ve müẕekkerelerde mütekellimiñ emekdārlıġından ve ehliyyet ve liyāḳatından baḥṣle ṣūret-i istidʿāsını daʿvā-yı istiḥḳāḳ-ı mükāfāt ider yolında ʿarż ve ifāde (5) itmesi deʾb-i bendegīye muġāyir ḥālātdan ve ġāyet muʿayyibātdan bulındıġına mebnī bu miṣillü müstedʿayātda öyle imtinān ve daʿvā-yı istiḥḳāḳı īmā ider taʿbīrāt ḳaṭʿā ḳāl ü ḳaleme getürilmeyüp mütekellim temennāsında bulındıġı ḫuṣūṣı muḫāṭabıñ yalñız şīme-ʾi ʿāṭıfet ve merḥameti üzerine ʿaṭf ve isnād idecek kelimāt-ı taʿẓīmiyye-ʾi ʿubūdiyyet-kārāne ve taʿbīrāt-ı (10) raḳīḳā-ʾi fürū-mand-āne ile ʿarż u beyān eylemesi her ḥālde meslek-i edebe tevāfuḳ ider ve bu yolda tertīb ve taḳdīm olınacaḳ istidʿā-nāmeleriñ muḫāṭab ʿindinde ḥüsn-i teʾṣīri elbette ziyāde olur.

İḫtār-ı Ḫāmis

Evrāḳ-ı resmiyyede ṣanāyiʿ-i lafẓiyye ve maʿneviyye aratılaraḳ maṣlaḥatıñ vādī-ʾi (15) iṭnāba düşirilmesi ve mecrā-yı maʿrūfından çıḳarılması memnūʿiyyet-i żımniyye taḥtında oldığı gibi hele tażmīn ve iḳtibās ve ebyāt ve eşʿār gibi şeyleriñ derci memnūʿ-ı ḳaṭʿī ḥükminde bulındıġından evrāḳ-ı meẕkūrede istiʿmāl olınacaḳ ʿibārātıñ yalñız ciyādet-i elfāẓ ve ḳuvvet-i maʿānīsi iltizam ile elfāẓıñ maʿānīye nisbeti derece-ʾi müsāvātdan (20) ziyāde ve noḳṣān olmadığı ḥālde ġaraż-ı maḳṣūdı temāmen müfīd olması ve bir de terşīḥ-i sābıḳıñ nihāyetinde taʿrīf olınan ḥüsn-i insicāmı gözedilmesi lāzımdır. Bu ḥāle yuḳarıdan berü lüzūm-ı

(152) taḥṣīlini beyān eyledigimiz maʿlūmāt ve müstaḥżarātıñ taʿlīmiyle iştiġāl olınması ʿabeş ḳabīlinden oldıġı mütebādir-i efkār olur ise de ḳażiyye öyle olmayup kātib içün mümkin oldıġı derecede maʿlūmāt-ı naẓariyye ve ʿameliyyeniñ teksīr ve tevfīrine çalışmaḳ ṣınıf-ı küttābıñ maḫāric (5) ve müdaḫili mülāḥaẓa ve taʿmīḳ yaʿnī ḫıdemāt ve ḫuṭūb-ı devletden nice nice mühimm ve nāzik olan şuʿbelerde ehl-i ḳalemiñ lüzūm-ı vücūdı ḳalemiñ ḫaṣāʾiṣ-i ṭabīʿiyye ve sevāʾiḳ-ı müberremesinden bulındıġına ʿaṭf-ı naẓar tedḳīḳ ve taḥdiḳ olındıġı ḥālde ne derecede elzem ve ehemm oldıġı añlaşılur. Çünki yalñız umūr-ı taḥrīriyye-ʾi resmiyyede istiḫdām ile (10) bunda iktisāb-ı meleke itmiş olan kātibe kātib-i ḥaḳīḳī ıṭlāḳ olınamayup kātib evrāḳ-ı resmiyyeden başḳa ṣırasına göre ġayr-ı resmī olaraḳ daha pek çoḳ şeyler yazmaġa kendüsini mevāḳiʿ-i keşirede mecbūriyyet ḥālinde bulacaġı bedīhīdir. Farażā ḫulūṣa daʾir bir ṭarafa bir şey yazılması veyāḫud fevḳa'l-ʿāde ẓuhūr iden bir luṭf-ı (15) ʿālīye teşekküri mutażammın bir teẕkere veyā bir mażbaṭa ḳaleme alınması emr olındıġı ḥālde yalñīz evrāḳ-ı resmiyyede mümāreseti olan kātibiñ maʿlumāt ve maḥfūẓāt-ı ẕihniyyesi buña müsāʿid ve kāfī olmayacaġından iḫtilās-ı vaḳt idebilür ise ya münşaʾāt ve mecmūʿalara veyāḫud kitābetiñ her şuʿbesinde mehāreti oldıġına maʿlūmātı oldıġını bildigi (20) bir kātibe mürācaʿat ider. Birinci taḳdīre göre vāḳıʿā münşaʾāt ve mecmūʿalarda ekşeriā merāmına muṭābıḳ bir müsvedde bularaḳ ve bunı cüzʾī taġyīr eyleyerek bir şey ḳaralayup ve āmirine ʿarż idüp ekini belli itmeksizin "**Resīde bud belāyı velī bi-ḫayr güzeşt**"[353]

(153) mışdāḳınca işi geçişdirebilecegi meʾmūl ise de baʿżı kerre daḫi elde bulınan münşeʾāt ve mecmūʿalarda maṭlūba tevāfuḳ ider bir şeyʾe teṣādüf olınamaması veyāḫud maṣlaḥat taʿcīl olınmasıyla mürācaʿata vaḳt bulınamaması daḫi aġleb iḥtimāl oldıġından (5) bu ḥālde bī-çāreye yā elini oġışdırmaḳdan başḳa bir şey ḳalmaz veyā ḫōd-ḳarīn-i naẓar-ı taḥsīn olamayacaġını kendüsi daḫi bilerek bir şey yazup āmirine ʿarż ile āmir daḫi temyīz-i keyfiyyet itdigi ṣūretde bunda mehāreti bulınmadıġını iʿtirāf ile beyān-ı maʿẕeret ve ibrāz-ı ḫacāletden mā-ʿadā çāre bulınmaz. Bundan mā-adā kelām-ı ṣōfiyyeden (10) bulındıġı üzere taḥayyüli tekerrür itmez oldıġı gibi vuḳūʿāt daḫi

[353] Başımıza bir bela gelmişti , ama Allahtan sakin geçti.
رسیده بود بلایی ولی بخیر گذشت

tekerrür eylemeyüp her ne olur ise olsun bir iş digerine temāmiyle beñzemeyeceginden münşeʾāt ve mecmūʿalardan alınup yazılan şeyler kişiniñ kendi eṣer-i ḳarīḥa ve ḳuvveʾi iḫtirāʿiyyesi gibi olamayacaġı maʿlūmdır. İkinci taḳdīre göre mürācaʿat olınacaḳ (15) ẕāt-ı aṣḥāb-ı inṣāf ve fütüvvetden ise iḫvānınıñ böyle bir küçük mürācaʿatını uḫuvvet-i ḥaḳīḳīyye ve iḥtiyācāt-ı müştereke-ʾi beşeriyye iḳtiżāsınca niʿmet-i ġayr-ı müteraḳḳıbe ʿadd eyleyerek ve elinde kendüsince pek mühimm bir şey bulınsa da terk iderek anıñ isʿāf-ı merāmına müsāraʿatla mürācaʿat iden ẕātı daḫi maḥcūbiyyet ve taht-ı minnetde bıraḳmamaḳ içün (20) bu şeyʾi ẕāt-ı ʿālīleri daha aʿlā ḳaleme alurdıñız. Faḳat muḳteżāyı beşeriyyet aralıḳ aralıḳ insāna ʿārıż olan basṭ ve ḳabż īcābınca ādem baʿżı kerre mevādd-ı maḥsūsayı bile idrākden ve hele bu miṣillü umūr-ı ẕihniyyeye taṣarrufdan külliyyen ʿāciz ḳalıyor ve ḥikmet ve sebebi

(154) daḫi bilinmiyor gibi ve bunlara mümāṣil ḥasbiḥāle girişüp ve yazdıġı şeyʾiñ noḳsāniyyetinden baḥiṣle taṣḥīḥ ve ıṣlāḥını ricā ile istiʿfā-yı ḳuṣūr ve beyān-ı maʿẕeret eyleyüp ol ẕātı muṭayyeben ve memnūnen iʿāde eyledikden ṣoñra bu ḳażiyyeyi ʿömri oldıḳca bir daha lisānına almaz (5) ve mürācaʿat iden ẕāt daḫi nāʾil-i merām oldıġı ḥālde aṣlā minnet ve maḥcūbiyyet altında ḳalmaz ise de her ʿaṣrda ve bāḫuṣūṣ ʿaṣrımızda böyle taʿrīf olınan aṣḥāb-ı inṣāf ve fütüvvet pek az oldıġından ve istirḳāb beliyyesinden ise hīç bir ṣınıfıñ ḳurtılamadıġı ṣābit idüginden öyle uḫuvvete iġtirār ve iʿtimād ile (10) mürācaʿat olınan ẕevātdan baʿżıları daḫi recā olınacaḳ şeyʾi ḳabūl itse de yā işrāb-ı zehr-ābe-ʾi imtinān veyāḫud isʿāf-ı mesʾūle ibrāz-ı rū-yı dil ile berāber elinde teʾḫīr ḳabūl itmez baʿżı meṣāliḥ-i mühimme ve müstaʿcele oldıġından o anda yazamayacaġı ḥaḳḳında basṭ-ı iʿtiẕār iderek aḫṣām ve ṣabāḥ yazup yetişdirecegine (15) dāʾir virdigi vaʿdi kelimāt-ı teʾmīniyye ile teʾkīd eyledikden ṣoñra incāz-ı vaʿdde imrār-ı zamān idüp mürācaʿat iden ādemi mużṭarib ve müteʾellim eylemek veyāḫud der-ʿaḳab bir şey yazup virerek ve faḳaṭ bunda bi'l-iltizam mürācaʿat iden ādemiñ ʿadem-i iḳtidārını īmā ider baʿżı ʿibārāt derciyle gūyā anı memnūnen iʿāde eyledigini (20) iẓhār-ı meẕāḳ aġrāżīsine vesīle ʿadd eyleyerek bī-çāreniñ cehl ve ʿadem-i iḳtidārını etyān-ı edille ile iʿlān ve teşhīr itmek daḫi melḥūẕ olmasına ve bunıñla berāber meslek-i kitābetde bulınup da bunıñ īfā-yı veẓāʾif-i mütenevviʿasıyla mükellef olan ẕātıñ vazīfeʾi

(155) maḫṣūṣasiyçün āḫara ʿarż-ı iḥtiyāc itmesi aṣḥāb-ı nāmūsa göre pek müşkil bulınmasına mebnī kātib kendüsini şu miṯillü aḥvāl-i müʾellimeye düşürmemek içün her ḥālde ikmāl-i ḥavāyice himmet eylemesi elzemdir.

(5) Bir de emr-i kitābet yalñız bunlardan ʿibāret olmayup kātib baʿżı kerre bir mādde-ʾi maḫṣūṣa üzerine ṣūġrā ve kübrāsı mükemmel bir şey ḳaleme almaḳ veyāḫud reʾsen ve tercümeten bir kitāb yazmaḳ iḳtiżā idecegi gibi baʿżan ʿulūm ve fünūna dāʾir sāʾirleriniñ müʾellefātı üzerine vāḳiʿ olacaḳ teklīf ve ibrāma mebnī ṣūret-i münşiyāne ve nehc-i belīġānede dībāce (10) ve taḳrīżler taḥrīrine mecbūr ve bunlara mümāṯil daha nice şeyler ser-zede-ʾi ẓuhūr olaraḳ bunlarda ise her dürlü ṣanāyiʿ-i bedīʿiyye icrāsiyle berāber baʿżısında īcābına göre eşʿār ve ebyāt-ı belīġa īrādına daḫi iḥtiyāc görileceginden ve ḳurre-ʾi biżāʿası yalñız umūr-ı tahrīriyye-ʾi resmiyyeye ve mecmūʿa-kārī ḫulūṣ yazmaġa münḥaṣır bulınan küttābıñ (15) ol vādīlerde **"Ve ḥayṯu elḳat riḥlehā Ummu Ḳaşʿam"**[354] feḥvāsınca esb-i nā-tüvān ḫāmeleri laġzīde-pāy-ı ʿacz u fehāhet ve kendüleriniñ īktidārsızlıġı meydāna çıḳup beyne'l-aḳrān dūçār-ı ḫacālet olaraḳ bu ḥāller ise kātibiñ iktisāb-ı feyż ve ḥayṯiyyet idebilmesiniñ esbāb-ı mānīʿasından olmasıyla ṣınıf-ı mümtāz-ı kitābetde bulınanlarıñ (20) her meslekde teʾlīf ve tezyīn-i kelām eylemek iḳtidārını ḥāʾiz olmalariyçün tevsīʿ-i dāʾire-ʾi maʿlūmāt ve istiḥṣāl ve istikmāl-i fünūn-ı edebiyyāta vüsʿ ve mekīnetlerini ṣarf itmeleri īcāb eyler.

(156) **İḫtār-ı Sādis**

Pek cüzʾī diḳḳat olınur ise sehv ve ġalaṭ oldıġı ẕihne tebādür idecegi ḥālde taḥdīḳ-i naẓar olınmamaḳ ḥasebiyle lisānımızda bir ḫayli elfāẓ ġalaṭ söylenmekde oldıġı miṯillü bunları aṣḥāb-ı fażl (5) ve kemālden oldıḳları müsellem bulınan baʿżı ẕevāt bile ʿadem-i mübālāt ile tahrīren daḫi istiʿmāl eylemekde ve sehviyyetine diḳḳat idenler olsa da bu lafẓ filān fāżılıñ daḫi ḳaleminden böyle çıḳmışdır bunı ol ẕāt elbette bir ḳāʿideye taṭbīḳ iderek yazmışdır diyū tedḳīḳ ve taṣḥīḥine ṣarf-ı efkār olınmayup bir ṭaḳım ġalaṭāt (10) şāyiʿ olmaḳda olmasına ve egerçi nazār-ı ʿumūmīde ḳabūl olınmış ġalaṭāt-ı meşhūre ve müvelledāt-ı belediyyeniñ taṣḥīḥi iḳtiżā itmeyüp buldıġımız ve işitdigimiz

[354] Ümmü Ḳaşâm'ın göç yükünü bıraktığı yer.
و حيث القت رحلها ام قشعم

gibi istiʿmāl olınmaḳ lāzım gelür ise de beyān olınan ġalaṭāt bu ḳabīlden olmayup ḥadd-i feṣāḥatiñ ḳabūl itmeyecegi ṣūretde yaʿnī ḳāʿide-ʾi maḫṣūṣasınıñ (15) ḫilāfında bulınmasına mebnī kātib yazacaġı şeylerde müfredāt-ı elfāẓıñ daḫi imlā ve terkībine diḳḳat eyleyerek ve her birini elde bulınan ḳavāʿide taṭbīḳ ve şübhe eyledigi şeyleri ehl ve erbābından taḥḳīḳ iderek ḳalemini sehv ve ḫaṭādan muḥāfaẓaya diḳḳat ve farażā vaṣf-ı terkībīler ḥurūf-ı muttaṣıladan mürekkeb oldıḳları ḥālde (20) bir kelime gibi yazılması ḳāʿidesi iḳtiżāsından iken bunları ayırup başḳa başḳa yazmaḳ ve mużāf ve mużāfun-ileyh ve ṣıfat ve mevṣūfıñ şāmil oldıġı ḥarfler ḥurūf-ı muttaṣıladan olsa daḫi

(157) bunlarıñ imlāca birbirine iltiṣāḳları ḳāʿidesine muġāyir bulındıġından mużāf ile mużāfun-ileyhi ve ṣıfat ile mevṣūfı bir kelime ḥükminde taḥrīr eylemek ve teʾniṣ ʿalāmetine muḥtāc olan kelimeleri meẕkūr olaraḳ yazup ʿalāmet-i teʾnīṣiyyet istemiyen kelimeye edāt-ı teʾnīṣ vażʿ itmek (5) ve elfāẓ-ı Türkiyye elfāẓ-ı ʿArabiyye ve Fārisiyye ile iżāfet ḳabūl itmeyecegi āşikār iken bunları yekdigere mużāf ḳılmaḳ gibi şeyler ḫilāf-ı ḳavāʿid oldıġı cümle ʿindinde maʿlūm oldıġı ḥālde evrāḳ-ı mütedāvileniñ pek çoġında ve belki baʿżı evrāḳ-ı resmiyyede sehviyyāt-ı meẕkūre görilmekde oldıġından ve böyle cüzʾī diḳḳatle (10) ıṣlāḥı ḳābil olan şeyler ʿadem-i mübālāt ḥasebiyle istiʿmāl olınaraḳ lisānımızda ġalaṭātıñ tekṣīrine müsāʿade-ʾi żımniyye gösterilmesinde hīç bir maʿnī mutaṣavver olmadıġından sehviyyāt-ı meẕkūreyi taḥrīrden iḥtirāz ve mücānebet olınması şerāyiṭ-i mütemmime-ʾi kitābetden görilür.

Baʿżı kütüb-i muḥāżarātda ḥażāret-baḫş ḥadeḳa-ʾi dīde-ʾi imʿān ve mefhūm (15) ve mezāyāsı ṣayḳal-efrūz-ı ṣaḥīfe-ʾi īkān olmış olan ḥiḳaye-ʾi ātiyyeniñ ityānı bu maḳāmda ḳadr-i li-ārā-yı süḥanıñ ẕeyl-i iṭnāb-meyl sibāḳ ve siyāḳını niṭāḳ-bend-i meyān-ı istiḥsān ve celb-i nigāh-ı raġbet ve diḳḳat-i naẓar-gān idecegi mülāḥaẓası şurada daḫi raḫṣ-ı ḫāme-ʾi rakīkü'l-beyāna ruḫṣat-nümā-yı irḥā-yı ʿinān olmışdır.

(20) Ḫulefā-yı ʿAbbāsiyyeden Meʾmūn bin Hārūnü'l-reşīd'iñ muḳarrebān-ı ḫāṣṣ-ı āsitān ve maḥremān-ı serāyir-i dīvān-ı meṭāʿ-ı ʿālemiyānından biri olanʿAmr ibni Mesʿūd'a ki retḳ u fetḳ-ı meṣāliḥ-i salṭanat ve ḫuṣūṣiyle

(158) ḥüsn-i tensīḳ ve tanẓīm-i umūr-ı māliyye-ʾi devletde kendüsini vaḥīd-i zamān bilür ve bu ḫayṣiyyetle bāla-nişīn mehāfel-i emṣāl ve aḳrān olur idi. Mümā-ileyh

böyle peymāne-peymā-yı nūş-ā-nūş bezm-i āmāl ve naʿra-fezā-yı cūş-ā-cūş neşʾe-ʾi iḳbāl oldıġı zamān zamān-perest-ānesiniñ (5) bir sedd-i rāh-ı cilve-ʾi mestānesine müteṣādif ve cürʿa-keş-ān-ı mışṭaba-ʾi "**Ve fevḳa külli ẕī ʿilmin ʿalīm**"[355] naṣṣ-ı Celīliniñ müstaġraḳ-ı keyf-i bī-kem ve keyfī olanlardan birisine ne ṣūretle mülāḳāt iderek ḫafīfiyyet-i ẕātına vāḳıf olup nevʿamā hüşyār ve dārū-cū-yı derd-i ser-ḫumār oldıġını böyle bir ṭarz-ı lā-ubālīy-ānede naḳl ile (10) naḳl-res-i meclis ehl-i meẕāḳ ve yaḫ-pāre-endāz-ı aḳdaḥ ciger-suḫte-gān-ı esvāk olur ki āhuvān vilāyetiniñ ṭabīʿat arażīsi fevḳa'l-ʿāde ḳuvve-ʾi münbite ile müştehir ve efkār-ı ahālīsi tevfīr-i esbāb-ı zirāʿata münḥaṣır oldıġından her biri maʿmūr ve ābādān ve dehḳānınıñ her biri ḫāce-ʾi kāmrān-ı bender-gāh-ı ṣervet (15) ve sāmān oldıġı ḥālde naşıl ise oraya merkez-i Ḫilāfetden naẓar-ı taḳayyüd ve mübālāt ile baḳılmadıġından ḫukūḳ-ı beytü'l-māl-i Müslimīn olan vāridāt ve ʿāʾidāt-ı keşīresi gümāşte-gān-ı bī-inṣāf ve şaḫne-gān-ı münteşiretü'l-eknāfıñ eyādī-ʾi ṭamaʿ ve iʿtisāflarında güm-geşte-ʾi itlāf ve esrār olmaḳda olmasıyla velāyet-i meẕkūreyi muʿtemidān-ı (20) erkān-ı salṭanat ve aṣḥāb-ı istiḳāmet ve feṭānetden bir meʾmūr gönderilerek ʿummāl ve müstevfiyānınıñ muḥāsebelerine baḳıldıġı ve ḥuḳūḳ-ı meşrūʿa-ʾi ḫazīne pençe-ʾi iġtişāb-ı müstevliyān-ı mühīneden taḫlīṣ ve mecrā-yı aṣlīsine ircāʿ ile berāber velāyet-i meẕkūreniñ

(159) maḥṣūlāt-ı arżiyyesine göre mürettebāt-ı dīvāniyyesini taʿyīn ve taḫṣīṣ ḳılındıġı ḥālde ḫazīne-ʾi devletine menāfiʿ-i ʿazīmeyi cālib ve ʿaceze-ʾi ahālī daḫi ḫavene-ʾi ehl-i taʿaddīden ḳurtarılup cānib-i Ḫilāfete daʿavāt-ı ḫayriyyeyi müsteclib olacaġı resīde-ʾi (5) sāmiʿa-ʾi meʾmūn ve enbār-ı żamīr-i Ḫalīfe bu büẕūr-i intibāhıñ maḥṣūli olan ecnās-ı ḥubūbāt-ı emānī ve āmāl ile māl-ā-māl ve meşḥūn olmaḳdan nāşī vilāyet-i meẕkūreniñ teftīş ve muʿāyene ve rüʾyet-i muḥasebe ve icrā-yı mesāḥasıyla defteriniñ tanẓīm ve ḫarīṭasınıñ tersīmi ve mürettebāt-ı dīvāniyyesiniñ ber-vech-i ʿadālet tertīb ve taḳrīriyle müteferriʿāt-ı (10) sāʾiresiniñ tensīḳ ve tetmīmi ṭaraf-ı Ḫilāfet-penāhīden baña emr ve tefvīż olındı.İşiñ cesāmeti ḥasebiyle maʿiyyetime lüzūmı ḳadar istiṣḥāb-ı meʾmūrīn ve ketebe ve kemāl-i iḥtişām ve debdebe ile Dicle'den bir gemiye rākiben müteveccih-i semt-i āhūvān ve yaz mevsimi oldıġından güverte üzerine tertīb-i

[355] Her bilenden daha çok bilen (Allah) vardır.
و فوق كل ذي علم عليم

ʿarīş (15) ve derūnını mülūk-āne tefrīş ile miẓalle-nişīn-i ḥużūr ve ihtirāz oldım. Şiddet-i inḥidār-ı nehr ile geminiñ sürʿat-i seyrinden ḥāṣıl olan ehviye-ʾi raḳīḳa-ʾi dil-cū sū-be-sū hübūb iden nesāyim-i laṭīfe-ʾi semen-bū ile nerm-ā-nerm mümāzeced ve istiʾnās ve besāyiṭ-i vücūda inbisāṭ-baḫş temās oldıḳca kendümi ġurfe-ʾi mevʿūde-ʾi ḫuld-i berīn (20) ve miyān-ı mirvaḥa-cünbānān ḥūr-i ʿīn içre müttekā-zen-i çār-bāliş-i nāz u naʿīm veyāḫūd keştī-süvār olmış ḳıyās ider ve böyle tenezzüh ve temāşā olaraḳ gider idim. Nāgāh uzaḳdan

(160) bir ṣadā-yı riḳḳat-nümā istimāʿ ile o ṭarafa ṭoġrı ḥavāle-ʾi ṣımāḫ-ı istiḳṣā olındıḳda zevraḳ-intiẓām ḥāliñiz emtiʿa-ʾi sürūr ve kām-kārī ve bād-bān āmāliñiz şurṭa-ʾi saʿādet ve nīḳ-baḫtī ile memlū ve rūb-rāh ḳıble-ʾi arzū olan ey süḳḳān-ı sefīne bu bī-çāre-ʾi ġam-güsār (5) ve bu üftāde-ʾi ḫāk-i meẕellet ve edbārī Cenāb-ı Āferīnende-ʾi perverd-gār ʿaşḳına olsun işbu varṭa-ʾi hevl-nāk ve hāl-i müşrifi'l-helākda bıraḳup gitmek ve ʿazīz başıñız içün bunı ser ü sāmāndan luṭf ve merḥametiñizi dirīġ itmeyiñ diyū bir ādemiñ kenār-ı nehrden istiġāṣe itmekde oldıġını añlayup derʿaḳab (10) geminiñ ṣadā gelen maḥalle ṭoġru çevrilmesini emr ile keyfiyyet-i ḥāli taḥḳīḳa ḳaṣd ve teʾehhüb ve sāḥil-i nehre taḳarrub iderek üzerinde bir ḳamīş ve serāvīl ve ser-nihāde-ʾi ḫışt-pāre-ʾi teẕlīl olaraḳ bir pīr-i nā-ümīdiñ bir ṭarafdan eṣer-i cūʿ ve ʿaṭş-ı şedīd ve diger ṭarafdan teʾṣīr-i ḫarāret-i ḫurşīd ile daʾire-ʾi ḫayātdan nā-bedīd olmaḳ (15) derecesine gelmiş oldıġını gördim ve hemān etbāʿıma emr iderek bunlar pīr-i mümā-ileyhi evride-ʾi dest-gīre-ʾi aġveş-i ḥurmet ve sifāl-i reʾs-i bī-şuʿūrını şebnem-peẕīr-i reşāşe-merḥamet eyledikleri ḥālde derūn-ı sefīneye idḫāl itdiklerinde beyān olınan sāye-bān-ı rāḥat-resān altında biraz vaḳt ḳalaraḳ ve ḳuvā-yı dimāġiyyesi hevā-yı (20) nesīmī alaraḳ ʿaḳlı başına gelmek içün çāk yanı başıma oturtdım. Berheten mine'z-zamān pīr-i nā-tüvān ḫāb-ı girāndan teyaḳḳuẓ ider gibi dide-güşā-yı ḥayret ve velehān oldıġını müşāhede eyledigimde iḥżār-ı māʾide-ʾi mā-ḥażar ve keşīde-ʾi simāṭ-ı muḫtaṣar ile teklīf-i

(161) ṭaʿām ve izāle-ʾi vaḥşetini mūcib olacaḳ ṣūretde basṭ-ı leẕāʾiẕ-i kelām eyleyüp mümā-ileyh ādāb-ı kāmile ile biraz şey tenāvül iderek iktifā ve pā-bercā-yı ḫıdmet olanlara kūşe-ʾi çeşm ve ebrū ile sofranıñ ḳaldırılmasını īmā eyledikden ve ortadan edevāt-ı eṭʿime (5) ḳaldırıldıḳdan ṣoñra ʿarīşiñ bir ṭarafında zānū-zede-ʾi

meskenet oldı. Aradan beş on daḳīḳa ḳadar geçmerek pīr-i mümā-ileyh ne yerinden ḳıyām ve ḥareket ve ne de şaḳḳ-ı şefeteyn-i tekellüme raġbet eylediginden ve benim daḫi o aralıḳ ẕihnimiñ başḳa şey ile meşġūl olması idāre-ʾi kelāma māniʿ oldıġından derūnıma baʿżı mertebe ṭareyān-ı ḳasvet (10) ve meyl-i pister-i istirāḥatla bu iḫtiyār-bestedim. Benim bunca ḫadem ü ḥaşemimi görüp ṭurur ve anıñ üzerine baña taʿẓīm ve tevḳīr içün buradan ḳalḳup ve gemininiñ münāsib bir maḥalline çekilüp oturması her ḥālde muvāfıḳ-ı ādāb-ı tevāżuʿkārī olacaġını bilür iken öyle oturup ḳalmasına cānım ṣıḳılaraḳ bunı bir taḳrīb oradan defʿ (15) ve iştiṣḳāli ḳurdım ve irāʾe-ʾi çīn-i cebīn ile Ey Pīr necisin diyū ṣordım. Mümā-ileyh çulḥa eṣnāfından bir merd-i faḳīr-i perīşān-rūzgār ve **“Gelīm-i baḫt-ı kesī rā ki bāftend siyāh” “Sefīd kerden ān emri ez-muḥālātest”**[356] neşīdesince bir siyeh-baḫt-ı tīh-kārım diyüp sükūt idince pīr-i mümā-ileyhiñ eṣnā-yı istiġāṣede (20) pīçīde-ʾi dūk-i berāʿat-i istihlāl ve keşīde-ʾi kilāfe-ʾi ḥüsn-i maḳāl eyledigi zer-tār edā-yı belīġāneniñ riḳḳat-ı maʿānīsine diḳḳat ve her ne ḳadar kendüsi ʿuryān maḥrūb ve rişte-ʾi umūrı dūçār-ı pīç-ā-pīç-i felāket ve görüp ise de bir manṭūḳ “**Eẕ-ẓāhiru ʿunvānü’l-bāṭın”**[357] nāṣiye-ʾi

(162) ḥāliniñ mutażammın oldıġı eṣer-i necābet ve büzürgī ile berāber ṭarz ve ṭavrınıñ reşāḳat-ı edeb ve terbiyyesine imāle-ʾi baṣar-ı baṣīret olınca mümā-ileyh merd-i cūlāh ve nessāc dībāc-ı ḳaṣīde-ʾi lāmiyye-ʾi ʿAcem maṭlaʿ-ı ġarrā-yı ġurra tevʾemini ki “**İṣābetehu’r-raʾyi ṣānetnī ʿani’l-ḫuṭli” “Ve ḥulyeti** (5) **’l-fażli ẕānetnī lede’l-ʿuṭli”**[358] manẓūme-ʾi meşhūresidir. Bunı pīr-i mümā-ileyhiñ pāy-endāz-ı pāy-i Miʿrāc-ı rūḥāniyyeti olmaḳ üzere bāfte-ʾi dest-gāh-ı bedāʿat eylemiş oldıġından iştibāh olmadıġı mülābesesiyle ber-minvāl-i muḥarrer alınan cevāb mūcib-i istiġrāb oldıġı ḥālde pīr-i lā-übālī muḳaddeme-ʾi suʾāl ve cevāba bu ṣūretle tertīb-i tālī eyleyüp işte ʿāciz (10) ber-küşte ḥāliñiz bu kār-gāh-ı ʿibret-dest-gāhda ne gūne palas-pūş-ı ḥirfet oldıġım ʿarż-ı

---

[356] Talih örgün siyah örülmüşse, onu beyazlaştırmak imkansızdır.
كليم بخت كسى راكه بافتند سياه
سفيد كردن آن امرى از محالاتست

[357] Dış, için adı, adresidir.[357]
الظاهر عنوان الباطن

[358] Fikrinin isabetli oluşu beni hatadan korudu; fazilet zineti, süsü beni tenbel ve bozukken süsledi.
اصابته الرأى صانتنى عن الخطل و حلية الفضل زانتنى لدى العطل

serā-perde-ʾi iclāl ḳılındı. Pes bu felāket-zede bī-kese dest-gīr ve meded-res olan ẕāt-ı muḳaddesleri ne miṣillü ḥirfet ve ṣanʿata merbūṭ ve ḥuṣūl-i teʿayyüş ve zinde-gānīleri naṣıl esbāba menūṭ oldıġınıñ ifādesine tenezzül-i ʿālīlerini recā iderim (15) diyu zebān-küşā-yı cürʾet oldıḳda bir ḳoca sefīne ḫalḳı emr ü fermānıma gerden-dāde ve keşret-i iḥtişāmım ḥasebiyle mertebe-ʾi cāh-ı menziletim istifsār ve istīżāḥdan āẕāde iken pīr-i āşüfte-nihādını erbāb-ı sūḳ ve ḥirfete isnād ile ṣanʿatımdan suʾāl itmesi eşer-i ʿıtıh ve belāhetden başḳa maʿnāya ḥaml olınamaz diyerek hem müteʿaccib (20) ve hem de ol vechle görilen muʿāmele-ʾi bī-ḳaydāneden teng-dil ve mużṭarib olaraḳ maʿa-māfīh medār-ı idāre-ʾi umūr-ı devlet ve vesīle-ʾi neyl-i maʿālī-ʾi iclāl ve menzilet olan ṣanʿat-ı kitābete mensūb oldıġımı söyledim. Pīr-i pejmürde-ʾi heyʾet bu sözi işitdigi gibi

(163) bir ṭarz-ı istiḫfāfda baña iḥāle-ʾi naẕar-ı diḳḳatle “Ey büzürg-vār-ı bī-mevāniʿ! İntisābını beyān eyledigin ṣanʿat eşref-i ṣanāyiʿ olup beş ḳısmı cāmiʿ ve seniñ ḫāme-zen-i iştiġāl oldıġıñ kitābet aḳsām-ı ḫamseden ḳanḳısına rāciʿdir” deyince küttābıñ beş ḳısm oldıġını (5) ʿömrümde işitmedigimden pīr-i perī-mizāc öyle nessāc ve ḫallāc maḳūlesinden olmayup bāzār-ı maʿrifetde başḳa bir ḳumāş-ı kerān-ḳıymet ve tār u pūd-ı ensice-ʾi vücūdı maʿzūl-i benān ʿavān-ı ḥikmet oldıġını añladım ve hemān kendümi ṭoplayup ḥużūr-ı pīrde zānū-zede-ʾi edeb oldıġım ḥālde aḳsām-ı meẕkūreniñ beyān ve tavżīḥine daḫi (10) himmet buyurılmasını recā eyledim. Müşārün-ileyh cevāb-ı aʿle’r-reʾsi ve’l-ʿayn ile beni ḳarīrü’l-ʿayn-ı iʿzāz eyledikden ṣoñra bu vechle nāṭıḳa-ṭırāz-ı iʿcāz oldı ki aḳsām-ı ḫamseden birincisi kātib-i resāʾil ve münşī-i bīm-i ʿādildir ki ekşer ʿulūm ve fażāʾilde ḥāʾiz-i nişāb-ı kāmil ve ḫuṣūṣiyle ʿulūmı edebiyyeniñ kāffesine ʿilm ve maʿrifeti şāmil olmalı yaʿnī fenn-i luġatda (15) mehāreti bir dereceye varmalı ki defāyin-i maʿlūmāt-ı basīṭası yanında āşār-ı Zemaḫşerī ve Cevherī Ḥacer* ve medd-i rū-deryā-yı müstaḥżarāt-ı muḥiṭası ʿindinde Ḳāmūs-ı Fīrūz-ābādī ḳaṭre-ʾi kemter maḳūlesinden ḳalmalıdır ve gencineʾi viṣāl-i yār-ı mihribān bahā-ʾi terṣīʿāt-i meżāmīn içün ṣarf eyledigi nuḳūd-ı elfāẕ-ı dil-istānınıñ maṣdar-ı üns ve selāsetinden (20) müşṭaḳḳ olmalıdır ve yenbūʿ-ı ḫāme-ʾi belāġatinden nebeʿān iden māʾü’l-ḥayāt-ı terkībāt-ı şāfiyye ve zülāl-i teʾlīfāt-ı Kāfiyye[359]siniñ ṣafā-yı cereyānı bir nahv üzere olmalı ki muʿayyen maʿānī-ʾi siḥrü’l-beyānı dil-teşne-gān-ı faṣāḥate müşerreb

[359] İbn-i Hācib’in Arapça gramer kitabı.

“leẕẕetü’l-li’ş-şāribīn”** ve lehce-ʾi taʿbīrāt-ı bedīʿasınıñ (* El-ıṭrā ** El-iḳtibāṣ mine’l-Ḳurʾān)

(164) ḥüsn-edā-yı mürişü’l-behcesi āşüfte-gān-ı belāġata naẓār-endāz-ı tesurrun-nāẓırīn olmaġla berāber esālib-i ʿArabda ve emṡāl ve ḫuṭab ve eşʿār-ı büleġāda istiḥṡāl-i rüsūḫ-ı tāmla taṭvīl ve īcāz-ı kelām iḳtidārını iḥrāz ve şöyle ki istedigi zamān bir maʿnā-yı muʿcizi (5) kelimāt-ı enīse-ʾi samiʿa-nevāz ve fıḳarāt-ı selīse-ʾi berāʿat-perdāz ile muṭālaʿa idenlere aṣlā melāl virmeyüp oḳudıḳca bāʿiṡ-i efzāyiş-i şevḳ ve ihtizāz olacaḳ ve li-muḥarririhī “İtse iṭnāb-ı kelām ol münşī-ʾi muʿciz-raḳam” “imtidād leyle-ʾi vaṣl-ı nigārı endirir” mefhūmına mā-ṣadaḳ düşecek ṣuretde bir ḳaç cüzʾ-i evrāḳı nigāriş-peẕīr (10) bedāyiʿ-i münşiyāne iderek ḳamet-i bālā-yı süḥeni raġbet-nümā-yı vādī-ʾi dırāz ve bi’l-ʿaks maʿānī-ʾi ḥāviye-ʾi daḳīḳası teşrīḥ olınsa bir risāle olacaḳ maḳāleyi bir iki kelimeye derc ile “**Ḫayru’l-kelāmi mā-ḳalle ve dell**”[360] ḳāʾidesince ḫāl-i dil-ārā-yı maḳāli ḥüsn-efzā-yı ruḫ-sāre-ʾi īcāz eyledikden mā-ʿadā ḥüsn-i ḫaṭṭını maġbūṭ-ı tāze-ḫıṭān-ı ḥüsn-i cemāl (15) iderek bunda daḫi aḳrānı beyninde kesb-i imtiyāz eylemelidir ve İkincisi kātib-i aḥkām olup bu daḫi ʿulum-ı Şerʿiyyede ve ḫuṣūṣiyle fıḳhıñ muʿāmelāt cihetine ʿāʾid olan mesāʾil-i daḳīḳasında meẕāhib-i erbaʿa üzere ḥall-i müşkilāt-ı enām ve daʿavā-ʾi mübheme ve vaḳāyiʿ-i muʿaẕẕamayı tescīl ve iʿlāmda ḥüccet-i mehāret-i fāʾiḳası (20) imżā-gerde-ʾi taṣdīḳ-i kāffe-ʾi ehl-i kemāl ve müstaḫrecāt-ı ʿamīḳası maṣūn-ı şāʾibe-ʾi ḳīl ü ḳāl olmaḳ içün mesāʾil-i ümmehāt kütüb-i fıḳha müstaḥżarı oldıḳdan başḳa rumūz ve işārāt-ı ḥikemiyyede daḫi yed-i ṭūlā aṣḥābından bulınmalıdır ve Üçincisi olan

(165) kātib-i muʿavvene taʿrīf olınan kātib-i resāʾil derecesine ḳarīb ḳuvve-ʾi ḳalemiyyeye ve ʿilm-i muḥāżarātda meleke-ʾi külliyyeye mālik oldıḳdan başḳa külliyyāt-ı aḥkām-ı siyāsiyye ile berāber müfredāt-ı muʿāmelāt-ı nāsdan hīç bir daḳīḳa nezdinde mestūr olmamalı ve inkişāf-ı (5) ḫafāya-yı umūrda süʿat-i intiḳāli süʿat-i żiyā-yı şem(s)den aşaġı ḳalmamalıdır ve Dördincisi kātib-i ḫarācdır ki ḥikmet-i ʿameliyye ve ʿulūm-ı riyāżiyyede ve fünūn-ı edebiyyeniñ baʿżı aḳsāmında maʿlūmāt-ı kāfiyyesi ve bulındıġı iḳlīmiñ ṭabīʿat arāżīsine ve maḥṣūlāt-ı ṭabīʿiyye ve maʿmūlāt-ı

[360] Sözlerin en hayırlısı, en kısa ve en anlamlısıdır.
خير الكلام ماقل ودل

ṣınāʿiyyesiniñ keyfiyyet ve revāc (10) ve ḳıymetlerine ve memleketiñ müvāzene-ʾi idḫālāt ve iḫrācātıyla istiḥṣāl-i maʿmüriyyet ve sekene ve ahālīniñ izdiyād-ı sāmān ve ṣervetleri ne miṣillü esbāb-ı nāfiʿaya tevaḳḳuf idecegine vuḳūf-ı tāmmı oldıġından başḳa iḳtidār ve liyāḳat ẕātiyyesi meʾmūr olacaġı ḫidemāt-ı devletde taʿdād olınan maʿlūmāt-ı naẓariyyesiniñ maṭlūb olan (15) āṣār-ı fiʿliyyesini bilā-tereddüd īfāya vāfī olmalıdır. Beşincisi ʿārıż daḫi ıṭlāḳ olınan kātib-i ceyş olaraḳ bu daḫi üc ṣınıfdır birisi ʿaskeriñ umūr-ı muḫābere ve taḥrīriyye ve digeri mevādd-ı ḥisābiyye ve idāre ve biri daḫi żabṭ-ı künye ile bunıñ müteferriʿāt-ı sāʾiresini īfāya meʾmūr olan küttābdır ṣunūf-ı ṣelāṣe-ʾi (20) meẕkūreden birincisi kātib-i resāʾile lāzım olan maʿlūmātdan başḳa ışṭılāḥāt-ı fünūn-ı ḥarbiyye ve ʿaskeriyyeye vāḳıf ve ikincisi daḫi muḳaddemāt-ı ʿulūm-ı riyāżiyye ile baʿżı ʿulūm-ı edebiyyeye ve üçüncisi bunlar ile berāber deḳāyıḳ-ı ʿilm-i

(166) luġata ʿārif olmalıdır. İşte küttābıñ aḳsāmı keşīde-ʾi silk-i taḳrīr ve herbiriniñ muḥtāc oldıġı maʿlūmāt başḳa başḳa beyān ve teẕkīr olındı. Baḳalım ẕāt-ı vālāları aḳsām-ı meẕkūreden ḳanġısına dāḫilsiñiz diyu suʾāl eyledikde kātib-i resāʾil oldıġım cevābını (5) virdim. Anıñ üzerine pīr-i taḥrīr-i zebān-küşā-yı tevḳīr olaraḳ efendim mensūb oldıġımız ḳısm aḳsām-ı sāʾireniñ kāffesinden mümtāz ve kātib-i resāʾil iḫrāz-ı nefāyis-i kemālāt ve feżāʾil ile ser-firāz olup ancaḳ daʿvāya bürhān ve ʿāṣıḳa nişān mışdāḳınca saña bir suʾāl lāzım gelür ne buyurırsıñız didikde egerçi pīr-i (10) agāh-żamīr deryā-yı ʿilm ve fażīleti yanında biżāʿa-ʾi ḳalīlem vücūd-ı ḥabāb ve żiyā-yı ḫurşīd-i kemāl ü maʿrifeti ʿindinde ser-māye-ʾi nāçīzem şuʿle-ʾi şeb-tāb meṣābesinde ḳalacaġını ve īrād idecegi suʾāle cevāb virmek ḫarcım olmayup müşārün-ileyh beni her cihetden vādī-ʾi beht ve ifḥāma ṣalacaġını muḳaddemāt-ı taḳrīr ve taʿbīrinden (15) cezm eylemiş isem de ne çāre ki iʿtirāf-ı cehālet zebān-sūz-ı naḫvet-i vezāret oldıġından serd olınacaḳ suʾāle cevāb virmek üzere ḥāżır ve muntaẓır oldıġımı ifāde eyleyince pīr-i ṭālīḳu'l-lisān vādī-ʾi suʾālde bu vechle ıṭlāḳ-ı ʿinān beyān eyledige farażā vālideñ imraʾet-i ṭāliḳ ve faḳat seniñ sāyeñde esbāb-ı (20) refāh ve niʿmeti her vechle dil-ḫāha muvāfıḳ oldıġı ve āḫere tezevvüci ʿindiñizde ġāyet menfūr bulındıġı ḥālde ẕatıñız diyār-ı āḫerde iken ḥaḳḳında ḥüsn-i iʿtimād ve kemāl-i ḥubb u vedādıñız olan eʿazz-i aḥbābıñızdan birisi mezbūreyi ʿaḳd ve tezevvüc itdigini

(167) istiġbār ile taʿaccüb ve ḥayrete dūçār ve ibrām-ı sevāʾiḳ-ı ṭabīʿatla ol ẕāta bir mektūb taḥrīrinde meslūbu'l-iḫtiyār olsañız bu mektūbıñ maʿraż-ı tebrīk ve tehniyyetde mi yazılmaḳlıġı mizac-ı maṣlaḥata mülāyim düşer yoḫsa ḥāṣıl olan taʿaccüb ve infiʿāliñ iẓhāriyle (5) ʿitāb ve sitemi müstelzim baʿżı kelimāt-ı taʿrīżiyye derc olınması mı münāsib olur. Ve'l-ḥāṣıl mekṭub-ı meẕkūr ne zemīnde yazılsa muḳteżā-yı ḥāle tevāfuḳ ider bu bābda risāle-ʾi vicdān ve īḳānıñıza mürācaʿat ve bir mektūb taḥrīrine himmet olınsa da anıñla hem iddiʿā eyledigiñiz kātib-i resāʾil olmaḳda olan derece-ʾi ḳudret ve (10) biżāʿañızı ve hem de fenn-i kitābetde ne mertebe selīḳaya mālik oldıġıñızla berāber āṣār-ı ḳarīḥa ve berāʿañızı ʿarż-ı ḳırṭās-ı azmāyiş eyleseñ diyu vāḳiʿ olan suʾāli üzerine iḥżār-ı edevāt-ı ḳırṭāsiyye ile liḥye-gīr-i efkār ve hemān bir çār-yekden ẕiyāde ṣanduḳça-i ḳuvve-ʾi müteḫayyileyi ḳarışdırup ḥacle-gāh-ı maʿnā-yı (15) maḳṣūda lāyıḳ perkāle-ʾi muvāfıḳ bulmaḳlıġa berzede-dāmān-ı iḳtidār olmış isem de edā-yı merāmı müşʿir hīc bir şey mütebādir-i ḫāṭır olmadıġından ḥarf-i vāḥid taḥrīrine ḳudret-yāb olamadıġım ḥālde pīr-i ẕerāfet-semīr benim ser-fürū-berde-i zemīn-i taḥayyür oldıġımdan derece-ʾi biżāʿamı ḳuvve-ʾi ferāsetle meydāna çıḳarup seng-i kitābet-i resāʾilde mehāret (20) ve melekeñ olmadıġı maʿlūm oldıġınan kitābıñ ḳanġı ḳısmından iseñ ṭoġrısını ḫaber vir ki aña göre münāsib olan suʾāli tertīb ve taḳrīr ideyim didikde kātib-i aḥkām oldıġımı söyledim öyle ise iki şaḫṣ yek-digeriniñ başlarını yarup ikisiniñ daḫi ḳanları

(168) rīzān ve birbirinden şükūh-günān olaraḳ ḥākim-i şerʿa müracaʿat itseler de derece-ʾi cerḥaları keşf ve muʿāyene itdirildikde biriniñ yarası ʿaẕm-ı ḳaḥfiñ gışā-yı ḫāricīsini tecāvüz iderek ʿaẕm-ı mezbūra ḳadar resīde olmış ise de daha ilerüye varamadıġı (5) ve digeriniñ cerḥası ġuşā-yı ḫāricīyi tecāvüzle berāber kāse-ʾi sīmīn-i reʾse daḫi naḳb-endāz-ı teʾellüm olmış ise de ġışā-yı dāḫilīyi zedeleyemedigi taḥaḳḳuḳ itmiş olsa ki işbu cerḥalardan birincisine meʾmūme ve ikincisine mevżıḥa taʿbīr olınur. Bu iki şaḫṣ-ı mecrūḥ ḥaḳḳında iḥḳāḳ-ı ḥaḳḳ içün ne vechle ḥükm idilmek ve her birerleriniñ (10) derece-ʾi cerḥalarına göre ne ṣūretle diyet-i taʿyīn ḳılınmaḳ iḳtiżā idecegine dāʾir senden ḳāʾide-ʾi Şerʿiyyesine tevfīḳan cevāb isterim didikde bu miṣillü mesāʾil-i daḳīḳa-ʾi Şerʿiyyeye vuḳūfım olmadıġından ityān-ı cevābda bī-tāb ve bunda daḫi şerḥa-dār-ı şerm ü ḥicāb oldıġımı görince pīr-i vaḳūr "Ey köfte-ḫōr! (15) Seniñ

kitābet-i aḥkāmda daḫi bī-şuʿūr oldıġın tebeyyün itdi” diyu ḫiṭāb ve kitābıñ aḳsam-ı sāʾiresinden ḳanḳısına dāḫilsin diyerek tekrār-ı isticvāb eyledi. Benim ise ol aralıḳ ekṣer meşāġilim kitābet-i muʿavvene üzerine maʿṭūf oldıġını pīriñ bālāda sebḳat iden taʿrīf ve taḳrīrinden ẓann ve taḫmīn ve bu bahṣde ṣoracaġı suʾāliñ (20) iʿṭā-yı cevābına muḳtedir olacaġım ḫuṣūṣında zuʿm-ı yaḳīn ile kātib-i muʿavvene oldıġımı söyledigimde öyle ise bir ādemiñ biri menkūḥa ve biri cāriye olaraḳ iki hem-firāşı oldıġı ve ikisi daḫi kendüsinden ḥāmil bulındıġı ḥālde ol ādem

(169) dīde-pūş-ı ʿālem-şuhūd ve baʿdehū menkūḥasından bir ḳızı ve cāriyesinden bir oġlı ziver-i kehvāre-ʾi vücūd olsa ve menkūḥası veled-i meẕkūriñ żarrāsından ẓuhūr eylemesinden nāşī māl kendi ṭarafınıñ bir ṭarafa nisbetle mutażarrır olacaġını bilerek (5) ve buña beyne’l-ḍarrāt vuḳūʿı żarūrī olan ġayret-i zevciyye daḫi munżamm olaraḳ cāriyyeniñ oġlını benim maḥṣūl-i meşīme-ʾi mevlidemdir diyu iddiʿā ile evride-ʾi āġūş-ı ṣaḥābet ve cāriyye-ʾi żaʿīfeniñ maʿraż-ı iḫlāṣ ve meskenetde kendüsine vuḳūʿbulan istirḥāmı üzerine li-muḥarririhī “Ḫulūṣ ʿarż eyledikce lāyıḳ oldım ẓulm (10) ve izāre” “Niyāzım bāʿiṣ-i efzāyiş-i nāz oldı dil-dāre” meʾālince bī-çāreniñ tażarruʿ-ı hālisānesini ʿadem-i ḳabūl ile işbu ṣanīʿasına ḳuvvet virmek içün selīṭa benim oġlıma musallaṭa olıyor diyu ʿādet-i nisvān üzere iẓhār-ı feryād ve şemātet itse de ḳonu ḳomşu başlarına ṭoplansa ve ḥaḳīḳat-ı ḥālī (15) Cenāb-ı Vāḳıfu’s-serāyā ile mezbūriyyetinden başḳa bilen olmadıġından maḥkeme-ʾi Şerʿiyyeye mürācaʿatı münāsib görmeyerek faṣl-ı daʿvā içün devāvīn-i ʿörfiyyeden birine gelüp naḳl-i mācerā ve sen orada reʾīs ve ḥākim maḳāmında bulınsañ da bu bābda seniñ ḥaḳḳāniyyetiñe ilticā eyleseler bunda ḥaḳ ve ṣavāba vuṣūl içün ne yolda (20) icrā-yı tedḳīḳ ve mezbūriyyetinden ḳanġısı ẓālime ve ḳanġısı maẓlūme oldıġı naṣıl tefrīḳ olınmaḳ lāzım gelür saña suʾāl iderim dimesiyle böyle bir daʿvā ḳuvve-ʾi ḳudsiyyeden başḳa ṣūretle keşf ve ḥall olınmaḳ mümkin olamayacaġından bir zamān

(170) düşündiḳden ṣoñra şaḳḳ-ı şefeye muḳtedir olamadıġımı görince pīr-i ʿalāʾiḳ-āzādesin temyīz-i ḥuḳūḳda daḫi taḳrīr-i beyāż ve sevāddan ʿāciz-i ṭıfl-ı nev-zādeden daḫi sāde imişsin bunıñla berāber daʿvā-yı kitābet idiyorsın. Ṣaḥīḥ kātib iseñ aḳsām-ı ḫams-i (5) mütebāḳiyeden ḳanġısına daḫil oldıġınıñ ṭoġrısını söyle ki beyhūde taṭvīl-i kelām itmeyelim diyu beni küdek-i şīr-ḫār gibi pīçīde-ʾi ḳımāṭ-ı ʿacz u ıżṭırār

eylemiş ve ne semteʿ aṭf-ı kelām eylesem dört ṭarafımı şarup şarmalayup ḳımıldanmaġa mecāl bıraḳmayacaġı cezm olınmış oldıġından üslūb-ı ḥakīmānede mecrā-yı süḫeni (10) başḳa bir vādīye imāle ile elinden yaḳayı ḳurtarmaḳlıġı ḳurmış isem de bu ḳażiyye daḫi iʿtirāf-ı cehl-i şarfı müntic olacaġı ḥasebiyle burasını ḥavṣala-ʾi mizāc- naḫvet-kārāneme ṣıġdıramamış ve kātib-i ḫarāc ḳısmı umūr-ı māliyye ketebesi oldıġı taʿrīf-i sābıḳdan ḫāṭırımda ḳalup ṣiġar-ı sinnimden beru devletiñ ḫidemāt-ı (15) māliyyesinde ibrāz-ı keyfiyyet itmekde bulınmış oldıġımdan ve bu bābda her ne suʾāl olına cevābından ʿāciz ḳalmayacaġımı meczūmen bildigimden söziñ ṭoġrısı kātib-i ḫarāc ve bu baḥṣde tertīb olınacaḳ esʾile ne ḳadar edaḳḳ ve eraḳḳ olsa daḫi bilā-tereddüd ityān-ı cevābda iʿmāl-i fikr ve endīşeye ġayr-ı muḥtācım. Bunda hemān (20) suʾāl idebilecegiñ ḳadar suʾāl eyle diyu müteṣāllib-āne cevāb virdigimde pīr-i deḳāyıḳ-şinās ʿarż-ı rūy-ı dil-i istiʾnās ile meydāna ḳoydıġıñ daʿvāya naẓaran şāyed bunda daḫi müstelzim olmaḳlıġıñ lāzım gelür ise pek aşūrı maḥbūb olacaġından şu mesʾelede

(171) meslek-i inṣāfa ʿudūl ile saña pek sāde ve ḫafīf bir suʾāl tertīb ideyim. Eger “Arāżīsi henüz taḥrīr ile dāḫil-i defter-i Ḫāḳānī olmamış olan bir vilāyetiñ taḫṣīṣ-i mürettebāt-ı dīvāniyyesi żımnında emr-i mesāḥasına meʾmūr olsañ bu işe ne vechle şürūʿ (5) idersin?” didi. Bu miṣillü ʿameliyyāta ḥasbe’l-meʾmūriyye vuḳūf ve maʿlūmātım olmasıyla iḫtiyārıñ bu suʾālinden sīne-ʾi iftiḫārım māl-ā-māl inşirāḥ ve mesārr oldıġı ḥālde eger mesāḥa idecegim arāżī murabbaʿu’ş-şekl ise anıñ mesāḥası iki żılʿıñ birbirine ḍarbiyle ḥāṣılına yaʿnī żılʿ-ı vāḥid-i murabbaʿına ve eger müstaṭīlü’l-şekl olur (10) ise żılʿ-ı eṭvaliñ żılʿ-ı aḳṣara müstaṭīli yaʿnī ḥāṣıl-ı ḍarbı mesāḥa-ʾi maṭlūbeye müsāvī olur ve müṣelleṣü’ş-şekl oldıġı ḥālde ʿamūd-ı müṣelleṣiñ ḳāʿide-ʾi müṣelleṣ-i müstaṭīli tanṣīf olındıḳda mesāḥa-ʾi müṣelleṣ tebeyyün ider veyāḫūd eżlāʿ-ı müṣelleṣden nıṣf-ı mecmūʿ-ı eżlāʿ beyninde ki tefāżuller aḫẕ ve birbirine ḍarb ile ḥāṣılı tekrār nıṣf-ı mecmūʿ-ı (15) eżlāʿa daḫi ḍarb olınup ḥāṣıl-ı aḫīriñ ceẕr-i murabbaʿı aḫẕ olındıḳda işbu meʾḫūẕ-ı müṣelleṣ-i meẕkūrıñ mesāḥasına müsāvī olur ve eger dāʾireviyyü’ş-şekl ise mesāḥası nıṣf-ı ḳuṭr-ı dāʾireniñ nıṣf-ı muḥīṭ-i dāʾireye müstaṭīline yaʿnī bir dāʾireniñ mesāḥası żılʿ-ı eṭvali nıṣf-ı muḥīṭ-i dāʾireye ve żılʿ-ı aḳṣarı nıṣf-ı ḳuṭr-ı dāʾireye (20) müsāvī olan bir müstaṭīl mesāḥasına yāḫūd zāviye-ʾi ḳāʾimeyi muḥīṭ olan żılʿlardan biri muḥīṭ dāʾireye ve digeri nıṣf-ı ḳuṭr-ı dāʾireye müsāvī olan bir

müşelleş-i ḳāʾimetü’l-zāviyeye müsāvī olur ve yine mesāḥa-ʾi dāʾire nıṣf-ı ḳuṭr-ı murabbaʿıñ 1416/ 3 ʿadedine

(172) ḍarbiyle veyāḫūd ḳuṭr-ı dāʾire-ʾi murabbaʿıñ 7854 (-‘) ʿadedine ḍarbiyle daḫi istiḫrāc olınabilür diyu serd-i maʿlūmāt ve bu baḥşlere daʾir ne ḳadar daḳīḳ olur ise olsun īrād olınacaḳ esʾileye ityān cevābdan ʿāciz ḳalmayacaġımdan baḥşle ʿarż-ı mübāhāt eyledigimde (5) eger “Mesāḥa olınacaḳ arāżī müşelleş-i muḫtelifetü’l-eżlāʿ-ı ḳāʾimetü’z-zāviye olur veyāḫūd ḳatʿ-ı nāḳış şeklinde bulınur ise ne yaparsın?” diyu istifsār eylemesiyle ve vāḳıʿā benim fenn-i hendesede ḫaylice maʿlūmātım var ise de bu miṣillü mesāʾil-i daḳīḳası lāyıḳiyle ḫāṭırda ḳalmayup pīriñ işbu suʾālini ise ber-vech-i muḥarrer (10) bi’l-iḳdām kendim celb eylemiş oldıġımdan bunda daḫi iẓhār-ı ʿacz eylemek artıḳ nāmūssızlıġa intiḳāl idecek olmasıyla suʾāl-i mesrūdıñ cevābını safsaṭa ile geçirmekligi ḳurup ḫāṭırımda ḳaldıġına nazaran şöyle yapmalı ve ẓannıma göre bu ṣūretle ʿameliyyāt icrā olınmalıdır gibi bir ṭaḳım kelimāt-ı mübheme ve meşkūke īrādına ḳıyām itmiş isem de (15) pīr-i müşārün-ileyh böyle maġlaṭa ve safsaṭaya iḥāle-ʾi sāmiʿa-ʾi iʿtibār ider ẕevātdan olmadıġı cihetle degil mevādd-ı maḥsūsadan ʿadd olınan fenn-i hendeseniñ muʿādelāt-ı ʿādiyesinde ʿulūm-ı maʿḳūleniñ mesaʾil-i ġāmiżasında bile bu müṣillü ẓann ve şübheyi mutażammın ecvibe ʿinde’l-füḥūl ḳabūl olınmayacaġından mā-lā-yaʿnī kelām ile sözi (20) uzatmaḳ ne lāzım. Hemān bu baḥiṣde daḫi iḳrār-ı ʿacz ile aḳsam-ı ketebeniñ ḳanġısına daḫil oldıġı ṭoġru söyle diyu beni fevḳa’l-ġāye dūçār-ı ḥicāb ve “**Daʿ mā-yurībuke ilā mā lā-yurībuke”**[361] mefhūmını işrāb eyledi. Kātib-i ceyşiñ üçinci ṣınıfı ki künye żabṭından

(173) ʿibāret oldıġı sebḳat iden taʿrīfden maʿlūm olup bunda ise bir gūne müşkilāt melḥūẓ olmadıġından artıḳ nihāyet dereceye tenezzül ile ṣınıf-ı mezbūra mensūb oldıġımı ifāde eyledigimde eger künyelerini ṣebt-i defter eyleyeceġiñ efrād-ı ʿaskeriyye içinde (5) ikisiniñ daḫi memleket ve maḥalleleri ve kendüleriniñ ve pederleriniñ ismleri ve sinn ve eşkāl-i vücūdları yekdigere temāmiyle müşābih iki şaḫṣ ẓuhūr itse ve faḳaṭ biriniñ üst ve digeriniñ alt dudaġı yırıḳ olsa bunları defterce

[361] Şüpheli olanı bırak, şüphelendirmeyeni al.
دع ما يريبك الى مالا يريبك

yekdigerce temyīz içün künyelerini nu ṣūretleżabṭ ve taḥrīr eylersin? diyu ketebeye ran-ı meydān suʾāl oldıḳda (10) bunda daḫi mübāreze-ʾi cevābda bī-mecāl ḳalacaġımı idrāk ve dehān-ı cürʾet münāẓarayı imsāk ile “Efendim ācizleri her ne ḳadar meslek-i kitābetde şimdiye ḳadar ifnā-yı vücūd ve pek çoḳ işlerde bulınaraḳ ḥāṣıl olan tecārīb-i ʿadīde ve āṯār-ı esātiẕeden aḫẕ ve iḳtiṭāf eyledigim müstaḥżarāt-ı müfīde ṯemerātiyle meʾmūr oldıġım meṣāliḥi ḥüsn-i (15) īfāya beẕl-i mechūd eylemiş ve bu ṣuretle her şeyde ibrāz-ı muvaffaḳiyyetle beyne’l-aḳrān iḥrāz-ı imtiyāẓ ve ḥayṯiyyet itmiş isem de öyle vaḳtiyle ʿulūm ve fünūn-ı muḳtażiyyeyi ehl ve erbābından ṣırasıyla aḫẕ ve ḥıfẓ idemedigimden maʿlūmātım esās-ı aṣlīleri üzerine mebnī olmayacaġı emr-i ṭabīʿī ve ẕāt-ı ʿālīleri ile böyle (20) ittifāḳāt-ı ḥaseneden olaraḳ müyesser olan ictimāʿ ve mülāḳatı ḥaḳḳımda cümle-ʾi esbāb-ı baḫtiyārī ve füyūżātdan ʿadd iderek sāye-ṣıfāt-ı muḳārenet-i üstādānelerinden bir an tecvīz-i müfāraḳat olınmayup her ne ḳadar sinn ü sālim müsāʿid ve derece-ʾi liyāḳatim ve iḳtidārım

(174) müstaʿid degil ise de o sāyede mümkin mertebe istiḥṣāl-i maʿlūmāt-ı esāsiyyeye muvaffaḳiyyetim aḳṣā-yı temennī olup bundan böyle evḳāt-ı bāḳiye-ʾi zindegānīmiziñ birlikde imrār olınmasına luṭf ve tenezzül buyurılmasını recā ve mebdeʾ-i istifāde-ʾi ʿācizanem olmaḳ üzere deminden beru (5) īrād buyurılan esʾileniñ beyān-ı ecvibesine daḫi himem-i taḥrīrānelerini istidʿā iderim diyu kemāl-i tevāżuʿla ʿarż-ı tażarruʿ eyledigimde pīr-i edīb-i nükte-dān der-ʿaḳab taḥvīl-i ṭavr u lisān ile nice ʿallāme-ʾi devrānıñ mevḳiʿ-i imtiḥānda ityān-ı cevābdan ʿāciz ü nā-tüvān ḳaldıḳları görilüp işidilmiş ve bu ḫuṣūṣ anların faẓl u kemāllerine (10) aṣlā īrāṯ-i naḳīża itmemişdir. Esʾile-ʾi meẕkūreniñ cevāblarında ṭaraf-ı vālālarından görilen teʾennī daḫi bu ḳabīldendir. Bu bābda vuḳūʿa gelen cürʾet ve cesāretimiñ ʿafvını istirḥām ider ve dāʾire-ʾi ʿaliyyelerinde ḳabūlim ḥaḳḳında nāʾil oldıġım vaʿd-i devletlerinden ṭolayı teşekkür eylerim” vādīsinde serd eyledigi muḳaddime ile bir minvāl-i (15) muḥarrer ḥāṣıl olan maḥcūbiyyetimiñ izālesine himmet buyurdıḳdan ṣoñra esʾile-ʾi meẕkūreniñ īrād-ı ecvibesine şu vechle şürūʿ eyledige ḫilāf-ı marżī olaraḳ vālideñiñ vuḳūʿa gelen tezevvüci keyfiyyeti muṭlaḳā ibtidā-yı emrde anıñ ṭarafından gösterilen ṭaleb ve muvāfaḳat üzerine müstenid ve şimdi zevci ḥaḳḳında (20) ibrāz olınacaḳ sitem ve ʿitāb aña ʿāʾid olacaġından ve ḥuḳūḳ-ı vālideyniñ derecesi mülāḥaẓa olındıġı ṣūretde anlar

ḥaḳḳında aṣlā iṭāle-ʾi lisāna ḥaḳḳ ve ṣalāḥiyyetimiz olamayacaġından mümā-ileyhāniñ böyle dāʾire-ʾi meşrūʿa daḫilinde vāḳiʿ olan bir ḥareketinden ṭolayı

(175) muʾāḫeẕe olınması meslek-i rıżā-cūyīye mübāyin olup faḳaṭ aḥbābıñdan bulınan ẕāt bu māddede biʾẕ-ẕāt mürācaʿat idemez ise de vesāyiṭ-i münāsibe ile keyfiyyeti ṭarafıñızdan istimzāc eyledikden ve istiḥṣāl-i muvāfaḳatıñıza muvaffaḳ oldıḳdan ṣoñra icrā eylemekligi (5) iḳtiżā ider iken buña riʿāyet itmemesinden ṭolayı maẕūr olamaz ise de bu daḫi şāyed yine ẕāt-ı ʿālīleriniñ taḥṣīl-i teveccüh ve rıżāları żımnında baʿżı ledünniyāta merhūn olması maẓnūn idüginden bu bābda ol ẕātı daḫi muʿāteb ṭutmaḳ kesr ve tenfīr-i ḳalbinden başḳa maʿnāyı müfīd olamayacaġına ve meʿa-mā-fīh (10) vuḳūʿ-ı ḥāli taḥsīn īfā-yı tebrīk ve tehniyyet ve ibrāz-ı sürūr ve memnūniyyet olınması daḫi meyn ü riyā olup bunı şīme-ʾi ḥamiyyet ve ṣalābet ḳabūl itmeyecegine mebnī yazılacaḳ mektūba ne sitem ve ʿitāb ve ne de iẓhār-ı meserret ve tebrīk ve tehniyyeti mutażammın ḫiṭāb derc olınması münāsib olabilüp ancaḳ maṣlaḥatı netāyic-i aḥkām-ı (15) taḳdīriyyeye ʿaṭf ve isnād ile mektūb-ı meẕkūrıñ “Kilk-i meşiyyet-i Ṣamedāniyyeniñ naḳş-endāz-ı levḥ-i ezel ve ḫāme-ʾi ḳudret-i Rabbāniyyeniñ keşīde-ʾi nīreng-i Lem-yezel itmiş oldıġı aḥkām-ı şuʾūniyyeniñ bu ʿālem-i kevn ü fesādda tertīb üzere ṣūret-endāz-ı mirʾāt-ı ẓuhūr u ḫayr ü şerr her ne ise ẕerre ḳadar teġayyür itmeyerek cilve- (20) nümā-yı ḥayyiz ṣudūr olması müberremāt-ı umūrdan ve buña ser-dāde-ʾi teslīm ve rıżā olmaḳdan başḳa çāre ve tedbīr bulınmaḳ cümle-ʾi mümteniʿāt dan olup işte bu vechle bir muḳteżā-yı hükm-i meşīyyet miyānımızda rābıṭa-pezīr olan ʿalāḳa-ʾi übüvvet ve bünüvvet-i maʿneviyye keyfiyyetinden ṭolayı

(176) “**Eger muḥavvel-i ḥāl-i cihāniyān ne ḳażast” “Çerā mecārī-ʾi aḥvāl ber-ḫilāf-i rıżāst” “Hezār naḳş-ı berāred zamāne ve be-ne(m)ūd” “Yekī çenān ki der-āyīne-ʾi taṣavvur-i māst”**[362] manẓūmesini teẕkār ve bu vetīre ile tecdīd-i münāsebāt-ı ḳadīmeye ibtidār iderim” meʾālinde yazılması (5) muvāfıḳ-ı ḥāl görinür ve birbirleriniñ başlarını yarup ḥākim-i Şerʿa mürācaʿat iden şaḫṣeynden cerḥası muvażżaḥa derecesinde bulınan mecrūḥ içün taʿyīn olınacaḳ diyetden meʾmūme içün iki ṣülüṣ miḳdārı ziyāde diyet farż

[362] Dünyada yaşayanların halini değiştiren bir kaza ve sebep varsa, neden bu yaşadığımız haller istediğimiz gibi değil? Felek bin nakış örüyor ve hiçbirisi istediğimiz gibi değil.

کرمحول حال جهانیان نه قضاست چرا مجاریٔ احوال بر خلاف رضاست
هزارنقش برارد زمانه وبنود یکی چنانکه درآیینهٔ تصور ماست

ve taḳdīr olınup işbu ṣülüṯān cerḥa-ʾi muvażżaḥa ṣāḥibinden aḫẕ ve taḥṣīl ile cerḥā-ʾi meʾmūme (10) ṣāḥibine virilmekle olınur ve iʿlām-ı Şerʿīsi daḫi bu hükme tevfīḳan ṣebt ve tescīl ḳılınur. Ammā veled-i meẕkūr müteveffānıñ ḳanġısınıñ nihān-ḫāne-ʾi meşīmesinden ser-nümā-yı ʿālem-ẓuhūr oldıġı daʿvāsınıñ faṣl ve ḥükmine gelince bir muḳteżā-yı hikmet-i İlāhiyye māder-i ẕükūrıñ süti māder-i ināṯa (15) nisbetle aġır oldıġı bi'l-tecrübe ṣābit oldıġından mezbūrelerden ikisiniñ daḫi ravūḳ pistānlarından derece-ʾi müsāvātda birer miḳdār süt taḳṭīr olınup vażʿ-ı kefeteyn-i mīzān ḳılınaraḳ ḳanġısı veznen aġır gelür ise veled-i meẕkūr anıñ oldıġı nümāyān olur ve eger mesāḥa olınacaḳ arāżī müṯelleṯ-i muḫtelifetü'l- eżlāʿ-ı (20) ḳāʾimetü'z-zāviye olur ise zāviye-ʾi ḳāʾimeyi muḥīṭ olan żılʿlardan biriniñ digerine müstaṭīliniñ nıṣfı mesāḥa-ʾi müṯelleṯe müsāvī olur ve ḳaṭʿ-ı nāḳıṣ şeklinde bulındıġı ṣuretde nıṣf-ı miḥver-i kebīriñ nıṣf-ı miḥver-i ṣaġīr ḍarbınıñ ḥāṣılı 1416 / 2

(177) ʿadedine daḫi ḍarb olındıḳda mesāḥa-ʾi maṭlūbe ḥāṣıl olup ḳaṭʿ-ı mükāfī şeklinde bulındıġı ṣūretde daḫi ol ḳaṭʿ-ı mükāfī üzerine mersūm olan müstaṭīl mesāḥasınıñ ṯülüṯānı mesāḥa-ʾi ḳatʿ-ı mükāfīye müsāvī olur ve lisān-ı ʿArabda alt dudaġı yırıḳ olan ādeme (5) ʿalem ve üst dudaġı şikāf-dār olan ādeme eflec taʿbīr olındıġından yuḳaruda ḥāl ve keyfiyyetleri taʿrīf olınan şaḫṣeynden biriniñ künyesi bālāsına ʿalem ve digeriniñ eflec işāreti virilür diyu ḫatm-i kelām ile sükūt idince artıḳ ẕāt-ı nādiretü'ṣ-ṣıfātlarınıñ ehl-i sūḳ-ı ḥirfetden olmayup mütebaḥḥirīn-i erbāb-ı kemāl ve maʿrifetden bulındıḳlarında (10) ḳaṭʿā iştibāh ḳalmadıġından tercüme-ʾi ḥāliñiziñ ṣıḥḥat ve ḥaḳīḳatı vechle beyānına inʿiṭāf-ı luṭf-ı ʿālīlerini ricā iderim didigimde pīr-i uʿcūbe-dāstān benim ser-güzeşt-i nā-be-sāmānım "Ġamıñla der-bederlik ʿālemiñ yazdım kitāb oldı" "Ser-encām-ı faḳīre bir naẕar ḳıl yāb yāb oldı" neşīdesince bir ḳıṣṣa-ʾi ṭavīletü'ẕ-ẕeyl ve siyeh-rūzī-ʾi aḥvāl-i (15) perīşānım li-muarririhī "Ḳara günlerim mükedder sürecek mi tā-be-maḥşer" "Bu ne baḫt-ı fitne-perver bu ne ṭāliʿ-i siyeh-kār" mefhūmınca hem-reng-i ḥikāye-ʾi elfü'l-leyl olaraḳ tafṣīl ve taṭvīli müstelzim-i taṣdīʿ ve kelāl ve bunıñla berāber irāde-ʾi ṣādire-ʾi düstūrīleri daḫi vācibü'l-imtiṯāl idüginden ʿalā-vechi'l-icmāl (20) sürādıḳ-ı iclāl ideyim diyüp şu ṣūretle serd-i güftār eyledi ke pederim oldıḳca aṣḥāb-ı ṯervet ve yesār ve kendü maḥṣūl-i żıyāʿ ve ʿaḳārible ḥüsn-i

taʿayyüşini ṣırasına ḳoymış āzāde-ser-ān-ı rūzgārdan olup ʿilm ü maʿrifetden aṣlā behresi olmadıġı ḥālde

(178) feżāʾil ve maʿārifiñ ʿulüvv ü şān ve iʿtibārını muʿterif ve noḳṣān-ı himmet-i pederle cāhil ḳaldıġına dāʾimā müteʾessif bulındıġından ve nāz u naʿīm içinde ve māder-i mihr-bānıñ müdāḫale-ʾi müşfiḳānesi taḥtında taḥṣīl-i ʿilm ü kemāl emr-i muḥāl oldıġını daḫi işidüp bellediginden (5) beni ḥāl-i ṭufūliyyetde her dürlü eşkāl ve ṣuver-i kevniyyeyi inʿikāsa ḳābil ve müstaʿidd olan āyīne-ʾi ẕihn-i heyūlānīniñ inṭıbāʿāt-ı teleẕẕüẕāt-ı nefsāniyyeden daha ḫālī oldıġı eṣnāda naḳş u nigār-ı ʿulūm ile tāb-dār olmaḳlıġını ḳurup yanından dūr ve bende-gān ve ḫidmet-kārānınıñ bile sāyesinde naʾil oldıġı terefe ve tenaʿʿumdan külliyyen mehcūr iderek (10) saʾir ṭalebe gibi faḳr u iḥtiyāc ile medrese köşesinde taḥṣīl-i maʿārif içün ḥaḳḳında ḥüsn-i ẓannı oldıġı müderrisin-i ʿulemādan bir ẕāta teslīm ve mümkin mertebe ikmāl-i ʿulūm idinceye ḳadar telāmiẕe-ʾi sāʾiresinden aṣlā farḳlu ṭutmasını tavṣiye ve tefhīm eyledi. Bu ḥāl ile anıñ yanında on seneden ziyāde taḥṣīl ile meşġūl ḳalup (15) pederimiñ marżīsi ḳadar iktisāb-ı ʿulum eyledigimde medreseden alup yanında ārām ve kendüsi iḫtiyārlıḳ ʿāleminde ʿibādet ve ṭāʿat-ı Ṣamedāniyyeye müvāẓıbet itmek üzere umūr-ı ẕātiyye ve beytiyyesini baña tefvīż iderek bu ṣūretle imrār-ı eyyām eylemekligimi teklīf itmiş ise de bendeñiz bir kerre niʿmet-i taḥṣīl-i ʿilmden leẕẕet almış (20) ve bir çoḳ zamānlar meʾlūf oldıġım ḥāl-i āzāde-gīden ḫōşnūd ḳalmış oldıġım münāsebetle işġāl-i saʾireyi göñlim istememesiyle pederimiñ teklīfini ḳabūl itmeyüp müddet-i ʿömri izdiyād-ı ʿilm ü maʿrifet yolında ṣarf itmek üzere beni bulındıġım meslekde ibḳā eylemesini istirḥām

(179) itmiş oldıġımdan ve kendüsiniñ ise bir minvāl muḥarrir-i ʿulūm-ı şerīfeye kemāl-i raġbeti bulındıġından meʿa'l-memnūniyye muvāfaḳat göstermiş ve andan ṣoñra żarūret çekmekligimi revā görmeyüp müstevfī maʿāş daḫi taḫṣīṣ eylemiş olmasıyla (5) ol vaḳt mevcūd olan meşāhīr-i ʿulemānıñ derslerine devām ve her fenden iktisāb-ı maʿlūmāta ṣarf-ı ihtimām itmekde bulındıġım ḥālde pederim civār-ı raḥmet-i Ḥaḳḳ'a ve idāreʾ-i umūr-ı beytiyye bār-gir-ānı bu ʿabd-i nā-müstaḥaḳḳa intiḳāl eylediginden ve benim ise uṣūl-i idāre-ʾi maʿīşetde mümāresem olmadıġı miṣillü ögrenmege daḫi (10) ṣarf-ı ẕihn itmedigimden ʿuhdeme geçen ʿaḳar u çiftlikātıñ idārelerini tabaṣbuṣāt-ı

kāẕibeleriyle ṣādıḳ oldıḳlarını baña inandırmış olan pederimiñ ḫavene-i emek-dār-ānına ihāle eyleyüp bendeñiz yine muṭālaʿāt ve taḥṣīlāt-ı ʿilmiyye ile meşġūl olur ve anlarıñ ara ṣıra getürdikleri īrād ve maṣraf defterlerinde görilen (15) ve ṣıḥḥat-ı vuḳūʿına envāʿ-ı esbāb ve delāʾil-i müzevver-āne serd idilen müvāzene açıḳlarını pederimden ḳalmış olan nuḳūd ile ve naḳd-i aḳça tükendikden ṣoñra elde bulınan eşyā-yı nefīse füruḫt olınaraḳ eşmāniyle tesviye ider iderdim. Bu ḥāl ile bir iki sene mürūr idüp ḫavene-i merḳūmeniñ her biri yedlerinde bulınan müzevver maṣraf (20) defterleriyle ẕimmetime taḥmīl-i düyūn-ı firāvān ve bir ṭarafdan aṣḥāb-ı maṭlūb diyu uyuşup tedārik eyledikleri bir ṭaḳım muʿcizīn-i eṣnāfı üzerime taslīṭ ve bir ṭarafdan daḫi emlāk ve ʿaḳardan baʿżıları fedā olınup aṣḥāb-ı maṭlūbıñ alacaḳları tesviye olınmaz ise

(180) bunlar istīfā-yı ḥuḳūḳ żımnında cānib-i ḥükūmete mürācaʿatla nāmūsıñız pāy-māl olur yollu iḫbār-ı tehdīdiyye ile baʿżı hevā-dārlarını tevsīṭ eyleyerek ḥużūr ve istirāḥatımı selb ve tālān itmiş oldıḳlarından biraz zamān daḫi emlāk ve çiftlikātıñ füruḫtiyle (5) emr-i taʿayyüşe baḳılmış ise de az vaḳt içinde anlar daḫi tükenüp emek-dār-ān dinilen ḫavene-i melʿanet-kār-ān ḥāllerince kesb-i ṣervet ve sāmān eyledikleri ḥālde benim elimde ifnā-yı ser-māye-ʾi vücūd ile taḥṣīl eyledigim biżāʿa-ʾi ʿilmiyyeden başḳa bir şey ḳalmayup ol vaḳtler ise istiḥṣāl-i esbāb-ı maʿīşet yollarını aṣlā (10) bilmedigimden ve mürācaʿat idecek bir yerim daḫi olmadıġından dūçār-ı endīşe-ʾi dil-ḫırāş ve giriftār-ı girdāb-ı baḥrān ve telāl olmış ve "**Ez- kettān ve semūr bīzārım" "Bāz meyl-i ḳalenderī dārım"**[363] müʾeddāsınca terk-i dār u diyār ve ẕuhūrāt-ı İlāhiyyeye tevdīʿ-i nefs-i iftiḳār ile dervīşāne imrār-ı rūz-gār itmekligi ḳurmışidim. (15) Ders şürekāmızdan ve ṭalebelik ʿāleminde ḥuḳūḳ alışdırılmış eḥibbādan oldıġı ḥasebiyle kendüsiyle ara ṣıra mülāḳāt olınmaḳda olan bir ẕāt o eṣnāda li-ecli'l-ziyāre bende-ḫāneñize gelüp meger mümā-ileyh öteden beru dūr-bīn-i çeşm-i ferāsetle benim bi-ṭāne-ʾi ḥāl-i felāket-meʾālimi görüp kesb-i ıṭṭılāʿ ile teʾessüf (20) ider ve şerāʾiṭ-i uḫuvvet-i ḥaḳīḳīyyeden bulındıġı üzere baʿżı iḫtārāt-ı ḫayır-ḫāhāne īfāsını taṣavvur eylemiş ise de hīç bir zamān aramızda mebāḥiṯ-i ʿilmiyyeden başḳa ṣoḥbet cereyān itmediginden bu bābda lisān-ı teʾeddübi nāṭıḳa-pezīr-i cürʾet olamayup

[363] Keten ve samurdan bıktım. Yine canım rindlik istiyor.
ازکتان و سمور بیزارم بازمیل قلندری دارم

(181) iżmār eyledigi teblīġāt-ı müteyaḳḳıẓ-āneniñ iẓhārına vesīle ararmış “**Ve ḳalle men żamante şey’en ṭaveytehu” “İllā vefī vechihī min ẕāke ʿunvānu”**[364] mefhūmınca ṭavr u mişvārımda müşāhede eyledigi ʿadem-i şeṭāret ve berzede-sāz-ı nāṣiye-ʾi ḥālim olan ġubār-ı ḥüzn ü melāletle berāber eṣnā-yı (5) muṣāḥabetde ara ṣıra bi’l-ıżṭırār müstaġraḳ-ı deryā-yı efkār olışımdan mübtelā-yı ıżṭırāb oldığıma intiḳāl ve bu daḫi sūʾ-ı ṣanīʿa-i ḫavene ile intiẓām-ı esbāb-ı taʿayyüşimiñ bozġunlığından neşʾet idecegini ıṭṭılāʿāt-ı vāḳıʿasıyla istidlāl eyleyüp çoḳdan beru ve menvī-ʾi żamīri bulınan iḫṭārātıñ zamān-ı teblīġi gelmiş (10) oldığını imżā-gere-ʾi maḥkeme-ʾi vicdān ve “**Ve min ʿādeti’l-eyyāmi enne şurūfehā” “Fein serra minhā cānibin sāʾe cānibu”** [365]muḳaddemesiyle feṯḥ-i zebān iderek mücerred ʿadem-i mübālāt ṣemeresiyle ṣervet ve mevrūṣeñiz rehīn-i fıḳdān ve burası ẕātıñıza bāʾiṣ-i aḥzan oldığı baʿżı aḥvālden müstebān oluyor ise de aṣḥāb-ı faẓl (15) ve kemāle göre fıḳdān-ı māl mūcib-i esef ve melāl ve ḥamd olsun siziñ “**Fe-inne’l-ʿilme yebḳā lā-yuzālu”**[366] medīḥasına maẓhar olan biżāʿa-ʾi ʿilmiyyeñiz kābil-i zevāl olmadığından anıñ sāyesinde ḳarīben telāfī-ʾi mā-fāt müyesser ve ẕātıñızıñ ʿulūm-ı ʿāliyye ve bā-ḫuṣūṣ fünūn-ı edebiyyede ber-kemāl olan vuḳuf ve mahāretiñiz ḫānedān-ı (20) Berāmekeniñ maʿlūmları olsa ḥaḳḳıñızda iẓhār-ı ṣaḥābet ve īṣār envāʿ-ı cūd ve mekremetle sizi her dürlü menāṣıb-ı celīleye sevḳ ve īṣāl ve maġbūṭ-ı aḳrān ve emṣāl idecekleri maṣūn-ı şāʾibe-ʾi ḳīl ü ḳāl oldığından eṣer-i ḳarīḥañız olmaḳ üzere

(182) medāyiḥ-i münāsibeyi ḥāvī bir ḳaṣīde tanẓīm iderek anıñla evvel ḫānedān-ı celīlü’l-şāna tevessül ve mürācaʿat eyleseñiz der-ʿaḳab “**Nā-ḳābilest an ki bi-devlet nemīresed” “Verne zamāne der-ṭaleb-i muzd ḳābil est”**[367] mażmūnı ḥayyız-ı ẓuhūrda cilve-ger olur ve müddet-i (5) medīde ḥalḳa-ʾi tedrīsinde bulınup istifāde-ʾi ʿulūm itmiş oldığımız bizim Ḫāce Efendiniñ ḫānedān-ı müşārün-ileyhe farṭ-ı tereddüd ve iḫtiṣāṣı

---

[364] İnsanlar içinlerinde bir şeyler saklarlar, ama çok az kişi bunu gizleyebilir. Mutlaka onun yüzünde o sakladığı şeyden belirti ve izler vardır.
وقل من ضمنت شيئا طويته الا وفى وجهه من ذاك عنوان

[365] Günlerin adetidir; bir tarafı seni mutlu ederse diğer tarafı üzer, mutsuz eder.
ومن عادت الايام ان صروفه فان سر منها جانب ساء جانب

[366] İlim kalıcıdır, kaybolmaz, son bulmaz.
فان العلم يبقى لايزال

[367] Büyük bir devlet ve güce erişemeyen kişi değersizdir. Oysa felek sadece ücret karşılığında değer verir.
نا قابل است آنكه بدولت نميرسد ورنه زمانه در طلب مرد قابل است

oldığından bu bābda anlarıñ daḫi tavassuṭ eylemesi murād idilür ise bi’s-sühūle muvāfaḳatları istiḥṣāl olınabilür. Hemān ẕātıñız öyle bir ḳaṣīde ṭasarlayañda eger ruḫṣat virilür ise ben daḫi (10) keyfiyyeti bir kerre Ḫāce Efendi ile söyleşüp ṣabāḥ ḫaber getüreyim dimesiyle ve vāḳıʿā ol vaḳtler Āl-i Berāmekeniñ eñ civcivli zamān-ı iḳbāi ve cüy-bār-ı cūd ve iḥsānları ṭarāvet-baḫş ḥadāʾiḳ-ı emānī-ʾi edānī ve eʿālī oldığı ve benim gibi nice nice güseşte-ḥāl-i ʿacz ü ḥirmān dest-gīrī-ʾi luṭf u ʿināyetleriyle nāʾil-i ṣervet ve sāmān (15) olmaḳda bulındıḳları cümleniñ meşhūd ve maʿlūmı idüginden ol ẕātıñ vuḳūʿ bulan iḫtār ve teşvīḳ-i uḫuvvet-kārānesi ẕihn-i ʿācizāneme mülāyim görinmesiyle kendüsi muḳābele-ʾi ḳabūl ve teşekkürle iʿāde ve teşyīʿ olındıḳdan ṣoñra ol gice ṣabāḥa ḳadar itʿāb-ı fikr ve ḳarīḥa ile ḫānedān-ı müşārün-ileyhiñ sitāyiş-i ber-güzīdelerini (20) şāmil bir ḳaṣīde-ʾi belīġa inşā ve baʿżı ebyātda perīşānī-ʾi ḥāl-i ʿācizānemi teẕkār ve īmā ile bi’l-tebyīż müheyyā eyledim ve taḳdīm ve tavṣīl içün ol ẕātıñ ʿavdet ve himmetine dide-dūz-ı intiẓār ve ʿale’ṣ-ṣabāḥ gelüp Ḫāce Efendiniñ ḥüsn-i vesāṭāt ve delālet

(183) buyuracaḳları ḫaberini getürmesiyle ḳarīn-i istibşār oldım. Mümā-ileyh ḳaṣīdeyi baʿde’l-müṭālaʿa taḥsīn ve bunıñ muḳaddeme-ʾi feyż ü iḳbāl olacaġı bī-işṭibāh bulındığından baḫṣle beni teʾmīn eyleyüp ve ḳaṣīdeyi alup ʿavdet itdikdearadan daha iki sāʿat (5) vaḳt mürūr itmemişdi ki Caʿfer Bermekī cānibinden daʿvetci ẓuhūr iderek beni tevḳīr ve ibcāl ile müşārün-ileyhiñ ḥużūr-ı ʿālīlerine īṣāl eylediler. ʿĀcizleri ol vechle ḥāʾiz-i devlet-meṣūl ve fāʾiz-i behcet-ḳabūl oldığımda evvelce Ḫāce Efendiniñ taʿrīf ve tavṣīfinden pederim merḥūmıñ daḫi ḫānedān-ı müşārün-ileyhiñ (10) perverde-ʾi nān ve niʿmet ve çerāġ-gerde-ʾi dest-i semāḥatları oldığı añlaşılup burası daḫi ḥaḳḳ-ı ḫākisārānemde başḳaca baʾiṣ-i efzāyiş-i inʿām ve ʿāṭıfet oldığından müşārün-ileyh beni meclis-i devletlerinde ruḫṣat-ı ḳuʿūd ile ser-firāz ve seniñ ḥasebü’l-verāṣe bu dāʾireye taʿalluḳ ve intisābıñ nezdimizde müṣbet ve iltizām ve intiẓām-ı ḥāliñ (15) müterettib-i ẕimmet ʿulüvv-i himmet olmışdır meʾālinde muḫāṭabāt ve tebşīrāt-ı dil-nüvāz-āne ile maẓhar-ı iʿzāz eylemiş ve baʿżı muṣāḥabāt ve mübāḥaṣāt-ı edebiyye ile bir iki sāʿat ḥużūrlarında tevḳīf itmişdir. O aralıḳ elinde bir paket evrāḳ ile birisi gelüp çāḳ yanına taḳarrubla beynlerinde ḫafiyyen bir miḳdār ṣoḥbet cereyān eyledikden ṣoñra dönüp (20) gitmiş oldığını gördüm ve baʿdehū müşārün-ileyh bana tevcīh-i ḫıṭāb ile bugün ḫāneñizde

istirāḥat ve ṣabāḥdan iʿtibāren bu dāʾireye mülāzemet idiñ diyu arada buyurmalarıyla meʿa'-te'eddüb ḳalḳup ḫāneme geldigimde müşārün-ileyhiñ ḥużūrında iken yanına gelüp giden ādemi

(184) ḳudūmda muntaẓır buldım meger ki dest-i ihānet-kār-ān-ı tebeʿadan tecerruʿ eyledigim zehr-ābe-ʾi ġadr ve iʿtisāf beni merra'l-meẕāḳ-ı rūz-gār-ı bī-inṣāf ve "**Bīzārem ez īn zendegī ey merg kücāyī"**[368] zemzemesiyle nevḥa-fezā-yı āh u enīn-i ciger-şükāf itmiş oldıġı bir minvāl-i (5) muḥarrer-i meded-resim olan şerīk-i müşfiḳiñ ifādesinden Ḫāce Efendiniñ ve anīn teblīġ ve taʿrīfinden daḫi müşārün-ileyhiñ maʿlūmları oldıġı gibi peder-mānde emlāk ve ʿaḳārımıñ kimleriñ ʿuhdelerine geçmiş ise serīʿan taḥḳīḳ olınup ḳıymet-i ḥāżıralarıyla bedelleri iʿṭā ve ṣāḥibleri irżā ile yine taṣarruf-ı ʿācizāma ircāʿ (10) ve iʿādesini muḳarreblerinden birine sipāriş ve irāde eylemiş ve o ẕāt daḫi bir sāʿat içinde īcabını icrā ile meẕkūr emlāk ve ʿākārıñ ʿuhdeme ferāġını mübeyyin temessüklerini yapdırup getürmiş oldıġından demincek gördigim evrāḳ anlar imiş. Ol ẕāt bunları müşārün-ileyh ṭarafından ilāve buyurılan (15) ʿaṭiyye-ʾi naḳdiyye ile berāber getürüp ṭaraflarından itḥāf-ı gül-deste-ʾi selām ve taḥiyyāt ve ḳarīben bustān-ı ṭabʿ-ı semāḥat ve iḥsānlarından bir çīde-ʾi enāmil istiʿṭāf idecegim reyāḥīn-i ṣaḥābet ve ʿināyet-i üftāde-nevāz-āneniñ renk ü būy-ı bī-imtinānını şerḥ ve tafṣīl ile meşāmm-ı arzūmı muʿaṭṭar-sāz-ı envāʿ-ı mevāʿīd ve tebşīrāt eyledigi (20) ḥālde żamīme-ʾi öẕr-dāfiʿu'l-ḥicāb ile ṣavb-ı ʿācizāneme teslīm ve irtesi güni müşārün-ileyhiñ dāʾire-ʾi fāḫirelerine ne ṣūretle gidilecegini daḫi taʿrīf ve tefhīm ile ʿavdet eyledikde biraz zamān beru başıma zindān olan tārīk-ḫāne-ʾi aḥzanım o anda çerāġ-

(185) bāz-ı efrūḫte-ʾi baḫt-ı dıraḫşān ile reşk-i beytü'l-ʿarūs-ı müştāḳān ve usṭurlāb-ı neşīde-ʾi "**Ançe mībīnim der bīdāriyest yā Rab yā be-ḫāb" "Ḫīyşten rā der çunīn niʿmet pes ez çendīn ʿaẕāb"**[369] ile ol gice ṣabāḥa ḳadar sitāre-şümār-ı ḥayret ve istiġrāb ve gāh taḥdīṣ-i (5) niʿam muḥavvilü'l-aḥvāl ile secde-güzār-ı teşekkür ve gāh ʿömrimde ṣaḥn-ı ders-ḫāne ve ṣuffe-ʾi ḫāne-ʾi vīrāneden başḳa ne bir dāʾire görmiş ve

---

[368] Hayattan bıktım, ey ölüm neredesin?
بیزارم از این زندکی ای مرك کجایی

[369] Ya Rab! Bu ne haldir, uykuda mıyım yoksa rüya mı görüyorum ki: bir çok azaptan sonra nimet de görüyorum?
آنچه می بینم دربیداریست یارب یابخواب خویشتن رادرچنین نعمت پس از چندین عذاب

ne de ḥavāşī-ʾi ketebe işārāt ve taʿlīḳāt ve baʿżı eşʿār ve ebyāt taḥrīrinden ġayrı bir şey yazmış oldığımdan rüsūm ve ādāb-ı devāʾir-i ekābire ʿadem-i ıṭṭılāʿımdan nāşī şāyed baʿżı reftār ve eṭvār-ı (10) nā-hem-vārımla put ḳıraraḳ nāmūs ve vaḳārım şikest ve ve zāʾil ve ṭarafıma emr ve sipāriş olınacaḳ umūr-ı taḥrīriyye vesāʾireyi yüzime gözime bulaşdırup çehre-ʾi feżāʾilim nāme-i siyāhān-ı cürm ve ʿışyān gibi sevād-alūde-i reẕāʾil olur vehmiyle ser-be-ceyb-i tefekkür olarḳ şād-mānī-ʾi selāmet-i nāgeh-ẓuhūr ve mülāḥaẓā-ʾi (15) nevāʾib-i ʿavāḳıb-ı umūr ile ber-ṭaraf-sāz-ı ḥużūr ve ḫāb oldığım ḥālde gūyā ol demde kendüsine muḳīm-i riyāḥ-ı efkār-ı tār-mārımdan hebe-ʾi hubūb-ı perīşānī olınmış yed-i nesīm-i seḥeri ve ʿīd-i **"Ve rubbe umniyyetin aḥlā mine'l-vaṭari"**[370] ile bir hemzde sāz-ı ḫāṭır-ı nā-kām ve "**Zaġamet cihān çinān şüd ki şabā nemī tüvāned" "Be tebessüm** (20) **nihānī leb-i ġonca-bāz kerden"**[371] peyām-ı yeʾs istişmāmiyle müveccih-endāz-ı kenāre-ʾi evhām olmış yaʿnī işte müsāʿade-ʾi ṭāliʿ-sāz-kār ile tecdīd-i ḥāl olındı. Bunıñ ilerüsine varılup seyyiʾe-ʾi ṭūl-i emel ile dūçār-ı ḫacālet ve reẕālet olmaḳdan ise niʿmet-i ḥāżıra ile

(186) ḳanāʿat ve müşārün-ileyhiñ dāʾiresine tereddüd ve mülāzemetden bir sūret-i ḥasenede dāmen-keş-i istiġnā olaraḳ kemā-fi'l-sābıḳ iḫtiyār-ı peyġūle-ʾi ʿuzlet olınması her ḥālde münāsib ise de "Her zamān dest-i dile dāmen-ı fursat girmez" vaḳfınca böyle (5) velīyy-i niʿmet daḫi naṣıl terk olınabilür ve müstaġraḳ oldığım bunca elṭāfı muḳābilinde lisān-ı edeb ne vechle ityān-ı maʿẕerete muḳtedir olur diyu envāʿ-ı muṭālaʿāt-ı müterreddid-āne ile ẕihn-i perīşānım ṭolmışiken şerīk-i mihr-bānımıñ mihr-i ʿālem-ārā gibi lemeʿāt-ı "Eṣ-ṣabāhu bi'l-ḫayr" ile ḫāne-ʾi ʿāciz-āneme żiyā-baḫş-ı inbisāṭ (10) ve tebrīk-i devlet-i nevāyende ile meclis-ārā-yı sürūr ve neşāṭ oldığını görüp bunıñ maḳdem-i mübārekini ittiḫāẕ-ı muḳaddime-ʾi neyl-i saʿādet ve delālet ve himmetiyle naʾil oldığım luṭf-ı celīlden ṭolayı ʿarż-ı ferāyiż-i maḥmedetle deminden beru dimāġ-ı ḳuvve-ʾi müteḫayyileyi taḫdīş ve ḫāṭır-ı nā-ārāmīdeyi taġlīṭ ve teşvīş itmekde olan ḥāl-i tereddī (15) naḳl ü ḥikāyet ve bu bābda daḫi reʾy ve muṭālaʿasına

[370] İhtiyaçtan, lüzumlu şeyden çok daha güzel dileyeceğiniz bir şey yoktur.
و رب امنية احلى من الوطر

[371] زغمت جهان چنان شدکه صبا نمی تواند به تبسم نهانی لب غنجه بازکردن

Senin hasretinin üzüntüsü hayatımı karartı, geceye döndürdü ve sabahımın gelmesini imkansızlaştırdı. Bu karanlık ve imkansızlık sıkıntısını, gonca dudağının, gizli bir tebessüm için kıpırdayışıyla gidermeye çalışıyorum.

mürācaʿat eyledigimde seni mübtelā-yı tereddüd ve inḳılāb iden fikr ü zehāb aṣlā maḳrūn-ı ḥaḳḳ ve ṣavāb olmayup mücerred vehm ü ḫayālden ʿibāret ve çünki ṭūl-i emel dinilen şey kişi kendü taṣavvurāt-ı vehmiyyesine vücūd virüp anıñ üzerine binā eyledigi teşebbüṣāt-ı (20) nā-be-cāsında ışrār ve başa çıḳmayacaḳ bir ṭaḳım tażarruʿāt ve temenniyāt ile rast geldigi ādeme āb-ı rū dökerek nefsini teẕlīl ve aḥḳār ile bi'l-iḫtiyār ıżṭırāb ve ʿaẕāb-ı ıżṭırārīye dūçār olmaḳdan kināyet olup yoḫsa bu vechle ẓuhūrāt

(187) ḳabīlinden olmaḳ üzere gelüp görinen elṭāf-ı celīle-ʾi Rabbāniyyeye ṭūl-i emel dinilmez ve bunı redd eylemek meẕheb-i ʿaḳl ve inṣāfda tecvīz olınmaz. Hemān şimdi ḳalḳup saña emr ü sipāriş olındıġı üzere daʾire-ʾi müşārün-ileyhe şitāb ve ʿazīmet ve her ne ḫidmet (5) gösterilür ise vüsʿ ve iḳtidārıñ derecede ḥüsn-i tesviyesine teşmīr-

sāʿid himmet eylemelisin diyu keşīde-ʾi silk-i maḳāl eyledigi leʾālī-ʾi neṣāyiḥ-i ḥikmet-iştimāl ile baña sübḥa-baḫş-ı irşād ve hidāyet ve "Fe iẕā ʿazimte fe tevekkel ʿala'l-lāh" mevʿiẓa-ʾi celīlesiyle pāy-ı aḳdāmıma mūriṣ-i taḳvīt olmasıyla ve taʿyīn olınan vaḳt daḫi ḥulūl itmiş (10) bulınmasıyla dāʾire-ʾi müşārün-ileyhe gidüp dünki gün kendüsiyle mülāḳāt olınan ẕātıñ vesāṭat ve delāletiyle yine ḥużūr-ı Caʿfer Bermekī'ye şeref-yāb-ı meṣūl ve ḥāliñe ḥusbān bir ḫidmet ẓuhūrına ḳadar mülāzimet ve bu aralıḳda uṣūl ve meṣāliḥ-i dīvāniyye ile daḫi kesb-i iʾtilāf ve mümāreset olınmaḳ üzere saña bu dāʾirede (15) taʿyīn-i maḥall ve vaẓīfe olınmışdır. Muḫāṭabāt-ı tebşīriyyesiyle tecdīd-sāz-ı ḳabūl oldıġımda ḫān-ı ālāy-ı bī-intihā-yı "Veʾin teʿuddū niʿmete'l-lāhi lā-tuḥṣūhā" ser-pūş-endāz-ı ṭabaḳça-i iṭmiʾnān oldı. Ve'l-ḥāṣıl sözi taṭvīl ile taṣdīʿ itmeyelim. Beni dū-çār-ı inḳılāb ve ıżṭırāb iden ḫavāṭırıñ bir güne āṣār-ı müʾellimesi görilmedigi (20) ḥālde günden güne müşārün-ileyhe kesb-i kemāl-i taḳarrub ve iḫtiṣāṣ ve iḫrāz-ı mübāhāt-ı muṣāḥabet ve münādemet-i ḫāṣṣu'l-ḫāṣṣ ile mişkāt-ı ādāb ve aḫlāḳ-ı memdūḥalarından iḳtibās eyledigim envār-ı ḥüsn-i terbiyyet nāṣiyye-ʾi baḫt ve iḳbālimi münevver-sāz-ı ḳābiliyyet

(188) ve buña ḳuvve-ʾi ʿilmiyyeniñ munżamm olan feżāʾil ve tezyīnāt-ı ṭabīʿiyyesi daḫi ḫaylīce muʿāvenet itmiş oldıġındanmān içinde beyne'l-ekābir maʿrūf ve müştehir ve ḥall ü ʿaḳd-i umūra muḳtedir olaraḳ sāye-ʾi Berāmikede derece-ʾi istiḥḳāḳ ve liyāḳatimiñ müstaʿidd oldıġı merātib-i (5) refīʿat-i kām-rānī ve ḥitām-ı dünyeviyyeye müteʿalliḳ esbāb-ı teleẕẕüz ve şād-mānīden hīç bir niʿmet ve devlet

ḳalmadı ki aña nāʾil olmadım ve bu müddet içinde yine ebnā-yı cinsimiñ mücerred belā-yı ḥased ve reḳābetle īkāʿına çalışup muḳābeleʾi ikbāl-i rāygānī ve muşādemeʾi şīmeʾi ḫāṭır-sitānī ile icrāsına dest-res olamadıḳları muʿāmelāt-ı (10) ġaraż-kārāneniñ ilcā eyledigi baʿżı mertebe yeşvīş-i ḫāṭırdan başḳa bir gūne rāḫatsızlık görmedim vaḳtā ki **"İẕā sāʿadeke'l-ḥāl ferḳab zevāluhā" "Femā- hiye illā miṣlu ḥalbeti eşṭar" "Ve in ḳaṣadetke'l-ḥādiṣātu bi-buʾṣihā" "Fevesseʿ lehe'ṣ-ṣadrut-tecelludi vaṣbir"**[372] maẓmūn-ı şedāʾid-nümūnı ufḳ-ı rūz-gār-ı sitem-kārdan miṣāl-i rīḥ-i debūr (15) tezaʿzuʿ-nümā-yı ẓuhūr ve kemāl-i şöhreti baʾiṣ istiġnā-yı teẕkār ve tekrār ve tekrār teẕkārı riḳḳat-engīz-i ḳulūb-ı ṣıġār ve kibār olan istīṣāl-i ḫandān-ı berāmike vaḳʿaʾi fecīʿası çehreʾi nevḥa-ger-i eyyāma latma-zen-i meṣāʾib ve şürūr olaraḳ anlara gel ve cüzʾī müntesib geçinen nice nice ḫandān bād-ı ṣarṣar-ḳażā ve nāʾire-i iġrāż olan (20) sineʾi kīne-cūyān-ı zamāndan münbaʾiṣ-i şerāre-i nifāḳ ve şiḳāḳıñ sū-be-sū işʿāl eyledigi āteş-i ifk ü iftirā ile sūzān ve perīşān vedūd-ı āh-ı maẓlūmān zebāne-keş-i āsmān oldıġı ṣırada benim daḫi ol ḫandān-ı semāḥat-dāsitāne keyfiyyet-i taʿalluḳ ve intisābım cānib-i ḥükūmete

(189) iġmāz ile ḳahr ve izmiḥlālime çalışmış iseler de vaḳtiyle tedārik olınan baʿżı yārān-ı iḫlāṣ-nişānıñ şefāʿat ve himmetlerine baʿżı ṭarafca teşebbüṣ olınan tedābīr ve vesāyiṭ-i ḫafiyyeniñ teʾṣīrāt-ı serīʿası daḫi munżamm oldıġından ol varṭaʾi hevl-nākden (5) taḫlīṣ-i girībān-ı cān ve faḳaṭ meydānda olan bi'l-cümle emlāk ve çiftlik-ānemi dest-i müṣādere-kār-ān-ı bī-inṣāfa ḳapdırup yalñız ḫānemi ve derūnında bulınan emvāl ve eşyāmı ḳurtardıḳdan başḳa bir ḫayli nuḳud-ı mevcūdemi daḫi nühüfteʾi ḥufreʾi ketm-ān itmiş oldıġımdan ve muḳaddemen ḫaveneʾi tebeʿaya teslīmiyyetden ṭolayı gördigim derd ü miḥnet (10) bu kerre baña ḥüsn-i ʿibret olup elimdeki emvāl ve nuḳudıñ ḳadr ü ḳıymetini bilerek ḳāʿideʾi teṣarrufiyyeniñ icrāsına naṣb-ı nefs-i ihtimām eyledigimden sinīn-i vāfire kendü ʿālemimde meşġūl-i ʿibādet ve ṭāʿat ve ervāḥ-ı ṭayyibeʾi berāmikeye raḥman-ḫān-ı iḫlāṣ ve maġfiret oldıġım ḥālde "ḥāżıra daġlar ṭayanamaz" meṣelince emvāl-i (15) mevcūde tükenmege yüz ṭutmış ve bir ṣūretle istiḥṣāl-i esbāb- taʿayyüşe teşebbüṣ olınmaḳ iḫtiyācı gelüp görinmiş oldıġına ve aṣdikā-

[372] Durumun lehinde ve sana yardımcı oluyorsa tedbirli ol (o gidicidir), bu dünya daha akıllıların oynadığı sahnedir, çok kötü olayla karşılaşırsan gönlünü aç sabırlı ve dayanıklı ol.

اذا ساعدتك الحال فارقب زوالها فماهي الامثل حلبة اشطر

وان قصدتك الحادثات بنوبها فوسع لها الصدر التجلد و اصبر

yı eḥibbā-yı ḳadīmeniñ delālet ve himmetleriyle münāsib bir meʾmūriyyet taḥṣīl olınaraḳ iʿāde-ʾi intiẓām-ı ḥüsn-i taʿayyüşe imkān var idi ise de bunca zamāndan ṣoñra tebdīl-i meslek ve mişvār ve ḫandān-ı (20) Berāmekeden ṣoñra başḳa bir ḳapuya ʿarż-ı ẕillet ve iftiḳār olınması şīme-ʾi vefā-perestime ġāyet düşvār geldigine mebnī baʿde-ezīn kārbān-ı ʿömr ü zinde-gānīniñ ṭarīḳ-i ticāretde imrārına ḳarār virdim ve levāzım-ı żarūriyye-ʾi beytiyyeden başḳa elimde ne ḳadar emvāl ü eşyā-yı

(190) nefsiyye ḳalmş ise cümlesini ṣatup bir ḫaylice ser-māye beydā ve Baṣra'da bulınan aḥbābımdan bir ẕāt ile bi'l-muḫābere orada ne miṯillü emtiʿanıñ revāc ve ḳıymeti oldıġını taḥḳīḳ iderek bunlardan ḳatı külli şeyy iştirā eyleyüp maḫṣūṣan istikrā itdigim sefīneye (5) vażʿ ve taḥmīl ile cānib-i Baṣra'ya müteveccih oldım. Bir iki gün evvel gördigiñiz maḥalle muvāṣaletle ṣāṭiyyü'ṣ-ṣaṭ üzerine āteş yaḳup tanẓīf-i eṣvāb itmek üzere çıḳdıġımızda meger ki bir ṭaḳım eşḳıyā-yı ʿurbān bizim ḥālimize negerān imişler. Ṭāʾifeleri gemiyi sāḥile rabṭ ile kendüleri çalı çırpı ṭoplamaḳ içün (10) eṭrāfa daġıldıḳlarında eşḳiyā-yı merḳūme gemiye hücūm ile buldıḳları emtiʿa ve eşyāyı nehb ü ġāret ve sefīneye ilḳa-yı āteş-i ḫasāret eyledikden ve faḳīri daḫi kenārda görüp ṣoydıḳdan ṣoñra yıḳılup gitdiler. Ṭāʾifeleriñ neye uġradıḳlarını bilemem faḳaṭ bendeñiz saḥili terk ile çöl ṭarafına gider isem (15) belki bir şenlige taṣādüf idemeyüp helāk olacaġımı ve oracıḳda ḳalur isem mürūr idecek bir sefīneden istimdād ile necāt bulacaġımı mülāḥaẓa ile elṭāf-ı İlāhiyyeye muntaẓır olmışidim. İşte andan ṣoñraki aḥvāl manẓūr ve maʿlūm-ı vālāları buyurılmış ve meşhūdım olan muʿāmelāt ve tebşīrāt-ı laṭīfe-ʾi üftāde-perverīlerinden (20) ẕāt-ı düstūrīleriniñ daḫi ḥaḳḳ-ı ʿācizanemde ṣānī-ʾi Caʿfer Bermekī olacaḳlarını cezm ve teyaḳḳun ile şimdiki ḥālde taḥṣīl-i rıżā-yı devlet ve edā-yı şükr-i ʿāṭıfet ve merḥametlerine ḥaṣr u ḳaṣr-ı efkār eylemekden başḳa ḳullarınca bir vaẓīfe ḳalmamışdır diyu naḳl-i ser-güzeştini temām

(191) ve iḥtiyārlıḳ ḥāliyle deminden berü ḥużūr-ı muʿallālarında ẓuhūr iden eṭvār-ı mütecāhilāne ve güstāḫ-ānemden ṭolayı ʿafv u sāmīʿ-i münʿamīlerini istirḥām iderim diyu hemān ḳıyām ile ṣaffu'l-niʿāl-i ḫidmet-kārānda dest-beste-ʾi taʿẓīm ve iḥtirām oldıḳda pīr-i müşārün-ileyhiñ işbu edeb (5) ve ḥürmetini görince ben daḫi yerimden fırlayup muṣāfaḥa-ʾi tekrīm ile kendüsini ṣadr-nişīn-i ibcāl ve tefḫīm eyledim ve der-ʿaḳab müstaṣḥabım bulınan elbise-ʾi faḫireden bir ḳat libās-ı celīle iksā ve

nuḳud-ı mevcūdemden nışfı miḳdārını meʿa'l-iʿtiẕar taḳdīm ve ihdā ile elimden geldigi ḳadar taṭyīb ve iḥtirāmına iʿtinā itdim. Müşārün-ileyhiñ bu ṣūretle (10) iġtināmı-ı şeref-i mukārenetini cümleʾi müsāʿadāt-ı baḫtiyārīden ittiḫāẕ ve aṣlā yanımdam ayrılmayup muṣāḥabet ve münādemet-i nādīde ve nāşīdelerinden fevḳa'l-ġāye istilẕāẕ iderek āh u āze vāṣıl oldıġımızda ṭaraf-ı Ḫilāfet-penāhīden rüʾyet ve temşiyyeti bāña ḥavāle olınan ḫuṣūṣātı kāmilen ʿuhdeʾi kifāyet ve ḥaẕāḳatine tefvīż ve iḥāle eyleyüp ben orada (15) bulındıḳca gündüzleri yalñız tereffüh ve tenezzüh ile īṣāl-i leyāl ve giceleri daḫi yine müşārün-ileyh ile birleşüp kāh müẕākereʾi emr-i meʾmūriyyet ve kāh idāreʾi aḳdāḥ-ı ḥüsn-i ṣoḥbet ve muʿāşeretle iştiġāl iderek eyyām-ı kalīle ẓarfında ikmāl-i maṣlaḥat ve mücerred müşārün-ileyhiñ eṣer-i dirāyet ve mehāretiyle vilāyet-i mezbūreden ḫazīneʾi (20) devlete dereceʾi taḫmīnden ḳat-ender-ḳat ziyāde istiḥṣāl-i menfaʿatla ʿavdet müyesser olmış ve Baġdād'a girilecegi gün inşāʾa'-llāhu Teʿālā siziñ cihet-i feżāʾil ve maʿlūmāt-ı nāfiʿañızı ʿarż-ı pāyeʾi serīr-i Ḫilāfet ve ḥaḳḳīñızda isticlāb-ı ʿāṭıfet-i Seniyye ile

(192) ḳarīben itiḥḳāḳ ve ehliyyetiñize şāyān bir meʾmūriyyet istiḥṣāline ṣarf-ı maḳderet eylerim meʾālinde baʿżı kelimāt ile teʾmīn-i mevāṣīḳ-ı mevālāt ve muṣāfāt itmek istedigimde müşārün-ileyh efendim ẕāt-ı ʿālīleri bu ʿāciz-i bī-vāyeye iḥsān-ı ḥayāt ve maʿiyyet-i devletlerinde bulındıġım (5) müddetce ol ḥayātıñ ikmāl-i ḥavāyiciyle ḥüsn-i muḥāfaẓasına beẕl-i ʿināyāt buyurdıñız. Bendeñiz bundan maʿadā ṭaraf-ı mekārim-kārīlerinden hīç başḳa bir şey ümīd ve ḳabūl ve ʿömrim oldıḳca bu luṭf-ı ʿālīyi kemāl-i teşekkür ve maḥmidetle taḳdīr ve taḥdīṯ iderek bir zamānda ẕühūl etmeyim. Ancaḳ bendeñiz El-Berāmeke'den ṣoñra ferd-i āferīde ṭarafından ʿatiyye (10) ve iḥsān ḳabūl itmemek üzere ʿahd ü peymān itmiş ve ibtidā-yı mülāḳāt-ı Ṣeniyyeñizde ḳabūl-i ʿatiyyeʾi devletleri ḥaḳḳında gösterilen muvāfaḳat aḥkām-ı żarūriyyeʾi zamān ve maṣlaḥata ittibāʿen bir mümāṣāt-ı muvaḳḳatadan ʿibāret olup ʿatiyyeʾi meẕkūreye aṣlā el sürmeyerek ʿayniyle ve temāmiyle ve ḫīn-i vedaʿda ṭaraf-ı sāmīlerine iʿāde ve taḳdīm (15) eylemek niyyetiyle emāneten ḥıfẓ eylemiş oldıġımdan bunıñ yine mevżūʿ-ı ṣanduḳçeʾi temellük-i ʿālīleri ḳılınması eḫaṣṣ-ı mütemennā-yı ʿācizānemdir diyu ʿaṭiyyeʾi mezbūreyi nihādeʾi pāy-ı visādeʾi istiġnā ve üzerimde bulınan elbiseniñ iʿādesi maḫall-i edeb-i taʿẓīm oldıġından bi-minneh Teʿālā bugün bende-ḫānelerine

vuṣūlimde anı daḫi ṣadaḳāt-ı Celīle-ʾi semāḥat-kārīlerine (20) maḥsūben müstaḥiḳḳīn-i fuḳarādan birine virmekligim ḥaḳḳında sezā-vārī-ʾi ruḫṣat ve faḳaṭ sāʾir cihetle üzerimde olup iʿādesine imkān olmıyan niʿam-ı ʿulyālarını ḫidemāt-ı mesbūḳa-ʾi ʿāciz-āneme ecr-i miṣl maḳāmında ḥelāl itmelerini ve ḥużūr-ı Ḥażret-i Ḫilāfet-penāhīde benim ḥaḳḳımda

(193) zinhār ve zinhār şaḳḳ-ı şefe-ʾi güftār buyurmamaları istidʿā iderim diyerek müteşebbiṣ-i dāmen-i istiḥlāl ve "**Felek rā hīç ne-būd beh ezīn kār" "Ki yār rā cüdā gerdānd ez yār"**[373] neşīdesince vaḳt-i vedāʿ ve müfāraḳatıñ ḥulūlinden baḥṣle eşk-rīz-i ḥüzn ü melāl oldığını (5) müşāhede eyledigimde müşārün-ileyhiñ işbu ḥalinden ben daḫi bilā-iḫtiyār kemāl-i riḳḳat ve ḥayrete giriftār ve idāreʾi kelāma bī-iḳtidār oldığım ḥālde meger gemi iskeleye yanaşup istiḳbāle gelenler ile māl-ā-māl olmasıyla o ḳarġaşalıḳ arasında pīr-i müşārün-ileyh ervāḥ-ı mücerrede gibi gözden nihān olmış ve bunca müddet beynimizde cārī olan (10) ülfet ve ṣoḥbet eṣnāsında kendüsi ism ve maḥallini lisāna almamış ve suʾāl ve taḥḳīḳī benim daḫi ḫāṭırıma gelmemiş oldığına ve Baġdād ise keṣret-i nüfūs ile miṣāl-i deryā-yı ʿummān ve böyle ism ve maḥalli bilinmeyen ādemiñ aranup bulınması ʿadīmü'l-imkān idügine mebnī bir daha nām ü nişānı görilmek müyesser olmayup faḳaṭ işbu ḥikāye-ʾi (15) pür-iʿtibār kendüsinden yādigār-ı rūzgār olaraḳ ḳalmışdır.

Aḳsām u ṣunūf-ı kitābeti taʿyīn ve taʿrīf ve herbiriniñ mebādī-ʾi mühimme ve levāzım-ı mütemmimesini teşrīḥ ve tavṣīf eylemiş olan pīr-i deḳāyiḳdān vefā-semīr ve bunları güzelce żabṭ u ḥıfẓ ile nigāriş-peẕīr-i ṣaḥāʾif-i kütüb-i edebiyyāt olmasına himmet eyleyen Vezīr-i ẕī-şān-ı pāk-żamīr-i (20) müşārün-ileyhümānıñ nükhet-gāh-ı rūḥ-ı tāb-nākları bi'l-cümle küttāb ṭaraflarından her ān neşr-i rāyiḥa-ʾi iḫlāṣ-fātiḥa-i raḥmet ve ġufrān ile taʿṭīr ve taḳdīse şāyāndır ki żabṭ-ı ḳavāʿid-i esāsiyye-ʾi kitābete medār oldığından

(194) Aṣḥāb-ı ḳaleme daʾimā ḫāṭır-nişān olacaḳ ḥikāye-ʾi meşrūḥayı biñ bu ḳadar sene evvel bıraḳup gitmişlerdir. Raḥmetu'l-lāhi ʿaleyhimā.

---

[373] İki sevgiliyi birbirinden ayırıyor, feleğin bundan hiçbir kazancı yok ki! (Neden yapıyor?).
فلکرا هیچ نبودبه ازین کار که یاریرا جداکرداند از یار

İşbu ḥikāyede beyān ve tafṣīl olınan aḳsām ve ṣūnūf ʿaṣrımızda cārī olan muʿāmelāt-ı tahrīriyyeye taṭbīḳ ve muḳāyese (5) olınur ise cümlesi de nām-ı āḫarla mevcūd oldıġı maʿlūm-ı erbāb-ı vuḳūf olup şöyle ki aḳsām-ı ḫamseden birincisi olan kitāb-ı resāʾil her bir dāʾire-ʾi resmiyyeniñ mektubcı ve taḥrīrāt-ı mühimme ḳalemlerine ve ikincisi olan ketebe-ʾi aḥkām-ı dāʾire-ʾi ʿilmiyye ile maḥākim ve aḳlām-ı Şerʿiyyeye ve üçincisi olan küttāb-ı maʿūne mecālis ve (10) devāvīn-i ʿörfiyye aḳlāmına ve dördincisi olan ketebe-ʾi ḫarāc-ı umūr-ı māliyye ve ḥesābiyyeye ve kātib-i ceyş dinilen ḳısm-ı ḫāmisiñ ṣınıf-ı evveli daʾire-ʾi ʿaskeriyye mektubcı ve taḥrīrāt ḳalemleriyle ordu-yı Hümāyūnlarıñ ve fırḳa-ʾi ʿaskeriyye ḳumandanlarınıñ maʿiyyetlerinde umūr-ı mühimme taḥrīrine ve ṣınıf-ı s̱ānīsiʿaskerī yoḳlama ve muḥāsebe (15) ve rūz-nāmeçe ḳalemleriyle alāy ve ṭaburlara ve ṣınıf-ı s̱āliṣi jurnāl ḳalemlerine meʾmūr olan küttāb oldıġı añlaşılur ve ṣunūf-ı ketebeden kāffesi ḥikāye-ʾi meẕkūreniñ muṭālaʿasıyla kendülerince işe yarayacaḳ birer ḥiṣṣe-ʾi nāfiʿa ile bilmeleri ümīd olınur.

Şiʿr

(20) Şiʿr ve inşā tevʾem ve seciyye-ʾi şiʿriyyeniñ inşā ve kitābetde ḥuṣūl-i ḥüsn-i selīḳa ve melekeye medār-ı aʿẓam oldıġı bālāda beyān ile bundan daḫi bir nebẕe baḥṣ olınacaġı vaʿd idilmiş idi. Bunıñ

(195) sebeb ve ḥikmeti teşrīḥ olınınca fenn-i inşāyı teʾsīs ve tedvīn itmiş olan müteḳaddimīn-i fużalā fenn-i mezbūrıñ taʿyīn-i mebādīsi ṣırada bunlardan başlıca birisi daḫi eşʿār-ı ḳadīme oldıġını keşf ve ḥükm ile aṣḥāb-ı inşā eşʿār-ı makbūleden bir ḫayli şeyy ḥıfẓına (5) iʿtinā itmekliġiñ eşedd-i lüzūmını ẕikr ve taṣrīḥ ve seciyye-ʾi şiʿriyyesini zīrde gösterildigi vechle ḥıfẓ-ı eşʿār-ı ḳadīme ve istikmāl-i maʿlūmāt-ı lāzime tezyīn ve taḥkīm eyleyerek fiʿliyyāt-ı bedīʿasını iẓhār ve iṣbāt iden münşī-ʾi ṣāʿiri münşī-ʾi ġayr-i ṣāʿire vücūh ile taḳdīm ve tercīḥ eylemişlerdir. Zīrā nezd-i aṣḥāb-ı muṭālaʿada vāżıḥ (10) ve hüveydā oldıġı üzere vaḳtā ki zamān-ı cāhiliyyetde fuṣāḥā-yı ʿArab-ʿarbā ber-manṭūḳ-ı naẓm **“Ve inneme’l-merʾu ḫadīṣu buʿdihū” “Fe-kun ḫadīṣen**

ḥasenen li-men ve‘ā”[374] cihānda güzel sözden güzel eṣer-i kerān-bāhā ve andan başḳa āṣārıñ hīç birinde iḥtimāl-i beḳā olmadıġını bilüp ve bekā-yı nām içün aḥsen-i kelām enfes-i ġanāʾim ve kendülerine ḥayāt-ı (15) ṯānī maḳāmına ḳāʾim oldıġını añlayup “**Ḫayru’ẕ-ẕeḫāyir ‘indī’l-‘ilm ve’l- edeb” “Min külli mā huve mevrūṯu ve müktesib”**[375] mezāyāsınca bunıñ şān-ı celīline kemāl-i iʿtinā ile ve edāʾi belāġatda bāliġ-i mertebeʾi iʿcāz ve meydān-ı süḫen-ṭırāzīde zūr-ı bāzū-yı feṣāḥatla ʿilm-ifrāz oldılar ve ṣoñra gelen muḥaḍḍıramīn ile ʿaṣr-ı medeniyyet-i cedīdeʾi İslāmiyyeyi idrāk (20) iden ḳudemā-yı müvellidīn daḫi meslek-i siḥru’l-beyānda yed-i ṭūlā gösterdiler. İşbu ṭabaḳaʾi ʿulyāda bulınan fuṣahā-yı ḥaḳāyıḳ-āşināñıñ luġat ve belāġat ve ʿilm ve ḥikmete dāʾir olup meʾḫaẕi istifādeʾi ʿumūmiyye olan ṭūmār-ı zer-tār-ı āṯār ve iḫbār-ı nefīseleri ekṯeriyā pīçīdeʾi minvāl-i naẓm olaraḳ

(196) üftādeʾi revāc-gāh-ı iştihār ve maẓhār-ı kemāl-i raġbet ve iʿtibār oldıġından üslūb-ı merġub-ı ʿArab ve feżāʾil-i ʿilm ve edeb taḥṣīli arzūsında bulınanlar eşʿār-ı kadīmece olan mahfūẓātlarınıñ izdiyādına ġayret ve evlādlarınıñ daḫi muḳtedir oldıḳları derecede eşʿār (5) ve ḳaṣāʾid ezber itmelerine himmet iderler idi. Lākin ol vaḳtler ne ʿilm-i ʿarūż ve ḳavāfīye ve ne de ʿulūm-ı edebiyyeniñ sāʾir şuʿbelerine dāʾir meydānda bir kitāb mevcūd ve bunıñla berāber ufḳ-ı feyyāżaʾi ʿArabdan ṭalʿat-nümā-yı intişār olan şems-i münīr-i ʿulūm u maʿārifiñ żiyā-yı ʿālem-ārāsı her ṭarafda meşhūd idi. Faḳaṭ ḥāl bu minvāl üzere (10) ḳalmayacaġı ve ʿulūm-ı mütedāvile mā-beyne’l-deffeteyne pāy-dār olamayacaġı cezm olındıġından teşvīḳ-i ḫulefā ile eʾimmeʾi ʿulemādan her biri ʿulūm-ı edebiyyeden biriniñ taḥrīr ve tedvīnine himmet eyleyüp az vaḳtde e’l-ān ümmehāt-ı ʿulūm- dinilen bir çoḳ müʾellefāt-ı muʿtebere vücūda getürilmiş ve bunlarıñ mesāʾilinden ekṯeri eşʿār-ı ḳadīmeʾi (15) büleġādan istinbāṭ olınan maʿlūmāt üzerine vażʿ ve tertīb olınup işbu eşʿārıñ daḫi ḳavāʾid ve żavābiṭı bir düstūr-ı müstaḥkem taḥtına alınmaḳ içün ʿarūż ve ḳavāfī ve ḳarż-ı şiʿr fenleri tedvīn olınmışdır. İşte eşʿār-ı ḳadīme ʿulūm-ı edebiyye içün bir nevʿ meʾḫaẕ ve esās oldıġı ve

[374] İdeal iyi bir kişinin konuşması derin ve anlamlı olur, karşımızdaki tam ciddi anlayan adamsa anlamlı derin konuşun. و انما المر حديث بعده فكن حديثا حسنا لمن وعى

[375] Bana göre miras kalan ve kazanılanlardan biriktirilecek, saklanacak en iyi şeyler ilim ve edeptir. خير الذخاير عندي العلم والادب من كل ما هو موروث و مكتسب

müʾellefāt-ı meẕkūre eşʿār-ı mezbūreden (20) getürilen şevāhid ile memlū bulındığı miṣillü inşā ve kitābetle meşġūl bulınan fużalā daḫi eşʿār-ı merḳūmeye iḥtiyāclarını görüp āṣār-ı belīġalarında bunları tażmīn ṭarīḳiyle pek çoḳ istiʿmāle mecbūr oldıḳlarından başḳa baʿżılarınıñ ḥāvī oldığı ḥükm ve maʿānīʾi

(197) daḳīḳayı ḳālıb-ı neṣre ifrāġ ile mażmūn ve mezāyālarını yazdıḳları ḫuṭab ve mekātibātda ser-māye ittiḫāẕ iderek ve bunıñla fikr ve ḳarīḥalarını tevsīʿ eyleyerek iẓhār-ı faẕl ve kemāl eylemiş oldıḳları muʾaḫḫaran fenn-i inşāyı tedvīn eylemiş olan müʾellifīniñ ʿindlerinde (5) maʿlūm olmasıyla ber-vech-i muḥarrer eşʿār-ı ḳadīme ḥıfẓını fenn-i inşānıñ mebādīʾi mühimmesinden ʿadd eylemişlerdir. Bināʾen ʿalā ẕālik istikmāl-i fenn-i kitābet istiṭlāʿ-ı dekāyıḳ-ı şiʿriyyeye daḫi muḥtāc ve menūṭ ve bunıñ esbāb ve levāzım-ı muḳteżıyyesi beyān olınan ʿarūż ve ḳavāfī ve ḳarż-ı şiʿr fennlerine dāʾir müʾellefātda muḥarrer ve mebsūṭ oldıġından ve işbu (10) fünūn-ı ṣelāṣe ḥaḳḳında elsineʾi ṣelāṣe üzere yazılmış ḫaylice kitāblar mevcūd olaraḳ aṣḥāb-ı istiʿdād bunları muṭālaʿa ile istiḫrāc ve istinbāṭ idebileceklerinden tafṣīlātı anlara ḥavāle ile bu maḳāmda şiʿriñ yalñız ḥadd-i ẕātīsine ve müteferriʿāt-ı saʾiresine daʾir baʿżı maʿlūmāt-ı icmāliye derci münāsib görilmişdir.

(15) Maʿlūm ola ki şiʿr aṣl luġatda bilmek yaʿnī ḥads-i sālim ve istidlāl-i müstaḳīm ile idrāk-i maʿānī eylemek maʿnāsına olup ıṣṭılāḥda **“E’ş-şiʿru kelāmun murettebun maʿneviyyun mevzūnun muḳaffā mütekerrerun ve mütesāvi’l-evāḫir”**[376] ʿibāresiyle taʿrīf olınmış ve kelām ḳaydiyle işārāt ve ḥarekātdan ve aṣvāt-ı mevzūneden ve müretteb ḳaydiyle mühmelātdan ve aḳvāl-i ġayr-i mürettebeʾi (20) maʿneviyyeden ve mevzūn ḳaydiyle neṣr-i müretteb-i maʿnevīden ve muḳaffā ḳaydiyle her ne ḳadar bir ḳaç mıṣraʿ bir veznde vāḳiʿ olsa da ḳāfiyeleri muḫtelif oldığı ḥālde şiʿr ıṭlāḳ olınamayacagından bu miṣillü āḫirleri muḫtelif mıṣraʿlardan ve mütekerrir ḳaydiyle bir veyā bir ḳaç beyt veyāḫūd mıṣraʿlar ḳāfiyece birbirine muvāfıḳ olsa da veznleri

(198) muḫtelif oldığı ṣūretde keẕālik şiʿr olamayacağı ḥasebiyle iḫtilāf-ı evzāndan ve mütesāvīyyü’l-evāḫir ḳaydiyle kelām-ı ġayr-i muḳaffā ile ḥurūf ve ḥarekāt-

[376] Şiir, düzenli, anlamlı, ölçülü, kafiyeli, tekrarlı sonu eşit olan kelamdır.
الشعر كلام مرتب معنوى موزون مقفى متكررومتساوى الاواخر

ı aḫīreniñ iḫtilāfından iḫtirāz idilüp baʿżıları taʿrīf-i meẕkūre şāʿiriñ mevzūn olmaḳ ḳaṣdiyle (5) söylemekligi ve kelāmıñ muḫayyel olmaḳlıġı ḳaydlarını daḫi ʿilāve ile mevzūn olsa da ḳaṣd taʿalluḳ itmeyen ve teşbīhāt ve istiʿārāt ve kināyāt-ı belīġa ile muḫayyel ve maṭbūʿ olmayan kelāma şiʿr ıṭlāḳ itmeyerek ve ʿulemā-yı fennden baʿżıları daḫi şiʿriñ taʿrīfinde başḳa meslege giderek sözi uzatmışlar ise de basṭ olınan (10) taʿrīf maṭlaba kāfī görindiginden anıñla iktifā olınmışdır.

Baʿżı müfessirīn-i kirām "Yezīdu fi'l-ḫalḳi mā-yeşāʾ" Āyet-i Kerīmesinde efrād-ı beşerden baʿżılarına mevhibe-ʾi maḫṣūṣa-ʾi Ṣamedāniyye olmaḳ üzere iḥsān buyurılan mezīd-i niʿmet ṭabʿ-ı mevzūndan ʿibāret oldıġını beyān eyleyüp şiʿriñ medḥ ve sitāyişini mutażammın Ehādīṣ-i ṣaḥīḥa-ʾi (15) Nebeviyye daḫi şeref-vārid ü şiʿr öteden beru dīvānü'l-ʿArab ve ümmü'l-kelām ʿünvānlarına maẕhariyyetle bir ʿilm-i celīl-i keşīrü'l-fevāʾid olmasına ve naẕm-ı kelām itmek muṭlaḳā seciyye-ʾi maḫṣūṣa ile berāber bir çoḳ melekāt-ı ʿilmiyye vücūdına muḥtāc bulınmasına mebnī mā-teḳaddemde şiʿriñ şeref ve iʿtibārı ve aṣl-ı derece-ʾi kemāl ve aña göre şuʿarā daḫi (20) nezd-i mülūk ve ekābirde vufūr-ı ḳadr ve ḥayṣiyyetle maġbūṭ-ı aḳrān ve emṣāl idi. Ṣoñraları baʿżı minnet-cuʿān-ı bī-vāye ve müteşāʿirān-ı kem-māye şiʿri vesīle-ʾi cerr ve suʾāl ve cāʾize ve ʿaṭiyye ḳapmaḳ içün ʿinde'l-nās

(199) menfūr ve meẕmūm olan eşḫāṣı medāyiḥ-i celīle ile medḥ ve vaṣf iderek şiʿriñ ve kendüleriniñ ʿırż ve iʿtibārlarını pāy-māl eylediklerinden aṣḥāb-ı nāmūs ve ḥayṣiyyet o yolda şiʿr söylemekden mücānebetle "**Şiʿr der-aṣl ḫīş hem bed nīst" "Nāle-ʾi men ze ḫast** (5) **şürekāst"**[377] dimege başlamış iseler de bunıñla şiʿriñ ḥayṣiyyet-i ẕātiyyesi naḳīṣa-pezīr olmamış ve güher-i gerān-bahā dest-i aʿmāya düşmekle ḳıymet-i aṣliyyesini ġayb itmemişdir. Lākin her kelām-ı mevzūna şiʿr dinilemeyüp aṣl şiʿr "**Huve en yeʾti'ş-şāiʿr bi-maʿnā lem-yesbiḳ ileyhi ḳad iḫteraʿathu fiṭnatehū ve ibtedeʿathu ḳarīḥatuhū yudheşu li-inşādihi'** (10) **s-sāmiʿu ve tuṭrebu min istiṭrāfihi'l-mesāmiʿu**

[377] Şiirin kendisi o kadar kötü değil de, muhtevasındaki kötülük, düşmanlarıma karşı nefretimin ortaya çıkmasındandır.
شعردر اصل خویش هم بدیست نالۀ من زخست شر کابست

feyeşteriku'l-ḳalbu ve's-semʿu ḫīneʾiẕin fi't-tehāyicu bihī"[378] ʿibāresiyle taḳyīd olınmışdır ki meʾāli: Şiʿr şāʿiriñ īrād eyledigi ol maʿnā-yı daḳīḳa ıṭlāḳ olınur ki miṣli sebḳat itmemeli ve anı şāʿiriñ ẕekā ve fıṭnat-ı fıṭriyyesi ol üslūb-ı belīġ ile iḫtirāʿ ve ḥüsn-i ḳarīḥaʾi melīḥası bir nehc-i behīc (15) üzere ibdāʿ itmek şarṭdır ki leṭāfet-i sebk ve edāsı sāmiʿa-ḥayret ve dehşet ve ciyādet şīveʾi bedīʿi mesāmeʿa vecd ve meserret ilḳā eyleyüp işidildigi anda semʿ ile ḳalb şevḳ ve ihtizāzda müşterek olmalıdır dimekdir. İşbu şīve ādāb ve tezyīnāt-ı medeniyye ile meʾlūf olmış ve iḫtirāʿāt-ı cedīdeye kesb ve vuḳūf ile tezyīd-i (20) maʿlūmāt eylemiş olan müvellidīn-i müteʾaḫḫirīniñ eşʿār-ı daḳīḳalarında mevcūd olup müteḳaddimīn-i ʿArabıñ eşʿārı tekellüf ve taṣannuʿdan ʿārī ve yalñız feṣāḥat üzerine mebnī olaraḳ üslūb-ı maḫṣūṣ ile menāzil-i maḥbūbıñ ve riyāḥ ve seḥābıñ ve ḥurūb ve rükūbıñ ve vuḥūş ve ṭuyūrıñ

(200) evṣāfını ve mübāhāt ve taʿziye gibi şeyleri cāmiʿ oldıġından ve bunlarda eşʿār-ı müvellidīnde bulınan maʿānīʾi bedīʿa pek nādir olaraḳ teşādüf eylediginden baḫṣle baʿżı ʾüdebā āṣār-ı müvellidīni eşʿār-ı müteḳaddimīne tercīḥ itmek istemişler ve baʿżıları daḫi kelāmda maṭlūb olan (5) feṣāḥat ancaḳ üslūb-ı ʿArabda mevcūd oldıġını iddiʿā eyleyüp tekellüfāt-ı tevlīdiyye ve ṣanāyiʿ-i bedīʿiyyeyi maḫall-i feṣāḥat ʿadd ile ḥattā müvellidīnden eñ be-nām olanlarıñ bile naẓmlarını eşʿār-ı müteḳaddimīne nisbetle şiʿrden maʿdūd olamaz dimişlerdir. Bu daḳīḳanıñ temyīz ve tercīḥi aṣḥāb-ı kemāliñ ẕevḳ-i selīmlerine ḥavāle olınıp (10) şāʿir olmaḳ içün ne miṣillü ser-māyeʾi maʿlūmāta iḫtiyāc oldıġı baḫṣine gelince bu fenne dāʾir yazılan bi'l-cümle kitābларıñ muḳaddemātında basṭ ve beyān olındıġı vechle şāʿir içün ẕikri sebḳat iden seciyyeʾi maḫṣūṣadan başḳa kāffeʾi ʿulūm ve fünūnıñ ıṣṭılāḥātını bilmek ve eşʿār-ı müteḳaddimīn ile āṣār-ı esātiẕeden pek çoḳ şeyy (15) ḥıfẓ ve ezber eylemek ve anlarıñ daḫi ıṣṭılāḥlarına vāḳıf olmaḳ lā-büd ve lāzım olaraḳ egerçi aṣlā kitāb oḳumamış ve elif ve lāmıñ beynini tefrīḳden ʿāciz bulınmış olan baʿżı ümmīleriñ ber-vech-i muḥarrer ʿaṭiyyeʾi İlāhiyye olan ṭabʿ-ı mevzūn vāṣıṭasiyle naẓm-ı kelāma muḳtedir

[378] Şâirlik, daha önce bulunmamış, söylenmemiş ve kendi içinden doğmuş, kendinden çıkmış, bir manayı söylemektir. Şiir söylendiğinde dinleyenler güzelliğinden şaşırıp neşelenir, kalp ve his birlikte heyecanlanırlar.

هو ان يأتى الشاعربمعنى لم يسبق اليه قد اخترعته فطنته و ابتدعته قريحته يلهش لانشاده السامع و تطرب من استطرافه المسامع فيشترك القلب والسمع حينئذ فى التهايج به

olabildiklerine ve söyledikleri sözleriñ (20) arasında baʿżan eşʿār-ı maṭbūʿa daḫi görildigine naẓaran "**Men ne dānem fāʿilāt fāʿilāt" "Şiʿr gūyem bihter-i azāb ḥayāt"**[379] neşīde-ʾi meşhūresiniñ şāyān-ı taṣdīḳ oldıġı iddiʿā olınur ise bu söz erbābı ʿindinde maẓhar-ı ḳabūl ve iʿtibār olamayup çünki

(201) o miṣillü ümmīleriñ eşʿārı arasında "**Remyetun min ġayri rāmin"**[380] ḳabīlinden olaraḳ nādiren baʿżı ebyāt-ı maṭbūʿa bulınabilmek cāʾiz olsa da ḳuṣūr-ı aḳvāl-i saḫīfeleri taḥt-ı naẓar-ı diḳḳate alındıġı ṣūretde müfredāt-ı elfāẓında ve deḳāyıḳ-ı maʿānīsinde (5) ve evzān ve ḳavāfīsinde lā-yuʿad ve lā-yuḥṣā sehv ve ḫaṭā oldıġı tebeyyün idecegi ve şiʿr diyu meydāna ḳoydıḳları sözler "**Egerçi vezn nedāred līk bā-maʿnā est"**[381] tezyīfine mā-ṣadaḳ olacaġı āşikārdır. Bu fenniñ eʾimmesinden maʿdūd olan üdebā-yı ʿulemā edevāt-ı şiʿri żabṭ ve imlā eyledikleri ṣırada ṭabīʿat-ı şiʿriyyeniñ (10) reʾsü'l-biżāʿa ve ʿulūm-ı edebiyyeniñ esāsu'ṣ-ṣınāʿa oldıġı ẕikr ve tafṣīl ve insānda olan ṭabīʿat-ı şiʿriyyeyi cevher-i şecāʿata ve ʿulūm-ı edebiyyeyi esliḥaya teşbīh ve temṯīl eyleyüp esliḥası mükemmel olmayan ādem ne ḳadar şecīʿ ve cerī olsa daḫi ʿinde'l-mükāfaḥa bir şeyʾe muḳtedir olamayacaġı gibi naẓm-ı kelām itmek dāʿiyesinde (15) bulınanlarıñ daḫi ṭabīʿat-ı şiʿriyyeleri ne ḳadar zorlu ve vāsiʿ olsa da ʿulūm-ı edebiyyede mahāretleri olmadıḳca mübāreze-ʾi şiʿriyyeye kesb-i iḳtidār idemeyeceklerinden baḥiṣle bu bābda taḥṣīl-i ʿulūmıñ aʿẓam-ı şerāyiṭ oldıġını tavṣiye ve tenbīh eylemişler ve fenn-i şiʿriñ levāzımından olan ʿulūm-ı ʿadīdeyi derc ve mezc iderek (20) bedīʿiyyāt nāmıyla mufaṣṣal ve meşrūḥ kitāblar taṣnīf itmişlerdir. Kitābü'ş-şiʿr ve'ş-şuʿarā müʾellifi İbn-i Ḳuteybe eşʿār-ı müteḳaddimīn ile āṯār-ı maḳbūle-ʾi müvellidīni ser-ā-pā tetebbuʿ ve tedebbür eyledikden ṣoñra bunları dört ḳısm üzere buldım. Birincisi elfāẓında ḥüsn ve behcet

(202) ve maʿānīsinde ciyādet ve metānet bulınan eşʿār ve İkincisi elfāẓı baʿżı ṣanāyiʿ-i bedīʿiyye ile selāset ve ḥalāveti cāmiʿ ise de maʿnāsı teftīş ve tedḳīḳ olındıġı

---

[379] Ben fāilātün fāilāt bilmem, ancak âb-ı hayattan daha güzel ve canlı şiirler söylerim.
من ندانم فاعلات فاعلات شعر گویم بهتر از آب حیات

[380] Atanı olmayan bir atış.
رمية من غير رام

[381] Her ne kadar vezin yok ama, mânâ bakımından dopdoludur.
گرچه وزن ندارد ولیك بمعنی است

ḥālde bir ṣūretle fāʾide ve ḥikmeti mutażammın olmayan āṣārdır ve Üçincisi her ne ḳadar (5) elfāẓı ġāyet sāde ve ṣanʿat ve zīnetinden āzāde ise de maʿnāsında ciyādet ve fāʾide ve ḥikmet olan ve ḍördincisi hem lafẓı ve hem de maʿnāsı işbu üç ṭabaḳanıñ mādūnında bulınan naẓmlardır dimişdir. Aḳsām-ı meẕkūreden birincisi aʿlā-yı ṭabaḳa-ʾi kelāmdan vāḳiʿ olup ikincisiniñ ḥüsn-i şīve-ʾi elfāẓı ve üçincisiniñ daḫi (10) fāʾide-ʾi maʿānī-ʾi mütebeyyinesi bunlara revnaḳ ve ḥayṣiyyet virerek naẓar-ı iʿtibār ve raġbeti celb ider ise de dördincisi hīç bir şeref ve meziyyeti cāmiʿ olmadıġından bunlar ẓürefāyı üdebānıñ naẓm ve inşāsından perhīz olınmasını tavṣiye eyledikleri eşʿār ve ümmehātı kütüb-i şiʿriyyeden Dürrü'l-Ferīd ṣāḥibiniñ şiʿrde feṣāḥat-ı lafẓı cisme (15) ve ibdāʿ-ı maʿnāyı rūḥa teşbīh eylemesi daḫi rūḥlu bir güftārdır.

İḫtār

Şuʿarā-yı Rūm evzān ve ḳavāfīce temāmiyle şuʿarā-yı ʿAceme taḳlīd eyleyüp eşʿār-ı Fārisiyyede ise diger naẓma intiḳāl olınmadıḳca uṣūl-i evzānıñ baʿżı āṣār-ı esātiẕede görildigi vechle sekte taʿbīr olınan (20) maḥallerden başḳa mevāżıʿ-ı sāʾirede taġyīri cāʾiz olmadıġından evzān-ı Fārisiyye ʿarūż oḳunmaḳsızın melekāt-ı ṭabiʿiyye ile ḥıfẓ olınabilür ise de şuʿarā-yı ʿArab naẓm-ı vāḥidde aṣldan ferʿa intiḳāl yaʿnī bir beytiñ bir mıṣraʿında vezniñ aṣlını ve digerinde

(203) ferʿini istiʿmāl idegeldiklerinden buraları ṭabīʿatıñ melekesiyle kemāyenbaġī farḳ olınamayup şekk ve ḫaṭāya düşilecegi ḥasebiyle eşʿār-ı ʿArabiyye ile tevaġġul idecek ẕevāta göre bir ʿaruż risālesi ḳırāʾat olınmaḳ lāzımdır.

(5) Kelām-ı menṣūrda ḫuṭbe taʿbīr olınur muḫāṭabāt-ı belīġada ekṣer müteʾaḫḫirīn ḳāfiyeyi iltizām ile ḫuṭbeyi "**Kelāmun müsecca'un muḳaffā**"[382] ʿibāresiyle taʿrīf itmiş iseler de büleġā-yı ḳadīme ḫuṭbelerinde tersīl ṭarīḳini daḫi iḫtiyār eylemiş oldıḳları maʿlūm ve müṣbit oldıġından ṣūret-i maḫṣūṣada olaraḳ terġīb ve terhīb (10) içün mecmaʿ-ı nāsda īrād olınan veṣāyā gerek müseccaʿ ve muḳaffā olsun ve gerek

[382] Secili kafiyeli söz.
كلام مسجع مقفى

tersīl ṭarīḳiyle īrād olınsun cümlesine ḫuṭbe taʿbīr olınabilür ḥattā Avrupalularıñ “ḍusḳūr” didikleri nuṭḳ-ı resmīler bile ḫuṭabdan maʿdūddır.

Cānib-i Maḫdūmdan Diger ʿArīża

(15) Muḳaddemen taḳdīm eyledigim ʿarīża-ʾi cevābiyemde mücerred sāʾiḳa-ʾi niʿam-ı meşmūle-ʾi devletleriyle münselik olacaġım meslek-i cedīd iḳtiżāsınca ādāb-ı ḳalemle uṣūl-i kitābet ḥaḳḳında taʿlīmāt-ı edebiyye ve teblīġāt-ı ḥikemiyye-ʾi cenāb-ı feżāʾil-perverīlerine daḫi ber-kemāl olan iḫtiyāc-ı ʿāciz-ānemden baḥiṣle cüy-bār-ı feyż ve iḥsān-ı ʿālīleriniñ ol sūy-ı (20) dil-cūya daḫi temāyül-nümā-yı ʿāṭıfet ve şūre-zār-ı istiʿdād-ı nāçiz-ānemiñ reşeḥāt-ı irşād-ı sāmīleriyle ṭarāvet-yāb-ı hüsn-i ḳābiliyyet buyurılması tażarruʿıyla taṣdīʿa cesāret itmemişdim. İşbu niyāz-ı müstemend-ānemiñ daḫi

(204) mübeşşir-i isʿāfı olaraḳ şeref-vurūd iden ʿināyet-nāme-ʾi ʿālī-ʾi faḫīmānelerine maṭviyyen irsāl buyurılan levāyiḥ-i ḥikmet-sevāniḥ-i veliyy-i niʿmetleri lede’l-muṭālaʿa ḥāvī oldıġı enfes ẕeḫāyir-i veṣāyā ve ḥikem-i kifāyet-baḫş ḥavāyic-i ehl-i ḳalem olup ve lā-siyyemā uṣūl-i (5) kitābet ve inşā mebāḥiṣinde keşīde-ʾi silk-i berāʿat olan leʾālī-ʾi nüket ü mezāyā nev-resīde-gān-ı kitābet içün ser-māye-ʾi füyūżāt-ı ʿuẓmā oldıġı görilmiş ve taḥṣīl-i ʿulūm ve maʿārifiñ kemāl-i lüzūm ve ehemmiyyetini kemā hiye ḥaḳḳıhā iṣbāt ve teʾyīd ve bütün ʿömr ü zinde-gānī-ʾi çāker-ānemi o yolda ṣarf itmek üzere ḳullarına īrāṣ-ı şevḳ-i (10) cedīd eylemiş olmaġla bi’l-ḫaṣṣa ṣavb-ı ʿāciz-ānemden ve bi’l-ʿumūm iḫvānım ṭaraflarından ḫużūr-ı muʿallā-yı veliyy-i niʿmetlerine teşekkürāt-ı mefrużanıñ ʿarż ve taḳdīmine müsāraʿat iderdim. Egerçi sāye-ʾi maʿārif-vāye-ʾi Ḥażret-i mülūk-ānede hüner-mendān-ı ʿaṣrıñ himmetleriyle āṣār-ı ḳadīme ve cedīdeden bir ḫayli münşeʾāt-ı maṭbūʿa mütedāvil (15) eyādī-ʾi ḫāhiş-kerān ve bunlarıñ her biri birer tertīb-i bihīn üzere şirāze-bend-i tedvīn oldıġından muṭālaʿaları başḳa başḳa müstelzim-i istifāde-ʾi iḫvān ise de āṣār-ı ʿaliyye-ʾi deḳāyıḳ-perverīleri anlarda muḥarrer olmayan ve şimdiye ḳadar lāyıḳı vechle lisān-ı ʿOṣmānīye alınmayan taʿrīfāt ve bedīʿiyyāt ile daha sāʾir maʿlūmātı şāmil ve heves-kār-ān-ı (20) maʿārife bir müşevviḳ-i bī-muʿādil oldıġından bu miṣillü āṣār muṭālaʿasına ṭālib olanlar ʿindinde sāʾirlerinden ziyāde maẓhar-ı raġbet ve iʿtibār ve istikmāl-i meleke-ʾi kitābete ḫaylice

medār olacaġı ḥasebiyle ṭabʿ ve temşīline bi’l-cümle iḫvān ṭaraflarından kemāl derecede arzū-yı şamīmī

(205) gösterilmekde ve bir ān evvel çıḳarılmasına her ṭarafdan ziyādesiyle teşvīḳ ve ibrām görilmekdedir. Muvāfıḳ-ı reʾy ve irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi raḥīmāneleri buyurılur ise icrā-yı īcābına baḳılmaḳ üzere keyfiyyetiñ ṭaraf-ı bende-gāneme emr ve işʿār ve bir de muḥāṭ-ı ʿilm-i devletleri buyurıldıġı (5) vechle muʿāmelāt-ı taḥrīriyyede ḥisāb ve kitāb birbirinden ayrılmayacaġı ve işbu eşer-i celīl-i maʿārif-mendīlerinden defterī ketebesi şınıfında bulınan iḫvān daḫi istifāde eylemek içün muḳaddemāt-ı ʿilm-i ḥesāb ile el-ḥāletu hāẕihī devāʾir-i resmiyyeniñ kāffesinde bi’l-ḳabūl merʿī bulınan uṣūl-i cedīdeye tevfīḳan defter ṭutılmaḳ ḳāʿidesine dāʾir bir miḳdār (10) maʿlūmāt daḫi derc eyledigi ṣūretde fevāʾid ve muḥsenāt-ı maḫṣūṣadan ḫālī olmayacaġı cihetle bu mādde ḥaḳḳında daḫi beş on ṣaḥīfecik bir lāyiḥanıñ müẕeyyel āşār-ı seniyyeleri olmaḳ üzere terḳīm ve irsāline luṭf ve müsāʿife-ʾi celīle-ʾi veliyy-i niʿmetleri sezā-vār buyurılması bābında.

(15) **Cevāb-nāme**

Eşʿār-ı mesbūḳ-ı ʿālīlerine imtişālen ādāb-ı ḳalem ve uṣūl-i kitābete dāʾir ṣaçma ṣapan yazılup gönderilmiş olan levāyiḥiñ vuṣūlinden baḥşle bunlarıñ ṭabʿ ve temşīli ḥaḳḳında istişʿār-ı reʾy ve muṭālaʿayı ḥāvī ve muḳaddemāt-ı ḥesāb ile uṣūl-i defterīye dāʾir bir miḳdār (20) maʿlūmāt teẕlīli daḫi münāsib olacaġı iḫtārını muḥtevī ziver-i enmele-iḥtirām olan taḥrīrāt-ı ʿaliyyeleri müfādı maʿlūm-ı ʿācizī ve levāyiḥ-i meẕkūre ser-ā-pā maḥṣūl-i efkār-ı perīşān ve eşer ıṭlāḳına vücūh ile ġayr-i şāyān oldıġı ḥālde maẕhar-ı

(206) naẕar-ı taḳdīr buyurılması muḳteżā-yı ḫaṣāʾil-i memdūḥaları üzere ḥaḳḳ-ı ḫālişānemde bir nevʿ ibrāz-ı muʿāmele-ʾi dil-nevāzīden ʿibāret olmasıyla işbu şīve-ʾi nāzik-āneleri ḥuṣūl-i memnūniyyet ve maḥmideti müʾeddī olmışdır. Levāyiḥ-i merḳūme yalñız ẕāt-ı ʿālīlerince şāyed mūcib-i istifāde (5) olabilecegi mülāḥaẓasıyla yazılmış ve bir ṭaḳım maʿlūmāt-ı nāḳışa ve muṭālaʿāt-ı saḫīfeyi mutażammın olup ṭaraf-ı ʿālīlerinden beyān buyurılan fevāʾid ve muḥsenātdan külliyyen ʿārī bulınmış oldıġından böyle envāʿ-ı ḫaṭīʾātı müştemil olan bir şeyʾiñ ṭabʿ ve temşīliyle nihāde-ʾi enẕār-ı ʿumūmiyye ḳılınmasından ṭolayı iʿlān-ı cehāletle dū-çār olacaġım (10) farṭ-ı

ḥicāb ve ḫacāleti tefekkür itdikce bunıñ ol ṣūretle ṭabʿ ve intişārına vicdān-ı ʿācizānem bir vechle ḳāʾil olmuyor. Ḫuṣūṣiyle gönderilen müsveddātıñ ekṣeri Mekteb-i Mülkiyyeye meʾmūriyyetim eṣnāda şākirdāndan suʾāl ile anlarıñ ṭalebi üzerine iʿmāl-i fikr ve ḳarīḥaya ṣarf-ı ẕihn idilmeksizin muʿāmelāt-ı (15) ʿādiye yolında irticālen dikte idilmiş ve ṣoñra imlā taṣḥīḥine baḳılmaḳ üzere şākirdān ṭaraflarından getürilüp ve cüzdān-ı müsāmaḥa ve nisyānda ḳalup naẓar-ı diḳḳatden geçirilmesine iḫtilās-ı vaḳt olınamamış olan evrāḳ-ı perīşāndan ʿibāret olaraḳ bunlar öyle meydāna çıḳacaḳ şey olmadıġı gibi levāyiḥ-ı meẕkūreniñ (20) baʿżı mevāżıʿında teṣādüf iden fıḳralar daḫi mücerred ẕāt-ı vālālarınıñ bir miḳdār luġat ḥıfẓıyla münşeʾāt-ı Türkiyye arasında istiʿārāt ve kināyāt ile ṣanāyiʿ-i bedīʿiyyeniñ ṣūret-i istiʿmālini görerek muṣṭalaḥca yazılmış olan āṯār-ı müteḳaddimīnden istinbāṭ-ı mezāyāya

(207) muḳtedir olabilmeleri maḳṣadına mebnī diger bir meslekde tahrīr olınmış ve ʿaṣrımızda maḳbūl-i ṣıġār ve kibār ve āsār-ı belīġaʾi ḳalemiyyeleri başḳa bir melekeʾi rāsiḫaʾi fāʾiḳa ile siḥrü'l-ḥelāl dinmege sezā-vār olan meherehʾi küttāb ʿindinde ise meslek-i meẕkūr külliyyen metrūk ve menfūr gibi (5) olmasına naẓaran beyān olınan fıḳarāt-ı nā-maṭbūʿanıñ teşnīʿ ve iʿtirāżdan vāreste olamayacaġı daḫi emr-i meczūm bulınmış olması āṯār-ı merḳūmeniñ ṭabʿ ve temṯīli ḥaḳḳında bütün bütün bāʿiṯ-i fıḳdān-ı cesāret olur ise de iḫvān ṭarafından ol vechle gösterilen arzūnıñ reddi daḫi kāffeʾi umūrda mūṣil-i semt-i necāt (10) ve selāmet bildigim ṭarīḳ-ı rıżā ve teslīmiyyete mülāyim olamayacaġından işte burası ʿācizlerince müstelzim-i tereddüd olmaġın keyfiyyeti bir kerre aṣdiḳā-yı aḥibbāmızdan olan ve eṣnāfı içinde ḥilyeʾi istiḳāmet ve inṣāf ile mümtāz bulınan bizim Ṣaḥaf Bekir Efendī Ḫāce ile bi'l-müẕākere beyniñizde münāsib görildigi ḥālde icrā-yı īcābına himmet buyurılması (15) ve iḫtār-ı vālāları üzerine bir miḳdār ḥesāb ile uṣūl-i defterīye dāʾir yazılmış olan lāyiḥa leffen firistādeʾi bezm-i ʿālīleri ḳılınmış olmasıyla anıñ daḫi münāsibi vechle teẕyīl idilmesi her ḥālde reʾy-i neḳḳād-ı ẕekā-perverīlerine ḥavāle olınmışdır Oġlum Efendim.

(208) **İNŞÂÂT**[383]

Mübārek Rikāb-ı Hümāyūn Cenāb-ı Mülūk-āneye ʿArż-ı ḥāl

Cenāb-ı Rabb-i ʿİzzet muḥyī-ʾi mülk ü millet ü müʾeyyed-i dīn ü devlet olan Veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz Şehn-şāh-ı maʿālī-münaḳḳıyet Pādişāhımız Efendimiz Ḥażretlerini cihān ṭurdıḳca erīke-ṭırāz-ı şān ü şevket buyursun. (5) Fransa müʾellifīn-i meşhūresinden Mösyö Kolaşk memālik-i maḥrūse-ʾi Ḥażret-i Ḫilāfet-penāhīleri aḥvāline dāʾir istatistiḳ uṣūli üzere yazmış oldıġı kitāb-ı ṣıḥḥat-nişābıñ muḳaddemesi şükūh-efzā-yı serīr-i Ḫilāfet oldıḳları rūz-ı fīrūzdan beru ve ḫaşāyiş-i mümtāze-ʾi Cenāb-ı Padişāhīleri olaraḳ aḥvāl-i Devlet-i ʿAliyyeleriniñ (10) her şuʿbesinde muvaffaḳ oldıḳları āṯār-ı teraḳḳiyāt ve ıṣlāḥāt-ı fevḳa'l-ʿāde ile bunlara müterettib olan fevāʾid ve muḥsenātı ve cihet-i politiḳasına ʿāʾid deḳāyıḳ-ı mühimme ile bi-ḥaḳḳın naẓār-ı diḳḳati celb idecek ṣūretde baʿżı muḥākemāt ve münāẓarātı mutażammın ve ʿulüvv-i meḥāsin-i himmet ve sümüvv-i müʾeṯṯir-i şevket ve saṭvet-i celīle-ʾi cenāb-ı mülk-dārīlerini muʿlin

(209) oldıġından mücerred taḥdīṯ ve taḥmīd-i niʿam-ı Ḥażret-i Pādişāhīleri muṭālaʿa-i ʿubūdiyyet-kārānesiyle muḳaddeme-ʾi meẕkūreniñ Türkī lisān üzere buralarca daḫi emr-i intişārı arzū olınaraḳ baʿżı nikāt-ı ġāmiżası tavżīḥ ve mebāḥiṯ-i icmāliyyesi teşrīḥ ile risāle ḳılıḳlu (5) müceddiden ḳaleme alınmış olan vecīze-ʾi nāçīze merḥameten ve tenezzülen meşmūl-nigāh-ı feyż-i iktināh-ı Pādişāhīleri olaraḳ ṭabʿ ve neşri maḳrūn-ı müsāʿade-ʾi seniyye-ʾi Ḥażret-i Ẓıllu'l-lāhīleri buyurılur ümīd-i memlūk-ānesiyle ʿatebe-i muʿallā-yı şevket-iḥtivā cenāb-ı mülūk-ānelerine refʿ ve taḳdīme cürʾet ve cesāret olınmışdır. Herḥālde emr ü fermān (10) ve merḥamet-i bī-pāyān şevketlü ḳudretlü mehābetlü Veliyy-i niʿmet-i efḫamimiz ve niʿmet-i ʿālem Efendimiz Ḥażretleriniñdir.

[383] "İnşâât" eseri, Süleymaniye Kütüphanesi, Kadı Burhaneddin Bölümü'nde (sayfa 208- 319, yıl 1286, Demirbaş No: 113) bulunup aynı zamanda bu eser, Muğni'l- Küttâb (Zühtü Bey Bölümü, 430 sayfa, Yıl 1288, Demirbaş No: 236) eserinin 208-319 ncu sayfalarında da "İnşaat" adıyla yer almaktadır.

Bu Daḫi

(Ḥüsn-i ibtidā)

Deḳāyıḳ-āşinā-yı kāffe-ʾi umūr olan Veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz Pādişāh-ı Ġayyūr Efendimiz Ḥażretleriniñ teʾsīs-i müʾeşşir-i nāfiʿa ḫuṣūṣlarında (15) mālik oldıḳları mahāret-i mecbūle-ʾi fevḳa'l-ʿāde şemere-ʾi celīlesiyle meṣāliḥ-i Ṣalṭanat-ı Seniyyeleriniñ her bir şuʿbesinde göstermiş oldıḳları teraḳḳiyyāt-ı ışlāḥiyyeniñ başlıca biri heyʾet-i cünūdiyyeleri üzerine pek az zamānda baḫş ve ifāża buyurmış oldıḳları ḫüsn-i intiẓāmāt ve revnaḳ-ı teʾsīsāt nā-mütenāhī ve bunıñ daḫi (20) eñ parlaḳ ve ḳıymet-dār olan ciheti ʿasker-i mülūkāneleriniñ şimdiye ḳadar hīç bir vaḳtde görmedikleri iltifāt ve telaṭṭufāt-ı cenāb-ı cihāniyānı cümlesinden olmaḳ üzere nihāl-i nāzende-ʾi gülşen-i *(taḫalluṣ)*

(210) şevket ve ġonca-ʾi zī-bende-ʾi salṭanat olan necl-i necīl ve Şehzāde-ʾi aşīl-i tācidārīleri devletlü Yūsuf ʿİzze'd-dīn Efendi Ḥażretleriniñ neferlikle silk-i ʿaskerīye kayd ve idḫāline şāyān buyurılan müsāʿade-ʾi Celīle-ʾi Pādişāhīdir. İşte müşārün-ileyh (5) Ḥażretleri daḫi Ḫānedān-ı Celīl-ü'l-ʿünvānlarına baḫşāyiş-i ezelī olup bundan kendüleriniñ daḫi bi'l-ḫāṣṣa mālik oldıḳları rüşd ü ẕekāvet-i ẕātiyye iḳtiżāsınca bir ṭarafdan tenezzülen devām buyurmaḳda oldıḳları Mekteb-i Ḥarbiyye-ʾi Şāhānede fünūn ve maʿārif-i ʿaskeriyyece ikmāl-i melekāt-ı naẓariyye ve diger ṭarafdan daḫi mefṭūr oldıḳları kemāl-i (10) himmet ve ġayret-i milliyye īcābınca ṣırasıyla ve niẓāmī vechle terfīʿ-i rütbe iderek bi'l-istiḥḳāḳ biñbaşılıġı ḥāʾiz oldıḳları Ḫāṣṣa Beşinci Ṭalīʿa Ṭāburınıñ ḳumandasında bulınup aʿmāl-i manevra ve ḥarekāt-ı ḥarbiyye ile istiḥṣāl-i mümārese-ʾi ʿameliyye eyleyerek ẕihn-i derrāk ve ḳudret-i çālāk-ḫulḳīleri deḳāyıḳ ve ḥaḳāyıḳ-ı ʿaskeriyye (15) ile meʾlūf olup Rabbimiz Teʿālā ve Teḳaddes Ḥażretleri velīyy-i niʿmetimiz Pādişāhımız Efendimizle berāber kendülerini mülk ve millete baġışlasun eslāfda miṣli sebḳat itmemiş bir ḳumandān-ı muvaffaḳiyyet-nişān olacaḳları melekesini göstermekde ve teʾmīn ve taḳviye-ʾi ḳulūb-ı cünūdiyye içün şundan büyük ser-māye olamayup işbu (20) niʿmet-i celīle ʿaskerligiñ rūḥı dimek oldıġından bunıñ ilerüde devlet ve milletce meẕāḳ-ı iftiḫār oldıḳca heyʾet-i ʿaskeriyye ṭarafından taḳdīr-i ḳıymet ve ʿarż-ı şükrāniyyeti zamān-ı ʿubūdiyyeti lāl

(211) (*ḥüsn-i ṭaleb)* itmekde oldığına ve bu vechle müşārün-ileyh Ḥażretleriniñ rüteb-i ʿaskeriyyece teraḳḳī-ʾi derece buyurmaları bi'l-cümle ʿasākir-i Şāhāneniñ teraḳḳiyāt-ı ṣūriyye ve maʿneviyyelerini cālib olacaġından şunıñ sürʿat-i ḥuṣūli cümleniñ eḫaṣṣ-ı āmāli bulındığına mebnī müşārün-ileyh (5) Ḥażretleriniñ ol vechle cidden ve ḥaḳīḳaten kesb-i istiḥḳāḳ buyurmış oldıḳları üzere rütbe-ʾi ḥāliyyeleriniñ ḳāʾim-maḳāmlıḳ rütbesine terfīʿi ḫuṣūṣına sezā-vārī-ʾi müsāʿade-ʾi Seniyye istirḥāmiyle ʿumūm ʿasākir-i şāhāne nāmına olaraḳ işbu ʿarż-ı ḥāl-i çāker-ānemiziñ taḳdīmine cürʾet ḳılınmışdır. Ol bābda (*ḥüsn-i intihā)*

(10) **Diger ʿArż-ı ḥāl**

Rabbimiz Teʿālā ve Teḳaddes Ḥażretleri

Maḥż-ı vāsıṭatü'l-ʿaḳd intiẓām-ı cihān ve devām-baḫş-ı ḥużūr-ı ʿālemiyān olmaḳ üzere yaradılmış olan vücūd-ı hümāyūn-ı mülūk-ānelerini dünyā ṭurdıḳca şevket-efzā-yı erīke-ʾi Ḫilāfet ü şān buyursın. (15) Geçenlerde dārü'l-Ḫilāfeti'l-ʿaliyye-ʾi şehr-yārilerini ser-ā-pā müstaġraḳ-ı envār-ı meserret itmiş olan şehr-āyīn-i bī-ʿadīliñ üçinci gicesi filān maḥalde kāʾin hāne-i çāker-ānem yanında ẓuhūr iden āteşden ḳapu ḳapamaca muḥteriḳ olmış ise de öyle bir meserret-i ʿumūmiyyeden ḥiṣṣe-dār oldığım niṣāb-ı feraḥ u şād-mānī (20) şu māddeden ṭolayı melḥūẓ olan teʾesṩür-i ṭabīʿīye bi-ḥaḳḳın ġalebe çalmış ve bu bābda ṣamīmī olaraḳ iẓhār-ı sūz ü güdāz ile "El ʿīd-i ekber eyledi ben mātem eyledim" neşīdesini aṣlā ḫāṭıra

(212) bile getürmemiş olup ḫuṣūṣiyle ḳulları gibi eben ʿan cedd āsitān meʿālī dāsitān Cenāb-ı Ḫilāfet-penāhīleriniñ şeref-i memlūkiyyetini ser-māye-ʾi saʿādet ve mefḫaret olaraḳ ḳazanmış olan bir ʿabd-i ʿāciziñ mā-ḥāṣıl ʿömriniñ öyle bir daḳīḳada maḥv olmış ve nüfūs-ı keṩīreyi (5) ḥāvī olan familyasıyla peyġüle-ʾi sefāletde ḥaṣīr-pāre üzerinde ḳalmış oldığı neẕd-i kerāmet-vefd-i Cenāb-ı ḫilāfet-penāhīlerinde maʿlūm oldığı ṣūretde şu sūziş-i ıżṭırābıñ muṭlaḳā cüy-bār-ı luṭf u merḥamet-i Seniyye-ʾi tāc-dārīleriyle inṭifā-pezīr olacaġında ḳatʿā iştibāh olmaması ḳażiyyesi daḫi kölelerine bütün bütün (10) tesliyyet-baḫş oldığından mücerred ʿarż-ı aḥvāl-i perīşān ile kāffeye

meşmūl olan mekārim ve merāḥim-i celīle-ʾi Ḥażret-i Pādişāhīlerine iltecā olındı. Herḥālde emr ü fermān ve iḥsān-ı bī-pāyān şevketlü ḳudretlü ʿadāletlü veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz veliyy-i niʿmet cihān Pādişāhımız Efendimiz Ḥażretleriniñdir.

(15) Cenāb-ı Rabbü'l-ʿālemīn

izdiyād-ı menāfiʿ-i ʿumūmiyye içün ḳuvve-ʾi faʿʿāle-ʾi muḳaddese olmaḳ üzere yaradılmış olan veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz Pādişāh-ı Tebeʿa-perver Efendimiz Ḥażretlerini ilā intihāi'l-devrān serīrā-yı şevket ü şān ve müvāzī-ʾi sipihr-i ʿilliyyīn olan ʿulüvv-i himmet ilhām-menḳabet-i mülūk-ānelerin (20) vasıṭatü'l-ʿaḳd-i intiẓām hāl-i bende-gān-ı vezīr-destān buyursun. Her şınıf tebeʿa-ʾi ṣādıḳa-ʾi Pādişāh-ānelerini ānen-fe-ānen niçe niçe müsāʿadāt ve teshīlāt-ı celīleye maẓhariyyetle saʿādet ve ṣervet ḥāllerini istikmāl

(213) ve memālik-i maḥrūse-ʾi Ḥażret-i Ḫilāfet-penāhīlerini bütün ʿālem ʿindinde müsellem olan ḳābiliyyet-i mevḳiʿiyye ve ṭabīʿiyyesi iḳtiżasınca müsteʿid oldıġı ābādānī ve maʿmūriyyetiñ derece-ʾi ʿulyāsına īṣāl buyurmaḳ ḫuṣūṣlarına maṣrūf ve maʿṭūf olan maḳāṣıd-ı ḫayriyye (5) ve niyyāt-ı Seniyye-ʾi Pādişāhīlerinden biri daḫi tevsīʿ-i dāʾire-ʾi ticāret ḳażiyye-ʾi nāfiʿası olup bu bābda bī-dirīġ buyurılan luṭf-ı maḫṣūṣ Cenāb-ı cihān-bānīleri geçende bi'ẕ-ẕāt bāb-ı ʿālīlerini envār-ı teşrīf-i şevket-redīf-i mülūk-ānelerini tenvīr-sāz-ı iclāl buyuraraḳ Şūrā-yı Devletiñ teşkīl ve küşādı ḥaḳḳında gevher-pāş-ı ṣudūr olan (10) nuṭḳ-ı Hümāyūn-ı mevhibet-maḳrūn Cenāb-ı Ḫilāfet-penāhīleri ki her fıḳra-ʾi ḥaḳāyıḳ-meşhūnı teʾkīd-i żavābıṭ-ı mülk-dārī ve tebeʿa-perverī emrinde bir ḳanūn-ı ḥikmet ve her bir kelime-ʾi deḳāyıḳ-nümūnı iḥyā-yı mülk ü millet ḫuṣūṣında iksīr-i saʿādet oldıġı cümle ʿindinde muṣaddaḳ ve müsellemdir. İşbu nuṭḳ-ı Hümāyūn-ı mülūk-ānelerinde daḫi derc ile iʿlān (15) ve teʾyīd buyurılmış ve uṣūl-i ticāretiñ teşyīd-i mebānī-ʾi muʿāmelātıyla bundan emr-i istifādeniñ tervīc ve tezyīdi ḫuṣūṣına daḫi başḳaca irāde-ʾi kerāmet-āde-ʾi şehr-yārīleri müteʿalliḳ ve şeref-ṣudūr buyurılaraḳ manṭūḳ-ı ʿālīsi üzere iḳtiżā-yı ḥāliñ icrāsı dāʾire-i maḫṣūṣasında der-dest-i teẕekkür ve taḳarrur bulınmış olmaġla işte (20) bu ṣūretle daḫi sāniḥa-ārā-yı zuhūr ve ṣudūr olan müsāʿade-ʾi celīle-ʾi tāc-dārīleri yalñız biżāʿa-ʾi ʿacz ü meskenetle

meslek-i ticāretde bulınan bu bende-gān-ı ṣıdḳ-nişān-ı şāhānelerine ḥaḳḳā ki bitmez tükenmez ser-māye-ʾi iḳtidār baġışlamış ve kāffemiziñ nevāṣī-ʾi ʿubūdiyyet-i

(214) āciz-ānemizi ḥaṣren ve ḳaṣren secde-ʾi şükr ve maḥmidete bıraḳmış oldığı ḥālde efzāyiş-i ʿömr ü iclāl ve şevket ve ḳāṭıbe-ʾi aḥvālde ḥüsn-i muvaffaḳiyyet-i Seniyye-ʾi Cenāb-ı Ḫilāfet-penāhīleri daʿavāt-ı icābet-i āyātı tekrār olınmaḳda oldığı ve min-ġayri-ḥadd işbu teşekkür-nāme-ʾi (5) müstemend-ānemiziñ ʿatebe-ʾi felek-mertebe-ʾi Şehin-şāhīlerine refʿ ve taḳdīmine ictisār ḳılındığı muḥāṭ-ı ʿilm.

Cenāb-ı Ḫālıḳ-ı zemīn ü āsümān

Edvār-ı felekiyye müstemirr ve menāzil-i burciyye müstaḳarr oldıḳca maṭlaʿ-ı envār-ı ʿadālet ve şems-i münīr-i şevket ü Ḫilāfet olan veliyy-i niʿmet-i (10) bī-minnetimiz Pādişāh-ı keyvān-bār-gāh Efendimiz Ḥażretleriniñ necm-i gīsū-dār ṭāliʿ-i feraḫ-meṭāliʿ mülūk-ānelerini beytü'l-şeref kemāl-i iḳbāl ü kām-kārīde diraḫşān u ʿaṣr-ı Hümāyūn-ı ilhām-merhūn Cenāb-ı cihān-bānīlerini esʿad-ı aʿṣār ve āvān buyursun. ʿAbd-i bī-vāyeleri fīlān cāmiʿ-i şerīf muvaḳḳit-ḫānesiniñ muvaḳḳit-ı (15) ūlā olup ẕāten sāʿāt-ı zinde-gānī-ʾi faḳīrānem sekte-dār-ı müżāyaḳa ve aʿvecāc ve s̱ākūl taʿayyüş-i ḥaḳīrānem güsiste-tār-ı faḳr u iḥtiyāc iken muḳaddemce ḫāne-ʾi ḫāk-sārānem daḫi ḳapu ḳapamaca muhteriḳ olaraḳ usṭurlāb-ı idāre-ʾi ʿācizānem temkīn ve ḳarār ve istikāmet ve ʿayārı bütün bütün şaşırmış ve tedārik-i aḳvāt-ı (20) yevmiyeye bile ġayr-ı kāfī görinen taḫṣīṣāt-ı vaḳfiyye-ʾi ʿabīdānemden kirā-ḫāne istīcārına iḥtimāl olmadığından bir ṭaḳım ʿaceze-ʾi nüfūsı müştemil familya-yı kemter-ānemiñ iskān ve īvāları ḫuṣūṣında

(215) dū-çār oldığımʿacz ü ḥayret ve her ṭarafdan ḫānmān-sūz-ı ṣabr u taḥammül olan ẕillet ve sefālet ḳullarını bir ān ve daḳīḳa bile ārām ve istirāḥat yüzine ḥasret bıraḳmışdır. Baʿżı emṯāline naẓaran muvaḳḳit-ḫāne-ʾi mezbūriñ daḫi vaḳtiyle meşrūṭa ḫānesi (5) olmaḳlığı maẓnūn ise de mürūr-ı zamān ile nām ü nişānı mefḳūd olaraḳ şimdi ẓāhire çıḳarılmaḳ ʿadīmü'l-imkān ve bu miṯillü ḫayrāt-ı celīle tetimmātınıñ ikmāl ve ḫademe-ʾi vaḳfiyesiniñ terfiye aḥvāli ḥaḳḳında her dürlü müsāʿadāt ve ʿināyāt-ı Seniyye-ʾi Cenāb-ı Ḫilāfet-penāhīleri meşmūl ve şāygān idügi meşhūd-ı ʿālemiyān olmaḳdan nāşī hem sāye-ʾi (10) müberrāt-vāye-ʾi Ḥażret-i tāc-dārīlerinde muvaḳḳit-ḫāne-ʾi mezbūriñ emṯāli gibi müteferriʿāt-ı vaḳfiyyesi itmām buyurılmaḳ ve hem de

mederes-ʾi ʿaceze-ʾi müstaḥıḳḳīn olan merāḥim-i celīle-ʾi Cenāb-ı Pādişāhīlerine vücūh ile muḥtā bulınan bu ʿabd-i felāket-zedeleri fāmilyā-yı ḥaḳīrānemle işbu sefālet-i ṭāḳat-güdāzdan ḳurtarılmaḳ üzere muvaḳḳit-ḫāne-ʾi meẕkūra (15) meşrūṭa olaraḳ bir küçük ḫānecik iştirā itdirilmesi ḫuṣūṣına müsāʿade-ʾi şefḳat-āde-ʾi ẓıllu'l-lāhīleri şāyan buyurılması taẓarruʿıyla min-ġayri ḥaddin taṣdīʿ-i ʿatebe-ʾi ʿulyā-yı merḥamet-iḥtivā-yı Pādişāhīlerine cesāret olınmışdır. Ol bābda ve kāffe-ʾi ḥālde emr ü fermān ve ʿāṭıfet-i bī-pāyān şevketlü ḳudretlü ʿaẓametlü Pādişāh-ı (20) zamān veliyy-i niʿmet-i ʿālemiyān Pādişāhımız Efendimiz Ḥażretleriniñdir.

Ve Diger ʿArż-ı ḥāl

Ḥaḳḳ Celle ve ʿalā Ḥażretleri

(216) Ẓıll-i ẓalīl-i Yezdān ve ser-māye-ʾi āsayiş-i cihān olan veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz ve veliyy-i niʿmet-i ʿālemiyān Pādişāhımız Efendimiz Ḥażretlerini ilā-ḳıyāmü'l-sāʿah erīke-pīrā-yı Ḫilāfet ve Salṭanat ve dīhīm-efrūz-ı şükūh ve şevket buyursun. Mevrid-i füyūżāt-ı ḳudsiyye ve mehbiṭ-ı sünūḥāt-ı Ṣamedāniyye olan (5) żamīr-i münīr-i Cenāb-ı Ḫilāfet-penāhīlerine vāżıḥ ve āşikār oldıġı üzere bu mücrim-i tebeh-kār ve her dürlü ʿaẕāb ve ʿitāba lāyıḳ ve sezā-vār bulınan (filān) köleleri dergāh-ı maʿdelet-dest-gāh-ı Cenāb-ı Pādişāhī ve bār-gāh-ı maʿālī iktināh-ı Ḥażret-i Şehin-şāhīlerinden cezīre-ʾi Ḳıbrīs'a defʿ olındıġım günden beru nefs-i leʾīm-i ʿāciz-ānemle her daḳīḳa biñ kerre mücādele ve münāḳaşa iderek (10) mütecāsir-i icrāsı oldıġım cürm ve ḳabāḥat ve ḳuṣūr ve cināyetime göre tertībi emr ü fermān buyurılan cezānıñ dūn vīne merḥamet ve şefḳat-i celīle-i tāc-dārīle mürekkeb ve maʿcūn oldıġını ve "Fürūzān şemʿini kendi eliyle söndiren mücrim" "Degildir ḳalʿa-bend olmaḳ sezādır ḳonsa zindāna" mefhūmına min-külli'l-vücūh mā-ṣadaḳ (15) bulındıġımı teyaḳḳun ve iẕʿān ile nefs-i kemter-āneme gice gündüz teveccühle tevbīḫ ve serzeniş itmekde oldıġım Ḫüdā-yı Müteʿāl Ḥażretlerine maʿlūm ve hüveydādır. Böyle mücrim güneh-kār ḳulları ḥaḳḳında muvaḳḳat ṣuretiyle taʿyīn-i müddet cezā buyurmaḳ şöyle ṭursun ʿömrim oldıḳca envāʿ-ı ʿāẕāb ile taʿzīr ve ʿuḳubāt-ı (20) şedīde ile teʾlīm ve tekdīr buyurılsam maḥż-ı ʿadl ve merḥamet dimek olacaġı ve üzerimde yine pek çoḳ ʿālī-ʾi veliyy-i

niʿmetleri ḳalacaġı der-kār olmasıyla istiʿṭāf ve istirḥāma ḳaṭʿā yüzim ve şudur diyecek sözim yoġise de seyyiʾāt-ı sābıḳa ve cināyāt-ı lāḥiḳa-ʾi ʿācizānem

(217) deryā-yı ʿafv ve ʿāṭıfet-i Seniyye-ʾi Cenāb-ı cihān-bānīlerine nisbet olınur ise ḫas ve ḫāṣāk meṣābesinde ḳalacaġına ve yüz biñ kerre tevbeler tevbesi olsun min-baʿd rıżā-yı felāḥ-ı iḳtiżā-yı Ḥażret-i Ḫilāfet-penāhīlerine muġāyir ẕerre ḳadar ḥareketde bulınmayacaġıma bināʾen (5) bu ṣūretle min-ġayri-ḥadd istidʿā-yı merḥamet-i müsellime-ʾi Cenāb-ı Pādişāhīlerine cesāret olınmış olmaġla ol bābda ve kāffe-ʾi ḥālde emr ü fermān

ʿAtebe-ʾi Muʿallā-yı Mehd-i ʿUlyā-yı Salṭanat-ı Seniyye

Cenāb-ı Rabb-i ʿİzzet mihr-i münīr-i ufḳ-ı şevket ve ḳuṭb-ı dāʾire-ʾi Ḫilāfet veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz Pādişāh-ı İskender-menḳabet Efendimiz ile mişkāt-ı envār-ı devlet (10) ve salṭanat olan ẕāt-ı fīrūze-ṣıfat Ḥażret-i ʿişmet-penāhīleri cihān ṭurdıḳca bu mülk ve millete baġışlasun. Revābıṭ-ı āsāyiş-i ʿālemiyānıñ vāsıṭa-ʾi muḳaddese-ʾi bī-müdānī ve tāc-dār-ān-ı cihānıñ ser-māye-ʾi iftiḫār-ı cāvidānīsi olmaḳ üzere şeref-res-i mevḳīʿ-i iclāl ve saṭvet olan işbu seyāḥat-i tevfīḳāt āyet-i Ḥażret-i mülūk-āneden (15) bu kerre şeref-vuḳūʿ olan ʿavdet-i pür-behcet-i seniyye ki bunca günden beru dīdeleri eşk-i iftirāḳ ile giryān ve sīneleri āteş-i taḥassür ve iştiyaḳ ile sūzān olan bende-gān ve bi'l-cümle ahālī-ʾi Dārü'l-ḫilāfe-ʾi saʿādet-i āşiyānıñ yüzlerini güldirmiş ve ḳalb-i maḥzūnlarını envāʿ-ı sürūr ve ibtihāc ile toldırmışdır. İşte şu meserret-i (20) ʿumūmiyyeden āsitān-ı celīlü'l-ʿünvān veliyy-i niʿmet-i efḫamīleriniñ ḳul ve cāriyesi ve ḫāric-i ez-istiḥḳāḳ ān-be-ān nāʾil olmaḳda oldıġımız merāḥim ve eşfāḳ-ı Seniyyeniñ gice ve gündüz maḥmidet-ḫān-ı

(218) ṣadāḳat-vāyesi olan fāmilyā-yı kemter-ānemize daḫi işābet iden niʿmet-i cihān-ḳıymet-i şād-mānī ve devlet-i pür-nükhet-i sürūr-ı rāy-gānīniñ kemāl-i şükr ve sipās ile ʿatebe-i felek-mertebe-ʾi çerāġ-resānīlerine ʿarż ve teblīġini işbu seyāḥat-i hümāyūn ve teşrīf-i miyāmin-maḳrūn (5) Ḥażret-i veliyy-i niʿmetiñ icrā-yi vecībe-ʾi tehniyet-kārīsiyle birleşdirüp min-ġayr-i ḥadd işbu ʿarż-ı ḥāl-i pür-ibtihāl-i memlūk-āneniñ taḳdīmine ictisār ve şu şırada daḫi muvāẓıb-ı īfāsı oldıġımız rūz-efzūnī-ʾi ʿömr ü iclāl-i Ḥażret-i Şehr-yārī ve temādī-ʾi ʿāfiyet ve iḳbāl-i ʿişmet-penāhīleri daʿavāt-ı

ḫālişāsı dergāh-ı şaṭvet-iktināh (10) Cenāb-ı Pādişāhī ve bār-gāh-ı maʿālī-dest-gāh Ḥażret-i Şehin-şāhīniñ ilticā-gāh-ı kāffe-ʾi şehr-yārān ve her bir evāmir-i ilhām-meẓāhir-i Ḫilāfet-penāhīniñ intiẓām-baḫşā-yı ḫuṭab-ı mühimme-ʾi cihāniyān olması temennā-yı ṣıdḳ-ı intimāsına terdīfen tekrār olındı. Ol bābda.

Bu Daḫi

(15) Cenāb-ı muḥavvilü'l- aḥvāl ḳālıb-ı efser-dih-i mülk ü millete işāġa-ʾi ḥayāt-ı cedīd ve ḳulūb-ı ʿālemiyāna ifāżā-ʾi saʿādet-i cāvīd buyurmaḳ üzere iḥsān-ı Ṣamedānīsi olan ẕāt-ı şevket-simāt Ḥażret-i Cihān-bānīyi kemāl-i ten-dürüstī ve ʿāfiyetle dünyā ṭurdıḳca erīke-ṭırāz-ı şevket ve Ḫilāfet ve maẓhar-ı kāffe-ʾi mehāsin-i aḫlāḳ ve maṣdar-ı (20) mevālīd-mekārim ü eşfāḳ olan Cenāb-ı maʿālī-elḳāb-ı ʿişmet-penāhīlerini daḫi vefūr meserret ve ṣıḥḥatla pīrāyiş-i vesāde-ʾi iclāl ve saʿādet buyursun terākīb-i mütebāyine-ʾi üsṭüḳussātda araṣıra ẓuhūr iden

(219) teḫālüf ve inḥirāf-ı iʿrāż-ı nā-maṭbūʿasınıñ ifrāġ ve taṣfiyyesiyle bāʾiṣ-i temādī-ʾi āmīzeş ve iʾtilāf olageldigi müttefeḳun-ʿāleyh olup işte bu ḳabīlden olaraḳ ḳıvām-ı māye-ʾi iʿtidāli devām-ı ṣıḥḥat-ı emzice-ʾi ʿumūmiyyeye devā-yı ʿācil ve ḥüsn-i ḥāl-i neżāret iştimāli beḳā-yı (5) ṭabāyiʿ-i emniyyet-i ʿāleme sebeb-i müstaḳill olan mizāc-ı Hümāyūn-ı maʿdelet-meşḥūn Cenāb-ı Mülūk-ānede görilen ʿārıża-ʾi çend-rūzeniñ bi-ḥamdi'l-lāhi Teʿālā kemāl-i ṣıḥḥat ve ʿāfiyete tebdīl ve bundan ṭolayı ḥāṣıl olan ḥüzn ve ekdār-ı ʿumūmiyyeniñ farṭ-ı neşāṭ- ve inbisāṭa taḥvīl buyurılmış oldıġı tebşīrāt-ı celīlesinden kemterīn-i bende-gān-ı āsitān ve perverde-ʾi (10) iḥsān-ı bī-imtinān- Cenāb-ı ʿişmet-penāhīleri bulınan ʿabd-i direm-ḫırīdeleriniñ daḫi ḥişşe-ʾi ʿāciz-āneme işābet iden meserrāt ve mübāhāt-ı ʿaẓīmeniñ min-ġayri ḥaddin ḥużūr-ı lāmiʿi'l-nūr-ı ẕerre-perverīlerine ʿarż ve teblīġinde min-ġayri ḥaddin kendimi bī-iḫtiyār ve müstaġraḳ-ı envāʿ-ı ibtihāc ve iftiḫār gördigim ḥālde īfā-yı şükrāniyyet-i (15) mefrūża maʿrażında taḳdīm-i ʿarż-ı ḥāl-i memlūk-āneye ictisār ve bu ṣırada daḫi duʿā-yı iʿtilā-yı ʿömr ü iclāl ve şevket-i Cenāb-ı Pādişāhīyi temādī-ʾi ʿömr ü iḳbāl-i ʿişmet-penāhīleri temennā-yı maḫṣūṣına terdīfen tekrār-ale't-tekrār refʿ-i bār-gāh-ı Cenāb-ı perverdigār itmiş oldıġım muḥāṭ.

(20) ʿArż-ı Ḫulūş ve Ḫuşūşiyyet ve Tebrīk ve Tehniyyet ve İbrāz-ı Şükr

ve Maḥmidete Dā'ir Re'sen ve Cevāben Ba'ż Müsveddātdır

(220) Vücūd-ı bī-nişān-ı çāker-ānem mine'l-ḳadīm perverde oldıġım na'mā-yı maḥmidet-efzā-yı mün'im-i efḫamīleriniñ ṣūret-i mücesseme-'i şükrānesi ve zebān-ı rāstī-beyān-ı kemter-ānem āşiyāne-'i ḳudsiyyet-nişāne-'i ed'iye ve eṣniye-'i pākīze-'i āṣaf-ı ekremīleriniñ verḳā-yı ṣıdḳ-terānesi oldıġından (5) pīş-gāh-ı mu'allā-yı dāverīlerine 'arż-ı ferāyiż-i sipās ve şükrāniyyet-i ni'am-ı celīle-'i ṣaff-derīleriniñ ḫaṣīṣa-'i ẕātiyye ve bār-gāh-ı vālā-yı ḫāk(perve)rīleriniñ taḳdīm-i dest-ḫūş-ı dürūd ve teḥiyyet-i teveccüh-i aḳdes-i 'ulüvvü'l-himmetīleriniñ nefs-i nāṭıḳa-'i müstemend-āneme ifāża eyledigi āṣār-ı ḥayātiyyesi olmasıyla bunlardan ikisi daḫi şi'ār-güzīn-i bende- (10) resānīleriniñ meḥāsin-i ṭabī'iyyesinden 'ibāret ve bunıñla berāber de'b-i ḳadīm-i bende-gāndan oldıġı vechle aralıḳda iḫtār-nām-ı rıḳḳıyyet vesīlesiyle iḥrāz olınacaḳ mübāhāt ve meserrāt-ı vicdāniyyeyi daḫi göñül bir vechle fedā idemeyüp şu arzūnıñ esbāb-ı ḥuṣūli ise olsa olsa yalñız ibrāz-ı 'acz ve meskenet (15) olup selāmet ve istiḳāmet-i iḫlāṣını ḳalb-i āgāh-ı veliyy-i ni'metleriniñ te'mīnāt-ı ṣādıḳasına ḥavāle ile muṭma'innü'l-bāl oldıġım 'ubūdiyyet-i mütemaḥḥıṣa-'i ḫāk-sār-ānemi işbu ṣuret-i fürū-mendīde iẓhār ve me'mūriyyet-i cesīme-'i faḫīm-āneleriniñ cihet-i mühimme-'i müşkil-nümāsı bi-tevfīḳıhī Te'ālā tekābül eyleyen tedābīr-i mülhime-'i teshīl-baḫşā-yı āṣıfīleriyle (20) maḥv u za'il olaraḳ maṭmaḥ-ı enẓār-ı 'umūmiyye olan ehille-'i netīce-'i behīceniñ ufḳ-ı muẓafferiyyetden ṭulū'ı gelüp görinmekde ve 'ālemi müstaġraḳ-ı envār-ı şād-mānī eylemekde oldıġından ṭolayı tebrīk muvaffaḳiyyet-i fevḳa'l-'āde-'i Ḫidīvīleriyle hemān şems-i münīr-i

(221) naẓār-ı devlet ve 'āṭıfet-i 'aliyye-'i ẕerre-perverīleriniñ farḳ-ı 'abīd-ānemde lem'a-niṣār-ı luṭf u merḥamet olması temennā-yı maḫṣūṣına ictisār eylerim. Bāḳī emr ü fermān Ḫażret-i Veliyyü'l-emriñdir.

Rabbim Ḥaḳḳ-ı eḥakk-ı mehām-perverīlerinde mes'ūd ve müteyemmin ve kāffe-'i umūr (5) ve teşebbüṣāt-ı ḫayriyye-'i veliyy-i ni'met-ānelerini tevfīḳāt ve te'yīdāt-ı Ṣamedāniyyesiyle mu'anven buyursun. Bu kerre meḥāsin-efzā-yı mülk ü millet olmaḳ üzere vuḳū'a gelen me'mūriyyet-i cedīde-'i āṣıf-ı efḫamīleriniñ müjde-'i cihān-ḳıymetiyle köleleri daḫi tezyīn-i sāmi'a-'i rıḳḳıyyet idüp bu bābda emr-i ṭabī'ī olaraḳ

ḥuṣūle gelen faḫr ve (10) mübāhāt-ı kemter-ānemi pīş-gāh-ı feyż-i iktināh-ı ḫidīvīlerine ʿarż ve teblīġ ile iḫṭār-nām-ı ʿubūdiyyet ve īfā-yı farīża-ʾi tebrīk ve tehniyyete şitāb ve cihet-i ṣıdḳ ve ḫuṣūṣiyyet-i kemter-ānemiñ derece-ʾi ḥaḳīḳiyyesini ḳalb-i ilhām-celb-i münʿim-āneleriniñ şehādet-i ʿādil-ānesine bi'l-ḥavāle bu baḥṣde merāsim-perest-ān-ı zamāneniñ meslek-i riyā-kārānelerinden (15) ictināb eyledigim ve öteden beru sermāye-ʾi feyż ü iftiḫār-ı çāker-ānem olan teveccühāt-ı mekārim-i āyāt-ı veliyy-i niʿmetlerine baʿde-ezīn daḫi şedīden muḥtāc oldıġım muḥāṭ.

Ẕāt-ı vālāları öteden beru mıżmār-ı ḥuḳūḳ-perverīde bi'l-cümle iḫvāna müsābaḳat iddiʿāsından dem urur ve miyānede olan uḫuvvet ve muḫālaṣat-ı (20) ḥaḳīḳiyye iḳtiżāsınca her- bār ẓuhūr-ı ʿāfiyet-nāmelerine dīde-dūz-ı intiẓār olacaġımı şehādet-i żamīr-i ṭarafeyn ile bilüp ṭururken

(222) bir ḫayli zamāndır ki buña ʿadem-i nāʾiliyyetim bāʾiṣ-i efkār-ı dil-figār ve müriṣ-i ḫāṭır-āzār olaraḳ şu ḥāliñ tefeḳḳud-ı esbāb-ı mücibesiyle tecdīd-i ḳabāle-ʾi iḫlāṣa vesīle taḥarrīsinde oldıġım ḥālde şeref-i ḥulūli zümre-ʾi muvaḥḥidīne müstelzim-i tezāyüd-i şevḳ ve ihtizāz (5) olan işbu şehr-i ramażān feyż-i feyżiyānıñ īfā-yı tebrīk ve tehniyyeti iẓhār-ı ümniyye-ʾi şamīmiyye ile isticlāb-ı teveccühāt-ı ḳalbiyyelerine ẕerīʿa-ʾi iġtinām ʿadd olınmış ve beyne'l-iḫvān inḳıṭāʿ-ı mürāseleniñ tevlīd idecegi efkār-ı perīşān nezd-i ʿirfān-āşinālarında āzāde-ʾi taʿrīf ve beyān oldıġından sermāye-ʾi cemʿiyyet-i ḫāṭır-ı ʿāciz-ānem olan (10) peyām-ı dil-ārām ṣıḥḥat ve āfiyyetleriyle ḥaḳḳ-ı ḥakīr-ānemde ibrāz-ı eṣer-i cemīl-i uḫuvvet-kārīyi mutażammın-ı iḥsān-nāmeleriniñ ʿadem-i inḳıṭāʿı şīme-ʾi memdūḥa-ʾi vefā-perverīlerinde aḳṣā-yı temenniyyāt-ı ḫālişānem bulınmış olmaġla ol bābda irāde ve himem Efendimiñdir.

Cevāb

(15) Kemāl-i bende-perverlik ve efendiliginiñ aʿlā-yı derecesinde olaraḳ şimdiye ḳadar maẓhar oldıġım luṭf u iḥsān-ı ʿālī-ʾi ʿāciz-nevāzīlerine ḥadd ü ġāyāt ve kölelerinin ise īfā-yı deḳāyıḳ-ı ʿubūdiyyet ve rıḳḳıyyetde evvel ve āḫir ẓuhūra gelen taḳṣīrāt-ı kemter-āneme nihāyet olmayup ne ṣūretle edā-yı şükr ve maḥmidet ve ne vechle istiʿfā-

yı (20) cürm ve ḳabāḥat ile istidʿā-yı merḥamet ve ʿāṭıfet idecegimde min-külli'i-vücūh ʿacz ve ḥayretde iken Rabbim ẕāt-ı sāmī-ʾi dāverīlerine nihāyetsiz ʿömr ve iclāl iḥsāniyle nice nice emāṯil-i keṯīresine

(223) yetişdirsün. Bu kerre şeref-ḥulūliyle istisʿād olınan Ramażān-ı nāşiru'l-ġufrānıñ icrā-yı resmiyye-ʾi tebrīk ve tehniyyeti vesīle-ʾi ḥasenesiyle tefeḳḳud-ı ḥāl-i müstemend-ānemi ve bunıñla berāber ḥaḳḳ-ı bende-gānemde iẓhār-ı envāʿ-ı telaṭṭufāt ve ʿināyāt-ı bende-perver-āneyi ḥāvī luṭfen ve tenezzülen (5) iḥsān buyurılan fermān-nāme-ʾi sāmī-ʾi veliyy-i niʿmetleri zīver-i fıraḳ-ı tefẖīm ve öteden beru meʾlūf oldıġım teveccühāt-ı mekārim-i āyāt-ı āṣıfīleriniñ kemāl ve devāmını tebşīr ile çāker-ḫāk-berāberlerine mūriṣ-i mesār ve iftiẖār-ı ʿaẓīm olmış ve bu ṣūretle nāʾil olmaḳda oldıġım elṭāf-ı müteʿāḳıbe-ʾi veliyy-i niʿmetleriniñ īfā-yı ḥaḳḳ-ı teşekküri (10) benim gibi ʿabd-i ʿāciziñ ʿuhdeʾi vüsʿ ve iḳtidārında olamayacaġı meczūm bulınmış olmaġla muvāẓabet-i daʿavāt-ı maẖṣūṣa-ʾi dāverīlerine ḥaṣr-ı enfās-ı müsteʿār ve biraz müddetcik taḳdīm-i ʿarīżaya ʿadem-i cesāret meşāġil-i mühimme-ʾi dāverīleri arasında taṣdīʿ ḳorḳusından neşʾet eyleyüp yoẖsa ʿabd-i kemīneleri mine'l-ḳadīm ṣıdḳ u rıḳḳıyyet-i (15) seniyye-ʾi münʿimīlerini iltizām ile buldıġım leẕāʾiẕ-i maʿneviyye ve saʿādet-i rūḥāniyyeyi hīç bir şeyde bulamadıġımdan ʿömrim oldıḳca şu şerefi bir güne niʿmet ve meziyyete fedā itmeyecegimi teʾmīn ile ber-vech-i muḥarrer bu defʿa daẖi ḥaḳḳ-ı ẖāk-sār-ānemde şāyān buyurılan iltifāt ve temāyülāt-ı celīle-ʾi ẖidīvīlerinden ṭolayı ʿarż-ı mübāhāt (20) ve teşekkürāta ibtidār eyledim. Ol bābda.

Filān ẖuṣūṣdan ḥiṣṣe-ʾi ʿubūdiyyet-i ʿāciz-āneme ʿāʾid olup īfāsı emr ü fermān buyurılan ẖıdmet-i müfteẖire-ʾi veliyy-i niʿmetlerine

(224) ṣarf-ı iḳtidār olınmış oldıġınıñ teẕkīr ve taḳdīrini tenezzülen ve keremen talṭīf-i memlūk-i kemterlerine vesīle ittiẖāẕ ile ʿināyet buyurılan emr-nāme-ʾi sāmīʾ-ʾi kerim-āneleri müfād-ı münīfinden zībāyeş-i ṣaḥīfe-ʾi suṭūr ve cihet-i liyāḳat ve istiḥḳāḳdan dūr olan envāʿ-ı telaṭṭufāt-ı (5) seniyyeden eñ ednāsınıñ taẖmīn-i derece-ʾi ḳadr ü ḳıymetine ʿuhde-dār olamadıġımdan ve ẖuṣūṣiyle ʿind-i ʿāciz-ānemde her bir şeyden eʿazz ve muʿteber bulınan teveccühāt-ı feyż-i āyāt-ı ʿāciz-nevāzīleriniñ yek-reng-i ḳarār oldıġı ḥaḳḳında nāʾil oldıġım tebşīr-i devletlerine muḳābil-i nefs-i leʾīm-i

kemter-ānemi temlīk eylesem anda daḫi şeref-i memlūkiyyet-i (10) ʿaliyyelerine deger liyāḳat göremedigimden burasını bütün bütün zebān-ı ʿacz ü ḥayrete ḥavāle iderek hemān īfā-yı farīża-ʾi teşekkür-kārī ve maḥmidetle ḥaḳḳ-ı nā-müsteḥaḳḳ-ı keter-ānemde ḥüsn-i anẓār-ı sāmiye-ʾi çerāġ-nevāzīleriniñ devām ve kemāline ʿarż-ı iḫtiyāc iderim. Ol bābda.

Mücerred ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde sermāye-ʾi füyūżāt-ı şūriyye ve maʿneviyye (15) olan teveccühāt-ı ḳudsiyyet-i āyāt-ı cenāb-ı reşād-penāhīleri āṩār-ı celīlesinden olmaḳ üzere filān ḫidmete vuḳūʿ-ı meʾmūriyyet-i ʿāciz-ānemden ṭolayı luṭfen ve tenezzülen ibrāz-ı resmiyye-ʾi tebrīk ve tehniyyet-sāzı ve bu vesīle ile iẓhār-ı kemāl-i iltifāt ve ʿāciz-nevāzīyi mutażammın zīver-i fıraḳ-ı mübāhāt olan elūke-ʾi saʿādet-meslūke-ʾi mekārim-kārīleriñe (20) nev-bāve-ʾi ḥadīḳa-ʾi ḥüsn-i telaṭṭufāt ve ġonçe-ʾi gül-bün-i ʿulüvv-i teveccühāt dinilmekde şāyān olmasıyla "**Bu sīdem u ber merdümeki dīde-nihādem" "Pīçīdem u taʿ vīẕ-i dil-i suḫte kerdem"**[384] mefhūmına ḥaḳīḳaten mā-ṣadaḳ

(225) olmış ve şu ṣūretle liyāḳat ve istiḥḳāḳ-ı ʿabīd-ānemden ḳat-ender-ḳat bālā-ter olaraḳ maẓhar oldıġım elṭāf-ı ʿaliyye-ʾi dil-sitānı ve iʿṭāf-ı celīle-ʾi raygānī-ʾi mürşid-āneleriniñ ʿabd-i ʿācizlerine īrāṩ eyledigi sürūr-ı vicdānī ve faḫr u şād-mānīniñ derece-ʾi ḥaḳīḳīyyesini (5) ʿarż u beyān lüknet-āver lisān-ı ṣıdḳ-nişān oldıġı gibi şükr-i yek-ez-hezārınıñ edāsı ḫāric-i ez-ʿuhde-ʾi liyāḳat ve ʿācizleri gibi ʿabd-i bī-miḳdārdan ḥużūr-ı feyż-nüşūr-ı ʿazīz-ānelerine ʿarż-ı būriyā-pāre-ʾi duʿā ve şenāya ṣudūr-ı cesāret ʿayn-i isāʾet olup āsitān-ı maʿālī-nişān-ı münʿimānelerine ʿarż-ı keçkūl-i istiʿṭāfdan başḳā çāre (10) görilmemesiyle hemān her ḥālde iʿtirāf-ı ʿacz u fürū-mendī ile gerek meʾmūriyyet-i cedīde-ʾi çāker-āne ve gerek ber-vech-i muḥarrer eṣer-i iltifāt ve ʿināyāt-ı ʿaliyye-ʾi reşād-penāhīlerine maẓhariyyet-i kemter-ānemden ṭolayı iẓhār-ı teşekkürāt-ı ʿaẓīme ile ḥaḳḳ-ı hāk-sār-ānemde şems-i münīr-i naẓar-ı ʿālī-ʾi ẕerre-perverīleriniñ lemʿa-niṩār-ı istiḳrār ve iftiḫār buyurılması temenniyyāt-ı maḫṣūṣasına cürʾet (15) olındı. Herḥālde emr ü fermān Ḥażret-i men-lehü'l-emriñdir.

---

[384] Aşkını öptüm ve gözbebeğimin üstüne koydum (bir kenara koydum), aşkından dönüp vazgeçtim ve yanık gönlümü değiştirdim.
بوسیدم وبرمردمك دیده نهادم پیچیدم وتعویذ دل سوخته کردم

Meʾmūriyyet-i cedīde-ʾi çāker-ānemden ṭolayı ibrāz-ı teşekkürāt-ı mefrūża ile her ḥālde medār-ı muvaffaḳiyyet ve sermāye-ʾi mefḥaret bilmiş oldıġım meḥāsin-i enẕār-ı ʿulyā-yı müşīr-i ekremīlerine ʿarż-ı iḫtiyācı mutażammın Yāver-i Ḥarb-i Müşīrīleri fīlān efendi bendelerine (20) tevdīʿan bir ḳıṭʿa ʿarīża-ʾi çākerī taḳdīmine müsāraʿat olındıġını müteʿāḳib īfā-yı merāsim-i tebrīk ve tehniyyet ve ḥaḳḳ-ı müstemend-ānemde iẕhār-ı eṩer-i aṣdiḳā-perverī ve ʿāṭıfeti ḥāvī bir ḳıṭʿa iḥsān-nāme-ʾi

(226) sāmī-ʾi dāver-efḫamīleri mübāhāt-efzā-yı fıraḳ-ı tefḫīm ve metn ü hāmiş-i ʿālīsinde münderic olan iltifāt ve taʿaṭṭufāt-ı celīle-ʾi ḫidīvīleri ʿabd-i müstedīmlerine müriṩ-i mesārr ve iftiḫār-ı ʿaẕīm olmış ve biʾl-ḫaṣṣa muvāẕıb-ı īfāsı bulındıġım daʿavāt-ı maḫṣūṣa-ʾi cenāb-ı (5) Āṣıf-ānelerinin bu ṣırada daḫi tekrāriyle tezyīn-i lisān-ı ʿubūdiyyet ḳılınmışdır. Lüṭfen ve tenezzülen bende-zādeleri ḥaḳḳında irāʾe buyurılan iltifāt-ı cihān-ḳıymet ve ʿulüvv-i teveccüh-i meʿālī-menḳabet-i dāverīleri kendüsine tebṩīr olındıḳda işbu iḥsān-ı ʿālī-ʾi münʿim-ānelerinin īfā-yı ẕerre-ʾi maḥmidetinde müteḥayyir ve duʿā-yı ʿömr ü iclāl-i ḫidīvīlerini (10) kemāl-i ṣıdḳ ve iḫlāṣ ile müteẕekkir oldıġı müṩillü Efendi-zādemiz necābetlü Beg Efendi Ḥażretleri ṭaraflarından muḥarrer kelimāt-ı dil-nevāz-āne daḫi müstelzim-i meserrāt-ı keṩīre oldıġı ḥālde gerek ṣavb-ı ʿāciz-ānemden ve gerek bende-zādeleri cānibinden ṭaraflarına ḥaḳḳ-ı (15) müstemend-ānemde nazār-ı feyż-i eṩer-i bende-perverīleriniñ pāy-dār buyurılması eḫaṩṣ-ı mütemennā-yı ʿabīd-ānem oldıġı muḥāṭ ʿilm.

Çākerlerinde istiḫḳāḳsızlıḳdan ġayrı ser-māye ve ehliyyet olmadıġı ḥālde mücerred meḥāsin-i enẕār-ı sāmiye-ʾi āṣıf-ānelerinin eṩer-i maḫṣūṣı olmaḳ üzere bu kerre min-ġayri liyāḳaten fīlān ḫidmete meʾmūriyyet-i çāker-ānem (20) vuḳūʿ bulmış ve her hālde ḥuṣūl-i ḥüsn-i muvaffaḳiyyetim meded-resī-ʾi teveccühāt-ı celīle-ʾi ḫidīvīlerine mütevaḳḳıf oldıġı gibi işbu ʿāṭıfet-i seniyye-ʾi Ḥażret-i veliyy-i niʿmete maẕhariyyetim mūcib-i maḥẕūẕiyyet-i ʿaliyye-ʾi

(227) dāverīleri olacaġı meczūm-ı bende-gānem bulınmış idüginden bu bābda īfā-yı şükrāniyyet-i elṭāf-ı celīle ile berāber mefrūż-ı ẕimmet-i ʿubūdiyyet olan duʿā-yı devām-ı ʿömr ü şevket-i Cenāb-ı Ḫilāfet-penāhīye ʿilāveten temennā-yı tezāyüd-i ʿömr

ü iclāl-i faḫīm-āneleri (5) tekrār ve niyāz-ı beḳā-yı teveccühāt-ı ʿaliyye-ʾi mekārim-kārīlerine ibtidār ḳılındı. Bāḳī emr ü fermān Ḥażret-i men-lehü'l-emriñdir.

Bu kerre filān maḥalde daḫi teyemmün-efzā-yı sāḥa-ʾi ẕuhūr olan muẕafferiyyet-i celīle-ʾi müşīr-i ekremīlerinden çākerleri daḫi ḥiṣṣedār-ı iftiḫār olmaḳ üzere bi nebzesiniñ beyān ve tebşīriyle ḥaḳḳ-ı (10) ʿāciz-ānemde iẕhār-ı āṯār-ı talṭīfiyyeyi ḥāvī kemāl-i taʿẓīm ve tefḫīm ile almış oldıġım iḥsān-nāme-ʾi sāmī-ʾi dāverīleri muṭālaʿasından iktisāb eyledigim niʿmet-i mesārr u şād-mānīyi taḳdīrde ʿāciz oldıġımdan burasını inʿikās-gāh-ı ṣuver-i tecelliyāt olan żamīr-münīr-i ʿāṣıfīleriniñ şehādet-i ʿādilesine ḥavāle iderim. Ẕāt-ı ḥaydar-ṣıfat-ı (15) ḫidīvīleriniñ mecbūl oldıḳları ḥilye-ʾi nefīse-ʾi saṭvet ve besālet-i fevḳa'l-ʿādeniñ ḫaṣāyiṣ-i ṭabīʿiyyesine başḳaca ḫaṣīṣe-ʾi ẕātiyye-ʾi müşīrīleri bulınan evṣāf-ı memdūḥa-ʾi ḥuḳūḳ-dānī ve ḫāṭır-sitānīden ṭolayı bi'l-cümle eviddā-yı ṣıdḳ-ı intimā-yı dāverīleriniñ īfāsına mecbūr oldıḳları daʿavāt ve temenniyyāt-ı ḫālişeniñ āṯār-ı (20) müstecābesi daḫi her-bār munżamm olmaḳda bulındıġından bunlarıñ netāyic-i mesʿūdesinden olmaḳ üzere her ṭarafca veche-ʾi ʿazm ü cezm-i ṣafderīleri cevlān-gāh-ı fevz u ẕafer ve kāffe-ʾi tedābīr ve tesebbüṯāt-ı

(228) ḫayriyye-ʾi müşīrīleri envāʿ-ı tevfīḳāt ve teʾyīdāt-ı Ṣamedāniyyeye maẕhar olacaġı bī-iştibāh ve bu kerre müstebşir oldıġım muẕafferiyyet-i celīleleri daḫi şu ḳażiyyeye delīl ve güvāh olmasıyla hemān īfā-yı vaẕīfe-ʾi tehniyyet ve maḥmidetle beḳā-yı teveccühāt-ı ʿaliyye-ʾi dāverīleri niyāzında terḳīm-i iḫtişāṣ-nāme-ʾi (5) ʿācizīye ibtidār ve bu şırada daḫi daʿavāt-ı maḫṣūṣa-ʾi āṣıfīleri tekrār olındı. Ol bābda.

Ḫaṣāyiṣ-i mümtāze-ʾi āṣıf-ı ekremīleri olan kemāl-i ḥaṣāfet ve kifāyet īcābınca ẕāt-ı efḫam-ı müşīrīleri ḫidemāt-ı mühimme-ʾi Salṭanat-ı Seniyyeniñ her ḳanġı şuʿbesinde bulınsalar ibrāz-ı muvaffaḳiyyet-i (10) fāʾiḳa buyuracaḳları müsellem olup faḳaṭ bi'l-ḫaṣṣa mecbūl oldıḳları saṭvet ve besālet ve bi'l-fiʿl ibrāz buyurılup enẕār-ı ʿumūmiyyede kemāl-i taḳdīr ve taḥsīn ile görilmiş olan āṯār-ı celīle ile teʾyīd ḳılınan meleke ve mehāret-i celīle-ʾi dāverīleri ḫidemāt-ı seniyye-ʾi ʿaskeriyyede bulınmalarından millet ve devletce daha ziyāde istifāde (15) olınacaġını bu kerre daḫi meydāna ḳoymış olması üzerine filān ordu-yı hümāyūn-ı müşīriyyet-i celīlesine taḥvīl-i

meʾmūriyyet buyurılmış olup bu bābda kāffeye ʿāʾid olan meserretden ḥasbe'l-ʿubūdiyye ḥişşe-mend oldığım cüzʾ-i aʿẓam-ı faḫr u şād-mānīniñ ʿarş ve teblīġiyle īfā-yı farīża-ʾi tebrīk ve tehniyyet-kārīye müsāraʿat şırasında (20) mücerred şemere-ʾi teveccühāt-ı ḳudsiyye-ʾi dāverīleriyle meʾmūriyyet-i cedīde-ʾi ʿāciz-ānem ẓuhūra gelmesiyle ve intisāb eyledigim dāʾire-ʾi ʿaskeriyyeniñ ṣavb-ı kemter-āneme rāciʿ veẓāʾifi ḥükmince ḫidmet-i ʿaliyye-ʾi ḫidīvīlerinde

(229) bulınmaḳla daḫi kesb-i iftiḫār olınacaġından burası ittifāḳāt-ı ḥaseneden maʿdūd ve çāker-i kemīnelerine mūriṣ-i mübāhāt-ı nā-maḥdūd olmasıyla manṣıb-ı celīl-i āṣıf-āneleriniñ edā-yı tesʿīd ve tehniyyetini ol vechle vuḳūʿa gelen meʾmūriyyet-i ʿāciz-ānemiñ şükr ve maḥmidetiyle (5) birleşdirerek kemāl-i iḫlāṣ ile daʿavāt-ı maḫṣūṣa-ʾi dāverīlerini tekrār ve bi'l-ḫaṣṣa teʾkīd-i şīrāze-ʾi mecmūʿa-ʾi ʿubūdiyyetle meḥāsin-i enẓār-ı maʿālī āṣār-ı ḫidīv-i ekremīlerini istizāde ve istiḳrār maʿrazında taḳdīm-i ʿarīża-ʾi ḫuṣūṣiyyete ibtidār eyledim. Ol bābda emr ü fermān.

Bidāyet-i ḥālden beru ʿāḳıbet-bīnān-ı umūr-ı enām ve ḫayr-endīş-ān ḫavāṣṣ (10) ve ʿavāmıñ naḫbe-ʾi arzū ve merāmı oldığı üzere bu kerre meʾmūriyyet-i seniyye-ʾi veliyy-i niʿmetleriniñ fīlān maḥalle taḥvīl buyurılması ḥaḳḳā ki aʿẓam-ı meḥāsin-i ʿaṣriyyedendir. Çünki ẕāt-ı besālet-simāt-ı ṣafderīleri ol ṭarafda ārām-sāz-ı saṭvet ve tekāver-zen-i fevz ü nuṣret oldıḳca bir ṭarafdan naẓār-ı ilhām-ı eṣer-i ʿālīniñ gösterecegi feyż ve kerāmet (15) ve diger ṭarafdan ḫuṭab-ı velāyet-i celīle ile cünūd-ı hümāyūn ḳumandanlığı meʾmūriyyet-i faḫīmesiniñ ẕāt-ı sāmī-ʾi āṣıfīleri gibi merdümek çeşm-i zamān ve ḥāmil-i kemālāt-ı bī-pāyān olan bir düstūr-ı bī-aḳrānıñ müfevvıż-ı dest-i ʿirfān-peyvest-i dāverīleri olmasından nāşī meymenet-efzā-yı meydān-ı bī-rūz olacaḳ muvaffaḳiyyet ḳażiyye-ʾi muntaẓıra-ʾi (20) muẓafferiyyet-i kāmileniñ netāyic-i serīʿasını dāʿī muḳaddemāt-ı ḫayriyyeden olmasıyla bundan ʿumūma ʿāʾid olan meserrāt-ı vicdāniyyeden ʿabd-i müteḫaṣṣışları daḫi ḥişşe-dār-ı iftiḫār ve ḫuṣūṣiyle bunca

(230) zamāndır ḥall ve tesviyesi pençe-ʾi keşākeşde ḳalmış olan bir ʿuḳde-ʾi müşkileniñ ḫitām-ı ḥalli dest-yārī-ʾi himem-i kāfiye-ʾi kifāyet-kārīleriyle teyessür-nümā olacaġından ṭolayı başḳaca mükteseb-i kemāl-i şādī ve mesārr oldığım ḥālde daʿavāt-ı

maḫṣūṣa-ʾi ṣafderīleri tekrār (5) ve īfā-yı resm-i tehniyyetle ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde inʿiṭāf-ı temāyülāt-ı feyżiyye-ʾi ʿāciz-nevāzīleri temennāsına ictisār olındı her ḫālde emr ü fermān cihet-i liyāḳat ve istiḥḳāḳıñ aṣlā daḫl ve nisbeti olmayup mücerred ʿaceze-ʾi bende-gānī derecāt-ı refīʿa-ʾi fīrūz-mendī ve baḫtiyārīniñ ẕerre-ʾi ḳuṣvāsına ḳadar aʿlā ve īṣāl eylemek emr-i celīlinde (10) nüfūẕ-ı serīʿ ve rīzesiniñ bī-iʿtibārı reşk-āver gevher-i tāb-dār itmek ḫuṣūṣında teʾşīr-i bedīʿi müsellem-i enām olan meḥāsin-i teveccühāt-ı sāmiye-ʾi veliyy-i niʿmetleri āṣār-ı laṭīfesinden olmaḳ üzere bu kerre mīr-i mīranlıḳ rütbesiyle filān sancaḳ mutaṣarrıflıġı ʿuhde-ʾi çāker-āneme tevcīh ve iḥsān buyurılup şu luṭf-ı ʿālī-ʾi mahż öteden beru (15) ḥaḳḳ-ı kemter-ānemde ser-māye-ʾi feyż ve teraḳḳī ittiḫāẕ eylemiş ve şimdiye ḳadar hezār kerre ṣemerāt-ı mekārim-i āyāt-ı fiʿliyyesine maẓhariyyetle muġtenem ve mübāhī olmış oldıġım enẓār-ı ḥasene-ʾi ẕerre-perverīleriniñ müstetbeʿāt-ı feyżiyyesinden oldıġı şāʾibe-ʾi şekk ü irtiyābdan müstaġnī bulınmaġla hemān īfā-yı teşekkürāt-ı mefrūżaya müsāraʿat ve şu ṣırada (20) daḫi müteḥattim-i ẕimmet-i ḫuṣūṣiyyet olan deymūmet-i ʿömr-i iclāl ve feḫāmet-i seniyye-ʾi āṣıf-āneleriyle tezyīn-i lisān-ı muṣādaḳ ḳılınmışdır. Artıḳ çākerlerine aḳdem-i ferāʾiż-i ʿuhde-ʾi ʿubūdiyyet olan

(231) vaẓīfe-ʾi maḫṣūṣa olanca vüsʿ ve iḳtidār-ı ʿāciz-ānemi ḫidemāt-ı seniyyede kemāl-i ṣıdḳ ve istiḳāmetle taḥṣīl-i rıżā-yı ʿālīye ḥaṣr ve ḳaṣr itmek ḫuṣūṣından ʿibāret olup şuña muvaffaḳiyyet-i çāker-ānem ise muṭlaḳā meded-kārī-ʾi teveccüh-i ʿālī-i dāverīleriyle (5) cilve-ger-i mirʾāt-ı teyessür olacaġı muḥāṭ-ı ʿālī-ʾi āṣıf-āneleri buyurıldıḳda ol bābda emr ü fermān.

Der-saʿādetden ḥareket-i müteyemmine-ʾi veliyy-i niʿmetleri eṣnāda baʿżı ʿārıża ile rev-sāʾī-ʾi ʿatebe-ʾi devletlerine ʿadem-i muvaffaḳiyyet-i memlūk-ānemden ṭolayı öteden beru meʾlūf oldıġım ʿafv ü merḥamet-i celīle-ʾi (10) cenāb-ı āṣıf-ānelerine ʿarż olınan ilticā-yı kemter-ānemiñ luṭfen ve tenezzülen ḳabūliyle berāber aḳrabā-yı çākerīden filān beg ḳulları ḥaḳḳında meʾāṣir-i ṣahābet ve ʿāṭıfet-i ʿulyā-yı dāver-i faḫmīleri şāyān buyurılacaġı tebşīriyyeti ḥāvī mübāhāt-efzā-yı farḳ-ı taʿẓīm ve tefḥīm olan emr-nāme-ʾi ʿālī-i müşīr-i ekremīleri meʾāl-i mekārim-i iştimālinden istinbāṭ (15) eyledigim maʿānī-ʾi daḳīḳa-ʾi bende-perverī ʿabd-i kemīnelerini müstaġraḳ-ı envāʿ-ı sürūr-ı şād-mānī itmiş oldıġını müteʿāḳib ḳurb-ı naẓar-ı ʿālī-ʾi veliyy-i niʿmetlerinde

bulınmaḳdan nāşī iʿāne-ʾi baḫṭ-ı sāz-kār ile her-bār neyl-i iltifāt-ı cihān-derecāt-ı ḫidīvīleriyle kesb-i iftiḫār itmekde olması ḳullarınca baʾiṯ-i efzāyiş-i ġıbṭa ve taḥassür olan (20) bā-cenāḥ-ı kemterī filān efendi köleleri ṭarafından aldığım mektūbda emr ve irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi cenāb-ı velāyet-penāhīleriyle nigāriş-pezīr-i şaḥīfe-ʾi taḳdīs olan muḫāṭabāt-ı telaṭṭufiyye ve mümā-ileyh

(232) filān ḳullarınıñ filān maḥall ḳāʾim-maḳāmlığıyla mesrūriyyetine müsāʿade-ʾi celīleleri şāyān buyurıldığına dāʾir mazhar oldığım tebşīrāt-ʿaliyye nūr-baḫş-ı çeşm-i ibtihācım olaraḳ böyle yek-digerini teʿāḳub iden mekār(im) ve merāḥim-i veliyy-i niʿmetlerine ne ṣūretle taḳdīm-i (5) sipās ve şükrāniyyet idecegim ḫuṣūṣı memlūk-ı bī-riyālarını her vechle dūçār-ı ʿācz u ḥayret itmiş oldığı ḥālde hemān hemīşe pīrāyiş-i zebān-iḫtişāş olan füzūnī-ʾi ʿömr ü iḳbāl ve tevāfür-i şān ve iclāl-i dāver-i aʿẓamīleri duʿāsı kemāl-i ṣıdḳ ve iḫlāṣ ile hezār bār yād ve teẕkār ve ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde ve mümā-ileyhimā (10) ḳulları ḥaḳḳlarında kemā-kān enẓār-ı ʿāṭıfet ve āṯār-ı ṣahābet ve şefḳat-ı celīle-ʾi çerāġ-perverīleri şāyān buyurılması tażarruʿiyle taḳdīm-i teşekkür-nāme-ʾi memlūk-āneye ictisār eyledim. Ol bābda.

Riḳʿa Yazı İmtiḥānında ʿArż Olınmaḳ Üzere Mekteb-i İʿdadiyye-ʾi Şāhāne Şākirdāniyçün Teşekkür-nāme

(15) Sāye-ʾi tevfīḳan tevvābe-ʾi cenāb-ı şāh-ānede mücerred ser-māye-ʾi füyūżāt-ı ṣūriyye ve maʿneviyyeyi istiḥṣāl ve iʿdad içün müʾesses olan işbu mekteb-i maʿārif-mükessibiñ şākirdligine naʾil olmış oldığımızdan ṭolayı kendümizi naṣıl baḫtiyār bilmeyelim ve teşekkür-i elṭāf ve ʿināyāt-ı ḥażret-i veliyy-i niʿmete nice ḥaṣr-ı evḳāt itmeyelim ki bir ṭarafdan (20) fāmilyālarımız nezdinde görmedigimiz teʿayyüş ve istirāḥatla imrār-ı ḥüsn-i zinde-gānī ve diger ṭarafdan teshīl ve tesrīʿ-i taḥṣīl-i

(233) maʿārif ḥaḳḳında mevżūʿ olan uṣūl-i muntaẓıme ve mükemmele sāyesinde aḫẕ ü teʿallümi pek çoḳ zamānlara muḥtāc bulınan ʿulūm ve fünūn-ı nāfīʿa-i mütenevviʿayı müddet-i ḳalīlede iktisāb ile iḥrāz-ı saʿādet-i cāvidānī itmekdeyiz. Şu

ḥālde bu ḳullariyçün aḳṣā-yı āmāl (5) inşāʾa'l-lāhü Teʿālā taḥṣīlāt-ı muḳarrareyi ikmāl ile meʾmūr olacaġımız ḫidemāt-ı celīle-ʾi ʿaskeriyyede uġur-ı hümāyūn-ı veliyy-i niʿmetde fedā-yı cāna muvaffaḳiyyet temennīsinden ʿibāret ve ġıdā-yı rūḥ-ı ʿāciz-ānemiz olan "Pādişāhım çoḳ yaşa" duʿā-yı icābet-ārāsı ṣubḥ u mesā zīver-i zebān-ı ṣıdḳ ve ʿubūdiyyet oldıġı muḥāṭ-ı ʿilm-i ʿālī buyurıldıḳda emr ü fermān (10) Ḥażret-i veliyyü'l-emriñdir.

"Ne Hadd-i men ki sūyeş mī ferestem nāme-ʾi iḫlāṣ" "Niyazī ʿarże ḫāhem dād-ı kelbistānşirā"[385] manẓūmesini muḳaddeme-ʾi risāle-ʾi ʿubūdiyyet ve aḳrabā-yı ʿācizīden filān efendi bendeleriniñ bu kerre ol cānib-i ʿālīye vuḳūʿ-ı ʿazīmetini vesīle-ʾi ʿarż-ı memlūkiyyet (15) iderek işbu ʿarz-ı ḥāl-i müstemend-ānemiñ taḳdīmine cürʾet eyledim. Enẓār-ı ḳudsiyyesini ṣūrī ve maʿnevī müstekmil-i füyūżāt ve niʿmet-i teveccüh-i ʿālem-bahāsını ser-māye-ʾi ḥayāt ittiḫāẕ eyledigi efendim gibi bir veliyy-i niʿmet-i müşfiḳden añsızın mehcūriyyet-i elem ve ıżṭırābına nezd-i ilhām-āşinā-yı dāver-i efḫamīlerinde maʿlūm olan aḥvālden (20) ṭolayı şedāyid-i intiẓār ve inḳılābı daḫi żamm ile meʾyūs bulınan nüzhet-alūde miḥnetiñ cerḥa-ʾi derd-mendine dār ve ḫāne-ʾi merāhim ve mekārim-i celīle-ʾi āṣıf-ānelerinden başḳa maḥalden ümīd-i

(234) devā olamayacaġı müsellem bulındıġı ḥālde şunıñ daḫi teşrīḥ-i ledünniyyāt-ı ḥāżırasıyla berʾü's-sāʿa-i ṣaḥābet ve şefḳat-i celīle-ʾi üftāde-nevāzīlerini istirḥām eylemek ḫuṣūṣında maḫż-ı ṭāliʿsizligimiñ bir şīve-ʾi ġaddār-ānesi olmaḳ üzere el-ān lisān-ı (5) iḳtidārım lāl ve hemān ḥaḳḳ-ı kemter-ānemde naẓar-ı ʿālī-ʾi ẕerre-perverīleriniñ merḥamete devām ve istiḳrārı naḫbe-ʾi āmāl oldıġı muḥāṭ-ı ʿilm-i meʿālī iştimāl-i veliyyü'l-niʿmetleri buyurıldıḳda her ḥālde.

Ẕāt-ı ber-güzīde-ṣıfāt-ı veliyy-i niʿmetleri kāffe-ʾi kemālāt-ı insāniyyeyi iḥrāz ile mümtāz ve ḫuṣūṣiyle bende-gān ve müteredded-ān-ı dāʾire-ʾi ʿaliyye-ʾi (10) çerāġ-perverīleriniñ īfā-yı deḳāyıḳ-ı ʿubūdiyyetde ne ḳadar taḳṣīrātı olsa da cümlesini efendilik şānından oldıġı vechle maẓhar-ı ʿafv ve tesāmuḥ-ı memdūḥ ile her nerede bulınsalar arayup ṣormaḳ ve ḥaḳḳlarında tecdīd-i niʿam-ı iltifāt ile ḳuṣvā-yı derece-ʾi

[385] Benim etrafı köpekler ve alçaklarla dolu olan sevgiliye ihlas ve samimiyetle yalvarış mektubu göndermem yapacağım iş değildir, bir anlamı olmaz.
نه حدمن كه بسويش مى فرستم نامهٔ اخلاص نيازى عرضه خواهم داد كلب استانشرا

mübāhāta īṣāl buyurmaḳ ḥaṣlet-i nādire-ʾi fāḫiresiyle ser-firāz olup (15) işbu ḫaṣīṣa-ʾi ẕātiyye-ʾi raḥīm-āneleri īcāb-ı cemīli üzere mübeşşir-i beḳa-yı teveccüh-i devletleri olaraḳ geçenlerde bir ḳıṭʿa iḥsān-nāme-ʾi sāmīlerini kemāl-i iftiḫār ile alup iktisāb eyledigim meserrāt-ı ʿaẕīme-ʾi vicdāniyyeniñ ḥużūr-ı muʿallālarına ʿarż ve teblīġi ḫuṣūṣında "**Der maṭlaʿ-ı süḫen, süḫen-i men temām şüd"**[386] mıṣrāʿını taḫaṭṭur ve bu ṣūretle (20) daḫi nāʾil oldıġım ʿināyāt-ı mütevāliye-ʾi bende-nevāzīlerine dilimiñ döndigi ve vüsʿimiñ yetdigi derecede teşekkür itmişidim. Taḳdīm-i ʿarīża-ʾi cevābiyye farīżasında bir miḳdārcaġız teʾeḫḫür ve vuḳūʿa gelmesi bi'l-vāsıṭa

(235) taḥḳīḳi müteʿāḳiben irāde buyurılan baʿżı ḫuṣūṣ ḥaḳḳında istiḥṣāl-ı ıṭṭılāʿāt-ı ṣaḥīḥaya ẓuhūr iden ʿārıża-ʾi vücūdiyyeniñ ḥaylūletinden meşʾet idüp hamd olsun imdād-ı teveccühāt-ı ḳudsiyye-ʾi mekārim-kārīleriyle iʿāde-ʾi ṣıḥḥat ve infāẕ-ı fermūde-ʾi sāmīlerine müsāraʿatla bu bābda (5) netīce-ʾi taḥḳīḳāt-ı çāker-ānem cānib-i eşref-i münʿimānelerine ʿarż ve işʿār olınmaḳ üzere vāsıṭa-ʾi teblīġiyyesine ifāde ḳılındıġı ve aḳdem-i ferāyiż-i ẕimmet-i ʿubūdiyyet olan duʿā-yı teraḳḳī-ʾi ʿömr ü iḳbāl-i veliyy-i niʿmetleri gice gündüz zīver-i zebān-ı iḫlāṣ idügi muḥāṭ-ı ʿilm.

ʿAbd-i kemīneleri niʿmet-i teveccühāt-ı ḥaḳīḳīyye-ʾi āṣıfīlerini ġıdā-yı (10) rūḥ ve iksīr-i meḥāsin-i enẕār-ı samiyye-ʾi dāverīlerini devā-sāz-ı dil-i mecrūḥ ittiḫāẕ ve bār-gāh-ı muʿallā-yı aṣdiḳā-perverīlerini melceʾ ve melāẕ idinmiş oldıġım ḥālde öteden beru meʾlūf bulındıġım eṣer-i iltifāt-ı mūriṣü'l-füyūżāt-ı veliyy-i niʿmetlerine maẕhariyyetle araṣıra tecdīd-i ḳabāle-ʾi iftiḫār ve ḳalb-i maḥzūn-ı çāker-ānemden izāle-ʾi ġubār-ı ekdār (15) idemez isem ne derece dūçār-ı ālām e taḥarrī-ʾi esbāb-ı mūcibesine ḥaṣr-ı efkār ile güm-kerde-ḥużūr ve ārām olacaġım inkişāf-gāh-ı ḥaḳāyıḳ-ı umūr olan żamīr-münīr-i ḫidīvīlerine mencelī ve bināberīn bir zamāndan beru mübeşşir-i devām-ı teveccüh-i devletleri olan ʿāṭıfet-nāme-ʾi dāverīleriyle tenvīr-dīde-ʾi ʿubūdiyyet ve mefḫaret idemedigimden ṭolayı her ṭarafdan (20) ferce-yāb-ı güzer-gāh-ı ḫāṭır olan rāh-zenān-ı evhām-ı dil-şikāf ġāret-res-i kār-bān-ı tesellī olmaġın böyle bir endīşe-ʾi ġam-

[386] Sözümün daha dibâcesinde (önsözünde) iken söyleyeceklerim bitti.

درمطلع سخن سخن من تمام شد

gīn ve çāk çāk u ḫāṭır-ı ḥazīn-i elem-nāk ile iḫṭār-nām-ı raḳḳıyyet ve tehyīc-i nesāyim-i ʿafv u iḥsān-ı veliyy-i niʿmetlerine cürʾet iderim. Ol bābda.

(236) Çāker-i ḫāk-berāberleri miṣillü mensūbiyyet-i daʾire-ʾi feyż-nāşire-ʾi veliyyü'n-niʿamīleri şerefini niʿmet-i saʿādet-i dāreyne muʿādil gibi ṭutaraḳ ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde ḥüsn-i temāyül-i ʿālī ve teveccüh-i sāmī-ʾi āṣıf-ānelerinin beḳā ve iʿtilāsını ser-māye-ʾi mübāhāt-ı nā-mütenāhī ʿadd eylemiş ve taḥṣīl-i (5) rıżā-yı felāḥ iḳtiżā-yı dāver-i faḫīm-ānelerini her ḥālde mūcib-i teraḳḳī-ʾi feyż ü rifʿat bilmiş olan aṣdiḳā-yı bende-gān-ı ʿatebe-ʾi ʿulyālarının neḳāve-ʾi āmāl ve efkārı bulındığı üzere araṣıra vesīle-ʾi münāsibe iġtināmıyla merkez-i ʿubūdiyyetlerine ʿarż-ı gül-deste-ʾi iḫlāṣ ve ḫuṣūṣiyyet itmesi deʾb-i dīrīn-i temhaṣkārı iḳtiżā-yı (10) cemīlden bulınmasına ve cenāb-ı teceddüd-baḫşā-yı şuhūr ve aʿvām-ı tenezzühet-i ẕāta ʿani'ş-şükūk ve'l-evhām niçe niçe emāṣil-i keşīresiniñ müşāhedesini teyessür ile ʿömr-i iclāl ve feḥāmet ve iḳbāl-i dāver-i efḫamīlerini mütezāyid ve efzūn buyursun. Bu kerre sāl-i cedīdiñ (15) şeref-i ḥulūliyle istisʿād olınması ʿabd-i kemīneleri gibi īfā-yı ferāʾiż-i ʿubūdiyyet-i emniyyesinde bulınan müterreddid-ān-ı āsitān-ı devletleriniñ neyl-i merāmlarına ruḫṣat-nümā-yı cürʾet olmasına mebnī min-ġayri ḥadd bu bābda icrā-yı vecībe-ʾi tebrīk ve tehniyyeti güm-kerde-rāh-ı vādī-ʾi ḥayretiñ ḥıżr-ı tevfīḳ-i İlāhīye iḫtiyācı ḳabīlinden olaraḳ (20) şedīden muḫtāc bulındığım meḥāsin-i teveccühāt-ı ḳudsiyye ve mekārim-i enẓār-ı sāmiyye-ʾi veliyy-i niʿmetleriniñ yāre-ʾi kemter-ānemde luṭfen ve merḥameten rehīn-i devām ve istiḳrār buyurılması temennā-yı maḫṣūṣına ẕerīʿa-ʾi bedīʿa ittiḫāẕ eylemişdir. Ol bābda.

(237) **Cevāb**

Şeref-i ḥulūliyle müstesʿid olmış oldığımız sene-ʾi cedīde-ʾi saʿīdeniñ īfā-yı resm-i tebrīk ve tehniyyeti ḥaḳḳ-ı şenā-verīde iẓhār-ı deʾb-i teveccüh-kārī ve muḫliş-nevāzīye ittiḫāẕ-ı vesīle ile teʾkīd-i ḫulūṣ ve mevālātı (5) mutażammın bu kerre dest-i meserretle almış oldığım elūke-ʾi mürüvvet-meslūke-ʾi kerāmīleri mażmūn-ı nevāziş-meşḥūnında münderic kelimāt-ı talṭīfiyye-ʾi behiyye ve ḫuṣūṣiyle īfā-yı resmiyye-ʾi tebrīk-i sāl-i cedīde maṣrūf olan himem-i ʿaliyyeleri müstelzim-i kemāl-i mesār ve şād-mānī olaraḳ duʿā-yı tezayüd-i ʿömr ü ʿāfiyet ve dürūd-ı teraḳḳī-ʾi feyż ü menzilet-i

vālālarını (10) tekrār ile tezyīn-i lisān-ı muḫālaṣat eyledim. Ṣavb-ı ṣavāb-nümā-yı ʿālīlerine ṣamīmī ve ḥaḳīḳī olaraḳ ş̲übūt-bāfte-ʾi istiḳrār olan iḫlāṣ-ı ṣaḥīḥ-i ʿāciz-ānemiñ derecesi cālib-i envār-ı ʿirfān olan nezd-i sāmīlerinde umūr-ı yaḳīniyyeden bulınmasıyla şu mebḥaṣi iṭnāba ḥācet göremeyüp hemān ibrāz-ı memnūniyyet ve ṭaraf-ı vālālarına (15) daḫi iʿāde-ʾi tesʿīd ve tehniyyetle istidāme-ʾi teveccühāt-ı ḳalbiyyeleri siyāḳında terḳīm cevāb-nāme-ʾi sitāyiş-verīye ibtidār ḳılındı efendim.

Aṣḥāb-ı dāniş ve ḳabiliyyetiñ ḥadāʾiḳ-ı āmāli reşeḥāt-ı mütetābiʿa-ʾi teşvīḳāt ile her dem bahār-ı feyż ü ṭarāvet olması her ʿaṣrıñ müstetbeʿāt-ı ʿādiyesinden ise de aʿṣār-ı sābıḳaya rüchāniyyetini āṣ̲ār-ı (20) fāʾiḳasıyla görüp idrāk itmekde oldıġımız ʿaṣr-ı güzīn-i hümāyūnıñ ḳaṭarāt-ı dürer-bār ebr-i nīsāndan firāvān ve her ḫas u ḫāṣ̲āki reşk-i şükūfe-ʾi ʿıṭr-nāk itmekde ḫāṣṣa-ʾi nāfiʿa-ʾi serīʿası

(238) nümāyān olan muḥsenāt-ı celīle ve ḫaṣāʾiṣ-i cemīle-ʾi fevḳa'l-ʿādesinden biri daḫi hem ḳābiliyyet-i ṭabīʿiyyeyi ibdāʿ ve hem de herkes içün tehniyye-ʾi esbāb-ı istiʿdād ile feyż-i ʿamīm-i ehl-i resānīsine maẓhariyyet-i vesāʾilini īcād ve iḫtirāʿ eylemesi ḫuṣūṣı olup işte ez-cümle (5) bu ʿabd-i aḥḳarları her dürlü ḳābiliyyet ve ehliyyetden sāde ve bī-behre oldıġımız ḥālde sāye-ʾi maʿārif-vāye-ʾi Ḥażret-i mülūk-ānede bundan üç sene muḳaddem çerāġ buyurıldıġımız Mekteb-i Mülkiyyeniñ şu müddet-i ḳalīle ẓarfında gösterdigi şevḳ ve mecbūriyyet ve ifāża eyledigi terbiyyet-i cihān-ḳıymet böyle bir meclis-i ʿālī-ʾi imtiḥānda iṣ̲bāt-ı vücūd-ı (10) mevhūm itmek derecelerine ḳadar kemterlerine cürʾet ve iḳtidār baġışlamış ve mücerred eṣ̲er-i luṭf-ı celīl-i Ḥażret-i cihān-dārī olaraḳ iġtinām olınan ser-māye-ʾi meʿād ve maʿāşıñ īfā-yı ẕerre-i teşekkürini taṣavvur-ı lisān-ı ʿacz ü iftiḳārımızı lāl eylemiş olmaġla hemān ʿömrimiz oldıḳça ḫidemāt-ı seniyyede ibrāz-ı ṣıdḳ ve istiḳāmete (15) muvaffaḳiyyet temennāsıyla berāber her ḥālde efzāyiş-i ʿömr-i iclāl ve şevket-i Ḥażret-i Şehin-şāhī daʿavāt-ı mefrūżasına ve neşr-i maʿārif ve kemālāt ile erbābını yetişdirmekde ş̲emere-ʾi mütevāliyesi kemāl-i taḳdīr ve şükrāniyyetle görilmekde olan muvaffaḳiyyet-i ʿaliyye-ʾi āṣıf-āneleriniñ ān-be-ān teraḳḳīsi dürūd-ı maḫṣūṣına ḥaṣr-ı enfās itmekden başḳa (20) bir diyecegimiz olmadıġı muḥāṭ-ı ʿilm-i ʿālī-ʾi cenāb-ı neẓāret-penāhīleri.

Meḥāsin-i delālet-i ʿaliyye-ʾi uḫuvvet-kārīleriyle üç sene evvel meʾmūr olmış oldığım Mekteb-i Mülkiyyede teʿallüm ve tederrüsi muʿtād olan ʿulūm

(239) ve fünūn-ı mütenevviʿanıñ ikmāl-i cilve-ger-i mirʾāt-ı teyessür olaraḳ geçen Şaʿbān-ı şerīf evāʾilinde ʿaḳd olınan meclis-i ʿālī-ʾi imtiḥān muvācehesinde min-ġayri istiṭāʿat virmiş oldığım imtiḥān ḳabūl ve ḳazanılan numaroları ñ derciyle yed-i ʿāciz-āneme şehādet-nāme (5) iʿṭāsına ve emṣāl-i bende-gānem gibi evvel-be-evvel münḥall olacaḳ ḳāʾim-maḳāmlıġa taʿyīn olınmaḳ üzere nām-ı çāker-ānemiñ daḫi Şūrā-yı Devlet-i Mülkiyye Dāʾiresinde Defter-i Maḫṣūṣına ḳayd ve imlāsına müsāʿade-ʾi ʿaliyye meşmūl buyurılup müteʿāḳiben filān vilāyet-i celīle dāḫilinde kāʾin filān maḥalliñ münḥall olan ḳāʾim-maḳāmlıġına meʾmūriyyet-i (10) aḫḳar-ānem icrā buyurılaraḳ maḥall-i meẕkūra müteveccihen Der-saʿādetden ḥareket itmek üzere bulınmışdır. Maʿlūm-ı ʿālī-ʾi raḥīm-āneleri buyurıldığı vechle çākerleriniñ umūr-ı Mülkiyyeye bidāyet-i meʾmūriyyetim dimek oldığından mümārese-ʾi lāzımeniñ fıḳdānına noḳṣānī-ʾi biżāʿa daḫi munżamm olaraḳ bunda bi’ṭ-ṭabʿ dūçār olacaġım müşkilāt-ı ʿadīdeniñ ḥall ve izālesi (15) muṭlaḳā efendim gibi iḫvān-ı kirāmıñ teveccühāt-ı ḳudsiyye-ʾi ʿāciz-perverīleriniñ muʿāvenet-i şūriye ve maʿneviyesiyle müyesser olacaġından işbu luṭf-ı celīle her vaḳitden ziyāde fevḳa’l-ʿāde ʿarż-ı iḫtiyāc ile ber-minvāl-i muḥarrer nāʾil oldığım ʿāṭıfet-i seniyyeden ṭolayı teşekkürāt-ı mefrūża-yı īfāya ve her ḥālde medār-ı muvafaḳiyyet bildigim (20) ḥüsn-i enẓār-ı sāmiye-ʾi münʿimīleriniñ ḥakk-ı kemter-ānemde beḳā ve devāmını istidʿāya cürʾet eyledim. Ol bābda.

Cevāb

Ehliyyet ve liyāḳat-ı mecbūle-ʾi ʿaliyyeleri iḳtiżāsınca ʿahd-ı ḳarībde

(240) Maẓhar olacaḳları elṭāf-ı seniyyeye berāʿat-ı istihlāl ve evvelīn-i ḫaṭve-ʾi menzil-i iḳbāl olmaḳ üzere Mekteb-i Mülkiyyeden bi’l-imtiḥān çıḳılaraḳ müteʿāḳiben münḥall filān maḥall ḳāʾim-maḳāmlıġına meʾmūriyyet-i behiyyeleri icrā buyurıldığına ve Der-saʿādetden müteheyyiʾ-i ḥareket (5) oldıḳlarına dāʾir ve ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde ibrāz-ı meʾāṣir-i iltifāt ve telaṭṭufāt-ı vālālarını müşʿir bu kerre bir ḳıṭʿa taḥrīrāt-ı leṭāfet-i āyāt-ı mekārim-kārīlerini kemāl-i sürūr ve mefḫaretle aḫẕ u ḳırāʿet eyledim. Şu ḥuṣūṣ

devḥaʾi liyāḳat-ı müsellemelerinden ḳarīben iḳtiṭāf olınacaḳ şemerāt-ı füyūż ve teraḳḳiyyātıñ şükūfe-ʾi nev-resīde ve ḥāʾiz (10) olacaḳları merātib-i celīleniñ muḳaddeme-ʾi güzīdesi olmasıyla ʿācizleri gibi iḳbāl-ḡāh-i bī-riyālarına ne derece īrāṣ-ı faḡr ve meserret idecegi taʿrīf ve īżāḥdan müstaġnī ve bā-ḡuṣūṣ ḥaḳḳ-ı sipās-dārīde ol vechle ibrāz buyurılan muʿāmele-ʾi talṭīfiyye-ʾi ʿaliyyeleri memnūniyyet ve şükrāniyyet-i maḡṣūṣayı müʾeddī olaraḳ (15) her ḥālde ḥuṣūl-i ḥüsn-i muvaffaḳiyyet ve tezāyüd ḳadar ve menzelet-i vālāları duʿāsı tekrār ve īfā-yı tebrīk ve tehniyyetle istibḳā-yı teveccüh-i ʿālīleri siyāḳında iḡlāṣ-nāme-ʾi ʿācizī terḳīmine ibtidār olınmaġın ol bābda irāde efendimiñdir.

Cenāb-ı teceddüd-baḡşā-yı leyālī ve eyyām-ı neyyireyn-i münevvereyn mükevvenāt-ı tefriḳa- (20) sāz-ı meyān-ı nūr- ve ẓalām ve mevākib-i kevākib seyyārāt-ı güzāriş-nümā-yı sāḥa-ʾi felek-i mīnā-fām oldıḳca Pādişāh-ı encüm-sipāh ve Şehin-şāh-ı keyvān-bār-gāh Efendimiz Ḥażretleriniñ iʿlām-ı şevket ve ʿadālet

(241) hümāyūn-ı şehr-yārīlerini ẓıll-efken-i mefārıḳ-ı enām ve ʿasākir-i ẓafer-i meʾāṣir-i tāc-dārīlerini her ne semte ʿazm ve teveccüh eyleseler iḥrāz-ı naṣr-ı ʿazīz ile nīk-nām buyursun ve ẕāt-ı sāmī-ʾi ser-ʿaskerīlerini daḡi müsnid-i celīl-i niẓām-perverīlerinde ber-devām eylesün. Bu ḳulları (5) naṣıl baḡtiyārlıġımızı ʿarż ile iftiḫār itmeyelim ki ẕāten her dürlü feżāʾilden biri ve liyāḳat ve istiḥḳāḳdan ʿārī iken hem böyle bir pādişāh-ı müʾeyyed-i min-ʿindi'l-lāha ḳul ve köle oldıḳ ve hem de ḡıdemāt-ı celīle-ʾi salṭanat-ı seniyyeden birincisi ve belki eñ şereflisi bulınan ve dāreynde baʾiṣ-i fevz ü necāt olan ʿaskerligine nāʾiliyyetle (10) şeref ve iʿtibār buldıḳ. İşbu niʿmet-i ʿaẓīmeden başḳa her gün ve her ān daha nice nice luṭf ve iḥsān-ı bī-pāyān-ı hümāyūnlarına maẓhar olmaḳdayız ki eñ küçüginiñ edā-yı ẕerre-ʾi şükrāniyyeti muḳābilinde hezar cānımız olsa da cümlesini uġūr-ı feyż-mevfūr-ı mülūk-ānelerinde fedā eylesek aṣlā medār-ı maḥmidet olmayacaġı (15) ve üzerimizde yine pek çoḳ ḥaḳḳ-ı ʿālī-ʾi mülk-dārīleri ḳalacaġı āşikār iken bu kerre mücerred meded-kārī-ʾi teveccühāt-i ḳudsiyye-ʾi ḡilāfet-penāhīleriyle filān maḥalde vuḳūʿa gelen ḡidmet ve muẓafferet-i ʿāciz-ānemiz nezd-i muʿallā-yı cenāb-ı şehr-yārīlerinde luṭfen ve tenezzülen taḳdīr buyurılaraḳ mübārek ḡaṭṭ-ı hümāyūn ve ser-māye-ʾi saʿādet ve mefḡaret-i (20) sermediyye olan selām-ı selāmet-nümūn-ı şehin-şāhīleriyle maẓhar-ı talṭīfāt-ı seniyye

olmaḳlıġımız ḫuṣūṣına daḫi merḥamet-i celīle-ʾi cenāb-ı cihān-bānī şāyān buyurılmış ve iḥsān-ı ʿale'l-iḥsān olaraḳ ʿināyet buyurılan ʿatiyye-ʾi seniyye-ʾi tāc-dārī ile kīse-ʾi sürūr ve iftiḫārımız

(242) māl-ā-māl olmış oldıġından ve işbu elṭāf-ı mütetābiʿa-ʾi Ḥażret-i pādişāhīleriniñ īfā-yı sipās ve mahmideti emrinde iẓhār-ı ʿacz ü nā-tüvānīden başḳa bir şey bulınamayacaġından hemān ṣubḥ ve mesā ʿaskerligiñ gülbānk nidāsı olan "Pādişāhım (5) çoḳ yaşa" duʿā-yı icābet-i intimāsı tekrār ʿale't-tekrār refʿ-i bār-gāh-ı perverdigār ve bu bābda olan mübāhāt ve teşekkürāt-ʿaẕīme-ʾi ʿāciz-ānemiziñ maʿrūz-ı sürādıḳ-ı iclāl buyurılması ḫuṣūṣına sezā-vārī-ʾi himem-i ʿaliyye-ʾi sipeh-sālārīleri temennāsına ictisār olınmışdır. Ol bābda.

(10) Tefekkür taḫayyüli bile lüknet-āver-i lisān-ı maḥmidet olaraḳ nāʾil ve müstaġraḳ oldıġım luṭf ve ṣaḥābet ve iḥsān ve ʿāṭıfet-i seniyye-ʾi veliyy-i niʿmetleri cihet-i istiḥḳāḳ-ı kemter-āneme nisbet olınur ise nisbet-i ġayr-i müveccheyi müstentic ve bunıñ īfā-yı ẕerre-ʾi teşekküri ʿuhde-ʾi istiṭāʿat-ı beşeriyyeden ḫāric olup şu ḥālde ʿabd-i kemterlerine (15) düşen farīża hemān meslek-i rıżā-cūyīde ṣebāt ve naʾil oldıġım ʿināyet-i devletlerini ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde pek büyük ser-māye-ʾi mübāhāt ve bulındıġım meʾmūriyyet-i aḳṣā-yı derece-ʾi teraḳḳiyyāt bilerek elimden geldigi ḳadar īfā-yı ḥüsn-i ḫidmet ve ibrāz-ı müʾeṣṣir-i muvaffaḳiyyete ḥaṣr-ı evḳāt itmekden ʿibāretdir. Ancaḳ bende-ʾi müteḫaṣṣışıñ (20) serrā ve ḍarrāda merciʿ-i ḥaḳīḳī ittiḫāẕ eyledigi merkez-i mensūbiyyet ve ʿubūdiyyetine her ḥālini ʿarż ve teblīġ itmekde mecbūriyyet-i ṣaḥīḥa taḥtında bulınması kölelerini daḫi ḫaste-ʾi āzürde-diliñ tedbīr ve tedāvīsini daḫi tefvīż-i dest-i himmet ve kifāyeti ḳılaraḳ

(243) ḥakīm-i ḥāẕıḳ ve kāmile mürācaʿatı ḳabīlinden olmaḳ üzere ḫuṣūṣ-ı ātīyyü'l-ẕikri ḫużūr-ı ʿālī-ʾi veliyyü'n-niʿamīlerine ʿarż ve beyāna cesāretlendirmişdir. Ṭāliʿ-i nā-sāz-ı müstemend-ānemiñ levāzım-ı meşʾūmesinden midir yoḫsa mücerred iḳtidār ve liyāḳatsizligimiñ eṣeri midir her naşılsa (5) maḳarr-ı meʾmūriyyet-i çāker-āneme muvāṣālatla işe başlanmış oldıġı günden beru ve ḳāʾim-maḳāmlıġı ʿuhde-ʾi çāker-ānemde bulınan maḥalliñ daḫil oldıġı Vilāyet-i Celīle Dāʾiresi meʾmūrlarınıñ ḥüsn-i naẓar ve ṣaḥābetlerini isticlāba muvaffaḳ olamadıġımdan mıdır nedir meṣāliḥ-i

mühimme ve ʿādiyyeyye dāʾir maḳām-ı ʿālī-ʾi Vilāyet-i Celīleye her ne ki (10) ʿarż ve inhā olınsa müstaḥsen görilmeyüp ve tedḳīḳ ve taʿmīḳ ṭaraflarına daḫi ʿaṭf-ı enẓār-ḥaḳḳāniyyet ve naṣfet buyurılmayup bi-ġayri ḥaḳḳın her birerleriyçün envāʿ-ı tevbīḫāta mazhar ve vürūd itmekde olan evāmir-nāmeniñ cümlesinde ḥavṣala-sūz-ı ṣabr u taḥammül olacaḳ nice nice kelimāt-ı sitem-āmīz münderic bulındıġından her ān ve daḳīḳa taʿrīf (15) ve beyānı müşkil ṣuretde müteʾellim ve mükedder olmaḳda idügime ve şu ḥāliñ devām ve imtidādı ḳullarını biʾṭ-ṭabʿ yeʾs ve fütūra giriftār ve cemʿiyyet-i efkār-ı ʿāciz-ānemi bütün bütün perīşān ve tār-mār iderek īfā-yı emr-i meʾmūriyyete muvaffaḳiyyetden daḫi ʿāciz bıraḳacaġını cezm eyledigime bināʾen meʾmūriyyet-i ḥāliyye-ʾi kemter-ānemin becāyiş vechle veyāḫūd ṣūret-i (20) āḫarla diger bir maḥalle naḳl ve taḥvīli ḥaḳḳında istiḥṣāl-i müsāʿade-ʾi seniyyeye delālet ve merḥamet-i ʿaliyye-ʾi veliyy-i niʿmetleri sezā-vār ve ḥilye-ʾi ẕāt-ı feḫāmet-i āyāt-ı āṣıf-āneleri olan kemāl-i ʿaceze-nevāzī ve çāre-sāzīniñ şu yüzden daḫi bāre-ʾi müstemend-ānemde ibrāz ve iẓhār

(244) buyurılması temennāsıyla mücerred meʾlūf oldıġım ʿafv u ʿāṭıfet-i celīle-ʾi üftāde-nevāzīlerine iġtirāren bu kerre daḫi taʿcīze ictisār ve işbu istiʿṭāf-ı bendegānem hī bir ṭarafdan mūcib-i teşekkī olacaḳ aḥvālden neşʾet itmeyüp mücerred esāʾet-i ẕātiyyem eṣeri oldıġını (5) başḳaca iʿtirāf ve iḳrār iderim. Ol bābda.

Meşāliḥ-i mütenevviʿa-ʾi resmiyyeye dāʾir müsveddātdır

Sene-ʾi ātiyye vāridāt-ı ʿöşriyyesiniñ zamān-ı iḥālesi taḳarrub itmekde oldıġından filān maḥall-i aʿşārı daḫi meclis-i ʿāciz-ānemizde uṣūl-i muʿtādesi vechle ʿalenen müzāyede olınaraḳ ve taḳarrur idecek (10) bedelātınıñ ḳarye-be-ḳarye müfredātı gösterilerek zīri mażbaṭalu defteriniñ tanẓīm ve taḳdīmi irādesini mutażammın şeref-baḫş-ı mevḳīʿ-i tefḫīm olan emr-nāme-ʾi ʿālī-ʾi āṣıf-āneleri müfād-ı münīfi ḳarīn-i müdrike-ʾi çāker-ānemiz olmış ve ṣūret-i emr ü fermān-ı sāmī-ʾi dāverīleri der-ʿaḳab neşr ü iʿlān ile īcāb idenler meclis-i kemter-ānemize (15) celb olınup her bir ḳaryeniñ aʿşārı başḳa başḳa tanẓīm olınan puṣlaları mūcibince mevḳiʿ-i müzāyedeye çıḳarılaraḳ inḳıṭāʿ-ı raġbetden ṣoñra taḳarrur iden bedelātını mübeyyin tanẓīm olınan defteri leffen taḳdīm ḳılınmışdır. Muṭālaʿasından muhāṭ ʿilm-i ʿālī-ʾi dāverīleri buyurılacaġı üzere

aʿşār-ı merḳūme bedelātı sene-ʾi sābıḳasından (20) beş yüz yigirmi biñ ġurūş faẕla göstermiş ve bu daḫi kāffe-ʾi umūrda teʾşīrāt-ı nāfiʿası meşhūd ve müsellem olan muvaffaḳiyyet-i ʿaliyye-ʾi āṣıf-āneleri ṣemerāt-ı celīlesinden bulınmış olmaġla bu ṣırada daḫi daʿavāt-ı maḫṣūṣa-ʾi velāyet-penāhīleri tekrār ve aʿşār-ı merḳume buraca

(245) ẓuhūr iden ṭaleblerine iḥāle buyurılacaḳ ise vaḳt geçmeksizin īfā-yı muḳteżāsınıñ ṣavb-ı kemter-ānemize irāde ve işʿār buyurılması temennāsına ictisār olındı. Ol bābda ve her ḥālde emr ü fermān Ḥażret-i men-lehu'l-emriñdir.

(5) Geçen seksan üç senesinde filān sancaḳ vāridāt-ı ʿöşriyyesiniñ Māliye Ḫazīne-ʾi celīlesinde icrā olınan müzāyedesinde otuz yedi yük elli biñ ġurūş bedel ile maḥallī vücūhından filān ve filān ẕātlar üzerlerinde taḳarrur idüp taḳāsīṭ-i muʿayyenesi ḥulūl itdikce teslīm-i ḫazīne itmek üzere ṣarrāfātdan filān taʿahhüd (10) itmiş ve ḥulūl iden üç taḳsīṭi kāmilen teʾdiye ve teslīm itmiş ise de bu müddet ẓarfında mümā-ileyhimiñ gönderdikleri aḳça cüzʾiyyātdan oldığına ve muḥāsebe vesāʾireden ṭolayı beynlerinde münāzaʿa daḫi ẓuhūr eyledigine mebnī vuḳūʿbulan istidʿā üzerine mümā-ileyhim bu ṭarafa celb ve iḥżār ile dīvān-ı muḥāsebātda (15) muḥākeme ve muḥāsebeleri rüʾyet olındıḳda ṣārrāf-ı mümā-ileyhiñ meʿa-güzeşte yigirmi bir yük bu ḳadar biñ ġurūş alacaġı tebeyyün idüp mümā-ileyhim bu aḳayı Der-saʿādetde tedārik ve teslīme muḳtedir olamayacaḳları añlaşıldığından ve maḥallince aṣḥāb-ı iḳtidārdan oldıḳları taḥḳīḳ olındığından iʿṭā eyledikleri teʾmīnāt üzerine (20) filān vaḳtden iʿtibāren altı māh müddetde meblaġ-ı mezbūrı ṣarrāf-ı mümā-ileyh cānibine kāmilen irsāl ve teslīm eylemek üzere memleketlerine iʿāde olınup ol vechle taʿyīn ḳılınan müddetiñ ṣülüṣātından ziyādesi munḳażiyye oldığı ḥālde yalñız yedi yük bu ḳadar biñ ġurūş

(246) göndermiş oldıḳlarından baḫṣle ṣarrāf-ı mümā-ileyh ẓimmetinde ḳalmış taḳsīṭleriñ teʾdiyye ve īfāsında ityān-ı teʿallül ve iʿtiẕār eylemekde olındığına ve bu cihetle meblaġ-ı mezbūriñ istiḫṣāli ḫazīne-ʾi celīleye rücʿat eyledigine mebnī mümā-ileyhimiñ mütebāḳī deynleri olan (5) on üç yük bu ḳadar biñ ġurūşıñ hemān kendülerinden muṭālebesiyle teʾdiyesi ḫuṣūṣında yine reḫāvetleri müşāhede olınur ise istiḫṣāl-i emvāl-i mīriyye ḥaḳḳında muḳarrer olan niẓāma tevfīḳan emlāk-i mevcūdelerinden münāsib olanları ḥükūmet maʿrifetiyle bi'l-müzāyede ṣatılup meblaġ-i

mezbūrıñ bu ṣūretle sürʿat-i istiḥṣāl ve irsāli (10) ḫuṣūṣında ṭaraf-ı devletlerine işʿārı Māliyye Neẓāret-i celīlesi ṭarafından bi'ṭ-taḳrīr ifāde olınmaġla ber-minvāl-i muḥarrer īfā-yı muḳteżāsı siyāḳında

Cevāb

Filān maḥall vücūhından filān ve filān ẕātlarıñ aʿşār bedelātından ṭolayı düyūn-ı mütebāḳiyeleri olan on üç yük bu ḳadar biñ (15) ġurūşıñ teʾdiyesi ḫuṣūṣında mümā-ileyhimiñ reḫāvetleri görildigi ṣūretde emlāk-i mevcūdelerinden münāsibleriniñ füruḫtiyle sürʿat-i istiḥṣāl ve irsāli bābında tārīḫiyle ve numaro ile şeref-vürūd iden emr-nāme-ʾi ʿālī-ʾi dāverīleri müfādı maʿlūm-ı çākerī oldı. Ṣūret-i emr ve irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi āṣıfīleri mümā-ileyhime (20) teblīġ ve ifāde ile tenfīẕ ve icrā-yı aḥkām-ı celīlesine müsāraʿat olındıḳda kendüleri daḫi meblaġ-ı mezbūrıñ tedārik ve irsāli ḫuṣūṣına ṣarf-ı vüsʿ ve iḳtidār itmekde oldıḳları ve bundan on beş gün evvel müteʿahhidleri cānibine dört yük ġurūşı hāvī

(247) bir ḳıṭʿa poliçe irsāl eyledikleri miṣillü andan ṣoñra tedārik eyledikleri dört yük bu ḳadar biñ ġurūşı bu hafta postasıyla göndereceklerinden ve bu ḥālde beş yük bu ḳadar biñ ġurūş borcları ḳalup anı daḫi nihāyet bir ay ẓarfında bulup (5) bulışdurup teʾdiye ve īfā eyleyeceklerinden baḥṣle mebāliġ-i meẕkūreniñ teḳāsīṭi ḥulūl itdikce güni gününe teslīm-i ḫazīne itmek üzere kendülerinden bir çoḳ teʿahhüdiye ve güzeşte almış olan müteʿahhid-i mümā-ileyhiñ ḥulūl iden teḳāsīṭī ḫazīne-ʾi celīleye virmemege aṣlā ḥaḳḳ ve ṣalāḥiyyeti bulınmadıġını ve sāye-ʾi ʿadālet-vāye-ʾi Ḥażret-i (10) Şāh-ānede kendüleriniñ esbāb-ı teʿayyüş ve idāreleri olan emlākiñ füruḫtına ṣūret-i cebriyyede teşebbüṣ iderek bu ṣūretle kesr-i nāmūs ve iʿtibārlarına ḳadar yürimesi muvāfıḳ-ı ḥaḳḳāniyyet olmadıġını beyān ve düyūn-ı mütebāḳiyeleriniñ teʾdiyesiyçün bir ay daha imhāl olınmalarını istidʿā itmişlerdir. Fi'l-ḥaḳīḳa mümā-ileyhimiñ (15) muḳaddemce ve bu kerre sekiz yük bu ḳadar biñ ġurūş irsāl eyledikleri taḥḳīḳ olınmış ve ḳuṣūr-ı borclarını fāʾiżiyle berāber bir ayda tedārik ve irsāl eyleyeceklerini ḳaviyy kefīl irāʾesiyle teʾmīn eylediklerinden emlāk füruḫtına ḥācet ḳalmamış olmaġla. Ol bābda.

Ḳāʾim-maḳām-ı sābıḳ Sālim Efendi'niñ müddet-i idāresinde rüʾyet olınan (20) daʿāvī aṣḥābından baʿżı teʿāṭī-ʾi mektūmı ve ḥuḳūḳa daʾir daʿvācıları oldıġı cihetle

bunlarıñ tesviye ve tedḳīḳi ṣırada meclis-i ʿāciz-ānemizde bulınmaḳ üzere ṭaraf-ı eşref-i āṣıf-ānelerinden

(248) bir meʾmūr-ı maḫṣūṣ taʿyīn ve irsāl buyurılması muḳaddemce taḳdīm ḳılınan mażbaṭa-ʾi kemter-ānemizde ʿarż ve istidʿā ḳılınmışdı. Mümā-ileyh tedḳīḳāt-ı vāḳıʿanıñ netīcesi ḥaḳḳında vaḫīm olacaġını teferrüs iderek şāyed taḫlīṣ-i girībāna muvaffaḳ olurım muṭālaʿasıyla (5) muḥākemāt-ı lāzımesiniñ merkez-i vilāyetde rüʾyet ve icrāsı iddiʿāsını der-miyān eyleyerek ve başḳa maḥalle gitmeyecegini teʾmīn içün fāmilyāsını burada terk iderek kendüsi ol ṭarafa müteʿāẓim olmış ise de mümā-ileyhiñ daʿvācıları otuz neferden mütecāviz ve cümlesiniñ ol ṭarafa iʿzāmları lāzım gelse bunlar iṣbāt (10) ve teʾyīd-i müddeʿā içün bir ṭaḳım ādemleri daḫi birlikde götürmege ve bir çoḳ maṣraf ve külfet iḫtiyārına macbūr olup bunlarıñ nıṣfından ziyādesi faḳīrü'l-ḥāl oldıḳları cihetle gelüp gitme maṣārifini tedārikden ʿāciz olaraḳ daʿvālarınıñ reʾs-i vilāyete ḳaldırılması iżāʿa-i ḥuḳūḳ ile teşdīd-i maġdūriyyetlerini müʾeddī olacaġından (15) mümā-ileyhiñ ber-mūcib-i istidʿā-yı mesbūḳ taʿyīn buyurılacaḳ meʾmūre terfīḳan bu ṭarafa iʿādesini müstedʿī aṣḥāb-ı daʿāvī ṭaraflarından iʿṭā olınan ʿarż-ı ḥāl-i ʿumūmī leffen taḳdīm ḳılınmış ve īfā-yı muḳteżāsı her ḥālde reʾy ve irāde-ʾi iṣābet-ʿāde-ʾi daver-i ekremīlerine mütevaḳḳıf bulınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i men-lehu'l-emriñdir. (20) Filān maḥallde mütemekkin tüccārdan filānıñ ḳażāñız vücūhından filān aġa ẕimmetinde bir ḳıṭʿa taḥvīl mūcibince ġayr-i az-teslīm ve meʿa-güzeşte maṭlūbı olan on beş biñ beş yüz ġurūşıñ vaʿdesi ḥulūl ideli

(249) ḫayli zamān oldıġı ḥālde istīfāsına dest-res olamadıġı beyāniyle meblaġ-ı mezbūrıñ taḥṣīli ve muḫālefet itdigi ṣūretde mütemerrid şürūṭına tevfīḳan reʾs-i vilāyete iḫżārı merḳūm ṭarafından bā-ʿarż-ı ḥāl istidʿā olınaraḳ ticāret meclisi maʿrifetiyle keyfiyyet-i kefālete rabṭ olınmış (5) olmaġla meblaġ-ı mezbūrıñ mümā-ileyhden taḥṣīl ve irsāline ve bu bābda bir diyecegi oldıġı ṣūretde meclsi-i meẕkūrda muḥākemelerine baḳılmaḳ üzere kedüsiniñ bu ṭarafa iʿzām ve isbāline himmet ve müsāraʿat eylemeleri siyāḳında şıḳḳa-ʾi mecīʾ terḳīm ḳılındı.

Cevāb

(10) Tüccārdan filānıñ filān aġa ẕimmetinde ber-mūcib-i taḥvīl meʿa-güzeşte maṭlūbı olan on beş biñ beş yüz ġurūşıñ istiḥṣāli ve bir diyecegi oldığı ḥālde kendüsiniñ ol ṣavb-ı ʿālīye irsāli ḫuṣūṣı pīrāyiş-i farḳ-ı taʿẓīm olan emr-nāme-ʾi ʿālī-ʾi müşīr-i ekremīleri müfād-ı celīlinde emr ü fermān buyurılmış oldığından nāşī mümā-ileyh (15) meclis-i ʿāciz-ānemize celb ile ṣūret-i irāde-ʾi ʿulyā-yı āṣıf-āneleri kendüsine tefhīm olındıḳda meblaġ-ı mezbūr deyni oldığını muḳırr ve muʿterif ise de nüḳūd-ı mevcūdesini ʿuhde-ʾi iltizāmında bulınan ḳurānıñ ḥulūl iden bedel-i aʿṣārı taḳsīṭīne virerek şimdiki ḥālde ḥāżır aḳçesi olmadığından vesāʾir ṣūretle daḫi tedārike muḳtedir (20) bulınmadığından baḥṣle ḥāṣılāt-ı ʿöşriyye ḳaldırılup ṣātılmadıḳca teʾdiye-ʾi deynden ʿaczini beyān eylemiş ve vāḳıʿā mümā-ilyh ʿuhdesinde beş ḳıṭʿa ḳaryeniñ aʿṣārı olaraḳ güzerān iden taḳsīṭlerini

(250) kāmilen īfā itmiş oldığına ve vaḳt-i ḥaṣāde ise şunda beş on gün müddet ḳalup mümā-ileyh hemān şimdi merkez-i vilāyete gönderilerek ḳurā-yı merḳūme bi'l-vekāle sāʾiri maʿrifetiyle taʿṣīr itdirilmek lāzım gelse şāyed ilerüde żarar ve ziyān iddiʿāsına ḳıyām itmesi melḥūẓ (5) olaraḳ ʿavdetine ḳadar taʿṣīriñ tevfīḳi īcāb itse bu daḫi fuḳarā ḥaḳḳında daʿī-ʾi mażarrat görindigine mebnī meblaġ-ı meẕkūrı tārīḫ-i mażbaṭa-ʾi çāker-ānemizden otuz bir gün mürūrında işleyecek güzeştesiyle berāber teʾdiye ve īfā itmek üzere kendüsi kefālete rabṭ olınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i men-lehü'l-emriñdir.

(10) Bi-tevfīḳıhī Teʿālā eṣer-i teveccühāt-ı ḳudsiyye-ʾi kerīm-āneleriyle maṣḥūben bi'l-ʿāfiye şehr-i cārīniñ üçinci güni maḳarr-ı meʾmūriyyet-i ʿāciz-ānem olan filān maḥalle muvāṣaletle ferdāsı güni bi'l-cümle meʾmūrīn-i maḥalliye ile aʿżā-yı meclis ve vücūh-ı bende ve muʿteber-ān ahālī-ʾi Müslime ve ġayr-i Müslime ḥāżır oldıḳları ḥālde münʿaḳid olan meclis-i ʿumūmīde ve şāḥ-ı ṣadr-ı (15) iftiḫārım olan meʾmūriyyet-i emr-i ʿālīsi tevḳīrāt-ı lāyıḳa ile fetḥ ve ḳırāʾet ve bu ṣırada daḫi farīża-ʾi ẕimmet-i ʿubūdiyyet olan efzāyiş-i ʿömr-i iclāl ve şevket-i Ḥażret-i Pādişāhī duʿā-yı icābet-ārāsıyla tezyīn-i lisān-ı muṣādaḳat ḳılındığını müteʿāḳib sitāyiş-i celīl-i mülk-dārī ve efkār-ı ḥayriyyet āṯār-ı Ḥażret-i Şehr-yārīyi (20) mutażammın ḥużżāra ḫıṭāben bir maḳāle-ʾi münāsibe īrādına müsāraʿat ve umūr-ı meʾmūre-ʾi kemter-ānemi rüʾyet ve

tesviyeye mübāşeret ḳılınmış ve her ḥālde muvaffaḳiyyet-i ʿāciz-ānem ḳażiyyesi yāverī-ʾi teveccühāt-ı

(251) feyż-i āyāt-ı raḥīm-ānelerine muḥtāc bulınmış oldığınıñ beyāniyle teʾkīd-i şīrāze-ʾi ḫuṣūṣiyyet siyāḳında terḳīm-i ʿarīża-ʾi çākerīye ibtidār olınmaġın ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i men-lehü'l-emriñdir.

Cevāb

(5) Maṣḥūben bi'l-ʿāfiye maḥall-i meʾmūriyyet-i ʿaliyyelerine muvāṣalet ve umūr-ı meʾmūre-ʾi vālālarına mübāşeret buyurıldığı tebşīriyle ḥaḳḳ-ı ṣenā-verīde ibrāz-ı eṣer-i dil-nevāzī ve mülāṭafeti mutażammın zīver-i enmele-ʾi iḥtirām olan taḥrīrāt-ı behiyye-ʾi kerīm-āneleri müfādı rehīn-i īkān ve ol vechle ḥüsn-i muvāṣalet ve ḫuṣūṣiyle talṭīf-i ʿāciz-āneme maṣrūf (10) buyurılan ʿināyet-i ʿaliyyeleri müstelzim-i meserret ve şükrāniyyet-i firāvān olaraḳ eṣniye-ʾi cemīleleri duʿā-yı bi'l-ḫayr-i muvaffaḳīlerine terdīfen teẕkār ve istīfā-yı teveccühāt-ı ḳalbiyyeleri siyāḳında terḳīm-i cevāb-nāme-ʾi ʿācizīye ibtidār olınmaġın irāde efendimiñdir.

Filān vilāyetiñ muḥāsebecisi ʿizzetlü filān efendi ile muḥāsebe mümeyyizi (15) filān ve taḥrīrāt ketebesinden filān ve filān ve ḳażāhā-ʾi mülḥaḳadan filān ve filān ḳażālarıñ ḳāʾim-maḳāmları filān ve filān efendileriñ şimdiye ḳadar umūr-ı meʾmūreleriniñ maṭlūb-ı ʿālī vechle miḥver-i lāyıḳında ḥüsn-i tanẓīm ve tesviyesine gice ve gündüz maṣrūf (20) olan saʿy ve ġayretleriyle berāber ehliyyet ve dirāyet-i ẕātiyyeleri müstaḥiḳḳīn-i bende-gān ḥaḳḳlarında meşmūl ve rāygān olan elṭāf-ı seniyyeye kesb-i istiḥḳāḳ eylediklerini iẓhār ve iṣbāt eylemiş ve bu miṣillü

(252) meṣāliḥ-i meʾmūreleriniñ ḥüsn-i temşiyeti ḥużūr ve istirāḥat-ı ẕātiyyelerine tercīḥ ve taḳdīm ile iẓhār-ı ṣıdḳ ve istiḳāmete beẕl-i mesāʿī iden bende-gānıñ sāye-ʾi mükāfāt-vāye-ʾi Ḥażret-i mülūk-ānede maẓhar-ı talṭīfāt-ı celīle olmaları ḥaḳḳında meḥāsin-i enẓār-ı sāmiye (5) ve mekārim ve ʿināyāt-ı ʿāliyye-ʾi cenāb-ı ṣadāret-penāhīleri bī-dirīġ idügi cümle ʿindinde müsellemātdan bulınmış oldığından muḥāsebeci-ʾi mümā-ileyhiñ ḥāʾiz oldığı rütbe-ʾi ṣāniye ṣınıf-ı ṣānīsiniñ rütbe-ʾi ṣāniye ṣınıf-ı evvel mütemāyizligine ve mümeyyiz-i mümā-ileyhiñ ʿuhdesinde bulınan rütbe-ʾi

ṣāliṣeniñ rütbe-ʾi ṣāniye ṣınıf-ı ṣānīsine terfīʿi ve ketebe-ʾi mümā-ileyhim (10) ile ḳażāhā-ʾi merḳūme ḳāʾim-maḳāmları ʿuhdelerine daḫi müceddiden rütbe-ʾi ṣāliṣe iḥsānı ile talṭīfleri ḫuṣūṣına sezā-vārī-ʾi müsāʿade-ʾi ʿaliyye-ʾi cenāb-ı vekālet-penāhīleri temennāsına cürʾet olındı her ḥālde emr ü fermān.

Filān maḥallde yigirmi seneden beru ḫidmet-i müteyemmine-ʾi iftāyı kemāl-i diḳḳat (15) ve ḥaḳḳāniyyet ve kendüsine ʿarż olınan mesāʾili ümmehāt-ı kütüb-i fıḳhiyyeden istinbāṭ ve istiḫrāca mū-şikāf-āne ve muḥaḳḳiḳ-āne ṣarf-ı muḳadderetle mürācaʿat idenleriñ müşkilātını ḥall ve izāle iderek ḥuḳūḳ-ı meşrūʿalarını ʿadem-i iżāʿa ve ḥalḳa-bend-i iḥtirām-gāh-ı tederrüsi bulınan bunca telāmiẕe-ʾi ʿilmiyyeniñ ḳulūb-ı müstaʿiddelerini (20) envār-ı ʿulūm-ı āliye ve ʿāliye ile tenvīr ve iżāʾeye leyl ü nehārını ḥaṣr itmiş ve bu ḥavālīyi enfās-ı ḳudsiyye-ʾi mesʿūdesiyle iḥyā buyurmaḳda bulınmış olan müderrisīn-i kirāmdan mekremetlü filān efendi

(253) dāʿīleri şu aralıḳ baʿżı mertebe ḳażā-zede oldıġından şīrāze-ʾi teʿayyüş ve idāresi güsiste-tār-ı teşettüt ve perīşānī olmış ve infāḳ-ı evlād ü ʿıyāl emr-i mücbirinde ber-ḥāl-i ḥayret ve żucrete düşmişdir. Nezd-i muʿallā-yı mekārim iḥtivā cenāb-ı meşīḫat-penāhīlerinde müstaġnī-ʾi (5) ʿarż u beyān oldıġı vechle bu miṣillü bī-vāye-gān-ı ʿulemā-yı kirāmıñ emr-i idāre-ʾi dünyeviyeleri veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz veliyy-i niʿmet-i meḳādir-dān ve Şehin-şāh-ı fāruḳī-ʿünvān Efendimiz Ḥażretleriniñ elṭāf-ı ʿaẕīme ev ʿavāṭıf-ı ʿamīme-ʾi ḫilāfet-penāhīlerinden ṭarīḳ-i ʿilmiyye içün taʿyīn ve iḥsān buyurılan veẕāʾif-i maḫṣūṣadan (10) ḥiṣṣē-dār-ber ve ʿināyet olmalarına menūṭ ve efendī-ʾi mümā-ileyh-i dāʿīleriniñ daḫi şu luṭf-ı celīle naʾiliyyeti muṭlaḳā ḥaḳḳı müsteḥaḳḳına īṣāl ve ʿaṣr-ı hümāyūn-ı cenāb-ı mülūk-āneniñ ḫaṣāʾiṣ-i tevfīḳiyyesinden bulındıġı vechle teraḳḳiyyāt-ı ʿilmiyyeyi daḫi istikmāl buyurmaḳ ṣıfat-ı mütemāyize-ʾi memdūḥasıyla eslāf-ı kirāmına min-külli'l-vücūh (15) tefevvuḳ ve rüchāniyyeti cümle ʿindinde müsellem bulınan ẕāt-ı mükemmeli'l-kelimāt veliyyü'n- niʿamlarınıñ envār-ı teveccühāt-ı nāşiretü'l-lemeʿāt-ı ʿāciz-perverīleri mümā-ileyh ḥaḳḳında bedreḳa-keş-i ṣaḥābet ve delālet olmaḳlıġa vābeste ve merbūṭ bulındıġından kendüsiniñ buralarca āfāḳ-gīr olan faẕl ve kemālini ve bunıñla berāber kemāl-i faḳr ve żārūret ḥālini (20) medār-ı istiʿṭāf iderek muḫaṣṣaṣāt-ı ʿilmiyyeden ṭarafına münāsib miḳdār-ı maʿāş iḥsān

ve taḫṣīṣ ve evlād ve ʿıyāliyle dūçār oldıġı żarūret ve mużāyaḳadan taḫlīṣ ile şu yüzden daḫi bu ṭaraf ahālīsiniñ bi-ecm(ā)ʿihim isticlāb-ı teşekkürāt ve daʿavāt-ı

(254) ṣamīmiyelerine müsāʿade-ʾi kerem-ʿāde-ʾi cenāb-ı fetvā-penāhīleri şāyān buyurılması istidʿāsına cesāret kılındı. Ol bābda.

Cevāb

Müderrisīn-i kirāmdan fīlān maḥalliñ müftīsi mekremetlü fīlān efendīniñ (5) emr-i şerīf-i iftā ve neşr-i ʿulūm-ı şettāda der-kār olan saʿy ve iḳdāmından ve kendüsiniñ baʿżı mertebe ḳażā-zede olmasıyla idāre-ʾi evlād ve ʿıyāl ḫuṣūṣında dūçār-ı mużāyaḳa ve żarūret oldıġından baḫṣle ṭarafına muḫaṣṣaṣāt-ı ʿilmiyyeden münāsib miḳdārı maʿāş taḫṣīṣ idilmesi iltimāsına daʾir şerefde enmele-ʾi tevḳīr (10) olan taḥrīrāt-ı ʿaliyye-ʾi düstūrīleri müfādı rehīn-i ʿilm-i ḫulūṣ-verī olmışdır. Efendī-ʾi mümā-ileyhiñ vāḳıʿā mütebaḥḥirīn-i ʿulemā-yı kirāmdan oldıġı ve emr-i iftā ile neşr-i ʿulūm-ı şerīfe cihetlerinde ol ḥavālīniñ sebeb-i iḥyāsı bulındıġı her bār işidilmekde olaraḳ iḳdār ve terfīhleri mevādd-ı vācibeden bulınan bu miṣillü dāʿiyān-ı salṭanat-ı (15) seniyyeniñ dūçār-ı żarūret olması şāyānı esef ve benāberīn tervīc-i iltimās-vālā-yı āṣıf-āneleri bu muḫliṣ müteḫaṣṣıṣlarına daḫi ser-māye-ʾi şeref olup şu ḳadar ki şimdilik mümā-ileyhime sedd-i ṣülme-ʾi żarūret olacaḳ ṣūretde taḫṣīṣāt-ı ʿilmiyyeden münḥall-i maʿāş olmadıġından ve kendüsiniñ şedāʾid-i intiẓāra düşirilmesi (20) daḫi bir vechle tecvīz idilmediginden cihet-i ʿilmiyyece ḳadr ve ḥayṣiyyetlerine münāsib bir vaẓīfe münḥall oldıḳda başḳaca iḳtiżāsına baḳılmaḳ üzere Māliye Ḫazīne-ʾi celīlesinden müsteḥiḳḳīne

(255) maḫṣūṣ olan maʿāşlardan münāsib miḳdār şeyʾiñ ṭarafına taḫṣīṣ ve iḥsān buyurılması ba-teẕkire-ʾi maḫṣūṣa Bāb-ı ʿālīye işʿār ile ol bābda vuḳūʿbulan ʿarż ve istīẕān üzerine Cenāb-ı Rabb-i Mennān ʿömr-i iclāl-i mülūk-ānesini müzdād ve firāvān (5) buyursun. Ẕāt-ı şevket-simāt Ḥażret-i ḫilāfet-penāhīniñ ʿulemā-yı kirām ḥaḳḳlarında mebẕūl olan ḥürmet-i maḫṣūṣa-ʾi şāh-āneleri eṣer-i ʿālīsi olmaḳ üzere mümā-ileyhe iki biñ beş yüz ġurūş maʿāş taḫṣīṣine irāde-ʾi iḥsān-ʿāde-ʾi tāc-dārī müteʿalliḳ ve şeref-ṣudūr buyurılaraḳ maḥallī māl ṣandıġından iʿṭāsı żımnında (10) īcāb iden maʿāş ṣūretiniñ leffiyle Māliye Neẕāret-i Celīlesi cānibinden ṭaraf-ı sāmīlerine yazılan taḥrīrāt

leffen iṭāre-ʾi nādī-ʾi ʿālīleri ḳılınmış olmaġın mümā-ileyhe selām-ı maḫṣūṣımızıñ ve ḳarīben vaẕīfe-ʾi ʿilmiyye ile daḫi başḳaca taṭyīblerine saʿy olınacaġınıñ teblīġiyle berāber ṣūret-i merḳūmeniñ kendüsine iʿṭāsı ve maʿāş-ı (15) meẕkūr maṣārif-i sāʾireye müreccih ṭutılaraḳ māh-be-māh bilā-tevḳīf virilmek üzere maḥall-i meẕkūr ḳāʾim-maḳāmlıġına veṣāyā-yı ekīde icrāsı ḫuṣūṣına himem-i ʿaliyyeleri maṣrūf buyurılması siyāḳında filān maḥall ḥabs-ḫānesinde maḥbūs bulınan aṣḥāb-ı cürm ve cinyetiñ dün gice sāʿat yedi rāddelerinde bir taḳrīb dīvārı (20) delerek meḥbesden firār itmiş oldıḳları lede'l-istiḫbār der-ān aḫẕ ü giriftleri emr-i mühimmine ibtidār ve mevcūd olan ʿasākir-i żabṭiye īcāb iden maḥallere sevḳ ve tesyār ḳılınmış oldıġınıñ üzerine

(256) sāyeʾi muvaffaḳiyyet-vāye-ʾi cenāb-ı tāc-dārīde on neferi der-dest idilmiş ise de diger yedi neferiniñ ele geçirilmesine muvaffaḳ olınamayup ne ṭarafa gitdikleri daḫi bilinememiş idüginden aḫẕ ü giriftleri żımnında her ṭarafca tedābīr-i lāzımeniñ icrāsı (5) civār ḳażālar meʾmur-ānına bildirilmiş olmaġın ṭaraf-ı vālālarından daḫi taḳyīdāt ve taḥarriyāt-ı serīʿa icrāsıyla öyle serserī ve teẕkeresiz maḳūleler bulınur ve şekl ve ḳıyāfetleri melfūf puşlada muḥarrer eşkāle muṭābıḳ gelürse der-ḥāl ṭutılaraḳ ve yanlarına miḳdār-ı vāfī żabṭiyye neferātı terfīḳ olınaraḳ muḳayyeden bu ṭarafa gönderilmesi (10)siyāḳında.

Cevāb

Filān maḥall ḥabis-ḫānesinden leylen firār iden aṣḥāb-ı cüḥa ve cināyetden zīr-i idāre-ʾi ʿācizīde bulınan maḥallere uġrayanlar olur ise tutılup muḳayyeden ṭaraf-ı vālālarına gönderilmesi żımnında firār eyleyen (15) eşḫāṣıñ esāmī ve eşkālini mübeyyin puşlasınıñ leffen irsāl buyurıldıġına dāʾir zīver-i enmele-ʾi iʿzāz olan nemīḳa-ʾi vālāları müfādı maʿlūm-ı ḫulūṣ-veri olmışdır. Yol uġraġı olan maḥallere der-ʿaḳab żabṭiyyeler taʿyīn ve iḫrāc olınaraḳ ve ṣūret-i ḥāl ḳurā eʾimme ve muḫtārātıyla sāʾir īcāb idenlere iʿlān ḳılınaraḳ işbu (20) tedābīr-i taḥfiẓiyye ve iḳdāmāt-ı taḳayyüdiyye üzerine bilā-teẕkire ṭutılup ḥaḳḳında iştibāh olınan ve eşkāl-i maḫṣūṣaları kendüleriniñ firāriyān-ı merḳumeden oldıḳlarını teʾyīd eyleyen filān ve filān şaḫṣlarıñ yanlarına neferāt-ı żabṭiyye terfīkīyle muḳayyeden ol ṭarafa

(257) iʿāde ve isballarına müsāraʿat olındığı miṣillü baʿde-ezīn daḫi taḥarriyāt-ı lāzımeden girü ṭurılmayup eşḫāṣ-ı merḳūmeden ele geçenler olursa ol ṭarafa gönderilecekleriniñ beyāniyle terḳīm-i cevāb-nāmeye ibtidār ḳılındı. İrāde efendimiñdir.

(5) Maʿlūm-ı ʿālī-ʾi āṣıfīleri buyurıldığı vechle bi-ḥikmetihī Teʿālā baʿżı ʿavārıżdan ṭolayı sene-ʾi ḥāliyede bu ḥavālīde zirāʿatca feyż ve bereket olmadığından rencber ṭāḳımından ve aṣḥāb-ı çiftlikātdan ekṣeri ekdikleri toḫmı bile almaḳlıġa dest-res olamadıḳları ḥasebiyle ıżṭırār-ı ahālī ṣaḥīḥan celb-i riḳḳat idecek bir ṣūret-i (10) müteʾellimede bulınmışdır. Sinīn-i sāʾirede zürrāʿdan baʿżısı toḫm tedārikinden ʿāciz ḳaldıḳları ḥālde aṣḥāb-ı ṣervet ve ser-māye-dārān memlekete mürācaʿatla kendülerine lüzūmı olan ẕeḫāʾiri veyāḫūd bunıñ içün muḳtażī görinen ser-māyeyi aḫẕ ve istīfā idegelmiş iseler de ser-māye ṣāḥibleri daḫi (15) sene-ʾi sābıḳadan virmiş oldıḳları şeyʾiñ bu sene bir ḥabbesini istiḥṣāle muvaffaḳ olamayacaḳlarından şu ḥālde ahālīye bir şey iḳrāz ve idāne idemeyeceklerine ve bu cihetle ehl-i zirāʿata cānib-i ḥükūmetden iʿāne-ʾi serīʿa icra idilmez ise sene-ʾi ātiye içün bir şey zerʿ ve ḥarṣine muḳtedir olamayacaḳlarına mebnī (20) ḥālleri geregi gibi diger-gün ve perīşān olacaġından başḳa mürettebāt-ı mīriyyelerini daḫi teʾdiye ve īfādan ʿāciz ḳalaraḳ şu ṣūret bi'l-āḫire emvāl-i külliyye-ʾi ḫazīneniñ daḫi iżāʿasını intāc ideceginden

(258) ʿaceze-ʾi ahālīye toḫmlıḳ olaraḳ tevzīʿ ve taḳsīm olınmaḳ ve sene-ʾi ātiyede vaḳt-i ḥaṣādında ʿaynen veyāḫūd bedelen alınmaḳ üzere hīç olmaz ise elli biñ keyl-i İstanbulī ḥınṭa ile otuz biñ keyl-i şaʿīriñ münāsib bir maḥallden devletce bi'l-mübāyaʿa (5) vaḳt-i zirāʿat mürūr itmeksizin bu ṭarafa īṣāline iḫtiyāc-ı ḳavī görinmiş ve īfā-yı muḳteżāsı menūṭ-ı irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi velāyet-penāhīleri bulınmış olmasıyla ol bābda.

İkinci Ordū-yı Hümāyūnıñ merkezi olan Şumnı'da ve ḳurb ve civārında bulınan ʿAsākir-i Nizāmiye-ʾi Cenāb-ı Pādişāhīniñ (10) bir senelik taʿyīnātına muḳtażī üç yüz biñ ḳıyye urz-ı aʿlā ve münaḳḳaḥ olaraḳ aṣḥāb-ı zirāʿatdan mübāyaʿa olınup meclis-i Livāda ḳarārlaşdırılacaḳ fīʾāt-ı muʿtedilesi vechle bahāsı ve Şumnı'ya ḳadar maṣārif-i naḳliyyesi Ordū-yı Hümāyūn meẕkūr taḫṣīṣātiyçün ḥavāle buyurılan mebāliġ-i maʿlūmeden (15) tenḳīṣ ve tesviye olınmaḳ üzere miḳdār-ı eṣmān ve maṣārifātını

mübeyyin mażbaṭasınıñ taḳdīmiyle berāber pirinc daḫi pey-der-pey naḳl ve irsāli ḫuṣūṣına müsāraʿat olınması Ordū-yı Hümāyūn meẕkūr müşīriyyet-i celīlesi cānibinden işʿār buyurıldıġı beyāniyle icrā-yı īcābı bābında şeref-vur(ū)d iden emr-nāme-ʾi ʿālī-ʾi velāyet-penāhīleri (20) meʾāl-i vālāsı rehīn-i īḳān-ı kemter-ānemiz olmışdır. Bu miṣillü levāzımāt-ı ʿaskeriyyeniñ nefāseti ve bahāsınıñ ehveniyyetiyle berāber sürʿat-i tedārik

(259) ve īṣāli müteḫattim-i ẕimmet-i meʾmūriyyet olup şu ḳadar ki emr ve irāde buyurıldıġı üzere erz-i maṭlūbıñ müteferriḳan zürrāʿ-ı ahālīden iştirāsına teşebbüṣ olınsa çünki bunlardan ekṣerī maḥṣūllerini selem ṭarīḳiyle muḳaddemen tüccāra füruḫt eyleyüp ellerinde ḳalan (5) şey ise cüzʾiyyāt maḳūlesinden ve ol ḳadar külliyyetlü pirinciñ böyle müteferriḳan mübāyaʿası ḫaylice vaḳte tevaḳḳuf eyleyeceginden başḳa bi’ṭ-ṭabʿ içlerinde aʿlā ve ednā cinsi daḫi bulınaraḳ cümlesiniñ maṭlūba tevāfuḳ idüp itmeyecegi umūr-ı mechūleden bulınmasıyla hem mürettebāt-ı ʿaskeriyyeniñ tedārik ve irsāli dūçār-ı (10) teʾeḫḫur olmamaḳ ve hem de fīʾātı ehven olup ḫazīne-ʾi celīleye ḫasār terettüp itmemek üzere ellerinde külliyyetlü pirinc bulınan tüccār meclis-i ʿāciz-ānemize celb ile meydāna ḳonılan nümūnesine muvāfiḳ olmaḳ ve be-her maṣrafı üzerlerine olaraḳ Şumnı’ya ḳadar īṣāl ve teslīm ḳılınmaḳ üzere meẕkūru’l-miḳdār erziñ münāḳaṣası (15) icrā ḳılındıḳda on ḳıyyeden ʿibāret olan be-her keylesi yigirmi iki ġurūş on paraya olaraḳ muʿteberān-ı tüccārdan filān bāzār-gān üzerinde taḳarrur eylemiş ve çuvāl eṣmānı ve ücret-i naḳliyyesi ve ẓuhūr idecek noḳṣānı kāmilen ṭarafına ʿāʾid olmaḳ üzere be-her keylesini beş buçuḳ ġurūş maṣrafla Şumnı’ya (20) teslīm idecegini taʿahhüd iderek ol bābda yedinden alınmış olan senediñ ṣūreti leffen ve erz-i mezbūrıñ bir miḳdār nümūnesi postaya tevdīʿan taḳdīm ḳılınmış olmaġla ṣūret-i maʿrūża Ordū-yı Hümāyūnca daḫi tensīb buyurıldıġı ḥālde bāzār-gān-ı mümā-ileyh ile īcāb iden

(260) ḳonṭratonıñ ʿaḳd ve tanẓīmiyle berāber erz-i meẕkūrıñ irsāline müsāraʿat olınmaḳ üzere īcāb-ı ḥāliñ icrāsı bābında.

ʿAbd-i ʿācizleri bundan iki sene evvel filān maḥalliñ ḳāʾim-maḳāmlıġına taʾyīn buyurılmış ve şimdiye ḳadar īfā-yı umūr-ı meʾmūriyyetle (5) taḥṣīl-i rıżā-yı ʿālīye ṣarf-ı muḳadderet eylemiş isem de Der-saʿādetce tesviyyesi vücūd-ı çāker-āneme münḥaṣır baʿżı umūr-ı ẕātiyyem ẓuhūr itdigine ve bunıñla berāber bir vaḳtden beru dūçār oldıġım

ʿārıża-ʾi bedeniyye buranıñ āb u hevāsıyla ʿadem-i imtizāca maḥmūl oldıġından tebdīl-i hevānıñ lüzūmı eṭibbā-yı (10) hāẕiḳa ṭaraflarından iḫṭār ḳılınmaḳda bulındıġına mebnī hem Der-saaādetce olan meṣāliḥ-i kemter-ānem tanẓīm ve rüʾyet ve hem de şu vesīle ile tebdīl-i hevā idilerek iksīr-i teveccühāt-ı ʿaliyye-ʾi ḫidīv-i ekremīleriyle iʿāde-ʾi ṣıḥḥat olınmaḳ üzere merkez-i vilāyetden münāsib biriniñ intiḫāb ve irsāliyle buraya vüsūlinde devr ü teslīm ḳāʾidesinin (15) icrāsından ve zamān-ı idāre-ʾi ʿāciz-ānem muḥāsebesiniñ rüʾyetiyle berāʾet-i ẕimmeti mutażammın mażbaṭa-ʾi lāzımesi alındıḳdan ṣoñra ṭoġrıca Der-saʿādete ʿavdet-i kemter-ānem ḫuṣūṣına ruḫṣat-ı celīle ve müsāʿade-ʾi ʿaliyye-ʾi dāver-āneleri şāyān buyurılmaḳ bābında.

Rehīn-i ʿilm-i devletleri buyurıldıġı vechle bundan altı ay muḳaddem (20) dest-yārī-ʾi ṣaḥābet ve ʿāṭıfet-i ʿaliyye-ʾi veliyyü'n-niʿamīleriyle filān maḥalliñ mutaṣarrıflıġına taʿyīn buyurılaraḳ müteşekkiran ve fāmilyā-yı ʿāciz-ānemle

(261) meʿan bu ṭarafa gelmiş ve mefrūż-ı ẕimmet-i ʿubūdiyyet oldıġı vechle īfā-yı umūr-ı meʾmūreme leyl ü nehār ḥaṣr-ı efkār ve iḳtidār itmekde bulınmış isem de buranıñ āb (u) hevāsıyla ʿadem-i imtizāc cālib-i inḥirāf-ı mizāc olaraḳ ekṣer-i evḳāt-ı ʿāciz-ānem ḫaste-gī (5) ve nā-dürüstī ve vücūdca icrā-yı tedbīr ve tedāvī ile güzerān itmekde ve şāyed şu ʿārıża-ʾi bedeniyye emr-i meʾmūriyyet-i kemter-ānemce daḫi müʾeddī-ʾi ḳuṣūr ve kesālet ve dāʿī-ʾi ʿitāb ve mesʾūliyyet olur ḫāṭıra-ʾi muḫaddişesi daḫi bir ṭarafdan mūcib-i insilāb-ı rāḥat ve müstevcib-i tezāyüd-i ʿillet olmaḳda idügine mebnī bu bābda çāre-sāz-ı (10) bī-çāre-gān ve meded-res-i derd-mendān olan merḥamet ve şefḳat-ı celīle-ʾi çerāġ-perverīlerine mürācaʿat olınmasıyla ve bi'l-istiʿfā Der-saʿādete ʿavdetle ḥakk-ı müstemend-ānemde diger-gūne elṭāf-ı seniyyeniñ ẕuhūrına müteraḳḳiben iḳāmet olınmaḳ iḳtiżā itse ẕāten bī-vāyeligim ḥasebiyle buraya gelür iken tesviye-ʾi levāzım ve maṣārif-i (15) ṭarīḳiyye żımnında ḫaylice borca girilmiş ve şimdi ʿavdet ve bilā-maʿāş Der-saʿādetde iḳāmet tevfīr-i düyūn ile berāber teşdīd-i ʿacz ve żarū(re)ti müʾeddī görilmiş olup şuña ise merāḥim-i devletleri ḳāʾil olmayacaġı müsellemātdan bulınmasıyla buraya yaḳīn olan elviye mutaṣarrıflıḳlarından münāsib birisiyle icrā-yı becāyiş-i meʾmūriyyet-i (20) ʿāciz-ānem ḫuṣūṣında istiḥṣāl-i müsāʿade-ʾi seniyyeye delālet ve ʿināyet-i ʿaliyye-ʾi bende-nevāzīleri bī-dirīġ buyurılması

temennāsıyla taṣdīʿa ictisār ve ber-vech-i muḥarrer ḥāl ve vücūdca görilen ıżṭırāb ve bī-ḥużūrı günden güne tezāyüd itmekde ve eşfāḳ-

(262) celīle-ʾi üftāde-perverīlerine iḫtiyāc daḫi o nisbet üzere artmaḳda oldıġından bu bābda şeref-ẓuhūr idecek elṭāf-ı celilelerine öteden beru perverde-ʾi niʿam-ı devletleri bulınan bi'l-cümle fāmilyām ḳul ve cāriyeleriyle berāber ḥavāle-ʾi dīde-ʾi intiẓār (5) olındı. Ol bābda.

Filān ḳażānıñ eşrāf-ı vücūhından filān beginiñ ḳażā-ʾi meẕkūr dāḫilinde ve nefs-i ḳaṣabaya dört sāʿat mesāfede vāḳiʿ olup derūnında üç yüzden mütecāviz ehl-i İslām ḫānesi bulınan ve āhālīsi tebeʿa-ʾi Müslime olmaḳ üzere beş altı ʿaded ḳurāya münāsib ve ḳurbiyyet-i (10) mevḳiʿiyyesi olan filān ḳaryede sāye-ʾi müberrāt-vāye-ʾi Ḥażret-i Şāh-ānede ṣalāt-ı ʿīdeyn ve cumʿa īfā olınmaḳ ve daʿavāt-ı mefrūża-ʾi Cenāb-ı cihān-bānīniñ emākin-i muḳaddesesinden olmaḳ üzere müceddiden inşā ve iḥyāsına muvaffaḳ olmış ve uṣūl-i Şerʿiyye-ʾi (15) maḫṣūṣası dāʾiresinde olaraḳ evḳāf ve veẓāʾif-i lāzımesini taḫṣīṣ ve iʿdād eylemiş oldıġı mescid-i şerīfiñ ḫıdmet-i müteyemmine-ʾi imāmet ve ḫiṭābeti edā itmek üzere aṣḥāb-ı liyāḳat ve istiḥḳāḳdan biriniñ taʿyīni lāzım gelerek ḳażā-ʾi meẕkūra tābiʿ filān ḳarye sākinlerinden ve ṭalebe-ʾi ʿulūmdan olup esnān-ı ʿaskeriyyede (20) bulındıġı müddetce ḳurʿa meclislerinde ḥāżır olaraḳ uṣūl-i imtiḥāniyyesi icrā olınmış ve cihet-i ʿilmiyyede liyāḳat ve mehāreti ṯābit olmış oldıġı ḥālde esnānı tecāvüz iden ve ḳażā-ʾi meẕkūrıñ nüfūs cerīdesiniñ filān numarasında muḳayyed bulınan filān ibni filān

(263) ẕikr olınan imāmet ve ḫiṭābeti ḥüsn-i īfāya muḳtedir oldıġı vāḳıf-ı mümā-ileyh cānibinden meclis-i ʿāciz-ānemize ifāde ve icrā-yı īcābı istidʿā olındıġından mümā-ileyh celble beldemiziñ müderrisīn ve ʿulemāsı ve muʿaccelāt müdīri ḥāżır bulındıḳları ḥālde meveddetlü nāʾib ve mekremetlü (5) müftī efendīler maʿrifetleriyle imtiḥān olınaraḳ ehliyyet ve liyāḳati tebeyyün itmiş oldıġına ve ḳarye-ʾi meẕkūrede ṣalāt-ı ʿīdeyn ve cumʿanıñ īfāsı ferāʾiż-i Şerʿiyyeden bulındıġına dāʾir tanẓīm ve iʿṭā olınan bir ḳıṭʿa iʿlām-ı Şerʿī ile müdīr-i mümā-ileyhiñ taḥrīrātı leffen taḳdīm ḳılınmış olmaġla īfā-yı muḳteżāsına müsāʿade-ʾi ʿaliyye-ʾi āṣıfileri (10) şāyān buyurılması bābında.

Baʿżı ṭuruḳ ve maʿābiriñ tanẓīm ve tesviyesi ve reʾs-i vilāyetden filān maḥalle ḳadar müceddiden telġraf ḫaṭṭı temdīd ve inşāsı ve daha saʾir vilāyetce mevādd-ı muḳtażiyye-ʾi mühimmeniñ ḳarārlaşdırılması żımnında merkez-i vilāyetde bir meclis-i muvaḳḳat teşkīli bu kerre şeref-vürūd iden (15) emr-nāme-ʾi sāmī-ʾi cenāb-ı ṣadāret-penāhī aḥkām-ı münīfesi īcāb-ı ʿālīsinden ve meclis-i meẕkūrda elviye ve ḳażāhā-yı mülḥaḳa münṣarıf ve ḳāʾim-maḳāmlarınıñ daḫi ḫāżır olmaları īcāb-ı maṣlaḥatdan olmasıyla ʿavdet-i behiyyelerine ḳadar meṣāliḥ-i vaḳıʿanıñ ḥüsn-i cereyān ve temşiyetine sekte gelmemek üzere meveddetlü nāʾib efendiyi bi't-tevkīl kendüsine (20) veṣāyā-yı lāzıme īfāsıyla māh-ı ḫāliñ evāḫirinde be-her ḫāl burada bulınmaḳ üzere ol ṭarafdan ḫareket buyurmaları siyāḳında şıḳḳa-ʾi ḫulūṣ-verī terḳīmine ibtidār ḳılındı.

(264) veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz Pādişāhımız Efendimiz Ḥażretleriniñ vāsıṭa-ʾi ḳıvām-ı mülk ü salṭanat ve cümleye naṣb-ı ʿayn-ı mefḫaret olan cünūd-ı ẓafer-mevʿūd-ı mülūk-āneleri ḥaḳḳında ber-kemāl olup āṣār-ı celīle-ʾi müteḫiresi kāffeniñ meşhūd-ı ʿuyūn-ı ʿubūdiyyeti olan meḥāsin-i enẓār-ı sāmiye (5) ve elṭāf ve ʿināyāt-ı mālā-nihāye-ʾi şehr-yārīleri cümleniñ silk-i celīl-i ʿaskerīye olan iḫtirāmlarını ān-be-ān artdırmaḳda ve herkes kemāl-i ḫāhiş ve iftiḫār ile oġullarını ʿaskere virmekde olup bunıñ āṣār-ı fiʿliyyesinden olmaḳ üzere geçenlerde icrā olınan ḳurʿa-ʾi Şerʿiyyede yigirmiden mütecāviz neferātıñ (10) bilā-ḳurʿa göñüllü olaraḳ silk-i ʿaskerīye daḫil oldıḳları gibi bu kerre daḫi müteḥayyizān-ı vücūhdan filān ve filān ve filān begler maḫdūmları filān ve filān begleriñ ḫidmet-i celīle-ʾi ʿaskeriyyede bulınmaları ve şu ṣūretle kendüleri daḫi ḥiṣṣe-mend-i faḫr u mübāhāt olmalarını leffen taḳdīm-i ḫużūr-ı sāmī-ʾi āṣıf-āneleri (15) ḳılınan ʿarīża-ʾi müşterekede istidʿā ve istirḥām eyleyüp ḥuṣūl-i maṭlablarınıñ icrā-yı ḳurʿa-ʾi Şerʿiyye mevsimine taʿlīḳi mümā-ileyhime beyān idilmiş ise de gerek kendüleriniñ ve gerek maḫdūmları mümā-ileyhimiñ bu bābda olan kemāl-i taḥassür ve iştiyāḳları mānīʿ-ʾi ṣabr u teʾennī oldıġından baḫṣle mümā-ileyhimiñ hemān şimdiden (20) daḫil-i silk-i ʿaskerī olmaḳ üzere ṭaraf-ı eşref-i ser-ʿaskerīlerine irsāl olınmalarını niyāz eylemiş ve mümā-ileyhim sinnen ve ḥālen ḫidmet-i ʿaskeriyyeye şāyān oldıḳlarına ve böyle göñülli olaraḳ yazılacaḳlarıñ müsāʿade-ʾi maḫṣūṣa-ʾi ḫidīvīlerine maẓhar olacaḳları

(265) müsellemātdan bulındığına binā'en ṣūret-i istidʿālarına müsāʿafe-'i celīle-'i āṣıf-āneleri erzān buyurılmaḳ temennāsıyla kendüleri Der-saʿādete iʿzām ḳılınmış olmalarıyla īfā-yı muḳteżāsı bābında emr ü fermān Ḥażret-i men lehü'l-emriñdir. Derūn-ı memālik-i şāh-ānede ticāret-i dāḫiliyye ile meşġūl olan tüccār (5) ve tebeʿa-'i ecnebiyyeniñ tebeʿa-'i devlet-i ʿaliyye ile beynlerinde ḥuḳūḳa ve umūr-ı ticārete dā'ir vuḳūʿbulmaḳda olan deʿāvī ve münāzaʿātıñ ḥall ve tesviyesi ḫuṣūṣlarında tebeʿa-'i ecnebiyye-'i merḳūme salṭanat-ı seniyyeniñ niẓāmāt ve ḳavānīn-i mevżūʿa-'i ʿādilesine ittibāʿ itmeleri ve faḳaṭ daʿvāları rü'yet ve istimāʿ olınan memleket ve ticāret meclislerinde (10) oralarda devlet metbūʿalarınıñ ḳonsolosları veyā vekīlleri var ise anlarıñ ṭarafından taʿyīn ḳılnacaḳ tercümānlar daḫi bulınmaları aḥkām-ı ʿuhūdiyye iḳtiżāsından olup bu ḳāʿideye her yerde riʿāyet olınmaḳda ise de ẕikr olınan tercümānlar yalñız deʿāvī-'i vāḳıʿayı istimāʿdan ʿibāret olan me'mūriyyet-i resmiyyelerini sü'-i istiʿmāl itmekde (15) ve baʿżan daḫi kendülerini bayaġı ḥükm ve aʿżā-yı meclis ḥükminde ṭutaraḳ aʿmāl-i nüfūẕ itmek dāʿiyesine düşmekde oldıḳlarından mümā-ileyhime dā'ire-'i me'mūriyyetleriniñ derece-'i maḥdūdesi nāzik-āne ve ḥakīm-āne iḫtār ve tefhīme çalışmaḳda ise de iḳnāʿ ve iskātları ḳābil olamayup yine meslek-i maḫṣūṣlarında ışrār göstermekde (20) olmalarıyla bu bābda ṣavb-ı çāker-ānemden ittiḫāẕı lāzım gelen ḥareket ve muʿāmele ḥaḳḳında işābet-efzā-yı sünūḥ ve ṣudūr buyurılacaḳ emr ve irāde-'i cenāb-ı velāyet-penāhīleriniñ ṭaraf-ı kemter-āneme işʿār ve bir de tebeʿa-'i ecnebiyye-'i merḳūme ḳonsolosları bulınmayan maḥallerde daḫi aʿmāl-i ticāret itmekde ve eṣnāf-ı sā'ire miṣillü dükkānlar ve maġāzalar ṭutaraḳ

(266) ḫurde-füruşlıḳ yolında aḫẕ u iʿṭā eylemekde oldıḳlarından bu maḳūleleriñ tebeʿa-'i devlet-i ʿaliyye ile küllī ve cüz'ī ẓuhūr itmekde olan daʿvā ve münāzaʿalarında taṣʿībāt-ı ʿadīde ve taʿrīżāt ve müştekiyyāt-ı mütenevviʿa vuḳūʿbulmaḳda oldıġından bu miṣillü aḥvāliñ (5) ẓuhūrında daḫi ne ṣūretle muʿāmele olınmaḳ iḳtiżā ideceginiñ irāde ve izbār buyurılması temennāsıyla ictisār ḳılınmış olmaġla ol bābda.

İşbu seksen senesine maḥsūben filān sancaġıñ ḳarye-'i ʿaskeriyyesini keşīde itmek üzere filān Ordū-yı Hümāyūn cānibinden me'mūren bu ṭarafa gelmiş olan mīr-alāy ʿizzetlü filān beg ile refāḳatinde (10) bulınan mümeyyiz mekremetlü filān ve ṭabīb

biñbaşılarından rifʿatlü filān ve alāy kātibi filān efendiler ve neferāt-ı cedīdeniñ sevḳ meʾmūrı yüzbaşı filān aġa ḳurʿa-ʾi Şerʿiyyeyi niẓāmāt-ı mevżūʿasına tevfīḳan keşīde eyledikleri müddetde ve livā-yı meẕkūrdan mürūr ve ʿubūrları eṣnāda kendüleriniñ ve ḥayvānlarınıñ yem ve yiyeceklerine (15) muḳtażī käffe-ʾi erzāḳ ve meʾkūlātıñ vesāʾir ḥavāyic-i lāzımeleriniñ eṣmānını fīʾāt-ı rāyice-ʾi maḥalliyye üzere kāmilen tesviye ve īfā eyledikleri gibi beytūtet eyledikleri müsāfir-ḫāneniñ daḫi icāresini iʿṭā itmiş ve mümā-ileyhimiñ icrā-yı meʾmūriyyetleri ṣırada kendülerinden ḳānūn-näme-ʾi hümāyūn aḥkāmına ve emr ü rıżā-yı (20) ʿālīye muġāyir ẕerre ḳadar ḥareket-i nā-revā ṣudūr eylemedigi miṣillü herkes ḥaḳḳında muʿāmele-ʾi cemīle gösterek cümleniñ naẓar-ı ḫoşnūdī ve memnūniyyetlerini celb eylemiş oldıḳlarını mübeyyin mümā-ileyhime

(267) tevdīʿan işbu mażbaṭa-ʾi ʿāciz-ānemiziñ taḳdīmine ictisār ḳılındı. Ol bābda.

Filān maḥallde kāʾin ḥükūmet ḳonaġıyla derūnında bulınan bir ṭaburlıḳ ḳışla-ʾi Hümāyūn elli üç tārīḫinde müceddiden binā ve inşā olınmış ve üç beş yılda bir kerre kiremitleriniñ aḳṭarılması ve cām (5) ve çārçūbe tecdīdi gibi ve bunlara mümāṣil taʿmīrāt-ı cüzʾiyyesi icrā idilmiş ise de külliyen taʿmīr görmediginden ve bunlarıñ ikisi daḫi keṣret-i iyāb ü ẕihāb cihetiyle ve bā-ḫuṣūṣ ḳışla-ʾi Hümāyūnıñ derūnında eyyām-ı şitāda ve hevānıñ müsāʿid olmadıġı günlerde ʿacemī neferāta ayaḳ ve tüfenk taʿlīmleri icrā (10) itdirilmekde bulınmaḳ mülābesesiyle tīz vaḳtde ḫarāb olur ebniye-ʾi mīriyyeden bulındıḳlarından muḥtāc-ı taʿmīr olan maḥalleri muḳaddemen keşf ve muʿāyene ile taḳdīm ḳılınan defteri nāṭıḳ oldıġı üzere bir yük altmış biñ üç yüz yigirmi beş ġurūş maṣrafla vücūda gelecegi taḫmīn olınaraḳ ol bābda vuḳūʿbulan (15) ʿarż ve istīẕān üzerine taʿmīrāt-ı merḳūmeniñ muḥarrerü'l-miḳdār maṣrafla icrāsı ḫuṣūṣına müsāʿade-ʾi seniyye şāyān buyurılmış ve icrā-yı īcābına mübāşeret olınmışdır. Bunlardan ḳışla-ʾi Hümāyūnıñ muḳaddem ki keşfinde ḳāʾimen taʿmīri taṣavvur ḳılınan cüdrān-ı erbaʿasıyla ḥavlı dīvārları esāsen çürük çıḳdıġından (20) bütün bütün hedmle müceddeden yapılmasına ve ḥükūmet ḳonaġınıñ daḫi dāʾire-ʾi ḫāriciyyesinde kāʾin meclis oṭasıyla māl kātiblerine ve ṣandıḳ emīnlerine maḫṣūṣ olan oṭalarıñ altında

(268) vāḳiʿ direkler ile oṭalarıñ döşeme kirişleri külliyyen ḳaġşıyup bunlarıñ daḫi tecdīd idilmesine ve ṣu yollarınıñ bidāyet-i Tanẓīmāt-ı Ḫayriyyeden beru taʿmīr olınmamasıyla üç yüz adımlıḳ mesāfeye ḳadar memdūd olan künk ve boruları külliyyen çüriyüp heyʾet-i (5) ḥāżıralarıyla ıslāḥları ḳābil olamayacaġından ol miḳdār mesāfeye yeñiden künk ve boru döşenmesine ve ḥabs-ḫāneleriñ daḫi baʿżı mertebe ʿilāvāt ile tevsīʿ idilmesine iḫtiyāc-ı ḥaḳīḳī oldıġı eṣnā-yı taʿmīrde reʾye'l-ʿayn görilmiş ve beyān olınan maḥaller metīn ve raṣīn olaraḳ yapdırılmaz ise (10) ṣarf ve iʿṭāsı taḥt-ı irade-ʾi seniyyede bulınan meblaġ-ı meẓkūr bī-hūde yere ṣarf olınmış olacaġı ve üzerinden çoḳ zamān mürūr itmeksizin bunlarıñ ikisi daḫi yine ḫarāb olaraḳ ışlāḥ ve taʿmīri şimdikinden ziyāde aḳçaya tevaḳḳuf idecegi rehīn-i rütbe-ʾi ṣübūt olmış oldıġından mücerred ḫazīne-ʾi celīleyi (15) ilerüde külliyyetlü maṣārif-i iḫtiyārī mecbūriyyetinden viḳāyeten ve herḥālde vecībe-ʾi ʿuhde-ʾi ʿubūdiyyet ve müṣādaḳat olan ḳāʿide-ʾi taṣarrufiyyeye riʿāyeten baʿżı meʾmūriyyetle bu ṭarafda bulınan Erkān-ı Ḥarb biñbaşılarından rifʿatlü filān efendiniñ ve memleket ser-miʿmārınıñ maʿrifetleri ve meclis-i kemter-ānemiziñ neẓāret ve diḳḳat-i (20) kāmilesi ile icrā ḳılınan keşf-i ṣānīde taʿmīrāt-ı mezbūreniñ derece-ʾi dil-ḫāha tevāfuḳ idecek vechle inşā ve ikmāli keşf-i evvel maṣārifine daha seksen beş biñ dört yüz on ġurūş on paranıñ ʿilāvesiyle ḥāṣıl olacaġı taḥaḳḳuḳ iderek işbu

(269) keşf-i ṣānīniñ müfredātı taḥdīd olınan fīʾāt-ı muʿtedile üzere bālā-yı mażbaṭa-ʾi çāker-ānemizde biʾl-eṭrāf gösterilmiş olmaġla meblaġ-ı mezbūrıñ daḫi ṣarf ve iʿṭāsıyla taʿmīrāt-ı merḳūmeniñ hemān imşā ve itmāmı żımnında īcāb-ı ḥāliñ icrāsı reʾy (5) ve irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi velāyet-penāhīlerine mütevaḳḳıf olmaġın. Ol bābda.

Yigirmi seneye ḳarībdir filān maḥalliñ ḫidmet-i şerīfe-ʾi fetvāsına meʾmūr olan filān efendiniñ şeyḫūḫeti ḥasebiyle istiʿfā idüp müderrisīn-i kirāmdan filān efendiniñ her bir ʿilmde ve ḫuṣūṣiyle ʿulūm-ı fıḳhiyye ve Şerʿiyyede yed-i ṭūlāsı olmaḳ ve ẕāten ḥilye-ʾi veraʿ (10) ve taḳvā ile müteḥallī oldıġından başḳa aḫlāḳ-ı ḥamīde ile daḫi muttaṣıf bulınmasıyla celb-i ḫoşnūdī-ʾi ahālīye muvaffaḳ olmış ẕevātdan bulınmaḳ cihetiyle ḫidmet-i şerīfe-ʾi meẓkūreye taʿyīni cümle ṭarafından arzū ve temennī olınaraḳ ol bābda tanẓīm idilen mażbaṭa-ʾi ʿumūmiyye leffen taḳdīm ḳılınmış olmaġla muvāfıḳ irāde-ʾi ʿulyā-yı (15) dāverīleri buyurılur ise efendi-ʾi mümā-ileyhiñ ḫidmet-i şerīfe-ʾi

meẕkūreye naṣb ve taʿyīni żımnında īcābınıñ icrāsı ḫuṣūṣına müsāʿade-ʾi ʿaliyye-ʾi cenāb-ı velāyet-penāhīleri şāyān buyurılmaḳ bābında.

Filān evḳāfdan filān ḳaṣabada vāḳiʿ cāmiʿ-i şerīf ile eṭrāfında bulınan medrese ve emākin-i saʾire -ʾi ḫayriyye müddet-i medīdeden beru (20) taʿmīr olınmadıġından cāmiʿ-i şerīf-i meẕkūr derūnında īfā-yı ṣalāt olınmayacaḳ derecede ve medrese vesāʾire daḫi ḳābil-i süknā

(270) olamayacaḳ ṣūretde müşrif-i ḫarāb olmış ve cāmiʿ-i meẕkūrıñ cevānib-i erbaʿası İslām maḥallātı olaraḳ cemāʿat-ı keşīresi oldıġı miṣillü medresede daḫi ekṣer müntehī olaraḳ elliden mütecāviz ṭalebe taḥṣīl-i ʿilm ve maʿārif ile meşġūl bulınmış olup (5) bunlarıñ şu ḥāl-i ḫarābiyetde ḳalmaları cāʾiz olamayacaġına ve evḳāf-ı muʿayyeneleri ise evḳāf-ı Hümāyūn ḫazīne-ʾi celīlesi cānibinden maẕbūṭ ve iḳtiżā iden taʿmīrātı ḫazīne-ʾi meẕkūreye ʿāʾid idügine mebnī oradan icrā-yı taʿmīrine baḳılmaḳ üzere muḳaddemen vuḳūʿbulan istīẕān üzerine bu kerre Evḳāf-ı Hümāyūn Neẕāret-i Celīlesi (10) cānibinden şeref-vürūd iderek meclis-i ʿāciz-ānemize ḥavāle buyurılan taḥrīrāt-ı ʿaliyyede ẕikr olınan cāmīʿ ve medrese ve teferruʿāt-ı sāʾiresiniñ ḳāʿide-ʾi taṣarrufa riʿāyeten hümāyūn keşfleriniñ icrāsıyla iḳtiża iden maẕbaṭasınıñ tanẓīm ve taḳdīmi işʿār buyurılmış olmasıyla heyʾet-i meclisiñ inżimām-ı neẕāreti ve mevcūd olan (15) ḳalfalar ile erbāb-ı vuḳūfıñ maʿrifetleriyle cāmīʿ ve medrese-ʾi meẕkūre teferruʿāt-ı saʾiresiyle berāber keşf itdirilerek bir yük bu ḳadar biñ ġurūş maṣrafla taʿmīrāt-ı muḳteżiyyesiniñ vücūda gelecegi taʿayyün eyledi(kde)ñ ṣoñra saʿyen li'l-ḫazīne dülger ḳalfaları celb ile ʿalenen mevḳīʿ-i münāḳaṣaya ḳonıldıḳda maṣārif-i keşfiyye-ʾi meẕkūreden (20) on üç biñ ġurūş noḳṣānına yaʿnī seksen yedi biñ bu ḳadar ġurūşa olaraḳ icrā ḳılınan keşfine ve yapdırılan resme muṭābıḳ ve raṣānet ve metānetde dil-ḫāha muvāfıḳ olmaḳ üzere filān ḳalfa üzerinde taḳarrur idüp ol bābda taʿahhüdi

(271) ḥāvī yedinden alınmış olan sened ile muʿteber-ān-ı tüccārdan filān efendiniñ virmiş oldıġı kefālet-nāme meclis-i ʿāciz-ānemizde ḥıfẓ olınaraḳ birer ṣūreti daḫi leffen taḳdīm ḳılınmış olmaġla muvāfıḳ irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi velāyet-penāhīleri buyurılur ise (5) iḳtiżāsınıñ icrāsı bābında.

Filān memleketiñ ḥükūmet ḳonaġı dāḫilinde ṭabaḳa-ʾi fevḳāniyyesinde nüfūs nāẓırlarıyla ketebesiniñ ve ṭabaḳa-ʾi taḥtāniyyesinde żabṭiyye meʾmūrīn ve neferātınıñ iḳāmet itmekde oldıḳları dāʾire-ʾi maḫṣūṣa müddet-i medīdeden beru ve taʿmīr olınmadıġından geregi gibi ḫarāb olup ḳābil-i süknā (10) olamayacaḳ ve gündüzleri derūnında bulındırılmaḳda olan defātie ve evrāḳ-ı saʾire yaġmur ve yaġışlı hevālarda muḥāfaẓa olınmayacaḳ heyʾete gelmiş ve bu sene daḫi taʿmīr olınmayup da üzerinden bir ḳış daha geçer ise bütün bütün çöküp ilerüde esāsen tecdīd ve inşāsı maṣārif-i külliyyeye muḥtāc olacaġından başḳa (15) saḳaṭlıḳ vuḳūʿı daḫi melḥūẓ bulınmış oldıġından dāʾire-ʾi meẕkūreniñ taʿmīrāt-ı serīʿasına iḥtiyāc-ı ḳavī olan maḥalleri erbāb-ı vuḳūf maʿrifetleriyle ve herḥālde mültezem olam maṣārifāt-i mīriyye ḳażiyyesine kemāl-i riʿāyetle meclisce keşf olınaraḳ bālā-yı mażbaṭa-ʾi ʿāciz-ānemizde müfredātı gösterildigi üzere on (20) dört biñ ġurūş maṣrafla taʿmīr olınabilecegi tebeyyün itmiş ve işbu taʿmīrātıñ sürʿat-i icrāsı ber-vech-i muḥarrer derece-ʾi

(272) vücūbda olaraḳ icrā-yı īcābı mütevaḳḳıf irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi velāyet-penāhīleri bulınmış olmaġla ol bābda.

Umūr-ı inżibāṭiyyeniñ ḥüsn-i muḥāfaẓasıyla emniyyet-i ṭuruḳ ve enḥā ve istirāḥat ve āsayiş-i ahālī ve fuḳarā ḳażiyyesiniñ teʾkīdi (5) ḫuṣūṣlarına müteḥattim ʿuhde-ʾi meʾmūriyyet ve müṣādaḳat bulındıġı üzere gice gündüz iḳdāmāt-ı mütemādiyye icrā olınmaḳda ise de ḳażāmızıñ eṭrāf ve derūnında ṣaʿbü'l-mürūr ḫaylice balḳānlar oldıġından yaz mevsimlerinde ḳażahā-yı sāʾireden biʾt-taʿḳīb ṣıḳışdırılan eşḫāṣ-ı mużırra ile bir ṭaḳım ʿasker ḳaçaḳları (10) oralara ṣıġınup barınmaḳda ve furṣat düşürdikce civārda bulınan köylere inerek ahālīye ve ebnā-yı sebīle īṣāl-i dest-i ḫasāret itmekde olaraḳ mevcūd olan ʿasākir-i żabṭiyye ise emvāl-i mīriyyeniñ taḥṣīli ve muḫāberāt-ı mühimmeniñ icrāsı vesāʾire gibi ḫidemāt-ı lāzımeyi īfāya ancaḳ derece-ʾi kifāyede olabildiginden (15) bunlarıñ eşḳiyā-yı meẕkūre üzerlerine sevḳ ve iʿzamlarıyla aḫẕ ü giriftlerine teşebbüṣ olınsa ʿadedleriniñ azlıġı cihetle lāyıḳıyla iş görmege muḳtedir olabilecekleri mechūl görindiginden mā-ʿadā o ḫālde ḫidemāt-ı mühimme-ʾi mezbūra yüz üsti ḳalaraḳ bu daḫi başḳaca mesʾūliyyeti dāʿī oldıġına ve böyle lüzūm ve iḳtiżā-yı (20) ḥaḳīḳī üzerine eyyām-ı ṣayfda teʾkīd-i şīrāze-ʾi inżibāṭiyye içün

muvaḳḳaten ʿasākir-i żabṭiyye tertīb ve istiḫdāmı mesbūḳü'l-emsāl olup balḳan ve ormanlarıñ öyle ursız ve edebsiz maḳūlelerini

(273) barındıracaġı zamānlar ise gelüp çatmaḳda bulındıġına mebnī müteḳarribü'l-ḥulūl olan mayıs ibtidāsından teşrīn-i evvel nihāyetine ḳadar altı ay istiḫdām ve ahālī ve fuḳarā ile ṭuruḳ ve maʿābiriñ istikmāl-i emniyyet ve selāmetine iḳdām olınmaḳ üzere sābıḳ (5) ve emsāline tevfīḳan melfūf puşlada gösterilen maʿāşlar ile bir meʾmūr ve iki żabṭiyye çavuşı ve dört onbaşı ile ḳırḳ nefer-i żabṭiyyeniñ istiḫdāmı ḥaḳḳında ṣavb-ı ʿāciz-āneme iʿṭā-yı meʾẕūniyyete müsāʿade-ʾi ʿaliyye-ʾi velāyet-penāhīleri der-kār buyurılmaḳ bābında.

Müftī efendileriñ umūr-ı Şerʿiyyeye meʾmūriyyet-i maḫṣūṣaları (10) oldıġından başḳa kendüleri meclis-i memleket aʿżālıġında bulınup böyle bir ṣıfat-ı resmiyyeyi daḫi hāʾiz bulınmalarıyla bi'ṭ-ṭabʿ merciʿ-i aṣḥāb-ı meṣāliḥ oldıḳlarına ve daʿāvī-ʾi Şerʿiyyeden baʿżıları nāʾib efendilerden biriniñ müddet-i maḥdūdesi içinde faṣl u rüʾyetle mevḳiʿ-i ḥükm ve şübūta getürilemeyüp bir ḳaç nāʾibiñ (15) zamānlarında sürinüp ḳalmaḳda ve müftīler ise yerlüden olaraḳ o maḳule daʿvālara vuḳūf-ı maʿlūmāt-ı müteselsileleri oldıġından şūrāsı daḫi kendilerince medār-ı müdāḫale olmaḳda bulındıġına mebnī bu ḥāller her ṭarafca baʿżı sūʾ-i istiʿmālāt vuḳūʿını intāc eylemekde oldıġı nezd-i sāmī-ʾi velāyet-penāhīlerinde āzāde-ʾi ʿarż (20) ve beyāndır. İşte bu ḳabīlden olaraḳ on beş seneden mütecāvizdir filān maḥallde meʾẕūn bālā fetā bulınan filān efendi dāʿīleriniñ egerçi cihet-i ʿilmiyyede yed-i ṭūlāsı ve gerek tedḳīḳ-i daʿāvīde

(274) ve gerek neşr-i ʿulūm-ı şerīfede saʿy ve iʿtināsı muṣaddaḳ ve müsellem ise de müftīlikde böyle müddet-i medīde eskiyüp aṣḥāb-ı meṣāliḥi vücūh-ı ʿadīde ile ṭarafına mürācaʿata mecbūriyyet ḥālinde gibi görmesi kendüsini kesb-i nüfūẕ ve teʿayyün dāʿiyesine düşürüp (5) ve bunda daḫi dāʾire-ʾi iʿtidāli tecāvüz itdirüp aṣlā vaẓīfesi dāḫilinde olmayan umūr-ı ḫuṣūṣa müdāḫale itmekde ve mümā-ileyh dāʿīleri ḥadd-i ẕātında ṣaḥīḥan aʿrāż-ı nefsāniyyeden salim ve her şeyde ṭarīḳ-ı ṣalāḥ ve ḥaḳḳāniyyete ʿāzim ise de baʿżı aṣḥāb-ı aġrāżıñ taṣnīʿ eyledikleri desāyis-i ḫafiyyeniñ künhüne varamayup ve her bir sözlerini (10) ṣıḥḥat ve ḥaḳīḳata ḥaml eyleyüp o maḳūleleriñ aġrāż-ı ẕātiyyelerini tervīce çabalamaḳda olmasıyla ve kendüsine ṣüret-i

mülāyim-ānede bi’ẕ-ẕāt ve bi’l-vāsıṭa vuḳūʿbulan iḫṭārātı ḳabūl itmemekden mā-ʿadā baʿżı kerre tehevvür ve infiʿāl daḫi göstermekde bulınmasıyla ḥavṣala-ʾi ḥükūmetiñ taḥammül idemeyecegi derecede bir meslek-i (15) müteṣaddiy-āneye sālik ve ḫuṣūṣiyle bundan beş altı ay muḳaddem buranıñ niyābet-i Şerʿiyyesine meʾmūren gelmiş olan filān efendi dāʿīleriniñ ʿulūm-ı Şerʿiyyede mümārese-ʾi kāmilesi olmadıġı miṣillü şimdiye ḳadar bu yolda pek çoḳ istiḫdām olınmadıġından fiʿliyyāt-ı maṣlaḥatca daḫi meleke ḳazanmamış olması müftī-ʾi mümā-ileyhe başḳaca (20) bir ḳuvvet olaraḳ şu aralıḳ bütün bütün iẓhār-ı taʿayyün ve teferrüde mütehālik olmışdır. Vāḳıʿan meṣāliḥ ve deʿāvī-ʾi vāḳıʿa meclisce rüʾyet ve istiḳāmet cereyānına diḳḳat olınmaḳda ise de müftī-ʾi mümā-ileyhiñ beyān olınan aḥvālinden ṭolayı eṣnā-yı müẕākerāt

(275) ve tedḳīḳātda müşkilāt-ı keṣīre görilmekde ve aṣḥāb-ı deʿāvīniñ müvācehelerinde meʾmūrīn-i ḥükūmete yaḳışmayacaḳ ṣūretde baʿżı münāzaʿāt daḫi ẓuhūr eylemekde olup bu ḥāliñ devāmı ise münāsib olmayacaġından ve mümā-ileyhiñ emr-i idāresi meʾmūriyyet-i (5) ḥāżırasınıñ taḫṣīṣātına merhūn olmasıyla infiṣāli ḥālinde kendüsine maʿāş virilmez ise teʿayyüş ḫuṣūṣında dūçār-ı ʿacz ve żṭırāb olaraḳ böyle aʿlem-i ʿulemādan bir ẕātıñ iḫtiyārlıḳ ʿāleminde giriftār-ı keşmekeş-i mużāyaḳa olmaḳlıġını merḥamet-i seniyye revā görmeyeceginden mümā-ileyh baḳiye-ʾi ʿömrini neşr-i ʿulūm-ı şerīfe ile cānib-i salṭanat-ı seniyyeye (10) isticlāb-ı deʿavāt-ı ḫayriyye ḫidmetine ṣarf itmek üzere kendüsine diger ʿarīża-ʾi ʿāciz-ānemde keyfiyyeti tafṣīl olınan maʿāşāt-ı mevḳūfeden münāsib miḳdār maʿāş taḫṣīṣle ḫidmet-i şerīfe-ʾi fetvāya diger münāsibiñ intiḫāb ve taʿyīni münāsib gibi ḫāṭıra gelerek ʿarż ve beyān-ı ḥāle cürʾet olınmış ise de īfā-yı muḳteżāsı (15) her ḥālde reʾy ve irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi cenāb-ı āṣıfīlerine mütevaḳḳıf olmaġın ol bābda emr ü fermān.

Filān maḥalliñ ḳāʾim-maḳāmı bundan bir bucuḳ sene evvel Der-saʿādetden eṣnā-yı ḥareketinde ḫānesi ṭarafına ṣūret-i muʿayyenede maʿāş bıraḳmadıġı gibi çoḳdan beru ḫarclıḳ daḫi irsāl eylemediginden (20) çend nefer evlādıyla berāber ḳayd-ı müżāyaḳaya giriftārve bir ḫayli deyne daḫi dūçār oldıḳlarından baḫṣle tesviye-ʾi düyūn içün lā-aḳal şu ḳadar ġurūş irsāliyle berāber baʿde-ezīn daḫi māh-be-māh almaḳ üzere

(276) idārelerine kāfī maʿāşıñ taḫşīş ve ḥavālesi zevcesi ṭarafından istidʿā olınmış ve mümā-ileyhānıñ müżāyaḳa ve żarūreti ber-kemāl idügi baʿżı mevşūḳ ẕevāt ṭaraflarından daḫi ḫaber virilmişdir. İdāre-ʾi ıyāl ve evlād ḳażiyyesi her şeyʾe müraccaḥ oldığı ḥālde (5) mümā-ileyhiñ bu bābda vuḳūʿbulan müsāmaḥa-ʾi bī-ḳayd-ānesi muġāyir-i ḥamiyyet görinmesiyle zevcesi mümā-ileyhāya tesviye-ʾi deynleri içün miḳdār-ı kāfī akça irsāliyle şehriyye münāsib miḳdār maʿāş taḫşīş ve ḥavāle itdirilerek keyfiyyetiñ işʿārı ḫuṣūṣına himmet buyurmaları siyāḳında.

(10) **Cevāb**

Filān maḥall ḳaʾim-maḳāmı bulınan filān efendiniñ Der-saʿādetde bulınan fāmilyāsı cānibine taḫşīṣi nafaḳa itmemiş oldığından ve bu cihetle ʿıyāl ve evlādı ḳayd-ı müżāyaḳa ve żārūrete düşdiklerinden baḥşle mübtelā oldıḳları borcıñ teʾdiyesi żımnında evvel-be-evvel (15) kendülerine miḳdār-ı kāfī akça irsāliyle baʿde-ezīn māh-be-māh alınmaḳ üzere ṭaraflarına münāsib miḳdār maʿāş taḫşīş ve iʿṭā itdirilmesi efendī-ʾi mümā-ileyhiñ zevcesi cānibinden bā-ʿarż-ı ḥāl istidʿā olındığı beyān-ı ʿālīsiyle icrā-yı iḳtiżāsını āmir ḳırḳ bir numaro işāreti ve tārīḫiyle şeref-taṣdīr buyurılan emr-nāme-ʾi sāmī-ʾi cenāb-ı āṣıf-āneleri (20) müfād-ı celīli rehīn-i īḳān-ı kemterī oldıḳdan ṣoñra ṣūret-i emr ve irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi dāverīleri mümā-ileyh ṭarafına bildirilmişidi.

(277) Bu kerre cevaben bi'l-vürūd ʿaynen işbu ʿarīża-ʾi çāker-āneme leff olınan taḥrīrāt meʾālinden istifāde buyurılacağı vechle efendī-ʾi mümā-ileyh Der-saʿādetden infikāk ideli vāḳıʿan bir bucuḳ seneyi tecāvüz itmiş ve şu müddetde fāmilyāsı ṭarafına kāʿide-ʾi muntaẓamada (5) maʿāş taḫşīş ve irāʾe eylememiş ise de o vaḳtden şimdiye ḳadar tesviye-ʾi maṣārifāt muḳtażiyeleri içün naḳden ve ḥavāleten on beş biñ ġurūşdan mütecāviz aḳça irsāl eyleyüp şu ḥālde zevcesi mümā-ileyhānıñ ol vechle istidʿāsı nefsü'l-emre muṭābıḳ degil ise de meʿa mā-fīh evlād ve ʿıyāliniñ tereffüh ḥālleri mültezimi (10) bulındığından bir güne żarūret ve müżāyaḳa çekmemeleri żımnında bu kerre daḫi kendülerine posta ile münāsib miḳdār aḳça irsāl itmiş oldığı miṣillü işbu seksen iki senesinde vāḳiʿ seksen bir seneʾi Rūmiyyesi Ḫazīrānı ibtidāsından iʿtibāren Der-saʿādetde Büyük Yeñi Ḫān'da ṣarrāf filān ṭarafından māh-be-māh almaḳ üzere şehrī (15) biñ ġurūş maʿāş taḫşīş eyleyerek keyfiyyeti zevcesi mümā-ileyhāya daḫi

bildirmiş oldığı muḥāṭ-ı ʿilm-i ʿālīleri buyurıldıḳda emr ü fermān ḥużūr-ı ʿālī-ʾi velāyet-penāhīlerinde külfe-ʾi ʿarż ve tekrārdan müstaġnī bulındığı vechle meʾmūrīn-i Mülkiyeniñ veẕā”if-i ẕimmetlerinden başlıca biri daḫi emvāl ve mürettebāt-ı mīriyyeniñ sürʿat-i taḥṣīl (20) ve cibāyeti emr-i muʿtenāsı olup bu bābda ṣavb-ı sāmī-ʾi āṣıfīlerinden pey-der-pey almaḳda oldığım evāmir-i maḫṣūṣa mūcibince bi’ẕ-ẕāt idārede bulınan maḥalleriñ istiḥṣāl-i emvāl-i mīriyyesine beẕl-i iḳtidār

(278) oldığı gibi ḳażāhā-ʾi mülḥaḳa mürettebātınıñ daḫi vaḳt ve zamānında taḥṣīli żımnında her dürlü iḳdāmāt ve teʾkīdātdan bir ān ḫālī ṭurılmadığından işbu taḳayyüdāt-ı mütevāliye ṣemeresiyle taḥṣīlāt-ı mīriyye māddesi ḥüsn-i ṣūret ve sürʿatle cereyān itmekde olup (5) faḳaṭ filān ḳażānıñ ḳāʾim-maḳāmı bulınan filān begiñ her şeyde iʿtiyād itmiş oldığı eṣer-i tesāmuḥ-kārāne ve lā-ḳayd-āneyi bu ḫuṣūṣda daḫi iḫtiyār ve icrā olınmaḳda olan teʾkīdāt ve iḫṭārāta ʿadem-i iʿtibār ile temām taḥṣīlāt mevsimi bulınan şu vaḳtde istiḥṣāl ve irsāl eyledigi aḳça ḳażāhā-ʾi sāʾireden vürūd iden (10) mebāliġiñ ʿöşr derecesine resīde olamayup bināberīn ḳażā-ʾi meẕkūre taḥṣīl-i emvāl-i mīriyye içün müstaḳill meʾmūr irsāline iḥtiyāc mess eylemiş ve taḥḳīḳāt-ı vāḳıʿa īcābınca meʾmūr-ı mümā-ileyh ḥaḳḳında daḫi icrā-yı muʿāvenet ve teshīlātda reḫāvet göstermekde oldığı añlaşılmışdır. Mīr-i mümā-ileyh ḳażā-ʾi meẕkūr ḳāʾim-maḳāmlığında (15) ibḳā olındıḳca oranıñ umūr-ı öühimme ve ʿādiyesi ḥüsn-i cereyāndan ḳalacaġı gibi bir çoḳ emvāl-i mīriyye daḫi taḥṣīl olınamayup bi’l-āḫire beḳāyā-yı müterākime mümteniʿu’l-ḥuṣūl ḥükmine girecegi ve cānib-i ḫazīne-ʾi celīleye ḫasār-ı küllī terettüb idecegi ecilden beyān-ı ḥaḳīḳat-i ḥāl ile ḳażāhā-ʾi mülḥaḳa-ʾi sāʾireden ve ḳażā-ʾi mezbūrdan (20) şimdiye ḳadar taḥṣīl olınan mebāliġiñ miḳdārını mübeyyin puṣlası manẕūr-ı sāmī-ʾi dāverīleri buyurılmaḳ üzere leffen taḳdīm ḳılındı. Herḥālde emr ü fermān

(279) Cünūd-ı muẕaffere-ʾi cenāb-ı cihān-bānīniñ saṭvet ve besālet-i mecbūleleri iḳtiżasınca filān mevkiʿde daḫi vuḳūʿbulan muḥārebede ne ṣūretle nāʾil-i fevz ve ẓafer ve muḫālifīn-i ḫüsrān-ḳarīniñ ne vechle maḳhūr ve müdemmer oldıḳları muḳaddemce taḳdīm ḳılınan ʿarīża-ʾi çāker-ānemde işʿār (5) olınmış idi. Muḥārebe-ʾi meẕbūrede vāṣıl-ı mertebe-ʾi şehādet olan ve baʿde-ezīn istiḫdāma mānīʿ olacaḳ ṣūretde zaḥm-dār olmalarıyla icrā-yı teḳāʿüdleri żımnında Der-saʿādete der-dest-i irsāl bulınan żābiṭānıñ

yerlerine aṣḥāb-ı ḳadem ve liyāḳatdan oldıḳları ve muḥārebāt-ı vāḳıʿada şimdiye ḳadar ibrāz-ı ḥüsn-i ġayret ve şecāʿat eyledikleri (10) ḥasebiyle melfūf puṣla mūcibince intiḫāb olınan ve bunlarıñ yerlerine daḫi müteselsilen naṣbı lāzımgelen żābiṭān ḥaḳḳlarında ālāy ve ṭābūrları ṭarafından tanẓīm ve fırḳa-ʾi ʿaskeriyye meclisinden taṣdīḳ olınmış olan otuz beş ḳıṭʿa intiḫāb-nāme ile muḥārebe-ʾi merḳūmede fevḳa'l-ʿāde eṣer-i merdānegī ve besāletleri sebḳat ve başḳaca (15) talṭīfāt-ı ʿāliyyeye kesb-i liyāḳat eyleyerek burada mevcūd olan nişān-ı hümāyūnlardan her birerlerine rüteb-i muḫtelifeden birer ḳıṭʿası iʿṭā ile talṭīf olınan ümerā ve żābiṭānıñ esāmīsini mübeyyin puṣla leffen taḳdīm ḳılınmış olmaġla ẕikr olınan intiḫāb-nāmeleriñ cānib-i eşref-i cenāb-ı ser-ʿaskerīlerinden daḫi luṭfen taṣdīḳiyle ṭaraf-ı ʿācizīye iʿāde (20) ve isbāl ve ber-vech-i muḥarrer iʿṭā ḳılınan nişān-ı hümāyūnlarıñ iḳtiżā iden berevāt-ı ʿaliyyeleriniñ daḫi istiḥṣāl ve irsāli merhūn-ı müsāʿade-ʾi ʿaliyye-ʾi āṣıfīleridir. Muḳaddemki ʿarīża-ʾi ʿāciz-ānemde daḫi ʿarż ve īmā olındıġı vechle üçinci Ordū-yı Hümāyūn erkānından Mīr-livā

(280) saʿādetlü Muẓaffer Paşa muḥārebe-ʾi meẕkūrede iki ṭabur ʿasākir-i şāhāne ile berāber eñ mühimm ve muʿtenā bir mevḳīʿde bulınaraḳ düşmen ṭarafından orasınıñ żabṭ ve istīlāsına naṣb-ı nefs ile dört beş defʿalar pek şiddetlü muhācemāt vuḳūʿa gelmiş ve her dürlü fedākārlıḳ (5) göze kesdirilmiş oldıġı ḥālde yaġmur gibi yaġan āteşe bir ṭarafdan kendüsi ʿarż-ı sīne-ʾi ṣebāt ve mekānet ve bir ṭarafdan ʿasākir-i şāh-āneniñ taḳviyye-ʾi ḳulūbını müstelzim veṣāyā-yı teşcīʿiyye icrāsıyla cümlesi birden ġayyūr-āne muḳāvemet iderek her bir defʿasında külliyyetlü telefāt ile düşmeni mecbūr-ı ricʿat ve hezīmet ve Pāşā-yı mümā-ileyh ṣol dirseginden (10) ḫafīfce yara daḫi almışiken yine ṣebāt ve ġayretine fütūr getürmeyüp mevḳiʿ-i mezbūrı muḥāfaẓaya ṣarf-ı muḳadderet eylemiş ve ʿasākir-i mülūk-āneniñ hemān üç miṣline ḳarīb olan düşmen ʿasākiriniñ maḳhūr ve perīşān olmalarına sebeb-i müstaḳill olmış oldıġına ve kendüsi ẕāten daḫi aṣḥāb-ı ehliyyet ve maʿlūmātdan ve vücūh ile elṭāf-ı seniyyeye (15) şāyān ümerā-yı besālet-i intimādan bulındıġına mebnī bi-ḥakkın terfīʿ-i rütbeye kesb-i istiḥḳāḳ eylemesiyle sāye-ʾi mükāfāt-vāye-ʾi Ḥażret-i şāhānede ilerüde yerleşdirilmek üzere baʿżı emṯāli miṯillü açıḳdan ferīḳliḳ rütbe-ʾi refʿiyyesiyle ḥuṣūl-i mesrūriyyeti kendüsine vaʿd ve tebşīr olınmış ve ikinci Ordū-yı Hümāyūn ṣaff-ı piyāde Beşinci Alāyı

(20) Mīr-alāyı ʿizzetlü filān beg mevḳiʿ-i mezbūrda bulınan anıñ daḫi fevḳa'l-ʿāde ġayret ve şecāʿati görildiginden ve ḳadem ve liyāḳatı daḫi bulındıġından şāyān-ı mükāfāt bulınmış olmaġın Pāşā-yı mümā-ileyhiñ ʿuhdesine müceddiden ferīḳliḳ rütbesi tevcīhiyle anıñ yerine

(281) Mīr-i mümā-ileyhiñ mīr-livālıḳla taʿyīni ve alāy-ı meẕkūr ḳāʾim-maḳāmı olup bidāyet-i mesʾeleden beru mevāḳiʿ-i müteʿaddidede yararlıġı meşhūd olan ʿizzetlü filān begiñ alāy-ı meẕkūra mīr-alāy ve anıñ yerine daḫi üçinci Ordū-yı Hümāyūn Dördinci Piyāde Alāyınıñ mevḳiʿ-i mezbūrda bulınan Birinci (5) Ṭaburı biñbaşısı filān aġanıñ ḳāʾim-maḳām naṣbı ile alāyı mezbūrıñ keẕālik orada bulınmış olan İkinci Ṭaburı biñbaşısı filān efendīniñ ʿuhdesine daḫi açıḳdan ḳāʾim-maḳāmlıḳ rütbesi tevcīh buyurılması ve melfūf puṣla ile sekiz ḳıṭʿa intiḫāb-nāme mūcibince meẕkūr taburlarca silsile-ʾi muḳteżiyyeniñ yürüdilmesi ḫuṣūṣlarına sezā-vārī-ʾi müsāʿafe-ʾi (10) celīle-ʾi sipeh-sālārīleri temennāsına ibtidār olınmaġla ol bābda emr ü fermān.

Ḳulları gibi ṣıġar-ı sinn-i kemter-ānemden beru bütün ser-māye-ʾi ʿömr-i zindegānī-ʾi ʿāciz-ānemi ʿaskerlikde ṣarf ve ifnā itmiş ve işbu ḫidmet-i celīleyi vesīle-ʾi neyl-i saʿādet-i dāreyn lmiş olan bir ʿabd-i ʿāciziñ ümniyye-ʾi maḫṣūṣası baḳiyye-ʾi ʿömrini daḫi bu yolda ṣarf itmekden (15) ʿibāret olacaġı ve şu ṣūretle iḥrāz olınacaḳ şeref ve iftiḫār hīç bir şeyʾe fedā olınmayacaġı āşikār ise de sinn-i ʿāciz-ānem yetmişe yetmiş ve vücūd-ı çāker-ānemde eṣer-i herem-i pīrī ẓuhūr itmiş oldıġından başḳa buña metāʿib-i seferiyye-ʾi ʿaskeriyyeniñ bıraḳmış oldıġı baʿżı ʿilel ü esḳāmıñ daḫi munżamm olması māniʿ-i rükūb (20) ve nüzūl ve ʿasker ḳumandanlıġı ise ḳuvvet-i beden ve ṣıḥḥat-ı mizāca muḥtāc olup bu ḥāl ile şāyed ṣavb-ı çāker-āneme emr ü fermān buyurılacaḳ baʿżı ḫidemāt-ı celīleniñ ḥüsn-i īfāsına ʿadem-i muvaffaḳiyyet emāreleri ẓuhūr ile burası ġayretsizligime maḥmūl olaraḳ şimdiye ḳadar ḳazanmış oldıġım ṣıfat-ı memdūḥa-ʾi ḥamiyyet

(282) ve ṣadāḳati maḥv idecegi ve bunıñla berāber veẕāʾif-i maḫṣūṣa-ʾi kemter-ānemce daḫi baʿżı taḳṣīrāt vuḳūʿa gelecegi ḫāṭırası insilāb-sāz-ı ḥużūr ve rāḥat ve sāye-ʾi mükāfāt-vāye-ʾi ḥażret-i şāhānede baʿde-ezīn deymūmiyyet-i salṭanat-ı seniyye

deʿāvāt-ı mefrūżasına (5) ḥaṣr-ı evḳāt itmek üzere emṣāl-i kemter-āneme tevfīḳan teḳāʾüd-i ʿāciz-ānemiñ icrāsı niyāzına bāʿiṣi cesāret olmışdır. Ol bābda.

Meṣāliḥ-i Ġayr-ı Resmiyyeye Dāʾir Muḥarrerāt

İle İstiḥṣāl-i Meʾmūriyyet Ḥaḳḳında İstiʿṭāfı ve Ḫuṣūṣāt-ı Saʾireyi

Ḥāvī Meẕkūre ve ʿArż-ı Ḥāl Müsveddeleri

Beyān-ı infiṣāl ve ʿarż-ı perīşānī-ʾi ḥāl-i ʿāciz-ānemle niyāz-ı (10) ṣaḥābet ve merḥameti mutażammın taḳdīm eyledigim ʿarīżaya cevāben almış oldıġım emr-nāme-ʾi ʿālī-ʾi veliyy-i niʿmetlerinde buralara ḳarīb diger bir sancaḳ mutaṣarrıflıġıyla ḳayırılmaḳlıġım ḥaḳḳında mevāʿīd-i seniyye istiḥṣāl buyurılmış oldıġı ʿilāve-ʾi talṭīfāt-ı tesliyet-kār-āneleriyle ibşār ve ḫalef-i çāker-āneminiñ vuṣūliyle ḫalef ve selef beyninde merʿī olan ḳāʿideniñ (15) icrāsından ṣoñra merkez-i vilāyete gidilüp diger irade-ʾi devletlerine intiẓār olınması emr ü işʿār buyurılmış oldıġından işbu dest-gīrī-ʾi ʿināyet-i ʿācile-i üftāde-nevāzīlerinden ṭolayı daḫi hemān nāsiye-ʾi ʿubūdiyyeti secde-gāh-ı şükrāniyyete ḳoyup ḳalb-i ḥazīn ve iḫlāṣ-ı yaḳīn ile efzāyiş-i ʿömr ü iclāl-i cenāb-ı āṣıfīleri duʿā-yı (20) vācibü'l-edāsını nice yüz biñ kerreler teẕkār eyledim. Nezd-i ḥaḳāyıḳ-dānīlerinde maʿlūmdır ki ʿazl ve naṣb dinilen şey dāʾimā yekdi(ge)rini teʿāḳub ider ve ikisi daḫi ḥükm-i meşiyyet-i İlāhiyyeniñ gösterdigi evḳāt-ı merhūnede ẓuhūr eyler ḳażāyā-yı muḳaddereden

(283) olmasıyla erbāb-ı baṣīrete göre çehre-ʾi ümniyyeyi ne iḳbāl-i manṣıb-ı çend-rūze ile ġāze-sevde-ʾi ibtisām-i bī-devām ve ne de infiʿāl-i aḥvāl-i ʿazl ile reng-rübūde-ʾi taʿabbüs ve ālām itmek lāzımgelür. Bināberīn öteden beru gerden-dāde-ʾi teslīm ve rıżā olan bu ʿabd-i bī-riyāya (5) keyfiyyet-i infiṣālim ḳaṭʿā mūcib-i teʾēssür ve teġayyür olmamış ve ḫuṣūṣiyle nāʾil oldıġım tebşīrāt-ı ʿaliyye-ʾi veliyy-i niʿmetleri bu bābda ḳullarınca şāyān-ı esef olacaḳ bir ḥāl bıraḳmamışdır. Faḳat ḫalefim olan ẕāt ile beynimizde uzaḳdan uzaġa ḳarābet oldıḳdan başḳa vaḳtiyle pek ḫālişāne ve uḫuvvet-kārāne ülfet ve muʿāşeret olındıġından bir şeyʾe fedā (10) olınmayacaḳ derecede ḥuḳūḳ

ve şu şırada maẕhar-ı muʿāvenet ve riʿāyet-i maḫṣūṣaları olacaġım ḫuṣūṣına kemāl-i vüṯūḳ var iken buraya muvāṣālatiyle ilk görüşde kendüsinden baʿżı mertebe eṣer-i bīgānegī müşāhede olınup yol yorġunlıġına ḥaml ile aṣlā ilişik ḥāṣıl olmamışidi. Bir iki günden ṣoñra maḫṣūṣan (15) gidüp mülāḳāt ile bir ḳaç güne ḳadar ḥareket olınacaġından ve ḫalef selef muḥāsebesine dāʾir lāzım olan defātir evvelce yapdırılup tehyiʾe olındıġından baḫṣle baʿde'l-muṭālaʿa mührlenerek bir nüsḫasınıñ daḫi ber-mūcib-i uṣūl ṣavb-ı ʿācizīye iʿṭāsı lüzūmı ifāde olındıḳda muḥāsebeniñ ḳarışıḳlıġını ve celb-i diḳḳat (20) ve iştibāh idecek baʿżı şeyler oldıġını işitmesiyle buralarını lāyıḳıyla taḥḳīḳ ve taḥarrī iderek ḳanāʿat gelmedikce defterleri mührleyemeyecegini ve bundan mā-ʿadā biraz daʿvācılarım oldıġı söylenmekde bulındıġından bunlar daḫi añlaşılmadıḳca bir ṭarafa gitmekligime

(284) rāżī olamayacaġını söyleyince sancaḳ muḥāsebecisi efendī ile maʿiyyet meʾmūrları ve ṣandıḳ emīni celb ile müddet-i idāremde sancaġıñ kāffe-ʾi vāridāt ve maṣārifātınıñ muʿāmelātı neẕāret-i ʿāciz-ānem taḥtında olaraḳ siziñ maʿrifetiñizle īfā olındı (5) ve bu defterler meclisiñ taṣdīḳi altında bulınan defātir ve ḳuyūdı- maḫfūẕadan maʿrifetiñizle yapıldı. Şimdi Mutaṣarrıf Paşa bunların müşevveş ve müẕebẕeb oldıġına daʾir baʿżı şey işitmiş ne dirsiñiz didigimde eger bu defterlerde gerek muʿāmelātca ve gerek saʾir ledünniyyātca ẕerre ḳadar bir şey ẓuhūr ider ise terettüb idecek her dürlü mesʾūliyyeti (10) üzerimize alur ve bu meʾālde Mutaṣarrıf Paşaya mührlü sened daḫi viririz deyu mümā-ileyhimiñ mütteḥiden vāḳiʿ olan ifādeleri üzerine mutaṣarrıf-ı mümā-ileyh bunda elbetde işitdigim ve bildigim bir şey vardır geregi gibi izāle-ʾi iştibāh itmedikce mührleyemem ve siziñ daḫi söziñizi ve senediñizi ḳabūl idemem dimesiyle ʿācizleri (15) işte defterler meydānda ve her birerleriniñ ḳuyūdāt ve senedātı daḫi ḳaleminde oldıġından ve bunlarıñ aṣıllarıyla taṭbīḳ ve her dürlü taḥḳīḳ ve tedḳīḳi nihāyet bir iki günde ḥāṣıl olacaġı mutaṣarrıf-ı sābıḳıñ bir güne daʿvācısı var ise filān güne ḳadar ḥükūmet ḳonaġına gelsün deyu keyfiyyeti ister iseñiz dellāl ile iʿlān itdiriñ (20) ve kāżāhā-ʾi mülḥaḳaya daḫi bildiriñ. Şāyed daʿvācım var ise anlar daḫi bir hefte ẕarfında gelebileceklerinden muḥāsebece ilişigim vesāʾir ṣūretle daʿvācım ẓuhūr itmedigi ḥālde burada on günden ziyāde ḳalıcılardan degilim cevābını iʿṭā ile ʿavdet eyledim. Arḳadan

(285) arḳaya işitdigime naẓaran yād-gār mümā-ileyh muḥāsebeci efendiyi o gice daʿvet ve dāḫil-i bezm-i maḥremiyyet iderek germī-ʾi neşʾe ile baʿżı maḥāll-i ʿāliyyeye şiddet-i mensūbiyyet ve maʿiyyeti ḥaḳḳında kemāl-i ʿulüvv-i himmetinden baḥṣle ḫayliden ḫaylī ṭafra-fürūş-i mübāhāt ve bir çoḳ (5) mevāʿīd-i ebleh-firīb-āne ile mümā-ileyhi celb ve imāleye nāsere-niṣār-ı terrehāt oldıḳdan ṣoñra efkār-ı iʿrāżiyyesini ifşā ve gündüzin tefevvüh olınan sözden ʿudūl olınup bu ʿabd-i ʿācizi muḥasebece ithām idecek baʿżı esbāb-ı muṣannaʿa bulınmasını teklīf ve recā eylemiş ve muḥāsebeci efendi emellice bir ẕāt oldıġından mevāʿid-i (10) mesrūdeye ḳapılup egerçi ḥaḳḳ-ı çāker-ānemde taḥvīl-i aḳvāl ve efkār itmek istemiş ise de müddet-i idāremde beher gün ṣandıġıñ maḳbūżāt ve medfūʿātını mübeyyin ṣandıḳ emīniniñ mühri ve kendiniñ ṣaḥḥı ile almış oldıġım yevmiyye puṣlaları kāmilen maḥfuẓ-ı cüzʾdān iḥtiyāṭ oldıġını ve bunlar her zamān ibrāʾ-ı ẕimmet kāfī bulındıġını (15) bildiginden bu yolda her ne taṣnīʿ olınsa teʾṣīrsiz kalacaġını ve ʿācizleri daḫi ikmāl-i nāmūs içün tek ṭurmayacaġımdan belki ilerüde mesʾūliyyet daḫi alacaġını ifāde ile taṣʿībāt gösterince “sen evhāma tābiʿ olıyorsun insān böyle şeylerde biraz cesūr olmalı ve hem ḫayra ve hem de şerre yaramalıdır” gibi sözlerle Mutaṣarrıf (20) Paşa iẓhār-ı infiʿāl ve muḥāsebeci efendī “Baḳalım ve işi her dürlü naẓar-ı diḳḳate alalım da belki muvāfıḳ-ı dil-ḫāh bir ṭarīḳ bulurız” deyu mülāyim-āne serd-i maḳāl iderek ve ikisi daḫi bozuḳ düzen bir ḥāle girerek muḥāsebeci efendī ʿavdet eylemiş ve işbu mācerā

(286) ṣavb-ı kemterīye ʿaks eyledigi ḥālde pek ṣoġuḳ bir şey olacaġını yād-gārı mümā-ileyh irtesi ṣabāḥ uyanup añlayınca ʿale’s-seḥer muḥāsebeci efendīyi çaġırup “Dün aḫşām aramızda cereyān iden muṣāḥabet ciddī bir şey olmayup ancaḳ benim ʿādetim her nereye gitsem (5) refāḳat meʾmūrlarınıñ mizāc ve mişvārlarını añlamaḳ ve aña göre ḳullanmaḳ içün böyle bir şeyle tecrübe itmekdir yoḫsa mutaṣarrıf-ı sābıḳ ile beynimizde pek eski huḳūḳ ve ülfet ve ṭolayısıyla ḳarābet oldıġından bir ṣūretle leke-dār olmasını istemem ve kimesne ḥaḳḳında ġaraż ve nefsāniyyet bilmem. Siziñ daḫi bu ṣūretle ṣalābet-kār-āne (10) ṭavranmış oldıġınızdan kemāl-i insāniyyet ve ḥüsn-i sīret aṣḥābından oldıġınızı cezm ile pek memnūn ve müteşekkir oldım. İnşāʾa’l-lāhü Teʿālā burada bulındıḳca birbirimizden ḫoşnūd olaraḳ pek güzel vaḳt geçiririz. Faḳaṭ dün aḫşāmki meclisiñ beynimizde ġāyet maḥremāta ṭutılmasını recā iderim” diyerek işe bir

ḳapaḳ urmaḳ istemiş ise de pek (15) açıḳ düşmüş oldıġı añlaşılmışdır. Yād-gār-ı mümā-ileyh efkār ve iġrāżına yarar ḫidmete muḥāsebeci efendīniñ muḳtedir olamayacaġını añladıḳdan ṣoñra şāyed defterleri ḳurcalayup kendim bir şey bulurım zaʿmına ṣaparaḳ bunları keşīde-ʾi ḥadde-ʾi tedḳīḳ ve ẕihnince vaż̌ʿ-ı noḳṭa-ʾi iʿtirāż eyledigi ir ḳaç ḳalem maṣraf üzerine Māl Ḳaleminden (20) ḳuyūdāt-ı esāsiyye ve senedāt-ı maḥfūẓasını celb ile taṭbīḳ eyleyerek bunlarla bir ḳaç gün uġraşmış ise de bu ṣuretle daḫi teşfī-ʾi ġayẓ idecek bir şey bulamadıġı işidilmişdir. Daʿvācı daʿvāsına gelince her memleketde bulındıġı üzere burada daḫi daʾimā tezvīr

(287) ve fesād pīşinde ṭolaşur ve bu yolda istiḥṣāl-i teʿayyüşe alışdıḳlarından küçük bir menfaʿat-ı şaḫṣiyye içün āḫara pek büyük mażarratı ve her dürlü ihānet ve rezāleti iḫtiyār eyler bir ḳaç şaḫṣ olaraḳ bunlar muḳaddemleri ara ṣıra dāʾire-ʾi ḥükūmete daḫi ḥulūl ile (5) tervīc-i bāzār-ı mefsedetlerine yol bulagelmiş iseler de zamān-ı idāre ʿāciz-ānemde kendüleri o ṣıralara ḳatʿā yanaşdırılmadıġından ṭabīʿatiyle çākeriñizden müteneffir ve bunlarıñ vāsıṭasıyla daʿvācı tedāriki pek ḳolay olup kendüleri daḫi dāmen-der-meyān-ı aġrāż olmaḳ üzere işārete ḥāżır oldıḳlarını yād-gār-ı mümā-ileyhiñ (10) vāḳıf-ı efkārı olan tebeʿası taḥḳīḳ ve iḫbār itmeleriyle bundan aşurı memnūn ve eşḥāṣ-ı merḳūmeyi birer birer celb ve talṭīf iderek baʿżı zemīn ile hemyān-güşā-yı rāz-ı derūn olmış ve Mutaṣarrıf Paşanıñ böyle bir fikr ve ẕehāb-ı ġarīb-ānede bulınması merḳūmlarıñ mizāc ve mesleklerine temāmiyle muvāfıḳ düşüp bunıñ zamānında (15) her dürlü entriḳalarını icrā idebileceklerini cezm eylediklerinden her birerlerinden dil-ḫāhı gibi cevāblar almış ise de aşḫāṣ-ı merḳūme ketm-i esrār ider maḳūleden daḫi olmadıḳlarına ve bā-ḫuṣūṣ taṣnīʿ idecekleri deʿāvī-ʾi müzevvir-āneyi yalñız yüridemeyeceklerinden baʿżılarına açılmaḳ daḫi lāzım geldigine mebnī yeñi Mutaṣarrıf Paşanıñ (20) eski Mutaṣarrıfa ḫuṣūmeti varmış filan filan müzevviri celb eylemiş anlarıñ vāsıṭasıyla daʿvācı araşdırıyormış yollu irtesi güni memleketde ẓuhūr iden şāyiʿa ḳadınlarıñ lisānına varınca ḳadar düşerek bāʿiṣ-i envāʿ-ı güft ü şīnid oldıġı vāṣıl-ı

(288) sāmiʿa olınca şu keyfiyyet-i müstelzim kemāl-i ḥayret ve ġarābet olaraḳ **“Cüz āşinā be-sīne-ʾi men seng kes nezed” “Nā hemçün der şüdīm bedīn ḫāne āşinā”**[387] ḳarīżası ḳarʿ-ı bāb-ı şübūt ve derīçe-ʾi dehān-ı ṣabr u taḥammülden refʿ-i perde-ʾi sükūt eylemişdir. Anıñ üzerine yād-gār-ı uʿcūbe-mişvāra (5) “İşte dört beş günden beru muḥāsebe defātiri üzerine icrā olınmaḳda olan tedḳīḳāt ve iḫtiyār olınan her dürlü taṣnīʿāt-ı dil-ḫāhıñıza muvāfıḳ bir güne şemere virmedigi dūr-bīn-i faḥṣ ve ferāsetle görildigi gibi daʿvācı tedāriki ḫuṣūṣında vuḳūʿa gelen tevessülāt-ı żaʿīfe daḫi memleket ḫalḳınıñ ṭaʿn u teşnīʿiyle ḥaḳḳıñızda (10) nefret ve ʿadem-i muvaffaḳiyyeti celb ve daʿvet itmekden başḳa maʿnāyı istintāc idemeyecegini ḫāliṣ-āne iḫtār ve ḥīn-i mülāḳātda daḫi ifāde olındıġı üzere nışfından ziyādesi münḳażiyye olmış olan on güniñ ikmālinde tesviye-ʾi maṣlaḥata merkez-i vilāyetce rābıṭa virilmek üzere defterleriñ mühürlenmesine daḫi baḳılmayup buradan ḥareket (15) olınacaġınıñ ve tevfīḳa ṣalāḥiyyet ve iḳtidārıñız daḫi olamayacaġınıñ beyānına ibtidār iderim” meʾālinde bir teẕkere yazılup gönderildi. Meger bī-çāre pek de ṭabansız imiş. Bu teẕkere yedine vāṣıl oldıġı gibi meclisi celb ile muḥāsebe defterlerini mühürleyüp mühürlederek ve emvāl-i mīriyyeden berāʾet-i ẕimmetime dāʾir bir de mażbaṭa alaraḳ aḫşām üzeri (20) birāder misāfir ḳabūl ider misiñiz deyu sākin oldıġım ḫāne-ʾi vīrāneye çıḳageldi. Kendüsi muʿāmele-ʾi lāübāliyāne ile istiḳbāl ve ḥaḳḳında muʿtedi-āne ibrāz-ı merāsim-i tekrīm ve ibcāl olınaraḳ beynimizde āfāḳī beş on ṣoḥbet-i cereyānından ṣoñra ṣabr idemeyerek dehen-küşā-yı hezeyān

(289) ve gūyā aʿżā-yı meclis vesāʾireden kendüsini bir ḳonaḳ mesāfeden istiḳbāl itmiş olan baʿżı eşḫās muhāsebe māddesiniñ ġāyet pürüzlü ve şübheli bir hālde oldıġından baḫṣle taḥḳīḳ ve tefaḥḥūṣ olınmaḳsızın mühürlenür ise ṣoñra büyük mesʾūliyyet ve mażarratı dāʿī (5) olacaġını vesāʾir dürlü ḫaylice daʿvācılarım olup bunlarıñ ḥuḳūḳı istīfā olınmadıḳca oradan çıḳar isem bu daḫi başḳaca mesʾūliyyeti istilzām idecegini söyleyüp kendüsini geregi gibi ḳandırdıḳlarını ve evhāma düşirüp tadḳīḳ ve taḥarrīye mecbūr eylediklerini naḳl ve ḥikāyet ve muʿāmele-ʾi mesbūḳa bu

[387] Bana dostlarımdan başka kimse taş atmadı. Sanki bu hâneye, dünyaya çok tanınmış ve herkese dost olarak geldim.
جز آشنا بسینهٔ من سنك كس نزد ناهمچو درشدیم بدین خانه آشنا

ṣūretle vuḳūʿa gelen ilḳāʾāt (10) ve iġfālātdan tevellüd eyleyüp yoḫsa kendüsiniñ ḥaḳḳ-ı ʿācizīde aṣlā sūʾ-i efkārı olmadıġını ve buña bir güne sebeb daḫi bulınmadıġını uzun uzadıya tafṣīl ile bu bābda zuʿmınca tebriʾe-ʾi ẕimmet eyledikden ve netīce-ʾi taḥḳīḳātında gerek muḥāsebāt ve gerek sāʾir ḫuṣūṣātca hīç bir ilişigim olmadıġına daʾir kendüsine (15) ḳanāʿat ve emniyyet-i kāmile gelmiş ise de defterleri ve berāʾet-i ẕimmetime dāʾir olan mażbaṭayı aʿżādan baʿżıları mührlemekden istinkāf eylediklerinden bunları ḳandırup mührledinceye ḳadar ḥasbe'l-uḫuvve pek çoḳ zaḥmet çekdigini söyledikden ṣoñra defātirden ṣavb-ı ʿācizīye virilecek nüsḫalarla mażbaṭa-ʾi (20) mebḥūṯeyi öñüme atup iẓhār-ı cemīle vādīsinde ser-cünbān-ı imtinān olmış ve söyledigi şeylerden hīç biriniñ aṣlı olmayup güẕerān iden evżāʿ-ı nā-becā sebebini bilmedigim baʿżı aġrāż-ı ẕātiyyeden münbaʾiṯ oldıġı ve yoḫsa yād-gār o sāʿatde

(290) muḳtedir olsa ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde her dürlü fenālıġı icrāya dil-teşne bulındıġı yaḳīnen maʿlūmım ise de kendüsiniñ mużmerāt-ı nefsāniyyesini vāḳıf oldıġım berāhīn ve delāʾili ile meydāna ḳoyup muʿāraża itmek taḥmīl-i ḥicāb ile tezyīd-i bürūdetden (5) başḳa ṯemereyi müntic olamayacaġı āşikār idüginden her ne didi ise taṣdīḳ ile berāber her yerde öyle efkār-ı ġayr-ı müstaḳīme aṣḥābından ādemler bulınur anlarıñ ḥāl ve şānlarını añlayup aña göre ḳullanıvirmelidir. Ẕāt-ı ʿālīleri daḫi işte anlarıñ sözlerine iʿtimād buyurmayup da ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde göstermiş (10) oldıḳları himmet ve ṣaḥābete teşekkürler iderim. O maḳūleleriñ ẕikr-i aḥvāli ḳasvet-āmīz oldıġından başḳa maḥabbete baḳalım deyu ṣoḥbeti ve edāʾi āḫara ifrāġ ve o gice birbirimize münāfıḳ-āne ʿarż-ı iḫlāṣ ile tuḥaf bir meclis geçişdirilmişdir. İrtesi güni levāzım-ı ṭarīḳiyye tedārik ve yād-gār mümā-ileyhe daḫi gidilüp (15) resmen vedāʿ olınaraḳ daha ferdāsı güni ḥareket ve o ṣırada mümā-ileyh daḫi baʿżı aʿżā ve vücūh ile teşyīʿe çıḳaraḳ tekrār temhīd-i maʿẕeret ve tecdīd-i muḫālaṣat eyledigi ḥālde lehü'l-ḥamd maṣḥūben bi'l-ʿāfiye māh-ı hāliñ onıncı güni merkez-i vilāyete muvāṣalat olındı. Böyle incir çekirdegi ṭoldırmayacaḳ (20) bir ḫuṣūṣ içün ṣaḥīfeler ṭolısı ʿarīża ile ḫāk-i pāy-i veliyy-i niʿmetlerini taṣdīʿ itmek ʿabeṣ görinür ise de mutaṣarrıf-ı mümā-ileyh iḫlāṣ-ı riyā-kār-ānesine inanılur ẕevātdan olmamasıyla ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde baʿżı ʿazviyyāt ve müfteriyyātı mutażammın devletlü

(291) Vāli Paşa Ḥażretlerine ʿarīżalar taḳdīm itmiş olacaġı ve müşārün-ileyhiñ daḫi meşreb ve meslekleri mażbūṭım olmadıġından muḳaddemen infiṣāl-i çāker-ānemi mūcib olacaḳ her ne yazmış ise anı teʾyīd içün teftīş ve taḥḳīḳ ṭarafına gitmeyüp ʿazviyyāt-ı (5) muḥarrereyi ṭāḳımiyle Bāb-ı ʿālīye ʿarż eyleyecegi aġleb-i ẓann olup işbu mülāḥaẓāya müşāhede olınan baʿżı aḥvāl daḫi taḳviyet virmiş ve bā-ḫuṣūṣ berāʾet-i ẕimmet-i ʿāciz-āneme dāʾir olan mażbaṭa müşārün-ileyhe ibrāz ve orada tevaḳḳuf olınacaġından renk virilmeyerek Der-saʿādete ʿazīmet olınacaḳ yollu mażbaṭa-ʾi mezbūreniñ leffiyle (10) taṣdīḳ meʾālini ḥāvī bir ḳıṭʿa taḥrīrāt iḥsān buyurılması niyāz olındıḳda müşārün-ileyh bir ḫayli tefekküre ṭalup baʿdehū istenilen kāġıdı ben ḳapu ketḫüdāsı maʿrifetiyle taḳdīm iderim siz yolıñızdan ḳalmayınız diyerek defʿ-i leyyin ṣūreti gösterince çākerleri efendimden baʿżı maḥāll-i ʿāliyyeye tavṣiye-nāmeler daḫi ümīd ider iken bu miṣillü (15) bir ṭaḥrīrāt-ı resmiyyeniñ bile iʿṭāsında teʾennī gösterilmesi teeccühsizlik eṣeri oldıġı bī-iştibāh ise de ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde bu dereceye ḳadar dirīġ-i ʿāṭıfet buyurılmasını şīme-ʾi mürüvvet-i devletlerine tevfīḳ idemem ve mādām ki böyledir. Taḥrīrāt-ı mezbūreye daḫi iḫtiyāc göremem. Mażbaṭa-yı iḥsān buyurıñ da alup gideyim. (20) ʿİnde'l-ḥāce tebriʾ-ʾe ẕimmete o daḫi kāfīdir diyerek iẓhār-ı teʾeṩür eyledigimde Vālī Paşa Ḥażretleri tekrār beş on daḳīḳa ḳadar müstaġraḳ-ı efkār oldıḳdan ṣoñra şaḳḳ-ı şefe itmeyüp edevāt-ı ḳırṭāsiyyeye mürācaʿat ve kendüleri bir ḳaç saṭr bir tesvīd taḥrīrine himmetle

(292) mektūbcı muʿāvinini çaġırup bu müsveddeyi serīʿan tebyīż idiñ ve işbu mażbaṭayı daḫi leff ile ẓarfını mekşūfen mührleyiñ da çabuḳ getüriñ deyu arada buyurmalarıyla mümā-ileyh ol vechle taḥrīrāt-ı meẕkūreyi getürdikde derūnını daḫi (5) mührleyüp ẓarf-ı çāker-āneme iʿṭā ve inşāʾa'l-lāhü Teʿālā gitmezden evvel yine geliñ görişelim. Beynimizde taġyīr-i muṣāfātı mūcib olacaḳ bir ḥāl yoḳdır diyerek baʿżı muʿāmele-ʾi dil-nevāz-āne daḫi īfā ile ʿavdet olınup taḥrīrāt-ı meẕkūre lede'l-muṭālaʿa derūnında "tafṣīl-i keyfiyyet diger ʿarīżada derc olındıġı üzere" (10) fıḳrası münderic oldıġı görilmesiyle burası ʿabd-i kemīnelerini bütün bütün iştibāha düşürmiş oldıġına ve muḳaddemce aldıġım tebşīr-nāme-ʾi ʿālī-ʾi faḫīm-ānelerinde muḥarrer oldıġı üzere ḳarīben diger meʾmūriyyetle aḳdārım żımnında istiḥṣāl buyurılan vaʿd-i ʿālī muṭlaḳā baʿżı maḥāll-i sāmīyede ḥaḳḳ-ı nā-müstaḥakk-ı kemter-ānemde (15) ḥüsn-i şehādet ve

ṣaḥābet buyurılmış oldıġınıñ āṣār-ı laṭīfesinden oldıġında şekk ve şübhe olmayup şāyed mutaṣarrıf-ı mümā-ileyhiñ eṣer-i siʿāyeti olaraḳ cānib-i vilāyet-i celīleden sūʾ-i ḥālime daʾir baʿżı maʿrūżat taḳdīm olınacaḳ olur ise ḥaḳīḳat-ı mādde añlaşılıncaya ḳadar ẕāt-ı merḥamet-simāt-ı veliyy-i niʿmetleri mechūl üzerine ḥüsn-i şehādet (20) ve töhmet ve mesʾūliyyet altında bulınan uyġunsız bir ādem ḥaḳḳında ṣaḥābet buyurmış gibi taḥt-ı maḥcūbiyyetde ḳalacaḳları melḥūẓ ḳavī ve mücerred şiʿār-ı maḳbūl-i üftāde-nevāzīleri iḳtiżāsınca bī-dirīġ buyurılan elṭāf-ı ḥasebiyye-ʾi faḫīm-āneleri muḳābilinde bir de

(293) bilā-mūcib ıżṭırāb-ı derūna düşmelerine sebebiyyet virilmesi meslek-i ʿubūdiyyet-i ṣādıḳaya münāfī bulındıġına mebnī aḥvāl-i felāket-meʾāl-i ʿāciz-ānemiñ ṣıḥḥat ve ḥaḳīḳatı vechle pīş-gāh-ı sāmīlerine ʿarż ve teblīġi ḫuṣūṣında tevsen-ḫāmeʾi ḫalīʿü'l-ʿiẕār ve edāʾ-i (5) iṭnābdan çevrilmek düşvār oldıġı miṣillü baʿżı muṭālaʿāt-ı ḳāṣır-āneniñ şerḥ ve tafṣīli māddesinde daḫi ʿinān-ı iḫtiyār elden gitmiş ve taḥrīrāt-ı mebḥūṣe ile melfūfı meşmūl-i nigāh-ı devletleri oldıḳdan ṣoñra münāsib görilür ise īcāb iden maḳām-ı ʿālīye taḳdīm buyu(rı)lmaḳ üzere leffen maʿrūż-ı ḥużūr-ı ʿālīleri kılınmışdır. (10) Rehīn-i ʿilm-i deḳāyıḳ-āşinā-yı veliyy-i niʿmetleri buyurıldıġı vechle ḫidmeti devletde müstaḫdem olan meʾmūrīniñ leke-dār-ı töhmet ve dūçār-ı mesʾūliyyet olmaları bir ḳaç ḥālden neşʾet eyleyüp birincisi: maʿāẕa'l-lāhu Teʿālā emvāl-i mīriyyeyi iḫtilās-ı ve sūʾ-i istiʿmāl itmek ve ẕimmetine geçirmek gibi ḳabāyiḥ ve bunlar ṣūrī ve maʿnevī (15) cālib-i envāʿ-ı fażāyiḥ olup ʿabd-i müstedīmleri ise öteden beru iʿtiyād eyledigim meslek īcābınca o maḳūle cerāyimden muḥāfaẓa-ʾi nefsi aʿẓam-ı şerāyīt-i ṣadāḳat ve ḥamiyyet bildigim ve şimdiye ḳadar meʾmūr oldıġım ḫidmetlerde mürettebāt-ı ḫazīne-ʾi celīleniñ bir ḥabbesini ʿadem-i iżāʿaya ṣarf-ı vüsʿ ve iḳtidār eyledigim miṣillü meʾmūriyyet-i (20) ṣābıḳa-ʾi kemter-ānemde daḫi işbu ṭarīḳ-i müstaḳīmden ser-mū ayrılmış ve taḥṣīlāt-ı mīriyyeniñ muʿāmelāt-ı ḳuyūdiyye vesāʾiresini uṣūl ve niẓāmı dāʾiresinde olaraḳ icrāda daḳīḳa bile fevt itmemiş oldıġımdan bunıñ içün ḳıl ḳadar töhmeti ḳabūl

(294) itmeyecegime ḫalefim olacaḳ yād-gārıñ beyān olınan efkār-ı ġaddār-ānesi üzerine mażbaṭa-ʾi mezbūreniñ istiḥṣāline ne vechle muvaffaḳ olındıġı delīl-i kāfīdir. İkincisi: ʿİbādu'l-lāhıñ ümīd-i ʿadl ve ḥaḳḳāniyyetle bāb-ı ḥükūmete ʿarż olınan deʿāvīʾi (5) ḥuḳūḳiyye vesāʾirelerinde ḥaklı ve ḥaḳsız bir ṭarafı iltizām veyāḫūd baʿżı aṣḥāb-ı

aʿrāżıñ tervīc-i efkār-ı nefsāniyyesine ḳıyām ile bu yolda cerr-i menfaʿāt itmek ve bir ṭaḳım ʿacezeniñ ibṭāl-i ḥuḳūḳiyle ellerini bağrında bıraḳup iki cihānda reẕīl ve bed-nām olmaḳ ve bir de salṭanat-ı seniyyeniñ ḳavānīn ve niẓāmāt-ı ʿādilesine muġāyir baʿżılarına (10) müsāʿade ve müsāmaḥa-ʾi istiṣnāiyye irāʾesiyle fevāʾid-i ẕātiyyeye baḳılaraḳ ʿālemiñ teʾmīn-i ḥuḳūḳ ve emniyyeti żımnında müʾessis olan niẓāmāt-ı seniyyeyi iḫlāl eylemek ḫuṣūṣları olaraḳ vāḳıf-ı serāyir ve ḫafāyā olan Cenāb-ı ʿAzīz-i Ẕī'l-intiḳāmdan ẕerre ḳadar ḳorḳūsı ve sāyesinde istiḥḳāḳından ziyāde bunca niʿmet ve ʿināyet gördigi (15) devlet mufaḫḫame-ʾi metbūʿasine ṣadāḳati olan hīç bir meʾmūrıñ o miṣillü efʿāl-i ẕemīmeyi iḫtiyāre cesāret idemeyecegi müsellem ehl-i kemāl ve hele köleleri gibi gölgesinden ḳorḳar bir ʿāciz-i müstemendiñ ḫātırına bile getürmesi muhāl-ender-muḥāl oldıġından zamān-ı idāre-ʾi bende-gānemde küllī ve cüzʾī her ne daʿvā (20) vukūʿbulmış ise müteʿallıḳ bulındıġı maḥākim ve mecālise ḥavāle ile tedḳīḳāt-ı Şerʿiyye ve ḳānūniyyesi temāmiyle icrā olınmadıḳca ve her birerleri ḥaḳḳında heyʾetce cezm ve ḳanāʿat ḥāṣıl olmadıḳca hīçbiri mevḳiʿ-i ḥükm ve icrāya ḳonılmamış ve meṣāliḥ-i vāḳıʿanıñ bu ṣūretle cereyān itdirildigine daʾir ḫalefimiñ vuṣūlinden

(295) evvel iḫtiyāṭen bir ḳıṭʿa mażbaṭa-ʾi ʿumūmiyye alınmış oldıġından bu daḫi manẓūr-ı faḫīm-āneleri buyurılmaḳ üzere leffen gönderildi. Üçincisi: Baʿżı ẕevātıñ ʿādāt-ı meʾlūfelerinden bulındıġı üzere ʿizzet-i nefsiyye ve ḥuẕūẕāt-ı ẕātiyyesini aṣlā fedā idemeyüp (5) bunlarda olan derece-ʾi müfriṭa-ʾi inhimākleri veẕāʾif-i meʾmūreleriniñ evḳāt-ı muʿayyenesini tażyīḳ ve meṣāliḥ-i mühimme ve ʿādiyeniñ ṣūret-i cereyānını taʿvīḳ ile berāber beyne'l-ahālī īḳāʿ idecegi sūʾ-i şöhret izāle-ʾi ḥayṣiyyet-i meʾmūriyyet ve taʿżʿīf-i nüfūẕ-ı ḥükūmetle evāmir-i sādireniñ icrā olınamamasını intāc itmekligi māddesi olup bu daḫi (10) meʾmūrīn-i devlet ḥaḳḳında büyük töhmet ise de bende-ʾi ḳadīmleri ʿizzet-i nefsi terk-i ḥużūr ve istirāḥatla īfā-yı emr-i meʾmūriyyete çalışmaḳda ve ḥūẕūẕāt-ı ẕātiyyeyi daḫi taḥṣīl-i rıżā-yı ʿālīye muvaffaḳiyyetde bilüp buldıġımdan meʾmūriyyet-i sābıḳamda daḫi bu meslekden ḳaṭʿā ayrılmadıġımı müddet-i idāre-ʾi çāker-ānemde emvāl-i (15) mīriyyeden bir aḳça beḳāyā buraḳmadıḳdan başḳa eslāf-ı ʿāciz-ānem müddetlerinden ḳalmış ve mümteniʿü'l-ḥuṣūl ḥükmine girmiş olan beḳāyādan daḫi beş biñ kiseden ziyāde aḳça taḥṣīl eylemiş ve umūr-ı mühimme ve cāriyyeye dāʾir zamān-ı idāremde ne ḳadar evāmir-i ʿaliyye gelmiş

ise istiḥṣāl-i netāyici żarūriyyāt-ı maṣlaḥatdan olaraḳ baʿżı (20) mertebe ilişik peydā itmiş olan beş altı ḳıṭʿasından mā-ʿadāsınıñ iḳtiżālarını icrā ile ecvibe-ʾi lāzımelerini yazup numarolarını ḳapatmış oldığım teʾyīd ve iṯbāt ider. Dördincisi: Baʿżılarınıñ ḥīn-i iḳbāllerinde aḥvāl-i ʿārıżaları īcābından olaraḳ

(296) iltizām-ı kibr u ruʿūnet ve her ḫuṣūṣda aṣllı aṣlsız aʿmāl-i ḥiddet ve şiddetle refāḳati meʾmūrlarını taḥḳīr ve aṣḥāb-ı meṣāliḥi tekdīr ve taʿzīz ile ḫalḳı kendüsinden tenfīr ve naḫvet-mizāc-ı ḫod-pesend-ānesi iḳtiżāsınca hīç kimesne ile ḥüsn-i imtizāca (5) muvaffaḳ olamayup herkesi dil-gīr itmek ṣıfat-ı meẕmūmesi olaraḳ bu ise her yerde şikāyāt-ı ʿumūmiyyeyi daʿī ḥālāt-ı makdūḥadan ve ḳullarınıñ ḥilmiyyet ve mülāyemet-i ḫalḳiyye-ʾi ḥaḳīr-ānem o miṯillü ʿavārıż-ı mevhūme ile mübeddel naḫvet ve ruʿūnet olamayacaġı ʿinde-ʿālī-ʾi veliyy-i niʿmet-ānelerinde daḫi tecārīb-i ʿadīde-ʾi (10) fiʿliyyesiyle ṯābit olmış mevādd-ı vāżıḥadan olmaġla burasını mevżūʿ-ı baḥṯ itmege bile ḥācet yoḳdur. Beşincisi: Baʿżı nev-hevesān-ı rūz-gārıñ ṭavr u mişvārları iḳtiżasından bulındığı üzere ʿaḳıllarınca ibrāz-ı rüşd ve dirāyet ve bu yolda tezyīd-i feyż ve menzilet itmek zuʿmiyle her nereye gitseler orada merʿī olan (15) ʿādāt ve uṣūliñ taġyīrini pīş-i naẓar-ı ehemmiyyete alaraḳ taṣavvurāt- vehmiyyesine ittibāʿ ve ikide bir de başa çıḳmayacaḳ baʿżı evżāʿ-ı cedīde iḫtirāʿ ile bir ṭarafdan bunlarıñ maḥallerince teʾsīs ve icrāsına çalışaraḳ meṣāliḥ-i cāriyeniñ şīrāze-ʾi intiẓāmını teştīt ve iḫlāl ve diger ṭarafdan iḫtirāʿāt-ı mevhūmesi ḥaḳḳında (20) ʿaḳlına gelen türrehāt ve taṣavvurāt-ı vāhiyeyi merkez-i mensūbiyyetine taḥrīr ve inhā ile efkār-ı bül-hevesānesiniñ redd ve ibṭāli żımnında oraları daḫi beyhūde işġāl eyleyüp işbu aḥvāl-i ġarībesiyle ʿādetā zevzek ve şarlatan oldığını herkese ṭuyuraraḳ infiṣāli

(297) daʿvet itmesi keyfiyyeti olup sāye-ʾi ışlāḥāt-vāye-ʾi Ḥażret-i Pādişāhīde iḥyā-yı mülk ve millet niyyet-i ḫayriyyesiyle teʾsīs ve iʿlān buyurılmaḳda olan nizāmāt-ı ʿādile ve mükemmel üzerine bizler gibi ʿacezeniñ bir ṭaḳım vāhī iḫtirāʿāt ve iḫṭārāta ḳıyām eylemesi lā-ṭāʾil (5) ve aranılan feyż ve rifʿat niẓāmāt ve taʿlīmāt-ı mevcūde ile şeref-ṣādır olan evāmir-i ʿaliyyeniñ temāmī-ʾi icrāsına ṣarf-ı maḳderetle ḥāṣıl idügi ḳażiyyesini ʿabd-i pür-ḳuṣūrları öteden beru derk ve iẕʿān eylemiş ve her meʾmūriyyetde işbu kāʿide-ʾi rıżā-cūy-āneye tevfīḳ-i ḥareket itmiş oldığım eclden bu ṣūretle daḫi ḥaḳḳ-ı (10) ʿāciz-ānemde isnād-ı ʿuzviyyāt olınamayacaġı iʿtiḳādındayım.

Faḳaṭ bunlardan başḳa daha bilmedigim sūʾ-i ḥarekāt olup da anlarla ithām olınmaḳlıġım veyāḫūd baʿżı ṭarafın ilḳāʾāt ve müfteriyyāt-ı maṣnūʿası bilā-tedḳīḳ ḳabūl buyurılup da maẓhar-ı muʾāḫaẕe olmaḳlıġım iltizām olınmış ise bunı meṣāʾib-i felekiyyeden ʿadd eylemekden başḳa ne dinebilür. (15) Mutaṣarrıf-ı mümā-ileyhiñ ber-minvāl-i muḥarrer ḥaḳḳımda göstermiş oldıġı muʿāmele-ʾi kīne-cūy-ānesiniñ teşrīḥi baḥṣine gelince bunda daḫi iki iḥtimāl-i ḳavī vārid-i ḫāṭır-ı ʿācizī olup birisi Vālī Paşa Ḥażretleri infiṣāl-i çāker-ānem içün Bāb-ı ʿālī'ye taḳdīm eyledigi taḥrīrātında muṭlaḳā baʿżı mertebe sūʾ-i ḥālimden baḥṣ itmiş olacaġına (20) ve bu daḫi taḥḳīḳime göre pek de müşārün-ileyhiñ kendü merām ve arzūsına müstenid olmayup merkez-i meʾmūrlarından olaraḳ müşārün-ileyhiñ muḳarreb-i ḫāṣṣı bulınan ve bir iltimās māddesinden ṭolayı beynimizde mübāyenet ḥāṣıl olan bir ẕātiñ eṣer-i siʿāyetinden ilerü geldigine mebnī Mutaṣarrıf

(298) Paşa bu māddeye kesb-i vuḳūf ile hem ẕāt-mebḥūṣ-i ʿanh ve hem de bu vesīle ile Vālī Paşaya ber-ḫulūṣ çaḳmaḳ ve teveccüh-i maḫṣūṣalarını ḳazanup sāyelerinde terfīʿ-i feyż eylemek emeliyle ḳullarını müttehem itmek sevdāsına düşmiş ve bunıñ tedārik-i esbāb-ı mecʿūlesi żımnında (5) her dürlü fenālıḳ ve ġaddārlıġı gözine aldırmış oldıġı ḫuṣūṣıdır. Lākin tafṣīlāt-ı mesrūdeden müstebān olacaġı üzere mümā-ileyh ḳullarını ithām içün her ne taḥrīr idecek olsa iḳtirāḥāt-ı aġrāżiyye ḳabīlinden oldıġı ehl-i diḳḳat ʿindinde maʿlūm olacaġından ve Vālī Paşa Ḥażretleriniñ ṭavr u mişvārlarına (10) baḳılınca kendüleri ḥaḳḳı bāṭıldan temyīz ider ve her ḥālde ḥaḳḳāniyyet ve istiḳāmeti iltizām eyler ẕevātdan oldıḳlarından mümā-ileyhiñ raṭb u yābis yazacaġı türrehāta inanup bilā-tedḳīḳ bālāya inhā eyleyecegine pek de vücūd viremem. Digeri ḫalef selefini begenmemek velev ḳarındaşı olsa daḫi ʿaleyhinde bulınmaḳ bizlerce ḳāʿide-i (15) muṭlaḳa ḥükminde olmasıdır. Ḥattā bunlardan pek çoġı umūr-ı meʾmūre-ʾi cedīdelerine başlar başlamaz selefiniñ ittiḫāẕ eyledigi uṣūl-i idāre ne ḳadar aʿlā olsa ve bunıñ devām-ı cereyānı ḥaḳḳında fāʾidelü olacaġını bilse de buña ṭurfe naẓariyle baḳup taḥvīl ve taġyīrini aḳdem-i ẕimmet ve kendüleriniñ ṭutdıḳları meslek-i ġarībi eṣer-i dirāyet ve eslāfiñ (20) muḥsenātını ḳubḥiyyāt ṣūretinde göstermegi medār-ı muvaffaḳiyyet ve anlarıñ birer ṭarīḳ ile dūçār-ı mesʾūliyyet ve muʾāḫaẕe olmalarını

hüner ve maʿrifet ʿadd iderler ve bir çoḳ zamānlar naḳl-i meclisleri selefleriniñ naḳl-i meẕemmeti olup anıñla idāre-ʾi aḳdāḥ-ı ġıybet ve istīfā-yı neşʾe

(299) ve meserret eylemeleriyle birer güne ümīd ve mürācaʿatları olan bir ṭaḳım eşḫāṣ-ı reẕīle işbu reviş-i münāfıḳ-āneyi vesīle-ʾi taḳarrub ittiḫāẕ eyleterek ve vaḳtiyle ṭaraflarından eyiñlik gördikleri eslāfıñ zemīn-i suḫre-kār-āne taḳlīdlerini daḫi keserek bu ṣūretle merām ve maḳṣūdlarına (5) nāʾil olurlar. Bī-çāreler bilmezler ki çoḳ geçmeksizin kendüleriniñ daḫi evṣāf-ı ẕemīmeleri uḍḥūke fezā-yı maḥāfil-i aḫlāf olacaḳ ve seleflerine gösterdikleri muʿāmele ʿayniyle kendü ḥaḳḳlarında da vukūʿ bulacaḳdır. Bizim ḫalefimiz olacaḳ yād-gār daḫi işbu ḳāʿide-ʾi ʿumūmiyyeya ittibāʿ itmiş oldıġına naẓāran kendüsi pek de taʿyīb (10) olınamaz ise de bu bābda pek ilerü gidüp çākerleriniñ ifk ve iftirā ile lekedār-ı cināyet olmaḳlıġıma çalışmış ve aşurı inṣāfsızlıḳ göstermiş oldıġı mūcib-i esef olmışdır. Her ne ḥāl ise mümā-ileyh itdigiyle ḳalsun şu ṣanīʿasınıñ sāye-ʾi ʿālī-ʾi veliyyi'n- niʿamīlerinde ḳullarına aṣlā teʾṣīri olamayacaġı ḳaviyyen (15) meczūm ise de Vālī-ʾi müşārün-ileyhiñ ḥaḳḳ-ı ʿabīd-ānemde baʿżı ifādātı diger ṭahrīrāta taʿlīḳ idişi baʿżı mertebe cālib-i evhām olmamaḳ mümkin olamadıġına ve ʿind-i kemter-ānemde hem-ḫāṣṣa-ʾi māʾ-i ḥayāt ve ser-māye-ʾi fevz ü necāt olan zülāl-i ṣaḥābet ve ʿāṭıfet-i celīle-ʾi dāverīleri ise mecrā-yı ḫayra icrā (20) buyurılmamış ṣāʾibesini menbaʿ-ı ṣıdḳ ve ʿubūdiyyet olan göñlim ḳaṭʿā ḳabūl idemedigine mebnī böyle tafṣīlāt-ı jāj-ḫāy-āne ile min-ġayr-i ḥadd taṣdīʿ-i ser-i devletlerine vuḳūʿ bulan cesāretimiñ maẓhar-ı ʿafv-ı cemīl-i bī-kes-perverīleri buyurılmaḳlıġını temennī iderim. Ol bābda emr ü fermān.

(300) **Cevāb**

Ḫalef-i ʿālīleri ṭarafından min-ġayr-i meʾmūl müşāhede buyurılan evżāʿ-ı nā-becānıñ tafṣīlātıyla berāʾet-i ẕimmet-i behiyyelerine dāʾir istiḥṣāl olınan mażbaṭa ve taḥrīrātıñ ve hüsn-i ḥāliñize daʾir (5) diger mażbaṭa-ʾi ʿumūmiyyeniñ gönderildigi ve ol bābda baʿżı muṭālaʿātı ḥāvī rāḥe-zīb-i iʿzāz olan taḥrīrāt-ı ʿaliyyeleri naẓar-ı imʿān ile ser-ā-pā muṭālaʿa olınmış ve müştemil oldıġı mezāyā ve nikāt ve ḫuṣūṣiyle serd idilen muṭālaʿāt ḫayli ẕevāta ḥasb-i ḥāl olacaḳ bir dāstān-ı ʿibret-nişān oldıġı gibi (10) selef-i vālālarınıñ muʿāmelāt-ı ġayr-i lāyıḳası daḫi mūcib-i kemāl-i teʿaccüb olmıdır. Devletlü

Vālī Paşa Ḥażretleri ḥaḳḳında olan ḥüsn-i ẓann-ı ʿālīleri maḳrūn-ı işābet ve diger ʿarīżaya taʿlīḳ olınan ifādāt muḳaddemen tebdīliñizi inhā buyurmaları ḫuṣūṣında bayaġı muġfill oldıḳlarını taṣdīk ile muʿaḫḫaran ḥüsn-i ḥāliñizi taḥḳīḳ (15) eylediklerinden ve dāḫil-i vilāyetde der-dest olan baʿżı icrāʾāt iḳtiżasınca filān sancaḳ mutaṣarrıflıġı münḥall olacaġından bahşle mesrūriyyet-i ʿaliyyeleri daḫi yine kendü vāsıṭalarıyla ḥuṣūle gelmek içün meẕkūr mutaṣarrıflıġa icrā-yı meʾmūriyyet-i behiyyeleri iltimāsından ʿibāret olup ḥaḳḳ-ı ʿālīlerinde diger maḥall mutaṣarrıflıġı (20) buraca mutaṣavver oldıġı ḥālde müşārün-ileyhiñ inhāları tervīc ile īcābı icrā ve meʾmūriyyet-i cedīdeleri emr-i ʿālīsi bu hefte postasıyla isrā olınmaġla tebrīke mübāderet iderim. Ol bābda irāde efendimiñdir.

(301) Ḫuṣūṣiyyet-i ṣaḥīḥalarını iltizām idenlere göre ara şıra icrā-yı mükātebe itmek şiʿār-ı muṣādaḳat-kārı iḳtiżāsından olup bende-ʾi kemīneleri daḫi öteden beru iḳbāl-ḫāh-ı ʿālī-ʾi āṣıfīleri bulındıġımdan bunı bi’l-münāsibe ḥużūr-ı ʿāli-ʾi ḫidīvīlerine beyān itmek (5) arzūsında iken bu defʿa vilāyet-i celīleri muḥāsebeciligine taʿyīn buyurılan filān efendīniñ ol ṭarafa ʿazīmeti vuḳūʿ bulmasına ve efendī-ʾi mümā-ileyhiñ muttaṣıf oldıġı eşer-i dirāyet ve ḥilye-ʾi rızā-cūy-āne iḳtiżasınca ẕāten umūr-ı meʾmūresinde ibrāz-ı ḥüsn-i ḫidmetle taḥṣīl-i rıżā-yı sāmī-ʾi dāverīlerine maẓhar olacaġı (10) der-kār ise de kendüsiniñ sūy-ı çākerīye münāsebet-i ḳadīmesi olması cihetle daḫi başḳaca luṭf ve ṣahābet-i maḫṣūṣa-ʾi āṣıf-ānelerine nāʾiliyyeti meʾmūl-i ḳavī olmasına bināʾen mücerred efendī-ʾi mümā-ileyh bendeleriniñ ol vechle maẓhar-ı ʿāṭıfet ve ḥimāyet-i celīle-ʾi bende-perverīleri olmaḳlıġı recāsı mütemennī-ʾi iḫtārı oldıġım ḫuṣūṣiyyet-i (15) çāker-ānemiñ ʿarż ve işʿārına ḥüsn-i ẕerīʿa ittiḥāẕ ḳılınmış olmaġla ol bābda.

Bu kerre vilāyet-i celīle defter-dārlıġına taʿyīn ile ol ṭarafa müteʿāzim olmış olan beg efendī bendeleri ẕāt-ı ʿālī-ʾi maḳādir-şināsīleriniñ daḫi mine’l-ḳadīm bende-ʾi müteḥaṣṣıṣ-ı bī-riyāları oldıġı gibi kendüsi aṣḥāb-ı dirāyet ve liyāḳatdan olmasıyla her ḥālde ibrāz idecegi ḥarekāt-ı (20) rıẓā-cūy-āne ve umūr-ı memūresinde gösterecegi iḳdām ve ġayret-i müdaḳḳiḳ-āne iḳtiżāsınca ḥakḳında naẓar-ı ḫoşnūdī ve memnūniyyet-i ʿaliyyelerini celb idecegi ve bu cihetle vesāṭet-i tavṣiyye-ʾi uḫrāya muḥtāc

(302) olmayacaġı āşikār ise de mümā-ileyhiñ ol ṣūretle vuḳūʿ-ı meʾmūriyyet ve ʿazīmetini ṣavb-ı sāmīlerine olan ḫuṣūṣiyyet-i dīrīne-ʾi ʿāciz-ānemiñ ʿarż-ı teʾmīnāt-ı cedīdesine ittiḫāẕ-ı vesīle ile ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde ve mümā-ileyh bendeleri ḥaḳḳında meʾāṣir-i teveccühāt-ı (5) ḥasenelериniñ devām-ı şümūli temennāsına ibtidār olındı. Ol bābda.

Cezāyir ḫānedān-zādelerinden filān maḥall ḳāʾim-maḳāmı sābıḳ filān beg sevḳ-i mümāzecet-i ḳavmiyye ile Sūriye Vilāyet-i celīlesi daḫilinde ḥāline cesbān bir meʾmūriyyet istiḥṣālini arzū iderek ol bābda cānib-i vilāyet-i celīleye olaraḳ tasṭīr buyurılan emr-nāme-ʾi sāmī-ʾi (10) cenāb-ı vekālet-penāhīyi istiṣḥāben ol ṭarafa müteʿāzim olmışdır. Mīr-i mümā-ileyhẕātında ḥasīb ve necīb ve rıżā-cū ve edīb ẕevātdan ve aṣḥāb-ı dirāyet ve ehliyyetden olup bu miṣillüler ḥaḳḳlarında cānib-i velāyet-i müşārün-ileyhādan meʾāṣir-i celīle-ʾi ṣaḥābet ve dest-gīri ve şeʿāʾir-i cemīle-ʾi şefḳat ve ʿaceze-perverī irāʾesiyle ḥuṣūl-i aḳdār (15) ve mesrūriyyetlerine ibẕāl-i ʿāṭıfet buyurılacaġı ḳayd-ı irtiyābdan biri ve bu cihetle mümā-ileyhiñ nāṣiye-ʾi ḥāl-i liyāḳat iştimāli ḥilye-ʾi tavṣiyyeden müstaġnī ise de fetīle-ʾi emniyye-ʾi ʿāciz-ānesiniñ meded-kārī-ʾi şuʿāʿ-ı himem-i ʿaliyyeleriyle bir ān evvel żiyā-feşān-ı ḫüsn-i isʿāf olınmasıyla mümā-ileyhiñ (20) ve sipās-dār-ı bī-riyāları gibi kendüsini sevdigimiz iḫvānıñ memnūn olacaḳları ṣūretde kendüsiniñ aḳdārı ḫuṣūṣında icrā-yı zülāl-i delālet-i ḥaseneye maṣrūfiyyet-i ʿināyet-i vālāları temennāsı vesīle-ʾi

(303) ʿarż-ı teʾmīnāt-ı ḫulūṣ ve ḫuṣūṣiyyet olmışdır. Ol bābda.

Filān maḥalliñ muḥāsebeciliginden ne ṣūretle infiṣāl itmiş ve oradan merkez-i vilāyete gelerek devletlü Vālī Paşa Ḥażretleriniñ ḫüsn-i himmet-i ʿaliyyeleriyle filān maḥall muḥāsebeciligine teveccühle taʿyīn buyurılmış (5) oldıḳları tafṣīlātıyla tevsīʿ-i maʿīşet ve terfīʿ-i ḳadr ü ḥayṣiyyet-i ʿaliyyelerini müstelzim bir meʾmūriyyete taʿyīn buyurılmaları ḥaḳḳında ṣavb-ı sitāyiş-verīden daḫi īfā-yı tavassuṭ olınmasını mutażammın bu kerre zīver-i enmele-ʾi tekrīm olan raḳīme-ʾi vefā-sīme-ʾi vālāları müfādı maʿlūm-ı ʿācizī olmışdır. Ẕāt-ı ʿālīleri meslek-i maḳbūl-i dervīş-nihādīleri (10) iḳtiżasınca bu ibtilā-ḫāneniñ ṣuver-i muḳadderāt-ı ezeliyyeye mirʾāt-ı ẓuhūrāt ve şuʾūn-ı mükevveneniñ tertībāt-ı berūziyyesi merhūn-ı nuḫustīn-i tecelliyyāt oldıġı sırr-ı

muḳaddesete vāḳıf ve cilve-ʾi ledünniyyāt-ı umūra ʿārif oldıḳlarınave teḳābül-i esmā neşʾesiyle şīve-ʾi ḳabż ve basṭıñ tevʾemān idügini daḫi pek raʿnā bildiklerine naẓaran vuḳūʿāt-ı (15) mesrūdeye naẓar-ı ḥaḳīḳat ve ʿirfān ile baḳmış ve bunıñ içün inʿikās-gāh-ı nīreng-i sünūḥāt olan secencel-i ḳalb-i deryā-muʿādillerine ẕerre ḳadar jeng-i küdūret ḳondırılmayup kendülerini **"Rişte-ʾi der-gerdenem efkend dūst" "Mīkeşed her cā ki ḫāṭır-ḫāh-i ūst"**[388] neşīdesince dāʾire-ʾi teslīmiyyete bıraḳmış oldıḳları bī-iştibāh oldıġından bu bābda (20) ityān-ı maḳālāt-ı tesliyyet-kār-āneye ḳaṭʿā ḥācet göremem. Ḳaldı ki feẕleke-ʾi eşʿār-ı sāmīleri ki teraḳḳī-ʾi feyż ü menzilet-i ʿaliyyeleri maḳṣadınıñ ḥuṣūline saʿy ü ġayret olınması ḫuṣūṣından ʿibāret

(304) ve bu ise ʿācizlerince aḳṣā-yı āmāl ve emānī olmasıyla emr-i ḥuṣūline ḥasbe'l-ḫulūṣ nihāyet derecede ṣarf-ı vüsʿ ve maḳderet olınması aḳdem revātib-i ẕimmet-i muṣādaḳat olmaġın burası ibrāz-ı teʾmīnāt-ı cedīdeden müstaġnī oldıġı ve teveccühāt-ı ʿaliyyeleriniñ ḥaḳḳ-ı sipās-dārīde beḳā (5) ve istimrārı mütemennā-yı maḫṣūṣ idügi ifādesine ibtidār ḳılındı. Bākī irāde ve himem efendimiñdir.

Nezd-i sāmīlerinde daḫi müstaġnī-ʾi beyān oldıġı vechle ʿācizleri memlūk-ı maḫṣūṣ-ı cenāb-ı Pādişāhī oldıġım miṣillü her neye mālik isem cümlesi mülk-i yemīn-i ḫilāfet-penāhī olup bu cümleden olmaḳ üzere (10) filān maḥallde iḥsān buyurılan çiftlikçe çākerlerine düşen ḫidmet yalñız çiftlik-i meẕkūre neẓāretle emlāk-i ḥażret-i veliyy-i niʿmeti iʿmāra ṣarf-ı maḳderet itmekde ve bu sāyede ʿabd-i kemīneleri daḫi niʿam-ı celīle-ʾi ḥażret-i mülūk-āneden ḥişşe-dār-ı ʿāṭıfet ve mefḫaret olmaḳdan ʿibāretdir. Yine emlāk-i hümāyūn-ı şāh-āneden (15) olaraḳ çiftlik-i meẕkūre mülāṣıḳ ve belki muḫteliṭ olaraḳ ebniyyesi bir miḳdār sāye-bān ile bir degirmenden ʿibāret ḳalmış ve degirmeniñ daḫi mecrāsı teġayyür eylediginden ṣuyı zirāʿat olınacaḳ ve ḥayvānāt raʿy idilecek arāżīyi başmaḳda oldıġından bu arāżīden ḥuṣūle gelecek nefʿ ve fāʾideye ḫāʾil olmaḳda bulınmış olan (20) arāżīniñ daḫi çiftlik-i meẕkūra ilḥāḳen neẓāreti ṭaraf-ı memlūk-āneme tefvīż buyurılur ise mażārrāt-ı maʿrūża-ʾi ḥāżırasınıñ defʿ ve izālesiyle iʿmārına berzede-dāmān-ı iḳtidār

[388] Sevgili boynuma bir kemend attı, beni ne tarafa isterse o tarafa çekiyor.
رشتۀ در گردنم افگند دوست میکشد هر جاکه خاطرخواه اوست

(305) ve bu ṣūretle daḫi ḫidmet-i celīle-ʾi cenāb-ı veliyy-i niʿmetde bulınaraḳ bir ḳat daha ḥāʾiz-i iftiḫār olacaġım ḥasebiyle bu bābda istiḥṣāl-i müsāʿade-i seniyyeye ʿāṭıfet-i ʿaliyye-ʾi kerīm-āneleri şāyān buyurıldığı ḥālde çākerlerince müstelzim-i teşekkürāt ve mübāhāt-ı maḫṣūṣa (5) olacaġı muḥāṭ-ı ʿilm-i ʿālīleri buyurıldıḳda ol bābda.

ʿAbd-i perīşān-ḥālleri **"Ecellu'n-nevāli mā-vaṣale ileyke ḳable's-su'āli"**[389] maḳāl-i mekānet-iştimāli ẕāt-ı Felāṭūn-ḫiṣāl-i cenāb-ı veliyy-i niʿmetlerinden işidüp daha bunıñ gibi mengūş-ı gūş-ı intibāhım olan niçe niçe kelimāt-ı ḥikmet-āyāt-ı āṣıfīlerine ʿilāveten ḥıfẓ eylemiş ve mażmūn-ı (10) kelām her şeyden ʿazīz olan şeref-i ḥürriyyetiñ lüzūm-ı muḥāfaẓasını mutażammın oldıġından meslek-i maḫṣūṣ-ı çāker-āneme temāmiyle tevāfuḳ itmiş ise de bu ʿālem ʿālem-i esbāb ve Cenāb-ı müsebbibü'l-esbāb niʿam-ı muḳaddere-ʾi İlāhīyesini aḥalline yine baʿżı vesāyiṭ ile īṣāl idegeldigi müsellem-i üli'l-elbāb olup ḳullarınıñ ise şimdiye ḳadar (15) nāʾil oldıġım elṭāf ve ʿināyāt-ı seniyyeniñ kāffesi meḥāsin-i delālet ve vesāṭet-i ʿaliyye-ʾi veliyyi'n-niʿamīleriyle teyessür-nümā-yı ḥuṣūl oldıġına ve bu cihetle bāb-ı merḥamet-meʾāb-ı efḫamīlerinden başḳa ümīd-gāhım olmayup bir zamāndan beru ve her naṣıl ise açıḳda ḳalınmasından ve şu aralıḳ fevḳa'l-ʿāde baʿżı maṣārif-i żarūriyyeye giriftār olınmasından (20) ṭolayı aşurı derecede bir ḥāl-i müżāyaḳaya mübtelā olaraḳ ʿāṭıfet ve şefḳat-i maḫṣūṣa-ʾi ʿaceze-perverīlerine iḫtiyāc-ı ʿāciz-ānem derece-ʾi nihāyeye vardıġına mebnī işbu ʿacz ve ḥayret meslek ve ẕehāb-ı

(306) müstemend-ānemi şaşırdup kölelerini **"Eż-żarūrāt tübīḥu'l-maḥżūrāt"**[390] ḳażiyyesine imtiṣāle macbūr itmiş ve dāḫilen ve ḫāricen her ne olur ise olsun defʿ-i żarūret-i ʿāciz-āneme medār olacaḳ bir meʾmūriyyetle aḳdārım ḫuṣūṣına mekārim-i devletleri şāyān buyurılması (5) niyāzına cesāret olınmışdır. Ol bābda.

Manẓūme-ʾi melfūfeniñ maʿrūż-ı sürādıḳ-ı iclāl ve ʿatebe-ʾi muʿallā-yı veliyy-i niʿmet-ānelerine böyle bir ṣūret-i ḥadd-i nā-şināş-ānede refʿ-i ʿarīża-ʾi ibtihāl ḳılınması

[389] Sormadan istemeden önce sana ulaşan bu en iyi kısmet, bağış.
أجل النوال ماوصل اليك قبل السؤال

[390] Zaruretler sakıncaları mübah, haramı helal kılar.
الضرورات تبيح المحظورات

hāşā ki vāsıṭatü'l- ʿaḳd-i menāẕım-ı maʿālī-ʾi umūr ve neseḳ-baḫş-ı eʿāẕım-ı veḳāyiʿ-i dühūr olan vesāyiṭ-i elṭāf-ı celīleleriniñ vesīle- (10)ʾi īṣāl ve müntic-i ḳażiyye-ʾi āmāl olmaḳlığı arzūsı ser-zede-ʾi evhām ve ḫayāl olmasından neşʾet eylemiş ola. Çünki bu maḳūle ḥülyā-yı temennānıñ ʿulüvv-i himmet ve sümuvv-i şān ve celālet-i cenāb-ı faḫīm-ānelerine nisbeti ʿAnḳā-yı Ḳāf-ı istiġnāya teklīf-i ṣayd-ı zebāb ve deryā-yı zeḫḫār-ı bī-intihāya ʿarż-ı vücūd-ı ḥabāb olınmaḳdan aġreb oldığını kim bilmez faḳaṭ bu manẓūme yalñız (15) vuṣūl-i bār-gāh-ı feyż-i iktināh ve şümūl-i luḥāẓa-ʾi nīm-nigāh-ı veliyyi'l-niʿamīlerine maẓhar düşebilse kölelerine andan büyük niʿmet ve ser-māye-ʾi faḫr ve saʿādet olamayacaġını ʿarż ve iʿtirāf ile berāber mevrid-i ḫavāṭır-ı bī-iḫtiyār olan ḫayāl-ḫāne-ʾi nāçiz-ānemiñ tevlīd ve iẓhār eyledigi işbu ġubār- ḫaṭā ve ḳuṣūrıñ baḥr-i bī-pāyān ʿafv ü iḥsān-ı ʿālī-ʾi āṣıf-ı efḫamīleriyle (20) maḥv u mestūr buyurılması tażarruʿına cesāret eyledim. Herḥālde emr ü fermān.

ʿAbd-i dāʿīleri filān maḥallde bunca sinīn ve ezmān neşr-i ʿulūm-ı şettā ile

(307) evḳāt-güẕār ve muʾaḫḫaran bir ḳaç seneler daḫi şerīfe-ʾi iftā ile ḳarīn-i şeref ve iftiḫār olmış ve müftīligim eṣnāda güzerān iden mollā efendīler dāʿīlerine niyābet ve muʿāvenetle min-ġayri ḥadd ḥüsn-i īfā-yı vaẓīfeye çalışmış oldığımıñ üzerine ḥasbe'l-ḳader müftīlik (5) ḫidmetinden istiʿfā ve infiṣāl ile oradan ḳaṭʿ-ı ʿalāḳa iderek on beş nüfūsı şāmil olan evlād ü ʿıyāl-i kemter-ānemi bi'l-istiṣḥāb muḳassim-i ber ü nevāl ve menbaʿ-ı cūy-bār-ı feyż ü kemāl olan der-i bār-ı ʿālīye muhāceret ve meded-res-i ʿaceze ve bī-çāre-gān olan bār-gāh-ı maʿālī-destān cenāb-ı fetvā-penāhīlerine deḫālete mecbūr oldım. ʿAciz-i (10) bī-vāyeleri gibi dāʿiyān-ı salṭanat-ı seniyyeniñ emr-i taʿayyüş ve idāre-ʾi dünyeviyyeleri elṭāf-ı ʿamīme-ʾi Ḥażret-i Cihān-bānīniñ veẓāʾif-i ʿilmiyye içün taḫṣīṣ ve iḥsān buyurdığı mekārim-i seniyyeye nāʾiliyyet ve bu daḫi ṣaḥābet-i celīle-ʾi bī-kes-perverīlerine maẓhariyyetle ḥāṣıl olacağından kemāl-i żucret ve perīşānī-ʾi ḥāl-i müstemend-ānemi şefīʿ ṭutaraḳ istiʿṭāfa (15) cürʾet ḳılınmaġın keşret-i ʿıyāl ve vefret-i faḳr ve ibtihāl ḥasebiyle emr-i idāreyi bütün bütün şaşırmış ve bu yolda bir bādiye-ʾi hevl-nāk-i ʿacz ü ḥayrete düşmiş olan bu ʿabd-i ʿācizleriniñ Der-saʿādet maḥākim-i Şerʿiyyesinden biriniñ niyābetine veyā mevleviyyet-i devriyye ile ṭaşra niyābetleriniñ bir nemā locasına meʾmūriyyet-i kemter-ānem ṭarīḳiyle mi vayāḫūd (20) nezd-i muʿallā-yı cenāb-ı veliyy-i niʿmet-i

ekremīlerinde taṣvīb buyurılacaḳ diger bir ṣūret-i münāsibe ile mi olur her ne vechle mümkin ise icrā-yı iḳtiżāsıyla dūçār oldıġım şu farṭ-ı meskenet ve żarūretden istiḫlāṣım ḫuṣūṣına müsāʿade-ʾi merāḥim-ʿāde-ʾi cenāb-ı fetvā-penāhīleri şāyān buyurılması bābında.

(308) Mücerred tezyīd-i ser-māye-ʾi ẕeḫāyir-i uḫreviyye niyyet-i ḫayriyyesine müstenid olaraḳ ẕāt-ı merḥamet-āyāt-ı veliyy-i niʿmetleriniñ müsteḥıḳḳīn-i ʿulemā ve fuḳarāyı her nerede olsalar arayup bulmaḳ ve ḫān-ı mebsūṭi'l-iḥsān-ı ʿāciz-perverīlerinden nevāle-çīn-i niʿam-ı bī-imtinān buyurmaḳ üzere (5) muttaṣıf oldıḳları ḫaṣlet-i celīle min-ġayri liyāḳaten bu ʿabd-i ʿāciz-i perīşān-ḥāli daḫi alāy-ı maḥmidet-efzā-yı ubūdiyyet-i devletleriyle leẕẕet-yāb-ı mefḫaret itmiş oldıġından ṣırasıyla ḫaḳḳ-ı kemter-ānemde ẓuhūra gelecegine emṣāl-i lā-tuḥṣāsı delāletiyle ḳaṭʿā iştibāhım bulınmayan elṭāf-ı kāmile-ʾi dāver-i efḫamīlerine ḫāliṣ-āne intiẓār ve ḫidmet-i (10) teşekkürāt ve daʿavāt-ı devletlerinde muḫliṣ-āne ṣebāt ve istiḳrārdan başḳa ʿabd-i dāʿīlerine göre yapacaḳ bir şey olmayup işte efkār-ı ʿāciz-ānem daḫi şundan ʿibāret ise de on beş nüfūsı şāmil olan fāmilyā-yı kemter-ānemiñ gice gündüz görmekde ve taḥammülini ġāyet müşkil bulmaḳda oldıġım kemāl-i yeʾs ve żarūretleri bī-iḫtiyār taṣdīʿ-i (15) ser-i ʿālī-ʾi āṣıfānelerine mūriṣ ictisār olmış olmaġın cānib-i eşref-i ḥażret-i meşīḫat-penāhīye olaraḳ tanẓīm ve merbuṭan taḳdīm ḳılınan ʿarż-ı ḥāl-i müstemend-ānemde muraḳḳam niyāz-ı kemter-ānemiñ maḳrūn-ı müsāʿade-ʾi maʿālī-ʿāde-ʾi cenāb-ı fetvā-penāhī buyurılması ḫuṣūṣına ḥüsn-i delālet ve ʿāṭıfet-i ʿaliyye-ʾi āṣıfīleri bī-dirīġ buyurılmaḳ bābında.

(20) ʿAbd-i bī-kesleri geçen Şaʿbān-ı şerīfde Mekteb-i Mülkiyyeniñ icrā olınan imtiḥānında bā-şehādet-nāme çıḳup egerçi sāye-ʾi füyūżāt-vāye-ʾi ḥażret-i mülk-dārīde mekteb-i mezbūrıñ şūre-zār-ı ẕihn-i ʿāciz-āneme

(309) ifāża eyledigi āṯār-ı taḫṣīlāt-ı nāfiʿanıñ şems-i münīr-i naẓar-ı devletleri terbiyyet-i celīlesiyle ṣemerāt-ı laṭīfesi ḳarīben iḳtiṭāf olınacaġı meczūm-ı ḳavī-ʾi kemter-ānem olaraḳ bu bābda taṣdīʿ-i ser-i ʿālī-ʾi āṣıfīlerine aṣlā ḥācet göremez ve ṣabr u teşekkürden başḳa diyecek bir şey (5) bulamaz isem de ḳulları ẕāten İstanbul ahālīsinden olmayup mücerred mekteb-i mezbūrda taḫṣīl-i maʿārif itmek ve bunıñ

netāyic-i feyżiyyesine nāʾil olmaḳ ümīdiyle bundan hemān dört sene muḳaddem maḫṣūṣan Der-saʿādete gelmiş ve faḳīrü'l-ḥāl oldıġımdan şu müddet ẓarfında emr-i taʿayyüş ḫuṣūṣında hezār miḥnet ve meşaḳḳat çekmiş (10) oldıġım ve mekteb-i mezbūrdan çıkalı daḫi yedi sekiz ay olaraḳ ol vaḳtden beru eltāf-ı seniyyeye şedāʾid-i intiẓār ve günden güne teşdīd müżāyaḳa ve ıżṭırār ile ezher-i cihet-i dūçār ʿacz ü ḥayret bulındıġım ḥālde ḳullarıyla berāber mekteb-i mezbūrdan çıḳan efendīleriñ ṣülüṣānıñdan ziyādesi birer meʾmūriyyetle aḳdār buyurılup ḥasbe'l-ḳader çākerleri (15) elʾān boşda ḳalmaḳlıġım tezāyüd-i yeʾs ve ıżṭırāb-ı müstemend-ānemi müʾeddī ve derece-ʾi mużāyaḳa-ʾi faḳīr-ānem maʿlūm-ı sāmī-ʾi veliyy-i niʿmetleri buyurıldıġı ṣūretde ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde be-her ḥāl-i ṣaḥābet ve merḥamet-i ʿācile-ʾi cenāb-ı āṣıf-āneleri bī-dirīġ ve ibẕāl buyurılacaġı ḫaṣlet-i memdūḥa-ʾi ʿaceze-perverīleri delāletiyle ẓāhir ve celī oldıġına ve baʿżı velāyet-i (20) celīle ṭaraflarından vāḳiʿ olan ṭaleb üzerine bu günlerde bir ḫayli maḥallere ḳāʾim-maḳāmlıḳlar intiḫāb ve irsāli der-dest oldıġı işidildigine mebnī ʿabd-i perīşān-ḥālleriniñ daḫi anlardan birine icrā-yı meʾmūriyyet ve istiḥṣāl-i mesrūriyyet-i çāker-ānemle giriftār oldıġım żarūretden

(310) istiḫlāṣım ḫuṣūṣına müsāʿade-ʾi ʿaliyye-ʾi cenāb-ı neẕāret-penāhīleri şāyān buyurılması istirḥāmına cesāret olındı. Ol bābda emr ü fermān.

Çāker-i ḫāk-berāberleri mukaddemen daḫi bir buçuk seneye ḳarīb imtidād-ı müddet-i infiṣāl ve ol eṣnāda tecerruʿ-ı zehr-ābe-ʾi mużāyaḳa ve ibtihāl ile (5) żarūrī bir çoḳ düyūna giriftār ve merāḥim-i seniyyeye vücūh ile sezā-vār oldıġım nezd-i sāmī-ʾi cenāb-ı veliyy-i niʿmet-ānelerinde maʿlūm olması üzerine mücerred dest-gīr-i ʿaceze ve üftāde-gān ve çāre-res-i gürūh-ı bī-çāre-gān olan ṣaḥābet ve ʿināyet-i müşfiḳa-ʾi āṣıfileriyle filān sancaġıñ mutaṣārrıflıġına nāʾil olup teşekkür-i elṭāf-ı ʿaliyye ve teẕekkür-i (10) daʿavāt-ı seniyye-ʾi dāverīlerini evrād-ı zebān iderek fāmilyā-yı kemter-ānemle ol ṭarafa ʿazīmet olınmış ve maḫṣūṣāt-ı meʾmūriyyet-i ʿāciz-ānemle yol maṣrafını çıḳarabilüp eñ ziyāde taẕyīḳ ve izʿāc iden aṣḥāb-ı maṭlūbe daḫi māh-be-māh birer miḳdār aḳçe irsāline başlanmış iken maḥż baʿżı aṣḥāb-ı iġrażıñ siʿāyetleri üzerine bi-ġayr-i ḥaḳḳ (15) sekiz aya varmaḳsızın infiṣālim vuḳūʿıyla üftān ü ḫīzān ve nālān ve ser-gerdān Der-saʿādete ʿavdet olınaraḳ yine pençe-ʾi keşmekeş-i żucret ve żarūrete düşilmişdir. Bu ṣūretle vuḳūʿa gelen infiṣāl-i ʿabīd-ānemden ṭolayı keyfiyyet-i

maġdūriyyet ve ḥaḳḳımda ʿazv ve isnād ile mūcib-i ʿazlim olan şeylerden berāʾet-i ẕimmet-i ʿāciz-ānem müteʿākiben nezd-i velāyet-i (20) celīlede daḫi āşikār olaraḳ bu bābda iẓhār-ı teʾessüf idilmiş ve münāsib bir şey ẓuhūrına ḳadar orada tevaḳḳuf olınur ise istiḥṣāl-i mesrūretime himmet buyurılacaġı vaʿd olınmış ise de kemāl

(311) teng-des(t)ī-ʾi ʿāciz-ānem ṣabr u taḥammüle mānīʿ oldıġından ḥaḳḳ-ı kemter-ānemde istiʿṭāfı mutażammın velāyet-i müşārün-ileyhā ṭarafından mültezim bir ḳıṭʿa taḥrīrāt iʿṭā buyurılaraḳ manẓūr-ı sāmī-ʾi ḫidīvīleri buyurılmaḳ üzere merbūṭan taḳdīm ḳılınmaġla ve evvel ve āḫir maẓhar oldıġım bunca (5) merāḥim-i celīleleri üzerine takrār taṣdīʿ ve taʿcīze yüzim yoġise de her cihetle mübtelā oldıġım farṭ-ı ẓarūretve ʿacz ve ḥayret ġāyet riḳḳat-engīz bir ṣūretde ve bināberīn eṣfāḳ-ı seniyyeye iḫtiyācım derece-ʾi nihāyede olup ʿatebe-ʾi ʿaliyye-ʾi bī-kes-perverīlerinden başḳa melceʾ ve melāẕım daḫi bulınmamaġla bi’ż-żarūre kemāl-i ḥicāb ve ıżṭırāb ile (10) ḥaḳḳ-ı ḫāk-sār-ānemde niyāz-ı ḥüsn-i delālet ve ṣaḥābet-i celīle-ʾi veliyy-i niʿmetlerine cürʾet olındı. Ol bābda.

Mevḳiʿ-i meʾmūriyyet-i çāker-ānemiñ āb u hevāsıyla ʿadem-i imtizāc cālib-i inḥirāf-ı mizāc olaraḳ dūçār oldıġım ḫasteligiñ oraca defʿ ve izalesi ḳābil olamayacaġı eṭibbā ṭarafından ḳaṭʿiyyen beyān (15) olındıġınıñ üzerine bi’l-istiʿfā Der-saʿādete ʿavdete mecbūr olup buraya muvāṣalet-i ʿāciz-ānemden ṣoñra daḫi bir iki māh ḳadar keyfsizlikle uġraşılmış ve ḥamd olsun bir aydan beru iʿāde-ʾi ṣıḥḥat olınmış ise de şimdi daḫi diger bir derd-i ṭāḳat-güdāz dūçār yaʿnī ẕāten emr-i idārece mużṭarib ve bī-vāye oldıġım ḥālde mevḳiʿ-i mezbūra (20) ʿazīmet ve daha iki üç aylıḳ alur almaz ʿavdet-i ʿāciz-ānemde ve bā-ḫuṣūṣ keyfsizligim eṣnāda iḫtiyār olınan bir ṭaḳım maṣārif-i żarūriyyeden ṭolayı bir ḫayli deyne mübtelā oldıḳdan başḳa el-ḥāletü

(312) hāẕihī iʿāşe-ʾi fāmilyā ḫuṣūṣında ʿillet-i mużāyaḳa ve żarūret-i kāmileye giriftār olup bunıñ istiḥṣāl-i tedbīr ve tedāvīsi ise dermān-baḫş-ı derd-mendān ve merhem-zen-i cerḥa-ʾi dil-āzürde-gān olan dārū-yı merḥamet ve ṣaḥābet-i celīle-ʾi ʿāciz-perverīlerine muḥtāc ḳaldıġına ve żaʿf-ı (5) mizāc-ı kemter-ānem ʿazm-i mesāfe-ʾi baʿīde ile metāʿib-i seferiyyeye ġayr-i müteḥammil bulındıġına mebnī baʿżı devāʾirce ḳarīben icrā olınacaġı işidilmekde olan teşkīlāt ṣırasına ḳulıñızıñ daḫi mümkin

olabildigi ḥālde buraca bir meʾmūriyyetle ḳayırılmaḳlıġım ve olamadıġı ṣūretde Der-saʿādete ḳarīb bir maḥalliñ defter-dārlıḳ veyāḫūd mutaṣarrıflıġı gibi (10) bir ḫidmete taʿyīn buyurılmaḳlıġım ḫuṣūṣına ʿināyet-i ʿaliyye-ʾi cenāb-ı veliyyi'n-niʿamīleri sezā-vār buyurılması bābında.

ʿAbd-i ʿācizleri rütbe-ʾi ḥāliye-ʾi çāker-āneme nāʾil olalı tām on beş sene olup egerçi buña daḫi istiḥḳāḳ ve liyāḳat-ı ẕātiyyem olmadıġını muʿterif ve muḳırr ve elṭāf-ı seniyyeye her ḥālde müteşekkir isem de (15) çākerlerinden pek çoḳ ṣoñra silk-i celīl-i ʿaskerīye dāḫil olmış ve aṣlā sefer ve muḥārebe yüzi görmemiş olan baʿżı ẕevātıñ az zamān içinde kesb-i teraḳḳī ile ḳullarından bir ḳaç rütbe ilerü geçdiḳleri görilüp işidildikce buña ḥasbe'l-beşeriyye maḥzūn olmamaḳ elde olmadıġına ve şimdiye ḳadar vuḳūʿ bulan maḥlūlātda (20) terfīʿ-i rütbe-ʾi ʿāciz-ānem ḫuṣūṣı defaʿāt ile cānib-i Ordū-yı Hümāyūndan maḳām-ı celīl-i ser-ʿaskerīlerineʿarż ve inhā olınmış ise de münḥall olan maḥaller Der-saʿādetce āḫirihī tevcīh buyurılup herbirinde

(313) çākerleriniñ daḫi istiḥḳāḳ-ı ʿāciz-ānem taṣdīḳ ile ḥuṣūl-i mesrūriyyet-i kemter-ānem diger münḥall vuḳūʿına taʿlīḳ olınaraḳ bu kerre daḫi filān ve filān alāylarıñ mīr-alāylıḳları açılup bunlardan biriniñ ʿuhde-ʾi çāker-āneme iḥsān buyurılmasını müstedʿī meclis-i (5) Ordū-yı Hümāyūndan tanẓīm olınan maẓbaṭanıñ bā-taḥrīrāt müşīri bu hefte postasıyla ḥużūr-ı muʿallā-yı sipeh-sālārīlerine taḳdīm ḳılındıġı taḥḳīḳ olındıġına mebnī bu bābda ʿadl ü ḥaḳḳāniyyet-i müselleme-ʾi cenāb-ı āṣıfīlerine ilticā ve meẕkūr mīr-alāylıḳlardan birisiyle istiḥṣāl-i mesrūriyyet-i müstemend-āneme müsāʿade-ʾi ʿaliyye-ʾi veliyy-i niʿmetīleri sezā-vār (10) buyurılması temennāsına ictirā olındı her ḥālde emr ü fermān.

Vālide-ʾi çāker-ānem ʿuhdesinde oldıġı ḥālde ʿuhde-ʾi kemter-āneme ferāġı ḳarārlaşdırılmış olan beş biñ ġurūş fāʾiżlü sehm ḥaḳḳında bundan beş māh muḳaddem taḳdīm ḳılınan ʿarż-ı ḥāl-i ʿāciz-ānem üzerine ḫazīne-ʾi celīlece muʿāmelāt-ı ḳuyūdiyye ve niẓāmiyyesi der-kenār (15) olındıḳdan ve Deʿāvī Neẓāret-i behiyyesi ḫużūrında resm-i taḳrīri icrā ḳılındıḳdan ṣoñra muʿtād olan ḥarc-ı ferāġınıñ tesviye ve iʿṭāsı māddesi ḳalup bu aḳçe daḫi ḫazīne-ʾi celīleye ʿāʾid oldıġına ve sehm-i meẕkūrıñ şu ḳadar ġurūşı ḥāvī bir taḳsīṭi ol vaḳt ḥulūl idüp ḫazīnede bulındıġı gibi çākerleriniñ daḫi

eytām aḳçesi miyānında (20) bulınan şu ḳadar biñ ġurūş maṭlūb-ı ʿāciz-ānemiñ tedāḫülinde olan güzeştesinden ṭolayı keẕālik ḫazīne-ʾi celīlede o eṣnāda on beş biñ ġurūşdan ziyāde maṭlūb-ı ʿāciz-ānem bulındıġına mebnī

(314) ḫarc-ı meẕkūrıñ beyān olınan taḳsīṭ ve maṭlūb ile ḫazīnece īrād ve maṣrafınıñ icrāsıyla sehm-i mezbūrıñ icrā-yı ferāġı istidʿā olındıġınıñ ve muvāfaḳat cevābı daḫi alındıġınıñ üzerine maṣlaḥatıñ tesviye olındıġına çākerlerince cezm ḥāṣıl olaraḳ tebdīlen (5) iḥsān buyurılacaḳ berāt-ı ʿālīniñ alınmasına muntaẓır iken neẕāret-i müşārün-ileyhā ḥużūrında virilen taḳrīr güninden hemān üç ay ḳadar mürūr itdikden ṣoñra vālidem mümā-ileyhānıñ vuḳūʿ-ı vefātı ḥasebiyle sehm-i mezbūra maḥlūl naẓarıyla baḳıldıġı meʾmūrı ṭarafından ifāde olınmışdır. ʿArż-ı ḥāl meẕkūr ḳaleminden celb ile üzerinde muḥarrer olan (10) muʿāmelāta ve der-kenār ve iʿlāmlar tarīḫlerine iḥāle-ʾi naẓar-ı ḥaḳḳāniyyet buyurıldıġı ṣuretde ṣıdḳ-ı maḳāl-i ʿāciz-ānem nezd-i sāmī-ʾi cenāb-ı neẕāret-penāhīlerinde ṯābit olacaġı bī-iştibāh olup şu ḥālde ḫarc-ı ferāġ-ı meẕkūrıñ ber-vech-i muḥarrer īrād ve maṣrafınıñ icrāsı ḫazīne-ʾi celīlece kesb-i teʾaḫḫur eylemesinden ṭolayı ferāġ-ı īfā olınmayup (15) sehm-i mezbūra maḥlūl dinilmesi naẓar-ı nışfet-i müselleme-ʾi āṣıfāneleri ʿindinde daḫi maḳrūn-ı ʿadālet görilemeyecegi maczūm oldıġından ve teʾcīli meşrūṭ olan ḳırḳ gün müddetiñ neẕāret-i müşārün-ileyhā nezdinde virilen taḳrīr tārīḫinden iʿtibār olındıġınıñ ḫazīnece sābıḳ ve emṯāli oldıġı ḥużūr-ı sāmī-ʾi dāver-i efḫamīlerinde müstaġnī-ʾi (20) ʿarż ve beyān bulındıġından ber-minvāl-i maʿrūż ḳulları ṭarafından aṣlā sebebiyyet virilmeyüp yalñız ḫazīnece vuḳūʿa gelen teʾaḫḫurdan ṭolayı maġdūriyyet-i çāker-ānem revā görilmeyüp sehm-i mezbūrıñ baʿżı emṯāline tevfīḳan ve müddet-i meşrūṭa taḳrīr-i mezbūr tārīḫinden iʿtibāren

(315) īfā-yı muʿāmele ile ʿuhde-ʾi ʿāciz-āneme ferāġ itdirilmesi ḫuṣūṣında cümle ʿindinde muṣaddıḳ ve müsellem olan ḥaḳḳāniyyet ve merḥamet-i celīle-ʾi ḥażret-i neẕāret-penāhīlerine ilticā eyledim. Herhālde emr ü fermān.

Diger ʿarż-ı ḥāl-i çāker-ānemde muḥarrer sehmiñ ʿuhde-ʾi kemter-āneme icrā-yı (5) ferāġı ḥaḳḳında taḳdīmine mütecāsir oldıġım istidʿā-yı kemter-ānemiñ maḳrūn-ı müsāʿade-ʾi celīle-ʾi cenāb-ı āṣıf-āneleri olacaġını merhamet ve ḥaḳḳāniyyet-i

müselleme-ʾi neẕāret-penāhīlerinden ḳaviyyen ümīd ve intiẓār itmekde isem de şāyed müşādeme-ʾi taʿaṣṣubāt-ı ḳalemiyye ile maḥrūm-ı isʿāf ve inṣāf olur isem şu ḥālde emr-i taʿayyüş-i çāker-ānemiñ ḳıt ḳanāʿat karşulığı (10) bulınan muʿayyenāt-ı ẕātiyye-ʾi ʿāciz-ānemiñ bir parçası rehīn-i fıḳdān ve şīrāze-ʾi idāre-ʾi müstemend-ānem ṣaḥīḥan tār-mār ve perīşān olacaġı cihetle bunıñ cebr ü telāḳīsi esbābınıñ taḥarrīsine şedīden muḥtāc oldıġımdan bu bābda ṣarf olınan efkār ve muṭālaʿāt-ı ʿabīd-ānemiñ netīcesinde eytām aḳçesi miyānında olaraḳ kīsesi (15) beş ġurūş fāʾiźle Māliyye Ḫazīne-ʾi celīlesinde bulınan şu ḳadar biñ ġurūş maṭlūb-ı ʿāciz-ānem aḫẕ ile daha nemālı bir muʿāmeleye ḳonılaraḳ gösterecegi faźla ile sehm-i meẕkūrdan ṭolayı ṭārī olacaḳ noḳṣānıñ cebr ü ikmāli ṣūreti der-ḫāṭır olınup (20) şu ḫuṣūṣda görilen ıżṭırār ve mecbūriyyet-i çāker-ānemi şefḳat ve nışfet-i celīle-ʾi ʿāciz-nevāzīleri daḫi taṣdīk ve teslīm ile yalñız istīfā-yı ḥuḳūḳ-ı ʿādiyyeden ʿibāret bulınan işbu niyāz-ı kemter-ānemiñ rehīn-i müsāʿife-ʾi ʿulyā-yı āṣıf-āneleri buyurılacaġında

(316) cezm-i ḳavī görinmesiyle meblaġ-ı mezbūrıñ iʿṭāsı ḫuṣūṣına ʿināyet-i ʿaliyye-ʾi nezāret-penāhīleri ṣāyān buyurılması bābında.

Ḫuḳūḳ-ı irṣiyye-ʾi ʿāciz-ānemden filān aġanıñ ber-taḳrīb ẕimmetine geçirmiş oldıġı elli biñ bu ḳadar ġurūş mümā-ileyhe baʿżı esbāb-ı (5) muṣannaʿa ile çüritmek dāʿiyyesine düşmiş oldıġından ol bābda muḳaddemen taḳdīm eyledigim ʿarż-ı ḥāl-i çāker-ānem cānib-i Şerʿ-i Şerīfe ḥavāle ile lede'l-mürāfaʿa mümā-ileyh ẕimmetinde ol miḳdār maṭlūb-ı bende-gānem tebeyyün iderek taḥṣīl ve istīfāsı ḫuṣūṣına ḥükm-i Şerʿī lāḥiḳ olmış ve o aralıḳ tevsīṭ eyledigi baʿżı ẕevātıñ (10) iltimāsları üzerine meblaġ-ı mezbūrı ṭoḳsan bir güne ḳadar tedārik ve īfā itmek içün kendüsi imhāl olınaraḳ işbu müddet-i münḳażiyye oldıḳdan başḳa üzerinden iki ay daha güzerān itmiş oldıġı ḥālde meblaġ-ı mezbūrıñ teʾdiyesinde iḫtiyār-ı mümāṭale idüp baʿżı ṭarafdan işidildigine göre iʿsār ve ʿadem-i (15) iḳtidārını der-miyān ile bunı ṣūret-i desīse-kār-ānede ḳāʿide-ʾi Şerʿiyye ve niẓāmiyyesine taṭbīk iderek bu vechle ibṭāl-i ḥuḳūḳ-ı ʿāciz-ānemi taşmīm eyledigi añlaşılmışdır. Mümā-ileyhiñ iddiʿāsını taṣavvur eyledigi iʿsār māddesi mücerred ḥaḳḳ-ı ʿāciz-ānemde īḳāʿ-ı ġadr ve ḫasār içün bir nevʿ ḥīle ve ḫüdʿadan ʿibāret ve kendüsi meblaġ-ı (20) mezbūrıñ bir ḳaç miṯlini teʾdiye ve īfāya ẕī-ḳudret olup

maḥfūẓ-ı kūşe-ʾi kitmānī olan nuḳūd ve mücevherātdan başḳa ʿuhdesinde senevī yigirmi beş biñ ġurūş ḳadar fāʾiż getürür eshām ve muḳāṭaʿāt

(317) oldıġı ḳuyūdāt-ı ḫazīne-ʾi celīleden ve bir ḳaç bāb ʿaḳāra mutaṣarrıf bulındıġı daḫi evḳāf-ı hümāyūn ḫazīnesi ḳuyūdından tebeyyün idecegine ve kendüsiniñ her ṣūretle iḳtidāriyyeti ḥużūr-ı Şerʿ-i Şerīfde daḫi iḳāme-ʾi beyyine ile iṯbāta muḳtedir bulındıġıma mebnī ol ṣūretle (5) vuḳūʿ bulacaḳ ifāde ve iddiʿā-yı dessās-ānesine luṭfen ḥavāle-ʾi semʿ iʿtibār buyurılmayup ḥaḳḳında muʿāmele-ʾi muḳteżiyyeniñ icrāsıyla ḥuḳūḳ-ı maḥkūme-ʾi maġdūr-ānemiñ kendüsinden istiḫlāṣ ve istiḥṣāline müsāʿade-ʾi ʿaliyye-ʾi cenāb-ı āṣıfīleri şāyān ve ḥaḳḳ-ı kemter-ānemde iẓhār-ı ʿadl ve ḥaḳḳāniyyete beẕl-i iḥsān buyurılması bābında.

(10) Bundan dört beş sene muḳaddem kerīmem cāriyelerini filān dāʾire-ʾi müteḥayyizānından filān aġa ʿaḳd ü tezevvüc iderek bir seneden mütecāviz ḳażiyye-ʾi ḥüsn āmīziş ve imtizāca riʿāyet ve caʿlī olaraḳ ibrāz-ı iḫlāṣ ve ṣadaḳatla ḥaḳḳında geregi gibi ḥüsn-i iʿtimād ve emniyyet-i ʿāciz-ānemizi celb eylemiş ve ʿācizeleriniñ umūr-ı beytiyye ve meṣāliḥ-i vāḳıʿamıñ (15) tesviyesine baḳacaḳ ṭāʾife-ʾi ẕükūrdan maḥrem-i muʿīnim olmadıġından ve mümā-ileyhiñ eṭvār-ı caʿliyye-ʾi rıżā-cūy-ānesine ḳapılup kendüsine evlād naẓariyle baḳıldıġından esbāb-ı taʿayyüş-i ḥaḳīr-ānem olan bi'l-cümle ʿaḳār ve vāridāt-ı ʿaciz-ānem kemāl-i emniyyetle yed-i emānetine teslīm olınaraḳ bu ṣūretle mümā-ileyh biraz zamān güzelce idāre-ʾi umūr-ı beytiyyeye (20) baḳmış ise de meger ki kendüsiniñ ol vechle cāriyyelerine damad olması ṣervet-i mevrūṯe-ʾi nāçiz-ānemden istifāde eylemek ve ibtidā-yı emrde ḫulūṣ ve ṣadāḳat göstermesi daḫi celb-i emniyyet

(318) ḳāṣır-ānemle menvī-ʾi żamīri olan ġadr ve ihāneti ilerüde istedigi gibi icrā itmek ġaraż-ı fāsidine mebnī olmadıġı çoḳ sürmeksizin meydāna çıḳmış ve mevdūʿ-ı yed-i emāneti olan şeyleriñ bir ṣūret-i ḥasenede istirdādına ḳıyām olınmış ise de gerek ʿakār (5) ve vāridāt-ı kemter-ānemden naḳden almış oldıġı mebāliġden ve gerek kerīmem cāriyyelerini dürlü desāʾis ile iġfāl iderek aşurmış oldıġı baʿżı evānī-ʾi fıḍḍa ve mücevherāt ile eşyā-yı nefīse eṣmānından ṭolayı işbu ʿarz-ı ḥāle merbūṭ olan defterde müfredātı görilecegi üzere yedi yük bu ḳadar biñ ġurūş ḥuḳūḳ-ı ʿāciz-ānemizi

ẕimmetine (10) geçirdiginden mā-ʿadā baʿżı eşḫās-ı meẕmūme ile uyuşaraḳ ʿakār ve emlāk-ı müstemend-ānemiñ ṣūret-i idāresini daḫi teşvīş ve iḫlāl eylemiş ve mümā-ileyh mużmerāt-ı ġaddār-ānesiniñ maʿlūm oldıġı cihetle ḥakḳında selb-i emniyyet eyledigimi ve artıḳ bir şey ṭutamayacaġını añlayınca aṣlsız baʿżı şeyleri bahāne iderek iẓhār-ı iġbirār ve infiʿāl (15) ve evlād ve ʿıyālini terk ile iki seneden ziyādedir semtimize uġramayup gūyā güvey girdigi ṣırada ḫāne-ʾi āciz-āneme kilitlü emvāl ve eşyā getürmiş ve ṣavb-ı kemter-ānemden ġaṣb ve istihlāk olınmış yollı bugünlerde baʿżı deʿāvī-ʾi müzevvere taṣnīʿ ve iʿmāl eyleyüp bu ṣūretle ẕimmetinde olan ḥuḳūḳ-ı külliyye-ʾi ʿāciz-ānemi ibṭāl itmekligi (20) ḳurmışdır ve ḥālbuki mümā-ileyh ḫāne-ʾi ʿāciz-āneme bir yataḳ ile elbisesi mevżūʿ olan bir ṣandıḳdan başḳa hīçbir şey getürmedigini cāriyyeleri şuhūd-ı ʿadīde ile iṣbāt idecegimden mā-ʿadā ber-vech-i muḥarrer ẕimmetine geçirmiş oldıġı ḥuḳūḳ-ı kemter-ānemi kendüsiniñ daḫi

(319) inkāra mecāli olamayacaġı ḳaviyyen meczūm-ı müstemend-ānem bulınmış olmaġla ve mümā-ileyh ile baʿde-ezīn ḥüsn-i imtizāc daḫi müyesser olamayacaġı şekk ve irtiyābdan müstaġnī bulınmaġla taʿyīn eyledigim vekīl maʿrifetiyle mürāfaʿa-ʾi Şerʿiyye-ʾi ʿāciz-ānemiziñ icrāsıyla mümā-ileyh (5) ẕimmetinde olan ḥuḳūḳ-ı ʿaciz-ānemiñ istiḫlāṣ ve istīfāsı ve kerīmem mümā-ileyhā cāriyyeleriniñ daḫi taṭlīḳi żımnında keyfiyyetiñ ḥużūr-ı Şerʿ-i Şerīfe ḥavālesi ḫuṣūṣına müsāʿade-ʾi celīle-ʾi cenāb-ı ṣadāret-penāhīleri şāyān buyurılması bābında emr ü fermān.

ʿArabī ve Fārisī ve Fransa lisānları üzere yazılmış olan kütüb-i (10) müteʿaddide-ʾi muḥāḍarātdan intiḫāb ve iltiḳāṭ ile lisān-ı Türkīye tercüme olınmış olan ḥikāyāt-ı laṭīfe-ʾi muḫtaṣara ve veṣāyā ve emṡāl-i nāfiʿa-ʾi nādireyi ḥāvī “Leṭāʾifü’l-Muḥāḍarāt” nāmiyle cemʿ ve tertīb itmiş oldıġım kitābıñ ṭabʿ ve temṡīli arzū olınaraḳ manẓūr-ı sāmī-ʾi cenāb-ı neẓāret-penāhīleri buyurılmaḳ üzere taḳdīm-i ḥużūr-ı devletleri (15) ḳılınmış olmaġla muvāfıḳ-ı irāde-ʾi ʿaliyye-ʾi āṣıfīleri buyurılur ise kitāb-ı mezbūrıñ murād olınan maṭbaʿada imtiyāzlu olaraḳ ṭabʿ ve temṡīli żımnında bir ḳıṭʿa ruḫṣat-nāme-ʾi ʿālī-ʾi dāverīleri iḥsān buyurılması bābında emr ü fermān Ḥażret-i (20) men-lehü’l-emriñdir. Mmm.

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ'NDEN
EVRAKIN TRANSKRİPSİYONU [391]

Ek: 1

İ. DH 20902

No: (11) ʿAṭūfetlü Efendim Ḥażretleri,

Māliye Neẓāret-i celīlesiniñ manẓūr-ı ʿālī buyurılmak içün taḳdīm ḳılınan taḳrīrinde Taḳvīm-hāne-i ʿĀmire rūz-nāmçecisi Ḫalīl Efendiniñ tebdīline lüzūm görindiginden Taḳvīm-ḫāneniñ umūr-ı māliye ve hisābiyesi muḳaddemce neẓāret işinden ayrılmış olmasıyla meʾmūriyyeti inhā olınan Ḥāfiẓ ʿĀrif Efendiden ṣarf-ı naẓarla maṣārifāt-ı muḥāsebesi ketebesinden Nüzhet Efendi'niñ muḫaṣṣaṣ olan iki bin ġuruş maʿāşla meẓkūr rūz-nāmçeçilige taʿyīni ve muʿāmelāt- ḳalemiyyesiniñ icrāsı inhā olınmış ise de ol bābda her ne vechle emr ve irāde-i seniyye-i Cenāb-ı mülūk-āne müteʿalliḳ ve şeref-ṣudūr buyurılur ise aña göre ḥareket olacaġı beyāniyle teẓkire-i senāverī terḳīmine ibtidār ḳılındı efendim.

fī 28 Ramazan sene 71

Maʿrūż-ı çāker-i kemīneleridir ki,

Resīde-i dest-i iʿzāz olan işbu teẓkire-i sāmiye-i āṣıf-āneleriyle ẕikr olınan taḳrīr-i manẓūr-ı şevket-mevfūr-ı cenāb-ı Şehinşāhī buyurılmış ve ber-vech-i istīẓān mümā-ileyh Nüzhet Efendi'niñ ol miḳdār maʿāş ile meẓkūr rūz-nāmçecilige taʿyīni ve muʿāmelāt-ı ḳalemiyyesiniñ icrāsı müteʿalliḳ ve şeref-ṣudūr buyurılan emr ü fermān-ı hümāyun Ḥażret-i cihān-dārī iḳtiżā-yı celīlinden olaraḳ mārrü'l-beyān taḳrīrine ṣavb-ı vālā-yı āṣıfīlerine iʿāde ve tesyīr ḳılınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l- emriñdir.

fī 29 Ramazan sene 71

Ek: 2

İ. DH 22115

N0: (9) Maʿrūż-ı çāker-i kemīneleridir ki,

[391] Belgelerin eski yazı asılları "Ekler" bölümünde, 548-560'ncı sayfalardadır.

Rūmili Ordū-yı Hümāyūnı Meclis-i Muvaḳḳatı Başkātibi olup bu aralıḳ Dersaʿādetde bulınan Nüzhet Efendi'niñ orduca maḫaṣṣaṣı olan maʿāş ve taʿyīnātıyla Dār-ı Şūrā-yı ʿAskerī Kitābet-i Muvaḳḳatasında istiḫdāmı ḫuṣūṣı iltimās olınmış ve keyfiyyet Dār-ı Şūrā-yı ʿAskerīye lede'l-ḥavāle Ordū-yı Hümāyūn meẕkūr umūrınıñ kesb-i ḫiffet eylemesi cihetiyle ketebe-i mevcūdesi mevādd-ı cāriyye-i taḥrīriyyesini idāreye kāfī olacaġından Dār-ı Şūrā-yı meẕkūrıñ keşret-i meşāliḥ ve ġavā'il-i mütenevviʿası bedīhī bulındıġından ber- ḳavvāl-i muḥarrer efendi mümā-ileyhiñ Dār-ı Şūrā-yı meẕkūr kitābet-i muvaḳḳatasında istiḫdāmı münāsib ve teshīl-i umūr-ı taḥrīriyyeyi mūcib olacaġı ve kendüsiniñ maʿāş ve taʿyīnātı maṣārif-i fevḳa'l-ʿāde tertībinden muḫaṣṣıṣ olmasıyla icrā-yı muʿāmelāt-ı muḳtażiyyesi ḫuṣūṣınıñ Neẕāret-i Celīle-i Māliyeye ḥavālesi lāzım gelecegi beyān ḳılınmış olmaġla muvāfıḳ emr ü irāde-i ʿaliyye-i vekālepenāhīleri buyurılur ise īfā-yı muḳtażīsi bābında emr ü fermān Ḥażret-i men lehü'l-emriñdir.

fī 12 Cümāde'l-āḫir sene 72

Ek: 3

İ. DH 22115

No: (10) ʿAṭūfetlü Efendim Ḥażretleri,

Rūmili Ordū-yı Hümāyūnı Meclis-i Muvaḳḳatı Başkātibi olup bu aralıḳ Dersaʿādetde bulınan Nüzhet Efendi'niñ orduca muḫaṣṣaṣ olan maʿāş ve taʿyīnātıyla Dār-ı Şūrā-yı ʿAskerī Kitābet-i Muvaḳḳatasında istiḫdāmı ḫaḳḳında tevārüd iden teẕkire-i behiyye-i Ser-ʿaskerī manẓūr-ı ʿālī buyurılmaḳ içün ʿarż u taḳdīm ḳılınmış olmaġla bermūcib-i işʿār efendi-i mümā-ileyhiñ kitābet-i meẕkūrede istiḫdāmıyla ẕikr olınan maʿāş ve taʿyīnātıñ maṣārif-i fevḳa'l-ʿāde tertībinden olmasına mebnī icrā-yı muʿāmelāt-ı muḳtażiyyesiniñ Māliye Neẕāret-i Celīlesine ḥavālesi ḫuṣūṣında her ne vechle emr ü fermān Cenāb-ı Pādişāhī müteʿalliḳ şeref-sünuḥ buyurılur ise aña göre ḥareket olacaġı beyāniyle teẕkire-i şenāverī terḳīm ḳılndı efendim.

fī 18 Cümāde'l-āḫir sene 72

Maʿrūż-ı çāker-i kemīneleridir ki,

Hāme-pīrā-yı iḫtirām olan işbu teẕkire-i sāmiye-i āṣıf-āneleriyle meẕkūr teẕkire meşmūl-i nigāh-ı şevket-iktināh-ı Ḥażret-i Pādişāhī buyurılmış ve ber-vech-i istīẕān

efendi-i mümā-ileyhiñ kitābet-i meẕkūrede istiḫdāmıyla ẕikr olınan maʿāş ve taʿyīnātıñ icrā-yı muʿāmelāt-ı muḳtażiyyesiniñ neẕāret-i müşārün-ileyhāya ḥavālesi şeref-rīz-i sünuḥ ve ṣudūr buyurılan emr ve irāde-i seniyye-i Cenāb-ı Tāc-dārī iḳtiżā-yı ʿālīsinden olaraḳ teẕkire-i meẕkūre yine ṣavb-ı sāmī-i Ṣadāret-penāhīlerine iʿāde ḳılınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l-emriñdir.

fī 19 Cümāde'l-āḫir sene 72

Ek: 4

İ. DH 27920

No: (7) ʿAṭūfetlü Efendim Ḥażretleri,

Dār-ı Şūrā-yı ʿAskerī Başkātibi saʿādetlü Şākir Efendi'niñ muḫaṣṣaṣ olan maʿāşı ilerüde emṣāli rāddesine ve taʿyīnāt-ı ḥāliyesi şimdiden livālıḳ taʿyīnātı derecesine iblāġ olınmaḳ ve muvaḳḳaten kitābet-i meẕkūre ʿuhdesinde ḳalmaḳ üzere Dār-ı Şūrā aʿżālıġına meʾmūriyyeti ve ikinci kitābet ḫidmetinde bulınan Nüzhet Efendi'niñ keyfsizligi ḳabūl-i tedāvī itmeyecegi tebeyyün itmiş olmasıyla ḫidmet-i mesbūḳasına merḥameten Māliye Ḫazīne-i celīlesinden şehriyye biñ beş yüz ġuruş maʿāş taḫṣīṣ ve iḥsānıyla teḳāʿüdliginiñ icrāsı ve yerine dört biñ ġuruş maʿāş ve taʿyīnātı ile mektūbī-i ḫārice ḫülefāsından Ṣādıḳ Beg'iñ taʿyīni ḫūṣūṣına dāʾir bir ḳıṭʿa teẕkire-i behiyye-i Ser-ʿaskerī manẓūr-ı şevket- mevfūr cenāb-ı Şehin-şāhī buyurılmak içün ʿarż ve taḳdīm ḳılınmış olmaġla ol bābda her ne vechle emr ü fermān Ḥażret-i mülūk-āne müteʿalliḳ ve şeref-ṣudūr buyurılur ise manṭūḳ-ı ʿālīsi icrā olacaġı beyānıyla teẕkire-i şenāverī terḳīm ḳındı Efendim.

fī 7 Cümādi'l-āḫire sene 75

Maʿrūż-ı çāker-i kemīneleridir ki,

Eṣābiʿ-i zīb-i iḥtirām olan işbu teẕkire-i sāmiye-i āṣıf-āneleriyle meẕkūr teẕkire manẓūr-ı maʿālī-i mevfūr Ḥażret-i mülūk-āne buyurılmış ve mümā-ileyh Şākir Efendi'niñ ol vechle Dār-ı Şurā aʿżālıġına meʾmūriyyeti ve mümā-ileyh Nüzhet Efendi'niñ ḫazīne-i meẕkūreden şehriyye biñ beş yüz ġuruş maʿāş taḫṣīṣ ve iʿṭāsıyla tekāʿüdliginiñ icrāsı ve yerine ol miḳdār maʿāş ve taʿyīnāt ile mümā-ileyh Ṣādıḳ Beg'iñ taʿyīni müteʿalliḳ ve şeref-ṣudūr buyurılan emr ve irāde-i seniyye-i cenāb-ı Pādişāhī

muḳteżā-yı münīfinden olaraḳ mārrü'l-ẕikr teẕkire yine ṣavb-ı ʿālī-i āṣıfīlerine iʿāde ḳılınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i veliyyül-emriñdir.

fī 8 Cümādi'l-āḫire sene 75

Ek: 5

İ. DH 27920

No: (8) Maʿrūż-ı çāker-i kemīneleridir ki,

Dār-ı Şūrā-yı ʿAskerī Başkātibi saʿādetlü Şākir Efendi bendeleri elli altı tārīḫinden beru aḳlām-ı ḥarbiyye ve ḫidemāt-ı ʿaskeriyyede müstaḫdem olup ḫuṣūṣiyle sekiz seneye ḳarīb vaḳtdir ki münḥaṣıran kitābet-i teẕkire ḫidemāt-ı muʿtenāsını īfā eylemekde olmasından ṭolayı umūr ve niẓāmāt-ı cünūdiyyeniñ uṣūl ve fürūʿına kesb-i vuḳūf ve maʿlūmāt itmiş ve ẕāten daḫi dirāyet ve ʿiffetle muttaṣıf ve her ḥālde raʾyından istifāde olınur bende-gāndan bulınması cihetiyle bi-ḥaḳḳın mükāfāt-ı seniyye-i Ḥażret-i veliyy-i niʿmete lāyıḳ bulınmış oldıġına ve bu miṣillü bende-gānıñ aʿżālıḳla Dār-ı Şūrāda bulınması teshīl-i maṣlaḥatı mūcib olacaġı der-kār idügine mebnī sāye-i şevket-vāye-i Ḥażret-i Şāh-ānede muḫaṣṣıṣ olan maʿāşı ilerüde emṣāli rāddesine ve faḳaṭ taʿyīnāt-ı ḥāliyesi şimdiden emṣāli vechle livālıḳ taʿyīnātı derecesine iblāġ olınmaḳ ve muvaḳḳaten kitābet-i meẕkūre yine ʿuhdesine ḳalmaḳ üzere kendüsiniñ Dār-ı Şūrā aʿżālıġına meʾmūriyyeti ve Dār-ı Şūrā meẕkūr ikinci kitābeti ḫidmetinde bulınan Nüzhet Efendi'niñ Ḳaraṭaġ meʾmūriyyeti üzerine ḥafeẓana'l-lāhü teʿālā şuʿūrına ḫalel-i ṭārī olaraḳ ḳabūl-i tedāvī itmeyecegi tebeyyün itmiş olmasıyla ve mümā-ileyh ise bī-kes ve bī-vāye ve bi'l-vücūh luṭf ve merḥamet-i seniyyeye şāyeste olup teḳāʿüdliginiñ icrāsı şān-ı ʿālī īcābından bulınmasıyla mümā-ileyhiñ hāl-i ḥażerine ve hidmet-i mesbūḳasına merḥameten Māliye Ḫazine-i celīlesinden şehriyye biñ beş yüz ġuruş maʿāş taḫṣīṣ ve iḥsānıyla icrā-yı teḳāʿüdligi ve meṣāliḥ-i taḥrīriyyeniñ keşreti cihetiyle yerine münāsib birініñ intiḫābı lāzimeden olmasına ve Mektūbī-i Ḫāriciyye Oṭası ḫulefāsı müteḥayyizānından ʿizzetlü Ṣādıḳ Beg bendelerініñ müstaʿid ve ḫidmet-i meẕkūreyi ḥüsn-i īfāya muḳtedir oldıġı taḥḳīḳ olınmasına mebnī mümā-ileyh Nüzhet Efendi'den ḳalacaḳ dört biñ ġuruş maʿāş ve maʿlūm ol miḳdār taʿyīnāt ile mīr-i mümā-ileyh bendelerініñ daḫi ḫidmet-i meẕkūreye taʿyīni ṣūretleri baʿżı ẕevāt ile bi'l-müẕākere münāsib gibi görinmiş olmaġla nezd-i ʿālī-i āṣıf-ānelerinde daḫi taṣvīb buyurılur ise

muḳteżāsınıñ icrāsı ḫuṣūṣına müsāʿade-i seniyye-i ṣadāret-penāhileri şāyān buyurılması bābında emr ü fermān Ḥażret-i men lehü'l-emriñdir.

fī 4 Cümādi'l-āḫire sene 75

Ek: 6

İ. DH 34233

No: (5) ʿAṭūfetlü Efendim Ḥażretleri,

Dār-ı Şūrā-yı ʿAskerīniñ keşret-i umūr-ı taḥrīriyyesi ve muḳaddemen kitābet muʿāvenetinde müstaḫdem oldıġı ḥālde maʿāşıyla Beglik Kīse-dārlıġı Muʿāvinligine naḳl olınmış olan ʿizzetlü Zīver Efendi'niñ yerine henüz digeri alınmaması cihetiyle iḳtidārlı birініñ meʾmūriyyetine lüzūm-ı ḥaḳīḳī görinmiş ve muḳaddemen orada müstaḫdem bulındıġı ḥālde ʿāriża-i vücūdiyyesine mebnī Māliye Ḥazīne-i celīlesinden şehriyye biñ beş yüz ġurūş maʿāş taḫṣīṣiyle teḳāʿüden çerāġ buyurılan Nüzhet Efendi'niñ muaḫḫaran taḥṣīl-i ṣıḥḥat idüp ẕāten daḫi ḥüsn-i ḳarīḥa ve selīḳa aṣḥābından bulınmış idüginden ẕikr olınan teḳāʿüdlik maʿāşınıñ Niẓāmiye Ḥazīnesine naḳli ve ʿaṭūfetlü Yāver Beg Efendi Ḥażretleriniñ Dār-ı Şūrā aʿżālıġı maʿāşı olup mevḳūf bulınan on biñ ġurūşdan iki biñ ġurūşınıñ meẕkūr biñ beş yüz ġurūşa żammı ile mümā-ileyh Nüzhet Efendi'niñ Dār-ı Şūrā Kitābeti Muʿāvinligine meʾmūriyyeti ḳuṣur-ı sekiz biñ ġurūşınıñ ḫazīne-mande idilmesi ḫuṣūṣına dāʾir ṭaraf-ı vālā-yı Ser-ʿaskerīden mevrūd teẕkere manẓūr-ı ʿālī-i cenāb-ı cihān-bānī buyurılmaḳ içün ʿarż ve taḳdīm ḳılınmış ve bu şırada mümā-ileyh Zīver Efendi maʿāşınıñ daḫi ḫazīne-i celīleye naḳliyle baʿde-ezīn begliḳ kīse-dārlıġı maʿāşıyla berāber alınmış teshīl-i muʿāmeleyi mūcib olacaġı ifāde olınmış olmaġla ol bābda her ne vechle irāde-i seniyye-i Ḥażret-i mülūḳ-āne müteʿalliḳ ve şeref-ṣudūr buyurılur ise aña göre ḫareketle ḫazīnece tesviye īcābınıñ daḫi

Māliye Neẓāret-i celīlesine ḥavāle idilecegi beyānıyla teẕkire-i senāverī terḳīm olındı efendim.

fī 21 Şaʿbān sene 1279

Maʿrūż-ı çāker-i kemineleridir ki,

Resīde-i dest-i taʿẓīm olan işbu teẕkire-i sāmīye-i vekālet-penāhīleriyle meẕkūr teẕkire manẓūr-ı deḳāyıḳ-ı mevfūr-ı cihān-bānī buyurılmış ve ẕikr olınan Dār-ı Şūrā-yı ʿAskerī Umūr-ı Taḥrīriyyesiniñ şimdiye ḳadar ne yolda idāre olınmış ise yine ol vechle idāresiyle meẕkūr on biñ ġurūş maʿāşıñ kāmilen ḫazīne-mande ayrılması müteʿalliḳ ve şeref-ṣudūr buyurılan emr ü fermān-ı maʿālī-ʿünvān Ḥażret-i Şehin-şāhī iḳtiżā-yı ʿālīsinden olaraḳ sālifü'l-ẕikr-i teẕkire ṣavb-ı sāmī-i Ṣadāret-penāhīlerine iʿāde ḳılınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l-emriñdir.

fī 22 Şaʿbān sene 1279

Ek: 7

İ. DH 34233

No: (6) Fevḳa'l-ʿāde

Maʿrūż-ı çāker-i kemīneleridir ki,

Dār-ı Şūrā-yı ʿAskerīniñ keşret-i umūr-ı taḥrīriyyesi ve muḳaddemen kitābet muʿāvenetinde müstaḫdem oldıġı ḥālde maʿāşıyla beglik kīsedārlıġı muʿāvinligine naḳl olınmış olan ʿizzetlü Zīver Efendi'niñ yerine henüz digeri alınmaması cihetiyle iḳtidārlı bir efendiniñ meʾmūriyyetine lüzūm-ı ḥaḳīḳī görindigine ve Dār-ı Şūrā ḫidmet-i taḥrīriyyesinde müstaḫdem bulındıġı ḥālde ʿārıża-i vücūdiyyesine mebnī muḳaddemce Māliye Ḫazīne-i celīlesinden şehriyye biñ beş yüz ġurūş maʿāş taḫṣīṣiyle teḳāʿüden çerāġ buyurılmış olan Nüzhet Efendī taḫṣīl-i bürūʾ-i ṣıḥḥat itmiş ve müżāyaḳa-i ḥāliyesi ve ḫidmet-i mesbūḳası cihetiyle yine bir ḫidmetde istiḫdāmı istidʿāsında bulınmış olup mümā-ileyhiñ ḥüsn-i ḳarīḥa ve selīḳası daḫi mücerreb ve maʿlūm olmasıyla bilā-ḫidmet teḳāʿüd maʿāşı almaḳdan ise ẕikr olnan maʿāşınıñ üzerine münāsib miḳdār şeyy daha żammıyla Dār- Şūrā kitābeti muʿāvenetine meʾmūriyyeti ḥālinde hem ḫazīne-i devletden bilā-ḫidmet maʿāş almamış ve hem de ehliyyeti cihetiyle işe yarayup sāye-i Ḥażreti Şāh-ānede ḫidmet-i mesbūḳasına mükāfāten ḥāli daḫi terfiye olınmış olacaġına bināʾen mümā-ileyhiñ ẕikr olınan teḳāʿüd maʿāşınıñ Māliye Ḫazīne-i celīlesinden Niẓāmiye Ḫazīnesine naḳli ve ʿaṭūfetlü Yāver Beg Efendi Ḥażretleriniñ Dār-ı Şūrā aʿżālıġına maḫṣūṣ olup taḥvīl-i meʾmūriyyetlerinden ṭolayı mevḳūf bulınan on biñ ġurūş maʿāşdan iki biñ ġurūşınıñ meẕkūr biñ beş yüz ġurūş teḳāʿüd maʿāşı üzerine

żammıyla mümā-ileyh Nüzhet Efendiniñ kitābet-i meẕkūre muʿāvenetine meʾmūriyyeti ve ḳūṣūr-ı sekiz biñ ġurūş maʿāşıñ daḫi ḫazīne-mande idilmesi münāsib görinmekle muvāfıḳ-ı reʾy-i rezīn-i vekālet-penāhīleri buyurılur ise icrā-yı iḳtiżāsı ḫuṣūṣına müsāʿade-i aʿliyye-i āṣıfāneleri şāyān buyurılmaḳ bābında emr ü fermān Ḥażret-i menlehü'l- emriñdir. fī 15 Şaʿbān sene 279 ve fī Kānūn-ı ṯānī sene 278 Nuṣret

Ek: 8

İ. DH 40041

No: (3) Maʿrūż-ı çāker-i kemīneleridir ki

34

Bāb u Ālāy-ı Serʿaskerīniñ inşā-yı resīde-i ḫüsn-i ḫitām olan büyük ḳapusınıñ āṯār-ı celīle-i ʿaṣr-ı Hümāyūndan oldıġınıñ muḫṭır-ı dāʾimīsi olaraḳ taʿlīm-i meydāna nāẓır kitābe-i muʿallāsına naḳş-ṭırāz-ı iftiḫār olmaḳ Dār-ı Şūrā-yı ʿAskerī Başkātibi ʿİzzetlü Nüzhet Efendi'niñ inşād itmiş oldıġı ḳıṭʿa-i tārīḫiyye leffen taḳdīm-i pīş-gāhı Cenāb-ı Āsifāneleri ḳılınmış olmaġla maẓhar-ı taṣvīb ve taḥsīn-i ʿālī-i Ṣadāret-penāhīleri buyurıldıġı ḫālde īfā-yı muḳteżāsına müsāʿade-i Celīle-i Ḫidīv-i Efḫamīleri şāyān buyurılması bābında emr ü fermān Ḥażret-i Veliyyü'l-emriñdir. fī 14 Muḥarrem sene 84 ve fī 14 Mayıs sene 83

Ek: 9

İ. DH 38282

No: (4) ʿAṭūfetlü Efendim Ḥāżretleri

Bab-ı Serʿaskerīniñ inşāsı resīde-i ḫüsn-i ḫitām olan büyük kapusınıñ āṯār-ı celīle-i ʿaṣr-ı Hümāyūndan oldıġınıñ muḫṭır-ı dāimīsi olaraḳ taʿlīm meydānına nāẓır kitābe-i muʿallāsına naḳş-ı ṭurrā-i iftiḫār olmaḳ üzere Dār-ı Şūrā Başkātibi ʿizzetlü Nüzhet Efendiniñ inşād itmiş oldıġı ḳıṭʿa-i tārīḫiyyeniñ gönderildigine dāir devletlü Ḳāim-maḳām Paşa Ḥażretleriniñ teẕkeresi tārīḫ-i meẕkūr ile berāber ʿarż-ı ve taḳdīm ḳılındı. Tārīḫ-i meẕkūr pek selīs ve güzel inşād olınmış idüginden kitābe-i meẕkūreye ḫakk ve naḳşı ḥaḳḳında her nev cihetle irāde-i seniyye-i Ḥażret-i Pādişāhī müteʿallıḳ ve

şeref-ṣudūr buyurılur ise aña göre ḥareket olacaġı beyānıyla teẕkire-i ʂenā-verī terḳīme-i ibtidār ḳılındı efendim.

fī 18 Muḥarrem sene 1284

Maʿrūż-ı çāker-i kemīneleridir ki,

Eṣābiʿ-i zīb-i taʿẓīm olan işbu teẕkire-i sāmīye-i āṣıf-āneleriyle evrāḳ-ı maʿrūża manẓūr-ı ʿālī-i Ḥażret-i Pādişāhī buyurılmış ve ber-vech-i istīẕān ẕikr olınan tarīḫiñ kitābe-i meẕkūreye ḥakk ve nakş itdirilmesi müteʿallik ve şeref-ṣudūr buyurılan emr ve irāde-i işābet-ʿāde-i cenāb-ı cihān-bānī manṭūḳ-ı münīfinden olaraḳ evrāḳ-ı merḳūme yine ṣavb-ı rıżā-i Ṣadāret-penāhīlerine iʿāde ḳılınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l-emriñdir.

fī 19 Muḥarrem sene 1284

Ek: 10

İ. DH 40041

No: (1) Maʿrūż-ı çāker-i kemīneleridir ki

Maḳām-ı ʿācizī Mektūbī oṭası Müdīri Saʿādetlü Şeyḫ Efendiniñ der-kār olan ehliyyet ve ʿiffetine mebnī Dār-ı Şūrā-yı ʿAskerī Başkitābetine ve Dār-ı Şūrā-yı meẕkūr Başkātibi ʿİzzetlü Nüzhet Efendi'niñ daḫi oṭa-i meẕkūr müdirligine becāyiş ṣūretiyle icrā-yı me'mūriyyetleri münāsib görinmiş olmaġla bu ṣūret emir ve irāde-i ʿaliyye-i Ṣadāret-penāhīlerine daḫi tevāfuḳ ider ise īcābınıñ icrā buyurılması bābında emir ve fermān Ḥażret-i men-lehu'l-emriñdir.

fī 11 Muḥarrem sene 1285 ve fī 22 Nisan sene 84

Muḥammed Emīn

Ek: 11

İ. DH 40041

No: (2) ʿAṭūfetlü Efendim Ḥażretleri

Mektūbī-i Ser-askerī Oṭası Müdīri Saʿādetlü Şeyḫ Efendi'niñ der-kār olan Ehliyyet ve ʿiffetine mebnī Dār-ı Şūrā-yı ʿAskerī Başkitābetine ve Dār-ı Şūrā-yı meẕkūr Başkātibi ʿİzzetlü Nüzhet Efendi'niñ daḫi oṭa-i meẕkūr müdirligine icrā-yı becāyiş-i

meʾmūriyyetleri ifādesine dāʾir Devletlü Serʿasker Paşa Ḥażretleriniñ vārid olan teẕkeresi ʿarż ve taḳdīm ḳılınmış olmaġla ol bābda her ne vechle emr ü fermān-ı Cenāb-ı Pādişāhī şeref-sünūḥ ve ṣudūr buyurılur ise aña göre ḥareket olacaġı beyāniyle teẕkere-i ṣenāverī terḳīm ḳılındı Efendim.

fī 12 Muḥarrem sene 85

Enmele-pirā-yı tevḳīr olan işbu teẕkire-i sāmiye-i āsifāneleriyle mārrü'l-beyān teẕkire manẓūr-ı maʿālī-mevfūr Ḥażret-i Şāhāne buyurılmış mümā-ileyhāniñ bir mūcib-i istīzān icrā-yı be-cāyiş-i meʾmūriyyetleri şeref-sünūḥ ve ṣudūr buyurılan emr ve irāde-i Seniyye-i Cenāb-ı Mülūkāne manṭūḳ-ı münīfinden olaraḳ meẕkūr teẕkire yine ṣavb-ı sāmī-i ḫidivīlerine iʿāde ḳılınmış olmaġla o beyānda emr ü fermān Ḥażret-i Veliyyü'l-emriñdir.

fī 14 Muḥarrem sene 85

Ek: 12

İ. DH 41462

No: (14) Neẕāret-i celīle-i Cenāb-ı āṣıfīleri taḥtında bulınan mekātib-i ʿāliye inşā muʿallimligine min-ġayri liyāḳatin muḳaddemen meʾmūriyyet-i āciz-ānem eṣnāda virilmiş olan diktelik müteselsilen irtibāṭı gözedilerek ve münşeʾāt-ı ʿOṣmāniyyeniñ żavābiṭ ve ḳavāʿidiyle mebādī-i mühimmesi gösterilerek bir kitāb ṣūretinde tertībi ve buña umūr-ı taḥrīriyyede bulınacaḳlar içün fünūn-ı edebiyyeden ve fenn-i ḥisāb ile uṣūl-i defteriyyeden aḫẕ ve ḥıfẓı lāzım gelen mebāḥiṣ ve maʿlūmāt-ı nāfiʿanıñ derci ile iḳtiża iden mekātibde mūcib-i istifāde olacaḳ ṭarz ve heyʾete ḳonılmış ve bir nüsḫasınıñ nüsḫa-i kübrā-yı Ḫilāfet ve ḫulāṣa-i maʿnā-yı maʿdelet ve salṭanat olan veliyy-i niʿmet-i bī-minnetimiz Pādişāh-ı maʿārif-perver Efendimiz Ḥażretleriniñ necl-i necīl ve Şehzāde-i melek-meṣīl-i mülūk-āneleri devletlü necābetlü Yūsuf ʿİzze'd-dīn Efendi Ḥażretlerine bir yādigār-ı memlūk-āne olmaḳ üzere dībāce-i mücellāt-ı kemter-āneminiñ faṣlu'l-ḫiṭāb-ı şeref ve iftiḫārı olan nām-ı nāmī-i hümāyūn ve duʿā-yı icābet-maḳrūn Cenāb-ı cihān-bānīye Şehzāde-i meḥāsin-ʿāde-i müşārün-ileyhiñ ʿunvān-ı celīl ve sitāyiş-i cemīl-i necābet-penāhīleri teẕyīl olaraḳ ʿatebe-i muʿallā-yı Ḥażret-i Pādişāhīye taḳdīm ḳılınmasını taşmīm ve bi-minneti'l-Feyyāż sāye-i füyūżāt-vāye-i Ḥażret-i şehr-

yārīde kitāb-ı meẕkūr bu kerre ol vechle bi'l-ikmāl Muġni'l- Küttāb ismiyle tevsīm olınup iki nüsẖasınıñ ẖużūr-ı sāmī-i neẓāret- penāhīlerine taḳdīmine cürʾet olındı. Ḳulları gibi hīç bir güne biżāʿa ve liyāḳatdan behresi olmayan ʿabd-i ʿāciziñ öyle bir taṣavvurda bulınması fevḳal-ḥadd vāhī oldıġını her ḥālde muḳırr ve muʿterif isem de mükemmil-i neḳāyiṣ-ı āṣār olan naẓar-ı muḳaddes-i cenāb-ı Ḫudāvendigārīniñ liḥāẓa-i inʿiṭāf-ı ʿālīsine maẓhar düşebildigi ḥālde maġbūṭ-ı menāşīr-i iḳbāl ve pesendīde-i aṣḥāb-ı kemāl olacaġı bī-iştibāh olmasına ve bi'l- cümle bende-gānıñ ise bu miṣillü āṣār-ı nāçizeyi medār-ı istiʿṭāf idegeldikleri ḳażāyā-yı müsellemeden bulınmasına mebnī işte burası çāker-i bī-vāyelerine daẖi bāʾiṣ-i cesāret olmış ve īfā-yı muḳteżāsı bi'l-vücūh reʾy ve irāde-i ʿaliyye-i dāverīlerine vābeste bulınmış olmaġın emr ü fermān Ḥażret-i men lehü'l-emriñdir.

Nüzhet

(Yukarıdaki Mehmed Nüzhet Efendi'nin kendi el yazısıyla yazdığı dilekçesi ve imzasıdır)

Ek: 13

İ. DH 41462

No: (15) 46 Ḥażret-i Cenāb-ı Vekālet-penāhīye

Maʿrūż-ı çāker-i kemīneleridir ki,

Mektūbī-i Neẓāret-i ʿācizī saʿādetlü Nüzhet Efendi bendeleri bundan muḳaddem Maẖrec-i aḳlām şākird-ānına taʿlīm-i fenn-i inşā itmekde oldıġı eṣnāda ḳaleme almış oldıġı mekātīb vesāʾire müsveddātı bu kerre bir mecelleye cemʿ iderek ve ẕeyline ʿilm-i ḥisābdan bir çoḳ ḳavāʾid-i külliyye daẖi ʿilāve eyleyerek necl-i necīl-i veliyy-i niʿmet ve dürr-i ṣemīn-i gencīne-i necābet devletlü Yūsuf ʿİzze'd-dīn Efendi Ḥażretleriniñ nām-ı ʿālīlerine olmaḳ üzere ṭabʿ ve temṣīl itdirmiş ve elyazusıyla olan nüsẖanıñ ……. -yı maʿārif-peymā-yı Ḥażret-i Şehinşāhīye ve diger nüsẖa-i maṭbūʿanıñ Şehzāde-i müşārün-ileyh Ḥażretleriniñ ẖużūr-ı necābet-mevfūr-ı ʿālīlerine taḳdīmi emeliyle iki ʿaded nüsẖasını ol bābda olan bir ḳıṭʿa müẕekkiresiyle berāber ṭaraf-ı ʿācizīye iʿṭā eylemiş olmasıyla meẕkūr nüsẖalar müẕekkire-i mezbūre ile berāber leffen taḳdīm-i pīş-

gāh-ı sāmī-i dāverīleri ḳılınmış ve icrā-yı iḳtiżāsı mütevaḳḳıf emr ve irāde-i ʿaliyye-i Ḥażret-i vekālet-penāhīleri bulınmış olmaġla ol bābda ve her ḥālde emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l- emriñdir.

fī 12 Rebīʿü'l- āḫir sene 86 ve 10 Temmuz sene 85

Ṣafvet

Ek: 14

İ. DH 41462

No: (16) ʿAṭūfetlü Efendim Ḥażretleri

Maʿārif Mektubcısı saʿādetlü Nüzhet Efendi bundan muḳaddem Maḫrec-i Aḳlām şākirdānına fenn-i inşā taʿlīm eyledigi eṣnāda ḳaleme aldıġı mekātīb vesā'ire müsevvedātından bu kerre bir mecelle tertīb ve ʿilm-i ḥisābdan ḳavā'id-i külliyye derc ve ʿilāve iderek necl-i necīl-i Ḥażret-i veliyy-i niʿmet Şehzāde-i maʿālī-menḳabet devletlü necābetlü Yūsuf ʿİzze'd-dīn Efendi Ḥażretleriniñ nām-ı nāmīlerine olmaḳ üzere ṭabʿ ve temṣīl itdirmiş oldıġından elyazusiyle olan nüsḫanıñ ḥużūr-ı feyż-nüşūr Cenāb-ı Pādişāhīye ve bir nüsḫa-i maṭbūʿasınıñ Şehzāde-i müşārün-ileyh Ḥażretlerine taḳdīmi niyāzında bulındıġına dā'ir Maʿārif Neẓāret-i celīlesiniñ teẕkiresi meẕkūr kitāblar ile ʿarż ve taḳdīm olınmış olmaġla ol bābda her ne vechle emr ü fermān Ḥażret-i Şehriyārī-i şeref-sünūḥ ü ṣudūr buyurılur ise aña göre ḥareket olınacaġı beyāniyle teẕkire-i senāverī terḳīm ḳılındı Efendim.

fī 16 Receb sene 86

Maʿrūż-ı Çāker-i kemīneleridir ki,

Resīde-i dest-i tevḳīr olan işbu teẕkire-i sāmīye-i āṣıf-āneleriyle ẕikr olınan teẕkire ve kitāblar manẓūr-ı maʿālī-mevfūr Ḥażret-i Pādişāhī buyurılmış ve meẕkūr kitāblar bi'l-tevḳīf teẕkire yine ṣavb-ı sāmī-i düstūrīlerine iʿāde ḳılınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l- emriñdir.

fī 17 Receb sene 86

Ek: 15

İ. DH 41478

No: (13) Maʿrūż-ı çāker-i kemīneleridir ki,

Devletlü necābetlü Yūsuf ʿİzze'd-dīn Efendi Ḥażretleriniñ nām-ı nāmī-i sāmīlerine olaraḳ ṭabʿ ve temṣīl ile taḳdīm itmiş oldıġı kitābdan ṭolayı Efendi-i müşārün-ileyh Ḥażretleri ṭaraf-ı eşreflerinden Maʿārif Mektubcısı saʿādetlü Nüzhet Efendi'ye bir ḳıṭʿa muraṣṣaʿ ḳuṭı iʿṭā buyurılaraḳ ṣavb-ı sāmī-i āṣıf-ānelerine irsāl ḳılınmış olmasıyla mümā-ileyhe virilmiş müteʿallik ve şeref-ṣudūr buyurılan emr ve irāde-i seniyye-i Ḥażret-i Şehin-şāhī manṭūḳ-ı münīfinden bulınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l-emriñdir.

fī 21 Rebīʿü'l-evvel sene 86

Ek: 16

İ. DH 65823

No: (9 eski rakamla) Maṭbūʿāt Müdīri esbaḳ saʿādetlü Nüzhet Efendi'niñ Dāʾire-i ʿAskeriyyece bir meʾmūriyetle aḳdārı ḥaḳḳında şeref-vāḳiʿ işʿār-ı sāmī-i vekālet-penāhī üzerine mümā-ileyhiñ teḳāʿüd maʿāşına ḫalel gelmemek üzere biñ ġuruşla Cerīde-i ʿAskeriyye muḥarrirligine meʾmūriyyeti bi'l-tensīb maʿāş-ı meẕkūrıñ istiḥṣāli irāde-i seniyyesine dāʾir yazılan teẕkire-i cevābiye-i Neẕāret-penāhī ẕeyline muḥarrer fī 5 Receb sene 97 tārīḫlü cevāb-ı sāmī-i meʾāl-i ʿālīsinde efendi mümā-ileyh ṭarafından virilen müẕekkerede mülġā Dār-ı Şūrā Başkitābetinde bulındıġı āvānda muḫaṣṣaṣ olan sekiz biñ ġuruş maʿāşından Dāʾire-i Ḥarbiyye ketebesince müʾesses olan niẓām ḥükmince yüzde ikisi idāre ṣandıġına terk eylediginden ṣoñra ve bu ḥālde dört biñ üç yüz bu ḳadar ġuruş teḳāʿüd maʿāşına istiḥḳāḳı oldıġından baḥṣle ẕikr olınan niẓām mūcibince güzeşte ol miḳdār teḳāʿüd maʿāşı virildigi ḥālde meẕkūr muḥarrirligi faḫrī olaraḳ īfā eyleyecegini der-miyān fāyideliḳı beyān ʿālīsiyle işbu ifādeniñ imkān ve ʿadem-i imkān tervīci suʾāl buyurılmışdır.

Meʾāl-i işʿār-ı ʿālīye naẓaran iḳtiżāsınıñ serīʿan beyān buyurılması żımnında İntiḫāb-ı Kitāb-ı ʿAskeriyye Ḳomisyonuna ḥavāle-i kitābet buyurılması lāzım gelür.

fī 18 Rebīʿü'l- āḫir sene 297 ve fī 17 Mart sene 296

Ek: 17

İntiḫāb-ı Kitābet Ḳomisyonuna

fī 3 Nisan sene 96

Evvelki tensīḳāt ile maʿāşlarda müteḳāʾidīn ṣandıġına yüzde iki aḫẕı tārīḫiniñ ve efendi mümā-ileyhiñ Dāʾire-i ʿAskeriyyedeki meʾmūriyyetinden ne vaḳt infiṣāl itdiginiñ serīʿan muḥasebede der-kār olınması.

fī 5 Nisan sene 96

Mümā-ileyh Nüzhet Efendi'niñ Dār-ı Şūrā Başkitābetinde sekiz biñ ġuruş maʿāşından ġayr-ı ez südüsi altı biñ altı yüz altmış altı buçuḳ ġuruş ve Mektūbī Ḳalemi Müdīri saʿādetlü Şeyḫ Efendi'niñ ġayr-ı ez südüsi beş biñ ġuruş maʿāşı oldıġı ḥālde becāyiş-i meʾmūriyyetleri icrā ḳılındıġı ve müʾaḫḫaran mümā-ileyh Nüzhet Efendi'niñ Seksen Dört senesi Aġustosınıñ Yigirmi Dördünci güninden iʿtibāren Maʿārif Mektūbcılıġına vuḳūʿ-ı meʾmūriyyetleri icrā ḳılındıġı cihetle yerine Ḥacı Ḫālid Efendi taʿyīn olındıġı ve Aḳlām-ı Ḥarbiyye ketebesiniñ Seksen Beş senesi Kānūn-ı Ṣānīsinden iʿtibāren ṣınıf teşkīlātiyle māh-ı meẕkūrdan iʿtibāren maʿāşlarından yüzde iki tevḳīf ḳılındıġı ve efendi mümā-ileyhiñ Maʿārif Mektūbcılıġına teşkīlātdan evvel naḳl ve meʾmūr oldıḳları cihetle maʿāşlarından yüzde iki tevḳīf olınmadıġı bi'l- mürācaʿa tebeyyün itmişdir.

fī 12 Cümāde'l- evvel sene 97 ve fī 9 Nisan sene 96

Muʿāvin

Ẕahra iʿlām olınmışdır

Ek: 18

(8 eski rakam) *Baş Vekālet Daʾiresi Ḥarbiyye Neẕāret-i Celīlesine*

753

Devletlü Efendim Ḥażretleri

Tensīḳāt-ı cedīde-i ʿaskeriyyeden ṭolayı cerīde-i ʿaskeriyyeye müteʿalliḳ baʿżı veẕāʾifiñ münḥall oldıġı ve Maṭbūʿāt Müdīri esbaḳ saʿādetlü Nüzhet Efendi bu müşillü umūrda rüsūḫ ve iḳtidār aṣḥābından bulındıġı cihetle efendi-i mümā-ileyhiñ veẕāʾif-i

meẕkūreden birisine taʿyīniyle aḳdārı ifāde ḳılınmış ve kendüsi erbāb-ı faẓl ve kemālden ve mehāret-i ḳalemiyyesi müsellemātdan olmaġla berāber Dāʾire-i ʿAskeriyyece daḫi mesbūḳu'l- ḫidme ve ḥasbe'l- ḳader dūçār oldıġı ḥāl-i perīşānī cihetiyle vücūh-ı şettā ile muʿāvenete şāyeste oldıġından īfā-yı muḳteżāsı himem-i ʿaliyye-i ehl-i perverīlerinde tevdiʿ ḳılınur. Ol bābda irāde efendimiñdir.

fī 21 Ṣafer sene 297 ve fī 21 Kānūn-ı ṯānī sene 95 *Saʿīd*

Ek: 19

(8 eski rakam) *Maʿrūż-ı Çāker-i kemīneleridir ki,*

Müfād-ı emr ü işʿār-ı ʿālī-i vekālet-penāhīleri rehīn-i īkān-ı çāker-ānem olaraḳ bi'l- ḥavāle efendi-i mümā-ileyhiñ bi'l- vücūh şāyeste-i ʿāṭıfet idügi işʿār-ı sāmī-i āṣıfīlerinden añlaşıldıġına ve Dāʾire-i ʿAskeriyyece daḫi mesbūḳu'l- ḫidme bulındıġına bināʾen Māliye Ḫazīne-i Celīlesince muḫaṣṣaṣ teḳāʿüd maʿāşına ḫalel gelmemek ve Cerīde-i ʿAskeriyyeniñ ṭoḳsan altı senesi vāridātından virilmek üzere şehrī biñ ġuruş maʿāşla cerīde-i meẕkūre muḥarrirliginde istiḫdāmı münāsib görinmiş ve bu maḳūle büdce ḫāricinde virilecek maʿāşātıñ taḫṣīṣi ve iʿṭāsı irāde-i seniyye istiḥṣāline mütevaḳḳıf bulınmış oldıġı cihetle ber-vech-i maʿrūż mümā-ileyhe iʿṭā ḳılınacaḳ maʿāş içün irāde-i seniyye istiḥṣāl buyurılması lüzūmınıñ ḥużūr-ı ʿālī-i faḫīm-ānelerine ʿarż ve işʿārı Muḥāsebāt ve Tedḳīḳ-i Muḥāsebāt-ı ʿUmūmiyye Dāʾiresinden ifāde ḳılınmış olmaġla īfā-yı muḳteżāsı bābında emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l-emriñdir.

fī 15 Rebīʿü'l- evvel sene 297 ve fī 14 Şubāṭ sene 295

ʿİzzet

Ek: 20

(8 eski rakam) *Devletlü Efendim Ḥażretleri*

Medlūl-i cevāb-ı vālāları maʿlūm-ı şenāverī oldı. Efendi-i mümā-ileyh ṭarafından bu kerre virilen müẕekkere mülġā Dār-ı Şūrā Başkitābetinde bulındıġı āvānda muḫaṣṣaṣ olan sekiz biñ ġuruş maʿāşından Dāʾire-i Ḥarbiyye ketebesince müʾessis olan niẓām ḥükmince yüzde ikisini İdāre Ṣandıġına terk eylediginden ve bu ḥālde dört biñ üç yüz bu ḳadar ġuruş teḳāʿüd maʿāşına istiḥḳāḳı oldıġından baḫṣle ẕikr olınan niẓām

mücibince kendüsine ol miḳdār teḳāʿüd maʿāşı taḫṣīṣ oldıġı ḥālde meẕkūr muḥarrirlik içün ayruca maʿāş ṭalebinde bulınmayup bu ḫidmeti faḫrī olaraḳ īfā eyleyecegi dermiyān ḳılınmış olmaġla işbu ifādeniñ imkān ve ʿadem-i imkān tervīci ḥaḳḳında olan muṭālaʿa-i ʿaliyyeleriniñ işʿārına himmet buyurılması bābında irāde efendimiñdir.

fī 5 Rebīʿü'l- āḫir sene 297 ve fī Mart sene 96

Saʿīd

Ek: 21

(6)

Muḥāsebe der-kenārına naẓaran mümā-ileyh Nüzhet Efendi'niñ evvelce Maʿārif Mektupcılıġına naḳl itdigi ve teşkīlātda burada bulınmadıġı cihetle yüzde iki virmemiş oldıġı añlaşılmış ve şu ḥālde meẕkūr ṣandıḳdan niẓāmen ḥaḳḳ-ı intifāʿı olmayacaġı derkār bulınmış olmaġla işbu ḫulāṣa varaḳasınıñ leffiyle keyfiyyetiñ cevāben Bāb-ı ʿālī'ye izbārı bābında emr ü fermān Ḥażret-i men lehü'l- emriñdir.

fī 17 Cümāde'l- ūlā sene 97 ve fī 15 Nisan sene 96

Ek: 22

(8 eski rakam) *Maʿrūż-ı Çāker-i kemīneleridir ki*

Müfād-ı cevāb-ı ʿālī-i cenāb-ı vekālet- penāhīleri rehīn-i īkān-ı çākerī olup leffen taḳdīm ḳılınan ḫulāṣa varaḳasında muḥarrer der-kenār ve iʿlāmda gösterildigi üzere mümā-ileyh Ketebe-i ʿAskeriyye İdāre Ṣandıġına yüzde iki terk itmedigi cihetle meẕkūr ṣandıḳdan niẓāmen ḥaḳḳ-ı intifāʿı olamayacaġı ve bināen ʿaleyh istidʿāsınıñ tervīci yolına gidilemeyecegi der-kār idüginiñ cevāben ʿarż ve işʿārı Muhāsebāt ve Tedḳīḳ-i Muḥāsebāt-ı ʿUmūmiyye Dā'iresinden ifāde ve müẕekkere-i meẕkūr daḫi leffen taḳdīm ve iʿāde ḳılınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l- emriñdir.

fī 22 Cümāde'l- ūlā sene 297 ve fī 19 Nīsān 96

ʿİzzet

Ek: 23

(3)

Maʿrūż-ı Çāker-i kemīneleridir ki

Ṣūretleri leffen taḳdīm ḳılınan ve maḳāmı sāmī-i cenāb-ı neẕāret-penāhīleriyle Başvekālet maḳām-ı celīli arasında cereyān iden muḫābereyi şāmil olan evrāḳ muṭālaʿasından rehīn-i ıṭṭılʿā-ı mekārim-i ittisāʿı veliyy-i niʿmetleri buyurılacaġı üzere müddet-i medīde Dāʾire-i ʿAskeriyyede mesbūḳ olan ḫidemāt-ı müstaḳīm-ānede ve baʿżı aḥvālden ṭolayı felek-ze(de)ligime mükāfāt-ı ʿāṭıfet ve merḥamet-i seniyye olmaḳ ve taḫfīf-i żarūret ve maʿẕūriyyetimi istilzām itmek muṭālaʿa-i ḫayrıyyesiyle muḳaddemen Cerīde-i ʿAskeriyye idāre-i taḥrīriyyesine meʾmūriyyet-i ʿāciz-ānem taḳarrur itmiş ise de ḫāṣılātdan ücret ḳılıḳlu iʿṭā buyurılacaḳ aḳçeniñ miḳdār-ı şehriyyesinde maḳām-ı ʿālī-i āṣıf-ı ekremīlerinden bir ṣūret-i istiṣnāiyyede olaraḳ gösterilen taṣarruf öteden beru muḳābele-i mesāʿī-i ṣādıḳa olmaḳ üzere ḳazanılmış olan ḫayṣiyyet-i ẕātiyye ve zamāniyyeye tevāfuḳ itmemesinden żarūrī ḳabūl olamaması ve emṣālime naẓaran Dāʾire-i ʿAskeriyyeden müstaḥaḳ oldıġım vaẓīfe-i mütekāʾideye daḫi keẕālik baʿżı ḳuyūd-ı ġayr-ı mevṣūḳa-i iʿtiẕāriyye serdiyle tervīc buyurılmaması altı aydan beru şu küçicik bir şeyʾi pençe-i keşā-keşe dūçār ve kölelerini üftāde-i nāʾire-i intiẓār ve aḫṭar iken ve Cerīde-i meẕkūre idāresinde ve Niẓāmiyye Ḫazīne-i behiyyesinden mevḳūf olan maḥlūlāt ḥaḳḳında daḫi her ne muṭālaʿaya mebnī ise ḫazīne-mande naẓarıyla baḳılup şundan daḫi istifāde-i kemter-āneme sedd çekilmişdir. Ẕāt-ı ḥaḳḳāniyyet-simāt-ı dāverīleri evṣāf-ı mümtāze-i ʿāciz-perverī ve ḳadr-şinās ile muttaṣıf olaraḳ bu cihetle ḥaḳḳ-ı müstemend-ānemde ibrāz-ı luṭf ve merḥamet buyuracaḳları ḫuṣūṣında emīn oldıġımdan gerek ücret ṣūretiyle ḫāṣılātdan ve gerek maḥlūlāt-ı meẕkūreden taḫfīf-i żarūret-i ḫāżırama medār olabilecek ṣūretde bir şey iḥsān buyurılaraḳ aḳdār-ı kemter-ānem ḥaḳḳında teʾkīden Bāb-ı ʿālīye bir ḳıṭʿa teẕkere-i ʿaliyye Ḫażret-i Neẓāret-penāhīleri tasṭīr buyurılması istirḥāmiyle taṣdiʿa cürʾet olındı. Ol bābda emr ü fermān Ḫażret-i men-lehüʾl- emrīndir.

Esbaḳ Müdīr-i Maṭbūʿāt Nüzhet fī Ramażān sene 297

(Nüzhet Efendi'niñ kendi imzasıyla dilekçesi)

Ek: 24

(4)

Ḫarbiyye Neẓāreti

Muḥāsebāt Dāʾiresi

1066

Maʿrūż-ı çāker-i kemīneleridir ki

Esbaḳ Matbūʿāt Müdīri saʿādetlü Nüzhet Efendi'niñ Dāʾire-i Ḥarbiyyece bir ḫidmet-i münāsibe ile aḳdārı ḥaḳḳında fī 21 Kānūn-ı ṯānī 95 tārīḫlü şeref-vārid olan teẕkere-i sāmiye-i vekālet-penāhīleri üzerine mümā-ileyhiñ Māliye Ḫazīne-i celīlesince muḫaṣṣaṣ olan teḳāʿüd maʿāşına ḫalel gelmemek içün ve Cerīde-i ʿAskeriyyeniñ Ṭoḳsan Altı senesi vāridātından virilmek üzere biñ ġuruş maʿāşla cerīde-i meẕkūre muḥarrirliginde istiḫdāmı bi'l-tensīb maʿāş-ı mezbūr içün istiḥṣāl irāde-i seniyyeye müsāʿade buyurılması maḳām-ı çākerīden fī 15 Rebīʿü'l- evvel sene 97 tārīḫinde cevāben ʿarż ve izbār ve mümā-ileyhiñ Dāʾire-i Ḥarbiyye Teḳāʿüd Ṣandıġından kendüsine maʿāş taḥṣīṣ olındıġı ḥālde meẕkūr muḥarrirlik içün ayruca maʿāş ṭalebinde bulınmayup bu ḫidmeti faḫrī olaraḳ īfā idecegini ifāde eyledigi beyān-ı ʿālīsiyle işbu ifādeniñ imkān ve ʿadem-i imkān tervīci ḥaḳḳında şeref-vāḳiʿ olan suʾāl-i ʿālī-i vekālet-penāhīlerine daḫi mümā-ileyhiñ ẕikr olınan ṣandıġa yüzde iki terk itmedigi ve bu cihetle işbu ṣandıḳdan niẕāmen ḥaḳḳ-ı intifāʿı olamayacaġı cevābı ʿarż ve işʿār ḳılınmışidi. Mümā-ileyhiñ żarūret ḥālinden baḥṣle istiʿṭāfı ḥāvī bu kerre virdigi müẕekkere manẕūr-ı sāmī-i āṣıf-āneleri buyurılmaḳ üzere leffen taḳdīm ḳılındıġına ve şimdilik buraca sālifü'l- ʿarż biñ ġuruş maʿāşdan başḳa maʿāş tedārik ve iʿṭāsı mümkin olamayup maʿāş-ı mezbūrıñ istiḥṣāl-i irāde-i seniyyesi daḫi luṭf ve ʿināyet-i sāmiye-i cenāb-vekālet-penāhīlerine vābeste bulındıġına bināʾen icrā-yı īcābı bābında emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l- emriñdir.

Ḥasan Ḥüseyn *fī 4 Şevvāl sene 297 ve fī 17 Eylül sene 296*

Ek: 25

(2)

Ḥarbiyye Neẕāreti Dāʾiresi

1131

Maʿrūż-ı Çāker-i kemīneleridir ki

Esbaḳ Maṭbūʿāt Müdīri saʿādetlü Nüzhet Efendi'niñ Dāʾire-i Ḥarbiyyece bir ḫidmet-i münāsibe ile aḳdārı ḥaḳḳında fī 21 Kānūn-ı ṯānī sene 95 tārīḫlü şeref-vārid

olan teẕkere-i sāmiye-i vekālet-penāhīleri üzerine mümā-ileyhiñ Māliye Ḫazīne-i Celīlesince muḫaṣṣaṣ olan teḳāʿüd maʿāşına ḫalel gelmemek ve Cerīde-i ʿAskeriyyeniñ Ṭoḳsan Altı senesi vāridātından virilmek üzere biñ ġuruş maʿāşla Cerīde-i meẕkūre muḥarrirliginde istiḫdāmı bi'l- tensīb maʿāş-ı mezbūr içün istiḥṣāl-i irāde-i seniyyeye müsāʿade buyurılması maḳām-ı çākerīden fī 15 Rebīʿü'l- evvel sene 97 tārīḫinde cevāben ʿarż u izbār ve mümā-ileyhiñ Dā'ire-i Ḥarbiyye Teḳāʿüd Ṣandıġından kendüsine maʿāş taḥṣīṣi oldıġı ḥālde meẕkūr muḥarrirlik içün ayruca maʿāş ṭalebinde bulınmayup bu ḫidmeti faḫrī olaraḳ īfā idecegini ifāde eyledigi beyān-ı ʿālīsiyle işbu ifādeniñ imkān ve ʿadem-i imkān tervīci ḥaḳḳında şeref-vāḳīʿ olan su'āl-i ʿālī-i vekālet-penāhīlerine daḫi mümā-ileyhiñ ẕikr olınan ṣandıġa yüzde iki veyāḫūd beş terk itmedigi ve bu cihetle işbu ṣandıḳdan niẓāmen ḥaḳḳ-ı intifāʿı olamayacaġı cevābı ʿarż ve iş'ār ḳılınmışidi. Mümā-ileyhiñ teḳrār virdigi müẕekkireniñ taḳdīmiyle şimdilik buraca sālifü'l- ʿarż biñ ġuruş maʿāşdan başḳa maʿāş tedārik ve iʿṭāsı mümkin olamayup maʿāş-ı mezbūrıñ istiḥṣāli irāde-i seniyyesi daḫi luṭf ve ʿināyet-i sāmiye-i Cenāb-ı vekālet-penāhīlerine vābeste bulınacaġı ḫużūr-ı ʿālī-i dāver-i aʿẓamīlerine fī 24 Şevvāl sene 97 tārīḫinde ʿarż u izbār ḳılındıġı ḳayden tebeyyün itmiş ve mümā-ileyhiñ Dā'ire-i ʿAskeriyyece her ne ṣūretle olur ise olsun bir işle ḳayrılması ḥaḳḳında bu kerre daḫi iʿṭā eyledigi müẕekkere üzerine mümā-ileyhiñ rütbe ve ṣıfatiyle mütenāsib Dā'ire-i ʿAskeriyyece bir me'mūriyyet olmadıġı İntiḫāb-ı Kitāb-ı ʿAskeriyye Ḳomisyonından bā-iʿlām ifāde olınaraḳ şu ḥāle naẓaran mümā-ileyhiñ Bāb-ı ʿālīce aḳdārı re'y-i ʿālī-i dāverīlerine menūṭ mevāddan bulınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l- emriñdir.

fī 7 Ẕi'l- ḳaʿde sene 297 ve fī 29 Eylül sene 96

Ḥasan Ḥüseyn

Ek: 26

(5)

Cevher-bahā-yı ʿunṣur-ı insāniyyet ve insān-perverī oldıḳlarınıñ muʿayyen ḥaḳīḳat-medārı dimege şāyān olaraḳ ḥaḳḳ-ı müstemend-ānemde iẓhār-ı ṣaḥābet-i üftāde-nevāzī ve īṣār-ı ʿināyet-i çāre-sāzīyi mutażammın Ḥarbiyye Neẓāret-i Celīlesine tasṭīr buyurılan ʿāṭıfet-nāme-i sāmiye-i cenāb-ı vekālet-i muṭlaḳalarınıñ istiḥṣāl ḳılınan cevābı

taḳdīm ḳılındı. Şu işde ḳollarıma eñ ziyāde degerlikli olan meziyyet-i liyāḳat-ı mevhūme-i ḫāk-sānemden yüz biñ derece ziyāde ibrāz buyurılan eṯer-i luṭf-ı merḥamet ve işte şu iḥsān-ı ʿamīm lisān-ı mübāhāt-ı bī-kesāneme şeker-rīz-i şükr ü maḥmidetdir. Egerçi ḳulları hīç bir zamānda daʿvā-yı istiḥḳāḳı ḳāl ve ḳaleme almaḳdan müctenib isem de cevāb-ı meẕkūr muṭālaʿasından meşmūl-i ʿilm-i deḳāyıḳ-ārā-yı veliyy-i niʿmetleri buyurılacaġı üzere dāire-i ʿaskeriyyeniñ ḥaḳḳ-ı kemter-ānemde maʿāşca göstermiş oldıġı semāḥat miḳyāsı ʿulüvv-i himmet ve şefḳat-i celīle-i āṣıf-ı efḫamīleriyle müvāzene ḳabūl itmemiş ve āṯār-ı meḥāsin-i enẕār-ı ḫāk-perverīleriyle sāye-i cihān-pīrāye-i salṭanat-ı seniyyede şimdiye ḳadar az çoḳ ḳazanılan ḥayṯiyyet-i ẕātiyye ve zamāniyyeye tevāfuḳ eylememesi bir ḳaç ṣūretle arż-ı muṭālaʿāt-ı dād-ḫāhāneye dervāze-küşā-yı cürʾet olmışdır. Aḳlām-ı Ḥarbiyyeye maḫṣūṣ olmaḳ üzere Dār-ı Şūrā Başkitābetim eṯnāda ḳalem-i bende-gānemle yazılup irāde-i seniyyesi istiḥṣāl ile mevḳiʿ-i icrāya ḳonılmış olan niẓām-nāme mūcibince köleleri daḫi ol vaḳt sekiz biñ ġuruş maʿāş-ı ʿāciz-ānemden şehriyye yüzde ikisini İdāre Ṣandıġına terk eyledigimden pek çoḳ emṯālim miṯillü dört biñ üç yüz bu ḳadar ġuruş vaẓīfe-i müteḳāʿideye istiḥḳāḳ-ı ʿabīd-ānem oldıġından Dāʾire-i Celīle-i ʿAskeriyyeniñ ber-vech-i muḥarrer göstermiş oldıġı semāḥati niẓām-nāme-i meẕkūre ve emṯālime tevfīḳan teḳāʿüd maʿāşımdan taḫṣīṣ ve iʿṭāsı şıḳḳına ircāʿ ve icrā buyurmış olsa Cerīde-i ʿAskeriyye muḥarrirligimden başḳaca maʿāş alınmayup bu ḫidmet ṣūret-i mefḫarede meccānen īfā olınabilür ve şu ḥālde Neẓāret-i müşārün-ileyhā cānibinden daḫi ḥaḳḳ-ı bī-kes-ānemde iẓhār-ı meʾāṯir-i ʿaceze-nevāzī olmış olur. Bu daḫi oraca tervīc buyurılmaz ise āb u hevāsı laṭīf bir vilāyete defter-dārlıḳ ve müfettiş-i ʿumūmīlik gibi veyāḫūd Der-saʿādet'de devāʾir-i ʿāliyyeden birineñ mektubcılıġı ve aña mümāṯil bir vaẓīfe münḥall olıncaya ḳadar luṭf-ı ʿālīye muntaẓır olacaġımdan şu ṣūretlerle daḫi aḳdār-ı çāker-ānem ḥuṣūle gelür ve bu daḫi maḳrūn-ı müsāʿade-i ʿaliyye-i veliyy-i niʿmet-i aʿẓamīleri buyurılmaz ise mā-dām ki gösterilen biñ ġuruş maʿāş Cerīde-i ʿAskeriyye ḫāṣılātından iʿṭā olınacaġına ve bu taḳdīrde köleñiziñ meʾmūriyyet-i ʿāciz-ānemiñ icrāsından ṣoñra gösterilecek baʿżı taṣarruf ve vāridātdan ḳarşulıġı bulınabilecegine naẓaran maʿāş-ı meẕkūriñ emr ve irāde-i luṭf-āde-i Ḥażret-i vekālet-penāhīleriyle biraz daha canlandırılması ḳābil olur. Ṣuver-i meẕkūreniñ cümlesi taṣavvurāt-ı ḫayāliyye-i bende-

gānemden ʿibāret olup her ḥālde nezd-i sāmī-i üftāde- perverīlerinde tensīb ve iḥsān buyurılacaḳ efendilik her ne ṣūretle olur ise olsun anı aʿẓam-ı niʿam-ı iʿtinām-kārīden ʿadd eyleyecegim cihetle emr ü fermān ve merḥamet-i bī- pāyān Ḥażret-i veliyyü'l-emriñdir. *Nüzhet Beg*

Ek: 27

(1) *ʿAṭūfetlü Efendim Ḥażretleri*

Tensīḳāt-ı cedīde-i ʿaskeriyyeden ṭolayı Cerīde-i ʿAskeriyyeye müteʿallik baʿżı veẓāʾifiñ münḥall oldıġından ve żārūret ḥālinden baḥsle veẓāʾif-i meẓkūreden birine taʿyīniyle terfiyye ve aḳdārı ḥaḳḳında Maṭbūʿāt Müdīri esbaḳ saʿādetlü Nüzhet Efendi'niñ vuḳūʿbulan istidʿāsı üzerine Ḥarbiyye Neẓāreti maḳāmıyla muḫābereyi şāmil teẓkere ve evrāḳ-ı müteferriʿası leffen ʿarż ve taḳdīm ḳılındı. Efendi-i mümā-ileyh bu miṣillü umūrda aṣḥāb-ı rüsūḫ ve iḳtidārdan ve kendüsi ẕāten erbāb-ı faẓl ve kemālden idügine ve Dāʾire-i ʿAskeriyyece mesbūḳu'l-ḫidme ve ḥasbe'l- ḳader dūçār oldıġı ḥāl-i perīşānī cihetiyle vücūh-ı şettā ile ʿāṭıfet-i seniyyeye şāyeste bulındıġına bināʾen Neẓāret-i müşārün-ileyhānıñ cevābında gösterildigi üzere mümā-ileyhiñ Māliye Ḫazīne-i Celīlesinden muḫaṣṣaṣ olan teḳāʿüd maʿāşına ḫalel gelmemek ve Cerīde-i ʿAskeriyyeniñ Ṭoḳsan Altı senesi vāridātından iʿṭā ḳılınmaḳ üzere biñ ġuruş maʿāşla cerīde-i meẓkūrede muḥarrirliginde istiḫdāmı muvāfiḳ-ı merḥamet-i seniyye-i Ḥażret-i Pādişāhī idüginden īfā-yı muḳteżasınıñ Neẓāret-i müşārün-ileyhāya ḥavālesi ḥaḳḳında her ne vechle irāde-i seniyye Ḥażret-i mülūk-āne şeref-sünūḥ ve ṣudūr buyurılur ise infāẕ-ı manṭūḳ-ı münīfine ibtidār idilecegi beyāniyle teẓkere-i ṣenāverī terḳīm ḳılındı efendim.

fī 14 Ẕi'l-ḳaʿde sene 97 ve fī 6 Mart Teşrīn-i evvel sene 96

Ek: 28

(1)

Maʿrūż-ı Çāker-i kemīneleridir ki

Resīde-i dest-i taʿẓīm olan işbu teẓkere-i sāmiye-i vekālet-penāhīleriyle evrāḳ-ı melfūfe manẓūr-ı ʿālī buyurılmış ve ber-vech-i istīẓān mümā-ileyhiñ meẓkūrü'l- miḳdār maʿāşla Cerīde-i meẓkūra muḥarrirliginde istiḫdāmı şeref- müteʿallik buyurılan irāde-i

seniyye-i Ḥażret-i Pādişāhī manṭūḳ-ı münīfinden olaraḳ evrāḳ-ı maʿrūża iʿāde ḳılınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l- emriñdir.

fī 16 Ẕi'l- ḳaʿde sene 97 ve fī 8 Teşrīn-i evvel sene 96

ʿAlī Rıżā

Ek: 29

(7)

Derūn-ı teẕkerede gösterilen 24 tārīḫlü teẕkeresi ʿalā-ḥālihī sene 97 tārīḫinde taḳdīm olınmış ise de henüz bir güne işāret-i ʿaliyye ile çıḳmamışdır.

Çıḳdıġında bildirilmesi

Ek: 30

İ. DH 75373

No: (12) Mābeyn-i Hümāyūn Başkitābeti

Ḫuṣūṣiyye

İcrā-yı teḳāʿüdī vayāḫūd emṣāli miṣillü bir meʾmūriyyete taʿyīn istirḥāmını ḥāvī Nüzhet Efendi ṭarafından taḳdīm olınup manẓūr-ı ʿālī-i Cenāb-ı Ḫilāfet-penāhī buyurılan ʿarż-ı ḥāl muʿāmele-i muḳtażiyyeniñ īfāsı ḥaḳḳında bā-irāde-i seniyye Ḥażret-i Pādişāhī leffen ṣavb-ı sāmī-i Ṣadāret-penāhīlerine irsāli ḳılınmış olmaġla ol bābda emr ü fermān Ḥażret-i veliyyü'l-emriñdir.

fī 25 Şaʿbān sene 302, fī 28 Mayıs sene 301

LUGATÇE[392]

A

ābādānī: ma'murluk, şenlik (212) [393]

ābdār: sulu ,parlak (54)

ʿāde: âdet (308)

ʿademi mübālāt: dikkatsizlik,aldırış etmeme (36, 156, 157)

ʿadīmü'l-imkān: imkansız (41)

āferīn: Yaratan, yaratıcı, beğenilen (56)

āferīnende: Yaratıcı (160)

aġrāż: maksatlar, niyetler (274)

ʿahd: söz verme, yemin, zaman, devir, gün (238)

āhenīn: demirden, demir gibi sağlam (56)

aḫṭar: tehlikeler (Ek 23)

āh u āz: ah, yazık ve aç gözlülük, tamah (191)

aḫẕ u girift: yakalayıp tutma (272)

ʿaḳd: düzme, kurma (51)

aḳdār: kudretler, değerler (291, 302, 306, Ek 19)

aḳdem: ilk, önce, önceki (230, 298)

aḳrān: eş, benzer, yaşıt (229)

aḳṣā: son , en son, uzak (ḳuṣvā) (102)

aḳṣā-yı emel: ülkü, mefkure (102)

aḳvāt: yemekler, azıklar (214)

ālā: İhsan, bahşiş (19)

ʿalā-ḥālihī: olduğu gibi (Ek 29)

ʿālemiyān: insanlar, aleme mensup olanlar (49)

ʾāliye: teknik alet (36)

amīm: umuma ait, genel,yaygın (238, 253, 307)

---

[392] Muğni'l- Küttâb, İnşâât ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden evrakın lûgatçesidir.
[393] Kelimelerin yanındaki numaralar, o kelimenin geçtiği yer ve sayfa numarasıdır.

-āmīz: -le karışık, -yi içine alan (243)

-āmīz: -le karışık, -yı içine alan (243, 289)

āmīze: Karışık, mahlut (135)

āmīzeş: dostluk, samimiyet (219)

añ: dimağ, zihin, hafıza (154)

ʿanā: zahmet, meşakkat, güçlük (108)

ʿArab-ʿarbā: halis safi Arab (195)

ʿaraḳ-rīz: ter döken (78)

ārām-sāz: oturan, yerleşen (229)

ʿarṣ: yıldırım, yıldırımlı gök gürültüsü (228)

ʿarīża: küçükten büyüğe yazılmış yazı (275)

āsān-ter: daha kolay (15)

āsitān: eşik, dergah, tekye, müneccimlere göre insan hayatının uğursuz dakikaları (212, 217, 236)

āşüfte-gān: Aşıklar, iffetsiz kadınla (164)

aʿtāf: merhametler, şefkatler, meyiller (223)

ʿatebe-i felek-mertebe: Osmanlı padişahlarının sarayı (ʿatebe-i seniyye,ʿatebe-i ulyā) (214)

āṭıfet: karşılık beklemeyen sevgi, iyilik severlik, esirgemek, korumak (203, 217)

ʿavān: zamanla (80, 163)

aʿvecāc: eğrilik (214)

āver: getiren, taşıyan (223, 241)

aʿyān: gözler, bir milletin ileri gelenleri (98)

āyet: nişan, ayet, alamet (217)

āzādegī: serbestlik, hürlük (178)

āzār: kıran (222)

āzim: niyetli kesin karar veren (274)

azmāyiş: Tecrübe, deneme (75, 79,167)

āzürde: incinmiş, kırılmış, gücenmiş (241)

āzürde-dil: gönlü kırılmış, mahzun (241)

ʿazviyyāt: birinin üstüne atma, isnad ve iftira etme (291)

ʿazv: iftira, birinin üstüne atma (310)

B

bā-: ile bā-tapu: tapu ile 231

-bā: -le, ile (65)

baʿd-ezīn: bundan sonra, bundan böyle (103)

bād-bān: yelken (160)

bādiye: çöl (307)

bāfte: dokunmuş, parça, levha, pafta, büyük renkli leke (162, 237)

bālā-fetā: uzun boylu genç, yiğit, delikanlı (273)

bālā-ter: daha yüksek, pek yüksek (225)

bāfte: dokunmuş, büyük renkli leke, parça, pafta (237)

balḳan: sarp ve ormanlarla kaplı dağ (272)

bār: Allah, defa, yük, yemiş (232)

bāre: defa, kez, kale, zülüf, at (243)

bār-gān: izinle girilecek yer, huzur, çadır, yüksek divan (240)

bār-gāh: yüksek divan (214)

bār-gīr: yük kaldıran (179)

bār-ı gīrān: ağır yük (15)

bāriʿa: mükemmel, güzel, üstün (125)

basṭ: yayma, açma, uzunca anlatma (75)

baṣāʾir: ibretli görünüşler, ibretler, deliller (56)

bā-ṣavāb: doğrulukla (6)

bā-taḥrīrāt: tahrirat ile, yazı ile (312)

baṭālet: işsizlik (18)

baṭş: zor ve şiddetle yakalayış, sertlikle tutuş (111)

bā-vaḳar: vakarlı (65)

bāyed: gerek (36)

bāzār-gān: tüccar (259)

beḍāʿa: varlık, sermaye (84)

bedāyī: benzersiz güzel, mükemmel ve yeni şeyler (2)

behāyim: dört ayaklı hayvanlar (111)

behce: keyfi yerinde olan (164)

behcet: sevinç, güleryüzlülük, şirinlik 79, 217

behīc: şen, güler yüzlü (199)

behiyye: hediyye (8)

be-nām: namlı, meşhur (200)

benān: parmak uçları, parmaklar (68, 163)

bende-perverī: köle besleme, iyi muamelede bulunma (226)

bender-gāh: liman şehri (158)

-ber: alan, getiren, götüren (253, 307)

ber-: üzere, vechile (248)

berāʿat: fazilet, iyilik, olgunluk, güzel sözler, meziyet (79, 204, 240)

berāʿat-i istihlāl: bir kitabın veya bir şiirin, makalenin başında, içindekiler hakkında toplu bir fikir verecek surette güzel sözler kullanma, güzel başlangıç, iyi hal: (edb) güzel başlangıç, iyi alamet (berāʿat: fazilet, meziyyet, iyilik, güzellik) (125, 161)

berāʿet-i ẕimmet: zimmet almayış, aklık (291)

Berāmeke: Suriye'de büyük bir sülale (181)

berāmike: cömertlikler (188)

ber-çīde: çekilip toplanmış (184)

berevāt: rütbe, nişan verildiğini bildiren fermanlar (279)

berhem-zede: karmakarışık olmuş (50)

berheten mine'l-zaman: bir müddet için (160)

berīn: en yüksek, üstün (70)

berīʿa: güzelliği ve olgunluğu ile akranından üstün kadın (107)

ber-kemāl: mükemmel (203)

ber-manṭūḳ: söylenildiği vechile, denildiği gibi (kelâm mânâ mantuk) (195)

ber: meyve

berʾ: hastalıktan iyileşme (234)

berūz: savaş, kavga (303)

ber ü nevāl: yiyecek, içecek, meyve (307)

berzede: toplanılmış, bir araya getirilmiş (20, 167, 304)

besālet: dilaverlik, bahadırlık, yiğitlik, cesurluk (279)

bendegī: kullar, köleler, padişah hizmetinde olanlar (151)

beytü'l-ʿarūs: gelin odası (185)

beʾs: zarar, zahmet, korku (20)

besālet: yiğitlik, cesurluk, kahramanlık (227)

beste: bağlı (161)

bevār: mahvolma, durgunluk, çürüme (134)

beydā: çöl, Medine Mekke arasında çölde semt (189)

beytūtet: gecelemek, gece kalma (266)

beyyine: delil, şahit (55)

beżāʿa: sermaye, mal (79)

beżāʿat: sermaye, mal (75)

beẕl: bol bol verme, saçma (13, 35,192, 277)

bezm: diş ucuyla ısırma, kırma, kirişin yayını çekip salma (55)

biḍāʿa: sermaye, mal (7, 28)

bī-dirīġ: esirgemeyen, elinden geleni yapan (49, 213, 252)

bihīn: en iyi, seçkin, hallaç (204)

bī-kem: eksiksiz (158)

bi'l-iḳdām: devamla, gayretle (172)

bi'l- istiṣḥāb: beraber olarak, ile birlikte (307)

bīm: korku, tehlike (56, 163)

bī-miḳdār: ehemmiyetsiz (225)

bī-minnet: lütufkar (hā: çoğul eki) (49)

bī-müdānī: eşsiz, benzersiz (217)

bināberīn: bundan dolayı, bu sebepten (19, 94, 235)

bī-rūz: kısmetsiz (229)

bi-şümār: sayısız, çok (50, 29, 104)

biṭāne: gizli şey, gizli hal (16)

bī-vāye: nasipsiz, mahrum (96,192, 198, 214, 253)

bīvāye-gān: himayesiz korumasız olanlar (2)

bīzār: bıkmış (180)

buḳalemūn: bukalemun, işini düşüncesini sık değiştiren (75, 102)

būriyā: hasır (225)

buṭūn: karınlar, nesiller soylar (2)

bül-heves: maymun iştahlı, her şeye istekli, keyfine buyruk (296)

bünüvvet: oğulluk, evlatlık (60, 175)

bünyād: asıl, temel, bina (6)

-bürde: götüren, gibi (78)

bürr: buğday (307)

bürūʾ (berʾ): hastanın iyiye dönmesi, bilgi, fazilet ve iyilikte benzerlerine olan üstünlük (Ek 7)

büzürg-vār: büyük, saygıdeğer (8)

büzürgī: büyüklük, ululuk (162)

C

Cāfer Bermekī: Harun Reşid'e vezirlik eden ailenin bir oğlu (cömertlik örneği tutulur) 187

cāʾize: bahşiş, armağan (60)

caʿlī: sahte, yapmacık (317)

cebr: zorlama, tamir etme (315)

cedel: sert münakaşa, söz yarışı, dil kavgası (cedel: sert münakaşa, söz yarışı, dil kavgası (40)

cehābiẕe: gerçeklerden haberi olanlar (78)

celī: aşikar, belli, meydanda, parlak (14, 309)

cerḥa: yaralı (168, 312)

cerī: cesur, yiğit, küstah (201)

cerr: para, eşya çekme, çekme (294)

cesbān (çesbān): layık, yakışır (108, 302)

cezīl: peltek ve bozuk olmayan söz (125)

cezm: kesin karar (24)

ceẕr-i murabbaʿ: karekök (171)

cīd: boyun (79)

cihāniyān: dünya halkı (209)

cihān-bānī: cihanın, dünyanın bekçisi, Allah (49)

cinās-ı ḍarbī: pekiştirme sıfatıyla yapılan cinas (kapkara) (106)

cinās-ı mefrūḳ: yazılışları bir, sesten ayrı kelimeler (āyineye benzettim- ayı neye benzettim) (106)

cinās-ı muḥarref: harflerde bir, harekede ayrı (merd-mürd) (106)

cinās-ı nāḳıṣ:kelimelerin birinde bir veye birkaç harf fazla (dem-ādem) (106)

cinās-ı tām: kelimelerin harf ve harekeleri tam olan (yaz-yaz) (106)

civān-merdī: cömertlik (14)

ciyād: iyi giden soy atları (56)

ciyādet: iyilik, güzellik, tazelik (96, 102, 151, 202)

ciyābet: vergilerin ve başka devlet gelirlerinin tahsili, cābilik (277)

cūlāh: örümcek, çulha, çul dokuyan (162)

cübbān: korkak (111)

cühhāl: bilgisizler (101)

cünḥa: küçük suç, ufak kabahat (256)

cüzdan: evrak çantası, maaş defteri, para çantası (206)

Ç

çāk: kadar, değin, ta… (160)

çāker-āne: kölecesine (ben zamiri) (204)

çālāk: çevik, büyük adam (210)

çāle-çāk: parça parça, çok yırtık (235)

çār-bāliş: padişahların oturduğu dört katlı şilte, dört unsur (159)

çār-sū: dört taraf, Pazar çarşı (3)

çār-yek: çeyrek, dörtte bir (167)

çekīde: damlamış (41)

çend: birkaç (275)

çend-rūze: birkaç gün (219)

çend-rūz: birkaç gün (283)

çerāġ: memuriyete nail olan (59)

çevġān: eğri değnek, baston (56)

çevgān: baston, değnek (145)

çīre: uz elli, maharetli, becerikli (51)

çīn-i cebīn: alın buruşukluğu (161)

çīre-destī: ustalık (51)

D

dāʿīi: dua eden, davet eden, sebep olan (253)

dāʾ-i ʿuḍāl: çaresiz dert, hastalık (55)

dāʿiyān: duacılar (254)

dāʿiye: iddia, arzu, içten gelen bir duyguyu teşvik edici hal (7, 201, 274, 316)

-dār: tutan, sahip (238)

dāmen-der-meyān: eteği belinde, işe hazır (287)

-dān: -lık, -lik yer, kap anlamları verir iğne-dān (253)

dārū: ilaç (312)

dārū-cū: ilaç arayan (158)

dārū-ḫāne: eczane (11)

dāver-āne: hakim ve vezirle ilgili, büyüğe yakışır surette (260)

dāverī: hükümdarlık, hakimlik, mahkeme, iyi ile kötüyü ayırma (220, 222)

deʿāvī: dâvâlar, mahkemeye başvurmalar (265)

deʾb: âdet, usül, tarz, gelenek (151, 236, 220)

debūr: batıdan esen rüzgar (188)

deffeteyn (levateyn): ortadan menteşeli açılan iki kanat, iki sahife (196)

deftīn: dokuma taraklamak, (defte: dokumacılık tarağı) (2)

dehen-küşā: ağzını açan, geveze (288)

dehḳān: köylü, çiftçi (158)

der-ān: hemen, o anda (255)

der-bār: kapı yeri, kapı (307)

der-dest: tutma, elde etme, yapılmakta olan, elde olan (213)

derīçe: küçük kapı (288)

der-kār: malum, âşikâr, bilinen, iş üzerinde bulunan (104, 216, 254, 273, Ek 21)

der-kenār: kenara yazılmış olan yazı, çıkma yazı (Ek 21)

der-miyān (etmek): ortaya koymak, öne sürmek, anlatmak (73, 316, 248)

derrāk: çabuk anlayan, anlayışlı (210)

dervāze-güşā: kapı açan (Ek 26)

dervīş: Allah için alçak gönüllülüğü fukaralığı kabul eden (303)

destān: destan, hile, mekr, şöhret, ün; (dest-ān: eller) (212)

dest-ḫūş: oyuncak (220)

dest-gīr: elinden tutan, yardımcı (57, 282)

dest-res (olmak): (zenginlik) ele geçirme, elde etme, erişmek (83, 188, 249)

dest-yār: yardımcı, arka (260)

devā-res: deva yetişen, deva ulaşan (101)

devāvīn: şair divanları (169)

devḥa: büyük, ulu ağaç (50, 240)

devr: geçmiş dersleri hatırlama, casus, şarap kadehi (177)

deymūmet: devamlılık, süregelme (230)

deymūmiyyet: devamlılık, süregelmek, daimlik (282)

ḍıḫk: gülme (84)

ḍıyyıḳ: pek dar (133)

-dīde: görmüş, görülmüş (235)

dīde-dūz: gözünü dikmek (182)

diger-gūn: bozulmuş, başkalaşma, (mecaz) ölmüş (257)

dīhīm: tac (216)

dil-āzürde: gönlü incinmiş (312)

dil-cū(y): gönül arayan (203)

dil-gīr: kalbe sıkıntı veren, kırgın, gücenik 296dil-nişīn: gönülde yer tutan (144)

dil-ḫāh: gönül isteği (288)

dil-pezīr: gönlün beğendiği (47)

dil-sīr: gönlü doymuş (3)

dil-şikāf: yürekten delen, dokunaklı, çok acı (235)

direm-ḫırīde: para ile alınmış, satın alınmış (219)

dirīġ: esirgeme, menetme, önleme, ah yazık (291, 252)

dirīġā: eyvahlar olsuz, yazık (252)

dirīġā: eyvahlar olsun, yazık (291)

dīrīn: eski, kadim (236)

dīrīne: eski, kadim (20, 302)

-diṣār: çok (99)

dūr u dırāz: uzun uzadıya (22)

dū-rūze: iki günlük, kısa zaman (19)

dūk: iğ (161)

dūn: aşağı (216)

dūz: diken (221)

dühūr: dünyalar, zamanlar (306)

dürişтī: sertlik, kırıcı söz (23)

dürūd: selam, dua, medih, ekin biçme, yontulmuş ağaç (220, 237, 238)

dürüstī: doğruluk, sağlamlık, düzgünlük (55)

düstūrī: kurala uygun (Ek 14)

düşvār: zor, güç, iş (88, 293)

E

eben ʿan cedd: babadan, büyük babadan, dededen, kuşaktan kuşağa (212)

ebleh-firīb-āne: aptal aldatırcasına (285)

ebnā-yı sebīl: yolcular (272)

ecl: sebep (110)

ecel: sebepten, -den dolayı (100)

ecr-i miṣl: taktir edilen ücret (192)

edʾiye: dualar (220)

-efgen: düşüren, yere atan, yıkan (7, 50, 100)

efḫamī: çok şerefli, en ulu (217)

efḫām: çok ulu, çok şeref sahibi (47)

eflec: seyrek (diş) (177)

efruḫte: yanmış, tutuşmuş, aydınlanmış (185)

efser-dih: tāc giydiren (218)

-efrūz: aydınlatan, tutuşturan, yakan (131, 216, 22)

efzāyiş: artma, artış, çoğalma (164, 170, 214)

eḫaff: daha hafif (15)

ehille: yeni aylar, hilal şeklinde olan şeyler (220)

ehviye: havalar (159)

ekīd: kat'i, sağlam, kuvvetli (255)

ekini belli etmek: maharetsizlikle ve belli olacak surette eklemek (152)

eknāf: taraflar, sığınacak yerler, nahiyeler (158)

el-ḫāletü hāẕihī: haleni şimdi ,henüz, şimdiye kadar, şimdiki zamanda (146, 205)

elūke: elçinin götürdüğü itimatname (224, 237)

elviye: sancaklar, livâlar (261)

emānī: arzular, maksatlar (51, 159)

emāṣil: en çok benzeyenler, akranlar, eşler (222)

emniyye: emin, korkusuz (58)

eñ: yüz rengi (154)

enāmil: parmak uçları (184)

enbār: ambarlar, ambar (159)

enbār: (Farsça) dolu, yığın, küme (159)

encüm: yıldızlar (240)

-endāz: atan (13)

enḥā: taraflar, yanlar, yollar (96)

enmele: parmak ucu, (mecaz) el (205, 251, 303, Ek 11)

eraḳḳ: daha, en ince, rakik (133)

ercaḥ: en üstün, daha üstün, tercihe şayan (54, 118)

erīke-ṭırāz: taht süsleyen (218)

erz: (Arapça) pirinç, değer kıymet (Farsça) (258)

erzān: ucuz, layık, uygun, yerinde (265)

eṣābiʿ-i zīb-i taʿẓīm: tazim elinin parmaklarını süsleyen, (mec) ele hürmetle alınan (Ek 9)

esāʾet: kötülük (244)

esbaḳ: önceden daha önceki (Ek 27)

eshām: oklar, paylar, hisseler, borca karşılık senetler (316)

eṣmān (ṣemeni): bedeller, kıymetler (179, 258, 266, 318)

esnān-ı ʿaskeriyye: kurra seneleri (262)

eṣniye: medihler, övmeler (220)

estār: perdeler (63)

eṣṭār (şaṭr): parçalar, bölümler, mısralar (142)

eşyaʿ: çok şuâlı (99)

eṭvār-ı caʿliyye: yapmacık tavırlar (317)

evānī: kap kacaklar (318)

evc: doruk, en yüksek nokta (57)

eveddā: dostlar, ahbaplar (227)

evliyā-yı niʿam: lütufta bulunan insanlar (9)

evżāʿ: haller, vaziyetler (23)

eyād: eller (39)

eyādī: eller (158, 204)

eymān-ı ġalīẓa: kaba yeminler (54)

F

faḫīm-āne: anlayışlı, akıllı olarak (204)

faḥṣ: bir şeyin içyüzünü araştırma, arama (288)

faḥşā: akıl ve mantığın kabul edemeyeceği söz (97)

fażāʾil-simāt: fazilet damgaları, nişanları, işaretleri (69)

fażāyiḥ (fażāʾiḥ): utanma, fena çirkin (293)

fażla: artık, ziyade, lüzumsuz, ileri, kazurat (315)

feḫāmet-simāt: alametleri büyüklükten ibaret olan

feḥvā: mana, mefhum, kavram (107, 155)

feḥvāsınca: sözü gereğince, feḥvā: kavram, mefhum (97)

felek-zede: feleğin kahrına uğramış, talihsiz (Ek 23)

ferāġ: bırakma, terk etme, vaz geçme, rahatlık, sahiplik hakkını başkasına verme (312)

ferden ferīd: tek tek (11)

ferd-i āferīde: hiç kimse (192)

ferec: sıkıntıdan kurtulma, zafer, zafer, teselli, kederden sonraki sevinç (235)

fermūde: emrolunmuş, ferman, irade (235)

fersaḫ fersaḫ: bol bol, çok çok (78)

fesīḥ: geniş (96)

fesīḥa: geniş (56)

fetā: genç, kerem ve sehavet sahibi (273)

fetīle: lamba, fitil (302)

fetvā-penāh: fetvaya sığınan, şeyhülislam (254)

fevz: zafer,üstünlük, selamet, kurtuluş (241)

feyżiyān: taşan, bol (222)

feyż-yāb: feyiz bulan (feyiz: bolluk, ilerleme, ilim, irfan) (52)

-fezā: arttıran (299)

feżāḥat: edepsizlik, alçaklık (21)

fiḍḍa: gümüş (318)

figār: gönlü yaralı, aşık (222)

fiḫām: çok kuvvetli nüfuz sahibi itibarlı kişiler, ulular (38, 61)

firistāde: peygamber, gönderilmiş elçi (207)

fīrūz: mutlu, uğurlu, mesut (20, 208)

fīrūz-mendī: zafer, üstünlük (230)

fī-zamāninā: zamanımızda (83)

fürūmande: aşağı, geri, beceriksiz, aciz, şaşkın (151)

fürū-māye: südü bozuk, aşağılık (101)

fürūmende: beceriksiz, yorgun, bitkin, aciz (220)

fürūmendī: aciz, yorgun, şaşkın (47, 225)

fürū: aşağı (101)

füruḫt: satış (246)

fütüvvet: soy temizliği, mertlik, cömertlik, soyluluk (6, 102, 111)

füzūnī: çokluk, fazlalık (232)

G

ġadr: hainlik, zulüm, haksızlık (316)

ġam-güsār: gam ortağı, gam gideren (160)

ġam-gīn: tasalı, hüzünlü (235)

ġamre: görgüsüz, anlayışsız (98)

ġarrā: parlaklık, alnında beyaz lekesi olan at (162)

ġavāʾil: dertler, sıkıntılar , felaketler, belalar (Ek 2)

ġavāmiż: karışık, kapalı, anlaşılmaz şeyler, sırlar (2)

ġayr-ı ez: …den maada,…den haric (Ek 17)

ġayr-ı münfekk: ayrılmaz (57)

ġāze: kadınların yüze sürdükleri kırmızılık, allık (283)

gehvār: beşik (169)

gerān: pahalı (199)

gerden-dāde: boyun eğmiş, itaatli (gerden-beste) (53, 283)

germī: sıcaklık, hararet (285)

gevher-pāş: cevher saçan, çok güzel söz söyleyen (213)

ġışā: deri, zar (168)

gīr: tutma (167)

girān: ağır, sahil (kıymet), sakil (maddi, manevi) (65, 107, 160)

girān-ḳadr: itibar, kadir sahibi (107)

girān-kıymet: pahası ağır, kıymetli (65)

girdār: iş, meşguliyet, tarz, yürüyüş, adet (109)

girībān: yaka (56)

girīve: çıkmaz yol, içinden çıkılması zor durum (108)

ġulüvv: son derece mübalağa ġulüvv ve iġrāḳ: aklın hududunu aşan mübalağa (138)

ġumūm: gamlar, kederler (19)

ġurre: parlaklık, aklık, Arabî ayın birinci gecesi (162)

gūşīş: çalışma, çabalama (18)

gūy: Acemlerin oyun topu, söz (145)

güdaḫte: erimiş (27)

güftār: söz (27, 97)

güft ü şīnid: mesmuât, duyulan haberler, dedikodu (287)

gül-bün: gül biten yer, gül kökü (224)

gümāşte-gān: vezirler (158)

güm-geşte: kaybolmuş (158)

güm-kerde: adı sanı yok olmuş, izi kaybolmuş, eseri kalmamış (235)

güsiste: kırılmış, kopmuş, çözülmüş, gevşemiş (214, 253)

güşāyiş-efzā: açılmayı arttıran (31)

güvāh: şahit, delil (228)

güzāriş: geçme, geçiş (240)

güzeşte: geçmiş, faiz, kazanç (nemâ), ödünç paraya alınan kâr (247, 312)

H

ḥabāb: sudaki hava kabarcıkları (306)

ḥācet-mendāne: ihtiyaçlı olarak (101)

ḫafaḳān: sıkıntı, dert (13)

ḫāhāne: istekli (Ek 26)

ḫākister: kül, (mecaz) bülbül (27, 121)

ḫāl: beñ (164)

ḥalbe: sahne, ring, güreş minderi (56)

ḫalef: memurlukta birinden sonra onun yerine geçen, babadan sonra kalan oğul (282)

ḫalel: bozukluk, eksiklik, iki şey arası boşluk (104, 108)

ḥālen: şu anda, henüz, bugünkü gün (264)

ḫalīʿ ü'l- ʿiẕār: yüzü yırtık, edepsiz, ar damarı çatlamış (293)

ḫalīfe: resmi dairede kalembaşının ikincisi, kalfa, ikinci usta (60)

ḥalḳa-bend: toplanıp çepeçevre oturma (252)

ḥallāl: çözen, halleden (2)

ḫāme-cünbān: yazar, kalem oynatan (46)

ḫāme-zen: üzerinde kalem kesilen alet, makta (163)

hāmiş: haşiye, yazının altına ilave edilen yazı (226)

ḫān: yemek sofrası, yemek (187, 308)

ḫarāc: gayr-i Müslimden alınan vergi (170)

ḥareke-i ḫafīfe: telffuzu hafif ve ince hareke (106)

ḥareke-i ṯaḳīle: telaffuzu ağır ve kalın harekele (106)

ḫarṯ: tarla sürme, kültür (257)

ḫas: ot, kırıntı, çer çöp (217, 237)

ḥaṣāfet: hükümde sağlamlık, rey sağlamlığı (228)

ḫasār: zarar, ziyan (259)

ḥasb: dolayısıyla, binaen (171)

hasebiyye: hısımlık, akrabalık (292)

ḫaṣīṣa: kendinde bulunan karakter (220)

ḥasnā: güzel kadın (79)

ḥaṣren: muhasara ederek, etrafını kuşatarak (214)

ḫaṣṣa: özel nitelik, güç, kudret (299)

ḫaste-gī: hastalık, rahatsızlık (261)

ḫāşāk: çöp, süprüntü, yonga (217, 237)

ḥaşem: maiyyet, aile, hademe (ḫadem ü ḥaşem: maiyyet, halk) (161)

ḥaşv: uzun, doldurma, faydasız söz (125)

ḫātem: son, mühür, çok cömert (111)

ḫāṭır-ḫāh: gönlün istediği (115)

ḫāṭır: zihin, fikir, gönül, keyif, hal (188)

ḫavāṭır: hatıralar (306)

ḫavene: hainler (159, 181)

ḥavṣala-sūz: takati yakan, tahammülü mahveden (243)

ḫaybet: mahrumluk, me'yus olmak (6)

ḥaylūlet: yolu kapama, araya girme, mani olma (235)

ḥayṭā: hudud, başarı (13)

ḥayyiz: mevki, makam (12, 175)

ḥaẕāḳat: ustalık, hazıklık (191)

ḥażāret: hazır olma, medeniyet (157)

ḫaẕelān: yardımsız, yardan uzak (22)

ḥażer: istirahat zamanı (seferin zıddı) (Ek 5)

ḫazīne-mande: şahsı üzerinden kaydı silinerek devlete kalan mal , para (Ek 23)

hem-ḫaṣṣa: beraber, ayni, bir şeye özel nitelik güç kuvvet (47)

hem-yān: para kesesi -güşā: açıcı (287)

hemz: sıkma, dürtme (185)

her-bār: her defa, daima (111, 221, 227)

herem: kocama, ihtiyarlama (281)

her-gīz: hiçbir zaman (97)

heyūlā: madde, zihinde tasarlanan şey (79)

hezel: alay, anlamsız boş (136)

ḥınṭa: buğday (258)

ḫırāş: tırmalayan (54)

ḫışt-pāre: kerpiç, tuğla parçası (160)

hibe: bağışlama (185)

hibr: hoca, öğretmen, mürekkep (41, 52)

ḥikmet-meşhūn: hikmet dolu (90)

ḫilāfet-penāhī: hilafet koruyuculuğu, hilafet haizliği (214)

ḫilel: bozukluk, eksiklik (85)

ḥilye: süs, zinet, güzel sıfatlar, cevher, güzel yüz (79, 101, 207, 302)

hirās: korku (131)

ḥirfet: sanat, meslek (162, 177)

ḫiṣāl: hasletler, tabiatlari huylar (305)

ḫōş-āyende: hoşa giden (100)

ḥuḳūḳdānī: hukukçuluk (227)

ḫuld-i berīn: kutsal cennet, sekinci cennet (159)

ḥuliyyāt: altın, yakut, gümüş, zümrüt gibi zinet eşyaları (107)

ḫulḳī: halkla ilgili, tabii (210)

ḫulūş-kār: dalkavuk (155)

ḫulüvv: hâlilik, boş olma, boşluk (142)

ḫuṭūb (ḫaṭb'dan): maslahatlar, işler, meseleler (152)

ḫuyūl: atlar, atlı alaylar, kötüler kalabalığı (56)

hübūb: rüzgarın esmesi, üfleme (159, 185)

hümā: devlet kuşu, saadet, kutluluk (79)

hümūm: gamlar, kederler (19)

ḫüsrān: zarar, yokluk acısı (29)

ḥüsām: keskin kılıç (56)

ḥüsbān: azab, sıkıntı (187)

ḥüsn-āmīz: güzellikle yoğurulmuş, çok güzel (317)

ḥüsn-āmīziş: güzel, iyi geçiniş, uysallık (317)

hüşyār: akıllı (158)

hüveydā: açık, belli (102)

I

ıṭlāḳ: salıverme, koyuverme (14)

ıṭrā: övmek, aşırı övgü, medh (163)

ıẕmār: saklama, gönlünde saklama (24)

İ

ibcāl: ululama, ağırlama (2)

İbn-i Ḫaşşāb: oduncunun oğlu (77)

ibrāz: gösterme (23, 47)

ibrīz: halis altın (47)

ibşār: müjdeleme (282)

ibtidār: bir işe süratle başlama (8, 26)

ibtihāc: sevinme, gönlü açılma (217, 219, 232)

ibtihāl: yalvarıp yakarma (218, 306)

ibẕāl: bol kullanma, bol harcama (48)

icādet: iyi yapma ve işeme, (ed) yeni bir mevzuu zihinde bulma (87)

iclāl: büyüklük, kudret, kuvvet (218)

ictirā: cür'et cesaret etme, yeltenme (312)

ictisār: cesaretlendirme (214, 218)

idāre-i aḳdāḥ: şerefe kadeh kaldırma, içki içme (191, 298)

idbār: talihsizlik, işlerin ters gitmesi (21, 102)

idbārī: talihsizlik, düşkünlük (160)

iʿdād: hazırlama, geliştirme (232)

ʿidād: sayı, hesap (75)

idāne (deyn'den): borç ve ödünç verme (257)

ifḥām: susturma, konuşamama cevap verememe haline düşürme (166)

ifk: birine suç yükleme, bühtan (188, 299)

ifrāġ: kalıba dökme, şekle sokma (25)

iftāʾ: fetva verme (307)

iftā: fetva verme işi (252, 254)

iġbirār: kırılma, tozlanma (13)

iġtinām: ganimet, yağma, talan (9)

iġtirār: gururlanma, aldanma, gaflette bulunma, güvenilmeyecek şeye güvenme (36, 154)

iġbirār: gücenme, darılma, tozlanma (318)

iġfālāt: aldatmalar (289)

iġmāz: ayıplama (189)

iġrāḳ: suda boğma, olması akla yakın geldiği halde imkansız bulunan mübalağa (74, 138)

iġtinām: ganimet olarak alma, yağmalama, fırsatı kaçırmama (222)

iġtirāren: güvenerek, mağrur olarak (244)

iḫbār: haber verme, anlatma (147, 195)

ihdā: hediye verme, doğru yola götürme (191)

ihdār: hükümsüz bırakma, iptal etme (28)

iḫrāz: alma, elde etme, kazanma (166 , 220, 281)

iḫṣā: sayılma, sayma (92)

iḫṭār-nāme: protesto (220)

iḫtilās: kapma, çalma, bulma, aşırma (9, 26, 46, 206, 293) (iḫtilās-ı vaḳt: vakit bulabilmek) (83)

iḫtirāʿ: benzeri görülmemiş bir şey icat etme, vücuda getirme (21, 199)

iḫtirāʿāt: îcât etmek, vücuda getirmek (296)

iḫtiṣāṣ: ilimde derinleşme, tahsis etme, mahsus kılmak (2)

iḫtiṭāf: kapma, kapıp götürme (81)

ihtizāz: titreme, oynama, sallanma (159)

īḳāʿ: yapma, yaptırma, oldurma (295, 316)

iḳāme-i beyyine: şahit getirme (317)

īḳān: sağlam bilme, biliş (157, 167, 251, 258, 275)

iḳdām: gayretle çalışma, ilerleme (17)

iḳdār: güç verme, birini kayırma, geçimini temin etme (254)

iksā: giydirme, giydirilme (98, 191)

iḳrāż: borç verme, ödünç verme (257)

iksār: çoğaltma, (sözü) uzatma (97)

iktināh: esasını, kökünü anlama (2, 209, 216, 306)

iḳtirāḥ: içe doğup söyleme (2)

iḳtirāḥāt: aniden içe doğarak söylenen sözler (298)

iktisā: giyme, giydirme (42)

iḳtiṭāf: meyve toplama, toplanma, devşirilme (81, 172, 240)

ilḥāf: ilhah, üsteleme, ısrar (127)

ilḳā: bırakma, terk (24)

ilḳāʿāt: bırakmalar, terk etmeler, telkin etmeler, kusuru başkasına yükleme (289)

iltiḳāt: devşirme, toplama, başvurarak türlü kitaplardan bilgi toplama (96, 319)

iltiṣāḳ: bitişme (157)

imʿān: dikkatli olma, inceden inceye araştırma (54, 157, 300)

iʿmāl: yapma, işleme, kullanma (170)

imhāl: mühlet verme (247)

imsāk: el çekme, cimrilik (7, 52)

imtilā: dolgun, kan toplama (23)

imtidād: uzama (243)

imtinān: iyiliği başa kakma (151, 308)

ʿinān: dizginler (25)

inās̱: kızlar (176)

inbāt: yeşertme, temin etme (bitki) (118)

incāḥ: işi tamamlama, isteğe erme (106, 127)

incāz: yerine getirme (vadi) (101)

incāz-ı vaʿd: sözünü yerine getirme (154)

infiʿāl: gücenme, darılma (13, 318)

infiṣāl: ayrılmış, memurluktan azl edilme (283)

inḥā: ulaştırma, yetiştirme, göreve tayin için veya maaşa terfi için yazılan yazı (243, 296, 312, Ek 1)

inḥidār: yokuş aşağı inme (159)

inhimāk: ziyade düşkünlük (295)

insilāb (selb): katmama, giderilmiş olma, kalmama, kalkma (261, 282)

inṭıbāʿ: basılma, matbu olma (17)

inṭıbāʿāt: itab olmalar, basılmalar, zihinde iz bırakmalar, izlenim (177)

inṭifā: sönme (212)

intimāʾ: birine mensup olma, bir yerden uçup (kuş) başka bir yere konma (218, 227, 241, 280)

intizāʿ: koparıp alma, çekir koparma (119)

īrād: getirme, söyleme (113)
irāʾe: göstermek (161)
irāḥa: rahat ettirme (41)
īrāṣ: verme, sebep olma, getirme (111)
irāḳa: akıtma, dökme (66)
irḫā: gevşetme, salıverme (25)
irḫā-yı ʿinān-ı ḫāme: (irḫā: gevşetme; ʿinān: dizgin) aklana geleni yazma (52)
irḳāż: ata binmek, yürütmek, koşturmak için tepme (56)
irtiḳā: mevki yükselmesi (67)
irtiyāb: şüphelenme, duraklama (66, 230, 302)
isāʾet: kötü işleme (225)
isʿāf: birinin isteğini kabul edip yerine getiren (152, 204, 302, 315)
iṣāġa: kalıba dökmek (218)
iṣām: ceza, suçun neticesi (17)
īṣār: ikram, bahşiş, cömertlikle verme, kendi muhtaçken verme (Ek 26)
iʿsār: güçleştirme (316)
isbāl: gönderme, yollama (249, 279)
iṣbāt: var etme, gösterme (118)
ʿiṣmet-penāh: ismetli, günahdan haramdan kaçınan (217)
isnād: bir şeyi birisi için yaptı deme (111)
istibşār: müjde, sevinme (8)
istīcār: kira ile tutma (214)
isticlāb: celbetme, çekme, çekilme (275)
istidāme: bir şeyin devamını dileme (237)
istīfā: tamamıyla alınma, ödetilme (289, 315)
istiʿfā: affını isteme, bir işten kendi isteği ile çekilme (6, 222, 261)
istiʿfā-yı ḳuṣūr: özür dileme (154)
istiġāṣe: yardım isteme (160)
istihlāl: ayı görme, yeni ay görünme (125, 161)
istiḳṣā: inceliğini araştırma (160)
istiʾnās: alışma, ürkekliği kaldırma (159)

istinbāṭ: bir söz veya işten gizli bir mana çıkarma, gizli zımnen anlatma (231)

istirdād: geri alma, geri isteme (318)

istirḳāb: rekabette bulunma, çekememe (77, 154)

istisʿād: uğurlu sayma (223)

istiṣḥāben: yanına alarak, beraber götürerek (302)

istişʿār: yazı ile bildirilmesini isteme (205)

istiṭāʿat: kuvvet, güç (29)

istiʿṭāf: yardım ve merhamet dileme (127, 225, 244, 282, 311)

istiṭlāʿ: bir şeyi öğrenmek isteme, araştırma (197)

istiṭlāʿāt: bir şeyi öğrenmek için yapılan araştırma (128)

istiṭrād: asıl konuda olmadığı halde münasebeti gelmişken söylenen söz (12, 110, 124)

istiẕrāf: zerafet, incelik gösterme (75)

istizāde: ziyade olmasını isteme (229)

istīẕān: izin isteme, danışma (255, 267, Ek 11)

işʿār: yazı ile bildirme, haber verme (235, 301, Ek 3, Ek 19)

işrāb: içirme, bir maksadı kapalı olarak anlatma (6, 28, 40, 103)

iştibāh: şüphe (162)

iştimāl: şamil olma, içine alma (187)

itʿāb: yorma, zahmet verme (42, 70)

iṭāre: uçurma, çarçabuk gönderme (255)

iʿtibārāt: faraziyeler, var sayılan şeyler (120)

iʿtilāf: alışma, uygunluk (145)

iʿtisāf: yolsuzluk etme, doğru yoldan çıkma (158, 184)

iʿtiẕār: özür dileme (246)

iṭnāb: sözü uzatma (79)

ittisāʿ: bolluk, genişlik, genişleme (111, Ek 23)

ittisām: damga vurma, süsleme, dağlama (130)

ityān: getirme, bildirme, söyleme, ispat (40, 54, 76, 96, 111, 147, 246)

īvā: bir yere yerleştirme, oturtma (214)

iyāb: geri dönme (267)

iżāʿa: zayi etme (248)

iżāʿa-i vaḳt: vakti kaybetme, boşa harcama (146)

iżāʿat (iżāʿa): zayi etme, kaybetme (293)

iʿẕāb: azaba düşürme, vaz geçme (28)

iżāʾe: aydınlatma, ışık verme (252)

izbār: yazma, yazı ile bildirme (Ek 25)

iʿzām: yoklama, gönderme (248, 265)

izār: peştamal, örtü (170)

izbār: yazma, yazı ile bildirme (266)

J

jeng: küf (55)

jay-ḥāyān: saçma sapan söz söyleyenler (299)

K

kāʾin (kaʾināt): bulunan, mevcut olan (239)

kaʿb: topuk kemiği (77)

kaʿba vāṣıl olmaḳ: üstünlüğe, dereceye varmak (83)

ḳabāle: iltizām temessükü, kadının verdiği hüccet, toptan , götürü yapılan iş satış (222, 235)

ḳabāyiḥ (ḳabāʾiḥ): çirkin şeyler, yakışıksız (293)

Kāfiye: İbn-i Hācib'in Arapça gramer kitabı (163)

ḳaḥf: kafatası (168)

kāʾin: mevcut, var olan (133)

ḳalaḳ: iç sıkıntısı (78)

ḳalḳal: fıkırdama, ses (121)

kām-ı nā-kām: ister istemez (101)

kām-kārī: mutluluk, murada ermeklik (160, 214)

ḳarīḥa: fikir kuvveti, bir fikri meydana koyma hassası, yapılacak bir iş için husule gelen fikir, kendiliğinden hasıl olan fikir, tabiat (31, 53, 70, 199)

ḳarīn: yakın, hısım, padişahın daima yakınında bulunan, sahip olan (57, 152)

ḳarīn-i ḳabūl: razı olunmuş (127)

ḳarār: durma, süreklilik (3)

-kār: -li, -ci, -eden, -edici (52)

kār-gāh: işyeri, fabrika, (mecaz) dünya (162)

ḳarīḥa: fikir kuvveti, bir fikri meydana koyma hassası (Ek 6)

ḳarīr: sevinmiş, gözü aydın (163)

ḳarż-ı şiʿr: şiiri ezbere okuma (86, 196)

ḳaṣr: sınırlama, kesme (231)

ḳaṣren: zorlayarak, zorla (214)

ḳaṭʿ-ı mükāfī: (geometri) parabol, spiralin çıktığı yerden paralel kesilmesiyle eğri, büküklük, kamburluk (177)

ḳaṭıbe-i aḥvāl: cemi, bütün ahvalde (214)

ḳavālib: kalıplar (140)

ḳavvāl: çok söyleyen, geveze, sözü yerinde söyleyen, taşı gediğine koyan (Ek 2)

ḳażiyye: iş, dava, önerme,teorem (11)

keçkūl (keşkül): dilenci çanağı (225)

keçkūl (keşkül): dilenci çanağı (225)

kedd: çalışma, emek (6)

kelāfe: dolaşık, düğümlü çile, bunalmış insan (161)

kelāl: yorgunluk, bıkkınlık (109)

kemā hiye: olduğu gibi (204)

kemā hiye ḥaḳḳıhā: hakkıyla, gereği gibi (204)

kemīne: noksan, aciz, zavallı, hakir (229, 292, 304)

kemter-āne: acizce, hakirce, çok küçük (214)

kerān: uc, kıyı, kenar, hudut (65)

kerām: asiller, kerimler (237)

kesr: kırma, paralama, bozma (247)

kesān: kimseler (20, 99)

kesr: kırma, kırılma (175)

keşā-keş: çekişme, münakaşa, gam, tasa, keder, felaket (55, 230, Ek 23)

keşīde: çekilmiş, dizilmiş, yazılmış (70, 161, 204)

keşīde-i silk-i taḥrīr: yazıya çekilmiş (166, 204)

keştī: gemi (159)

ketān: keten (180)

ketebe: katipler (62)

kevīr: çöl, bozkır kevīr-bā: çöllü, bozkırlı -bā: -lı (56)

keyfe me't-tefeḳā: nasıl rast gelirse, hangisi olursa (42)

keyl: ülçek, kile, tahıl ölçüsü (258)

keyvān: Satürn, zühāl (214, 240)

ḳımāṭ: sargı, örtü, kundak, sarılacak bez (134, 170)

ḳışmerlik: muziplik (98)

ḳıvām: duruş, direk (3, 53)

ḳıyye: okka, dört yüz dirhem (258)

kilk: kamış kalem (30)

kilos: midede hazımdan sonra gıdalardan çıkan ince damarlarla bedene yayılan beyaz su (42)

kīne: kin cūyān: arayan, arayıcı (188)

kīne-cūy: öc almaya çalışan (297)

kitāb-ı ʿUṭarīd-raḳam: Utarit gibi yazan kitap (79)

kirā-ḫāne: kira getirmek için yapılan yer (214)

kīse: para, para hesabı, para gücü, kese (315)

kitmānī: saklama, gizleme, sır saklar adamın hali (316)

ḳudsiyyet: mukaddes, temiz, aziz (220)

ḳulzüm: deniz (97)

ḳurā: köyler (250)

ḳurre: soğuk, ışık, tazelik parlaklık (155)

ḳuṣūr: kusur, kabahat, köşkler (201)

ḳuṣvā: nihayet, son (230)

ḳuṣūr: hesabın kalan kısmı, eksik, ayıp, köşkler (247, Ek 6)

kücā: nereye, nasıl (7)

küdek: küçük (170)

külfe: Mısır'da kul taifesi için alınan vergi (Osmanlılar zamanında) (79)

kümmel: olgunlar, kamiller (70)

-künān: yaparak, ederek (168)

-küş: öldüren (55)

küttāb: katipler, yazıcılar (2)

L

lā-cerem: şüphesiz (22)

laġzīde-pāy: ayağı sürçmüş (155)

lāl: dilsiz (210)

lāmiʿ i'n- nūr: nur saçarak parlayan (219)

lā-ṭāʾil: boş, faydasız (31)

lā- ṭāʾil: boş, manasız, faydasız, abes (297)

laṭma-zen: tokat atan (188)

lā-tuḥṣā: sayılmaz, hesaba gelmez (308)

lāyıḥ: parlak, aşikar (49)

leʾālī: inciler (187)

lebīb: zeki, akıllı (58)

ledünniyāt: Allah bilgisi, sırları, bir işin iç yüzü (mecaz) (63)

lede: sırasında, yapıldığı zaman (204)

-lede: -dığı zaman, sırasında (255)

ledünniyāt: Allah bilgisi, bir işin gizli tarafları, içyüzü (283)

lede'l-: -dığında, -dığı zaman (292)

leʾīm: alçak, cimri (216)

libāb: akıllılar (52)

lihāẓa: göz ucuyla bakma, bir nazar atma (Ek 12)

li-muḥarririhī: yazarı tarafından (169, 177)

luḥāẓa: göz ucuyla bir şeye dikkatli bakma (306)

lüknet: dil peltekliği, kekemelik, tutukluk (84, 225, 241)

lüzūm-ı mālā-yelzem: şiirde zengin kafiye yapma (107)

M

mā-ʿadā: -den başka (106)

maʿārif-mend: bilgili (205)

maʿārif-mend-ān: maarifliler (7)

maʿārif-simāt: bilgili (79)

maʿāş: yaşayış, dirilik (238)

maddiyyen: cismani, beş duyu ile görülen şeyler (16)

maḍreb: ortak kat (matematik) (176)

mā-fāt: geçmiş (181)

maġbūṭ: imrenilmiş, gıbta edilmiş (51, 164, Ek 12)

maḥāfil: toplantı yerleri, görüşülecek yerler (299)

maḥāll: yerler (285)

maḫleb: yırtıcı hayvanların çengelli pençesi (117)

maḥlūlāt: mirasçısı olmayan bir ölünün vakfa ve mīriye kalan mirası (312, Ek 23)

maḥmidet: övme, methetme (126, 192, 308)

maḥmidet-ḫān: hamd ve sena eden (217)

maḫrec: mollalık, ilmiye rütbesinde ilk paye (8)

maḫrec: okul (26)

maḥrem-āne: mahrem olarak (63)

maḥrūs: gözetilen, korunan (208)

maḳādir: kudretler, kuvvetler (253, 301)

maḳāl: söz, söyleyiş (7, 99)

maḳāme: cemaat, topluluk, nutuk şeklinde söylenen sözler (108)

maḳderet: güç, kuvvet, zor (24, 35, 51, 60)

maḳdūḥa: beğenilmemiş, ayıp (20, 24, 65, 296)

maḳrūn: yaklaşmış, kavuşmuş, yakın (2, 213, 218)

maḳūle: çeşit, soy, takım (274)

maʿābir: geçitler, köprüler (263)

mālā-nihāye: sonsuz, uçsuz bucaksız (264)

manṣıb: memuriyyet, makam, rütbe (229, 283)

manṭūḳ: söylenilmiş, söz, mana, mefhum (25,34, Ek 11)

manūṭ: asılmış, bağlı (258)

manṣıb: devlet hizmeti, makam rütbe (57, 79)

manẓūr: bakılan, gözde olan (295)

manzur-ı maʿālī: dikkat nazarları Ek 11)

maṣḥūben: birlikte olarak, beraberce (mean) (250, 290)

maṣūn: saklanmış, korunmuş, sağlam (99)

maṣūn-ter: daha korunmuş (29)

māşıṭa: kadınlara tuvalet yapan kadın, makyajcı (79)

mā- teḳaddem: geçmiş zaman, önceleri (198)

maṭlab: istek, bahis, mesele (107)

maṭmaḥ: göz dikilen şey, göz konulan yer maṭmaḥ-ı naẓar: göz dikeği (220)

maṭrūḥ: çıkarılmış, temeli atılmış (bina) (47)

maṭviyyen: sarılı, dürülü olduğu halde (204)

mā-teḳaddem: geçmiş zaman, önceleri (77)

maʿūne: yol azığı, yardım (194)

mevāsīḳ: yeminler, sözleşmeler (192)

mā-vażaʿa-leh: kendisine konmuş (115)

mażmūm: mana, kavram, nükteli ince söz (130)

maʿzūl: işinden çıkarılmış, azledilmiş (163)

-meʾāb: geri dönülecek yer, sığınılacak yer (2, 305)

meʾāl: netice, meydana gelen şey, kavram, mana (293)

meʾārib: istekler, hizmetler (41)

meʿād (maʿād): ahiret, dönülen yer (28, 238)

meʾāsir (tekil meʾsere): eskilerden yenilere yadigar kalan güzel eserler ve büyük iş, öğünç sebebi olan iş, eser, nişanlar, izler (231, 240, 302)

mebāliġ: meblağlar, paralar (278, 318)

mebānī: yapı, temel (213)

mebḥūṣ: bahsi, sözü geçmiş (289)

mebnī: yapılmış, kurulmuş, dayanan (92)

mebsūṭa: açılmış, yayılmış (46)

mecd: büyüklük, şan, şeref (101)

mecbūliyet: yaratılmış, yaratılışında bir hal ve sıfat bulunan (111)

mecʿūle: meydana çıkarılmış, yapılmış olan (297)

mecbūl(e): yaratılmış, yaratılışında bir hal ve sıfat bulunma (209, 226, 279)

mücerred: soyulmuş, yalnız, tek, ancak (209)

mecīʾ: geliş, gelme (249)

meczūm: kati karar verilmiş, niyet edilmiş (32, 51, 207)

meded-kārī: yardımcılık (302)

medḫūl: ayıplanacak bir kusur işlemiş, dile düşmüş (63)

mefāriḳ: başın tepe kısımları (241)

mefṭūr: fıtratlanmış, yaratılmış, tabii, cibilli (210)

mehāmm: önemli şeyler, düşündürücü şeyler (11, 221)

mehbiṭ: inecek yer (216)

mehere: hünerliler (207)

mesārr: sevinçler, zevkler (60, 226)

mevrid: varacak yer, yol (216)

mekānet (mekīnet): kuvvet, güç, metanet, alışkanlık (24, 25, 280, 305)

mekāsib: kazanç yerleri, kazançlar, kazanış vasıtaları (49, 81)

mekātīb: mektuplar (Ek 13)

mekīdet: hile, dübara, hüdʿa (111)

mekniyye: gizli, saklı, örtülü (116)

mekīnet: vakar, onur, ağır başlılık (155)

mektūm: gizli, sır (247)

melīḥ: güzel, şirin, sevinçli (111, 127, 199)

melḳan: beraberinde (Ek 16)

meʾmūn: emin, korkusuz, tehlikesiz (159)

menāşīr: (menşur cemi) padişahın verdiği vezirlik veya müşirlik fermanları (Ek 12)

menāẕım: diziler, sıralar (306)

mendebūr: haylaz (21)

mengūş: küpe (67, 305)

meniyye: ölüm (56)

menḳabet: övünülecek vasıflar, menkıbe (217, 212, 226, Ek 14)

menn: ihsan, edilen iyiliği başa kakma (13)

menūṭ: asılmış, bağlı, vâbeste, raptedilmiş (76, 105, 147, 162, 197, 253, Ek 25)

menvī-i ẓamīr: içindeki maksat niyet (181, 318)

menzilet: derece, rütbe, inecek yer, ev, menzil (8, 66, 162, 237, 296)

merāḥim: merhametler, acımalar (212, 215)

merdānegī: mertlik, yiğitlik (134, 279)

merdümek: küçük adamlar (20, 229)

merdümek-i çeşm: gözbebeği (20)

mesāḥa: yer ölçüsü (159, 171)

mesārr: sevinçler (50)

mesāmiʿ: kulaklar (111, 199)

mesāvī: fenalıklar, kötülükler (22,101)

mesrūde: serd olunmuş, söylenmiş, bildirilmiş; (Farsça) büyü, sihir (56, 285)

mess: dokunma, değme, meydana gelme mess-i ḥācet: gerekme, lüzum görülme (278)

meslūb: alınmış, soyulmuş (167)

meşāmm: burun, kokulu, koku alma (184, 186)

meşīme: döl yatağı (169)

meşāmm: burun, koku alacak yer (3)

meşhūn: dolu (213)

meşīẖat:-penāh: Şeyhülislam (308)

meşīme: döl yatağı, son (56)

meşmūle: şümullenmiş, içinde bulunan, şarap (203)

meşḥūn: dolu (237

meşīẖat-penāh: şeyhülislam (253)

metbūʿa: tâbi olunan, uyulan (265)

mevākib: alaylar, cemaatlar, güruhlar, kalabalılar (240)

mevfūr: çoğaltılmış, çok, bol (241)

mevāʾid: sofralar (3)

mevāʿīd: söz vermeler (285)

mevārid: gelecek, varacak şeyler (139)

mevāżıʿ: yerler (140)

mevāżıʿ: yerler, mevziler (126)

mevhibet: ihsan, bağış, bahşiş (213)

mevrid: varılacak yer, varacak yol (49, 306)

mevkūl: emanet edilen (3)

mevleviyyet: mollalık, müderrislikten sonraki ilmiye pâyesi (307)

meyn: yalan söyleme, yalan (175)

meẕemmet: kınama, yerme (meẕimmet de olur) (22, 82)

mezleka: kaydıran, kayacak yer (17)

meẕemmet: kınama, yerme (298)

mışdāḳ: ölçüt, kriter, bir şeyin doğruluğunu isbat eden şey (153, 166)

mışṭaba: peyke, sedir (158)

min-ġayri ḥaddin: haddim olmayarak (215)

minvāl: tarz, suret, şekil (195)

mīrān: beyler (169)

mīr-mīrān: beylerbeyi, eyalet valisi (230)

mirvaḥa-cünbān: yelpaze sallayan (159)

mişkāt: lamba, kandil konan duvardaki oyuk (217)

mişvār: tavır, hareket, tarz, gidişat, revş (20, 65, 286)

miżmār: koşu (at) meydanı (221)

miyāmin: uğurlar, bereketler, mutluluklar (218)

miyān-bend: kuşak (157)

miyāne: orta, kıvam (221)

muʿaccelāt: peşi ödemeler (263)

muʿādil-i kimyā: kimyasal eşdeğer (72)

muʿānaḳa: boyna sarılma, kucaklama (131)

muʿanven: ünvanlı, debdebeli, tantanalı (221)

muʿanven: ünvanlı, debdebeli, tantanalı (221)

muʿaḳḳad: kolay kolay mana çıkmayan şiir (142)

muʿāteb: tekdir olunan, paylanılan (173)

muʿayyebāt: ayıp, iğrenç şeyler (151)

muʿāteb: tekdir olunan, azarlanan (17)

muʿcizīn: acze düşürenler, kimsenin yapamayacağını yapanlar (179)

muḥāḍarāt (muḥāżarāt): akılda tutulan hikâyeler,faydalı bilgiler, hikâyeler anlatma, mevzu üzerinde konuşma (319)

muḫālaṣat: dostluk, iyi muamele etmek (221)

muḥaḳḳar: tahkir olunmuş, hor görülmüş (101, 130)

muḥassenāt: güzel faydalı şeyler, üstünlük sebepleri (127)

mūdā: emanet olarak verilmiş (34)

mufaḫḫam: saygıdeğer, büyüklük, itibarlı (294)

muġfill: iğfal eden, aldatan (300)

muġnī: zengin eden, gönlünü tok eden, başka şeye ihtiyaç bırakmayan (2)

muġtenem: ganimet olarak alınmış (230)

muġtenim: ganimet bilen (62)

muḥāḍarāt: (muḥāżarāt) akılda tutulan hikayeler, faydalı bilgiler, edebî tarîhî fıkralar, hikayeler anlatma, bu mevzu üzerinde konuşmalar (319)

muḥaddeṯ: tahdis olunmuş, söylenmiş, rivayet edilmiş, teşekkür etme (92)

muḫaḍḍıramīn: ehl-i ihtisas, uzman (127)

muḫaddiş: kulağı tırmalayan , tırmalayan, sıkıntı veren (14, 261)

muḥassenāt: güzel faydalı işler, üstünlük sebepleri (24)

muḥaḳḳa: hak iddia etme, çekişme (88)

muḫālaṣat (muḫāleṣet): dost geçinme, dostluk, iyi muamele etme (237, 290)

muḫtaṣṣ: mahsus olan (87)

muḥāṭ: kuşatılmış, bir şeyin içinde bulunan, mazruf (219)

muḫāṭabāt: konuşmalar (231)

muḥāżarāt: akılda tutulan hikayeler, faydalı bilgiler (157)

muḫill: bozan (125)

muḫṭır: hatırlatan (Ek 8)

muḳadder: (ed) yazılı olmayıp sözün gelişinden anlama (40)

muḳārenet: bitişik, uygun, yaklaşma (117)

muḳāṭaʿāt: arazinin kira karşılığı birine verilmesi; arsa, bağ haline getirilen ekin toprağı için verilen vergi (316)

muḳbil: ikballi, mutlu, kutlu (109)

muḳırr: doğruyu söyleyen, ikrar eden (249, 312)

muʿlin: ilan eden (82, 208)

muṭlaḳā: kayıtsız şartsız, salt, yalnız, tek (117)

munżamm: eklenen, katılan (7, 52)

murabbaʿ-nişīn: bağdaş kurup oturan (69)

muraḳḳam: yazılmış, yazılı (308)

muṣādaḳat: karşılıklı dostluk (230, 250, 268)

muṣāfāt: samimi dostluk (291)

musallaṭa: sataşan, rahat bırakmayan (169)

muṣannaʿa: usta elinden çıkmış, uydurulmuş (316)

mūṣil: ulaştıran, yetiştiren (207)

muṣṭalaḥ: ıstılahlı, içinde çok ıstılah terimi olan, ağdalı (206)

mustaṣḥab: yanında arkadaş olarak bulundurulan (191)

mūş: fare, sıçan (99)

mūşikāf: kılı kırk yaran, iyice inceleyen (252)

muṭālebe: talepte bulunma (246)

mutażarrır: zarar görmüş (169)

muṭavvele: mufassal, medreselerde okutulan Arab edebiyatına dair kitap (92)

muṭayyeben: gönlü hoş edilerek, güzel kokular sürünerek (154)

muvāḫāt: kardeş etme (132)

muvaḳḳit-ḫāne: vakit belirleyenin odası, saat odası, kronometre (215)

muvālāt: dostluk, karşılıklı sevgi, koruma, itaat (6, 192)

muvāẓıb: bir işle durmadan uğraşan, çalışan (177, 223, 218, 226)

muvażżaḥa: açıklanmış, anlatılmış (168, 176)

mużmerāt: gizli, içte saklı şeyler (318)

mübāderet: bir işe hemen girişme, başlama (68, 300)

mübālāt: dikkat, itina, önem vermek kayırma (40, 52, 158, 181)

mübdiʿ: icad eden, yeni şeyler söyleyen (100)

müberrāt: yol, çeşme gibi hayrat ve hasenat, sevap için tesis olunmuş hayrat (215, 262)

mübteẕel: bol, çok (123)

mücerred: soyulmuş, yalnız, tek, harekesiz yazı (188)

müdemmer: mahvolmuş, yok edilmiş (279)

müʾeddā: mana, anlam, mefhum, kavram, eda olunmuş (36, 68)

müʾeddī: sebep olan, meydana getiren, doğuran (24, 42, 103, 206, 248)

müʾemmen: emin, güvenilir (57)

müetedʿayāt: istenenler, dilenenler (47)

müfād: kavram , mana (6, 70, 91, 205, 224, 251, 303)

müfevviż: ihale eden, sipariş eden (11, 145)

müfevveż: ihale olunmuş, sipariş olunmuş (145)

müfredāt: ayrıntı, döküm, basit (88)

mühevvile: korkunç (111)

mühīn: ihanet eden, hakir (158)

mühre: ustalık, yetenek, mühür, at yavrusu tay, yuvarlak şey, çekiç, billur top (145)

mükāfaḥa: yüz yüze gelme, karşılaşma, savaşma (55, 201)

mükerrem: hürmet edilmiş (130)

mükessib: kazandıran (232)

mülābese: münasebet, yakınlık mülābesesiyle: -den dolayı, dolayısıyla (267)

mülāyemet: uygunluk, yumuşaklık (53)

mülāyim: uygun, yumuşak huylu (103, 117)

mülāyim: uygun, yumuşak huylu (207)

müleffaḳ: şık, süslü, tumturaklı; düzme, sahte (106)

mülk-dārī: padişahlık (208)

mülk-dārī: padişahlık (213)

mülteʾim: iyileşen (128)

mümāşāt: yoldaşlık, suyunca gitme, uysallık gösterme, göz yumma (192)

mümāṭale: savsaklama, uzatma (316)

mümāzece: övünme (53, 159, 302)

mümsik: pinti, cimri, eli sıkı, imsak eden (126)

münādemet: nedimlik etme, bir arada buluşup konuşma (187)

münāḳaşa: eksiltme (ihale) (259, 270)

münaḳḳaḥ: ayıklanmış, seçilmiş, soyulmuş (258)

münaḳḳıyet: temizlenmiş (208)

münḳażiyye (münḳażī): bitmiş, sona ermiş (245, 288, 316)

münʿakid: karşılıklı kabul edilmiş, bağlanmış (250)

münʿamī: çok kıymetli olarak büyütülmüş (191)

münāzaʿāt: ağız kavgaları, çekişmeler (265)

münbaʿiṯ: ileri gelen, doğan, gönderilen (24, 110)

münhemik: bir işin üstüne düşen (90)

münīf: yüksek, ulu (130, 224)

münselik: meslek tutmuş, yola giren (32, 203)

münşiyāne: iyi katiplere yaraşır yolda (70)

mürāfaʿa: mahkemeye getirme, yüzleşerek mahkeme olma (316)

müreşşaḥa: damla damla süzülmüş, terbiye olunmuş (116)

mürvārid: inci (51)

müsāraʿat: ecele etme, girişme, teşebbüs (8, 59, 152, 204, 225, 228)

müsāʿade: yardım, izin (127)

müsāʿafe: müsâade, müsamaha, tolerans (265, 281)

müsāʿif: iş bitiren, uygunluk gösteren (205)

müsāʿife: iş bitiren, müsaafe eden, uygunluk gösteren (315)

müsellem: doğruluğu herkesçe kabul edilmiş (51)

müsevvedāt (müsveddāt): karalamalar, taslaklar (138)

müsnid: zaman, dehr, söyleyene dayandırılan söz (241)

müstaḥżār: hazır, zihinde hazır tutulmuş (75)

müstaḥżara: hazırlanmış şeyler, zihinde tutulmuş şeyler (128)

müstaʿiddān: kabiliyetliler (77)

müstebān: bilerek yapmak, bilinmiş, açık anlaşılan, meydanda (28, 181, 135, 298)

müstedʿayāt: dilekçe ile istenen şeyler (151)

müs̱ūl: ayakta (saygıdan) durma (187)

müstedʿī: dilekçe (istidʿā) veren (312)

müstedīm: devamını isteyen, devamlı (226, 293)

müstemend: üzüntülü, gamlı (223)

müstemend-āne: üzüntülü olarak, zavallıca (Ek 23)

müstemend-āne: üzüntülü olarak, talihsizlikle, zavallıca, gamlı olarak, mutsuzluk (214, 243, 306)

müstemendān: üzüntülü, gamlı kimseler (203, 220)

müstevcib: lâyık, icap eden, gereken (261)

müstevfī: kâfi, tam, mükemmel (158)

müsveddāt: karalamalar, taslaklar (244)

müşīr: emir ve işaret eden (312)

müşʿir: haber veren, bildiren (16, 110)

müşrif: yüz tutmuş, yükselen, ölüme yaklaşan (160)

müşrif-i ḫarāb: yıkılmaya yüz tutmuş (269)

mütebādir: birden akla gelen, üstün olmak için çırpınan (152, 167)

mütebeyyin: anlaşılmış (85)

mütecāsir: cür'et ve cesaret gösteren, -e kalkışan, küstah (216, 315)

müteḥaddiṣ: meydana gelen (11)

mütehālik: kendini tehlikeye düşürecek kadar acele ile bir işe koşma (274)

müteḥallī: süslenmiş, donanmış (269)

müteḥattim: zaruri, elzem (76, 230, 272)

müteḥayyiz: yer tutan, itibarlı, ileri gelen (60, 264)

müteheyyiʾ: hazırlanmış (240)

müteḳarribü'l-ḥulūl: girmesi yaklaşan (ay) (273)

mütele'lī: parlayan (79)

mütemekkin: yerleşen, oturan (248)

mütemennā: istenen, dilenen, temenni edilen (47, 304)

mütemennī: temenni eden, isteyen (301)

müteraḳḳıbe: baklayan, gözeten, uman (152)

müteraḳḳiben: bekleyerek, umarak (261)

müterеddid: bir yere gidip gelen, kararsızlar (236)

müteṣaddī: bir işe girişen, başkasına saldıran (274)

müteṣallib: sertleşmiş, katılaşmış (170)

mütevālī: ard arda gelen (234)

mütevārī: gizlenen, saklanan (6)

mütevelliyet: sürekli, sık, dizi (67)

müteyemmen: uğurlu, mübarek (221)

müteyemmine: uğurlu sayan (231)

müttekā: dayanılacak şey, asa, yastık (159)

mütūn: metinler, bir yazıyı şekil ve noktalama özellikleriyle birlikte meydana getiren

kelimeler (38)

müvelledāt: yapma kelimeler, doğmakla meydana gelmiş canlılar (156)

müżāyaḳa: sıkıntı darlık (214)

müzdād: artmış, çoğalmış (255)

müẕekkire: bir iş için üst makama yazılan resmi kağıt (Ek 13)

müzevver: yalan, düzme söz (179)

müzevvere: düzme, uydurulmuş (318)

müzevvir: yalancı, arabozucu (287)

müẕeyyel: ilave olunmuş, eklentisi olan, cevabı altına yazılıp geri gönderilen (205)

N

nā-be: -siz, -sız (177)

nā-be-dīd: görünmez, belirsiz (160)

nā-be-maḥāl: yersiz (25)

nā-be-cā: yersiz, uygunsuz (118, 289)

nādī: nida eden, meclis, toplantı (255)

nādire-perdāz: güzel, ince söz söyleyen (100)

nā-dürüstī: doğru olmama, sağlam olmama, eğrilik (261)

nā-fercām: sonu çıkmaz, boş (25)

nāfiʿa: bayındırlık işleri, faydalı, karlı (209)

nāgeh-ẓuhūr: aniden olan, oluveren (42)

naḫbe: en iyi şeyi seçme, tercih etme, çekip çıkarma, şerefe içilen kadeh (229)

naḫcīr: av hayvanı, geyik, yaban keçisi (106)

nā-hemvār: düzgün olmayan, uygunsuz (23, 185)

nā-hencār: doğru olmayan, yolsuz (50)

naḫvet: kibir, büyüklenme, gurur (20, 166, 170, 296)

nāʾire: ateş, alev, sıcaklık (22, 188, Ek 23)

naḳb: delme, delik açma (168)

naḳḳād: kalp parayı gerçeğinden ayıran, bir şeyin iyisini kötüsünden ayıran (207)

naḳr: oyma, vurma, kazma, kuşun yem toplaması (75)

naḳş-tırāz: süslü işlemeler (Ek 7)

naʿmā (nuʿmā): ihsani nimet, armağan (220)

nā-refte: gidilmemiş, kimsenin gezmediği yer (100, 142)

nā-revā: yakışmaz (266)

nā-ṣavāb: doğru olmayan (18)

nā-sāz: uygunsuz, münasebetsiz (20, 131)

nā-sezā: yakışmaz (22)

naṣb: dikme, saplama (16)

nāsere: ayarı bozuk (para) (285)

naṣfet: insaflık, haklılık, doğruluk (243)

nā-şinās: bilmez, tanımaz (306)

nāz ü naʿīm: refah, bolluk içinde olmak (177)

nebr: yükseğe kaldırma, yükseltme, korkup çığlık atma (51, 128)

necl: çocuk, evlad, oğul (210)

necīl: soylu, soyu temiz (210)

necm-i giysū-dār: kuyruklu yıldız (214)

ne-dest-res: elde edilemeyen (34)

negerān: meraklı, endişeli (190)

nehefte: gizli, saklı (23)

nehb: yağma, çapul (190)

nehc: doğru yol, usül (55,199)

neḳāve: temizlik, paklık, herşeyin iyisi (236)

nemīḳa: mektup, nâme (8, 256)

nerd: tavla (41)

nermī: yumuşaklık, gevşeklik (121)

neseḳ: tarz, tavır, işkence (306)

nesḳ: tarz, tavır (57)

nevāle-çīn: kısmetini alan, yiyecek toplayan (308)

nevʿan-mā: bir şekilde, bir dereceye kadar (81)

nev-āyende: yeni gelmiş olan (186)

nevāzī: okşayıcılık (237)

nev-bāve: turfanda yemiş, hediye (69, 224)

nevḥa-ger: ağıtçı, ölü ağlayıcısı (188)

nev-resīde-gān: yeni yetişmiş olan gençler (204)

neyl: meramına erişme, ulaşma, kavuşma (24, 101)

neyyireyn: cisimlenmiş iki nur, güneş ve ay (240)

neżāret: tazelik, parlaklık (3, 219)

nezd: yan, kat, göre, nazarında, fikrince (212)

nıṣfet: yarımlık (314)

niʿāl: nallar, ayakkapları (191)

nigār-istān: heykel resim sergisi, puthāne, resim ve heykellerle süslenmiş yer (72)

nigāriş: resim yapma (231)

nigāriş-pezīr: resim yapan (2, 164, 193, 231)

nigāşte: resmolunmuş (30)

nihād: yaratılış, huy, tabiat (303)

nihāde: konmuş, konulmuş, huy, tabiat, yaratılış (68, 192, 206)

nīk: iyi, beğenilen (241)

nīk-baḫt: bahtiyar (10)

nikāt: nükteler, ince manalar, herkesin anlayamadığı ince manalı sözler (11, 209, 300)

nīreng: harita, resim, taslak, hile, büyü, düzen, efsun (175, 303)

niṣāb: esas, sermaye, mal, istenilen had derece, hisse, nasip (91, 208)

-nişān: duran, gösteren, kalan (220)

niṭāḳ: kuşak, kemer (50)

niyābet: naiblik, vekillik, kadı vekilliği (274, 307)

nuḫbe: seçilmiş (29)

nuḫustīn: ilik, birinci, evvel (16, 303)

nuş-ā-nuş: tekrar tekrar içerek (158)

nühā: akıl, us (79)

nühüfte: gizli, saklı (189)

nükhet: koku, ağız kokusu (3, 193, 217)

P

pāy-endāz: yolluk (162)

pelās-pūş: abaya bürünen fakir (162)

-penāh: sığınılacak yer ve kimse, koruyucu (2)

pendār: düşünce, fikir (39)

-perdāz: tertipleyen, düzenleyen, söyleyen (79, 164)

pergāle: parça, kaba iplikten dokuma (167)

perhīz: dindar, kötülüklerden kaçan (202)

perest: düşkün, tapan, seven (158, 221)

perestān: perestin çoğulu, tavus gibi süslü kuş, ocak, fırın (221)

perniyān: ipekten dokunmuş işlemeli kumaş, nakışlı atlas (121)

perverī: besleyicilik, seçme, sevme, besleyen, gözeten (190 219, 221)

pey: arka, ayak, temel, iz, pey akçesi (225)

peygūle: köşe, bucak (186, 212)

-peymā: ölçen ẓafer-peymā: zafere giden (54)

peymān: ölçen (158)

peymāne-peymā: içki içen (158)

-peyvest: ulaşma, kavuşma, dolu olma (11, 229)

-pezīr: kabul eden, bulan, eren, alan, kabul edilebilir, sona eren (18, 58, 79, 127, 199 212)

pīç-ā-pīç: dolaşık, kıvrım (161)

pīçīde: karışmış, bükülmüş, kıvrılmış (134, 161, 170, 195)

pīrāyiş: süs, tertip, düzen, nizam (218, 232, 249)

pistān: meme, sedy (176)

pister: yatak, döşek (161)

pīşānī: alın (78)

pīş-nihād: temel, usul, kanun (25, 34)

pūd: dokumada enlemesine atılan atkı, argaç (163)

pür-: dolu, çok fazla, sahip, malik, -li, -lı (217)

pūşīde: örtülmüş (73)

pūte: maden eritilen tava (27)

R

rabṭiyye: bağlamaya ait

rāḥe: el ayası

raḫş: hızlı giden gösterişli at (157)

raḳam: yazı yazma, yazı ile işaret (146)

raḳīme: yazılmış şey, mektup, kağıt (303)

ran: oynatan, süren, yürüten (173)

rāst: doğru, dürüst (220)

rāsiḫa: sağlam, temelli, geniş dini bilgili (207)

raʾye'l-ʿayn: kendi gözüyle görmek, fikir, düşünce (268)

rāy-gān: bedava, pek çok, değersiz, karşılıksız (21, 188, 217, 225, 251)

redīf: arkadan gelen, birinin ardından gelen (214)

refʿ: yükselme (2)

refīʿ: yüce (230)

refte: gitmiş, geçmiş (9)

refte refte: gitgide, gide gide (92)

rehīn: garanti, rehin tutulmuş (258)

rehīn-i īḳān: sağlam gerçeklere ait garanti (Ek 19)

rekāket: kusurlu bağlantısız söz, kekemelik, (selasetin zıddı) (125)

rencūr: sıkıntılı, hasta, dertli (41)

-res: erişen, yetişen, ulaşan (52, 158, 235, 310)

-resā: yetiştiren, yetişen (102)

resān: ulaşan, yetişen, hasret, iştiyak (220, 238)

resīde: olgunlaşmış, yetişmiş (6, 63, 70, 168)

reşāḳat: bel inceliği, davranıştaki hoşluk, kımıldanış ve incelik (91, 162)

reşāşe: çisenti, serpinti (160)

reşk: kıskandıran, kıskanılmış 185revʿ: korku, heyecan (2)

retḳ (kapatma) u fetḳ (açma): işleri iyi idare etme, yoluna koyma (157)

rev: giden, gittiği (231)

reviyy: kāfiyenin son harfi (108)

reviş: gidiş, tarz, yol (299)

reʾy-i rezīn: ağırbaşlı, ihtiyatlı re'y (Ek 7)

rıżā-cūy-āne: razı etmeyi gaye edercesine, Allah rızasını ararcasına (297)

rīḳ: su, salya (172)

riḳāb: büyük kimsenin katı (208)

riḳḳıyyet: kölelik (56)

rīsmān: ip, halat (6)

rişte: iplik (161)

rīze: kırıntı, ufak parça (230)

rubbe: en seçkin (22)

rūb-rāh: yol süpüren, gezen (160)

ruʿūnet: sünepelik, bönlük, insana ağır gelecek hallerde bulunmak (296)

rūy-ı dil: yumuşak yüz (154)

rūz-efzūn: uzun ömürlü (218)

rūz-nāmçe: vukuat-ı yevmiye defteri (Ek 1)

rübā: kapan, kapıcı (145)

rübūde: kapılmış, kapılan (283)

rüfūd: bahşişler (rifd) (129)

rükūb: binme, bir vasıtaya binme (199, 281)

rüsūḫ: sağlam olma, bir ilmin derinliğine varma, meleke (145)

rüteb: rütbeler (210)

S

ṣaff-ı niʿāl: ayakkapların bırakıldığı yer, bir yerde oturulacak yerlerin en aşağısı (191)

ṣaff-derī: düşman saflarını yaran yiğitle ilgili, yiğitlik, kahramanlığa ait (220, 227)

saḫā: cömertlik (111)

ṣaḥḥ: "doğrudur, yanlışsızdır" manasına resmi yazılara konulan bir işaret (285)

saḫn: sıcaklık, hararet (54)

saḫt-gīr: sıkı tutan (16)

sāʿī: mektupçu tatar, bir yere gönderilen piyade (231)

ṣalābet: sağlamlık, manevi kuvvet (286)

sāmān: servet, zenginlik, rahat, düzen (101, 158, 177)

sāmī: (sümuvvden) yüksek, yüce (191, 203)

sāmiʿa: işitme kuvveti (105)

ṣanīʿa: uydurma, hile, tuzak, hile (169, 181)

sāniḥa-ārā: akla, hatıra gelen, akla doğan (213)

sāṭıʿ: yükselip ortaya çıkan (55)

ṣavāb-nümā: doğruyu gösteren (237)

ṣavb: taraf, yön, cihet (50, 65, 184, 204, 226, 237, Ek 11)

sāye-bān: gölgelik, koruyan (160, 304)

sāz-kār: uygun (6, 231)

-sāz: yapan, uyduran, düzen (çāre-sāz: çare bulan) (50, 131, 181, 185, 213, 282)

sebk: kalıba dökme, ibarenin tarz ve tertibi, üslub (25, 55)

sebḳdaşlar: ilerleyen, geçenler (39)

secāḥat: yumuşak huyluluk (79)

secenbel: ayna (303)

seḫaf: anlamsız, boş (136)

seḫāfet: zayıflık, bozukluk, akılsızlık (135)

seḫīf(e): zayıf, hafif, gevşek (201)

sektedār: sekteye, zarara uğramış (214)

selb: kapma, zorla alma, izale etme, menfileştirme, olumsuzlaştırma (129)

selem: peşin para ile veresiye mal alma, müecceli muaccel satma (259)

selīḳa: güzel söyleme, yazma istidadı (167, 194, Ek 6)

selīṭa: ağzı bozuk, küfürbaz, şirret kadın (169)

semāḥat-kār: cömert (48)

semāḥat: cömertlik (111)

semend-i ḫoş-ḫırām: güzel gidişli, çevik ata benzer (kalem) (145)

s̱emīn: pahalı, kıymetli (Ek 13)

semīr: (gece sohbet eden) arkadaş (167, 193)

s̱enāverī: methedene ait (237)

ser-āmedān: ilwri gelenler (52)

serā-perde: saray perdesi, büyük perde, padişah otağı (131, 162)

serāvīl: şalvar (160)

serāyā: (cemi seriyye): süvari bölüğü, cariye, odalık (169)

ser-be-ceyb: utanmaktan ve kederden başını göğsüne eğmiş, sarkıtmış olan (185)

ser-cünbān: baş oynatan, baş sallayan (289)

serd: düzgün, münasebetli söyleme (40, 54, 76)

ser-dāde: baş vermiş, baş göstermiş (56)

ser-fürū-bürde: baş eğmiş (94)

ser-menzil: durak yeri (9)

ser-mū: kıl kadar, pek az şey (16, 132, 293)

ser-nihāde: başa konmuş (160)

serrā ve ḍarrā: genişlik ve darlık, sıkıntı, tatlı ve acı günler (19, 241)

ser ü bün: baş ve kıç, baş ve son, baş ve alt, başı ve bir şeyin temeli (146)

ser ü sāmān: güç, kudret (160)

ser-zede: başgöstermiş, başvermiş, çıkmış (79, 121, 306)

sevād: yazı, karalama, karanlık, siyahlık (50)

sevāniḥ: içe doğan şeyler (204)

sezāvār: uygun, yaraşır (47)

sezā-vārī: uygunluk, yaraşırlık (210, 241)

ṣıdḳ: doğru, gerçek, halis (220)

ṣıġar-ı sinn: yaş küçüklüğü (170)

ṣıḥḥ: doğruluk (285)

ṣıḥḥat: sahih, doğru, sağlamlık (208)

siʿāyet: adam çekiştirmek, dedikodu, koğuculuk (292, 297, 310)

sibāʿ: yırtıcı hayvanlar, canavarlar (111)

sifāl: saksı, testi (160)

ṣīġa-i rabṭiyye: ulaç, bağ-fiil (105)

siḥr-āferīn: büyüleyen, büyüleyici (70, 100)

silk-i leʾālī: inci dizisi (204)

silk: yol, meslek, iplik, sıra, dizi (187, 204, 264, 312)

simāt: damgalar, alametler, izler (218, 229, 255, 292, Ek 3)

simāṭ: yemek masası, sofra (160)

sīme: damga, işaret (303)

sipāh: asker, ordu (240)

sipās: şükretme, dua etme (218, 220)

sipās-dār: hamd eden, şükreden (302)

sipas-dārī: şükrederlik, şükretme (240)

sipeh (sipah)-sālār: askerlerin en büyüğü (241, 281, 312)

-sīr: doymuş, sarımsak (3)

ṣīt: iyi şöhret (77)

-sitān: alan, alıcı, yer adı, -lık (227)

sitāyiş: övme (100)

sivā: ayrı, eşit, beraber (301)

siyāḳ: sözün gelişi, ifade şekli (240)

siyemmā: hususiyle (70)

suʾāl: sorma, dilencilik (101)

sūde: sürmüş, ezilmiş (55, 283)

suḫre-kār-āne: maskaralık ederce (299)

sūḳ: çarşı (177)

sūy: taraf, semt (203, 301)

suz ü güdāz: yanıp yakılma (210)

sürādiḳ: büyük padişah çadırı, büyük saray perdesi (177, 241, 306)

sübḥa: tesbih, tesbih tanesi (187)

sürādiḳ: büyük padişah çadırı, büyük saray perdesi (177, 241, 306)

sübḥa: tesbih, tesbih tanesi (187)

süḫan-perdāz: güzel söz söyleyen (99)

süḫan-perver: güzel söz söylemesini bilen (70)

süḫen: söz (79)

süḫen-ārā: düzgün söz söyleyen (54)

s̱ülme: dik, çatlak (254)

sümuṭ: sofralar, yemekler, diziler (70)

sümuvv: yükseklik, yücelik (306)

sünūḥ: akla gelme, içe doğma, vâkî olma, zuhur etme (265, Ek 3)

sünūḥāt: akla gelen, içe doğan şeyler (216)

Ş

şād-māni: sevinç (47, 210)

şaḫne-gān: inzibat, emniyet memurları (158)

şaʿīr: arpa (258)

şaṭr: yarım, bölüm, parça, mısra eşṭār: mısralar (142)

şaygan: yakışır, layık (215)

şebnem-peẕīr: çiy bulan (160)

şehbāl: uzun kanat tüyü (57)

şehr-yār: padişah (264)

şehr-yārī: padişaha mahsus, hükümdarlık (210)

şeh-şāh: padişahlar padişahı, şahlar şahı (208)

şehr-yār: padişah (213)

şekīme: dayanma, mukavemet, gem (56, 57)

şeref-res: şerefe erişen, yetişen (217)

şeref-ṣudūr: şerefle çıkan (213)

şeref-sünūḥ: şerefle akla gelen, hatırlanan ek 3

şeref-vārid: şerefle gelen (198)

şeref-vürūd: şerefle gelen (204)

şettā: değişik, çeşitli, türlü (9, 254, 306, Ek 19)

şevāʾib: lekeler, izler (19)

şeyẖūẖet: şeyhlik, yaşlılık, ihtiyarlık (269)

şiʿār: ayırıcı işaret (220)

şikāf: yaran, yırtan (177, 184)

şīme: huy, tabiat, haslet (151, 175, 188, 291)

şināṣ: tanıyan, bilen (96)

şirāze: kitap cildini tutan şerit, pehlivan kısbeti, paçası, bağ, örgü, (mec)düzen, nizam (252, 315)

şitāb: acele, sürat, çabukluk (187, 221)

şitābān: aceleden, koşan (21)

şuʿbede: el çabukluğu (99)

şuʿbede-bāz: hokkabaz, elçabukluğu yapma (99)

şūre-zār: çorak yer (203, 308)

şūriş: kargaşa (103)

şurūʿ: başlama (115)

şürūʿ: başlama (145)

şurṭa: polis, inzibat, asker (yelkene uygun rüzgar) (160)

şükūh: ululuk, azamet (168, 216)

T

taʿabbüs: yüz ekşitme, surat asma (283)

taʿaddī: öteye geçme, saldırma, zulüm etme, adaletsizlik (111, 158)

taʿaṭṭufāt: lütuflar, merhametler (226)

taʿaẕẕür: özür, güçleşme (15)

tāb-dār: parlak, ışıklı (121)

tāc-dār: hükümdarlık, padişahlık (212, 215)

tafaṭṭun: anlama, akıl erdirme (126)

ṭafra: yukarıya sıçrama, ilmiyede rütbe, yukarıdan atıp tutma (285)

ṭafra-fürūş: yukarıdan atıp tutan (285)

taḫaṭṭī: bir şeyi atlayıp geçme, sınırı aşma, saldırma (110)

taḥdiḳ: gözünü ayırmadan dikkatli bakma (75, 152)

taḫdīr: örtülendirme (106)

taḥiyyāt: "Allah ömürler versin" demeler, selamlar, dualar (2)

taḫlīṣ-i girībān: yakayı kurtarma (248)

taḫyīl: akla fikre getirme (111)

taḥyīliyye: akla getirme (116)

ṭāḳat-güdāz: gücü eriten (215)

ṭāḳat-güdāz: takat eriten (311)

taḳayyüd: bağlı olma, dikkatli davranma (158)

taʿḳīd: (edb) ibareyi veya cümleyi anlaşılmaz şekle sokma ve düzenleme, düğümlenme, düğümleme (68, 125, 140)

taḳrīb: yaklaştırma, tahmin, vesile, bahane, yolunu bulma (255, 316)

taḳvīt: besleme (60, 187)

ṭalāyiʿ: öncüler (2)

ṭāliʿ-i nā-sāz: uygunsuz, talih (243)

ṭalīḳ: serbest olan (166)

tamāmī: tamamlayan, bölünmeyen, noksan tamamlamayla ilgili (105)

tār: karanlık, saç, tel (17)

ṭarāb: sevinç, coşkunluk, neş'e (42)

ṭareyān: geliverme, oluverme, birdenbire çıkma (57, 161)

tār: karanlık, tel, boy ipliği, arşak, şaç teli (163, 253)

ṭārī: ansızın çıkan, birden görünen (315, Ek 5)

tārīk: karanlık (184)

taʿrīż: dokundurma, taş atma (40, 78)

taṣdiʿ: baş ağrıtma, can sıkma, rahatsız etme (177, 223, 215, 261, 290, Ek 23)

taṣʿībāt: zorlaştırmalar, güçleştirmeler (266, 285)

taṣnīʿ: tapma, yakıştırma, uydurma (274)

tasṭīr: yazı yazma, yazılma (275)

taʿşīr: onda birini alma, ona bölme, ona çıkarma (250)

taʿvīḳ: oyalama, geciktirme (295)

taṭyīb: hoş etme, iyi davranma (191)

taʿzīr: tekdir etme, azarlama (216)

tażmīn: başkasına ait olan beyit veya mısraı ismi açıklayıp veya açıklamayıp, çalmadan veya ayni sözü birbirinden habersiz söylemiş olmadan kendi şiirine alma sanatı (135)

teʿallül: ağır davranma, yalandan bahaneyle işten kaçınma (246)

teʿāṭī: verişme, birbirine verme (134, 247)

teʿavvüd: adet edinme (9)

tebādür: aniden akla gelme, iki şairin birbirinden habersiz aynı şiiri söylemesi (116, 142, 156)

tebaḥḥur: derin ihtisas kazanmış (70)

tebeh-kār: harap eden, mahveden (216)

tebeh-şiʿārāne. harap edercesine (28)

tebyīn: belirtme, açıkça anlatma, isbat etme (68)

tecerruʿ: yudum yudum içme, içilme (184, 310)

tedāḫül: birbiri içine girme, geri kalma, ödemede gecikme (312)

tedbīc: güzel, uyumlu, görkemli yapmak (131)

tedbīc: rükuda başı çok eğme, güzel gürkemli uyumlu yapmak (131)

tedbīr-i menzīl: ev idaresi (25)

tedebbür: sonunu arkasını düşünme, arkasını dönme (201)

teʾdiye: ödeme, borcunu verme (15, 140, 246, 316)

tedvīn: şirleri divan şekline sokma, kitap haline getirme (70)

teʾehhüb: hazır beklemek (160)

tefaḳḳud: arayıp sorma (223)

tefāżul: fazlalık, artma (171)

teferrüd: yalnız kalma, eşsiz (274)

teferrüs: sezme, anlar gibi olma (248)

tefevvüh: münasebetsiz söz söyleme, ağza alma, söyleme, dil uzatma (139, 285)

tefriḳa: ayrılma (240)

tefennün: fen ve bir çok şeyler öğrenme (74)

tefeyyüż: feyiz bulma, terakki (59)

tefḫīm: büyük sayma (55)

tefaḥḥuṣ: inceden inceye araştırma (289)

tefaḳḳud: arayıp sorma (222)

tefrīġ: boşaltma (125)

teḫālüf: birbirine zıt olma (219)

taḫāṭub: hitaplaşma (85)

tehyiʾe: hazırlanma, hazırlama (283)

tekāfüʾ: birbirinin dengi olma (129)

tekāver-zen: koşucu, seğirtici, koşan (229)

teḳāżā: başa kakma, sıkışarak söz söyleme, alacaklının borçluyu sıkıştırma (29, 82, 115)

telaḳḳī: alma, kabul etme, şahsi anlayış (89)

telaṭṭuf: nazikçe muamelede bulunma (223

telaṭṭufāt: nazikane muameleler, ince davranışlar (209)

telaṭṭufiyye: nazikçe ince davranış (231)

televvün: döneklik, kararsızlık (24)

temelluḳ: dalkavukluk, yaltaklanmak, tevazu ve yumuşaklık göstermek (67)

temesḫur: maskaralık etme, maskaralanmak (98)

temhīd: yayma, döşetme, düzenleme (44, 290

temḥīṣ: tecrübe, imtihan (236)

temşiyet: işleri yoluna koyma, yürütme (67, 252, 263)

tenāfür: nefret etme, kaçırma, (edb) kulağa hoş gelmeyen hece, kelimelerin bir arada bulunması (97, 109)

ten- dürüstī: vücut sağlığı, sağlamlık (218)

teneẕẕühet: gezinti (236)

teng-dest: yoksul (311)

teng-dilī: dar yüreklilik (25)

tensīḳ: düzene koyma (158, 159)

tensīḳāt: düzenlemeler, fazla memuru işten çıkarma (Ek 17)

teraḳḳī-cū: terakki arayan (52)

terdīf: arka sıra yürütme, terkiye alma (85)

teref: iyi güzel yemek, yumuşaklık (177)

terfīḥ: refah verme, rahat yaşamasını sağlama (254)

terḳīm: yazma, rakam atma (205, 228)

terrehāt: saçma, kıymetsiz laflar (285)

terşīʿ: oyma, kakmacılık, (edb) iki fıkranın kelimelerini vezin ve kafiyece denk getirme (Münḳaşırdır sözlerim evsāfına / Muntazırdır gözlerim eltafına) (107)

tersiʿāt: kakma süslemecilik, iki fıkranın kelimelerini kafiye ve vezince denk getirme (163)

tersīl: yazı ve konuşmada ağırbaşlı bir üslub kullanma (203)

terşīn: sağlamlaştırmak (70)

terşīḥ: (edb) sözü özlü söyleme, süzme sızdırma, besleme, terbiye etme (68, 74)

tesāmuḥ: hoş görme, müsamaha etme, hoşgörü (234, 278)

tesdīl: saklama endişesi (63)

tesnīm: kabartma, kubbeli yapma (99)

tesvīlāt: fena şeyleri güzel göstererek aldatmalar (59)

tesyār: gönderme, gönderilme (255)

tesyīr: yürütülme, yürütme, gönderme, yollama (Ek 1)

teşeffī: şifa bulma, rahatlama (286)

teşettüt: ayrılma, dağılma (253)

teşmīr-sāʿid: kolları sıvama, (mecaz)bir işe adamakıllı girişme (187)

teşniʿ: çirkin bulma, ayıplama (207, 288)

teşrīʿ: kanun yapma (107)

-ṭırāz: donatan, süsleyen (208)

teştīt: dağıtma, perişan etme edilme (296)

teşyīd: yükselme, sağlamlaştırma (213)

tevāfür: çoğalma, artma (232)

tevaḳḳī: sakınma, çekinme, korunma (23, 42)

tevbīḫ: azarlama, tekdir, memurlara uygulanan bir disiplin cezası (216)

tevbīḫāt: azarlamalar, tekdirler (243)

tevʾem: ikiz (162)

tevʾemān: çift ikizler (303)

tevfīr: çoğaltma, arttırma (152)

tevsen: başı sert at, dikbaşlı adam, tevsen-i zībā: güzel, yakışıklı at (293)

tevkir: güzel karşılama, ağırlama (Ek 11)

tevḳīrāt: saygılar (9, 250)

tevsīm: adlandırma, ad verme (Ek 12)

tevşīḥ: çifte kafiye, mukayyed kafiye, süsleme, Kur'anı usul ve adabı ile okuma, Mevlid bahirleri arasında kaside okuma (107)

tevşīḥāt: süslemeler (61)

teyaḳḳun: iyi, tam bilme (17, 24, 35, 216)

teyemmün: uğur sayma, uğurlu kabul etme (226)

teyessür: kolaylık ve başarı ile bitirme (57)

tezaʿzuʿ: önleme, deprenme, engel olma (188)

teẕekkür: hatıra getirme, bir meseleyi konuşma (213)

teẕnīb: ekleme, kuyruk takma, ilave etme (3)

ṭıbāḳ: uyma, uygunluk (129)

ṭırāz: süs, üslûp, nakış, süsleyen (79, 195)

ṭıynet: mizāc, maya, yaratılış (101)

tū: sen (7)

tū: içeri (7)

türrehāt: saçma sapan sözler (55, 72, 296)

U

ʿuḍāl: çaresiz (55)

uḍḥūke: komedi, gülünç şey (299)

ʿudūl: sapma, yoldan çıkma, geri dönme, adil olanlar, haktan ayrılmayanlar (104)

ʿuhde: söz verme, üzerine alma (249)

ʿuhūd: ahdler, yeminler, anlaşmalar (265)

uḫuvvet-kār: kardeşçe, kardeş gibi (222)

ʿummāl: idare memurları, valiler, mutasarrıflar (158)

ʿunfüvān: gençliğin taze başlangıç zamanı (10)

usṭurlāb: yıldız derecesi aleti (185)

uẕūbet: tatlılık, şirinlik (128)

Ü

übüvvet: babalık (60)

übüvvet: babalık, atalık (175)

üftān ü ḫīzān: düşe kalka (310)

ümmehāt: analar, asıllar, değerli ilmi kitaplar (252)

ümniyye: istek, ümit, arzu, niyet (56, 222, 281)

üstüḳussāt: asıllar, cevherler, unsurlar, dört unsur (218)

V

vafūr: çok, bol (47)

vaḳʿ: ağırbaşlılık (18)

vak-gūn: tersine dönmüş, uğursuz (75)

vālā: yüksek (50, 57, 166)

vaṣf-ı terkībī: birleşik sıfat (ẕevḳ-efsā: zevk arttıran) (156)

vāye: nasip, kısmet (52, 60, 204, 215)

vecenāt: yanak yumruları, elmacıkları, görünüş, davranışlar (55, 79)

vech: yüz, surat, satıh, ön alın, üslup, tarz, vasıta, sebep (123)

vecīze: kısa, derli toplu, muhtasar özdeyiş (123)

vedād: sevgi, dostluk (166)

vedd: dostluk (7)

vedūd: çok muhabbetli, çok şefkatli (188)

vefd: elçiler, temsilciler, gelme, varma, ulaşma (212)

vefret: çokluk, bolluk (307)

vefūr: bol, çok (218)

vehleten: birdenbire, ansızın, ilkin (126)

veleh: sersemlik, şaşkınlık (160)

veliyyü'n- niʿmet-i bī-minnet: padişah (208)

-ver: sahip, malik, usta (58, 237, 254, 263)

veraʿ: haramdan kaçınma, müttaki, zahid (269)

verḳā: bülbül, güvercin (220)

vesāde: yastık (218)

vesāṭet: araya girme, vasıta olma (301)

-veş: gibi (99)

vīn: boya, renk, üzüm (216)

visāde: yastık (192)

vizr: günah, suç (101)

vufūr: çokluk (198)

vücūd-pezīr: var olma, varlık bulma (18)

vücūh: yüzler, ileri gelenler, eşraf (264)

vüsʿ: güç, takat, genişlik, kuvvet (155, 187, 231)

Y

-yāb: bulan, ele geçen (3, 203, 235)
yāb: boş, şaçma (177)
yād-gār: yadgar, andaç (mecaz), sevilmeyen şey (286)
yaḫ-pāre: buz parçası (158)
yāve-gū: saçma sapan konuşan (97)
yed-i ṭūlā: uzun el, bir sahada geniş bilgi (74)
yeke: tek başına yeke süvār: tek başına atlı (57)
yek-reng: bir renkte, sözünün eri olan (224)
yerāʿa: yontulmamış kamış kalem, ateş böceği (7, 69)
yesār: sol taraf, zenginlik, varlık (75, 177)
(bir) yük: beş yüz bin kuruş meblağ (245)

Z

zaḫm-ḫurde: yaralı (106)
ẕaḫr: iyilikler, hayır (28)
ẓahr: bir kağıdın arka tarafı (Ek 17)
zānū-zede: diz çökmüş (77)
zānū-zen: diz çökmüş (39)
żarrā: keder, bela, şiddet (169)
ẕātü'l-beyn: iki kişi arasındaki düşmanlık (53, 106)
zāviye-i ḳāʾime: dik açı (172)
zebāb: karasinek (306)
zebāne-keş: alevli, alevlenen (188)
zebān-zed: söylenir olan, alışılmış, yayılmış söz (96)
ẕehāb: gitme, bir fikre uyma, sapma, zaruret sanma (186)
ẕeḫāʾir: zahireler, anbarda saklanan hububatlar ve yiyecekler (257)

ẕeḫāyir (cem. ẕaḫīre): biriktirilmiş şeyler, azıklar, ihtiyat olarak saklanmış şeyler (204, 308)

zeḥḥār: dalgalı, coşkun (306)

-zen: vuran, atan, çalan (78, 312)

zerʿ: ekme, tohum saçma, ekin (257)

ẕerīʿa: vesile, bahane, sebep, fırsat (222, 236, 301)

zer-tār: altın tel, sırma (161, 195)

ẓevābıṭ: kaideler, nizamlar, usuller (36)

żılʿ (cemi eżlāʿ): kenar (171)

ẓıll-i ẓalīl: koyu gölge (216)

żıyāʿ: tarlalar, küçük çiftlikler (177)

zīb: süs (300)

zibāyeş: güzelleştirmek (caʿlī maṣdar) (224)

ẕī-bende: zinetli, süslü, yakışıklı (210)

ẕihāb: gitme (267)

zinde-gānī: canlılık, dirilik, geçim, hayat (11, 28, 173, 214)

ziştī: çirkinlik (55)

zīver: süs (169)

żucret: iç sıkıntısı, yürek darlığı (253)

ẕuhūl: unutma ile geciktirme, dalgınlıkla unutma (11,22)

zuʿm: şüphe, batıl zan: boş inanç, şüphe (17, 22, 168)

zūr-ı bāzū: kol kuvveti (195)

zücret: iç sıkıntısı, yürek darlığı (307)

ẕühūl: dalgınlıkla veya iş çokluğundan geciktirme, unutturma (192)

SONUÇ

Tarih sahnesine çıktığı dönemde kendi iç dinamiği içinde sağlam sentezler kurabilmiş milletlerin kültürlerinde, kültürü karakterize eden, değişmez bir öz mevcuttur. Türk milleti bu öze sahip olan birkaç nadir milletten biridir. Tarih derinliği birkaç bin yıl ile ve coğrafi genişliği birkaç kıta ile ifade edilen Türk ve Osmanlı kültür tarihinde pek çok önemli adlar ve bu adlarla bağlantılı olarak ekollerin olduğu bilinmektedir. Yaklaşık altı yüzyıl boyunca oluşan ve gelişen, sürekli bir dinamizm içinde bulunan, basiret ve iz'anla muhafaza edilip ne yazık ki aydınlarımızdan yeterli ilgi ve gayreti görmemiş bu köklü kültür birikiminin Cumhuriyet döneminde bütünüyle incelenmesi ve tanımlanması mümkün olmamıştır. Bazı dar hacimli çalışmalar yapılmışsa da bu çalışmalar literatürde yeterince ele alınmamış ve kendilerini yeterince gösteren boyuta ulaşmamıştır. Ayrıca dar kapsamlı bu çalışmalar yerelde kalmış uluslararası alanda ya ses getirmemiş ya da görmezden gelinmiştir. Bunda pek çok siyasi ve sosyal neden yer almaktadır. Bir dönemde bazı aydınlar tarafından geçmiş birikimlerin yok sayılmaya çalışılması kültür tarihimizde de birçok değerin anlaşılamamasına neden olmuştur.

Biz geçmiş değerlerimizle ilgili çalışmaları yeterince yapamazken yurt dışında bizim sahip olduğumuz değerler yabancı ülke bilim adamları tarafından tek taraflı bakış açılarıyla incelenmeye çalışılmıştır.

Bugün Osmanlı arşivlerindeki pek çok yazma eserin, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülke kütüphanelerinde olduğu bilinmektedir. Özellikle dünya üzerindeki bazı şarkiyat enstitülerinin Osmanlı aydınlarının paha biçilmez el yazmalarıyla arşivlerini doldurdukları bilinmektedir.

Belirttiğimiz bu olumsuzluklara rağmen, dünya üzerinde yaşanan pek çok gelişme ülkemizin bulunduğu coğrafyadaki değerinin artmasına neden olmuştur.

Gelişmelerin ülkemizi bölgesel önderliğe ittiği bu ortamda ilgi azlığının ve bilgi eksikliğinin sonuçları çok ağır olacaktır. Bilginin büyük bir güç olduğu günümüzde bu konuda da büyük eksiğimizin bilgi olduğuna inanmalıyız. Çünkü kabul edilmeyen hata ve eksik düzeltilip tamamlanamaz. Günümüzde üniversitelerimizde gelinen bilimsel seviye, geçmişin değerlerine saygıyla bakmanın gerekliliğini ve geçmişten

faydalanılacak ve ders alınacak sayısız öğretinin bilim tarafından değerlendirilmesini gerekli ve mümkün kılmıştır.

Bu nedenle, bu saydığımız açıklamalardan hareketle Türk kültür tarihinde belirli bir yeri olan fakat bugüne kadar yeterince araştırılamadığı için arşivlerin tozlu raflarında terk edilmiş kültür birikimimizin temsilcilerinden biri olup ancak ortaya çıkmayı bekleyen Mehmed Nüzhet Efendi'yi genç kuşaklara tanıtmayı bir görev edindik.

Yakın tarihimizde olmasına rağmen gereğince tanınamayan Mehmed Nüzhet Efendi Sivas vilâyetinde 1809'da doğmuştur. Mehmed Nüzhet Efendi Tatar asıllı bir aileye mensup olup 1809- 1887 yılları arasında yaşamıştır. Bu dönemde Sultan İkinci Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid olmak üzere dört padişahın tahta çıktığı bilinmektedir. Bu dönemin bir diğer özelliği de Osmanlı imparatorluğundaki yenileşme hareketlerinin yoğun yaşanmış olmasıdır. Böylesi bir dönemin tanığı olan Mehmed Nüzhet Efendi dönemin fikrî, edebî, siyâsî ve sosyal hareketlerinden etkilenmiş ve bu düşüncelerin çoğuna katılmıştır. Nüzhet Efendi, yüksek devlet kademelerinde görev yapmış âlim, fâzıl, Türkçe, Farsça ve Arapça'ya hakim, şiir ve inşâda usta, büyük bir ediptir. Ayrıca, yüksek okullar da dahil olmak üzere bir çok okulda hocalık yapmış, "muallim" sıfatına layık olmuş ve düşüncelerini aktardığı, etkilediği öğrenciler yetiştirmiş bir kişi olarak, kökten ve tamamen değil de, aslı terk etmeden kısmî bir modernleşmeye taraftar olmuş, eski nesri yeniyle kaynaştırmış ve başarılı örnekler ortaya koymuştur. "Muğni'l-Küttâb, Muhtasar Münşeât, Muaddilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ, Kirli Çıkı, Letāifü'l- Muhadarāt" gibi telif eserleri ve "Tercüme-i İzhārü'l-Hak" ve "Phedre Tercümesi" gibi tercüme eserleri vardır. Bunlardan bilhassa "Muğni'l-Küttâb" isimli eseri edebiyat kurallarını işleyen önemli ve tanınmış bir eserdir.

Nüzhet Efendi, yüksek okullarda iken kalem öğrencilerine inşâ ilmi dersi verirken kaleme aldığı Osmanlı nesrinin kurallarını, sonradan başlıklar koyarak ve bunlara, yazı işlerinde bulunacak olanlar için edebiyat, hesap ilmi ve defter tutma metotları, bilinmesi gerekli olan konular ve faydalı bilgileri de ekleyerek "Muğni'l-Küttâb" adıyla kitap haline getirmiştir. Kitap 319 sayfadır. Kitabın 208'inci sayfasında "İnşaât" adıyla başlayan ikinci bölümünde hikâyeli, çeşitli dilekçe örnekleri yer almaktadır.

Basılmış olan bir tanesinin Pâdişâha, diğer elyazmasının da Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'ye verilmesi için iki kitabı, kendi el yazısıyla yazdığı ve imzaladığı bir dilekçe ile birlikte sunmuştur.

Nüzhet Efendi'nin "Muhtasar Münşeât" (kısaltılmış nesir ve mektuplar) eseri, matematik ve hesap kurallarını anlatan *Risâle-i İlm-i Hesâb*; defter tutma şekil ve kurallarını işleyen *Usûl-i Defter*; *Jurnal ve Defter-i kebîr*; son olarak *Lâhika* bölümlerini içermektedir.

Değerli İslâm âlimi Rahmetullah el-Hindî'nin, Hıristiyanların İslamiyete karşı kasıtlı itiraz ve sorularına karşı cevap mahiyetinde, Osmanlı Sultanı Abdülaziz'in tavsiyesiyle Arapça olarak kaleme aldığı ve II. Abdülhamid'in çeşitli dillere çevrilip yayınlanmasını emretmiş olduğu "İzhâru'l-Hak" kitabı Almanca, Fransızca, İngilizce vd. olmak üzere dokuz yabancı dile çevrilmiştir. Nüzhet Efendi'nin Türkçe tercümesi olan "Tercüme-i İzhārü'l-Hakk"ın I. Bölümü bulunamamıştır.

Mehmed Nüzhet Efendi'nin elde edemediğimiz "Kirli Çıkı" tiyatrosu tarihe dayanan bir olayı tasvir eder.

"Muaddilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ" adlı kitabı kitâbet ilminin tanımı, edebiyat ve Osmanlı Türkçesi kurallarını içeren bir mukaddeme ile birlikte her çeşit resmi ve gayr-ı resmi faydalı konulara ait yazıları işleyen beş bölüm ve Osmanlı dilinin diğer dillerle karşılaştırma, denge ve değerlendirmelerini ortaya koyan bir de hâtimeyi kapsamaktadır. Dilbilgisi önsözünün çoğunluğu Farsça olarak yazılmıştır.

Mehmed Nüzhet Efendi'nin "Letâifü'l- Muhâdarât" adlı eseri Arapça, Farsça ve Fransızca'dan Türkçeye tercüme ettiği kısa hoş hikâyeleri, bazı vasiyetleri, çeşitli kitaplardan seçtiği, az bulunan faydalı örneklerle bilgileri toplamış olduğu ve basımına izin istediği eseridir. Bursalı Mehmed Tahir Bey, Mehmed Nüzhet Efendi'nin "Letâifü'l- Muhâdarât" isminde muhâdarât ilminden olan eserinin basılmamış olduğunu zikreder.

"Phedre Tercümesi" Mehmed Nüzhet Efendi'nin Racine'den tercüme ettiğ beş perdelik fâcia tiyatrosudur. Bu tercümeyi bulamadık.

Mehmed Nüzhet Efendi yenilikçi ve ilme âşık bir kişiliğe sahiptir. Başta pâdişah olmak üzere, yenilik ve ilerleme yolunda adım atan devlet ve bilim adamlarını desteklemiş ve alkışlamıştır. Mehmed Nüzhet Efendi'nin yaşadığı dönem, Batı'da

ortaya çıkan ve gelişen düşünce ve hareketlerden, Osmanlı devlet adamları, aydınları ve yazarlarının da etkilendiği ve bu yeni düşünce akımlarına katıldığı düşünceler dönemidir. Aynı zamanda Nüzhet Efendi, düz yazı düşünceyi şiirden daha rahat ve daha geniş bir şekilde sunmaya elverişli olduğu için, o dönem yazarlarının çoğu gibi, nesri seçmiştir.

Divan nesrini temel alarak söyleyiş güzelliği ve içerik zenginliğine önem veren, zamanının edebî nesir ustası diyebileceğimiz Nüzhet Efendi, söz sanatlarının, söze güzellik ve süs bağışlayacağı kabul edilmekle birlikte, bunların yine dilde geçerlikte olan ve çok kullanılan kelimeler içinde aranıp bulunup tamlama ve akış güzelliğine dikkat edilerek sanatlı bir şekilde kullanılmasını gerekli görmektedir. Bir takım kenarda kalmış ve alışılmamış kelimelerin kullanılmaktan kaçınılması ve ince anlamların sözün endamına giydirdiği söz elbisesinin nefret ettirici bir acâiplikte olmamasına dikkat çekmektedir.

Ona göre medeniyet sahasında Batı'ya ulaşmak için öncelikle geçmişine, kültürüne bağlı, milliyetçi düşüncelere sahip bir bilim heyeti kurularak öz dilimizde ne kadar kelime varsa bir araya toplanıp mükemmel bir sözlük düzenlenmelidir. İkinci olarak usûl ve kaidelerine göre dilbilgisi kitapları düzenlenip yazılmalı ve üçüncü olarak da diğer ilim ve fenlere ait gerekli terimler alınıp şekillendirilmeli, muhtaç olduğumuz ilim ve fenleri adım adım kendi dilimize aktarıp bu şekilde derlenen kitaplar öğrenilmeli ve bütün okullarda ders verilip öğretilmelidir. Bütün bu düşünceler onun yeniye ve yenlikçiliğe nasıl yaklaştığını ortaya koymaktadır.

Yazarlar ve şairlerin yaptıkları işin farkında oldukları bilinen bir gerçektir. Muhakkak ki sanatçı ile eseri arasında bir bağ vardır. Sanatı bir yansıtma olarak kabul eden kuramlar edebiyatın bir ayna gibi toplumun ve dünyanın gerçeklerini yansıttığını savunurlar. Tabi yine bu kuramlara göre bu yansıtmayı yaparken insanı ve hayatı açıklayıcı bir rol üstlenirler.

Bazı düşünürler de sanat eserlerinin gerçeği yansıtmasını yeterli bulmazlar, bunun yanında faydacı ve estetik tutumu benimseyip ahlaksal, sosyal ya da politik bakımdan eğitici olması gerektiğini de ileri sürerler. Bu bakımdan köken olarak Kırım Tatarı olup Osmanlı kültür ortamında yetişmiş olmasıyla Nüzhet Efendi dönemin diğer

aydınlarından ayrılan bir özelliğe sahiptir. O, ailece yaşattıkları kültürü Osmanlı'ya aktarımda bulunmuş olmasıyla da kültür tarihimizde önemli bir yer almaktadır.

Günümüzde ortak noktalarda buluşmaya çalışan Türk dünyasının bu isteği ve yaklaşımını gerçekte biz Osmanlı kültür birikiminde de görmekteyiz. Osmanlı sadece Batı'daki bilim adamlarından ve ayrıca kendi tebası içinde yer alan Hristiyan bilim adamlarından değil aynı zamanda Orta Asya kökenli bilim insanlarından da aynı hoşgörüyle faydalanmış ve kültür aktarımlarıyla üretime olanak sağlamıştır. Mehmet Nüzhet Efendi gibi Osmanlı aydınları günümüzde sıkça dile getirilen "Türk Dünyası" kavramının temellerini oluşturmuşlardır.

Osmanlı kültür ve tarihine, Türk birliği ve Türk dünyasından gelen aydınların yararlıkları açısından bakmak, bu bakış açısıyla kültür ve edebiyat oluşum ve birikimini incelemek, Türk dünyasına bu konuda katkıda bulunmak gibi kültür değerlerinin günümüz bilim dünyasında tanıtılması, Türk kültür tarihi için ölçülemeyecek bir kazanım ve açılım olacaktır.

Kültür araştırmalarında ortaya konulan temel bir yargı ise bir oluşumun yüzyıllar öncesine giden bir alt yapısının olabileceğidir. Bu açıdan hiçbir teori veya görüş bir gün içinde oluşmamıştır. Onu hazırlayan koşullar tarihi süreç içinde gelişmiştir. Günümüzde kullanılan "Türk Dünyası" kavramının oluşmasında Anadolu topraklarında yetişmiş bilim adamları ve edebiyatçıların yanı sıra ya kendisi ya da ailesi eski Türk yurdundan gelmiş bilim insanlarının da payı vardır. Tezimizde Osmanlı aydını Mehmet Nüzhet Efendi'yi gerek sanatı gerekse sosyal olgulara yaklaşımı açısından incelemeye çalıştık. Mehmet Nüzhet Efendi gibi diğer Osmanlı yazar, şair ve bilim adamlarının çok yönlü incelenmesiyle Osmanlı kültür ortamında gelişen pek çok kavram ortaya çıkacaktır.

Burada özellikle üzerinde durulması gereken başka bir konu ise gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda başta Orta Asya olmak üzere pek çok Türk yurdundan Anadolu'ya aydın göçünün gerçekleştiği ve bu aydın kitlenin Anadolu'daki kültür kimliğine yaptığı katkıdır.

Sonuç olarak, Türk kültürü, hem kendi Anadolu topraklarından hem de farklı coğrafya ve kültür yapılarından yetişmiş ve özünde Türk olma bilincini taşıyan aydın ve

kültür adamlarının katkılarından gelişmesini sürdürmeye devam etmektedir. Bu sürecin belli belirsiz de olsa günümüzde de yaşandığı söylenebilir.

Mehmet Nüzhet Efendi ile ilgili olarak yaptığımız tez benzeri çalışmaların üniversitelerimizde yapılmasının, kendi kaynaklarımızı daha iyi tanımamız için büyük bir aşama olacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

A. Cevdet Paşa, *Belâğat-ı Osmâniyye*, Ankara 2000.

AKTAŞ, Şerif, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, Ankara,1986.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform 1836-1856*, İstanbul 1993.

AKYÜZ, Kenan, *Encümen-i Daniş*, Ankara 1975.

AKYÜZ, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, *1860-1*923, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

ANTEL, S. Celal, *Tanzimat Maârifi, Tanzimat I*, İstanbul 1940.

AYTAÇ, Gürsel, *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul 2003.

BAKİ, Hayati, *Tanzimat Edebiyatında Roman ve İnsan*, Ankara 1993.

BANARLI, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyâtı Târihi*, İstanbul 1971.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 1978.

BİLGA, S. Nahit, *Tanzimat ve Tiyatro*.

BİLGEGİL, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri 1 Belâgat*, Ankara 1980.

BİLMEN, Ömer Nasûhî, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*, İstanbul 1966.

BİRAND, Kâmuran, *Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimat'a Tesiri*, Ankara 1955.

BURSALI Mehmet Tahir, *İdare-i Osmaniye Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*, Hazırlayan: Sarı Mehmet, Kültür Bakanlığı/1155, Kaynak Eserler/41.

BURSALI Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333.

BURSALI Mehmed Tâhir, *Müntehabât-ı Mesâri ve Ebyât*, Erzurum 1997.

Büyük Türk Klâsikleri, İstanbul 1988.

CÂNÂN, Prof. Dr. İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme, Şerhleri*, Ankara, 1989.

Cevdet Kudret, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, I-II, İstanbul, 1980.

ÇELTİK, Halil, *Ömer Ferit Kam ve Âsâr-ı Edebiyye Tetkikâtı*, Ankara, 1998.

DANİŞMENT, İsmail Hami, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1972.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 1997.

DİKMEN, Mehmet; ATEŞ, Bünyamin, *Peygamberler Târîhi*, İstanbul, 1977.

Divan ü Lûgati't-Türk Dizini, Ankara 1972.

EKREM, Recâ'i-zâde Mahmud, *Ta'lîm-i Edebiyyât*, İstanbu,l 1330 h.

El-Doktor Halil El-Cürr, *Larus, El-Mu'cemu'l- Arabiyyu'l- Hadîs*, Paris, 1973.

ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, 1962.

Felek Ala'l- Tebrîzî, Saâdetnâme 1307, istinsahı 1336, İstanbul, Ayasofya Kütüphânesi, No: 4190.

GENÇ, İlhan, *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İzmir, 2005.

GENÇ, Prof. Dr. İlhan, *Edebiyat Bilimi*, *Kuramlar- Akımlar- Yöntemler*, İzmir 2008.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî Şerhi*, C. 1, Ankara 1989.

GÖRGÜN, Tahsin, *Anlam ve Yorum*, İstanbul 2003.

H. Ongunsu, *Tanzimat ve Âmillerine Umumî Bir Bakış, Tanzimat*, İstanbul 1940.

İNAL, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1988.

İNCE, Özdemir, *Yazınsal Söylem Üzerine*, İstanbul, 2002.

İPEKTEN, Doç. Dr. Halûk, *Dîvan Edebiyâtında Edebî Muhîtler*, İstanbul 1966.

İPEKTEN, Doç. Dr. Halûk vd., *Tezkirelere Göre Dîvan Edebiyatında İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988.

İPEKTEN, Doç. Dr. Halûk, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz Ankara 1994.

KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı, I-II-III*, İstanbul 1973.

KAPLAN, Mehmet, *Namık Kemal*, İstanbul 1948.

KAPLAN, Mehmet, *Kültür ve Dil*, İstanbul, 1982.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, *Türk Edebiyatı Tarihi Tanzimattan Cumhuriyete*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1978.

KAYNAR, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara1985.

KÖPRÜLÜ, Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1980.

KÖPRÜLÜ, Prof. Dr. Fuad, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1986.

KURDAKUL, Şükran, *Çağdaş Türk Edebiyatı, Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul 1976.

KUTLU, Şemsettin, *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1981.

LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Dilinin Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*, Akara 1949.

Mehmet, Süreyyâ, *Sicilli Osmânî*.

Meydan Larousse, 1981.

MORAN, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul, 1994.

Muallim Nâci, *Edebiyat Terimleri Istılâhat-ı Edebiyye*, İstanbul 1996.

Muhammed Celâl, *Osmanlı Edebiyâtı Nümûneleri*, İstanbul 1312 h.

OKAY, Orhan, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul, 1990.

OLGUN, İbrahim; Cemşit Drahşan, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara Üniversitesi Basımevi 1967.

ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyâtında Mazmunlar*, Ankara 1992.

ÖZKUL, Dr. Osman, *Gelenek ve Modernite Arasında Ulemâ*, İstanbul 2005.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü, I-II*, Ankara 1989.

PAR, Ârif Hikmet, *Örnekli-Açıklamalı Atasözleri*, İstanbul 1991.

PERİN, Cevdet, *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*, İstanbul 1946.

POYRAZ Türkan; TUĞRUL, Nurnisâ, *Tiyatro Bibliyografyası*, Milli Kütüphane Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1967.

Süleyman Bey, Miralay, *Mebâni'ü'l- İnşâ, I-II*, İstanbul 1289 h.

Sünbül-zâde Vehbî, *Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)*, Erzurum 1990.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1978.

Tahirü'l- Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Edebiyat ÜzerineMakaleler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2001.

Tanzimat Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1969.

TARLAN, Ali Nihad, *Edebiyât Meseleleri*, İstanbul 1981.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul 1993.

TUNCER, Hüseyin, *Arayışlar Devri Türk Edebiyatı I, Tanzimat Edebiyatı*, İzmir 1996.

TUNCER, Hüseyin, *Edebiyat Araştırma ve İncelemeleri*, İzmir, 1999.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul 1979.

Türkçe Sözlük I-II, Türk Dil Kurumu, Ankara 1998.

İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993.

İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, İstanbul 1997.

UNAT, Fâik Reşat, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Klavuzu*, TTK, Ankara 1989.

YEĞİN, Abdullah; BADILLI, Abdülkadir vd., *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*, İstanbul 1985.

Yeni Türk Ansiklopedisi, İstanbul 1985.

EKLER

1. Kitapların Örnek Sayfa Fotokopileri

Muğni'l- Küttâb

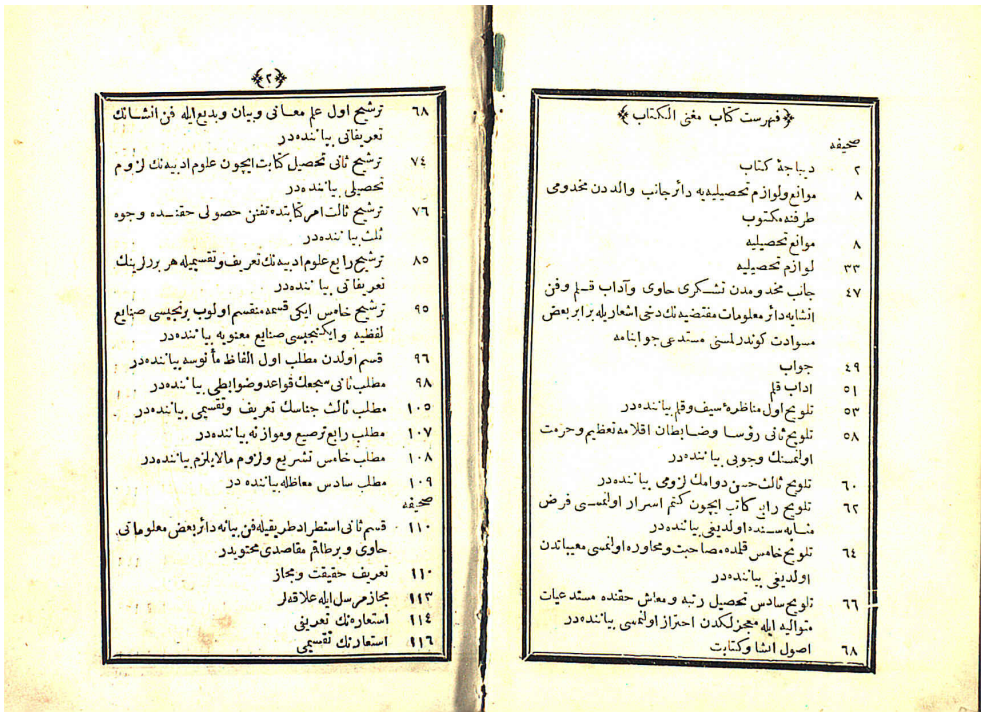

﴿فهرست كتاب مغنى الكتاب﴾

صحيفه

٢ ديباجهٔ كتاب
٨ موانع ولوازم تحصيليه دائر جانب والدن مخدومى طرفنده مكتوب
٨ موانع تحصيليه
٣٣ لوازم تحصيليه
٤٧ جانب مخدومدن تشكرى حاوى وآداب قلم وفن انشايه دائر معلومات مقتضيه دنى اشعار يله برابر بعض مسوادت كوندرلمسنى مستدعى جوابنامه
٤٩ جواب
٥١ اداب قلم
٥٣ تلويح اول مناظرهٔ سيف وقلم بيانندهدر
٥٨ تلويح ثانى رؤسا وضابطان اقلامه تعظيم وحرمت اولمسنك وجوبى بيانندهدر
٦٠ تلويح ثالث حسن دوامك لزومى بيانندهدر
٦٢ تلويح رابع كاتب ايچون كتم اسرار اولمسى فرض منابه سنده اولديغى بيانندهدر
٦٤ تلويح خامس قلمده مصاحبت ومحاوره اولمسى معيباتدن اولديغى بيانندهدر
٦٦ تلويح سادس تحصيل رتبه ومعاش حقنده مستدعيات متواليه ايله معجز لكدن احتراز اولمسى بيانندهدر
٦٨ اصول انشا وكتابت

﴿٢﴾

٦٨ ترشيح اول علم معانى وبيان وبديع ايله فن انشانك تعريفاتى بيانندهدر
٧٤ ترشيح ثانى تحصيل كاتبت ايچون علوم ادبيه نك لزوم تحصيلى بيانندهدر
٧٦ ترشيح ثالث اهى كتابنده تفنن حصولى حقنده وجوه ثلث بيانندهدر
٨٥ ترشيح رابع علوم ادبيه نك تعريف وتقسيمله هر بريلرينك تعريفاتى بيانندهدر
٩٥ ترشيح خامس ايكى قسمه منقسم اولوب برنجيسى صنايع لفظيه وايكنجيسى صنايع معنويه بيانندهدر
٩٦ قسم اولدن مطلب اول الفاظ مأنوسه بيانندهدر
٩٨ مطلب ثانى سجعك قواعد وضوابطى بيانندهدر
١٠٥ مطلب ثالث جناسك تعريف وتقسيمى بيانندهدر
١٠٧ مطلب رابع ترصيع وموازنه بيانندهدر
١٠٨ مطلب خامس تشريع ولزوم مالايلزم بيانندهدر
١٠٩ مطلب سادس معاظله بيانندهدر

صحيفه

١١٠ قسم ثانى استطراد طريقيله فن بيانه دائر بعض معلوماتى حاوى وبرطاقم مقاصدى محتويدر
١١٠ تعريف حقيقت ومجاز
١١٣ مجاز مرسل ايله علاقدار
١١٤ استعارهنك تعريفى
١١٦ استعارهنك تقسيمى

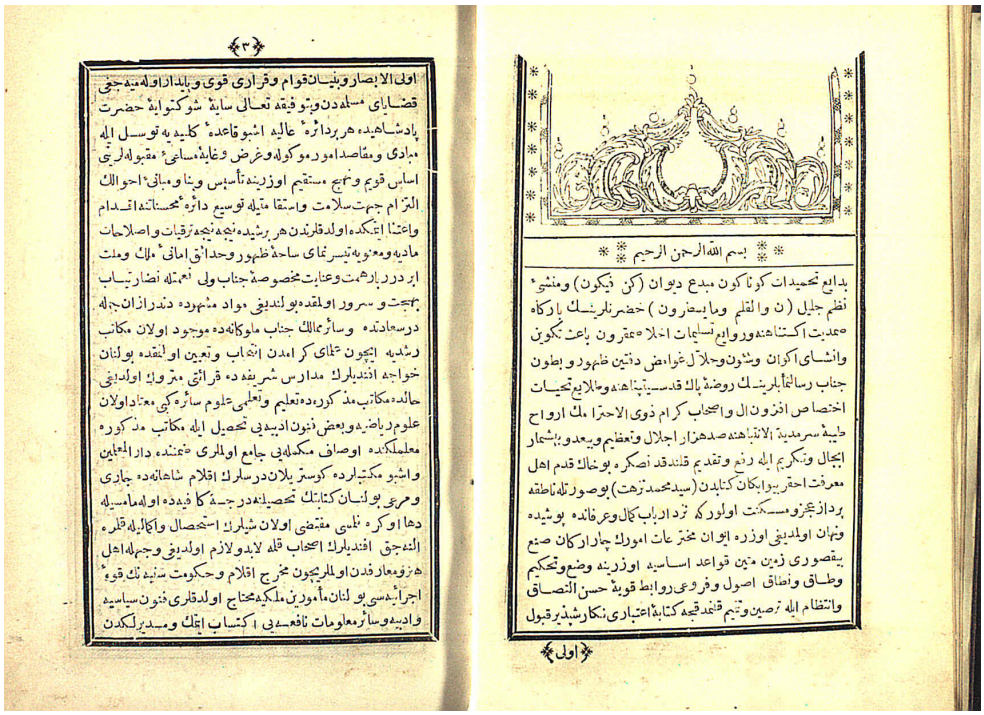

﴿اولى﴾

بسم الله الرحمن الرحيم

بدايع تحميدات كونا كون مبدع ديوان (كن فيكون) ومنشوء نظم جليل (ن والقلم وما يسطرون) خضرنارينك باركاه عمديت اكتناهنده وروايع تسليمات اخلاصمقرون باعث تكوين وانشاى اكوان وشئون وحلال غوامض دقتين ظهور وبطون جناب رسالتمأبلرينك روضهٔ پاك قدسيتباهنده وملايع تحيات اختصاص افزون ال واصحاب كرام ذوى الاحترام ملك ارواح طيبهٔ سرمدية الانتباهنده صدهزار اجلال وتعظيم ويعدو بإشعار ايجال وتكريم ايله رفع وتقديم قلنمقدر نصكره بوخاك قدم اهل معرفت احقر بريوايكان كتابدن (سيد محمد زهت) بوصورتله ناطقه پرداز عجزو مسكنت اولوركه نزد ارباب كمال وعرفانده پوشيده ونهان اولديغى اوزره ايوان مخترعات امورك چار اركان صنع بيقصورى زمين متين قواعد اساسيه اوزرينه وضع وتحكيم وطاق ونطاق اصول وفروعى روابط قويهٔ حسن التصاق وانتظام ايله ترصين وتتميم قيلمقجهة كتابهٔ اعتبارى نكارشيذير قبول

﴿٣﴾

اولى الابصار وبنياد قوام وقرارى قوى وبلداد اوله منه جق قضايانك مسلمدن وبتوفيقه تعالى سايهٔ شوكتوايهٔ حضرت پادشاهيده هر بردائرهٔ عاليه اشبو قاعدهٔ كليه يه توسل ايله مبادى ومقاصد امور موكوله وغرض وغايهٔ مساعى مقبوله لريني اساس قويم ونهج مستقيم اوزرينه تأسيس وبنا ومبانى احوالك التزام جهت سلامت واستقامتيله توسيع دائرهٔ محسناته اقدام واعتنا ايتكده اولدقلرندن هر بشيده نيجه نيجه ترقيات واصلاحات ماديه ومعنويه يه تيسر غناى ساحهٔ ظهور وحدائق امانى مالك ومملكت ايچون بارهمت وعنايت مخصوصهٔ جناب ولى نعمتله نضارتياب بهجت وسرور اولمقده بولندينى مواد مشهوده دندر ازان جمله درسعادتده وسائر ممالك جناب ملوكانه ده موجود اولان مكاتب رشديه ايچون علماى كرامدن انتخاب وتعيين اولنمقده بولنان خواجه افندىلرك مدارس شريفه ده قرائتى مترولى اولديغى حالده مكاتب مذكوره ده تعليم وتعلمى علوم سائره كبى معتاد اولان علوم رياضيه وبعض فنون ادبيه نى تحصيل ايله مكاتب مذكوره معلملكنده اوصاف مكمله يى جامع اولمرى مقتضاسندن دار المعلمين واشبو مكتبلرده كوستريلان درسلرك اقلام شاهانه ده جارى ومرعى بولنان كتابلك تحصيلنده درجهٔ كفايه ده اولهماسيله دها اوكره نلمسى مقتضى اولان شيلرك استحصال واكماليله قلوب التذوق افندىلرك اصحاب قلم لابد ولازم اولديغى وجهله اهل هنر وعارفدن اولمليجون مخرج اقلام وحكومت سنيه نك قوهٔ اجرائيه سى بولنان مأمورين ملكيه محتاج اولدقلرى فنون سياسيه وادبيه وسائر معلومات نافعه يى اكتساب ايتك ومسدير لكدن

İnşaât

انشأت

(مبارك ركاب همايون جناب ملوكانه به عرضحال)

جناب رب عزت محيى ملك وملت ومؤيد دين ودولت اولان ولى نعمت يتيمز شهنشاه معالمپناه پادشاهمز افندمز حضرتلرينى جهان طور دقجه اريكه طراز شان وشوكت بيورسون فدا انسه مؤلفين مشهورمستدن موسيو قولاصك ممالك محروسهٔ حضرت خلافتپناهيلرى احوالنه دائر استانبول اصولى اوزره ياز مش اولديغى كتاب صحتمصابك مقدمه سى شكوه انزاى سرير خلافت اولدقلرى روز فيروزدنبرو خصايص ممتازهٔ جناب پادشاهيلرى اوله رق احوال دولت عليه لرينك هرشعبه سنده موفق اولدقلرى اثار ترقيات واصلاحات فوق العاده ايله بولنمغله مرتب اولان فوائد ومحسناتى وجهت بولتيقه سنه عائد دقايق مهمه ايله بحق نظر دقتى جلب ايده جك صورتده بعض محاكمات ومناظراتى متضمن وحلو محاسن همت وسموم اثر شوكت وسطوت جايله جناب ملكدار يارينى ملعن

اولد

﴿٢٠٩﴾

اولد يغندن مجرد تحديث وتحميد نعم حضرت پادشاهيلرى مطالعهٔ عبوديتكارانه سيله مقدمهٔ مذكوره نك تركى لسان اوزره بورالرجه دخى امرانتشارى ارزو اولنه رق بعض نكات غامضه سى توضيح ومباحث اجماليه سى تشريح الله رساله قلقلو مجددأ قلمه الغش اولان وجيزهٔ ناچيزهٔ مرجعهٔ ونتزلاً مشمول نكاه فيض اكتناه پادشاهيلرى اوله رق طبع ونشرى مقرون مساعدهٔ سنيهٔ حضرت ظل اللهيلرى بيورلمور اميد مملوكانه سيله عتبهٔ معلاى شوكت احتواى جناب ملوكانه لرينه رفع وتقديم جرأت وجسارت اولنمشدر هر حالده امر وفرمان ومرحمت پى بايان شوكتلو قدرتلو مهابتلو ولى نعمت انعامخو ونعمت عالم افندمز حضرتلرينكدر

بودخى

دقايق اشنای كافهٔ امور اولان ولى نعمت يتيمز پادشاه غيور افندمز حضرتلرينك تأسيس مأثرنافعه خصوصلرنده مالك اولدقلرى مهارت مجبولهٔ فوق العاده ثمرهٔ جايله سيله مصالح سلطنت سنيه لرينك هر برشعبه سنده كوسترمش اولدقلرى ترقيات اصلاحيه نك باشليجه برى هيئت جنوديه لرى اوزرينه پك ازز مانده بخش وافاضه بيورمش اولدقلرى حسن انتظامات ورونق تأسيسات نامتناهى وبونك دخى انك پارلاق وقيمتدار اولان جهتى عساكر ملوكانه لرينك شمدى يه قدر هيچ بروقتده كورمدكلرى التفات وتلطفات جناب جهانبانى جمله سندن اولمق اوزره نهال نازندهٔ كاشن

(حسن ابتدا)

(تخلص)

Tezyîl (Ticârî Yazışmalar):

تذيل

بيانه حاجت اولديغى وجهله ممالكمزده مرعى وجارى اولان امور تجاريه نك اصول ومعاملاتى احكام والجاآت عصريه يه كوره تنظيم وتأسيس اولنمش اولان قوانين دائره سنده وموجود اولان محاكم تجاريه ودواوين نظاميه نك نظامات موضوعه سى التنده جريان ايتمك امر طبيعى وضرورى اولديغندن تجارتله مشغول اولانلرمزك قوانين ونظامات مذكوره يه تماما مطلع اولمدقلرى كافهٔ معاملات وسنداتنى وخصوصات تجاريه دن منبعث بالجمله دعاوى ومستدعياتنى انلره توفيقا تنظيم ايتمكلرى محافظهٔ حقوق ومنافع مخصوصه لرينه توسيع دائرهٔ تجارت وثروتلرينى مؤدى اولهجغى دركار ايكن شوصولك اجراسنه مبالات ايتمكلرندن وبعضلرى ايسه قوانين ونظامات تجاريه يه وقوف اولوب اوكرنمك داعيه سنده

دخى

﴿٤٥٠﴾

دخى بولنمدقلرندن اشبو عدم وقوف واطلاع حسبيله ظهور ايتمكده اولان دعاوى ومنازعاتده محاكم تجاريه و دواوين نظاميه نك قوانين ونظامات مرعيه سنه توافق ايدمجك وجهله اوراق وسندات بولنوب اراءه يه مقتدر اولهمدقلرى اجلدن اكثريا اضاعهٔ حقوق ايتمكده ومحاكم ودواوين هرنقدر اجراى عدل وحقانيت ايچون هردرلو تدقيقاتك ايفاسنه همت ايديورلر ايسه ده وبرهجكلرى حكم اوراق وسندات موثوقه يه مستند اولق نظامات اساسيه لرى اقتضاسندن بولنمغله وظيفهٔ اشبو دائرهٔ نظاميه يى عدم تجاوزده معذور بولنمقده اولوب بنابرين هم دواوين ومحاكم موجوده يك چوق مشكلاته دوچار اولمقده وهمده صنف تجار خسار وضرر كورمكده درلر

شو حالك اسباب صحيحه سى بروجه محرر بين التجار تعاطى اولنمقده اولان محررات وسندات واوراق سائرهنك بولنده ونظامنه صورت موافقتده اولمامسى قضيه سى اولديغنه وبونلر ايسه بيلمز واوكرنلز شيلر اولديوب ابتناى وطرزك استعداد وذكاوت فطريه لرى اقتضاسنجه كندولرينه كوره اطلاع وتحصيلبك قولاى ايدوكنه مبنى امور تجاريه ده داعى الاستعمال اولان محررات وسندات ومقاولات ومستنديات الدن الزمهم اولانلرينك قوانين ونظامات موجوده يه مطابق اولمق شرطيله پرر صورتلرى مجرد وطندا شلرمزه پرخدمت ناچيزهٔ خيرخواهانه اولمق اوزره اشبو اثر پريشان عاجزانه مذكرى اولمش وبونرده ارائه يه حق دقيقه الفاظ وتعبيراتك غايت ساده ومختصر اولمسيله

Muhtasar Münşeât:

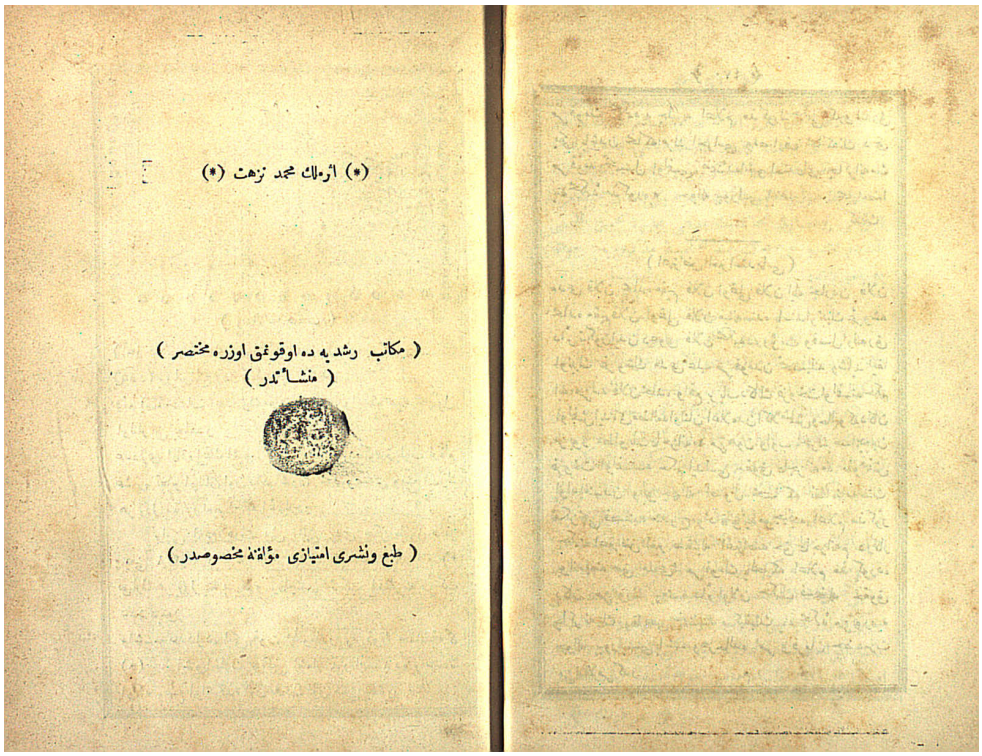

(*) اثرملك محمد نزهت (*)

(مكاتب رشديه ده اوقونمق اوزره مختصر)
(منشآتدر)

(طبع ونشرى امتيازى مؤلفه مخصوصدر)

Risâle-i İlm-i Hesâb:

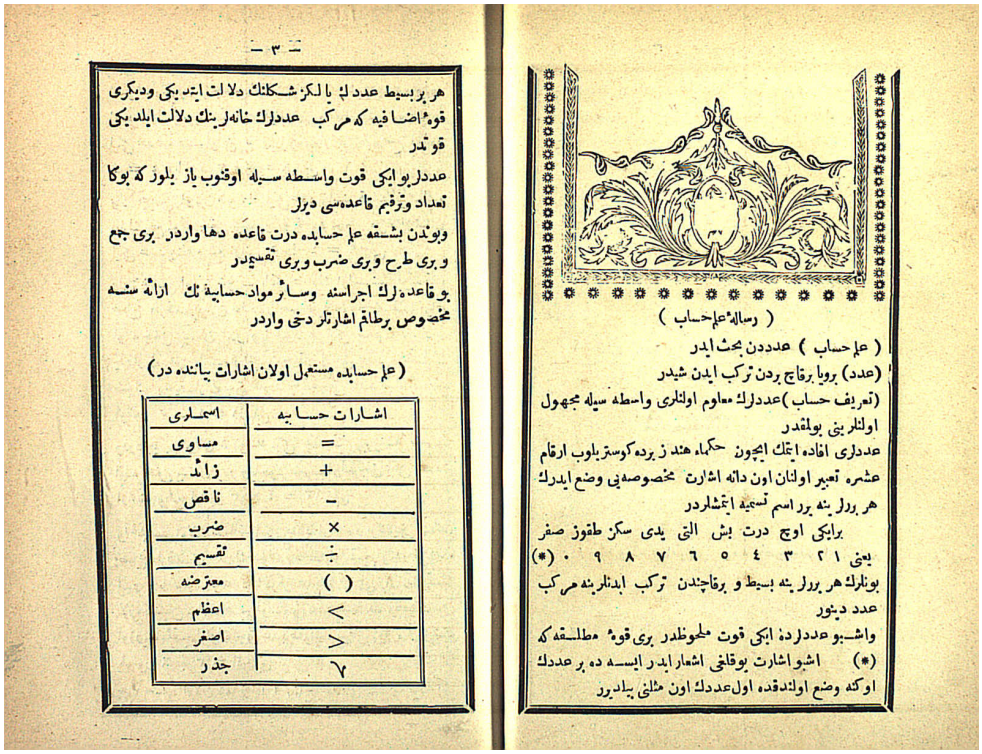

(رسالهٔ علم حساب)

(علم حساب) عددن بحث ايدر
(عدد) رويا برقاج دفعه ترکيب ايدن شيدر
(تعريف حساب) عددلرك معلوم اولانلرى واسطه سيله مجهول اولانلرينى بولمقدر
عددلرى افاده ايتمك ايچون حكماء هند ز يرده كوسترديلوب ارقام عشره تعبير اولنان اون دانه اشارت مخصوصه يى وضع ايدرك هر برلرينه برر اسم تسميه ايتمشلردر
برابكى اوچ درت بش التى يدى سكز طقوز صفر
يعنى ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ ٠ (*)
بونلرك هر برلرينه بسيط و برقاچدفعه ترکيب ايدنلرينه مركب عدد ديئور
واشبو عددلرده ايكى قوت ملحوظدر برى قوهٔ مطلقه كه (*) اشبو اشارت بوقانجى اشعار ايدر ايسه ده بر عددك اوكه وضع اولندقده اول عددك اون مثلنى بيلديرر

— ٣ —

هر بر بسيط عددك يالكز شكلنك دلالت ايتديكى وديكرى قوهٔ اضافيه كه مركب عددلرك خانه لرينك دلالت ايلديكى قوتدر
عددلر بو ايكى قوت واسطه سيله اوقنوب ياز يلور كه بوكا تعداد وترقيم قاعده سى ديرلر
وبوندن بشقه علم حسابده درت قاعده دها واردر برى جمع و برى طرح و برى ضرب و برى تقسيمدر
بو قاعده لرك اجراسنه وسائر مواد حسابيه نك ازالهٔ سنه مخصوص برطاقم اشارتلر دخى واردر

(علم حسابده مستعمل اولان اشارات پيانده در)

اشارات حسابيه	اسمارى
=	مساوى
+	زائد
−	ناقص
×	ضرب
÷	تقسيم
( )	معترضه
<	اعظم
>	اصغر
√	جذر

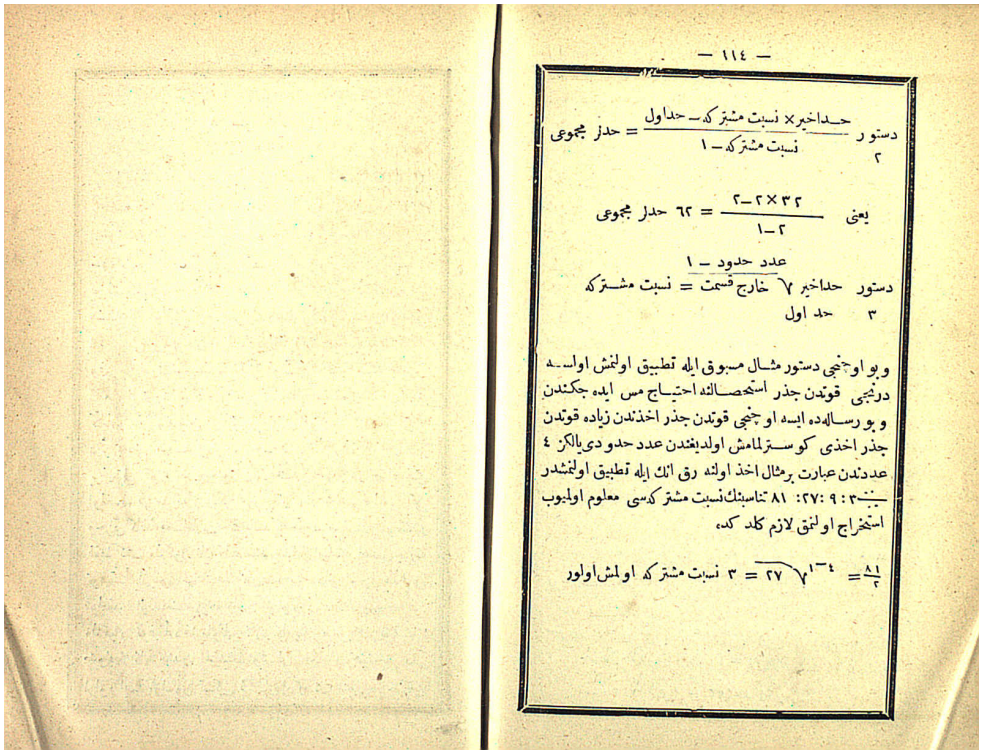

— ١١٤ —

دستور $\frac{\text{حداخير} \times \text{نسبت مشتركه} - \text{حداول}}{\text{نسبت مشتركه} - ١} = \text{حدلر مجموعى}$

يعنى $\frac{٣٢ \times ٢ - ٢}{٢ - ١} = ٦٢$ حدلر مجموعى

دستور $\frac{\text{عدد حدود} - ١}{\text{حد اول}}$ حداخير $\sqrt{}$ خارج قسمت = نسبت مشتركه

وبو اوچنجى دستور مثال مسبوق ايله تطبيق اولنمش اولسه درنجى قوتدن جذر استحصالنه احتياج مس ايده جكندن وبو رساله‌ده ايسه اوچنجى قوتدن جذر اخذندن زياده قوتدن جذر اخذى كوسترلمامش اولديغندن عدد حدودى يالكز ٤ عددندن عبارت برمثال اخذ اولنه رق انك ايله تطبيق اولنمشدر ٨١ : ٢٧ : ٩ : ٣ تناسبنك نسبت مشتركه‌سى معلوم اولديغوب استخراج اولنمق لازم كلدكده

$\frac{٨١}{٢} = \sqrt[٤-١]{٢٧} = ٣$ نسبت مشتركه اولمش اولور

Usûl-i Defterî:

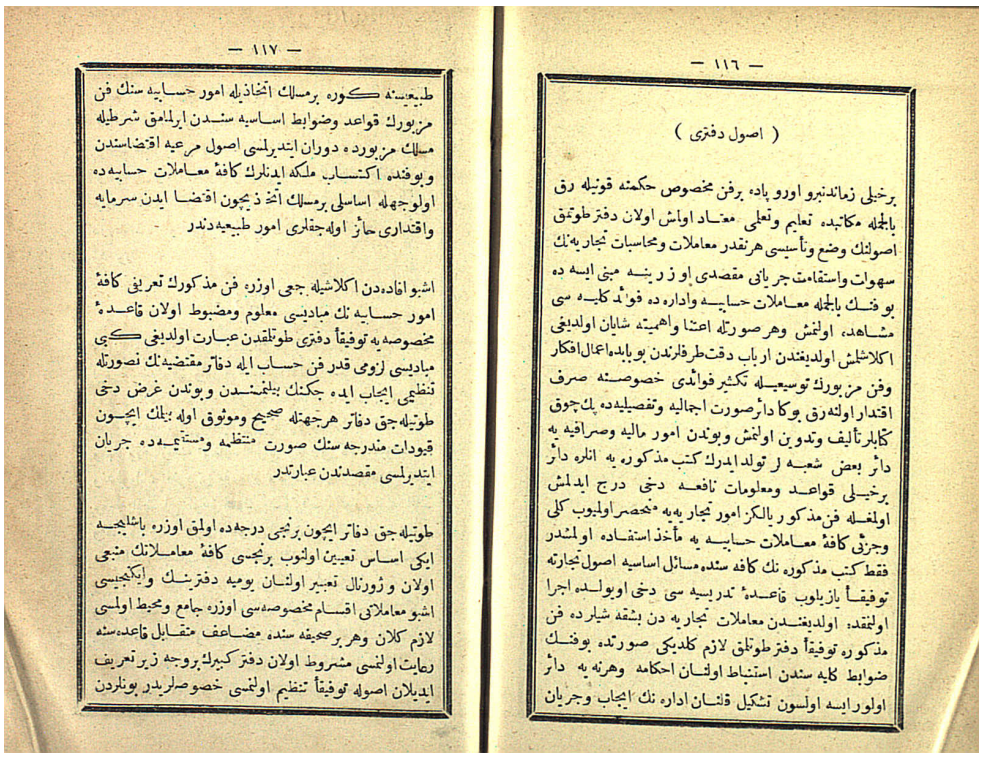

— ١١٦ —

(اصول دفترى)

برخيلى زمانلدنبرو اورو پاده پرفن مخصوص حكمنه قونيله رق بالجمله مكاتيب تعليم وتعلمى معتاد اولمش اولان دفتر طوتمق اصولنك وضع وتأسيسى هرنقدر معاملات ومحاسبات تجاريه‌نك سهولت واستقامت جريانى مقصدى اوزرينه مبنى ايسه ده بو فنك بالجمله معاملات حسابيه واداره‌ده فوائد كليه‌سى مشاهده اولنمش وهر صورتله اعتنا واهميته شايان اولديغى اكلاشلمش اولديغندن ارباب دقت طرفلرندن بو بابده اعمال افكار وفن مزبورك توسيعيله تكثير فوائدى خصوصنه صرف اقتدار اولنه‌رق بوكا دائر صورت اجماليه وتفصيليده‌ك چوق كتابلر تأليف وتدوين اولنمش وبوندن امور ماليه وصرافيه يه دائر بعض شعبه لر تولد ايدرك كتب مذكوره يه انلره دائر برخيلى قواعد ومعلومات نافعه دخى درج ايدلمش اولغله فن مذكور يالكز امور تجاريه يه منحصر اولمبوب كلى وجزئى كافه معاملات حسابيه يه مأخذ استفاده اولمشدر فقط كتب مذكوره نك كافه سنده مسائل اساسيه اصول تجارته توفيقاً بازيلوب قاعدهٔ تدريسيه سى دخى اوبولنه اجرا اولنمقده اولديغندن معاملات تجاريه دن بشقه شيارده فن مذكوره توفيقاً دفتر طوتملى لازم كلديكى صورتده بوفنك ضوابط كليه سندن استنباط اولنان احكامه وهرنه يه دائر اولور ايسه اولسون تشكيل قلنان اداره نك ايجاب وجريان

— ١١٧ —

طبيعيسنه كوره برمسلك اتخاذيله امور حسابيه سنك فن مزبورك قواعد وضوابط اساسيه سندن ايرلمامق شرطيله مسلك مزبوره دوران ايدرلسى اصول مرعيه اقتضاسندن وبوفنده اكتساب ملكه ايدنلرك كافهٔ معاملات حسابيه‌ده اولوجهله اساسلى برمسلك اتخاذ ايچون اقتضا ايدن سرمايه واقتدارى حائز اولهجغارى امور طبيعيه‌دندر

اشبو افاده‌دن اكلاشيلهجى اوزره فن مذكورك تعريفى كافهٔ امور حسابيه نك مبادئ معلوم ومضبوط اولان قاعدهٔ مخصوصه‌يه توفيقاً دفترى طوتلقدن عبارت اولديغى كبى مبادئ لزومى قدر فن حساب ايله دفاتر مقتضيه‌نك نصورتله تنظيمى ايجاب ايده جكنك بيلمنمسندن وبوندن غرض دخى طوتيله جق دفاتر هرجهتله صحيح وموثوق اولهبلك ايچون قيودات مندرجه سنك صورت منتظمه ومستحيه‌ده جريان ايدرلسى مقصدندن عبارتدر

طوتيله جق دفاتر ايچون برنجى درجه‌ده اولمق اوزره باشليجه ايكى اساس تعيين اولنوب برنجسى كافهٔ معاملاتك منبعى اولان وژورنال تعبير اولنان يوميه دفترينك وايكنجيسى اشبو معاملاتى اقسام مخصوصه‌سى اوزره جامع ومحيط اولمسى لازم كلان وهر برصحيفه سنده مضاعف متقابل قاعده‌سنه رعايت اولنمسى مشروط اولان دفتر كبيرك بروجه زير تعريف ايديلان اصوله توفيقاً تنظيم اولنمسى خصوصلريدر بونلردن

انتظام اولديغنك وقيودات واجرا آت حسابيه نك دها
زياده تأمينه كافي بولندیغنك موقع ثبوته ايصال اولنمسی
قضيه سی اوله رق بوايسه خزائن جليله رجال كرامنك دقت
نظريه لرينه مفوض بولنديغنه بناء بوراسنی رجال مشار
اليهمك محاكمهٔ عادلانه لرينه حواله ايله فن مذكوره دائر بالاده
سرد اولنان برنبذه معلومات اساسيه ايله اكتفا اولنمشدر

قالديكه فن مزبورك دخی اوروپا معارفندانبك اختراعات نافعهٔ
اخيره لری جمله سندن اولديغی وبوندن همان تمش سكسان
سنه اول تدوين اولديغی بعض طرفدن ادعا ايدلكده ايسه ده
علمای اسلاميه يك اسكی زمانلرده فن مزبور رايله اوغراشوب
بوكا دائر برحيلی آثار مقبوله ميدانه قويمش اولدقلری مؤلفات
قديمه ايله مثبت اولوب حتی فلك العلاء تبريزی نام مؤلف
كثير المعارف جانبندن يديوز الی سنهٔ هجريه سنده سعادتنامه
نامیله تأليف اولنمش ورسالة الملكيه ورسالة الفلكيه عنوانيله
شهرت بوله رق حالا برنسخه سی محفوظ دست عاجزانه مده بولنمش
اولان كتابده دفترطوبمقلغك اصول وقاعده سی بروجه تفصيل
مندرج اوله رق ايكی تعليم اوزرينه مقدماتيله مبادیسی
اوزون اوزادیه تعريف وبيان اولندقدنصكره يدی
فصل شامل اولان اوچنجی تعليمده يدی نوع دفترطوبمنك
لزومی وهربرلرينك نصورتله اوله چنی محرر ومبسوط اولوب
برنجيسنه دفتر روزنامچه وايكنجيسنه دفتر توجيهات واوچنجيسه
دفترقانون ودردنجيسنه دفترمقرر وبشنجيسنه دفتراوارجه
والتنجيسنه دفترمفرد ويدنجيسنه دفتر جامع اسماری ويرلمشدر

روزنامچه دينيلان دفترك تعريفنه باقلنجه يوقاروده ذكر اولنان
ژورنالك ودفتر جامع دفتر كبيرك همان عينی كبی اولديغی
واره رده بولنان بش نوع دفتر دفاتر معاونه مثابه سنده
بولنديغی اكلاشلديغندن هربرلرينك تعريفاتی ترجمه ايله
ابوفنك بك قديم برشی اولديغنی اثبات ايچون اشبو محله درج
ولنمسی تصور اولنمش ايسه ده مؤلف مشارالیه يونانی منسوب
اولديغی دولتك اصول مرعيهٔ دبوانيه سی اساسنه توفيقاً
بازمش واصطلاحاتنی دخی لسان عصرينه تطبيق ايتمش اولمسيله
تعريفات مزبوره نك حقيقه تفهيمی مطالعه سی موجب
كلال اوله حق برچوق تفصيلات اختياريه متوقف
كورندیكندن وبودخی دكرلی براستفاده يی موجب اوله ميه جغندن
مبنی تطويل كلامدن احترازاً كتاب مزبورك وجودی اصول
دفتری فنك ادعا اولنديغی وجهله يكی برشی اوليوب فنون
متداولهٔ قديمه دن اولديغنه نقطهٔ مخطره اولمق اوزره ذكر ايله
ختم مقال اولنور

م م
م

مطبعهٔ عامره ده طبع اولنمشدر

فی محرم الحرام ١١ سنه ١٢٨٨

(فهرست)

صحيفه	
	مقدمهٔ حساب
٠٠٣	علم حسابده مستعمل اشارات بيانندە در
٠٠٥	باب اول اعداد صحيحه وقواعدی بيانندەدر
٠١٩	باب ثانی كسورات عاديه وقواعدی بيانندەدر
٠٣٣	باب ثالث مقياسلر بيانندە در
٠٤٨	باب رابع كسورات اعشاريه وقواعدی وكسر اعشاریٔ دوری بيانندە در
٠٥٢	باب خامس اعداد مركبه وقواعدی بيانندەدر
٠٦١	باب سادس اعدادك ترفيع وتجذيرلری وقواعدی بيانندە در
٠٦٨	باب سابع نسبت وتناسب بيانندە در
٠٨٦	تناسبه متفرع بعض قواعد حسابيه بيانندە در
١١٠	باب ثامن تناسب عددی علی الولا بيانندە در
١١٢	باب تاسع تناسب هندسی علی الولا بيانندە در
١١٦	اصول دفتری بيانندە در

Süleymaniye U. Kütüphanesi
İsmi | Zühdü Bey
Yeni Tasnif No |
Eski Tasnif No | 236

Muaddilü'l- İmlâ ve Mükemmilü'l- İnşâ

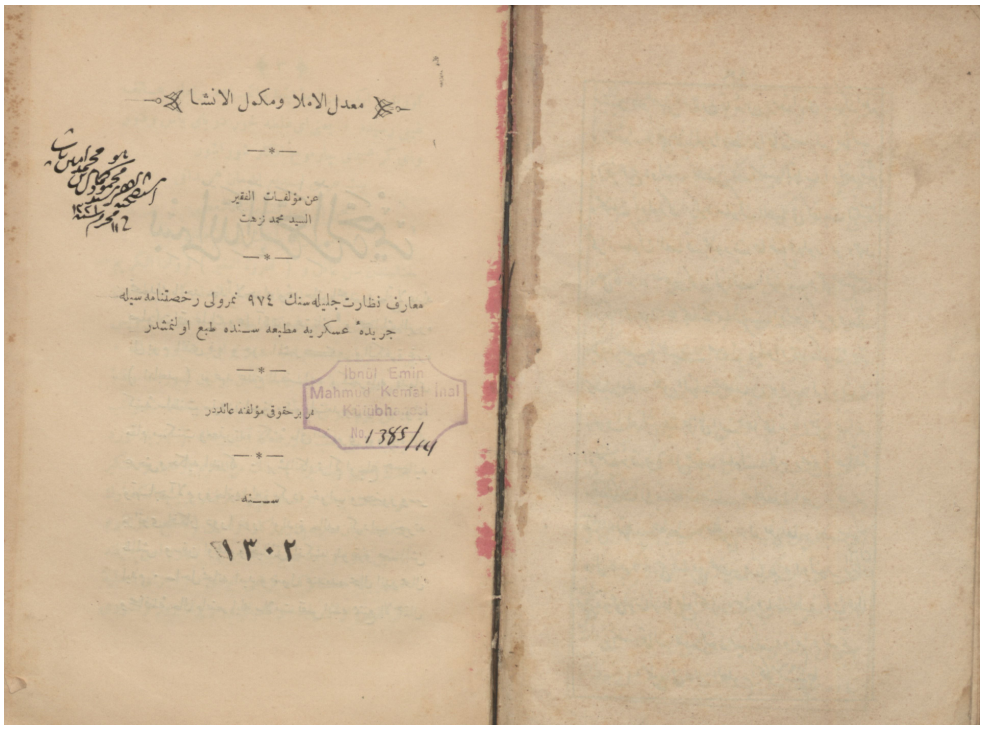

معدل الاملا ومكمل الانشا

عن مؤلفات الفقير
السيد محمد زهت

معارف نظارت جليله سنك ٩٧٤ نمرولى رخصتنامه سيله
جريدهٔ عسكريه مطبعه سنده طبع اولنمشدر

Ibnül Emin
Mahmud Kemal İnal
Kütüphanesi
No. 1385/144

بو صحيفه محمود كمال محمد امين سنك
مخصوص كتبخانه سنه داخل اولمشدر
٢٦ ١١ ٩٤

سنه

١٣٠٢

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمدك يا احد جداً لا احد له ونمدحك يا محمد مدحاً لا عد له
صلوات الله عليك وعلى آلك وعترتك وا صحابك البرره
الى يوم الذى فيه وجوه المشركين والكفرة غبره
(امابعد) بوعبد عديم البضاعه وكم مايه قدمای
كتبهٔ سلطنت سنيه دن اسبق مطبوعات مديرى نزهت بوايه
مقام مسكنت ومعذرتده تكتبهٔ مافى الضميرى بووتيره ايله
عرض وحكايه ايدركه . برشبانكاه تراكم اوجاغ جسمانيه
وتهاجم آلام روحانيه ايله ركمرده خواب وحضور وسمر
بزانوى افكار دورا دور اولديغم حالده كرداب حيرته
طالمش وسفن اوهام وخيالاتى انكبنه طوغرو صالمش
ايدم . ساحل نجاته اميد وصول عندمده محال اندر محال
ومحافظهٔ حال حاضر ايله سلامت نفس ايسه ممتنع الاحتمال

كورينور ايكن سامعهٔ تيقظ وانتباهه برندای هاتف
غيبى رسيده . يعنى ای غلطه خور دريای يأس وفتور
وای كراعيجای چارموج افكار شوراشور
بيت عربى لبديع الزمان همدانى
محن الزمان كثيرة لاتنقضى
وسرورها يأتيك فى الاحيان
معناسندن سن غافل و (لمحرره الفقير) (واذا الكريم
ايسى صدمة نائب) (متجلد متوقع التيجان) مزاياسندن
ذاهل دكاسك كه بويله تكائد معتادهٔ زماندن متأثر وپس
پردهٔ حرمان واضطرابده مستتر اولوب قالبورسك .
وخواص لازمهٔ اصحاب معارفدن بولنان كدورات موقتهٔ
(كل يوم هو فى شأن) منطوق منيفنك شوائب
ترتيبيه سنى هب اوزرينه كه آليورسك (بفرياد آورد
اندك نسيمى نيستانيرا) سنك من القديم يارمعين ودستكير
مواسات آيينك بولنان قلم راترفار پريشانكفتارك
شكسته ميان صرصر روزكار اولهرق (فقطع دابر القوم
الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين) مفهوم نص جليلنه
مظهر بتله كوكنه قرانمى كيردى . اجزای اصليهٔ
قراطيس اولان پنبه وكتان وحريرك بزور ونشورى

عائد مسائلدن اولیوب وظائف نحویه دن بولنمقله انشاء تعالی ایرلوده بحث مخصوصنده تفصیلاتی کور یلور .

ان هذا من قواعد الکلیة التی تستعمل فی مضارع الفارسیة ان دال المصدریته یسکن و بماقبله یدخل حرکة الفتحة بدلا من بعده ولوکان مصادرها تائیة دفعاً للالتباس درمضارع لسان فرسی یك قاعده کلیه جاوی ومستعمل استکه ولوکه افعال مضارع ازمصادر تأئیه مشتق باشد حرف تارا بحرف دال مبدل وساکن کنند وماقبل آنرا برای دفع التباس یك حرکهٔ مفتوحه بدهند

لسان فارسیده قواعد کلیه دندرکه بالجمله افعال مضارع ولوکه مصادر تأئیه دن مشتق اولسون علامت مصدریه اولان دالك ساکن قلنمسیله برابر اذن بدل ماقبلنه دفع التباس ضمننده حرکت فتحه و یر یلور

فانه تسبق التاء فی مصادر تائیه فالی اخر المضارع فی بعض افعال المضارع - یقع الالتباس وتشوش الذهن بین المضارع الغائب و بین ماضی المخاطب فضلا منه انه حرف التاء من حروف الرقیقه اذاً یوقف علیها یثقل علی اللسان ولابد فی المضارع سواء کانت اخباریه اوانشائیه

من حروف الجزیلة تنبیهاً للمخاطب

اکرتا ازمصادر التائیه است درافعال مضارع علی حاله باقی باشددر بعض مضارعها التباس غایب وذهن در تفریق مضارع غائب وماضیٔ مخاطب بنشویش افتد وجز ازین حرف تا از حروف رقیقه ست چون حروف رقیقه وقف کردن لسانرا ثقلت دهدوبرای این مضارع خواه اخباری وخواه انشائی باشد لازم است برسامعهٔ مخاطب از بهر تنبیه در آخرش یك حرف جزیل ادخال کردن بایدکه دال ازحروف جزیله است

مصادر تائیه دن مشتق اولان فعل مضارعلر حرف تا ایله علی حاله ترك اولنور ایسه ده بعض فعل مضارع غائب ایله فعلی ماضیٔ مخاطب بینده التباس وقوعیله یکدیکرندن فرق وتمیز ده ذهنلری تشویشه دوشیره جکندن ودال ایسه حروف جزیله دن اولهرق افعال مضارع کرك اخباری وکرك انشائی اولسون حروفات جزیله اوزره تنبیهاً للمخاطب وقف اولنمق مستحسن ایدوکندن تائك داله تبدیلی بوسبیله مبنیدر

وکذلك قواعد الکلیة فی الفارسی انه الامر الغائب

والنهی الغائب والامر الحاضر والنهی الحاضر ان تردن فی مقام الدعا وانه تستعمل متعدیاً وفاعله مظهراً ولو یجوز اضمار مفعوله وهذه القاعدة مساوی السنه الثلثه

هناك امثلتها

	امر الغائب	نهی الغائب
بالعربیه	ینصر الله سلطاننا	لاینصر الله عدونا
بالفارسیه	خدایه پادشاه ما یاور باشد	خدایه دشمن یاوری نکند
بالترکیه	الله پادشاهمزه نصرت احسان بیورسون	الله دشمنزه معین اولمسون

	امر الحاضر	نهی الحاضر
بالعربیه	اسمع یاعمر	لاتسمع یاعمر
بالفارسیه	بشنو یاعمر	مشنو یاعمر
بالترکیه	ای عمر دکله	ای عمر دکلمه

وان کانت صیغ المذکوره مبنیات علی صیغة المجهولة خلافاً الیها یعنی سواء انه یظهر فاعلها اویضمر

نیز درلسان فارسی ازقواعد کلیه است که امر غائب ونهی غائب وامر حاضر ونهی حاضر اکر درمقام دعا واردوابنیه اسن معلوم باشد لازم است که متعدی وفاعلها پش مظهر کردد این قاعده در عربی وفارسی وترکی یکسان است

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden Evrak:

Ek: 1

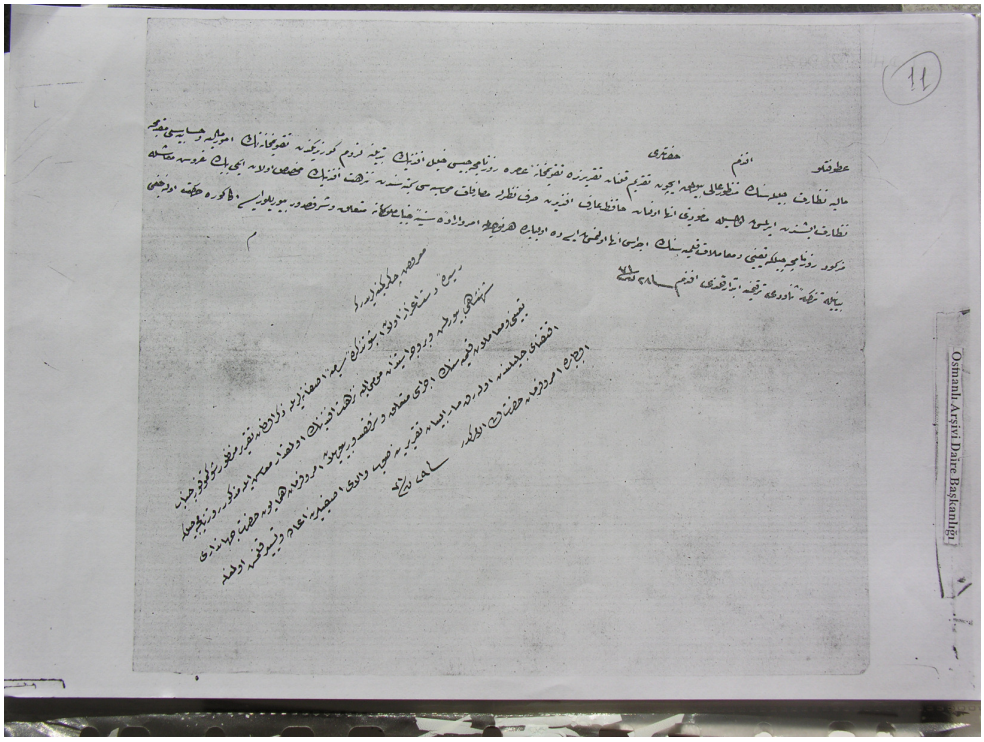

Ek: 2

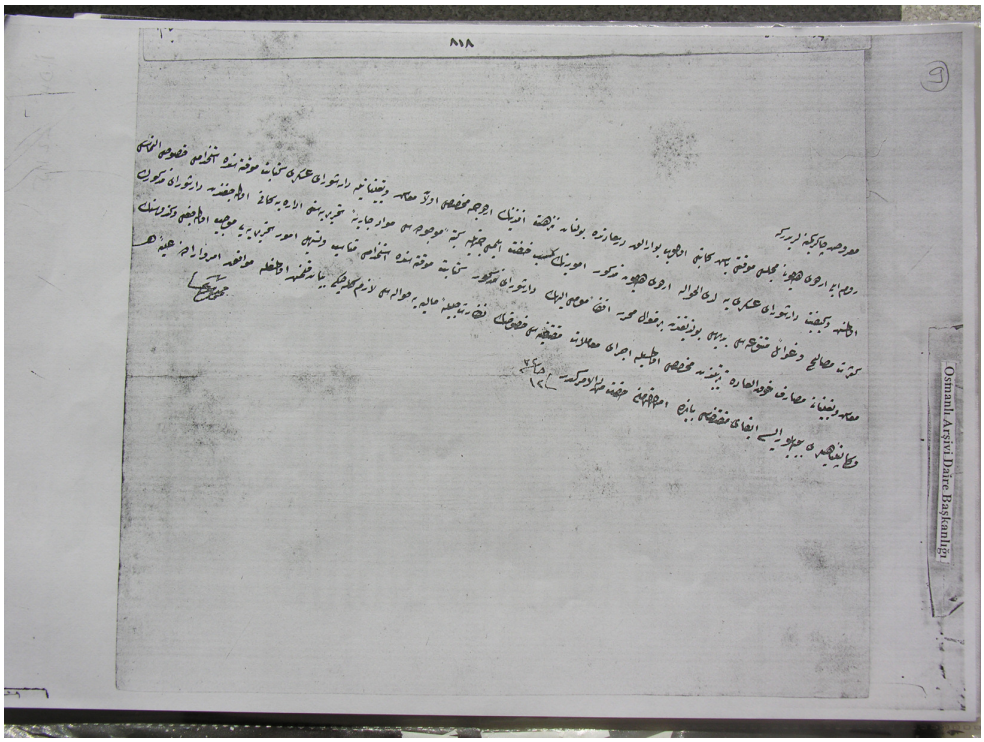

Ek: 3

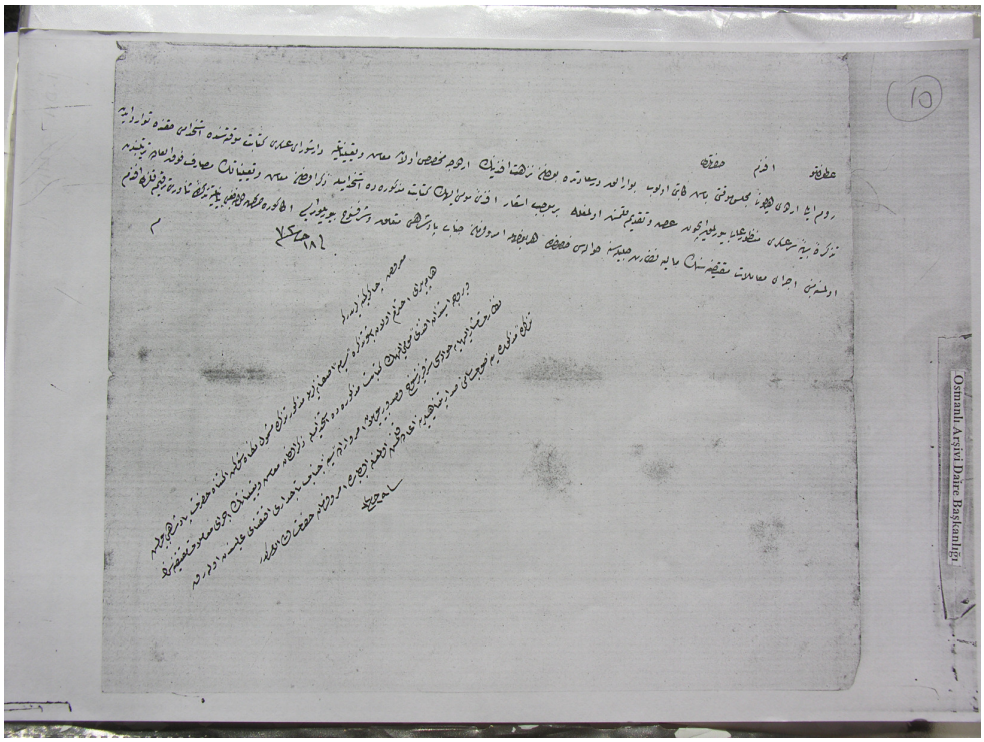

Ek: 4

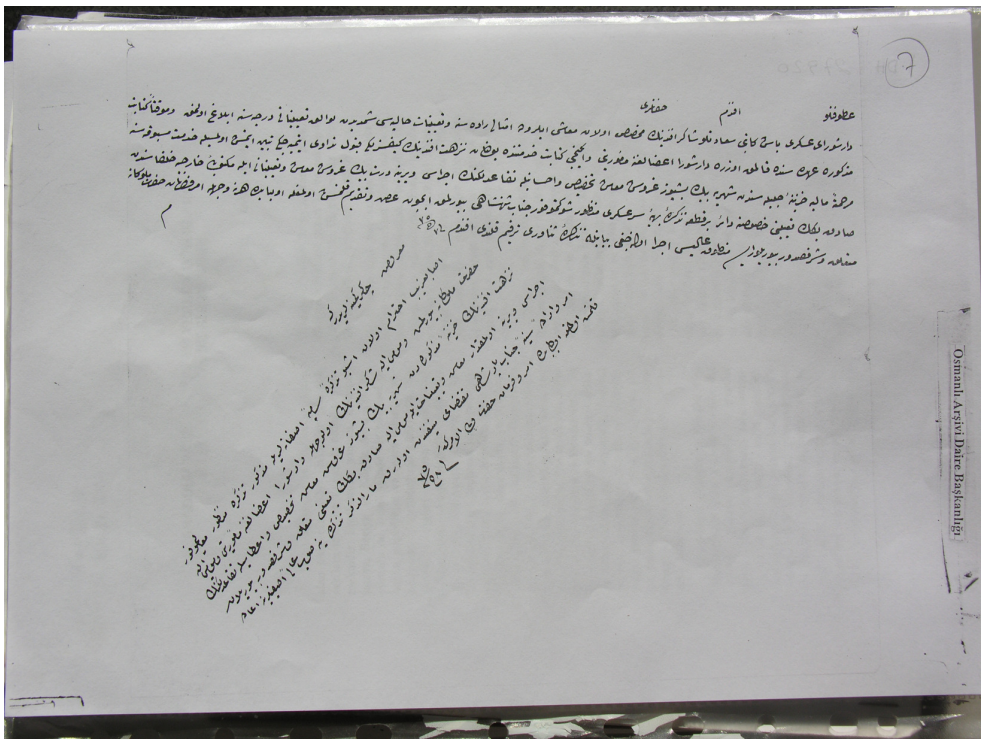

Ek: 5

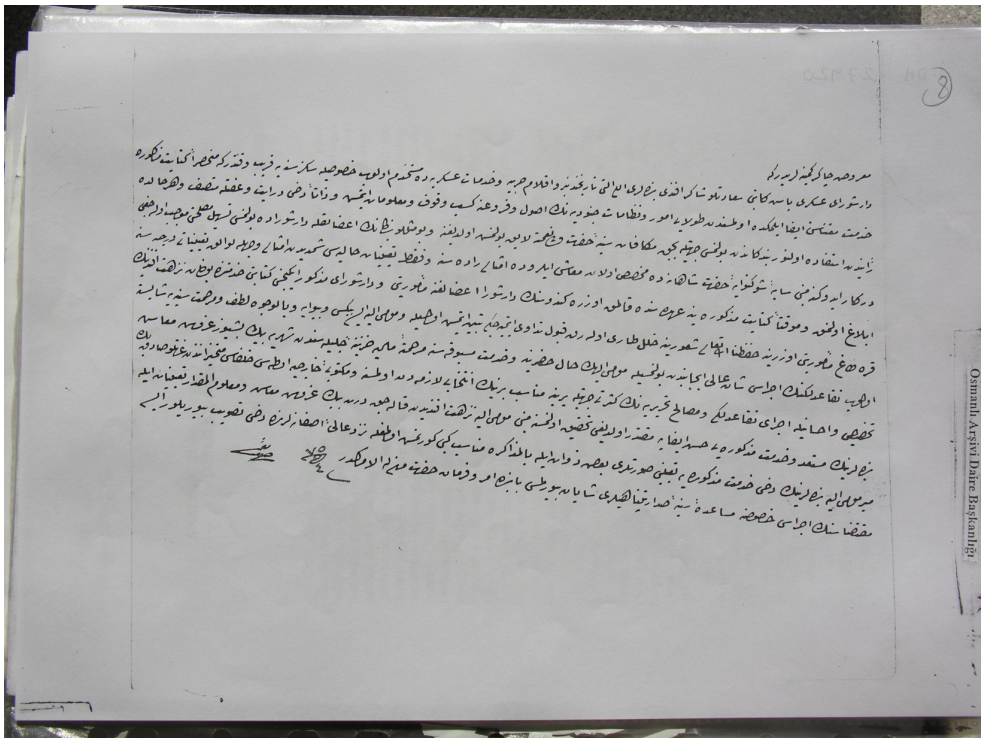

Ek: 6

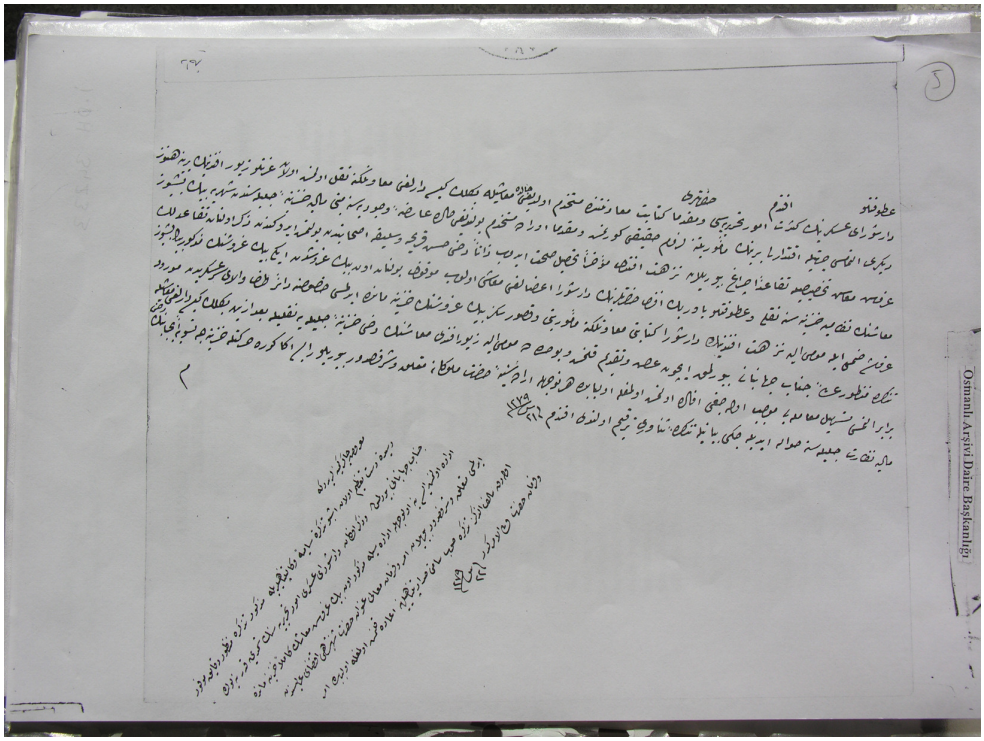

Ek: 7

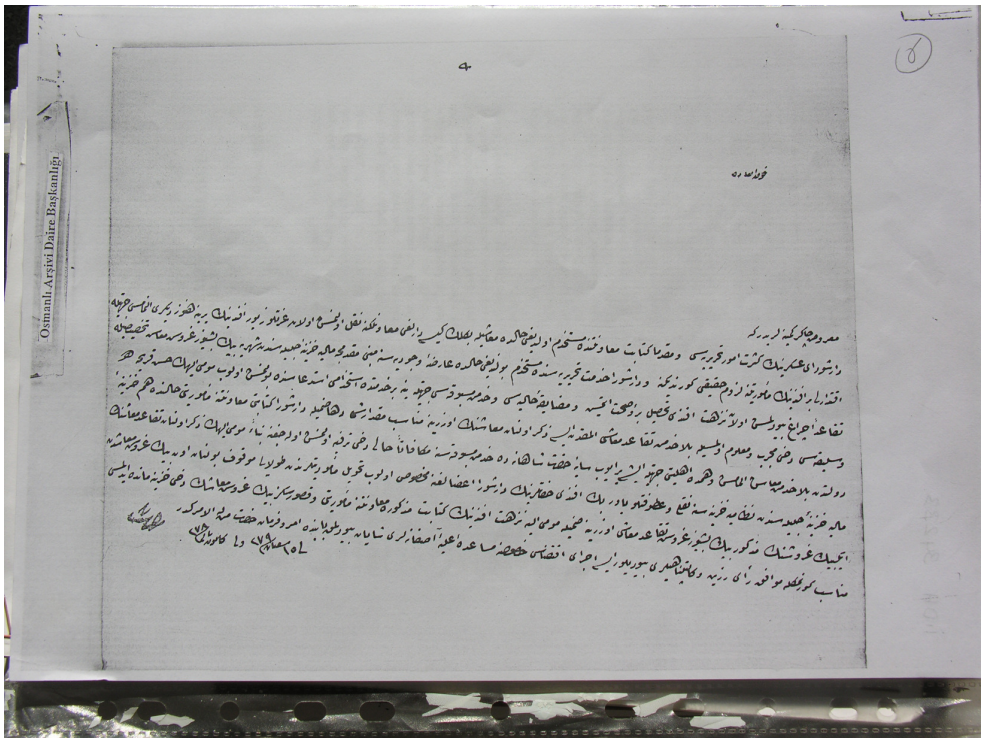

Ek: 8

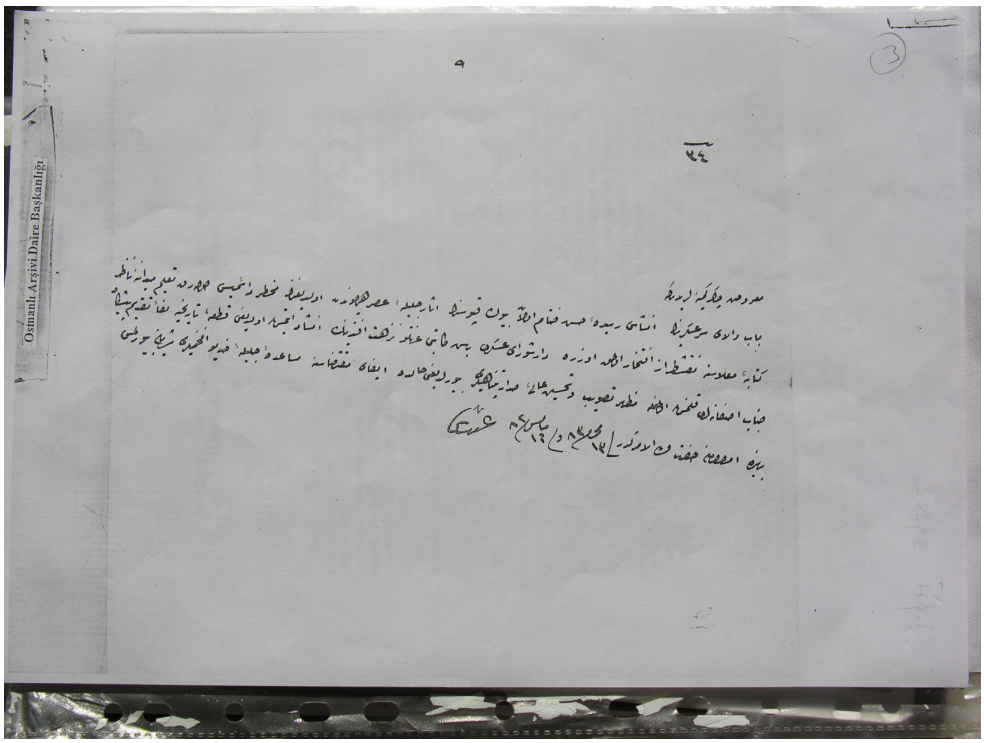

Ek: 9

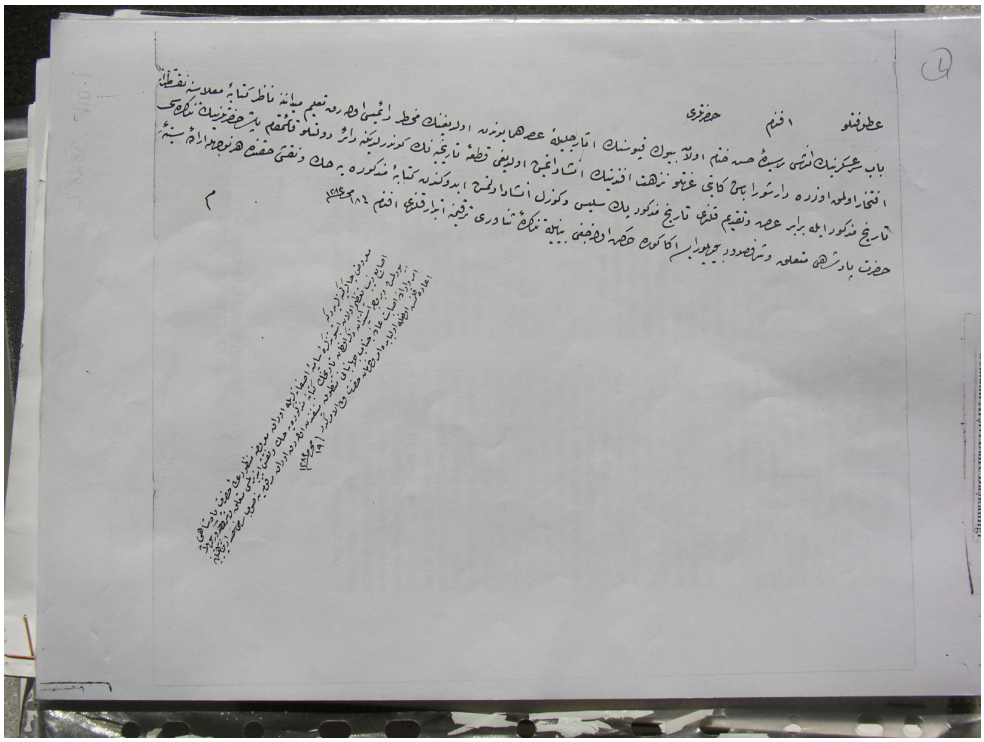

Ek: 10

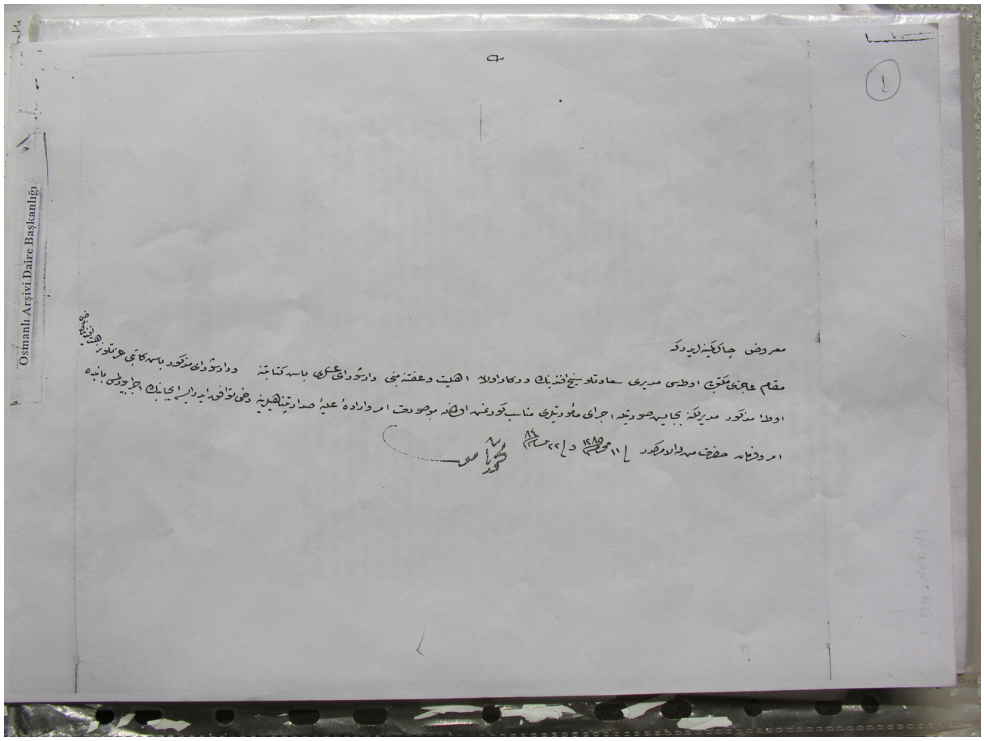

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

Ek: 11

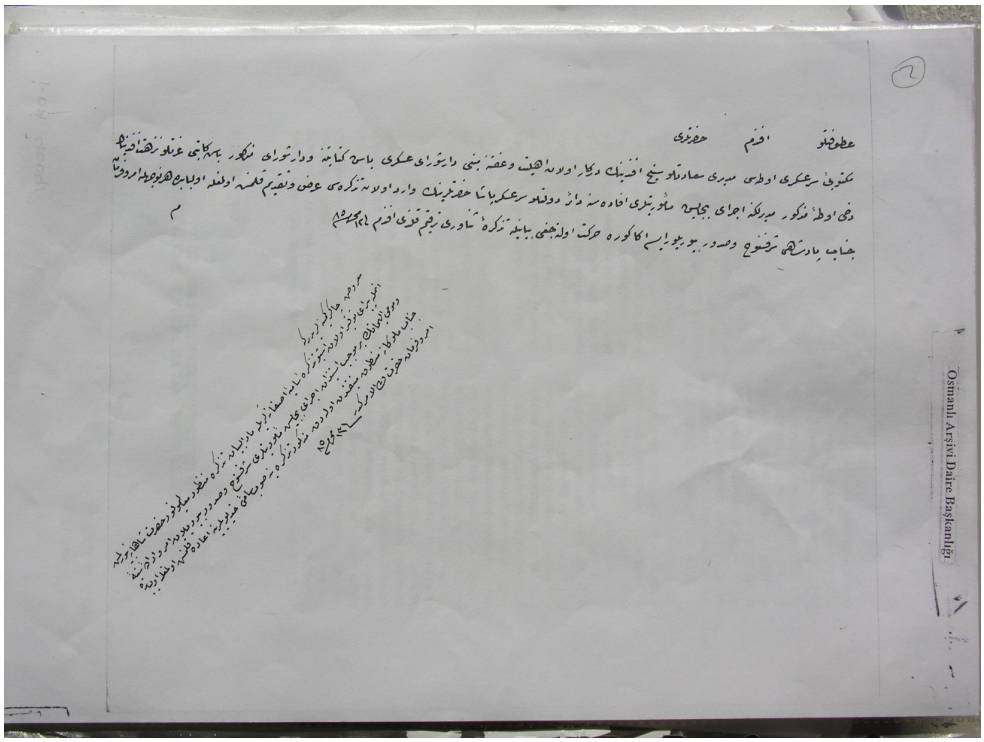

Ek: 12

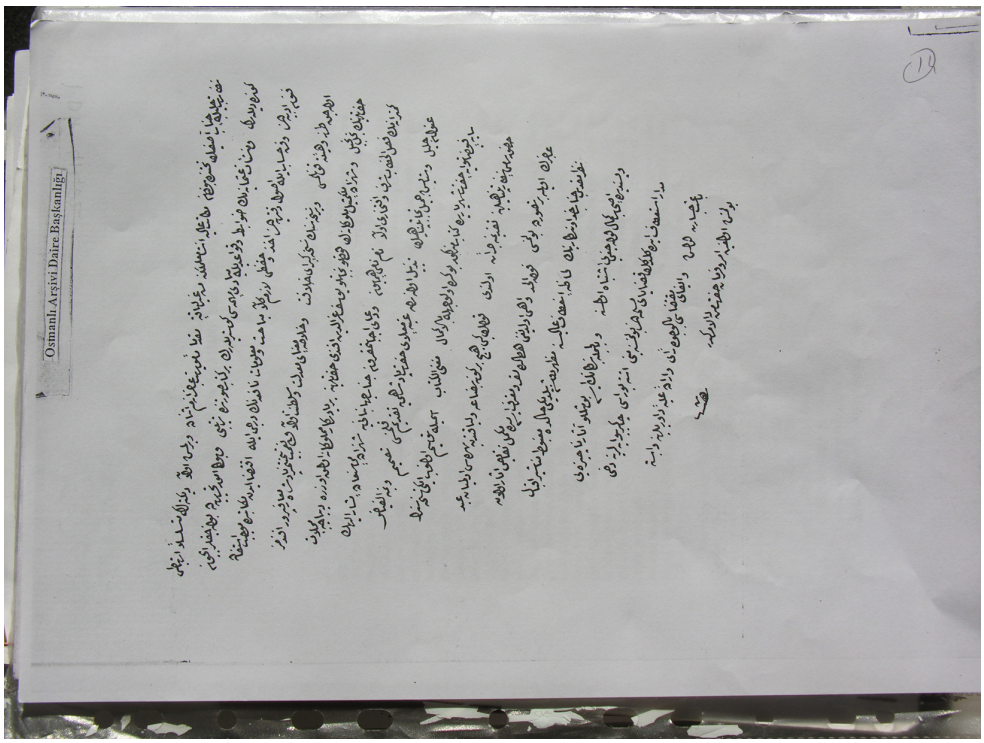

Ek: 13

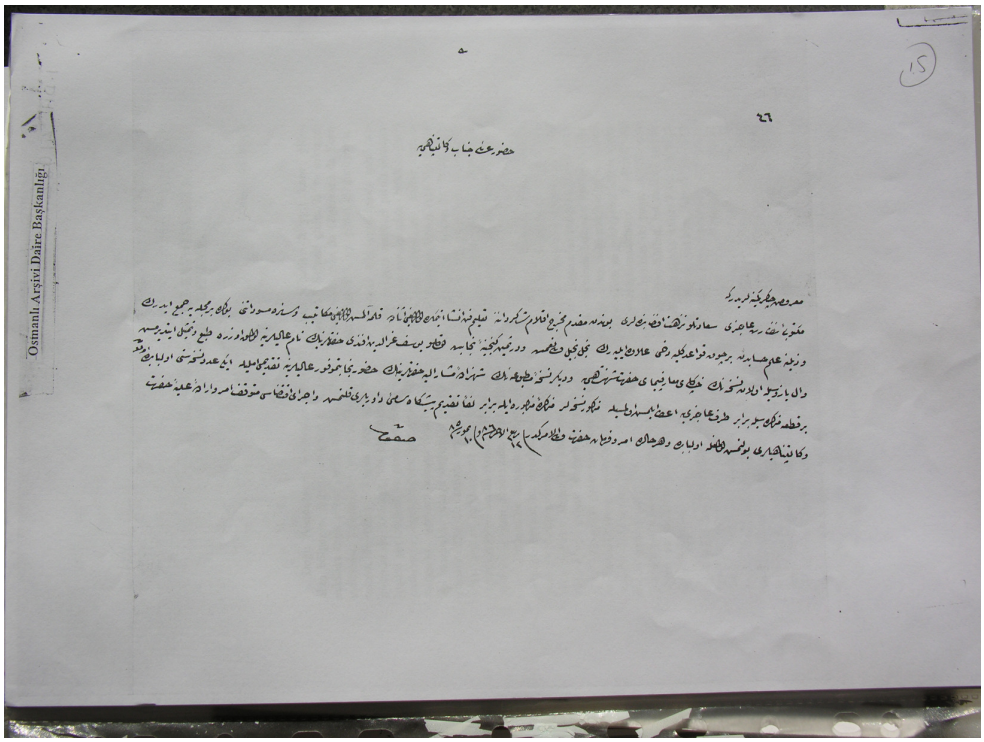

Ek: 14

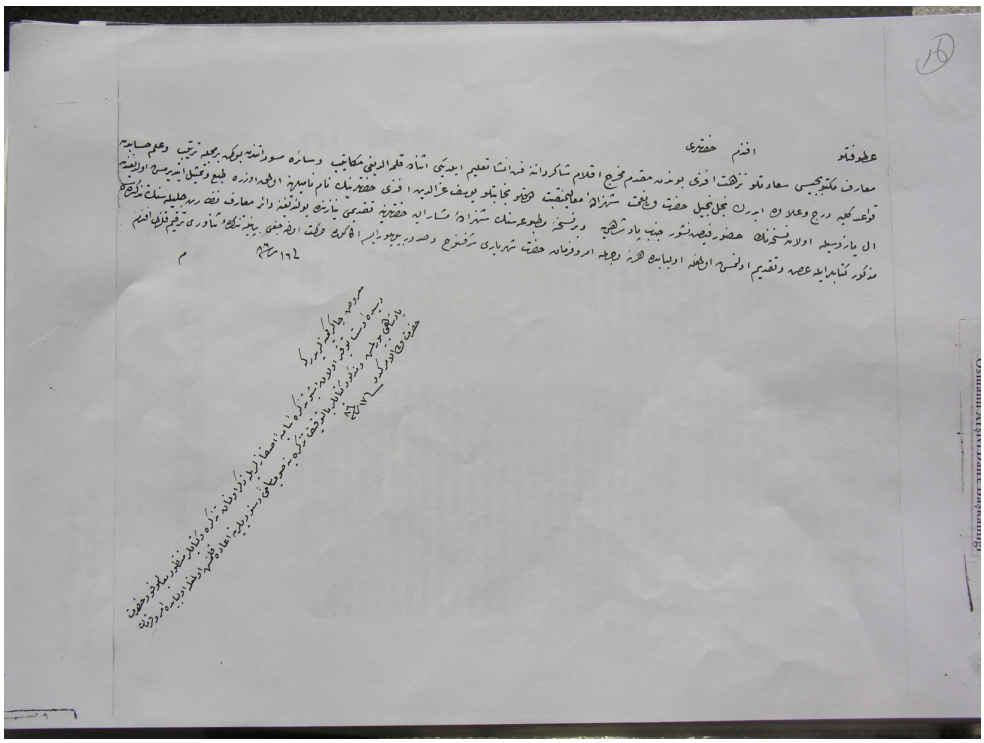

Ek: 15

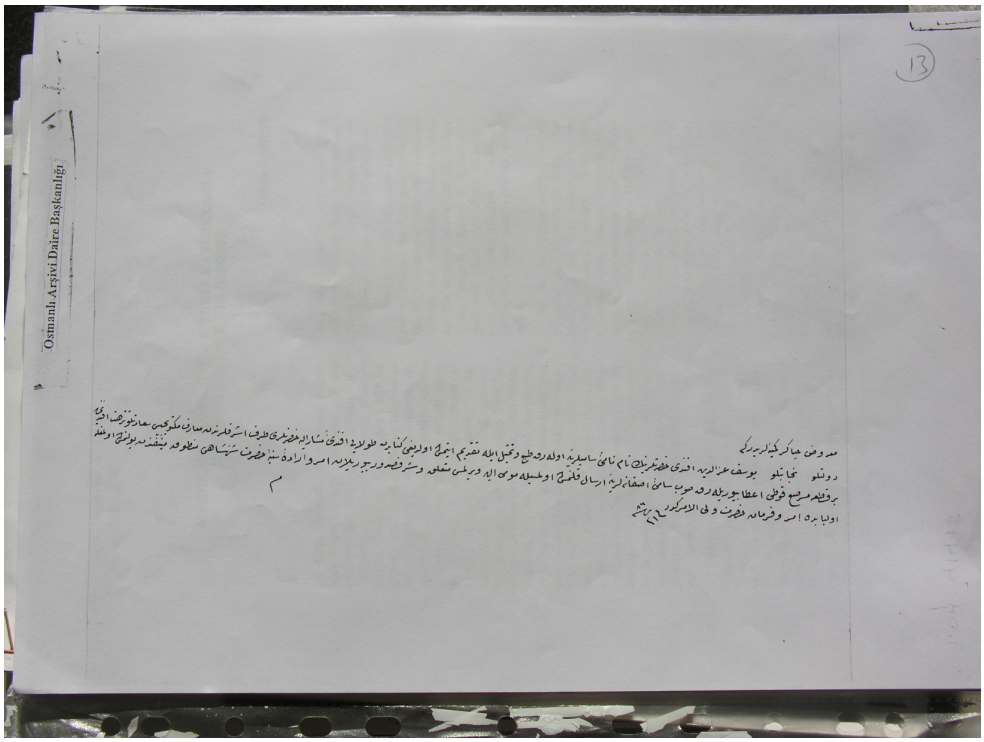

Ek: 16, 17

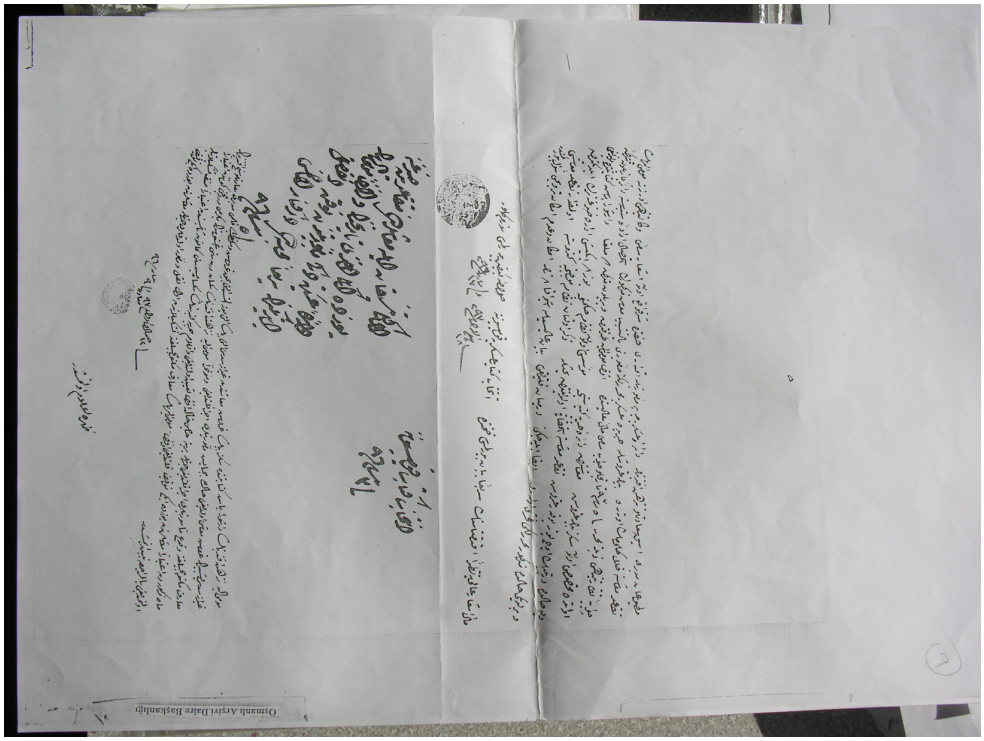

Ek: 18, 19, 20, 22

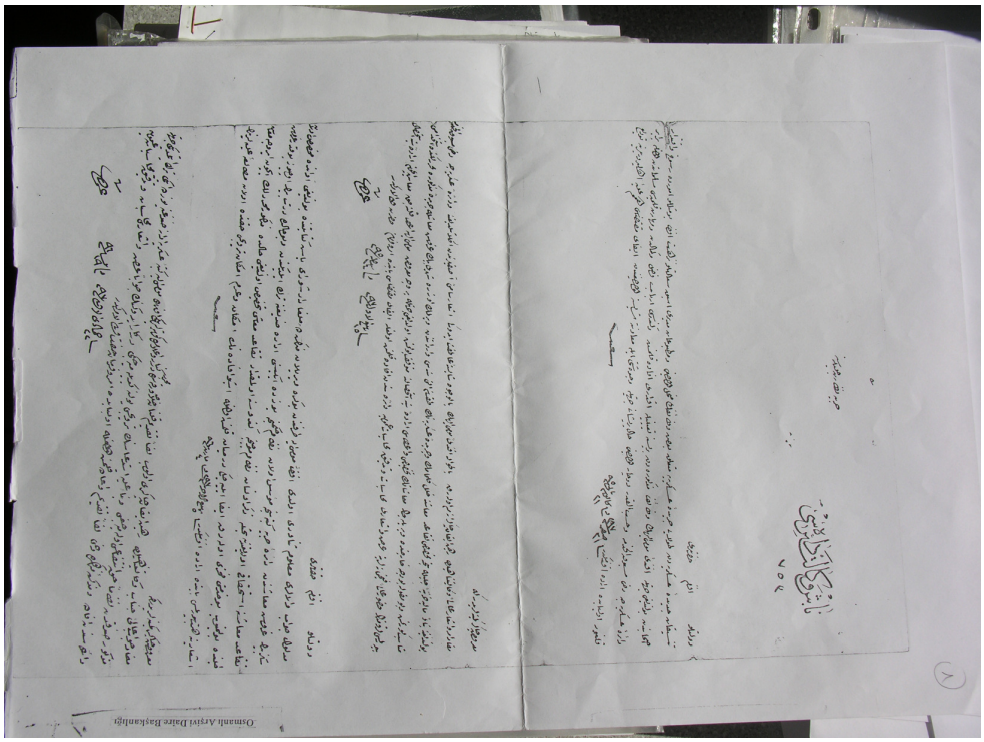

Ek: 21

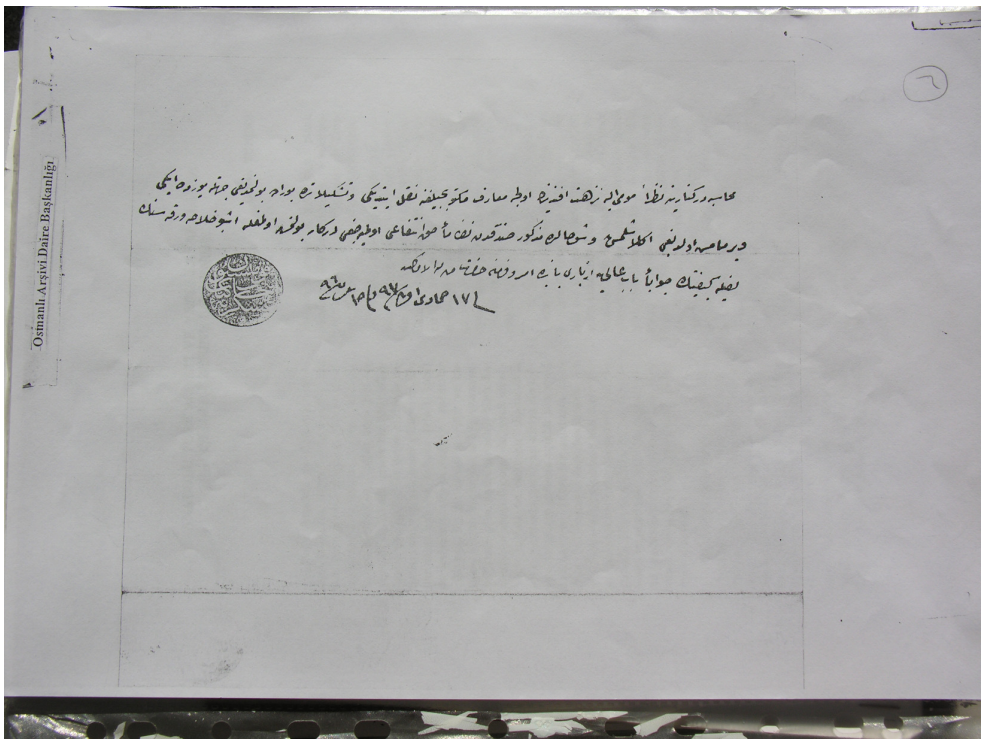

Ek: 23

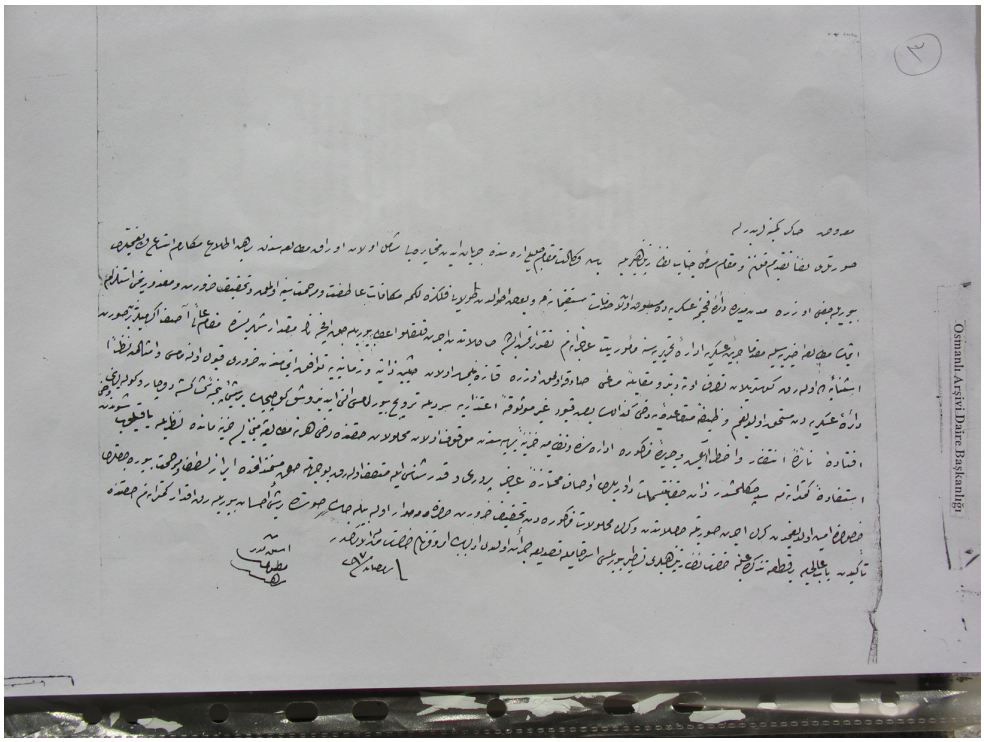

Ek: 24

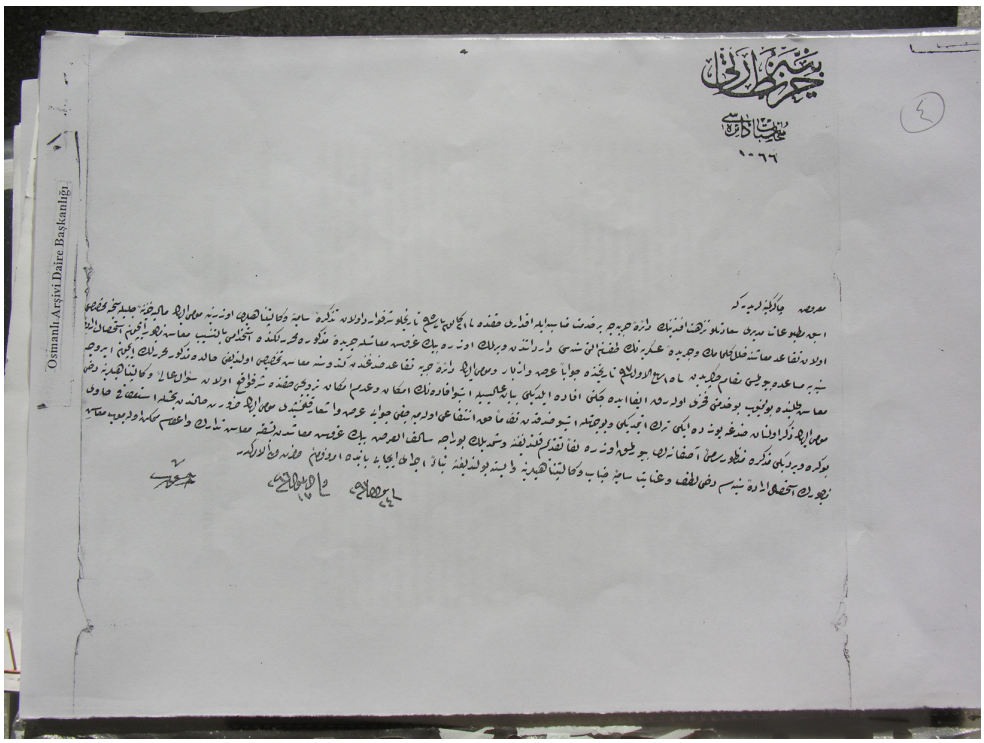

Ek: 25

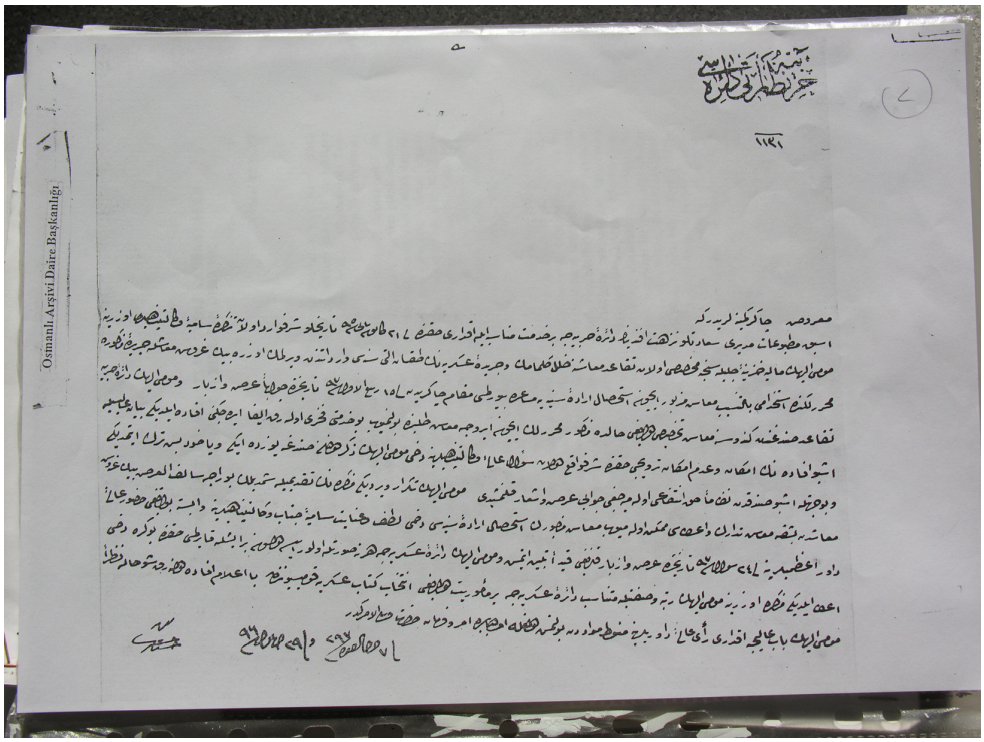

Ek: 26

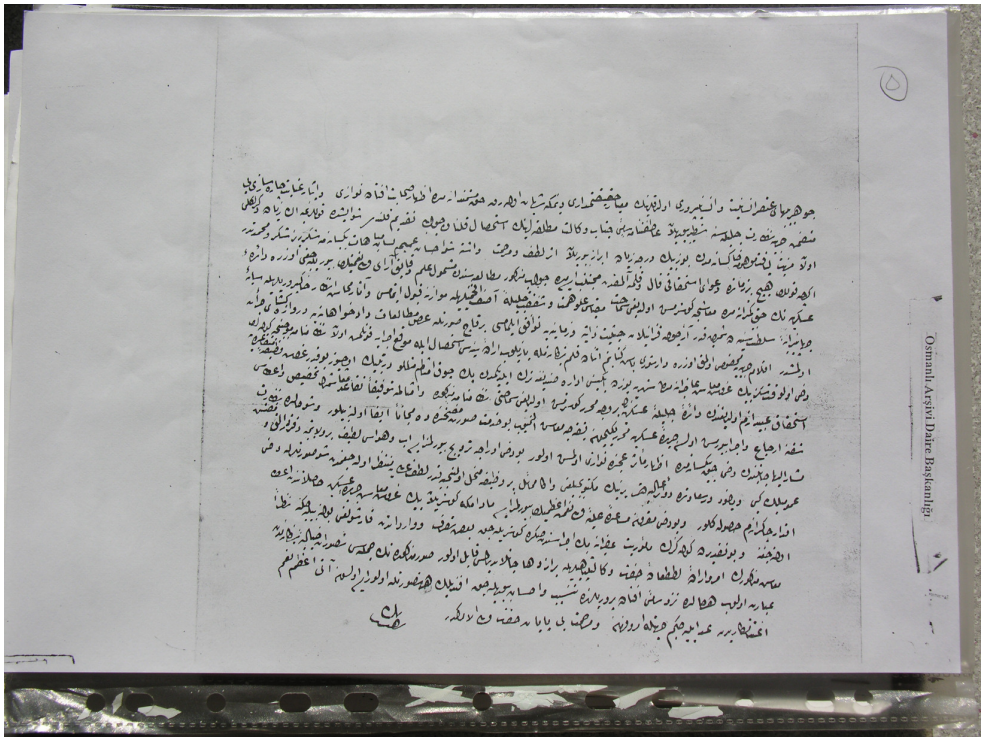

Ek: 27, 28

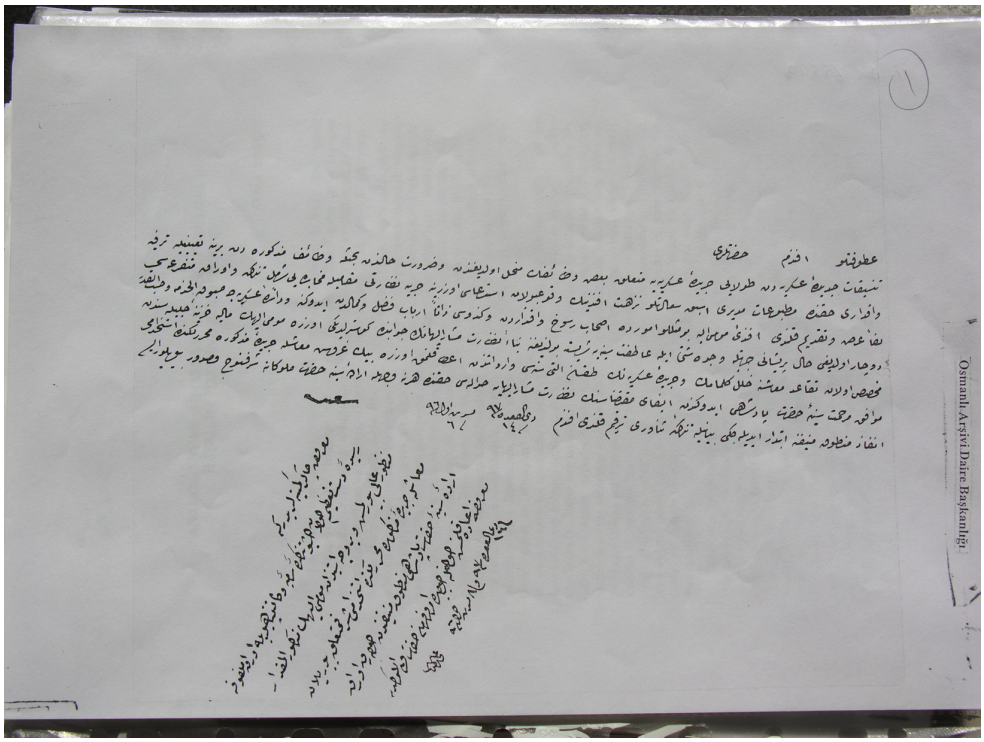
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

Ek: 29

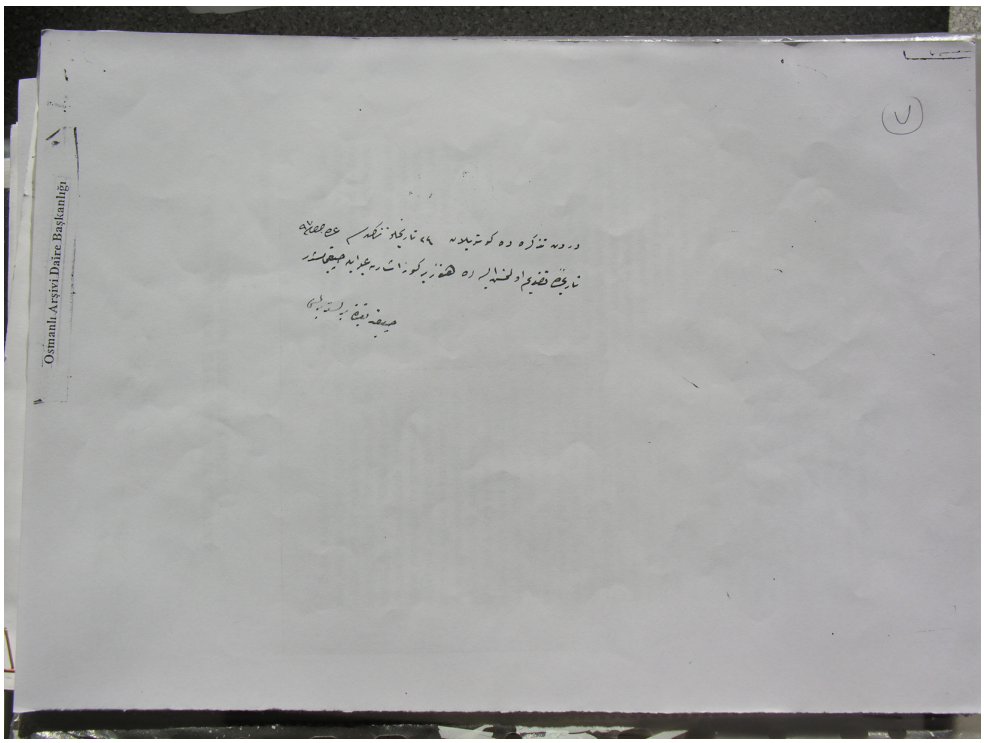
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

Ek: 30

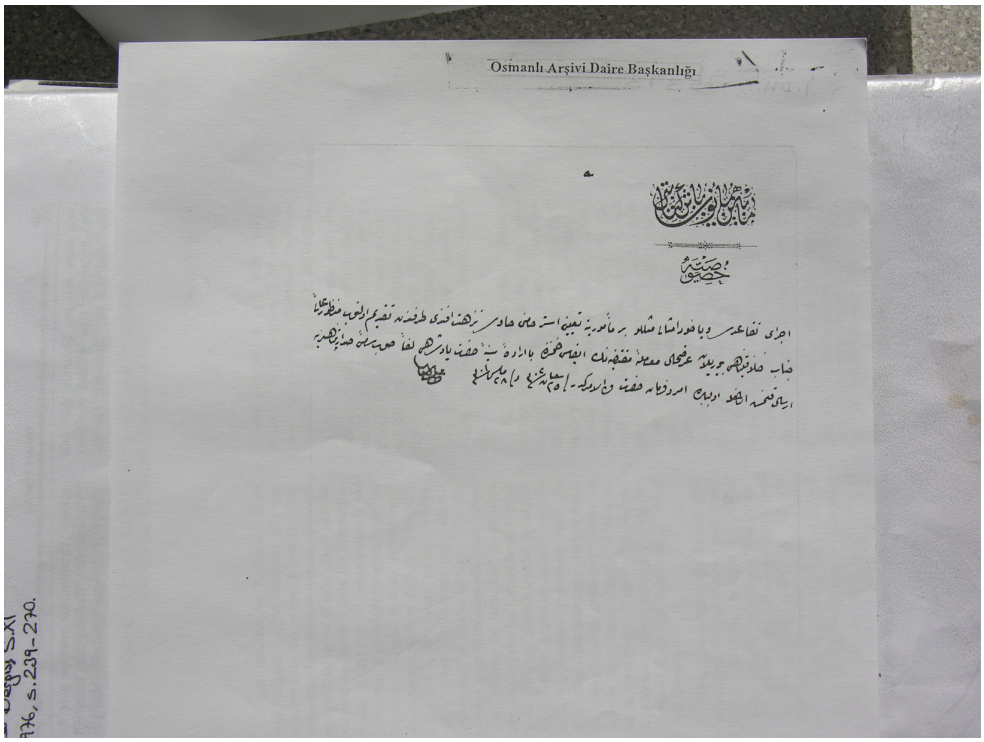

ÖZ GEÇMİŞ

1952 yılında Manisa'da doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Manisa'da tamamladıktan sonra, 1969 yılında girdiğim Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1973 yılında mezun oldum.

1974-1994 yılları arasında çeşitli liselerde Edebiyat Öğretmenliği yaptım. 1994 yılında Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ne Öğretim Görevlisi olarak atandığım görevimden 2000 yılında emekliye ayrıldım.

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda hazırladığım "Hızrî'nin Âb-ı Hayât Mesnevîsi (İnceleme-Metin)" tezimle Yüksek Lisansımı 1997 yılında tamamladım.

Halen, 2000 yılında girmiş olduğum Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatı Anabilim Dalı'ndaki Doktora programına devam etmekteyim.

Evli ve üç çocuk babasıyım.

Maksut BELEN

ÖZET

Mehmed Nüzhet Efendi 1809 tarihinde doğmuştur. Sivas'a Kırım'dan gelip yerleşmiş Tatar bir aileye mensuptur. II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad, II. Abdülhamid zamanlarında yaşamış ve Matbuat Müdürlüğü, Maarif Mektupçuluğu, Dâr-ı Şûrâ Başkatipliği, bakanlık ve valilik yazı işleri müdürlükleri gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Sivas'ta 1887'de vefat etmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça'yı manzum ve mensur eser yazabilecek kadar iyi bilen alim ve edip bir şairdir. Ayrıca, Avrupa karşısında küçük düşmeden yenilikçiliğe açık olmakla birlikte, köklerine ve değerlerine de bağlı kalmış, kuru bir Batı taklitçisi olmayan aydın bir insandır.

"Mehmed Nüzhet Efendinin Hayatı Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme" konusunda gerçekleştirdiğimiz tez çalışmamızın "Giriş" bölümünde Mehmed Nüzhet Efendi'nin yaşadığı çağın özelliklerini, genel siyasî, sosyal ve edebî görünümünü, bu çağdaki fikir hareketleri ve etkileşimleri vermeye çalıştık.

Birinci Bölüm'de, Mehmed Nüzhet Efendi'nin hayatı, görevleri, ölümü, kişiliği; "Muğni'l-Küttâb, Muhtasar Münşeât, Kirli Çıkı, Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ, Letâifü'l-Muhâdarât" eserleri ve "İzhârü'l-Hak, Phedre" tercüme eserleri ve şiirlerinden bazı parçalar yer almaktadır.

İkinci Bölüm'de Mehmed Nüzhet Efendi'nin edebî kişiliği, eserlerinde dil, üslûp ve muhtevâ özellikleri, dil ve edebiyat görüşleri işlenmiş; Türkçe deyimler, atasözleri ve tamlamalar; Farsça atasözleri, deyimler; Arapça atasözleri, deyimler; dinî, ahlakî unsurlar, sosyal hayata ilişkin eğitim, ticaret, sağlık, memuriyet ve idarecilik gibi konular ele alınmıştır.

Üçüncü Bölüm'de, edebiyat kurallarını çok mükemmel işleyen önemli bir eseri olan "Muğni'l- Küttâb ve İnşaât" eserlerinin tam olarak transkripsiyon ve lûgatçelerine yer verilmiştir.

Bu bölümlerden sonra gelen "Sonuç" bölümünde genel bir değerlendirme yapılmış olup sonra da "Kaynakça" yer almıştır.

"Ekler" bölümünde ise, eserlerinden örnek fotokopiler bulunmaktadır. Ayrıca bugüne kadar ele alınıp yayınlanmamış ve bilimsel araştırmalar için değerli kaynak ve

kazanım sayılan, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ele geçirdiğimiz otuz adet eski yazı evrak ile transkripsiyonları verilmiştir.

ABSTRACT

Mehmed Nüzhet Efendi was born in 1809. He came to Sivas from Kırım. He belonged to Tatarian family background. He lived during the reigns of the Otoman Sultans II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad, II. Abdülhamid and he took several offices such as the Pres Management, Education Correspondence, Head Clerk of Council House, ministyr and managin editor of governorship. He died in 1887, in Sivas.He was such a knowledgeble and scholar poet that he could write poetry and prose in Turkish, Arabic and Persian languages. He was also concious of his values and cultural roots. He was supporter of innovativeness but on the other hand he challenged against humiliation and inferiority against European culture and cilization. He was not a mere copycat of the Western Cilization.

We have tried to present the features of the age in which Mehmet Nüzhet Efendi lived, general political, social and literary atmosphere and landscape of the age andwhich Mehmet Nüzhet Efendi lived within the "Introductory" section of our thesis study which we have made regarding "Life, Literary Aspect and Works of Mehmet Nüzhet Efendi". We have also presented ideological movements and interactions of the said age in this study of ours.

In the first section, the life, the occupations, death, personality of Mehmet Nüzhet Efendi; and his works "Muğni'l-Küttâb, Muhtasar Münşeât, Kirli Çıkı, Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ, Letâifü'l-Muhâdarât" and his translation works "İzhârü'l-Hak, Phedre" and some parts of his poems take place.

In the second section, the literary personality of MehmetNüzhet Efendi, the language, style and content features in his works, his thoughts on language and literature, Turkish sayings, proverbs and completions, Persian proverbs, sayings, religious and moral elements, the subjects regarding social life, education, trade, health, management and administration have been dealt with.

In the third section, complete transcription and glossaries of his work "Muğni'l-Küttâb ve İnşaât", which deals with literary rules perfectly and is one of the most important works of him take place.

In the conclusion section,ageneral evaluation has been made and then “Bibliography” has been added.

In “Annexes” section, full sample photocopies of , “Muğni’l- Küttâb” ve “Münşeât” and two-page sample photocopies of his other works take place. Additionally, thirty otoman script documents and their transcriptions, which we have obtained and is regarded as a very valuable source for scientific researches and has never been published so far, take place.